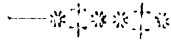

NOTICE.

THE SHABDARTH CHINTAMANI, A NEW SANSKRIT LEXICON.

This new and valuable work, in the compilation of which Brahmavadhūta Shri Sukhān and Nathar of Delhi, spent more than thirty years of his life, contains (as its name implies) the meanings of all words in general and colloquial use.

The following is a résumé of the plan on which this most useful work has been arranged.

1st. The word-forms have been tested by the process suggested in the Grammatical Sūtras of Pāṇini.

2nd. The meanings of the words are derived from their roots, by which means not only correctness, but clearness of conception are secured. The Primary meaning is given first, and others are described according to their logical order.

The utmost care has been taken to express the meanings of the words in the best and simplest language—a feature in the construction of this work, which cannot fail to recommend it above all others for practical use.

3rd. Another point is well worthy of notice in the work, viz: that words which have special reference to Aryan Literature whether the Śūtras, Purānas or Vedas, are clearly and briefly explained.

4th. Special attention has been paid to the full definition of Scientific and Technical terms, whether they occur in the Vedas, Vedāngas, Śāstras, Chemistry, Mechanics, or Music.

5th. The descriptions of weapons of warfare, metals, precious stones; and the directions for preparing the different kinds of soil for planting garden and forest-trees are fully given.

6th. The official and non-official properties of drugs and the immediate causes of those diseases for which they may be given, have been fully described according to the best Medical Treatises on the subject.

7th. The author has specially adapted his work for Educational purposes in explaining the various Figures of Rhetoric employed in Poetry; also those feelings Poetry is calculated to

excite, and by describing the different Metres.

8th. In the arrangement of the words the Alphabetical order is strictly preserved.

From these points it will be clearly seen that this excellent work will be an unerring guide to those who seek information on Political as well as Practical matters.

Fully convinced of the usefulness of such a Lexicon, Adī Gang, Pt. Ghāsi-Rām, late Ginnasta of Govt. Commr. Agra resolved to undertake the publication of the Lex. (2 Vols. as far as the letter-press) but on account of the want of pecuniary assistance, he could not finish the remaining portion of the Dictionary.

About 16 years ago, the first two volumes were published, and are now in the libraries of many of the Chief Nobles and Pandits of India, who deep regret that the remaining 2 vols. are not in their possession.

However, no one seemed willing to undertake this arduous and important task until H. H. the late Mahā Rāmā Sapta Singh, G. C. S. J. of Meywar, who during his life-time was the Patron of Art and Literature, on hearing through Kavi Raja Shyamal Das of this unfinished Dictionary, issued orders that the remaining 2 vols. (3rd & 4th) should be printed in the Raj Press with all possible rapidity. So minute were H. H. the late Mahā Rām's directions that he expressed the desire that the same kind of paper be used and type of equal clearness and legibility employed as in the first two volumes.

In fulfillment of H. H. the late Mahā Rām's wishes, the work has been completed.

It is therefore requested that those who are desirous of obtaining the Lexicon send their names and full address to the undersigned.

२५

Oodeypore, } Pundt. Bansi D.
June 1885 } Manager, Raj Press,
Meywar.

PRICE FOR THE COMPLETE WORK TWENTY (20) RUPEES,
PACKING & POSTAGE EXTRA.

शब्दार्थचिन्तामणिः कीर्णः

श्रीसुखानन्दनाथेन विरचितः

(*—+*+—*)

राज्यन्तस्त्रिलोक्यसिद्धिसहितंखड्गप्रतापोष्णलक्ष्मीवैभवमस्तुतेचिरतरं

पौरन्दरियम्परम् धर्मः श्रीयशमैधता मनुदिनं नीरोग दीर्घायुषा

श्रीमन्सज्जनसिंहवीरनृपतेश्रीशम्भुतुष्ट्यासदा ॥ १ ॥ गवाडिस्वर

संघृतादरिगणान्मानंमत्प्रारयन् तत्पत्नीहृदिलोकशोकमनिशं

संस्थापयन्दुःखहम् ॥ नस्त्रीभावयुतेमुद्दजनगणेशानं समाविश

यन्भूयात् सज्जनसिंहभूपतिलकोविख्यातनामावनौ ॥ २ ॥

यावत्तेनिकटंनयान्तिभनुजासंयाचकाश्चरिणो मन्यन्ते

हृदयेनदीनसभयानत्यक्तोत्सवान्स्वान्भृशम् ॥

प्राप्तास्तेत्यरमेव दातृपदवींमस्यक्चरन्तोवरं

श्रीमन्सज्जनसिंहवीरनृपतेतदान

दातुर्धनम् ॥ ३ ॥

०—०*—०

तृतीयोभागः पवर्गाथः

श्रीमन्महाराजाधिराजर्षिकुलावतंसमहीमहेन्द्रयावदार्यकुलकमल

द्विवाकर मेटपाटदेशे श्री १०८ श्रीसज्जनभूपशिरोमग्याज्ञया कृषि

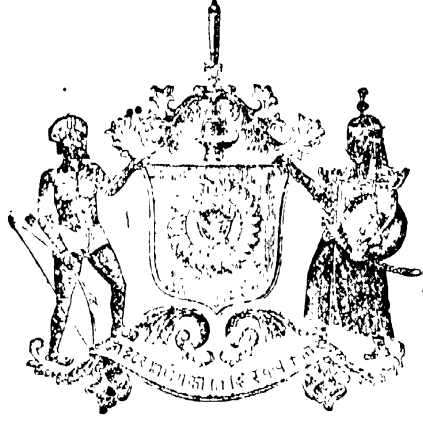
राजिराजप्रणयाएकोनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तरे १८ ४० विक्रमे

द्वेराजधान्युदयपुरे श्रीसज्जनयन्त्रालये वाजपयिवंशोधरप्रबन्ध

तः श्रीमद ५०८ खरकोशधनव्ययान्मुद्रितः

श्रीमदेकलिंगोविजयते

पक्षम्

पः पुं० पकारि ॥ वाते । पवने ॥
अंडे ॥ पृते ॥ पर्णे ॥ पाने ॥ पात-
रि ॥

पक्षगः पुं० शवरालये । भिन्नग्रामे ॥
पचन्ति । पचेः क्विप् । काग्निकण
शब्दं पचाद्यच् । पचः कणायच् ।
पाककलहाद्येव प्रधानंतचनान्यत्
पक्षपौडः पुं० पखौडा इ० भा० प्र०
वृ० त्रि० पंचकृत्ये । वर्धने ॥ इति
रा०नि० ॥

पक्षव्यः त्रि० कर्तुरनायासेनस्वयंपक्के ।
पचलिमे ॥ पचेस्तव्यः ॥

पक्तिः स्त्री० गौरवे ॥ पक्के ॥ फलोत्प-
त्तौ ॥ पचनम् । डुपचष्पाके । वा०
क्तिः ॥

पक्तिशूलम् न० परिणामशूले । पाकजे
॥ इ० रा०नि० ॥

पक्षा पुं० अग्नौ ॥ त्रि० पाचके । पा
ककर्त्तरि ॥ पचति । डुपचष्० ।
एवुल्लुचावितितृच् ॥

पक्षम् न० गार्हपत्याग्नौ ॥ पच्यतेऽनेन

पक्षवा

डुपचष्० गुभृवीपचिवचीत्यादि
नश्चः ॥ तेजसि ॥

पक्तिमः त्रि० पाकिमे । पाकजे ॥ डुप
चष्० भावे । द्वितःक्तिः । पाकेन
निवृत्तम् चर्ममनित्यम् ॥

पक्काः त्रि० परिणते । पका० इ० भा०
विनाशाभिसुखे ॥ पच्यतेऽस्म, डुप
चष्० क्तः । पचोव इति निष्ठा-
तस्यवः ।

निष्ठाप्राम् । मुट्टइ० यावत् । पक्का०
इ० भाषा । निवृत्ते ॥ यथा, कषाय
कर्मभिः पक्के० इति ॥

पक्कात् पुं० निस्ववृत्ते ॥ पक्कं करोति
कृञ्० । क्विप् । त्रि । पाककर्त्तरि ॥

पक्करमः पुं० मर्द्य ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥
पक्कवटिका । स्त्री० । पकौडी० इ० भा०

प्र० वेशजवटिकायाम् ॥ वटिका वेश-
नस्यापि कथितायां निर्मज्जिता ॥
रुच्या विष्टम्भजननी वल्पापुष्टिकरी
स्मृता ॥

पक्कवारि न० काञ्चिके पक्कञ्च तत्

510
491-23
51130
43

पक्षः •

वारि च ॥ प्रकजले ॥
 पक्षाधानम् न० पक्षाग्नये ॥
 पक्षान्नम् न० कृतपाकेतण्डुलादौ ॥
 यथा । यतीच ब्रह्मवारीच पक्षान्न-
 स्वामिनावुभौ । तयो रन्न मद्त्वा तु
 भुक्त्वा चान्द्रायणं चरे दिति सदा-
 चारः आमंग्रहस्य पक्षान्नं पक्ष
 मुत्सृष्ट मुच्यते । इतितिधितत्वम् ॥
 पक्षाशयः पुं० नाभ्यधःस्यले ॥ पक्षाशय
 स्वयोनाभेहृदमामाशयः स्मृतः ॥
 पक्षस्य आशयः ।
 पक्षः । पुं० सासार्द्धं ॥ पच्यते परिगृ-
 ह्यते देवकार्यार्थे पितृकार्यार्थे वायः काल-
 लविशेषः पक्षः । सचशुक्रकृष्णभेदा-
 द् द्विविधः । शुक्रपक्षे तिथिर्ग्राह्या
 यस्यामभ्युदितोरविः । कृष्णपक्षे
 तिथिर्ग्राह्या यस्यामस्तमितोरविः ॥
 पक्षपरिग्रहे । कर्मणिघञ् ॥ पक्षयति ।
 पच्यतेवा । अच् । घञ्वा ॥ यद्वा ।
 पच्यते चन्द्रस्य पञ्चदशानां कालाना-
 मापूरणं क्षयोवागृह्यतेमः ॥ रुढो-
 वापक्षशब्दो विभक्तो मासस्यैकैकमर्द्ध-
 ब्रूते ॥ यद्वा । पणते । पण० । सृधि-
 पण्योर्दकौ चतिसः धातोः कान्ता-
 देशः ॥ पार्श्वं गृहे ॥ साध्ये ॥ विरोधे ॥
 केशादेः परतो वृन्दे ॥ मित्रवले ॥
 सहायवले ॥ चुल्लीरंध्रे ॥ पतत्रे ॥
 पक्षिपक्षे । गरुति ॥ राजकुञ्जरे ॥
 पार्श्वं । पाखाइतिभाषा ॥ वर्गे ॥

• पक्षता

देहाङ्गे ॥ सहाये ॥ यथा । युति-
 शिरः पक्षः समाशीयतामिच्छुः-
 पदेशः ॥ शरपक्षे । वाजे ॥ भित्तौ ॥
 एकतरकोटी ॥ सन्दिग्धसाध्यवति ॥
 यथा० धूमवर्त्तुं हेतौ पर्वतः ॥ सिषा-
 धयिपितधर्मविशिष्टो धर्मो पक्षः ।
 यथा । महानसेधूमवन्द्ध्योः सम्बन्धे
 तत्पृथक् पर्वतेवङ्गिज्ञानम् ॥
 पक्षकः । पुं० पार्श्वद्वारे खड्किकायाम्
 खिडकीद्वारइ० भा० ॥ पार्श्वमात्रे ॥
 पक्षइव । इतिप्रतिष्ठावितिकन् ॥
 स्वार्थकोवा ॥ सहाये ॥
 पक्षघातः । पुं० पक्षाघाताभिधेवातरोगे
 पक्षवरः । पुं० चन्द्रे । विधौ ॥ यूथभ्रष्ट
 पृथक्चारिगजे ॥
 पक्षच्छिद्रम् । न० तिथिविशेषे ॥ अष्टमी
 द्वादशी चैव चतुर्थी च चतुर्दशी ॥ अ-
 मावास्या च मुनिभिः पक्षच्छिद्र मुदा
 हृतम् ॥
 पक्षजः । पुं० चन्द्रमणि ॥ पक्षजातः ।
 जनी० डः ॥ त्रि० । पक्षजन्मनि ॥
 पक्षजन्मा । पुं० चन्द्रे ॥ पक्षजन्मास्य ॥
 त्रि० । पक्षजाते ॥
 पक्षता । स्त्री० अनुमित्माविरहविशिष्टा
 सिद्ध्यभावे ॥ इयमनुमितिकारणम्
 तच्च । पर्वतेवन्द्ध्यनुमितौ अनुमित्सा
 विरहविशिष्टपर्वतधर्मिकवन्दिनिश्चया
 भावः । यथा । सिषाधयिप्रयाशुन्या
 सिद्धिर्यत्र नतिष्ठति । सपक्षस्तत्रष्टित्व

पक्षः	पक्षी
ज्ञानादनुभितिर्भवेदिति ॥ भाषाप- दिच्छेदः ॥	पक्षपरिग्रहद्वयस्मादमुन् । पक्षशु- दिः संवत्सराद्यं चेत्याह ॥
पक्षतिः । स्त्री० पक्षमूलम् ॥ प्रतिपत्तिथौ पक्षस्यमूलम् । पक्षान्तः ॥	पक्षमुन्दरः । पुं० लोधि ॥ इतिहारा वली ॥
पक्षद्वारम् । न० पक्षके ॥ पक्षपाश्वरं रम् ॥	पक्षाघातः । पुं० अधांगद्वयतिख्याते भावप्रकाशाक्तवातजन्ये रोगविशेषे ॥ पक्षआहननम् ॥
पक्षधरः । पुं० सुधांशौ ॥ इन्दो ॥ य- ज्ञपत्युपाध्यायच्छात्रे । चिन्तामणे रलोककारे । मिथ्ये ॥ त्रि । पक्षधा- रणकर्त्तरि ॥	पक्षान्तः । पुं० द्वयोः पञ्चदशयोः ॥ अमायाम् ॥ पूर्णिमायाम् ॥ पक्षस्य अन्तः ॥
पक्षधर्मज्ञा । स्त्री० व्याप्यस्यप्रवृत्तादि वृत्तित्वे ॥	पक्षानुः । पुं० पक्षिणि ॥ इतिशब्द चन्द्रिका ॥
पक्षपातः । पुं० आसक्तिविशेषे ॥ अन्या- यसाहाय्यकरणे ॥ पक्षपातः ॥ पक्षिणाञ्ज्वरे ॥ पक्षपातःपतङ्गानामि- त्युक्तेः ॥	पक्षावसरः । पुं० पूर्णिमायाम् ॥ अमायां ॥
पक्षपातिता । स्त्री० सहायतायाम् ॥ पक्षपालिः । स्त्री० खड्गिकायाम् ॥	पक्षिणी । स्त्री० पूर्णिमायाम् ॥ खग्याम् । विहग्याम् ॥ शाकिनीभिदे ॥
पक्षभागः । पुं० गजस्पपाश्वरंभागे ॥ पक्षयत्यनेन । पक्ष० । कु० । पुंसीति घः । पक्षस्यपक्षएववाभागः ॥	आगामिवर्त्तमानाहर्युक्तायांनिशि ॥ आगामिवर्त्तमानेअहनीयुक्तेयस्यां सारात्रिः पक्षिणी । यथा । द्वे अह्नी एकरात्रिश्च पक्षिणीत्यभिधीयते । इति । रात्रिरित्युपलक्षणम् । तेन पूर्वोत्तररात्रियुतंदिनमपिपक्षिणी । पूर्वापरदिनेरात्री वा पक्षाविवस्तो यस्याम् । अत इति ॥
पक्षमूलम् । न० पक्षतो । डानक्० इ० गौड़० भा० ॥ पक्षस्यमूलं ॥	पक्षी । पुं० खगे । विहगे ॥ शकुनौ ॥ पक्षी । इतिपंक्ती० इतिचभा० ॥
पक्षवाहनः । पुं० खगे । विहगे ॥	पक्षावस्यस्तः । अतइतिठनाविती निः ॥ धान्याङ्कुरचरायेचतेषांमांसं लघूत्तमम् । आनूपंवलकृन्मांसंस्निग्धं
पक्षः । न० पक्षे । गति ॥ पक्षति । डुपचष् । पक्षिचिभ्यांसुट्चेत्यमुन् । पक्षसीतुष्मृत्तौपक्षावितिशुभाङ्कः ॥ त्यमीकाधिकरणेपूर्वात्तरेद्वे पक्षसी इतिशवरस्त्राभ्यादयः ॥ माधवस्तु	

पङ्ककीरुः

गुरुतरं स्मृतम् ॥ पश्यविशेषं वि
 प्किरे ॥ लिङ्गदेहे ॥ पंचमात्रिकस्य
 द्वितीयप्रभेदे ऽ । ऽ वागे ॥
 पक्षिपानीयशाला । स्त्री० (चुगटीवृ
 पक्षिपानीयशालिका । स्त्री० (तालवाले)
 पक्षिजलपानस्थानं ॥
 पक्षिराजः । पुं० सम्पाती ॥ पक्षिणां
 राजा । टच् ॥ शलभरूपेणिवे ॥
 पक्षिलः । पुं० वात्स्यायनमुनी ॥
 पक्षिशाला । स्त्री० कुलायिकायाम् ।
 नीडे ॥
 पक्षिमिंहः । पुं० तार्क्ष्यं । गरुडे ॥
 पक्षीमिंह इव पक्षिणांसि हीवा ॥
 पक्षिस्वामी । पुं० गरुडे ॥
 पक्षीन्द्रः । पुं० जटायो ॥ तार्क्ष्यं ॥
 पक्षुः । चि० प्राक्कर्त्तरि । पक्षरि ॥
 पक्षः स्त्रु रितिवीपदेवः ॥
 पक्ष्म ॥ न० सूत्रादिसूक्ष्माणि ॥ किञ्च-
 ल्कं । कुमुमच्छदे ॥ नेत्रलोमनि ॥
 अणीयसि । गरुति ॥ पच्यतेऽनेनत्रा ॥
 पक्ष० । कर्मकरणादीमनिन् ॥
 पङ्कः । पुं० न० पापे ॥ कर्हमे ॥ पङ्की
 दाहास्रपित्तात्ति शोथघ्नः शीतलः सरः ॥
 पञ्च्यतेदुःखमनेन । पचिव्यक्तीकरणं
 हलश्च तिकरणे घञ् । कुत्वम् ॥ पञ्
 च्यतेवा । पचिविस्तारि । कर्मणिघञ् ॥
 पङ्ककर्वटः पुं० दलाद्ये । जलमुक्तपङ्के ।
 दलदल० इ० भा० ॥
 पङ्ककीरुः । पुं० कोयटिखगे ॥

पङ्करः

पङ्कगडः । पुं० }
 पङ्कगडकः । पुं० } पाकाल० इ० गौडिभा०
 पङ्कगतिः । स्त्री० मत्स्ये ॥
 ब्रह्म्याम् ॥
 पङ्कयाहः । पुं० मकरे ॥ इ० हारा
 वली ॥
 पङ्कजम् । न० } पद्मे । कमले, इति
 पङ्कजम् । न० }
 राजनिर्घण्टः
 पङ्कजिनी । स्त्री० पद्मसमूहे ॥ जलजा
 करे ॥ पङ्कजानिसन्त्यस्याम् । पुष्क
 रादिभ्योदेशे इतिङ्निः ॥
 पङ्कधूमः । पुं० नरकभूभेदे ॥ पङ्कध्रुव
 धूमो ऽ स्मिन् ॥
 पङ्कप्रभा स्त्री० कर्दमयुक्ते नरकवि० ॥
 पङ्कमगडुकः पुं० शम्बुके । जलडिम्बे ॥
 पङ्कवली ॥ स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ पादकु-
 मुस्रवगन्धमनोहरनायकयुगलकरूप
 मपाहेर । नागन्तपतिवरभापितमु-
 द्युतिवृत्तममलमिहपङ्कवलीतिहि ॥
 यथा । शारदविशदनिशामयिनिन्द
 तिसम्प्रतिहृदयभिदामपिबिन्दति ।
 मन्मथविशिखभयननिमीलतिमाधव
 तवविरहेणविषीदतीति ॥
 पङ्कवासः । पुं० कर्कटे ॥ इ० रा० नि ॥
 पङ्कशक्तिः । स्त्री० सितालिकायाम् ।
 दुर्नामायाम् ॥
 पङ्कशूरणः । पुं० शालूके ॥ इ० चि० ॥
 पङ्कारः पुं० शैवले ॥ सेतौ ॥ सीपाने ॥

पङ्क्तिः .

जलकुब्जके ॥ इतिमे ० ॥
 पङ्क्तिः । त्रि० सजम्बाले । पङ्क्त्याद्ये ॥
 पङ्क्तोस्मिन्नस्ति । पिच्छादित्वात् इलच् ॥
 पङ्क्तिखलम् । न० आर्द्रतायाम् ॥
 पङ्क्तेजम् । न० पद्मे ॥ पङ्क्तेजातम् ।
 जनी ० । सप्तम्यामितिडः । तत्पु
 रुषद्वत्यलुक् ॥
 पङ्क्तेरुहम् । न० पद्मे ॥ पङ्क्तेरोहति ।
 रुह० । इगुपधेतिकः । तत्पुरुष
 कृतीत्यलुक् ॥
 पङ्क्तिः ॥ स्त्री० सजातीयसंस्थानविशेषे
 । वीथ्याम् । श्रेय्याम् ॥ पङ्क्तिसाङ्कर्ये
 दोषा यथा । नमंसिद्धपतितैर्नचा-
 रण्डालैर्नपुङ्गवैः । न मूर्खैर्नावलिप्तै
 च नान्यैर्नान्यावसायिभिः ॥ एक
 शय्यासनपङ्क्तिभाण्डपक्वान्मिश्रणम्
 । याजनाध्यापनेयोनिस्तथैवसह
 भोजनम् ॥ सहाध्यायस्तु दशमः
 सहयाजनमेवच ॥ एकादशसमुद्दिष्ट
 दोषाः साङ्कर्यसंज्ञिताः ॥ समीपे
 चाप्यवस्थानात्पापसंक्रमतेनृणाम् ।
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन साङ्कर्यं परि
 वर्जयत् ॥ पङ्क्तिसाङ्कर्यदोष
 निवारणोपायो यथा । एकपङ्क्त्य
 पविष्टयेनस्पृशतिपरस्परम् । भस्म
 नाकृतमर्यादा नतेषांसङ्करोभवेत्
 ॥ अग्निनामस्मनाचैव षड्भिः पङ्क्ति
 र्विभियते । इतिकूर्मेपञ्चदशाध्यायः
 ॥ सान्तरशीथ्याम् ॥ पञ्चनम् । पचि

पङ्क्तिपा

व्यक्तीकरणे । क्तिन् ॥ यद्वा । पञ्चते ।
 पचिर्विस्तारे । क्तिच् ॥ दशाक्षरच्छन्द
 सि ॥ दशसंख्यायाम् ॥ सुप्रतिष्ठाभेदे
 । पञ्चाक्षरपादच्छन्दोभेदे । यथा ।
 भृगौगितिपङ्क्तिः ॥ यथा । कृष्ण
 मनाथा तर्णकपङ्क्तिः । यामुनक
 च्छे चारुचचार ॥ क्षिती ॥ सङ्ख्ये
 ये ॥ पञ्चकद्वयम् पञ्चपदानि वा
 परिमाणमस्य । पङ्क्तिविंशतित्रिंश
 दिति निपातनात्प्रकृतेः पञ्चन्
 शब्दस्य टिलोपः । तिप्रत्ययः । चोः
 कुरितिकुत्वम् । पदशब्दोत्रपादपर्या
 यः । रूढिशब्दोयम् । तथाचात्रना
 वयवार्थे ऽभिनिवेष्टव्यम् । पङ्क्ति
 शब्दोहिनानार्थः । अस्तिक्रमसन्नि
 वेशे यथा ब्राह्मणपङ्क्तिः पिपीनि
 कापङ्क्तिरिति । अस्तिचदशसङ्ख्या
 याम् । कृतवान्पङ्क्तिरथोविलङ्घ
 यदिति दशरथइत्यर्थः अस्तिहिकन्दो
 विशेषे यथा । यस्यपञ्चाक्षराः पादाः
 । तथाचकन्दोविशेष एवार्थद्वितीये ॥
 पङ्क्तिपीवः । पुं० रावणे ॥
 पङ्क्तिचरः । पुं० कुरुरपक्षिणि । कु-
 ब्जइ०भा० ॥
 पङ्क्तिदूषकः । पुं० अपाङ्क्तये ।
 मन्वादिस्मृत्युक्ते श्राद्धभोजनानर्हब्रा-
 ह्मणे ॥
 पङ्क्तिपावनः । पुं० श्राद्धभोजनानर्हब्रा-
 ह्मणे ॥ पञ्चाग्निगृहस्थे ॥ यथाह

पचत्पुटः

हारीतः । पवनः पावनस्त्रेतायस्य
पञ्चाग्नयोर्गृहे । सायम्प्रातः प्रदीव्य
न्तेसविप्रः पङ्क्तिपावनः ॥ इति
अग्न्याः सर्वेषुवेदेषुसर्वप्रवचनेषुच
श्रोत्रियान्वयजाथैवविज्ञेयाः पङ्क्ति
पावनाः ॥ इत्यादिनामनूक्तेषुत्रा
क्षणेणु ॥

पङ्क्तिरथः । पुं० दशरथनृपे ॥

पङ्क्तिबीजः । पुं० वर्वरवृक्षे ॥

पङ्कः । पुं० शनैश्चरे ॥ परिव्राजि ॥ यथा
भिन्नार्थगमनंयस्यविण्मूत्रकरणायच ।
योजनान्नपरंयाति सर्वथापङ्कुरिवसः ॥
त्रि० शोणे । जङ्गावैकल्पेनचलनाक्षमे ।

जङ्घाहीने ॥ पनतिपन० वा० गुः ॥

पङ्कुकामः । पुं० शनैश्चर्यहे ॥

पङ्कुलः । पुं० सितकाचाभघोटके ॥

इतिहेमचन्द्रः ॥

पङ्कुल्यहारिणी । स्त्री० शिमूडीवृक्षे ॥

पङ्कुः । स्त्री० विकलजङ्घायाम् ॥

पङ्गोश्चेत्पूङ् ॥

पचः । त्रि० पाककर्त्तरि ॥ पचति ।

डुपचष् । पचाद्यच् ॥

पचकः । पुं० पचे ॥ स्वा० कः ॥

पचन् । त्रि० पचमाने ॥ पचति ।

लटः श्चिपिपचेः शत ॥

पचतः । पुं० चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥ वङ्गो ॥

पचति । डुपचष्० । भृशदृशियजि-
पर्विपच्यमितमिनमिहर्षिभ्योतच् ॥

पचत्पुटः । पुं० सूर्यमणिवृक्षे ॥

पञ्कटिका

पचनः । पुं० अग्नौ ॥ न० पाके ॥
त्रि० पाककर्त्तरि ॥

पचनी । स्त्री० वनवीजंपूरके ॥

पचन्ती । स्त्री० पाककर्त्त्याम् ॥

पचमानः । पुं० वन्हौ ॥ त्रि० पाककर्-
त्तरि ॥ पचति । पचते । डुपचष्० ।

लटः शतशानचाविति० शानजादे-
शः । आनेमुक् ॥

पचम्पवा । स्त्री० दाव्याम् । दारुहरि-
द्रायाम् ॥ पचति । पचेः पचाद्यच् ।
पृ० ॥ ...

पचा । स्त्री० पाके ॥ पचनम् । पचेः
षित्वाद्ङ् ॥ टाप् ॥

पचिः । पुं० अग्नौ ॥ पचति । डुपच-
ष्० । सर्व० इन् ॥

पचेलिमः । पुं० सूर्ये ॥ वन्हौ ॥ पच-
ति । पचणलिमच् । त्रि० पक्तव्ये ॥

यथापचेलिमाः शालयः पक्तव्या
इत्यर्थः पच्यते । पचेः कर्मणि के-
लिमरउपसङ्ख्यानं ॥

पचेलुकः । पुं० पाचके । सूदे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

पक्कः । अ० पादम्पादमित्यर्थे ॥

पच्यमानः । त्रि० वर्त्तमानपचनकर्म-
ताश्रये । वर्त्तमानपाकविशिष्टे तण्डु-
लादौ ॥

पज्जः । पुं० शूद्रे पदो जातः ।
जनी० । डः ॥

पञ्कटिका । स्त्री० मात्रावृत्तान्तरे ॥

पञ्चकषाया :

यथा । प्रतिपद्यमकितषोडशमात्रा
नवमगुरुत्वविभूषितगात्रा । पुञ्ज-
टिकायाएषविंशैकः क्वापिनमध्यगु
रुर्गणपूकः ॥ यथा । तरलरतंसाग्नि
ष्ठस्कन्धश्चलतर पञ्जटिका कटि-
बन्धः । मौलिचपलशिखिचन्द्रकह-
न्दः कालियगिरसिन्धुर्नर्तमुकुन्दः ॥
पञ्चकम् । न० धनिष्ठादिपञ्चनक्षत्रेषु ॥
अत्रगृहनिमित्तदृग्णकाष्टहरणेदोषो
यथा । अग्निचौरभयंरोगो राजपौडा
धनक्षतिः । सङ्ग्रहे दृग्णकाष्ठानां
कृतेवस्त्रादिपंचके ॥ वि० पंचसङ्ख्या
परिमाणविशिष्टे ॥ पंचसङ्ख्यापरि
माणमस्य । तदस्यपरिमाणमित्यनुह-
त्तौसङ्ख्यायाः संज्ञासंघसूत्राध्यय
नेषुतिपञ्चसंख्यापरिमितिमंघार्थ-
कनप्रत्ययः ॥ पञ्चभिः क्रीते ॥
संख्यायाअतिशदन्तायाइतिकन् ॥
पञ्चानानिमित्तसंयोगउत्पातोवा ॥
पञ्चकपालः । पुं० पञ्चसुकपालेषु
संस्कृतेपुरोडाशे ॥ संस्कृतंभव्याइत्य
सौद्विगोलुगनपत्यइतिलुक् ॥ न० ॥
पंचानांकपालानांसमाहारे ॥
पञ्चकर्म । न० पञ्चप्रकारशारीरकचि
किप्साविशेषे ॥ यथा । वमनं रेचनं
नस्यं निरूहश्चानुवासनम् । पञ्चक
मेदमन्यच्च करउत्क्षेपणादिकम् ॥
इति श० चं० ॥

पंचकषायाः । पुं० महास्नानीयपंच

पञ्चकोषा :

प्रकारकषायद्रव्ये ॥ यथा । जम्बु
शाल्मलिवाद्यालं वकुलंवदरंतथा ।
कषायाः पंचविंशति या देव्याः प्रीति
कराः शुभाः ॥ पंचचर्तकषायाश्च ॥
पञ्चकारुकी । स्त्री० कुलालकर्मारवर्द्धकि
नापितरजकेषु ॥
पञ्चकृत्यः पुं० पक्तपौडे ॥ न० ॥ स
ष्ट्यादिषु ॥ यथा । यस्मिन्मृष्टि
स्थितिध्वंसपिधानानुग्रहात्मकम् ।
कृत्यंपञ्चविधंशश्रवणासतेतनुमः शिव
मिति ॥
पञ्चकोलम् । न० पञ्चोषणे । पाचन
विशेषे ॥ यथा । पञ्चकोलंकणामूल
कृष्णाचव्याग्निनागरैः । पञ्चकोलं
रसेपाकेकटुकंरुचिकृन्मत् ॥ ती
क्ष्णोशांपाचनंश्रेष्ठंदीपनंकफवातनुत्
गुन्मप्लीहोदरानाहशूलघ्नंपित्तकोपन
म् ॥ इतिभावप्रकाशः ॥
पञ्चकोषाः । पुं० अन्नमयप्राणमयमनो
मयविज्ञानमयानन्दमयेषु ॥ कोषा
इवात्माच्छादकत्वात्कोषाः । पञ्च
चतेकोषाश्च ॥ यथाहुर्विद्यारण्यगुरवः
पितृभुक्तान्नजाङ्घीर्याज्जातोऽन्नं नैवव
र्द्धते । देहः सोन्नमयोनात्माप्राक्
चोर्द्धंतद्भावतः ॥ १ ॥ पूर्णोदेहे
बलयच्छन्नचाणायः प्रवर्तकः ।
वायुःप्राणमग्नौनासा वात्माचैतन्यव
र्जनात् ॥ २ ॥ अहन्तांममतादेहेष्ट
हादौचकरोतियः । कामाद्यवस्थयाभा

पञ्चगव्यम्

नो नामावात्मानमनीमयः ॥ ३ ॥ ली
नामुत्तौवपुर्वीषे व्याप्रयादानखाग्रगा
चिच्छायोपेतधीर्नानात्मा विज्ञान
मयशब्दभाक् ॥ ४ ॥ काचिदन्तर्मुखा
वृत्तिरानन्दप्रतिबिम्बभाक् ॥ पुण्यभो
गे भोगशान्तौनिद्रारूपेणलीयते ॥ ५ ॥
कादाचित्कत्वतोनात्मास्यादानन्दम
योष्ययम् ॥

पञ्चकेशाः । पुं० अविद्यास्मिता राग
द्वेषाभिविशेषे ॥ पञ्चतेकेशाश्च ।
पञ्चक्षारगणः । पुं० चारपञ्चके ।
पञ्चलवणे ॥ चारेस्तुपञ्चभिः प्रोक्तः
पञ्चक्षारभिधोगणः । काचमैन्धव
सामुद्र विट्सीवर्चलकैः समैः ॥
स्यात्पञ्चलवणंतच्च सृज्जीपितंपडा
हयम् ॥

पञ्चगणयोनिः । पुं० विदारिगन्धा
हृहती पृश्निपर्णीनिदिग्धिकाः ॥
पञ्चगव्यम् । न० गोर्दध्यादिपञ्चसु ॥
यथा । पञ्चगव्यंदधिचीरघृतगोमूत्र
गोमयै रिति ॥ तन्मानं यथा । पल
मात्रं दुग्धभागं गोमूत्रं तावदिष्यते ।
घृतंचपलमात्रंस्याद् गोमयंतोलक
त्रयम् ॥ दधिप्रसृति मात्रं स्यात्
पञ्चगव्यमिदं स्मृतम् । अथवा पञ्च
गव्यानां समानोभागद्वयतइति
गोतमीयतन्वम् ॥ अपिच । गोश
कृद्द्विगुणंमूत्रं पयः स्यात्तच्चतुर्गु
णम् । घृतंतद्विगुणंप्रोक्तं पञ्च

पञ्चजनीनः

गव्ये तथादधीति ॥
पञ्चगुप्तः । पुं० चार्वाकदर्शने ॥
कमंठे ॥

पञ्चगुप्तिरसा । स्त्री० स्पृक्कायाम् ॥
पञ्चचामरम् । न० षोडशाक्षरपादे
कन्दोविशेषे ॥ यथा ॥ प्रमाणिका
पदद्वयम् वदन्तिपञ्चचामरम् ॥ यथा ।
सुरद्रमूलमंडपे विचित्ररत्न निर्मिते
लसद्वितानभूषिते सलीलविभ्रमाल
सम् । सुराङ्गनात्तवल्लवी करप्रपञ्च
चामरम्फुरत्समीरवोजितंसदाच्युतं
भजामितमिति ॥

पञ्चचीरः । पुं० मञ्जुघोषे ॥
पञ्चचूडा । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥
पञ्चजनः । पुं० नरे । पुरुषे ॥ पञ्चभिर्भू
तैर्जन्यते । जनी० । घञ् । जनिव
ध्योश्चेतिनवृद्धिः ॥ यद्वा । मञ्जुजना
उत्पादकायस्य ॥ संज्ञादपुत्रे दैत्य
विशेषे ॥ गन्धर्वाः पितरोदेवा असु
रारक्षांसिपञ्चजनपदवाच्यानिभ-
वन्ति ॥ निष्ठादपञ्चमावर्णाश्च ॥

पञ्चजनीनः । पुं० भाण्डे ॥ त्रि । पञ्च
जनहिते ॥ रथकारपञ्चमाश्वत्वारो
वर्णाः पञ्चजनाः । दिक्मंडलस्य
संज्ञायामिति० समासः । पञ्चजने
भ्योहितम् । पञ्चजनादुपसङ्ख्यान
मितिखः । उपसङ्ख्यानस्यकर्मधा
रयविषयत्वात् । षष्ठीसमासात्षड्
व्रीहेश्च षण्व । पञ्चजनीयम् ॥

पंचदश

पंचज्ञान : । पुं० बुद्धे ॥
 पंचत् । पुं० पञ्चके । वर्गे ॥ पंच
 परिमाणमस्य । पञ्चदशतीवर्गेविति
 निपातनादतिप्रत्ययः ॥
 पंचतत्त्वम् । न० आकाशादि पंच
 भूतेषु ॥ मद्यादिपंचसु ॥
 पञ्चतन्मात्रम् । न० तामसाहंकारोत्
 पन्नमहाभूतोपादानकारणशब्दस्पर्श
 रूपरसगन्धेषु ॥ तदाश्रयद्रव्येषुच ॥
 पञ्चतपाः । त्रि० अग्निचतुष्टयसूयै
 तत्पञ्चकसाध्यतपोविशिष्टे ॥
 पञ्चतयः । त्रि० पञ्चावयवे ॥
 पञ्चता । स्त्री० मरणे । पांचभौति
 कस्यशरीरस्यपंचधाभावे । देहारम्भ
 काणांपृथिव्यादिपञ्चमहाभूतानांस्वां
 शसङ्क्रमणात्पृथक्त्वे ॥ पञ्चभावे ॥
 पञ्चानांभावः । तल् ॥
 पञ्चतित्तम् । न० तित्तद्रव्यपंचके ॥
 निम्बः पटोलः क्षुद्राचगुडूचीवाम
 कस्तथा । विसर्पकुष्ठनुतुल्यातो गणो
 यंपञ्चतित्तकः ॥
 पञ्चत्वम् । न० पञ्चभावे ॥ पञ्चता-
 याम् । मरणे ॥ पञ्चधासम्भृतः
 कायोयदिपञ्चत्वमागतः । कर्मभिः
 स्वशरीरोत्प्लैस्तत्रकापरिदेवना ॥
 पञ्चदशः । त्रि० पंचदशानांपूरणे ।
 पन्द्रवां इं० भाषा० प्र० ॥ तस्य-
 पूरणेडट् ॥
 पंचदश । त्रि० पंचाधिकदशसंख्याया

पंचपर्वा

म् ॥ सङ्ख्येये ॥ पंचचदशच ॥
 पञ्चदशी । स्त्री० अमावास्यायाम् ॥
 पौर्णिमास्याम् ॥ पंचदशानांपूरणी ॥
 डट् । डीप् ॥ देवीविशेषे ॥ विद्यार
 ग्यकृतेवेदान्तग्रन्थविशेषे ॥
 पंचधा । अ० पंचप्रकारे ॥ सङ्ख्याया
 विधायिधा ॥
 पञ्च । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पंचसङ्ख्या-
 विशिष्टे ॥ यथापंचमहाभूतानि ॥
 पञ्चनखः । पुं० व्याघ्रगजकूर्मादी ॥
 पञ्चनदः । पुं० पंचनदीयुक्तदेशविशेषे ।
 पञ्चाप० इं० भा० वाहीके । तीर्थविशे
 षे ॥ न० । पंचानांनदीनांसमाहा-
 रे ॥ तीर्थान्तरे ॥
 पञ्चनिम्बम् । न० निम्बवृक्षस्यपुष्पा-
 दी ॥ यथाह । पंचनिम्बन्तुतत्पुष्पमू-
 लवल्कफलच्छदैरिति ॥
 पंचनी । स्त्री० शारिण्डलायाम् ॥
 पंचपत्नी । पुं० पारिभाषिकपत्तिपञ्च
 कहारात्रिकालबोधकेशिवोक्तेप्रश्रय-
 न्ये ॥
 पंचपर्वा । स्त्री० अविद्यायाम् ॥
 यथा । तमोमोहोमहामोहस्तामिस्रो
 प्यम्भंसंचितः । अविद्यापंचपर्वा
 प्रादुर्भूतामहात्मनः ॥ पंचपर्वाण्य-
 स्याः । अनोवहुब्रीहिरिति न डीप् ।
 पंचपर्वाणी० पंचपर्वाणः ॥ डाप्-
 पक्षेत् । पंचपर्वा० पंचपर्वाः ० -
 इत्यादिबोधम् ॥

पञ्चभद्र :

पञ्चपल्लवम् । न० आम्नादिपञ्चपत्र-
के ॥ यथा । आम्नजम्बूकपित्था
नां वोजपूरकविल्वयोः । गंधकर्मणि
सर्वत्रपत्राणिपञ्चपल्लवमिति शब्दच-
न्द्रिका ॥ वैदिकेकर्मणिघटोपरिदे-
येपञ्चपल्लवे ॥ यथा ॥ आम्नाश्वत्य
वटपर्कटीयन्नोदुम्बराणिपञ्चपल्लवा-
नि ॥ पनसोदुम्बरश्वत्यवकुलामस-
मुद्भवपत्रेषु ॥ अपिच । पनसामंतथा
श्वत्यवटवकुलमेवच । पञ्चपल्लवमु-
क्तंचमुनिभिस्तन्वेदिभिरिति ॥ प-
ञ्चानांपल्लवानांसमाहारः ॥

पञ्चपात्रम् । न० पञ्चानांपात्राणां
समाहारे ॥ श्राद्धविशेषे ॥

पञ्चपित्तम् । न० पित्तपञ्चके ॥
यथा । वराहक्लागमहिषमस्यमायूर-
पित्तकम् । पञ्चपित्तमितिख्यातंस-
र्वेष्वेवहिकर्मसु ॥ इ० वै० म०

पञ्चपुष्पम् । न० करवीरादिषु ॥
यथा । करवीरंतथाजातीचम्पकंसर-
सोरुहम् । पाटलाकुमुमंचापिपञ्च-
पुष्पंप्रकीर्तितमिति ॥

पञ्चप्रासादः । पुं० देवगृहविशेषे ॥

पञ्चवम्बः । पुं० नष्टद्रव्यस्यपञ्चमांशदंडे ॥

पञ्चभद्रः । पुं० पञ्चस्थानेषुपुष्पितेऽ-
श्वविशेषे ॥ यथा । पञ्चभद्रस्तुहत्
पृष्ठमुखपाश्वर्षेषुपुष्पितः ॥ पाचन-
वि० ॥ यथा । किन्नोद्भवापर्पटवारि-
वाहभूनिम्बशुण्ठीजनितः कषायः

पञ्चमः

समीरपित्तज्वरजर्जराणां करोतिभद्रं
खलुपञ्चभद्रः ॥ चि० । विप्लुते
व्यसनिनि ॥

पञ्चभूतम् । पुं० चित्यप्तेजोमरुद्ब्यो-
मात्मकेषुपञ्चसु ॥ पञ्चानांभूतानां
समाहारः ॥ शब्दाद्ब्योमस्पर्शत-
स्तीनवायुस्ताभ्यांरूपाद्ब्रह्मरैतैरसाच्च
अम्नांस्ये तैर्गन्धतोभूर्धराद्याभूताः पं-
चस्युर्गुणोनाः क्रमेणेति प्रपञ्चसारे १
पटलः ॥ गुरुः स्निग्धस्तीक्ष्णरूक्षौ-
लघुरतेगुणाः स्मृताः । पञ्चभूतेषु
तिष्ठन्तिआधिक्यादुपलक्षयेत् पृथिव्या
दिगुणाधिक्याद्गुणद्रव्येप्रकल्पयेत् ॥*

पञ्चमः । पुं० षड्रागाणांमध्येतृतीयरा-
गे ॥ अस्यगानसमयः शरदृतुः प्रातः
कालश्च ॥ तन्वीकण्ठोत्थितस्वरविशे-
षे ॥ अस्योत्पत्तिस्तु । वायुः समुद्र-
तोनाभेरुरोहृत्कण्ठमूर्धसु । विचरन्
पञ्चमस्थानप्राप्त्यापञ्चमउच्यते ॥ त-
ज्जन्यत्वात्स्वरः पञ्चमः । अपिच ।
प्राणोऽपानःसमानश्चउदानोऽपानए-
वच । एतेषांसमवायेनजायतेपञ्चमः
स्वरः । पुष्पसाधारणेकाले कोकिलो
रौतिपञ्चमम् ॥ पञ्चमादिनिषेधेभ-
रतः । प्रभातेसुरतोनिन्द्यः ऋषभः
पञ्चमोपिच । जनयेत्प्रधनं च्युत्ता
पञ्चत्वंपञ्चमोपिच ॥ पञ्चमस्यविशे-
षोयंकथितःपूर्वसूरिभिः । प्रणेप्रगीतो
जनयेद्दशनस्यविपर्ययम् ॥ इति ॥

पंचमी

न० मैथुने ॥ त्रि० । पंचानांपूरणे ॥
 रुचिरे ॥ दत्ते ॥ पंचानांपूरणः । त
 स्यपूरणेडट् ॥ नान्नादितिमट् ॥
 पंचमवेदः । पुं० । भारते ॥
 पञ्चमहायज्ञाः । पुं० गृहस्थकर्त्तव्ये
 षुपंचविधनित्यकर्मसु ॥ यथा ।
 पाठोहोमश्चातिथीनांमपर्यातर्पणं व
 लिः । एतेपंचमहायज्ञाब्रह्मयज्ञा
 दिनामकाः । तथाचमनुः पंचसूना
 गृहस्थस्यचुल्लीपेषणपुपस्करः । कण्ड
 नीचोदकृष्णश्ववध्यतयास्तुवाहयन् ॥
 तार्क्षीक्रमेणसर्वासां निष्कृत्यर्थमहा
 त्मभिः । पंचकृष्णामहायज्ञाः प्रत्य
 हंगृहमेधिनाम् ॥ अध्यापनं ब्रह्मय
 ज्ञः पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमो
 देवोबलिर्मातो नृयज्ञोतिथिपूजनम्
 इति ॥ वध्यतेहन्तीत्यर्थः । आर्षत्वा-
 त् । अथवावध्यतेहिंसाजनितदुरिते
 नसम्बध्यतेहन्यतेवेत्यर्थः । वाहयन्
 प्रवर्त्तयन् ॥
 पञ्चमारः । पुं० बलदेवस्यपुत्रे ॥
 पञ्चमास्यः । पुं० कोकिले ॥ पञ्चमो-
 रागः स्वरोवात्रास्यस्य ॥ *
 पञ्चमी । त्रि० पञ्चमासादिकेत्वष्टादौ ॥
 पञ्चमोमासोवर्षीवास्य । वयसिपुर-
 णादितीनिः ॥
 पञ्चमी । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ तिथिवि० ।
 साचन्द्रस्यपञ्चमकलाक्रियारूपा । त
 दुपलक्षितकालश्च । अस्यांजातस्यफ-

पञ्चसूत्रम्

लम् । यथा । भूपालमान्द्योमनुजः
 सुगात्रः कृपासमेतोविंदुषांवरण्यः ।
 वाग्मीगुणीवन्धुजनैकमान्यः प्रसू-
 तिकालेयदिपञ्चमीस्यात् ॥ डसि०
 भ्याम्० भ्यम्० इ० चिके ॥ पञ्चा
 नांपूरणी ॥ डट् । मट् । डीप ॥
 विद्याविशेषे ॥ रागिणीविशेषे । व-
 सन्तरागभार्यायाम् ॥ अस्याध्यान
 यथा । सङ्गीतगोष्ठीषुगरिष्ठभावंसमा
 श्रिता गायनसम्प्रदायैः । खर्वाङ्गि-
 नीनंपुरपादपद्मासापंचमीपंचमवेद-
 वेत्तीतिसङ्गीतदर्पणः ॥
 पञ्चमुखः । पुं० शिबे ॥ पञ्चमुखा-
 नियस्य ॥ सिंहे । मृगन्द्रे ॥ पञ्च-
 ते । पचि० । अच् । पञ्चंविस्तृतं
 मुखमस्य । यद्वा । मुखंपादाश्च०
 पञ्चमुखानीवयस्य ॥
 पञ्चमुखी । स्त्री० सिंहभार्यायाम् ॥
 वासके ॥ जवापुष्पविशेषे ॥ शिवाया
 म् इति शब्दास्त्वधिः ॥
 पञ्चमीव्रतम् । न० माघशुक्लपञ्च-
 मीमारभ्यषड्वर्षपर्यन्तं प्रामासीय
 शुक्लपञ्चम्यांभविष्यपुराणोक्तेस्त्री-
 कर्त्तव्यनियमविशेषे ॥
 पञ्चमुद्रा । स्त्री० सन्न्यासिनांचि-
 दण्डकमण्डलुशिक्यपात्रजलपवित्र
 रूपलिङ्गे ॥ पूजायामावाहन्यादिषु ॥
 पञ्चसूत्रम् । न० गोजाविमहिषीग-
 र्दभीनांसूत्रे ॥ पञ्चानांसूत्राणां

पञ्चरत्नम्

समाहारः ॥

पञ्चमूर्तिः । पुं० सदाशिवे ॥ सृष्टि-
स्थितिसंहारनिरोधानुग्रह लक्षणप-
ञ्चकृत्यसिद्ध्यर्थं मीशानतत्पुरुषा
घोरवामदेवसद्योजातलक्षणाः पञ्च-
मूर्त्तयोयस्य ॥

पञ्चमूलम् । न० खनाम्नाप्रसिद्धेपा-
चनविशेषे ॥ तत्रिविधम्यथा । श्री-
फलः सर्वतोभद्रापाटलागणिकारि-
का । स्थोनाकः पञ्चभिश्चैतैः प-
ञ्चमूलमहन्मतम् ॥ पञ्चमूलमहत्
तिक्तकषायकफवातनुत् । मधुरंका-
सप्रवासप्रमुष्णालघ्वग्निदीपनम् ॥ *
लघुपञ्चमूलन्तु । शालपर्णीपृश्नि
पर्णीवार्ताकीकण्टकारिका । गोक्षु-
रः पञ्चभिश्चैतैः कनिष्ठपञ्चमूल
कम् ॥ पञ्चमूलंलघुस्वादुवर्त्यपि-
त्तानिलापहम् । नात्युष्णं वृंहणं ग्रा-
हिज्वरप्रवासाश्मरीप्रणुत् ॥ * तृती-
यं तृणाख्यं तत्तु । कुशः काशः शरो-
दर्भइक्षुश्चेति तृणोद्भवम् । पित्तकृ-
च्छहरं पञ्चमूलं वस्तिविशोधनमिति ॥
पञ्चमूली । स्त्री० लघुपञ्चमूलपाचने ॥
पञ्चानामूलानां समाहारः । द्विगो-
रिति डीप् ॥

पञ्चरत्नकः । पुं० पक्तपौडवृत्ते ॥

पञ्चरत्नम् । न० कनकादिरत्नपञ्चके ॥

यथा । कनकं हीरकं नीलं पद्मरागश्च
मौक्तिकम् । पञ्चरत्नमिदं प्रोक्तमृषि

पञ्चलोहकम्

भिः पूर्वदर्शिभिः ॥ रत्नानामप्यभा-
वे तु स्वर्णं कर्षार्हमेव वा । सुवर्णं स्यात्प-
वेतुञ्चाज्यं च यं विचक्षणैरिति हेमाद्रिः ॥

पञ्चानारत्नानां समाहारः ॥

पञ्चरसा । स्त्री० आमलक्याम् ॥
पञ्चरात्रम् । न० ग्रन्थविशेषे ॥ यथा ।
रात्रश्च ज्ञानवचनं ज्ञानं पञ्चविधं स्मृत-
म् । तेनैतदपञ्चरात्रं प्रवदन्ति मनी-
षिणः ॥ तत्सप्तविधं यथा । पञ्चरा-
त्रं सप्तविधं ज्ञानिनां ज्ञानदं परम् । ब्रा-
ह्मणैश्चैव कौमारं वा शिष्टं कापिलं परम् ॥
गौतमीयं नारदीयं मिदं सप्तविधं स्मृ-
तम् । इति नारदपञ्चरात्रे प्रथमरात्र-
म् ॥ एतदतिरिक्तानि ह्यशीर्षपृथुधु-
वादिपञ्चरात्राणि सन्ति ॥ पञ्चमुनि-
शासु ॥

पञ्चलक्षणम् । न० पुराणे ॥ यथा ।
सर्गश्च प्रति सर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि-
च । धंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्ष-
णमिति ॥ पुं० । पुरुषविशेषे ॥

पञ्चलवणम् । न० सैधवादिपञ्चसु ॥
यथा । सैधवं रुचकं चैव विडं सामुद्रकं-
गुडमिति ॥ पञ्चानालवणानां समा-
हारः ॥

पञ्चलाङ्गलकम् । न० महादानविशेषे ॥

पञ्चलोहम् । न० सौराष्ट्रकलोहे इति
हेमचंद्रः ॥ स्वर्णरूप्यताम्रसीसकर-
ङ्गेषु ॥

पञ्चलोहकम् । न० स्वर्णं रजतं ताम्रं

पञ्चवटी .

वङ्गनागेषु ॥
 पञ्चवक्त्रः । पुं० शिवे ॥ पञ्चवक्त्रा
 गणयस्यसः । तानियथा । विभा
 व्यमुखपद्मं हि शिवस्यवरवर्णिनि ।
 सद्योजातं वामदेवमघोरं चततः पर
 म् ॥ तत्पुरुषं तथेशानं पञ्चवक्त्रं प्र-
 कीर्तितम् ॥ सद्योजातं च वैशुक्लं
 शुद्धस्फटिकसन्निभम् । पीतवर्णं त
 थासौम्यं वामदेवं मनोहरम् ॥ कृष्ण
 वर्णमघोरं च समं भीमविमर्दनम् ।
 रक्तं तत्पुरुषं देविदिव्यमूर्तिमनोह-
 रम् ॥ श्यामलं च तथेशानं सर्वदेव
 शिवात्मकम् । चिंतयेत्पश्चिमे चा
 द्वां द्वितीयं च तथोत्तरे ॥ अघोरं दक्षि
 णे देवं पूर्वतत्पुरुषं तथा । ईशानं म
 ध्यतो ज्ञेयं चिन्तयेत्भक्तितत्परइति
 निर्वाणतन्त्रे षष्ठः पटलः ॥ सिंहे ॥
 पञ्चवटः । पुं० उरस्कटे । जोटि
 ङ्गे । बालयज्ञोपवीतके । तीर्थवि
 शेषे ॥

पञ्चवटी । स्त्री० दण्डकारण्यान्तर्भूते
 स्थलविशेषे ॥ पञ्चानां वटानां स
 माहारः । द्विगोरिति डीप् । तदु
 पलक्षितत्वात् । पञ्चवटीत्यभिविश्रु
 तः प्रसिद्धो देश उच्यते ॥ तपः
 करणार्थं पञ्चप्रकारवृक्षविशेषे ॥ यथा
 । अश्वत्थो बिल्ववृक्षश्च वटीधात्री च शो
 ककः । वटीपञ्चकमित्युक्तं स्थापयेत्
 पञ्चदिक्षु च ॥ अश्वत्थं स्थापयेत्प्राचि

पञ्चवर्गः .

विल्वमुत्तरभागतः । वटं पश्चिमभा
 गे तु धात्रीं दक्षिणतस्तथा ॥ अशोकं
 वङ्गिदिकस्थाप्यं तपस्यार्थं मुरेश्वरि ।
 मध्ये वेदीं चतुर्हस्तां मुन्दरीं मुमनो
 हराम् ॥ प्रतिष्ठां कारयेत्तस्याः
 पञ्चवर्षोत्तरं शिवे । अनन्तफलधात्री
 सा तपस्याफलदायिनी ॥ इयं प-
 ञ्चवटी प्रोक्ता बृहत्पञ्चवटीशृणु । वि
 ल्ववृक्षं मध्यभागे चतुर्दिक्षु चतुष्टयम् ।
 वटवृक्षं चतुष्कोणे वेदमङ्घ्रं प्ररोपये
 त् । अशोकं वर्तुलाकारं पचविंशति
 सन्मितम् ॥ दिग्विदित्त्वामलकीं च
 एकैकं परमेश्वरि । अश्वत्थं च चतुर्दि
 क्षु बृहत्पञ्चवटी भवेत् ॥ यः करोति
 महेशानि साक्षादिन्द्रसमी भवेत् ।
 बृहलोके मन्वसिद्धिः परे च परमा
 गतिः ॥ इति हेमाद्रीयव्रतखण्ड
 धृतस्कन्दपुराण वचनानि ॥

पञ्चवर्गः । पुं० कापटिकोदास्थित
 गृहपतिवैदेहिकताम्रसव्यञ्जनात्मके
 राज्ञां पञ्चविधे चारवर्गं ॥ यथा । तत्र
 परमर्मज्ञः प्रगल्भच्छात्रः कपट
 व्यवहारित्वात्कापटिकः । तं वृत्त्य
 र्थिनमर्थमानाभ्यामुपगृह्य रहसिराजा
 ब्रूयात् यस्य दुर्बलं पश्यसितत्तदा-
 नीमेवमयिवक्तव्यमिति ॥ १ ॥
 प्रब्रज्यारूढपतित उदास्थितः । तं
 लोकेषु विदित दोषं प्रज्ञाशौच युक्तं
 वृत्त्यर्थिनं ज्ञात्वारहसिराजा पूर्ववद्

पञ्चवल्कलम्

ब्रूयात् । बह्वृत्पत्तिकमठे स्थाप
येत् ० प्रचुर सस्योत्पत्तिकं भूम्यन्त
रंच तद्बृहत्पर्यमुपकल्पयेत् सचान्ये
षासपिप्रव्रजितानां राज चारकर्म
कारिणां ग्रासाच्छादनादिकंदद्यात्
॥ २ ॥ कर्षकः क्षीणवृत्तिः प्रज्ञा
शीचयुक्तीगृहपतिव्यञ्जनः ॥ तमपि
पूर्ववदुक्त्वास्वभूमौ कृषिकर्मकारयेत्
॥ ३ ॥ वाणिजकः क्षीणवृत्तिर्वेदेहि
कव्यञ्जनः । तंपूर्ववदुक्त्वाधनमानां
भ्या मात्मीकृत्य वाणिज्यङ्कारयेत्
॥ ४ ॥ मुग्धोजटिलोवावृत्तिकाम
स्तापसव्यञ्जनः । सोपिक्वचिदाश्रमेव
मन्बहुमुग्धजटिलान्तर कपटशिष्य
गणवृत्तीगुप्तराजोपकल्पितवृत्तिस्ता
पस्यंकुर्यात् । मासद्विमासान्तरितं
प्रकाशं वदरादि मुष्टिमशूयात् ।
रहसिचराजोपकल्पितं यथेष्टमाहा
रंकल्पयेत् । शिष्याश्चास्यतीताना
गतज्ञानादिकं ख्यापयेयुः । तेनबहु
लोकवेष्टनमासाद्य सर्वेषां विश्वस
नोयत्वात् सर्वकार्यं मकार्यंच पृच्छ
न्ति अत्यस्यचक्रियादिकं कथय
न्ति ॥ ५ ॥ एवंपञ्चवर्गं प्रकल्पनेन
राज्ञः प्रतिराजस्य आत्मोयानां
चामात्यादीना मनुरागदिरागज्ञानं
भवति ॥ पञ्चानां वर्गः ॥

पञ्चवल्कलम् । न० त्वक्पञ्चके ॥

यथा । न्यग्रोधोदुम्बराश्वत्थप्लक्षवेतस

पञ्चविपर्ययभेदाः

वल्कलैः । सर्वैरेकत्र संयुक्तैः पंचव
ल्कलमुच्यते ॥ अपिच । न्यग्रोधोदु
म्बराश्वत्थ प्लक्षपिप्पल पीतनाः ।
क्षीरिब्रह्माश्च पञ्चैत्रां वल्कलं
पञ्चवल्कलम् ॥ पञ्चैते क्षीरिणी
ब्रह्मास्तेषां त्वक्पञ्च लक्षणम् ।
त्वक्पञ्च कंहिमं ग्राहिव्रण शोथ
विसर्पजिदितिराजनिर्घण्टः ॥

पंचवाणः पुं० कामदेव । स्मरे ॥ पंच
वाणाः द्रावणाद्याश्रय । तेच । द्र
वणं शोषणं वाणं तापनं मोहनाऽभि
धम् । उन्मादनंचकामस्यवाणाः पं
चप्रकीर्तिताः ॥ अपिच अरविन्दम
शोकंच चूतंचनवमल्लिका । नीलो
त्पलंचपञ्चैते पंचवाणस्यसायकाः ॥
पंचानां वाणानां समाहारे ॥
त्रि० । पंचवाण विशिष्टे ॥

पंचवायवः । पुं० प्राणापानव्यानोदा
न समानाख्येषु ॥ पंचवते वाय
वश्च ॥

पंचविधकृत्यम् । न० जगज्जन्मस्थि
तिध्वंसतिरोभावविमुक्तिषु ॥

पंचविपर्ययभेदाः । पुं० अविद्यास्मि
ता रागद्वेषाभिनिवेशेषु यथासङ्
ख्यंतमोमोहमहामोहतामिस्राभ्यता
मिस्रसंज्ञकेषु ॥ विपर्यय प्रभा
वानामप्यस्मिता दीनां विपर्यय स्व
भावत्वात् ॥ यद्वा । यदविद्ययाविप
र्ययेणा वधार्यते वस्तु अस्मिता दय

पंचशिखः

स्तत्स्वभावाः सन्तस्तदभि निविशं
ते । अतएव पंच प्रवा अविद्येऽस्याह
वार्धगण्यः ॥ * ॥

पंचशरः । पुं० कामे । मकरध्वजे ॥ पं
चशराअस्य । तेच उन्मादनस्तापनश्च
शोषणस्तम्भनस्तथा । सम्मोहनश्च
कामस्यपंचवाणाः प्रकीर्त्तिताः ॥
पञ्चेन्द्रियार्थाःशराः अस्यित्यन्ये ॥

पंचशलाका । स्त्री० विवाहोपयोगिविध
विशेषे ॥

पञ्चशस्यम् । न० धान्य मुद्गतिल
यव श्वेतसर्षपरूपे शस्यपञ्चके ॥
सर्षपस्थाने माषोपीतिदुर्गीत्सव
पद्यतिः ॥

पञ्चशाखः । पुं० शये । पाणौ । हस्ते ॥
पञ्च शाखा इव अङ्गुलयोऽस्य ॥ न० पञ्च
शाखानां समाहारे ॥ रि० । पञ्च
शाखा विशिष्टे ॥

पंचशिखः । पुं० सिंहे ॥ धर्मस्य
हिंसाभार्यायां जातेमुनिर्विशेषे ॥
यथोक्तं वामन पुराणे ५. अध्याये ।
धर्मस्यभार्याहिंसाख्या तस्यां पुत्र
चतुष्टयम् । सम्प्राप्तं मुनि शार्दूल
योगशास्त्रविचारकम् ॥ ज्येष्ठः सन
त्कुमारीभूद्द्वितीयश्च सनातनः । तृ
तीयः सनकोनाम चतुर्थश्च सनन्द
नः ॥ साङ्ख्य वेत्तारमपरं कपि
लम्बोढु मासुरिम् । दृष्ट्वा पञ्च
शिखं श्रेष्ठं योगनिष्ठं तपोनिधिम् ।

पञ्चस्कन्धी

ज्ञानयोगंनते द्युर्ज्यायांसो पिकनी
यसामिति ॥

पंचशूरणः । पुं० पंचप्रकारशूरणे ॥
यथा । अत्यस्त्रपर्णीकागडीर माला
कन्द द्विशूरणैः । ऋषीभवतियोगीयं
पञ्चशूरणसंज्ञकः । इतिराजनिर्घटः
शूरणः श्वेतशूरणश्चेति शूरणद्वयम् ।
पञ्चशैरीषकम् । न० शिरीषस्पत्वगादि
पंचसु ॥ त्वक्पत्रफलमूलानिकुमुम
श्चैवपंचमम् ॥

पंचषाः । त्रि० पंचवाषड्वापरिमाणंयेषां
तेषु ॥ बहुवचनान्तोयम् ॥

पंचसिद्धौषधयः । पुं० पंचप्रकारौ
षधिविशेषे ॥ यथा । तैलकन्द मेधा
कन्द क्रोडकन्द रुदन्तिकाः । सर्प
नेत्रयुताः पंच सिद्धौषधिकसंज्ञकः ॥

पञ्चसुगन्धकम् । न० पंचप्रकार
सुगन्धद्रव्ये ॥ यथा । कर्पूरककील
लवङ्गपुष्प गुवाकजाती फलपंच
केन । समांशभागेनचयोजितेनम
नोहरं पंचसुगन्धकंस्यात् ॥

पंचसूना । स्त्री० पंचप्रकारप्राणिव
धस्थाने ॥ यथा । पंचसूनागृहस्यस्य
चुञ्जीपेषण्युपस्करः । कण्डनीचाद
कुम्भश्च वध्यते यास्तुवाहयन् ॥

पंचसूरणम् । न० पंचशूरणे ॥

पंचस्कन्धी । पुं० रूपविज्ञानादिस्क
न्धानांसमुदाये ॥

पंचस्रोतः । पुं० शैवशास्त्रे ॥

पंचाङ्गः

पंचस्वरा । स्त्री० ज्योतिर्ग्रन्थविशेषे ॥
पंचस्वरोदयः । पुं० ज्योतिः शास्त्र
विशेषे ॥

पंचाग्निः । पुं० अग्निहोत्रिणि ॥ गा
र्हपत्यदक्षिणाग्न्याहवनीयसभ्यावस
थ्याख्याः पंचाग्नयोयस्यतयोक्तेगृहे ॥
पवनः पावनस्त्रेतायस्यपंचाग्नयो
गृहे । सायंप्रातः प्रदीप्यन्ते सविप्रः
पङ्क्तिपावनः ॥ द्युपर्जन्यपृथिवीपु
रुषयोषित्मुअग्निदृष्टिंयः कुरुते ०
सोऽग्निहोत्रादिकारीवापंचाग्निः ॥

पंचाङ्गः । पुं० पुष्पिताश्वे । पंच-
भेदे ॥ कूर्मे ॥ प्रणामविशेषे ॥ यथा ।
बाहुभ्यांचैवजानुभ्यां शिरसावचंसा
दृशा । पंचाङ्गोयंप्रणामः स्यात्-
पूजायांप्रवरोच्छसौ ॥ राज्ञानये ॥
यथा । सहायाः साधनोपायाविभा-
गोदेशकालयोः । विनिपातप्रती-
कारः सिद्धिः पंचाङ्गद्वयतेइति ॥
न० । वृक्षस्यत्वगादिषु ॥ यथा ॥
त्वक्पत्रकुसुममूलं फलमेकस्यशाखि-
नः । एकत्रमिलितञ्चेतत्पंचाङ्ग
मितिसंज्ञितम् ॥ अधिकरणे ॥ यथा ॥
विषयोविषयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोत्त-
रम् । निर्णयश्चेतिपंचाङ्गशास्त्रे धिक्-
रणंस्मृतमिति ॥ देवाराधनार्थंस्त्री
चादिषु ॥ यथा ॥ स्तोत्रं च कवचं
चैवपठतिः पटलंतथा । नाम्नांसह
समित्येतत्पंचाङ्गं तन्ववेदिन इति

पंचातपा

॥ तिथिवाराद्यात्मकेपत्रे । यथा ।
तिथिर्वारचनक्षत्रयोगः करणमेवच ।
पंचांगस्यफलंश्रुत्वांगङ्गास्नानफलंलभे
दिति ॥ अपिच । वारोहरतिदुः
स्वप्नक्षत्रपापनाशनम् । तिथिर्भ-
वतिगङ्गायायोगः सागरसङ्गमः ॥
करणं सर्वतीर्थानिश्रूयतेयत्रपंचिकेति ॥
पञ्चाङ्गगुप्तः । पुं० कमठे । कच्छपे ॥
पञ्चाङ्गप्रणामः । पुं० भक्तिश्चद्वाति
शययुक्तेगुर्वादिप्रणतिविशेषे ॥ यथा ।
जानुभ्यांचसपाणिभ्या मुरसाशिर-
सागिरा । पंचाङ्गताप्रणामस्यपूजा-
यांप्रवरामतेति ॥

पंचाङ्गुलः । पुं० मण्डे । एरण्डे ॥
शुक्रैरंडे ॥ चि । पंचाङ्गुलिमिते ॥
पंचाङ्गुलयोस्य । तत्पुरुषस्याङ्गुले-
रिच्यच् ॥ अङ्गुलिसदृशावयवेधान्या
दिविज्ञेपकेकाष्ठे ॥ पंचाङ्गुलयोयस्य ।
अङ्गुलेर्दारुणीतिपंचममासान्तः ॥
पंचाङ्गुली । स्त्री० तक्राह्वानुपे ॥ इ०
राजनि० ॥

पंचातपा । स्त्री० तपस्या विशेषे ॥
यथा । चर्या पंचा तपाचिन्ताशास्त्र
वी शास्त्रवो जपः । यज्ञियैर्दारु-
भिः शुष्कैश्चतुर्दिचतुष्कृतम् ॥
वह्नि संस्थापनं यीष्म तीव्रांशुस्त
त्र पचमः । हस्तान्तरे चतुर्वह्नी
न् कृत्वावैश्वानरेष्टिना ॥ तन्मध्य
स्था सूर्यविम्बं वीक्षती बहुलांशुके

पञ्चामृतयोगः

तिकालिका पुराणम् ॥

पञ्चात्मकः । त्रि० पाञ्चभौतिके ॥
पञ्चाननः । पुं० शिवे । पञ्चानना
न्यस्य ॥ सिंहे ॥ पञ्चविम्बुत मान
नयस्यसः ॥ यद्वा । मुखं पादाश्च
पञ्चाननानीवयस्यसः ॥ अत्यग्रे ॥
पंचाप्सरः । न० दण्डकारण्यस्थे तटा
क विशेषे ॥ पंचाप्सरसोनिवसन्
त्यत्र ॥

पञ्चामरा । स्त्री० पञ्चप्रकारामरल
तासु ॥ यथा । एकातु अमरा
दूर्वातस्याग्रन्थिं समानयेत् । अन्या
तु विजया देवी सिद्धिरूपा सरस्व
ती । अन्यातु विल्वपत्रस्था शिव
सन्तोषकारिणी । अन्यातु योग
सिद्धर्थे निर्गुण्डीचामरालता ॥
अन्यातु काल तुलसी श्री विष्णोः
प्रियतोषणी । एताः पञ्चा मरा ज्ञे
याः योगसाधनकर्मणीति रुद्रयाम
लोत्तर खण्डे ३६ पटलः ॥

पञ्चामृतम् । न० दुग्धादि पञ्चसु ।
यथा । दुग्धं सशर्करं चैव घृतं दधि
तथामधु । पञ्चामृत मिदं प्रोक्तं वि
धेयं सर्व कर्मसु ॥ पञ्चानाममृतानां
समाहारः ॥

पञ्चामृतयोगः । पुं० गुडूच्यादि पञ्चा
नायोगे ॥ यथा । गुडूची गोक्षुरश्चैव
मुसलीमुण्डिकातथा । शतावरीति
पञ्चानां योगः पञ्चामृताभिध इ०

पञ्चालः

राज० नि० ॥

पञ्चाम्नायः । पुं० शिव पञ्चमुख नि-
र्गत पञ्चप्रकार शैवशास्त्र विशेषे ॥
॥ यथा ॥ पूर्वाम्नायः पूर्वमुखः प
श्चिमः पश्चिमा मुखः । दक्षिणोद
क्षिणस्तद्व दत्तरश्चोत्तरः परः । नि
रुत्तरंतथाचोर्द्धं सिद्धान्तागमरूपिणम्
। ऊर्ध्वाम्नायपरिज्ञानं नाल्पस्यतप
सः फलम् ॥ पूर्वाम्नायः शब्दरूपो
दक्षिणः कर्णरूपकः । पश्चिमः
प्रश्नरूपः स्यादुत्तरश्चोत्तरस्तथा ॥
ऊर्ध्वाम्नायस्तत्त्वबोधः केवलप्रनुभवा
त्मकः इति भैरव तन्वादि ॥

पंचाम्नावापी । त्रि० पंचानामाम्नासहितार्
नांबुद्धविशेषाणांसमारोपके ॥ यथा ।
अप्रवत्यमेकंपिचुमर्दमेकं न्यग्रोधमेकं
दशपुष्पजातीः । द्वे द्वे तथादाडिम
मातुलुङ्गे पंचाम्नावापी नरकंनयाती
तिवारहपु० ॥

पंचाम्नाम् । न० अम्नवेतसादिपञ्चसु ॥
यथा । अम्नवेतसवृचाम्ना बृहज्जम्बी
रनिम्बुकैः । चतुरम्नाहि पंचाम्नां
बीजपूरयुतैर्भवेत् ॥

पंचारी । स्त्री० शारिण्डुललायाम् ॥
इतिशब्दरत्नमाला ॥

पंचार्चिः । पुं० बुधग्रहे ॥ इ० त्रि० ॥
पंचालः । पुं० वर्णवृत्तप्रभेदे ॥ यथा ।
कर्णेनदंडेन पंचालमाख्याहि ॥

यथा । शर्माणिसर्वाणि । देयानि

पंचावयवः

रुद्राणि ॥ प्रंभूमि । पंचाला : ।
नीवृद्विशेष । कान्यकुब्जाहिच्छत्राभि
धदेशेषु ॥ पंचते । पचिविस्तारे ।
तमि विशि विडीत्यादिना कालन ॥
पंचाला : चत्रिया : तेषानिवासी
जनपदः पंचाला : । निवासे ऽ
णोजनपदे लुप् । लुपियुक्तवद्व्यक्ति
वचने ॥ पुराणोक्ता व्युत्पत्तिस्तुहृथ
श्वान्मुद्गल सञ्जय वृहदिषु यवीनर
काम्पिल्लसंज्ञाः पंचानामेतेषां विष
याणां रक्षणायालमेतेमत्पुत्रा इति
पुत्रा ऽ भिहिता इति पंचाला : ।
इ० वि० पु० ४ अंशे १६ अध्यायः
॥ कुरुक्षेत्रात्पश्चिमेतु तथाचोत्तर
भागतः । इन्द्रप्रस्थान्महेशानि दश
योजनकद्वये ॥ पञ्चालदेशो देवेशि
सौन्दर्यगर्वभूषित इति तन्वशास्त्रम् ॥
पञ्चालिका । स्त्री० वस्त्रादिकृत
पुत्रिकायाम् ॥ गीतिविशेषे ॥ पञ्च
भिर्वर्गैरल्पते । अलभूषणादी । घञ्
। स्वार्थेकन् । टाप् । प्रत्ययस्था
द्वितीत्वम् ॥ संज्ञायामिति एवुल्वा
॥ संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥
पंचाली । स्त्री० पंचालिकार्ये ॥ शारि
शृङ्गलायाम् ॥
पंचावटम् । न० उरस्कटे । बालोपवीते ॥
पंचावयवः । पुं० अनुमाने ॥
पंच अवयवाश्चस्य । तेचयथा । प्रति
ज्ञाहेतूदाहरणोपनयनिगमनानि पं

पंचिका

चावयवा : । यथा । पर्वतोवन्दिमा
न्नितिप्रतिज्ञा० धूमवत्वादितिहेतुः
योयोधूमवान् सप्तोग्निमान् यथाम
हानसम् इत्युदाहरणम् तथाचाय
मित्युपनयः तस्मात्तथेति निगमनं
म् ॥
पञ्चावस्थः । त्रि० मृते । शवे ॥
पंचावस्थाः । स्त्री० भूमि । कौमारं
पंचमाब्दस्यात्पौगण्डं दशमावधि ।
कैशोरमापंचदशाद्यौवनंचततः
परम् । वार्द्धकंचततः प्रोक्तं पंचाव
स्थाः प्रकीर्तिताः ॥ त्रि० ।
पंचावस्थायुक्ते ॥
पंचाशत् । त्रि० सङ्ख्याविशेषे ॥ पंच
दशतः परिमाणमस्य । पङ्क्तिविं
शति त्रिंशदित्यादिना निपातनात्
प्रकृतेपंचाभावः शञ्चप्रत्ययः ॥
सङ्घेये ॥
पंचास्यः । पुं० सिंहे ॥ पंचते । पचि
ञ्च् । पंचंविस्तृतमास्यमस्य यद्वा
। मुखं पादाश्च पञ्चास्यानीवयस्यसः
॥ शिवे ॥ पञ्चत्रास्यान्यस्य ॥
पञ्चिका । स्त्री० द्यूतविशेषे ॥ सतुपंच
भिरक्षैः पंचभिः कपर्दैः पंचभि
शलाकाभिर्वा भवति । तत्रयदा
सर्वे उत्तानाः पतन्ति अवाची वा
तदा पातयिता न्यं जयति । तस्यै
वान्यथापाते सतिपातयिताऽन्येन
जीयते ॥

पंचेन्द्रियम्

पञ्चकरणम् । न० आकाशादिसूक्ष्मभू-
तानां परस्परव्यवहर्तृप्राणिनिकाय
व्यवहारनिर्वाहकतदीयधर्माधर्मा-
पेक्षपरमेष्ठवरसान्निध्यादिनिमित्ता-
पेक्षयाविभागेन मिलितानां स्थूल-
तापत्तौ ॥ तत्प्रकारस्तु । आकाशा-
दिषु पञ्चसु एकैकं द्विधासमंविभ-
ज्यतेषु दशभागेषु प्राथमिकान् पञ्च-
भागान् प्रत्येकं चतुर्धासमंविभज्यते
षां चतुर्णां भागानां स्वस्वद्वितीयाई-
भागपरिच्छागेन भागान्तरेषुयोजन-
मिति । तदुक्तम् । द्विधाविधायचैकैकं
चतुर्धाप्रथमं पुनः । स्वस्वतरद्वितीयां
शैरीजनात् पञ्चपञ्चतेति ॥ स्वार्द्धेषु
स्वतरार्द्धानां पादशो योजनन्तुतदि-
तिच ॥ अपिच । द्विधाकृतस्यभूम्या-
देरर्द्धमेकचतुष्कृतम् । स्वान्यद्विती-
यार्द्धेषु संयुक्तं पञ्चताकरम् ॥
एवमर्द्धेहिभूतानामितराष्टमभागज-
म् । स्वांशाधिक्येनभूम्यादि व्यपदे-
शोचसंस्फुट इति ॥

पञ्चेन्द्रियम् । न० श्रोत्रादिषु । श्रोत्रं
त्वक्चक्षुषी जिह्वा घ्राणं पञ्चेन्द्रि-
यंमतम् । पञ्चानामिन्द्रियाणां वै-
शुभेश्रवणदर्शने । श्रवणाद्वस्तुविज्ञानं
दर्शनाच्चित्तरञ्जनमिति भागवत-
म् ॥ बांगादिषु ॥ वाक् पाणि पाद-
पायू पस्थाख्यं कर्मेन्द्रियं मतमित्यु-
क्तेः ॥

पञ्चि :

पञ्चेषु : । पुं० मदनैः ॥ पञ्चद्वेषवाऽ-
स्य ॥
पञ्चापविषम् । न० उपविषाणां
पञ्चके ॥ यथा । स्रुद्धर्कं करवी-
राणि लाङ्गली विषमुष्टिका । एता-
द्युपविषाण्याहुः पञ्चपांडित्यशान्ति-
द्व० रा० नि० ॥
पञ्चोषणम् । न० पञ्चकोलि ॥
पञ्चोष्माणः । पुं० भूमिआहारपा-
चकशरीरस्थपञ्चाग्निषु ॥ यथा ॥
भौमाऽऽप्याग्नेयवायव्याः पञ्चो-
ष्माणः सनाभसाः । पञ्चाहार-
गुणान् स्वान् स्वान् पार्थिवादीन्
पचन्त्यनु ॥ पार्थिवाः पार्थिवानेव
शेषाः शेषांशदेहगान् ॥ इति सार-
कौमुदी ॥
पञ्जरः । पुं० शरीरे ॥ देहास्थिसमू-
हे । कङ्काले ॥ कलियुगे ॥ गवां-
नीराजनाविधौ चिति सारस्वताभि-
धानमिति राधाकान्तः । न० । का-
यास्थिवृन्दे । शरीरास्थिपञ्जरं ॥
शालारं । पद्यादिवन्धगृहे । पिंजरा-
द्व० भा० ॥
पिंजरांखेटः । पुं० पीली० द्व०
गौ० भाषाप्रसिद्धे पलवे । मत्-
स्यमारणोपायं ॥
पञ्जलः । पुं० कोलकंदं ॥
पञ्चिः । स्त्री० सूत्रनालिकायाम् ।
पांडुज० द्व० गौ० भा० ॥ पञ्चि

पटः .

कायाम् ॥.
 पञ्जिका । स्त्री० तूलनांलिकायाम् ।
 पांडुज० गौ० भा० ॥ टीकाविशे
 षे ॥ यथा । टीकानिरन्तर व्याख्या
 पञ्जिकापद भञ्जिकेति हेमचन्द्रः ॥
 अयसम्भान्याम् ॥ पञ्चाङ्ग । पत्रा
 इ० भा० । तिथिवारादि बोधके
 पत्रे ॥ आयव्यय लेखनार्थपत्रे ।
 बही० खाता इ० भा० ॥ सकल
 पदव्याख्यायाम् ॥ पिञ्ज्यतेऽर्थीऽ
 स्याम् । पिञ्जिर्भाषार्थः । गुरोश्च हल
 इत्यः । पृ० । इकारस्याकारः ।
 स्तार्थकः ॥ पिञ्जयतिवा । कृन् ॥
 पञ्जिकारकः । पुं० कायस्थजातौ ॥
 चि० । टीकाकारके ॥
 पञ्जि । स्त्री० तिथ्यादिज्ञापके पत्र
 विशेषे । तिथिपत्र० इ० प्र० । पञ्
 जिकायाम् ॥ यथा । यः गृह्णद्देव
 ज्ञं मुर्वेन पञ्जीं शृणोति राजा
 नरकं प्रयाति । देवज्ञं वर्त्तन्
 शृणोति पञ्जींश्चः नयंयाति
 शशीव कृष्ण ॥ ग्रन्थवि० ॥ टीका
 याम् ॥
 पञ्चीकरः । पुं० कायस्थः । पञ्जि
 काकृति ॥
 पटः । पुं० चायालद्रुमे ॥ पुरस्कृते ॥
 न० । चाले । पटले । छदिषि ॥
 पुं० मुचेलके । शोभनवस्त्रे ॥
 वस्त्रे ॥ चित्रपटे । चत्र० इ० भा०

पटभवनम्

॥ पटति । पटगतौ० पटविस्तारे
 वा । पचाद्यच् ॥ यद्वा । पञ्चतेऽनेन
 पटभासने । खमोघचेतिघः घित्वा
 दन्यस्मादपि ॥ हलश्चेतिघञ् संज्ञा
 पूर्वकत्वाद् वृद्ध्यभावः । क्वचिद्
 चवाद् विषयेऽप्युत्सर्गीभिनिविशते
 इतिघञ् विषये पुंसीतिघोवा ॥
 पटकः । पुं० सेनानिवेशे । शि
 विरे ॥
 पटकारः । पुं० तन्त्रबाये ॥ चित्रकरे ॥
 चाते रा० इ० भा० ॥ पटंशोभन
 वस्त्रं चित्रपटंवा करोति । डुकृञ् ।
 कर्मण्यण् ॥
 पटकुटी । स्त्री० वस्त्रं वैशमनि । दूष्ये ।
 गुणालयनिकायाम् । तंबू । इ०
 भा० ॥
 पटच्चरम् । न० जीर्णवस्त्रे ॥ पटते ।
 पट० वा० अत् । भूतपूर्वपटत्
 । भूतपूर्वचरट् ॥ यद्वा । पटत् इत्य
 व्यक्तं शब्दं चरति करोति । अच् ॥
 यद्वा । पटइवाचरति । सर्वप्रातिप
 दिकेभ्यः क्तिब्वा । आचारक्तिपिश
 चन्ताच्चरट् ॥ पुं० । चौरे ॥
 पटवन्धः । पुं० पटका इतिख्यातेकटि
 वन्धवि० पटस्यवन्धः ॥
 पटभवनम् । न० उपकार्यायाम् । पट
 मण्डपादिराजसदने ॥
 पटकमठः । पुं० अंशुकालये ॥
 पटमण्डपः । पुं० पटभवने । दूष्ये ॥

पटलप्रान्तम्

पटमयम् । न० बस्त्रालये । दूष्ये ॥
 शीम्बाम् । पटवासे ॥ ..
 पटरकः । पुं० गुन्द्रवृक्षे । पटेरा इ० भा०
 पटलम् । न० पिठके ॥ परिच्छेदे । परि
 बांरे ॥ कृदिषि । गृहाच्छादनं ।
 कानिइ० भा० तिलके दृग्गोमे ।
 दृष्टेरावरके । आंखकापड़दा इ०
 भा० यथा । प्रथमे पटलेदोषो यस्य दृ
 ष्यां व्यवस्थितः । अत्र्यक्तानिसरूपा
 णि कदाचिदथपश्यति ॥ दृष्ट्यांचत्वा
 रि पटलानिसन्ति रसरक्ताश्रयंवाद्यम्
 द्वितीयं मांससंश्रयम् । तृतीयमेदः सं
 श्रितम् चतुर्थं कालकाश्रितम् ॥ तथा
 चमुश्रुतः । तेजोजलाश्रितंवाद्यं तेष्व
 न्यत्पिशिताश्रितम् । मेदस्तृतीयं पट
 लमाश्रितं त्वचिचापरम् ॥ पञ्चमां
 शसमं दृष्टे स्तेषां बाहुल्यमिष्यते ० इ-
 ति० ॥ अचक्षेजः शब्देनरक्तम् जल
 शब्देनरसोव्याख्यातः । तेषुपटलेषु
 बाह्यादिभेदेनाधिष्ठानविशेषप्रभावा
 त् दोषाणां लिङ्गविशेषमाह प्रथमे
 पटले इत्यादि । प्रथमेपटले सर्वाभ्य
 न्तरनतुवाद्ये ० इ० विजयरक्षितः ॥
 स्त्री० न० । ब्रज । वृन्दे । सञ्चये ॥
 पुं० न० ग्रन्थप्रभेदे ॥ पटंविस्तारंजा
 ति । ला० । आतोनुपेतिकः ॥ पट
 ल्युदकंवा । पटगतौग्यर्थः । वृषा
 दित्वात्कलच् ॥

पटलप्रान्तम् । न० बलीकनीध्रे । परौ

पटिष्ठः

ली इति० परावलीं इतिच भाषा०
 ॥ पटस्य कृदिषः प्रांतम् ॥
 पटली । स्त्री० कृदिषि ॥ गौ० डीष् ॥
 पटबापः । पुं० अंशुकालये ॥ चूर्णाविशे
 षे । पटस्यवासः ॥ पटोवास्यते
 येनवा । वास० । चु । घः ।
 पटवासकः । पुं० चूर्णावि० । पिष्टा
 ते । वुक्का इ० भा० ॥ पटोवास्यते
 येन । वासउपसेवायाम् । चु० ।
 घः । स्वा० कन् ॥ पटंवासयति-
 वा । कर्मण्यण् । कन् ॥ *
 पटहः । पुं० समारम्भे । आरम्भे ॥
 युद्धेवाद्यमानठकायाम् । आडम्बरे ॥
 पटहोदुन्दुभिरितिस्वामी ॥ िंसते ॥
 पुं० । न० । आनके । ठोल इ०
 भा० ॥ पटंहन्ति । हन्० । अन्येभ्यो
 पीतिडः ॥ पटतिशब्दं जहाति
 । ओहाक्त्यागे । आतोनुपेतिकः ॥
 पटाकः । पुं० पक्षिविशेषे ॥ पट-
 ति । पट० । पिना० आकः ॥
 पटाका । स्त्री० पताकायाम् ॥ टाप् ॥
 इतिशब्दरत्नावली ॥
 पटालका । स्त्री० जलौकायाम् ॥
 पटिः । स्त्री० पटविशेषे ॥ वागुलौ ॥
 कुम्भिकाद्रुमे ॥ इतिमेदिनी ॥
 पटिका । स्त्री० वस्त्रे ॥
 पटिमा । पुं० पटुतायाम् । पाटवे ॥
 पटोर्भाव । पृथ्० इमनिच् ॥
 पटिष्ठः । त्रि० पटुतमे ॥ अयमेषा

पटुपर्णी

मतिशयेनपटुः । अतिशयनेतम-
विष्टनाविति० इष्टन् ॥

पटी । स्त्री० तिरस्करिण्याम् । यव-
निकायाम् ॥ वस्त्रविशेषे ॥ गौरा-
दित्वान्डीष् ॥

पटीयान् । त्रि० पटुतरे ॥ अयमनयो-
रतिशयेनपटुः । द्विवचनविभज्यो
पपदेतरबीयसुनौ ॥ स्त्री० । उगित
श्चेतिडीपि० पटीयसी ॥ समर्थतरे
त्रिलिङ्गः ॥

पटीरः । पुं० पाटीरार्थेषु ॥ पटाति
पटगतौ । कृष्णपृकटिपटिशौटिभ्य-
ङ्गेरन् ॥

पटुः । पुं० पटोले । काण्डीरलता
याम् ॥ कारविल्ले ॥ चौरके ॥ पटोल
पत्रे ॥ न० । कृत्रायाम् ॥ लवणे ॥
पांशुलवणे ॥ त्रि० । दक्षे ॥ चतुरे ॥
मधुरे ॥ नीरोगे । रोगविहीने ॥
तीक्ष्णे ॥ स्फुटे ॥ निर्दये ॥ निष्ठुरे ॥
धूर्ते ॥ पाठयति । पटगतौ । ग्य-
न्तः । फलिपाटीच्युः पटादेशश्च ॥

पटुकः । पुं० पटोले ॥

पटुतमः । त्रि० पटिष्ठे ॥ अयमेषाम-
तिशयेनपटुः । अतिशयनेतमप् ॥

पटुवृणकम् । न० लवणवृणो ॥

पटुपत्रिका । स्त्री० क्षुद्रचक्षुक्षुपे ॥

पटुपर्णिका । स्त्री० क्षीरिणीवृक्षे ॥

पटुपर्णी । स्त्री० स्वर्णक्षीर्याम् ॥ हेमा
ह्वायाम् ॥ पटुनिपर्णान्यस्याः ॥

पट्टः

पाककर्णेतिडीष् ॥

पट्टेजम् । न० कृत्राके ॥

पट्टीलः । पुं० औषधि विशेषे । कर्क
च्छदे । तिक्तके । परस्पर वृ० पलवल
इतिचभा० ॥ पट्टीलं पाचनं हृद्यं
वृष्यंलघ्वग्निदीपनम् । स्निग्धोष्ण
हन्तिकामास्र ज्वरदोषत्रयक्षमीन् ॥

पट्टीलस्यभवेन्मूलं विरेचनकरंमुखा
त् । नालंश्लेष्महरंपत्रं पित्तहारिफ
लंपुनः । दोषत्रयहरंप्रोक्तं तद्वत्ति

क्तापट्टोलिका ॥ अपिच । पट्टीलप
त्रंपित्तघ्नं मूलंतस्यविरेचकम् । फलं
तस्यत्रिदोषघ्ननाडीतस्यकफापहा ॥

पट्टति । पट्ट० । अन्तर्भावितग्यर्थो
वा । कपिगडिगण्डीच्योलच् ॥ न०
वस्त्रान्तरे ॥

पट्टीलकः । पुं० शुक्ती ॥

पट्टीलपत्रम् । न० पलवलपत्तीतिप्रसि
द्धशके ॥ पट्टीलपत्रंपित्तघ्नं दीपनं
पाचनंलघु । स्निग्धं वृष्यं तथोष्णञ्च
ज्वरकासकृमिप्रणात् ॥

पट्टोलिका । स्त्री० ज्योत्स्न्याम्पचंडा
० इ० प्र० दीर्घफले । पट्टति । पट्ट०
। ओलजन्तात् ० स्वा० कन्० ।
टाबित्वञ्च ॥

पट्टोली । स्त्री० ज्योत्स्नाम् । चचंडा०
पंडोल० इ० भा० प्र० दीर्घफले ॥

जातेरिति० गौरादित्वाद्वाडीष् ॥

पट्टः । पुं० पेषणपाषाणे । शिल्० इ

पट्टलक्षणम्

तिभाषा ॥ ब्रणादीनांबन्धने । पट्टी
इ०.भा० ॥ चतुष्पथे । चौवाटा० इ०
भा० राजादिंशासनवि० पट्टा० इ०
भा० ॥ पीठे । पट्टा इति पट्टा०
इतिच भा० ॥ फलके । टाल० इ
तिभाषा० ॥ शाकप्रभेदे ॥ कौषिये ॥
नृपादीनां किरीटविशेषे ॥

पट्टकः । पुं० पट्टार्थे ॥

पट्टजम् । न० वस्त्रान्तरे । पट्टवस्त्रे ॥

पट्टदेवी । स्त्री० महाराज्याम् । पटरा
णी० इ० भाषा० ॥

पट्टनम् । न० पत्तने ॥ पटन्तिजनायत्र
पटगतौ ॥ वा० तनन् ॥

पट्टनी । स्त्री० पत्तने ॥

पट्टरङ्गम् । न० पतङ्गे । वकम्० इ० भा
पट्टरञ्जनकम् । न० पट्टरङ्गे ॥

पट्टलक्षणम् । न० नृपादीनां किरीट
विशेषस्वरूपे ॥ यथा । विस्तरशीनि
र्दिष्टं पट्टानां लक्षणं यदाचार्यैः ।
तत्सङ्क्षेपः क्रियते मयात्रसकला
र्थसम्पन्नः ॥ पट्टः शुभदीराज्ञां म
ध्येष्टावङ्गुलानि विस्तीर्णः । सप्तन
रेन्द्र महिष्याः षड्युवराजस्य नि
र्दिष्टः ॥ चतुरङ्गुल विस्तारः पट्टः
सेनापते भवतिमध्ये । द्वेचप्रसाद
पट्टः पञ्चैते कीर्तिताः पट्टाः ॥
सर्वेद्विगुणा यामा मध्यादर्धेन पा-
श्वं विस्तीर्णाः । सर्वेच शुद्धकांचन
विनिर्मिताः श्रेयसो वृद्ध्यै ॥ अत्रै

पट्टिलः

व शुभाशुभज्ञानमाह । क्रियमाणं
यदिपत्रं मुखेन विस्तारमेति पट्टस्य
। वृद्धिजयौ भूमिपतेस्तथा प्रजानांच
मुखसम्पत् ॥ जीवितराज्य विना
शंकरोति मध्ये ब्रह्मणः समुत्पन्नः ।
मध्ये स्फुटितमृत्याज्यो विघ्नकरः
पाश्वर्योः स्फुटितः ॥ अशुभेलच
णो दृष्टे किङ्कर्यादित्याह । अशुभ
निमित्तोत्पत्तौ शास्त्रज्ञः शान्तिमा
दिशेद्राज्ञः । शस्तनिमित्तः पट्टो
नृपराष्ट्रविवृद्धये भवति ॥

पट्टशाकम् । न० नाडीचे । नालिता
शाक० इ० गौ० भा० । नालीकाशा
क ॥ इ० दे० भा० ॥

पट्टारोहा । स्त्री० पट्टदेव्यां ॥ पट्टे आ
रोहोयस्याः सा ॥

पट्टाही । स्त्री० पट्टदेव्याम् ॥

पट्टिका । स्त्री० अल्पविस्तारिपट्टवस्त्र
विशेषे ॥ पट्टी० इ० प्र० वस्त्रे ॥
वितस्तिविस्तारिवस्त्रे ॥ पट्टिकाख्य
लोभ्रे ॥

पट्टिकाख्यः । पुं० क्रमुके । रक्तलोभ्रे ॥
पट्टिका आख्यायस्य ॥

पट्टिकांलोभ्रः । पुं० क्रमुके । लाक्षाप्र
सादने । रक्तलोभ्रे ॥

पट्टी । पुं० रक्तलोभ्रे । पट्टिकाख्ये ॥
त्रि० । पट्टविशिष्टे ॥ पट्टोस्यास्ती
ति । अतद्भनिः ॥

पट्टिलः । पुं० पूतिकरजे ॥

पठित :

पट्टिश : पुं० खड्गविशेषे । अस्रविशेषे ॥

पट्टिस : । पुं० परशु : पट्टिशोनाम सएवचपरप्रवध इतिभरत : ॥

पट्टी । स्त्री० ललाट भूषायाम् ॥ पट्टिकालोधे ॥ तलसारके । अश्ववचो वम्यनरञ्जी ॥ ब्रणावृत्तौ ॥ क्लिजन्तात्पट्टिशब्दात्डीष् ॥

पट्टोलिका । स्त्री० व्यवस्थापत्रे ॥ पट्टइ० भा० प्र० इ० केचित् ॥

पट्टः । पुं० रथे ॥ भूलोके ॥ पथ्यते पट्टगती । सर्वनिघृष्वरिष्वेति साधुः ॥

पठकः । पुं० पठनकर्त्तरि ॥ पठति । पठ० । अच् । स्वा० कः ॥

पठनम् । न० वाचने ॥ यथा । भूतप्रेत पिशाचानांपठनादेवनाशनमिति ॥

पठमञ्जरी । स्त्री० श्रीरागस्यचतुर्थरागिण्याम् । अस्यालक्षणं यथा । वियोगिनी कान्तवितीर्णपुष्पां स्रजंवहन्तीवपुष्पातिमुधा । आश्रवास्यमानाप्रिययाचसख्याविधूषराड्गीपठमञ्जरीयमितिदामोदरः ॥

पठसमञ्जरी । स्त्री० रागिणीविशेषे ॥ इतिहलायुधः ॥

पठिः । स्त्री० पठने ॥ इ० शब्द० ॥

पठितः । चि० वाचिते । अधीते । कृतपाठे । यथा । मयान पठिताचण्डीत्वयानापिचिकित्मितम् । अकस्मान्नगरोपान्तं कथं धृमा यतेचितेतिहा

पणव :

स्यार्णवः ॥

पठितुव्यः । चि० पठनीये । पाठ्ये ॥

पड्वीशशङ्कुः । पुं० अश्वस्य पादवम्यनकीले ॥ पदनशीलाः पादाः । तेषांसंहतिः पड्वी । तस्यार्द्रशो नियांमकपड्वीशः वर्णाविकारश्छान्दसः । सचासौशङ्कुश्चेतिवैदिकीयम् ॥

पणः । पुं० वराटकानांविंशतिगण्डके ॥ मूल्ये ॥ कार्पापणे ॥ क्रय्यशाकाट्टिकायाम् । विक्रय्यशाकादिमुष्टौ ॥ व्यवहारे ॥ भृत्तौ ॥ धने ॥ दानाद्युत्सृष्टे ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥ पणनम् पण्यते ऽनेनवापण० । नित्यंपणः परिमाण इत्यप्पुंसोति घोवा । हलश्चेतिघञ्वा । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः । शौण्डिके ॥ पणितद्युत्वेतने ॥ ग्लहे । होडइतिभाषा ॥ पण्यतेः उत्सृज्यते । इ० सः ॥ द्यूते ॥ पणो ग्लहो ऽस्यस्मिन् । अर्शआद्यच् ॥

पण्यन्थिः । पुं० हृष्टे ॥

पणनम् । न० विक्रये ॥

पणफरम् । न० लग्नाद्द्वितीय . पंचमाष्टमैकादशलग्नेषु ॥

पणवम्यः । पुं० संधौ ॥ फलसिद्धौ ॥

पणवः । पुं० वाद्यविशेषे ॥ गायनपट्टहे ढोलकी० इ० प्र० ॥ करताल इ० ख्याते ॥ मुखवाद्यवि० । नेपालेगुर्जरच भूकर इ० नाम्ना प्रसिद्धे इत्येके ॥ करणाल इ० भाषा० प्र०

पण्डक :

इवाद्ये ॥ पणवाति० गच्छति० आ
 तू इ० कः ॥ पणायति अन्तस्त
 न्तोकः पणवइति स्वामी ॥
 पणवा । स्त्री० पणव वाद्ये ॥ इतिदि० ॥
 पणसः । पुं० पणसे । पण्यद्रव्यं ॥
 पणायतेस्म । पणव्यवहारेस्तुतीच ।
 अत्यविचमीत्यसच् ॥
 पणाङ्गना । स्त्री० वेण्यायाम् ॥ इ० हे०
 पणाया । स्त्री० क्रय विक्रयरूपे व्यव
 हारे ॥
 पणायितः । त्रि० ईडिते । स्तुते ॥ पणा
 व्यतेस्म । पण० । क्तः । आयादय
 आर्द्धधातुकेवा ॥
 पणास्थि । न० वराटके ॥ पणस्यअस्थि ॥
 पणास्थिकम् । न० वराटके । कपर्दके ॥
 पणिः । पुं० चीरे ॥
 पणितः । त्रि० पणायिते । स्तुते ॥
 पणायतेस्म । पण० । क्तः । आया
 भावः ॥
 पणितव्यः । त्रि० विक्रेयद्रव्यं ॥ स्त्री
 तव्ये ॥ व्यवहार्ये ॥ पण्यते । पण० ।
 तव्यत्तव्यानीयरः ॥
 पण्डः । पुं० क्लीवे । नपुंसके ॥
 पण्डते । पण्डिगती । अच् ॥ यद्वा
 पणते ॥ पण० । जमन्ताड्डः ॥
 त्रि० । निष्फले ॥
 पण्डकः । पुं० पण्डे ॥ भिजौ । परि
 ब्राजि ॥ यथा । अद्यजातां यथा
 नारीं तथा षोडश वार्षिकीम् । शत

पण्डित

वर्षांच योदष्ट्या निर्विकारः सपण्ड
 क इति० ॥
 पण्डा । स्त्री० धियि । बुद्धौ ॥ पण्ड्य
 तेऽनया । पण्डि० । गुरोश्चेत्यः । टा
 प् । तत्त्वानुगायां बुद्धौ ॥ निर्गया
 त्मज्ञाने ॥
 पण्डापूर्वम् । न० फलजनकापूर्वे ॥
 त्रि० । तद्विशिष्टे ॥
 पण्डितः । पुं० विदुषि । दोषज्ञे ।
 सद्भावति । कवौ । धीरे । निषवते
 प्रशंसानि निन्दितानिन सेवते ।
 अनास्तिकः अहधान एतत् पण्डि
 त लक्षणम् ॥ पठकाः पाठकाश्चैव
 येचान्ये शास्त्र चिन्तकाः । सर्वे व्य
 निनोमूर्खायः क्रियावान् सपण्डित
 इत्यस्यलक्षणं महाभारते वनपर्वण्यु
 क्तम् ॥ सम्यदर्शिनि । समदर्शिनि ।
 ज्ञानिनि विचार जन्यात्म तत्त्वज्ञा
 नवति ॥ शास्त्रकुशले ॥ उपदि
 ष्ठार्थग्रहणसमर्थं ॥ पण्डाजाता ऽस्य
 ता० । इतच् ॥ यद्वा ॥ पण्डतेऽस्मात्
 पण्डि० । गच्छर्थेतिक्तः । इट् ॥ ना
 तः परतरं लोके क्वचिदाश्चर्यमद्भुतम्
 पुत्रदारगृहासक्तः पण्डितः परिगो
 यते ॥ सिल्लके ॥
 पण्डितस्मन्यः । त्रि० आत्मानंपण्डि
 तंमन्यतेयस्तस्मिन् ॥
 पण्डितमानो । त्रि० पण्डिताभि मा
 निनि ॥

पतग :

पग्यम् । त्रि० विक्रये । विक्रयक्रिया
कर्मणि । पंगितव्ये ॥ पग्यते । पण०
अवद्यपग्य वय्यागर्ह्यपंगितव्याऽनि-
रोधेऽपितिसाधु ॥ व्यवहर्त्तव्ये ॥ स्तु-
त्यर्ह ॥

पग्यवीथिका । स्त्री० विपणौ ॥ पग्या
नांवीथी । स्वार्थेकन् । वाणीजावी-
हीद्वतिवजार० इतिचभाषा ॥ आ-
पणः पग्यवीथीचद्वयंवीथीतिसंज्ञि-
तमितिशाश्वतः ॥

पग्यवीथी । स्त्री० विपणौ । हट्टगून्वे
विक्रयस्थाने ॥ क्रयविक्रयस्थाने ॥
हट्टमार्गे ॥ पग्यानांवीथी ॥

पग्यशाला । स्त्री० हट्टे । विक्रय-
गृहे ॥ पग्यानांशाला ॥

पग्यस्त्री । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पग्या । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् । मालकीं
गणी० इ० भा० ॥ टोप् ॥

पग्याङ्गना । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

पग्याजीवः । पुं० क्रयविक्रयिके । व-
गिजि ॥ पग्यमाजीवीस्य ॥

पग्याजीवकम् । न० हट्टे ॥

पग्याभ्या । स्त्री० तणविशेषे । कङ्गुनी
पत्रायाम् ॥ दीर्घामध्यातथाङ्गस्वाप
ग्याभ्यात्रिविधास्मृता । रसवीर्यवि
पाकेषुमध्यमा गुणदायिकेतिराज-
निर्घण्टः ॥

पतम् । न० पत्ने ॥

पतगः । पुं० पत्तिणि ॥ पतनपक्षेणगः

पतंचम्

च्छति । गम्भृ० । डः ।

पतगोत्तमः । पुं० गरुडे ॥ पतगेषुउ-
त्तमः ॥

पतङ्गः । पुं० शलभे ॥ शालिप्रभेदे ॥

पत्तिणि ॥ सूर्ये ॥ कन्दुके ॥ योसौ-

त्वयाकरसरोरुहतः पतङ्गद्वितिलच्य

म् । जलमधूके ॥ पतति । पतलृ० ।

पतेरङ्गचपत्तिणि । बाहुलकात्अ-

र्थान्तरेऽप्यङ्गच् । न० । सूते । पार-

दे ॥ पटरञ्जनके । वकम्० इ० भा०

प्र० । पतङ्गमधुरंशीतंपित्तश्रेष्ठाव्रणा-

सनुत् । हरिचन्दनवद्द्वयं विशेषाद्वा

हनाशनम् ॥

पतङ्गिका । स्त्री० पुत्तिकायाम् ।

मधुमत्तिकाप्रभेदे ॥ अङ्गजन्तात्पत

तेः स्वार्थेकन्संज्ञायांवा ॥

पतञ्चिका । स्त्री० धनुर्ज्यायाम् ॥

इ० शब्द ० ॥

पतञ्जलिः । पुं० गोनर्दीये । वर्ष

गण्ये । महाभाष्यकारमुनी ॥ वर

रुची० इतिशब्दरत्नावली ॥

पतन् । पुं० खगे ॥ त्रि० । पातुके ।

पतनशीले ॥ पतति । पतलृ० । लटः

शत्रादेशः ॥

पतत्पतिः । पुं० अण्डजमण्डलेष्वरे

। गरुडे ॥ पततां पतिः ॥

पतचम् । न० पत्तिपत्ते । पंख० इ०

भा० ॥ पतन्तंत्रायते । चैङ् ।

आतीनुपेतिकः ॥ पतत्यनेनवा ।

पताका

पतेर्वाहुलकादत्रन् ॥ पतति ।
 पत्लृ० । अमिनचीत्यत्रन् वा ॥
 पतत्रिः । पुं० भुगे । पत्तिणि ॥
 पतति । पत्लृ० । पतेरत्रिन् ॥
 पतत्री । पुं० विहंगे । पत्तिणि ॥
 पतत्रमस्यस्य । अतद्गनिः ॥
 पतद्ग्रहः । पुं० कटकौले । प्रति
 ग्राहे । प्रोष्ठे । नष्टीवनपात्रे ।
 पीकदानी इति भा० ॥
 पतन्तंग्रहणाति । ग्रह० । विभा
 षाग्रह इतिपत्ते ऽ च् ॥ पतती
 ग्रह इति वा ॥
 पतनम् । न० पाते । पडना० इ०
 भा० ॥ यथा । अग्नेः पतने
 नवेदना पतनज्ञान मतीवदुः सह
 मिति ॥ पापे ॥ यथा । अकुर्व
 न्विहितं कर्म निन्दितञ्चसमारन्
 । प्रसज्जंश्चेन्द्रियार्थेषु नरः पतन
 मृच्छतीति ॥ पतेर्लुट् ॥ ..
 पतयालुः । त्रि० पातुके । पतनशीले
 ॥ पतयति ॥ पतगती । चु० ।
 अदन्तः । स्पृहिगृहीत्यालुच् ॥
 पतसः । पुं० पत्तिणि ॥ पत्ति
 विशेषे ॥ पतंगे ॥ चन्द्रे ॥ पतति
 । पत्लृ० । अत्यविचमीत्यादि
 ना ऽ सच् ॥
 पताका । स्त्री० ध्वजाच्चले । वैजय
 न्याम् । केतने ॥ शोभमाना
 ध्वजाग्रयापताकासा प्रकीर्तिता ॥

पतिस्वरा

पततिपच्यतेज्ञायतेयोधभेदो ऽ नया
 वा । पत्लृ० । धलाकाद्यश्चेति
 साधुः ॥ ध्वजे ॥ सौभाग्ये ॥ ना
 टकाङ्गे ॥ केती ॥
 पताकिकः । त्रि० पताकावति ॥
 पताकास्यस्य ॥ त्री० ठन् ॥
 पताकी । त्रि० पताकासंयुक्ते । वैजय
 न्तिके ॥ पताकास्यास्तित्री० इनिः ।
 रिष्टारिष्ट बोधके ज्योतिर्विदां चक्र
 विशेषे ॥
 पताकिनी । स्त्री० सेनायाम् ॥ नान्त
 लक्षणोडीप् ॥
 पतिः । पुं० कान्ते । धवे । प्रिये ।
 भर्त्तरि । विधिनापाणिग्राहके । भ
 तार० इ० भा० ॥ अनुकूल दक्षिण
 धृष्टशठभेदात् पतिश्चतुर्विधः ॥ प
 रमेश्वरे ॥ यथा । सवैपतिः स्याद्
 कुतोभयः स्वयम् समन्ततः पाति
 भयातुरंजनम् । सएकएवतरथामि
 थोभयंनैवात्मलाभादधि मन्यतेपर
 मिति ॥ मूले ॥ गती ॥ त्रि० । ईशे
 ॥ चाणशीले ॥ पाति । पारजर्णे ।
 पातेर्डतिः ॥
 पतिस्वरा । स्त्री० स्वयम्बरायाम् । स्व
 च्छया पतिकृति कन्यायाम् ॥ पतिं
 वृणोति । वृञ् ० । संज्ञायां भृतृवृ
 जीत्यादिना खचिपूर्वं पदस्यमुम् ॥
 पतिंवृणीतेवा । वृड्सम्भक्तौ ॥ कृष्ण
 जीरके ॥ इ० श० चं० ॥

पतिव्रता

पतिष्ठी । स्त्री० पाण्डुरेखाविशेषे ॥ प-
तिं हन्ति । हन० । अमनुष्यकर्तृके
चेतिटक् ॥ स्वामिहन्त्याम् ॥ लक्षणे
जायापत्योष्ठक् । उपधालोपः कुत्व
म् ॥

पतितः । त्रि० महापातकिनि । स्व
धर्मच्युते । पातिच्यविशिष्टे ॥ स्व
धर्मयः समुच्छिद्य परधर्मसमाश्र
येत् । अनापदि स विद्वद्भिः पति
तः परिकीर्तितः ॥ गलिते । पत
नाश्रये । प्रस्कन्ने । पडा० इ०
भा० ॥ पत्ल० । क्तः । द्वितीया
श्रितातीतपतित इतिनिपातादिट्
॥ पतितागुरवस्त्याज्या नतुमाता
कदाचन । गर्भधारण पोषाभ्यां ते
भ्यो माता गरीयसी ॥

पतिदेवता । स्त्री० पतिव्रतायाम् ॥

पतिरेव देवतायस्याः ॥

पतिवाम्भवः । पुं० पत्युर्मातृ प्रभृति
षु ॥ यथा । पत्युर्माता पिताभाता
पत्युर्भातुः स्वमुः सुता । पत्युः
पितुः सोदराश्च वित्तज्ञेयाः पतिवां
धवाः ॥ इतिमहानिर्वाणतन्त्रम् ।

पतिवती । स्त्री० सधवायाम् । सभर्तृ
कायाम् ॥ पतिर्विद्यते यस्याः ।
मतुप् । अन्तर्वत् पतिवतोर्नु गित्यने
न निपातनात् वत्वं नुगागम वि-
धानञ्च । ततः ऋन्ने भ्यो डीप् ॥

पतिव्रता । स्त्री० सुचरित्रायाम् । सत्या

पत्तनवणिक

म् । साध्व्याम् । पतिशुश्रूषा व्रता
याम् ॥ पत्यौव्रतं नियमोऽस्याः ।

पतिव्रतमस्यावा । पतिशब्दः पतिसे
वायां लार्त्वाणिकः ॥ यथा । आर्त्वा

त्ते मुदिता हृष्टे प्रोषिते मलिना
क्षशा । मृतेस्त्रियेतया पत्यौ साध्वी

ज्ञेया पतिव्रता ॥ अपिच० सुप्ते प
श्चाच्चयाश्रिते पूर्वमेव प्रबुध्यते । ना

न्यं कामयते चित्ते सास्त्रीज्ञेया
पतिव्रतेति ॥ धर्मार्थकामेषु मनो

वाक् काय कर्मभिः पतिरेव मया
परिचरणीय इति व्रतयस्याःसा ॥

पतेरः । पुं० स्वगे ॥ पत्त्रिणि ॥ त्रिं० ।
गन्तरि । गमनशीले ॥ पतति । पत्

लृ० । पतिकठिकुठीत्ये रक् ॥

पत्तङ्गम् । न० रक्तचन्दने ॥ वकम्० इ०
भा० प्र० वृक्षवि० ॥ पत्तङ्गे । रक्तका

ष्ठे । सुरङ्गदे ॥ पत्तङ्गन्तुरक्तसारं सुर
ङ्गरञ्जनं तथा । पटरञ्जन माख्यातं

पत्तूरंचकुचन्दनम् ॥ पत्तङ्गं मधुरंशी
तं पित्तश्च पत्रणासनुत् । हरिचन्द

वज्ज्ञेयंविशेषाद्वाहनाशनम् ॥

पत्तनम् । न० नगरे । पुटभेदने ॥ पत
न्तिजनायत्र ॥ पत्तलृ० । विपतिभ्यां

तनन् ॥ यत्रराजातत्परिचारकाश्च
तिष्ठन्तितत्पत्तनम् ॥ महत्यांपुर्यां

म् ॥ मृदङ्गे ॥

पत्तनवणिक । पुं० स्वाध्यायिनि । नगर
वणिजि ॥ इतित्रिकागडशेषः । पत्त

पत्नी

नस्यवणिक् ॥
 पत्तलम् । न० अधनदुग्धे ॥ इति प्रा
 णकृष्णशब्दांस्वुधिः ॥
 पत्तिः । पुं० पदगे । पदातिकं ॥ पद्यते
 । पद० । बाहुलकात्तिः । क्तिञ्वा
 ॥ वीरमात्रे ॥ चतुर्मान्त्रिकस्य चतु
 र्यभेदे ॥ स्त्री० । गतौ ॥ सेनाविशे
 षे ॥ एकैभैकरयात्यश्वपत्तिः पंच
 पदातिकेत्युक्तेः ॥ अपिच । एको
 रथोगजश्चैकोनराः पंचपदातयः ।
 त्रयश्चतुरगास्तज्ज्ञैः पत्तिरित्यभि
 धीयते ॥ समस्तसङ्ख्यया पत्त्यां
 दृशते परिकीर्त्तिताः ॥ पतति० प
 च्यतेषा पत्लृ० । क्तिन् ॥ पद्यते
 पद० स्त्रियांक्तिन् । क्तिञ्वा ॥
 पत्तिकः । पुं० पत्तिपतौ ॥ हस्त्यश्वरथ
 पदात्यात्मकस्याङ्गदृशकस्यैकः पतिः
 कार्यः सचपत्तिकउच्यते ॥
 पत्तिमंहतिः । स्त्री० पादाते । पत्तीनां
 मंहतिः ॥
 पत्तूरः । पुं० शालिञ्जशाके । लोहमा
 रके ॥ न० । पत्तङ्गे । कुचन्दने ॥
 पत्नी । स्त्री० द्वितीयायाम् । पाणिगृही
 त्याम् । सहधर्मिण्याम् ॥ पतिव्रता
 रूपवती स्वाचारासंयतेन्द्रिया । प
 तीयदातदावेहि नाल्पस्यतपसःफ
 लम् ॥ पत्त्युर्यज्ञसंयोगो ययादम्य
 त्योः सहाधिकारात् पत्त्युर्नीयज्ञमं
 योगे० इ० नकारांता देशोडीप्च ॥

पत्रम्

सर्वावयवसंपूर्णां सुवृत्तामुहहेन्नरः ।
 क्रयक्रीताचयानारी पत्नीसानविधी
 यते ॥
 पत्नीसंयाजः । पुं० यागविशेषे ॥
 पत्न्याटः । पुं० वासागारे । भोग्य
 हे । निष्कृटे ॥ इ० त्रि० श्रे० ॥
 पत्मा । पुं० अन्तरीक्षे ॥ पतन्ति पत्रि
 णोऽस्मिन् । अन्येभ्यो० इ० पतते
 र्मनिन् ॥
 पत्रम् । पुं० । न० अश्वत्थादिवाहने । यान
 मात्रे ॥ पलाशे । पर्णे । दले ॥
 शरपत्रे ॥ पत्तिपत्रे ॥ कुर्याम् ॥
 पतन्त्यऽनेनेत्यर्थे दामनीशसेत्यादि
 नाकरणेष्टन् ॥ पततिवा । पत्लृ० ।
 सर्वधातुभ्यः ष्टन् ॥ तेजपत्रे । त-
 मालपत्रे । पत्रके । लेखनाधारे ।
 पत्रा० इ० भा० ॥ यथा । प्राणमा
 सिकेतुसम्प्राप्तं भ्रान्तिः सञ्जायते
 यतः । धात्राचराणि सृष्टानि पत्रा
 रूढान्यतः पुरा ॥ धातुमय पत्राकृ
 ति द्रव्ये । पत्तर० इ० भा० ॥
 दूरदेशस्थ सुहृदादीनां पत्राविधक
 लिपिविशेषे । चिट्टी० पत्री० इ०
 भा० ॥ अथ पत्ररञ्जनम् । सुवर्णरू
 प्य रङ्गाद्यै रञ्जयेत् पत्रमुत्तमम् ।
 सामान्योत्तमं मध्यानां पत्ररञ्जन
 मीरितम् ॥ अथ पत्रप्रमाणम् । ष-
 डङ्गुलाधिकं हस्तं पत्रमुत्तममीरि
 तम् । मध्यमं हस्तमात्रं स्यात् सा

पत्रम्

मान्यं मुष्टिहीनकम् ॥ अथ पत्रभङ्गप्रकारः । पत्रन्तु त्रिगुणी कृत्य ऊर्ध्वं तु द्विगुणं त्यजेत् । शेषभागे लिखेद्वर्णान् गद्यपद्यादि संयुतान् ॥ अथ पत्रस्य रचनक्रमः । राजलेखकमाह्वय नृपो ब्रूयात् प्रयत्नतः । पत्रं कुरुयथायोग्यं गद्यपद्यादिसंयुतम् ॥ पण्डितद्वय मानीय लेखकोरहसिस्थितः । यथायोग्यानुसारेण पत्रं कुर्यान् मनोरमम् ॥ दिनद्वयत्रयं वापि विचार्य पण्डितेन वै । स्वभ्रान्तेर्दूषणं ज्ञात्वा विलिखेत्पत्रपुस्तके ॥ सामान्यपत्रं मंलिख्य रहसिश्चावयेन्नृपम् । नृपाज्ञयाशुभेपत्रे विलिखेद्राजलेखकः ॥ अथ लेखनप्रकारः । अङ्गुशं प्रथमं दद्यान् मङ्गलार्थं विचक्षणः । मध्ये विन्दु समायुक्त मधः सप्ताङ्क संयुतम् ॥ तदधः स्वस्ति विन्यस्य ततो गद्या सुशोभनम् । ततः श्रीशब्दरूपाणि पदन्यासक्रमं लिखेत् ॥ भाषया संस्कृतेनैव कुशलं विलिखेत्सुधीः । ततः शुभाशुभांवातां संस्कृतैः प्राकृतैस्तथा ॥ ततः प्रमाणसंदेशं ततोवातां नियोजयेत् । कीर्तिप्रीतियुतं पद्यं ततः किमधिकादिकम् ॥ पत्रप्रेषणश्लोकं च अङ्गमासादिसंयुतम् । सर्वेषामेव पत्रेषु लिखनं चैव मीरितम् ॥ सर्वेषामेव पत्राणां विधिं ज्ञा

पत्रम्

त्वालिलिखेत्तु यः । स्वदेशे कीर्तिमाप्नोति तथा देशान्तरेष्वपि ॥ एवं शास्त्रक्रमं ज्ञात्वा योलिखेत् राजपत्रकम् । सराज मन्त्रिभिः सार्द्धं यथा प्राप्नोत्यनुत्तमम् ॥ शास्त्रसन्दर्भं ज्ञात्वा योलिखेद्राजपत्रकम् । सराज मन्त्रिभिः सार्द्धं दुर्यशो महदाप्नुयात् ॥ * ॥ अथ पत्रनयनक्रमः । राजपत्रं नयेन्मूर्ध्नि ललाटे मन्त्रिणां मतम् । गुरुपत्रं नयेन्मूर्ध्नि ब्राह्मणां नांतथैव च ॥ यतिसन्त्यासिनांचैव स्वामिनश्चतथैव च । सादरेणैव यत्नेन तथामूर्ध्नि निधारयेत् ॥ भार्यापुत्रस्य मित्रस्य हृदये धारयेत्सुधीः । प्रवीराणां कण्ठदेशे पत्रधारणमीरितम् ॥ एतेषांचैव पत्राणां मुक्तधारणलक्षणम् । अन्येषामपि पत्राणां नियमो नात्र दर्शितः ॥ अथ पत्रपठनप्रकारः । पत्रं धृत्वा न मस्कृत्य पूर्वार्थं स्यापयेत्सुधीः । दक्षिणार्थेण सदसि नृपाये राजलेखकः ॥ पत्रं वित्त्य सदसि द्विवारं मनसा पठेत् । स्फुटं पश्चात्प्रवक्तव्यमचोभो राजलेखकः ॥ रहसिश्चावयेत्पत्रं शुभं वायदिवाऽशुभम् । पत्रं श्रुत्वा विदित्त्वार्थं सभायां चावयेत्ततः ॥ रहस्यपत्रं रहसि नृपाये चावयेत्द्विजः । अशुभं नैव सदसि शुभं पत्रं नृपाज्ञया ॥ एवं क्रमेण पत्रार्थं चावयित्वा

पत्रम् .

द्विजोत्तमः ॥ नृपतेः सन्निधौ स्थित्वा नृपाज्ञामनुवर्त्तते ॥ ..
 अथ पत्रचिह्नानि । ऊर्ध्वेषडङ्गुलं
 स्थित्वा वर्तुलं चन्द्रबिम्बवत् । कसूरी
 कुङ्कुमैः कुर्यात् राजपत्रं सुचिह्नितम् ॥
 मन्त्रिणां कुङ्कुमेनैव पण्डितस्यैव चन्द्र
 नैः । गुरुणां चन्द्रनेत्रैश्च सिन्दूरैश्चैव
 स्वामिनः ॥ भार्यायाश्चाप्यलक्तेन च
 न्द्रनैः पितृपुत्रयोः । सन्यासिनां चन्द्र
 नेन यतीनां कुङ्कुमेन च ॥ रक्तचन्द्रन
 पंकेन भृत्यस्य समुदीरितम् ॥ शोणिते
 नैव शत्रूणां पत्रचिह्नं प्रकल्पयेत् ॥
 एतेषाञ्चैव सर्वेषां यथायोग्यानुसार
 तः । पत्रस्थोर्ध्वं तु मतिमान् कुर्यात्
 चिह्नं सुवर्तुलम् ॥ अथ राजपत्रस्य को
 णच्छेदनप्रकारः । दक्षिणे पत्रकोणस्य
 अधस्ताच्छेदयेत् मुधीः ॥ एकांगुलप्र
 माणेन राजपत्रस्य वैवहि ॥ अथ राज
 पत्रादेः पदन्यासः । महाराजाधिंश
 जस्य दानशौडंतयैव च । तथासच्चरि
 तं योज्यं कल्पवृक्षादिकं न्यसेत् ॥ य
 थायोग्यानुसारेण तथैव गुणभेदतः ।
 राजपत्रेषु सर्वेषु पदन्यासक्रमं विदुः ॥
 अथ मन्त्रिपत्रस्य । प्रवरंगुणभेदेन त
 थासच्चरितादिकम् । विन्यस्य विलि
 खित्प्राज्ञो मन्त्रिपत्रे पदक्रमम् ॥ अथ
 पण्डितस्य । सङ्ख्यावद्वन्दितपदं शा
 स्त्रार्थनिपुणादिकम् । पण्डितानां च
 पत्रेषु विलिखेद्वै पदक्रमम् ॥ अथ

पत्रम् .

गुरुपत्रस्य । साङ्ख्यसिद्धान्तनिपुणं सन
 मस्कारकंपदम् । विन्यस्य विलिखित्
 प्राज्ञो गुरुपत्रे पदक्रमम् ॥ * ॥ अथ
 स्वामिपत्रस्य । प्रवर्यं सनमस्कारं प्रा
 णप्रियादिकंपदम् । विन्यस्य विलिखि
 त्धीमान् स्वामिपत्रे पदक्रमम् ॥ ०
 अथ भार्यापत्रस्य । प्राणप्रियापदं
 सार्धं तथासच्चरितादिकम् । भार्या
 पत्रे विलिखेद् विद्वान् पदक्रममनुत्तम
 म् ॥ ० ॥ अथ पुत्रस्य प्राणपुत्रपदं
 तद्वत् तथासच्चरितादिकम् । आशीर्व
 चनसंयुक्तं पुत्रपत्रे पदक्रमम् ॥
 । अथ पितृपत्रस्य । प्रभुवर्यं नमस्कारं
 तथासच्चरितादिकम् । विन्यस्य विलि
 खित्पुत्रः पितृपत्रे पदक्रमम् ॥
 अथ सन्यासियतिपत्रस्य । सर्ववा
 ष्ठाविनिर्मुक्तं सर्वशास्त्रार्थपारगम् ।
 सन्यासियतिपत्रेषु विलिखेच्च पद
 क्रमम् ॥ सामान्यस्य । सामान्य
 भृत्यशत्रूणां विनियोज्यामुकंप्रति । श
 स्त्रावशेषितपदं छागतुल्यादिकंतथा
 ॥ एतेषामेव पत्रेषु यथायोग्यानुसा
 रतः । विन्यस्य विलिखित्प्राज्ञः
 पदक्रममनुत्तमम् ॥ अथ श्रीशब्द
 विन्यास सङ्ख्या षड्गुरोः स्वामि
 नः पञ्च द्विभृत्ये चतुरो रिपौ ।
 श्रीशब्दानां त्रयमित्रे एकैकं पुत्रं भा
 र्ययोः ॥ अथ राज्ञः प्रशस्तिः । स्व
 स्तिगीर्वाण चयचूडारत्नराजिरोचि

पत्रम्

शुभितचन्द्रवूडचरणनखिन्दुवृन्दच
 न्द्रिकासंदोहाखादचतुरचेतश्चकोरव
 रविषमसमरसञ्चरत्प्रवलतरतुरगख
 रपुटपटलदलितभूपृष्ठोत्तिष्ठद्भूयिष्ठ
 धूलिधाराधूसरितसकलहरिदन्तरप्र
 चण्डभुजदण्डभाजमानखरतरासि
 विवासितप्रच्यर्थिपृथ्वीपतिसार्थप्रा
 र्थितानुकम्यासुधासम्पातानवरत्तवि
 द्दहारिद्र्यविद्रावणद्रविणराशिवि
 श्राणनसमुपार्जितोर्जितयशोमराला
 बलिकवलितवलिदधीचिसञ्चितोय
 शोमृणालजालभूपालकुलतिलकश्री
 युतमहाराजाधिरार्जिषु ॥ १ ॥
 स्वस्तिप्रचण्डदोर्दण्डखण्डखण्डिता
 रिमण्डलमुण्डोन्मत्तमुक्ताबलीमंडि
 तमङ्ग्यामाङ्गनरिङ्गमाणानेकवारण
 बाहादिकायकांडकतरनक्रचक्रच
 ड्क्रमणदुरतिक्रमणीयापगापतिप्रभू
 तयशश्चन्द्रचन्द्रिकाद्योतविद्योतिता
 खिलजगन्मंडलविविधद्रविणार्पणस
 न्तोषितसूरिसमूहस्तूयमानावदात
 कीर्तनर्तकीनर्तनलीलालेपलिपितगी
 तिधुरीणोर्बश्यादिवेश्याजनसबिला
 सगीयमानगुणश्रवणान्दोलिताखंड
 श्रवणकुंडलपरितःप्रसर्पितप्रतापात
 पनोतापितारातितसमध्यासितनि
 कुञ्जकुञ्जप्रस्तुतसौन्दर्यगाथामुदितश्री
 मन्नारायणचरणकिङ्करश्रीयुतमहारा
 जदानशौण्डेषु ॥ २ ॥

पत्रम्

अथमन्त्रिप्रशस्तिः । स्वस्तिश्रीमत्स
 मस्तसामन्तसेवकनिर्वाहकेषु को
 शगोक्तषिकृषीबल गजवाजिगृहपरि
 वारहर्षहेतुनीतिसेतुरक्षणनिष्णेषु
 अस्मद्विप्रवामैकनिकेतनेषुश्रीश्रीमन्त्रि
 प्रवीरेषु आशीराशिनिवेदनकोऽयं
 वर्णभूतोऽच्यं भव्यमावेदयन् तत्र
 च्यंभव्यमव्याहृत मनुदिनमनुक्षणं
 पृच्छतिस्म ॥ ॥

अथगुरुप्रशस्तिः ॥ स्वस्तिश्रीनाराय
 णपदपाथोरुहनिष्करन् मकरन्दमधु
 पायमानमानसेषु । विविधविद्या
 विद्योतिताखिलगुणगणा लङ्कृत
 वेदवेदाङ्ग पारग स्वाश्रमोचिताचार
 सम्पन्नपरमहंसपरिव्राजकाचार्यसेव्य
 मान श्रीगोविन्दस्वरूपगुरुचरणारवि
 न्देषुकोटिशः प्रणामाः ॥

अथभार्यायाः स्वामिप्रशस्तिः । स्वस्ति
 श्रीमदुहाम प्रेमहेमभूषितास्मदा
 दिभक्तजनेषु । कर्णयोरधिष्ठानेषु ।
 नेत्रयोरधिदैवतेषु । कामस्यपरि
 णामेषु । चतुर्वर्गप्रदायकेषु । म
 मापररूपेषु । श्रीमत् स्वामिचरणा
 रविन्देषु । गोविन्दद्वेदिरायाः
 शङ्करद्वव गिरिजायाः महेन्द्र द्रव
 पुलोमजायाः प्रतिदिनं बर्हमाना
 समाराधना प्रणामपूर्वमास्ताम् ॥
 * ॥ अथभर्तृभार्या प्रशस्तिः ।
 स्वस्तिश्रीमत् समस्तप्रेमपारलावण्य

पञ्चम्

मूर्तौ प्रियतमायां नेत्रयुग्मस्य कनी
निकायामिव चन्द्रस्य जगदायामिव
कमलाकरस्य कमलिन्यामिव पथि
कस्य कृष्णायामिव तृषातुरस्य शीत
लामृतधारायामिव ममसप्रेमनिवे
दयन्ती पत्नीशुभाशीराशीन् निवेद
यतु सर्वदा ॥ * ॥ अथ पुत्रस्य पितरं
प्रति प्रशस्तिः । स्वस्ति श्रीमदभिन
ववशंवदचित्तचिन्तितस्त्रीयानुरागा
नुरञ्जितानुगृहीत स्वगृह्यवर्गेषु ।
निजचरणसरोजरंजितपरागसंरक्ता
स्रदादि भालस्थलविशालभाग्य सं
भावुकेषु । श्रीयुतपितृचरण सरो
रुहेषु । अक्लिष्टत्करकिङ्करस्य मम
बद्धकर सम्पुटस्यावनीपृष्ठलग्नाः
साष्टाङ्गप्रणतयः सहस्रमजस्रं वि
ज्ञाप्यञ्च ॥ * ॥ अथ पितुः पुत्रं
प्रति प्रशस्तिः । स्वस्ति श्री विश्वे
श्वरचरणसरोरुहानुग्रहसमासादि
तातिविततानवद्यविद्याविलासपी
यूषपरम्पराभावुकानुपममाधुरीधु
रीणाविविधगुणालङ्कृतनिजवंशा
वतंसकलविश्रवासनिधाननिजकु
लपवित्रीकृतात्मप्रायेषु । श्रीयुत
शुभाचारपरिपूरितपुत्रेषु शुभाशिषां
राशयः सन्तु विज्ञाप्यञ्च ॥ * ॥ अथ
सन्त्यासियतिप्रशस्तिः । स्वस्ति श्री
मत्परहंसपरिव्राजकाचार्यकरणा
निपुणतापराङ्मुखेषु । विषमविष

पञ्चम्

यदोषदर्शनदूषितप्रपञ्चरचनाविभा
वेषु । वेदवेदान्तसाङ्ख्यसिद्धान्त
बद्धदेवप्रकृतिपुरुषविवेकज्ञानशीले
षु । सङ्ख्यावन्मुख्यवन्दितचरणा
रविन्दसुश्रमोचिताचारपरिपालन
पवित्रीकृतधरित्रीतलेषु । सकलभू
देवपूजितश्रीयुतगोसामिचरणारवि
न्देषु । समावनीसंलग्नं साष्टाङ्गप्र
णामसहस्रमजस्रमीनमीनारायणायै
तिमन्त्रेणाकलितमस्तु ॥ * ॥ अथ
भृत्यप्रशस्तिः । स्वस्ति भगवच्चरणप
रायणसकलद्रवणाधिरक्षकगीमहि
ष्यादिप्रतिपालकनिखिलवंशानुसेव
कवशंवदासुकभृत्यं प्रति ॥ * ॥
॥ * ॥ अथारिप्रशस्तिः । स्वस्ति
समराङ्गनभ्रष्टप्रतिभटायशः परि
पूरितसकलसामन्तराजधानीविजृ
म्भितवीरशस्त्रावशेषितनिजवंशानु
रक्षकसततपरिचरुतशरणागतामुकं
प्रति ॥ * ॥ * ॥ अथविवेकिनांप्र
शस्तिः । स्वस्ति श्रीभगवत्पदपङ्कज
पूजनोपचितप्रणयपुञ्जपवित्रीकृता
न्तःकरणादिग्विलासिनीविसरधम्
मिल्लमिलन्मल्लीमालाकलायशोनु
बन्धिनिरवधिवसुविश्राणनाधरीकृ
तसुरपुरभूमिरुहेषु । स्वस्ति श्रीमत्
परमेश्वरपादपाथोरुहामृदचतुरं
चित्तचञ्चरीकभूवन्दारकवृन्दावन
जनितामितयशः पटीरपङ्कपट

पत्रणा

लालङ्कृतदिग्गङ्गनागणस्तनतटप्र
बलप्रतापीर्बखर्वीकृतप्रच्यर्थिसार्थग
र्वाकूपारपारेषु ॥ इतिवररुचिकृता
पत्रकौमुदी ॥ * ॥ * ॥ * ॥ पत्र
पात्रेत्यादिलिङ्गानुशासनात्पुंस्त्वम
पिञ्जियम्

पत्रकम् । न० पालाशे । तेजपत्रे । ते
जंपात्० इ० भा० ॥ पत्रकं मधुरं
किञ्चित् तीक्ष्णोष्णं पित्तलं लघु ।
निहन्तिकफ वातार्शी हृल्लासा रुचि
पीनसान् ॥ पत्रावल्याम् ॥ पुं० ।
शालिंचशाके ॥

पत्रकाहला । स्त्री० पत्रशब्दे । पिञ्जो
लायां ॥

पत्रकृष्णः । पुं० पर्णकृष्णव्रते ॥ यथा ।
पर्णीदुम्बरराजीव बिल्वपत्र कुशोद
कैः । प्रत्येकं प्रत्यहं पीतैः पर्ण
कृष्णउदाहृतः इति याज्ञवल्क्यः
॥ पलाशादुम्बरारविन्दश्रीवृक्षपर्णा
नामेकैकेन कथितमुदकं प्रत्यहंपिबे
त् कुशोदकंचैकस्मिन्नहनीति पञ्चाह
साध्यः पर्णकृष्ण इतिमिताक्षरा ॥

पत्रगुप्तः । पुं० स्रुहीभेदे । त्रिकण्ठे ॥

पत्रधना । स्त्री० सातलायाम् ॥

पत्रङ्गम् । न० पत्राङ्गे । रक्तचन्दने ॥

पत्रभङ्गारः । पुं० रायभाटी० इ० गौ
० भा० प्रसिद्धे ॥ पुरोटी ॥

पत्रणा । स्त्री० शरपत्र रचनायाम् ॥

शराणां पत्ररचना पत्रणापरिकीर्त्ति

पत्रपुष्पा

ते तिहारावली ॥

पत्रतण्डुली । स्त्री० यवतिक्तायाम् ॥

पत्रतरुः । पुं० दुष्खदिरे ॥

पत्रवयम् । न० वर्वरादिषुं ॥ वर्वरा तु
लसी बिल्वं पत्रव यमुदाहृतम् ॥

पत्रदारकः । पुं० करपत्रे । क्रकचे ॥

पत्रद्रुमः । पुं० तालीदलतरौ ॥

पत्रनाडिका । स्त्री० पत्रशिरायाम् ॥

पत्रपरशुः । पुं० स्वर्णकारादिनां स्वर्णा

दिच्छेदिकायाम् । ब्रश्मणे । कुनी

इ० भाषा० ॥ पत्रमिवपरशुः ॥

पत्रपा । स्त्री० अपत्रपायाम् । लज्जाय
म् ॥ इ० शब्द० ॥

पत्रपालः । पुं० आयुतायांकुरिकाया
म् ॥

पत्रपाली । स्त्री० कर्त्तर्याम् । केची०
इ० भा० ॥

पत्रपाश्या । स्त्री० सुवर्णादि रचिते ल
लाटाभरणे । ललाटिकायाम् ॥ पाशा

नांसमूहः पाश्या । पत्रमिवपाश्या ॥

पत्रपिशाचिका । स्त्री० टोका० इ०

गौ० भा० प्र० । मूर्द्धखोले ॥ इ०

त्रि० जलत्रायाम् । खर्परे । वारित्रा

याम् । शिरसिपलाशपत्राणां बंध

ने ॥ बंधः पलाश पत्राणां शीर्षेपत्र

पिशाचिके तिहारावली ॥

पत्रपुष्पः । पुं० रक्ततुलस्याम् ॥

पत्रपुष्पकः । पुं० भूर्जपत्रे ॥

पत्रपुष्पा । स्त्री० तुलस्याम् ॥ क्षुद्रपत्र

पत्रवाहः .

तुलस्याम् ॥
 पत्रबंधः । पुं० पुष्प रचनायाम् ॥ यथा
 रचनाच परिष्यन्दः पत्रबंध इति
 वयम् । पत्रभङ्ग प्रसूनादि रचनायां
 निगद्यते ॥ इतिशब्द रत्नावली ॥
 पत्रबालः । पुं० तुलाघटेदांड इति
 गौ० भा० ॥
 पत्रभंगः । पुं० स्तनकपोलादौ कस्तूरि
 कादि रचित पत्रावल्याम् । पत्रले
 खायाम् ॥
 पत्रभङ्गिः । पुं०)
 पात्रभङ्गे ॥
 पत्रभङ्गी । स्त्री०) ॥
 पत्रयौवनम् । न० नवीनपर्णं । पल्लवे
 किसलये ॥ नवीद्गते किशलयं कि
 शलं पत्रयौवनम् ॥ इतिजटाध
 रः ॥
 पत्ररथः । पुं० अण्डजे । पञ्चिणि ॥
 पत्ररथद्वयस्य ॥
 पत्रलम् । न० अघनदधिनि इति
 हेमचन्द्रः ॥
 पत्रलेखा । स्त्री० पत्रभंगे । स्तनादौकस्तू
 रिकादिनारचिते तिलकविशेषे ।
 पत्राङ्गुल्याम् ॥ पत्राकारा लेखा ।
 शा० ॥
 पत्रवल्ली । स्त्री० पत्रभंगे ॥ पलाशील
 तायाम् ॥ रुद्रजटायाम् ॥
 पत्रवाहः । पुं० वाणे ॥ पञ्चिणि ॥ त्रि०
 । लिपिवाहके ॥ पत्रस्यबाहोरथो

पत्राम्ना

मनुष्यादिर्वा ॥ पत्राणिवहतिवा ।
 अण् ॥
 पत्रशाकः । पुं० षड्विध शाकान्तर्गत
 पत्रात्मकशाके ॥
 पत्रशिरा । स्त्री० पत्रनाडिकायांम् ।
 माढ्यां ॥
 पत्रश्रेणी । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥ पर्णपङ्
 क्त्याम् ॥
 पत्रश्रेष्ठः । पुं० विल्वे । इ० रा० नि० ।
 पत्रसूचिः । पुं० कण्टके ॥ इ० त्रि०
 पत्रहिमम् । न० हिमदुर्दिने ॥
 पत्राख्यम् । न० तेजपत्रे ॥ तालीश प
 त्रे ॥ हरितालप्रभेदे ॥ यथा ॥ स्वर्ण
 वर्णं गुरुस्निग्धं सपत्रं चाभ्रपत्रवत् ॥
 पत्राख्यं तालकं विद्याद्गुणाढ्यं तद्र
 सायनं ॥
 पत्राङ्गुलिः । न० रक्तचन्दने ॥ भूर्ज्जे ॥ प
 त्रके ॥ रक्तचन्दनसदृशे काष्ठविशेषे ।
 वकम् ० पत्रङ्गु ० इभा० ॥ पत्रमेवा
 ङ्गुमस्य ॥ पत्रे षुअङ्गुतिवा । अगिग
 ती । अच् ॥
 पत्राङ्गुलिः । स्त्री० भङ्गे ॥ स्तनकपोला
 दौकस्तूरिकादि रचितपत्रावल्याम्
 ॥ पत्रार्थमङ्गुलिः अङ्गुलिव्यापारः ॥
 पत्राङ्गुनम् । न० मस्यां ॥
 पत्राढ्यम् । न० पिप्पलीमूले ॥ पर्वतत
 णे । मृगप्रिये ॥ तालीशे ॥
 पत्रान्यम् । न० पत्रङ्गे ॥
 पत्राम्ना । स्त्री० चुक्रिकायांम् । चूका०

पत्नी

इ०भा० ०.॥

पत्रालुः । पुं० इक्षुदर्भायाम् ॥ कासालौ ॥

पत्रावलिः । स्त्री० गैरिके । पत्रश्रेण्याम् ॥

पत्रावली । स्त्री० पत्रलेखायाम् ॥ नवदुर्गा

सम्प्रदानमधुमिश्रितयवचूर्णयुक्त

• नवाश्वत्थपत्रेषु ॥ यथा । अमायां

निशिसङ्घेतु पत्रेचाश्वत्थसंज्ञके ।

क्रमात्पत्रावलीदियं मधुनायवचूर्ण

कम् ॥ देवादिसन्निधौसन्दिग्धवस्तु

नोरेकतरावधारणार्थकब्राह्मणवा

लकीत्तोलिततत्सन्देहकोटिलि

खितपत्रसमूहे ॥

पत्राहारः । त्रि० तपोविशेषाख्यसंज्ञ

तापसविशेषे । दीर्घपत्राशने ॥

पत्रिका । स्त्री० लघुपत्रे । चिह्नी इ०

भा० ॥ पत्र्याम् । लिपौ ॥

पत्रिकाख्यः । पुं० कर्पूरविशेषे ॥ त्रि०

पत्रिकानामके ॥

पत्रिणी । स्त्री० पत्रवे ॥

पत्री । पुं० श्येने ॥ पत्ररथे । खगे ॥ काण्डे

वाणे ॥ द्रुमे ॥ रथिके ॥ अद्रौ ॥ र

थे ॥ तालद्रुमे ॥ श्वेतकिण्ण्णाम्

॥ गङ्गापत्र्याम् ॥ पाच्याम् ॥ पत्राणि

सन्त्यस्यत्तद्वनिठनावितीनिः ॥ अ

तिशयितम् ० प्रशस्तंवापत्रमस्यति

वा ॥ त्रि० । पत्रयुक्ते ॥

पत्री । स्त्री० पत्रे ॥ लिपौ ॥ यथा । जन्म

पत्न्याः

पत्नी ॥

पत्नीपस्करः । पुं० कासमर्हे ॥

पत्नीर्णः । पुं० शोणके । स्योनाकवृत्ते ।

अरलू० इ०भा० ॥ न० । धौतकौषे

यवाससि । मुक्टा० इ०भा० ॥ पत्रे

ऊर्णाऽस्य । पत्रेषुकृताऊर्णाविलकु

चादिपत्रेषुकृमिभिरूर्णायाःकृतत्वा

त् । पत्नीर्णाऽस्यत्र । अर्शआद्यच् ॥

पत्नलः । पुं० पथि ॥ पतति । पत्न्य०

पत्नेरश्चलद्र०सरः ॥

पथः । पुं० मार्गे ॥ पथति । पथगतौ ।

प०अच् । बाटः पथश्चमार्गश्चेतिमु

भूतिचन्द्रपुरुषोत्तमौ । पथः पथीति

द्विरूपेषुविश्वश्च ॥

पथकः । पुं० पथिकुशले ॥ तत्रकुशलःपथ

इतिबुन् ॥

पथरथः । पुं० । अध्वरथे ॥

पथिकः । त्रि० अध्वनीने । अध्वगे ॥

पत्न्यां गच्छति । पथःष्कन् ॥

पथिकसन्नातिः स्त्री०)

पथिकसंहतिः स्त्री०) हरी । पथिक

समूहे ॥

पथिका । स्त्री० कपिलद्राक्षायाम् ॥

पथिकी । स्त्री० अध्वगायाम् ॥ पत्न्यां

गच्छति । पथःष्कन् । पितृत्वान्

डीष् ॥

पथिद्रुमः । पुं० श्वेतखदिरे ॥

पथाः । पुं० अयने । वर्त्मनि । मार्गे ।

अध्वनि ॥ द्वाविमावथ पत्न्यानौयत्र

पथ्यः .

वेदाः प्रतिष्ठिताः । प्रवृत्तिलक्षणो
धर्मो निवृत्तौ च विभाषितः ॥ अथंते
ऽनेन । पथि० । पथिमथिभ्यामिनिः
॥ पतन्त्यनेन वा । पतेः स्थश्च तिङ्निः
। थान्तादेशश्च ॥ पथ्यादेयो ब्राह्मणा
यस्त्रियैराज्ञे ह्यचक्षुषे । वृद्धाय भार
युक्ताय रोगिणे दुर्बलश्च ॥ यथाह म
नुः । चक्रिणो दशमीस्थस्य रोगिणो भा
रिणः स्त्रियाः । स्नातकस्य च राज्ञश्च प
थ्यादेयो वरस्य च ॥ तेषान्तु समवेता
नां मान्यौ स्नातक पार्थिवौ । राजस्ना
तकयोश्चैव स्नातको नृपमानभा गि
ति ॥ गमनगुणाः । पथ्यामेद् : क
फस्थौल्यसौकुमार्यविनाशनः । य
त्तु चङ्क्रमणनातिदेहपीडाकरं भवे
त् ॥ तदायुर्बलमेधाग्निप्रदमिन्द्रि
यशोभनम् ॥ उपाये ॥ यथा । एष प
थ्या अमृत्वप्राप्तये यदेतदात्मज्ञान
मिति ॥

पथिप्रज्ञः ॥ पुं० मार्गाभिन्ने ॥ पथ्या
नम् प्रजानाति । प्रेदाज्ञइतिकः ॥
पथिलः । त्रि० पथिके ॥ पथन्ते ऽने
न । पथि० । मि० इलच् ॥
पथिवाहकः । पुं० निष्ठुरे ॥ शाकुनि
के ॥

पथ्यः । पुं० हरीतकीवृक्षे ॥ न० ।
सैन्धवे ॥ त्रि० । हिते । चिकित्सा
दौहितकारके ॥ यथा । अशीते-
नाम्भसास्नानं पयःपानं नवाः स्त्रियः ।

पथ्या

एतद्विमानवाः पथ्यं स्निग्धमल्पञ्चभो
जनम् ॥ मानवाः इति सम्बोधनम् ॥
विनापि भेजषजैर्व्याधिः पथ्यादेव निव
र्तते । नतु पथ्यविहीनस्य भेषजानां श
तैरपि ॥ न० । शुभावहेवचने ॥ शा
स्त्रीयात्पथीनपेतः । धर्मपथ्यर्थे च्या
दिनायत् ॥ भूयोपि पथ्यं वक्तव्यमेवमा
हुर्हितैषिणः ॥

पथ्यशाकः । पुं० तडुलीयशाके ॥

पथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् । अभया-
याम् ॥ विजयारोहिणीचैव पूतना-
चामृताभया । जीवन्तीचेतकीचेति
पथ्यायाः सप्तजातयः ॥ अलावुहृत्ता
विजयावृत्तासारोहिणीस्मृता । पूत
नास्थिमती सूक्ष्मा अमृतामांस ला
स्मृता ॥ पञ्चरेखाभयाप्रोक्ता जीव
न्तीसूर्गावर्णिनी । चिरेखाचेतकीचे
या सप्तानामियमाकृतिः ॥ विजया
सर्वरोगेषु रोहिणीव्रणरोहिणी । प्र
लेपे पूतनायोज्या शोधनार्थे ऽमृताहि
ता ॥ अक्षिरोगे ऽभयाशस्ता जीवन्ती
सर्वरोगहृत् । चूर्णार्थे चेतकीशस्ता
यथायुक्तं प्रयोजयेत् ॥ बंध्याकर्कीट
क्याम् ॥ मृगैर्वारी ॥ चिर्भिटायाम्
॥ पथीनपेता । धर्मपथ्यर्थे च्यायाद्
नपेते ऽयत् । टाप् ॥ चतुर्दशाक्ष
रच्छन्दः प्रभेदे । यथा ॥ सजसाय
लौचसहगेन पथ्यामता ॥ यथा । स्थ
गयन्त्यमूः शमितचातकार्तस्वराः

पद :

जलदास्तडिंतुलितकांतकार्तसुराः ।
जगतीरिहम्फुरितचारुचामीकराः ।
सवितुः क्वचित् कपिशयन्तिचामी
कराः ॥ * ॥ आर्याप्रभेदेपि ॥ य-
था । प्रथमगणतयविरतिर्दलयोरुभ
योः प्रकीर्त्तितापथ्या ॥ यथा । जय
जयजगदीशविभोकेशवकंसान्तमाध
वानन्त । कुरुकरुणामितिभगितिः

पथ्याभवरोगदुःस्थानाम् ॥ *

पथ्यादिगुगुलुः । पुं० भावप्रकाशोक्ते
श्रीषधविशेषे ॥

पथ्यापथ्यम् । न० रोगाणांहिताहित
कारकद्रव्येषु ॥ तत्प्रतिपादकगन्त्ये ॥

पथ्यावक्तम् । न० विषमवृत्तविशेषे ॥

यथा । युजोश्चतुर्थतोर्जेन पथ्यावक्तं
प्रकीर्त्तितम् ॥ यथा । रामकेलि
सट्पास्य कृष्णास्य मधुवासरे । आ
सौदगोपमृगाचीणां पथ्यावक्तं मधु
स्रुति रिति ॥

पत्० द् । पुं० चरने । पादे ॥ पद्यते ।

पदगतौ । क्विप् ॥ स्वामीतुदानं

नमन्यते । पदन्निच्यादेशविधानात्

ज्ञापकात् । अन्येतुपदादेशएवाय

मित्याहुः । प्रभृतिग्रहणस्यप्रकारा

यत्त्वनशसायनंतभृतेपितत्प्रवृत्तेः

सम्भवात् । अतएवऔडः श्यां

ककुटोपणी इति भाष्योदाहरणं

सङ्गच्छते ॥

पदः । पुं० किरणे ॥ न० व्यवसि

पदजातम्

तौ । व्यवसाये ॥ चान्ते ॥ स्थाने
॥ शास्त्रस्थितौ ॥ लक्ष्मणि । चिञ्जे
॥ अङ्घ्रौ । पादे ॥ पादचिन्हे ॥
वस्तुनि ॥ अङ्के ॥ प्रदेशे ॥ श्लोक
पादे ॥ वाक्ये ॥ शब्दे ॥ विभक्त्यन्ते
॥ पदंविधान्तमुपतिङ्भ्यामव्ययं
तद्विवर्जितम् ॥ चत्वारिपदजाता
निनामाख्यातेउपसर्गनिपाताश्चेति
नैरुक्ताः ॥ चत्वारिपदजातानिना
माख्यातोपसर्गनिपाताश्चेतिमहाभा
ष्यम् ॥ मिषे । व्याजे ॥ पदनीये
आत्मतत्त्वे । आनन्दरूपे । ब्रह्म
णि । स्वरूपे ॥ पदति पदार्थयोगा
दिसाधनेः सर्वैर्मुनिभिः प्राप्तं यतेवा
। पदार्थैर्ये ० पदगतौवा । पचा
द्यच् । भावकर्मकरणेषुवाघञ् । सं
ज्ञापपूर्वकत्वाद्दृढाभावः । ख
घचेतिधित्करणान्यतोप्ययमिति
ज्ञापनाद्वा ॥

पदकः । पुं० पदग्रन्थाभिज्ञे ॥ पदम्

धीतिवेदवा । क्रमा० खुन् । चिञ्जे

। पदज्ञातरि ॥ देवपदचिञ्जादिः

तेखनाम्नाप्रसिद्धेकण्ठभूषणे ॥

पदगः । पुं० पदाती ॥ पादाभ्य

गच्छति । गम्लृ० । अन्येभ्यो० डः

पादस्यपदाज्यातिगोपहतेध्वितिपा

दस्यपदइत्यदन्तआदेशः ॥

पदजातम् । न० पदसमूहे । परा

पश्यन्तीमध्यमावैखरीरूपाशीतिवि

पदाति :-

वरणकारा : ॥
 पदनीयः । चि० गभनीये ॥ पदरनी
 यर् ॥
 पदन्यासः । पुं० गीचुरे ॥ पदवि
 न्यासे ॥
 पदभञ्जनम् । न० निरुक्ते । गृढा
 र्थशब्दव्याख्यायाम् ॥
 पदभञ्जिका । स्त्री० पञ्जिकायाम् ।
 व्याख्यायाम् ॥ पदानांभञ्जिका ॥
 पदवाक्यप्रमाणज्ञः । त्रि० व्याकरणमी
 मांसातर्काभिज्ञे ॥
 पदविः । स्त्री० पदव्याम् । मार्गे ॥ प-
 द्यतेऽ नया । पदगतौ । पद्यटिभ्या
 मविः ॥
 पदवी । स्त्री० अयने । वर्त्मनि । पथि
 । सती ॥ कृदिकारादक्तिनङ्० ङी
 ष् ॥
 पदमाला । स्त्री० मोहनशीलाभ्राम् वि
 द्यायाम् ॥ इतिदेवीपुराणम् ॥
 पदष्टीवम् । न० पादौचअष्टौबन्तीच०
 तयोः ॥ अचतुरविचतुरेति निपा
 तनात् टिलोपः पद्मावश्च ॥
 पदाङ्कः । पुं० क्रमाङ्के । पादचिह्ने ॥
 पदाङ्गी । स्त्री० हंसपद्याम् ॥
 पदाजिः । पुं० पत्नी । पदगे । पादातिके
 ॥ पादाभ्यामजति । अज० अज्य
 तिभ्यांपादेचतीण् । पादस्यपदाजी
 तिपदादेशोऽजेर्यभावश्च ॥
 पदातिः । पुं० पदगे । पादातिके । पदं ॥

पदार्थः :-

पादाभ्यामजति । अत० । अज्यति
 भ्यांपादेचतीण् । पादस्यपदाज्या
 तिगोपहतेष्वितिपदादेशः । चतुर्मा
 त्रिकस्यान्तिमप्रभेदे ॥
 पदातिकः । पुं० पत्नी । पदगे ॥ स्वा०
 कन् ॥
 पदानुप्रासः । पुं० शब्दालङ्कारिपुलाटा
 नुप्रासे ॥ पदानामनुप्रासः ॥
 पदारः । पुं० पादधूलौ ॥ पादालिन्दे ॥
 पदार्थः । पुं० भावे । धर्म । तत्त्वे । व
 स्तुनि ॥ * ॥ किंपुनराकृतिः प
 दार्थं आहोस्विद्द्रव्यम् । कथंज्ञायते
 । उभयताह्याचार्येणसूत्राणि प्रणी
 तानि । आकृतिंपदार्थं मत्वाजात्या
 म्यायामेकस्मिन् बहुवचनंमन्यतर
 स्यामित्युच्यते । द्रव्यंपदार्थंमत्वा
 स्वरूपाणामेकशेष आरभ्यतेइतिभा
 ष्यम् । तत्रजातिवादिनआहुः । जा
 तिरेवशब्दं नप्रतिपाद्यते । व्यक्तीना
 मानन्त्यात् सस्वभ्यग्रहणासम्भवा
 त् ॥ साजातिः सर्वव्यक्तिष्वेकाकार
 प्रत्ययदर्शनादस्तीत्यवसीयते । तत्र
 गवाद्रयः शब्दाभिन्नद्रव्यसमवेतां जा
 तिमभिदधति ॥ तस्यांप्रतीतायां त
 दावेशात्तदवच्छिन्नंद्रव्यंप्रतीयते ॥
 शुक्लादयः शब्दागुणसमवेतांजाति
 माचक्षते गुणेतुतस्सम्भवात्प्रत्ययः
 । द्रव्यं सस्वभ्यि सस्वभ्यात्संज्ञाश
 ब्दानामप्युत्पत्ति प्रभृत्याविनाशात्

पदार्थः

पिण्डस्य कौमार यौवनाद्यवस्था
 भेदेपिसएवा यमित्यभिन्न प्रत्यय नि
 मित्ता डित्यत्वादिकाजातिर्वाच्या
 क्रियास्वपि जातिर्विद्यते सैवधातु
 वाच्या पठति पठतः पठन्तीत्यादेर
 भिन्नस्य प्रत्ययस्यसङ्गावात् तन्निमि
 त्तजाल्य भ्युपगमः ॥ व्यक्तिवादिन
 स्त्वाहुः शब्दस्य व्यक्तिरेवाभिधेया
 जातेस्तूलक्षणभावेनाश्रयणादान
 न्त्यादिदोषानवकाशइतिकैयटः ॥
 पदानां घटपटाद्रीना मर्थोऽभिधेयः
 पदार्थः ॥ द्रव्य गुणकर्म सामान्य
 विशेष समवाया भावेषु सप्तमं ॥
 यथा । द्रव्यं गुणास्तथा कर्म सामा
 न्यं सविशेषकम् । समवाय स्तथा
 भावः पदार्था सप्त कीर्तिताः ॥
 एतेवैशेषिक प्रसिद्धाः पदार्था नैया
 यिकानामप्य विरुद्धाः ॥ गोतमो
 क्ताः षोडश पदार्थास्तु । यथा । प्र
 माण प्रमेय संशय प्रयोजन दृष्टान्त
 सिद्धान्ताऽवयव तर्कनिर्णयवादजल्प
 वितण्डा हेत्वाभासच्छल जाति नि
 ग्रह स्थानानां तत्त्वज्ञानान्निश्रेयसा
 धिगमः ॥ एषां लक्षणानि० यथा
 । प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः प्रमा
 णानि ॥ १ ॥ आत्मशरीरेन्द्रियार्थ
 बुद्धि मनः प्रवृत्तिदोषप्रत्यभावफल
 दुःखापवर्गास्तु प्रमेयम् ॥ २ ॥ समा
 नानैकधर्मोपपत्तेर्विप्रतिपत्तेरुपल

पदार्थः

ब्धनुपलब्धवस्थातश्चविशेषापेक्षी
 विमर्शसंशयः ॥ ३ ॥ यमर्थमधिकृत्य
 प्रवर्ततेतत्प्रयोजनम् ॥ ४ ॥ लौकि
 कपरीक्षकाणांयस्मिन्नर्थेषुद्विसामान्यं
 सदृष्टान्तः ॥ ५ ॥ प्रतिज्ञा हेतूदा
 हरणोपनयनिगमनान्यवयवाः ॥ ७ ॥
 अविज्ञाततत्त्वेऽर्थकारणोपपत्तितस्त
 त्वज्ञानार्थमूहस्तर्कः ॥ ८ ॥ विमृ
 श्यपक्षप्रतिपक्षाभ्यामर्थावधारणंनि
 र्णयः ॥ ९ ॥ प्रमाणतर्कसाधनोपल
 ङ्गःसिद्धान्ताविरुद्धःपञ्चावयवोपपन्नः
 पक्षप्रतिपक्षपरिग्रहोबादः ॥ १० ॥
 यथोपपन्नकलजातिनिग्रहस्थानोपा
 लम्भोजल्पः ॥ ११ ॥ सत्प्रतिपक्षस्था
 पनाहीनोवितण्डा ॥ १२ ॥ सव्यभि
 चारविरुद्धप्रकरणसमसाध्यसमकाला
 ल्ययापदिष्टाहेत्वाभासाः ॥ १३ ॥
 वचनविधातोर्थविकल्पोपपत्त्याकूलम्
 ॥ १४ ॥ साधर्म्यवैधर्माभ्यांप्रत्यवस्था
 नंजातिः ॥ १५ ॥ विप्रतिपत्तिरप्र
 तिपत्तिश्चनिग्रहस्थानमिति ॥ १६ ॥
 † ॥ अनेकान्तवादिनांजीवाजीवा
 दिसप्तमं ॥ यथा । इहसप्तपदार्थाः
 स्युर्जीवाजीवास्तवास्तयः । संवरो
 निर्जरश्चैव बन्धमोक्षावुभावपीति
 ॥ † ॥ शैवानांपतिपशुपाशेषु वि
 षु ॥ * ॥ अध्यात्मवादिनां पदार्थी
 द्विविधः आत्मा अनात्मा चेति ।
 तत्रापित्मापिद्विविधः । ईश्वरोजी

पङ्क्तिः .

वञ्चेतिपतावपिशुद्धाशुद्धभेदाद्द्वि
 द्विधौ । तवाशुद्धौ मायाविद्योप्राधि
 त्वेन भेदव्यवहारः । शुद्धौत्व
 भेदव्यवहारहेतुः । अनात्मापि वि
 विधः । कारणसूक्ष्मस्थूलभेदात्
 एतदेवशरीरत्रयमिति व्यवह्रियते
 पदस्य अर्थः पदार्थः । सद्विधः
 शक्तिकोलाक्षयिकश्चेति ॥ धर्मा
 र्थकाममोक्षेषु ॥ यथा । द्वावेवस्तः
 पदार्थानां द्वावेवनिधनङ्गता । प्रथम
 शतुरीयश्च त्रिषुलोकेषु दुर्लभौ ।
 अर्थकामौ प्रशस्तौ द्वौ सर्वेषां सम्म
 तौ प्रियौ । धर्माधर्मेति वाग्वादो
 दम्भोयं महतामपि ॥ पश्चात्ताप
 वचनमेतद्ब्रह्मासुरवधमनीनाम् ॥
 पदार्थाभिनयः । पुं० नृत्ये ॥ पदार्था
 भिनयोनामज्ञेयोवागङ्गसत्त्वजः । इ
 तिभरतः । सत्त्वमन्तः कारणम् ॥
 पदासनम् । न० पादपीठे ॥
 पदिकः । पुं० पदाती ॥ प्रादाभ्यां
 चरति । पर्या० षन् । ठस्येकः । इ
 केचरतावितिपदादेशः ॥
 पद्मः । पुं० पदातिके ॥ पद्भ्यांगच्छ
 ति । गम्ल्ठ् । अन्यभ्यो० डः ।
 पादेनसमानार्थः पच्छब्दः ॥
 पङ्क्तिः । स्त्री० पङ्क्तौ ॥ वर्त्मनि ।
 । पथि ॥ अनुष्ठानक्रमेयर्थ ॥ य
 न्यार्थवोधकेयर्थे ॥ पादाभ्यांहन्यते
 । हन्० । क्तिन् । द्विमकाषिहतिषु

पद्मकम्

चेतिपङ्कावः ॥
 पङ्क्ती । स्त्री० पङ्क्तौ ॥ वच्चादिभ्यश्चेति
 वाङ्गीष् ॥
 पङ्क्तिमम् । न० पादशीतलतायाम् ॥
 पङ्क्तः । पुं० नागराजविशेषे ॥ दाशरथी
 ॥ द्वादशजिनचक्रवर्त्यन्तर्गतचक्र
 वर्तिविशेषे । पद्मोत्तरात्मजे ॥
 बलदेवे । रतिवन्धविशेषे ॥ यथा
 हस्ताभ्याञ्च समालिङ्ग्य नारीपद्मा
 सनोपरि । रमेद्गाढंसमाकृष्य ब
 म्भोयंपद्मसंज्ञकः ॥ पुं० । न० । नलि
 ने । अरविन्दे । कमले । तामरसे ।
 राजीवे ॥ वसन्तशीतभीताश्च को
 किलस्यवनेरुतम् । अन्तर्जलगताः
 पद्माः श्रोतुकामारवोत्थिता इति ॥
 पद्मके । इभाननविन्दुवन्दे । व्यूह
 विशेषे । निधिप्रभेदे । दशार्बुदे
 १०००००००००० पद्मकाष्ठौषधी
 ॥ न० । पुष्करमूले ॥ सीसके
 ॥ चित्रकाव्यभेदे ॥ पद्मालक्ष्मीर
 स्मिन्नस्ति । अर्शत्राद्यच् ॥ पद्यते ।
 पद० । अर्त्तिस्तुस्वितिमन् ॥
 पद्मकम् । न० विन्दुजालके । हस्त्या
 ननादिस्थविन्दुवन्दे ॥ पद्मकाष्ठे ।
 पद्माकङ्कतिपाजाङ्कतिवभाषा ॥
 ऋषभाद्रिसमुद्भवे पद्मदलसमानवर्णे
 चन्दनविशेषे ॥ पुं० सुगंधिपुष्पे ह
 चविशेषे ॥ पद्मकंतुवरंतिक्तशीतलं
 वातलंलघु । विसर्पदाहविस्फोटकुष्ठ

पद्मजः

श्री ग्नास्त्रपित्तहृत् । गर्भसंस्थापनं क
च्यं यमित्रणत्तषाप्रणुत् ॥ पद्ममिव
। इवेप्रतिक्रतावितिकन् ॥

पद्मकन्दः । पुं० शालूके । पद्ममूले ॥
पद्मकर्कटी । स्त्री० पद्मबीजे ॥
पद्मकर्णिका । स्त्री० अञ्जकर्णिकाया-
म् ॥ पद्मस्यकर्णिकातिक्ताकपाया
मधुराहिमा । मुखवैशद्यकृत्तृष्वीट
ष्णास्रकफपित्तनुत् ॥

पद्मझकाष्ठम् । न० पद्मके । पीतके
केदारजे । पाटलापुष्पसन्निभे ॥
पद्मकी । पुं० कृत्तपत्रके । भूर्जवृत्ते ॥
पद्मकेशरः । पुं० । न० किञ्चल्के ॥
पद्ममण्डलम् । न० पद्मममूले ॥ तस्य-
समूहद्वयधिकारे कमलादिभ्यः ख
गडः ॥

पद्मगन्धिः । न० पद्मके । पद्माकद्रति ।
पाजा० इतिचभा० ॥ पद्मस्यगन्ध
द्वयगन्धोस्य । उपमानाच्चेतीच्वम्
पद्मगर्भः । पुं० ब्रह्मणि ॥ पद्मोगर्भः
जन्मकारणमस्य ॥ हरौ ॥ पद्मस्य
हृदयाख्यस्यमध्ये उपास्यत्वात् ॥

पद्मचारिणी । स्त्री० उत्तरापथभवस्व
नामख्यातवृत्त विशेषे । अव्यथा-
यायाम् । अतिचरायाम् । चार-
य्याम् ॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ पद्मध-
रितुशीलमस्याः । सुपीतिगिनिः ॥

पद्मजः । पुं० चतुरानने ॥ मधुविशेषे ॥
पद्मेजातः । जनीडः ॥

पद्मप्रिया

पद्मतन्तुः । पुं० मृणाले ॥
पद्मदर्शनः । पुं० श्रीवासे । धूपविशेषे ॥
पद्मनाभः । पुं० मधुरिपौ । विष्णौ ॥ पद्मं
नाभौयस्य । अक्षप्रच्यन्ववेत्यत्राजि
तियोगविभागाद् ॥ पद्ममिवंसुव
र्तुलानाभिरस्यवा ॥ यद्वा । पद्मस्य हृ
दयपद्मस्यनाभौमध्ये प्रकाशनात्
पद्मनाभः । पृ० साधुः ॥ भाविजिन
विशेषे ॥

पद्मनाभिः । पुं० पद्मनाभे । विष्णौ ॥
पद्मनाभौयस्य । अजितियोगविभाग
स्यासार्वधिकत्वाद्वाच् ॥

पद्महालम् । न० मृणाले ॥ इतिहे-
मचन्द्रः ॥

पद्मपत्रम् । न० पुष्करमूले ॥ पद्मस्ये
वपत्रमस्य ॥ अञ्जदले ॥

पद्मपर्णम् । न० पद्मपत्रे ॥

पद्मपाणिः । पुं० ब्रह्मणि ॥ सूर्ये ॥ वु-
द्धे ॥ त्रि० । कमलहस्ते ॥ पद्मपाणौ
यस्ये ॥

पद्मपुराणम् । न० पाद्रे ॥ तत्संख्या
श्लोकायथा । पञ्चपञ्चाशत्साहस्रं-
पद्माख्यं विपुलं मतमिति ॥

पद्मपुष्पः । पुं० कर्णिकारे । पित्ताङ्गप-
क्षिणि ॥

पद्मप्रभः । पुं० वृत्तार्हद्विशेषे ॥ त्रि० ।
पद्मसमानप्रभायुक्ते ॥ *

पद्मप्रिया । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ जरत्का
रुमुनेःपत्न्याम् । मनसादेव्याम् ॥

पद्करागः.

पद्मानिप्रियाणियथाः ॥
 पद्मबन्धुः । पुं० चित्रकाव्यविशेषः ॥
 पद्मबन्धुः । पुं० सूर्ये । पद्मानांबन्धुः ॥
 भ्रमरे ॥ पद्माबंधवोऽस्य ॥
 पद्मभूः । पुं० ब्रह्मणि ॥
 पद्ममुखः । त्रि० पद्मसम् । मुखयुक्ते ॥
 पद्ममुखी । स्त्री० दुरालभायाम् ।
 फञ्जिकायाम् ॥ पद्मतुल्यास्यविशि
 ष्टायां ॥
 पद्मयोनिः । पुं० धातरि । द्रुहिणे
 । ब्रह्मणि ॥ पदमंयोनिरुत्पत्ति
 स्थानंयस्य ॥
 पद्मरजः । न० चसरेणौ । परमाख
 ष्टके ॥
 पद्मरागः । पुं० रक्तवर्णमणिविशेषे ।
 शोणरत्ने । लोहितके । माणिक्ये ।
 माणिक्ये इ० भा० ॥ पद्ममिवरा
 गोऽस्य ॥ अनेकमन्येति समासः ॥
 अस्योत्पत्त्यादयो यथा ॥ सौगन्धिक
 कुरुविन्दस्फटिकेभ्यः पद्मरागस
 म्भूतिः । सौगन्धिकजाभ्रमराञ्जना
 भ्रजम्बूरसद्युतयः ॥ कुरुविन्दभवाः
 श्वलामन्द्युतयश्च धातुभिर्विहाः ।
 स्फटिकभवाद्युतिमन्तो नानावर्णा
 विशुद्धाश्च ॥ स्निग्धः प्रभानुलेपी
 स्वच्छोर्चिष्मान्गुरुः सुसंस्थानः ।
 अन्तः प्रभोतिरागोमणिरत्नगुणाः
 समस्तानाम् ॥ कलुषामन्द्युतयो
 लेखाकीर्णाः सधातवः खण्डाः

पद्मलाञ्छना

। दुर्विद्वानमनोज्ञा । सशर्कराश्चेति
 मणिदोषाः ॥ सर्पमणेरलक्षणम्
 भ्रमरशिखिकण्ठवर्णोदीपशिखास
 म्प्रभोभुजङ्गानाम् । भवतिमणिः
 किलमूर्धनियोऽनर्घीयः सविज्ञेयः
 ॥ अन्तविभर्त्तिमनुजाधिपतिर्नतस्य
 दोषाभवन्तिविषगोकृताः कदाचि
 त् ॥ राष्ट्रेचनिच्यमभिवर्षितस्यदेवः
 शत्रून्नाशयति तस्यमणेः प्रभावात्
 ॥ ६ ॥ षड्विंशतिसहस्राण्येकस्यम
 णेः पलप्रमाणस्य । कर्षत्रयस्यविंशति
 रूपदिष्टानिपद्मरागस्य ॥ अर्द्धपलस्यद्वा
 दशकर्षस्यैकस्यषट्सहस्राणि । यथाष्ट
 माषकधृतस्तस्यसहस्रत्रयमूल्यम् ॥ मा
 षकचतुष्टयं दशशतत्रयं द्वौतुपञ्चशत
 मूल्यौ । परिकल्प्यमन्तरालिमूल्यं ही
 नाधिकगुणानाम् ॥ वर्णान्यूनस्यार्द्धं
 तेजोहीनस्यमूल्यमष्टांशम् । अल्प
 गुणोवहृदो षोमूल्यात् प्राप्नोतिविं
 शांशम् ॥ आधूमंत्रणवहुलं स्वल्प
 गुणंचाप्रयाद्द्विशतम् । इतिपद्म
 रागमूल्यपूर्वाचार्यैः समुद्दिष्टम् ॥
 ११ ॥ इत्येकोनाशीतिवाराञ्चाम्
 ॥ विशेषोयुक्तिकल्पतरौद्रष्टयः ॥
 पद्मलता । स्त्री० मृणालिन्याम् ॥
 पद्मलाञ्छनः । पुं० ब्रह्मणि । विधसि ॥
 भास्करे । रवौ ॥ धनदे ॥ गुह्यकेशव
 रे ॥ बुद्धभेदे । लोकेश्वरे ॥
 पद्मलाञ्छना । स्त्री० तारायाम् ॥ लक्ष्

पद्मा

म्याम् । श्रियाम् ॥ वाग्देवतायाम् ।
 सरस्वत्याम् ॥ पद्मंलाञ्छनंयस्याः
 पद्मवर्णकम् । न० पुष्करमूले ॥ त्रि०
 पद्मसमानवर्णवति ॥
 पद्मवासा । स्त्री० लक्ष्म्याम् ॥ पद्मे
 वासोस्याः ॥
 पद्मबीजम् । न० गालोद्भये । पद्माक्षे । क
 मलबीजइतिकमलगदा० इतिचभा
 षा ॥ पद्मम्यबीजम् ॥ पद्मबीजं
 हिमंस्वादुक्षयतिक्तकंगुरु ॥ विष्ट
 भिवृष्यंरुचञ्च गर्भसंस्थापकंपरम् ॥
 कफवातरंवल्यं ग्राहिपित्तासदाह
 नुत् ॥
 पद्मबीजाभम् । न० मखान्ने । मखाना
 इ० भा० प्र० पा० नीयफले ॥
 पद्मव्यूहः । पुं० पद्माकृतौ व्यूहविशेषे ॥
 समविस्तृतपरिमण्डलो मध्योपविष्ट
 जिगीषुः पद्मव्यूहः । तेनराजापुरान्नि
 र्गच्छ्यसर्वदा कपटनिवेशनंकुर्यात् ॥
 पद्महस्ता । स्त्री० श्रियि । लक्ष्म्याम् ॥ प
 द्महस्तियस्याः ॥ त्रि० पद्मविशिष्टकरे ॥
 पद्मा । स्त्री० फञ्जिकायाम् । भाग्यारि
 पद्माभंपुष्पमस्यस्याः ॥ श्रियि । रमा
 याम् ॥ चारव्याम् । पद्मचारव्याम् ॥
 पद्मानुष्णाकटुस्तिक्ता कषायाकफवा
 तजित् । मूत्रकृच्छ्राश्म शूलघ्नी श्वा
 सकास विषापहा ॥ पन्नग्याम् ।
 मनसायाम् । जरत्कारुमुनेः पत्
 न्याम् ॥ वृत्तार्हन्मातरि ॥ कल्किदे

पद्मावतीका

वेनबिंवाहितायाम्बृहद्रथराजकन्या
 ग्राम् ॥ कुसुम्भ पुष्पे ॥ पद्ममस्य
 स्याः । अर्शआद्यच् ॥ यद्वा । पद्यते
 । पद् ० । अर्त्तिस्तुस्वितिमन् । टाप् ॥
 पद्माकरः । पुं० तडागे । कासारि । सप
 द्मागाधजलाशये ॥ योग्यतयानिष्पद्ये
 चमहाजलाशये ॥ पद्मानामाकरः उ
 त्पत्तिस्थानम् ॥ क्वचित्पद्मशून्येपि
 योग्यतयाप्रयोगः ॥
 पद्माक्षम् । न० पद्मबीजे ॥ त्रि० । पद्म
 लोचने ॥
 पद्माख्या । स्त्री० पद्माह्वायाम् ॥
 पद्माटः । पुं० चक्रमर्दके । उरणाक्षे ।
 पवाड० इ० भा० ॥ पद्ममिवपद्मां
 षाद्मपसमूहंवा अटति अटगतौ ।
 कर्मण्यण् ॥
 पद्मालया । स्त्री० लक्ष्म्याम् । कमला
 याम् ॥ पद्ममालयोऽस्याः ॥
 पद्मावतिका । स्त्री० मात्रावृत्तविशेषे
 ॥ यथा । यद्यष्टचतुष्कलगणनिर्मित
 पदकरपदकर्णद्विजविहिता सापद्मा
 वतिकाविवुध सुमहिता जगणविर
 हिता सुकविहिता । इहदशवसुभु
 वनैर्भवति विरामः सकलाभिमत
 फलायतदाफणिनायकपिंगलभणि
 त सुमङ्गल रसिकमनः संविहितम
 दा ॥ यथा । विधुरेवविधुरयतिमर्म
 निकृन्ततिजनयतिशर्म नमर्मसदः
 चन्दनवन पवनोविकलयतिमनो द

पद्माह्वा.

लयतिमदनोद्दयमदः । प्रियसखि
 समनयनंपङ्कजमयनंकीर्त्तिं सिंहधर
 खीरमण्यदिमिलतिविशालं भवति
 तदालं विरहपयोनिधिसन्तरणम् ॥
 पद्मावती । स्त्री० जरत्कारुमुनेः प
 त्न्याम् । मनसादेव्याम् । नदीप्रभे
 दे । पद्मा० इ० गौ० भा० ॥ पद्
 मचारिण्योषधी ॥ पद्मावतिका
 वृत्ते ॥ जयदेवकवेः पत्न्याम् ॥
 पद्मावतीप्रियः । पुं० जरत्कारुमुनी ॥
 पद्मासनम् । न० योगिनामासनविशेषे
 ॥ यथा । वामोरूपरिदक्षिणं नियम
 तः संस्थाप्य वामंतथा दक्षोरूपरि
 पश्चिमेनविधिनाधृत्याकराभ्यां धृत
 म् । अङ्गुष्ठं हृदयेनिधायचिबुकं ना
 सायमालोकयेदेतद्व्याधिविकारना
 शनकरंपद्मासनंप्रोच्यते इति ॥ अ-
 पिच । जर्वोरूपरिविन्द्यस्यसम्यक्पाद
 तलेशुभे । अङ्गुष्ठौचनिवध्नीयाइस्ता-
 भ्यांव्युत्क्रमात्ततः ॥ पद्मासनमि
 ति प्रोक्तं योगिनां हृदयङ्गममितिदे
 वीगीता ॥

पद्मासनः । पुं० ब्रह्मणि । कमला
 सने ॥

पद्मासना । स्त्री० लक्ष्म्याम् । पद्म
 मासनंयस्याः ॥

पद्माह्वयम् । न० पद्मके । पद्मा
 क० इ० भा० ॥

पद्मावहा । स्त्री० पद्मचारिण्योष

पद्मिनीखण्डम्

धी ॥ ।

पद्मी । पुं० हस्तिनि ॥ पद्मंविदु
 जालकमस्थस्य । इनिः ॥ हरी
 ॥ पद्मंहस्तेऽस्य ॥

पद्मिनी । स्त्री० पद्मसङ्घाते ॥

नलिन्याम् । विसिन्याम् ॥ मूल

नालदलोत्फुल्लफलैः समुदितापुनः

। पद्मिनीप्रोच्यतेप्राञ्चैर्विसिन्या

दिद्यसास्मृता ॥ पद्मिनीमधुरा

तिक्ता कषाया शिशिरा परा । पि

त्तकृमिशोष वान्ति भ्रान्ति सन्ताप

दोषहृत् ॥ इतिराजनिर्घण्टोक्त लक्ष

णगुणाः । अन्यत्रापि गुणायथा ।

पद्मिनी शीतलागुर्वी मधुरालवणा

चसा । पित्तामृक्कफनुदरुक्षावात

विष्टम्भकारिणी ॥ सरोरुहे ॥ सरस्या

म् ॥ पद्मयुक्तदेशे ॥ पद्मानिस

न्त्यत्र । पुं० इनिः ॥ स्त्रीविशेषे

॥ यथा । भवति कमलनेत्रा नासि

काक्षुद्ररन्ध्रा अविरल कुचयुग्मा

दीर्घकेशीकृशाङ्गी । मृदुवचनमुशीला

नृष्यगीतानुरक्ता सकलतनुसुवेशा

पद्मिनीपद्मगन्धा ॥ हस्तिन्याम्

मृणाले ॥ पद्मे ॥ सरोवरे ॥

पद्मिनीकण्टकः । पुं० पद्मकांटा

इति गौडेपुख्याते ॥ भावप्रकाशो

क्तेक्षुद्ररोगविशेषे ॥

पद्मिनीकान्तः । पुं० रवी ॥

पद्मिनीखण्डम् । न० पद्मिनीनां

पद्र :

समूहे ॥ कर्म० खण्ड : ॥
 पद्मिनीवल्लभ : । पुं० सूर्ये ॥
 पद्मेशय : । पुं० कृष्ण । विष्णौ ॥
 पद्मेशते । शीङ् । अधिकरणेशते
 रित्यच् । शयवासित्यलुक् ॥
 पद्मोत्तर : । पुं० कुमुभे ॥
 पद्मोत्तरात्मज : । पुं० जिनचक्रवर्त्ति
 विशेषे ॥
 पद्मोद्भव : । पुं० अजयोनी । सुज्ये
 छे ॥ पद्मेऽङ्गवोऽस्य ॥
 पद्मोद्भवा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥
 पद्य : । पुं० शूद्रे । अवरवर्णे ॥ न०
 श्लोके । कविकृती ॥ तल्लक्षणं यथा
 । गद्यं पद्यमिति प्राहुर्वाङ्मयं द्वि
 विधं वृधेः । वर्णमात्राप्रभेदेन पद्यं
 बहुविधं स्मृतम् ॥ अपिच । पद्यं च
 तुष्यदीतञ्च वृत्तं जातिरिति द्विधा ।
 वृत्तमक्षरसङ्ख्यातं जातिर्मात्रा कृ
 ताभवेदिति ॥ शाब्दे ॥
 पद्या । स्त्री० वर्त्मन्याम् । वर्त्मनि ॥
 पादायहिता । शरीरावयवाद्यत् ।
 पद्यत्यतर्द्यङ्गतिपद्भावः ॥ कर्दमे
 पदं दृश्यमस्मिन् । पदमस्मिन् दृश्य
 मिति वायत् ॥ यद्वा ॥ पादौ विध्य
 न्तिपद्याः शर्कराः । विध्यत्यधनु
 षेति यत् ॥ स्तुताविति विश्वः ॥
 पद्र : । पुं० ग्रामे ॥ जनपदे ॥ पद्य
 ते ऽस्मिन् । पद् ० । स्फायितञ्ची
 तिरक् ॥

पनस :

पह : । पुं० भूर्लौके ॥
 पद्वा । पुं० पथि ॥ रथे ॥ पद्यत्वे ।
 पद् ० । स्नामदिपदीत्यादिनावनिप् ॥
 पद्दरी । स्त्री० गती । वनीरचेति
 डीब्रौ ॥
 पनस : । पुं० फलवृक्षवि० । कण्ट
 किफले । कण्टहलङ्गतिपनस० इ
 ति च भाषा ॥ अस्य पर्यायादयो यथा
 पनसः कण्टकिफलः फणाशीति
 वृहत्फलः । पनसंशीतलं पक्वं स्नि
 ग्धं पित्तानिलापहम् ॥ तर्पणं वृंह
 णं स्वादुमांसलं श्लेष्मलं भृशम् । बल्यं
 शुक्रप्रदं हन्ति रक्तपित्तक्षतक्षयान् ॥
 आमंतदेविष्टम्भिवातलंतुवरंगुरु ।
 दाहहृन्मधुरं बल्यं कफमेदोविवर्धन
 म् ॥ पनसोद्भूतबीजानि वृष्याणि
 मधुराणि च । गुरुणि वृष्वर्चांसि सृ
 ष्टमूत्राणिसंवेदेत् ॥ मज्जापनसजो
 वृष्योर्वाततिक्तकफापहः । विशे
 षात्पनसं वर्ज्यं गुल्मिभिर्मन्दवह्नि
 भिः । अलं पनसपाकाय फलं कदल
 सम्भवम् ॥ इति भावप्रकाशः ॥
 कण्टाफलं सुमधुरं वृंहणं स्निग्धशीत
 लम् । दुर्जरं वातपित्तघ्नं श्लेष्मशुक्र
 बलप्रदम् ॥ तदेव सर्पिषायुक्तं स्निग्धं
 हृद्यं बलप्रदम् । कृद्दिघ्नं च चक्षुष्यं
 वृष्यञ्च वातपित्तनुत् ॥ कण्टाफलम
 पक्कन्तुकषायं स्वादुवातलम् । रक्त
 पित्तहरं स्वादु तत्फलास्थापितद्गु

पन्नगकेशरः

णम् ॥ इतिराजवल्लभः ॥ कण्ठके
 ॥ वानरविशेषे ॥ पनाय्यतेस्त्वते
 । पन० अच्यविचमितमीत्यादिना
 असच् ॥ :
 पनसतालिका । स्त्री० पनसस्यफले ॥
 पनसा । स्त्री० रोगप्रभेदे ॥ राक्षसी
 विशेषे ॥ वानरीविभेदे ॥ नदीवि
 शेषे ॥
 पनसिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्तकर्ण
 मध्यजातव्रणेक्षुद्ररोगविशेषे ॥
 पनायितः । त्रि० शस्त्रे ॥ पनाय्यते
 स्म । पण । पनच । क्तः । आ
 यादयश्चाङ्घ्रातुकेवा ॥
 पनितः । त्रि० ईडिते । पनायिते ॥
 पन० । क्तः । आयाभावः ॥
 पन्यकः । त्रि० पयिजाते ॥ पयः पन्य
 चेतिवुन् ॥
 पन्नः । पुं० अधोगमने । नीचैर्गतौ
 ॥ पनेः कृहृजृसीतिनन् ॥ त्रि० ।
 च्युते । गलिते । पतिते ॥ पय
 तेस्म । एद० । क्तः । गन्थर्थेति
 कर्त्तरिधाक्तः ॥
 पन्नगः । पुं० नागेभ्योभिन्नेपवनाशने
 । सर्पे ॥ पन्नं गच्छति । गम्ल०
 सर्वत्रपन्नयोरुपसङ्ख्यानमितिङः ॥
 पद्भ्यांनगच्छतीतिवाविग्रहः ॥
 पन्नकाष्ठे ॥
 पन्नगकेशरः । पुं० नागकेशरपुये ॥
 पन्नगाख्यःकेशरः ॥

पयः खल्लः

पन्नगाशनः । पुं० गरुडः । वैनतेये
 ॥ पन्नगान्अश्नातिअश० । ल्युः ॥
 पन्नगाअशनंयस्येतिवा ॥
 पन्नगी । स्त्री० सर्पिण्याम् ॥ सर्पिणी
 क्षुपे । मनसादेव्याम् ॥
 पन्नडा । स्त्री० चर्मपादुकायाम् ॥
 पन्नघ्नी । चर्मपादुकायाम् ॥ पनहा
 पनही० इतिचभाषा ॥
 पपीः । पुं० सोमे । चन्द्रे ॥ सूर्ये ॥
 पांति लोकम्पिवतित्रा । पा० । या
 पोः कित्त्वे चेतित्त्वेः ॥
 पपुः । पुं० पालके ॥ स्त्री० । धाव्याम्
 ॥ पाति । पा० । कुर्भश्चेतिचकारा
 दन्यतोपिकुर्वातोद्देच ॥
 पमरा । स्त्री० सल्लुकी० इ० गौ० भा०
 प्र० गंधद्रव्यविशेषे ॥
 पम्पा । दण्डकारण्यान्तर्गतसरोविशेषे
 ॥ ऋष्यमूकसमीपवर्तिन्यां पुष्करि
 ण्याम् ॥ यथा । पश्यलक्षणपम्पा
 यावकः परमधार्मिकः । शनैः
 श्चालयतेपादान्प्राणिनां बधशङ्कया
 ॥ वकः किंवर्यते रामयेनाहंनिष्
 कुलीकृतः । सहवासी विजानाति
 चेष्टितंसहवासिनामिति ॥ श्रीद्दे
 शस्थनदीविशेषे ॥
 पयः कन्दा । स्त्री० क्षीरविदार्याम् ॥
 पयः कन्देयस्याः ।
 पयःखल्लः । पुं० चतुष्यद्वहनीयेजला
 हरणार्थचर्मपुटविशेषे । दृती । प

पयस्विनी

खालङ्कति० ॥

पयः पूरः । पुं० अर्पासमूहे ॥

पयः प्रसादि । न० कतके । कङ्कानिर्म
ली० इ० भा० ॥

पयःफेनी । स्त्री० । दुग्धफेनीक्षुपे ॥

पयश्चयः । पुं० अर्पासमूहे । पूरे ॥ पय
सांचयः ॥पयः । न० क्षीरे । दुग्धे ॥ नीरे । जले
॥ पय्यते० पयतेवा । पयगतीपीड्०
पानेवा । सर्वधातुभ्यङ्ख्यसुन् ॥पयस्यः । पुं० मार्जारि ॥ त्रि० । पयःपान
कर्त्तरि ॥ पयः पिबति । पा० ।
सुपीतिकः ॥पयस्याशम् । न० कुत्सितेपयसि ॥ याय्ये
पाशप् । पाशकल्यककाम्ये ध्विति
विसर्गस्यसः ॥

पयस्यः । त्रि० पयोजाताज्यदध्यादौ ॥

पयोहिते ॥ पयसोविकारः । गोपय
सौर्यत् ॥पयस्या । स्त्री० दुग्धिकायाम् ॥ क्षीर
काकोल्याम् ॥ स्वर्णक्षीर्याम् ॥ सूर्य
बङ्ग्याम् ॥ कुटम्बिनो क्षुपे ॥ आ
मिघ्रायामिति हेमचन्द्रः ॥पयस्वान् । त्रि० पयस्विनि ॥ पयोस्त्य
स्यमतुप् ॥पयस्वला । स्त्री० छाग्याम् ॥ पयोस्त्य
स्याम् । अन्येभ्योपीतिबलः ॥पयस्विनी । स्त्री० मद्याम् ॥ भारतवर्ष
स्यविशेषनद्याम् ॥ धेनी ॥ विभा

पयोधिकम्

बर्ध्याम् । रजन्याम् ॥ काकोल्याम्

॥ दुग्धफेन्याम् ॥ क्षीरविहार्याम् ॥

॥ छाग्याम् ॥ क्षीबन्ध्याम् ॥ पयो

स्त्यस्याम् ॥ अस्मायामेधेतिबिनिः

क्षीप् ॥

पयोगडः । पुं० द्विपे ॥ घनोपले ॥

पयोघनः । पुं० घनोपले ॥ इ० हा० ॥

पयोजन्मा । पुं० घने । मेघे ॥ पयसोज
न्मयस्मात् ॥पयोदः । पुं० मेघे ॥ पयोददाति ॥ बुदा
ञ् । कः ॥

पयोदवान्तम् । न० अन्धःकरणे

पयोधरः । पुं० इक्षुविशेषे । कीषकारि ॥

नारिकेले ॥ क्षीस्तने । कुचे ॥ यथा

। यापांसुपाण्डुरवपुर्विरसापुरासीत्

सैबालकाङ्कुरलतामधुनाविभक्तिं

बक्रं प्रसर्पति तनीर्वितनोति ल

क्ष्मीप्रायः पयोधरसमुन्नतिरत्रहेतु

रिति ॥ कशेरुणि ॥ मेघे ॥ धर

ति । धृञ् । अच् । पयसोधरः ॥

गुरुमध्यगतचतुर्मात्रिकप्रभेदे ॥ क

र्णिकारवृत्ते इतिशब्दाम्बुधिः ॥

पयोधाः । पुं० समुद्रे ॥ जलाधारे ॥

पयोदधाति । बुधाञ् । पयसिचे

ति धाजोऽसिः ॥ मेघे ॥

पयोधिः । पुं० समुद्रे ॥ पयांसिधीयन्ते

ऽच् । बुधाञ् । कर्मण्यधिकरणेचे

तिकिः ॥

पयोधिकम् । न० समुद्रफेने ॥

परः .

पयोनिधिः । पुं० समुद्रे ॥ क्षीराश्वौ
॥ पयांसिनितरांधीयन्ते ऽत्र १० दुधा
ञ्० । अधिकरणेकिः ॥

पयोमुक्त् । पुं० मेघे ॥ पयोमुञ्चति ॥
मुच्ल० क्विप् ॥

पयोलता । स्त्री० क्षीरविदार्याम् । पय
सोलतेव ॥

पयोव्रतः । पुं० पयोमात्रपानरूपव्रत
विशेषे । द्वादशाहसार्धे विष्णु
व्रतवि० ॥

पयोशिजाता । स्त्री० सरस्वतीसरि
ति ॥

पयोष्णी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ विन्ध्या
चलदक्षिणेप्रसिद्धायानद्याम् ॥ पयो
ष्णी सलिलरुच्यंपवित्रंपापनाशन
म् । सर्वपापहरं सौख्यबलकान्ति
प्रदंलघ्वितिराजनिर्घण्टः ॥

परः । पुं० देहादन्यस्मिन्नात्मनि ॥ ब्र
ह्मणश्चायुषि ॥ यथा । कालसङ्ख्या
समासेनपूर्वाद्द्वयकल्पिता । सएव
स्यात्परः कालस्तदन्तेपरिपूज्यते ॥
निजेनतस्यमानेन चायुर्वर्षशतंस्मृ
तम् । तत्पराख्यं तदर्द्धंश्चपरार्द्धम
भिधीयते ॥ अपिच । त्रीणिकल्प
शतानिस्तथा षष्टिर्द्विजोत्तमाः ॥
ब्रह्मणः कथितं वर्षंपराख्यंतच्चतत्पद
म् ॥ इ० कूर्मपुराणे ५ अध्यायः ॥
मायातीतेपरमेश्वरे ॥ न० । पश्चा
द्भाविनिकार्ये ॥ न० ॥ केबले ॥

परकीयः .

मोचे ॥ यथा ॥ यस्यवाङ्मनसो
स्यातांसम्यक्प्रणिहितेसदा । तप
स्थ्यागश्चसत्यञ्चसर्वै परमवाप्नुयादि
ति ॥ सत्तायाम् । परसामान्ये ॥
ब्रह्मणि ॥ त्रि० । प्रकृष्टे । श्रेष्ठे ॥
निरतिशये । उत्कृष्टे । प्रकृतिगु
णासंस्पृष्टे । अप्रामाण्यशंकाकलङ्क
शून्ये ॥ यथा एकाक्षरंपरम्ब्रह्म
प्राणायामंपरंतपः । सावित्र्यास्तु
परं नास्तिमीनात् सत्यं विशिष्यत
इतिमनुः ॥ बहुकालीने ॥ अरौग
शत्रौ ॥ दूरे । अन्यस्मिन् । व्यति
रिक्ते । स्वस्मादितरस्मिन् ॥ उत्तर
स्मिन् ॥ पिपत्तिरोषम्० पूर्यते० ऽने
नवा । पृ० । प० । ऋदोरप्० पुं
सीतिघोवा ॥

परः शतः । त्रि० शतात्परस्मिन्सङ्-
ख्येये । शताधिके ॥ शतात्परः ।
पञ्चमीतियोगविभागात्समासः ।
राजदंतादिः । पारस्करादित्वात्-
सुट् ॥ परः शताद्यास्तेषांपरासङ्-
ख्याशतादिकात् ॥

परःसहस्रः । त्रि० सहस्रात्यरस्मिन् । स
हस्राधिके ॥ सहस्रात्परः । पञ्च
मीति योगविभागात्० स० राजदंता
दिः । पारस्० सुट् ॥

परकीयः । त्रि० परसम्बन्धिनि ॥ पर
स्येदम् । गहादिषुकुग् जनस्यपरस्य
चेतिष्कः ॥

परतन्त्रम्

परकीया । स्त्री० नाथिका भेदे ॥
 परकृतिः । पुं० पुरुषविशेषनिष्ठमियोवि
 रुद्धकथने । अर्थवादविशेषे ॥
 परचेत्रम् । न० परभूमौ ॥ यथा । वृ
 षापेहिपरचेत्रादायातिचेत्ररक्षकः
 । इति ॥ परपत्न्याम् ॥ परश
 रीरे ॥
 परग्रन्थिः । पुं० पर्वावधौ । अङ्गुलि
 पर्वाणि ॥ इ० हा० ॥
 परच्छिद्रम् । न० परदोषे ॥ नोचः सधं
 । पमात्राणिपरच्छिद्राणिपश्यति । आ
 त्मनो बिल्वतुल्यानिपश्यन्नपिनपश्य
 ति ॥ इ० ग० पु० ॥
 परजातः । पुं० कोकिले ॥ त्रि० । परा
 चिते । परेधिते ॥ परस्माज्जातः
 परपोषितत्वात् ॥
 परजितः । त्रि० शत्रुणापराजिते ॥
 परञ्जः । पुं० तैलयन्त्रे ॥ कुरिकाफ
 ले ॥ फेने ॥ असौ ॥
 परञ्जनः । पुं० वरुणे ॥ इ० तिष्ठेम
 चन्द्रः ॥
 परञ्जयः । पुं० वरुणे ॥ त्रिकाण्ड
 शेषः ॥ त्रि० शत्रुजयकर्त्तरि ॥
 परतन्त्रम् । न० परकीयशास्त्रे ॥ व्यक्ते ॥
 यथा । बुद्ध्याहिस्वकार्येअहङ्कारे
 जनयितव्येप्रकृत्यापूरोऽपेक्ष्यते अन्य
 याच्चीणासतीनालमहङ्कारंजनयितु
 मितिस्थितिः । एषहङ्कारादि
 भिरपिस्वकार्यजनने प्रकृत्यापूरम

परधर्मः

पेक्ष्यते । तेनप्रकृतिंपरामपेक्ष्यमाखं
 क्करणमपि कार्योपजनने परतन्त्रं
 भवति । त्रि० । परवशे । पराधीने
 ॥ परतन्त्रंप्रधानंयस्यः ॥ परेषां
 तन्त्रम् ॥
 परतः । अ० परस्तादर्थे ॥ परस्मिन्पर-
 स्याम्परस्मात्परस्याः परः परावा ।
 वसत्यागतोरमणीयंवा । विभाषाप-
 राबराभ्यामिच्यतमुच् । तद्धितश्चा-
 सञ्चविभक्तिरित्यव्ययत्वम् ॥
 परत्र । अ० परलोके ॥ परस्मिन् । स-
 प्रम्यास्त्वल् ॥
 परत्रभीरुः । त्रि० धार्मिके । परकाल-
 भयशीले ॥
 परत्त्वम् । न० परतायाम् । परव्यव-
 हारकारणे ॥ तद्द्विविधम् । दिक्कृ-
 कृतङ्कालकृतञ्च दूरस्थेदिकृतं
 परत्त्वम् । ज्येष्ठेकालकृतंपरत्त्वमि
 ति ॥
 परदारः । पुं० परभार्यायाम् ॥ तद्द-
 ममेदोषीयथा । परदाररताश्चैवपर
 द्रव्यहराश्चये । अधोधोनरकेयान्ति
 पीड्यन्तेयमकिङ्करैरिति ॥
 परदुःखम् । न० अन्यजनपीडायाम् ॥
 परदेवता । स्त्री० परमात्मनि । पर ब्र-
 ह्मणि ॥
 परदेषी । त्रि० विदूषके । परदेष-
 टरि ॥
 परधर्मः । पुं० स्वप्नस्थविहिते ॥ पर-

परपाकरत :

स्यपरिषांवाधर्मः ।

परध्यानम् । न० ध्यानविशेषे ॥ ..

परन्तपः । पुं० परतापिनि । शत्रुता-

पने ॥ जितेन्द्रिये ॥ परिषांकाम

क्रीधलोभादिशत्रूणांतापजनके ।

अज्ञानशत्रुदमने ॥ परंशत्रुकाम-

क्रोधादिरूपंशत्रुगणशौर्येणबलवता

विवेकेनतपसाचभानुरिवतापयती

तिविग्रहेतपसन्ताप इत्यस्मात्पुण्य-

न्तात्परिकर्मण्युपपदेद्विषत्परयोस्ता

पेरितिखच्प्रत्ययः । खचिह्रस्वः ।

मुम् ॥

परम् । अ० प्रागुक्तविरुद्धार्थे ॥

परपदम् । न० मुक्तौ ॥ श्रेष्ठस्थाने पर-

श्चतत्पदश्च ॥

परपाकनिवृत्तः । पुं० परोद्देश्यकपाक-

रहिते । पञ्चयज्ञाकर्तारि ॥ यथा ।

गृहीत्वानिंसमारोप्यपञ्चयज्ञान्-

निर्वपेत् । परपाकनिवृत्तोऽसौमुं-

निभिः परिकीर्तितः ॥ इतिमिता-

क्षरा ॥

परपाकरतः । पुं० परपाकरुचौ ॥

प्रातः पञ्चयज्ञान्निर्वर्त्यपरान्नभो-

जिनि ॥ यथा । पञ्चयज्ञान्स्वयंकृ-

त्वापरान्नमुपजीवति । सततंप्रात-

रुत्थायपरपाकरतस्तुसः ॥ परपाक

निवृत्तस्यपरपाकरतस्यच । अपचस्

यचभुक्त्वान्नंदिजघ्नान्द्रायणंचरेत् ॥

इतिमिताक्षराणांप्रायश्चित्ताध्यायः ॥

परभाग :

परपिण्डादः । चि० परान्नि । परा

न्नजीविनि ॥ परस्पपिण्डः । तमत्ति

॥ अद् ० । कर्मण्यण् ॥

परपुरुषः । पुं० विष्णौ ॥ परश्चासौ

पुरुषश्च ॥ अन्यपुंसि ॥ उपना

यके ॥

परपुष्टः । पुं० कलकंठे । कोकिले

॥ परेणवायसेनपुष्टः पालितः ॥

चि० । अन्यपालितेः । परेण

पोषिते ॥

परपुष्टमहोत्सवः । पुं० आम्ने ॥ पर-

पुष्टानामहोत्सवोयस्मिन् ॥

परपुष्टमहोत्सवा । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

परपुष्टे महोत्सवोयस्याः ॥

परपुष्टा । स्त्री० पणाङ्गनायाम् ।

वारनार्याम् ॥ परैः पुष्टा ॥

परपूर्वा । स्त्री० पुनर्भ्याम् । स्वैरिष्ट्या

म् । परोऽन्यःपूर्वीभर्तायस्याः सा ।

परपूर्वाःस्त्रियस्त्वन्याःसप्तप्रोक्तायथा

क्रमम् । पुनर्भूस्त्रिविधातासां स्वैरि

शीतुचतुर्विधेति नारदः । पतिंहि

त्वाऽपकृष्टंस्वमुत्कृष्टं यानिषेवते ।

निंदीवसाभवेत्तोकेपरपूर्वेतिचोच्य

तेइतिमनुः ॥

परप्रतिनप्ता । स्त्री०

परप्रपौत्रः । पुं० ह्रस्वप्रपौत्रे ॥ (चन्द्रः ॥

परभाषा । स्त्री० अपशब्दे । स्क्लिर्ते ॥

परभागः । पुं० गुणोत्कर्षे ॥ सुम

म्यदि ॥ शेषांशे ॥ शोभातिशये

परमन्तप :

॥ परभागीभवेद्वर्णद्वयमसर्गजारुचिः
परभुक्ता । स्त्री० अन्यपुरुषसम्भोगवि
शिष्टायाम् ॥ परभुक्ताञ्चकान्ताञ्च
योभुङ्क्ते सनराधमः । सपच्यते
कालसूत्रे यावच्चन्द्रदिवाङ्करो ॥ इ
त्यादिनाब्रह्मैवैतन्निश्चीकृष्णजन्मखण्डे
१८५ ध्यायेविशेषोद्द्रष्टव्यः ॥

परभृत् । पुं० काके ॥ परंबिभर्त्ति
डुभृञ् । क्तिप् ॥
परभृतः । पुं० कोकिले पिके ॥ परे
णकाकेनभृतः ॥ त्रि० ॥ परपो-
षिते ॥

परम् । अ० नियोगे ॥ क्षेपे ॥ किन्व
र्थे ॥ केवले ॥

परमः । पुं० प्रणवे ॥ त्रि० । परे ।
उत्कृष्टे ॥ अग्रेसरे ॥ प्रथमे ॥ अ-
कारे ॥ प्रकृष्टे । उत्पत्तिविनाशशु-
न्यस्वप्रकाशपरमानन्दरूपे । निरति
शयपुरुषार्थपर्यवसायिनि ॥ प्रधाने
॥ पराउत्कृष्टामायस्थसः ॥

परमगतिः । स्त्री० मुक्ती ॥ त्रि० मो-
क्षहेती ॥ यांविप्राःसर्वतः शान्ता
विशुद्धाज्ञाननिश्चयाः । गतिंगच्छ-
न्ति सन्तुष्टास्तामाहुः परमांगति
मितिमोक्षधर्मः ॥

परमन्तपः । न० इन्द्रियजये ॥ मन-
सश्चन्द्रियाणाञ्चैकाग्र्यं परमन्तपः
। प्राणायामाब्राह्मणस्यत्रयोपिविधि-
वत्कृताः । व्याहृतिप्रणवैर्युक्ता वि

परमहंसः

ज्ञेयं परमन्तपः ॥ आलीचने ॥
परमपदः । पुं० न० श्रेष्ठस्थाने ॥ पर-
देवताक्षरणे ॥ पद्यतैजानिभिः प्रा-
प्यते इति पदः परमश्चासीत्पदश्चेति
परमब्रह्म । न० परमेश्वरे । नारायणे ॥
परमम् । अ० अनुज्ञायाम् । अनुमती
। हां० इ० भा० ॥ परंमिमीतेमि-
नोतिमीनातिवा । डम् ॥
परमर्षिः । पुं० भेलाद्यृषिविशेषे ॥
सप्तर्षिषु ॥

परमहंसः । पुं० आत्मा नात्मविवेकि
परिव्राजिव्राह्मणे । संवर्तकारुणि
श्वेतकेतुदुर्वासाऋभुनिदाघजडभरत
दत्तात्रेयरैवतकप्रभृतौ ॥ मुखजाना
मयंधर्मी यद्विष्णोर्लिङ्गधारणं । बाहु-
जातीरुजाताना मयंधर्मी नविद्यते
॥ * ॥ चतुर्विधावधूतेषुतुरीये ॥
यथा । चतुर्णामवधूतानां तुरीयोहं
स उच्यते । त्रयोन्वे भोगयोगाद्या
मुक्ताः सर्वेशिवोपमाः ॥ हंसो न
कुर्यात् स्त्रीसङ्गनवाधातुपरिग्रहम् ।
प्ररश्मश्नन्विहरे त्रिषेधविधिवर्जि-
तः ॥ त्यजित्स्वजातिचिह्नानि क-
र्माणिगृहमेधिनाम् । तुरीयोविचरे
तक्षोणीं निः संकल्पोनिरुद्यमः ।
सदात्मभावसंतुष्टः शोकमोह विव-
र्जितः । निर्निकेतस्ति तच्चुः स्या-
न्निः शंकोनिरुपद्रवः ॥ नार्पणंभ-
क्ष्यपेयानानतस्त्विधानधारणाः । मु

परमाणु :

क्तोविरक्तोनिर्घ्नोहंसाचारपरोयति
रिति महानिर्वाणतन्त्रम् ॥ ..

परमागति : । स्त्री० साक्षान्मोक्षहेतौ
॥ यथा । कषायपक्त्तः कर्माणिज्ञा
नन्तुपरमागतिरिति ॥

परमाणु : । पुं० परिमण्डले । परमेणौ
। यतोऽणुर्नास्ति रूपरमाणुरित्यर्थः
॥ जालान्तरगतेभानौयत्सूक्ष्मं दृश्य
तेरज : । तस्यय : षष्ठकोभागः पर
माणु : स उच्यते ॥ * ॥ सौचान्ति
कादिमतेचतुष्टयेचपृथिव्यादिपरमा
णवः खरन्ने ह्येषोरणस्वभावाः । तथा
हि कठिनस्वभावाः पृथिवीपरमाणवः
। ज्ञेहस्वभावाः अपांपरमाणवः । उष्ण
स्वभावास्ते जस : परमाणवः । ईर
णस्वभावावायुपरमाणवः इति ॥
परमस्थासावणुश्च ॥ * ॥ पृथिव्या
दिभूतचतुष्टयानांद्व्यणुकानामवय
वः परमाणुः । सचनित्यौनिरवय
वस्ततः सूक्ष्ममपिनास्ति । यथा ।
नित्याऽनित्याचसाहेधा नित्यास्याद
णुलक्षणा । अनित्यातुतदन्यास्यात्
सैवावयवयोगिनी ॥ पारिमाण्डल्य
नामकतत्परिमाणन्तु नकस्यापिक
रणम् । यथा । पारिमाण्डल्यभिन्ना
नांकारणत्वमुदाहृतम् ॥ जलादिप
रमाणुरूपस्यनित्यत्वम् । पार्थिवपर
माणुरूपस्याऽनित्यत्वम् । यथा ।
जलादिपरमाणौतन्नित्यमन्यत्सहेतु

परमाणु :

कम् । इ० भा० प० ॥ तैरेवपरमा
णुभिराद्युपादानैर्द्व्यणुकत्रसरेखा
दिक्रमेणस्थूलक्षितिजलतेजोमरुतः
सृजतिपरमेश्वरः । यथा । अयोज
नंपरमाणुकर्मतथाचसर्गाद्यकालीनं
द्व्यणुकारम्भकपरमाणुकर्मयत्नजन्य
प्रयत्नवदात्मसंयोगजन्यंवाकर्मत्वाद्
स्मदादिशरीरकर्मवदिति कुसुमाञ्ज
लिः ॥ प्रलयेऽतिस्थूलस्थूलनाशान
न्तरंपरमाणुक्रियाविभागपूर्वसंयोग
नांशादिक्रमेणद्व्यणुकशानात्तिष्ठ
न्तिपरमाणवणवेति । यथा । दोधूय
मानास्तिष्ठन्तिप्रलयेपरमाणवः । इ
ति प्राचीनकारिका ॥ तस्यमहत्वा
भावादतीन्द्रियत्वम् । यथा ॥ मह
त्त्वंषड्विधेहेतुरिति० भा० प० ॥ *
कालविशेषे ॥ यथा । सकालः पर
माणुर्वैयोभुङ्क्तेपरमाणुताम् । सतो
विशेषभुग्यस्तुकालः सपरमोमहा
न् ॥ अणुर्द्वौपरमाणुस्यात्त्वसरेणु
स्त्रयः स्मृतः । जालांकारश्मयवग
तः खमेवानुपतन्नगात् ॥ इ० श्री
भागवते ३स्कन्धे ११ अध्यायः ॥
अस्यार्थः । सतः प्रपञ्चस्यपरमाणु
तांपरमाणववस्थांयोभुङ्क्तेसकालः
परमाणुः तस्यैवाविशेषंसाकल्यंयो
भुङ्क्तेसपरममहान् । अयमर्थः ।
यहर्चताराचक्रस्यइत्यादिनायत्सूर्य
पर्यटनं वक्ष्यति तत्रसूर्योयावतापर

परमात्मा

माणुदेशमतिक्रामतितावान्कालः
 परमाणुः । यावताचद्वादशराश्या
 त्मकंसर्वभुवनकोषमतिक्रामति ।
 सपरममहान्संबत्सरात्मकः तस्यैवा
 वृत्त्यायुगमन्वन्तरादिक्रमेणद्विपरार्द्धा
 न्तत्त्वमिति । तथाच पञ्चमेसूर्यगत्वैव
 कालादिविभागंवच्यति ॥ इदानीं
 द्रव्यगुणादिलक्षणपूर्वकमध्यमकाला
 वस्थान्कथयतिद्वीपरमाणुश्रुतः । स्या
 त्त्रयोणवस्वसरेणुः सतुप्रत्यक्षद्रव्या
 हजालार्केति । गवाक्षप्रविष्टेष्वर्कर
 श्मिष्ववगतः कोसौयोतिलघुत्वैव
 खमेवानुपतन्त्रगात्गतः । नगामि
 तिपाठेखमेवानुपतन्नवगतः नतुगां
 पृथ्वीम् । इति श्रीधरस्वामिनः ॥

परमाणवङ्कः । पुं० विष्णौ ॥

परमात्मा । पुं० चिदात्मनि । स्वप्रका
 शज्ञानस्वभावात्मनि । कार्यकारण
 विलक्षणेनिश्चयशुद्धबुद्धमुक्तस्वभावे ॥
 देहादिवुद्ध्यन्तानामविद्ययात्मत्वेन
 कल्पितानांपरमः प्रकृष्टउपद्रष्टृत्वा
 दिविशेषणविशिष्टआत्मा ॥ अन्नम
 यप्राणमयमनोमयविज्ञानमयानन्द
 मयेभ्यः पञ्चभ्योऽविद्याकल्पितात्म
 भ्यः परमः प्रकृष्टोऽकल्पितोब्रह्म
 पुच्छंप्रतिष्ठेत्युक्तः आत्माच सर्वभूता
 नांप्रत्यक्चेतनः । उत्तमः पुरुषस्त्व
 न्यः परमात्मैत्युदाहृतः । परामा
 मायाशक्तिर्वायस्यसः । अतति

परमायुः

सर्वव्याप्नोतीत्यात्मा । परमश्चासा
 वात्माचेतिवा ॥ परमात्मातत्पदा
 र्थः सर्वोपाधिविवर्जितः ॥ अत्रो
 क्तं श्रीदेवीभागवते । याशक्तिः पर
 मात्मासौयोसौसापरमात्मता । अ-
 न्तरनैतयोः कोपिसूक्ष्मं वेदचनारं
 देति ॥ अंतरंभेदः सूक्ष्ममपिनवे
 द ॥ अस्यध्यानं यथा । हृत्पद्ममध्ये
 पुरुषंपुराणं सत्यात्मकंसर्वजगत् स्वरू
 पम् । ध्यायामिनित्यंपरमात्मसंज्ञं
 चिद्रूपमेकंवचसामगम्यमिति ॥

परमाद्वैतः । पुं० विष्णौ ॥ मतविशेषि
 ॥ यथा । निर्गुणं वामभागेचसव्यभा
 गेऽङ्गुतानिजा । मध्येनाथः स्वयं
 ज्योतिस्तज्ज्योतिर्मेतमोहरमिति ॥

परमानन्दः । पुं० अविनाशिनिरति
 शयत्वाभ्यामुत्कृष्टसुखविशेषि ॥ पर
 मश्चासावानन्दश्च ॥ अतिशयाह्लादे
 ॥ ब्रह्मानन्दे ॥ सार्वभौमादिहि
 रण्यगर्भान्तःनन्दानामुत्तरोत्कर्षपर
 मावधित्वात् ॥

परमान्नम् । न० क्षीरिकायाम् ॥ पायसे
 । क्षीर इ० भा० ॥ परमश्च तदन्नश्च
 ॥ यद्वा । परमाणामुत्तमानां देवादी
 नामन्नम् ॥

परमायस्तः । त्रि० अतिशान्ते ॥ पर
 मश्चासौ आयस्तश्च ॥

परमायुः । पुं० विंशत्यधिके वर्षशते
 । जीवितकाले ॥ यथा । शतंवर्षा

परमार्थवित्

शिविश्रत्यानिशाभिः पञ्चभिः स
ह । परमायु रिदंप्रोक्तं नराणांकरि
शाभिह । अन्दाद्वात्रिंशदश्वानांशुनां
द्वादशवत्सराः । पञ्चविंशतिवर्षाणि
खरस्यकरंभस्यच ॥ चतुर्विंशतिरब्दा
नांष्टयस्यमष्टयस्यच । मृगशूकरव
स्तादिपशूनांषड्दशगन्विताः ॥ इ०
शब्दमाला ॥

परमायुषः । पुं० असनद्वये ॥

परमारः । पुं० पवारं इ० भाषां प्र०
क्षत्रियजातिविशेषे ॥

परमार्थः । पुं० सत्ये । एकरूपेणावस्थि
तेर्ये ॥ परमार्थोद्विधाप्रोक्तो मयाहे
स्वर्गवास्तिनः । एकः स्वभावतः सा
क्षात्परमार्थः सदैवतु ॥ सशिवः
सत्यचैतन्यसुखानन्तस्वलक्षणः । अपरः
कल्पितः साक्षात् ब्रह्मण्यध्यस्तमा
यया ॥ व्यावहारिकसत्यार्थसाक्षात्
सत्यार्थचिद्वचनं । उभयवक्तिवेदस्तु
मार्गनिवन्दन्तिहि ॥ इत्युक्तं ब्रह्मं
गीतायांब्रह्मणाब्रह्मदर्शिना ॥ २ ॥
अध्याये ॥ चतुष्वर्येषूक्तं मोक्षे ।
यथार्थे ॥ प्रपञ्चोयदिविद्ये तनिवर्त्ते
तनसंशयः । मायामात्रमिदं हैतम
हैतंपरमार्थतः ॥ परमश्चासावर्थश्च
॥ स्वर्गादिषुधर्मादिषुवापरमोमोक्षो
र्थः परमार्थः ॥

परमार्थवित् । चि० । तत्त्वदर्शिनि ॥ अश्व
मेधशतसहस्राण्यथकुरुतेब्रह्मघातल

परमेष्ठी

क्षाणि । परमार्थविज्ञपुण्यैर्नचपापै
र्लिप्यतेविमलः ॥

परमार्हतः । पुं० जैनराजर्षिविशेषे ॥

परमाशक्तिः । पुं० सास्यावस्यमायोपा
धिकब्रह्मरूपिण्याम् ॥ यदाहगीता
सु । अपरेयमितस्त्वन्यांप्रकृतिंवि
द्विमेपराम् । जीवभूतांमहाबाहोय
येदंधार्यतेजगदिति ॥

परमृत्त्युः । पुं० काके । वायसे ॥ परे
भ्योमृत्त्युरस्य ॥

परमेशः । पुं० परशिवे ॥ परमात्मनि ॥
परमश्चासावीशश्च । परमाद्ब्रह्मादि
भ्योप्युत्कृष्टाब्रह्मादयःतेषामीशः ।

परमेश्वरः । पुं० महेश्वरे । शिवे ॥ पर
मात्मनि । सर्वजडवर्गसत्तास्फूर्तिं
प्रदत्वेनबाध्यबाधकभावशून्ये । सर्व
दोषानस्कंदिते । परश्चासावीश्वर
श्च । परमउत्कृष्टःश्वरेभ्योहिरण्य
गर्भादिभ्यः सचासावीश्वरश्च ।

परमेश्वरी । स्त्री । दुर्गायाम् । परदेव
तायाम् । परास्वायाम् ॥ परमा
चासावीश्वरीच । यहा । परमाणां
ब्रह्मादीनामीश्वरीनियन्त्री ॥

परमेष्ठी । पुं० धातरि । पितामहे । अब्ज
योनौ ॥ परमेव्योमिचिदाकाशेब्रह्म
पदेवातिष्ठतिष्ठा० । परमेस्थःकिदि
तीनिः । तत्पुरुषेकृतीत्यलुक् । म्या
स्थिन्स्थूणामितिषत्वम् ॥ गुरुविशेषे ।
यथा । आदौसर्वत्रदेवेशिमन्वदःपर

परम्परा

मोगुरुः । परापरगुरुस्त्वं हि परमेष्ठी
 त्वहं गुरुरिति ब्रह्मनीलतन्त्रे २ पटलः
 ॥ मन्त्रदाता गुरुः प्रोक्तो मन्त्रस्तु पर
 मोगुरुः । परापरगुरुस्त्वं हि परमेष्ठी
 गुरुस्त्वहमितितन्त्रान्तरम् ॥ शाल
 ग्रामविशेषे ॥ यथा ॥ परमेष्ठी च शु
 क्लाभः पद्मचक्रसमन्वितः । चित्रा
 कृतिस्तथापृष्ठे शुषिरश्चातिपुष्कल
 म् ॥ परमेष्ठी लोहिताभश्चक्रमेकं तथा
 युतम् । विम्बाकृतिस्तथा रेखाशुषि
 रश्चातिपुष्कलमिति ब्रह्मपुराणम् ॥
 अपि च । परमेष्ठी च शुक्लाभश्चक्रमद्मस
 मन्वितः ॥ सवर्तुलस्तथापीतः पृ
 ष्ठे च शुषिरं ध्रुवमिति पुराणसंग्रहः
 ॥ परमेष्ठी तुरक्लाभश्चक्रमद्मसमन्वितः
 । द्विधाकृतस्तथापृष्ठे शुषिरश्चापि व
 र्तुलम् ॥ पीतवर्णयुतो वापि भुक्तिमुक्ति
 वरप्रद इति वैश्वानरसंहिता ॥
 जिने । बुद्धे ॥
 परमेष्ठीनी । स्त्री० ब्राह्म्याम् । वामन
 हाटी० इ० गौ० भा० ॥ परमेष्ठी
 नः शक्तौ ॥
 परमेष्वासः । पुं० उत्कृष्टधनुषि ॥
 त्रि० महाधनुर्धरे ॥
 परम्परः । पुं० मृगविशेषे ॥ तनयस्य
 प्रपौत्रे इति मेदिनी ॥ प्रपौत्रादावि
 ति हेमचन्द्रः ॥
 परम्परा । स्त्री० परिपाठ्याम् । अनुक्र
 मे ॥ वधे । हिंसायाम् ॥ अन्वये । स

परवशः

न्तानि ॥ परम्पराशब्दोऽव्युत्पन्नं प्रा
 तिपदिकम् ॥ यद्वा । परंपिपतिं ।
 पू० । अच् । श्वपचजारहरेतिवत् ।
 तत्पुरुषेकतीति बहुलग्रहणादमीलु
 क् । पू० ॥
 परम्पराकम् । न० इष्ट्यां पशुघाते । श-
 मने । प्रोक्षणे ॥ परम्परायाश्चक्रनं
 । अक० । भावे घञ् । अश्वतेर्घञ्
 वा ॥ यद्वा । परमतिशयेऽव्ययम् ।
 परंपरः श्रेष्ठः आकोऽस्मात् ॥
 परम्परीणः । त्रि० परम्पराप्राप्ते ॥
 परांश्च परतरांश्च अनुभवति । परोवर
 परम्परे च्यादिनाखः । प्रकृतेः पर
 म्परभावो निपातनात् ॥ लक्ष्मीं परम्प
 रीणां त्वंपुत्रपीत्रीणां तानयेति भट्टिः ॥
 पररीणम् । न० पर्वणि ॥ पर्णवृन्तरसे
 ॥ पर्णसिरायाम् ॥ धृतकम्बले ॥
 इति हेमचन्द्रः ॥
 पररुः पुं० केशराजे । भृङ्गसोदरे ॥
 परलोकः । पुं० मूर्गादिलोकान्तरे ।
 शत्रुजने ॥ परश्चासीलोकश्च ॥
 परलोकगमः । पुं० मृत्यौ ॥
 परवञ्चनम् । न० परस्य व्याजेन वशी
 करणे ॥ परस्य वञ्चनम् ॥
 परवान् । त्रि० पराधीने ॥ परः
 स्वामी अस्यस्ति । तदस्यास्यस्मिन्निति
 मत्तुप् । मादुपधायाश्चमतोर्बीऽ
 यवादिभ्य इति बत्त्वम् ॥
 परवशः । त्रि० असुतन्त्रे । परायते

परशु :

। पराधीने ॥ परस्यवशः ॥
 परवृष्टः । त्रि० पराधीने । परस्याधी
 नताङ्गते ॥
 परवाणिः । पुं० धर्माध्यक्षे ॥ वत्सरे ।
 वर्षे ॥ कार्तिकेयस्यवाहने ॥
 परवैराग्यम् । न० फलभूतवैराग्ये ॥
 तत्परमपुरुषस्यातिगुणवैदृष्य
 मितियोगसूत्रम् ॥ १६ ॥ तत्
 वैराग्यं परमुत्कृष्टप्रथमवैराग्यं
 विषयविषयम् । द्वितीयन्तुगुणविष
 यमुत्पन्नगुणविवेकस्यातेरेवभवति
 । निरोधसमाधिरनुकूलत्वात् । इ०
 भोजः ॥ सम्प्रज्ञातसमाधिपाटवेन
 गुणत्रयात्मिकात् प्रधानाद्विविक्तस्य
 पुरुषस्यख्यातिः साक्षात्कारउत्प
 द्यतेततश्चाशिषगुणत्रयव्यवहारेषु वै
 दृष्यं यद्भवतितत्परं श्रेष्ठं फलभू
 तं वैराग्यम् । तत्परिपाकनिमित्ता
 च्चित्तोपशमपरिपाकादक्लिम्बे नक्तै
 वल्यमिति ॥ परश्चतवैराग्यं च ॥ सं
 सारमेवनिस्सारं दृष्ट्वासारदिदृक्षया
 प्रव्रजन्त्यक्ततोद्वाहाः परवैराग्यमा
 श्रिताः इति विविदिषासन्त्यास
 परंवाक्यम् ॥

परव्रतः । पुं० धृतराष्ट्रे ॥

परशम् । न० रत्नविशेषे ॥

परशव्यम् । त्रि० परशवेहिते ॥ उपग
 वादिभ्योऽत् ॥

परशुः । पुं० सुधितौ । कुठारि ॥ परं

परशुरामः

शृणाति ॥ शृङ्गिंसायाम् । चाङ्प
 रयोः खनिशृभ्योऽङ्घ्रितिकुः ॥
 परशुधरः । पुं० गणेशे । लम्बोदरे ॥
 धरति । धृञ्० । अच् । परशोधरः
 ॥ त्रि० परशुधारिणि ॥
 परशुरामः । पुं० जामदग्न्ये ।
 भार्गवे ॥ अवतारेषोडशमेपश्यन्
 ब्रह्मद्रुहोन्टपान् । त्रिः सप्तकृत्
 त्वः कुपितोनिः क्षत्रामकरोन्म
 हीम् ॥ परशुनारामः ॥ अयं च
 तांयुगादाव तीर्थः ॥ अस्योत्पत्त्या
 दिकमुक्तकालिकापुराणे ८५ अ-
 ध्याये यथा । मार्कण्डेयउवाच
 अथकालेव्यतीतेतु यमदग्निर्महात
 पाः । विदर्भराजस्य सुतांप्रयत्न
 जितांस्वयम् ॥ भार्यार्थे प्रतिजग्राह
 रेणुकां जज्ञान्विताम् । सातस्मात्
 सातस्मात् सुषुवेपुत्रांश्चतुरो वेदसं
 मतान् ॥ रुषणवल्गं सुषेणश्च विष्वं वि
 श्वावसुंतथा । पश्चात्तस्यां स्वयंज
 क्षेभगवान्मधुसूदनः ॥ कार्तवीर्य
 वधायाशुशक्राद्यैः सकलैः सुरैः
 । याचितः पञ्चमः सोभृत्तेषां रा
 माङ्गयस्तुयः ॥ भारावतरणार्थाय
 जातः परशुनासह । सहजः पर
 शुस्तस्य तंजहातिकदाचन ॥ अ-
 यंनिजपितामह्या चरुभुक्तिविपर्यया
 त् । ब्राह्मणः क्षत्रियाचारोरामोभू
 त् क्रूरकर्मकृत् ॥ सवेदान खिला

परस्पराहतम्

नृञ्चास्वाधतुर्वेदांश्चसर्वशः । स्वता
तात्कृतकृत्वोभूत्वेदविद्या विशारद
इति ॥ विशेषः पाञ्चोत्तरखण्डे द्र
ष्टव्यः ५० अध्याये ॥

परशुरामकः । पुं० भृगूणांपती । जा
मदग्न्ये ॥ सूर्यिकः ॥

परश्वधः । पुं० कुठारे । फरसा०
इ० भा० । परश्वयनम् । टुञ्चोश्व
० । अन्येष्वपीतिडः । परश्वंधय
ति । धेट् ० । आतोनुपेतिकः ॥

परश्वान् । पुं० दन्दशूकविशेषे ॥

परश्वः । अ० श्वः परदिने । आगामिदि
नात्परदिने । परसीं इ० भा० ॥
परश्वतत्श्वश्च । श्वःपरंवा । राजद-
न्तादिः ॥ अतिक्रान्ते पूर्वतरेदिने
परश्वोजात इति प्रयोगीगौणः ॥

परसंज्ञकः । पुं० आत्मनि ॥

परस्तात् । अ० परतीर्थे ॥ परस्मिन्
परस्याम्परस्मात्परस्याःपरःपरावा
वसत्यागतोरमणीयंवा । विभाषा
परावराभ्यामितिपक्षे अस्तातिः ॥
परस्परम् । अ० अन्योन्यार्थे ॥ परस्परं
विप्रानमंति । कर्मव्यतिहारिसर्वना
स्रोहेवाच्ये । असमासवद्भावे पूर्वप
दस्यसुतः सुर्वक्तव्यः । कस्का
दित्वात्विसर्जनीयस्यसः ॥

परस्परपराहतम् । न० सङ्कुले । क्लिष्टे
॥ विरुद्धेवाक्ये । मातामेवन्ध्यंति
विरुद्धार्यवचने ॥ पराघाति । इन्ते :

पराकः

कर्मबिक्तः । परस्परेणपराहतम् ॥
पस्मैपदम् । न० तडानौ वर्जयित्वा
लादेशेषु तिप्० तम् भि । सिप्
यम् थ० । मिप् वस् मस् एतेषु०
शतृक्तसु० इत्येतयोश्च ॥ तादर्थ्ये
चतुर्थीति योगविभागात् समासः
। परस्यचेतिचतुर्थ्याञ्चलुक् ॥

परस्वधः । पुं० परस्वधे । कुठारे ॥
परस्वखंदधाति । काष्ठदण्डधार
कत्वात् । डुधाञ्० । आतोनुपेति
कः ॥

परा । अ० विमोक्षे ॥ प्राधान्ये ॥ प्राति
लोम्ये ॥ धर्षणे ॥ आभिमुख्ये ॥
भृशाऽर्थे ॥ विक्रमे ॥ गतौ ॥ वधे
॥ इ० मेदिनी ॥ अपिच । वधेग
तौ दर्शनेच विक्रमाभिमुखेभृशे ।
अधीनमोक्षणप्रातिलोम्येषु पराम
तः ॥ यथा । वधेपराहतः । गतौ
परागतः । दर्शने परादृष्टः । विक्र
मे पराक्रान्तः । अभिमुखेपरावृत्तः
। भृशे पराजितः । अधीने पराधी
नः । मोक्षणे पराकृतः । प्राति
लोम्ये पराङ्मुख इति ॥

परा । स्त्री० वन्ध्याकर्कोटक्याम् ॥
नाभिरूपमूलाधारात् प्रथमोदितना
दस्वरूपवर्णे ॥ मूलाधारात् प्रथममु
दितोयस्तुतारः परास्यः ॥ इत्य
लङ्कारकौस्तुभे १ किरणः ॥

पराकः । पुं० खड्गे ॥ चूद्रे ॥ रोग

पराक्रिया.

विशेषे ॥ जन्तुभेदे ॥ व्रतविशेषे ॥
यथाहमनुः । यतात्मनो प्रमत्तस्य
द्वादशाहमभोजनम् । पराकीनाम
कृच्छ्रेयंसर्वपापानोदन इति ॥ द्वा
दशाहोपवासेन पराकः सर्वपापहा ।
एकैकं वर्षं येत्यष्टादंशुक्ते कृष्णे च ह्रास
येदिति ग० पु० ॥ पराके पञ्चधेन
वः । पराकस्य प्राजापत्यपञ्चकतुल्य
त्वात् ॥

पराकरणम् । न० पराक्रियायाम् । परा
राङ्गु खकरणे ॥

पराकृतः । त्रि० प्रत्याख्याते ॥ परा
कारि । कृञ् : क्तः

पराकपुष्पी । स्त्री० अपामार्गे ॥ परा
ञ्चिपुष्पाख्यस्याः ॥

पराक्रमः । पुं० विक्रमे ॥ सामर्थ्ये ॥
सहसि, बले । शौर्ये ॥ उद्योगे ॥ अ-
भियोगे ॥ निष्क्रान्ताविति शब्० ॥
पराक्रमणम्० पराक्रम्यते० अनेन वा
। क्रमु० । हलश्चेति० घञ् । नोदा
त्तोपदेशस्येति नवृद्धिः ॥ नसामरत्न
स्युः गुणायकल्पते नदानमर्थोपचिते
षु वर्तते । नभेदसाध्याबलदर्पिताज
नाः पराक्रमस्त्वेवममेहरोचते इति
रामायणम् ॥

पराक्रिया । स्त्री० पराकरणे ॥ तथाचा
हुर्वेदान्तविदः । यो विप्रजातिंचैत
न्यादन्यद्वस्त्वभिमन्यते । कैवल्या
त्तंपराकुर्यात् विप्रजातिपराङ्गु ख

पराचीनः

म् ॥ ब्राह्मणोहमिति भ्रान्त्याहस्य
तिसवादिषु । प्रवृत्तोलभते जन्मेत्ये
षैवास्य पराक्रियेति ॥

परागः । पुं० सुमनोरजसि । कुसुमरेणौ
॥ धूलौ ॥ स्नानीये ॥ गिरिप्रभेदे ॥
विख्यातौ । उपरागे ॥ चन्दने ॥
परागच्छति । गम्भू० । अन्येभ्योपी-
तिवाडः ॥ स्वच्छन्दगमने इति
शब्० ॥

परागतिः । स्त्री० मोक्षे ॥ यद्गत्वाननि
वर्तन्ते सैव प्रोक्ता परागतिः ॥ स्वर्गे ॥
कर्मफले ॥ प्रकृष्टायाङ्गती ॥ परा
चासौगतिश्च ॥

परागदर्शी । त्रि० पराभिधाने ॥

पराङ्गदः । पुं० शिवे ॥

पराङ्गवः । पुं० समुद्रे ॥

पराङ्गुखः । त्रि० विमुखे । पराचीने
॥ पराञ्चति० अनभिमुखो भवति
। अञ्चु० । ऋत्विगित्यादिना क्तिन्
। पराक्मुखस्य ॥

पराक् । त्रि० प्रतिलोमगमनाश्रये ॥

परा० अञ्चति । अञ्चु, ॥ क्तिन् ॥
पञ्चादर्थे ॥

पराचितं । पुं० क्लोकिले ॥ त्रि० ।

औदासीन्ये नपरपुष्टे । परिस्कन्दे
। परैधिते ॥ परेण आचितः । चि
ञ्० । क्तः ॥

पराचीनः । त्रि० विमुखे । पराङ्गुखे
॥ पराञ्चति अनभिमुखो भवति ।

परादन :

असु० । ऋत्विगादिनाक्विन् ततः
स्वार्थेविभाषाश्च रदिक् स्त्रियामिति
खः ॥

पराजयः । पुं० रणेभंगे । पराभवे ।
पराजयनम् ॥ जिञ्चभिभवे । पराज
यनम् एरच् ॥ सर्वत्रजयमन्विच्छेत्
पुत्रादेकंपराजयमित्यङ्गीकारः ॥

पराजितः । चि० पराभूते । निर्जिते
। जिते ॥ पराजीयतेस्म परैराजी
यतेस्मवा । जिञ्चभिभवे । क्तः ॥
पराजिते ॥ परेणराजीयतेस्म । जि०
। क्तः । यद्वा । परेषामाजः क्षेप
सांजातमस्य । ता० । इतच् ॥

पराञ्चः । पुं० परञ्चार्थे ॥

पराडीनम् । न० पक्षिणः पराहृत्यगम
ने ॥

परात्परः । चि० श्रेष्ठतमे ॥ विश्वा
त्मनि ॥ परात्ब्रह्मादेरपिपरः श्रेष्ठः
। दूरार्थकत्वात् पञ्चम्याः स्तोकादि
भ्यङ्गुत्यलुक् ॥

परात्प्रियः । पुं० तृणविशेषे ॥ चि०
प्रियोत्तमे ॥

परात्मा । पुं० प्रत्यगभिन्ने ब्रह्मणि ॥ उत्सा
र्यानात्मनः सर्वानन्वयव्यतिरेकतः
। प्रत्यक्प्रधानयादृष्ट्यानिजात्मानम
वेत्परम् ॥ परश्चासावात्माच । परमा
त्मा ॥

परादनः । पुं० पारसीकाश्वे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

परापरम्

पराधीनः । चि० परवशे । परतन्त्रे ।
नाथवति ॥ परस्मिन्नधि सप्तमीश्री
ण्डैरितिसमासः । अषडच्चेतिखः
॥ स्वाधीनवृत्तेः साफल्यंनपराधी
नवृत्तित्वा । येपराधीनकर्माणोजीव
न्तीपिचतेमृताः । इति गरुडपुरा
णे ११३ अध्यायः ॥

परानन्दः । पुं० निरतिशयसुखस्वरूपे
॥ परश्चासावानन्दश्च ॥ परानन्दा
वाप्तिश्चागमाचार्यात्मानुभवप्रत्ययच
यम्यैकविषयत्वेनभवति । यथाहु
रागमविदः । शास्त्रदृष्टिर्गुरोर्वाक्यं
तृतीयः स्वात्मनिश्चयः । निरन्त
रानुसन्धानंपरानन्दाप्तिहेतव इति ॥

परानसा । स्त्री० चिकित्सायाम् ॥

अन्तकालः । पुं० द्विपराह्वयसानेपर
स्यकार्यब्रह्मणः अन्तकालः विना
शकालः ॥

परान्नम् । अन्यस्वामिकभक्तपिष्टकादौ
॥ परस्यृष्टान्ने ॥ परान्नंपरवासश्च
नित्यंधर्मरतस्यजेत् ॥ चि० । पर
पिण्डादे । परान्ने नोपजीविनि ॥
परस्यन्नम् । परान्नंनित्यमस्य ।
अर्शआदिभ्योऽच् ॥

परापम् । चि० परेषे ॥ परागताआपो
ऽस्मिन् । अवर्णान्ताद्वेतिपक्षे अपर्व
दभावः ॥

परापरम् । न० परूषके ॥ चि० परस्मि
न्नपरस्मिंश्च ॥

परामर्श :

परापरगुरु : । पुं० गुरुविशेषे ॥ पार्व
स्थां ॥

परापरज्ञ : । त्रि० विद्याविद्याविभाग
ज्ञे ॥

पराम्पङ्क्तिः । स्त्री० अपराप्रकृतेर्भिन्ना
यांप्रकृतौ ॥ अपरेयमितस्त्वन्यां
प्रकृतिं विद्धि मे पराम् । जीवभूतां
महाबाहोययेदंधार्यतेजगत् ॥ छेत्र
क्षलक्षणायाम्० पराशक्तौ ॥

पराभव : । पुं० तिरस्कारे । न्यङ्कारे
। तिरस्क्रियायाम् । परिभवे ॥
यथा । विश्वे प्रवरमज्जदेवजगतः
प्रभवाप्ययम् । भजंतियेषुष्कराक्षं
नतेयान्तिपराभवमिति ॥ ब्राह्मण
स्याऽपशब्दभाषणफलंपराभव इति
विवरणकारः ॥ विनाशि ॥ परा
जये ॥ विपदि ॥ चत्स्वारिंशत्स
ङ्ख्यकेवत्सरे ॥ यथा । पार्थिवैर्नृ
पसैन्यैश्चसमस्तैः खण्डमण्डले ।
प्रपीड्यन्ते जनाः सर्वेभयभीताःप
राभवे ॥

पराभिधानः । त्रि० परागृद्शिनि ॥

पराभुक्तिः । स्त्री० पातालादिकला
न्नाध्वर्ति विचित्रैश्वर्य्यं सम्पन्नत
त्तद्भुवनाधिपत्ये ॥

पराभूतः । त्रि० जिते । प्राप्ताभि
भवे । पराजिते । पराभूयतेस्म ।

भू० । क्तः ॥ *

परामर्शः । पुं० विवेचनायाम् । युक्तौ

पराम्बा

। वितर्के । विमर्षणे । तर्के ।
जज्ञे ॥ स्मरणज्ञाने ॥ व्याप्तिवि
शिष्टपक्षधर्मताज्ञाने ॥ यथा । व्या
प्यस्यपक्षधर्मत्वधीः परामर्शउच्य
ते । अस्यार्थः । व्याप्तिविशिष्टस्य
पक्षेणसहवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानमनु
मितिजनकम् । तच्चव्याप्यः पक्षे
इतिज्ञानम् । पक्षीव्याप्यवान् इति
ज्ञानंवा । इति सिद्धान्तमुक्तावली
॥ सचानुमती व्यापारः । यथा ।
व्यापारस्तुपरामर्शः करणंव्याप्तिधी
र्भवेत् । अस्यार्थः । अनुमायामनु
मितौव्याप्तिज्ञानंकारणंपरामर्शोव्या
पारः । तथाहि । येनपुरुषेणमहा
नसादीधूमेवङ्गे व्याप्तिर्गृहीतापश्चा
च्चसएवपुरुषः क्वचित्पर्वतादीश्वि
च्छिन्नमूलांधूमरेखांपश्यति तदन्तरं
धूमोवङ्गिव्याप्य इत्येवंरूपं व्याप्ति
स्मरणंतस्यपुरुषस्यभवतिपश्चाच्चवङ्गि
व्याप्यधूमवान्पर्वतइतिज्ञानंभवति
सएवपरामर्श इत्युच्यते ॥ इतिसि
द्धान्तमुक्तावली ॥

परामृतम् । न० गोघृते ॥ वर्षणे ॥

परामृष्टः । त्रि० सम्बन्धे । सम्बन्धयुक्ते
॥ कृतपरामर्शे ॥ विधेचिते ॥ परा
मृश्यते । मृश० । क्तः ॥

पराम्बा । स्त्री० पराम्बिकायाम् ।
साम्यावस्थमायोपाधिक ब्रह्मरूपि
ण्याम् ॥

परासु :	परिकथा
पराविद्या । स्त्री० ब्रह्मविद्यायाम् ॥ यथा । पराविद्यांशृणुमुनेययाब्रह्मा वगम्यते । यत्तददृश्यमयाद्य मगोत्र चरणं ध्रुवम् । अचक्षुः श्रोत्रं तद पाणिपादनित्यं विभुंसर्वगतं सुसूक्ष्म मिति ॥	स्मात् ॥ परासुता । स्त्री० मृतत्त्वे ॥ निद्रापर वशतायाम् ॥ परास्कन्दी । पुं० चौरि ॥ परान्त्रास्क न्दितुंशीलमस्य । स्कन्दिर्० । सुपी तिग्निनिः ॥
परावृत्तः । अपावृत्ते ॥ परावृत्तिः । स्त्री० निवृत्तौ ॥ उल्लङ्घ ने ॥	परास्तः । त्रि० अपास्ते । अवज्ञाते । निरस्ते । पराजिते ॥ पराअस्यतेस्म । असु० । क्तः ॥
परावेदी । स्त्री० वृहत्याम् ॥ पराशक्तिः । स्त्री० पराप्रकृतौ ॥ परा म्बायाम् ॥ यथाहजनमेजयं प्रति व्यासः । यद्यद्विभूतिमत्सत्त्वं श्री मदूर्जितमेववा । तत्तदेवावगच्छत्वं पराशक्त्यंशसम्भवम् । एतेषान्ये चरा जानः पराशक्तेरुपासकाः । संसार तरुमूलस्य कुठारा अभवन्नृपेति ॥ पराचासौशक्तिश्च ॥	पराहतः । त्रि० दूरीभूते ॥ ताडिते पराहन्वतेस्म । हन० । क्तः ॥ पराहन्ता । स्त्री० समष्ट्यहङ्कारि । पराहन्तारूपश्चहृदारण्यके । योवे दाहं ब्रह्मास्मीति वृत्तिरूपउक्तः । तथाच सृष्टिसमयेयः प्रथमोभावो व्यक्तस्यपरावाणीरूपोऽयमस्मीत्युत्प न्नः पराहन्तारूपः सोहङ्कारः स देवसोम्ये दमयचासीदित्यत्रोक्तात् सतउत्पन्न इतिनीलकण्ठः ॥
पराशरः । पुं० व्यासमुनेर्जनकै । शः क्तिमुनेः पुत्रे ॥	पराहणः । पुं० अपराहणे ॥ अरपञ्च तदहश्चेतिवियहः ॥
पराश्रयः । त्रि० अन्यावलम्बे ॥ पर आश्रयोयस्य ॥	परि । अ० सर्वतोभावे ॥ वर्जने ॥ व्याधौ ॥ शेषे ॥ द्रुत्यंभूताख्याने ॥
पराश्रया । स्त्री० वृद्धोपरिजातलता विशेषे । वृन्दायाम् । वृक्षादन्याम् ॥	भागे ॥ वीप्सायाम् ॥ आलिङ्गने लक्षणे ॥ दोषाख्याने ॥ निरसने ॥
परासनम् । न० मारणे । वधे ॥ असु० । ल्युट् ॥	पूजायाम् ॥ व्याप्तौ ॥ भूषणे ॥ उ परमे ॥ शोके ॥ सन्तोषभाषणे ॥
परासिसुः । त्रि० परासितुमिच्छी ॥ अस्यतेः सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥	परिकथा । स्त्री० वाङ्मयभेदे ॥ यथा । अथवाङ्मयभेदाः स्युश्चम्युव
परासुः । त्रि० मृते ॥ परागताअसवो	

परिकर्त्ता

खडकथाकथा । आख्यायिकापरिक
येति । त्रिकाखडशेषः ॥

परिकम्पः । पुं० भये ॥ कम्पे ॥ परि
तः कम्पः ॥

परिकरः । पुं० सङ्घे । गणे ॥ पर्यङ्
के ॥ परिवारे ॥ वस्त्रादिनाप्रगाढ
गात्रिकावन्धे ॥ यथा । सकृदुच्चरि
तयेनहरिरित्त्वचरद्वयम् । वद्वः

परिकरस्ते नमोदायगमनंप्रतीति ॥

युद्धोषितपरिधाने ॥ समारम्भे ॥

विवेके ॥ सहकारिणि ॥ यत्ने ॥

अलङ्कारवि० ॥ यथा ॥ विशेषैर्ये

त्साकूतैरुक्तिः परिकरस्तुसः ॥ अ

र्थाद्विशेष्यस्य । उदाहरणम् ।

यथा ॥ महीजसो मान धना ध

नार्चिताधनुर्भृतः संयतिलब्धकी -

र्त्तयः । नसंहतास्तस्यनभिन्नवृत्तयः

प्रियाणिवाञ्छन्त्यसुभिः समीहि

तुम् ॥ यद्यप्यपुष्टार्थस्य दोषतभि-

धानात्तन्निराकरणेनपुष्टार्थस्वीका-

रः कृतः तथाप्येकनिष्ठास्त्वे नवह्न-

नांविशेषणानामेवमुपन्यासेवैचित्र्य

मित्यलङ्कारमध्येगणितः ॥ परिकी

यते । कृविकीपे । ऋदोरप् ॥ परि

क्रियतेऽनेन । पुंसीतिघः ॥

परिकर्त्तिका । स्त्री० गुदेकर्त्तनवत्पी-
डायाम् ॥

परिकर्त्ता । पुं० अनूढज्येष्ठाकनिष्ठावि
वाहस्ययाजकेद्रुत्युद्वाहतत्वम् ॥

परिचित

परिकर्त्ता । पुं० सेवके । परिचारके ॥

दूतिरत् ॥ न० । अङ्गसंस्कारे । कु-

ङ्कुमादिनाशरीरशोभाधायककर्म

णि ॥ परिमलवर्जनार्था क्रियापरि-

कर्मस्नानोद्वर्तनादीत्यर्थः ॥ . . .

परिकर्त्मी । चि० सेवके ॥ इ० ई० ॥

परिकल्पितः । चि० कृते ॥

परिकल्प्यः । चि० परिकल्पितुयोग्ये ॥

परिकाङ्क्षितः । चि० तपस्विनि ॥ इ-

तिशब्० ॥

परिकीर्त्ता । चि० व्याप्ते ॥ परितः की-

र्त्ताः ॥

परिकूटम् । न० पुरद्वारकूटके । नगर

द्वारकूटके । हस्तिनखे । इयनो ।

ह० इ० भा० ॥

परिक्रमः । पुं० विहारे । क्रीडार्थप-

दभ्यांसञ्चरणे ॥ प्रदक्षिणे । परिक-

र्त्तां० इ० भा० परिक्रमणम् । क्रमु० ।

वञ् । नोदात्तोपदेशस्येतिनवद्विः ॥

परिक्रमसङ्घः । पुं० छागले ॥

परिक्रयणम् । न० नियतकालंभृत्त्या

स्वीकरणे ॥ परितःक्रयणम् ॥ क्रय-

णस्यसमीपंभा ॥

परिक्रिया । स्त्री० परिसर्पे । परिजना-

दिनावेष्टने ॥ परिकरणम् । कृत्तः

शच् । रिङ्शयग्लिङ्क्षु ॥

परिक्रान्तः । चि० परिश्रान्ते ॥

परिचित् । पुं० नृपान्तरे ॥ अभिमन्यु

पुत्रे ॥ अश्वमेधे ॥ परितोदुरितंघ्नी

परिग्रहः ।

यतेयेनेतिव्याख्यानात् ॥

परिचितः । त्रि० जलादिनाऽवच्छि-
न्ने । परिखादिनावेष्टिते । निवृत्ते ॥
परितःक्षिप्यतेस्म । क्षिप० । त्तः
सर्वतोभावेनक्षेपयुक्ते ॥

परिखा । स्त्री० खेये । राजधान्यादी-
नांखातरूपवेष्टने । ख० ई० इ० भा० ॥
अस्यामानन्तु । प्रस्थेचपरिखामानं
शतहस्तंप्रशस्तकम् । परितःशिविरा
णाञ्चगभीरं दशहस्तकम् ॥ सङ्की-
तपूर्वकञ्चैवपरिखाद्वारमीप्सितम् ।
शत्रोरगम्यमित्रस्यगम्यमेवसुखेनचे-
ति ॥ परितःखन्यते० परितःखाता-
वा । अन्येभ्योपीतिङः ॥

परिखातः । पुं० गर्त्ते ॥

परिख्यातः । त्रि० विख्याते ॥

परिगणितः । त्रि० सर्वतोभावेनगण-
नायुक्ते ॥

परिगतः । त्रि० प्राप्ते ॥ विस्मृते ॥
ज्ञाते ॥ चेष्टिते ॥ गते ॥ वेष्टिते ॥

परिगृह्णा । स्त्री० नार्याम् ॥

परिग्रहः । पुं० परिजने । पुत्रमित्र
कलत्रादी ॥ यथा । क्वचिदुपकृतिः
कर्त्ताऽमीभिःकृताक्रियतेथवानचभु
विभवन्त्येतेपुंसांसुखायपरिग्रहाः ।
दधतिविरहमर्मच्छेदंतदर्थमपार्थकं
तदपिपुलायासाःसीदंत्यहोवतज
न्तवः ॥ पत्न्याम् ॥ स्त्रीकारे ॥ मूल्ये
॥ मूले ॥ शपे । शपथे ॥ राहुवक्त्र-

परिघोषः ।

स्थभास्करे ॥ प्रतिग्रहे । सैन्यपक्षा-
ज्ञागे ॥ सङ्ग्रहे ॥ शास्त्राऽनिषिद्धमा-
र्गेशदेह्याचानिर्वाहकाधिकभोगसा
धनस्वीकारे । शरीरधारणार्थमस्पृ-
हत्वेपिपरोपनीतवाद्योपकरणे ॥ प-
रिगृह्यतेपरिग्रहणम्परिगृह्णातिवा
यहृद्विच्यप्विभाषायहृद्विच्यज्वा ॥
परिगृह्यतेऽनेनेतिकरणव्युत्पत्तेर्हस्ते ॥
परिघः । पुं० योगविशेषे ॥ तत्रजात
स्यफलंयथा । उत्पत्तिकालेपरिघोय
दिस्यान्नरस्तदावंशकुठारकल्पः । अ-
सत्यसाक्षीक्षमयाविहीनःखल्पानु-
भोक्ताविजितारिपक्षः ॥ लोहांगी०
इ० प्र० अस्त्रविशेषे । परिघातने ।
लोहवहलगुडे ॥ दूर्गले ॥ घाते ।
परिघाते ॥ मुद्गरे ॥ शूले ॥ कलसी-
चतथाकाचघटगोपुररुद्धनोरिति
शब्दरत्नावली ॥ परिग्रहणम् ॥
परिग्रह्यतेऽनेनवा । हन० । परी-
घद्व्यप् । घादेशश्च ॥
परिघातः । पुं० अस्त्रे ॥ हनने ॥ परि-
तोघातः ॥
परिघातनः । पुं० परिघे । लोहवह
लगुडे ॥ लोहवहयष्ट्याम् ॥ परि-
तोघातद्व्यनेन । ल्पुट् ॥
। न० सर्वतोभावेनहनने ॥
परिघोषः । पुं० निनादे । शब्दे ॥
अवाच्ये ॥ जलदधुनी ॥ परितो
घोषोऽत्रवा ॥

परिचारिणी

परिचयः । पुं० संस्तवे । विशेषज्ञाने ॥
 परचा इ०भा० ॥ परिसमन्ताच्चयनम्
 । चिञ् ० । एरच् ॥ अभ्यासे ॥
 परिचरः । पुं० युद्धकालेपरप्रहाराद्रथर
 क्षके ॥ परिधिस्थे । सेनायांराज्ञोद
 गडनायके ॥ प्रयाणेसामन्तस्यापक
 र्णेद्रुच्यन्ते ॥ रथगजादेस्रक्रपादादि
 रक्षकेद्रुकेचित् ॥ सेवके ॥ परित
 स्वरति । पचाद्यच् ॥
 परिचरणम् । न० गुर्वादिशुश्रूषा
 याम् ॥
 परिचर्या । स्त्री० सेवायाम् । उपासने ।
 शुश्रूषायाम् ॥ परिचरणम् । चर० ।
 परिचर्या परिसर्येतिशोयक्चनिपा
 च्यते ॥
 परिचायकः । पुं० लक्षणो ॥
 परिचाय्यः । पुं० यज्ञाम्नौ । समूह्ये ।
 उपचाय्ये ॥ परिचीयते । चिञ् ० ।
 अग्नौपरिचाय्येति साधुः । अग्नि-
 रिहनज्वलनः । किन्त्वग्निधारणार्थ
 मिष्टकाचयनेननिर्मितस्थलम् । त-
 स्मिन्नभिधेये ॥
 परिचारः । पुं० परिचरणे ॥ परिचरे-
 र्घञ् ॥
 परिचारकः । त्रि० भृच्ये । दासिरे ।
 दासे । सेवके ॥ परिचरति । चर० ।
 गधुल् ॥
 परिचारिणी । स्त्री० परिचरणशीला-
 याम् । परिचरणचित्तायाम् ॥ परि

परिच्छेदः

चरंततीचरेर्णिनिः ॥ डीप् ।
 परिनाय्यः । त्रि० सेव्ये ॥
 परिचितः । त्रि० परिचयविशिष्टे ।
 ज्ञाते । समूह्ये
 परिचयः । त्रि० परिचयनीये । परि
 चेतव्ये ॥
 परिच्छेदः । पुं० परिजने । पोष्यवर्गे ॥
 वसनाभरणादौ । गृहोपकरणे ॥
 युद्धोपकरणे ॥ आच्छादने ॥ परि
 छाद्यतेऽनेन । छद् ० । पुंसीतिघः ।
 छादेर्घेद्रव्युपसर्गस्येत्युपधाङ्गस्तः ॥
 परिच्छन्दः । पुं० परिच्छेदे ॥
 परिच्छन्नः । त्रि० परिच्छेदविशिष्टे ॥
 सर्वतोभावेनाच्छादिते । संवृते ॥
 परिच्छित्तिः स्त्री० परिमाणे । द्रव्यत्ता
 याम् ॥
 परिच्छिद्य । अ० निश्चित्य ॥ *
 परिच्छिन्नः । त्रि० परिच्छेदविशिष्टे ।
 अवधिप्राप्ते ॥ परिमिते । एकदेश
 वर्त्तिनि ॥ परिच्छिन्नत्वंत्रिविधम्
 । देशतःकालतोवस्तुतश्चेतिभेदात् ।
 तत्रदेशान्तरनिष्ठाभावप्रतियोगित्व
 रूपदेशतःपरिच्छिन्नत्वं । कालान्त
 रनिष्ठाभावप्रतियोगित्वं कालतःप
 रिच्छिन्नत्वम् । वस्तुन्तरनिष्ठभेद
 प्रतियोगित्वलक्षणं वस्तुपरिच्छिन्नत्व
 मिति ॥
 परिच्छेदः । पुं० ग्रन्थसम्बन्धौ । ग्रन्थस्य
 विच्छेदे ॥ यथा । सर्गावर्गः परिच्छे

परिज्मा .

दोषाताध्यायाङ्कसंग्रहाः । उच्छ्वासः
पस्विर्तश्चपटलःकाण्डमस्त्रियाम् ॥
स्थानंप्रकरणंपर्वाङ्गिकस्ययन्त्रसन्धयः
॥ अश्वधौ १ सीमायाम् ॥ परिष्कि-
न्नत्त्वंपरिमितत्त्वंबापरिच्छेदः ॥

परिजनः । पुं० अनुचरे ॥ परिवारे ।
पोष्यवर्गे । नियतसन्निधिबन्धिपरि-
चारके ॥ यथा । किरीटंवैरिश्चंपरि-
हरपुरःकौटभभिदःकठोरेकोटीरेस्ख-
लसिजहिजम्भारिमुकुटम् । प्रणम्ने
ष्वेतेषुप्रसभमभियातस्यभवनंहर-
स्याभ्युत्थानेतवपरिजनोक्तिर्विजयते
॥ ब्रह्मसम्बन्धिसु कुटमयेत्यज ॥
विष्णोः कठिनेमुकुटेस्खलसि । इ-
न्द्रस्यमुकुटत्यज । एतेषुब्रह्मादिषु
प्रणम्नेषुसत्सु, हठात्गृहमागतस्यशि-
वस्याभ्युत्थानेतवसखीनामुक्तिः
शोभतेइत्यर्थः ॥

परिजय्यः । त्रि० जेतुंशक्ये ॥ परितोजं-
य्यः ॥

परिजल्पितम् । न० दशाङ्गचित्रजल्पान्त-
र्गतद्वितीयजल्पे ॥ यथा । प्रभोर्नि-
र्दयताशाठ्यंचापलाद्युपपादनात् ।
स्वविचक्षणता व्यक्तिर्भङ्ग्यास्या
त्परिजल्पितम् ॥

परिजातः । त्रि० परिगते ॥ सम्बद्धे ॥
परितोजातः ॥

परिज्ञानम् । न० तत्त्वज्ञाने ॥

परिज्मा । पुं० चन्द्रमसि ॥ बह्वी ॥

परिणामः

परिजायते । जनी० श्वन्नृचनूपधन्
ग्रीहन्नितिसधिः ॥ त्रि० । परितोग-
न्तरि ॥ अजेःपरिपूर्वस्यश्वन्नृचन्नित्या-
दिनामनूप्रत्ययोऽकारलोप० चाद्यु-
दात्तस्वस्यनिपात्यते० वेदभाष्ये ॥

परिज्वा । पुं० इन्द्रौ ॥ याज्ञिके ॥
परिचारके ॥ उज्ज्वलदत्तोहिष्व-
न्नृचन्नित्यत्रपरिज्मेत्यस्यस्थानेपरि-
ज्वेतिपठित्वाजुःसौत्रोधातुःपरिपू-
र्वीयणादेशइत्याह ॥

परिडीनकम् । न० सर्वतःपतनरूपे ।
पक्षिगतिविशेषे ॥

परिणतः । त्रि० परिणामप्राप्ते । प-
क्ते ॥ परिणमतिस्म । णम० । अकर्म-
कच्चात्तः ॥ सर्वतोभावेननते ॥
पुं० । तिर्यग्घातिगजे ॥ तिर्यग्द-
न्तप्रहारस्तुगजः परिणतोमतइतिह
लायुधः ॥

परिणतिः । स्त्री० परिणामे ॥

परिणद्धः । त्रि० विशाले । परिर्वधे ।
आलिङ्गिते । वहे ॥

परिणयः । पुं० विवाहे ॥ परिणयन-
म् । णीञ्० । एरच् ॥

परिणयनम् । न० विवाहे ॥

परिणामः । पुं० विकारे । गुणानांप्रा-
दुर्भावे । प्रकृतेरन्यथाभावे ॥ फल-
काले ॥ परिपाकावस्थायाम् ॥

परिणमनम् । णम० । घञ् ॥ चर-
मे । शेषे ॥ पूर्वरूपपरिच्यागेनरूपा

परिणामी

न्तरापत्तिः परिणामः ॥

परिणामदर्शी । त्रि० चरमकालप्रेक्षि-
णि । पञ्चाद्दर्शिनि । विषयादेः
शेषद्रष्टरि ॥

परिणामशब्दः । पुं० वादविशेषे ॥ ब्र-
ह्मैश्वर्यरूपप्रपञ्चभेदेनपरिणामतेमृ-
त्तिकेवोदञ्चनादिभावेन । अतएव
प्राकृतरूपस्थसत्त्वस्यापरित्यागः प्रप-
ञ्चेषु उदञ्चनादाविवृत्तिकात्त्वस्ये-
त्यर्थः ॥ परिणामवाद्दससाङ्गपात-
ञ्जलपाशुप्रतानानये ॥ यथा । गुण-
साम्यं प्रधानं स्याद्गुणाः सत्त्वरजस्तमः
। सुखदुःखमोहरूपं दृश्यते हिस्फुटं
जगत् ॥ प्रधानं स्यान्महान् सोह-
ङ्कारोऽसौषोडशात्मना । जायते पञ्च-
तन्मात्राण्यन्नाख्येकादशापियत् ॥
तन्मात्राणितुभूतानि जायन्ते तत्रस-
ङ्ख्या । चतुर्विंशतिरेतानितत्रात्मा
पञ्चविंशतिः सदेवकार्यमुत्पत्तेः
पूर्वकारकरूपकम् । आविर्भावति
रोभावौजन्मनाशावुदीरिताविति ।

परिणामशूलः । पुं० रोगविशेषे ॥ त-
स्योत्पत्तिर्यथा । स्वैर्निदानैः प्रकुपि-
तो वायुः सन्निहतो यदा कफपिप्ति-
समावृत्यशूलकारी भवेद्वली ॥ तस्यौ-
षधं यथा । लौहचूर्णसमायुक्तं त्रिफ-
लाचूर्णमेववा । मधुनास्वादितं रुद्र-
परिणामाख्यशूलनुदिति ग० पु० ॥

परिणामी । त्रि० विकारिणि ॥ परिणा-

परितर्प्यंशम्

मोखास्तीति । म० इति ॥

परिणामवादी । त्रि० परिणामवादि-
नि ॥ पूर्वरूपत्यागेनरूपान्तरप्राप्तिल-
क्षणं परिणामयोवक्तिसः ॥

परिणायः । पुं० शारीणांसमन्ताप्लयने
॥ परितोवामदक्षिण तोनयनम् ।
शीञ् ॥ परिन्दोरिति घञ् परिणा-
येनशारीन्हन्तिसमन्तान्नयनेनेत्यर्थः
परिणायकः । पुं० परिणेतारि ॥ नय-
तेर्बुल् । उपसर्गादसमासेपीतिण-
त्वम् ॥

परिणाहः । पुं० विस्तारे । पनहा० चौ-
डाश्रीसार इत्यादिभा० । विशाल-
तायाम् ॥ परिणह्यतेऽनेन । षह०
। घञ् । उपसर्गादसमासेपीतिण-
त्वम् ॥

परिणनंसुः । त्रि० परिणन्तुतिर्यक्प्र-
हर्तुमिच्छी ॥ नमेच्छन्नन्तादुप्रत्ययः
। एकाचउपदेशेऽनुदात्तादित्तीट् प्र-
तिषेधः ॥

परिणूतः । त्रि० स्तुते ॥ परिणूयते
स्म । णूस्तुती । क्तः ॥

परिणता । पुं० भर्तारि । वोठरि ॥
परिणयति । णीञ्स्तृच् ॥

परितप्तः । त्रि० परिदूने ॥

परितर्कणम् । न० जहे ॥ हिंसा-
याम् ॥

परितर्प्यंशम् । न० परिदृप्तिक्रिया-
याम् ॥

परिदायी .

परितः । अ० सर्वतोर्थे ॥ पर्यभिभ्याञ्चे
तिपुरिशब्दात्तसिल्सर्वाभयार्थाभ्या
मिष्यते ॥ सर्वत्र ॥

परितापः । पुं० दुःखं ॥ नरकान्तरे ॥
कम्पे ॥ भये ॥ शोके ॥ परित
स्तापः ॥

परितुष्टः । त्रि० परितोऽप्रयुक्ते । सन्तु-
ष्टे ॥

परितोषः । पुं० अतिदुःखे । सन्तोषे ।
सर्वतोभावेनतुष्टौ ॥ यथा । त्वामु
दरसाधुमन्येशाकैरपियदसिलब्धपरि
तोषम् । इतद्दयं ह्यधिकाधिकवा
ञ्छाशतदुर्भरं न पुनः ॥

परित्यागः । पुं० सर्वतोभावेनवर्ज
ने । परित्यजने । क्लेशे ॥ मलो
त्सारणे ॥ परितस्त्यागः ॥

परित्राणम् । न० सारणोद्यतस्यनिवार
णे । हस्तधारणे । हस्तवारणे ।
पर्याप्तौ ॥ त्रैङ्गु ॥ ल्युट् ॥ र-
क्षणे ॥

परिदरः । पुं० दन्तरोगविशेषे ॥
यथा । दन्तमांसानिशीर्यन्ते यस्मिन्
ष्ठीवतिचाप्यसृक् । पित्तासृक्कफ
जोव्याधिर्ज्ञेयः परिदरोहिसद्वति ॥

परिदानम् । न० नैमये । परीवर्त्ते ।
त्रिनिमये ॥ परिकृत्यदानम् ॥ न्य
स्तवस्तुप्रत्यर्पणेपीतिकश्चित् ॥

परिदायी । पुं० अनूढज्येष्ठे तत्कनिष्ठा
यकन्यादातरि ॥ यथाहहारीतः ।

परिद्रष्टा

ज्येष्ठेऽनिर्विष्टे कनीयान्निर्विशन्
परिवेत्ताभवंतिपरिविज्ञोज्येष्ठः प
रिबेदनीयाकन्यापरिदायीदाताप
रिकर्त्तायाजकस्ते सर्वेपतिताइति ॥

परिदीपकः । त्रि० अवबोधके ॥

परिदीपितः । त्रि० प्रकाशिते ॥

परिसर्वतोदीपितः ॥

परिदृष्टः । त्रि० समन्तात्साक्षात्
कृते ॥

परिदेवनम् । न० अनुशोचनोक्तौ ।
विलापे ॥ दिवुपरिदेवने । चु० ।
ल्युट् ॥

परिदेवना । स्त्री० शोकनिमित्ते विला
पे । शोकोक्तौ ॥ यथा । अव्यक्ता
दीनिभूतानिव्यक्तमध्यानिभारत ।
अव्यक्तनिधनान्येवतत्रकापरिदेवना
॥ इतिभगवद्गीता ॥ नमन्त्वल
वीर्येणप्रज्ञया पौरुषेणच । अलभ्यं
लभतेमर्त्यं तत्रकापरिदेवना ॥ ए
कसार्थप्रयातानांसर्वेषांतत्रगामि
नाम् । यद्येकस्त्वरितोयातिकात
त्रपरिदेवनेतिग० पु० ॥ दिवुपरि
देवने । चु० । श्यासन्नन्योयुजिति
युच् ॥ टाप् ॥

परिदू नः । त्रि० परिदेवनांप्राप्ते ॥
क्षीणचेतने ॥ दिवु ० क्तः ॥

परिद्रष्टा । त्रि० समन्ताद्दर्शनस्यक
र्त्तरि । साचिपुरुषे ॥ परिपश्यति
। दृशिरः । वा० लन् ॥

परिपणम्

परिधानम् । न० अधोशुके । अन्तरी
ये । उपसंव्याने ॥ परिधीयतेऽने
नवा । डुधाञ् । कृत्यल्युटोवह
लम् ॥

परिधायः । पुं० जलस्थाने ॥ परि
च्छेदे ॥ नितम्बे ॥

परिधावी । पुं० वत्सरविशेषे ॥ यथा ।
अभिभूतजगत्सर्वकेशैर्वहुविधैः
प्रिये । मारुतैः फलदाहैश्चपरिधावि
निशोभने ॥

परिधिः । पुं० यज्ञियद्रुशाखायाम् ॥
उपसूर्यके । परिवेशे । चन्द्रसूर्य
समीपमण्डले ॥ परितोधीतेऽनेन
वा । डुधाञ् । उपसर्गेघोः किः
॥ चक्रप्रान्ते ॥ भूगोलादेर्वेष्टने ॥

परिधिस्थः । पुं० परिचरे । परितः
स्थिते सेनारक्षके ॥ परिधीसेनान्ते
तिष्ठति । ष्टा० । सुपीतिकः ॥

परिधेयः । त्रि० परिधानीये । परिधा
नोपयुक्ते उत्तरीयादिवस्त्रे ॥ परि
धातुं शक्यः । धाञ् । अचोयत्
वृद्धति । गुणः ॥

परिनिष्ठितः । त्रि० चतुरे ॥ निश्चि
ते ॥

परिपक्वः । त्रि० परिणते ॥ परितः प
क्वः ॥

परिपक्वमानसः । त्रि० श्रवणमनना
दिभिः स्थितप्रज्ञे ॥

परिपणम् । न० नीव्याम् । वणिङ्मूल

परिपाटी

धने । पूंजी० इति भा० ॥ परिप
ण्यतेवृद्ध्यर्थं प्रयुज्यते । पण० ।
पुंसीतिघः ॥ राजपुत्रादेर्वन्धके ॥
परिपन्यकः । पुं० शची ॥ इ० हे० ॥
परिपन्यी । त्रि० शची ॥ परिदोषाख्यां
नंपन्ययितुंशीलमस्य । पथिगतौ
चु० । णिनिः ॥ परिवर्जनीयः
पन्याअस्यवासमासान्तविधेरनित्य
त्वादोन ॥ विघ्नकृति । पथिकद
स्यौ ॥

परिपल्लवम् । न० तीर्थविशेषे ॥

परिपवनम् । न० तितउनि ॥ तित-
उपरिपवनम्भवतीतिपस्यशाभा-
ष्यम् ॥

परिपाकः । पुं० विपाके ॥ परिपच
नम् । डुपचष्० । घञ् ॥ परिपक्व
तायाम् ॥ यथा । इत्यङ्कुतंकेवलब
ह्निपक्वमांसिनमस्यः परिपाकमेती
तिभावप्रकाशः ॥ नैपुण्ये ॥ य० ।
वीच्यतस्यविनयेपरिपाकंपाकशास
नपदंस्पृशतोपीति० नैपधेपञ्चमः
सर्गः ॥

परिपाकिनी । स्त्री० शिवृतायाम् ॥

परिपाटिः । स्त्री० अनुक्रमे । आनु-
पूर्व्याम् ॥ परिभागे । भागेनपाट-
नम् । पट० । स्वार्थण्यन्तः । अच-
इः ॥ इणजादिभ्यवृतीण्वा ॥ इ-
तिकर्त्तव्यतायाम् ॥

परिपाटी । स्त्री० आवृति । अनु-

परिप्रश्न :

क्रमे ॥ कृदिकारादिति डीष् ॥
 परिपिष्टकम् । न० सीसके ॥ ..
 परिपुष्करा । स्त्री० गोडुम्बायाम् ।
 राजगोमक्द्ग० गौ० भा० ॥
 परिपूतम् ; न० निष्पुलाकीकृते ।
 अपास्तपुलाके । अपास्ततुषधान्ये ॥
 चि० । सर्वतोभावेनपवित्रे ॥
 परिपूरी । चि० भक्तवरदे ॥ परिपु-
 रयतिकामैर्भक्तान् । परिपूरयते
 र्णिनिः ॥
 परिपूर्णः । चि० पूरिते ॥ परितः
 पूर्णः ॥
 परिपूर्णता । स्त्री० आभोगे । सम्पू-
 र्णतायाम् ॥ परितः पूर्यतेस्म ।
 पूरी० । गच्यर्थेतिक्तः । रदाभ्या-
 मितिनिष्ठानत्वम् ॥ परिपूर्णस्य-
 भावः । तस्यभावइतितल् ॥
 परिपूर्णत्वम् । न० आभोगे । पूर्णता
 याम् ॥ परिपूर्णस्यभावः । तस्यभा-
 वस्त्वतलौ ॥
 परिपेलम् । न० कैवर्तीमुस्तके । ना
 गरमोथा० इ० भा० ॥ यथा । परि
 पेलं प्रव्वं वल्पंतत्कुटन्नटसंज्ञकम् ।
 जायतेमुस्तकाकारं शिवालकुलसञ्च-
 ये ॥
 परिपेलवम् । न० कैवर्तीमुस्तके ॥
 परितः पेलवम्सृदु ॥
 परिप्रश्नः । पुं० कोष्ठं कथमिदं जातं को
 वैकर्तास्यविद्यते० उपादानं किमस्य

परिभवः

स्यकथं बद्धोस्मिकेनोपायेनमुच्येइत्या
 दिपृच्छायाम् ॥ पृच्छामात्रे ॥ प-
 रितः प्रश्नः ॥
 परिप्लवः । चि० चञ्चले ॥ परिप्लव-
 ते । भुङ्गती । प० अच् ॥ आ
 कुले ॥
 परिप्लुतः । चि० आप्लुते । व्याप्ते
 सर्वतोव्याप्ते ॥ परितः प्लुतः ॥
 परिप्लुता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ या
 म्यधर्मेवेदनावत्यां योनौ ॥ यथा ।
 परिप्लुतायाम्भवतिग्राम्यधर्मेरुजाभृ
 शम् । इतियोनिव्यापन्नदानेमाध
 वकरः ॥
 परिफुल्लः । चि० हर्षपुलकिते ॥ फु
 ल्लते । फुल्ल० । पचाद्यजन्तं नतुफु-
 ल्लेतिनिष्ठान्तं । अनुपसर्गादितिक-
 थनाविरोधात् । परितः फुल्लः ॥
 परिवर्हः । पुं० राजयोग्यद्रव्ये । सि
 तच्छत्रादौ ॥ परिच्छदे ॥ परिवर्ह
 तेपरिवर्हतेवा । वर्हप्रधान्ये । अ
 च्० घञ्वा ॥
 परिभवः । पुं० अनादरे ॥ यथा ।
 क्षन्तव्याद्विजजातयः परिभवेप्येतद्-
 वचः पालनात्पीतः कुम्भसमुद्भ-
 वेनमुनिनाकिंजातमेतावता । मर्या
 दांयदिलङ्घतेविधिवशाद्यस्मिन्क्ष-
 णे वारिधिस्त्रैलोक्यं सवराचरं स-
 तियः कस्तवकुम्भोद्भवः ॥ परौ भु-
 वोऽवज्ञानइ० घञभावेऋदीरप् ॥ स

परिभूयमानः

र्वतोभवने ॥

परिभावः । पुं० अनादरे । परिभवे ॥ परीभवोऽवज्ञानद्विधाविधेः । वृद्धिः ॥

परिभावुकः । चि० तिरस्कुर्वति ॥ लघुपतेत्यादिनोकञ् ॥

परिभाषणम् । न० सनिन्देउपालम्भे ॥ उपालम्भोहिद्विविधः । गुणाविष्करणपूर्वकोनिन्दापूर्वकश्च । आद्यो-यथा । महाकुलस्यभवतः किमुचितमिदमिति । द्वितीयस्तुवन्धकीसुतस्यभवतउचितमेवेदमिति । तत्रयोद्वितीयःसपरिभाषणशब्दार्थः ॥ भाषव्यक्तायांवाचि । ल्युट् ॥ नियमे ॥ आलापे ॥

परिभाषा । स्त्री० परिष्कृतेभाषणे । पदार्थविवेचकाचार्याणांयुक्तियुक्तायांवाचि । प्रज्ञप्ती । शैल्याम् ॥ अनियमनिवारकेन्यायविशेषे ॥ अनियमेनियमकारिणीपरिभाषेतिलक्षणात् ॥ आधुनिकसङ्केते ॥ इ० शक्तिवादिगादाधरीटीका ॥

परिभूः । पुं० ईश्वरे ॥ सर्वेषामुपर्युपरिभवनात्०परिसर्ब्धतोभवति । भू० । क्तिप् ॥

परिभूतः । चि० परिभवान्विते । अनादरे । अवमते । अवमानिते ॥ परिभूयतेस्म । भू० । क्तः ॥

परिभूयमानः चि० अनादरानुभवक-

परिमाणम्

र्त्तरि ॥ यथा ॥ येवालभावेनपठन्ति त्रिद्यांकामातुरायौवननष्टचिन्ताः । तेवृद्धकालेपरिभूयमानाः सन्दृष्टमानाः शिशुरेयथाबुजाइति ॥

परिभोगः । पुं० उपभोगे ॥ परिभोजनम् । भुज० । घञ् ॥

परिभ्रमः । पुं० सर्वतोभ्रमश्चे ॥

परिभ्रमणम् । न० पर्यटने ॥ धनाशयपुरुषस्थेहपरिभ्रमणकारणम् ॥

परिभ्रामणम् । न० हस्तादिषुगृहीत्वापरितस्थालने ॥

परिमण्डलः । चि० वर्तिले ॥ परितश्चक्राकारे ॥ न० । परमाणौ ॥

परिमण्डलितः । चि० विवर्तिते ॥ वर्त्तुलीकृते ॥

परिमलः । पुं० विमर्दने । कुङ्कुमादिमर्दने ॥ विमर्दीत्यगन्धे । अतिमनोहरगन्धे ॥ जनमनोहरमुरतादिविमर्दनेनोत्पन्नेमाल्पादिगन्धे । मुरतोपमर्दविकसच्छरीररागादिसौरभे ॥ सम्भोगे ॥ पण्डितानांसमूहे । इ० शब्० ॥ परिमलनम् । मलधारणे । घञ् । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥ घर्षणसमुद्भवेचन्दनादिगन्धे ॥

परिमाणम् । न० आठककुडवादीपरिच्छेदके । सर्वतोमाने ॥ आरोहपरिणाहाभ्यांस्वगताभ्यांयेनकाष्ठादिनिर्मितेनत्रीच्चादिपरिमीयतेतत्

परिमिलितः

परिमाणप्रस्थादिरित्यर्थः । परिः
सर्वतोभावे । यथोक्तम् । परिमाण-
स्तुसर्वत । इति ॥ न्यायमतेतुमा
नव्यवहारासाधारणकारणे । पृथि-
व्यादिनवद्रव्यवर्तिनि ॥ तच्चतुर्वि-
धम् । अणुमहत्दीर्घमृक्खंचेतिभे-
दात् । यथोक्तभाषापरिच्छेदे । प-
रिमाणंभवेन्मानव्यवहारस्यकारणम्
। अणुदीर्घमहद्दुस्वमितितङ्गेद्वै-
रितः ॥ अनित्ये तदनित्यं स्यान्न-
ित्ये नित्यमुदाहृतम् । सङ्ख्यातः
परिमाणान् प्रचयादपिजायते ॥
अनित्यं द्रव्यणुकादौ तु सङ्ख्याजन्य
मुदाहृतम् । परिमाणंघटादौतुपरि-
माणजउच्यते ॥ प्रचयः शिथिला-
ख्योयः संयोगस्तेनजन्यते । परि-
माणंतूलकादौनाशस्वाश्रयनाशतः
॥ इति ॥ परिमीयतेपरिच्छिद्यते
येनतद् ॥

परिमाञ्जनम् । न० परिशीधने ॥ खा-
दाविशेषे । मधुमस्तके ॥ यथा ।
मधुतैलघृतैर्मध्ये वेष्टिताःसमिताश्च
याः । मधुमस्तकमुद्दिष्टं तस्याख्या
परिमाञ्जनमितिशब्दचन्द्रिका ॥
परिमितः । चि० परिमाणविशिष्टे ।
परिच्छिन्ने । एतावति । इतनाइ०
भाषा० युक्ते ॥ परितोमितः ॥
परिमिलितः । चि० व्याप्ते । समन्ता-
त्सङ्गते ॥

परिवत्सरः

परिमृष्टः । चि० व्याप्ते ॥
परिमेयः । चि० परिमातुंयोग्यं ॥
माङ्० । अचोयत् । ईदयति । गुणः
॥ परिमिते ॥
परिमोक्षः । पुं० मलत्यागे ॥ परितो-
मोक्षणे ॥
परिमोषी । चि० परिमोषणशीले ।
चौरि ॥
परिरब्धः । चि० गृहीते ॥ आलिङ्गि-
ते ॥
परिरम्भः । पुं० आलिङ्गने । परिष्व-
ङ्गे । बाहुभ्यांनिष्पीडने ॥ परिरम्भ-
णम् । रभ० । घञ् । रभेरशब्दलि-
टोरितिनुम् ॥
परिरम्भितः । चि० आलिङ्गिते । र-
क्षिते ॥
परिवत्सरः । पुं० वत्सरे ॥ वत्सरवि-
शेषि ॥ यथा । शकाब्दात्पञ्चभिर्द्वै-
तेयः शेषस्तिष्ठतितेनैकादिक्रमेण
संपरिद्धदापनुउदापूर्वकवत्सरसंज्ञ-
काः वत्सराभवन्ति । यथोक्तम् ।
शकाब्दात्पञ्चभिः शेषात्समाद्या
दिषुवत्सराः । सम्परीदानुपूर्वाच्च
तथोदापूर्वकामताः ॥ परिपूर्वत-
थादानंयवानांचद्विजोत्तमाः । इ०
ति विष्णुधर्मात्तरम् ॥ परितोवस-
न्यत्रायनत्वादयः । वस० । संपूर्वा-
च्चिदितिसरः । सस्यार्द्धधातुकइति
सस्यतः ॥

परिवर्हः

परिवर्जनम् । न० मारणे ॥ परित्या
गे ॥ यथा । गोप्योनदोषोमथुराङ्ग
नानाधूर्तस्यकृष्णस्यहिरीतिरेषा ।
विपर्ययोयेनकृतः स्वपित्रीस्तस्थीप
पत्नीपरिवर्जनंकिम् ॥ वृज्जीर्वज्ज
ने । ल्युट् । परितोवर्जनम् ॥ कु
भार्याञ्चकुमित्रञ्चकुराजानंकुसौहृद
म् । कुवम्भुञ्चकुदेशञ्चदूरतः परि
वर्जयेत् ॥ ब्राह्मणंवालिशंक्षत्रम
योद्धारंविशंजडम् । शूद्रमन्त्ररसंयु
क्तं दूरतःपरिवर्जयेत् ॥
परिवर्त्तः । पुं० नैमेये । विनिमये ॥
कूर्मराजे ॥ प्रवर्त्तने ॥ पलायिते
। युगान्ते ॥ परिवर्त्तनम् । वृत्तु०
। भाविघञ् । ग्रन्थविच्छेदे ॥ अप
वर्त्तने ॥
परिवर्त्तनम् । न० परिदाने । परिव
र्त्ते । विनिमये । परेतना इ०भा०
॥ इतस्ततोभ्रमणे ॥ (**#*(*)#*(*)
परिवर्त्तिका । स्त्री० भावप्रकाशोक्ते
मेढ्रजातेक्षुद्ररोगविशेषे ॥
परिवर्त्तितः । त्रि० निवर्त्तिते ॥
परिवर्त्ती । त्रि० विनश्वरे ॥ संसारः
परिवर्त्तीतिप्रसिद्धम् ॥
परिवर्त्तिनी । स्त्री० विष्टुतिप्रभेदे ॥
परिवर्हः । पुं० राक्षयोग्यद्रव्ये ॥
परिच्छेदे ॥ परिवर्हतेपरिवर्हते
वा । वर्हप्राधान्ये । पचाद्यच्
घञ्वा ॥

परिवापितः

परिवर्हणम् । न० आराधने ॥
परिवसथः । पुं० ग्रामे ॥ परितो
वसन्त्यत्र । वस० । उपसर्गवसेरिच्छ
थः ॥
परिवहः । पुं० परावहवायोरुपरि
स्थितेसप्तवाय्वन्तर्गतसप्तमवायौ ॥
परिवादः । पुं० परदोषकथने । अप
वादे । निन्दायाम् ॥ यथा ॥ सतत
सुलभदैर्न्ये निः सुखेजीवलीकेयदि
ममपरिवादात्प्रीतिमाप्नोतिकश्चित्
। परिवदतुयथेष्टं मत्समर्त्तितोवा
जगतिहिवहुदुःखदुर्लभः प्रीति
योगइति ॥ वीणावादनवस्तुनि ॥
परिपूर्वाद्भेदेर्भाविघञ् ॥
परिवादकः । त्रि० परिवादकर्त्तरि ॥
परिवादी । त्रि० परिवादकर्त्तरि ॥
परिवादविशिष्टे ॥
परिवादिनी । स्त्री० सप्ततन्वीयुक्तायां
वीणायाम् । सतरसिया० इ० भा
० ॥ परिवदतिस्वरान् । वद० ।
सुपीतिणिनिः ॥ परिवादविशिष्टा
याम् ॥
परिवापः । पुं० पर्युप्तौ । वपने ॥
जलस्थाने ॥ परिच्छेदे । परि
वारे ॥ परिवपनमन्त्रेणनञ्त्रवा ।
टुञ्चप् । भाविघञ् हलश्चेतिवा ॥
परिवापनम् । न० मुण्डने ॥ हेतु
मण्णिजक्ताहपिल्युट् ॥
परिवापितः । त्रि० मुंडिते ॥ परि

परिवृष्टः

वाप्यतेऽस्म । मंगलनार्थीत्रवपिर्थास्तः
 । क्तः ॥
 परिवारः । पुं० परिवर्तने । पोष्यवर्गे
 ॥ खड्गकोषे ॥ परिच्छेदे ॥ परि
 वार्यतेनेन परिवारणांवा । घञ् ॥
 परिवारः । पुं० जलोच्छ्वासे । परी
 वाहे । समधिकजलस्योपायैर्निष्का
 सने ॥ परिवहन्येभिः । वह० ।
 हलश्चेति घञ् उपसर्गस्य घञ् चोत्पत्ते
 दीर्घाभावः यद्वा परिवहनम् ।
 भावे घञ् ॥
 परिविण्णः । पुं० परिविन्तौ ॥ यथा
 । ज्येष्ठेऽनिविष्टे कनीयान्निर्विष
 न्परिवेत्ताभवतिपरिविण्णो ज्येष्ठः
 परिवेदनीयाकन्यापरिदायीदाता
 परिकर्तायाजकः तेष्वेते सर्वे पतिता
 इत्युदाहृतत्त्वम् ॥
 परिविन्तिः । योयं दारपरिग्रहीतस्य
 ज्येष्ठे । परिवेत्तु रनूटे ज्येष्ठे भातरि
 परिवर्जनं विन्दतिलभते । विदूळ०
 । क्तिच् ॥ परिविन्तिः परीवेत्ता
 यथाचपरिविद्यते । सर्वेतेनरकंधा
 न्तिदातृयाजकपञ्चमाः इ० मनुः ॥
 परिवीतः । त्रि० परितोवेष्टिते । संवृ
 ते ॥ व्याप्ते ॥
 परिवृंहणम् । न० समृद्धौ ॥
 परिवृंहितः । त्रि० परिपूर्णं ॥ वृंहिः क्तः
 परिवृक्णः । त्रि० छिन्नहस्ताद्यवयव ॥
 परिवृष्टः । त्रि० अधिपे । प्रभौ ॥

परिवेत्ता

परिवर्तितवृंहतिवा । वह्वृष्टिवृद्धौ
 कर्त्तरि क्तप्रत्ययः ॥ प्रभौपरिवृष्ट
 इति नकारहकारयोर्लोपोनिष्ठातका
 रस्य षट्त्वञ्चनिपाच्यते ॥
 परिवृतः । त्रि० आवृते । समन्ताद्
 ष्टिते । व्यवहारान्मृः पश्येत्सभ्यैः
 परिवृतोऽन्वहम् ॥ परिसर्वतोभावे
 नहतः ॥
 परिवृत्तः । त्रि० सर्वतः प्रसृते ॥
 परिवृत्तिः । पुं० अलङ्कारविशिषे ॥
 यथा । परिवृत्तिर्बिनिमयोयोर्थाणां
 स्यात्समासमैः । परिवृत्तिरलङ्कार
 रद्वति ॥ उदाहरणं यथा । लताना
 मेतासामुदितकुसुमानां मरुदयं मरु
 लास्यं दत्त्वाश्रयतभृशमामोदमसम
 मूलतास्त्वध्वन्यानामहहृदशमादाय
 सहसाददत्त्याधि व्याधिभमरुदित
 मोहव्यतिकरम् ॥ अत्रप्रथमेर्द्धेसमे
 नसमस्यद्वितीयेउत्तमेनन्यूनस्य ॥
 नानाविधप्रहरणैर्नृपसंप्रहारिस्त्रीकृत्त्य
 दारुणनिनादवतः प्रहारान् । दृष्टा
 रिवीरविसरेणवसुध्वरेयंनिर्विप्रलम्भ
 परिरंभविधिर्वितीर्णा ॥ अत्रन्यून-
 नोत्तमस्य ॥ विद्वत्तौ ॥ परिवेत्ता
 विति० हृष्टः ॥
 परिवेत्ता । पुं० ज्येष्ठेऽनूटे दारपरिग्रा
 हिणिकनीयसि ॥ दाराग्निहोत्रमं
 योगं कुरुते योयजिस्थिते । परिवेत्ता
 सविज्ञेयः परिविन्तिस्तुपूर्वजः ॥

परिवेषः

परिविन्दति श्रेष्ठपरिख्यद्यभार्याम्
अग्निहोत्रं बालभवे । विद्वल्ललाभे
हृन्तृचौशंसिचदादिभ्यः संज्ञायां
चानिटौ ॥

परिवेदनम् । न० विवाहः ॥ अम्बाधामे
सर्वतोभावेनश्राने ॥

परिवेदनीया । स्त्री० अनूठ्येष्टेतत्कनि
ष्ठेनविवाहितायाम् ॥

परिवेदनौ । स्त्री० परिवेत्तुः स्त्रियाम्
इ० हिमचन्द्रः ॥

परिवेशः । पुं० वेष्टने ॥ परिधाने ॥
परितोविशति । विश० । घञ् ॥
परिधौ ॥

परिवेषः । पुं० भोजनार्थमन्नादीनां परि
वेषणे ॥ परिवेषेभविचञ् ॥ परि
वृत्तौ ॥ परिधौ । चन्द्रसूर्ययोरुत्था
तभूतरश्मिमण्डले ॥ अत्राहवराह
मिहिरः सम्भूर्छितारबीन्धोःकिर
णाःपवनेनमण्डलीभूताः । नानाव
र्णाकृतयोदृश्यन्तेव्योमितन्वभू ॥
तेषांसंज्ञान्तराख्याह । तेरक्तनीलपा
ण्डुरकापीताभाभशबलहरिशुक्लाः
। इन्द्रयमवरुणनिर्ऋतिश्रवसनेशपि
तामहास्वकृताः ॥ धनदः करोति
मेचकमन्योन्यगुणाश्रयेषाचाप्यन्ये
। प्रबिलीयतेमुहुर्मुहुरल्पफलः सो
पिवायुकृतः ॥ वस्तुवशेनफलमाह ।
चापशिखिरजततैलचीरजलाभःस्व
कालसम्भूतः ॥ अदिकलवृत्तःस्त्रि

परिवेषः

ग्धः परिवेषःशिवसुभिन्नकरः ॥ सक
लगगनानुचारीनेकाभःसतजसन्नि
भोरुद्धः । असकलशकटशरासनश्रु
ङ्गाटकवत् स्थितःपापः ॥ शिखि
गलसमेतिवर्षेवहुवर्षेनृपवधोभयधूमि
। हरिचापनिभेयुषान्यथोककुसुमप्र
भेषापि ॥ वर्षेनैकेनयदावहलःस्त्रि
ग्धःचुराभकाकीर्णः । स्वर्त्तौसद्यो
वर्षेकरोतिपीतसदीपार्कः ॥ दीप्त
मृगविहङ्गरुतः कलुषःसन्ध्याचयो
त्वितोतिमहान् । भयकृततडिदुल्
काद्यैर्हतोन्वपैहन्तिशस्त्रेण ॥ प्रति
दिनमर्कहिमांश्वोरहर्निशंरक्तयोर्न
रेन्द्रवधः । परिविष्टयोरभीष्टां
लम्बास्तमयस्ययोस्तद्वत् ॥ सेनाप
तेर्भयकरोद्विमण्डलोनातिशस्त्रको
पकरः । त्रिप्रभृतिशस्त्रकोपयुवरा
जभयंनगररोधम् ॥ * ॥ विशेष
माह । बृष्टिस्त्रुष्टेणमासेनविद्यही
वायहेदुभनिरोधे । हीराजन्माधि
पयोर्जम्भर्षेवाशुभो राक्षः ॥ * ॥
परिवेषमध्यगतानांयहाक्षाफलमा
ह । परिवेषमण्डल गतोरवितनयः
क्षुद्रधान्यनाशकरः । जनयतिच
वातवृष्टिंस्थावरकृषिकृषिहन्ता
च । भौमः कुमारवलपतिसैन्या
नांविद्रवीनिशस्त्रभयम् । जीवेष
रिवेषगतेपुरोहिता मास्यनृपपी
डा ॥ मन्त्रिस्थावरलेखक परिवे

परिवेष :

द्विसंस्त्रजिसुबृष्टिश्च । शुक्रयायिच-
त्रियराज्ञीपीडाप्रियञ्चाम् ॥ च-
दनसृष्ट्यनराधिपशस्त्रेभ्योजायतेभ
यंकेतो । परिवेषेगर्भभयंराहोव्या
धिर्नृपभयश्च ॥ * ॥ द्यादिषुयहे
षुमध्यगतेषुफलमाह । युद्धानिवि
जानीयात्परिवेषाभ्यन्तरेद्योर्गह
योः । दिवसकृतः शशिनोवाचु-
द्वृष्टिभयंत्रिषुप्रोक्तम् ॥ यातिचतु
र्षुनरेन्द्रः सामाख्यपुरोहितोवशंमृ
त्योः । प्रलयमिदुविद्विजगतः प
ञ्चादिषुमण्डलस्थेषु ॥ * ॥ अथता
रायहाणांवापृथक्परिवेषानांफल
माह । तारायहस्यकुर्यात्पृथगेवस-
मुत्थितोनरेन्द्रवधम् ; नक्षत्राणाम
थवायदिकेतोर्नीदयोभवति ॥ * ॥
तिशिक्रमेषपरिवेषफलान्याह । वि
प्रक्षत्रियविदुद्रहाभवेत्प्रतिपदा-
दिषुक्रमशः । श्रेणीपुरकोषाणांपं-
ञ्चम्यादिष्वशुभकारी ॥ युवराज-
स्याष्टम्यां परतस्त्रिषुपार्थिवस्यदोषक
रः । पुरोधोद्वाद्दृश्यांसैन्यक्षोभस्त्र-
योदश्याम् । नरपतिपत्नीपीडांपरि
वेशोभ्युत्थितश्चतुर्हंश्याम् । कुर्यात्तु
पञ्चदश्यांपीडांमनुजाऽधिपस्यैव ॥
* ॥ परिवेषलेखावशेनशुभाशुभमा
ह । नागरकाणामाभ्यन्तरस्थिता-
यायिनाञ्चवाञ्चस्था । परिवेषमध्य-
रेखाविज्ञेयाक्रन्दसाराणाम् । रक्तः

परिवेषणम्

श्यामोऽक्षोभवतिचर्थेषांपराजयस्ती
षाम् । क्षिग्धः श्वेतोद्युतिमान्ये
षांभागोजयस्तेषामिति * * ॥ अ-
पिच । दिनकरपरिवेषः पूर्व्यामे-
तुपीडा० दिनकरपरिवेषोठद्वियुद्धं
द्वितीये ॥ दिनकरपरिवेषः क्षेम-
मायुस्तृतीयेदिनकरपरिवेषः सर्व
नाशश्चतुर्थे ॥ दिवासूर्यपरिवेषोरा-
त्रौचन्द्रेयदाभवेत् । एकस्मिंश्चेदहो
रात्रेतदानश्रयतिपार्थिवः ॥ एतेन-
विधिनानिश्चंसप्ताहंपरिविष्यते ।
सर्वभूतविनाशः स्नात्तस्मिन्नृत्या
तदर्शने ॥ परितोविष्यतेऽनेन । वि
ष्लुव्याप्तौ । घञ् ॥
परिवेषकः । त्रि० अन्नादिपरिवेषण
कर्त्तरि ॥ सयथा । स्नातश्चन्दनच
र्चितः सुवसनः सखीप्रसन्नाननः
स्पष्टाल्मासुभगः प्रसन्नहृदयः श्री
कान्तपूजारतः । स्वामिञ्चेहपरः
स्वपाकनिपुणः प्रौढोवदान्यः शु-
चिर्विप्रोवापरिवेषकस्तुकुलजज्ञान्यो
पिवाभूपतेः ॥ स्त्री० । परिवेषि
का ॥ यथा । स्नाताविशुद्धवसनान
वधूपिताङ्गीकर्पूरसौरभमुखीनयना
भिरामा । विम्बाधराशिरसिवहसु
गन्धपुष्पामन्दस्मिताच्चित्तिभृतांपरि
वेषिकास्यात् ॥
परिवेषणम् । न० भोजनार्थमन्नादेः
पात्रिसमर्पणे । परोसना० इ० भा० ॥

परिवेषणम्

तत्प्रकारोयथा । गुरस्ताद्विमल-
पाचंसुविस्तीर्णमनोहरम् । स्यापि
तंपीठकेशुभेनाभिदेशसमुन्नते ॥ त-
च्चभक्तपरिवेष्टमध्यभागेसुसंयतम् ।
सूपंसर्पिः पलंशाकंपिष्टमन्नसुमत्य-
कम् ॥ स्यापितंदक्षिणेपार्श्वेभुञ्जा-
नस्ययथाक्रमम् । प्रजेहाद्याद्रवाः
सर्वेपानीयंपानकंपयः ॥ शीघ्रं स-
न्धानकंलेह्यंसव्यपार्श्वेनिधापयेत् ।
सर्वानिचुषिकारांस्यपक्वान्नंपायसंद-
धि ॥ पुरतः स्यापयेद्भोक्तृर्हयोः
पङ्क्तयोस्तुमध्यतः । एवंविज्ञायम-
तिमान्परिवेषप्रकल्पनम् ॥ ततो-
र्होभवतिप्राज्ञः सम्यक्सम्परिवेषि-
तुम् ॥ * ॥ अथश्राद्धेपरिवेषणेम-
नुः । पाणिभ्यान्तूपसङ्गृह्यस्वयम-
न्नस्यवर्द्धितम् । विप्रान्तिकेपितृन्ध्या-
यन्गणकैरुपनिक्षिपेत् ॥ अन्नस्येति
तृतीयार्येषठी । वर्द्धितं पूर्णंपिठ-
रानिपात्रम् । उपनिक्षिपेत्वाह्मणा-
नांसमीपेपरिवेषणार्थमस्त्रयास्था-
पयेत् । तथाचपाकस्थाल्याश्चाकृष्य
प्रथमंभोजनपात्रेनदेयमुक्त्वास्था-
ल्यादिकंपाणिभ्यांपात्रसमीपेभूमौ
संस्थाप्यपश्चात्पाणिभ्यांपात्रान्तरि-
ताभ्यांश्राद्धेपरिवेषयेत् । उभाभ्या-
मपिपाणिभ्यामाकृष्यपरिवेषयेत् ।
इतिमत्स्यपुराणात् । यस्तु श्राद्धेपरि-
वेषणमुदक्षिणपाणिमात्रेणैवाऽङ्गा

परिवेष्टा

नभिधानादितिमैथिलोक्तं तन्न । ए-
केनशणिनादत्तंशुद्रादत्तंनभक्षयेदि-
त्यादिपुराणीयेनएकपाणिदत्तशुद्रा-
दत्तभक्षणनिषेधेनतस्माच्चपरिवेष-
णस्यापिनिषिद्धत्वात्पाणिभ्यामपि
पात्रान्तरितंक्त्वादेयम् । हस्तद-
त्ताद्येत्तेहालवणव्यञ्जनानिच ।
दातारंनोपतिष्ठन्तेभोक्ताभुङ्क्तेच-
किल्बिषम् ॥ तस्मादन्तरितदेयंप-
र्णेनाथतृणेनवा । प्रदद्यान्नतुहस्तेन
नायसेनकक्षचन ॥ इतिवशिष्टवच-
नेनसामान्यतोऽभिधानात् । पिठ-
भक्तितरङ्गिण्यामप्येवम् । मनुः ।
गुणांसूपशाकाद्यान्पयोदधिघृतं
मधु । विन्यसेद्यन्नतः सम्यक्भूमा-
वेवसमाहितः ॥ आमिषंपानपात्र-
स्यभोक्तुर्दक्षिणतोन्वसेत् । भक्ष्यभो-
ज्यंशुषिविधंमूलानिचफलानिच ॥
हृद्यानिचैवमांसानिपानानिसुरभी-
णिच । उपनीयचतस्त्रैर्गणकैः
सुसमाहितः ॥ परिवेषयेत्प्रयत्नो-
क्तान्सर्वान्प्रचीदयन् ॥ गुणान्उ-
पकरणानिभूमावेवनतुव्यञ्जनादि-
पात्राणिअन्नादिपात्रोपरिनिक्षिपेत्
॥ इतिश्राद्धतत्त्वम् ॥
परिवेष्टितः । त्रि० परिच्छिप्ते । परि-
स्त्रुते । परिते ॥ परितोवेष्टितः ॥
परिवेष्टा । त्रि० परिवेषणस्यकर्त्तरि ॥
परिवारि ॥

परिशङ्कनीय :

परिव्याधः । पुं० अस्ववेतसे ॥ द्रुमो-
त्पले ॥ परिविध्यते । व्यधताडने ।
घञ् ॥ परिविध्यतिशा । श्याद्व्यधे
तिङ् ॥

परिव्रज्या । स्त्री० तपस्यायाम् ॥ इ०-
ङ् ॥

परिव्राट्०ङ् । पुं० भिक्षी । कर्मन्दि-
नि । पारासरिणि । मस्करिषि ॥
तद्गच्छयथा । सर्वारम्भपरित्यागो-
भैचाश्रयबृक्षमूलता । निष्परिग्रह-
ताऽद्रोहः । समतासर्वजन्तुषु ॥ प्रि-
याप्रियपरिष्वङ्गेषुखदुःखाबिका-
रिता । सबाह्याभ्यन्तरंशौचंमुखदुः-
खाबिकारिता ॥ सर्वेन्द्रियसमाहा-
रोधारणाध्याननिश्चयता ॥ भाषसं-
शुद्धिरित्येषपरिव्राट्वर्यउच्यते ॥ इ-
तिगरुडपुराणम् । परित्यज्यसर्वव्र-
जति । व्रज० । परोव्रजिः प्रः पदा-
न्तइतिक्लिप्० दीर्घश्चपदान्तविषयेष-
त्त्वञ्च ॥

परिव्राजकः । पुं० सन्यासिनि ॥ परि-
व्रजति । व्रज० । गबुल् ॥

परिव्राजिः । स्त्री० श्रावण्याभोषधी ॥

परिशङ्कनीयः । चि० सर्वतोभावेनश-
ङ्काविषये ॥ यथा । शास्त्रंमुचिन्तित
मपिप्रतिचिन्तनीयंस्वाराधितोऽपि
नृपतिः परिशङ्कनीयः । अङ्के-
स्थितापियुवतिः परिरक्षणीयाशा-
स्त्रेदृषेचयुवतौचक्रुतोवशिस्वम् ॥

परिश्रमः

परिश्रासनम् । न० भृत्त्यादिप्रेरणे ।
आकारणपूर्वकभृत्त्यादिप्रेषणे ॥ शा-
सु० । ल्युट् ॥

परिशिष्टम् । न० परिशेषविशिष्टे ।
अवशिष्टार्थबोधकेयन्ती ॥ चि० ।
अवशिष्टे ॥ परितः शिष्टः ॥

परिशीलनम् । न० श्रुत्यादिविचारे ॥
परिशीलितः । चि० अभ्यस्ते ॥

परिशुष्कम् । न० मांसव्यञ्जनप्रभेदे ॥
यथा । स्त्रिब्रयकृद्घृतेदर्व्यामुहुरा-
लोड्यभर्जितम् । मात्रयादधिसिंधू-
त्यरामठैलापरिशुतम् ॥ मरिचार्द्रक-
संयुक्तं सुगन्धिद्रव्यवासितम् । गतद्र-
वंमुधातुल्यं परिशुष्कं तदुच्यते ॥ अ-
पिच । मांसं बहुघृतैर्भृष्टं सिकुञ्चे-
च्छाम्बुनामुहुः । जीरकाद्यैः समायु-
क्तं परिशुष्कं तदुच्यते ॥ इ० ॥ चि०
सर्वतोनीरसे ॥ निर्मासे ॥ परितः
शुष्कम् ॥

परिशेषः । पुं० प्रसक्तप्रतिषेधेऽन्यत्रा
प्रसङ्गाच्छिष्यमाणेसम्प्रत्यये ॥ प-
रिशिष्यते । शिष्लृविशेषणे । घ-
ञ् ॥

परिशोधः । पुं० परिशोधने । सर्वतो
भावेनशुद्धौ ॥ परितः शोधः ॥

परिशोषः । पुं० सर्वतोभावेनशुष्क-
तायां ॥

परिश्रमः । पुं० श्रमे । क्लमे ॥ क्लेशे ।
प्रयासे । परिश्रान्तौ ॥ परितःश्रमः ॥

परिष्कृत :	परिसङ्ख्या
परिश्रय : । पुं० सभायाम् । आश्रये ॥ परिश्रयणम् । श्रिञ् । एरच् ॥	ते । परिसृक्रियतेऽस्म । क्तः । सम्प रिभ्यामितिमुट् । परिनिविभ्यः । सी वसितसयसिबुसङ्मुट् सुखञ्चामि- तिषत्वम् ॥
परिश्रान्तः । त्रि० सर्वतोभावेनश्रान्ति युक्ते ॥ परितः श्रान्तः ॥	परिष्वक्तः । चि० पालिक्रिते ॥ यथा । स्त्रीपुंसौपरिष्वक्तौभवतः । अन्यो- न्यंगाठलिक्रितौभवतइत्यर्थः ॥
परिश्रुतः । त्रि० सर्वतोभावेनश्रवण विशिष्टे ॥	परिष्वङ्गिः । पुं० पालिङ्गने । परि- रम्भे ॥ परिष्वङ्गनम् । ष्वङ्गपरि- ष्वङ्गे । घञ् । परिनिविभ्यः इति षः ॥
परिश्लेषः । पुं० आश्लेषे ॥	परिसङ्ख्या । स्त्री० विधिविशेषे ॥ यथातत्रचान्यत्रचप्राप्तौपरिसङ्ख्ये- तिगीयते । साचोभयप्राप्तावितर- निवृत्तिंबोधयति । यथा । पञ्चपञ्च नखाभक्ष्याइत्यत्रशशादिमांसितरप ञ्चनखमांसभक्षणनिवृत्तिबोधः । तदुक्तम् । नियमः परिसङ्ख्यावा विद्ध्यर्थोहिभवेद्यतः । अनात्म- दर्शनेनैवपरात्मानमुपास्महेइति ॥
परिषत् । स्त्री० अधीतशास्त्राणांसम वाये । सभायाम् ॥ परिषत्त्वं यथा । एकविंशतिसङ्ख्याकैर्मीमांसान्या- यपारगैः । वेदाङ्गकुशलैश्चैवपरिष- त्त्वंप्रकल्पयेत् ॥ परितः सीदन्त्य स्याम् । षट् । सं० क्तिप् । सत्सू द्विषतिवाक्तिप् । सदिरप्रतीरितिष त्त्वम् ॥	परिसङ्ख्या । पुं० पारिषदे । अनुचरे ॥ इ० डि० ॥
परिषदः । पुं० पारिषदे । अनुचरे ॥ इ० डि० ॥	परिषदहलः । पुं० सभ्ये । सभासदे ॥ परिषदस्यास्ति । रजः कृष्यासुति परिषदोवल्च् ॥
परिषदहलः । पुं० सभ्ये । सभासदे ॥ परिषदस्यास्ति । रजः कृष्यासुति परिषदोवल्च् ॥	परिषदिकः । पुं० स्नानादौ ॥
परिष्कन्दः । पुं० परिस्कन्दे । परा- चिते ॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर० । पचाद्यच् ॥ परेञ्चि तिवाषत्त्वम् ॥	परिष्कारः । पुं० विभूषणे । अलङ्- कारे ॥ परिष्क्रियतेऽनेन । घञ् । सम्परिभ्यामितिमुट् । परिनिवी- तिषत्वम् ॥ संस्कारे । शुद्धौ ॥
परिष्कारः । पुं० विभूषणे । अलङ्- कारे ॥ परिष्क्रियतेऽनेन । घञ् । सम्परिभ्यामितिमुट् । परिनिवी- तिषत्वम् ॥ संस्कारे । शुद्धौ ॥	परिष्कृतः । चि० अलङ्कृते । भूषि-

परिसङ्ख्याविधि :

तंयत्प्रकल्प्यते । तादृगन्यव्यपोहाय
 परिसङ्ख्यातुसास्मृता ॥ प्रमीणा
 न्तरावगतमपिवस्तुशब्दं नप्रतिपा-
 दितम्प्रयेजमान्तराभावात्सदृश-
 वस्तुन्तरव्यवच्छेदाययत्पर्यवस्यति-
 साभवेत्परिसङ्ख्या ॥ अत्रकथ-
 नंप्रपूर्वकंतदन्यथा । अपरिदृष्टंतथो-
 भयत्रव्यपोह्यमानस्यप्रतीयमानता-
 वाच्यत्वञ्चेतिचत्वारोभेदाः । क्रमे-
 षोदाहरणम् । किमासेव्यंपुंसांस-
 विधमनवद्यद्युसरितः किमेकान्ते-
 ध्येयंचरणयुगलंकौस्तुभभृतः । कि
 माराध्यंपुंश्यांकिमभिलषणीयञ्चकरु
 ष्यायदासकृत्याचेतोनिरवधिविमु-
 क्तौप्रभवति ॥ किम्भूषणंसुदृढमत्रय
 शोनरत्नंकिंकार्यमार्यंवरितंसुक्ततं-
 नदोषः । किंचक्षुरप्रतिहतंधिषणा
 ननेत्रंजानातिकस्त्वदपरः सदसद्वि-
 वेकम् ॥ कौटिल्यंकचनिचयेकरचं
 रणाधरदलेषुरागस्ते । काठिन्यंकु-
 चयुगलेतरलत्वंनयनयोर्वसति ॥ भ-
 क्तिर्भवेनविभवेव्यसनंशास्त्रेनयुवति
 कामास्त्रे । चिन्तायशसिनवपुषि
 प्रायः परिदृश्यतेमहतामिति ॥
 परिसङ्ख्यानम् । न० गणनायाम् ॥
 परिसङ्ख्याविधिः । पुं० उभयोश्चयु-
 गयत्प्राप्तावितरव्यावृत्तिपरिविधौ ॥
 यथा । पञ्चपञ्चनखाभक्त्याइति ।
 इदं हिवाक्यंनपञ्चनखभक्षणपरम् ।

परिसरा

तस्यरागतः प्राप्तत्वात् । नापिनिय-
 मपरम्पञ्चनखभक्षणस्ययुगयत्प्रा-
 प्तेः पक्षेऽप्राप्त्यभावात् । अतद्वदम
 पञ्चनखभक्षणनिवृत्तिपरमितिभव-
 तिपरिसङ्ख्याविधिः । साचद्वि-
 विधा । श्रौतीलाक्षणिकीच । तत्र
 अत्रज्ञेवावयववतीतिश्रौतीपरिसङ्-
 ख्या । एवकारेणपवमानातिरिक्त-
 स्तोत्रव्यावृत्तिरभिधानात् । पञ्चपञ्च
 नखाभक्त्याइतितुलाक्षणिकीइतर-
 निवृत्तिवाचकपदाभावात् । अतए
 वैषात्रिदोषयस्ता । दोषत्रयञ्च ।
 श्रुतहानिः अश्रुतकल्पनाप्राप्तवा-
 धञ्चेति । तदुक्तम् । श्रुतार्थस्यपरि-
 त्यागादश्रुतार्थस्यकल्पनात् । प्राप्त
 स्यवाधइत्येवंपरिसङ्ख्यात्रिदूषणे-
 ति ॥ श्रुतस्यपञ्चनखभक्षणनिवृत्तेः
 कल्पनात्प्राप्तस्यचपञ्चनखभक्षणस्य
 वाधनादिति । अस्मिंश्चदोषद्वयंश-
 ब्दनिष्ठंप्राप्तवाधस्त्वर्थनिष्ठइतिदि-
 क् ॥

परिसमाप्तिः । स्त्री० निश्चये ॥

परिसरः । पुं० पर्यन्तभूमौ । नदीन-
 गरपर्वतादेरुपान्तभूमौ ॥ परितः
 सरन्त्यत्र । सृगतौ । पुंसीतिषः ॥
 सृच्यौ । विधौ ॥ दैवे ॥

परिसरणम् । न० सर्वतोगमने ॥ सृगं
 तौ । ल्युट् ॥

परिसरा । स्त्री० नाड्यां ॥

परिस्पन्दनम्

परिसर्प्यः । पुं० परिक्रियायाम् । परिजनादिनावेष्टने ॥ परिसमन्तात् सर्पणम् । सृष्टृगतौ । घञ् ॥

परिसर्प्यणम् । न० प्रसरणे ॥ परिसर्प्ये ॥

परिसर्या । स्त्री० परीसारे । सर्वतो-गमने ॥ परिसरणम् । सृ० । परिचर्यापरिसर्यामृगयाटाव्यानामुपसङ्ख्यानमिति शप्रत्ययोयक्गुणौचनिपातनात् ॥

परिसीमा । स्त्री० द्वयत्तायाम् ॥ परितःसीमा ॥

परिस्कन्दः । पुं० पराचिते । परपुष्टे ॥ परिस्कन्दति । स्कन्दिर्० । प० अच् । परेष्टेतिपक्षेष्टत्वाभावः ॥

परिस्तरणम् । न० आच्छादने ॥

परिस्तीमः । पुं० गजपृष्ठस्थचित्रकम्बले । प्रवेण्याम् । वर्णं । कुथे ॥ परिस्तूयते । ष्टुञ् । अस्तिस्तुस्विति मन् ॥ यद्वा । परिगतः स्तीमोऽत्र वर्णस्तोमत्वात् । यत्क्रियायुक्ताइति परेःस्तौतिप्रतिअनुपसर्गत्वान्नषः ॥

परिस्पन्दः । पुं० कुसुमप्रकरादेः पत्रावल्यादेश्वरचनायाम् ॥ शिखास्थमाल्ये ॥ परिवारे ॥ परिस्पन्दनम् । स्पदि० । भावे अधिकरणेवा घञ् ॥

परिस्पन्दनम् । न० सर्वतोभावेनकम्पने ॥

परीक्षणम्

परिस्पन्दमानः । त्रि० सर्वतोभावेन कम्पमाने ॥

परिस्फुटः । त्रि० प्रसिद्धावयवार्थे ॥

परिस्फुरितः । त्रि० प्रकाशिते ॥

परिस्तुत् । स्त्री० वरुणात्मजायाम् । मदिरायाम् ॥ परितः स्तवति । स्तु० । क्षिप्तुकौ ॥

परिस्तुतः । त्रि० स्यन्ने । स्तवयुक्ते ॥ परितः स्तूयते स्म । स्तु प्रस्तवणे । गत्यर्थेतिक्तः ॥

परिस्तुता । स्त्री० वारुण्याम् । मदिरायाम् ॥ परितःस्तवति । स्तु० । क्षिप्० तुक् । भागुरिमते । टाप् ॥ यद्वा । परितः स्तूयतेस्मलोकैः । स्तु० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

परिहापितः । त्रि० त्याजिते ॥

परिहारः । पुं० अनादरे ॥ परिह्रियते ऽनेनात्रवा । हृञ् । घञ्० । उपसर्गस्येति पाक्षिकोदीर्घाभावः ॥

परिहाय्यः । पुं० वलये ॥ त्रि० । त्याज्ये ॥

परिहासः । पुं० नर्मवाक्ये । परीहासिठ्ठा इतिभाषा ॥ परिहसनम् । हसेहसने । घञ् ॥

परीक्षकः । त्रि० निरूपके । कारणिके ॥ शास्त्रपरिशीलनप्राप्तबुद्धिप्रकर्षे । प्रतिपादके ॥ परीक्षते । ईक्षदर्शने । खुल् ॥

परीक्षणम् । न० परीक्षायाम् । राज्ञा

परीप्सा

धर्मकामार्थभयैरमात्या देर्भावतच्च
 निरूपणे । यथा । भेदोपजापां वुप
 धाधर्माद्यै र्यत्परीक्षयम् । इति ॥
 सर्वतोभावेनदर्शने ॥ संशयपूर्वपक्ष
 निराकरणेनोत्तरपक्षव्यवस्थापने ॥
 परितः ईक्षणम् ॥
 परीक्षा । स्त्री० विचारणायाम् ॥ परि
 तईक्षणमनया । ईक्ष् ० । गुरोश्चैत्यः
 । टाप् ॥ दिव्ये ॥
 परीक्षित् । पुं० नृपविशिषे ॥ अभिम
 न्युसुते । विष्णु, राते ॥ सयुधिष्ठि
 रानन्तरं कलियुगस्यारम्भे चक्रवर्ती-
 राजावभूव । स एव लोकविख्यातः
 परीक्षितितयत्प्रभुः । पूर्वदृष्ट-
 मनुध्यायन् परीक्षेतनरेष्वह ॥
 परीक्षितः । पुं० परीक्षिति । अभिमन्यु
 पुत्रे नृपे ॥ यथा । परिक्षीणेपुवंशे
 पुजातोयस्माद्धरःसुतः । तस्मात्परी
 क्षितोनाम विख्यातः पृथिवीतले
 इ० देवीभागवतम् ॥ त्रि० । सञ्जा
 तापरीक्षायस्यता० इतच् ॥
 परीक्ष्यकारी । त्रि० सम्यग्घेतुभिर्विष्ट
 श्यकरणशीले ॥
 परीतः । त्रि० परिवेष्टिते ॥ व्याप्ते ॥
 परीतत् । त्रि० सर्वतोभावेनविस्तृ-
 ते ॥
 परीप्सा । स्त्री० त्वरायाम् ॥ अपादा
 नेपरीप्सायामितिदर्शनात् ॥ प्राप्तु
 मिच्छायाम् ॥ पर्याप्तुमिच्छायाम्

परीवादः

परीप्सुः । त्रि० जिज्ञासौ ॥ आप्रो-
 तेः सन्नतादुप्रच्ययः । आप्ज्ञपृ-
 धामीदितीकारः । अत्रलोपोभ्या-
 सस्येत्थभ्यासलोपः ॥
 परीभावः । पु० तिरस्क्रियायाम्
 अनादरे ॥ परीभुवोवज्ञानइति०-
 भाविघञ् । वृद्धिः । उपसर्गस्यघञी
 तिदीर्घः ॥
 परीरम् । न० फले ॥ पृणाति । पृपा-
 लनपूरणयोः । कृशृपृकटिपटिशौ
 टिभ्यङ्गन् ॥
 परीरणः । पुं० कमटे ॥ दण्डे ॥ प-
 टशाटके ॥ इतिमेदिनी ॥
 परीरम्भः । पुं० आलिङ्गने । परिर-
 म्भे ॥
 परीवर्त्तः । पु० प्रतिदाने । निमये ।
 नैमये ॥ परिवर्त्तनम् । वृत्तु० । भावे
 घञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥
 परीवादः । पुं० अपवादे । निन्दा-
 याम् ॥ परिपूर्वाद्देर्भाविघञ् । उप
 सर्गस्यघञीतिदीर्घः । विद्यमान
 दोषस्याभिधानंपरीवादः । अवि-
 द्यमानदोषाभिधानंनिन्देतिविवे-
 कः ॥ यथा । परीवादस्तथ्योभवतु
 वितथोवापिमहतांतथाप्युच्चैर्धाम्नां
 हरतिमहिमानंजनरवः तुलोत्तीर्थं
 स्यापिप्रकटनिहताशेषतमसोरवे-
 स्तादृक्तेजोनहिभवतिकन्यांगतव-
 तः ॥

परुत्

परीवापः । पुं० पर्युष्नी ॥ सलिलस्थाने परिवारे ॥ परिवपनम् अनेनात्रवा । टुवप्० । भावेघञ् हलश्चेतिवा । उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥

परिवारः । पुं० परिजने ॥ खङ्गकोषे ॥ परिच्छदे । शोभाजनके उपकरणे क्वचामरादौ । सभ्यजनादौच ॥ परिवार्यते ऽ नेनपरिवारणंवा । घञ् । उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥

परीवाहः । पुं० जलोच्छ्वासे । परिववाहे ॥ परिवहन्येभिः । वह० । हलश्चेतिघञ् उपसर्गस्यघञ्जीति पाक्षिकोदीर्घः ॥ परिवहनम् । भावेवा० घञ् ॥ महीभृद्योग्यवस्तुनि परीष्टिः । स्त्री० अन्वेषणायाम् ॥ इषेरनिष्कार्यस्यपरिर्वेतिपक्षेक्तिन् ॥ परिचर्यायाम् ॥ प्राकाम्ये ॥ परीसारः परिचर्यायाम् । सर्वतोगमने ॥ परिसरणम् । सृ० । घञ् उपसर्गस्यघञ्जीतिदीर्घः ॥

परीहारः । पुं० अवज्ञायाम् । अनादरे ॥ परिहरणम् । हृञ्० । भावेघञ् । उपसर्गस्येतिपाक्षिकोदीर्घः ॥

परीहासः । पुं० द्रवेकिलौ । नर्मणि ॥ परिहसनम् । हसे० । घञ् । पाक्षिकोदीर्घः ॥

परुः । पुं० वंशादिपर्वणि ॥ पिपत्ति । पृ० । बाहलकादुः ॥

परुत् । अ० पूर्ववत्सरे । गतवर्षे ॥

परुषा

पूर्वस्मिन्वत्सरेद्वयर्थे । सद्यःपरुदितिपूर्वस्यपरभावःउत्०च । संवत्सरे ॥

परुल्लः । चि० पूर्ववर्षभन्ने ॥ परुद्भवः । चिरपरुत्परारिभ्यस्त्रोर्वक्तव्यः ॥

परुहारः । पुं० घोटके ॥

परुट् । पुं० पर्वणि ॥ यत्परुषिदिनमितिश्रुतौपरुषिपर्वणीत्यर्थात् ॥

परुषम् । न० निष्ठुरवाक्ये ॥ नीलभ्रिष्टगाम् ॥ परुषफले ॥ न० । तिलकवृक्षे ॥ चि० कर्चुरे ॥ रुक्षे ॥ निष्ठुरोक्तौ । परेषादेशजातिकुलविद्याशिल्परूपवृत्त्याचारपरिच्छदशरीरकर्मजीविनांप्रत्यक्षदोषवचनम् परुषमितिवदन्त ॥ पञ्चान्यत्क्रोधसन्तापत्राससञ्जनंनवचः । परुषंतच्चविज्ञेयंयच्चान्यच्चतथाविधम् ॥ चक्षुष्मन्नितिलुप्राक्षं चण्डालं ब्राह्मणेच । प्रशंसानिन्दनद्वेषत्परुषान्नविशिष्यतेइतिदेवलः ॥ परुषवचनानामेशपरोक्षमुदाहरणमपवादवृत्त्याहः ॥ निष्ठुरवाग्युक्ते ॥ पिपत्तिपूर्यतिअलंबुद्धिकरोति । पृ० । पृनहिकलिभ्यउषच् ॥

परुषा । स्त्री० वृच्यनुप्रासघटकवृत्तिभेदे ॥ ओजः प्रकाशकैर्वर्णैः परुषास्यास्मृतापरा ॥ वामनादिमतेगौडीष्यया ॥

परेपम् .

पसु : । न० ग्रन्थौ । वंशादिपर्वणि ॥
पिपत्ति । पृपालनपूरणयोः । अ-
त्तिपृवपीत्युम् ॥

परुषम् । न० फलवृक्षभेद । अल्पाऽ-
स्थिनि । नीलचर्मणि । परुसाइति
च फालसा० इतिचभाषा० ॥

परुषकम् । न० परुषे ॥ परुषकं कषा
याम्नाममपित्तकरं लघु । तत्पक्वं म
धुरं पाकेशीतं विष्टम्निवृंहणम् ॥ हृ
दं तट्पित्तदाहास्रज्वरक्षयसमीरहृ
दितिभावप्रकाशः ॥

परेण । अ० परतोर्थे ॥ विभक्तिप्रतिरू
पकमव्ययम् ॥

परेतः । पुं० सूतान्तरे ॥ त्रि० ।
मृते ॥ परं लोकमृडतः ॥ पराटूर-
मितोवा ॥

परेतरः । त्रि० आत्मीये । अवञ्चके ॥
परादितरः ॥ स्वामिकार्यार्थमितरे
षांभेदके ॥ परान्विपञ्चान् इतरय-
तिभेदेन आत्मसात्करोति । तत्क-
रोतीति ख्यन्तात्कर्मण्यण् ॥

परेतराट् । पुं० धर्मराजे । पितृपत्नी ।
यमे ॥ परेतेषु मृतेषु राजते । राजृ० ।
सत्सूद्विषेतिक्लिप् । ज्ञान्तः ॥

परेद्यवि । अ० परस्मिन्नहनि ॥ सद्यः
परुदिस्थादिनापरस्मादेद्यव्यहनि-
निपात्यते ॥

परेपम् । त्रि० परापे ॥ परागताचा-
पोयञ् । इयन्तरुपसर्गेभ्योपईदित्य-

परोपकारः .

अभवर्णान्ताद्वेत्त्युक्तेः पात्तिकर्त्तृत् ॥
परेष्टुका । स्त्री० बहुसूच्याम् । वह्नप-
स्थायाइवि ॥ परमिच्छतिपरैरिष्य-
तेवा । वा० तुः । स्वा० कः ॥

परैधितः । पुं० कोकिले ॥ त्रि० ।
पराचिते । औदासीन्येन परपुष्टे ॥
परैरेधितः सम्वर्द्धितः ॥

परोक्षः । पुं० तपस्विनि ॥ त्रि० ।
इन्द्रियाविषये । अप्रत्यक्षे ॥ परो-
क्षमस्थस्य । अर्थादायच् ॥ अत्राहुः
। परोभावः परस्याक्षे परोक्षे लिटि
दृश्यताम् । उत्खवादेः परादच्छाः
सिद्धं वास्मान्निपातनात् ॥ अस्मात्-
परोक्षे लिडिति निर्देशात् ॥

परोक्षम् । अ० इन्द्रियाविषये ॥ वृत्ति
विषयेऽन्तिशब्द इन्द्रियमात्रपरः ।
अच्छाः परमिति विग्रहेशरदादिषु-
प्रतिपरेतिसमासान्तविधानसाम-
र्थ्यादव्ययौभावः । परोक्षे लिडिति
निपातनात्परस्यौकारादेशः ॥ पा
रस्करादिच्वात्सुडित्यप्याहुः ॥ श्री
भोजस्तु परार्थे परं शब्दं मन्यते ॥

परोपकारः । पुं० परस्यपरेषां वा उपकृ-
ती । अन्यसम्बन्धिहिते । दधीचि-
नापुरागीतः श्लोकश्च श्रूयते भुवि ।
सर्वधर्ममयः सारः सर्वधर्मज्ञस-
म्मतः ॥ परोपकारः कर्त्तव्यः प्रा
यैः कण्ठगतैरपि । परोपकारजं पु
ण्यं तुल्यं क्रतुशतैरपीति पाश्चोत्तरख

पर्जन्यः

गडे २२ अध्यायः ॥
 परोवरीणः । त्रि० योहिपरांश्चञ्च-
 रांश्चञ्चनुभवतितस्मिन् ॥ परोवरपर-
 म्पुत्रपौत्रमनुभवतीतिखः । अ-
 वरस्यादेरुत्त्वंनिपात्यते । गुणः ॥
 परोवरीयान् । त्रि० उत्तरमुत्तरंश्रेष्ठाद-
 पिश्रेष्ठे ॥ पुं० । परम्परंवरीयस्तु
 गुणवतिप्राणं ॥
 परोष्णी । स्त्री० तैलपायिकायाम् ।
 मुखविष्ठावागुलिकादिनामिकभयां
 म् । चटिकाविशेषे ॥ परंशत्रु, उष्णां
 यस्याः । गौ० डी ॥
 पर्कटिः । स्त्री० प्लक्षवृक्षे ॥
 पर्कटी । पुं० प्लक्षवृक्षे । जटिनि ॥
 कभगडलुतरौ ॥ पाकरि० इतिभा-
 षा ॥
 पर्कटी । स्त्री० प्लक्षवृक्षे । पाकरि०
 इ० भा० प्र० ॥ पूगादेर्नृत्तनेफले
 ॥ पृच्यते पृची० । वा० कटः ।
 गौ० डीष ॥
 पर्कनी । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥ पि-
 पत्ति । पृ० विच् । परचामौजनी
 च ॥ परम्पालकंस्वासृथ्यंजनयति
 वा । जनी ० ॥ ग्यन्तः । कर्मग्यण् ॥
 पर्जन्यः । पुं० मेघशब्दे ॥ ध्वनदम्बु-
 दे ॥ शक्रे ॥ पिपत्ति । पर्षतिवा ।
 पृ० । पृषुसेचनेवा । पर्जन्य इ० साधुः
 ॥ वृष्ट्यात्मकेदेवे ॥ पर्जन्योनाम वृ-
 ष्ट्युपकरणाभिमानिनी देवताविशि

पर्णभोजनः

प इतिखान्दोग्यभाष्यम् ॥ मेघसा-
 मान्ये ॥ यज्ञाङ्गवतिपर्जन्यः ॥ सूर्ये ॥
 स्वगोभिर्भिक्षुमारिभेपर्जन्यः का-
 लश्चागते
 पर्जन्यहर्षः । पुं० इन्द्रे ॥
 पर्जन्या । स्त्री० दारुहरिद्रायाम् ॥
 पर्णः । पुं० वातपोथे । पलाशे ।
 किंशुके । टाक० इ० भा० ॥
 ॥ पिपत्ति । पृ० । धापृवस्यज्यति-
 भ्योनः ॥ यद्वा ॥ पर्णयति पर्णह-
 रितभावे । अच् ॥ न० । पत्रे ॥
 ताम्बूले ॥ यथा । अनिधायमुखे
 पर्णं पूगंस्वादयतेनरः । मतिभ्रंशो
 दरिद्रः स्यादन्ते नस्मरतेहरिम् ॥
 पर्णकृष्णः । पुं० पत्रकृष्णव्रते ॥ यथा ।
 पर्णोदुम्बरा राजीवविल्वपत्रकुशोदकैः ।
 प्रत्येकंप्रत्यहाभ्यस्तैः पर्णकृष्णउदा-
 हृतः ॥ इतिगरुडपुराणम् ॥
 पर्णखण्डः । पुं० वनस्पती ॥ ताम्बू-
 लैकांशे ॥
 पर्णचोरकः । पुं० चोरकनामगन्ध-
 द्रव्ये ॥
 पर्णध्वत् । त्रि० पर्णध्वंसकर्त्तरि ।
 पर्णनरः । पुं० पित्रादिशवासृथ्यलाभेदा-
 हार्थं तत्प्रतिनिधिभूतशरपलाशपत्र-
 रचितोर्णातन्तुवेष्टितयवपिष्टलिप्तन-
 राकारिपुत्तलके ॥
 पर्णभेदिनी । स्त्री० प्रियङ्गु
 पर्णभोजनः । पुं० छागले ॥ पर्णानि

पर्हः

भोजनंयस्य ॥ त्रि० । पत्रभक्षके ॥
 पर्णमाचलः । पुं० कर्मरङ्गवृक्षे ॥०
 पर्णमृगः । पुं० वानरादिमृगगणविशे
 षे ॥ यथा ! वनौकीवृक्षमार्जार वृ
 क्षमर्कटिकादयः । एतेपर्णमृगाः
 प्रोक्ताः सुश्रुताद्यैर्महर्षिभिः ॥
 स्मृताः पर्णमृगावृष्ट्यक्षुष्याः शो
 षिणोहिताः । श्वासार्यकासशमनाः
 सृष्टमूत्रपुरीषका इतिभावप्रकाशः ॥
 पर्णलता । स्त्री० नागवल्क्याम् ॥
 पर्णवल्ली । स्त्री० पलाशीलतायाम् ॥
 पर्णशाला । स्त्री० उटजे । मुनिगृहे ॥
 पर्णनिर्मिताशाला । शाकपार्थि
 वादिः ॥
 पर्णसिः । पुं० पङ्कजे । पद्मे ॥ जल
 गृहे ॥ पृणोति । पृणीती । सानसि
 वर्णसि पर्णसीत्यादिनाऽसिप्रत्ययः
 पृणोतेर्नुक्त्वा ॥
 पर्णशिनः । पुं० घने । मेघे ॥
 पर्णसिः । पुं० स्वल्पपत्रतुलस्याम् । क
 ठिञ्चरे ॥ पर्णान्यस्यति । असु० ।
 कर्मध्वज् ॥ यद्वा पर्णैरसति । अ
 सदीप्तौ । पचाद्यच् ॥
 पर्णी । पुं० टुमे । वृक्षे ॥
 पर्णिनी । स्त्री० माषपर्णाम् ॥
 पर्णीटजम् । न० उटजे । पर्णशाला
 याम् ॥
 पर्हः । पुं० अपानोत्सर्गे । कुम्भितश
 ब्दे । गुदरवे ॥ पर्हते ॥ पर्ह० ।

पर्णट्टुमः

प० अच् ॥
 पर्दनम् । न० पर्दे । पाद० इ०भा० ।
 पर्णः । पुं० पङ्कपीठे । येनकार्ठे न
 पङ्क्यश्चरतितस्मिन्कार्ठे ॥ पर्णग
 ती । हलश्चेतिकरणे घञ् ॥ न० ।
 नवतृणैः ॥ गृहे ॥ पिपत्ति । पृ० ।
 खण्ड्यशिल्पशिल्प्यादिनापप्रत्ययान्तः
 साधुः ॥
 पर्णटः । पुं० पितपातडा० इ० भा०
 भेषजान्तरे । कवचे । तिक्ते ॥ पर्णटो
 वरतिक्तेश्चस्मृतः पर्णटकश्चसः ।
 कथितः पांशुपर्यायस्तथा कवचनाम
 कः ॥ पर्णटोहन्तिपित्तास्रभ्रमटष्ण
 कफज्वरान् । सङ्ग्राही शीतलस्ति
 क्तोदाहनुदातलोलघुः इतिभाव
 प्रकाशः ॥ पापङ् इ०भा० पिष्ट
 प्रभेदे ॥ धूमसीरचिताहिङ्गु हरिद्रा
 लवणैर्युक्ताः ॥ सर्जिकाजीरकाभ्या
 म्बतनृकृत्यचवेक्षिताः ॥ पर्णटास्ते
 सङ्गारभृष्टाः परमरोचकाः । दी
 पनाः पाचनारूक्षागुरवः किञ्चि
 दीरिताः ॥ मौद्गाश्चतद्गुणाः प्रोक्ता
 विशिषाल्लघवोहिताः । चणकस्यगु
 णैर्युक्ताः पर्णटाश्चणकीद्वाः ॥ स्त्री
 हभृष्टास्तुतेसर्वे भवेयुर्भ्रम्यमागुणै
 रितिभावप्रकाशः ॥
 पर्णटकः । पुं० कवचे । तिक्ते । पर्णे
 टे ॥
 पर्णट्टुमः । पुं० कुम्भीवृक्षे ॥

पर्फरीकम्

पर्फटी । स्त्री० सौराष्ट्रमृत्तिकायाम् ॥
पिष्टप्रभेदे । पापडी० इ० भा० ॥
उत्तरदेशभवसुगन्धिद्रव्ये । पपरी०
इ० भा० । रञ्जन्याम् । चक्रवर्त्ति
न्याम् ॥ अस्यागुणा यथा । पर्फटी
तुवरातिक्ताशिशिरावर्णकृष्णघुः ।
विषव्रणहरीकरण्डकफपित्तास्त्रकुष्ठनु
त् ॥

पर्फरीकः । पुं० सूर्ये ॥ वङ्गौ ॥ भूपे
॥ पिपर्त्ति । पृ० । शृपृष्टञ्जाङ्गेरुक्
चाभ्यासस्येतिर्ङ्कन् । धातोर्हि
त्वं रुक्चाभ्यासस्य ॥ वेदभाष्येतुपृ
पालन पूरणयोरस्य निपातनमिदं
माश्रित्यस्तीतृणां पालक० इ० व्या
ख्यातं ॥

पर्फरीणः । पुं० पर्णस्यशिरायाम् ॥ दू
तकम्बले ॥ पर्ण चूर्णरसे ॥ न० प
र्वणि ॥ इतिमेदिनी ॥

पर्फिकः । पुं० पङ्गौ ॥ खञ्जे ॥ पर्पेण
चरति । पर० ॥ स्त्री पर्फिकी ॥
षित्त्वान्डीष् ॥

पर्फरीकम् । न० किसलये ॥ स्फुरति ।
स्फुरस्फुरणे । पर्फरीकादयश्च तिर्ङ्
कन्धातोपर्फरादेशश्च ॥ यद्वा । धा
तोर्हि च्त्वम्० उकारस्याकारःसलो
पः रुक्चाभ्यासस्य । वेदभाष्ये तु
अफलाविशरणेस्यनिपातनमाश्र
य्यश्चूर्णां विदारयितेतिव्याख्या
तम् ॥

पर्यन्तिका

पर्यङ्कः । पुं० मञ्चे । मांवा० इ० भा
० ॥ पल्पङ्के० पलङ्कः इ० भाषा
वृष्याम् । ऋषीणामासने ॥ पर्यस्ति
कायाम् खाट० भा० ॥ परितोङ्
क्यते । अकिलक्षणे घञ् ॥

पर्यङ्कपादिका । स्त्री० कीलशिंव्या
म् ॥

पर्यक् । चि० परितोर्ये ॥

पर्यटनम् । न० भ्रमणे । ब्रज्यायाम्
। अटाव्याम् । फिरना० इ० भाषा
अट० परिपूर्वः । भावेल्युट् ॥

पर्यनुयोगः । पुं० जिज्ञासायाम् ॥ इ
तिहलायुधः ॥ दोषविशेषे ॥

पर्यनुयोज्योपेक्षणम् । न० नियहस्थान
प्राप्तस्यनियहे ॥ नियहस्थानंप्रा
प्तवतोऽनियहःनियहनियहस्थानानु
द्भावनमित्यर्थः । यत्रचत्वेकनियह
स्थानपाते एकतरोद्भावनंतत्रनपर्य
नुयोज्योपेक्षणम् । अवसरेनियहस्था
नोद्भावनत्वावच्छिन्नाभावस्यैवतत्त्वा
त् । ननुवादिनाकथमिदमुद्भाव्यंस्व
कीपीनविवरणस्यायुक्तत्वादिति चे
त्सत्यम् । मध्यस्थे नैवेदमुद्भाव्यम् ।
वादेचस्वयमुद्भावनेऽप्यदोषः ॥

पर्यन्तः । पुं० अन्त्यसीमायाम् । प्रान्तदे
शे ॥ परितोऽन्तः ॥ समीपे ॥

पर्यन्तभूः । स्त्री० नदीनगरादिसमी
पभूमौ । परिसरे ॥ पर्यन्ते भूः ॥

पर्यन्तिका । स्त्री० गुणभंशे ॥

पर्याणम् .

पर्यथः । पुं० व्यतिक्रमे । क्रमोलङ्घने । शास्त्रतोलोक व्यवहाराच्चप्राप्तस्थार्थस्यपरित्यागे । अतिपाते । उपात्यये ॥ पर्ययणम् । इण् गती । एरच् ॥ पर्ययणम् । न० अप्रवसज्जायाम् । जीन० इ० भाषा० पलानङ्कतिच ॥ पर्यवसानम् । न० चरमे ॥ षोन्तककर्मणि ॥ पर्यवपूर्वः । ल्युट् ॥ पर्यवसितः । त्रि० पर्यवसानप्राप्ते ॥ पर्यवस्था । स्त्री० विरोधने ॥ पर्यवस्थानम् । ष्टा० । आतश्च्यङ् ॥ पर्यवस्थाता । त्रि० शत्रौ । विरोधिनि ॥ पर्यवतिष्ठति । ष्टा० । टच् ॥ पर्यवरोद्धरि ॥ पर्यवस्थानम् । न० विरोधे ॥ ष्टा० । ल्युट् ॥ सर्वतोभावेनावस्थितौ ॥ पर्यश्रुः । त्रि० परिगतानन्दवाप्ये ॥ पर्यस्तः । त्रि० पतिते । सस्ते । ष्टैपडा० इतिभा० ॥ हते ॥ परितोऽस्तः ॥ परिहृत्ते । सर्वतः प्रसृते ॥ चिम् ॥ पर्यस्तिका । स्त्री० खट्वायाम् ॥ पर्याचान्तम् । न० एकपङ्क्तिस्थान् अन्यानवमन्ययत्रान्नेभुज्यभानेकेनचिदाचमनंक्रियतेतदन्नं पर्याचान्तमुच्यते ॥ पर्याणम् । न० पल्ययने । षोडेकापलान० इ० भा० ॥ वङ्कायभागे० इ० त्रि० शि० ॥

पर्यायः .

पर्याधाता । पुं० आहितांनौकनिष्ठे ॥ यथा । 'सोदर्येतिष्ठतिज्येष्ठेअग्न्याधानं करोतिहि । तयोः पर्याहितोज्येष्ठः पर्याधाताकनिष्ठकः ॥ पर्याप्तम् । न० यथेष्टे । निकामे ॥ निवारणे ॥ त्रि० । तप्ते ॥ शक्ते ॥ कार्यकारणदत्ते ॥ परिमिते ॥ आप्रव्याप्तौ । परिपूर्वः । भावे० क्तः ॥ प्राप्तौ ॥ तप्तावितिमेदिनिकरः ॥ पर्याप्तिः । स्त्री० प्रकामे ॥ प्राप्तौ ॥ रज्जौ । मारणोद्यतस्यनिवारणे ॥ पर्यापनम् । पर्याप्तितिस्त्राणार्थः । क्तिन् ॥ सामर्थ्ये ॥ स्वरूपसम्बन्धविशेषे ॥ सचसर्वेषामेवपदार्थानांविशिष्टबुद्धिनियामकः । पदार्थभेदेननाना । यथा । पर्याप्तिश्चायमेकीघटइमीद्वाविच्यादिप्रतीतिसाक्षिकः स्वरूपसम्बन्धविशेषइतिदीधितिः । समवायेनगुणे गुणस्यासत्त्वेपिचत्वारोगुणाद्बुच्यादिप्रतीत्यागुणादिपुसङ्ख्यादिमत्त्वनियामकीपितादृशसम्बन्धः । इतिसामान्याभावेजगदीश्वरः । द्वितीयवादेगदाधरभट्टाचार्यस्य ॥ पर्यायः । पुं० प्रकारे । अवसरे ॥ क्रमे । आनुपूर्व्याम् । परिपाठ्याम् । अनुक्रमे । वारी० इ० भा० ॥ निर्माणे ॥ द्रव्यधर्मे ॥ क्रमेणैकार्थवाचकाः शब्दाः पर्यायाः इतिविजय

पर्याय :

रक्षित ५ ॥ सम्पर्कविशेषि ॥ येनस-
हयत्सम्पर्कः सम्बन्धस्तेनसहयत्-
पर्यायः । यथा । समानं कुलभाव
सदानादानन्तयैवच । तयोर्वेशस-
मानंहिपर्यायञ्चप्रचक्षते ॥ इतिकु-
लदीपिका ॥ अलङ्कारवि० । यथा ।
एकंक्रमेणानेकस्मिन्पर्यायः । एकं
वस्तुक्रमेणानेकस्मिन्भवतिक्रियते-
वासपर्यायः । क्रमेणोदाहरणम् ।
श्रीश्रीभारस्यजतितनुतांसिवत्रैमध्य
भागः पद्भ्यांभुक्तास्तरलगतयः
संश्रितालोचनाभ्याम् । धत्ते वचः
कुचसचिवतामद्वितीयञ्चक्राम्तद्गा
त्राणांगुणविनिमयः कल्पितो-
यौवनेन ॥ यथावा । नन्वाश्रयस्थि-
तिरियंतवकालकूटकेनोत्तरोत्तरवि-
शिष्टपदोपदिष्टा ॥ प्रागर्णवस्यहृद-
येष्टप्रलक्ष्मणोथकगठे ऽधुनावससि
वाचिपुनः खलानाम् ॥ यथावा ।
विम्बोष्ठएवरागस्तेतन्विपूर्वमदृश्य
त । अधुनाहृदयेष्ये पमृगशावात्ति-
दृश्यते ॥ रागस्यवस्तुतोर्भेदपि एक
तथाध्यवसितत्त्वादेकत्वमविरुद्धम् ॥
तत्ताणसिरिसहोत्तररञ्जणाहरणस्मि
हिअममेकरसम् । विम्बाहरेपि
आणं निवेसिअकुसुमवाणे न ॥ * ॥
तत्तेषांश्रीसहोदररत्नाभरणे हृदय
मेकरसम् । विम्बाधरेप्रियाणांनिवे-
शितकुसुमवाणे नतिसंस्कृतम् ॥

पर्यायशयनम्

श्रीसहोदरंरत्नकौस्तुभः आभरण-
यस्यतस्मिन्विष्णौएकरसमेकतान
न्तत्तेषांपातालवासिनामसुएणामि-
तिचंडीदासहृदयम् । कुसुमवाणे-
नप्रियाणांकान्तानांविम्बसदृशेऽधरे
विनिवेशितमित्यनेकवस्थितौप्रयो-
जकनिर्देशाङ्केदः ॥ अन्यस्ततोन्व-
या । अनेकमेकस्मिन्क्रमेणभवति-
क्रियतेवासीन्यः । क्रमेणोदाहरण
म् । मधुहिमरुचिरंवचः खलाना-
ममृतमहोप्रथमंपृथुव्यनक्ति । अथ-
कथयतिमोहहेतुमन्तर्गतमिबहालह
लंविषंतदेव ॥ तद्गहनतभित्तिम-
न्दिरमिदंलब्धावकाशंदिवःसाधेनु
र्जरतीनदन्तिकरिणामेताघनाभाघ
टाः । सक्षुद्रोमुशलःधुनिः कलमि
दंसङ्गीतकंयोषितामाश्चर्यं दिवसैर्हि
जोयमियतींभूमिसमारोपितः ॥ अ
त्रैकस्थैबहानोपदानयोरविवक्षितत्वा
न्नपरिहृत्तिः ॥ * ॥ अपिचलक्षणा
न्तरम् । क्रमेणैकमेकस्मिन्नाधारे
वर्ततेयदि । एकस्मिन्नथवानेकंपर्या
यालङ्कृतिर्मतेति ॥ पर्यायणम् ।
इण० । परावनुपात्ययङ्गणइतिघञ्
। व्यत्ययेपि ॥ यथा । प्राप्तः पर्याय
कालोव इतिब्रह्माभ्यभाषतइति ॥
पर्यायशयनम् । न० उपशये । विशा-
ये । प्रहरिकादीनांपर्यायेणक्रमेणश
यनम् ॥

पर्युदञ्चनम्

पर्यायोक्तम् । न० अलङ्कारविशेषे ॥
 पर्यायोक्तं विना वाच्यवाचकत्वेनैव
 स्तुयत् ॥ वाच्यवाचकभावव्यतिरि
 क्तेनावगमनव्यापारेणयत्प्रतिपादनं
 तत्पर्यायेण भङ्ग्यन्तरेण कथनात् प
 र्यायोक्तम् । उदाहरणम् । यंप्रे च्य
 चिररूढापिनिवासप्रातिरुज्झिता
 मदेनैरावणमुखमामेन हृदये हरेः ॥
 अत्रैरावणशक्रौमदमानं मुक्तौ जाता
 वितिव्यङ्ग्यमपिशब्दे नोच्यते । ते
 नयदेवोच्यते तदेव व्यङ्ग्यं यथा तु व्यङ्
 ग्यं न तथोच्यते यथा गविशुक्लं चलति
 दृष्टे गौः शुक्लञ्चलतीति विकल्पोय
 देवदृश्यते तदेव विकल्पयति० न तु य
 था दृष्टं तथा० यतो भिन्नासंमृष्टत्वेन द
 र्ष्टं भेदसंसर्गाभ्यां विकल्पयति ॥
 पर्यासितः । त्रि० पर्यावर्त्तिते ॥
 पर्याहारः । पुं० वीवधे । उभयतो बह
 शिष्ये स्कन्धवाञ्छे काष्ठविशेषे । कां
 बडइति बहंगीइति च भा० ॥ परित
 आह्रियतेऽनेन ॥
 पर्याहितः । पुं० योऽग्नेऽग्न्याधानं करो
 तितस्य ज्येष्ठे ॥ यथा । सोदर्येतिष्ठ
 ज्येष्ठे अग्न्याधानं करोति हि । त
 योः पर्याहितो ज्येष्ठः पर्याधाताक
 निष्ठकः ॥
 पर्युदञ्चनम् । न० उद्वारे । ऋणो ॥
 परित उदच्यते । अञ्चु० । कृत्यल्यु
 टइति कर्मणि ल्युट् ॥

पर्वकम्

पर्युदस्तः । त्रि० पर्युदासविशिष्टे । वि
 ध्यन्वयिभेदात्मकनञर्थयुक्ते ॥
 पर्युदासः । पुं० प्रतिषेधभेदे ॥ प्राधा
 न्यन्तुविधेर्यत्र प्रतिषेधेऽप्रधानता ।
 पर्युदासः सविज्ञे यो यत्रोत्तरपदेन न
 ज् ॥ सामान्यशास्त्रप्राप्तनिषेधस्यै
 व पर्युदासत्वम् ॥ यथा । अमावास्या
 याम्पितृभ्यो दद्यात् रात्रौ श्राद्धं न कु
 र्वीत । अत्र श्राद्धकरणे रात्रेः पर्युदा
 सः ॥ परिसर्वतोभावेन उदास्यते वि
 धिर्यत्र सपर्युदासइति गीडाः ॥
 पर्युपयुक्तः । त्रि० समाप्ते ॥ यथा ।
 आगमकालेनैवास्या यः कृतं स पर्युप
 युक्तं स्यादिति महाभाष्यम् । आगम
 कालेन विद्याग्रहणकालेन । अस्य
 विद्यार्थिनः । पर्युपयुक्तं समाप्तमिति
 तदर्थः ॥
 पर्युषितम् । त्रि० रात्यन्तरितपदान्ने
 । व्युष्टे । वासी० इ० भाषा० ॥
 यातयामंगतरसंपूर्तिपर्युषितञ्चयत्
 । उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं ताम
 सप्रियमिति भगवद्गीता ॥
 पर्युषणा । स्त्री० अन्वेषणायाम् ।
 दृढणाइति दृढइति च भा० ॥ अन्याप
 र्युषणां चर ॥ तर्कादिनायथा बोधित
 धर्माद्यन्वेषणे ॥ इषगत० दि० ।
 इषाभीक्ष्ण्यं क्र्या० । आभ्यां परे
 र्वेति पक्षे युच् । टाप् ॥
 पर्वकम् । न० ऊरुपर्वणि । घौटूइति

पर्वततृणम्

जानू इतिच भा० ॥
 पर्वकारी । पुं० धनादिलोभेनअपर्वसु
 अमावास्याक्रियावर्तके ॥
 पर्वगामी । पुं० पर्वसु स्त्रीगामिनि ॥
 पर्वतः । पुं० महीध्रे । शिखरिणि ।
 क्षमाभृति । अहार्ये । गोत्रे । गिरौ
 ॥ पर्व्याणिसन्त्यत्र । तपपर्वमरुद्
 भ्याम् ॥ यद्वा । पर्वति । पर्वपूरणे
 । भृमृष्टशियजिपर्विपच्यमितमिन
 मिहयिभ्योऽतच् ॥ विंशतिश्चेष्टपर्व
 ता यथा । हिमवान्हेमकूटश्चनिष
 धोनीलपर्वतः ॥ प्रवेतश्चभृङ्गवान्
 मेरुमाल्यवान्गन्धमादनः ॥ महे-
 न्द्रोमलयः सद्यः । शुक्तिमान्क्षमा
 नपि । विन्ध्यश्चपारियात्रश्चकैलासो
 मन्दिरस्तथा ॥ लोकालोकोमहांस्त
 पु तथैवोत्तरमानसः । एतेविंशति
 विख्याताः पर्वतास्तस्युषांवराः ॥
 पादपे । वृक्षे ॥ शाकप्रभेदे ॥ पावदा
 इ० गो० भा० प्र० मत्स्यविशेषे ॥
 देवर्षिविशेषे ॥
 पर्वतकाकः । पुं० द्रोणकाके ॥
 पर्वतजः । पुं० गिरिसंभवस्तुनि ॥
 पर्वतजा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ सरिति
 । नद्याम् ॥ द्राक्षावि० । पहाड़ी०
 दाख इ० भा० ॥ पर्वतात्जाता ।
 जनी० । पञ्चम्यामिति उः ॥
 पर्वततृणम् । न० तृणविशेषे । तृणाब्धि
 । मृगप्रिये ॥

पर्वतीयः

पर्वतमोचा । स्त्री० अट्टिकदल्याम् ॥
 पर्वतराजः । पुं० भगाधिराजहिमा
 द्रौ । पर्वतानाराजा ॥ राजेतिटच् ॥
 पर्वतराजपुत्री । स्त्री० उमायाम् । दु-
 र्गायाम् । यथा । शक्रध्वजात्पञ्चयुते
 दशाहेमूलर्जयुक्तासितसप्तमीया ।
 आरभ्यतस्यां दशमीश्चथावत् प्रपूज-
 येत्पर्वतराजपुत्रीमिति ॥
 पर्वतवासिनी । स्त्री० आकाशमांस्या
 म् ॥ गायत्र्याम् ॥ काल्याम् ॥
 पर्वताधारा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥
 पर्वतारिः । पुं० इन्द्रे ॥ पर्वतानाम
 रिः ॥
 पर्वतालयः । पुं० वानरे ॥ पर्वतआ
 लयोयस्य ॥
 पर्वताशयः । पुं० मेघे ॥
 पर्वताश्रयः । पुं० शरभे ॥ त्रि० । पर्व
 तवासिनि ॥
 पर्वश्रयदेशः । पुं० देशविशेषेषु ॥ ते
 यथा । अतोदेशान्प्रवक्ष्यामिपर्वता
 श्रयिणश्चये । निर्धारहंसवर्णाश्चकुप
 याअपथाःखशाः ॥ कुथप्रावरणाश्चैव
 ऊर्णादर्भासमूहकाः । त्रिगतामण्ड
 लाश्चैवकिराताश्चामरैः सह ॥ इ०
 तिमत्स्यपुराणम् ॥
 पर्वतीयः । पुं० अक्षौटे ॥ पर्वतेभवः
 । विभाषामनुष्य इतिपक्षेः ॥
 त्रि० पर्वतोत्पन्नमनुष्यादौपर्वतोनि
 वासोऽस्य । पर्वताच्चेतिः ॥

पर्वसन्धिः .

पर्वधिः । पुं० हिमांशौ । चन्द्रे ॥
 पर्व । न० उत्सवे । महे ॥ ग्रन्थीः ॥
 प्रस्तावे ॥ लक्षणान्तरे ॥ दर्शप्रति
 पदोःसन्धौ ॥ विषुवत्प्रभृतिषु ॥ ग्रन्थ
 विशेषे ॥ ग्रन्थसन्धौ ॥ यथा । महा
 भारतेऽष्टादशपर्वाणि । तानियथा
 आदिः सभावनविराट् सथोद्यमश्चभी
 प्रोगुरुरविजमद्रवसौप्तिकश्च । स्त्री
 पर्वशान्तिरनुशासनमश्वमेधव्यासाश्च
 मोमुषलयानदिवावरोहद्वृत्तिमहाभा
 रतटीका ॥ तिथिविशेषेषु ॥ चतु
 र्दशष्टमीकृष्णाश्चमावास्याचपूर्णिमा
 । पर्वाण्ये तानिराजेन्द्ररविसङ्क्रम
 णंतथा ॥ पर्वति० पर्वतेवा । पर्वपूर
 णे । वा० कनिन् ॥ यद्वा । पिपर्त्ति
 पृणातिवा ॥ पृ० । स्नामदिपद्यर्त्ति
 पृशक्विभ्योवनिप् ॥ क्षणे ॥
 पर्वपुष्पी । स्त्री० रामदूतीवृत्ते ॥
 पर्वपूर्णता । स्त्री० आयोजने । सभा
 रे ॥ पर्वणः पूर्णत्वे ॥
 पर्वमूला । स्त्री० श्रवतायाम् ॥
 पर्वयोनिः । पुं० इच्छादौ ॥ पर्वणि
 योनिरुत्पत्तिर्यस्य ॥
 पर्वरुट् । पुं० पिण्डपुष्पि । दाडिमे ॥
 पर्ववल्ली । स्त्री० मालादूर्वायाम् ॥
 पर्वसन्धिः । पुं० प्रतिपत्पञ्चदश्याोर
 न्तरे ॥ पञ्चदशीशब्देनपूर्णिमाऽभा
 वास्ययोर्द्वयोर्हणम् । अतएवपौर्ण
 मास्याश्चमावास्यायावाशेषसार्धदण्ड

पर्वत्

चतुष्टयम्प्रतिपदश्चप्रथमसार्धदण्ड
 चतुष्टयं पर्वसन्धिरिति वृद्धाः ॥
 सैहिकेयोयदाराहुर्मसतेपर्वसन्धि
 ध्वितियमः ॥ पर्वणोःसन्धिः ॥
 पर्वितः । पुं० पर्वतमत्स्ये ॥
 पर्वुः । पुं० कुठारे । परशौ ॥ परंशुं
 शृणाति । शृङ्गिंसायाम् । आङ्प
 रयोः खनिशृङ्गांडिञ्चेति कुः ॥ पृ०
 ॥ यद्वा । स्पृश्यते स्पृशसंस्पर्शने
 स्पृशेत्त्वण् शुनौपृचेति० शुन्० । पृ
 । आदेशश्च ॥
 पर्वुका । स्त्री० पाश्र्वास्थिनि । पांसु०
 इतिभाषा ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा
 । स्पृश० । स्पृशेः श्रवण् शुनौपृच
 स्वार्येकन् ॥ यद्वा पर्वुरिव । इवेप्र
 तिकृताधितिकन् ॥
 पर्वुपाणिः । पुं० गणेशे । विनायके ॥
 पर्वुरामः । पुं० जामदग्न्ये । परशुरा
 मे ॥
 पर्वुः । स्त्री० पर्वुकायाम् ॥ अप्राणि
 जातेरिच्छूङ् ॥
 पर्वुधः । पुं० कुठारे । परसा० इ०
 भा० ॥ परश्वयनम् । टुश्रोश्चि० ।
 अन्येष्वपीतिडः । परश्वंदधाति
 डुधाञ् । आतद्धतिकाः । पृषोदरा
 दिः ॥
 पर्वत् । स्त्री० सभायाम् ॥ यथाह०
 याञ्जवल्क्यः । चत्वारोविदधर्मज्ञाः
 पर्वत्त्रैविद्यमेववा । सात्रूतीयंसधर्मः

पलम्

स्यादेकोर्वाऽध्यात्मवित्तमः ॥ इति ॥
 अन्यदप्युक्तं लक्षणं भविष्यपुराणे ।
 द्विगुणाक्षत्रियाणान्तु वैश्यानां त्रिगु
 णास्मृता । चतुर्गुणा तु शूद्राणां पर्षदु
 क्तमहात्मनामिति ॥ परितः सीद
 न्यस्याम् । षट् । सं० क्विप् ।
 सतिरप्रतेरिति षत्त्वम् । वा० परे रन्त
 लोपः ॥ यद्वा । शृट्भसोऽदिरिति
 च्यदिप्रत्ययो बाहुलकात्पृषेरपि ॥
 पर्षद्वलः । चि० परिषद्वल्ले । सभासदि
 । सभ्ये ॥ पर्षदस्त्वस्य । रजः कृष्या
 मुतिपरिषदो बलजित्यत्र पर्षदित्य
 पिपाठाद्वलच् ॥
 पलः । पुं० पलानि । अस्य हीनधान्य
 नाले । पराल० इ० भा० ॥
 पलम् । न० आमिषि । मांसे ॥ उन्मा
 ने । कर्षचतुष्टये । मुष्टौ । प्रकुञ्चे ।
 विल्वे ॥ तत्तु शास्त्रे तोलकचतुष्टयम्
 । वैद्यके अष्टतोलकम् । लौकिके मा
 ष्टरक्लिहिमाषकतोलकत्रितयम् ॥
 यथा । पलन्तु लौकिकैर्मानैः साष्ट
 रक्लिहिमाषकम् । तोलकत्रितयञ्चै
 यं ज्योतिर्ज्ञैः स्मृतिसम्मतम् ॥ इ
 तित्तिथितत्त्वम् ॥ पलं सुवर्णाश्चत्वारः
 पञ्चवापि प्रकीर्त्तिताः ॥ (**) ॥
 विघटिकायाम् । घटिका षष्टिभागै
 कभागे । षष्टिविपले ॥ पलदण्डयोः
 प्रमाणन्तु दशगुर्वक्षरोच्चारणकालः
 प्राणः षडात्मकैः । तैः पलं स्या

पलङ्कषा

त्तु तत्षष्ट्यादण्डइत्यभिधीयते ॥
 लेनच । आक्रान्ते पक्षस्यान्ते पर्या
 काशेदेशे स्वाप्सीः कान्तं वक्रं हतं पूर्य
 चन्द्रं मच्चारात्रौ चित् । क्षुत्क्षामः
 प्राटँश्चेत्तश्चेत्तोरानुः क्रूरः प्राद्यात्
 तस्माद्धान्ते हर्म्यस्यान्तेश्यै कान्ते
 कर्त्तव्या ॥ अस्यैकपाठात्पलम्षष्टि
 पाठादण्डो भवति ॥ यथाह कालिदा
 सः । गुर्वक्षराणामुदितेषु षष्ट्याप
 लं पलानां घटिका किलैका । षष्ट्याघ
 टीनां भदिनं तथा र्यैस्तिथ्यैकया चन्द्रम
 सोदिनं स्यादिति ॥ पलति । पलग
 तौ । पचाद्यच् ॥
 पलक्या । स्त्री० पालङ्क्याके ॥ इ० रा०
 नि० ॥
 पलगण्डः । पुं० लेपके । राज० इ०
 भा० ॥ पलं मांसं तत्तुल्यं नमृदादि
 नागण्डतिवदनैकदेशमिव करोति ।
 गडिवदनैकदेशे । पचाद्यच् ॥
 पलङ्कटः । चि० भयशीले । भीरौ ॥
 इ० चि० ॥
 पलङ्करः । पुं० पित्ते ॥ इति चि० ॥
 पलङ्कषः । पुं० राक्षसे ॥ कणगुग्गु
 लौ ॥ पलङ्कषति । कषट्टिसायाम्
 । मू० कः । तत्पुरुषद्व० द्वितीयाया
 अलुक् ॥
 पलङ्कषा । स्त्री० गोक्षुरके ॥ राक्षायाम् ॥
 किंशुके ॥ गुग्गुली । मुण्डोर्याम् ॥ ला
 क्षायाम् ॥ क्षुद्रगोक्षुरके ॥ महाश्राव

पलशतम्

ष्याम् ॥ मञ्जिकायाम् ॥ टाप् ॥
 पलप्रियः । पुं० द्रोणकाके ॥ त्रि० ।
 मांसादे ॥
 पलभा । स्त्री० पलविभायाम् । विषुव
 त्प्रभायाम् ॥ साक्षमेषसङ्क्रमणा
 दर्वाक्सपादाष्टदिनेमध्याह्ने द्वादशा
 ङ्गुलजाह्वया । यथात्तं गृहलाघवे
 । मेषादिकेसायनभागसूर्येदिनाह
 जाभापलभाभवेत्सेति ॥
 पललः । पुं० राक्षसे । यातुधाने ॥
 न० पङ्के ॥ मांसे ॥ तिलचूर्णे ॥ पल
 लंतिलकल्कांस्यात् तिलचूर्णाञ्चपिष्ट
 कः । पललंमधुरं रुच्यं पित्तास्रबल
 पुष्टिदम् । इ० राजनिर्घण्टः ॥
 मैत्रवतिलचूर्णे । तिलकुट० इ० भा
 ॥ यथा । पललन्तु समाख्यातं सैत्रव
 न्तिलपिष्टकम् । पललंमल्लक्षद्वयं
 वातघ्नं कफपित्तघ्नम् ॥ वृंहणं गुरुह
 ष्यञ्चस्निग्धं मूत्रनिवर्त्तनम् ॥ पल-
 ति० पल्यतेऽनेनवा । पलगती ।
 वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥
 पललज्वरः । पुं० पित्ते ॥ इतिहारा
 वली० ॥
 पललप्रियः । पुं० द्रोणकाके ॥
 पललाशयः । पुं० गण्डरोगे ॥
 पलवः । पुं० श्वे । पञ्चराखटे । म-
 त्यधारणीपाये । लोपो० इ० गौ०
 भाषा० ॥
 पलशतम् । न० तुलायाम् ॥ पलानां

पलायनम्

शतम् ॥
 पलाग्निः । पुं० पित्ते ॥
 पलाङ्गः । पुं० शिशुमारि ॥
 पलाण्डुः । पुं० सुकन्दके । मुखदूष
 णे । शूद्रप्रिये । रोचने । प्याज०
 इ० भा० ॥ पलाण्डुर्यवनेष्टश्चदुर्गन्धो
 मुखदूषकः । फरणीन्यः पलाण्डु
 सुलतार्कोद्दुर्गन्धसः ॥ इ० धन्वन्त
 रिः ॥ मुश्रुतस्तु । लशुनोदीर्घपत्र
 ष्चपिच्छगन्धोमहौषधम् । फरणाश्चप
 लाण्डुश्चलतार्कशापदारिका ॥ गृ
 ह्मनयवनेष्टश्चपलाण्डो र्दशजातयः
 ॥ इत्याह ॥ पलाण्डुस्तुगुणैर्ज्ञेयोरसो
 नसदृशोबुधैः ॥ स्वादुपाकरसोऽनु
 ष्णः कफघ्ननातिपित्तलः ॥ हरते
 केवलं वातं बलवीर्यकरो गुरुरिति भा
 वप्रकाशः ॥ पलति । पलरक्षणे ।
 बाहुलकात्पलाण्डुप्रत्ययः ॥
 पलादः । पुं० । स्त्री० । राक्षसे ॥ प-
 लमत्ति । अद० । कर्मण्यण् ॥
 पलादनः । पुं० । स्त्री० । राक्षसे ॥
 त्रि० मांसभक्षणशीले ॥
 पलान्नम् । न० पाकराजेश्वरोक्तप्रकारे
 मांसादियुक्तसिद्धभक्ते । पलीदने ।
 मांसीदने ॥
 पलापः । पुं० गजगण्डे । हस्तिकपोले ॥
 पलायनम् । न० अपयाने । प्रद्रावे-
 भयादिनास्थानान्तरगमने । भाग-
 ना० इ० भा० ॥

पलाश :

पलायित : ॥ त्रि० नष्टे ॥ गृहीतदि-
शि । तिरोहिते । पलायनविशिष्टे
॥ इ० हे० ॥

पलाल : । पुं० । न० । निष्फलेतृणा
दिकागडे । मस्यशूकधान्यनाले ॥
पलति पल्यतीषा । पलगती । तमि
विशिविडिसृणिकुलिकपिपलिपच्चि
भ्यः कालन् ॥ पलमलतिवा । अ-
ल० । कर्मग्यण् ॥

पलालदीहृदः । पुं० आस्रवृत्ते ॥ इति
शब्दमाला ॥

पलालिनम् । न० महत्पलालंपलाली
तइति ॥ मत्त्वर्थे० पामादिच्चात्नः
। शाकीपलालीदृष्टृणां ह्रस्वत्वञ्च ॥

पलाली । पुं० महत्पलाली ॥

पलाशः । पुं० शय्याम् ॥ राक्षसे ॥ मगध
देशे ॥ हरिते ॥ किंशुके पर्णे ।
वातपोथे । याज्ञिके । टाक० इ०
भा० ॥ पलाशोदीपनोवृष्यः सरो
षोत्रणगुल्मजित् । कषायः कटु
कम्लित्तः स्निग्धो गुदजरो गजित् ॥
भग्नमभ्यानकृदोषग्रहण्यर्णः कृमी
न्हरत् । तत्पुष्यं स्वादुपाकेतुकटु
तिक्तकषायकम् ॥ वातलंकाफपित्ता
सकृच्छ्रजिद्ग्राहिशीतलम् । तट्टदा
हशमनं वातरक्तकुष्ठहरं परम् ॥ फलं
लघूष्णं महार्णः क्रिमिवातकफापह
म् । विपाके कटुकं रूक्षं कुष्ठगुल्मोदरप्र
णात् ॥ न० । कृदन् । पर्णे । कृदे ।

पलिघ :

पत्ता० इ० भा० ॥ पलाशपत्रे ॥
शूसने ॥ परिभाषणे ॥ त्रि० । हरि
द्वर्णविशिष्टे ॥ निर्दये ॥ पलाशस्यप
त्रस्यायम् । अण् । संज्ञापूर्वकत्वा
द्बृह्यभावः ॥ यद्वा । पलंसांसं०
अभ्राति । अण्० । कर्मग्यण् ॥ प-
लेसांसेआशायस्यवा ॥

पलाशकः । पुं० शय्याम् । किंशुकवृत्ते ॥

पलाशपर्णी । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥

पलाशसारः । पुं० शाकटुमे ॥

पलाशाक्षः । पुं० नाडीहिङ्गुनि ॥

पलाशाख्यः । पुं० नाडीहिङ्गुनि ।

पलाशान्ता । स्त्री० गन्धपत्रायाम् ॥

पलाशी । पुं० वृक्षमात्रे पलाशानि
सन्त्यस्य । अतइनिः ॥ राक्षसे ॥
क्षीरिवृत्ते ॥

पलाशी । स्त्री० लताविशेषे । पञ्चवल्
ल्याम् । अम्लपल्याम् ॥ शय्याम् ॥
काश्मीरिगन्धपलाशीतिप्रसिद्धे । क
चूरप्रभेदे ॥

पलिक्वी । स्त्री० वृक्षायाम् ॥ पलितम
स्यस्याः । अर्० अच् । असितप-
लितयोर्न । कृन्दसिकुम्भके० इत्ये
कोक्तेर्भाषायामपि अत्रनयोस्तद्बृह्यस्य
स्थाने क्व इत्ये षच्चादेशो भवति । ना
न्त्वान्डीप् ॥ गर्भिण्यांगवि ॥

पलिघः । पुं० काचकलसे ॥ घटे ॥

प्राकारगोपुरे ॥ परिहणनम्० परि
हन्यतेऽनेनवा । हन० । परीघइत्यप

पलिता

घादेशश्च ।

पलितम् । न० केशपाके । जरसाके
 शानांशौक्त्ये ॥ फलतिफलनंवा ।
 फलनिष्पत्तौ । त्रिफलाविशरणं
 । नपुंसकैर्भावेक्तः । लोष्ठपलि
 तावितिसाधु ॥ फलेरितजादेश्चपो
 वा ॥ शैलजे ॥ ताम्बि ॥ कर्दमे ॥ के
 शपाशे ॥ केशशुक्रताहेतुरोगे ॥ त-
 न्निदानं यथा । क्रोधशोकश्रमकृतः
 शरीरोष्णाशिरोगतः । पित्तञ्चकेशा
 न्पचतिपलितंतेनजायत इतिमाध
 वः । अस्यचिकित्सा यथा । लोह
 चूर्णस्यकर्षन्तुदशार्द्धञ्च तमज्जतः ।
 धात्रीफलद्वयंपथ्यं द्वेतथैकंविभीतक
 म् ॥ पिष्ट्वालोहमयेभागडस्यापयेन्नि
 शिवासयेत् । लेपोऽयमचिराद्भवन्ति
 पलितंनेहसंशयः ॥ दशार्द्धपञ्चक-
 र्पाणि ॥ काश्मर्यामूलमाद्रीसहचर
 कुमुमंकेतकस्यापिमूलंलीहचूर्णंसभृ
 त्त्रिफलपलयुतंतैलमेभिःपचद्यः ।
 कृत्वालोहस्यभागडैर्जातितलनिहि
 तंस्थापयेन्मासमेकंकेशाःकाशप्रका
 शाअपिमधुपनिभा अस्ययोगाद्भव-
 न्ति ॥ त्रिफलानीलिकापत्रं भङ्गरा
 जोऽयसोरजः । अवीमूत्रेणसंपिष्टं
 लेपात्कृष्णीकरं परमिति भावप्रका
 शः ॥

पलिता । स्त्री० वृद्धायाम् ॥ असित
 पलितयोर्नेति० प्रतिषेधात्डीप्

पल्लविकः

तकारस्यनकारादेशश्चनं ॥

पल्लौदनम् । न० मांसौदनं । पलाव०
 इ० भा० ॥ पलञ्चओदनञ्चअनयोः
 समाहारः ॥

पल्यः । त्रि० मांसभोजिनि ॥ पलम
 हति । तदर्हतीतियत् ॥

पल्यङ्कः । पुं० पर्यङ्के ॥ मञ्च ॥ वृष्या
 म् ॥ पर्यस्तिकायाम् ॥ परितोद्भ्यते
 । अकिलक्षणे । घञ् । परेश्चघाङ्क-
 योरितिवालत्त्वम् ॥

पल्ययनम् । पुं० पर्याणे । पलानइति
 भाषा० ॥ इ० हे० च० ॥ वल्गादन्ता
 लिकापल्ययनमिति० त्रि० श्र० ॥

पल्लः । पुं० स्थूलकुसुलके । पालुइति
 मरा इ० च० गौ० भा० ॥

पल्लवः । पुं० । न० । किसलये । नव
 पत्रे । प्रवाले ॥ पर्वपत्रादिसद्भाते
 शाखायाः पल्लवोमतः इतिकोशा
 न्तरम् ॥ पल्यते । सं० क्विप् । लृय
 ते । लूञ्० । ऋदोरप् । पल्चामौ
 लवश्च ॥ विटपे ॥ विस्तरे ॥ अञ्जले ॥
 शृङ्गारे ॥ अलक्तरागे ॥ पिङ्गे ॥

पल्लवकः । पुं० वेण्याधवे ॥ मत्स्यविशि
 षे ॥

पल्लवद्रुः । पुं० अशोकवृक्षे ॥

पल्लवाङ्कुरः । पुं० तोक्मि । कीपर०
 इ० भा० ॥

पल्लवाधारः । पुं० शाखायाम् ॥

पल्लविकः । त्रि० कामुके ॥

पत्नी

पत्नवितम् । चि० लाक्षारक्ते ॥ सपत्नवे
॥ तते । विस्तृते ॥ पत्नवा : सञ्जा-
ताअस्य । ता० इतच् ॥

पत्नवी । पुं० द्रुमे ॥

पत्नि : । स्त्री० क्षुद्रग्रामे ॥ कुश्याम् ॥
कुटीसमूहे ॥

पत्निका । स्त्री० गृहगोधिकायाम् ॥

पत्निवाह : । पुं० दृणविशेषे ॥ पत्निवा
होदीर्घदृणः सुपत्रस्तास्रवर्णकः ।
अदृढः शाकपत्रादिः पशूनामव-
लप्रदः ॥

पत्नी । स्त्री० अल्पग्रामे ॥ कुश्याम् ॥

दक्षिणदेशप्रसिद्धे नगरविशेषे ॥ कु-
श्यामत्ये । विशम्बरायाम् । गृहगो-
धिकायाम् । क्वापकी इति० क्विप-
कली० इतिच० भा० ॥ अस्यापतन-
फलमुक्तं ज्योतिःशास्त्रे । यथा । निप-
ततियदिपत्नीदक्षिणाङ्गेनराणाम्स्व-
जनधनवियोगोलाभदावामभागे ।
उरसिगिरसिपृष्ठेकण्ठदेशेचराज्यं क-
रचरणहृदिस्थामर्बसौख्यं ददातीति
॥ दिम्बिषेपेतस्याः शब्दफलं यथा
। वित्तं ब्रह्मणिकार्यसिद्धिरतुलाश-
क्रेदुताग्निभयम् । याम्यासग्निभयं सुर-
द्विषिकलिर्लाभः समुद्रालये । वा-
यव्यांवरवस्त्रगन्धसलिलं दिव्याङ्गना-
चोत्तरे ऐशान्यां मरणं ध्रुवं निगदितं
दिग्गजगणं खञ्जने ॥ ज्ये षीरुतेक्षतेष्ये
मूचः केचिच्चकोविदा इति० ॥

पवनः

दिग्गजगणं खञ्जने यज्जेयंर्जं षीरुतेपि
तदितिच ॥

पल्लवम् । न० क्षुद्रसरसि । वेशर्त्तं ।

डवोखरा० इ० भा० ॥ अल्पसरः

पल्लवं स्याद्यत्र चन्द्रार्त्तगिरवी । नति

ष्ठतिजलं किञ्चतत्रत्यं वारिपाल्व

लम् ॥ पाल्वलंगुर्वभिष्यन्दिविष्टम्नि

दोषलंपरम् ॥ पलतिपल्यतेवा । प

लगतौ । सानसिर्वर्गसिपर्गसितगडु

लाङ्गुचपालेवल्लवपल्लवधिष्ण्यशि-

ल्याः इतिवलच् । यद्वा । पिवन्त्य

स्मिन् । पापाने अस्मात्सानसीत्या

दिनैववलच्लुगागमोह्रस्त्वच्च ।

पल्लवावासः । पुं० कूर्मे ॥

पवः । पुं० निष्पावे । धान्यादीनांनि

स्तुषीकरणे ॥ वायौ । पवनम् ।

पूञ्० । ऋदोरप् । न० । गोमये

इति श० चं० ॥

पवनः । पुं० वायौ । मरुति ॥ पना

तिपवतेवा । बहुलमन्यत्रापीतियु

च् ॥ पवनश्चपावयितृणांविगवतांवा

मध्ये भगवतोविभूतिः । सप्रवाच्च

पवना यथा । भूवायुरावहृद्प्रवह

स्तदूर्ध्वः स्यादुहहस्तदनुसंवहमंश्चक

श्च । अन्यः परोपिमुवहः परिपूर्व

कोस्माद्वाच्चः परावहृद्मेपवनाः

प्रसिद्धा इति सिद्धान्तशिरोमणिः ॥

आवसथ्याग्नी ॥ निष्पावे । प्रवाते

सूर्पादिनाध्यान्यस्योत्तरेपानेनिसु

पवमान :

षीकरणे ॥ स्वातिनक्षत्रे ॥ लघ्वा
दित्रिकले ॥ १५। मध्यगुरौचतुष्क
ले ॥ १५ न० । आपाके । कुम्भ
कारस्यामघटादीनां पाकस्थाने ।
आवाइतिभा० ॥ जले । त्रि०
। पवित्रे । प्रयते ॥ पूज्० । ल्युट्
पवनविजयः । पुं० गरुडोक्तेशुभाशुभ
सूचकेश्वासवायुजयोपायकीग्रन्थवि-
शेषे ॥
पवनव्याधिः । पुं० श्रीकृष्णस्यमित्र
। उडवे ॥ वायुरोगे ॥
पवनात्मजः । पुं० हनूमति ॥ अग्नौ
॥ पवनस्यात्मजः ॥
पवनालः । पुं० तूर्णाह्ने । देवधान्ये
। जम्हरी इतिजुवार० इतिचभा०
पवनाशः । पुं० सर्पे ॥
पवनाशनः । पुं० सर्पे ॥ पवनीश
नयस्य ॥
पवनाशनाशः । पुं० गरुडे वा मयूरे
पवनेष्टः । पुं० महानिम्बं ॥ निम्बे
पवनोम्बुजम् । न० परूषंहृत्ते ॥
पवमानः । पुं० वायौ ॥ पवते ।
पूङ् । पूङ्ग्यजोःशानन् । आनेमुक् ॥
स्तोत्रविशेषेषु ॥ ज्योतिष्ठोमेहिद्वाद
शस्तोत्राणितत्रोद्गात्रायैस्त्रिभिर्यज
मानार्थं कर्मक्रियते तानिपवमान
पदवाच्यानिस्तोत्राणीत्यर्थः ॥ नि
र्मध्याम्नौ ॥ सचगार्हपत्याग्निः ।
यथा । अथयः पवमानस्तु नि-

पवित्रम्

र्मध्योग्निः सउच्यते । सचवैगार्ह
पत्योग्निः प्रथमोव्रतक्षणः स्मृतः इ
तिमत्स्यपुराणम् ॥
पवनात्मजः । पुं० हव्यवाहने ॥ य-
था । पवमानात्मजोह्यग्निर्हव्यवाह
नउच्यते ॥
पवारुकः । पुं० अश्वनि । पाषाणे ।
पविः । पुं० कुलिशे । वच्चे ॥ पुना
ति । हीरकस्यपवित्रत्वोक्तेः पुनाते
रचद्रः ॥
पवितः । त्रि० पवित्रिते । पूते ॥ पू
यतस्म । पूङ् । क्तः पूङ्श्च तीडि
कल्पः । गुणावादेशौ ॥ न० । म-
रीचे ॥
पविता । त्रि० पवित्रताकरके ॥ पुना
ति । पूङ् । तृच् ॥
पवित्रम् । न० वर्षणे ॥ कुशे ॥ ताम्ने
॥ पयसि । जले ॥ अर्घोपकरणे ॥
यज्ञोपनीते ॥ घृते ॥ मधुनि ॥
पार्वणश्राद्धादावर्घार्थं होमादावाज्य
संस्काराद्यर्थञ्चसाग्रनिर्गर्भकुशान्तर
वेष्टितप्रादेशमात्रद्वयं ॥ यथा ।
अनन्तर्गर्भेण साग्रं कौशं हिदलमे
वच । प्रादेशमात्रं विज्ञेयं पवित्रं यत्र
कुत्रचिदिति ॥ पुं० । तिलकवृत्ते
॥ पुत्रजीवद्रुमे ॥ त्रि० ब्रतादिना
शुद्धे । प्रयते । पूते ॥ शुद्धिजनके
। मेध्ये ॥ पावने । शुद्धिकरे ॥ पु-
नाति । पूङ् । कर्त्तरिचर्षिदेव

पवित्रारोहणम्

तयोरितीचः ॥ यद्वा । पवतेपुना
तिवा । पूङ्० । पूञ्०वा । अग्नि
त्रोदिभ्यद्ब्रवीची ॥

पवित्रकः । पुं० अश्वत्ये ॥ उदुम्बरे ॥
कुशे ॥ मदनके ॥ न० । शणसूत्र
जाले ॥ पवित्रमुपवीतमत्तद्वदिव ।
इवेप्रतिकृतावितिकन् ॥ पवित्रा
द्विपरीतलक्षणयासंज्ञायांकोवा ।
सग्नन्यितुपवित्रकमितिस्रृतिः ॥
जानुरूनाभिमानान्तं प्रतिमासुपवित्र
कम् । इत्यग्निपुराणम् ॥

पवित्रधान्यम् । न० यवे ॥ इ० रा०
नि० ॥

पवित्रा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ तुल
स्याम् ॥ अश्वत्यीवृक्षे ॥ हरिद्रायाम्
म् ॥

पवित्रारोपणम् । न० श्रीकृष्णसंप्रदान
कोपवीतदानरूपोत्सवविशेषे ॥ यथा
। श्रावणस्यसितेपक्षेहादृश्यां वैशाखे
मुंदा । कर्तव्यः कृष्णदेवस्यपवि
त्रारोपणोत्सवः ॥ श्रीकृष्णदेवस्ये
त्युपलक्षणमन्यदेवतानामपि ॥

पवित्रारोहणम् । न० पवित्रारोपणे ॥
यथा । आषाढशुक्लपक्षस्ययाष्टमी
श्रावणस्यच । पवित्रारोहणं कुर्या
द्देव्याः प्रीतिकरं परम् ॥ दुर्गाम
न्वेणमन्वेणदुर्गावीजनभैरव । वैष्ण
वीतंत्रमन्वेणपवित्रारोहणं चरेत् ॥
विशेषाच्छ्रावणारभ्यदेव्याः कुर्यात्

पशुः

पवित्रकम् । सर्वेषामपिदेवानांपवि
त्रारोहणं चरेत् ॥

पवित्राष्टकम् । न० स्यागवादिषु ॥ स्या
गास्वर्णाक्षगोकर्णभद्रकर्णमहावंलाः
वस्त्रावदाविमुक्ताह्रकंद्रकोय्यः खम
गडले ॥ आकाशतत्त्वे एतत्पवित्रा
ष्टकमिति सृगेन्द्रसंहिता ।

पवित्रितः । त्रि० पवित्रे । प्रयते ।
पूते । शुचौ । शुद्धे ॥ पवित्रंसञ्जात
मस्य । ता० इतच् ॥

पशव्यः । त्रि० पशूपभोग्यबालतृणादि
समृद्धे देशे ॥ पशुभ्योहितमित्यर्थेय
त् ॥

पशु । अ० दर्शने ॥ परमदर्शने ॥ स-
म्यगर्थे ॥ पशुमन्यमानाः ॥

पशुः । पुं० मृगादौ । सि हव्याघ्रादौ ।
तिर्यगादिसर्वप्राणिषु ॥ अस्यल
क्षणम् । लोमत्रल्लाङ्गूलवत्त्वम् ० इ०
भा० रत्ने कणादः । याम्यारण्यप्रभेदे
नचतुर्दशविधाः पशवो भवन्ति । यथा
हपैठीनसिः । गौरविरजोऽश्वोऽश्व
तरोर्गर्दभोमनुष्यश्चेति सप्तयाम्याः
पशवः । महिषवानरर्क्षसरीमृपरु
पृषतमृगाश्चेति सप्तारण्याः पशव इति
दुर्गात्सवतत्वम् ॥ देवाजे । कागे ॥
छागादौ पशुपदप्रयोगमाहयज्ञपार्श्व
उष्ट्रोवायदिवामेषच्छागोवायदिवह
यः पशुस्थानेनियुक्तानांपशुशब्दोभि
धीते ॥ इतिवलिज्ञानप्रकरणे िथि

पशु :

तत्त्वम् ॥ अविधपशुहननेदीषो यथा
 गारुडं । वसेत्सनरकेघोरिदिनानि
 पशुरोमभिः । सन्मिदानिदुराचा-
 रोयोहन्त्यविधिनापशून् ॥ इति ॥
 प्रमथे । महादेवगणप्रभेदे ॥ स्वर्गा-
 दिकामेसंसारपरवशेनरे ॥ घृणा
 द्यष्टपाशबहेप्राणिनां ॥ पाशायथा
 घृणाशंकाभयंलज्जाजुगुप्साचेतिपञ्च
 मी । कुलंशीलंतथाजातिरष्टौपाशाः
 प्रकीर्तिताः ॥ पाशबद्धः पशुः प्रोक्तः
 पाशमुक्तः सदाशिवः इति ॥ ज्ञा
 नशून्ये जने ॥ यथा । आहारनिद्रा
 भयसैथुनानिसमानमेतत् पशुभिर्न
 राणाम् । ज्ञानंनराणामधिकोविशे
 धीज्ञानेनहीनाः पशुभिः समाना
 इति ॥ गवादी ॥ देव ॥ प्राणिमा
 च ॥ यज्ञे ॥ यज्ञोदुस्वरे ॥ साध
 कानांभावत्रयाणांप्रथमेभावे ॥ तस्य
 निर्णयोयथा । नित्यश्चाइतथासंन्
 ध्यावन्दनंपितृतर्पणम् । देवताद
 र्शनंपीठदर्शनंतीर्थदर्शनम् ॥ गुरोरा
 ज्ञापालनञ्चदेवतानित्यपूजनम् ।
 पशुभावस्थितोमर्त्योमहासिद्धिलभे,
 द्ध्रुवम् ॥ अपिच । पत्रंपुष्पंफलं
 तीर्थस्त्रयमेवाहरित्पशुः । नशुद्रदर्श
 नंकुथान्मनसानस्त्रियंस्मरेत् ॥ आ
 दौभावंपशोःकृत्वापश्चात्कुर्याद्ववश्य
 कम् । वीरभावं महाभावं सर्वभा
 वोत्तमोत्तमम् ॥ तत्पश्चादतिसौन्द

पशु :

र्यदिव्यभावंमहाफलमिति रुद्रयाम
 ले उत्तरखण्डम् ॥ दिव्यस्तुदेवता
 प्रायःशुद्धान्तःकरणः सदा । इन्हा
 तीतोवीतरागः सर्वभूतसमः ज-
 मी ॥ तस्यकालो यथा । आदीद
 शमदंडेनपशुभावमथापिवा । इ-
 ति रुद्रजामले उत्तरखण्डम् ॥
 जन्ममात्रं पशुभावंवर्षषोडशकाव
 धिइतिवामकेश्वरे ५१ पटलः ।
 पशुभावकर्त्तव्याकर्त्तव्यगर्भतद्भाव
 निन्दा माहरुद्रजामले । पशुभाव
 रतार्थचकेवलं पशुरूपिणः । रात्रौ
 यन्त्रमंचञ्चनस्पृशेन्नजपेत्कचित्
 ॥ संशयोवलिदानेच तन्त्रचमंशयः
 सदा ॥ मन्त्रे चाक्षरवुद्धिश्चअविश्रवा
 सोगुरोसदा ॥ प्रतिमासु शिलावु
 द्विर्भेदकोदेवते पुनः । निरामिषेण
 देवैर्गिदेवतायाः प्रपूजनम् ॥ अ-
 ज्ञानेन तथा स्नानंप्रत्यहं देहताड
 नम् । सर्वपाञ्चैवनिन्दान्त्यःकुर्या
 च्चमहेश्वरि ॥ सएवशुभाविनञ्चधमः
 परिकीर्तितः ॥ इति रुद्रजामले
 उत्तरखण्डे ६ पटलः ॥ रात्रौनैव
 यजेद्देवीं संध्यायां वापराह्णके ।
 ऋतुकालंविनादेविरमणं परिवर्ज्य
 येत् ॥ मांसादिकं महेशानित्यजेत्
 पञ्चपवसुं । यदन्यद्देविहितं कु-
 र्यान्नियमतत्परः ॥ इतिनित्यात
 न्त्रे प्रथमपटलः ॥ (***) ॥ संसा

पशु :

र्यगौ ॥ यथा । चैतन्यदृक्क्रियारू
पंतदस्थ्यात्मनिसर्वदा । सर्वतश्चय
तोमुक्तौश्रुयतेसर्वतोमुखम् ॥ सद
प्यभाममानत्वात् तन्निरुद्धप्रतीयते
। वश्योनाहतवीर्यस्यसोतएवविमो
क्षणात् ॥ अस्यार्थः । ज्ञानक्रिया
त्मकंयच्चैतन्यं तदात्मन्यस्ति नतु
शरीरसमवेतमितिचार्वाकनिराकर
णेशास्त्रप्रतिपादितम् । तच्चसर्वदैवा
स्तिनतुमुक्तावेपमुक्तौतुमं विच्यभा-
वो यथा । वैशिष्टिकैरिष्टस्तथाविधा
यामोहरूपायामुक्तेर्निराकृतत्वात् ।
यतोमुक्तौमुक्तात्मनांसर्वतोमुखस्यचै
तन्यस्यश्रवणात् । नचतेषांतदानी
मेवतदुत्पद्यतेइतिवाच्यम् । सदुत्प
त्तः सत्कार्यवादप्रतिपादितत्वात् ।
अथमुक्तावेवतथाविधचैतन्यश्रुतेः
पूर्वञ्चतदनुपलम्भादन्वयव्यतिरेका
भ्यांसंसारावस्थायांसर्वतोमुखत्वं
चैतन्यस्यकृतद्वत्याशङ्कानिरासायाह
। सदपीतिमत्त्वमनुपलंभःसंसाराव
स्थायांतथाविधस्यचैतन्यस्यसत्त्वन्वया
सिद्धः । व्यञ्जकाभावकृतोहियोनुप
लम्भःसनाभावसाधकोऽपितुअसति
व्यञ्जकेयथायमनुपलम्भःसव्यञ्जका
भावकृतःअतश्चनाऽसत्त्वसाधयति ।
तच्चसर्वतोमुखत्वंसदपियस्माद्भ्रमयते
ततः केनापिप्रतिबद्धमित्यवसीय
ते । अस्माच्चहेतोरनाहतनिजसाम

पशुपाश :

थ्यस्यपुरामुक्तेःसञ्जात्मावश्यः इति
॥ पश्यतिसर्वमविशेषेण । दृशिर्०
। अर्जिदृशिकम्यमिपशिवाधामृजि
पशितुक्धुक्दीर्घहकाराश्च च्युः
पशिरादेशश्च ॥ पशवश्चयाम्यारण्या
वेदस्मृत्यागमविहितकर्मसाधनभू
ताः । नहितान्विनायज्ञाद्यनुष्ठा
नम्यज्ञार्थमेवचतेषांसृष्टिः । तत्र
याम्याअजादयोगवयादयस्त्वारण्या
इतिभेदः ॥

पशुक्रिया । स्त्री० मैथुने ॥

पशुजातिः । स्त्री० पशुशब्दवाच्ये ॥

सिंहाद्याहरिणाद्याश्चगवाद्यायेचज
न्तवः । तसर्वेशास्त्रदृष्ट्यात्र प्रोक्ता
हिपशुजातयः ॥

पशुपतिः । पुं० चन्द्रमौलौ । शिवे ॥

पशोर्द्वेषस्यपतिः ॥ पालयामिप

शून्यस्मात् सृजामिचयदृच्छया ।

तेषाञ्चपतिरेवाहं तस्मात्पशुपतिः

स्मृतः ॥ पशूनांजीवानांसुरनरति

रश्चांपतिरितिवा । यथा । ब्रह्माद्याम्या

वरान्ताश्चपशवः परिकीर्तिताः ।

तेषांपतिर्महादेवः स्मृतः पशुपतिः

श्रुतौ ॥ हुताशने ॥ यजमानमूर्तौ

पशुपत्त्वलम् । न० कैवर्तीमुक्तके ॥

पशुपालः । पुं० दृश्यर्थतयाकागमेपा

दिपोषके ॥

पशुपाशः । पुं० पुत्रकलत्रादिषु ॥ घृ

णालज्जाद्यष्टसु ॥ पशूनांपाशोद्युगा

पश्चात्ताप :

दि : । घृणाशङ्काभयंलज्जाजुगुप्सा
चेतिपञ्चमी । कुलंशीलंतथाजाति
रष्टौपाशा : प्रकीर्तिता : ॥ षड्द
र्शनमहाकृपेपतिता : पशव : प्रिये
। परमार्थंनजानन्तिपशुपाशनियन्ति
ता इतिकुलार्णवे १ उल्लासि ॥

पशुपाशक : । पुं० रतिवन्धविशेषे ॥ य
था । स्त्रियमानतपूर्वाङ्गीस्वपादान्त
पदद्वयम् । ऊर्ध्वाशिनरमेत्कामीवन्धोयं
पशुपाशक : ॥

पशुप्रेरणम् । न० गवादीनांचालने
। उर्ज्ज । हांकना० इ० भा० ॥ प-
शूनांप्रेरणम् ॥

पशुमोहनिका । स्त्री० कटीलतायाम्
पशुरज्जु : । स्त्री० अश्वदिवन्धनरज्जौ
। दामन्याम् ॥ पशुवन्धनोरज्जु : ॥
शाक्तपार्थिवार्दि : ॥

पशुराल : । पुं० सिंहे ॥ पशूनांराजा
टच् ॥

पशुवृत्ति : । त्रि० अतिवत्सले ॥
पशुहरीतकी । स्त्री० आस्मात्कफले ॥
पश्चात् । अ० प्रतीच्याम् ॥ चरमे ॥ अ
धिकारे ॥ पृष्ठभागे ॥ अपरस्मिन्०
अपरस्मात्० अपरोवा । वसत्याग
तोरमणीयवा । पश्चादितिमूत्रेणअ
परस्यप्रसभ्भाव : आतिश्वप्रत्ययोऽ
स्तातेर्विषये ॥

पश्चात्ताप : । पुं० अनुतापे । विप्रती
सारि । अनुशोधने । पकृतावा० इ०

पश्यतोहर :

भा० ॥ पश्चात्तपनम् । तपसंतापे
। घञ् ॥

पश्चार्द्ध : । त्रि० अपरार्द्धे । शेषार्द्धे ॥
अपरश्चासावर्द्धश्च । अपरस्योर्द्धेपद्य
भावोवक्तव्य : ॥

पश्चिम : । त्रि० चरमे । अन्ते ॥ पश्चा
द्भव : । अग्रादिपश्चाद्धिमचच् ॥ प
च्छम० इ० प्रसिद्धेदेशे ॥

पश्चिमक्रतु : । पुं० अन्त्येष्ट्याम् ॥

पश्चिमरात्रि : । स्त्री० अपररात्रि ॥

॥ पश्चिमाचासौरात्रिश्च । विशेषणस
मास : ॥

पश्चिमास्त्री० अस्ताचलावच्छिन्नदिशि

। प्रतीच्याम् । वारुण्याम् ॥ तद्दि-

ग्भववायुगुणा यथा । पश्चिमोमारुत

स्तीक्ष्णः । कफमेहविशोषणः । स-

द्यः प्राणहरोदुष्टः शोषकारीशरी

रिणाम् इ० रा० नि० ॥ अपिच ।

पश्चिमोग्निवर्षवर्णवलाग्यविवर्धनः

। कषायः शोषणः स्वर्गरोचनो

विशदीलघुः ॥ अपालघुत्ववैशद्यशैत्य

वैमल्यकारकः । सर्वद्रव्येष्वभिव्यक्तः

प्रभावरसवीर्यकृत् ॥ व्रणसंरोपणस्त्व

च्योदाहशोथतृषापह इ० रा० व० ॥

पश्य । अ० विस्मये ॥ प्रशंसायाम् ॥

पश्यन् । त्रि० ईक्षणकर्त्तरि ॥ पश्यति

। दृशिर्० । लट् : शतृ ॥

पश्यत । अ० प्रशंसायाम् ॥ विस्मये ॥

पश्यतोहर : । त्रि० चोरे ॥ यथा ।

पस्पशा

यः पश्यतो हरेर्दर्थसचौरः पश्यतो
हरः ॥ पश्यन्तमनादृत्य हरति । हञ्
। अच् । षष्ठीचानादरे० इति षष्ठी
। वाग्दिक्पश्यद्भ्यो युक्तिदण्डहरे
ष्विति० षष्ठ्या अलुक् ॥
पश्यन्ती । स्त्री० मूलाधारोत्थितहृदयग
तनादरूपवर्णं ॥ यथा । मूलाधारा
त्प्रथममुदितोयस्तुतारः पराख्यः
पश्चात्पश्यन्त्यथहृदयगोबुद्धियुद्धमध्य
माख्यः । इत्यलङ्कारकौस्तुभः ॥
पश्वाचारः । पुं० आचारविशेषः ॥ य-
था । वेदोक्तनयजेद्देवीकामसंङ्कल्प
पूर्वकम् । स एव वैदिकाचारः पश्वा
चारः स उच्यते ॥ इत्याचारतन्त्रम् ॥
पष्ठवाट् । त्रि० युगपार्श्वगे । दमन
कालिकगठारोपितकाष्ठवाहे ॥ पञ्च
संप्रष्टवावर्षवर्हति । वह० । वहश्चे
ति शिवः । पृषोदरादिः ॥
पष्ठौही । स्त्री० बालगर्भस्यांगवि ॥
प्रष्टं वहति । शिवः । बाह्वृत्तिडीप्
पृषोदरादिच्चाट्रलोपः ।
पस्त्यम् । न० निशान्ते । मदने । गृहे ॥
अपस्त्यायति । टैस्त्यै शब्दसङ्घात
योः । आतश्चोपसर्गइतिकः । पृ० ॥
पस्पशः । पुं० शास्त्रारम्भसमर्थके उपो
दृघातसन्दर्भग्रन्थे ॥
पस्पशा । स्त्री० महाभाष्यस्यादिमा
ङ्गिके ॥ स्पशवाधनस्पर्शनयोः ।
यङन्तादचियडोऽचिच्चितिलुक् । अ

पांशुकूलम्

जाद्यतइतिटाप् । दीर्घीकितइत्य
भ्यासस्यदीर्घस्तुनभवति । संज्ञापू
र्वकविधेरनित्यत्वादित्याहुः ॥
पल्लवः । पुं० श्मश्रुधारिस्त्वंच्छजातिवि
शेषे ॥ पारदामुक्तकेशांश्चपल्लवाः श्म
श्रुधारिण इतिहरिवंशः ॥
पल्लिका । स्त्री० कत्तृणे । वारिप्रश्या
म् ॥
पा । स्त्री० रत्तणे ॥ पाने ॥ पूते ॥
पूरिते ॥ त्रि० पातरि ॥ पानम् ।
पा० । सं० । क्तिप् ॥
पांशवम् । न० लवणविशेषे । रोमके ।
श्रीङ्गिज्जे । ऊषरजे । औषरे । रेह
इति भा० ॥
पांशुः । पुं० धूली ॥ सस्यार्थचिरसं
चितगोमये ॥ पर्पटे ॥ कर्पूरविशे
षे ॥ न० ह्रस्वमन्यरे ॥ स्त्री० । नदी
भेदे ॥ पंशति । पशिनाशने । अर्जि
दृशिकम्पमिपशिकाधामित्यादिनाः
साधुः ॥
पांशुका । स्त्री० कैतक्याम् ॥ रजस्वला
याम् ॥ इ० शब्दास्त्रिभिः ॥
पांशुकासीसम् । न० कामीसे इ० रा० ॥
पांशुकुली । स्त्री० रथ्यायाम् ॥ इ०
हारावली ॥
पांशुकूलम् । न० अनामपट्टोलिकाया
म् ॥ यथा । शासनधर्मकीलः स्यान्
मकुतिः शूद्रशासनम् । पट्टोलिका
कृष्णकीलापांशुकूलं नकम्यचिदिति

पांशुला .

त्रिकाण्डशेषः ॥
 पांशुचत्वरः । पुं० घनोपले ॥ ..
 पांशुचन्दनः । पुं० शिवे ॥ पांशुचन्द
 नमिवयस्य ॥
 पांशुचागरः । पुं० दूर्वाञ्चिततटीभुवि
 ॥ वर्द्धापके ॥ प्रशंसायाम् ॥ पुरोटौ
 ॥ धूलिगुच्छके । पटवासि ॥
 पांशुजम् । न० पाक्ये लवणे । औद्भि
 दे ॥
 पांशुपत्रम् । न० वास्तुके ॥
 पांशुपय्ययिः । पुं० पय्यटे । पित्तपा
 पडा इ० भा० ॥
 पांशुमर्दनः । पुं० केदारि ॥
 पांशुरः । पुं० टंशके । डांस० इ० भा०
 ॥ पीठसर्पिणि । खञ्जे ॥ पांशुरस्या
 स्थस्मिन्वा । नगपांशुपाण्डुभ्यश्च
 तिरः ॥
 पांशुरागिणी । स्त्री० सहामेदायाम् ॥
 पांशुलः । पुं० पुंशुले ॥ शम्भोः खट्वा
 ॥ हरे ॥ पापिनि ॥ प्रतिके ।
 करञ्जविशेषे ॥ त्रि० पांशुयुक्ते ॥
 पांशुः अस्तिअस्यअस्मिन्वा । सि-
 ध्मादित्वाङ्गच् ॥
 पांशुलवणम् । न० औद्भिदे । पांशवे ।
 वसुके ॥ औद्भिदं पांशुलवणं यज्जा
 तंभूमितः स्वयम् । चारंगुरुकट्ट
 स्त्रिगंधं श्लेष्मलं वातनाशनम् ॥
 पांशुला । स्त्री० असत्त्याम् ॥ भुवि ॥
 पांशुपापमस्यस्याः । नगपांशुपाण्डु

पाककृष्णः

भ्यश्च तिरः । कपि० । लः ॥ सि-
 ध्मादित्वाङ्गञ्वा ॥ पांशुलातिवा ।
 आतोनुपेतिकः ॥ केतक्याम् ॥ रज
 स्वलायाम् ॥ इ० रा० नि० ॥
 पांसनः । त्रि० दूषके । दोषोत्पादके
 पांसुः । पुं० रजसि । धूलौ ॥ चिरसं
 चितगोमये । खात० इ० भा० ॥
 पंसयति । पसिनाशने । अर्जिदृशि
 इतिसाधुः ॥
 पांसुलः । त्रि० रजस्वले ॥ पांसुरस्थ
 स्य । सि० लच् ॥
 पाकः । पुं० परिणती ॥ शिशी ॥ केश
 स्यजरसाशीकल्मे ॥ उदराग्निना
 हारस्यपचने ॥ पचायाम् । म्याल्या
 दीपचने ॥ म्यालीमार्जनाद्योदन
 परीक्षान्तोव्यापारनिचयः पाकः इ
 तिस्मृतिः ॥ भर्जनंतलनंस्वदः
 पचनं कृद्भितंतथा । तान्दूरंपुटपाक
 श्चपाकः सप्तविधोमतः ॥ नित्यं
 नूतनभागडिनकर्त्तव्यः पाकएवच
 । अथवापन्नपर्यन्तं ततस्त्याज्यमनी
 षिभिः ॥ दैत्यविशेषहृत्तभातरि ॥
 पचनम् । डुपचष्० । घञ् ॥ पच्य
 ते, परिणस्यतेऽनेनवा । हलश्च तिघ
 ज् ॥ पातिपिवतिवा । पारक्षणे पा-
 पानेवा । अर्भकपृथुक पाकावयसी
 तिकनप्रत्ययान्तोनिपातित ॥ इ
 शाभीकापाशलीतिकन्वा ॥
 पाककृष्णः । पुं० पानीयामलके ॥

पाकमत्स्य :

कृष्णफलपाके ॥

पाककृष्णफल : । पुं० पाककृष्णे ॥

पाकजम् । न० काचलवणे ॥ परिणा
मशूले ॥ त्रि० । पाकाज्जाते ॥ य-
थारूपादिचतुष्टयंपृथिव्यांपाकजम
निच्यञ्च । अन्यत्रापाकजंनिच्यमनि-
च्यञ्च । निच्यगतंनिच्यमनिच्यगतम
निच्यम् । पाकस्ते ज : संयोग : तेन
पूर्वरूपंनश्यतिरूपान्तरमुत्पद्यते इ-
त्यर्थः । अत्रपरमाणुष्वेवपाकोनद्
व्यणुकादौ, अपाकनिचिप्ते घटेपर
माणुषुरूपान्तरोत्पत्तौश्यामघटना
शेषुनद् व्यणुकादिक्रमेणरक्तघटोत्प-
त्तिः । तत्रचपरमाणुःसमवायिकार
णम् । तेज : संयोगोऽसमवायिकार
णम् । अष्टादिकंनिमित्तकारणम्
द्रव्यणुकादिरूपंपरमाणुरूपमसमवा-
यिकारणमितिपीलुपाकवादिनोवै-
शेषिका : । पूर्वघटस्यनाशंविनैवा-
वयविन्यवयवेषुपरमाणुपर्यन्ते षुयुग
पद्रुपांतरोत्पत्तिरिति । पिठरपाकवा-
दिनोनेयायिका : । अतएवपार्थिव
परमाणुरूपसदिकमनिच्यमिच्यर्थः ॥
अन्यत्रजलादावित्यर्थः इतितर्कदी-
पिका ॥

पाकपुटी । स्त्री० कुम्भशालायाम् ।

आवा इ० भा० ॥ इ० हेमचन्द्रः ॥

पाकफलः । पुं० पानीयामलके ॥

पाकमत्स्यः । पुं० व्यञ्जनविशेषे । मत्स्य

पाकल :

ले ॥

पाकयज्ञः । पुं० ब्रह्मयज्ञादन्येषुपंचमहा
यज्ञान्तर्गतेषुवैश्वदेवहोमवलिकर्म
नित्यश्राद्धाऽतिथिभोजनात्मकेषुचतु-
र्षु ॥ स्वर्गापवर्गयोः सिद्धिंपाकय-
ज्ञेप्रचक्षते इतिफलंसमुचितस्य ।
प्रत्येकफलमुक्तं हारीतेनयद्देवेभ्योजु-
हीतिदेवलोकांतेनजयतिपितृभ्यो
ददातिपितृलोकांतेनजयति०यत्स्वा-
ध्यायमधीतेऽपिलोकांतेनजयति य-
द्भूतेभ्योवलिंहरतिभूतलोकांतेनजय-
तीति ॥ धन्यंयशस्यमायुष्यंस्वर्ग्यं
ञ्चातिथिपूजनम् इतिमनुः ॥ अ-
त्रभावादीनामविभक्तानामपिसंशु-
ष्टानांमुख्ये नैकेनैवपाकयज्ञाः क-
र्त्तव्याः । यदाहुः । एकपाकेनिष-
सतांपितृदेवद्विजार्चनम् । एकंभवे-
द्विभक्तानांतदेवस्याद्गृहेगृहे इति
एकपाकेनिवसतामित्युपक्रम्यसंशु-
ष्टानागित्यभिधानाद्विभक्तानामिति
द्रव्यपार्थक्यपरं ॥ अष्टकादिषु ॥ वृ-
षीत्सर्गगृहप्रतिष्ठादीनांहोमे । चरु-
होमाङ्गकर्मणि ॥

पाकयज्ञिकः । पुं० पाकयज्ञकर्त्तरि ॥

पाकरञ्जनम् । न० तेजपत्रे ॥

पाकलः । पुं० कुञ्जरज्वरे ॥ बोधनद्र-
व्ये ॥ अनिले ॥ वज्जौ ॥ पाकलाति

। ला० । आतोनुपेतिकः ॥ न० ।

कुष्ठौषधौ ॥ त्रि० । ब्रह्मादिपाकका

पाकिमाः

रिणि ॥

पाकली । स्त्री० कर्कश्यां ॥
 पाकशाला । स्त्री० महानसे । रसवच्या
 म् । रसोर्द्धे० इ० भा० ॥ अग्निको
 गतस्याः कर्तव्यतोक्ता । प्राच्यां
 दिशिस्नानगृहमार्गं व्यां पचनालय
 म् । शयनंयाम्यदिग्भागेनैर्हत्यांश
 स्वमन्दिरम् ॥ प्रतीच्यांभोजनगृहं
 वायुभागेसभागृहम् । भाण्डारसद
 नंसौम्ये त्वैशान्यां देवतालयमिति
 पीयूषधारायांकश्यपः ॥
 पाकशासनः । पुं० इन्द्रे ॥ पाकस्थ
 चभातुः शासनः । शासयति ।
 शासु० । शिजन्तः न० ल्यु० ॥
 पाकशासनिः । पुं० इन्द्रात्मजे । ज
 यन्ते ॥ पाकशासनस्यापत्यम् अत
 इज् ॥
 पाकशुक्ता । स्त्री० कक्खस्याम् ॥
 पाकस्थानम् । न० महानसे ॥ पाकस्थ
 स्थानम् ॥
 पाकस्थाली । स्त्री० रन्ध्रपात्रे ॥ पा
 कस्थस्थाली ॥
 पाका । स्त्री० बालिकायाम् ॥ अजा०
 टाप् ॥
 पाकाभिमुखः । त्रि० सिद्ध्यन्मुखे ॥
 पाकारिः । पुं० श्वेतकाञ्चने ॥
 पाकिमम् । त्रि० पक्वमे ॥ पाकेननि
 हृतम् । भावप्रत्ययान्तादिमप् ॥
 पाकिमा । पुं० पाकतायाम् ॥ पाकस्थ

पागलः

भावः । इमनिच् ॥

पाकुक्कः । पुं० सूपकारि ॥ पचति ।
 डुपचष् ॥ पचिनशोर्णुकन्कनुमौ
 चेतिसाधुः ॥
 पाक्यम् । न० विड्लवणे । खारौलूण
 इ० भा० ॥ पुं० यवचारि ॥ त्रि० ।
 पक्तव्यं ॥ पच्यते । डुपचष् ॥ ऋ
 हलोग्यत् । चजोरितिकुचम् ॥ पा
 केसाधुवा । तत्रसाधुरितियत् ॥
 पाक्विकः । त्रि० पक्षपातिनि ॥ पक्षि
 घातके । शाकुनिके ॥ पक्षेणनिर्ह
 त्तम् । ठञ् ॥ पक्षिणोहन्ति । पक्षि
 मत्स्यमृगान्हन्तीतिठक् ॥ पक्षभवे ॥
 पाखण्डः । पुं० पाषण्डे । सर्वलिङ्गि
 नि ॥ पाखण्डयति । खडिभेदने ।
 पचाद्यच् ॥ यथा । पालनाच्चत्रयीध
 र्मः पाषण्डं ननिगद्यते । तंखण्डय
 न्तितेयस्मात्पाखण्डास्तेनहेतुना ॥
 नानाव्रतधरानानावेशाः पाखण्डि
 नोमताः ॥ एषांवाङ्मात्रेणाप्यर्च
 नंनिषिद्धम् । यथाहमनुः । पाख
 ण्डिनोविकर्मस्थानवैडालव्रतिकान्
 शठान् । हेतुकान्क्ववृत्तीश्चवाङ्
 मात्रेणापिनार्चयेदिति ॥ (*) ॥
 निशामुखेषुखद्योता स्तमसाभान्ति
 नोग्रहाः । यथापापेनपाखण्डा न
 हिविदाः कलीयुगे ॥ इतिभागव
 तम् ॥

पागलः । पुं० उन्मत्ते । वातुले ॥ य

पाचल :

था । पागलायाङ्गहीनायचाभ्यायव
धिरायच । जडायचैवमूर्खायक्तीवतु
ल्यायपापिने ॥ ब्रह्महत्यांलभेत्सो
प्रियः स्वकन्यां ददातिचेतिब्रह्मवैव
र्त्तप्रकृतिखण्डे १४ अध्यायः ॥
पागलायेत्यत्रपङ्कवे० इतिपाठान्तर
मपिदृश्यते ॥

पाङ्क्तिः । पुं० प्रगाथविशेषे ॥ पङ्क्ति
रादिरस्य । सोम्यादिरितिच्छन्दसः
प्रगाथेष्वित्यने ॥ पङ्क्तिभोजनार्हे

पाङ्क्तियः । त्रि० सद्भिः सहैकपङ्
पाङ्क्त्यः । त्रि० क्तीभोजनार्हे ॥

पाचकः । पुं० अग्नौ ॥ मूपकारे । वि
क्लित्यनुकूलव्यापारवति ॥ न० ।
पित्तविशेषे ॥ यथा । पाचकंपचते
भुक्तशेषाग्निवलिवर्द्धनम् । रसमूत्र
पुरीषाणिविरेचयतिनित्यं इति
भावमिश्रः ॥ पचति । डुपचष्० ।
खुल् ॥

पाचनः । पुं० अनले । अग्नौ ॥ अन्न
रसे ॥ रत्नैरगडे ॥ न० । दोषपाच
ककाथौषधे । दशमूल्यादौ ॥ यत्प
चक्ष्याममाहारं पचेदामंरसञ्चयत् ।
यदपक्रान्पचेद्दोषांस्तद्विपाचनमुच्य
ते ॥ अस्ते ॥ प्रायश्चित्ते ॥ त्रि०
पाचयितरि ॥

पाचनकः । पुं० टंकणे ॥

पाचनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

पाचलः । पुं० अग्नौ ॥ पाचके ॥ एध

पाञ्चलोहितकम्

नद्रव्ये ॥ वाते । वायौ ॥ न० पाच
के-न० इ० हे० ॥

पाचालः । पुं० पाचलार्थेषु ॥ इ० हे० ॥

पाचितः । त्रि० कृतपाके । सञ्जातपाके
। पकाया० इ० भा० ॥

पाची । स्त्री० लताविशेषे । मरकतप-
ल्याम् । हरितपत्रिकायाम् ॥

पाजः । न० वले ॥ पाति । पारक्षणे
पातेर्बलेर्जुट्चैत्यमुन् । पाजसी० पा
जांसी० इत्यादि ॥

पाञ्चकपालः । त्रि० पञ्चकपालयागस
स्वम्भिनि ॥ पञ्चकपालस्थायम् ।
अग् ॥

पाञ्चकलायिकम् । न० परिमाणविशि-
षे ॥ पञ्चकलायाः परिमाणमस्य ।
तद्वितार्थमित् ॥ तदस्यपरिमाणमि
तिठञ् ॥

पाञ्चजन्यः । पुं० श्रीकृष्णास्यशङ्खे ॥
पञ्चजनेदैत्यविशेषेभवः । पञ्चजना
दुपसंख्यानमित्तित्र्यः । पञ्चजनी
नामासुरासीत्तदस्थिभवत्त्वात् ॥
पञ्चजनेपातालिभवः इ० स्वामी ॥
जम्बूद्वीपस्थोपद्वीपभेदे ॥ अग्नौ ॥

पाञ्चजन्यधरः । पुं० विष्णौ ॥

पाञ्चनदः । पुं० पञ्चनददेशाधिपे ॥
त्रि० पञ्चनददेशसम्बन्धिनि ॥

पाञ्चभौतिका । त्रि० पञ्चभूतनिर्मिते ॥

पाञ्चालिका । स्त्री० पाञ्चालिकायाम् ॥

पाञ्चलोहितकम् । न० परिमाणविशि-

पाटक :

धि । पञ्चलोहिन्योगुञ्जाः परिसृणस्य
। तद्वितार्थेति समासे तदस्य परिमाण
मित्तिठञ् । भस्याठइतिपुं वद्वावाहो
हिनीशब्दस्य कारनकारयोर्निवृत्तिः ॥
पाञ्चशब्दिकम् । न० पञ्चप्रकारवाद्ये ॥
यथा । अङ्गजं चर्मजं चैव तन्त्रजं कांस्य
जंतथा । फुत्कृतञ्चेति मुनिभिः क
थितं पाञ्चशब्दिकमितिस्कान्दं रेवा
खगडम् ॥

पाञ्चार्थिकः । पाशुपते ॥ इ० त्रि० ॥
पांचालः । पुं० पांचालानां राज्ञि ॥ त्र
त्रियसमानशब्दादित्यपच्यवत्प्रच्य
यः ॥ पांचालाः पुं० बहुत्व ॥ त्रि०
। पांचालदेशोद्भवे ॥

पांचालिका । स्त्री० वस्त्रदन्तादिनिर्मि
तपुत्रिकायाम् । शालभञ्ज्याम् ॥
पांचालदेशे भवा । जनपदतदवधोरि
तिवुञ् ॥

पांचालनगरम् । न० स्त्री० छिपुफर
पांचालपुरम् । न० कावाद् इति
ख्यातेपत्तने ॥

पांचाली । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ पुत्रिका
याम् । पुतली० इति० भा० ॥
कीमलाख्यवृत्त्यनुप्रासघटकवृत्तिभे
दे ॥ मागध्याम् । पिप्पल्याम् ॥
पाट् । अ० सम्बोधने ॥ पाटयति । प
टगतौ । णिजन्तः क्तिप् ॥

पाटकः । पुं० रोधसि ॥ ग्रामैकदेशे ॥
पञ्चादिपातके । अत्रादिचालने ॥

पाटला

वाद्यप्रभेदे ॥ महाकिष्कौ ॥ मूलद्र
व्यापचये ॥ कटकान्तरे ॥ पटति ।
पट० । श्वल् ॥

पाटच्चरः । पुं० चौरि ॥ पाटयंश्चरति ।
चर० । पचाद्यच् । पृषोदरादिः ॥

पाटनम । न० छेदने । पाडगाइ० भा०

पाटलः । पुं० आशुधान्यं । घटिकादौ
॥ श्वेतरक्तवर्णे । गुलावीरङ्ग० इ०

ग्रामीण० भा० ॥ न० । पाटलापु
ष्पे ॥ कुङ्कुमे ॥ पाटल्यवयवे ॥ पा

टलीविकारि ॥ त्रि० श्वेतरक्तवर्णयु
क्ते ॥ पाटलोवर्णोऽस्यास्ति । अच् ॥

पाटयति । पट० । अण्ताद्दृष्टादित्त्वा
त्कलः ॥ पाटल्या अवयवविकारो

वा । विख्याद्यण् ॥ पाटलायाः पुष्प
म्पाटलम् । अनुदात्तादेश्चैत्यजः

पुष्पमूलपुवहुलमिति बहुलग्रहणात्
नेहलप् ॥

पाटलद्रुमः । पुं० पुत्रागवृत्ते ॥

पाटला । स्त्री० पाडल इ० भा० पुष्प
वृत्ते । अमोघायाम् । काचस्याल्या

म् । फलेरुहायाम् । पारुल इ० गौ०
भा० ॥ पाटलातुवरातिक्ताऽनुष्णा

दोषत्रयापहा । अर्ताचश्वासशोथा
सच्छर्दिहिकातृषाहरी ॥ पुष्पं कषा

यं मधुरं हिमं हृद्यं कफासनुत् । पित्तः
तीसारदाहघ्नं फलं हिकासपित्तनुत्

॥ पाटलाति । ला० । कः ॥ पाट
लवर्णायांगवि ॥ अनुदात्तत्वाभावा

पाटीर :

नडीष् ॥

पाटलापुष्पसन्निभम् । न० पद्मकाष्ठे ॥

पाटलि : । पुं० स्त्री० पाटलायाम् ॥

मुष्ककद्रुमे ॥ पाति । पा० क्विप् ।

टलति । टलवै क्तव्ये । सर्वधातुभ्य

इन् । पाश्चाऽसौटलिञ्च ॥

पाटलिपुत्रम् । न० पाटलिपुत्रके ॥ य

त्रच्यसुदर्शनाभिधस्यराज्ञःपुत्राणारा

जविद्याधिगमायकलौमर्त्यलीकेह

हस्पतिसदृशेनविष्णुशर्मणाप्रचत-

न्वहितोपदेशादयोयथारचिता : ॥

पाटलिपुत्रकम् । न० पटना० इ०

प्र० नगरवि० । कुमुमपुरे ॥

पाटली । स्त्री० मुष्ककवृक्षे ॥ कटभी-

वृक्षे ॥ पाटलायाम् ॥

पाटवम् । न० पटुत्वे । पटिमनि ॥

पटोर्भावः । इगन्ताञ्चलघुपूर्वादि-

च्यम् ॥ आरोग्ये ॥

पाटविकः । त्रि० धूर्त्ते ॥ घटी । द-

क्षे ॥ पाटववति । मत्वर्थीयष्टन् ॥

पाटहिका । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥ इति०

हारावली ॥

पाटितः । त्रि० दारिते । भिन्ने ॥

पाटी स्त्री० बलायाम् ॥ अनुक्रमे ।

परिपाश्याम् ॥ यथा । पाटींसङ्गित

स्यति ॥

पाटीरः । पुं० मूलके ॥ केदारि ॥ वे-

णुसारि ॥ वारिद ॥ तितत्री ॥

वह्नि ॥ वातिके ॥ चन्दने ॥ यथा

पाठक्रमः

। पाटीरतवपटीयान्कः परिपाटी

भिमामुरीकर्तुम् । यत्पिंपिताम-

पिनृणांपिष्टोपितनोषिपरिमलैः

पुष्टिम् ॥ पटीरएव । स्वार्थिकोण् ॥

पाश्व्यम् । न० पट्टशक्ते ॥ पाश्व्यंशाक

न्तुमधुरंदुर्जरंगुरुपाकिच ॥

पाठः । पुं० पठने । ब्रह्मयज्ञे । शि-

ष्याणामध्यापने ॥ विधिनावेदस्या

भ्यसने ॥ यथा । आदौचप्रणवञ्ज-

पत्वास्तोत्रवासंहितांपठेत् । अन्ते

चप्रणवंदद्यादित्युवाचादिपुरुषः ॥

सर्वत्रपाठेविज्ञेयोच्चन्यथाविफलंभवे

त् ॥ शुद्धेनानन्यचित्तंनपठितव्यं

प्रयत्नतः । नकार्यासक्तमनसाकार्यं

स्तोत्रस्यवाचनमिति तान्त्रिकाः ॥

अपिच ॥ आधारेस्थापयित्वातुपुस्त

कंवाचयेत्सुधीः । हस्तसंस्थापनादेव

यस्मादल्पफलंलभेत् । स्वयंचलिखि

तंयत्तुक्वतिनालिखितंनयत् । अत्रा

ज्ञानेनलिखितंतच्चापिफलंभवेदि

ति चण्डीस्तोत्रादिपाठेषुविधिरिष-

निरूपितः ॥ पठनम्०पाठनंवा ।

पठ० । भावेघञ् ॥

पाठकः । त्रि० उपाध्याये ॥ धर्मभाग

के । धर्मकथके ॥ पठति । पठ० ।

शब्दल् ॥ अर्थतरि ॥

पाठक्रमः । पुं० पदार्थबोधकवाक्या-

नांक्रमे ॥ तस्माच्चपदार्थानांक्रमश्चा

श्रीयते । येनक्रमेणवाक्यानिपठिता

पाठशाला .

नितेनैवक्रमेणाधीतान्यर्थप्रत्ययंजन
यन्ति । यथार्थप्रत्ययंचपदानामैनु-
ष्ठानम् । सचपाठोद्विविधः । मन्त्र
पाठोब्राह्मणपाठश्च । तत्रार्त्न या
ऽग्नीषोमीययोस्तत्तद्याज्यानुवाक्या
नांपाठक्रमाद्यःक्रमश्चाश्रीयतेसमन्त्र
पाठः । सचायंमन्त्रपाठोब्राह्मणपा
ठाद्वलीयान् । अनुष्ठानेब्राह्मणवा-
क्यापेक्षयामन्त्रपाठस्यान्तरङ्गत्वात्
। ब्राह्मणवाक्यं हि प्रयोगाद्द्विहरेवे
दमेवंकर्त्तव्यमित्यवबोधकृतार्थम् ।
मन्त्राः पुनः प्रयोगकालेव्याप्रिय-
न्ति । अनुष्ठानक्रमस्यस्मरणक्रमाधी-
नत्वात् तत्क्रमस्यचमन्त्रक्रमाधी-
नत्वाद्दन्तरङ्गोमन्त्रपाठइति । प्रया-
जादीनांसमिधोयजतितनूनपातंय
जतीत्येवंविधिवाक्यक्रमाद्यः क्रमः
सब्राह्मणपाठक्रमःयद्यपिब्राह्मणवा-
। क्यान्यर्थविधायकृतार्थानित्यपि
प्रयाजानांक्रमस्मारकान्तरस्याभावा-
त्तान्येवक्रमस्मारकत्वेनस्वीक्रिय-
न्ते इतिलौगाक्षिभास्करः ॥ पाठ
क्रमादर्थक्रमोवलीयान् ॥

पाठभूः । स्त्री० ब्रह्मारण्ये । वेदपाठ
स्थाने ॥

पाठमञ्जरी । स्त्री० शालिपक्षिण्याम् ॥

पाठशाला । स्त्री० अध्ययनगृहे ॥ पाठ

स्यअध्ययनस्यशालागृहम् ॥ यद्वा ।

विधिवोधितस्यसाङ्गवेदाध्ययनस्य-

पाठशाला

विधिवद्गुरुसुखादध्ययनाध्यापनरू-
पंब्रह्मयज्ञापरपर्यायमभ्यसनंपाठः ।
तदर्थशालादेवालयदिः ॥ तथाहि
मनुः । तपोविशेषैर्विविधैर्ब्रतैश्चवि-
धिचोदितैः । वेदः कृत्स्नोऽविगन्त-
व्यः सरहस्योद्विजन्मना ॥ २ ।
१६५ ॥ तपोविशेषैर्नियमकलापैर्वि-
विधैर्बहुप्रकारैश्चअर्धे प्यमाणस्त्वा-
चान्तद्रव्यादिनोक्तैः सिवेतेमांस्तुनि-
यमानित्यादिभिर्वच्यमाशैरपि । ब्र-
तैश्चउपनिषन्महानाम्बिकादिभिः
विधिदेशितैः स्वगृह्यविहितैः ।
समयवेदोमन्त्रब्राह्मणात्मकः सोपि
निषत्कोपिअर्धे तव्यः । रहस्यमु-
पनिषत् । प्राधान्यख्यापनायपृथङ्-
निर्देशः ॥ १६५ ॥ अपिच । योन-
धीत्यद्विजोवेदमन्यत्रकुरुतेश्रमम् ।
सजीवन्नं वशूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्ध-
यः ॥ योद्विजोवेदमनधीत्यन्यत्रा-
र्थशास्त्रादीश्रमंयत्नातिशयंकरोति
सजीवन्नेवपुत्रपौत्रादिसहितः शी-
घ्रंशूद्रत्वंगच्छति । वेदमनधीत्यापि
स्मृतिवेदाङ्गाध्ययनेविरोधाभावः
। अतएवशङ्खलिखितौ । नवेदम-
नधीत्यान्यांविद्यामधीयीतान्यत्रवे-
दाङ्गस्मृतिभ्यः ॥ १६८ ॥ (*) ॥
तस्माद्देवालयेनित्यं धर्मशास्त्रस्य
वाश्रुतेः । पठनंकारयेद्राजन्यदो-
च्छेद्धर्ममात्मनइतिवज्जिपुराणम् ॥

पाठी

यस्तुदेव्यागृहेनिच्यंविद्यादानं प्रवर्त्त
 येत् । सभवेत्सर्वलोकानांपूज्यः
 पूजापदंब्रजेदितिपुराणान्तरम् ॥
 पाठशालिनी । स्त्री० पाठमञ्जर्याम् ॥
 पाठा । लताविशेषे । अम्बष्ठायाम् । व
 नतित्तिकायाम् । तिक्तपुष्पायाम् ॥
 अस्यागुणायथा । पाठीणाकटुका
 तीक्ष्णावातश्नेहप्रहरीलघुः । हन्ति
 शूलज्वरच्छर्दिकुष्ठातीसारहृद्रजः
 ॥ दाहकण्डुविषश्वासकृमिगुल्मगर
 व्रणान् । इ० भावप्रकाशः ॥ अम्ब
 ष्ठासकषायाम्नाकफकण्ठरुजापहा ।
 वातामयवलासघ्नोरुचिकृद्दीपनीपरा
 ॥ इ० रा० नि० ॥ अस्याःशाकप्र-
 कारस्तु । पाठाशाकंगतरविदिमेग
 व्यतर्कणसिद्धं प्रातः कालेजरणम्
 हितैतप्रतैलेविपाच्यम् । चूर्णलिप्तं
 लज्जणसहितं मारिचंतत्रनव्यं सर्वे
 भ्यस्तद्भवतिरुचिदं व्यञ्जनेभ्यः प्रभृत्
 म् ॥ पठ्यते । पठ० । कर्मणिघञ् ।
 अजादित्वात्टाप् ॥
 पाठिका । स्त्री० पाठायाम् । पटांडू०
 इ० प० भा० ॥
 पाठितः । त्रि० अध्यापिते ॥ यथा ।
 माताशत्रुः पितावैरीबालीयेननपा
 ठितः । नशोभतेसभामध्ये हंसमध्ये
 वकीयथेति ॥
 पाठी । पुं० चित्रकवृक्षे ॥ यथा त्रि०
 । पाठविशिष्टे पाठोस्यास्तीति ।

पाणिगृहीती

अत्रद्वनिठनावितीनिः ॥
 पाठीकुठः । पुं० चित्रकवृक्षे ॥
 पाठीनः । पुं० बोयाली० इ० रा० नि०
 भा० प्रसिद्धे मत्स्ये । सहस्रदंष्ट्रे ।
 बोदाले ॥ गुणायथा । पाठीनः क
 फलोवल्थोनिद्रालुः पिशिताशनः
 । दूषयेद्द्रुधिरंपित्तं कुष्ठरोगकरोतिच
 ॥ ३३३ ॥ पाठीनः खण्डितः
 शस्त्रैर्वेसवारसमन्वितः । कटुतैले
 नसम्भृष्टोहिङ्गुतक्रेणयोजितः ॥
 पाठीनः कफकृद्बन्धोनिद्रालुर्वात-
 नाशनः । मांसाशीवातरक्तस्यका
 रकोरितसस्तथा ॥ पाठिंपृष्ठं नमय-
 ति । णामुप्रहृत्त्वे । णिच् । अन्येभ्यो
 डः । अन्येषामपीतिदौर्घः ॥ पा
 ठके ॥ गुग्गुलुद्रुमे ॥
 पाठ्यः । त्रि० अध्यापनीये । पाठनी
 ये ॥
 पाणः । पुं० पाणी ॥ इतिशब्दचन्द्रि
 का ॥
 पाणविकः । त्रि० पणवस्यवाङ्के ॥
 पाणिः । पुं० पञ्चशास्त्रे ॥ शये । करे । हस्ते
 ॥ पणायन्तिव्यवहरन्त्यनेन । पण०
 । अशिपाणायोरुडायलुकीचैतीण
 आयप्रत्यस्यलुक्च ॥ कुलिकवृक्षे ॥
 स्त्री० । पण्यवीथ्याम् । इडि
 पाणिकम् । न० पणोनक्रीते ॥ असमा
 सेनिष्कादिभ्यद्वितिठक् ॥
 पाणिगृहीती । स्त्री० पत्न्याम् । वि-

पाणिनीयम्

धानेनोढायाम् ॥ अग्निसाक्षिकृत-
यापाणिः गृहीतोयस्याः । पाणि
गृहीतीभार्यायामितिङ्गीष् । कुतूह
लादिनाप्रांणिगृहीतोयस्यादास्या-
देः सातुपाणिगृहीताः ॥

पाणियहणम् । न० विवाहे ॥

पाणियाहः । पुं० भर्त्तरि । पथ्यौ ॥

पाणिं गृह्णाति । गृह्ण० । अण् ॥

पाणिघः । पुं० पाणिवादे । मृदङ्गादि
वादके ॥ पाणिंपाणिनावाहन्तीति
विग्रहेपाणिघताडघौशिल्पिनीत्यने
नपाणावुपपदेहंतेष्टक्टिलोपोघत्व-
ञ्चनिपात्यते ॥

पाणिघातः । पुं० पाणिनाहनने ॥

पाणिजः । पुं० नखे ॥

पाणितलम् । न० कर्षपरिमाणे । तो
लकहये ॥ हस्ताधीभागे ॥

पाणिनः । पुं० पाणिनिमुनी ॥ इति

त्रिकाण्डशेषः ॥ पणानम् पण० ।
घञर्थकविधानमितिपणेः कः पणो
ऽस्यास्ति० इ० पणीतस्यगोत्रापत्यम्
। अण् । गाथिविदधिकेशिगणिपणि-
नश्चेत्यऽणिपरेटिलोपोन ॥

पाणिनिः । पुं० दाक्षीपुत्रे । शालङ्कि

निः व्याकरणसूत्रकारेमुनी ॥ पाणि
नोयुवापत्यम् । इञ् ॥

पाणिनीयम् । न० पाणिनिप्रोक्तेव्याक

रणे ॥ प्रमाणभूतआचार्यैर्दर्भपवि-

त्रपाणिः शुचावकाशे प्राङ्मुख

पाणिसर्ग्या

उपविश्यमहताप्रयत्ने नसूत्राणिप्रण
यतिस्मृतत्राशक्यं वर्णेनाप्यनर्थकेन-
भवितुमिति महाभाष्यम् ॥ पाणि
निनाप्रोक्तम्० उपज्ञातंवा । वृडा-
च्छः ॥ त्रि० तदर्थं त्वेदित्रोः ॥

पाणिनीयमधीतेवेदवा । प्रोक्तास्तु
गित्यणोलुक् । तेनस्त्रियाम्पाणिनी
या० ब्राह्मणीअत्रनडीप् ॥

पाणिन्धमः । त्रि० अन्धकाराद्यावृता
ध्वनि ॥ तत्रहिप्राणयोध्वायन्ते ऽस्मि
न्निति विग्रहेउग्रम्यश्रे रस्मदपाणि-
न्धमाश्चेतिखश् । मुम् ॥

पाणिन्धयः । त्रि० पाणिद्वारापानक-
र्त्तरि ॥

पाणिपीडनम् । न० विवाहे ॥ पाणेः
पीडनम्यहणम् । कृद्योगाचषष्ठीस
समस्यतइतिवाच्यम् ॥

पाणिभुक् । पुं० उदुम्बरवृत्ते ॥ त्रि० ।

पाणिकरणकभोक्तारि ॥

पाणिमर्द्दः । पुं० करमर्द्दके ॥ पाणिं
मृद्नाति । मृदत्तोदे । कर्मर्गण् ॥

पाणिमुक्तम् । न० अस्त्रे ॥ इतिहला-
युधः ॥

पाणिरुहः । पुं० नखे ॥

पाणिवादः । त्रि० मृदङ्गादिवादके ॥

पाणिंवादयति । वदेर्यन्तादण् ॥

पाणिवादकः । त्रि० पाणिवादे ॥

इ० हे० च० ॥

पाणिसर्ग्या । स्त्री० रज्जौ ॥ पाणिभ्यां

पाण्डु :

सृज्यते । सृजविसर्गं । पाणौसृज्यर्ण
दितियत् । चजोरितिकुचम् ॥
पाणौतलम् । न० पाणितले ॥ विडा-
लपदकर्षौचपाणौतलमुदुम्बरमिति
शब्दमाला ॥

पाणौकरणम् । न० विवाहे ॥ इति०
जटाधरः ॥

पाण्डुरः । पुं० शुक्लवर्णं ॥ मरुवके ॥
न० कुन्दपुष्पं ॥ गैरिके ॥ त्रि० श्वे
तवर्णवति ॥

पाण्डुरपुष्पिका । स्त्री० शीतलावृक्षे ॥

पाण्डवः । पुं० युधिष्ठिरादिपञ्चमु ॥

पांडोरपच्यम् । अण् ॥

पाण्डवाभीलः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

पाण्डवायनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पाण्ड
वानामयनः ॥

पाण्डवेयः । पुं० अभिमन्युसुते । पा
रीक्षितनृपे ॥

पाण्डित्यम् । न० पाण्डितधर्मकर्मणोः
॥ वेदान्ततात्पर्याभिज्ञत्वे । अद्विती
यवस्तुविचारचातुर्यपरिनिष्पन्ने श्रव
णे ॥ पाण्डे तिवुद्धेर्नामैतत्साजाता
यस्यमानतः । सपाण्डितस्तस्यक-
र्मपाण्डित्यंश्रुतिसम्मतम् ॥ पाण्ड
तस्यभावः । वर्णहटादिभ्यः घ्य-
ञ्चेतिष्यञ् ॥

पांडुः । पुं० नृपतिविशेषः । कुन्तीप
त्नी । युधिष्ठिरादीनांजनके ॥ सिते
वर्णे ॥ श्वे तहस्तिनि ॥ प्रतुदाख्यप-

पाण्डु :

क्षिविशेषे ॥ यथा पांडुस्तुद्विविधोऽज्ञे
यश्चित्रपक्षः कलध्वनिः । द्वितीयो
धवलः प्रोक्तः सकपोतस्फुटध्वनिः ॥
चित्रपक्षः कफहरो वातघ्नोऽग्रहणी-
प्रणुत् । धवलः पांडुरुद्विष्टोरक्तपि
त्तहरोहिमः ॥ रसेपाकेचमधुरः
सङ्घाहीवातशांतिहृत् ॥ †*† ॥

पाण्डुरफलीक्षुमे ॥ पटोले ॥ शुक्लपी
तमिश्रितवर्णे । हरिणे । पाण्डुरे ॥
सितपीतसमायुक्तः पाण्डुवर्णः प्र
कीर्तितः । भेदोपिदृश्यते यथा । पा
ण्डुरस्तुरक्तपीतभागीप्रत्यूषचन्द्रवत्
। पाण्डुस्तुपीतभागाहःकेतकीधूलि
सन्निभः ॥ रोगविशेषः ॥ तस्यौषधं
यथा । लोहचूर्णं तक्रपीतं पाण्डुरोग
हरं भवेत् ॥ १ ॥ अपिच । सप्तरात्रं
गवांमूत्रेभावितं चायसोरजः । पा-
ण्डुरोगप्रशान्त्यर्थं पयसाप्रपिबेन्नरः
॥ २ ॥ गोमूत्रसिद्धं पाण्डुरचूर्णं सगु-
डमश्रतः । पाण्डुरोगः क्षयं याति प
क्षिशूलञ्चदारुणम् ॥ ३ ॥ अथोमलं
मुसंतप्तं भूयोगोमूत्रसाधितम् । म-
धुसर्पिर्युतं लीढ्वा पाण्डुरोगी सुखी भ
वेत् ॥ ४ ॥ पुनर्नवात्रिष्टद्घोषवि-
डङ्गं दारुचित्रकम् । कुष्ठं हरिद्रं चि
फलादन्तीचव्यंकलिङ्गकम् ॥ ५ ॥
कटुकापिप्पलीमूलं मुसं शृङ्गीचकार
वी । यवानीकटुफलञ्च तिपृथक्प
लमितं मतमिति ॥ त्रि० । तद्वति ॥

पाण्डुभूमः

पाण्डुः । स्त्री० माषपर्ण्याम् । माषा
णी इ० गौ० भा० ॥ खरुसंयोगोप-
धान्नि तिनडीष् ॥
पाण्डुकः । पुं० शालिविशेषे ॥ पाण्डुरो
गे ॥ पाण्डुवर्णे ॥ पाण्डुवर्णे ॥
पाण्डुकण्टकः । पुं० अषामार्ग ॥ पाण्डू
निकण्टकान्यस्य ॥
पाण्डुकम्बलः । पुं० श्वेतप्रावारे । श्वे
तकम्बले ॥ राजास्तरणवर्णकम्बले ॥
पाण्डुवर्णकम्बलः । पाण्डुश्चासौकम्ब
लश्चेतिवा । यावभेदे ॥
पाण्डुकम्बली । पुं० पाण्डुवर्णकम्बलाह
तिरथे ॥ पाण्डुकम्बलेनपरिवृतोरथः
। पाण्डुकम्बलादिनिरितीनिः ॥ त्रि०
। पाण्डुकम्बलयुक्ते ॥ मत्त्वर्थीयइतिः ॥
पाण्डुतरुः । पुं० धवहृत्ते ॥
पाण्डुनागः । पुं० पुन्नागहृत्ते ॥ श्वेत
गजनागयोः ॥
पाण्डुपत्नी । स्त्री० कौन्याख्यौषधी । रे
णुकायाम् ॥
पाण्डुपत्रम् । न० परिपत्रपत्रे ॥
पाण्डुपुत्रः । पुं० पाण्डवे ॥
पाण्डुपृष्ठः । त्रि० अलक्षण ॥ पाण्डुव
र्णपृष्ठयुक्ते ॥
पाण्डुफलः । पुं० पटोले ॥
पाण्डुफला । स्त्री० त्रिभिटायाम् ॥
पाण्डुभूमः । त्रि० पाण्डुवर्णभूमियुक्तदे
शे ॥ पाण्डुभूमिरस्मिन् । कृष्णोदक
पाण्डुसङ्ख्यायाभूमेरजिष्यते ॥

पाण्डुशर्करा

पाण्डुसृत् । स्त्री० पाण्डुभूमौ ॥ खड्या-
म् ॥
पाण्डुरः । पुं० श्वेतपीतमिश्रितवर्ण
॥ ईषच्छृते ॥ श्वित्त्ररोगे ॥ कामला
रोगे ॥ त्रि० तद्वति ॥ न० मरुवके
॥ पाण्डुःशुक्लोवर्णोऽस्थस्युस्मिन्वा
। नगपांशुपाण्डुभ्यश्चेतिरः ॥
पाण्डुरद्रुमः । पुं० कुटजे ॥
पाण्डुरपृष्ठः । त्रि० लक्षणहीने ॥ इ०
हे० ॥ पाण्डुरवर्णपृष्ठयुक्ते ॥
पाण्डुरफली । स्त्री० क्षुद्रक्षुपविशेषे ।
धूसरायाम् ॥
पाण्डुरा । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥ पाण्डुरव
र्णायां ॥
पाण्डुरागः । पुं० मदनकवृत्ते ॥ त्रि०
। पाण्डुवर्णयुक्ते ॥
पाण्डुरेक्षुः । पुं० श्वेतैक्षी ॥
पाण्डुलेखः । पुं० प्रथमलिखिते । म-
सौदा० इ० भा० पाण्डुलिपौ ॥ य
था । पाण्डुलेखेनफलकेभूमौवाप्रथमं
लिखित् । न्यूनाधिकन्तुसंशोधपश्चा
त्पत्रनिवेशयेदिति व्यवहारतत्त्वे-
व्यासः ॥
पाण्डुलोमा । त्रि० पाण्डुवर्णैर्लोमभि
र्युक्ते ॥
पाण्डुलोमशा । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥
पाण्डुलोमा । स्त्री० माषपर्ण्याम् । मा
षाणी० इ० गौ० भा० ॥
पाण्डुशर्करा । स्त्री० रोगविशेषे ॥ यथा

पातकम्

। पिष्टं वैमालतीम् लंघीष्मकालेसमा
हृतम् । साधितं छागदुग्धे नपीतं श
र्करयान्वितम् ॥ हरेन्मूत्रनिरोधञ्च
हरेद्द्वैपांडुशर्कराम् ॥

पांडुशर्मिला । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥
पांडुसोपाकृतः । पुं० चण्डालेन वैदेह्यां
जनिते त्वक्सारव्यवहारजीविन्यन्य
जान्तरे ॥

पांडूकः । पुं० शालिविशेषे ॥ पांडू-
नां जनपदानां राजनि ॥

पाण्ड्यः । पुं० पाण्डोराञ्चि । देशवि
शेषे ॥ यथा । कम्बोजाद्वचभागे तु
द्वन्द्वप्रस्थाञ्चपश्चिमे । पाण्ड्यदेशो-
महेशानिमहाशूरत्वकारक इति ॥
पाण्डोरपत्यमराजावा । पाण्डोर्
यण् । टिलोपः ॥

पाण्यः । त्रि० स्तुत्यर्थे । स्तवनीये ॥
पण० । यत् ॥

पाण्यास्यः । पुं० ब्राह्मणे ॥ पाणिरा
स्यमस्य । पाण्यास्योहिद्विजः स्मृतः ॥

पातः । पुं० निपातने ॥ पतने ॥ रा-
हौ ॥ पञ्चमषष्ठयोर्मासयोर्गर्भस्य पत
ने ॥ पतनम् । पत्त्वं । घञ् ॥
नस्तीभावे ॥ त्रि० ज्ञाते ॥

पातकम् । न० नरकसाधने । पापे ।
अंहसि । दुरिते ॥ तच्च शुष्कार्द्रभे-
दादृद्विविधम् । अकामात्पातकं शु
ष्कं कामादाद्रमुदाहृतमित्युक्तेः ॥
पातयति अधोगमयति यत्तत् ॥

पातञ्जलम्

तत्तु नवविधम् । यथा । अतिपातक
म् १ महापातकम् २ अनुपातकम्
३ उपपातकम् ४ सङ्करीकरणम् ५
अपात्रीकरणम् ६ जातिभ्रंशकरण
म् ७ मलावहम् ८ प्रकीर्णकम् ९
इतिभेदात् ॥

पातकी । त्रि० पापिनि ॥ पातकमस्या
ऽस्ति । अतद्गुनिठनापितीनिः ॥
पातङ्गिः । पुं० शनैश्चरयहे ॥ पतङ्ग
स्याऽपत्यम् । अतद्गञ् ॥

पातञ्जलम् । न० व्याकरणभाष्ये ।
महाभाष्ये ॥ (*) ॥ पतञ्जलिमु
निप्रणीतपादचतुष्टयात्मकयोगकांड
निरूपकदर्शनशास्त्रविशिषे ॥ तत्र प्र
थमेपादे अथयोगानुशासनमितियोग
शास्त्रारम्भे प्रतिज्ञाविधाययोगश्चित्त
वृत्तिनिरोधइत्यादिनायोगलक्षणम
भिधायसमाधिसंप्रसन्नं निरदिक्षद्ग
वान्पतञ्जलिः ॥ १ ॥ द्वितीये ।
तपः स्वाध्यायेष्वरप्रणिधानानि क्रि
यायोगइत्यादिनाव्युत्थितचित्तस्य कृ
यायोगं यमादीनि पञ्चवहिरङ्गानिसा
धनानि ॥ २ ॥ तृतीये । देशबन्ध
श्चित्तस्यधारणेत्यादिनाधारणाध्या
नसमाधिचयमन्तरङ्गसंयमपदवाच्यं
तत्रावान्तरफलं विभूतिजातम् ॥ ३ ॥
चतुर्थे । जन्मीषधिमन्वतपः समा
धिजाः सिद्धयइत्यादिनासिद्धिप्रपञ्च
नपुरस्सरं परमंप्रयोजनं कैवल्यम् ॥ ४ ॥

पातालनिलयः

प्रधानादीनिपञ्चविंशतितत्त्वानिसा
ङ्घोक्तान्येवात्रापि । षड्विंशस्तुपरमे
श्वरोऽधिकः ॥ इतिसर्वदर्शनसंग्र
हः ॥

पातदुग्धा । स्त्री० वम्बकस्थगव्याम् ॥

पातनम् । न० अधोनयने ॥

पातनिका । स्त्री० पीठिकायाम् ॥

पातालम् । न० अधोभुवने । रसातले

। नागलोके ॥ तानिचसप्त । यथा ।

अतलवितल सुतल रसातल तला

तल महातल पातालान्यधोधोविद्य

मानानिसामान्यतः पातालशब्द-

वाच्यानिभवन्ति ॥ विवरं ॥ वड्वा

नले ॥ लम्नाच्चतुर्थभवने ॥ पतन्यत्र

पापात् । पत्ल० । पतिचण्डिभ्या

मालञ् । पातम् अलतिपातमाला

तिवा ॥ पुं० । औषधपाकार्थयन्त्रविशे

षे ॥ यथा । ऊर्ध्वमापस्तलेबर्हिर्मध्ये

तुरससंग्रहः । पातालयन्त्रमेतद्वि

शोधयेत्सूतकादिकम् ॥

पातालगरुडी । स्त्री० लताविशेषे ।

वत्सादन्याम् । सोमवल्ल्याम् । ति

क्ताङ्गायाम् । गारुड्याम् । क्लिउ-

डा० इ० भा० ॥ क्लिलिहिण्डे ॥

क्लिहिण्डोमहामूलः पातालगरु

डाह्वयः । क्लिलिहिण्डः परंवृष्यः

कफघ्नः पवनापहः ॥

पातालनिलयः । पुं० दैत्ये ॥ सर्पे ॥

त्रि० पातालवासिनि ॥ पातालनि

पात्रः

लयोयस्य ॥

पातालयन्त्रम् । न० औषधपाकार्थयन्त्र
विशेषे । पाताले ॥

पातालीकाः । पुं० दैत्ये ॥ त्रि० पाता
लवासिनि ॥ पातालेऽधिकआश्रितो
यस्यसः ॥

पातिः । पुं० प्रभौ । भर्त्तरि । स्वामि
नि ॥ पाति । पा० । पातेरतिः ॥

पातिकः । पुं० शिशुमारि ॥

पातितः । त्रि० भ्रंशिते ॥

पातिली । स्त्री० वागुरायाम् ॥ नार्या

म् ॥ सृत्पात्रविशेषे । पातिल्० इ०

गौ० भा० प्र० । पतीली० इ० दे०

भा० प्र० ॥ इ० मे० ॥

पातुकः । पुं० प्रपाति ॥ जलहस्तिनि

॥ त्रि० पतयाली । पतनशीले ॥ प

तति । पत्ल० । लघपतपदस्थाभू-

वृषहनकमगमशृभ्यउकञ् ॥

पाता । पुं० कठेरके । गन्धपत्रे । वाबु

इ० इति० भा० ॥ रक्षितरि ॥ पा-

नशीले इतिकश्चित् ॥

पात्रः । पुं० न० भाजने ॥ याग्ये सु

वादी ॥ सुवादिकन्तुयज्ञादीपात्रमि

त्यभिधीयते ॥ राजमन्त्रिणि ॥ कूल

योर्मध्ये । तीरहयान्तरे । पारावार

मध्यभागे ॥ पर्णे ॥ यज्ञभाण्डे ॥

नाख्यानकर्त्तरि ॥ आठकपरिभाषे

॥ इतिवैद्यकपरिभाषा ॥ दानपात्रे

। विद्यातपोयुक्ते । रक्षके ॥ नविद्य

पात्रिकी

याकेवलयातपसावापिपात्रता । य
चवृत्तीद्रमेचोभेतद्विपात्रप्रकीर्तित
म् ॥ रक्षकोदिसः । यतोविद्यातपो
भ्यामात्मनोदातुश्चपालनक्षमएवप्र-
तिगृहणीयादितिशास्त्रम् ॥ विद्यायु
क्तोधर्मशीलः प्रशान्तः क्षान्तोदा-
न्तः सत्यवादीकृतज्ञः । वृत्तिग्ला
नीगोहितोगोशरख्योदातायज्वात्रा
क्षयः पात्रमाहुः ॥ जनार्द्धने ॥
पतनात्त्रायतेयस्मात्तस्मात्पात्रं-
जनार्द्धनः ॥ पिवतिअनेनात्रवा ।
पान्त्यस्माद्वा । पाति । पायतेवापी-
यतेऽनेनवा । पापाने । पारक्षणेवा
सर्वधातुभ्यष्टन्नितिष्टन् । दादिभ्यश्छ
न्दसौतिचन्वा ॥

पात्रटः । पुं० कर्पटके । कर्परि ॥ त्रि०
कृशे ॥

पात्रटीरः । पुं० मुक्तव्यापारमन्त्रिणि
। अपव्यापारमन्त्रिणि ॥ लोहकांस्य
रजतपात्रे ॥ सिङ्गाणे ॥ पावके ।
हुताशे ॥ पिङ्गाशे ॥ वायसे ॥
कङ्के ॥

पात्रसंस्कारः । पुं० पुरोटयै । पत्रभ-
ङ्कारे । रायभाटी० इ० गौ० भा०
। भाजनशुद्धौ ॥

पात्रिकम् । न० पात्रपरिमितब्रीह्यादि
वापयोग्येक्षेत्रे ॥ पात्रस्यवापः ।
पात्रात्षन् ॥

पात्रिकी । स्त्री० क्षेत्रभक्तौ ॥ पित्वा

पाथः

न्डीष् ॥

पात्रियः । त्रि० पात्र्ये ॥ पात्रमर्हति
। पात्राद्घञ् ॥

पात्री । स्त्री० अमत्रे । पात्रे ॥ पिवन्त्व
ऽनया । पा० ष्टन् । डीष् ॥

पात्रीयम् । न० यज्ञपात्रे ॥

पात्रीरः । पुं० न० यज्ञद्रव्ये ॥ पत्रे
इतिकश्चित् ॥

पात्रे समितः । त्रि० भोजनसमयएव
सङ्गतेनतुकार्ये ॥ सपात्रे समितो
न्यत्रभोजनान्मिलितोनयः ॥ पात्रे स
मितादयश्चेतिसप्तम्याञ्चलुक्समास
श्चनिपाच्यते ॥ पापिविशेषे ॥ यथा
निधायहृदयेपात्रंयः परंशंसतिस्त्र
यम् । सपात्रे समितोऽथस्यादिति-
शब्दमाला ॥

पात्रोपकरणम् । न० भूपभूपणे ॥

पात्र्यः । त्रि० पात्रिये ॥ पात्रमर्हति ।
पात्राद्घञ् ॥ त्रियत् ॥

पात्रत्वम् । न० पापिवातरि ॥ सर्वेषा
मेवपात्राणांपरंपात्रंमहेश्वरः । प-
तन्तंदायतेयस्मादतीवनरकार्णवा
त् ॥

पात्रत्वता । स्त्री० पात्र्ये ॥

पाथः । न० पानीये । जले । उदके ॥
पाति । पारक्षणे । सर्वधातुभ्योऽसु
न्नित्यमुन् । उदकेयुट्चेत्यमुनःयुट्
॥ भक्ते । भात० इ० भा० ॥ अत्रे च
स्यसुनयुट्च ॥

पादः

पाथि : । पुं० अश्वी । समुद्रे ॥ जूले
 ॥ चक्षुषि ॥ पिवति । पा० । पिव
 तेषु गितीसिन् ॥
 पाथेय : । वि० पथिव्ययोपयोगिनि ।
 शम्बले ॥ पथिसाधु : । पथ्यतिथि
 वसति स्वपतेर्ठञ् ॥ कन्याराशौ ॥
 पाथोजम् । न० कमले ॥ पाथसिजा-
 तम् । जनी० । सप्तम्यांजनेड' : ॥
 पाथोद : । पुं० मेघे ॥ पाथोददाति
 । ड, दाञ् । आतानुपेतिक : ॥
 पाथोधरः । पुं० मेघे ॥ पाथसोधरिः ॥
 पाथोधि : । पुं० समुद्रे ॥ पाथांसि
 धीयन्ते ऽस्मिन् । कर्मण्यधिकरणेच
 तिधाञ् । कि : ॥
 पाथोनिधि : । पुं० समुद्रे । अकूपारे
 ॥ पाथसांनिधि : ॥ पाथांसिनिधी
 यन्ते ऽववा । पाथोधिवद्भाञ् । कि : ॥
 पात्—द् । पुं० चरथे । पादे ॥
 पाद : । पुं० बुद्धे । मूले । तुरीयांशि
 । रूपकादेश्चतुर्थभागे ॥ शैलप्रत्यन्तप
 र्वतेमहाद्रेः समीपेक्षुद्रपर्वते ॥ चर
 णे । अङ्घ्रौ ॥ अस्यलक्षणं यथा ।
 अस्वेदनौमृदुतलौ कमलोदराभौ-
 श्लिष्टाङ्गुलीरुचिरताम्रनखीसुपाष्णीं
 । उष्णीशिराविरहितौचनिगूढगुल्
 फौकूर्मीव्रतौचचरणौमनुजेश्वरस्ये
 ति ॥ अस्याशुभलक्षणानि यथा ।
 सूर्पाकारविरुद्धपाण्डुरनखौवक्रौशि
 रासन्ततौसंशुष्कौधिरलाङ्गुलीचचर

पादचतुर :

णौ दारिद्र्यदुःखप्रदौ । मार्गायो-
 त्कटकौकषायसदृशीवंशस्यचिच्छे
 ददौब्रह्मघ्नौपरिपक्वमृदुद्यु तितलौ
 पीतावगम्पारताविति ॥ विरुक्षाव
 क्षिग्धौ । पांड, रनखौ० पांड, राशु
 क्ताभानखाययोः । वक्रावस्पष्टौदी
 र्घौवा । उत्कटकौमध्यादुन्नतौमार्गा
 यअधुनेरतौभवतः । कषायसदृशी
 कृष्णलोहितौ ॥ मयूखे । उन्ने ।
 किरणे ॥ ऋक्पादे ॥ श्लोकस्यतुर्यां
 शि ॥ पद्यतेऽसौ । पदगती । पदरु
 जविशस्पृशोघञ् ॥ पद्यतेगम्यतेऽने
 नवा । हलश्चेतिकरणे घञ् ॥
 पादकटक : पुं० नूपुरे ॥ हंसके ।
 शब्दरहितेपादभूषणे ॥ पादस्यक
 टक : ॥
 पादकृच्छ्रः । पुं० व्रतविशेषे । यथा । एक
 भक्तेननक्तैनतथैवायाचितेनच । उप
 वासेनचैकेनपादकृच्छ्रउदाहृतः ॥
 इतिगारु१०३ अध्यायः ॥
 पादगंडिरः पुं० पादरोगविशेषे ॥ श्लौ
 पदे । गोद० इ० गौड भा० ॥
 पादग्रहणम् । न० अभिवादाने । नामो
 च्चारणपूर्वकसंस्कृत प्रयोगेणनमस्का
 रे ॥ पादयोर्ग्रहणं स्पर्शः ॥ व्यस्यस्त
 पाखिना कार्यमुपसङ्ग्रहणंगुरोः ।
 सव्येनसव्यः स्पृष्टव्योदक्षिणेनच द
 क्षिणः ॥
 पादचतुर : । पुं० हागे ॥ सैकते ॥

पादपीठ :

पिप्पले ॥ अश्वत्थे । करके ॥
 परदोषैकप्रवक्तृपरुषे ॥ इ० मे० ॥
 पादचत्वरः । पुं० पादचतुरे ॥ इ०
 हेमचन्द्रः ॥
 पादचारी । पुं० पादाती ॥ त्रि० पद्भ्यां
 गमनशीले ॥
 पादजः । पुं० शूद्रे ॥ पद्भ्यांजातः
 । जनौ० छः ॥
 पादत्राणम् । न० पादकायाम् ॥
 पादद्रुः । पुं० विचर्चिकायाम् ॥
 पादनिकेतः ॥ पुं० चरणपीठे ॥ पाद
 योर्निकेतः आश्रयः ॥
 पादपः । पुं० । द्रौ । वृक्षे ॥ पादैः
 पिवति । पा० सुपीतियोगविभागा
 त्कः ॥ पादपीठे ॥
 पादपखण्डः । पुं० वृक्षसमूहे ॥ पाद
 पानांसमूहः । वृक्षादिभ्यः खण्डः
 पादपरुहा । स्त्री० वन्दायाम् ॥
 पादपा । स्त्री० पादकायाम् ॥
 पादपाशः । पुं० दामाञ्चने । अश्व
 पादरञ्जी ॥
 पादपाशी । स्त्री० शृङ्खलायाम् । पै
 रकीसकली इ० भा० ॥ खडुका-
 याम् । खडुवा इ० भा० ॥
 पादपीठः । पुं० न० पादासने ।
 पादस्थापनपीठे । पादनिकेते ॥ इ०
 हे० च० ॥ यथा । अस्पृष्टचरणाच्च
 स्यचूडामणिमरीचिभिः । नीराज
 यन्तिभूपालाः पादपीठान्तभूतलमि

पादाकुलम्

तिथीकृष्णमिश्रः ॥
 पादपीठिका । स्त्री० नापितादिशिल्पे ॥
 पादपोत्पलः । पुं० कर्णिकारे ॥ पाद
 पेउत्पलमतदाकारपुष्पमस्य ॥
 पादवलयः । पुं० हंसके । पादकटके ॥
 पादवल्मीकम् । न० श्लोपदे ॥
 पादमूलम् । न० चरणाधोभागे । गो-
 हारे ॥
 पादरक्षणम् । न० पादकायाम् ॥
 पादरञ्जुः । स्त्री० पार्याम् । इस्तिपा
 दवन्धनगुणे ॥ चरणवन्धनदाममात्रे ॥
 पादरथी । स्त्री० पादकायाम् ॥
 पादरोहणः । पुं० वटवृक्षे ॥
 पादविकः । पुं० पथिके ॥ पदवीधाव
 ति । माथोत्तरपदेत्यादिनाठक् ॥
 पादविरजाः । स्त्री० पादकायाम् ॥
 पादविहरणम् । न० पातक्षेपे ॥
 पादशः । अ० पादम् पादमित्यर्थे ॥
 पादशैलः । पुं० प्रच्यन्तपर्वते ॥
 पादशोथः । पुं० पादगतशोफे ॥ यथा
 । अनन्योपद्रवकृतः शोथः पादस
 मुत्थितः । पुरुषंहन्तिनारीन्मुख
 जोगुह्यजोद्वयम् इति माधवः ॥
 पादस्फोटः । पुं० विपादिकायाम् ।
 विवाइ० इ० भा० । स्फुटति ।
 स्फुट० । घञ् । पादस्यस्फोटः ॥
 पादौस्फोटयतिवा । कर्मण्यण् ॥
 पादाकुलकम् । न० मात्रावृत्तविशेषे ॥
 यथा । अक्षरगुरुलघुनिधमविरहितं

पादाभ्यासयमकम्

भुजगराजपिङ्गलपरिभणितम् । भव
तिसुगुम्फितषोडशकलकंवाणीभूषा
पादाकुलकम् ॥ यथा । मलयपवन
हृत्कसुमपरागः परभृतनिभृतरणि
तवनभागः । चिरतरसञ्चितमान
दुरन्तः कस्यनमुद मुपनयति वस
न्तः ॥

पादायम् । न० प्रपदे । पादस्यायम् ॥

पादाङ्गदम् । न० नूपुरे ॥ पादस्याङ्ग
दमिव ॥ यद्वा । पादएवाङ्गम् । पा
दाङ्गयति । दी० । दायतिवा । दै
प् । दयते । देङ् पालनेवा । आ
तद्वृत्तिकः ॥

पादात् । पुं० पादाती ॥

पादातम् । न० पत्तिसंहती ॥ पदाती
नांसमूहः । भिच्चादित्त्वाद्दण् ॥ पुं०
। पादाती ॥ पादाभ्यामतति । अ-
त० । पचाद्यच् ॥

पादातिः । पुं० पत्तौ । पादातिके ॥

पादातिकः । पुं० पादाती ॥ पादाति
रेव । विनयादित्त्वात्स्वार्थेठक् ॥
पादाभ्यामतति अत० । बाहुलका
त्ङ्कोवा ॥

पादाभ्यासयमकम् । न० चित्रकाव्यप्र
भेदे ॥ यथा । आपदिव्यापृतनया-
स्तथायुधिरेन्द्रपाः । आपदिव्या
पृतनयाविस्मयंजनतायथेतिमाघका
व्य१६ सर्गे ६० श्लोकः ॥ नृपारा-
जानः । आपदिव्यसनेऽपि । व्या-

पादी

पृतनयाप्रवृत्तिनीतिकाएवमन्तः न
तुश्रवापदवृत्त्येतिभावः । पृतनया
सेनयासाधनेन । वाक्यान्तरस्थस्या
पिपृतनाशब्दस्य अत्रान्वयश्चित्रे सोढ
व्यः । तथातेनप्रकारेणयुधिरेसम्प्र
जङ्गुः । यथा दिव्याजनताअन्तरिक्ष
वर्त्तिसिद्धविद्याधरसङ्घोविस्मयमा
प । अमानुषयुद्धं चक्रु रित्थर्थः ॥

पादारकः । पुं० पोलिंदे । नौकावयव
विशेषे ॥

पादाप्यणम् । न० पादप्रदाने ॥

पादालिन्दः । पुं० नौकायां ॥

पादावर्त्तः । पुं० अरघट्टके । रहंटे०
इ० भा० ॥

पादाविकः । पुं० पादाती ॥ पादाभ्याम
वति । अवरक्षणादौ । वा० इकः ॥
यद्वा । पादेनावोरक्षणम् । तत्रनियु
क्त० इतिठक् ॥

पादासनम् । न० पादपीठे ॥

पादी । पुं० पादविशिष्ट कुम्भीरादिज
लजन्तुषु ॥ तेयथा । कुम्भीर कूर्मन
नक्राश्चगोधानकरशङ्खवः । घाण्टकः
शिशुमारश्च च्यादयःपादिनःस्मृताः
॥ पादिनो पिचयेतेतुकोषस्थानां
गुणैः समाः ॥ चतुर्थांशभागिनि ॥
यथा । सर्वेषामर्द्धिनोमुख्यास्तदर्धेना
र्द्धिनोऽपरे । तृतीयनस्तृतीयांशाश्च
तुर्थांशाश्चपादिनः ॥ चि० । पाद-
विशिष्टे ॥

पादोदकम्

पादुकः । त्रि० गमनशीले ॥
 पादुका । स्त्री० पादत्राणे । चर्मादि
 निर्मितपादाच्छादने । उपानहि ॥
 पादूएव । स्वार्थेकः ॥
 पादुकाकारः । पुं० चर्मकारे ॥ पादु
 कां करोति । डकृञ्० । कर्मस्थान् ॥
 पादुकाकृत् । पुं० चर्मकारे ॥
 पादूः । स्त्री० पादुकायाम् ॥ पद्यतेऽनेनया
 । पद० । गित्कसिपद्यत्तेरिच्युः ॥
 पादूकृत् । पुं० चर्मकारे ॥ पादूकरोति
 । कृञ्० । क्विप् । तुक् ॥
 पादोदकम् । न० चरणधीतजले ॥ चर
 णामृते ॥ यथा । हृदिरूपं मुखेनाम
 नैवेद्यमुदरेदरेः । पादोदकञ्च निर्मा
 ल्यं मस्तकेयस्यसोच्युतः ॥ नैवेद्यम
 न्नं तुलसीविमिश्रं विशेषतः पाद-
 जलंपिवेच्च । योश्नातिनिश्चयं प्रयतो
 मुरारिः प्राप्नोतिमुप्रे मयुतांसभक्ति
 मितिपाद्मोत्तरखण्डे १०० अध्या-
 यः ॥ अपिचतत्रैव । हृत्त्यां हन्ति
 यदङ्घ्रिसङ्घितुलसीस्तेयञ्च पादो-
 दकं नैवेद्यं बहुमद्यपानदुरितं गुर्वङ्ग
 नासङ्गमम् । भक्त्याधीनमतिस्थिति
 र्हरिजनेतत्सङ्गतिः सङ्गजांशाल-
 ग्रामशिलादिमूर्तिसहितां जानन्ति
 केवैहरेरिति ॥ श्रीनृसिंहपुराणे गं
 गाप्रयागगयनैमिषपुष्कराणिपुण्या
 नियानि कुरुजाङ्गलयासुनानि ।
 कालिनतीर्थसलिलानिपुनन्तिपापं-

पानकम्

पादोदकं भगवतः प्रपुनातिसद्यद्भति
 पीतेपादोदकेविष्णोर्यदिप्राणैर्विमुच्य
 ते । हत्वायमभटान्सर्वान्वैष्णवल्लो
 कमाप्नुयात् ॥
 पादतम् । न० पद्यतिसमूहे ॥ भि०
 अण्० ॥
 पाद्यः । पुं० वेधसि ॥ न० । पद्यपुराणे ॥
 पाद्यम् । न० पादायवारिणि । पादप्र
 चालनार्थजले ॥ पाद्यपात्रलक्षणं
 यथा । षडङ्गुलंप्रविस्तारमुत्सेधञ्च
 तुरङ्गुलम् । श्रीष्टमेकाङ्गुलं कुर्यान्ना-
 सिकांचतुरङ्गुलाम् ॥ पृष्ठे पादसमा-
 युक्तंचतुरङ्गुलमानतः । पाद्यपात्र-
 मितिग्यातंसर्वदेवप्रपूजने इति ॥
 पादार्थमुदकम् । पादाधीभ्याञ्चेति
 यत् ॥
 पानः । पुं० निःश्वसि ॥ शौण्डिकाल-
 लये । शुण्डायाम् । खड्गादेः सं-
 स्कारविशेषे । पाण० इ० भा० ॥
 पानम् । न० पीती । द्रवद्रव्यस्यगला-
 धोनयने । पीना० इ० भा० भाज
 ने ॥ रक्षणे ॥ शौण्डिकालये ॥ पि
 वंत्यत्र । पापानि । अधिकरणेल्युट्
 ॥ पेयेजलादौ ॥ पीयते यत्तत् ।
 कृत्यल्युटोत्रङ्गुलमितिकर्मणिल्यु-
 ट् ॥
 पानकम् । न० पानापानारसवत् ० इ०
 भा० प्र० पेयपदार्थे ॥ तत्राम्रफल
 पानकम् ॥ यथा । आम्नमाम्रजल-

पानकम् .

स्त्रिंशत्तंष्टपाणिना । शिता-
शीताम्बुसंयुक्तं कर्पूरमरिचान्वितम् ॥
प्रपानकमिदं श्रेष्ठं भीमसेनेन निर्मि-
तम् । सद्योरुचिकरं वल्यं शीघ्रमिन्द्रि-
यतर्पणम् ॥ अपक्वास्त्रसोढूतं पान-
कं वातनाशनम् । कफपित्तकरं कि-
ञ्चित्प्रच्यहं यदि सेवितम् ॥ पक्वास्त्र-
स्य तु । सुपक्वामास्त्रस्य फलं सुमुष्टिना
सम्मर्दितं शर्करया समन्वितम् । एला-
लवङ्गाद्रकवासवासितं वर्णान्वितं
कस्थनरोचकं भवेत् ॥ पानकं चास्त्र-
सम्भूतं स्वादुस्त्रं गुरुपित्तजित् । सुहृ-
द्यं श्लेष्मकृद्दल्यं वर्ण्यं वृष्यं रुचिप्रद-
म् ॥ - (* * † * *) - ॥ अस्त्रिकाफ-
लपानकं यथा । अस्त्रिकायाः फलं
पक्वं मर्दितं म्वादिणा दृढम् । शर्करा-
मरिचोन्मिश्रं लवंगेन्दुमुवासितम् ॥
अस्त्रिकाफलसम्भूतं पानकं वातनाश-
नम् । पित्तश्लेष्मकरं किञ्चित्पुरुच्यं
वह्निबोधनम् ॥ निम्बूफलपानकं
यथा । भागैकनिम्बुजंतोयं षड्भा-
गं शर्करोदकम् । लवङ्गमरिचोन्मिश्रं
पानकं पानकोत्तमम् ॥ निम्बूफल-
भवं पानमत्यन्तं वातनाशनम् । व-
ह्निदीपिकरं रुच्यं समस्ताहारपाचक-
म् ॥ (००) ॥ धान्याकपानकं यथा ।
शिलायां साधुसम्पिष्टं धान्याकं व-
स्त्रगालितम् । शर्करोदकसंयुक्तं कर्पू-
रादिसुसंस्कृतम् ॥ नवीनेऽन्यथा-

पानकम् .

चेत्स्थितं पित्तहरम् परम् ॥ ० ॥ जम्बूवाः
पानकं यथा । जम्बूफलं स्थूलतरं सु-
पक्वं सम्मर्दितं म्शर्करयाम्बुनालम् ।
। सुवासितं वेलेजभृङ्गपत्रैरुचिं विधत्ते
विरुचौजनानाम् ॥ जम्बूफलभवं-
रुच्यं पानकं कफनाशनम् । कषाय-
वातकृतस्तोकं स्वादुस्त्रं ग्राहकं परम् ॥
वीजपूरपानकम् । मातुलुङ्गरसयो-
ज्यं त्रिगुणं शर्करं जलम् । कर्पूरमरि-
चोन्मिश्रं पानकं स्यादिदं वरम् । मातु-
लुङ्गभवं पानं शूलानाञ्च विनाशनम् ।
श्वसिकासेऽरुचौ वातविदुष्येषु च पूजि-
तम् ॥ हेमकिरणान्तु । शर्करानालिके-
लञ्च वीजपूररसजुतम् । पटपृतं भ-
वेद्देमकिरणं नाम पानकम् ॥ पानकं
हेमकिरणं रुच्यं वृष्यं बलप्रदम् । सु-
स्निग्धं वातहृच्छुभं किञ्चित्कफहार-
गुरुम् । करमर्दं पानकं यथा । लवङ्गाद्र-
कसंयुक्तं सुपिष्टं वारिणायुतम् । क-
रमर्दं करैर्मर्दं सप्तभागसितान्वितम्
॥ वातहृद्दुचिदं भव्यं हृद्यमस्त्रतरं स्मृ-
तम् । रक्तपित्तकरञ्चोष्णमाकण्ठ्यं
कारमर्दिकम् ॥ नारङ्गपानकं यथा ।
सुपक्वनारङ्गफलं निपीडितं संयोजि-
तं शर्करयातिशुभ्रया । सहार्द्रकं चे-
न्दुकणेन वा मितम् । पानेच्छया केन
न संस्तुतक्षणम् ॥ नारङ्गफलसम्भू-
तं पानकं वातनाशनम् । मधुरं विश-
दं रुच्यं सुस्निग्धं पित्तहृद्दृढम् । ० ।

पानवणिक

चारस्यते । चारवृक्षफलजं शर्करं
मर्दितं शिशिरवारिणादृढम् । ऐल-
माद्रं कयुतेन सुवासंभक्तसिक्थमिलि-
तं कृतहासम् ॥ चारस्यफलजं पानं-
गुरुवृष्यं रुचिप्रदम् । कफपित्तहरं-
श्रीं हृद्यं मधुरपाकिच ॥ परुषजीरचु-
क्रादिद्राक्षादाडिमजंतथा । एकैकं
सम्भवंभिन्नं पानकं क्रियते बुधैः ॥ ए-
वमल्लस्यपुष्पस्य फलस्याम्लस्यवात-
था । शर्करामरिचोन्मिश्रं रसं स्यात्
पानकं वरम् । एवं हि पानककार्यं-
सुधियासुष्ठु यत्कृतम् । गुणाद्रव्यानु-
सारेण ज्ञातव्याः पानकेषु च
पानगोष्ठिका । स्त्री० आपाने । सम्भू-
यपिवन्ति यत्र० अस्मिन्स्थाने ॥ पा-
नस्यगोष्ठीः स्वार्थकः ॥
पानगोष्ठी । स्त्री० पानगोष्ठिकायाम् ॥
पानपात्रम् । न० मद्यपानपात्रे । चष-
के ॥ अस्य परिमाणाद्युक्तं कुलसारे-
। नयनाग्निवाणसङ्घकर्षेस्तु परमे श्व-
रि । हेतुपात्रं प्रकर्षं व्यमित्युक्तं कुल-
साधने ॥ इतोप्यधिकपात्रन्तु न क-
र्षं व्यंचस्रधकैरिति ॥ कर्षं लौकि-
कतोलकमित्यर्थः ॥ तदुक्तं कुलोत्त-
मे । गुञ्जाद्वादशमाषः स्यात्तदष्टौ-
कर्षं उच्यते इति ॥ पानस्य पानायवा-
पात्रम् ॥

पानवणिक । पुं० शौण्डिके ॥ पानेन
उपलक्षितो वणिकः ॥

पानीयम्

पानभाजनम् । न० पानपात्रे । कंसे
। कटोरा० इ० भाषा ॥ पीयते०
पानम् । क्षीरादि । पापाने । ल्यु-
ट् । पानस्यभाजनम् ॥
पानसम् । न० पानसम्भवमद्ये ॥ त्रि० प-
नससम्बन्धिनि । पानसस्ये दम् । च-
ब् ।
पानात्थयः । पुं० मदात्थयरोगे ॥
पानिलम् । न० पानपात्रे ॥
पानीयम् । त्रि० पातव्ये । पेये ॥ र-
क्षणीये ॥ यथा । पानीयं पानीयं शर-
दिवसन्ति च पानीयमिति । अस्यार्थः
। पानीयं जलं शरदिपानीयम् पाना-
र्हम् भवति निर्मलत्वात् त्रिदोषघ्नात्त्वा-
त् विशेषतः पित्तोपशान्तित्वात् ।
वसन्ति च पुनस्तदेव पानीयं रक्षणीय-
मल्पं देयमिति भावः । पारक्षणे ॥
न० उदके । जले । सलिले ॥ अस्य
गुणायथा । पानीयं भ्रमनाशनं क्लम-
हरं मूर्च्छापिपासापहं तन्द्राक्वर्दि वि-
नाशनं बलकरं निद्राहरं तर्पणम् । हृ-
द्यं गुप्तरसंघजीर्णशमनं निच्यं हितं
शीतलं लघुच्छं रसकारणं निगदितं-
पीयूषवज्जीवनम् ॥ तद्गदास्तु । पा-
नीयं मुनिभिः प्रोक्तं दिव्यं भीममिति
द्विधा । दिव्यञ्चतुर्विधं प्रोक्तं धाराजं
करकाभवम् ॥ तौषारञ्च तथा हैमंते
षुधारं गुणाधिकम् ॥ भीममम्भोनि-
गदितं प्रथमं त्रिविधं बुधैः ॥ जाङ्गलं

पानीयशाला

परमानूपंततः साधारणक्रमात् ॥
 अनात्तं वंप्रमुञ्चन्निवारिवारिधरास्तु
 यत् । तत्त्रिदोषायसर्षपादिहिना-
 परिकीर्तितम् ॥ नादेयमौद्भिदंचैव
 नैर्भरंसारसंतथा । ताडगञ्जतथा-
 वाप्यं कौपंचौडाञ्चपात्वलम् ॥ वि-
 किरञ्चैवकैदारंवार्षिकञ्चापिकीर्त्ति-
 तम् । भौमान्ये तानिवारीणि ज्ञात-
 ध्यानविचक्षते ॥ भुक्त्यादौसलि-
 लंपीतकाश्रयंमन्दाग्निदोषकृत् । म-
 ध्येऽग्निदीपनंश्रेष्ठं चान्ते स्थील्यक-
 फप्रदम् ॥ पानीयंप्राणिनः प्राणाः
 पानीयंपावनंमहत् । पानीयस्यप्रदा-
 नेनदृष्टिर्भवतिशाश्वती ॥ पीयते ।
 पापानि । अनियर् ॥ पायतेवा । पै-
 शोषणे । अनियर् ॥

पानीयतरण्डुलीयः । पुं० तरण्डुलीय-
 प्रभेदे । कञ्चटे ॥

पानीयनकुलः । पुं० उद्रे । जलमाजं-
 रे ॥

पानीयपृष्ठजः । पुं० कुम्भ्याम् ॥

पानीयफलम् । न० मखान्ने । मखाना-
 इतिभाषा० ॥ शृङ्गाटके । सिंघाडा-
 इ० भा० ॥

पानीयमूलम् । न० कुम्भ्याम् । सोमरा-
 ज्यां ॥

पानीयमूलकम् । न० सोमराज्याम् ॥

पानीयवर्णिका । स्त्री० वालुकायाम् ॥

पानीयशाला । स्त्री० प्रपायाम् ॥ पानी-

पापम्

यस्यशाला ॥ जलावस्थानगृहे ॥
 पानीयशालिका । स्त्री० प्रपायाम् ॥
 स्वार्थेकन् ॥
 पानीयामलकम् । न० प्राचीनामलके
 ॥ प्राचीनामलकंलोकेपानीयामल-
 कंस्मृतम् ॥
 पानीयालुः । पुं० जलालौ । पनिया-
 लु० इ० भा० ॥
 पानीयाश्ना । स्त्री० वल्बजायाम् ॥
 पान्यः । त्रि० पथिके ॥ पन्यानंनित्यं
 गच्छति । पन्योणनित्यम् । इ० प-
 न्यादेशोणप्रत्ययश्च ॥ स्त्री० । पान्या-
 पापम् । न० अधर्मे । अनर्थानुबन्धिनि-
 । किल्बिषे । वृजिने । एनसि । दु-
 रिते ॥ निषिद्धकर्मानुष्ठानविहित-
 कर्माऽननुष्ठानाभ्यांपापोत्पत्तिंसवि-
 शेषमाहश्रीसदाशिवः । अनुष्ठानं-
 निषिद्धस्यत्यागोविहितकर्मणः ।
 नृणांजनयतः पापंक्लेशशोकामय-
 प्रदम् ॥ स्वानिष्टमात्रजननात्परा-
 निष्टोपपादनात् । तदेवपापं द्विषिधं
 जानीहि कुलनायिके ॥ परानिष्टक-
 रात्पापान्मुच्यते राजशासनात् । अ-
 न्यस्मान्मुच्यतेमर्त्यैः प्रायश्चित्त्यास-
 माधिना ॥ प्रायश्चित्त्यायवाद्गण्डैर्न-
 पृतायेकतांहसः । नरकान्निव-
 र्त्तन्ते इहामुच्यनिगर्हिता इति श्री
 महानिर्वाणतन्त्रम् ॥ तद्दशविधंय-
 था । प्राणाभिपातनंस्तैर्न्यपरदार-

पापकम्

मथापिच । त्रीणिपापानिकायेनस
 र्बतः परिवर्जयेत् ॥ असत्प्रलापं
 पारुष्यं पैशुन्यमनृतंतथा । चत्वारि
 वाचाराजिन्द्रनजल्पे तनचिन्तयेत् ॥
 अनभिध्यापरत्वे पुसर्वसत्त्वे पुसौहृ-
 दम् । कर्मणांफलमस्तीतित्रिविधंम
 नसाचरेत् ॥ अपिच । अदत्तानामु
 पादानंहिसाचैवाविधानतः । परदा
 रोपसेवाचकारिकत्रिविधंस्मृतम् ॥
 पारुष्यमनृतञ्चैवपैशुन्यंचापिसर्व-
 शः । असम्बद्धप्रलापश्चवाङ्मयस्या-
 चतुर्विधम् ॥ परद्रव्यं ध्वपिधानंम
 नसानिष्ठचिंतनम् । वितथाभिनि-
 वेशश्चत्रिविधंकर्ममानसम् । त्रि० ।
 अधर्भिणि । शास्त्रप्रतिषिद्धकारिणि
 ॥ यथा । कथापिखलुपापानामल-
 मश्रेयसेभवेदिति ॥ क्रूरे । परद्रो
 हादिकरे ॥ ॥ पात्यस्मादात्मानम् ।
 पारक्षणे । पानीविषिभ्यः पः ॥
 पापमस्यास्तिवा । अर्शश्चाद्यच् ॥
 पापंचिन्तयतेचैवब्रवीतिचकरोतिच
 । तस्याधर्मेनिविष्टस्य गुणानश्रयन्ति-
 साधवः ॥ धर्मनित्यः प्रशान्तात्मा
 कार्ययोगवहः सदा । नाधर्मं कुरु
 तेवुच्चिंनचपापेप्रवर्तते ॥ धर्मनि
 त्योधर्मेनितरारतः । कार्ययोगव-
 हः कार्यपायतत्परः ॥

पापकम् । न० दुरदृष्टे । पापमनि ।
 पापे ॥

पापचेलिका

पापकञ्च, कयोगः । पुं० यात्रायोगवि
 शेषे ॥ यथा । दुर्बलीयदिमार्गेशोनि
 वसेत्पापमध्यगः । पापकञ्च, कयो
 गीयंयातुः पत्नीनिहन्तिवै ॥
 पापकर्मा । त्रि० पापाचारे ॥ नचिरं
 पापकर्माणः क्रूरास्त्रिकजुगुप्सिताः
 । ऐश्वर्यंप्राप्यतिष्ठन्ति शीर्षामूला-
 द्भवद्गुमाः ॥ पापकर्मयस्यसः ॥
 पापकृत् । त्रि० पापकारिणि ॥ पाप-
 कृतवानितिविद्यहेमुकर्मपापमन्त्र-
 पुण्ये षुक्ताञ्च इतिक्लिप् ॥
 पापकृत्तमः । त्रि० अतिशयपापका-
 रिणि ॥
 पापगणः । पुं० पञ्चमात्रस्याष्टमप्रभेदे ॥
 पापग्रहः । पुं० अर्धनिचन्द्रादौ ॥ य-
 था । अर्धनिन्दुः कुजोराहुः शनि
 स्तैर्युतद्वन्दुजः । रविःपापाभवन्त्ये
 तेशुभाशान्ये प्रकीर्त्तिताः ॥ जन्म
 राश्यपेक्षयाषष्ठादिस्थानस्थाः पा-
 पाअपिशुभाभवन्ति । यथा । केतूप
 प्रवभौममन्दगतयः षष्ठत्रिसंस्थाः
 शुभाश्वन्द्रार्कावपितेचतीचदशमौ-
 चन्द्रः पुनः सप्तमः । जीवः स
 प्त नवद्विपञ्चमगतोयुग्मेषुसोमात्म
 जः शुक्रः षड्दशसप्तवर्जमितरेस
 र्बेऽप्युपान्ते शुभाइति ॥
 पापघ्नः । पुं० तिले ॥ त्रि० पापना-
 शके ॥
 पापचेलिका । स्त्री० अम्बुषायाम् ।

पापरोग :

पाठायाम् ॥

पापचेली । स्त्री० प्राचीनायाम् ॥ अ-
 ब्बष्ठायाम् । पाठायाम् ॥ पापचल
 ति । चलविलसने । पचादौचलडि
 तिनिपातनात्डीप् ॥ पचैर्यङन्ता
 दचिपापक्तीतिपापचोवायुः । तमी
 रयतिवा । अण् ॥

पापपति : । पुं० जारे । उपपत्तौ ॥

पापपुरुष : । पुं० पापमयाङ्गनरे ॥ स
 चोक्तः पाद्मि क्रियायोगसारे । सृष्ट्वा
 दौपुरुषः श्रेष्ठः समारंसचराचर
 म् । सर्वेषांदमनार्थायसृष्टवान्पाप
 पुरुषम् ॥ द्विजातिहत्यामूर्धानमदि
 रापानलोचनम् । सुवर्णस्ते यवदनं
 गुरुतल्पगतिश्रुतिम् ॥ स्त्रीहत्या-
 नासिकश्चैवगोहत्यादोषवाहुकम्
 । न्यासापहरणायीवंभ्रूहत्यागलंत
 था ॥ परस्त्रीगतिवुक्कालंसुहृल्लोकव-
 धोदरम् । शरणापन्नहत्यादिनाभिं
 गर्भकथाकृतिम् ॥ गुरुनिन्दासक्थि-
 भागंकन्य । विक्रयशेफसम् । विश्वास
 वाक्यकथनपायुपित्तवधाङ्घ्रिकम् ॥
 उपपातकरोमाणंमहाकायंभयङ्करम्
 । कृष्णवर्णपिङ्गनेत्रंस्वाश्रयात्त्यन्तदु-
 क्तवदमिति ॥

पापफलम् । न० रोगे ॥ कर्मविपाकि ॥

पापमुक्तः । त्रि० निष्पापे ॥

पापयोनिः । पुं० अजे ॥ तिरश्चि ॥

पापरोगः । पुं० मसूरीरोगे ॥ अष्टौपा

पामघ्नः

परोगाः । तेज । उन्मादः । त्वग्
 दोषः । राजयक्ष्मा । श्वासः । मधु
 मेहः । भगन्दरः । महोदरः ।
 अश्मरी । इति ॥

पापरोगी । त्रि० कुष्ठिनि ॥ क्षयरोगि
 णि ॥ पापरोगाणामष्टविधत्वाद्दष्टौ
 पापरोगिणोभवन्ति ॥

पापर्हिः । पुं० मृगयायाम् ॥ इ० हि०

पापलः । त्रि० पापयाहके ॥

पापशमनः । त्रि० पापनाशके ॥

पापशमनी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥ पाप-
 नाशिकायाम् ॥

पापात्मा । पुं० अधर्मशीले । पापाशये
 । पापिनि ॥

पापित्ता । स्त्री० वर्णवृत्तविशेषे ॥ आ
 दौकर्णद्वयललितं कृत्वा विप्रं गुरुसहि
 तम् । तद्दृष्टं पिंगलभणितं पापित्ते
 तिश्रवणहितम् ॥ यथा । भ्रामंभ्रा
 मंभुवनतलंदर्शन्दर्शजगदखिलम् ।
 भूयोभूयः परिगुणितम् विष्णोर्नाम
 श्रवणहितम् ॥

पापी । त्रि० पापयुक्ते ॥

पाप्मा । पुं० पापे ॥ त्रि० । तद्वति ।

आप्नोति । व्याप्नोतिलोकान् । आप्तृ०

। नामन्मीमन्व्योमन्निति० निपाति
 तः ॥ पातिपिवतिवा । पा० । नामन्नि
 ति० मनिन्० धातोः पुगागमश्च-
 निपातनात् ॥

पामघ्नः । पुं० गन्धके ॥

पामा

पामघ्नी । स्त्री० कटुकायाम् ॥ इति०
राजनिर्घण्टः ॥
पाम । न० विचर्चिकायाम् । कक्काम् ॥
पायच्यङ्गम् । पेशोषणे । मनिन् ॥
पायतेदेहोऽस्माद्वा । पारक्षणे । पि
वतिदेहवा ॥
पामनः । त्रि० कक्कुरे । पामरोगवि
शिष्टे । विचर्चिकायुक्ते ॥ पामाऽ-
स्यास्ति । पामादित्त्वान्नः ॥
पामरः । त्रि० खले ॥ नीचे ॥ मूर्खे ॥
पामानंराति । रा० । आतद्धृत्तिकः
॥ यद्वा । पाधर्मः सृष्टयेन । सृष्ट्
प्राणच्यागे । पुंसीतिघः ॥
पामरोद्दारा । स्त्री० गुडूच्याम् ॥
पामवान् । त्रि० पामने ॥ अस्यर्थमनु
प ॥
पामा । स्त्री० विचर्चिकायाम् ॥ कक्काम्
म् । खर्ज्वाम् ॥ अस्याश्रीषधं यथा
। हरिद्राहरितालञ्चदूर्वागोमूत्रसैन्ध
वम् । अयंलिपोहनिद्रं पामानं वैग
रंतथा ॥ अपिच । माहिषं नवनीतं
चसिन्दूरश्चमरीचकम् । पामाविले
पितानश्ये इहलापिष्ठधुज ॥ अन्य
च्च ॥ मरिचं त्रिष्टतं कुष्ठं हरितालं मन
प्रिग्रन्ता । देवदारुहरिद्रे द्वे कुष्ठं मां
सीतिचन्दनम् ॥ विशालाकरवीरञ्च
अर्कचीरंसकृत्फलम् । एषांचकार
र्षिकोभागोविषस्यार्द्धफलं भवेत् ॥ प्र
स्यंकटुकतैलस्यगोमूत्रेष्टगुणेपचेत् ।

पायुः

सृत्पात्रैलोहपात्रेवाशनैर्मृद्वग्निमाष
चित् ॥ पामाविचर्चिकाचैव दद्रुवि-
स्फोटकानिच । अभ्यङ्गेनप्रणश्यन्ति
कीमलच्चञ्चजायते ॥ प्रसूतान्यपिष्ठि
त्राणितैलिनानेनसक्षणात् । चिरो-
त्वितमपिष्ठिचं विवर्णतत्क्षयाद्भवे-
दिति गारुडे १६४ अध्यायः ॥ पा
यच्यङ्गम् । पै० । मनिन् ॥ मनवृत्ति
नडीप् । डावुभाभ्यामितिडाप् ॥
पामारिः । पुं० गन्धके ॥
पायसः । पुं० न० क्षीरतण्डुलमिश्रे
। परमान्ने ॥ अतप्रतण्डुलाधीताः
परिमृष्टाघृतेनच । खण्डयुक्ते नदु-
ग्धेनपाचिताः पायसोभवेत् ॥ पा
यसः कफकृद्वल्योविष्टम्भीमधुरोगु
रुः ॥ अपिच । पायसदुर्जरं वल्यं-
धातुपुष्टिविवर्द्धनम् । विष्टम्भजन-
नंहन्तिरक्तपित्ताग्निमारुतम् ॥ श्री
वासे । सरलद्रवेटारपिन्इति भा०
॥ पयएष । प्रज्ञाद्यण् ॥ पयसोवि-
कारोवा । तस्यविकारवृत्त्यण् ॥ प-
यसिसंस्कृतोवा । संस्कृतं भक्षा० इ
त्यण् ॥
पायिकः । पुं० पदातिके । पायक इ
तिभाषा ॥ इति शब्दरत्नावली ॥
पायितः । त्रि० पानङ्कारिते ॥ पिबते
र्ण्यन्तात्कर्तरिक्तः । शास्त्रासाहा
व्यावेपांयुगितियुगागमः ॥
पायुः । पुं० मलहारे । अपामे । गुदे ॥

पारक्य :

अवागतिरपानश्चपायुरध्यात्ममुच्य
ते । अधिभूतं विसर्गं च मित्रस्तत्राधि
दैवतम् ॥ पायतिशोषयति तैलमि
तिपायुः ॥ पै० । कृवापाजीच्य, ण्
। आतियुक् ॥ यद्वापातिमलनिष्का
रणेन । पारक्षणे पितृतिवस्थीषधंवा
। पापाने । प्राग्वत् ॥ त्रि० रक्षके ॥
पाय्यम् । न० परिमाणे । यौतवे ॥ मी
यतेऽनेन । माङ्माने । पाय्यसान्ना
य्येतिनिपातनात्प्राग्वत्धात्वादेः प-
कारादेशोयुगागमश्च ॥ जले ॥ त्रि०
। निन्दनीये ॥

पारम् । न० परतटे । नदीलङ्घनाद्गन्त
व्यतीरे ॥ पुं० । न० प्रान्ते ॥ पारय-
ति । पारतीरकर्मसमाप्तौ ॥ पचाद्यच्
॥ समाप्तौ ॥ पुं० । पारदेपीतिकश्चित् ॥
पारकुलीनः । त्रि० परकुलेसाधौ ॥
प्रति० खञ् ॥

पारक्यः । त्रि० परकीये ॥ यथा ।
यन्नाम्नातं स्वशाखायां पारक्यमविरो
धियत् । विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्नि
होत्रादिकर्मवत् इति ॥ पुं० ।
परलोकहितकर्मणि । यथा ।
पादेन तस्य पारक्यं कुर्यात्सञ्चयमा
त्मवान् । अर्धेन चात्मभरणं नि
त्यनैमित्तिकं तथा ॥ पादस्यार्द्धा
र्धमर्थस्य मूलभूतं विवर्द्धयेत् । एव
माचरतः पुंसो ह्यर्थः साफल्यसृ-
च्छतीति मार्कण्डेयपुराणम् ॥

पारणः

पारगः । त्रि० । पारगामिनि ॥ पार
ङ्कति । गम्ल० । अन्ताच्यन्ता
धुदूरपारसर्वेच्यादिनागमेडः प्रत्य
यः ॥

पारगतः । पुं० जिने ॥ त्रि० ।
पारगे ॥

पारक् । न० सुवर्णे ॥ पारयति ।
पार० । पारयतेरजिः ॥

पारजायिकः । पुं० पारदारिके ॥
इति महाभारते राजधर्मः ॥

पारटोटः । पुं० । अग्नि ॥

पारणः । पुं० मेघे ॥ न० । पारणा

याम् ॥ यथा । पारणं पावनं पुंसां

सर्वपापप्रणाशनम् । उपवासाङ्ग

भूतञ्च फलदं शुद्धिकारणम् ॥ सर्वे

ष्वेवोपवासेषु दिवापारणमिष्यते

। अन्यथाफलहानिः स्याद्वेधधारण

पारणम् ॥ नराच्चौपारणं कुर्याद्वेते

वैरोहिणीव्रतात् । निशायां पारणं

कुर्याद्वर्जयित्वा महानिशाम् ॥ पूर्वा

ण्हेपारणं शस्तं कृत्वा विप्रसुरार्चनम्

। सर्वेषां सम्मतं कुर्याद्वेते वैरोहिणी

व्रतमिति ब्रह्मवैवर्ते श्रीकृष्णजन्मखंडे

८ अध्यायः ॥ जन्माष्टमीव्रते पार

णकालस्तु । अष्टम्यामथ रोहिण्यां

न कुर्यात्पारणं क्वचित् । हन्यात्

पुराकृतं कर्म उपवासाजितं फलम्

॥ तिथिरष्टगुणं हन्ति नक्षत्रञ्च चतु

र्गुणम् । तस्मात्प्रयत्नतः कुर्या

पारद :

त् तिथिभान्तं चपारणम् ॥ अचो
भयवियोगेपारणमुक्तम् । यदासाहं
प्रहरनिशाभ्यन्तरेएकस्यैववियोगस्त
दैकतरवियोगेपिपारणम् । तथाच
नारदीये । तिथिनक्षत्रसंयोगेउप
वासीयदाभवेत् । पारणन्तुनकर्त्त
व्यंयावन्नैकस्यसंचयः ॥ सांयोगि
केव्रतेप्राप्तेयद्यप्येकोवियुज्यते । त
त्रैवपारणं कुर्यादिवंबेदविदोविदुः
॥ यदैकस्यापि । साहंप्रहरनिशाभ्य
न्तरेनवियोगस्तदातयोरवियोगेपिप्रा
तरुत्सवान्तेपारणमृतिथ्यन्तेचोत्स
वान्तेवाव्रतीकुर्वीतपारणमित्युक्ते
रिति ॥

पारणा । स्त्री० । उपवासीत्तरदिने-
विहितकालेविहितभोजने ॥

पारतः । पुं० । पारदे । पारा० इ०
भा० ॥ पारंतनोति । तनु० ।
अन्यंभ्यो० डः ॥

पारतन्व्यम् । न० । पराधीने । परत
न्वतायाम् । पराधीनविषयताशालिच्चे
पारत्रिकम् । त्रि० । परलोकभवे ॥

पारदः । पुं० । रसरजि । रसेन्द्रे । महार
से । चपले । रसे । मृते । यथा । पा
रदस्तुमनाक्पागडुः । मृतस्तुरहितो
मलात् । पारदस्तुमनाक्शीतः । स
र्वतुल्यगुणाः स्मृताः ॥ इतिशब्दा
र्णवः ॥ तस्योत्पत्त्यादयोयथा ।
शिवाङ्गात्प्रच्युतरेतः पतितंधर-

पारद :

शीतले । तद्देहसारजातत्वाच्छुक्ल
मच्छम भूञ्जतत् ॥ क्षेत्रभेदेन वि
क्षेत्रंशिववीर्यंचतुर्विधम् । श्वे तंरक्तं
तथापीतंक्लृष्णं तप्तु भवेत्क्रमात् ॥
ब्राह्मणः क्षत्रियोवैश्यः शूद्रस्तुख
लुजातितः । श्वेतंशस्करुजांनाशि
रक्तं किलरसायने ॥ धातुवादेतुतत्
पीतंखिगतीक्लृष्णमेवच ॥ पारदः ष
ड्भसः स्निग्धस्त्रिदोषघ्नोरसायनः ।
योगवाहीमहाहृष्यः सदादृष्टिबल
प्रदः ॥ सर्वामयहरः प्रोक्तोविशेषा
त्सर्वकुष्ठनुत् । स्वस्थोरसोभवेद्ब्र
ह्माबद्धोज्ञेयोजनार्दनः ॥ रञ्जितः
क्रामितश्चापिसाक्षाद्देवोमहेश्वरः ॥
मूर्च्छित्त्वाहरतिरुजं वन्धनमनुभूय-
खगतिं कुरुते । अजरीकरोतिहिमृ-
तः कोन्यः करुणाकरः मृतात् ॥ रसामृ
ते । यस्ययोगस्ययोयोगस्तेनैवसहयो
जितः । रसेन्द्रीहन्तितंरोगंनरकुञ्जर-
वाजिनाम् ॥ तस्यदोषायथा । मलं
त्रिषं वज्जिगिरित्वचापलंनैसर्गिकं दोष
मुशन्तिपारदे । उपाधिजौहीत्रपुना
गयोगजौदोषीरसेन्द्रे कथितौमुनी
श्वरैः ॥ मलेनमूर्च्छामरणंविप्रणदा
होग्निनाकष्टतरः शरीरे । देहस्यजा
डाङ्गिरिणासदास्याच्चाञ्चल्पतोवीर्यं
हृतिश्चपुंसाम् ॥ वङ्गेनकुष्टंभुजगेन
गण्डोभवेदतोसौपरिशोधनीयः ।
वज्जिर्विषंमलञ्चैतिमुष्या दोषास्व

पारद :

योरसे ॥ एते कुर्वन्ति सन्तापं स्मृतिं सू-
 च्छान्दनां क्रमात् ॥ अन्ये पिकथिता
 दोषाभिषग्भिः पारदेर्यादि । तथा
 प्येते च यो दोषाहरणीया विशिषतः ॥
 संस्कारहीनं खलु सूतराज्यः सेव-
 ते तस्य करोति बाधाम् । देहस्य नाशं
 विदधाति नूनं कष्टांश्च रोगान् जनयेन्न
 राणाम् ॥ पङ्कवशब्दवाच्ये स्त्रिंशच्छजा
 तिविशेषे ॥ त्रि० पारदातरि ॥ पा-
 रंददाति । डुदाञ्० । आतीनुपे-
 तिकः ॥ पारदस्य मारितस्य मूर्च्छित-
 स्य गुणायथा । पारदः कृमिकुष्ठघ्नो
 जयदोष्टिदः सरः । मृत्त्युहृच्चम-
 हावीर्ययोगपाही जराहरः ॥ स्मृ-
 त्योजीरूपदोषघ्नो वृद्धिकृद्वातुवर्द्धनः
 । षण्डत्वनाशनः शूरः खिचरः सि-
 द्धिदः परः ॥ पारदः सकलरोगहा-
 स्मृतः षड्भूतभयएषकीर्त्तितस्ते न तद्-
 गुणगणैर्निराजते ॥ अथास्य शोधन-
 विधिः । तत्र दानम् । नानाधान्यै-
 र्यथाप्राप्तैस्त्वज्जैर्जान्वितैः । मृद्गा-
 ण्डं पूरितं रज्ज्यावदम्लत्वमाप्नुयात् ॥
 तन्मध्ये भृङ्गराण्मुण्डौ विष्णुक्रान्ता
 पुनर्नवा । मौनाची चैव सर्पाची सह
 देवीशतावरी ॥ त्रिफलागिरिकर्णी-
 च हंसपादी च चित्रकम् । समूलं
 कुट्टयित्वा तु यथा लाभविनिःक्षिपेत्
 ॥ पूर्वाम्लभाण्डमध्ये तु धान्याम्लक

पारद :

मिदं स्मृतम् । स्वेदनादिपुसर्वत्र
 रसराजस्य योजयेत् ॥ विष्णुक्रा-
 न्तागिरिकर्णी च अपराजितैव प्रवंत-
 नीलपुष्पभेदात् ॥ अत्यम्लमारनालं
 वातदभावे प्रयोजयेत् । तदभावे ।
 धान्याम्लभावे । त्यूष्णं लवणं रा-
 जीरजनीचिफलाद्रकम् । महा-
 बलानागबलामेघनादः पुनर्नवा ॥
 मेषशृङ्गौ चित्रकश्च नवसारं समंसमम्
 । एतत्समस्तं व्यस्तं वापृष्वाम्ले नैव
 पेषयेत् ॥ प्रलिम्प्य त्तेन कल्कं नवस्र-
 मङ्गुलमात्रकम् । तन्मध्ये निःक्षि-
 पेत सूतं बध्नात् तत्रिदिनं पचेत् ॥ दो-
 लायन्तः स्म्लसंयुक्ते जायते स्वेदितो
 रसः । मेषशृङ्गीमैठाशृङ्गी । तद-
 लाभे कर्कटशृङ्गीयाद्या ॥ नवसारम्
 नौसादर । अन्यच्च । मूलकानल-
 सिम्बूत्यत्यूष्णाद्रकराजिकाः ।
 रसस्य षोडशांशेन्द्रव्यंथुं ज्यात्पृथक्-
 पृथक् ॥ द्रव्येष्वनुक्तमानेषु मतं भा-
 नमिदंबुधैः । षटावृतेषु चैतेषु सूतं
 प्रक्षिप्य काङ्क्षिके ॥ स्वेदयेद्दिनमेक-
 च्छदोलायन्ते णवदिमान् । स्वेदात्ती-
 ब्रोभवेत्सूतो मर्दनञ्च सुनिर्मलः ॥
 मूलकं मुरद्म । अनलश्चित्रकम् । त्यू-
 ष्णं चिकटु । राजिकाराड् ॥ ५ ॥
 अथ मर्दनम् । इष्टका चूर्णं चूर्णा-
 भ्यामादौ मर्दोरसस्ततः । दध्नागु-
 डेन सिम्बूत्य राजिकागृहधूमकैः ॥

पारद :

अन्यच्च । कुमारिका चित्रकरक्तस-
र्षपैः कृतैः कषायैर्बृहती विमि-
श्रितैः । फलत्रिकेणापितमर्दितोर-
सोदिनत्रयं सर्वमलैर्विमुच्यते ॥ +
अथमूर्च्छनम् । त्वं षण्त्रिफलावन्-
ध्याकन्दैः क्षुद्राहयान्वितैः । चित्र-
कोर्णानिशाक्षारकन्यार्ककनकद्र-
॥ सूतं कृतेन यूपिणावारान्मत्ताभिमूर्च्छ-
येत् । इत्यसम्मूर्च्छितः सूतस्थ-
जैत्सप्तापिकञ्चुकान् ॥ वन्ध्याक-
न्दवांभखखसाकन्द । क्षुद्राहयम् ।
छोटीकटै आ० वडीकटै आ । ऊर्णा
ऊर्णामिषका । निशाहरिद्रा । क्षारी
यत्रक्षारः । कन्याकुमारी । अर्कीऽ
र्कपत्ररसः । कनकोधत्तूरपत्ररसः
अथोर्द्धपातनम् । मयूरग्रीवताप्या-
भ्यांनष्टपिष्टीकृतस्य च । यन्त्रे विद्या-
धरेकुर्याद्दूरसेन्द्रस्योर्द्धपातनम् ॥ सूत-
स्य्यादूर्द्धवपातेनमर्बदोषविवर्जितः
। मयूरग्रीवातृत्तिया । ताप्यं सुवर्ण-
माखी । नष्टपिष्टीकृतस्यकुमारिकाद्र-
वयोगेनतावन्मर्दनकर्तव्यं यावत्पा-
रदः पृथङ् नदृश्यते । विद्याधरेयन्त्रे
डमरुयन्त्रे ॥ अथाधः पातनम् । त्रि-
फलाशियशिखिभिर्लवणामुरिभंयु-
तैः । नष्टपिष्टंरमं कृत्वालेपयेदूर्द्धवभा-
जनम् ॥ ततोदीर्घैरधःपातमुपलैस्त-
स्यकारयेत् । यन्त्रे भूधरमञ्जेतुततः
सूतो विशुद्ध्यति ॥ खेदनादिक्रि-

पारद :

याभिस्तुशोधितोऽसौयदाभवेत् । त-
दाकार्याणिकुरुतेप्रयोज्यः सर्वकर्म-
सु ॥ + ॥ अथ मुख्य दोष हरशो-
धनविधिः । गृहकन्याहरतिमलं-
त्रिफलाग्निं चित्रको विषं हन्ति ।
तस्मादेभिर्मिश्रैर्वारान् सम्मूर्च्छ-
येत्सप्त ॥ ० (० + + ०) ॥ अथ
सर्वदोषहरः संचिप्तः शोधनवि-
धिः । कुमारिकाचित्रकरक्तस-
र्षपैः कृतैः कषायैर्बृहतीविमिश्रितैः
। फलत्रिकेणापिविमर्दितोरसोदिन-
त्रयं सर्वमलैर्विमुच्यते ॥ एवं कर्तव्य-
तः सूतः षण्डोभवातिनिश्चितम् ।
वह्नीषधीकषायेणस्वेदितः सबली-
भवेत् ॥ सर्पाञ्जीविञ्चकावन्ध्या भृ-
ङ्गाब्दैः स्वेदितो वली । ततः सपा-
वकद्रावैःस्निग्धः स्यादितिदीप्तवा-
न् ॥ सर्पाञ्जीनागफणी । चिञ्चिका
अम्ली । वन्ध्यावांभखखसा । भृङ्गी-
भृङ्गराजैः । अब्दोमुस्ता । पावक-
सिञ्चकः ॥ + ॥ अथरसस्यमारण-
विधिः । धूमसारंरसंतोरीगन्धकं-
नवसादरम् ॥ यामैकमर्दयेदमलैर्भा-
गंकृत्वासमंसमम् ॥ काषकूप्यावि-
निः क्षिप्यताञ्चमृद्वस्त्रमुद्रया । वि-
लिप्यपरितीवक्त्रे मुद्रांश्चाविशोष-
येत् ॥ अधः सच्छिद्रपिठरीमध्ये कू-
पीनिवेशयेत् । पिठरीवालुकापूरै-
र्भृत्वाचाकूपिकागलम् ॥ निवेशयेत्

पारद :

लल्यांतद्धोवक्त्रिकुर्याच्छनैःशनैः । त
स्मादप्यधिकं किञ्चित्पावकं ज्वालये
त्क्रमात् ॥ एवंहादशभिर्यामैर्मिय
तरसउत्तमः । स्फोटयेत्स्वाङ्गशी-
तंतमूर्द्धंगम्वकंच्यजेत् ॥ अधःस्थंच
मृतंसूतंगृहणीयात्तन्मात्रया । यथो
चितानुपानेनसर्वकर्मसुयोजयेत् ॥
अग्रान्यः प्रकारः । अपामार्गस्यवी
जानांमूषायुग्मंप्रकल्पयेत् । तत्सं-
पुटेक्षिपेत्सूतंमलपूदुग्धमिश्रितम् ॥
मलपूः काष्ठोदुम्बरिका ॥ द्रोणप्र-
थीप्रसूनानि विडङ्गमरिमेदकः ।
एतच्चूर्णमधस्त्रोर्द्धं दत्त्वामुद्रांप्रदापये
त् ॥ तद्गोलमाधमेत्सम्यक्मृन्मू-
षासंपुटेसुधोः । मुद्रांदत्त्वाशोषयि
त्वाततो गजपुटेपचेत् ॥ एकेनैवपुटे-
नैवंसूतकंभस्मजायते । तत्प्रयोज्यं
यथास्थानेयथामात्रं यथाविधि- ॥ †
॥ --(**)-- ॥ अथान्यः प्रकारः
॥ काष्ठोदुम्बरिकादुग्धैरसंकिञ्चिद्
विमर्दयेत् । तद्दुग्धघृष्टक्षिप्त्वा मू-
षायुग्मंप्रकल्पयेत् ॥ क्षिप्त्वातत्
संपुटेसूतंतत्रमुद्रांप्रदापयेत् । धृत्वा
तद्गोलकंप्राञ्चोमृन्मूषासंपुटेधिके ॥
पचेत्गजपुटेतेनसूतकंयातिभस्मता
म् ॥ अन्यः प्रकारोपि । नाशवल्ली
रसैर्घृष्टः कर्कोटोकन्दगर्भितः । मृ-
न्मूषासंपुटेपक्वः सूतोयाच्येवभस्म
तामिति भावप्रकाशः ॥

पारलौकिक :

पारदण्डः । पुं० देशविशेषे । सतु०
ओङ्देशैकभागद्वतिकेचित् ॥
पारदर्शी । त्रि० पारङ्गते ॥ पारंद्रष्टं
शीलंयस्य । णिनिः ॥
पारदारिकः । पुं० परदाररते । परस्त्री
गामिनि ॥ यः परस्त्रीषुनिरतस्त-
स्यश्रीर्वाकुतोयशः । सचनिन्द्यः
पापयुक्तः शश्वत्सर्वसभामुच ॥
परदारान्गच्छति । गच्छतौपरदा-
रादिभ्यद्वितिठक् ॥
पारदार्यम् । न० परदारगमने ॥
पारदृष्ट्वा । त्रि० पारङ्गते ॥ पारमन्तं-
दृष्टवान् ॥ दृष्टेःकनिप् ॥
पारमार्थिकः । त्रि० परमार्थयुक्ते ॥
मुख्ये ॥ परमार्थादागतः । ठक् ॥
पारमेष्ठ्यम् । न० ब्रह्मपदे ॥
पारम्पर्यम् । न० आम्नाये । कुलक्रमे ॥
यस्मिन्देशेयत्राचारः पारम्पर्यक्रमा
गतः । तत्रतंनावमन्यं तधर्मस्तत्रै
वतादृशः इतिविवादभंगार्णवः ॥
परम्परायाश्चागतःतत्रागतद्वयत्वात्
। चतुर्वर्णादिस्वात्ष्यञ् ॥ परम्परा
शब्दात्स्वार्थेष्यञ्वा ॥
पारम्पर्योपदेशः । पुं० ऐतिह्ये । उपदे
शपरम्परायाम् ॥ पारम्पर्येणउपदेशः
॥ कर्मधारयोवा ॥
पारलौकिकः । त्रि० परलोकसम्बन्धि
नि ॥ पारलौकिककार्येषुप्रसुप्ताभृश
नास्तिकाः ॥ परलोकेभवः । अध्या

पारसी

त्मादिष्ठजिघ्र्यते । अनुशतिकादिः ॥
 पारवतः । पुं० कपोते । पारावते ॥
 पारशवः । पुं० निषादे ॥ यथा । यंब्रा
 ह्मणस्तुशुद्रायांकामादुत्पादयेत्सुत
 म् । सपारयन्ने वशवस्तस्मात्पारशवः
 स्मृतः ॥ ब्राह्मणात्परिणीतशुद्रा-
 सुते ॥ करणेनसमाचाऽस्यवृत्तिर्ज्ञे-
 यामनीषिभिः ॥ परस्वीतनये ॥ अ
 यसि । लोहे ॥ शस्त्रे ॥ परान्शुणा
 ति । शृ० । आङ्परयोः खनिशृ-
 भ्यांङिच्चेत्यः । परशुरिव । प्रज्ञाद्य
 ण् ॥ परस्त्रियाअपच्यंवा । परस्वी-
 परशुच्चेति विदादिषुपाठात्प्रकृतेः
 परशुरादेशोऽज्प्रत्ययः ॥ परशव्य-
 स्यविकारे ॥ कंसीयपरशव्यथोर्यञ्
 जीलुक्चेत्यञ्ज्यतोलुक्च ॥

पारश्वधः । पुं० परश्वधधारिणि ॥
 पारश्वधिकः । पुं० कुठारधारिणि ।
 पारश्वधे । परश्वधायुधे ॥ परश्वधः
 प्रहरणमस्य । परश्वधादृञ्च ॥
 पारसिकः । पुं० देशान्तरे । पारसीके ॥
 पारसी । स्त्री० पारसस्यभाषायाम् ॥
 पारसदेशभवलेखनादिशिल्पे ॥ त
 दारम्भदिनंयथा गणपतिमुहूर्ते ।
 ज्येष्ठाश्लेषामघापृबारेवतीभरणीद्व
 ये । विशाखाद्रीक्षराषाठशतभेषाप
 वासरे ॥ लग्ने स्थिरमचेन्द्रेचपारसी
 मारवीपठेत् । शूद्रइतिशेषः ॥ द्वि
 जस्यतदध्ययनाभावात् । योऽनधी-

पारस्करः

स्यद्विजोवेदमन्यत्रकुरुतेश्रमम् । स-
 जीवन्ने वशूद्रत्वमाशुगच्छतिसान्वय
 इतिमनूक्तेः । औशनसादिप्रोक्तमर्थ
 शास्त्रमधीयानीयदिसान्वयः शूद्र-
 त्वंप्राप्नोतितदापारस्यादिस्नेच्छभा-
 षाध्ययनंकुर्वाणः सान्वयोस्नेच्छता
 माप्नोतीतिकिंवाच्यम् ॥ अपशब्द-
 त्वाच्चद्विजननपारस्यादिकमध्येयम् ।
 स्नेच्छोहवायदपशब्दइतिमहाभाष्या
 त् । अपिच । ब्राह्मणेननापशब्दोव
 क्तव्यः । भाष्यकारेणतदुच्चारणस्य
 स्नेच्छतापादकत्वप्रतिपादनात् । स्ने
 च्छानामभूम्येत्तद्येयं व्याकरणमिति-
 पस्पशाभाष्यम् ॥

पारसीकः । पुं० अश्वविशेषे । आव-
 दृजे । परादने ॥ देशविशेषे । पार
 सिके ॥ त्रि० । तद्देशोद्भवे ॥ पार-
 सीकेदेशविशेषेभवः । कोपधाच्चे-
 त्यण् ॥

पारसीकयधानी । स्त्री० खुरासानीअ
 जवायन० इ० भा० प्र० द्रव्ये ।
 पारसीकयवानीतुयवानीसदृशीगु
 शैः । विशेषात्पाचनीरूक्षाग्राहि-
 णीमादिनीगुरुः ॥

पारसीकवचा । स्त्री० खुरासानीवच०
 इ० प्र० वस्तुनि ॥ पारसीकवचाशु
 क्ताप्रोक्ताहैमवतीतिसा । हैमवत्यु
 दितातद्वच्छूलं हन्तिविशेषतः ॥

पारस्करः । पुं० देशविशेषे ॥ पारंक

पारायणिक :

रोति । डुकृञ् । कृञोहेत्वितिकः ।
पारस्करप्रभृतीतिनिचसंज्ञाया-
मितिसुट् ॥

पारस्त्रैगेथः । त्रि० परभार्यायामुत्प-
न्ने ॥ परस्त्रियाः अपत्यम् । कल्पा-
य्यादित्वाट्ठक् । इन इदिशश्च । अनु-
श्रितिकादीनांचेत्त्युभयपदवृद्धिः ॥

पारा । स्त्री० पारिपात्रपर्वतोद्भवनदी-
विशेषे ॥ पारात्टाप् ॥

पारापारः । पुं० पारावारे । समुद्रे ॥
पारमपारमस्य ॥ न० । तुष्टेः प्रभेदे
॥ अर्जितंधनं राजैकागारिकाग्निज-
लादिभ्योविनङ्च्यतीति तद्रक्षणे मह-
द्दुःखमिति भावयतो विषयो परमेया-
तुष्टिः सा द्वितीया पारापारमुच्यते ।
इ० साह्यविदः ॥

पारायणम् । न० साकल्यवचने ॥ पा-
रगतौ ॥ आदित् आरभ्यान्ताद्विच्छे-
देन वेदस्याध्यापने ॥ पारमयन्तं सक-
लंप्राप्नुवन्त्येन । अय० । करणेति-
ल्युट्० युञ्वा ॥ पारस्यायनम्वा ।
पूर्वपंदादिति गत्वम् ॥ समासङ्गे ॥
पुराणपाठे ॥

पारायणिकः । पुं० शिष्ये । छात्रे ॥
पारायणं वर्त्तयति । पारायणं हिवे-
दाध्यापनम् तच्च गुरुशिष्याभ्यां निव-
र्त्तते । अन्यतरासन्निधावध्ययनक्रि-
याया अनुत्पादात् । तथापि शिष्ये-
एव पारायणतुरायणेति ठन्प्रत्ययद्

पारावताङ्घ्रिपिच्छः

च्याकरः । तथाहि । यश्चैवाधीते
यश्च परस्य करोति उभौतौ वर्त्तयतः ।
यश्च यजते यश्च चरुपुरोडाशान्निर्वपति-
उभौतौ वपतः । उभयत्र कस्मान्न भ-
वति । अनभिधानादिति भाष्यम् ॥

पाराकुकः । पुं० अश्वनि । पाषाणे ।
इतिशब्दरत्नावली ॥

पारावतः । पुं० कलरवे । कपोते ॥
पारावतो गुरुस्निग्धोरक्तपित्तानिला-
पहः । सङ्ग्राही शीतलस्तज्जैः
कथितो वीर्यवर्द्धनः ॥ यात्रायोगान्-
तरे ॥ यथा । चन्द्रोदये गुरुश्चास्ते ल-
ग्ने वासुरपूजिते । योगः पारावतो
यातुः शक्रं बालग्नकेन्द्रगे ॥ प्रवली
यदियोगोसौ गमने सर्वसिद्धिदः ॥
गिरौ ॥ मर्कटतिन्दुके ॥ दत्तात्रेय-
स्य गुरौ ॥ परं जीवमवति । परात्श-
चोरहङ्काराद्वाज्ञानोपदेशेन वा अवति
। अव० । शठप्रत्ययः । द्वितीयेति
पञ्चमीतियोगविभागाद्वासमासः ॥
तस्येदमिच्छणम् ॥

पारावतपदी । स्त्री० ज्योतिष्मत्याम् ।
पारावताङ्घ्रौ ॥ काकजङ्घायाम् ॥

पारावताङ्घ्रिः । स्त्री० ऋटभ्याम् ।
पण्यायाम् । ज्योतिष्मत्याम् । माल-
काङ्गणी० इ० भा० ॥ पारावतद्व-
अङ्घ्रिरस्याः ॥

पारावताङ्घ्रिपिच्छः । पुं० पारावता-
न्तरे ॥ यथाह राजनिर्घण्टः । पारा-

पारिकाङ्क्षी

वतोन्योवगं दे शीकामुकोघुलघुलार
वः । पारावताङ्घ्रिपिच्छञ्जयोग
लरवञ्चसद्गति ॥

पारावती । स्त्री० गोपगीते ॥ नदीप्र-
भेदे ॥ लवलीफले ॥

पारावारः । पुं० उदन्वति । समुद्रे ॥
न० तटद्वये ॥ पारमावृणोति । वृञ्
। कर्मग्यण् ॥ पारावारावस्यस्तद्गति
वा । अर्शआद्यच् ॥

पारावारगणः । चि० पारावारगामिनि
। पारावारङ्गच्छति० । इत्याद्यर्थेषु ।
अ । पाराद्विगृह्येताद्विपरीताच्चैति
खः ॥

पाराशरः । पुं० द्वैपायने । व्यासे ॥ इ
तिशब्दरत्नावली ॥ पराशरस्यापत्य-
म् । ऋष्यण् ॥ न० । पराशरोक्ते
भिन्नुसूत्रे ॥ उपपुराणविशेषे ॥ चि०
। पराशरसम्बन्धिनि ॥

पाराशरिः । पुं० वेदव्यासे ॥ पराशर-
स्यापत्यम् । अतद्गञ् ॥

पाराशरी । पुं० भिञ्जी । मस्करिणि ॥
पाराशर्येणप्रोक्तं भिन्नुसूत्रमधीते ।
पाराशर्यशिलाभिः सिन्नुनटसूत्रयो
रितिणिनिः ॥

पाराशर्यः । पुं० वेदव्यासे । वादरा
यणे ॥ पराशरस्यगोत्रापत्यम् । गर्गा
दित्वाद्यञ्० इत्यनन्तरापत्ये पिगो
त्ररूपाध्यारोपात्प्रत्ययः ॥

पारिकाङ्क्षी । पुं० तपस्विनि ॥ परि

पारिजातः

काङ्क्षितुंशीलमस्य । काङ्क्षिकाङ्-
क्षायाम् । सुपीतिणिनिः । पुं० ॥
यद्वा । पारमत्रास्ति । इनिः । पा
रिब्रह्मज्ञानंकाङ्क्षति ॥ मस्करिणि
इ० हेमचन्द्रः ॥

पारिचितः । पुं० अश्वमेधयाजिनि ॥
परितोदुरितंक्षीयतेयेनसपरिचित-
अश्वमेधः तदाजी ॥ जनमेजये ॥

पारिघः । पुं० यात्रायामलङ्घनीये ॥
यथा । पूर्वादिषुचतुर्दिक्षुसप्तसप्ताऽन
लर्चतः । वायव्याग्नेयदिक्षुसंस्थ-
पारिघन्तुनलङ्घयेत् ॥ द्वात्सिकानत्र
त्रात्सप्तभानिपूर्वस्यामघातःसप्त-
भानियास्यायाम्अनुराधातःसप्त-
भानिपश्चिमायाम्धनिष्ठातःसप्त-
भान्युत्तरस्यांलेख्यानीतिसर्बत्रवाक्य-
शेषः । तत्र० वायव्याग्नेयदिगुपनि
वद्वारेखापारिघोदगडस्तं सर्वथानल
ङ्घयेदित्यर्थः ॥ तत्रयवनेश्वरः ।
प्राचीमुदग्द्वारिभिरत्रयायात्प्राग्-
द्वारिकैश्चोडुभिरप्युदीचीम् । तत्रैव
याम्यामपराश्रितैर्भैर्यास्याश्रितैश्चाप्य
परांप्रयायादिति ॥

पारिघातिकः । पुं० अध्वरथे ॥

पारिजातः । पुं० मन्दारे । पारिभद्र-
तरौ ॥ सुरद्रुमे ॥ पारिणोब्धेर्जातः
॥ पारमस्यास्ति । अतद्गनिः । पा-
रिपारङ्गतंजातंजन्मास्यवा ॥ पारि-
जातोविष्णुपद्याः पारिजातेतिवि-

पारिपार्ष्विकः

श्रुतइत्यागमः ॥

पारिजातकः । पुं० सुरतरौ ॥ मन्दारे ॥ पारिजातात्स्वार्थिकः ॥

पारिणामिकः । पुं० परिणामात्मिके ॥

पारिणाय्यम् । न० परिणयलब्धने ॥ यथा । मातुः पारिणाय्यं स्त्रियो-विभजरन्निति ॥

पारिणाद्यम् । चि० गृहोपकरणेशय्यासनकुण्डकटाहादौ ॥ यथा । अर्थस्यसङ्ग्रहेचैनां व्यर्थं चैव नियोजयेत् । शौचे धर्मेऽन्नपक्त्वाच्च पारिणाद्यस्य चेन्नये ॥ इतिमानवे ६ अध्यायः एनांपत्नी ॥

पारितथ्या । स्त्री० बालपाश्यायाम् । सीमन्तस्थितायां स्वर्णादिपट्टिकायाम् । बन्दीविना० इ० भा० । सिती० इ० गौ० भा० ॥ परितस्तथाभूतापरितथा । चतुः० स्वार्थेऽप्यञ् ॥

पारितोषिकः । चि० प्रदेये । तुष्टिदाने ॥ परितोषजनकद्रव्ये ॥ परितोषेणलब्धम् । परितोषादागतं वा । शौषिकेष्टकम् ॥

पारिपन्थिकः । पुं० क्षीरे । पन्थानं वर्जयित्वा व्याप्यवातिष्ठति । परिपन्थं हन्ति वा । परिपन्थश्च तिष्ठतीति ठक् ॥

पारिपात्रः । पुं० कुलाचलविशेषे । चित्रकूटे । सुदारौ ॥ इति हेमचं०

पारिपात्रकः । पुं० पारिपात्रप्रवर्तते ॥

पारिपार्ष्विकः । पुं० अनुगे ॥ पार्ष्व

पारिभाव्यम्

वर्तिनि ॥ पार्ष्वे इति परिपार्ष्वम् । विभक्त्यर्थेऽव्ययीभावः । परिपार्ष्वं वर्त्तते । परिमुखंचेति चकाराट्क् ॥ नव्याः पार्ष्वस्थे ॥

पारिप्लवः । पुं० नानाविधोपाख्यानसमुदाये । अप्रवमेधेकर्मणिजामितापरिहारार्थं पुत्रादि वृतायराज्ञेकथासौष्ठवार्थकथने ॥ मनुर्वैवस्वतो राजा इत्यादिकासाञ्चित्कथा । तस्यां रात्रौ पारिप्लवमाचक्षीतेति यथा ॥

जलोपरिसञ्चारिणपक्षिविशेषे ॥ चि० । चञ्चले ॥ आकुले ॥ परिप्लवते । लुङ्गतौ । अच् । प्रज्ञाद्यण् ॥

पारिभद्रः । पुं० मन्दारे । निम्बतरौ । पारिजातके । पालितामादार० इ० गौ० भा० ॥ पारिभद्रोऽनिलश्लेष्मशोथक्षेदः क्लमिप्रणत् ॥ तत्पुष्यं पित्तरीगघ्नं कर्णव्याधिविनाशनम् ॥ निम्बद्रुमे ॥ देवदारुणि ॥ पारमस्यास्ति । अतद्वनिः ॥ पारिपारङ्गतं भद्रमस्य ॥ परितोभद्रमस्येति वा । प्रज्ञाद्यण् ॥

पारिभद्रकः । पुं० भद्रदारुणि । द्रुक्लिमे । देवदारुणि ॥ निम्बवृत्ते ॥ न० । कुष्ठौषधी ॥

पारिभाव्यम् । न० कुष्ठौषधी व्याप्ये । पाकलेपरिभावेसाधुः ॥ असाधुरितियत्स्वार्थेऽण् ॥ पारिषुतोयाशयेषु भवति । भव्यगेयेतिसाधुरिति स्वामी ॥ परि

पारिश :

भुवोभावे । जामिनी इ० भा० ॥
 यथा । साक्षित्वं पारिभाव्यञ्चदानं-
 यद्वयमेवच । विभक्ताभ्रातरः कुर्यु-
 नांविभक्ताः परस्परमितिदायभागः
 पारिभाषिकम् । त्रि० आधुनिकसङ्के-
 तेनार्थबोधकेपदे ॥
 पारिमाण्डल्यम् । न० परमाणुमात्र-
 हृत्तिपरिमाणे ॥ परमाणुगुणविशेषे ॥
 पारिमुखिकः । त्रि० सेवके ॥ अपपरी-
 त्वव्ययीभावेपरिमुखं वर्त्तते । परि-
 मुखंचेतिठक् । स्वामिनोमुखं वर्ज्ज-
 यित्वायः सेवको वर्त्तते । स एवमु-
 च्यते । यदा तु सर्वतोभावेपरिशब्दः
 प्रादिसमासश्चतदायतोयतः स्वामि-
 नोमुखंततस्ततोयो वर्त्तते सोर्यो बो-
 ध्यः । एवं पारिपाश्विकेप्यञ्चम् ॥
 पारियात्रः । पुं० पारियात्रगिरौ । चि-
 त्तकूटे ॥ परितोयात्रयादृश्यते । शेष-
 इत्यण् ॥ पर्वतविशेषे ॥
 पारियात्रकः । पुं० पारियात्रे ॥ स्वा-
 र्थकन्
 पारिरक्षकः । पुं० मस्करिणि । ताप-
 से ॥
 पारिवर्हः । पुं० न० विवाहकालप्रदे-
 येवरवधोः प्रीतिदेये ॥
 पारिशः । पुं० गर्दभाण्डे । कन्दरा-
 ले । कपीतने । पलाशपीपलङ्कति-
 गजगण्ड० इतिचगौ० भा० प्र०
 वृत्ते ॥ पारिशोदुर्जरः स्निग्धः क

पारीक्षितः

मिश्रककफप्रदः । फलेस्त्रमधुरोम्
 ते कषायः स्वादुमज्जकः ॥
 पारिषदः । पुं० सभ्ये ॥ शिवानुचरे
 ॥ पारिषदिसभायांसाधुः पारिषदो-
 ग्यइत्यत्रपारिषदइतियोगविभागास्तः
 ॥ उदीच्ययामविशेषोत्पन्ने ॥ परिष-
 दिभवः । प्रस्थोत्तरपदपलद्यादिको
 पधादण् ॥ त्रि० परिषत्सम्बन्धिनि
 परिषदइदम् । पत्राधुर्युपरिषदश्चे-
 त्यञ् ॥
 पारिषद्यः । पुं० सभ्ये । सभासदि ।
 सामाजिके ॥ शिवानुचरे ॥ परिष-
 दिसाधुः । परिषदंसमवैतिवा । प-
 रिषदो ग्यइतिग्यः ॥
 पारिहारिकः । त्रि० परिहारकर्त्तरि ॥
 पारिहार्यः । पुं० आवापके । कटके
 बलये । प्रकीष्टाभरणे ॥ परिह्रियते
 । ह्रञ् ॥ ऋहस्तोर्ग्यत् । परिहार्य-
 एव । प्रज्ञादण् ॥ यद्वा । चञ्जन्ता-
 च्चतुर्वर्णादित्वात्स्वार्थेप्यञ् । न० प-
 रिहारत्वे ॥
 पारी । स्त्री० पूरे । जलसमूहे ॥ कर्क-
 र्याम् । सनालजलपात्रे । भारी इ०
 भा० ॥ दन्तिनः पादरञ्जौ ॥ परा-
 ने ॥ पाल्याम् । दोहनपात्रे ॥
 पानपात्रे ॥ पारयति० प्रार्थतेवा ।
 पृपूती । चु० । पचाद्यच्चञ्वा
 । डीप् ॥
 पारीक्षितः । पुं० परीक्षितनृपे ॥ पारी

पार्थिव :

क्षिततनये । जनमेजये ॥ न० । परी
क्षितेक्षिते श्रीभागवते ॥
पारीणः । त्रि० पारगामिनि ॥ शैपि
कः खः ॥ पारङ्गामी । अवारपारे
तिखोवा ॥
पारीन्द्रः । पुं० सिंहे । अजगरसर्पे ॥
पारीरणः । पुं० कमठे ॥ दण्डे ॥ पट-
शाटके ॥
पारुः । पुं० बन्ही ॥ सूर्ये ॥ पिवति ।
पा० । वा० । पिवतेरपिरुः ॥
पारुष्यः । पुं० गीष्पती । वृहस्पती ॥
न० । परुषत्वे । अप्रियाभिधाने ॥
प्रस्थक्षरुक्षवचनशीलत्वे ॥ दुर्वाक्ये
॥ संक्रन्दनवने ॥ परुषोनिष्ठरभाषी
। तस्यभावः । ब्राह्मणादिच्चात्प्यञ्
॥ अगुरुणि ॥
पारेरकः । पुं० खड्गे ॥ इतिशब्दमा-
ला ॥
पार्श्वः । पुं० पांशौ ॥ इतिहाराव
ली ॥
पार्थः । पुं० पृथातनये । पृथादेवप्र
सादलब्धे युधिष्ठिरादौ ॥ पृथायाअप
त्यम् । शिवाद्यण् ॥ अर्जुनद्रुमे ॥
रात्रि ॥
पार्थक्यम् । न० पृथक्त्वे ॥ भावेष्यञ् ॥
पार्थनगरम् । न० इन्द्रप्रस्थे ॥
पार्थवम् । न० पृथुतायाम् ॥
पार्थिवः । पुं० क्ष्माभृति । नृपे । भूपे
॥ बहुरविशेषे ॥ बहुशस्यानिजाय

पार्षणम्

न्ते सर्वदेशेसुलोचने । सौराष्ट्रे लाट
देशेअपार्थिवेनात्रसंशयः ॥ १६ ॥
शरावे ॥ न० । तगरपुष्पे ॥ त्रि०
पृथिवीसमवायिकारणके । भूमिवि
कारे । पृथिव्याविकृतौ ॥ पृथिव्या
ईश्वरः । तत्रविदितोवा । सर्वभूमि
पृथिवीभ्यामणजाविद्यनुवर्त्तमाने
तस्येश्वरः । तत्रविदितइतिचेत्यञ्
॥ पृथिव्याअयमितिप्राग्दीव्यतौये-
ष्वर्थेषुपृथिव्याजाआवितिआजौ ।
तेनजे । स्त्रियांपार्थिवा अत्रिपार्थि
वीतिबोधम् ॥ पृथिव्यानिमित्तंसं
योगउत्पातोवा । सर्वभूमौत्यञ् ॥
पार्थिवव्रतम् । न० राज्ञोव्रतविशेषे ॥
यथासर्वाणिभूतानिधराधारयतेसम
म् तथासर्वाणिभूतानिविभ्रतः पा
र्थिवव्रतम् ॥
पार्थिवी । स्त्री० सौतायाम् । जनक
जायाम् ॥ अजन्तत्त्वाट्टिट्टे तिडीप् ॥
पार्थरः । पुं० भक्तसिक्थे ॥ कीनाशे
। यमे ॥ राजयक्ष्मिणि ॥ जराटे ॥
नीपकेसरे । कदम्बकिञ्जल्के ॥ ग
दान्तरे ॥ भस्मनि ॥
पार्थमिकः । त्रि० पर्याप्तवादिनि ॥
पर्याप्तमाह । ठक् ॥
पार्षणम् । न० आबविशेषे ॥ यथा ।
अमावास्यायत्क्रियतेतत्पार्षणम्
दाहृतम् । क्रियतेवापर्वणियत्तत्
पार्षणमितिस्थितिः ॥ पार्षणपदेनगोष्ठी

पार्वतीय :

आद्यान्यपिगृह्यन्ते तेषांपार्वणविधिना
विधानत् । यद्यपिपर्वणभवमिति-
व्युत्पत्तिस्तथापिदेवश्राद्धपूर्वकषट्पु-
रुषश्राद्धंपार्वणमितिबोध्यं स्मृत्यनुरो-
धात् ॥ पर्वकर्मणि । पुं० मृगवि-
शेषे ॥ इतिशब्दचन्द्रिका ॥

पार्वतः । पुं० महानिम्बे । वकायन
इतिडेकइतिच भाषा ॥ त्रि० पर्व-
तोत्पन्नफलादौ ॥ पर्वतेभवः । वि-
भाषामनुष्यइतिपक्षेण ॥

पार्वती । स्त्री० अपर्णायाम् । दुर्गाया-
म् । मृडान्याम् ॥ शल्लक्याम् ॥ गो-
पालकन्यकायाम् ॥ सौराष्ट्रमृत्तिका-
याम् ॥ धातक्याम् ॥ सैहल्याम् ॥
क्षुद्रपाषाणभेदायाम् ॥ जीवन्त्याम्-
॥ अतस्याम् ॥ द्रौपद्याम् ॥ पर्वतस्य
इयम् । तस्येदमित्यण् ॥ अपत्यार्थं
तुअपवादित्वादिञ्स्यात् । इतोम-
नुष्यं तिनङ्गीष् । मनुष्यजातिवाचि-
त्वाभावात् । क्वचिदपवादविषयेषु
त्सर्गीभिनिविशत इतिवासमाधेय-
म् ॥

पार्वतीनन्दनः । पुं० स्कन्दे । कार्ति-
केये ॥ पार्वत्यानन्दनः ॥

पार्वतीपतिः । पुं० सदाशिवे ॥

पार्वत्याः पतिः ॥

पार्वतीयः । पुं० अक्षोटे ॥ त्रि० गण-
विशेषे ॥ पर्वतीयस्यायम् । क्खान्ता-
दण् । असरूपत्वाच्छैषिकाच्छैषिकी

पार्वतीयः

नेतिननिषेधः ॥ यथा ॥ तत्रजन्यं
रुघोर्घीरंपार्वतीयैर्गणैरभूत्इतिरघुः ॥

पार्वतीयकुमारः । पुं० पार्वतीपुत्रे ॥

पार्वबेयम् । न० सौबीराञ्जने ॥ पुं०
सुवर्चलायाम् । सूर्यावर्त्ते । हुल-
हुलइतिप्र०शाके ॥

पार्वः । पुं० वृत्तार्हद्विशेषे ॥ न० ।

कक्षाऽधोभागे ॥ चक्रोपास्ते ॥ पर्शु-

गणे ॥ अन्तिके ॥ पर्शुनांसमूहः ।

पार्वणम् । सितिचेतिपदत्वाद्गत्वा

भावादोर्गुणोन् ॥ यद्वा । स्पृश्यते ।

स्पृश० । स्पृशेः श्वणशुनौपृचेति-

श्वण्णिच्त्वाद्दृष्टिः ॥ कटेरुपरिच-

तुरङ्गुलेभागे ॥ यथा । मांसलैर्मृ-

दुभिः पार्वैर्दक्षिणावर्त्तरोमभिः ।

नराभूम्यधियाङ्गयाविपरीतैः सु-

दुः खिताइति ॥

पार्वकः । त्रि० शाठ्ये नवित्तान्वेषि-

णि । कौस्तिके ॥ कुसुत्याविभा-

वन्वेषीपार्वकः सन्धिवीवकइ०-

हे० ॥ अनृजुरुपायः पार्वम् । ते-

नार्थानन्विच्छति । पार्वेनान्विच्छ-

तीतिकन्

पार्वगः । त्रि० समीपस्थेपुरुषादौ ॥

पार्वगतः । त्रि० समीपस्थे

पार्वतः । अ० पार्वयोरित्यर्थे ॥

आद्यादिभ्यउपसङ्ख्यानमिति-

तसिः ॥

पार्वतीयः । त्रि० पार्वतीजाता-

पार्ष्णि :

दौ ॥ मुखपार्ष्वतसोर्लीपश्चेतिष्कः ॥
 पार्ष्वपरिवर्त्तनम् । न० भाद्रशुक्लैका-
 दश्यांश्रीहरेः पार्ष्वपरिवर्त्तनोत्स-
 वे ॥

पार्ष्वभागः । पुं० पक्षभागे ॥ पार्ष्व-
 स्यपार्ष्वमेववाभाग ॥

पार्ष्वशूलः । पुं० न० शूलरोगविशे-
 षे ॥ तस्यौषधंयथा । शतपुष्पादेव-
 दारुशालपर्णीवचागुरु । कुष्ठमांसी-
 मैन्धवसुपलमेकंपुनर्नवा ॥ पानेन-
 स्य तशाभ्यङ्गैतैलमेतत्प्रदापयेत् । ह
 ष्कूलंपार्ष्वशूलस्यगण्डमालांचनाश-
 येत्इतिगारुडे १८६ अध्यायः ॥

पार्ष्वस्थः । पुं० समीपस्थितनटे ॥
 त्रि० पार्ष्वस्थिते ॥ पर्यन्तस्थे ॥

पार्ष्वस्थि । न० पशुकायाम् । कक्षा
 धीभागस्थितेस्थि ॥

पार्ष्वीदरप्रियः । पुं० कर्कटे ॥ इ० हे० ॥

पार्ष्वती । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ सल्लक्यां-
 म् ॥ जीवन्त्याम् ॥ गौर्याम् ॥ इतिहे
 मचन्द्रः ॥

पार्ष्वदः । पुं० शिवानुचरे ॥ त्रि०
 सभ्ये ॥ पर्वदिसाधुः । पर्वदीण्य-
 इतिपाठेपर्वदइतियोगविभागास्तः ॥

पार्ष्वद्यः । पुं० शिवानुचरे ॥ त्रि० स-
 भ्ये ॥ पर्वदिसाधुः । पर्वदीण्यः
 इ० स्थः ॥

पार्ष्णिः । पुं० पादमूले । पादपञ्चाङ्गा-
 ने । गुल्फाधीभागे । एडी० इ०

पालङ्कः

भा० । जिगीषायाम् ॥ पुं० स्त्री०-
 सैन्यपृष्ठे ॥ पादमूले ॥ पृष्ठे ॥ स्त्री०
 उन्मदस्त्रियाम् ॥ कुम्भ्याम् ॥ पर्व
 ति० पृष्ठतेऽनेनवा । पृष्ठुसेचने ।
 घृणिपृष्णिपार्ष्णीतिसाधुः ॥ स्पृश-
 न्त्यनयावा । पूर्ववत्साधुः ॥

पार्ष्णिग्राहः । पुं० पृष्ठतः शत्रौ ।
 जिगीषोः पृष्ठभागस्थितेश्चुविशे-
 षेरान्ति । विशिगीषोररिप्रतिनि-
 र्यातस्ययः पृष्ठवत्तोत्तपतिर्देशाक्रम-
 णाद्याचरतिसपार्ष्णिग्राहइत्यर्थः ॥
 पार्ष्णिम्पश्चात्पदंगृह्णाति । कर्म-
 ग्यण् ॥ गजपार्ष्वरक्षके ॥

पार्ष्णित्रम् । न० पश्चाद्रक्षकसेनायाम् ॥

पालः । पुं० गवादिपालके ॥ पुं० रा-
 त्त्रि ॥ पतद्गृहे । इ० हे० चं० ॥

पालकः । पुं० मुनिभेदे ॥ घोटकरक्षके ॥
 न० चित्रकवृत्ते ॥ त्रि० पालनक-
 र्त्तरि ॥ पालयति । पालरक्षणे ।
 गवुल् ॥

पालकाप्यः । पुं० मुनिविशेषे । करे-
 गुभुवि ॥ धन्वन्तरौ ॥ इतित्रिका-
 गडशेषः ॥

पालकाव्यः । पुं० गजशास्त्रकृतिमह-
 र्षिविशेषे ॥

पालघ्नः । पुं० जलजटणभेदे । कृत्वा-
 याम् ॥ पालंक्षेत्रंहन्ति । अमनुष्ये-
 तिटक् ॥

पालङ्कः । पुं० शल्लक्याम् ॥ पालङ्क-
 प्र० शाके ॥ बाज० इ० प्र० खगे ॥

पालाश :

पालङ्की । स्त्री० कुन्दुरुनामगन्धद्रव्ये ॥

पालङ्क० भा० प्र० शा० ॥

पालङ्क्यम् । न० पालङ्क० इ० प्र०
शाके । मधुरायाम् । क्षुरपत्रिकाया
म् ॥ अस्यगुणाः । ईषत्कटुत्वं मधु
रत्वम् पथ्यत्वं शीलत्वम् रक्तपित्तह
रत्वम् ग्राहित्वम् परमतर्पणञ्चेति०
राज० नि० ॥

पालङ्क्या । स्त्री० कुन्दुरौ । कुन्दुरखी
टीतिगौ० भा० ॥ पालङ्कशाकेपालङ्का
वास्तुकाकाराक्षुरिकाचीरितच्छदा ॥
पालङ्क्यावातलाशीताग्नेपलाभेदि
नीगुरुः । विष्टम्भिनीमदप्रवासपित्तर
क्तविषापहा ॥ पालङ्क्यंदलितंशाकं
तिलतैलेविपाचितम् । अम्लद्रव्यसमा
कौर्णं हिङ्गुसैधवसंयुतम् ॥ पालनम् ।
पाल० । सं० क्रिप् । पाल् च्छते । अ
ङ्कपदेलक्षणेच । अदन्तः । अचीयत् ॥
पालनम् । न० रक्षणे ॥ यथा । नभा-
र्यान्ताडयेत्कापिमातृवत्पालयेत्स
दा । नत्यजेद्घोरकष्टं पियदिसाध्वी
पतिव्रतेति श्रीमहानिर्वाणतन्त्रम् ॥
पाल्यतेऽनेन । पाल० । करणाधिक
रणयोश्चेतिल्युट् ॥ सद्यः प्रसूता
याः गोदुर्गधे ॥

पालनी । स्त्री० प्रतिष्ठापिकायाम् ॥

पालाशः । पं० हरिहर्णे ॥ पलाशस्य
पत्रस्थायम् । अण् ॥ पलाशदण्डा-
दौ ॥ पलाशस्यविकारः । पलाशा

पाली

दिभ्योवित्यञ् ॥ न० । तमालपत्रे ।
लेजपात० इ० भा ॥ त्रि० हरिहर्णे
वति ॥ पलाशवृक्षसम्बन्धिनि ॥

पालाशषण्डः । पं० मगधदेशे ॥ प-
लाशसमूहे ॥

पालाशी । स्त्री० मत्स्यविशेषे ॥ यथा
। पालाशिखण्डं तिलतैलयुक्तं वि-
पाचितं सैन्धवकासमर्दं : । हिंम्वाट्टं
धात्रीफलचूर्णपूर्णां नवं नवं रोचनमा-
तनोति ॥ पालाशीवलदावृष्यावा
तघ्नीपित्तकृत्सरा । गुर्वीकफकरीचो
ष्णामेदः शुक्रविवर्धिनीति ॥

पालिः । स्त्री० कर्णलताये ॥ अश्रौ ॥
पङ्क्तौ ॥ अङ्के ॥ प्रभेदे ॥ कृत्वादि
देये ॥ पालयतिपाल्यतेवा । पाल०
। ग्यन्तः । अचङ् ॥ पाल्याम् ॥

पालिका । स्त्री० कुन्तलिकायाम् । द
ध्यादिच्छेदन्याम् ॥ अश्रौ ॥ कर्णप
त्रे ॥ पालयति । पाल० । गबुल् ॥

पालितः । त्रि० रक्षिते ॥

पालिन्दः । पं० कुन्दुरुके ॥ पालयति
। पाल । वा० किन्दच् ॥

पालिन्दी । स्त्री० कृष्णत्रिवृतायाम् ।
श्यामायाम् ॥ गौरादित्वान्डीष् ॥

पाली । स्त्री० यूकायाम् ॥ सस्मश्रुयो
षिति ॥ प्रान्ते ॥ सेतौ ॥ कल्पित
भोजने ॥ प्रशंसायाम् ॥ कर्णलत
योः ॥ उत्सङ्गे ॥ प्रस्थे ॥ चिङ्गे ॥
वाप्याम् ॥ कृदिकारादितिडीष् ॥

पावन :

श्रेय्याम् ॥ स्थाल्याम् ॥

पाल्यः । त्रि० रक्षणीये ॥

पाल्वलम् । न० पल्वलोदके ॥ यथा ।

अल्पं सरः पल्वलं स्याद्यच्चन्द्रर्क्षगि-
रवौ । नतिष्ठतिजलं किञ्चित्तत्त्रयं
वारिपाल्वलम् ॥ पाल्वलं वार्यभिष्य-
न्दिगुरुस्वादुचिदोषकृत् ॥

पावकः । पुं० अष्टानां वसूनां मध्येभ-
गवद्भिभूतिविशेषे ॥ अग्नौ ॥ स-
दाचारे ॥ वज्रिमन्ये ॥ चित्रके ॥
भस्मातके ॥ विडङ्गे ॥ शोधयित-
नरे ॥ रक्तचित्रके ॥ कुसुम्भे ॥
वैद्युताग्नौ ॥ यथा । पावकः पव-
मानश्च शुचिरग्निश्च तत्रयः । निर्म-
थ्यः पवमानः स्याद्द्वैद्युतः पावकः स्मृ-
तः ॥ यस्यासौ तपते सूर्यः शुचिर-
ग्निस्त्वसौ स्मृतः ॥ इतिकीर्मे १२९
ध्यायः ॥ पुनाति । पूञ्० । गवुल्
॥ पक्षिषि० ॥

पावकारणिः । पुं० अग्निमन्ये ॥

पावकिः । पुं० कार्तिकेये ॥

पावनः । पुं० द्वैपायने । व्यासि ॥

पावके ॥ सभ्ये ग्नौ ॥ यः शीताप-

नोदनाद्यर्षवहुषु प्रदेशेष्वपि विधीय-

ते स सभ्योग्निः ॥ पीतभृङ्गराजि ॥

सिद्धके ॥ न० प्रायश्चित्ते । पापक्ष-

यकरे ॥ जले ॥ कृच्छ्रे ॥ गोमये

॥ रुद्राक्षे ॥ कुष्ठौषधी ॥ चित्र-

के अध्यासे ॥ त्रि० ॥ पवित्रे

पाशजालम्

पूते । पावयितरि । पा
गङ्गास्नानगायत्रीजपादौ ॥ पावथ-
ति । कर्त्तरि ल्युट् ॥

पावनधुनिः । पुं० शङ्खे ॥ पावनो-
धुनिर्यस्य ॥

पावनी । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ तुल-
स्याम् ॥ गवि ॥ गङ्गायाम् ॥

पावितः । त्रि० पवित्रीकृते ॥

पाशः । पुं० मृगपक्ष्यादिवन्धने ॥ के-
शादिपूर्वः सङ्घाते ॥ कर्णपूर्वकः
शोभनार्थे ॥ कृत्रादिपूर्वीनिन्दार्थे ।
बन्धनहेतौ । पाशजाले । देहेन्द्रि-
यादिसंयोगवियोगलक्षणो ॥ अनवर-
तजन्ममरणजरारोगाद्यनर्थव्राते ॥
अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशेषु
॥ घृणादिषु ॥ यथा । घृणालज्जा
भयंशङ्का जुगुप्साचेतिपञ्चमी । कु-
लंशीलतथाजातिरष्टौपाशाः प्रकी-
र्त्तिताः ॥ पाश्यते बध्यते येन वा । पश-
बन्धने । चु० । घञ्० घोवा ॥

पाशकः । पुं० अक्षे । देवने । पासा०
। इतिभा० ॥ पाशयति० पशयति-
वा । पश० ॥ गवुल्० कुन्वा ॥

पाशजालम् । न० प्राहृत्यादौ ॥ प्राहृ-
तीशवलेकर्ममायाकार्यंचतुर्विधम् ।
पाशजालं समासेन धर्मानः स्त्रैवकी-
र्त्तिताः ॥ आत्मनां सहजसामर्थ्यं
प्रतिबन्धकत्वात् पाशानां जालमिव
जालम् ॥

पाश्चात्याकरसम्भवम्

पाशपाणिः । पुं० वरुणे । अप्यती ॥

पाशः पाणौयस्य ॥

पाशवपालनम् । न० घासे ॥

पाशितः । त्रि० पाशयुक्ते । बद्धे ॥

पाशी । पुं० वरुणे । प्रचितसि ॥ व्या
धे ॥ यमे ॥ त्रि० पाशधरे ॥ पा-
शोऽस्यास्ति । इनिः ॥

पाशीकृतः । त्रि० पाशबद्धे ॥

पाशुपतः । पुं० शिवमल्याम् । एका
ष्टीजे । वक्रपुष्पे ॥ पशुपत्यधिदैवते
॥ पशुपतिभक्ते ॥ पशुपतिपाशात्म
कपदार्थत्रयवादिनिर्गैवे ॥ पशुपते-
रयम् । तत्प्रियत्वात्तस्येदमित्यण्
॥ पशुपतिदेवतास्यवा । सास्यदेव-
तेत्यर्थे अश्वपत्यादित्वाद्दण् ॥

पाशुपतव्रतम् । न० पशुपतिदेवताके-
वङ्गपुराणोक्तेव्रतविशेषे ॥ यथापशु
पतिर्निश्च्यं हत्वा सर्वमिदं जगत् । न
लिप्यते पुनः सोपियोनिश्च्यं व्रतमा
चरेत् ॥

पाशुपतास्त्रम् । न० पशुपतेः शूलाग्रे ॥

पाशुपाल्यम् । न० वैश्यवृत्तिविशेषे ।
गोरक्ष्ये ॥ पशुन्गोमहिष्यादीन्पा
लयति । पाल० । कर्मण्यण् । त
स्यकर्मभावोवा । ष्यञ् ॥

पाश्चात्यः । त्रि० अन्त्ये । चरमे ॥

पश्चाद्भवः । दक्षिणापश्चात्पुरस-
स्थक् ॥ पश्चिमदेशजाते ॥

पाश्चात्याकरसम्भवम् । न० । रोमके ।

पाषण्डी

रामलवणे । सांभर० इ० भा० ॥

पाश्या । स्त्री० पाशवृन्दे ॥ पाशानांसमू
हः । पाशादिभ्योयः ॥

पाषकः । पुं० पादाभरणविशेषे । पा
षुली० गौड़० भा० ॥

पाषण्डः । पुं० बौद्धचरणकादौ वेद
विरोधिनि । वेदवाञ्छरक्तपटमौण्ड्या
दिव्रतचर्याशालिनि । सर्वलिङ्गिनि
॥ त्यजपाखण्डसंसर्गसङ्गं भजसतांस
दा । पापंसनोति सनतिवा । षण्ण
दाने । षणसम्भक्तौवा । अमन्ताड्
डः । पृषोदरादिः ॥

पाषण्डकः । पुं० पाषण्डे ॥

पाषण्डी । पुं० पाषण्डे ॥ वेदवाञ्छर-
क्तपटमौञ्ज्यादिव्रतचर्यापाखण्डम्
। तदस्यास्ति । इनिः ॥ तस्मात्पा
षण्डिभिः प्रापै रालापं स्पर्शनं त्य
जेत् । विशेषतः क्रियाकालियज्ञा-
दौचापिदीक्षितः ॥ क्रियाहानि-
र्गृह्यस्यमासमेकंप्रजायते । तस्या-
वलीकनात्सूर्यपश्येतमतिमान्नरः
॥ किंपुनर्यैस्तुसन्धक्तात्रयीसर्वात्म-
नाद्विज । पाषण्डभोजिभिः पापै-
र्वेदवादिबिरोधिभिः ॥ पाषण्डिनो
विकर्मस्थान् वैडालव्रतिकान् शठान्
। हेतुकान् बकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणा
पिनार्चयेत् ॥ दूरापास्तस्तुसंसर्गः
सहास्यावापिपापिभिः । पाषण्डि
भिर्दुराचारैस्तस्मात्तान्परिवर्जयेत्

पाषाणमाक्षिकम्

॥ एतेनग्नास्तवाख्यातादृष्ट्याश्राद्धो
पघातकाः । एषांमन्त्राषणात्पुंसां
दिनपुण्यं विनश्यतीत्यादिपाद्मोत्त
रखण्डम् ॥

पाषाणः । पुं० प्रस्तरे । यावणि ।
उपले ॥ पिनष्टिः । पिष्टसञ्चू
र्णने । बाहुलकादानच् । पृ० ।
मूर्द्धन्यः षः । पषत्यनेनवापषवा
धेयन्ये च । हलश्च तिघञ् । अण
ति । अण्० । अच् । पाषसासी
अणश्च ॥

पाषाणदारकः । पुं० टङ्के । टांकी
वृत्तिभा० । पाषाणस्यदारकः ॥
पाषाणदारणः । पुं० टङ्के ॥ पाषाणो
दार्यतेऽनेन । दृविदारणे । ग्यन्तः
। ल्युट् ॥

पाषाणभेदः । पुं० अश्मभेदे ॥
पाषाणभेदनः । पुं० हाथाजुडी० इ०
गौ० भा० प्रसिद्धे । वृत्तविषे ।
अश्मन्ने । शिलाभेदे । पाषाणभे
दवृत्तिभाषा ॥ पाषाणभेदनोश्मघ्नो
गिरिभिद्भिन्नयोजनी । अश्मभेदोहि
मस्तिक्तः कषायोवस्तिशोधनः ॥
भेदनोहन्तिदोषार्थी गुल्मक्लृष्टाश्म
हृद्रुजः । योनिरोगान् प्रमेहांश्च
प्लीहशूलव्रणानिचेतिभावमिष्टः ॥
पाषाणभेदी । पुं० अश्मभेदे । पत्यर
चूर० वृत्तिभाषा ॥

पाषाणमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके ॥

पिङ्गः

पाषाणी । स्त्री० वटखंरा० इ० प्र०
चुद्रपाषाणे । पृषाकरायां ॥
पिङ्गः । पुं० कोकिले । वनप्रिये ॥
अपिकायति । कैशब्दे । आतञ्चो
पसर्गेकः । वष्टिभागुरिरस्त्रोपमवा
प्योरुपसर्गयोः ॥

पिङ्गप्रियः । पुं० आम्ने । पिङ्गानां
प्रियः ॥

पिङ्गप्रिया । स्त्री० महाजम्ब्वाम् ॥
पिङ्गवत्सुः । पुं० आम्नेहृत्ते ॥
पिङ्गानांबन्धुरिव ॥

पिङ्गरोगः । पुं० आम्नेहृत्ते ॥
पिङ्गवल्लभः । पुं० आम्नेहृत्ते ॥ पिङ्गा
नांबल्लभः ॥

पिङ्गाक्षः । पुं० रोचन्यां ॥
पिङ्गाङ्गः । पुं० खगान्तरे ॥

पिङ्गानन्दः । पुं० वसन्तकाले ॥ पि
ङ्गानामानन्दोयस्मिन् ॥

पिङ्गी । स्त्री० कोकिलस्त्रियाम् । को
किलायां ॥

पिङ्गेक्षणः । त्रि० कोकिलचक्षुस्तुल्य
चक्षुर्युक्ते ॥

पिङ्गेक्षणा । स्त्री० कोकिलाक्षे ॥

पिङ्गः । पुं० हस्तिशिथौ ॥ इ० शब्द
माला ॥

पिङ्गः । पुं० पिङ्गवर्णः ॥ मूषिके
॥ न० । वलाके ॥ हरिताले ॥

त्रि० । पिङ्गलवर्णवति ॥ पिङ्ग
ति । पिङ्गवर्णे । अच् । न्यङ्

पिङ्गल :

कादि : ॥
 पिङ्गकपिशा । स्त्री० तैलपायिका
 याम् ॥
 पिङ्गचक्षुः । पुं० कुंभीरे ॥
 पिङ्गजटः । पुं० शिवे ॥
 पिङ्गतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥
 पिङ्गलः । पुं० नागविशेषे ॥ रुद्रे
 ॥ चण्डाङ्गोः पारिपाश्र्विके ॥
 निधिप्रभेदे ॥ कपौ ॥ अग्नी ॥
 मुनिविशेषे ॥ नकुले ॥ स्थावरवि
 षविशेषे ॥ क्षुद्रोलूके ॥ वत्सरविशे
 षे ॥ देशभङ्गोद्यदुर्भिक्षसमासात्
 कथयाम्यहम् । पिङ्गले चारुपद्मा
 क्षिदुर्भिक्षनर्मदातटे ॥ पिङ्गल
 नागाचार्यकृतप्राकृतच्छन्दोग्रन्थवि
 शेषे ॥ नीलपीतमिश्रितवर्णे ॥
 तत्पर्यायाः यथा । कण्डारः क
 पिलः पिङ्गः पिशङ्गः कट्टुः
 । केचिद्ब्रह्मयंभयंपर्यायमाहुः ॥ अत्र
 नीलपीतः कपिलः । रोचनाभः
 पिशङ्गः । कनकपिङ्गलः कट्टुः
 ॥ पिशङ्गोरोचनापाण्डुः कट्टुः
 कनकपिङ्गलः ॥ इतिनाममाला ॥
 पिङ्गोदीपशिखाभः स्यात्पिशङ्गः
 पद्मधूलिवत् । पीतनीलहरिद्रक्तः
 कडारस्तृणवह्निवत् ॥ त्रि० । तद्व
 र्णविशिष्टे ॥ सन्ध्यातपवद्भे मवद्वा
 वर्णविशेषः कपिलः इत्यपिष्या
 स्यात्तारभाङ्गः ॥ न० । पित्तले

पिङ्गाशः

॥ पिञ्जति । पिञ्जिवर्णे । वृषादि
 त्वात्कलच् । न्यङ्कादित्वात्
 कुच्चम् ॥ यद्वा ॥ पिङ्गोवर्णोऽस्या
 स्ति । सिन्धादित्वात्लच् ॥ पिङ्ग
 लोवर्णोऽस्यास्ति । अर्गञ्चाद्यच् ॥
 पिङ्गललोहम् । न० पित्तले ॥ इ० रा० ॥
 पिङ्गला । स्त्री० वामनास्यदक्षिणदि
 ग्गजस्यहस्तिन्याम् ॥ कुमुदस्यकरि
 य्याम् ॥ विश्याविशेषे ॥ यथा । आ
 शाहिपरमंदुःखं नैराश्र्यं परमं सुख
 म् । यथासंक्षिद्यकान्ताशांसुखं सुप्ला
 पपिङ्गलेति श्रीभागवतम् ॥ कर्णिक
 कायाम् । पक्षिविशेषे ॥ राजरीच्या
 म् ॥ शिंशपायाम् ॥ ज्योतिष्मच्या
 म् ॥ नाडीविशेषे ॥ दक्षिणाण्डा
 धः स्थाधनुर्वक्रा दक्षिणनासान्तंग
 तायानाडीसापिङ्गलेच्यते ॥
 पिङ्गलिका । स्त्री० वलाकायाम् ॥
 पिङ्गसारः । पुं० हरिताले ॥ इ० रा० ॥
 पिङ्गस्फटिकः । पुं० गोमेदमणौ ॥
 पिङ्गा । स्त्री० गोरोचनायाम् ॥ हिङ्गु
 नालिकायाम् । रामठयाम् ॥ चण्डि
 कायाम् । उमायाम् ॥ वंशरोचना
 यामिति रा० नि० ॥ हरिद्रायाम् ।
 इति श० चं ॥
 पिङ्गाक्षः । पुं० शिवे ॥ त्रि० पिङ्गल-
 नेत्रे ॥ पिङ्गैश्चक्षिणीयस्य । बहुव्रीहा
 वितिषच् ॥
 पिङ्गाशः । पुं० पक्षीपतौ ॥ मत्स्यवि

पिचु :

शेषे । पाङ्गाश० इ० गौ० भा० ॥
 न० जात्यस्वर्णे ॥
 पिङ्गाशी । स्त्री० नालिकायाम् ॥ इ०
 हे० चं० ॥ नोलिकायामिति मेदि
 निकरः ॥
 पिङ्गास्यः । पुं० पिङ्गाशमत्ये ॥ त्रि०
 पिङ्गलवर्णमुखविषिष्टे ॥
 पिङ्गी । स्त्री० शमीवृक्षे ॥
 पिङ्गलक्षणः । पुं० शिवे ॥
 पिङ्गोयजः । पुं० रवेः पार्श्वगान्तरे ॥
 पिचण्डः । पुं० उदरे ॥ पशोरवयवे
 ॥ अपिचमत्यन्नम् । चमु० । जम-
 न्ताडुः । वष्टिभागुरिरल्लोपमवाप्यो
 रूपसर्गयोः ॥ अपिचण्डातेऽनेन
 हेतुनावा । चडिकोपे । पुंसीति
 घोवा ॥
 पिचण्डिलः । त्रि० तुन्दिले ॥ अति
 शयितंपिचण्डमुदरमस्य । तुन्दादि
 त्वादिलच् ॥
 पिचय्यः । पुं० कार्पासे ॥ इ० हे० ॥
 पिचिण्डः । पुं० पिचण्डार्थे ॥ पृ० ॥
 पिचिण्डिका । स्त्री० पिण्डिकायाम् ।
 जङ्गापश्चिमभागे । पिण्डली० इति
 भाषा० ॥
 पिचिण्डिलः । त्रि० तुन्दिले । बृह-
 त्कुक्षौ ॥ अतिशयितंपिचिण्डमुदर
 मस्य । तुन्दादित्वादिलच् ॥
 पिचुः । पुं० निर्वीजकार्पासे । तुले ।
 कुष्ठभेदे ॥ कर्षे ॥ असुरविशेषे ॥

पिच्छा

भैरवे ॥ सस्यप्रभेदे ॥ पिचति ॥
 पिचुमर्दने । मृ० कुः ॥
 पिचुकः । पुं० मदनवृक्षे । मयना०
 इति० गौडभा० ॥
 पिचुतलः । पुं० न० कार्पासतूले ॥
 पिचुमन्दः । पुं० निम्बद्रुमे ॥ पिचुं
 कुष्ठविशेषमन्दयति । मदिस्तुत्या
 दौ । णिच् । कर्म ग्यण् ॥
 पिचुमर्दः । पुं० निम्बवृक्षे ॥ पिचुकु
 ष्ठभेदमर्दयति । मृदकोदि । णिच् ।
 कर्म ग्यण् ॥
 पिचुलः । पुं० भावुकद्रुमे । भाउ०
 इतिभा० ॥ इज्जले । हिज्जले ॥
 जलवायसे ॥ पिचुतूललाति । ला०
 । आतोनुपेतिकः ॥
 पिच्चटम् । न० सीसके ॥ रङ्गे । त्रपु-
 णा । रांग० इ० भा० ॥ पुं० नेत्र
 रोगे ॥ पिच्चयति पिच्यतेवा । पिच्च
 क्कदने । अच् । पिच्चंटीकते । अ-
 न्येभ्योपीतिडः ॥ पिच्चयति । श-
 कादिभ्योऽटन्वा ॥
 पिच्छः । पुं० लाङ्गले । पुच्छे ॥ न० ।
 वर्हेशिखण्डे ॥ चूडायाम् । पिच्छ
 तिपिच्छयतिवा । पिच्छकुट्टने । अ
 चघञ्वा ॥
 पिच्छलः । त्रि० अशुद्धे ॥
 पिच्छलदला । स्त्री० वदरीवृक्षे ॥
 पिच्छवाणः । पुं० श्येनपक्षिणि ॥
 पिच्छा । स्त्री० पूगे ॥ कटायाम् ॥

पिच्छिलत्वक्

कोषि ॥ मोचयाम् ॥ शाल्मलिवे
ष्टे ॥ भक्तसंभूतमण्डे । मांड० इ०
भा० ॥ पङ्कीअश्वपदामये ॥ पिच्छि
ले ॥ चोलिकायाम् ॥ फणिलाला
याम् ॥ शिंशपावृक्षे ॥ इ० श०
चं० । पिच्छाते । पिच्छवाधे । गुरो
श्चेत्यः । टाप् ॥ पिच्छतिपिच्छाते
वा । अच्घञ्वा ॥ यदा । पतितु-
मिच्छति । पत्ल० । सन्नन्तः । प०
अच् पृषोदरादिः ॥
पिच्छावान् । त्रि० पिच्छिले ॥ अ
स्त्यर्थमत् ॥

पिच्छितिका । स्त्री० शिंशपायाम् ॥
पिच्छिलः । पुं० बहुवारके । श्लेष्मा-
न्तकवृक्षे ॥ त्रि० विजिले । लाल
सीके । विजिलन्तुभक्तमण्डयुक्तमि-
तिरायमुकुटःसरसव्यञ्जनादीतिभर-
तःसूपादीतिरमानाथः । स्निग्धसूपा
दीतिभानुदीक्षितः । यथा । तरुं
णं सर्षपशाकंनवौदनानिपिच्छिला
निचदधीनि । अल्पव्ययेनमुन्दरि-
यास्यजनोमिष्टमश्नातीति ॥ मण्ड
युक्तव्यञ्जनमितिनीलकण्ठः ॥ पि
च्छाभक्तादिमण्डोस्यास्ति । पिच्छा
दित्वात्इलच् ॥

पिच्छिलकाः । पुं० धन्वनवृक्षे ॥
पिच्छिलच्छदा । स्त्री० उपोदक्याम् ॥
पिच्छिलत्वक् । पुं० नागरङ्गवृक्षे ॥ ध-

पिञ्जलः

पिच्छिलसारः । पुं० मोचरसे ॥
पिच्छिला । स्त्री० पोतिकायाम् ॥ शिं-
शपायाम् ॥ शाल्मली ॥ सिन्धुवि-
शेषे ॥ कोकिलाक्षे ॥ वृश्चिकानुपे ॥
शूलीतणे ॥ अतस्याम् । कच्च्याम् ॥
शाल्मलिनिर्यासः पिच्छा । सास्या-
स्ति । पि० इलच् ॥

पिञ्चोदकम् । न० नेत्रमले ॥

पिञ्जः । पुं० वधे ॥ पिञ्जनम् । पिजि-
हिंसायाम् । चु० । अच् ॥ कर्पूर-
विशेषे ॥ न० वले ॥ त्रि० ॥ व्याकु-
ले । व्यग्रे ॥

पिञ्जटः । पुं० नेत्रमले । टृपिकायाम् ॥
पिञ्जनम् । न० कार्पासस्फोटनधनु-
षि । विहनने । तूलस्फोटनकार्म-
के । पीजनइ० भा० ॥

पिञ्जरः । पुं० अश्वविशेषे ॥ पीतरक्त-
वर्णे ॥ न० पीतके । हरिताले ॥
स्वर्णे ॥ नागकेशरे ॥ पञ्च्यादिरो-
धगृहे ॥ त्रि० चित्रिते ॥ पीतव-
र्णे ॥ पिञ्जनम् । पिजिहिंसाया-
म्० वर्णेवा । घञ् । निष्ठायामनि-
ट्त्वचनान्नकुत्त्वम् । पिञ्जवर्णविशे-
षंरातिकः ॥

पिञ्जरकम् । न० हरिताले ॥

पिञ्जलः । पुं० अत्यन्तव्याकुलसैन्ये ।
समुत्पिञ्जे ॥ पिञ्जयति० पिञ्जते-
वा । पिजि० । बाहुलकादलच् ॥
पिञ्जलातिवा । आतद्धतिकः ॥

पिटक :

न० ॥ कुशपत्रे ॥ हरिद्राभे ॥ हरि-
ताले ॥
पिञ्जली । स्त्री० कुशान्तरवेष्टितप्रादेश-
मात्रसायकुशपत्रद्वये । पवित्रे ॥
यथा । अनन्तर्गभिर्गणसायंकौशद्वि-
दलमेवच । प्रादेशमात्रं चैयंपवित्रं
यत्रकुत्रचित् ॥ एतदेवहिपिञ्जल्या
लक्षणंसमुदाहृतमितिच्छन्दोगपरि-
शिष्टम् ॥
पिञ्जा । स्त्री० तूले ॥ हरिद्रायाम् ॥
हिमायाम् ॥
पिञ्जाजम् । न० स्वर्णे ॥ इतिरा-
नि० ॥
पिञ्जिका । स्त्री० तूलनालिकायाम् ।
पं० इज० इ० गी० भाषा ॥ इ० त्रि० ॥
पिञ्जूलम् । न० कुशवर्च्याम् ॥ व-
र्त्तिकायाम् ॥ पिञ्जति । पि-
जि० । खर्जपिञ्जादिभ्य ऊरोलचा-
विच्यूलच् ॥
पिञ्जुषः । पुं० कर्णामले ॥ इ० हे० ॥
पिञ्जुटः । पुं० नेत्रमले ॥
पिञ्जोला । स्त्री० पत्रकाहलायाम् ॥
पिटः । पुं० नलादिरचितेभाण्डे । कं
डोले । पेटपीटार० इतिचभा-
षा । पेटति । पिटशब्दसङ्घात-
योः । कर्तरिद्वगुपधेतिकः ॥
न० चाले ॥ इ० त्रि० ॥
पिटकः । पुं० पेटके । पेडायाम् ।
मञ्जुषायाम् ॥ त्रि० विस्फोटे ॥ पे-

पिण्डा

टति । पिटं । कुन् । स्त्रियां० पि-
टका । चिपकादित्वान्नेत्वम् ॥
पिटक्या । स्त्री० पिटकसमूहे ॥ पिट-
कानांसमूहः । पाशादिभ्योयः ॥
पिटङ्कशः । पुं० पर्वताभिधेमत्स्ये ॥
पिटङ्कोका । स्त्री० इन्द्रवारुणायाम् ॥
पिटाकः । पुं० मुनिविशेष ॥
पिट्टकम् । न० दन्तकिट्टके ॥
पिठरः । पुं० स्थाल्याम् ॥ गृहप्रभेदे ॥
कुट्टके । उद्घाटे ॥ न० । मुस्तायाम्
॥ मन्यानङ्गडे ॥ पेटति पिठ्यतेवा
। पिठहिंसासंक्लेशनयोः । वाहुल
काद्रोगुणाभावश्च ॥ पिठरिगुपधे-
तिकः । पिठराति । रादाने । आ
तोनुपेतिकः ॥
पिठरी । स्त्री० स्थाल्याम् ॥ अधः स
च्छिद्रपिठरीतिलच्यम् ॥
पिडकः । पुं० स्फोटके ॥ इ० हे० ॥
पिडका । स्त्री० स्फोटकविशेषे । पिडि
या इ० फुडिया० इतिचभाषा ॥
पिण्डः । पुं० वीले ॥ वले ॥ सान्द्रे ॥
देहे ॥ अगारैकदेशे ॥ देहेकदेशे ।
अङ्गे ॥ निवापे ॥ गीले सिद्धके ॥
ओड्रपुष्पे ॥ वृन्दे ॥ कवले ॥ गज
कुम्भे ॥ मदनवृत्ते ॥ न० । आजी
वने ॥ अयसि ॥ पुं० न० श्राद्धवि-
शेषद्रव्यनिर्मितविल्वफलाकारेपिट
देयेऽन्ने ॥ पिण्डते । पिडिसङ्घाते ।
अच्० ॥ पिण्डातेवा । कर्मणिघञ् ॥

पिण्डफला

पिण्डकः । पुं० सिद्धनामगन्धद्रव्ये ॥
 पिशाचे ॥ पिंडालौ ॥ वीले ॥ पि
 ण्डमूले ॥ स्वार्थेकन् ॥
 पिण्डकन्दः पुं० । पिण्डालौ ॥
 पिण्डखर्जूरः । पुं० राजजम्बाम् । पि
 ण्डखर्जूर्याम् ॥
 पिण्डखर्जूरी । स्त्री० मधुस्रवायाम् ।
 स्वादुपिण्डायाम् पिण्डखर्जूर० इ०
 भा० ॥ पिण्डखर्जूरिकात्वन्यासादे
 शेषश्चिमेभवेत् ॥ गुणार्थेपश्यखर्जूरी
 म् ॥
 पिण्डतालकम् । न० हरितालप्रभेदे ।
 पिण्डाख्ये ॥ निष्पत्रं पिण्डसदृशं-
 स्वल्पसत्त्वं तथागुरु । स्त्रीपुष्पहारकं
 स्वल्पगुणं तत्पिण्डतालकम् ॥
 पिण्डतैलकः । पुं० तुरुष्के । सिद्धे ॥
 पिण्डदः । पुं० पिण्डदानकर्त्तरि ॥
 यथा । लेपभाजश्चतुर्थाद्याः पित्रा
 द्याः पिण्डभागिनः । पिंडदः स
 प्रमस्तेषांसापिंडांसाप्रपौरुषम् ॥
 पिण्डपदम् । न० अङ्कविशेषे ॥
 पिण्डपादः । पुं० गजे । हस्तिनि ॥
 पिण्डपुष्पम् । न० अशोकपुष्पे ॥ जवा
 पुष्पे ॥ कुशेशये । पद्मपुष्पे ॥ तगर
 पुष्पे ॥
 पिण्डपुष्पकः । पुं० वास्तूके ॥
 पिण्डफला । स्त्री० अलावाम् ॥ क-
 टुतुम्ब्याम् ॥ पिण्डद्रवफलानिय
 मस्येतिटाप् ॥

पिण्डालुकम्

पिण्डमुस्ता । स्त्री० नागरमुस्तके ॥
 पिण्डमूलम् । न० गजाण्डे । पिण्ड-
 के । मूलविशेषे ॥ गर्जरे ॥
 पिंडलः । पुं० सेती ॥ इ० हारा० ॥
 पिंडवीजकः । पुं० कर्णिकारवृक्षे ॥
 पिंडा । स्त्री० पिंडायसे ॥ कस्तूरीप्र
 भेदे ॥ वंशपत्न्याम् ॥
 पिंडातः । पुं० सिद्धके ॥
 पिंडान्वाहार्यकम् । न० अन्वाहार्ये ।
 मासिकश्राद्धे ॥ पितृयज्ञपिंडाना
 मनुपश्चादाह्रियते इति ॥
 पिण्डाभ्रम् । न० घनीपले ॥
 पिंडायसम् । न० तीक्ष्णायसे ॥
 पिंडारः । पुं० क्षपणे ॥ गोपे ॥
 महिषीरक्षके ॥ द्रुमे ॥ क्षेपे ॥ विकङ्क
 तवृक्षे न० । फलशाकविशेषे ॥ पिंडा
 रंशीतलंबल्यं पित्तघ्नं रुचिकारकम्
 । पाकेलघुविशेषेण विषशान्तिकरं
 स्मृतम् ॥
 पिंडारकम् ॥ न० भीमेतीर्थभेदे । हा
 रवत्यामितत्तीर्थम् । अत्रमहादेव
 स्तिष्ठति । पद्मचिह्नयुक्तामुद्राः शूल-
 चिह्नितानिपद्मानिचाद्यापिदृश्यते ॥
 पिंडालुः । पुं० कन्दगुडूच्याम् । य
 न्यले । रोमकन्दे । ताम्बूलपत्रे
 । मुथिनी० इ० भा० । चुवडिआ
 लु० इ० गौ० भा० प्र० कन्दे ॥
 पिंडालुकम् । न० चुवडिआलु० गो
 लआलु० इ० गौ० भा० प्र० कन्दे ॥

पिच्छीतगरक :

पिंडाशः । पुं० भिन्नी ॥
 पिंडाह्वा । स्त्री० नाडौहिङ्गुनि ॥
 पिंडिका । स्त्री० रथनाभः । रथचक्र
 मध्ये सर्वशः काष्ठानियमसञ्चयन्ते त
 स्मिन् ॥ पिचिंडिकायाम् । जानुनो
 धोमांसलप्रदेशे । पिंडली० इ०
 भा० ॥ प्रवेताह्नी ॥ वेद्याम् ॥
 प्रतिमाद्याधारे । पीठे ॥ पीडान्ते
 अरायस्याम् । पिडि० । हलश्चेति
 घञ् । गौ० डीष् । स्वार्थेकन् ॥
 पिंडितः । पुं० तुरुष्क । सिद्ध
 के । नागौरीगूढ० लोबान० इ०
 भा० ॥ त्रि० गुणिते ॥ घने ॥
 पिंडी । पुं० पिंडीतके । मद्ने ॥
 पिंडिलः । पुं० सेती ॥ गणके ॥
 त्रि० स्थूलजघे ॥ पिंडते । पिडि०
 । सलिकलीति० इलच् ॥
 पिंडिला । स्त्री० गोडुम्बायाम् ॥
 पिंडी । स्त्री० पिंडीतगरे ॥ अलावू
 प्रभेदे ॥ खर्जूरविशेषे ॥ गौ० डी
 ष् ॥ ज्ञाननिरूपणार्थकोपन्यासे ।
 इ० धरणिः ॥ पिंडे ॥ भक्तपिं
 डीसुगन्धनीमितिकालिकापुराणम् ॥
 पिंडीतकः । पुं० मरुवके । श्वसने ।
 मदनवृक्षे ॥ पिंडीतनोति । तनु० ।
 अन्येभ्योपीतिडः । संज्ञायांकन् ॥
 तगरे ॥ फणिज्भके ॥
 पिंडीतगरकः । पुं० तगरविशेषे ।
 कफवर्द्धने ॥

पितामहः

पिंडीतगरकः । पुं० तगर ।
 पिंडीतरुः । पुं० महापिंडीतरौ ॥
 पिंडीपुष्पः । पुं० अशोकवृक्षे ॥
 पिंडीरः । पुं० दाडिमद्रुमे ॥ त्रि०
 नीरसे ॥
 पिंडीशूरः । पुं० गेहेनर्दिनि । गेहे
 शूरे । स्वगेहमात्रेवसन्परहं पिणि
 ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
 पिंडोलिः । स्त्री० भुक्तसमुज्झिते ॥
 पिण्याकः । पुं० न० तिलकल्के ।
 खल० इ० भा० ॥ तिलकिट्टन्तु
 पिण्याकस्तथा तिलखलिः स्मृता ।
 पिण्याकोग्लयनोरुचो विष्टम्भीदृष्टि
 दूषणः ॥ हिगुनि ॥ वाह्लीके ।
 कङ्कमे ॥ सिद्धके ॥ पण्यते । प-
 ण० । पिनाकादयश्चेति साधुः ॥
 यदा । पिनष्टिपिष्यतेवा । पिष्लु
 सञ्चरणे । पिनाकादित्वादाकः
 घस्यन्त्वम् । धातोर्युगागमश्च ॥
 पितरौ । पुं० सहोक्तामातापित्रोः ॥
 माताचपिताच । पितामात्रेत्येक
 शेषः ॥
 पितामहः । पुं० विरञ्ची । पद्मयोनी
 । ब्रह्मणि ॥ तापस्यजनके । आर्य
 के ॥ लोकपितृणां मरीच्यादीनाम
 र्यमादीनांवापितापितामहः ॥ पितृ
 व्यमातुलमातामह पितामहाइत्यत्र
 मातृपितृभ्यां पितरिडामहच्निपा
 तितः ॥ आदिगुरुचतुष्कले (५५) ॥

पितृगण :

पितामहसरः । न० तीर्थविशेषे ॥
 पितामही । स्त्री० पितामहत्पन्याम्
 ॥ पितृमाता । मातरिषिञ्च तिडा
 महच्षित्वान्डीष् ॥
 पिता । पुं० ताते ॥ जनके ॥ सचवा
 लोपिपितैव । यथाहमनुः । ब्राह्म
 स्यजन्मनः कर्त्तास्वधर्मस्यचशासि
 ता । बालोपिविप्रोबृहस्यपिताभव-
 तिधर्मतः अध्यापयामासपितृन्शि
 शुराङ्गिरसः कविः । पुत्रकाङ्क्षति
 होवाचज्ञानेनपरिगृह्यतान् ॥ तेत
 मर्थमपृच्छन्तदेवानागतमन्यवः ।
 देवाश्चैतान्समेत्ये चुर्याय्यवः शि
 शुरुक्तवान् ॥ अज्ञोभवतिवैवालः
 पिताभवतिमन्वदः । अज्ञंहिवाल
 मिच्याहुः पितेर्त्ये वतुमत्रदमिति
 ॥ पाति । पारक्षणे । नमृनेष्टृत्वष्टि
 तिनिपातनात्साधुः ॥ पुं० भू०
 पितरः । दिव्यपितृगणे ॥ ऋषिभ्यः
 पितरोजाताः पितृभ्योदेवमानवाः
 । देवैभ्यश्चजगत्सर्वं चरंस्थागवनुपूर्व
 शः ॥ पितरोग्निष्वात्तमुख्याः ॥
 स्वधापितृणांपत्नी ॥

पितृकम् । त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥ इ
 तिशब्दमाला ॥

पितृकाननम् । न० श्मशाने ॥

पितृकार्यम् । न० पितृनुद्दिश्यक्रिय-
 माणे श्मशानादौ ॥

पुं० आज्यपादीनांसमूहे

पितृप्रसू :

सोमपादिषु ॥ मनोहैरग्यगर्भस्य-
 येमरीच्यादयः सुताः । तेषामृषी
 णांसर्वेषांपुत्राः पितृगणाः स्मृताः ॥
 पितृगृहम् । न० श्मशाने ॥ पितृर्वेश्म-
 नि ॥

पितृतर्पणम् । न० पितृतीर्थे । तर्जन्य
 ङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ निवापे ॥ तिले ॥
 पितृतीर्थेन पित्रुद्देश्यकजलदाने ॥
 पितृणां तृप्तिमात्रे ॥ विनारूप्यसु-
 वर्णेनविनाताम्रतिलैः खगैः । वि
 नादर्भैश्चमन्त्रैश्चपितृणांनोपतिष्ठति
 इतिशङ्कः ॥ नष्टकादिचितेपितृं स्त
 र्पयेत् । नवेष्टितशिरानकृष्णकषाय
 वासादेवपितृकार्यं कुर्यात् ॥ *** ॥
 यदेषतर्पयत्यङ्घ्रिः पितृन्स्नात्वादि
 जोत्तमः । तेनैवसर्वमाप्नोतिपितृ
 यज्ञक्रियाफलमितिमन्वादयः ॥

पितृतिथिः । स्त्री० अमावास्यायाम् ॥

पितृतीर्थम् । न० गयायाम् ॥ तर्ज

न्यङ्गुष्ठयोर्मध्ये ॥ पितृणांतीर्थम् ॥

पितृदानम् । न० निवापे । सपिण्ड

नादूर्द्धं पित्रुद्देशेनदाने ॥ पितृपदं

मृतीपलक्षणम् । तेनमात्रादेरपि

ग्रहणम् ॥ पितृभ्योदानम् ॥

पितृदानकम् । न० निवापे ॥

पितृपतिः । पुं० यमे ॥ पितृणांपतिः ॥

पितृपिता । पुं० पितामहे ॥ पितुः

पिता ॥

पितृप्रसूः । स्त्री० सायंसंध्यायाम् ॥

पितृलोकः

पितृन्प्रसूते । क्विप् । पितृणां
प्रमूर्वा ॥ पितामह्याम् ॥

पितृप्रियः । पुं० भृङ्गराजे ॥ पितृणां
प्रियः ॥

पितृवाग्धः । पुं० पितुर्मात्रादिषु ॥
यथा । पितुर्मातापिताभ्राता पितु
र्भातुः स्वसुः सुताः । पितुः
पितुः सोदराश्चविज्ञेयाःपितृवाग्ध
वाः

पितृभोगीणः । त्रि० पितृशरीरहिते
॥ पितुर्भोगः शरीरम् । तस्मै हि
तः । आत्मन्विश्वजनभोगोत्तर
पदात्त्वः ॥

पितृभोजनः । पुं० मात्रे ॥ न० ।
पितृणांभक्षणे ॥

पितृभ्राता । पुं० पितृव्ये ॥ पितु
र्भाता ॥

पितृमान् । त्रि० सुशिक्षिते ॥ प्रशं
सार्थमतुप् ॥

पितृयज्ञः । पुं० पितृणांतर्पणे ॥

पितृयाणः । पुं० कर्मिणांमार्गविशेषे
। इष्टापूर्तेदत्तमितिकर्मतेनप्रतिप
त्तस्य पथि । कृष्णागच्छपरपर्यायेद
क्षिणमार्गे ॥

पितृराजः । पुं० अर्थमग्नि ॥ पितृणां
राजा । टच् ॥

पितृलोकः । पुं० पितृणांभुवने ॥
दक्षिणमार्गे ॥ यएषदक्षिणः पन्थाः
पितृलोकः सञ्च्यते । मनुष्या

पित्तम्

नन्दतः सोयंगुणैस्तु स्याच्छताधि
कः ॥

पितृवनम् । न० श्मशाने ॥ पितृणां
वनम् ॥ पितृन्वनतिवा । वनस
म्भक्तौ । प्रचाद्यच् ॥

पितृव्यः । पुं० पितुर्भातरि ॥ पितृ
व्यमातुलेतिनिपातनात् । पितु
र्भातरिव्यत् ॥

पितृष्वसा । स्त्री० पितुः स्वसरि
। पितुर्भगिन्याम् ॥ माटपितृभ्यां
स्वमेतिषत्वम् ॥

पितृस्वस्वीयः । त्रि० पितुर्भागिनये ॥
पितृसन्निभः । त्रि० मनोजवे । पितृ
समे ॥ पितृवसस्यङ्निभाति ।
भा० । आतश्चोपसगङ् कः ॥

पितृमूः । स्त्री० मन्ध्यायाम् ॥

पित्तम् । न० शरीरस्थधातुविशेषे ।
माणी ॥ अस्यस्वरूपम् । पित्तम्
णां द्रवंपोतं नीलं सत्वगुणीत्तरम् ।

सरंकटुलघुस्निग्धं तीक्ष्णमस्त्रन्तु
पाकतः ॥ पीतंनिरामम् । नीलं
प्रामाशयगतंसौरंतेजः

पित्तमत्युच्यते ॥ अस्यकोपकालो
यथा । पित्तस्यवप्रान्तनिदाघयोश्चे
ति । अत्रकोपद्रति संवध्यते ॥

यतः । आग्निनेकार्तिकेमासि
वैशाखज्येष्ठयोर्भुवम् । वैद्यशास्त्र
विचारज्ञैः पित्तोराजा प्रकौर्त्तित
इतिनिर्देशात्पुंस्त्वमपि । अस्यप्र

पित्तद्रावी

कोपकारणान्याहभावमिश्रः । क
 ट्स्त्रोष्ण विदाहि तीक्ष्णलवणक्री
 धोपवासातपस्त्रीसम्भोगटषाक्षुधा
 भिहननव्यायामनद्यादिभिः । भुक्ते
 ऽजीर्यतिभोजनेचशरदिशीघ्रं तथा
 प्राणिनांमध्याह्ने च तथाह्वंरात्रसम
 येपित्तप्रकोपोभवेदिति ॥ अन्यच्च
 । माषैस्तिलैःकुलत्थैश्चमत्स्यैर्मेषा
 मिषेणच । गव्ये नदधितक्रेणनृणां
 पित्तं प्रकुप्यतीति ॥ शब्दचन्द्रिका
 यामस्यप्रभेदाः पंचोक्ताः । यथा
 । पाचकंभाजकंचैवरञ्जकालोचके
 तथा । साधकंचैवपंचेतिपित्तनामा
 न्यनुक्रमादिति ॥ एषांस्थानान्या
 ह । अग्न्याशयेयकृत्प्लीकृद्दये
 लोचनद्वये । त्वचिसर्वशरीरेषुपि
 त्तं निवसतिक्रमादितिभावप्रकाशः
 ॥ अपिदीयतेस्म । दी० देङ्० वा
 । क्तः । अचउपसर्गात्तः । वष्टिभा
 गुरिरत्नोपमवाप्योरुपसर्गर्थीः । सं
 स्थापूर्वकत्वाद्स्तीतिदीर्घान् ।
 पित्तघ्नम् । न० घृते ॥ पित्तं हन्ति । ह
 न० । अमनुष्यकट्केचेतिठक् ॥
 त्रि० पित्तनाशकद्रव्यं ॥
 पित्तघ्नी । स्त्री० गुडूच्याम् ॥ डीप् ॥
 पित्तज्वरः । पुं० पैत्तिकज्वरे ॥ विशेष
 तः कोमलनारिकेलंनिहन्तिपित्त
 ज्वरमूत्रदोषान् ॥
 पित्तद्रावी । पुं० मधुरजम्बीरे ॥

पिनडः

पित्तरक्तम् । न० रोगविशेषे । रक्त-
 गित्ते ॥
 पित्तलम् । न० धातुविशेषे । आर-
 कूटे । पीतल० इ० भा० ॥ त्रि०
 पित्तवति ॥ पित्तमस्यस्यास्मिन्-
 वा । सि० लच् ॥
 पित्तला । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् । ला-
 ङ्गल्याम् ॥ टाप् ॥
 पित्तारिः । पुं० पर्पटे ॥ लाक्षायाम् ॥
 चन्दनान्तरे ॥ पित्तस्य अरिः ॥
 पिचीयः । त्रि० पित्रं हिते । तस्मै-
 हितमितिच्छः ॥
 पित्त्यः । न० पित्ततीर्थे । अङ्गुष्ठाङ्गु-
 ल्योर्मध्ये ॥ श्राद्धादौ । मधुनि ॥
 श्राद्धकल्पे ॥ पितरोदेवतास्य ।
 वायुवृत्तुपिचित्तियत् । शीङ्कृतः ।
 यस्येतिच ॥ त्रि० पितुरागते ॥ त-
 तत्रागतद्रव्यधिकारिपितुर्वच्चेतिय-
 त् ॥
 पित्सन् । पुं० विहङ्गमे । त्रि० पतने-
 च्छी ॥ पतितुभिच्छुः । लट् : श-
 तृ । सनिमीमेतीस् । अभ्यासलोपः ॥
 पित्सनम् । न० पथि ॥ इतिप्रायस्कृष्ण
 शब्दाम्बुधिः ॥
 पित्सुः । त्रि० पिपतिषति ॥
 पिधानः । पुं० न० तिरोधाने ॥ अ-
 पिपूर्वकडुधाजोल्पुट । वष्टिभागु-
 रिरितिपञ्चेअलोपः ॥
 पिनडः । त्रि० आमुक्ते । परिहितक-

पिपीलक :

वचादौभटे ॥ अपिनद्यतेस्म । गह-
बंधने । कर्मणिक्तः । वष्टिभागुरि-
रिच्यञ्छोपः ॥

पिनाकः । पुं० न० रुद्रचापे ॥ पांशु-
वर्षे ॥ त्रिशूले ॥ शाङ्करएवत्रिशूलः
इति०स्वामी । पातिगिवानुचरान् ।
पिनाकादयश्चेतिपातेराकः इत्त्व-
नुम्वच ॥ पनाय्यते । पनस्तुतौ ॥
पिनाकादिच्चात्साधुर्वा ॥

पिनाकी । पुं० शिवे ॥ पिनाकोधनु-
रस्यास्ति । इनिः ॥ यात्रायोगान्त-
रे ॥ रविः प्रष्टेसितश्छिद्रे तृतीय-
भूमिनन्दनः । पिनाकयोगोविद्धे-
योयातुर्विजयकारकः ॥

पिपतिषन् । पुं० भवगे ॥ त्रि० पिप्सौ ।
पतनेच्छौ ॥

पिपतिषुः । पुं० विहगे ॥ त्रि० प-
तितुमिच्छौ ॥ पतेः सन्नन्तादुप्र-
च्ययः । तनिपतीत्यादिनाइट् ॥

पिपासा । स्त्री० तृषि ॥ लोभस्यभार्ये
यम् । पश्यत्तुत्पिपासे ॥ पातुमि-
च्छा । पापाने । धातोरितिसन् ।
अप्रच्ययात् । टाप् ॥

पिपासुः । तृषिते ॥ पातुमिच्छुः ।
पिपतेःसन्नन्तादुप्रच्ययः ॥

पिपीलकः । पुं० कीटविशेषे ॥ अ-
पिपील्पते । पीलप्रतिष्ठन्ने । घञ् ।
वष्टिभागुरिरिच्यपेरञ्छोपः । स्वार्थे-
कन् ॥ शनैर्यातिपिपीलकः ॥

पिप्पलः

पिपीलिका । स्त्री० पिपीलकस्त्रियि ।
चींटी०इ०भा० ॥ टाप् । प्रच्यय-
स्यादित्तीत्वम् ॥

पिपीली । स्त्री० पिपीलिकायाम् ॥ घ
ज्जान्डीष् ॥

पिप्पकः । पुं० खगान्तरे ॥

पिप्पटा । स्त्री० खाद्यभेदे । गुडशर्क-
रायाम् ॥

पिप्पलः । पुं० बोधिद्रुमे । चलदले ।
अश्वत्थवृक्षे । पीपल०इ०भा० ॥ पि-
प्पलोदुर्जरः शीतः पित्तश्लेष्मत्र-
शास्त्रजित् । गुरुस्तुवरकीरूचोवर्ष्या
योनिविशोधनःइतिभावप्रकाशः ॥

* अत्रपद्मपुराणोक्तानिवचनानि-
लिख्यन्ते । अश्वत्थमूलमासाद्यशा-
केनान्नोदकेनवा । एकंवाभोजयेद्-
विप्रंकोटिकोटिफलंलभेत् ॥ * ॥

अश्वत्थमूलमासाद्यतपोहोमः सुरा-
र्चनम् । अक्षयंमुनिशार्दूलव्रह्मणोव-
चनंयथा ॥ †*† ॥ एवंममर्चितोऽ-

श्वत्थः सर्वसौख्यप्रदोभवेत् । यज्ञा-
र्थंच्छेदितोश्वत्थः सर्वारोग्यप्रदोभ-
वेत् ॥ *†* ॥ अश्वत्थः पूजितोये-

नपूजिताः सर्वदेवताः । अश्वत्थ-
श्छेदितोयेनच्छेदिताःसर्वदेवताः ॥

अन्तः शूद्रः सुसन्तुष्टोऽश्वत्थोदेवम-
योगुरुः । ससेव्यः पूजनीयश्चक्रणच-
यविनाशकः ॥ भृग्वर्कवारेभौमेच-
मध्याह्ने निशिसंध्ययोः । अश्वत्थदर्श-

पिप्पली

नंकार्यकुलक्षयभयात्मभिरिति ॥
 पिप्पलंजलमस्यास्तिमूलेऽस्तत्त्वात् ।
 अर्शत्रायच् ॥ निरंशुके ॥ पक्षि-
 विशेपे ॥ निरर्गले ॥ न० । सलि-
 ले ॥ वस्त्रच्छेदविशेषे ॥ कर्मफले ॥
 पिप्पलकम् । वक्षोजवृन्ते । चूचुके ॥ सीव
 नसूत्रे ॥
 पिप्पलव्रतम् । न० । वालिवैधव्ययोगना
 शक्रेव्रते ॥ बलबद्धिधवायोगेवात्ये
 सतिमृगीदृशाम् । पितारहसिकुर्वी
 ततद्ब्रतंशास्त्रसम्मतम् ॥
 पिप्पलादः । पुं० वेदप्रसिद्धेऽष्टविशेषे ॥
 पिप्पलिका । स्त्री० कणायाम् । पिप्प
 ल्याम् ॥ पिप्पल्येव । स्वार्थेकः । ह्रस्वः ॥
 पिप्पली । स्त्री० कणायाम् । उपकु ।
 ल्यायाम् । मागध्याम् । कणायाम्
 । पीपल० इ० भा० ॥ पिप्पलीदी
 पनीवृष्यास्त्रादुपाकारसायनी । अ-
 च्युष्णाकटुकास्त्रिगधावातश्लेष्महरी
 लघुः ॥ पित्तलारिचनी हन्तिश्वस
 कासोदरज्वरान् । कुष्ठप्रमेहगुल्मा-
 र्शः । श्लेष्मशूलाममारुतान् ॥ आर्द्रा
 कफप्रदास्त्रिगधाशीतलामधुरागुरुः
 । पित्तप्रशमनीसातुशुक्लापित्तप्रको
 पिणी ॥ पिप्पलीमधुसंयुक्तामेदः
 कफविनाशिनी । श्वसकासज्वरह
 रीवृष्यामेधाग्निवर्द्धनी ॥ जीर्णज्वरे
 ऽग्निमान्द्यं चशस्यतेगुडपिप्पली ।
 कासाजीर्णाऽरुचिश्वासहृत्पाण्डुक्

पिल्लः

मिरोगनुत् ॥ द्विगुणः पिप्पलीचूर्णा
 ऋणोत्रभिषजांमतः ॥ पिपत्ति ।
 पृ० । वा० अलच् । पृ० । गौरा
 दित्वान्डीप् ॥
 पिप्पलीका । स्त्री० अश्वत्थीवृक्षे ॥
 पिप्पलीमूलम् । न० । ग्रन्थिके । पीपला
 मूल० इ० भा० ॥ दीपनं पिप्पली
 मूलं कटुष्णापाचनं लघु । रूक्षं पित्त
 करं भेदिकफवातोदरापहम् ॥ आ
 नाहृत्प्लीहगुल्मघ्नं कृमिश्वासक्षयापह
 मितिभावप्रकाशः ॥ पिप्पल्यामूल
 म् ॥
 पिप्पिका । स्त्री० दन्तमूले ॥ इ० हे०
 पिप्पुः । पुं० जटुल । लम्बन इतिभाषा
 ॥ अपिप्पवते ऋज्जती ॥ मितट्टादि
 च्वाङ्ङुः । वष्टिभागुरिरल्लोप सवा
 प्योरुपसर्गयोः ॥
 पियालः । पुं० राजादने । सन्नकट्टी ॥
 चिरोंजी० इतिप्रसिद्धबीजस्यवृक्षे ॥
 पीयते । पीयुः सौत्रोधातुः । पीयु
 क्वाग्निभ्यांकालन् । बाहुलकाद्भ्रस्व
 श्च ॥
 पिल्लकः । पुं० पीलुवृक्षे ॥
 पिल्लः । पुं० क्लिन्ने क्षणिके । क्लिं दयुक्तनेत्रे
 ॥ त्रि० । तद्वति ॥ क्लिन्ने चक्षुषीअ-
 स्य । क्लिन्नस्य चित्पिपीतिपिलादेशो
 लश्चप्रत्ययः ॥ चक्षुर्गतः क्लिं दरोगः
 पिल्लशब्दवाच्यः । तद्योगाच्चक्षुस्त
 द्योगात्पुरुषोपीतिव्याख्यातारः ॥

पिशाची

पिशङ्गः । पुं० कपिले । पिङ्गलवर्णे
 । सुवर्णवर्णसदृशवर्णे ॥ त्रि० ।
 तद्वति ॥ पिंशति । पिशग्रवयवे ।
 विडादिभ्यः किदित्यङ्गच् ॥
 पिशङ्गा । स्त्री० कपिलवर्णायाम् ॥
 पचेटाप् ॥
 पिशङ्गी । स्त्री० पिङ्गलवर्णायाम् ॥
 पिशङ्गादुपसङ्ख्यानमितिपाञ्चिको
 ङीप् ॥
 पिशाचः । पुं० देवयोनिविशेषे । पि
 चास पिशाच० इतिचभाषा० ॥
 राक्षसादपकृष्टे अशुचिमरुदेशनिवा
 सिनि ॥ पिशितमश्नाति । अश० ।
 कर्मण्यण् पृ० शितशब्दस्यलोपः
 । अशशब्दस्यशाचादेशः । मध्यता
 लव्यः ॥ प्रेते ॥ यथा । अगौचान्ता
 द्द्वितीयैस्त्रियस्यनोत्सृज्यतेष्वपः । पि
 शाचत्वंभवेत्तस्यदत्तैःश्राद्धशतैरपि ॥
 पिशाचकः । पुं० पिशाचेकुशले ॥
 आकर्षादिभ्यः कन् ॥
 पिशाचकी । पुं० कुबेरे ॥ पिशाचाःसन्ध्यस्य
 । पिशाचाच्चेतीनिः कुशागमश्च ॥
 पिशाचद्रुः । पुं० शाखोटवृक्षे ॥ पिशा
 चानांद्रुः ॥
 पिशाचपतिः । पुं० रुद्रे ॥ पिशाचानां
 पतिः ॥
 पिशाचवृक्षः । पुं० शाखोटे ॥
 पिशाचौ । स्त्री० गन्धमांस्याम् ॥ पिशा
 चिकायाम् । पिशाचस्त्रियि ॥

पिष्टपम्

पिशितम् । न० मांसे ॥ पिंशति ।
 पिशग्रवयवे । पिशेः किञ्चेतीतन्
 पिश्यतेस्मवा । क्तः ॥
 पिशिता । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
 पिशिताशी । त्रि० शाष्कुले । मांस
 भक्षके ॥
 पिशी । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
 पिशुनः । पुं० कपिवक्त्रे । नारदे ॥
 काके ॥ न० कुङ्कुमे ॥ त्रि० सूचके
 । परोक्षेपरदोषोद्भासके ॥ क्रूरे ॥
 पिंशति । पिशि० । क्षुधिपिशिमि
 थिभ्यः किदित्युनन् ॥
 पिशुना । स्त्री० पृक्कायाम् । पिडिं
 शाक इति गौ० भा० ॥ अदन्तल
 जणष्टाप् ॥
 पिष्टम् । न० सीसके ॥ पृषे ॥ त्रि०
 चूर्णिते । चूर्णीकृते । क्षुम् । पीसा
 इ० भा० ॥
 पिष्टकः । पुं० घृतपूपादौ । अपृषे
 पूडा० इति भा० । नेत्ररोगविशे
 पे ॥ तत्रक्षणं यथा । श्लेष्मामारुत
 कोपेन शुक्लं पिष्टसमुन्नतम् । पिष्ट
 वत्पिष्टकंविडिमलाक्तादर्शमन्निभम्
 ॥ पिष्टस्यविकारः । संज्ञायामिति
 कन् ॥ न० । तिलचूर्णे ॥
 पिष्टकारिणी । स्त्री० चूर्णदास्याम् ।
 पिसनहारी इ० भा० ॥
 पिष्टपम् । पुं० न० भुवने । विष्टपे ॥
 विशन्त्यस्मिन्मुक्ततिनः । विशप्रवेश

पिष्टिका

ने । अस्मात् । विटपिष्टपविशपो
लपाङ्गुलीयादिकः कपन् । विशते
रादिः पः प्रत्ययस्य तुट्ब्रश्च तिष
त्वम् ॥ यद्वा पिश्यते । पिष्यते वा ।
पिशगती । पिष्लसञ्चूर्णने वा ॥
प्रक्रियापूर्ववत् ॥ सूत्रे विष्टपस्थाने
पिष्टपद्धतिपकारादिपाठस्तूज्ज्व
लदत्तरीत्योक्तः । नायं युक्तः । यत्र
ब्रह्मस्य विष्टपमित्यादीदन्त्योष्ठादि
पाठस्य दर्शनात् ॥

पिष्टपचनम् । न० ऋजीषि । पिष्टपाक
पात्रे । तर्ई इ० भा० ॥ तैलाती
इ० गौ० भा० ॥ पच्यतेऽत्र । डुप
चप् । करणेति ल्युट् । पिष्टस्य
चनम् ॥

पिष्टपाकभृत् । पुं० पिष्टपाकपात्रे ।
पिष्टपचने ॥

पिष्टपूरः । पुं० वटके घृतपूरे ॥ इ० हे० ॥

पिष्टवर्त्तिः । पुं० मुद्गकसूरादिपिष्टे ।
चमस्याम् ॥

पिष्टसौरभम् । न० चन्दने ॥ इ० हा० ॥

पिष्टातः । पुं० पटवासके । धूलिगुच्छ
के । अत्रीर इति बुक्का । इति भा०
॥ वस्त्रादिवासनार्थं मेकीकृत्य गन्ध
द्रव्यचूर्णम् ॥ पिष्टमति । अत० ।
कर्म्मण्यम् ॥

पिष्टकम् । न० तण्डुलोद्भवतवक्षीरे ॥

पिष्टिका । स्त्री० पिष्टिदले ॥ पिष्टी
इ० भा० ॥ यथा । दालिः संस्था

पीठः

गितातोयेततोपहृतकञ्चुका ॥ शि-
लायां साधुसम्पिष्टापिष्टिकाकथिता
बुधैरिति भावमिश्रः ॥

पिष्टोडी । स्त्री० श्वेताम्लिकाया
म् ॥

पिहितः । त्रि० आच्छादिते । संवी
ते । आवृते । कृन्ने । ठका० इ०
भा० । तिरोहिते । अपिधीयते स्म
। डुधाञ् । क्तः । दधातेर्हिः ।
भागुरिमतेनालोपः ॥

पीठः । त्रि० चौकोतिपीठी । इत्यादि
नाम्नाचप्रसिद्धे ॥ उपवेशनाधारे ।
आसनविशेषे । पेठन्त्यत्र । पिठहिं
सासंक्लंशनयोः । हलश्च तिघञ् ।
बाहुलकाद्दीर्घः । पीयतेऽत्र वा । पी
ड्पाने । वा० ठक् ॥ धातुपाषाण
काष्ठैश्च पीठस्त्रिविध उच्यते ॥ विशे
षोयुक्तिकल्पतरौ पीठोद्देशेऽष्टव्यः
॥ एकपञ्चाशद्भेदभिन्ने देवतास्थान
विशेषे ॥ यथा ॥ कृतयुगे दक्षप्रजा
पतेर्यज्ञेशिवनिन्दांशुस्वाप्राणांमृत्य
क्तवत्याः सत्याः शरीरं शिरसि धृ
त्त्वाभ्रमतिशिवे विष्णुनाचर्कं गच्छि
न्नाश्रवयवाः यत्र यत्र पतितस्त एव
देशे एकपञ्चाशन्महापीठा अभवन्नि
तिपौराणिकी कथातिप्रसिद्धास्ति
॥ * ॥ अथतेषां निरूपणम् । ईश्व
र उवाच । मातः परापरदेविसर्व
ज्ञानमयीश्वरि । कथ्यतां मे सर्वपी

पीठ :

ठंशक्तिभैरवदेवताः ॥ देव्युवाच ॥
 शृणुवत्सप्रवक्ष्यामिदयालीभक्तवत्सल
 याभिर्विनानसिध्यन्तिजपसाधनत
 त्क्रियाः ॥ पञ्चाशदंशकपीठानिएवं
 भैरवदेवताः । अङ्गप्रत्यङ्गपातेन
 विष्णुचक्रक्षतेनच ॥ ममान्यवपुषो
 देवहितायत्वयि कथ्यते ॥ ब्रह्म
 रंभ्रं हिङ्गुलायांभैरवीभीमलोचनः
 । कीदृवीसामहामायात्रिगुणायादि
 गम्बरी ॥ १ ॥ शर्करारेत्रिनेत्रं मे
 देवीमहिषमर्दिनी । क्रोधीशोभैरव
 स्तत्रसर्वमिदं प्रदायकः ॥ २ ॥
 सुगन्ध्यानासिकामेदेवस्य स्वकभै
 रवः । सुन्दरीसामहादेवीमुनन्दा
 तत्रदेवता ॥ ३ ॥ काश्मीरेकगुह्ये
 शश्वत्रिमंध्ये श्वरभैरवः । महामाया
 भगवतीगुणातीतावरप्रदा ॥ ४ ॥ ज्वा
 लामुह्यांमहाजिह्वादेवउन्मत्तभैरवः
 । अस्विकासिद्धिदानास्त्रीस्तनंजाल-
 स्वरेमम ॥ ५ ॥ भीषणीभैरवस्तत्रदे
 वीत्रिपुरमालिनी ॥ हार्दपीठं वैद्य-
 नाथेवैद्यनाथस्तुभैरवः ॥ ६ ॥ देवताज
 यदुगंख्या ॥ ७ ॥ नेपालेजानुनीम
 म ॥ कपालीभैरवः श्रीमान्महा-
 मायाचदेवता ॥ ८ ॥ मानसेदक्षह-
 स्तोमेदेवीदाचायणीहर ॥ अमरोभै-
 रवस्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ ९ ॥
 उत्कलिनाभिदेशश्चविरजाक्षेत्रमुच्य-
 ते । विमलासामहादेवीजगन्नाथस्तु

पीठ :

भैरवः ॥ १० ॥ गगड्क्यांगगडपात
 श्वतत्रसिद्धिर्नसंशयः । तत्रसागगड-
 कीचण्डीचक्रपाणिस्तुभैरवः ॥ ११ ॥
 बहुलायां वामबाहुर्वहुलाख्यातुदेव-
 ता । भीरुकोभैरवोदेवः सर्वसिद्धि
 प्रदायकः ॥ १२ ॥ उज्जयिन्यांकुर्प
 रञ्चमाङ्गल्यः कपिलाम्बरः । भैर
 वः सिद्धिदः साक्षाद्देवीमङ्गलच-
 गिडका ॥ १३ ॥ चट्टलिदक्षबाहुर्मभै
 रवश्चन्द्रशेखरः । व्यक्तरूपाभगवती
 भवानीतत्रदेवताविशेषतः कलि-
 युगेवसामिचन्द्रशेखरे ॥ १४ ॥ त्रि
 पुरायांदक्षपादोदेवतात्रिपुरामता ।
 भैरवस्त्रिपुरेशश्चसर्वाभीष्टफलप्रदः
 ॥ १५ ॥ त्रिस्रोतायां वामपादोभाम
 रीभैरवोम्बरः ॥ १६ ॥ योनिपीठं-
 कामगिरीकामाख्यातत्रदेवता । य-
 चास्तेत्रिगुणातीतारक्तपापाणरूपि-
 णी । यचास्तेमाधवः साक्षादुमान
 न्दोथभैरवः । सर्वदाविहरिद्देवी-
 तत्रमुक्तिर्नसंशयः ॥ तत्रश्रीभैरवी-
 देवीतत्रनक्षत्रदेवता । प्रचण्डचण्डि
 कातत्रमातङ्गीत्रिपुरास्विका ॥ वग-
 लाकमलातत्रभुवनेशीसुधूमिनो । ए-
 तानिवरपीठानिशंसन्तिवरभैरव ॥
 एवंतादेवताः सर्वाएवंतेदशभैरवाः
 ॥ १७ ॥ सर्वत्रविरलाचाहंकामरू-
 पेण्डहेण्डहे ॥ गौरीशिखरमारुह्यपुन
 र्जन्मनविद्यते ॥ १८ ॥ करतीयां-

पीठ :

समासाद्यपावच् क्खिवरवासिनी ।
 शतयोजनविस्तीर्णत्रिकोणं सर्वसिद्धि
 दम् । देवामरणमिच्छन्तिकंपुनर्मा
 नवादयः । भूतधात्रीमहामायाभे
 रवः । क्षीरखण्डकः ॥ युगाद्यायां-
 महादेवदत्ताङ्गुष्ठपदीमम ॥ १९ ॥
 नकुलीशः कालिपीठदत्तपादाङ्गु-
 लीपुत्र । सर्वसिद्धिकरीदेवीका-
 लिकातत्रदेवता ॥ २० ॥ अङ्गुली
 पुत्रहस्तस्यप्रयागेललिताभवः । ज
 यन्त्यां वामजङ्घाचयन्तीक्रमदीप्रव
 रः ॥ २१ ॥ भुवनेशीसिद्धिरूपा-
 किरीटस्याकिरीटतः । देवताविम
 लानाम्नीसंवर्त्तीभैरवस्तया ॥ २२ ॥
 वाराणस्यां त्रिशालाक्षीदेवताकालभै
 रवः । मणिकर्णीतिविख्याताकुण्ड
 लञ्चममश्रुतेः ॥ २३ ॥ कन्याश्र-
 मेचपुष्टंमनिमिषोभैरवस्तया । सर्वा
 र्णीदेवतातत्र ॥ २४ ॥ कुरुक्षेत्रेच-
 गुल्फतः । स्याण्णर्नाम्नःचसावित्री
 देवता ॥ २५ ॥ मणिवेदके । मणि
 बंधेचगायत्रीसर्वानन्दस्तुभैरवः । २६
 श्रीशैलेचमयीवा महालक्ष्मीस्तुदे-
 वता । भैरवः शम्बरानन्दोदेशेदेशे-
 व्यवस्थितः ॥ २७ ॥ काञ्चीदेशेच-
 कङ्कालोभैरवोरुरुनामकः । देव-
 तादेवगर्भाख्या ॥ २८ ॥ नितम्बः
 कालमाधवे ॥ भैरवश्चासिताङ्गुष्ठदे
 वीकालीचमुक्तिदा । दृष्टादृष्टामहा

पीठ :

देवमन्त्रसिद्धिमवाप्नुयात् ॥ कुजवारे
 भूततियौनिशार्द्धयस्तुसाधकः । न
 त्त्वाप्रदक्षिणीकृत्यमन्त्रसिद्धिमवाप्नु
 यात् ॥ २९ ॥ शोणाख्याभद्रसेन-
 स्तु । नर्मदाख्येनितम्बकः ॥ ३० ॥
 रामगिरौस्तनान्यञ्चशिवानीचगड-
 भैरवः ॥ ३१ ॥ वृन्दावनेकेशजा-
 लेउमानाम्नीचदेवता । भूतेशोभैरव
 स्तत्रसर्वसिद्धिप्रदायकः ॥ ३२ ॥
 संहाराख्यजर्दन्तदेवीनारायणोशु
 चौ । अधोदन्तेमहारुद्रोवाराहीपञ्च
 सागरे ॥ ३३ ॥ करतोयातटतल्पं
 वामेशामनभैरवः ॥ अपर्णादेवता-
 तत्रब्रह्मरूपाकरोद्भवा ॥ ३४ ॥ श्री-
 पर्वतेदत्ततल्पंतत्रश्रीमुन्दरीपरा ।
 सर्वसिद्धिकरीसर्वामुन्दरानन्दभैरवः
 ॥ ३५ ॥ कपालिनीभीमरूपावाम-
 गुल्फोविभासके ॥ ३६ ॥ उदरञ्च
 प्रभासमेचन्द्रभागायशस्विनी । वक्र
 तुगडोभैरव ॥ ३७ ॥ शोर्वाष्टोभैरव
 पर्वते । अवन्तीचमहादेवीलम्बकर्ण
 स्तुभैरवः ॥ ३८ ॥ चिबुकेभामरी ।
 देवीविक्रताख्योजलेस्थले ॥ ३९ ॥
 गण्डोगोदावरीतीरेविप्रवेशीविप्रवसा
 तका । दण्डपाणिभैरवस्तुवामगण्डे
 तुराकिनी ॥ अमायीभैरवोवत्ससर्व-
 शैलात्मकोपरि ॥ ४० ॥ रत्नावल्यांद
 क्षस्कन्धः कुमारीभैरवः शिवः ॥
 ४१ ॥ मिथिलायामुमादेवीवामस्क

पीठ :

भ्योमहोदरः ॥ ४२ ॥ नालाहटां
 नलापातोयोगेशोभैरवस्तथा । तत्र
 साकालिकादेवो सर्वसिद्धप्रदायि
 का ॥ ४३ ॥ कर्णाटैवकर्णमेभभी
 रुर्नामभैरवः । देवताजयदुर्गास्थ्या
 नानाभोगप्रदायिनी ॥ ४४ ॥ वक्र
 श्वरेमनः पातवक्रनाथस्तुभैरवः ।
 नदीपापहरातत्रदेवीमहिप्रमर्दिनी
 ॥ ४५ ॥ यशोरिपाण्णपद्मद्वेवतायश
 रेश्वरी । चण्डेशभैरवोयत्रतत्रसिद्धि
 मवाप्नुयात् ॥ ४६ ॥ अट्टहासेचोष्ठ
 पातीदेवीसाफुल्लरास्मृता । विश्वे
 शोभैरवस्तत्रसर्वाभीष्टप्रदायकः ॥
 ४७ ॥ हारपातीनन्दिपुरभैरवोनन्दि
 केश्वरः । नन्दिनीसामहादेवीतत्रसि
 धिर्नसंशयः ॥ ४८ ॥ लङ्कायानूप
 रश्चैवभैरवोराक्षसेश्वरः । इन्द्राक्षी
 देवतातत्रइन्द्रेशो पासितापुरा ॥
 ४९ ॥ विराटदेशमध्यं तुपादाङ्गलि
 निपातनम् । भैरवोअमृताक्षश्चदेवी
 तत्रास्त्रिकास्मृता ॥ ५० ॥ मगधे
 दक्षजङ्गामेभ्योमकेशस्तुभैरवः । स
 र्वानन्दकरीदेवीसर्वकामफलप्रदा ॥
 ५१ ॥ एतास्तं कथिताः पुत्रपीठना
 थाधिदेवताः ॥ क्षेत्राधीशंविनादे
 वंपूजयेत्पीठदेवताम् । भैरवोऽह्य
 तेसर्वजपपूजादिसाधनम् ॥ अत्रा
 त्त्वाभैरवंपीठंपीठशक्तिश्चशङ्कर ॥
 प्राणनाथनसिध्यं तत्कल्पकोटिजपा

पीठी

दिभिः ॥ नृदेयंपरशिष्यं भ्योनिन्द
 कायदुरात्मने । शठायवञ्चकार्यदं
 दत्त्वास्त्युमवाप्नुयात् ॥ दद्यात्शा
 न्तायशिष्यायनैष्ठिकायशुचिप्रिये ।
 साधकायकुलीनायमन्त्रीमन्तार्थसि
 ङ्गये ॥ ० ॥ इतितन्त्रचूडामणौशि
 वपार्वती संवादेएकपञ्चाशद्विद्यो
 त्यसौपीठनिर्णयः समाप्तः ॥ अ-
 न्यानिपीठानिकालीपुराणे ॥ १८
 । ५० । ६१ । अध्यायेचद्रष्टव्यानि ॥
 पीठकलिः । पुं० नायकविशेषे । पीठ
 मर्दं ॥

पीठमर्दः । पुं० नायकविशेषे । नर्म
 सचिवे ॥ तल्लक्षणं । कुपितस्त्रीप्रसाद
 कइति । अस्योदाहरणं यथा । को
 यंकोपविधिः प्रयच्छकरुणा गर्भं व
 चोजायतांपीयूषद्रवदीर्घिकापरिम
 लैऽऽरामोदितामेदिनी । आस्तांवा
 स्पृहयालुलोचनमिदं व्यावर्तयन्ती
 मुहुर्यस्मै कुप्यसितस्यसुन्दरितपोवृ
 न्दालिमन्दामहेइति ॥ नाय्योक्त्या
 नायकप्रिये ॥

पीठसर्पकः । त्रि०
 पीठविसर्पी । खञ्ज
 पीठसर्पी । पांशुरे । पङ्को ॥

पीठस्थानम् । न० देवताविशिषाणांपू
 जास्थाने ॥

पीठिका । स्त्री० पातरिकायाम् ॥
 क्रमे ॥

पीठी । स्त्री० पीठे । आसने । चौकी

पीत :

पीठा० पीठी० इत्यादिभाषा ॥
पीडनम् । न० अक्मर्दे । देशादेरुप
द्रवदाने । शस्यादिसम्पन्नदेशस्यपर
चक्रं णपीडने ॥ दुःखे ॥ भरणंपी
ष्यवर्गस्यप्रशस्तं स्वर्गसाधनम् । नर
कंपीडनेचास्यतस्माद्यत्नेनतंभरेत् ॥
मर्दने । टीपना फ्रीचना भीचना
इत्यादिभाषा ॥ यथा । गर्भोभिघा
तविशमाणनपीडनाद्यैःपक्कद्रुमादि
वफलंपततिक्षणेनेति ॥ पीडअवगा
हने । ल्युट् ॥

पीडा । स्त्री० बाधायाम् । व्ययाम्
दुःखे ॥ पीडयति पीडअवगाहने ।
चु० । भिदाद्यङ् । णिजभावेगुरो
श्च च्यः । टाप् । कृपायाम् ॥ शि
रोमालायाम् । उत्तंसे ॥ सरलद्रु
मे ॥ इतिमदिनी ॥

पीडितम् । न० स्त्रीणांकरणे ॥ त्रि०
। यन्विते ॥ बाधिते ॥ मर्दिते ॥
पीडामञ्जातास्य । ता० इतच् ॥

पीतः । पुं० गरि । हरिद्राभि । पीला
इतिहल्दिया इतिचभाषा ॥ कु-
मुम्भ ॥ अङ्कोटे ॥ शाखोटे ॥ पुष्प
रागे ॥ न० पाने ॥ हरिताले ॥
त्रि० पीतवर्णवति ॥ कृतपाने ॥
पिबतिवर्णान्तरम् । औणादिकःकृतः
॥ पीयते चक्षुषायाम् । पापाने । कृतः
। घुमास्यतीत्वम् ॥ पीतागावद्
च्यत्रु० पीतंपानम् । आसामस्ती

पीततण्डुल :

तिमत्वर्थीयोऽर्श आद्यजिष्यचप्रच्य
र्योबोधः । यहीतरपदलोपोचद्रष्ट
व्यः । पीतोदकाः पीताः । अत्रो
दकस्यपीतत्त्वंगोषूपचर्यते ॥

पीतकम् । न० ताले । हरिताले ॥ अ
गुरुणि ॥ पद्मकाष्ठे ॥ पित्तले ॥
माक्षिके ॥ नन्दीवृक्षे ॥ कुङ्कुमे ॥
हरिद्रवृक्षे ॥ किङ्किरातद्रुमे ॥ श्यो
नाके ॥ पीतशाले ॥ त्रि० पीतेनर
क्ते ॥ पीतात्कम् ॥ यद्वा । स्वार्थे
यावादिभ्यः कन् ॥ पीतचन्दने ॥

पीतकदली । स्त्री० स्वर्णकदल्याम् ॥
पीतकद्रुमः । पुं० हरिद्रवृक्षे ॥
पीतकन्दम् । न० गर्जरे ॥
पीतकरवीरकः । पुं० पीतवर्णकरवी
रपुष्पवृक्षे । पीतप्रसरे । सुगन्धिकु
सुमे ॥

पीतकावेरम् । न० कुङ्कुमे ॥ पित्तले ।
पीतकाष्ठम् । न० पीतचन्दने ॥
पीतकीला । स्त्री० आवर्त कीलताया
म् ॥

पीतघोषा । स्त्री० पीतपुष्पघोषालता
याम् । धामार्गवे । महाजाल्याम् ॥
पीतचन्दनम् । न० पीतवर्णचन्दने ।
कालीयके । माधवप्रिये । कालानु
सार्यके ॥ हरिद्रायाम् ॥

पीतचम्पकः । पुं० प्रदीपे ॥ पीतव
र्णचम्पकपुष्पवृक्षे ॥

पीततण्डुलः । पुं० कङ्कन्याम् ॥

पीतपुष्प :

पीततण्डुला । स्त्री० बृहतीप्रभेदे ।
क्षविकावृक्षे । पुत्रप्रदायाम् । बहु-
फलायाम् ॥

पीततुण्डः । पुं० कारण्डवखगे ॥ सु-
गृहे ॥

पीततैला । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम्
॥ ज्योतिष्मतौलतायाम् ॥

पीतदारुः । न० देवदारुणि ॥ पीत-
स्रतदारुच ॥ हरिद्रौ ॥ सरले ॥

पीतदुग्धा । स्त्री० हेमक्षौर्याम् ॥ पी-
तदुग्धमस्याः ॥ धेनुष्यायाम् ॥

पीतद्रुः । पुं० दारुहरिद्रायाम् ॥
पीतद्रुवति । द्रुगती । मितद्रुदि-
च्चाट्टः ॥ पीतश्चामीद्रुश्चवा ॥
सरलवृक्षे ॥

पीतनः । पुं० आस्रातके ॥ प्रक्षे ॥
न० पीतदारुणि ॥ कुङ्कुमे । हरिता-
ले ॥ पीतकरोति । तत्करोतीति
णिच् । बहुलमन्यत्रापीतियुच् ।
ल्युर्वा ॥ यदा । पीयते । पीड्पा-
ने । वा० तनन् । गुणाभावश्च ॥
पीतवर्षानयतेवा । नयगती । शीञ्-
वा । अन्येभ्योपीतिडः ॥

पीतनकः । पुं० आस्रातके ॥

पीतनी । स्त्री० शालपण्याम् ॥

पीतपर्णी । स्त्री० शिवत्रघ्न्याम् ।

पीतपादा । स्त्री० शारिकापक्षिणि ॥

पीतचरणयुक्ते ॥

पीतपुष्पः । पुं० चम्पकवृक्षे ॥ कर्णिक

पीतयूथी

कारे ॥ विण्डोतकप्रभेदे ॥ पीत-
भिण्ण्याम् ॥ कृष्णाण्डे ॥ पीतानि
पुष्पाण्यस्य ॥ न० । आहुल्यवृक्षे ॥
हरिद्राभकुमुमे ॥

पीतपुष्पा । आठक्याम् ॥ इन्द्रवारु-
ण्याम् ॥ भिञ्भिरिष्टाक्षुपे ॥ क-
र्काटक्याम् ॥

पीतपुष्पी । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥ पीत-
वास्यालके ॥ सहदेव्याम् ॥ महाको-
षातक्याम् ॥ त्रपुष्प्याम् । राजको-
शातक्याम् ॥

पीतफलः । पुं० श्राखोटवृक्षे ॥ कर्ष्ण-
रङ्गवृक्षे ॥ पीतानिफलान्यस्य ॥

पीतफलकः । पुं० शाखोटवृक्षे ॥

पीतवालुका । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥
पीतवर्णसिकतायाम् ॥

पीतभद्रः । पुं० किङ्किराते ॥

पीतभृङ्गराजः । पुं० स्वर्णभृङ्गारं ।
हरिप्रिये ॥

पीतमणिः । पुं० पुष्परागे ॥ गोभेदे ॥

पीतमस्तः । पुं० खगान्तरे । कलिकारे ॥

पीतमाक्षिकम् । न० मधुप्रभेदे ॥

पीतमुण्डः । खगविशेषे । कलिकारे ॥

पीतमुद्गः । पुं० वसौ । प्रक्षेले । शार-
दे । सोनामृंगा इ० भा० इ० हि० ॥

पीतमूलकम् । न० गर्जरं ॥ इ० रा०
नि० ॥

पीतयूथी । स्त्री० स्वर्णयूथ्याम् । सोन-
जुही इ० भा० ॥

पीतस्फटिक :

पीतरक्तः । पुं० पुष्परागमणौ ॥
 पीतरत्नम् । न० गोमेदमणौ ॥
 पीतरागः । पुं० पीतवर्णः ॥ किञ्चुल्के
 ॥ सिक्थके ॥ त्रि० । पीतवर्णवति
 पीतरोहिणी । स्त्री० काश्मर्याम् ॥
 पीतलः । पुं० पीतवर्णः ॥ त्रि० तद्वति ॥
 पीतलकम् । न० पित्तले ॥ इ० रा० ॥
 पीतलोहम् । न० पित्तलभेदे ॥
 पीतवामाः । पुं० श्रीकृष्णः ॥ त्रि० पी
 तवस्त्ववति ॥
 पीतबीजा । स्त्री० मेथिकायाम् । पी
 तानिबीजानियस्याः ॥ त्रि० पीत
 वर्णबीजयुक्ते ॥
 पीतवृक्षः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥ सर
 लवृक्षे ॥
 पीतगालः । पुं० असनवृक्षे ॥
 पीतसारः । पुं० मलयजे ॥ गोमेद
 कमणौ ॥ तुरुष्के ॥ बीजके ॥ अ
 ङ्कोठवृक्षे ॥ न० हरिचन्दने ॥
 पीतसारकः । पुं० सर्जकवृक्षे वि
 जयसारइतिख्याते ॥ पीतः सारो
 स्य ॥ निम्बवृक्षे ॥ अङ्कोठवृक्षे ॥
 इ० रा० नि० ॥
 पीतमारि । न० स्रोतोञ्जने ॥
 पीतमालकः । पुं० सर्जकवृक्षे । अ
 मने । वस्यके । विजयमार० इ०
 म्याते ॥ पीतः सारोऽस्य । रलयो
 रकत्वम् ॥
 पीतस्फटिकः । पुं० पुष्परागमणौ ॥

पीतु :

पीता । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ दारुहरि
 द्रायाम् ॥ महाज्योतिष्मत्याम् ॥
 कपिलशिंशपायाम् ॥ प्रियङ्गौ ॥
 गोरोचनायाम् ॥ अतिविषायाम् ॥
 पीयतेष्म । पीड्पाने० पापानेवा ।
 कर्मणिक्तः । घुमास्ये तीत्वम् ॥
 पीताङ्गः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥
 पीताम्बिः । पुं० अगस्त्यमुनी ॥ पीतः
 अम्बिर्यनसः ॥
 पीताभम् । न० कालीयके । हरिचन्द
 ने ॥ पीताभ्राभायस्यतत् ॥ त्रि० ।
 पीतकान्ती ॥
 पीताम्बरः । पुं० अच्युते । विष्णौ ॥
 पीतमम्बरंयस्यसः ॥ शैलूषे ॥ न०
 हरिद्राभवसने ॥ पीतवर्णकीषेयव
 स्त्रे ॥ त्रि० पीतवस्त्रयुक्ते ॥
 पीताम्बरा । स्त्री० वगलादेव्याम् ॥
 पीताम्बा । पुं० पुष्परागमणौ ॥
 पीतिः । पुं० घोटके । तुरगे ॥ इत्य
 सरः ॥ पिवति । पापाने । क्तिच्
 । घुमास्येतीत्वम् ॥
 पीतिः । स्त्री० पाने । द्रवद्रव्यस्यगला
 धः करणे ॥ इतिमेदिनीकरः ।
 पानम् । पा० । स्त्रियांक्तिन् । घु
 मास्येतीत्वम् ॥ शुण्डायामिति
 शब्दचन्द्रिका ॥
 पीतिका । स्त्री० पीतयूथ्याम् ॥ दारु
 हरिद्रायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
 पीतुः पुं० । सूर्ये ॥ वन्दौ ॥

पीनोष्ठी

पिबति । पा० । पः किक्षेति
तुन् ॥
पीथः । पुं० अर्के ॥ अमनौ ॥ काले
॥ न० । जले ॥ घृते ॥ पिबति ।
पा० । पातृतुदीर्घादिनाथक् ॥
पीथिः । पुं० घोटके ॥
पीनः । त्रि० स्थूले ॥ प्यायतेस्म ।
ओप्यायीवृद्धौ । गत्यर्थेतिक्तः ।
ओदितश्चेतिनस्त्वम् । प्यायः
पीथावः ॥
पीनमः । पुं० वेगविशेषे । नाम्ना
स्त्रिवे । प्रतिश्यायि ॥ अस्थनिदान
म् ॥ यथा । आनद्यतेयस्यविशु
ष्यतेचप्रक्लियतेधृष्यतिचैवनासा ।
नवेत्तियोगधरसांश्चजन्तुर्जुष्टंयव
स्येत्खलुपीनमेन ॥ तच्चानिलश्चे
षभवंविकारंर्त्रयात्प्रतिश्यायसमा
नलिङ्गम् ॥ अस्यौषधम् । यथा ।
पिप्पलीत्रिफलाचूर्णसधुर्भैधवसंयुत
म् । सर्वरोगञ्जर श्वसशोषपीन
सहृवत्इति ॥ पीनस्यति० सा
यतिवा । षोअन्तकर्मणि० पैच
येवा । आतोनुपेतिक्कः ॥
पीनसा । स्त्री० कर्कश्याम् ॥ इ०
रा० नि० ॥
पीनसी । त्रि० पीनसरोगिणि ॥
पीनस्कथः । पुं० महिषे ॥
पीनोष्ठी । स्त्री० पीवरस्तन्याङ्गवि ॥
पीनमूर्धोऽस्याः । ऊवसोऽनङ् ।

पीलुः ।

वहुव्रीहेरुधसोडीष् ॥
पीपरिः । पुं० ऋखप्रक्षे ॥ इ० रा०
नि० ॥
पीयुः । पुं० काले ॥ रवौ ॥ घूके
। पेचके ॥ सुवर्णवायसयोरिति
दीक्षितः ॥ पिबति । पा० । खरु
शङ्कूपीयुनीलङ्गुलिगु० इतिकुप्र
च्ययः धातोरोच्चयुगागमश्च ॥
पीयूषम् । न० अमृते ॥ अमृतायाम्
। मुङ्गुच्यम् ॥ यथा । प्रीयष
लोक्षप प्रालीचनकाकाकायकाङ्
नीलिम्बदानः ॥ टुग्धे ॥ पुं०
न० नय्यसुतधेनोःसप्तदिवसावाधि
चीरे । पीयूषे ॥ पीयते० पीय्य
ते० अननवा । पीय इ० सौचो
धातुः प्रीतौ । पीयैरुषन् ॥
पीयूषमहा । पु० चन्द्रे ॥ इ० श०
रत्नावली ॥
पीयूषरुचिः । पुं० चन्द्रे ॥ त्रि० ।
अमृतप्रिये ॥
पीलकः । पुं० पिपीलिकायाम् ॥
इ० हेमचन्द्रः ॥
पीलुः । पुं० प्रसूने ॥ परमाणौ ॥
मतङ्गज ॥ तालस्यास्थिखण्डे ॥
काण्डे । वग्णे ॥ ब्रजादिदेशेषु
खनान्माप्रसिद्धे पादपविशेषे । गुड
फले ॥ कृमिविशेषे ॥ पुष्यद्रुमे
॥ पीलयति । पीलप्रतिष्टम्भे ।
मृगव्यादिच्वात्कुः ॥ न० पीलुवृक्ष

पीवरी

स्यफले । पीलु० इ० भा० ॥ पीलु
शेषसमीरघ्नं पित्तलंभेदिगुल्मनुत्
। स्वादुतिक्तश्चयत्पीलुः । स्युः ॥
त्रिदोषहृत् ॥

पीलुकः । पुं० सधृक्प्रभेदे ॥

पीलुकुणः । पुं० पीलूनांपाके ॥ तस्य
पाकमूलद्रव्यादिनाकुणपप्रत्ययः ॥

पीलुनी । स्त्री० मूर्वायाम् ॥

पीलुपत्रः । स्त्री० लताविशेषे । मोर
टायाम् ॥

पीलुपर्णी । स्त्री० विम्बिकायाम् ॥

मूर्वायाम् ॥ ओषधिभिदि ॥ पी

लोरिवपर्णान्यस्याः ॥ पाककर्ण
तिडीष् ॥

पीवा । त्रि० स्युले ॥ प्यायते ।

प्यैङ्गुडौ । ध्याप्योः सम्प्रसारणं
चेतिकनिप् ॥

पीवरः । त्रि० स्युले । मोटा इति

भाषा ॥ प्यायते । प्यैङ् । क्रि

त्त्वरक्तत्त्वरतिवरच् प्रत्ययान्तो

निपातितः ॥ पुं० कर्म ॥

पीवरस्तनी । स्त्री० स्यूलस्तन्याह

त्रि । पीनोध्न्याम् ॥ पीनस्तन

विशिष्टायांनार्याम् ॥ पीवराः

स्तनाः पीवरीवास्तनीअस्याः स्वा

ङ्गाञ्चोपमर्जनादितिडीष् ॥

पीवरा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥ शता

वयाम् ॥ स्युलायाम् ॥

पीवरी । स्त्री० शालपर्णायाम् ॥ शतम्

पुंशुली

पुंशुली । प्यायते । प्यैङ् । ध्याप्योः
सम्प्रसारणञ्चेतिकनिप् स्त्रियां
नोरचेडीव्री ॥

पुंशुलः । पुं० गन्धसुपिके ॥

पुंशुलः । पुं० व्यभिचारिणि ॥ यथा ॥

ललाटीपञ्चतास्त्रिस्त्रीरिखाः स्युः शतव

र्षिणाम् । नृपत्वं स्यात्तत्तुभिरायुः

पञ्चनवत्यथ ॥ अरेखिणायुर्नवतिर्वि

ष्टिन्नाभिस्यपुंशुलः ॥ इ० गरुडपु०

पुंशुली । स्त्री० व्यभिचारिण्याम् । अ

तिवञ्चलायाम् । असत्त्याम् ॥ त-

स्याश्चरित्रदोषायथा । अहोकीवेद

भुवनेदुर्ज्ञेयं पुंशुलीमनः । पुंशुल्यां

योहिविश्वस्तीविधिनासविडम्बितः

॥ वहिष्कृतस्यशसाधर्मेणस्वकुले

नच । वाञ्छितं नूतनंप्राप्य विन-

श्यतिपुरातनम् ॥ सदास्वकर्मसा

ध्यासांकीवातस्याः प्रियोऽप्रियः ।

दैविकर्मसि पैत्रचपुत्रेवस्वीनभर्त्-

रि । दारुणंपुंशुलीचित्तंसदाशृङ्गा

रकर्मणि । प्राणाधिकरतिज्ञसाऽ

मृतइष्ट्याहिपुंशुली ॥ रत्नप्रदंरत्न-

विज्ञंविषड्रव्याहिपश्यति । सर्वेषां-

स्थलमस्त्येवपुंशुलीनांनकुत्रचित् ॥

दारुणापुंशुली जातिर्नरजातिभ्य-

एवच ॥ निष्कृतिः कर्मभोगान्ते-

सर्वेषामस्तिनिश्चितम् ॥ नपुंशुली

नाविप्रन्द्रयाश्चन्द्रदिवाकरौ । अ-

न्यासांकामिनीनाञ्चकीटं हन्तुञ्चया

पीलु :

दया । सामासिपुंश्लीमाश्रुकान्तं
हन्तपुरातनम् ॥ रतिज्ञंनृतनंप्रा-
णविषतुल्यंपुरातनम् । कान्तं दृष्ट्या
दिनस्ये प्रसोपयेनाश्रुलीकसा ॥ २० ॥
धृष्टिष्यायाकिपाशानिकंश्रुलीष्ये क-
भारते । तिष्ठन्निताभ्योनपराः पा
पिष्ठाः सन्निक्तेचन ॥ (*†*) ॥
पुंश्लीपरिपक्वान्नंसर्वपातकमिश्रि-
तम् । देवेकर्मणिपेचेचदेयंनचत-
थाजलम् ॥ अन्नंविष्ठापयोमूत्रंपुंश-
लीनाश्रुनिश्चितम् । दत्त्वापितृभ्यो
देवेभ्योभुक्त्वाचनरकंत्रजेत् ॥ शतव-
र्षकालसूत्रेपचत्येवमुदाहणे । घोरा
म्वकारेकमयस्तं दशन्तिदिवानिश-
म् ॥ पुंश्ल्यन्नस्ययोभुङ्क्तेदैवाद्य
दिनराधमः । सप्तजन्मकृतंपुण्यंत
स्यनश्रुतिनिश्चितम् ॥ आयुः श्री-
यगसांहानिरिहलोकैपरवच । त-
स्मद्यत्तद्रजणीयंपाक्याचंकलचक-
म् ॥ (*†*) ॥ पुंश्लीदर्शने
पुण्यंयाचानिडिर्भवेदुवम । स्पृशने
चमहापापंतीर्थस्नानादिशुद्धाति ॥
स्नानंशानंत्रवच्चैवजपश्चदेवपूजनम् ।
निष्कलंपुंश्लीनाश्रुभारतेजीवनंह-
या ॥ (*†*) ॥ उपस्थितम-
कामपुंश्लीत्यागेदीपोयथारहस्यप
स्थितांकामात्पुंश्लीचेस्त्रितेन्द्रियः
परित्यजेद्वर्माभयादधर्मान्नरकंत्रजे
त् ॥ (*†*) ॥ सर्वदेवतस्या-

पुक्कम :

स्तपस्विच्याज्यत्वंगर्हितत्वंचयथा ।
उपस्थिताचयायीषिदच्याश्वारागि
शामपि । श्रुतौश्रुतमितित्याज्यास
र्नदेवतपस्विनाम् ॥ अहीसर्वाः प
रिश्वाज्याःपुंश्लीषविष्णितः । ४
नाद्युः प्राणयगसांनाशिनीदुः श्रु
दायिनी ॥ स्वकार्यतत्पराश्रुत्वत्प-
रकार्यविघातिनी । निष्ठुरानरथा-
तिभ्यः सर्वापहीजरूपिणी ॥ विद्यु
हीमिर्जलिरेखालोभान्मं त्रीयथाभवे
त् । परद्रोहाद्यथासम्पत्कुलटाप्रिम
तत्परम् ॥ सर्वेभ्योहिंस्रजन्तुभ्योवि
पहीजासदैवसा । योविश्वमेत्तां-
सम्पटोविपत्तस्यपदेपदे ॥ इतिब्र-
ह्मवैवर्तेश्रीकृष्णजन्मखण्डे २३ ।
२४ । ७२ अध्यायः ॥ पुंसोभर्तुः
सकाशच्चतति०पुरुषान्तरंगच्छति
चलगती । अच् । गौरादिः ॥
पुंश्चिह्नम् । न० शिश्रे ॥
पुंसवनम् । न० दुग्धि । गर्भे ॥ सं-
स्कारविशेषे ॥ द्वितीयेवाहृतीयेवा
सासिपुंसवनंभवेत् । व्यक्तगर्भंभवे
त्कार्यंसोमन्तेनमहाश्रवा ॥ पुमान्
सूयतेऽनेन । पुञ्० । ल्युट् ॥
पुंस्त्वम् । न० रेतसि । श्रुक्ते ॥ पुरुष-
त्वे ॥
पुंस्त्वविग्रहः । पुं० भूतणे ॥
पुक्कमः । पुं० प्रवच ॥ अधमं ॥ पु
त्कुत्सितम् पुण्यंवापुमांसंवाकस

पुच्छ :

ति । कसगतौ । अच् । मू० कोवा
॥ पृ० । निषादाच्छूद्रायांजाते ।
जातोनिषादाच्छूद्रायांजात्याभवति
पुक्सः ॥

पुक्सी । स्त्री० कालिकायाम् ॥ नी-
ल्याम् ॥

पुङ्गुः । पुं० मङ्गलाचारि ॥ शराङ्गे ।
बाणमूले ॥ श्वेने ॥

पुङ्गानुपुङ्गम् । न० मङ्गलामङ्गले ॥
यथः । पुङ्गान् । इति प्रयोजनम्
परोपिधोरोनमुद्योत मुकुन्दपदर
विन्दे । मङ्गीतनृत्यगतितालवगंग
तापि मौलिस्यकुम्भपरिरत्नगर्धीर्न
टीविति ॥

पुङ्गुः । पुं० न० पुङ्गु ॥ इतिशब्द
चन्द्रिका ॥

पुङ्गुलः । पुं० आत्मनि ॥ इतिभूरि
प्रयोगः ॥

पुङ्गुवः । पुं० वलीवर्दे । वृषे ॥ पु-
मांश्यासौगोश्व । गोरतद्वितलुकीति
टच् ॥ औषधस्यप्रभेदे ॥ उत्तरपद
स्यः श्रेष्ठे ॥ ऋषभौषधे ॥ महो
ज ॥ पुरुषर्षभे ॥ पुमान्गौरिव
। उपमितिसमासः । पूर्ववत्टच् ॥

पुच्छः । पुं० पश्चात्प्रदेशे ॥ पुं० न०
लाङ्गुले ॥ न० कलापे । समूहे ।
लोमवज्राङ्गुले ॥ युच्छति । युच्छप्र
सादे । प० अच् । पृ० । पुच्छभा
गडे तिनिपातनादायसापः ॥

पुट :

लीचटकाना० इतिभा० ॥

पुच्छदा । स्त्री० । लक्षणकर्न्द ॥ इ०
राजनिर्घण्टः ॥

पुच्छी । पुं० कुक्कुटे ॥ अर्कवृक्षे ॥
त्रि० । लाङ्गुलवति ॥

पुञ्जः । पुं० राशी । धान्याद्युच्छित
वन्दे ॥ पिञ्जयति० पिञ्ज्यतेवा ।
पिजिहिंसा वलादाननिकेतनेषु ।
अच्० घञ्वा । पृ० । यडा । उन्न-
त्यापत्तासंभवति । अन्त्य० डः ॥

पुञ्जकाण्डौ । स्त्री० अक्षरीविकिरे ॥

पुटः । पुं० बालपल्लवे ॥ न० । जा
तीफले ॥ उपर्यधाभवापन्नसंयुक्तमृ
दादिकपालद्वयरूपौषधपाकपात्रे ॥
धात्वादिमारणोपयुक्तान्पुटप्रकारा
नाहरसप्रदीपः । लोहादेरपुनर्भा
वस्तद्गुणत्वंगुणाढ्यता । मल्लि
तरणञ्चापिततमिद्धिः पुटनाङ्गवेत्
॥ गम्भीरविस्तृतकुण्डे द्विहस्ते चतु
रसके । वनोपलसहस्रेणपरितेपुट
मौषधम् । कोष्ठरुडं प्रयत्नेनगोवि
ष्ठोपरिधारयेत् । वनोपलसहसा
ईकोष्ठिकोपरिनिःक्षिपेत् ॥ व
क्लिंविनिःक्षिपेत्तत्रमहापुटमिति
स्मृतम् ॥ १ ॥ कोष्ठभूषा । गो
विष्ठा० गोडठा ॥ * * * ॥
सपादहस्तमानेनकुण्डे निम्ने तथा
यते । वनोपलसहस्रेणपुणैर्मध्ये
विधारयेत् ॥ पुटनद्रव्यसंयुक्तांको

पुट :

ष्ठिकांमुद्रितांमुखे । अधोर्द्धानिकर
गडानिश्चान्यपरिनिःक्षिपेत् ॥
एतद्गजपुटं प्रोक्तं स्यात् सर्वपुटोत्तम
म् । हस्तश्चतुर्विंशत्यङ्गुलप्रमाणः
समपादः त्रिंशदङ्गुलप्रमाणेने
त्यर्थः अतएवोक्तम् । माधारणो
राङ्गुल्यात्रिंशदङ्गुलको गजः । क
रगडानि० आरग्यागोमयाः । इ०
गजपुटम् ॥ २ ॥ (+ + + +)—
अरतिमातृकेकुण्डपुटं वाराहमुच्यते
॥ ३ ॥ वितस्तिमातृके स्वातेकथि
तं कौकुटपुटम् ॥ ४ ॥ अरतिस्तुनि
ष्कनिष्ठं नमुष्टिना । इत्यमरः । नि
स्तकनिष्ठयामुष्योपलक्षितो हस्तो
ऽरतिरित्यर्थः ॥ शोडशाङ्गुलके स्वाते
कस्यचित्कौकुटपुटम् ॥ यत्पुटं दी
यते स्वाते च्यष्टसुड्यैर्वनीपलैः । क
पोतपुटमेतत् । कथितं पुटप्रशिद्धैः
॥ ५ ॥ गोष्ठातर्गोस्वरक्षुण्णं शुष्कचृ
र्णितगोमयम् । गोवरं तत्समस्या
तं वरिष्ठं रससाधने ॥ बृहद्गाण्डस्थि
तैर्यत्र गोवरैर्दीयते पुटम् । तद्गोव
रपुटं प्रोक्तं भिषग्भिः सूतभस्मकृतम्
॥ ६ ॥ बृहद्गाण्डे तुषैः पूर्णं मध्य
मृषां विधारयेत् । क्षिप्त्वाग्निमुद्र
येद्गाण्डं तद्गाण्डपुटमुच्यते ॥ ७
॥ इति भावप्रकाशः ॥ पुं० । न०
। अश्वरुरे ॥ ३ ॥ आच्छादने ॥
पत्रादिरचिते पुष्पाद्याधारे । पुडा०

पुटपाकः

इति० दीना० इतिज्जभा० । मिथः
संश्लेषे ॥
पुटकम् । न० पद्मे ॥ इतिशब्द० ॥
पुटकन्दः । पुं० कोलकन्द ॥
पुटकिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥ पुट-
कानिसन्त्यत्रपुष्करादिभ्योऽशङ्कती
निः ॥
पुटग्रीवः । पुं० गर्गीर्याम् ॥ तास्रकु
म्भे ॥
पुटपाकः । पुं० पुटान्तरितौपधपच
ने ॥ अस्यविधिर्यथा ॥ पुटपक्वस्य क
ल्पस्यस्वःसो गृह्यते यतः । अतस्तुपु
टपाकानां युक्तिरत्रोच्यते मया ॥ पु
टपाकस्य प्राकोयं लेपस्याङ्गारवर्णता
। लिपञ्चद्व्यङ्गं नस्य नं कुर्याद्व्याङ्गुलि
मात्रकम् । काश्मरीवटजं वादिप-
त्रैर्वेष्टनमुत्तमम् । पलमात्रोरमोग्रा
ह्यः कर्षमात्रं मधुक्षिपेत् । कल्क
चूर्णद्रवाद्यास्तु देयाः कोलमितायु
धैः ॥ ०० ॥ अपिच । इदं विल्वं क्षि
ग्धमांसस्य परं द्रव्यं पलं मतम् । द्रव
स्य कुडवोन्मानं सर्वमेकत्रपिषयेत् ॥
तदेकत्रसमालोडपत्रैः सुपरिवे
ष्टितम् । पुटपाकविधानेन तत्पक्
त्वात्तद्रभं बुधः ॥ तदप्योक्तेन विधि
नायथावद्विधारयेत् । इष्टिमध्ये नि
षेच्यः स्यान्नित्यमुत्तानगायिना ॥
स्त्री हनोलेखनश्चैव रोपणार्थे तिसत्रि
धा । हितः स्निग्धो विरूढस्य स्निग्ध

पुटभेदः

स्यसतुलेखनः ॥ दृष्टेर्वलार्थमितरः
पित्तास्रग्नवातनुत् । इतरोरोप
णः । स्त्रिहमांसवसामञ्जमेदः स्या
ह्रीषधैः कृतः ॥ स्त्रिहनः पुटपा
कः स्य दूधःर्याद्वेवाकशतेतुसः ।
वाक्शतंकोटिकाशतम् । जाङ्गला
नायकृन्मांसैर्लेखनद्रव्यसंयुतैः ॥
कृष्णालोहरजस्तास्रशङ्खविद्रुमसिन्धु
जैः । समुद्रफेनकासीस सीतोजद
धिमस्तुभिः ॥ लेखनोवाक्कृतंतस्य
परंधारणमिष्यते । स्तन्यजाङ्गल म
ध्वाज्यतिक्तकद्रव्यभावितः ॥ लेखना
त्त्रिगुणोधायः पुटपाकस्तुरोपणः
। तिक्तकद्रव्याग्याह । निस्वामृता
वृषपटोलनिदिग्धिकाभिः स्यात्पञ्च
तिक्तकद्रुतिप्रथितोगुणोयम् । आच
रेत्तर्पणोक्तान्तुक्रियांव्यापत्तिदर्शने
। व्यापत्तिदर्शने । मिथ्याकृतपुटपा
कजनितव्याधिदर्शने । तेजांस्यनिल
माकाशमादर्शभास्वराणिच । नेजे
ततर्पितेनेत्रे यश्चवापुटपाकवान् ॥
इति भावमिथः ॥

पुटपाकजम् । न० मांसस्राव्यञ्जनात्
रे ॥ गुरुयन्त्रेणयत्पक्कं तज्ज्ञेयं
पुटपाकजम् ॥

पुटभेदः । पुं० नदीवक्त्रे ॥ पत्तने ।
नगरे ॥ आतोद्ये ॥ तटिनोमुखे ॥
चक्राकारेणजलानामधीयाने ॥ पु
टंमंश्लिष्टं भिनत्ति । भिदिर० । कर्म

पुण्डरीकम्

ग्यन् ॥ पाषाणविशेषे ॥ पुटैःपुटै
र्भेद्यते इ० ॥

पुटभेदकः । पुं० पाषाणविशेषे ॥
पुटभेदनम् । न० पत्तने । स्थानीये ।
नगरे ॥ पुटानिपात्राणिभिद्यन्ते
ऽत्र । भिदिर० । अधिकरणेल्ह्युट् ।
युज्वा ॥

पुटालुः । पुं० शूकरकन्दे । कोल
कन्दे ॥

पुटिका । स्त्री० एलायाम् ॥

पुटितम् । न० अहिपुटे ॥ हस्तपुटे ।
त्रि० । पाटिते ॥ सूते ॥

पुटी । स्त्री० कौपीने ॥ आच्छादने ॥
पत्रादिनिर्मितपुष्पाद्याधारे । पुडि
या० पुडी० इ० भा० ॥ गौ०
डीष् ॥

पुटोटजम् । न० श्वेतच्छत्रे ॥ इ०
त्रिकारणशेषः ॥

पुटोटकः । पुं० नारिकेलि ॥ इ० हा०

पुण्डरी । पुं० हस्तिनामनुष्याणाञ्च
चुष्यं चतुर्विष्टपे । शालपर्णीपत्रस
मानपत्रे । पुण्डरीके । चतुष्यं ।
सालपर्ष्ये ॥ इ० शब्द० ॥

पुण्डरीकम् । न० सिताम्भोजे ॥ मि
तच्छत्रे ॥ भेषजे ॥ पुं० । व्याघ्रे
। अग्निदिङ्नागे ॥ कोषकारान्तरे
॥ सहकारे ॥ गणधरे ॥ राजिला
ह्री ॥ गजज्वरे ॥ मदनकवृत्ते ॥
कमण्डली ॥ श्वेतकर्णे ॥ शाले

पुण्डर्यम्

जातिविशेषे ॥ कुष्ठविशेषे ॥ तल्लक्षणम् । सश्वेतरक्तपर्यन्तं पुण्डरीकदलोपमम् । सौत्सेधन्नमरागञ्च पुण्डरीकंप्रचक्षते इति० । पुण्डरीकवर्णयोगात्पुण्डरीकः । अर्शआद्यच् ॥ पुण्डयति । मडिभूषायाम् । पुडिच । फर्फरीकादयश्चेत्यरीकन् ॥

पुण्डरीकाक्षः । पुं० विष्णौ । नारायणे । हृत्पुण्डरीकेप्रकाशमानेवासुदेवे ॥ तस्यस्मरणादेवशुचिर्भवति । यथा । अपवित्रः पवित्रोवासर्वावस्थाङ्गतोपिवा । यः स्मरेत्पुण्डरीकाक्षं सवाच्याभ्यन्तरं शुचिरिति स्मृतेः ॥ पुण्डरीकमिवाक्षिणीयस्य । बहुव्रीहौसकथ्यत्णोः स्वाहात्षच् । पुण्डरीकेषुअक्षियस्यवा ॥ पुण्डरीकस्थानेअक्षियस्यतिवा ॥ अयमर्थस्तुहरिस्तं साहस्रमितिपुण्डन्तस्त्वोवेव्यक्तः ॥ यद्वापुण्डरीकलोकात्मकमक्षति । अक्षुव्याप्तौ । कर्मण्यण् ॥ तत्क्षायतिवा । क्षेक्षये । आतोनुपमर्गइतिकः । अन्येषामशीतिशीर्षः । आङ्प्रश्नोवा । तत्रमुपोतिसूलविभुजेतिकः ॥ न० । पुण्डर्ये ॥

पुण्डरीकम् । न० प्रपौण्डरीके । स्थलपञ्चे ॥

पुण्डर्यम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पुण्ड

पुण्यम्

यति । पुण्डिखण्डने । अच् । पुण्डस्यार्य्यः प्रधानम् । शकन्धुादिः पुण्ड्रः । पुं० दैत्यविशेषे ॥ इक्षुप्रभेदे । पौंडा० इ० भा० ॥ अतिमुक्तकेचित्रे ॥ कृमौ ॥ पुण्डरीके ॥ तिलके । पुण्ड्रविशेषे ॥ ह्रस्वप्लक्षे ॥ देशविशेषेतु पुण्ड्रः ॥ न० । ऊर्ध्वपुण्ड्रादौ ॥ पुण्ड्राते । पुण्डिखण्डने । स्थायितञ्चीतिरक् ॥

पुण्ड्रकः । पुं० अतिमुक्ते । वासंत्याम् । माधवीलतायाम् । तिलकवृक्षे । स्थिरपुण्याम् ॥ इक्षुप्रभेदे । पौण्डा इ० भा० ॥ पुण्डति० पुण्ड्रातेवा । मुण्डिवन्धने० पुण्डिच । स्थायीतिरक् । स्वार्थिकन् ॥

पुण्ड्रकिलिः । पुं० इमे । हस्तिनि ॥ पुण्ड्रेषुकिलिर्यस्य ॥

पुण्यम् । न० धर्मे ॥ मुक्तते ॥ यथा । पुण्डतेनापिकिन्ति नसमर्थेनचदेहिनाम् । यत्पुण्यंभारमुदोढुमशक्तः पारलौकिकमिति ॥ तस्माद्यतितपुण्यं पुण्ड्रच्छेन्महतींश्रियमिति ॥ विधिविहिते ॥ सदाचारि ॥ शोभनकर्मणि ॥ त्रि० । शोभने । मनोरमे । मुन्दरे ॥ पावने ॥ शुद्धे ॥ पुनाति० पूयतेऽनेनवा । पूञ् । पूञ्चोयण्ड्रस्वर्णचेतियत्पाण्ड्रस्वश्च ॥ यद्वा । पुण्यति । पुण्यकर्मणिशुभे । इगुपधेतिकः । पुण्येसाधुः । तत्र

पुण्यभाक्

साधुरितियत् ॥ दयासमं नास्ति पु
ण्यं पापं हिंसासमं नहीति देवीभा
गवतम् ॥

पुण्यकम् । न० विधिविहिते उपवास
कृच्छ्रचान्द्रायणप्राज्ञापत्यनक्तभोज
नादिब्रते ॥ पुण्यमेव । संज्ञायाम् ॥

पुण्यकर्मणम् । न० ब्रह्मवैवर्तीक्रे ।
स्त्रीकर्त्तव्ये नियमविशेषे ॥

पुण्यकृतं पुं० अश्वमेधादियाजिनि ॥
आश्रमकर्मकृति ॥ त्रि० पुण्यक
र्त्तरि । धार्मिके ॥ पुण्यं कृतवान्
सुकर्मपापमन्तपुण्येषु कृञ् : इति
कृञ् : क्तिप् ह्रस्वस्येति तुक् ॥ पु
ण्यं कारयति वा । बहुलमन्यवापी
तिगिलुक् ॥

पुण्यगम्यः । पुं० चम्पके । पुण्यो ग
म्योऽस्य ॥

पुण्यजनः । पुं० यज्ञे ॥ राजसे ॥ म
ङ्गलादिवद्विरुद्धलक्षणया पुण्यश्चासी
जनश्च ॥ धार्मिके ॥ पुण्याश्रयो
जनः । मध्यमपदलोपी समासः ।

पुण्यजनेश्वरः । पुं० कुबेरे । व्यस्वक
सखि ॥ पुण्यजनाः यज्ञाः तेषामी
श्वरः ॥

पुण्यदृशम् । न० श्वेतकुशे ॥

पुण्यदर्शनः । पुं० चाषपक्षिणि ॥

पुण्यफलः । पुं० वनविशेषे । लक्ष्म्या
रामे ॥ न० । धर्मजन्यफले ॥

पुण्यभाक् । त्रि० पुण्यविशिष्टे ॥

पुण्याहवाचनम्

पुण्यम् : । स्त्री० आर्यावर्ते ॥ पुण्यास्य
भूः । पुण्याचासौ भूमिश्चेति वा ॥

पुण्याभूमिः । स्त्री० आर्यावर्ते ॥ पुण्या
स्य भूमिः । पुण्याचासौ भूमिश्चे
ति वा ॥

पुण्यावान् । त्रि० सुकृतिनि । धन्ये ॥
पुण्यामस्यास्ति । मतुप् । सादुप
धायाश्च मतीर्वाऽयवादिभ्यः । इति व
चम् ॥

पुण्यश्लोकः । पुं० जनार्दने । विष्णौ
॥ नलद्विप्रसिद्धे राजनि ॥ युधिष्ठि
रे ॥ पुण्यानिपावनानि श्लोकानिय
शांसियस्य ॥ पुण्यानिकवीनांपद्या
निवायस्मिन् ॥ त्रि० पुण्याचरित्रे
पुण्याश्लोका । स्त्री० द्रौपद्याम् ॥ वैदे
ह्याम् । सीतायाम् ॥ यथा । पुण्या
श्लोको न लोराजा पुण्याश्लोको युधिः
। पुण्याश्लोकाच वैदेही पुण्याश्लोको ज
नार्दने इति पुराणम् ॥

पुण्या । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ तुलस्या
म् ॥ पुण्यजनिकायाम् ॥

पुण्यात्मा । त्रि० धर्मशीले ॥ पुण्या
आत्मस्य ॥

पुण्याहम् । न० शोभनदिवसे ॥ पुण्या
ञ्चतदहश्च । राजाहः सखिभ्यष्टजि
तिटच् । उत्तमैकाभ्यामित्यन्हादेशो
न । पुण्यामुदिनाभ्यामित्यक्त्वम्
॥ मङ्गले ॥ यथा० पुण्याहवाचनम् ॥

पुण्याहवाचनम् । न० देवादिकर्मा

पुत्र :

दौमङ्गलार्थं पुण्याहमिति शब्दस्य वा
रत्रयकथने ॥ यथा । पुण्याहवाचनं
दैवैर्ब्राह्मणस्य विधीयते । एतदेव नि
रोद्धारं कुर्यात्कत्रियवैश्वयोः ॥
सोद्धारं ब्रीह्मणेत्रूयात्निरोद्धारं मही
पतौ । उपांशुचतथावैश्वे शूद्रं स्व
स्तिप्रयोजयेदिति यमः ॥

पुत्तलिका । स्त्री० धातुपाषाणादिनि
र्मितमूर्त्तौ । पुतली इति भाषा ॥

पुत्तिका । स्त्री० मधुमक्षिकाविशेषः ।
पतङ्गिकायाम् ॥ यतश्चाह । माक्षि
कंतेलवर्णं स्यात्घृतवर्णं तु पौत्तिकम् ।
भामरन्तु भवेच्छुक्लं चौद्रन्तुः कृपिलं भ
वेत् । इति ॥ पुतं कुत्सितं तायते ।
तायृत्सन्तानपालनयोः । बाहुलका
त्कः । यलोपः । क्किण इति झ्रस्वः
। प्रत्ययस्थान्दिति च्त्वम् ॥ पिपीलि
काप्रभेदे । दौमङ्गल इति स्त्री० उक्त्वा इति
च भाषा ॥ यथा । धर्मशून्यैः सञ्चि
नुयाद्वल्मीकमिह पुत्तिका । परलो
कसहायार्थं भाग्यन्तं स्वशरीरिणा मि
ति ॥

पुत्रः । पुं० लग्नात्पञ्चमभवने ॥ आ
त्मजं । तनयं । सूनुं । सुते । अप
त्यं । पूत इति भाषा ० ॥ अस्य निरु
क्तिर्यथा । पुत्रास्मीनरकाद्यस्मात्पि
तरं चायते सुतः । तस्मात्पुत्र इति
प्रोक्तः स्वयमेव स्वयम्भुवेति ॥ सं
सारिणीयमवश्यमपेक्षितः । अपुत्र

पुत्र :

• स्य गतिर्नास्ति स्वर्गं गंतुं परन्तप । येन
केनाप्युपायेन पुत्रस्य जननं चरेदिति
वचनात् ॥ सच द्वादशविधो यथा ।
पुत्रान् द्वादशयानाह नृणां स्त्रायम्भुवो
मनुः । तेषां षड्वन्धुदायादाः षड
दायाद्वान्धवाः ॥ औरसः क्षेत्रज
श्चैव दत्तः कृत्रिम एव च । गृहीत्य
न्नोऽपविष्टश्च दायादावान्धवाश्च षट् ॥
कानीनश्च सहोदरश्च क्रीतः पौनर्भव
स्तथा । स्वयं दत्तश्च शौद्रश्च षडदाया
द्वान्धवाः इति ॥ पुत्रिकापुत्रेण
सहत्रयोदशविधोऽपि भवति ॥ ३३ ॥
जीवती वाक्यकरणात्क्षयाद्भिभ्रिभो
जनात् । गयायां पिण्डदानाच्च त्रि
भिः पुत्रस्य पुत्रता ॥ (*) ॥ चतु
र्विधाः पुत्रायथा । सुमनीवाच) ।
ऋणमस्वामिनः केचित्केचित् न्या
सापहारकाः । रिपवश्च प्रियाश्चैति
स्वकर्मवशवर्तिनः ॥ भेदैश्चतुर्भिर्जाय
न्ते पुत्रामिवास्त्रियस्तथा । भार्या
पिताचमाताचभृत्याः स्वजनवान्धवाः
॥ स्वनस्वनहिजायन्ते सम्बन्धेन म
हीतले । न्यासापहारभावेन यस्य य
स्य कृतं भुवि ॥ न्यासस्वामी भवेत्पु
त्रो गुणवान् रूपवान् भुवि । येन चाप
हृतं न्यासं तस्य गृहे न संशयः ॥ न्या
सापहारणः दुःखं स इच्छादा रुणं गतः
। न्यासस्वामी सपुत्रोऽभूत्न्यासापहार
कसाच ॥ गुणवान् रूपवान्श्चैव सर्वल

पुत्र :

क्षणसंयुत १ । भक्तिञ्चदर्शयेत्तस्य ।
 पुत्रोभूत्त्वादिनेदिने ॥ प्रियंवाक्यध
 रोवापिवहुक्त्वाहंप्रदर्शयेत् ; स्त्रीयं
 द्रव्यं समुद्राद्यं प्रीतिमुत्पाद्यचातु
 लाम् ॥ भुक्त्वातुपोषणात्तेनतदादा
 यपुनर्जित् । यथातेनप्रदत्तं तस्या-
 सापहरणात्पुरा ॥ दुःखमेवंम-
 हत्कृत्वादारुणं प्राणनाशनम् । ता
 दृशंतसादद्यात् सपुत्रोभूत्त्वामहागु
 षैः ॥ अल्पायुषस्तथाभूत्त्वा मरणं
 यान्ति ते तथा । दुःखं दत्त्वाप्रयात्ये
 वंप्रकृत्यै वंपुनः पुनः ॥ यदाहपुत्रपु
 त्रेतिप्रलःपंहिकरोतिसः । तदाहा
 स्यं करोत्येवकः सपुत्रोहिकसाच
 ॥ अग्नेनापिहृतं न्यासं मदीयं परिचा
 रिणा । द्रव्यापहारोपिपितापूर्वमद्यै
 वतस्यच ॥ पिशाचत्वं मयादत्तमद्यै
 वहिदुरात्मनः । द्रव्यापहरणेनापि
 ममप्राणागताः किल ॥ दुःखेनम
 हताचैवयथाहंपीडितःपुरा । तदा
 दुःखंप्रदत्त्वाहंद्रव्यंमुद्राद्यमुत्तमम्
 ॥ भोगेनसर्वमादायचिरात्विश्वास्य
 सौम्यवत् । गतोस्मिस्वगृहं चाद्यक
 स्याहमुतर्द्धदृशः ॥ नचैषोपिपितापू
 र्वमद्यैवनचकस्यचित् । पिशाचत्वं
 मयादत्तमद्यैवचदुरात्मनः ॥ एव
 मुक्त्वाप्रयात्येवतंप्रहस्यपुनः पुनः ।
 प्रयात्येनेनमार्गेणदुःखं दत्त्वामुदारु
 णम् ॥ एवंन्यासस्यसम्बन्धात्पुत्राः

पुत्र :

किन्ति भवन्ति वै । संसारदुःखवहु
 लादृश्यन्ते यत्रतत्रहि ॥ १ ॥ ऋणसं
 बन्धिनः पुत्रान् प्रवक्ष्यामि तवाय
 तः । ऋणंयस्यगृहीत्वायः प्रयाति
 मरणं किल ॥ अन्नदातासुतोभूत्वा
 भ्रातावाथपिताप्रियः । मित्ररूपेण
 वर्त्तेत अन्तर्दुष्टः सदैवसः ॥ गुणं
 नैवप्रपश्येत् सक्रूरोनिष्ठुराकृतिः
 । जल्पतेनिष्ठुरं वाक्यं सदैवस्वजने
 षुच ॥ निश्चयमिष्टं समश्नातिभोगा
 न्भुञ्जीतनिश्चयः । द्यूतकर्मरतो
 निश्चयं चौरकर्मणिनिश्चयः ॥ गृहा
 दद्रव्यं बलाडत्तां वार्यमाणः प्रकुप्य-
 ति । पितरं मातरं चैव कुत्सते च दिने
 दिने ॥ द्रावकसासकश्चैववहुनिष्ठु
 रजल्पकः । वञ्चयित्वैवमुद्राञ्च ह
 त्वामुःखेनतिष्ठति ॥ जातकर्मादि-
 भिर्वालो द्रव्यं गृह्णातिदारुणः ।
 पुनर्विवाहसंयोगान्नानाम्दैरनेकधा
 ॥ एवंसञ्चोयतेद्रव्यं नैवमेतद्ददात्य
 पि । गृह्णैवादिक् सर्वममैवहिनसं
 शयः । पितरं मातरं चैव वदत्येवं
 दिनेदिने ॥ मुदगडैर्मुसलैश्चैवकचा
 घातैस्तुदारुणैः । मृतेतुतस्मिन्पित
 रितथा मातरिनिष्ठुरम् ॥ निःस्त्री
 होनिर्घृणश्चैवजायतेनाचसंशयः ।
 शास्त्रकार्याणि दानानि न करोतिक
 दाचन । एवंविधास्त्रयः पुत्राभवन्ति
 चमहीतले ॥ २ ॥ रिपुपुत्रं प्रवक्ष्या

पुत्र :

मितवाये मुनिपुङ्गव । बाल्ये वयसि
सम्प्राप्ते रिपुवत्वर्ततेसदा ॥ पितृ
रंमातरंचैव क्रीडमानोहिताडयेत्
ताडयित्वाप्रयाच्ये वंप्रहस्यैवपुनः
पुनः ॥ पुनरायातितं तत्रपितरं
मातरंपुनः । सक्रोधोवर्ततेनित्यं
नैवकर्मणिसर्वदा ॥ पितरंमारयि
त्वातु मातरंचपुनः पुनः । प्रया
च्येवंसदुष्टात्मा पूर्ववैरानुभावतः
॥ ३ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामियस्मा
ल्लभ्योभवेत्प्रियः । जातमात्रः प्रियं
कुर्यात्बाल्ये नटनक्रीडनैः ॥ वयः
प्राप्यप्रियंकुर्यान्मातापित्रोरनन्तर
म् । भक्त्यासन्तोषयेन्नित्यं तावुभौ
परिपालयेत् ॥ स्त्रीहेनवचसाचैवप्रि
यसम्भाषणेनच । मृतौगुरुसमाज्ञा
यस्त्रहेनरुदतेपुनः ॥ ग्राहककर्माणि
सर्वाणि पिण्डदानादिकांक्रियाम् ।
करोत्येवंमुदुःखार्त्तस्त्रीभ्योयाचां
प्रयच्छति ॥ ऋणत्रयान्वितः स्त्रीहा
न्निर्यापयतिनिश्चितः । यस्माल्लभ्यं
भवेत्कान्तप्रयच्छतिनसंशयः ॥ पु
त्रोभूत्वामहाप्राज्ञश्चनेनविधिनाकि
ल ॥ ४ ॥ उदासीनंप्रवक्ष्यामितवा
ये प्रियसाम्प्रतम् । उदासीनेनभावे
नसदैवपरिवर्त्तते ॥ ददातिनैवगृ
ह्णातिनक्रुध्यतिनतुष्यति । नैवोप
यातिसन्त्यज्यउदासीनोद्विजोत्तम ॥
तवाये कथितंसर्वं पुत्राणांगतिरीद

पुत्र :

शी । यथापुत्रास्तथाभार्या पितःमा
ताथवाभवाः ॥ भृत्याश्चान्ये समा
ख्याताः पशवस्तुरगास्तथा । गजा
महिष्योदास्यश्चक्रणसम्बन्धिनः स्व
मी ॥ ०० ॥ सुपुत्रलक्षणान्तु । व-
शिष्ठउवाच । पुत्रस्यलक्षणंपुण्यं
तवाये प्रवदाम्यहम् । पुण्यप्रसक्तौ
यस्यात्मासत्यधर्मरतः सदा ॥ बु
द्धिमान्ज्ञानसम्पन्नस्तपस्वीवाग्विदा
म्बरः । सर्वकर्मसुसद्गुणीरोवेदाध्य
यनतत्परः ॥ सर्वशास्त्रप्रवक्ताचदे
वब्राह्मणपूजकः । याज्ञकः सर्व
यज्ञानां दातात्यागी प्रियम्बदः ॥
विष्णुध्यानपरोनित्यंशान्तोदान्तः
सुहृत्सदा । पितृमातृपरोनित्यं स
र्वसृजनबन्धुलः ॥ कुलस्यतारकी
विद्वान् कुलस्यपरितोषकः । एवं
गुणैः सुसंयुक्तः सुपुत्रः सुखदाय
कः ॥ पुत्रस्यजङ्गमतीर्थत्वं यथा ।
सर्वतीर्थाद्वरंतीर्थंपुत्रतीर्थमुदाहृतम्
॥ यद्वैशोवैष्णवद्वेषीसर्वधर्मवहिष्कृ
तः । पृथुनापुत्रतीर्थेन पवित्रोऽगा
त्परंपदम् ॥ सत्युचंपरमंतीर्थंप्राप्य
मुच्यन्तिपूर्वजाः । पितापिच्छणमु-
क्तः स्यात्जातेपुत्रे महात्मनि ॥
वैष्णवपुत्रस्यपूर्वपुरुषत्रातृत्वं यथा
। वैष्णवोयदिपुत्रः स्यात्सतारयति
पूर्वजान् । पितृनधस्तनान्वंशंस्ता
रयत्यतिपावनः ॥ † ॥ कुपुत्रजन

पुत्र :

नेपितृणां नरकगमनं यथा । तथाय-
दिकुपुत्रः स्यात्तेन मज्जन्ति पूर्वजाः ।
सुघोरे नरके दोनाः शपन्ति च मुहु-
र्मुहुः ॥ यथा जले कुल्लवेन तरन्म-
ज्जति मूढधीः । तथा पिता कुपुत्रे
गतमसांश्च निमज्जति ॥ जातमा-
त्रे कुले जन्तो संशरते पितामहाः ।
किमेषोऽधोनयेदस्मात्कुलं वा वैशा-
वो भवन् ॥ इति पाद्मे भूमिखण्डे
११ । १२ । १८ । १२० अध्यायः
॥ सप्तविधाः पुत्रा यथा । वरजो
वीर्यजश्चैव चैत्रजः पालकस्तथा ।
विद्यामन्त्रमुतानाञ्च गृहीतः सप्तमः
सुतः ॥ इति ब्रह्मवैवर्तेः ॥ इति
ब्रह्मवैवर्ते प्रकृतिखण्डे ५६ अध्या-
यः पुत्रमुखदर्शने पुण्यं यथा । श्री
पार्वत्युवाच ॥ गृहमागच्छ प्राणेश
तपसां फलदायकम् । कल्पे कल्पे
ऽध्यासतेयं तं प्रश्यागच्छ मन्दिरम् ॥
श्रीव्रं पुत्रमुखं प्रपद्य पुण्यवीजं महीतम-
वम् । पुत्रामनरकत्राणकारणं भव-
तारणम् ॥ स्नानञ्च सर्वतोर्येषु सर्वथ
क्षेपुदक्षिणा । पुत्रस्य दर्शनस्यास्य क-
लां नार्हन्ति षोडशीम् सर्वदानेन यत्पु-
ण्यं यत्पृथिव्याः प्रदक्षिणं पुत्रदर्-
शनं पुण्यस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्
सर्वास्तपोभिर्यत्पुण्यं यदेवानशनेः
व्रतैः । सत्पुत्रो ह्यवपुण्यस्य कलाना-
र्हन्ति षोडशीम् ॥ यद्विप्रभोजनैः पु-

पुत्र :

ण्यं यदेवमुरसेवनेः । सत्पुत्रप्राप्ति-
पुण्यस्य कलानां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
इति ब्रह्मवैवर्ते गणपतिखण्डे ६
ऽध्यायः ॥ ० (+ + +) ० विद्यादि-
रहितस्य पुत्रस्य निन्दा यथा । कीर्यः
पुत्रेण जातेन योनविद्वान्ना धार्मिकः ।
तया गवाकिं क्रियते यानदोग्धीनग-
र्भिणी ॥ सचमध्यमीत्तमाधमभेदा-
त्त्रिविधः । यदुपात्तं यशः पित्रा
धनं वीर्यं मथापि वा । तन्न हापयते य-
स्तु सनरो मध्यमः स्मृतः ॥ तद्दीर्या-
भ्यधिकं यस्तु पुनरन्यत्स्वशक्तितः ।
निष्यादयति तं प्राज्ञावदन्ति नरमुत्त-
मम् ॥ यः पित्रासमुपात्तानि धनवी-
र्ययशांसि च । न्यूनतानयति प्राज्ञा-
स्तमाहुः पुरुषाधममिति मार्कण्डे-
यपुराणम् ॥ * + * ॥ जायमानो
हरेर्दृष्टारान् वर्द्धमानो हरेर्द्वनम् ।
स्त्रियमाणो हरेत्प्राणान् नास्ति पुत्र-
समोरिपुरितितुकुपुत्रजन्यं दुःख-
मनुभवं कुर्वाणस्त्वोक्तिः ॥ भंसारिणः
सुखं पूर्णं सत्यं त्वमुखदर्शनम् । कुपु-
त्राचरिताद्दुःखं मरणाभ्यधिकं वि-
दुः ॥ ० (* + *) ० पुत्रस्य प्रशंसा
यथा । धनं नान्यच्चरत्नं वा तत्सर्वं पु-
त्रहेतुकम् । न भक्षितं यत्पुत्रेण तद्-
द्रव्यं निष्फलं भुवि ॥ शतकृपाधिका
वापीशतवापीसंसरः । सरः श-
ताधिको यज्ञः पुत्रीयज्ञशताद्वरः

पुत्रदा

॥ तरोदानोद्भवंपुण्यं जन्मान्तरमुखप्रदम् । सुखप्रदोपिसत्पुत्रः प्राणेभ्योऽपिसुनिश्चितम् ॥ पुत्रादपि परोवम्भुर्भूतो न भविष्यति ॥ १ ॥

• एष्टव्यावहवः पुत्रायद्यं कोपिगयां ब्रजेत् । यजेद्वाचाश्वमेधेन नीलं वा वृषमुत्सृजेत् ॥ पुत्रं नरकं तस्मात्त्वायते । चैडपालने । सुपीतिकः ॥ यद्वा । पुनाति० पूयते वा । पूष्पवने । पुत्रो ह्यस्वर्गतिक्कः ॥ उत्तमश्चिन्तितं कुर्यात्प्रोक्तकारीचमध्यमः । अधमोऽश्वय्याकुर्याद् कर्त्तुञ्चरितं पितुरिति महाभारतम् ॥

पुत्रकः । पुं० पुत्रे ॥ शरभे ॥ धृत्ते ॥ शैलविशेषे ॥ वृक्षप्रभेदे ॥ अनुकम्पितः पुत्रः । अनुकम्पायामि तिकः ॥ पुत्रकृत्रिमे० इतियावादिषुपाठाद् कन् ॥

पुत्रकन्दा । स्त्री० लक्ष्मणाकन्दे ॥ पुत्रका । स्त्री० कन्यायाम् । पुत्र्येव । स्वार्थकन् । सूतकापुत्रिकेति डी न इवर्षस्यपक्षेऽकारः ॥

पुत्रजीवः । पुं० वृक्षविशेषे । श्लेषदापहे । जीयापोता इति भाषा ॥ पुत्रजीवो गुरुर्ष्यो गर्भदः श्लेषवातकृत् । सृष्टमूत्रमलोरुचो हिमः स्वादुः कटुः पटुः ॥

पुत्रजीवकः । पुं० पुत्रजीववृक्षे ॥

पुत्रदा । स्त्री० लक्ष्मणायाम् ॥ वंध्या

पुत्रसूः

कर्कोटक्याम् ॥ गर्भदात्रीक्षुपे ॥

पुत्रदात्री । स्त्री० श्वेतपुष्पिकायाम् । वृत्तपत्रायाम् । मालवदेशप्रसिद्धलतेयम् ॥

पुत्रपत्नी । स्त्री० पुत्रस्य भार्यायाम् । क्षुषायाम् ॥ पुत्रः पतिर्यस्याः । निश्चयं सपत्न्यादिष्विति नान्तादेशेनान्तलक्षणे डीप् ॥

पुत्रपीवीणः । त्रि० पुत्रपीवानुभवकर्त्तरि ॥ पुत्रपीवानुभवति । परोवरत्त्यादिनाखः ॥

पुत्रप्रदा । स्त्री० वृहतीप्रभेदे । श्विकायाम् ॥

पुत्रभद्रा । स्त्री० वृहज्जीवनत्यम् ॥ पुत्रवान् । पुं० विद्यमानपुत्रे ॥ पुत्रोऽसत्यस्य । मतुप् ॥

पुत्रवती । स्त्री० विद्यमानपुत्रायाम् ॥ सर्वासामेकपत्न्यौ नामेकाचेत्पुत्रिणी भवेत् । सर्वास्तास्तेन पुत्रेण प्राहुः पुत्रवतीर्भानुः ॥ पुत्रोऽसत्यस्याः । मतुप् ॥

पुत्रवलः । त्रि० पुत्रवति ॥ पुत्रोऽस्यस्य । अन्येभ्योपि दृश्यत इति वलच् । असंज्ञात्वाद् वल इति नदीर्घः ॥

पुत्रशृङ्गी । स्त्री० अजशृङ्ग्याम् ॥

पुत्रश्रेणी । स्त्री० प्रत्यक्षश्रेण्याम् । मूषिकपण्याम् ॥ पुत्राणां श्रेणिरस्याः ॥

पुत्रसूः । स्त्री० पुत्रजनयित्याम् ॥

पुत्री

पुत्राचार्यः । पुं० पुत्रेणाध्यापितेपितरि ॥ मुख्यं नपुत्राचार्यत्वाऽसम्भवात् ॥

पुत्रान्नादः । पुं० पुत्रान्नभोजनि । कुटीचके ॥

पुत्रिका । स्त्री० कन्यायाम् । दूहितरि । तनयायाम् ॥ यथा अपुत्रोनेन विधिनासुतांकुर्वीतपुत्रिकाम् । यदपत्यं भवेदस्यांतन्ममस्यात्स्वधाकरम् ॥ पुत्तलिकायाम् ॥ पाञ्चालिकायाम् । यावतूलके ॥ पुत्रीव । इवेतिकन् । यावादित्वाहा । केणद्रतिः ॥

पुत्रिकाधर्मः । पुं० भाषावन्धेनकन्यादाने ॥ सचाभाटकायांकन्यायांपुत्रार्थिनएवप्रसिद्धः । यथा । अभाटकांप्रदास्यामितुभ्यंकन्यामलङ्कताम् ॥ अस्यांयोजायतेपुत्रः समेपुत्रीभवेदिति ॥

पुत्रिकापुत्रः । पुं० पुत्रिकायास्तनये ॥ सचौरससमः ॥

पुत्रिकाप्रसूः । स्त्री० कन्याजनन्याम् ॥

पुत्रिणी । स्त्री० पुत्रवत्याम् ॥

पुत्री । पुं० पुत्रवति ॥ ज्येष्ठेनजातमात्रेणपुत्रीभवतिमानवः ॥

पुत्री । स्त्री० सुतायाम् ॥ वृक्षविशेषे ॥ शाङ्करवादित्वान्डीन् ॥ यथा । धिक्तस्यजीवितंलोकियस्यपु

पुद्गलास्तिकायः

वीहिकृत्सिता । सर्वपापैस्तुदुःखायपुत्रीभवतिदेहिनामिति ॥

पुत्रीयः । वि० पुत्र्ये ॥ पुत्रस्यनिमित्तसंयोगउत्पातोवापुत्राच्छच ॥

पुत्रेष्टिः । स्त्री० पुत्रनिमित्तकपुत्रेष्टिका । स्त्री० यागविशेषे ॥

यथा । गृहीत्वापञ्चवर्षीयंपुत्रेष्टिप्रथमंचरदितिस्मृतिः ॥

पुत्रेष्टिणा । स्त्री० पुत्रार्थेदारस्वोकारवाञ्छने ॥

पुत्र्यः । वि० पुत्रीये ॥ पुत्रस्यनिमित्तसंयोगउत्पातोवा । पुत्राच्छचेति यत् ॥

पुद्गलः । पुं० आत्मनि ॥ देहे । काये ॥ पूर्यतेगलतीति०पुद्गलः वृद्धिहासविशिष्टद्रव्यार्थः ॥ वि० । सुन्दराकारे । रूपादिमद्द्रव्ये ॥

पुद्गलकाः । पुं० बल्मीके ॥ पुद्गलार्थे ॥

पुद्गलास्तिकायः । पुं० षड्विधरूपादिमद्द्रव्ये ॥ पृथिव्यादिसहाभूतानि चत्वारितरणगुल्मलतादिरूपस्थावरमजरायुजागडजस्तेदजोद्विज्जभेदभिन्नंजङ्गमर्चेतिषड्प्रकारोयंपुद्गलास्तिकायः ॥

पुनः । अ० अग्रथमे ॥ अधिकारे ॥ भेदे । विशेषे ॥ पद्मान्तरे ॥ अवधारणे ॥ पनते । पनस्तुती । वा० अरः अस्योकारश्च ॥

पुनरुक्तम्

पुनः पुनः । अ० पौनः पुन्ये । वारंवारम् । मुहुः । शश्वत् । अभीच्छम् । असक्तदिश्यस्यपर्यायाः ॥
निच्यत्रीस्योरितिपुनः शब्दस्यद्विवचनम् ॥

पुनः पुना । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा कीकटेषु गयापुण्यापुण्यंराजगृहेव नम् । च्यवनस्याश्रमः पुण्योनदी पुण्यापुनः पुनेतिगयामाहात्माम् ॥

पुनः संस्कारः । पुं० द्वितीयवारोपनयनादिसंस्कारे ॥

पुनरागमनम् । न० द्वितीयवारागमने । फिरआवनाइतिभाषा ॥

यथा । अधुनागम्यतां विप्रपुनरागमनंकुर्विति ॥

पुनरुक्तम् । न० शब्दार्थयोः पुनर्वचने ॥ यथाहगोत्तमः । शब्दार्थयोः पुनर्वचनं पुनरुक्तमन्यवानुवादात् ॥ ५ अध्याये ५७ ॥ पुनर्वचनं पुनरुक्तम् तस्यविभागार्थंशब्दार्थयोरिति । तेनशब्दपुनरुक्तमर्थपुनरुक्तञ्च लभ्यते । अनुवादेऽतिव्याप्तिवारणायअन्यवानुवादादिति । अनुवादान्यत्वे सतोच्यर्थः । निष्प्रयोजनं पुनरभिधानंहिपुनरुक्तम् । अनुवादस्तु व्याख्यातः सप्रयोजनकएवेतिभावः । तथाच समानार्थकपूर्वानुपूर्वीकशब्दप्रयोगः शब्दपुनरुक्तम् । समानार्थकभिन्नानुपूर्वी

पुनर्डीनम्

कशब्दस्यनिष्प्रयोजनं पुनरभिधानमर्थपुनरुक्तम् । आद्यं यथाघटोघटइति । द्वितीयं यथा घटः कलसइति । एतस्य प्रमादादिनासम्भवः ॥ ५७ ॥ पुनरुक्तभेदान्तरमाह ।

अथादापन्नस्रस्त्रशब्देनपुनरभिधानम् ॥ ५८ ॥ पुनरुक्तमित्यनुवर्तते । यस्मिन्नृक्ते यस्यार्थस्यौत्सर्गिकौ प्रतिपत्तिर्भवति तस्यतेनरूपेणपुनरभिधानंपुनरुक्तम् । इदमेवचअर्थपुनरुक्तमितिगीयते । यथाबद्धरुणाइतिपूर्वपदाक्षिप्तोक्तिरियम् ।

उष्णोवह्निरितिउत्तरपदाक्षिप्तोक्तिः । एवंबहिरस्तिगेहेनास्तीतिविध्याक्षिप्तोक्तिः । जीवन्गेहेनास्तिबहिरस्तीतिनिषेधाक्षिप्तोक्तिः । पुनरुक्तत्रैविध्यञ्चदंभाष्यादिसम्मतम् । अन्येतुशब्दपुनरुक्तद्विविधम् । तस्यैवशब्दस्यपुनरभिधानंपर्यायेणाभिधानम् ॥ अन्यत्पुनरर्थपुनरुक्तमित्याहुः ॥ ५८ ॥ द्विगुणे ॥

पुनरुक्तजन्मा । पुं० विप्रे । ब्राह्मणे ॥ पुनरुक्तजन्मास्ययथा मातुर्ये धिजनंद्वितीयंमौष्णिवन्धने । तृतीयंयज्ञदीक्षायांद्विजस्यश्रुतिचोदनात् । इतिमनुः ॥

पुनरुक्तिः । स्त्री० पुनःकथने । कथितस्यैवकथने ॥

पुनर्डीनम् । न० सगडीनएवसामान्य

पुनर्भवौ

गमने ॥

पुनर्भवः । पुं० नखे ॥ पुनरभीष्णं
नवः ॥

पुनर्नवा । स्त्री० साटीइतिप्रसिद्धे
शाकविशेषि । शोथघ्न्याम् ॥ सा
द्विधा । यथा । पुनर्नवाश्वेतमूला
वृक्षीरोदीर्घपत्रकः । पुनर्नवापरार
क्तावर्षाभूरक्तपुष्पकः ॥ पुनर्नवाश्वे
तमूलाशोथघ्नीदर्विपत्रिका । कटुः क
षायारुच्यर्थः । पांडुहृद्दीपनीपरा ॥
शोफानिलगरस्त्रे अहरीब्रह्मोदरप्रशा
त् । पुनर्नवापरारक्ता रक्तपुष्पानि
लाटिका । शोथघ्नीक्षुद्रवर्षाभूर्वर्ष
केतुः कठिणकः ॥ पुनर्नवारुणा
तिक्ताकटुपाकाहिमालघुः । वात
लाघ्राहिणीश्च पित्तरक्तविनाशि
नीतिभावमिश्रः ॥ पुनरभीष्णं न
वानुयतेवा । ऋदोरप् । क्षुभादिः ॥

पुनर्नवाशाकम् । न० पौनर्नवे ॥
पौनर्नवंशाकमतीव कोमलं मुखे दि
तं मुष्टिभिरेवपीडितम् । सम्याचि
तं मिष्टतमन्तुतैले संवासितं हिङ्गुक
गेन रुच्यम् ॥ पौनर्नवं हिचक्षुष्यन्ति
क्तरुच्यं कफापहम् । शोफपांडुजय
प्रवासज्वरहृद्रोगनाशनम् ॥

पुनर्भवः । पुं० नखे ॥ पुनर्भवति ।

भू० अच् ॥ रक्तपुनर्नवायाम् ।

शरीरान्तरे ॥ त्रि० । पुनर्नवाजाते ॥

पुनर्भवौ । पुं० आत्मनि ॥ इ० हेम

पुनर्वसु

चन्द्रः ॥

पुनर्भूः । स्त्री० द्विधिष्वाम् । द्विरु
टायाम् । अबतयोनित्वाद्द्विधवा
पुनरुच्यते । इत्यस्य सावन्यस्यभूत्वा
ऽन्यस्यपुनर्भवतिसंस्कृता । भू०
क्षिर् । अक्षताचक्षताचैवपुनर्भूः
संस्कृतापुनरिति स्मृतिः ॥ त्रि
विधासासमाख्यातानारदेन महर्षि
णा । कन्यैवाक्षतयोनिर्यापाणि
ग्रहणदूषिता । पुनर्भूः प्रथमासो
क्तापुनः संस्कारकर्म्मणा ॥ १ ॥
देशधर्मानवेद्यस्त्रीपितृभिर्याप्रदी
यते । उत्पन्नसाहसान्यस्मैसा
द्वितीयाप्रकीर्तिता ॥ उत्पन्न
साहसाउत्पन्नव्यभिचारा ॥ २ ॥
असत्सुदेवरपुस्त्री बांधवैर्याप्रदीय
ते । सवर्णाद्यसपिण्डायसादृतीया
प्रकीर्तिते तिमिताचरा ॥ ३ ॥
त्रि० । पुनर्वारजाते ॥

पुनर्वचनम् । न० पुनरुक्ते ॥

पुनर्वसुः । पुं० अजि । विष्णौ ॥ पुनः

पुनः शरीरेषुवसतिर्द्वैत्ररूपेण ।

वस० । उः । पुनः शब्दः पौनः

पुन्येवर्त्तते० एकस्यपुनः शब्दस्य

लोपोवा ॥ कात्यायनमुनी ॥ धना

रम्भे ॥ शिवे ॥ नक्षत्रविशेषिपुनर्वसु

द्वित्रचनान्तः ॥ पुनर्वसुर्जाति ॥

अविष्ठाफालानीत्यणोलुक् ॥ तत्र

जातस्यफलम् ॥ यथा । प्रभूतमित्रः

पु पु फु स :

कृतशास्त्रयत्नः सद्रत्नकामी वरशुष
णाव्यः । दाताप्रतापीवमुधाधिषो
सौपुनर्वसौवस्यभवेत् प्रसूरितित्य-
त्रैकवचनप्रामादिकम् ॥

पुनाजः । त्रि० पत्रित्रीकुर्वाणे ॥ पुना
ति । पुञ्० शानच् । ष्वादीनां ऋस्वः ॥

पुन्नागः । पुं० सितोत्पले ॥ जातीफल
॥ पाण्डुनागे ॥ स्वनामख्यातवृहत्
पुष्पवृक्षविशेषे । पुरुषे । तुङ्गे । केश
के । देववृक्षभे । गुर्जरदेशे संदेशराड
तिष्ठति ॥ नरश्रेष्ठे ॥ यथा । सर
लाविरन्नायन्ते घनायन्ते कलिद्रुमाः
। नशमीनचपुन्नागोस्त्यस्मिन्संसार
कानर्त्त ॥ पुमाग्नागइव । उपमितस
मासः । पुन्नागोन्तुष्टः प्राधान्यात्
सइव ॥

पुन्नाटः । पुं० चक्रमर्द्धे ॥

पुन्नाडः । पुं० चक्रमर्द्धे ॥ पुमांसनाड
यति । नडभंगे । चु० । कर्मण्यण
। मस्यानुस्वारपरसवर्णौ ॥

पुन्नामनरकः । पुं० नरकविशेषे ॥ पुन्ना
मनरकंधोरं त्रिनाशं प्राहसर्वतः ॥

पुपूषन् । त्रि० पवितंसाधयितुंनिर्वृसी
कर्तुमिच्छतिकर्षके ॥ पुनातेः सन्न
न्तास्रटः शचादेशः । सनिग्रहगु
हीर्षेति चकारादिटः प्रतिषेधः ॥

पुपुफुलः । पु० उदरस्यवायौ ॥ इति
भूरिप्रयोगः ॥

पुपुफुसः । पुं० बीजकोषे । पद्मबीजा

पुरः

धारे । वराटके ॥ फौ० पडा० फेपडा
चइति स्याते वामपार्श्वस्थमलाशये
। रक्तफेनजे ॥ यथा । हृदयाहामतो
ऽधश्चपुपुफुसोरक्तफेनज इति ॥

पुमर्थः । पुं० धर्मादिषुचतुर्षु । पुरुषा
र्थे ॥ पुंसोज्ञातुः पुरुषस्य अर्थः प्रयो
जनंयस्मिन् ॥

पुमान् । पुं० पञ्चजने । पुरुषे । पुरुषे
। नरे ॥ पाति । पा० । यातेर्दुम्मु
न् ॥ क्वचित्पूञ्जीडुमुन्निति पाटः
। तत्रपुनाति । पुञ्पवने ॥ षष्पव-
च्यङ्गुलोत्संधीयः पुमान्प्रकाशते
॥ आत्मनि ॥ देवतिर्यङ्गनुष्येषुपुन्ना
माभगवान्हरिः । स्त्रीगास्त्रीलक्ष्मी
मैत्रेयनानयोविद्यतेपरमिति विष्णु
पुराणम् ॥ यावन्नविन्दतेजायां ताव
दर्शीभवेत्पुमान् । यन्नवालैः परि
वृतंश्मशानमिवतद्गृहम् ॥

पृः । स्त्री० पुर्याम् । नगरे । पत्तने ।
हृष्टादिविशिष्टे पुरे ॥ पिपत्ति । पृ०
। भ्राजभासितिक्रिप् । उदोष्ठाच्युत्
। रपरः । वोरिति दीर्घः ॥ पूर्यते
। पुर० सं० क्रिप्वा ॥

पुरः । पुं० गुग्गुलौ ॥ पीतभिगटा
म् ॥ न० । गेहे ॥ पाटलिपुत्रे ॥ पु
ष्पादीनां दलावृत्तौ ॥ नागरमुस्ताया
म् ॥ चर्मणि ॥ गृहोपरिगृहे ॥ देहे
। शरीरे ॥ शरीरं हि पुरमिव पुरमद्वा
रपालाधिष्ठाचाद्यनेकपुरोपकरणस

पुरञ्जय :

म्पत्तिदर्शनाच्छरीरमपिपुरम् । पुरञ्जसोपकरणं स्वात्मनाऽसंहतस्वतन्त्रस्वाम्यर्थदृष्टम् । तथेदंपुरसामान्यादनेकोपकरणसहितं शरीरं स्वात्मनाऽसंहत राजस्थानीयस्वाम्यर्थं भवितुमर्हतीत्यनुष्येयम् ॥ राजनामचिह्नितराजधान्याम् ॥ पिपत्ति । पृ० । मू०कः ॥ यद्वा । पुरति । पुरअयगमने । इगुपधेतिकः ॥ न० । स्त्री० । हृष्टादिविशिष्टस्थाने ॥ बहुग्रामीयव्यवहारस्थाने । नगरे । पत्तने । कटके । पट्टे । निगमे ॥ अस्यलक्षणंमत्स्यपुराखेराजधर्मेद्रष्टव्यम् ॥

पुरःसरः । त्रि० अयगे । अयं सरि ॥ पुरः सरति । सू० । पुरोयतीये पुरसर्त्ते रितिटः ॥

पुरञ्जनः । पुं० जोषे । कर्म्मणापुरञ्जनयतीतिव्याख्यानात् ॥ पुरुषंपुरञ्जनंविद्याद् यद्व्यनक्त्यात्मनः पुरम् । एकद्वित्रिचतुष्पादं बहुपादमपादकमितिश्रीभागवतम् ॥

पुरञ्जनी । स्त्री० बुद्धौ ॥ यथा । नविदामवयंसम्यक् कर्त्तारंपुरुषर्षभ । आत्मनश्चपरस्यापिगीचं नामचयत्कृतम् ॥ राजन्मदीयाः सर्वेतेमा माहुश्चपुरञ्जनीमितिभागवतम् ॥

पुरञ्जयः । पुं० सूर्यवंशीयराजविशेषे । काकुत्स्थे ॥ त्रि० पुरजयकर्त्तरि ॥

पुरविजयी

पुरटम् । न० सुवर्णे ॥

पुरणः । पुं० समुद्रे ॥ पूर्यते । पृ० । कृपृष्ठजिमन्दिनिधात्रः क्युः ॥ पुरतटी । स्त्री० हृष्ट्याम् । हृष्टीपुरतटीमतेतिहारावली ॥

पुरतः । अ० अयतोर्थे ॥ प्रथमे ॥ पुरति । पुर० । बाहुलकात्अतसुचपुरहारम् । न० गोपुरे ॥ पुरस्यहारम् ॥

पुरद्विष्ट । पुं० शिवे ॥ पुरंहेष्टि । द्विष० ॥ क्लिप् ॥

पुरन्दरः । पुं० इन्द्रे । पुरङ्गते । शक्रे ॥ अरीणांपुरोदारयतीतिविग्रहे । पूःसर्वयोर्दारिसहोरितिद्विदारणार्थकाद्दृधातोःखच्प्रत्ययेवाचंयमपुरन्दरीचेतिनिपातितः ॥ चौरे ॥ यथा । समांसमीनायदिपाकशालासमांसमीनादशधेनवःस्युः पुरन्दरस्याविषयंयदिस्यात्पुरन्दरस्यापिपुरंनयाचे ॥ न० । चविक्रं ॥

पुरन्दरा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ इतिहारावली ॥

पुरन्धिः । स्त्री० पुरन्ध्याम् ॥

पुरन्धी । स्त्री० सपुत्रसधवायाम् । कटुस्विन्याम् ॥ पुरंगेहंधारयति । धृञ् । स्वार्थण्यन्तः । संज्ञायांभृतृत्रितिखचिह्नस्वः । गौ० डीप् । पृ० ॥ स्त्रीमात्रे ॥

पुरविजयी । पुं० पुरांविजेतरिशिवे ॥

पुरस्तात्

पुरस्वरणम् । न० मन्त्राणांसाधनायज
पहोमादिक्रियायाम् ॥ यथा । जप
होमोत्पर्णसञ्चाभिषेकोविप्रभोजन
म् । पञ्चाङ्गोपासनंलोकीपुरस्वरण
मिष्यते ॥

पुरस्कृद्ः । पुं० तृणविशेषः । दर्भे । सी
मपत्रे । उलु० इ० गौड़भा० ॥

पुरः । अ० अग्र्ये ॥ प्रथमे ॥ प्राच्यादि
शि ॥ पूर्वकाले ॥ पूर्वस्मिन्पूर्वस्मा
त्पूर्वावाएवंपूर्वस्याम् पूर्वस्याः
पूर्वावावसत्त्यागतोरमणीयंवा । पू
र्वाधरावराणामसि पुरधवञ्चैषामि
तिअसिः पुरादेशश्च ॥

पुरस्कारः । पुं० पुरस्क्रियायाम् ॥
अभिधायि ॥ अग्रकरणे ॥ पुरः क्रि
यतेऽनेन । कृञ्० । घञ् ॥

पुरस्कृतः । त्रि० अभिशस्ते ॥ अरिग्र
स्त ॥ अग्र्ये कृते ॥ ॥ पूजिते ॥
स्त्रीकृते ॥ सिक्ते । अभिषिक्ते ।
पुरोऽकारि । डुकृञ्० । क्तः ।
पुरोव्ययमितिगतिस्त्वम् । नमस्यु
रसोरितिसत्वम् ॥

पुरस्कृत्य । अ० पुरतः कृत्वेत्यर्थे ॥

पुरस्क्रिया । स्त्री० पुरस्कारे ॥

पुरस्तात् । अ० प्रथमे ॥ प्राच्याम् ॥

अग्रतोर्थे ॥ पुरार्थे ॥ अग्रभागे ॥

पूर्वस्मिन् पूर्वस्यावा पूर्वस्मात्

पूर्वस्यावा । पूर्वः पूर्वावा ।

दिक्शब्देभ्यः सप्तमीपञ्चमीप्रथमा

पुराणः

भ्योदिग्देशकालिष्वस्तातिः अस्ता
तिचेतिपूर्वस्यपुरादेशः ॥

पुरा । अ० पुराणे । निकटे ॥ प्रबन्धे

॥ अतीते ॥ भाषिनि ॥ प्रतीपे ॥

पुरति । पुर० । वा० का ॥ अवि-

रते ॥ चिरातीते ॥ भविष्यदासन्ने ॥

गच्छपुरादेवोवर्षिष्यति । समनन्त

रंवर्षिष्यतीत्यर्थः ॥

पुरा । स्त्री० पूर्वदिशि ॥ सुगन्धिद्रव्य

विशेषे । दिव्यायाम् । गन्धाख्या

याम् । गन्धकुब्ज्याम् ॥

पुराकल्पः । पुं० अर्थवादान्तरे । ऐ

तिह्यसमाचरिततयाकीर्त्तने । पूर्व

पुरुषैराचरितत्वाभिधाने ॥ यथा ।

पुराकल्पे पुनारीणांमौञ्जीबन्धनमि

ष्यते । अध्यापनञ्चवेदानां सावित्री

वचनंतथेतियमः ॥ युगान्तरे ॥

यथा । पुराकल्पएतदासीत्० संस्का

रकालोत्तरं ब्राह्मणाव्याकरणं स्माधी

यते । तेभ्यस्तत्तत्स्यानकरणनादानु

प्रदानञ्जेभ्योवैदिकाः शब्दाउपशयदि

न्तेतद्दद्यत्वे न तथा० वेदमधीच्छत्वरि

तावक्तारोभवन्तोतिमहाभाष्यम् ॥

पुराकृतम् । त्रि० प्राग्बुधकर्मणि ॥

पूर्वकालकृतपुरादादौ ॥

पुराणः । पुं० पण्ये ॥ षोडशपणे ॥

आत्मनि । सर्वकारणे । अनाद्यात्म

नि ॥ सच्चपुरापिनवएकरूपएव न

त्वधुमानूतनांकाश्चिद्वस्थामनुभव

पुरातन :

ति । यो हि अत्र बोधोपचयद्वारेणाभिनि
र्वर्त्यते स इदानीं न बोधथाकुम्भादिः ।
तद्विपरीतस्त्वात्मापुराणोऽद्विवर्जितः ।
तः ॥ न० सर्वपुराणसामान्ये पञ्च
लक्षणो । सर्गश्चप्रतिसर्गश्च शोभन्व
न्तराणि च । वंशानु चरितश्चेति
पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ *†*†*†* ॥
इति पञ्चलक्षणलक्षितेषु मत्स्याद्यष्टाद
शसु ॥ यथा । मह्यं भव्यं चैव त्रयं
वचतुष्टयम् । अनापलिङ्गकूस्कानि
पुराणानि पृथक्पृथगिति ॥ पुराभ
वमित्यस्मिन्नर्थे सायश्चिरम्प्राह्णेप्र
गेव्येभ्यश्च्युली । तुट्चेति० च्यु-
च्युली । पूर्वकालैकेति निपातितस्तु
डभावः ॥ पुराणप्रोक्तेषु ब्राह्मणकल्पे
ष्विति निपातितो वा ॥ पुं० न० का
र्षापणे ॥ त्रि० । प्रत्ने । पुरातने ।
पुराणा० इ० भा० ॥

पुराणगः । पुं० प्रजापती । ब्रह्मणि ॥

पुराणपुरुषः । पुं० विष्णौ ॥ पुराण
यासौ पुरुषश्च ॥

पुराणो । स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ पुरा
भवा । टित्त्वान्डीप् ॥ ब्रह्मादित्वा
त्पद्मेडीष्व ॥

पुरातनः । पुं० परमात्मनि ॥ काले
नापरिच्छिन्नत्वात्पुरापि भवतीति
सतयोच्यते ॥ त्रि० । चिरन्तने ।
पुराणे । प्रतने ॥ अनादिगुरुपरम्प
रागते ॥ पुराभवः । सायश्चिरमि

पुरी

तिच्युच्युली । अत्राधकान्यपि निपा
तनानि भवन्तीति पक्षे तुट् ॥

पुरातनी । स्त्री० चिरन्तन्याम् ॥ टि-
त्त्वान्डीप् ॥

पुराधिपः । पुं० पुरपालके ॥

पुराध्यक्षः । त्रि० नगराधिकृते ॥

पुरारिः । पुं० त्रिपुरान्तके ॥ शिवे ॥

पुरार्डविस्तरः । पुं० खेटे ॥ भाखा
नगरे ॥

पुरावसुः । पुं० भीष्मे । पाण्डवानां
धितामहे ॥

पुरावृत्तम् । न० इतिहासे । पूर्वच-
रिते ॥ पूर्ववृत्तप्रतिपादकव्यासा
दिप्रणीतग्रन्थे ॥ पुरावृत्तमाचष्टे ।
पुरावृत्तमाख्यानम् । ग्यत्त्वान्पचा
द्यच् ॥

पुराश्रुतिः । स्त्री० पुरातन्यांगाद्या
याम् ॥ अन्तकाले हि भूतानि मुह्यन्ती
ति पुराश्रुतिः ॥

पुरासिनी । स्त्री० सहदेवीलतायाम् ॥

पुरासुहृत् । पुं० शिवे ॥ इ० हे० ॥

पुरारिः । पुं० राजनि ॥ स्त्री० पुर्याम् ॥
नद्याम् ॥ पिपत्तिं पूर्यते वा । पु०
। कृ० कृ० कृ० कृ० कृ० कृ० कृ० कृ० कृ० कृ०
इः ॥

पुरी । स्त्री० नगर्याम् ॥ नृपावासः

पुरीप्रोक्ताविशांपुरमपीष्यते ॥ तीर्थ

विशेषे ॥ अघोध्यामथुरामायाकाशी

काशीअमन्तिका । पुरीद्वारावतीचैव

पुरु :

सप्तैतामोक्षदायिकाः ॥ तासुवासं
प्रकर्षन्तियेभ्यस्तावानराः परम् ।
लभन्ते नपुनर्जन्म मातृगर्भेषु कुत्र
चित् ॥ पुं० । दशनामान्तर्गतस
न्यासिनि ॥ यथा । ज्ञानरत्नेन
सपूर्णाः पूर्णतत्त्वपथस्थितिः ।
परब्रह्मरतोनिस्थं पुरीनामास उच्य
ते ॥ इतिबृहच्छ्रद्धरदिग्विजयः
॥ पुरति । पुर० । इगुपधेति
कः । गौरादिस्वाज्जातेरितिवा
डीष् ॥

पुरीतत् । पुं० न० अन्ते । आंत०
इतिभाषा ॥ हृदयपरिद्वेषननाडा
म् ॥ पुरीशरीरंतनोति । तनु०
। क्लिप् । गमादीनांक्वाविच्यनुना
सिकलोपः । तुक् ॥ पुरितनोतीति
पक्षे० नहिवृतीतिदीर्घः ॥

पुरीमोहः । पुं० धुलूरे ॥

पुरीषम् । न० विष्टायाम् ॥ विपत्ति
शरीरम् । पृ० । कृतृभ्यामीषन् ।
भृपृभ्यांक्विति० द्वेषन्क्वित् ।
उदोऽयपूर्वस्य ॥ पङ्के ॥

पुरीषणः । पुं० पुरीषे ॥ इतित्रि
काराडशेषः ॥

पुरीषमः । पुं० माषे । मूर्खे ॥ ब्र०
त्रिकाराडशेषः ॥

पुरुः । पुं० देवलोके । स्वर्लोके ॥

नृपवि० । यथातेः कनिष्ठात्मजे ॥

परागे ॥ दैत्यवि० ॥ त्रि० प्राज्ये

पुरुषः

। प्रचुरे ॥ विपत्ति० पूर्यतेवा ।

पृ० । पृभिदीतिकः ॥

पुरुः । स्त्री० नदीविशेषे ॥

पुरुकुत्सवः । पुं० इन्द्रारिविशेषे ॥

पुरदंशकः । पुं० सरःकार्के । हंसे ॥

पुरदंसा । पुं० इन्द्रे । विडोजसि ॥

पुरुधा । अ० बहुप्रकारे ॥

पुरुरवाः । पुं० पुरुरवसि ॥ पुरुरीति

। रुशब्दे । पुरुशब्दोपपद्रीतेरसिप्र

त्ययः । विद्यात् पुरुश्वः शब्दे रु

कारस्यापिदीर्घतामितिद्विरूपको

षः ॥

पुरुरूपः । त्रि० बहुरूपे ॥ पुरुणि

प्रचुराणिरूपाणियस्य ॥

पुरुर्यसम् । न० बहुरूपे ॥ इ० वेद

भाष्यम् ॥

पुरशक्तिः । त्रि० बहुशक्तिमति ॥

पुरुषः । पुं० पुत्रागपादपे ॥ तिलक

द्रुमे ॥ जीवनविशिष्टे कार्यकरण

सङ्घाते । पुरुषे । नरे ॥ अधि

कृतवर्णाश्मादि विशिष्टे शरीरा

धिष्ठातरि ॥ यथा । आपत्सु मूढो

द्युतिमान्यः सम्यक्प्रतिपद्यते ।

कर्माख्यवश्यकार्याणि तमाहुः पुरुषं

बुधाइति ॥ हिरण्यगर्भे । समष्टिलिङ्गा

त्मनि । व्यष्टिसर्वकरणानुयाहके ॥ अ

न्तर्यामिरूपेण पूर्णपूर्णे । आत्मनि ।

पुरेषु पूर्णवाशयानि । पूर्णत्वात्पुरि

पुरिवाशयानि परमात्मनि ॥ पूरयति-

पुरुषः

स्वेनात्मनाजगदितिभाष्यम् ॥ नव
 द्वारंपुरंपुण्यमेतैर्भावैः समन्वित-
 म् । व्याप्यशैतेमहात्मावस्तस्मात्पु-
 रुषउच्यतेइतिमहाभारतम् ॥ पुरि
 शैतेयतस्तस्मात्पुरुषोजीवउच्यते ।
 सर्वंपूरयतीत्येवंपुरुषोब्रह्मभक्ष्य-
 ते ॥ प्रमाणात्तरे ॥ पञ्चारसिः पु-
 रुषइतिशुक्लसूत्रम् ॥ ऊर्ध्ववाहुपु-
 रुषे ॥ सचविंशत्यधिकशतमङ्गुलंभ-
 वति ॥ रवेः पार्श्वगान्तरे ॥ सा-
 ड्यत्यतस्त्वच्च ॥ नप्रकृतिर्नविकृतिः
 पुरुषः । अनुभयरूपः ॥ सूक्ष्मश-
 रीरमेवपुरुषः । तदपिहिपुरिस्थु-
 लेशरीरशैतेमुखदुः खादयः प्रा-
 क्तवाबुद्धिगुणाः तत्कथमेतिचेतन-
 सस्वाम्भित्वेनभवन्तीत्युच्यतेपुरुष-
 इति । पुरिलिङ्गेशैतेइतिपुरुषः ।
 लिङ्गतत्त्वस्वामीतिचेतनोपितत्स-
 स्वामीभवतीत्यर्थः ॥ पूर्वमनेनप्रा-
 णवुद्ध्यात्पुनाजगत्समस्तमितिपु-
 रुषः ॥ पुरिममुष्यशरीरउषतिअ-
 हमाकारेणवसतीतिवापुरुषः ॥
 पुरतिपुरलोकंप्रतिप्राणादिभ्योऽर्घ्य-
 गच्छति ॥ तमुत्क्रामन्तंप्राणोनू-
 त्क्रामतीतिश्रुतेः । पुरअयगमने ।
 पुरः कुषन् ॥ यदा । अव्यक्तमन-
 इत्वाहुः शरीरंपुरमुच्यते । अव्य-
 क्तकेपुरेशैतेपुरुषस्तेनचोच्यते । इ-
 ति ॥ यदा पुरुषिफलानिमनोभि

पुरुषकारः

लषितानिसनोतिददाति । षण्डा-
 ने । उः ॥ पुरुषिभुवनानिसंहार-
 समयेस्वतिअन्तः करोतिवा । धो-
 न्तकर्मणि । कः । प्रकृतिप्रवर्तके
 ॥ ०+० ॥ पञ्चलक्षणलक्षितमनु-
 जे ॥ यथा । पात्रेस्वागीगुणैरागी-
 भोगीपरिजनैः सहाशास्त्रेदीडार-
 चोयोद्वापुरुषः पञ्चलक्षणइतिप्राची-
 नाः ॥ जितेन्द्रिये ॥ यथा । सश्री-
 र्यानमदंक्रुयात्समुखौटण्योभ्र-
 तः । तन्मित्रंयत्रविश्र्वासः पुरुषः
 सजितेन्द्रियइतिगारुडे १६ऽध्यायः
 पुरुषकम् । न० घोटकोर्धस्थितौ ।
 सीधेपांवखडेपांवङ्ग०भा० ॥ यथा ।
 पश्चिमाभ्यान्तुपादाभ्यांभुविस्थित्वा-
 यपादयोः । ऊर्ध्वं प्रेरणयास्थानम-
 श्रानांपुरुषः स्मृतः ॥ पुरुषएव ।
 कः ॥

पुरुषकारः । पुं० प्रयत्ने ॥ पुरुषस्य-
 कृती । चेशायाम् । पौरुषे ॥ य-
 था । मनुस्वाच । दैवंपुरुषकारेच
 किञ्चायस्तं व्रवीहिमे । अत्रमेसंग-
 योदेव केतुमर्हस्यशेषतः ॥ मत्स्य-
 उवाच । स्वमेवकर्मदैवास्यं विहि-
 देहान्तरार्जितम् । तस्मात्पौरुषमे-
 वेहश्रं हमाहुर्मनीषिणः ॥ प्रतिश्रु-
 खंतथादैवंपौरुषेणविहन्यते । मङ्ग-
 लाचारयुक्तानानिच्यमुत्यानशीलि-
 नाम् ॥ येषांपूर्वकृतंकर्मसात्त्विकं

पुरुषदन्तिका

मनुजोत्तम । पौरुषेण विनातेषां कि-
 षां चिद्दृश्यते फलम् ॥ कर्मणां प्रा-
 प्यते लोके राजसस्य तथा फलम् ॥ कृ-
 ष्णकर्मणा विहितमसस्य तथा फ-
 लम् ॥ पौरुषेणाप्यतीराजन्मार्गित-
 व्यं फलं नरैः । दैवमेव विमानन्ति-
 नराः पौरुषवर्जिताः ॥ तस्मा-
 द्धि कालसंयुक्तं देवं न सफलं भवेत् । पौ-
 रुषं देवसम्यक्त्या काले फलति पार्थिव ॥
 दैवं पुरुषकारस्य कालस्य मनुजोत्तम ।
 अयमेतन्मानुषस्य पिच्छितस्य त्-
 फलावहम् । कृषेष्टं हि समायोगा-
 द्दृश्यन्ते फलसिद्धयः । तास्तु काले
 प्रदृश्यन्ते नैवाकाले कथञ्चन ॥ तस्मा-
 त्सदेवकर्त्तव्यं सधर्मं पौरुषं नृभिः ॥
 एवंते प्राप्नुवन्तीह परलोकफलं ध्रुव-
 म् ॥ बालसाः प्राप्नुवन्त्यर्षान् च दै-
 वपरायणाः । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन-
 पौरुषेयत्नमाचरेत् ॥ त्वङ्गालसान्
 दैवपरान् मनुष्यानुत्यान्युक्तान् पुरु-
 षान् हिलक्ष्मीः । अन्विष्य यत्नाहृणु-
 ते नृपेन्द्र तस्मात्सदोत्यानवताहिभा-
 व्यम् ॥ इति मात्स्ये दैवपुरुषका-
 रको नाम १८५ अध्यायः ॥ पुरुष-
 स्यकारः कर्मषष्ठीतत्पुरुषः ॥
 पुरुषघ्नः । त्रि० पुरुषपरिमाणे ॥
 पुरुषद्वयसे ॥ प्रमाणे द्वयमज्दघ्नञ्
 मात्रचकृत्पुरुषात्प्रमाणे र्थेदघ्नञ् ॥
 पुरुषदन्तिका । स्त्री० मेदायाम् ॥

पुरुषार्थः

पुरुषनाथः । पुं० राक्षि ॥ सेनापती ॥
 पुरुषान्नयति । षीञ्० । कर्मण्य-
 ष् ॥
 पुरुषपुण्डरीकः । पुं० नरश्रेष्ठे ।
 पुरुषव्याघ्रे ॥ जिनराजविशेषे ॥
 पुरुषर्षभः । पुं० नरश्रेष्ठे । पुरुषकु-
 झरे ॥ स्युक्ततरपदेव्याघ्रपुङ्गवर्षभ-
 कुञ्जराः । सिंहशार्दूलनागाद्याः
 पुंसि श्रेष्ठार्थवाचकाः ॥
 पुरुषलक्षणम् । न० पुरुषस्वरूपे ।
 ताम्बरुपण्यथापश्यवाराक्षां ६६ अ-
 ध्यायम् ॥
 पुरुषसारहरः । पुं० गृहे ॥ पुरुषा-
 णां सारं विवेकधैर्यक्षमाशान्तिप्रमुखं
 हरतोति तथा ॥
 पुरुषसिंहः । पुं० पुरुषश्रेष्ठे ॥ जि-
 नराजविशेषे । शैवी ॥
 पुरुषादः । पुं० राजसे ॥ निर्दये ॥
 पुरुषाद्यः । पुं० आदिनाथनामनि-
 जिने ॥ विष्णा ॥
 पुरुषायुषम् । न० वर्षशते ॥ पुरुष-
 स्यायुः । अचतुरेति निपातनात्सा-
 धुः ॥
 पुरुषार्थः । पुं० पुरुषस्य प्रयोजने ।
 चतुर्वर्गे ॥ धर्मार्थकाममोक्षाद्यपुरु-
 षार्था उदाहृताः ॥ अत्रमनुः ।
 वशे कृत्वेन्द्रियग्रामं संयम्य च मनस्त-
 या । सर्वान् संसाधयेदर्थान् लिखन्
 योगतस्तनुमिति ॥ पुरुषस्यार्थः ॥

पुरुष :

पुरुषार्थत्वम् । न० पुरुषोद्देश्यप्रत्यक्ष
फलसाधकत्वे ॥ भावेत्सु : ॥

पुरुषार्थसाधनम् । न० चतुर्वर्गीपार्थ ।
ते च स्मृतिप्रसिद्धाः । यथा अर्थस्य
मूलनिष्कृतिः समाचकामस्य रूपञ्च
वयोवपुश्च । धर्मस्य यागादिदयादम
स्य मोक्षस्य सर्वोपरम् : क्रियाभ्यः ॥
तत्र उक्तकृष्णपुरुषार्थलाभसम्भवस्य ध
मं कामयमानो मूर्ख एव ॥

पुरुषास्थिमाली । पुं० शिवे ॥ पुरुषा
स्थिमाला० सा अस्ति चस्य । त्रीन्वा
दित्वादिनिः ॥

पुरुषोत्तमः । पुं० विष्णौ । भगवति
। वामुदेवे ॥ पुरुषेभ्यः पुरुषेषु वा
उत्तमः । ननिर्वाणद्विषष्टीसमा
सनिषेधात् । पुरुषाणां मध्ये उत्तमो
वा । ननिर्वाणद्विषष्टीसमा
त्त्वादानपेक्षयाऽसमर्थत्वात्प्रवर्त्त
ते कर्मधारयेतु सन्महत्परमोत्तमो
त्कृष्टः । पूज्यमानैरित्युत्तमपुरुष
इति स्म्यात् ॥ यस्मात्त्तरमतीतो
हमक्षरादपि चोत्तमः । अतोस्मि
लोकैवेदेचप्रथितः पुरुषोत्तमः ॥
नृपवि० । वृत्तार्हद्विषष्टी ॥

पुरुषोत्तमः । पुं० श्रीहरौ ॥ पुरुर्विश्व
रूपश्चासीत्तमश्च ॥

पुरुष्पृहः । त्रि० बहुभिः स्पृहणीये ॥

पुरुहः । त्रि० प्रचुरे ॥ पुरुहन्ति ग
च्छति । हन० । अन्येभ्योपीतिङः

पुरोगामी

। यद्वा । पुरुहन्तिहाति० त्रिहीते
वा आतडुतिकः ॥

पुरुहूतः । पुं० इन्द्रे ॥ पुरुप्रचुरंहत
माह्वानयञ्चेत्स्य । पुरुणिहृतानि
नामान्यस्य । युद्धे पुरुनास्त्राऽसुरेण
हृतवतिवा । ह्रुः अः त्तः । सम्
प्रसारकम् । हलञ्चिन्दिर्भ्यः ॥
पुरुभूयिष्ठं यथास्वात्तयायज्वभिर्हू
यतवतिवा ॥

पुरुहूतः । स्त्री० देवीविश्वे ॥ पुरुहूता
पुष्कराक्षे० इति भागवतोक्तेः ॥

पुरुखाः । पुं० बुधस्य पुत्रे । उर्वशीर
मणे । ऐलि । दौधे । चन्द्रवंशीया
दिराजे । राजर्षी ॥ दिश्वदेवे ॥
पार्वणश्राद्धदेवे ॥ यथा । पुरुखा
माद्रवाश्च पार्वणे समुदाहृतौ ॥ पुरु
रौति । रुशब्दे । पुरुखाइति०
पुरुशब्दस्य दीर्घो रीतिरसिञ्च निपात्यते

पुरोगः । त्रि० अयमे । अयं सरि ॥
पुरोगच्छति । मम्ल० ॥ अन्येभ्यो
पीतिङः ॥ प्रधाने ॥

पुरोगतिः । पुं० कुकुरे ॥ त्रि० अय
गे ॥

पुरोमसः । त्रि० अयमे । पुरः सरि ॥
पुरोगच्छति । गम्ल० । अच्० ख
च्वा ॥

पुरोगामी । त्रि० पुरोगे । अयं सरि ।
प्रष्टे ॥ पुरोगन्तुं शीलमस्य । सुव्य-
जाताविति षिनिः ॥

पुरोहित :

पुरोहिः। पुं० पञ्चभङ्कारि । रायभा
टिङ्गौभा० ॥ पुरोहिःपुरसंस्का
रेइतिहारावली ॥

पुरोडाशः । पुं० हविर्भेदे । यवचूर्णानि
मित्तेरोटिकाविशेषे ॥ पिष्टकस्य
अस्यम् ॥ इतशेषे ॥ सोमरसे
॥ पुरोदाशयते । दाशुदाने । कर्मा
णिघञ् । पुरोडाशपुरोडाशेत्यत्र
निपातनाहस्यडत्वम् ॥

पुरोडाशयम् । चि० पुरोडाशीये ।
हविर्योग्ये ॥

पुरोद्भवा । स्त्री० महामेदायाम् ॥

पुरोधाः । पुं० पुरोहिते ॥ पुरोऽ
स्यधीयते । डुधाञ्० । पुरसिचेति०
धाञोऽसिः ॥

पुरोभायो । चि० दोषैकदृशि । दोष
मात्रदर्शिनि ॥ पुरः पूर्वभजते
। भज० । घिनुण् ॥ दोषैकया-
हिदृश्यः पुरोभागौतुकथ्यन्ते ॥
अयांशिनि ॥

पुरोहितः । पुं० शान्त्यादिकर्त्त
रि । पुरोधसि ॥ पुरोदृष्टादृष्टफ
लेषुकर्मसुधीयते आरोप्यते यः ।
डुधाञ्० । क्तः । दधातेर्हिः ॥
अय्याञ्चदण्डनौच्याञ्च कुशलःस्यात्
पुरोहितः । अथर्वविहितं कुर्या
न्नित्यं शान्तिकपौष्टिकम् ॥ लक्ष्
यान्तरं च यथा । वेदवेदाङ्गतस्वज्ञो
जपहोमपरायणः । आशीर्वाद

पुलकः

वचोयुक्तएषराजं पुरोहित इति ॥
वर्जनीयस्तु यथा । काणाञ्चङ्गमपुत्रं वा
ऽनभिज्ञमकितेन्द्रियम् । नष्टस्वभ्या
धितं वापिनृपः कुर्यात्पुरोहितमिति ॥
पुर्ण्यष्टम् । न० पुर्ण्यष्टके ॥
पुर्ण्यष्टकम् । न० ज्ञानेन्द्रियाद्यष्टके ॥
यथा । ज्ञानेन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्चक
र्मेन्द्रियाणि च । मनोबुद्धिरहङ्कार
श्चित्तञ्चेति चतुष्टयम् ॥ प्राचीमान
स्तथाव्यानउदानाम्यस्तयैव च । स-
मानश्चेति पञ्चैताः कौर्त्तिताः प्राच
वृत्तयः ॥ खंवायुम्यञ्चरित्यञ्चभूत
सूक्ष्माणि पञ्च च । अविद्याकामक-
मांशिलिङ्गं पुर्ण्यष्टकं विदुरिति । अ
न्यञ्च । भूतेन्द्रिययनोबुद्धि वासना
कर्मदायवः । अविद्याचाष्टकं प्रोक्तं
पुर्ण्यष्टमृषिसत्तमैः ॥ अपिच । ज्ञा-
नेन्द्रियाणि खलु पञ्च तथापराणि क
र्मेन्द्रियाणि मनश्चादिचतुष्टयञ्च ।
प्राणादिपञ्चकमथो वियदादिपञ्चका
मञ्चकर्मचतमः पुनरष्टधापूः ॥ पु
रीणामष्टकम् ॥

पुलः । पुं० पुलके ॥ चि० विपुले ॥

पुलकः । पुं० कृमिभेदे ॥ प्रस्तरविशेषे ॥
तस्य पुरोचाम्यत्र दृष्टव्या ॥ मन्दिदी
षे ॥ रोमाञ्चै । त्वक्पुष्पे ॥ हरिता
ले ॥ गजान्नपिण्डे ॥ गन्धर्वे ॥ गन्ध
र्के ॥ इति हेमचन्द्रे पाठः ॥ असुरा-
ज्याम् इति हेमचन्द्रः ॥ न० पर्वती

पुलाक :

यमृत्तिकावि० । कङ्कुष्ठे ॥
 पुलकितः । त्रि० हर्षिते ॥ पुलकः
 सञ्जातोऽसा । ता० इतच् ॥
 पुलकी । पुं० धाराकदम्बे ॥
 पुलम्भिः । पुं० देशविशेषे ॥ शिलह
 टात्पूर्वभागे कामरूपात्तथोत्तरे ।
 पुलम्भिदेशोदेवेशि नरनारायणः
 परः ॥
 पुलस्तिः । पुं० पुलस्त्यमुनी ॥
 पुलस्त्यः । पुं० ब्रह्मणः कर्माभ्यांजा
 तेसप्तर्षीणांमर्ध्व ऋषिविशेषे । हवि
 र्भुवः पञ्चौ ॥
 पुलहः । पुं० ब्रह्मणोनाभितोजाते
 सप्तर्षीणांमर्ध्व ऋषिविशेषे । गति
 स्वामिनि ॥ स्वायम्भवमनोस्तनये ॥
 पुलहाश्रमः । पुं० हरेः क्षेत्रे ॥
 पुला । स्त्री० प्रुताद्यनेकापरनामनि
 हयगतिवि० ॥ तदुक्तं हयलीलावच्या
 म् । प्रुतांप्रवङ्गिता माहुर्याधारा
 पुलनाभिधा । पुनरेनांनलोपान्तां
 पुलामिथ्याहृदेशिकः ॥ तल्लक्षणश्चत
 त्रैव । द्वियतिसमविशेषानुत्क्षिप-
 त्त्ययपादान्प्रसरतिपुरुतोश्वः सा
 यधारापुलाख्या । विलसतिसमपा
 दोत्क्षेपणाकुञ्चनानां करुणमिहग-
 तित्त्राः प्राहुरन्ये पुलाख्यामिति ॥
 पार्श्वप्रधानं प्रविधायरागाहलांशु
 थीकृत्त्वचरेत्पुलाख्यामिथ्यादिः ॥
 पुलाकः । पुं० तुच्छधान्ये । असार

पुष्कर :

धान्ये ॥ सङ्क्षेपे ॥ भक्तसिक्-
 यके ॥ पोलनम् । पुल० । सं०
 क्षिप् । पुलमकति । अक० ।
 कर्मण्यम् ॥ पोलतिश । वलाका
 द्यञ्चेतिसाधुः ॥
 पुलाकी । पुं० वृक्षे ॥
 पुलायितम् । न० अश्वगतौ । विक्रा-
 स्तौ ॥ पुलाख्यया अयितंगतिः
 पुलायितम् । अय० । क्तः
 पुलिनम् । न० तीरोत्थितेतटे । जलाद्
 चिरोत्थितेतटे । षडा० टाप० इ०
 भा० ॥ पोलति पुलमहत्वे । पुलि
 तलिभ्याञ्चेतिनन् ॥ द्वीपे ॥
 पुलिन्दः । पुं० अरण्यचरस्त्रेष्ठजा-
 त्यन्तरे । श्वरे ॥ पोलति । पुल० ।
 कुणिपुल्योः किन्दच् ॥
 पुलोमजा । स्त्री० इन्द्राख्याम् । पुलो
 म्नेनेजाता । पञ्चम्यामजातावि-
 तिडः ॥
 पुलोमदित् । पुं० इन्द्रे ॥
 पुलोमां पुं० दानवान्तरे ॥ मुनिविशेषे ॥
 पुलोमारिः । पुं० शचीपतौ ॥
 पुलकसः । पुं० पुलकसे ॥ पृ० ॥
 पुषा । स्त्री० लाङ्गलिकौष्ठे ॥
 पुषितः । त्रि० पुष्टे । कृतपोषणेप-
 क्षिमृगादौ ॥ पुष्यतेस्म । पुष० ।
 क्तः । भौवादिकत्वादित् ॥
 पुष्करः । पुं० रोगवि० ॥ नागवि०
 ॥ सारसपक्षिणि ॥ नृपवि० । नल

पुष्करवान्

राजभ्रातरि ॥ वरुणपुत्रे ॥ यज्ञा-
न्तरि ॥ मेघाधिपति ॥ पुष्करो
दुष्करजलः ॥ द्वीपवि ॥ न० खे
अस्वनि ॥ पद्मे । रिताभोजि ।
तूर्यवक्त्रे ॥ खड्गफले ॥ हस्तिहस्तार्थ
॥ काण्डे ॥ कुष्ठौषधे ॥ द्वीपवि ॥
तीर्थविशे ॥ यथा । गायत्र्याद्यपरं-
स्थानं श्रीमत्पुष्करमीरितमिति ॥
तत्त्रह्यणः स्थानम् ॥ पुष्यति ।
पुष्पातिवा पुष्यते ॥ अनेनवा ।
प० ष० । पु० षः किदितिकरन्कि-
त्त्वञ्च ॥

पुष्करकः । पुं० चिताभूमेराष्ठाद-
नार्थं क्रियमाणे दृष्टकानिर्मिते देव-
कुलाकारे गृहे ॥

पुष्करकर्णिका । स्त्री० स्थलपद्मिन्या-
म् ।

पुष्करजः । पुं० पुष्करमूले ॥ त्रि० ।
पुष्करोत्पन्ने ॥

पुष्करगो स्त्री० पुष्करद्वीपनद्याम् ॥

पुष्करद्वीपः । पुं० समद्वीपान्तरगतद्वी-
पविशेषे ॥ नदीपुष्करणीनामहेम

पुष्करमण्डिता । तथासपुष्करद्वी-
पः स्यापितः सुरसेवितः ॥

पुष्करनाडी । स्त्री० स्थलपद्मिन्याम् ॥

पुष्करमूलम् । न० कुष्ठहृत्तमूलम् । पौ-
ष्करे ॥ पुष्करस्य कुष्ठौषधस्य मूलम् ॥

पुष्करवान् । पुं० हस्तिनि ॥ पुष्कर
मस्यस्य । मतुप् ॥

पुष्करी

पुष्करशिफा । स्त्री० पुष्करमूले ॥
पुष्कराक्षः । पुं० विष्णौ ॥ पुष्करे-
गोप मिते अक्षिणीचस्य । बहुव्रीहौ
सकथ्यक्षोः स्वाहात्षजितिषच् ॥
पुष्करहृदयपुण्डरीकमक्षोतिव्या-
प्तौत्यन्तर्यामिरूपेणतिपुष्करोपपदा
दक्षव्याप्तावितिधातोः कर्मण्यण् ॥
पुरुहतादेव्याः स्थानम् ॥

पुष्करावर्तः । पुं० सेवभेदे ॥

पुष्कराहः । पुं० सारसपक्षिणि ॥

पुष्कराहयः । पुं० सारसे ॥ न० पु-
ष्करमूले ॥

पुष्करिणी । स्त्री० इभ्याम् । हस्ति-
न्याम् ॥ मरोजिन्याम् । कमलिन्या-
म् । क्वत्रिमजलाशये ॥ पुष्करमूले
॥ स्थलपद्मिन्याम् ॥ समचतुरस्रखा-
ते । यथा । चतुर्विंशाङ्गुलोहस्तो ध-
नुस्तच्चतुरस्रतरः । गतधन्वन्तरश्चैव
तावत्पुष्करिणीमता । एतत्पञ्चगु-
णः प्रोक्तस्तडागइतिनिश्चयः ॥ तेन
चतुर्दिक्षुविंशतिहस्तान्यनतायांच-
तुः शतहस्तान्यनाभ्यन्तरत्वेनपु-
ष्करिणी । एतज्जलाशयाधारपरं न
तु० उपरितटम् । शतेनधनुर्भिः पु-
ष्करिणी । इतिनव्यवर्द्धमानधृतोव
शिष्टः ॥ पुष्कराणिसन्त्यस्याम् । पु-
ष्करादिभ्योदेशे० इतीनिः ॥

पुष्करी । पुं० इस्तिनि ॥ सत्त्वर्थीय
इनिः ॥

पुष्टि :

पुष्टकरेक्षणः । पुं० प्रभासतीर्थाधिष्ठा
व्यादिव्याम् ॥
पुष्टकलः । पुं० भरतात्मजै । पुष्टक
लावत्यान्धीर्षि ॥ न० । यासचतुष्ट
यात्मकभिलायाम् ॥ यथा । भिक्षा
माहुर्यासमाचमन्नं तस्माच्चतुर्गुणम्
। पुष्टकलं हन्तकारन्तुतच्चतुर्गुणमुच्य
ते ॥ इति ॥ अष्टकुञ्चिपरिमितेधा-
न्यमानभेदे ॥ यथा । अष्टमुष्टिर्भवे-
त्कुञ्चिः कुञ्चयोष्टौचपुष्टकलम् । पु
ष्टकलान्निचचत्वारिञ्चाटकः परि-
कीर्तितः ॥ त्रि० परिपूर्णं ॥ अ
ष्टे ॥ पुष्ट्यति । पुष्ट० । पुष्टः कि
दित्यनुवृत्तौ० कलञ्चैतिकलन्कित्
॥ स्त्रियांगौरादित्वात्पुष्टकली ॥
सि० लज्जा ॥
पुष्टकलकः । पुं० गन्धसृगे ॥ क्षप-
णे ॥ कीलके ॥
पुष्टकसः । पुं० पुष्टसे ॥ पुं० ॥
पुष्टः । त्रि० पालिते कृतपोषणे । पुष्टि
ते ॥ पुष्ट्यतेस्म । पुष्ट० । क्लृः ।
देशादिकत्वाद्नेट् ॥
पुष्टिः । स्त्री० पोषणे ॥ वृद्धौ । अव-
यवोपचये ॥ अष्टगन्धायाम् ॥ मा-
तृकाविशेषे ॥ यथा । पुष्टिर्गणपतेः
पत्नीपुञ्जिताजगतौतले । यथाविना
परिक्लीणाः । पुमांसोयोषितोपिचे
तिभागवतम् ॥ पोषणम् । पुष्ट०
। क्लिन् ॥ व्रतफले ॥ पुष्टिर्धनजना

पुष्पकम्

दीर्गावृष्टिरित्यभिधीयते ॥
पुष्टिकारः । त्रि० पुष्टिजनकै ॥
पुष्टिका । स्त्री० जलशुक्तौ ॥
पुष्टिकान्तः । पुं० श्रीगणेशे । विना-
यके ॥
पुष्टिदा । स्त्री० अष्टगन्धायाम् ॥ वृद्धौ
॥ पुष्टिदाव्याम् ॥
पुष्पम् । न० सुमनस्य । प्रसूने । कुसुमे
॥ ज्ञानंकृत्वातुयेकेचित्पुष्पं चिन्व-
न्तिवेद्विजाः । देवतास्तन्नगृह्णन्ति
भस्मीभवतिदारुवदिति लघुहारी-
तः ॥ विकाशे । स्त्रीरजसि । धन
दविमाने ॥ नेत्ररुग्भेदे । फूला
फूली० इ० भा० प्र० ॥ अस्त्रौपधं
यथा । हरीतकीवचाकुष्ठं पिप्पली
मरिचानिच । विभीतकस्यमज्जाच
शङ्खाभिर्मनः शिला ॥ सर्वमेतत्
समंकृत्वाच्छागीजीरेणपेषयेत् । ना
शयेत्तिमिरंकरुण्डूपटलान्यर्बुदानि
च ॥ अधिकानिचमांसानियश्चराचौ
नपश्यति । अपिद्विवाधिकंपुष्पं
मासैकैकसाधयेत् ॥ वृत्तिश्चन्द्रोद
यानामनृणांष्टिप्रसादनी ॥ इतिच
क्रपाण्डित्तः ॥ पुष्पतिपुष्पतेवा ।
पुष्पविकसने । पचाद्यच्० घञ्वा ॥
पुष्पकम् । न० रीतिपुष्पे ॥ पुष्पवदा
भरुभूतेधनदस्यविमाने ॥ पुष्पको
स्त्रीतिशब्दार्थवात्पुष्पकोपि । ने
त्ररोगविशेषे । पुष्पे ॥ रत्नकण्ठे ॥

पुष्पधन्वा

रसाञ्जने ॥ लोहकांस्त्रि ॥ मृदङ्कार
शकध्याम् ॥ कासीसे ॥ पुष्पति ।
पुष्प० । कृन् ॥ पुष्पमिववा । इवेप्र
तिहृतावितिकन् ॥
पुष्पकरगडकम् । न० उष्णविन्याम्शि
बस्योद्याने ॥
पुष्पकरगिडनी । स्त्री० अवन्याम् ।
उष्णविन्याम् ॥
पुष्पकाशीशम् । न० किञ्चित्पीतेका
सीसे । कंसके । नेचौषधे ॥
पुष्पकीटः । पुं० भमरे । रोलम्ब ॥
कुमुमकृमिमात्रं ॥
पुष्पकेतनः । पुं० कामदेवे ॥
पुष्पकेतुः । पुं० रीतिपुष्पे । कुसुमा
ञ्जने ॥ पुष्पस्यकेतुरिवनाशकत्वात्
पुष्पघातकः । पुं० केशकवृक्षे ॥ दम
नवृक्षे ॥
पुष्पजः । पुं० पुष्परसे । पुष्पद्रवे ॥
पुष्पदः । पुं० वृक्षे ॥ त्रि० । पुष्पदा
तरि ॥
पुष्पदन्तः । पुं० वायुकोणस्थदिग्गजे
॥ विद्याधरविशेषे ॥ सुविध्याख्य-
जिने ॥ पुष्पमिवदन्ताः यस्यसः ॥
पुष्पदन्तकः । पुं० गन्धर्वविशेषे ॥
पुष्पद्रवः । पुं० पुष्पस्त्रेदे । पुष्पसारे ॥
पुष्पधनुः । पुं० कामदेवे ॥ पुष्पधनु
रस्य । वासंज्ञायामित्यनङ्भावेसा
न्तः ॥
पुष्पधन्वा । पुं० मद्दने । कामे ॥ पुष्पं

पुष्परागः

धनुरस्य । वासंज्ञायामित्यनङ् ॥
पुष्पनिक्षः । पुं० भमरे ॥
पुष्पनिर्यासकः । पुं० पुष्पद्रवे ॥
पुष्पश्वयः । पुं० भमरे । पुष्पाणिध
यति । धेट् ॥ मुञ्जकुलास्यपुष्पे षु
धेट् : खशितिकेचिदितिखश् । अ
रुर्हिषदितिमुम् ॥
पुष्पपथः । पुं० भगे । योनौ ॥
पुष्पपात्रम् । न० पुष्पाधारे ॥
पुष्पपुरम् । न० पाटलिपुत्रनगरे ॥
पुष्पफलः । पुं० कपित्थे ॥ कृष्णाण्डे
॥ पुष्पयुक्तफलमस्य ॥
पुष्पवलिः । पुं० वास्तुपूजायाम् ॥
पुष्पमासः । पुं० वसन्ते ॥ पुष्पाणां
मासः ॥
पुष्पयोगः । पुं० यात्रायोगांतरे ॥
यथा । भौमिस्वराशिगेलम् सौम्ये
केन्द्रत्रिकीर्णगे । पुष्पयोगोरिविपि
नकुठारः सहाराङ्गणे ॥
पुष्परक्तः । पुं० सूर्यमणिवृक्षे ॥
पुष्परथः । पुं० चक्रयाने । युद्धविना
यात्रोत्पशादौ सुखभ्रमणार्थरथे ॥
सुकुमारत्वात् पुष्पमिवरथः ॥
पुष्परसः । पुं० मकरन्दे ॥ पुष्पस्य
रसः ॥
पुष्परसाह्वयम् । न० मधुनि ॥
पुष्परागः । पुं० पीतमणौ । वाचस्प
तिवृक्षभे । पोखराज० इ० भा०
॥ अस्यलक्षणंयथा । सुष्णायपीत

पुष्पवाटिका

गुरुगात्रसुरङ्गशुद्धं स्निग्धञ्चनिर्मल
मतीवमुत्तशीतम् । यः पुष्पराग
सकलकलयेदमुष्पुष्पातिकीर्त्तिं
मतिशौर्यं सुखायुर्थान् ॥ तस्यापल
क्षम्यथा । कृष्णविन्दुहृत्कृतं रूतं
धवलंमलिनंलघु । विष्णायंशर्करा
गारंपुष्परागंसदोषकं ॥ अस्यपरी
क्षाक्षणे यथा । छट्टीविकाशयेत्
पुष्परागमधिकमात्मीयम् । नखलु
पुष्परागोनास्यतयापरीक्षकैरक्तः ॥

पुष्परेणुः । पुं० परागि ॥

पुष्परोचनः । पुं० नागकेशरे ॥

पुष्पलावः । पुं० } मालाकारे ॥
पुष्पलावी । पुं० }

पुष्पलिट् । पुं० भ्रमर ॥ पुष्पलिटि
। लिह ० । क्विप् ॥

पुष्पवटी । स्त्री० फुलीरी० इ० प्र०
खाद्यप्रभेदे ॥

पुष्पवन्तौ । पुं० एकयोक्त्यानिच्यद्वि
वचनान्तस्यन्द्रसूर्ययोः ॥ चन्द्रा
कौ० एकयोक्त्यासाधारणवचनं ०
पुष्पवन्तौ० प्रत्येकंपुष्पवानितिन
प्रयोक्तव्यमितिभावः । पुष्पविकस
ने । भाविघञ् । पुष्पः प्रकाशस्त
हन्ती ॥

पुष्पवती । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥
तीर्थविशेषे ॥ पुष्पं रजोऽस्यस्याः
। सतुप् ॥ त्रि० पु० विशिष्टे ॥

पुष्पवाटिका । स्त्री० पुष्पवाद्याम् ॥

पुष्पा

पुष्पवाटी । स्त्री० पुष्पोद्याने । फुल
वारी० फुलवरिया० इ० भा० ॥

पुष्पाणांवाटी ॥

पुष्पवाणः । पुं० मन्मथे । कामदेवे
॥ पुष्पाणिवाणाञ्चल्य ॥

पुष्पवाहनः । पुं० पुष्परराजाभिधे
नृपे ॥

पुष्पशकटौ । स्त्री० आकाशवाण्याम् ।
दैवप्रश्ने ॥

पुष्पशून्यः । पुं० उदुम्बरे ॥ त्रि०
कुसुमरहिते ॥

पुष्पसमयः । पुं० वसन्ते । चैत्रवैशा
खयोः ॥ पुष्पाणांसमयः ॥

पुष्पसायकः । पुं० पुष्पधन्वनि ।
कामदेवे ॥

पुष्पसारः । पुष्पद्रवे ॥ पुष्पस्यसा
रः ॥

पुष्पसिता । स्त्री० फूलसकर० इ०
भा० प्र० द्रव्यं ॥ भवेत्पुष्पसिता
शीतारक्तपिताहरीलघुः ॥

पुष्पसौरभा । स्त्री० कलिकारीवृक्षे ॥

पुष्पस्त्रेदः । पुं० पुष्पद्रवे ॥

पुष्पहासः । कुसुमविकासं ॥ पुष्पा
णांमुकुलात्मनास्मितानांहासोविका
शः पुष्पहासः ॥

पुष्पहासा । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥

पुष्पहीना । स्त्री० उदुम्बरे ॥ निष्पला
याम् । रजः शून्यायाम् ॥

पुष्पा । स्त्री० । कर्णपर्याम् । मालि

पुष्पिताया

न्याम् । भागलपुर० इ० प्र० नग
 रे ॥
 पुष्पाजीवः । पुं० मालाकारे ॥
 पुष्पाञ्जनम् । न० अञ्जनवि० । कौमु
 क्षी । पुष्पकेती ॥
 पुष्पाञ्जलिः । पुं० पसूनामामञ्जली
 । कुसुमाञ्जली ॥
 पुष्पागृहकः । पुं० शालिजातिविशे
 षे ॥
 पुष्पास्वजः । पुं० पुष्पद्रवे ।
 पुष्पावचायौ । पुं० मालाकारे ॥
 पुष्पासवम् । न० मधुनि ॥ पुं० पुष्पस
 करन्दकृतचासवे ॥
 पुष्पास्रः । पुं० कन्दर्पे । मकरध्वजे ॥
 पुष्पाह्वा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥
 पुष्पिका । स्त्री० दन्तमले ॥ लिङ्गमले ॥
 पुष्पितः । वि० जातपुष्पवृक्षादौ । प्रफु
 ल्ले ॥ पुष्पवति ॥ पुष्पाणिसंजा
 तान्यस्य । ता० इतच् ॥ रमणीये
 ॥ चापातरमणीये ॥
 पुष्पिता । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥
 पुष्पिताक्षः । वि० बहुदंष्ट्रौ ॥
 पुष्पिताया । स्त्री० वर्षावृत्तध्वस्तसमवृ
 त्तप्रभेदे ॥ लक्षणं यथा । अयुजिनयु
 गरेफतोयकारोयुजितुनजीजरगाश्च
 पुष्पिताया ॥ य० । करकिसलयशोभ
 यादिभास्वीकुचफलभारविनम्रदेहय
 टिः । स्मितवचिरविलासपुष्पिता
 याब्रजयुवतिव्रततिर्हरेर्मुदेऽभूत् ॥

पुष्यस्नानम्

पुष्ये पुः । पुं० कामदेवे ॥ पुष्पाणि
 इषवीऽस्य ॥
 पुष्यः । पुं० अष्टमनक्षत्रे । सिध्ये ।
 तिष्ये ॥ पुष्यः सर्वार्थसाधकः ॥
 तत्रजातस्यफलं यथा । प्रसन्नगात्रः
 पितृमातृभक्तः स्वधर्मयुक्तोऽभिग-
 याभियुक्तः । भवेन्मनुष्यः खलुपुष्य
 जम्भासम्मानचामीकरवाहनाद्यः
 ॥ पौषमासे ॥ कलियुगे ॥ यथा ॥
 सत्सम्प्रदावप्रथनायपुष्येशिष्यैश्च
 तुर्भिः सहयोवतीर्णः । उक्तो बृह
 त्सङ्गमतन्मराजे शोशङ्कराचार्यगु
 रून्तमीडे ॥ पुष्पातिकायां णि० पु
 ष्यन्यथांश्चस्मिन्निति वा । पुष्यसि-
 ध्यौ नक्षत्रइतिकर्तव्यधिकरणं चक्यव
 निपातितः ॥
 पुष्यधः । पुं० भूर्जकण्टके । सङ्करजा
 तिशिशेपे । आवन्त्ये ॥
 पुष्यरथः । पुं० युद्धं विनासुखभ्रमणा
 रथे । चक्रयाने ॥ असीपुष्यरथश्चक्र
 यानं नममराययत् ॥ पुष्यइवरथः ।
 पुष्ययात्रोत्सवादीरथोवा ॥
 पुष्यस्नानम् । न० पुष्याभिषेके ॥ यथा
 । मूलं मनुजाधिपतिः प्रजातरोस्तदु
 पघातसंस्कारात् । अशुभं शुभं च
 क्तिभवति यतोतीनृपतिचिन्ता ॥ पुष्य
 स्नानं नृपतेः कर्तव्यं देवविपत्तरो
 धं भ्याम् । नातः परं प्रविशं सर्वो
 त्पातान्तरमस्ति ॥ अस्यविधिः

पुस्तककर्मा

कालिकापुराणोपारंघ्याञ्चद्रष्टव्यः ।
 पुष्या । स्त्री० पुष्यनक्षत्रे ।
 पुस्तम् । न० पुस्तके । लिखितग्रन्थे ।
 यथा । विधावपूजयेन्नित्यं पुस्तपूजो
 क्तसिद्धये ॥ लेप्यादिशिल्पकर्माणि ॥
 आदिनाकाष्ठपुत्तलिकादयोबोधाः
 ॥ यथा । मृदावादारुवावायवर्षे वा
 प्यथचर्मणा । लोहरत्नैः कृतंवापिपु
 स्तमित्यभिधीयते ॥ पुस्त्यते । पुस्त
 आदरादीणि च । एरच् ॥

पुस्तकम् । न० पुस्ते । लिखितग्रन्थे ।
 प्रोधी इ० भा० ॥ तस्यपरिमाणं
 यथा । मानं वक्ष्ये पुस्तकस्यशृणुहे-
 विसमासतः । मानेनापिफलं वि-
 न्यादमानेश्रीर्हताभवेत् ॥ हस्तमा
 चमुष्टिमात्रमाशाहुद्वादशाङ्गुलं दशा
 ङ्गुलंतथाष्टौचततोहोनंनकारयेत् ॥
 पुस्तकलेखकस्यपूजाफलंयथा । आर
 म्भेचसमाप्तौ च लेखकंप्रतिपूजयेत्
 हरिश्चगन्धपुष्पाद्यैर्बस्त्रैश्चसुंननोह-
 रैः ॥ यावदक्षरसङ्ख्यां प्रतिपत्र
 चसुन्दरि । तावद्युगसहस्राणिब्र-
 ह्मलोकेवसेच्चिरम् ॥ वेतनयहमेले
 खकस्यदोषोयथा । वेतनयस्तुगृह्-
 णीयात्लिखित्वापुस्तकंसतु । याव
 दक्षरसङ्ख्यां तावच्चनरकेवसेदिति
 योगिनीतन्त्रे तृतीय ३ भागे ०
 पटलः ॥

पुस्तककर्मा । पुं० लेप्यादिशिल्पकर्म

पूगः

कर्त्तरि ॥
 पुस्तकशिल्पिका । स्त्री० शिल्पिप्रभेदे
 ॥ पुस्तकशिल्पिकायां ॥
 पुस्तकशिल्पिः । स्त्री० पुस्तकशिल्पि-
 कायाम् ॥
 पूगः । पुं० क्रमुके । गुवाके ॥ वृन्दे
 । नानाजातीयानामनियतवृत्तीना
 मर्थकामप्रधानानांसङ्घे ॥ ब्रह्मदारु
 णि ॥ न० गुवाकफले । उद्भवे ॥
 यथा । पूगंगुरुहिमं रूक्षं कषायं कफ
 पित्तहृत् । मोहनन्दीपमं रुच्यमास्त्र
 वैरस्यनाशनम् ॥ आर्द्रं तद्गुर्वभिष्य
 न्दिवक्त्रिदृष्टिहरं स्मृतम् । खिल्लं दो
 षत्रयच्छेदित्दृष्टमध्यं तदुत्तमम् ॥
 अस्यपाकोयथा । शृङ्गाटकं जीरके
 हंजातीकीषश्चवंशजम् । लवङ्ग-
 धान्यकञ्जापिप्रत्येकं कर्षयुग्मकम् ॥
 हैयंगवोनं कुडवंसिताचाईतुलोज्ज
 वा । धात्रीवरीद्व्यञ्जलिश्चपूगस्या
 ष्टपलानि च ॥ उलूखलेचसंकुञ्चचू-
 र्णं धीराठकान्वितम् । सन्यास्यभ-
 क्षितं हन्यात्वासरादीयथोचितम् ।
 ज्वरदाहश्चपित्तश्चयक्ष्मशूलगुदाह
 रान् ॥ कृदिंप्रमेहमूत्राणामाघातश्च
 विनाशयेत् । बलप्रदं कर्भदं स्त्रीणा
 म् चैतद्रसायनमिति ॥ पुनाति०
 पवतेवा० पूयतेमुखमनेनवा । पू
 ज् ० । छापूखडिभ्यः । किदिति
 गन् ॥

पूजनीय :

पूगकृत : । त्रि० पुञ्जीकृते ॥ अपूग :

पूग : सम्पद्यमान : कृत इत्यर्थे
श्रेण्यादयः कृतादिभिरितिसमा
से० श्रेण्यादिषु च्च्यर्थवचनमिति
च्यर्थता ॥

पूगतिथः । त्रि० पूगानांपूरणे ॥
बहुपूगेतिडटितियुगागमविधाना
दसंख्यात्स्वे पिडट् ॥

पूगपात्रम् । न० पूगपीठे । फरुव
के ॥

पूगपीठम् । न० कटकोले । पतद्य
हे ॥

पूगपुष्पिका । स्त्री० कुहली । विवाह
सम्बन्धिषु ष्यताम्बूले ॥

पूगफलम् । न० उद्देगे । चिकण्ड्या
म् ॥

पूगयाजकः । पुं० बहुयाजके ॥

पूगवोटः । पुं० द्विन्तालवृत्ते ॥

पूगिका । स्त्री० क्रमुके ॥

पूगिकाफलम् । न० पूगीफले ॥

पूगी । स्त्री० पूगे । पूगवृत्ते ॥

पूगीफलम् । न० उद्देगे । पूगफ
ले ॥

पूजकः । त्रि० पूजाकर्त्तरि ॥

पूजनम् । न० अर्चने । पूजायाम् ।
। यथा ॥ शास्त्रप्रणामशुश्रूषादी
॥ पूजपूजायाम् । ल्युट् ॥

पूजनीयः । त्रि० श्रुताचाराभिजना
दिभिः पूजायोग्ये ॥ पूज्ये ॥

पूज्यः

पूजेरनीयर् ॥

पूजा । स्त्री० नमस्यायाम् । अपर्चा
ती ॥ सपर्यायाम् ॥ पादप्रचालना
र्चनधनदानादिरूपायामर्चायाम् ॥
देवार्चनायाम् ॥ तस्याः सामान्या
नुष्ठानंयथा । आदावृष्यादिकन्यासः
करशुद्धिस्ततः परम् । अङ्गुलि
व्यापकन्यासौहृदादिन्यासएवच ॥
तालत्रयञ्चदिग्बन्धः प्राणायाम
स्ततः परम् । ध्यानंपूजाजपश्चैव
सर्वतन्त्रेष्वयंविधिरितियामलवच
नम् ॥ पूजनम् । पूज० । चि
तिपूजीत्यङ् ॥

पूजार्हः । त्रि० मान्ये । अर्घभाजि
॥ कुसुमादिभिरर्चनयोग्ये । पू
ज्ये ॥ पूजामर्हति । अर्हपूजा
याम् । अर्हइत्यच् ॥ स्त्रियांपू
जार्हा ॥

पूजितः । त्रि० सत्कृते । अस्मि
ते ॥ पूज्यते स्म ॥ पूज० । क्तः
॥ देवे ॥ पूजितोयः सुरासुरैरि
त्यादौभूते क्तोनतुवर्त्तमाने० तेन
तृतीयातत्रोपपद्यते । अन्यथाक्तस्य
चवर्त्तमानइतिषष्ठीस्यात् ॥

पूजितव्यः । त्रि० पूजनीये ॥

पूजिलः । पुं० देवतायाम् ॥ त्रि०
पूज्ये ॥

पूज्यः । पुं० श्वशुरे ॥ त्रि० वन्द्ये
पूजार्हे । प्रतीच्ये ॥ पूजार्हा व

पूत :

या । गुरुणामपिसर्वेषाम्पूज्याः ।
 पञ्चविंशतः । तेषामाद्यास्त्रयः ।
 श्रेष्ठास्तेषामातामुपूजिता ॥ यो
 भावयति यासूते येन विद्योपदिश्यते
 ज्येष्ठः भाता च भर्ता च पंचैते गुर
 वस्मृता इति कौर्म उपरिभागे ११
 अध्यायः ॥ पूज्यते । पूज० ।
 । अचोयत् ॥ पूजयितुमर्हः ।
 पूज० । अर्हं कृत्वत्तच्छ्रितयत् ॥
 सर्वस्यै वहिदानस्य गृहीता गुरुच्य
 ते । कन्यायाश्चैव विद्यायाः प्रदा
 ता पूज्यते गुरुः ॥

पूज्यपादः । पुं० भगवच्छङ्कराचार्ये ॥

पूतः । पुं० शङ्खे ॥ श्वेतकुशे ॥

विकङ्कतवृक्षे ॥ न० बहुलीकृते ।

अपनीतवृषधान्ये ॥ सत्यवचने

॥ त्रि० व्रतादिनाशुभे । पवित्रे ।

प्रयते ॥ दधिगोमयादौ सामन्यप

वित्रे ० स्वभावपवित्रे वा । पवित्रे

मेध्ये ॥ दृष्टिपूतं न्यसेत्पादं वस्त्र

पूतं जलं पिवेत् । सत्यपूतां वदेदा

च मनः पूतं समाचरेत् । शठिते

बहुलीकृते ॥ पूयते स्म । पूङ्०

पूङ्० वा । क्तः ॥ पवते स्म वा ।

पूङ्गो गच्छर्थे ति क्तः ॥

पूतक्रतायी । स्त्री० इन्द्राग्याम्

। शच्याम् ॥ पूतक्रतोः स्त्री० ।

पूतक्रतोरैचेत्यैकारादेशो ङीप्

च ॥

पूतनाहा

पूतक्रतुः । पुं० इन्द्रे ॥ पूताः क्रतवो
 येन ॥

पूतक्रतुः । स्त्री० देव्याम् ॥ पूताः
 क्रतवीययासा ॥

पूतगन्धः । पुं० वर्वरे ॥

पूतवृणम् । न० श्वेतकुशे ॥ कुशे ॥

पूतञ्चतत्तृणञ्च ॥

पूतद्रुः । पुं० पलाशवृक्षे ॥

पूतधान्यम् । न० तिले ॥ पूतञ्चतडा
 न्यञ्च ॥

पूतनाः स्त्री० हरीतक्याम् ॥ पूतना

स्थिमती सूक्ष्मेति निरूपणात् ॥ सिन्धु

देशजास्रल्पत्वक्कृष्टस्थि हरीतकी

लेपने प्रशस्तेति राजवल्लभः ॥ गन्ध

मांस्याम् ॥ बालरोगविशेषे ॥ बाल

मातृकाविशेषे ॥ दानवीविशेषे ।

वकासुरभगिन्याम् ॥ अहोवक्त्रीयं

स्तनकालकृटं जिघांसया पायियदप्य

साधी । लेभे गतिं धाव्यु चितांत-

तो न्यं क्वाद्यालुं शरणं ब्रजेम ॥ पू-

तं करोति । तत्करोतीति षिच् ।

बहुलमन्यत्रापीतियुच् ॥

पूतनारिः । पुं० बालमुकुन्दे । श्री

कृष्णे ॥ पूतनायाश्चरिः ॥

पूतनासूदनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूत

नांसूदितवान् ० सूदयति वा । सूद-

क्षरणे । नन्द्यादिच्वाल्ल्युः ॥

पूतनाहा । पुं० श्रीकृष्णे ॥ पूतनां-

हन्ति । हन० । क्तिप् ॥

पूतिकर्णक :

पूतपाप : । त्रि० निरस्तस्वर्गभोगप्रति
धम्यकपापि ॥

पूतफल : । पुं० पनसे ॥

पूता । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

पूतात्मा । पुं० ईश्वरे ॥ पूत : शुद्धः
सत्त्वादिगुणसम्बन्धरहित : आत्मा
स्वरूपयस्य ॥ पूतश्चासात्माचेति
वा ॥ शुद्धदेहे ॥ शुद्धान्त : करणे ॥
पूतआत्मायस्य ॥

पूति : । स्त्री० दुर्गन्धे ॥ पवित्रताया
म् ॥ खट्वाशमुष्के ॥ न० रोहिष
तणे ॥

पूतिक : । पुं० पूतिकरञ्जे ॥
पुनाति । पूज्० । तिमिडीका
दयइति० इकन् ॥ न० विष्टायाम् ॥

पूतिकरज : । पुं० लट्टाकरञ्जवृक्षे
। कलिकारके । कलहनाशने । क-
ण्टवतिकरञ्जे । कांटाकरञ्जइति०
भा० ॥ पूतिश्चासौकरजश्च ॥

पूतिकरञ्ज : । पुं० पूतिकरजे ॥

पूतिकर्णक : । पुं० कर्णरोगविशेषे ॥
तल्लक्ष्णयथा । कण्विद्रधिपाकाद्वा
जायतेचाम्बुपूरणात् । पूयंस्त्रव
तिवापूतिसञ्ज्ञेयः पूतिकर्णकः ॥
अस्यौषधयथा । निर्गुण्डीसुरसस्तै
लंसिन्धुधूमरजोगुडः पूरणात्पू
तिकर्णस्थशमनोमधुसंयुतः ॥ अथ
वा । वरुणाद्रकपित्वास्त्रजम्बूपल्लव
साधितम् । पूतिकर्णापहंतैलंजा-

पूतिफली

तीपन्नरसेनवेति चक्रपाणिदत्तः ॥

पूतिका । स्त्री० मार्जार्याम् ॥ पीड
इ० प्र० लताशाके । उपोदक्याम् ॥

पूतिकामुखः । शम्बुके ॥

पूतिकाष्ठम् । न० सरलद्रुमे ॥ देवदो
रुमहीरुहे ॥ पूतिचतत्काष्ठञ्च ॥

पूते : पावनस्यकाष्ठंवा ॥

पूतिकाष्ठकम् । न० पूतिकाष्ठे ॥

पूतिगन्धः । पुं० गन्धके ॥ हिङ्गुदोह
के ॥ न० रङ्गे ॥ त्रि० दुर्गन्धे ॥

पूतिगन्धिः । } त्रि० दुर्गन्धे ॥
पूतिगन्धिकः } ॥

पूतिगन्धिका । स्त्री० वाकुच्याम् ॥

पूतितैला । स्त्री० ज्योतिष्पाच्याम् ॥

पूतिदारुः । न० देवदारुणि ॥

पूतिनस्यः । पुं० नासारोगभेदे ॥ त
ल्लक्ष्णयथा । दोषैर्विदग्धैर्गलतालु
सूलेसम्भूर्क्षितोयस्रासमीरणस्तु ।
निरतिपूतिर्मुखनासिकाभ्यांतंपूति
नस्यंप्रवदन्तिरोगम् ॥ औषधन्तु ।
। व्याध्रीदन्तीवचाशियुस्वरसव्योष
सम्भवेः । पाचितंलावणं तैलंपूतिना
सागदंजयेत् ॥ अथवा । त्रिकटुवि
डङ्गकसैन्धववृहतीफलशियुस्वरस-
दन्ताभिः । तैलङ्गोजलमिदंनस्रां
स्यात्पूतिनस्यस्य ॥

पूतिपत्रः । पुं० श्योनाकविशेषे ॥

पूतिपुष्पिका । स्त्री० मातुलुङ्गायाम् ।

पूतिफली । स्त्री० वाकुच्याम् । सोम

पूपाष्टका

राज्याम् ॥ पूतिफलेष्वस्याः पाक
कर्णेतिडीप् ॥

पूतिमयूरिका । स्त्री० अजगंधायाम् ॥

पूतिमेदः । पुं० अरिमेदे ॥

पूतिवातः । पुं० विल्ववृक्षे ॥ अधोवा
यी ॥

पूतिवृक्षः । पुं० श्योनाके ॥

पूतिशारिजा । स्त्री० खट्वाश्याम् ॥

पूतिकः । पुं० गंधसार्जारे ॥ घोडा
करञ्ज इ० भा० प्र० करञ्जविशेषे ॥
लताविशेषे ॥

पूतिकरञ्जः । पुं० लटा ख्यकरञ्जे ।

पूतिगण्डः । पुं० पूतिकीटे ॥

पूतिभावः । पुं० दौर्गन्ध्ये ॥ क्लेदे ॥

पूत्यण्डः । पुं० गन्धकीटे ॥ गन्धै श्चे
॥ यस्यानाभौमृगनाभिर्जायते ॥

पूपः । पुं० अमूपे । पिष्टके । पूत्रा०

इ० भा० ॥ यथा ॥ समितांगुडती-

येनमेलयित्वासुमर्दिताम् । घृतेवि

स्तार्यमुपचेत्सुवृत्तोमृदुपूपकः ॥

अपूपः पुष्टिदोषल्योद्दयोगुस्तरः

स्मृतः । पित्तानिलहरोवृष्यः सु-

पक्कोरुचिकारकः ॥ पवनपूपः ।

पूप्-सं-क्षिप् । पुवंपाति० पिव-

तिवा । पारक्षणे० पानेवा । आत-

इतिकः ॥

पूपला । स्त्री० पोलिकायाम् ॥

पूपाली । स्त्री० पोल्पाम् ॥

पूपाष्टका । स्त्री० आयहायणीपूर्णि

पूरकः

मायाः परतः कृष्णाष्टम्याम् ॥

पूपिका । स्त्री० पूलिकायाम् ॥

पूप्यम् । न० पक्कब्रणादिसम्भवघनीभू

तशुक्लवर्णविकृतरक्ते । क्षतजे । म-

लजे । पीप० राध० इ० भाषा ॥

पूप्यनम् । न० रक्तविकारे । पूथे ॥

पूप्यरक्तः । पुं० नासारोगभेदे ॥ तत्र

क्षणम् । दोषैर्विदग्धैरथवापिजन्तो

र्ललाटदेशेऽभिहतस्यतैस्तैः । ना-

सासवेत्पूप्यमस्त्विमिश्रं तंपूप्यरक्तं प्र

वदन्तिरोगम् ॥

पूप्यारिः । पुं० निम्बपादपे

पूप्यालसः । पुं० सन्धिगतरोगभेदे ॥

लक्षणं यथा । पक्कः शोफः सन्धि-

जः संस्रवेद्यः सान्द्रं पूयंपूतिपूप्या

लसः सः ॥ इतिमुश्रुतः ॥

पूप्योद्दः । पुं० नरकाम्लरे ॥

पूपरः । पुं० जलसमूहे । अम्भसांवृ-

द्धौ ॥ ब्रह्मसंश्रुद्धौ ॥ खाद्यविशेषे ॥

न० दाहागुरुणि ॥

पूरकः । पुं० प्राणवायोः शनैर्वाग्मना

सापुटेन० दक्षिणसापुटेनवाः स-

व्यापमव्यन्यायेनान्तः प्रवेशने ॥

वाङ्मेनवायुनामुर्त्तिः शक्तिसीमप्रपू-

रणम् । पूरकः सतदभ्यासात्सुगु-

र्वपिविकर्षयेत् ॥ नासिकोत्कृष्टउच्छ्वा

सोष्मातः पूरकउच्यते ॥ आत्मानु

सन्धाने ॥ ब्रह्मैवास्मीतियावृत्तिः

पूरकोवायुरीरितः ॥ पूरीआफ्याय

पूरिका

ने । खलु ॥ बीजपूरे ॥ गुणकाङ्के ॥
 पुं० प्री तदेहनिष्पादकाशीत्रकादेय
 दशपिण्डे ॥ त्रि० पूरणकर्त्तरि ॥
 पूरणः । पुं० सैती ॥ विष्णु तैले ॥ न०
 षड्कानांगुणने ॥ वृष्टौ ॥ कुटन्न-
 टे ॥ दानतन्तुषु ॥ पिष्टप्रभेदे ॥
 हिङ्गुधान्यजलेमांससुखिन्नसूक्ष्मकु-
 टितम् । संयुक्तहिङ्गुजीराद्र्बीजपू-
 रेलसैम्भैः ॥ घृततप्तपरिभृष्ट-
 धूपितमांसपूरणम् ॥ मांसस्यपूरणं रु-
 च्यं हृद्यं पुष्टिकरं परं । वातपित्तहरं व-
 ल्यं मन्दाग्निरूपनाशनम् ॥ त्रि० पू-
 रके । पूरणकर्त्तरि ॥ पालनकर्त्तरि
 ॥ पृथ्वाति । पृपालनपूरणयोः । ल्यु-
 ट् ॥ पूर्यतेऽनेन । पूरी० । करणे ल्यु-
 ट् ॥
 पूरणी । स्त्री० शाल्मलिद्रुमे ॥ पटार-
 भकसूत्रेषु ॥ पूरणकल्याम् ॥ पूर-
 यति । पूरी० । ल्युट् । डीप् ॥
 पूरात्मम् । न० वृक्षात् ॥
 पूरिका । स्त्री० पूपविभेदे । पूरी०
 कवीरी० इ० भा० ॥ यथा । माषा-
 णांपिष्टिकांयुञ्ज्यात्तत्रयाद्र्कहिङ्गु-
 भिः । तथापिष्टिकयापूर्यांसमि-
 ताकृतपोलिका ॥ ततस्तैलेविपक्वा
 सापूरिकाकथितादुधैः । रुच्यास्वा-
 दीगुरुः स्निग्धावातपित्तामूट्रपिका
 । चक्षुस्त्रिजोहरीचोष्णापाकेवातवि-
 नाशिनी । तथैवघृतपक्वाऽपिचक्षुष्या

पूर्यः

रक्तपित्तहृत् ॥ वंदरचूर्णपूरिकातु
 । घृतमिश्रकनिकायांमेलितंपञ्चमां-
 शकम् । वंदरत्वग्भवंचूर्णजलेना
 लोडापीडयेत् ॥ पूरिकाघृतसंपक्वा
 खण्डपाकविलिहिता । पूरिकावद-
 रोन्मिश्रास्निग्धापित्तहराहिमा ॥
 मधुराट्ट्वातघ्नी सराच्छर्दिविना-
 शिनी । एवंविप्रायखर्जूरशर्कराना-
 रिकेरकैः ॥ द्राक्षयात्रैसुपूर्यस्तुष्टि-
 काःपूर्ववत्पचेत् ॥
 पूरितः । त्रि० कृतपूरण । पूर्ये ॥ पूर्य-
 तेष्म । पूरी० । क्तः । वादान्तेति
 पचेद्भट् ॥ गुणिते ॥
 पूरुषः । पुं० पूरुषे । नरे ॥ पुंसि ॥
 क्षेत्रे ॥ यथा । यस्माद्दृविश्वमुदेति
 यत्ररमतेयस्मिन्पुनर्लीयतेभासाय
 स्यजमद्विभातिसहजानन्दोज्ज्वलं
 यन्महः । शान्तंशाश्वतमक्रियंयम
 पुनर्भावायभूतेश्वरम् ह्यैतध्वान्तम
 पास्ययान्तिक्वतितनः प्रस्तौमितंपूरु-
 षमिति ॥ पूरति । पूरणप्रग-
 मने । पूरः कुशन् । अन्येषामपी-
 तिर्दीर्घः । पूषोदशदिवा ॥ यद्वा
 । पूरयति पूर्यतेवा । पूरी० वा०
 कुशन् ॥
 पूर्यः । त्रि० व्याप्ते ॥ पूरिते ॥ पुं०
 शक्ते ॥ समये । सकले ॥ पूर्यतेष्म
 पूरी० । कर्त्तरि कर्मणिवाक्तः । वा-
 दान्ततिसाधुः ॥

पूर्वावतारः

पूर्वज्ञः । पुं० स्वर्गवृद्धाक्षिणि ॥ कु-
 लितः । पुं० । संज्ञायाम् ॥
 पूर्वकुम्भः । पुं० भद्रकुम्भे । जलप्रि-
 तघट्टे ॥ पूर्वसासीकुम्भश्च ॥
 पूर्वलोता । स्त्री० नागरम, सायाम् ॥
 पूर्ववन्दः । पुं० सम्पूर्णभयाष्टस्यो-
 र्भयस्यन्तो ॥ पूर्वसासीचन्द्रश्च ॥
 पूर्वता । स्त्री० पर्याप्तौ ॥
 पूर्वमात्रम् । न० वस्तुपूर्वपात्रे ॥ वर्षा-
 पके । पूर्वानके ॥ उत्सवकाभेष्टर्षा-
 त्पद्योतस्त्रालङ्कारादी ॥ होमक-
 र्भविप्रश्नादधिनायाम् ॥ हर्षादुत्सव-
 कालियदलद्वारास्वर्गादिकम् । भा-
 छन्द्यश्चतेपूर्वमात्रं पूर्वानकश्चतत् ॥
 पूर्वमा । स्त्री० पौर्णमास्याम् ॥
 पूर्वमासः । पुं० पौर्णमासमासे ॥
 पूर्वमासौ । स्त्री० पूर्वमासयाम् ॥
 पूर्ववोजः । पुं० वीजवर्षे ॥
 पूर्ववैनाशिकः । पुं० वैशाखिके ॥
 वैशेषिकस्तवहर्षवैनाशिकाः सर्व-
 द्यव्यादिनस्तु पूर्ववैनाशिकत्वेन-
 सिद्धाः शास्त्रे ॥
 पूर्वा । स्त्री० पञ्चमी इगमोर्पूर्वामा-
 वास्त्रासु ॥
 पूर्वनिष्ठम् । न० वर्षावर्षे ॥ पानके ॥
 पट्टे ॥ पार्श्वे ॥ पूर्वपात्रे । हर्षा-
 त्पद्योतस्त्रालङ्कारादावर्षके ॥
 पूर्वावतारः । पुं० नृसिंहे ॥ शनि ॥
 परिवर्णने श्रीकृष्णे ॥

पूर्णिमा

पूर्णिमा । स्त्री० पराहतायाम् । द-
 पादुर्वर्तिनःकाराः । सुहृद्व्याघ्रं
 कुल्लिख्यं स्वात्मत्वे नैव पश्यति । पूर्वा
 इलाकवलितं विश्वं शोनी शरस्तथेति
 पूर्णिका । स्त्री० नासाश्चित्रीनामक-
 पक्षिणि ॥
 पूर्णिमा । स्त्री० पौर्णमास्याम् । शुक्ल
 पक्षान्तिमतिथौ । साद्विधा ।
 यथा । राकाः वानुमती चैव द्विविधा
 पूर्णिमामता । पूर्वोदितकलाङ्गीभे
 पूर्णिमास्यानिशाकरे ॥ पूर्णिमानु-
 मतीर्ज्ञयापद्यास्तमितभारकरे ॥ य-
 स्मात्तामनुबन्तान्देवतापितृभिसह
 । तस्माद्नुमतीनामपूर्णिमापक्षता
 सृता ॥ यदाप्यास्तमितसूर्योर्पूर्व-
 न्द्रत्यदीहमः । युगपत्सोत्तररा-
 गानामनुमतिपूर्णिमा ॥ राकानाम-
 नुमत्यस्तदेवतापितृभिः सह ।
 रशुनाश्चैव चन्द्रस्य रकीतिक्रमोऽनु-
 वज् ॥ तस्यांजातस्यफलं यथा । कर्म-
 पूर्वतुल्योयुवतिप्रियद्वय्यायः प्रविष्टः
 सततं न हर्षः । शूरोवलीशास्त्रवि-
 शारश्च ये त्वपूर्णिमा जस्य नियस्यज-
 न्तोः ॥ परी० । भाविकः । पूर्णच-
 न्द्रस्य पूरणम् । तेन निर्वृत्ता ॥
 पूर्णम् । न० ख तादिकर्मणि ॥
 आदिनादिप्रकृत्यदिग्रहः । तदु-
 क्तम् । पुष्करिण्यः सभावापीदि-
 तायतनानिध ॥ चारामश्चिप्रेषिक

पूर्वदिक्

पूर्वोक्तं विनिर्दिष्टम् ॥ अपिच ।
आशेषं तत्रागतं देवतापतनादि
॥ अत्रागतं नारायणः पूर्वमित्य
भिधीयते ॥ इति ॥ गृह्योपनिषत्-
हान्तपूर्वोक्तद्विजायाम् ॥ आरा-
नादिशक्तिशक्ति ॥ पालने ॥ दि०
परिते ॥ इत्यं ॥ परणम् ॥ पूर्वतेज
वा । पृ० । शक्तिशक्तिशक्तिनध्या
स्वतिभिः उक्तम् ॥

पूर्वः । स्त्री० पर्याप्त । उदरस्य
॥ पर्यम् ॥

पूर्वः । दि० पूर्वडी ॥ प्रावि ॥ आचो
॥ पर्ये ॥ श्रुतिभूदे ॥ न० आरथी
। पूर्वभाविभि ॥ पूर्वस्मि ॥ अति
स्वस्ते ॥ पूर्वते । पूर्वपर्ये । अ-
स्त । पृ० ॥

पूर्वजा । स्त्री० विद्यायाम् । अर्धशत
यम् ॥ पूर्वजासीनइत्यम् ॥

पूर्वजा । पं० ज्येष्ठमातरि ॥ अनादी ।

पूर्वजाः । पं० अस्तिदिव्यप्रदयर्थी ।
न्यस्तनर्षेपु । कव्यशान्तिदिग् ॥ पूर्व
दीक्षा ॥ कालिकातः सप्तम्यांज्येष्ठम् ॥

पूर्वजा । स्त्री० ज्येष्ठमातरि ॥ टा
पृ० ॥

पूर्वजिनः । पं० अतीतजिनवि० ।
मधुघोरे । शार्ङ्गकनकम् ॥

पूर्वदिक्पतिः । पं० इन्द्रो ॥

पूर्वदिक् । स्त्री० प्राच्यांदिश । पूर्व-
स्याम् ॥

पूर्वशाब्दः

पूर्वदेः । पुं० अस्ति । देवी ॥ पूर्वदा
सीदिक्य । पूर्वापरमयोशादिना
समासः ॥ यदा । पूर्वदेः । न
न्यायः द्विदेष्वत्कृष्टः । सुसुपे
तिसमासः ॥

पूर्वदशः । पुं० सूर्योदशोपलक्षितदेशे
। वर्तनी ॥

पूर्वपक्षः । पुं० शुक्लपक्ष ॥ पूर्वशाभी
पक्षस्य ॥ शास्त्रार्थप्रश्ने । तिहास
त्रिकुण्डली । क्षीय । देव्ये ।
फाहवायाम् ॥

पूर्वपक्षपादः । पुं० चतुष्पादव्यपक्ष
रान्तरातिप्रथमपादे । भाषायाम् ।
एतिहायाम् । पक्षी ॥

पूर्वपतिः । पुं० उद्याचले ॥ पूर्वप
वतः ॥

पूर्वपत्नी । स्त्री० अश्विन्यादिनक्ष
त्रान्तर्गतेषु अंगुलि ॥ तदजात
सप्तम्यांज्येष्ठम् । इन्द्रव्योमराइसी
ज्येष्ठमन्त्रोक्तान्ताः सप्तम्यांज्येष्ठ
कोत्तइत्यम् ॥ पूर्वपत्नीश्वरवासा
धिकः प्राक्त्वंगुन्वथे अन्तकाने
पदस्य ॥

पूर्वपत्नीश्वरः । पुं० उद्ययती ॥

पूर्वपक्षपादः । पुं० प्रोक्तपदस्य । पक्ष
विदितिलिपयर्थे ॥

पूर्वपक्षपादः । स्त्री० } अश्विन्यादिनक्ष
पूर्वपक्षपादः । स्त्री० } त्रिभुवनस्य

आन्तर्गतमहामन्त्रविदितिलिपयर्थे । प्री

पूर्वरात्र :

ष्ठपदासु ॥ तत्रजातस्यफलं । जि-
तेन्द्रियः सर्वकलासुदक्षोजितारि
पक्षः खलुतसानित्यम् । भवेन्मही
यान्सुतरामपूर्वापूर्वापदाभाद्रपदा
प्रसूती ॥ पूर्वाश्रिताभाद्रपदाश्च ॥
एकत्रचनान्तोपि ॥

पूर्वयज्ञः । पुं० जिनवि० । जलेन्द्रि-
मणिभद्रे ॥

पूर्वरङ्गः । पुं० नाय्यगालायाम् ॥ ना-
य्योपक्रमे । प्राक्मङ्गोते । गुणनि-
कायाम् ॥ रङ्गप्रधानस्योरङ्गविष्णु-
शान्तिकारीनान्दीपाठगीतवादित्रा-
द्यनेकाङ्गविशेषोनाय्यादौकर्त्तव्यः
कर्म्मविशेषः पूर्वरङ्गः । तदुक्तं वस-
न्तराजीये । यज्ञाव्यवस्तुनः पूर्वरङ्ग-
विष्णोपशान्तये । कुशीलवाः प्रकु-
र्वन्तिपूर्वरङ्गः प्रकीर्त्तितः वृत्ति ॥
पूर्वरङ्गविधायादौसूत्रधारविनिर्गते
। प्रविश्यात्तद्वरःकाव्यमास्यापयेन्न
टः ॥ प्रथमपूर्वरङ्गस्यततः प्रस्ताव-
नेतिच । आरम्भे सर्वनाय्यानामेत-
त्सामान्यमिच्छते ॥ पूर्वरज्यतेऽ-
स्मिन् । रङ्गे र्धञ् । कुत्पम् ॥

पूर्वरागः । पुं० नायिकानादिकयोर्द-
शाविशेषे ॥ श्रवणादर्शनाहापिमि-
धः संगठरागयोः । दशाविशेषो
योऽप्राप्तौपूर्वरागःस उच्यते ॥ इ० ॥

पूर्वरात्रः । पुं० रात्रेःपूर्वभागे ॥ रा-
त्राङ्गाहाः पुंसि ॥

पूर्वाषाढा

पूर्वरूपम् । न० पूर्वलक्षणम् ॥ वैद्यके
भाविव्याधिवोधकचिह्ने ॥

पूर्ववत् । न० अनुमानविशेषे ॥ यथा
। दृष्टस्वल्पसामान्यविषयंयत्
तत्पूर्ववदुच्यते । पूर्वप्रसिद्धमदृष्ट-
स्वल्पसामान्यमितियावत् । तद्य-
साविषयत्वे नास्ति । अनुमानज्ञान-
स्येतिपूर्ववत् । यथाधुमादुवह्निस्व-
सामान्यविशेषः पर्वतनुमीयते ।
तस्यवह्निस्वसामान्यस्वल्पस्य
वह्निविशेषोदृष्टोरसवत्याम् । वीता-
वीतभेदात्तद्विधम् ॥

पूर्ववादी । त्रि० प्राग्भियोक्तारि । प्र-
थमविदादिनि ॥

पूर्ववित् । त्रि० अतीतज्ञे ॥

पूर्वशैलः । पुं० उदयपर्वते ॥

पूर्वसरः । त्रि० अग्रगामिनि ॥

पूर्वा । स्त्री० पूर्वदिशि । प्राच्याम् ॥

तद्विग्भववायुगुणाः । पूर्वस्तुमधु-
रोवातः स्निग्धः कटुरसान्वितः
। गुरुर्विदाहशमनोवातदः पित्त-
नाशनः ॥ वृत्ति ॥

पूर्वाद्रिः । पुं० उदयाचले । दिनमूर्ध-
नि ॥

पूर्वाषाढा । स्त्री० अश्विन्यादिसप्तविं-
शतिनक्षत्रान्तर्गतविंशतिसंख्याकन-
क्षत्रे ॥ तत्रजातस्यफलंयथा । भूयो
भूयः सत्यमानानुरक्तो भक्तोदेवैव
भ्युमान्योतिदक्षः । पूर्वाषाढाज-

पृषा

मकालेयदिस्यादाषाटः स्याद्द्वैरि
वर्षिनितान्तम् ॥ पूसादर्शापाडाच ॥
पूर्वाहणः । पुं० द्विधाविभक्तदिनस्य
पूर्वभागे ॥ यथा । आवर्तनात्तु, पृ
र्वाहणोच्चपराहणसतः परः । आ
वर्तनात्० वासरस्यच्छायापरिवर्तना
त्प्रागितिशेषः ॥ द्विधाविभक्तदि
नस्यप्रथमभागे ॥ सचत्रिंशद्दण्डदि
नमानिसूर्योदयावधिदशदण्डात्मकः
कालः यथा । पूर्वाहणोवैदेवानां
मध्यदिनमनुष्याणामपराहणः पि
तृणामितिश्रुतिः ॥ अङ्गः पूर्वम्
। पूर्वापराधरेत्येकदेशिभमासः ।
राजाहः सखिभ्यजिष्टतिटष् । अ
ङ्गादिशोणत्वम् ॥

पूर्वाहणेतनम् । त्रि० पौर्वाङ्गिके ॥
पूर्वाहणोभवः । विभाषापृवाहणा
पराहणाभ्याम् ० इतिश्रुत्युलौतुत्च
। धकालतन्ध्वित्यलक् ॥

व्युः । अ० प्रातः काले । धर्मवा
सरे ॥ पूर्वस्मिन्नहनि ॥ सद्यः पर
दित्यादिनापूर्वशब्दादेव्युप्रत्ययो
निपात्यते ॥

पृषः । पुं० ब्रह्मदारुणि । तृ० इ०
भा० ॥ पृषवडौ । द्रुशुपधात्कः ॥
पृषकः । पुं० ब्रह्मदारुणि ॥ पृषएव
कः ॥

पृषा । पुं० सूर्ये ॥ जगतः पोषणा
त् । पृषाति । पुषपुष्टौ । श्वन्नु-

पृतना

चन्पूपन्नितिनिप्रातितः ।
पृषभापा । स्त्री० अन्नरात्र्यान् ।
इन्द्रनगर्याम् । सुरपर्याम् ॥
पृषमुहत् । पुं० शिवे ॥
पृषा । स्त्री० पिङ्गलापृष्टवर्तिन्यांना
ड्याम् ॥ पृषातुपिङ्गलापृष्टे नील
जीमूतसन्निभा । याम्यभागस्यनेत्रा
न्तायावत्पादतलंगता ॥
पृक्का । स्त्री० मरुन्मालायाम् । पिशु
नायासोषधौ । असारक० इ० भा०
। पिडिं० इ० गौ० भा० स्पृश्यते । स्पृ
शस्पर्शने । वा० कक् । पृ० ॥
पृक्तम् । न० धने ॥ त्रि० सन्निते ॥
सम्पर्कयुक्ते ॥ पृच्यते । पृची० ।
क्तः ॥

पृक्तिः । स्त्री० सम्पर्के । स्पृष्टौ ।
स्पर्शे ॥ पर्वनम् । पृचीसम्पर्के ।
क्तिन् ॥

पृच्छा । स्त्री० अनुशोणे । प्रश्ने ॥ प्रच्छ
नम् । प्रच्छञ्जीप्सायाम् । गुरोश्चह
लङ्त्वः । सम्प्रसारणम् ॥

पृच्छितनुः । पुं० प्रश्नलग्ने ॥
पृच्छाम् । त्रि० प्रष्टव्ये ॥

पृतना । स्त्री० सेनामात्रं ॥ सेनावि
शेषे । तिसृपुवाहिनीषु ॥ अर्चभाः ॥
२४३ । रथाः २४३ । अश्वानाः ७२
८ । पादातिकाः १२१५ । समस्तस
ङ्ख्ययाखत्रिचतुर्विंशतिभिः स्मृ
ता । २४३० ॥ प्रियते । पृड्व्या-

पृथक्पणी

यामे । वा० तनः गुणाभावश्च ॥
 पृतनाषाट् । पुं० इन्द्रे ॥ पृतनांसह
 ते । षहमर्षणे । छन्दसिसहइति०
 गिवः सहेरितिषः ॥
 पृथक् । अ० भिन्ने । विनार्थे । अन्तरे
 ष । ऋते ॥ अमङ्कीर्णे ॥ नानार्थे ॥
 पर्ययति । पृथक्प्रक्षेपे । वा० कक् ॥
 पृथक्त्वम् । न० पृथक्प्रत्ययासाधारण
 कारणत्वे ॥ यथा । सङ्ख्यावच्चपृ
 थक्त्वं स्यात्पृथक्प्रत्ययकारणम् ।
 अन्योन्याभावतोनास्य चरितार्थत्व
 मुच्यते ॥ अस्मात्पृथगियंनेतिप्रती
 तिर्हिविलक्षणा ॥ पृथक्त्वं निरूपयति
 सङ्ख्यावदिति । पृथक्प्रत्ययासाधा
 रणकारणं पृथक्त्वम् । तन्नित्यता-
 दिकंसंख्यावत् । यथानित्येष्वेक-
 त्वं नित्यम्० अनित्यं अनित्यम्० आ
 श्रयद्वितीयक्षणे चोत्पद्यते आश्रयना-
 शान्नश्यति० तथापृथक्त्वमपि द्वित्वादि
 वत् द्विपृथक्त्वादिकमपीत्यर्थः । हेयो
 पादेयविवेके ॥ भेदे ॥ भावेत्त्वः ॥
 पृथग्भावे । परस्परभिन्नत्वे ॥
 पृथक्त्वचा । स्त्री० मूर्धायाम् । कर्क-
 रीला० इ० भा० । देव्याम् । म-
 धुरसायाम् ॥ पृथक्त्वचायस्याः ॥
 पृथक्पणी । स्त्री० पृथ्निपण्याम् । चि
 अपण्याम् । पीठवनी० इ० भा० ।
 चाकुल्या० इ० भा० ॥ पृथक्अस
 त्तंपर्णमस्याः । पाककर्णेतिडीष् ॥

पृथाजः

पृथगात्मता । स्त्री० विवेके ॥ व्यक्तौ ॥
 पृथगात्मायस्य । तस्यभावः । त
 ल् । तलन्तं स्त्रियाम् ॥
 पृथगात्मिका । स्त्री० व्यक्तौ ॥
 पृथग्जनः । पुं० मूर्खे ॥ नीचे ।
 अधमे ॥ पृथक्कार्योजनः असंभ्य-
 त्वात्पृथग्जनः । शाकपार्थिवादिः
 ॥ सज्जनेभ्यः पृथग्भूतो जनोवा ॥
 त्रि० पापिनि ॥ भिन्नलोके ॥
 पृथग्रूपः । त्रि० बहुविधे ॥ पृथ
 यूपमस्य ॥
 पृथग्वत्मात्मा । पुं० वायौ ॥ पृथक्-
 नानाविधवत्सञ्चरणमात्मास्वभा
 वोऽस्य ॥
 पृथग्वादः । पुं० द्वैतिनि ॥ पृथक्
 नानावस्तु० इत्येवंवदनयस्य ॥
 पृथग्विधः । त्रि० नानारूपे ॥ पृथक्
 धर्माधर्मादिसाधनवैचित्येण० पर
 स्परविलक्षणाविधायस्य ॥
 पृथग्वीजः । पुं० भङ्गातके ॥
 पृथक् । भिन्ने । विलक्षणे ॥ प्रथयति
 । प्रथं० । प्रथः कित्सम्प्रसारणश्चे
 त्यजिः ॥
 पृथवी । स्त्री० भुवि । पृथिव्याम् ॥
 प्रथते । प्रथविस्तारे । प्रथेः षवन्
 सम्प्रसारणश्चेत्येके । पित्वान्डीष् ॥
 पृथा । स्त्री० कुल्याम् । बसुदेवस्वस
 रि । पाण्डोः पत्न्याम् ॥
 पृथाजः । पुं० कुम्भीपुत्रे । युधिष्ठि

पृथिवी

रभीमादौ ॥ पृथाया : पृथायांवा
जातः जनी० । ङः ॥ अर्जुनपाद
पे ॥

पृथापतिः । पुं० पाण्डुनृपे ॥ पृथा
याःपतिः ॥

पृथिका । स्त्री० शतपथाम् ॥

पृथिवी । स्त्री० गोत्रायाम् । क्षमायाम्

। भूमौ । शब्दस्पर्शरूपरसतन्मात्र
सहिताद्गन्धतन्मात्रादुत्पन्नायांशब्द
स्पर्शरूपरसगन्धगुणायाम् ॥ पृथि
वीपञ्चमंभूतंघ्राणश्चाध्यात्ममुच्यते ।

अधिभूततथागन्धोवायुस्तत्राधिदैव
तम् ॥ न्यायमतेनपृथिवीविभजते
। गन्धवतीपृथिवी । साद्विधा । नि

त्याऽनित्याच । नित्यापरमाणुरूपा
। अनित्याकार्यरूपा । पुनस्त्रिविधा
। शरीरेन्द्रियविषयभेदात् । शरीर

मस्मदादीनाम् । इन्द्रियंगन्धग्राह
कंघ्राणंनासायवर्ति । विषयोऽमृत्पा-

षाणादिः । इति ॥ प्रथते । प्रथवि
स्तारे । प्रथेषिवन्सम्प्रसारणश्च । पि

त्वान्ङीष् ॥ प्राणप्रदानात्सपृथु-
यस्माद्भूमेरभूत्पिता । ततस्तुपृथि

वीसञ्चामवापाखिलधारिणी ॥ ग-
न्धोघ्राणेन्द्रियञ्चापिकाठिन्यंगौरवं
तथा । वसुन्धरागुणाएतेगदिता
गुणवेदिभिः ॥ रविचन्द्रमसोर्या
वन्मयूखैरवभासाते । ससमुद्रसरि

च्छिलातावतीपृथिवीस्मृता ॥

पृथुकः

पृथिवीक्षित् । पुं० राजनि ॥ पृथि-
व्याञ्चयतिवसति । क्षि० । क्षिप्०
तुक् ॥

पृथिवीगीता । स्त्री० विष्णुपुरोयोक्त
पृथिवीकथायाम् ॥

पृथिवीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥

पृथिवीपतिः । पुं० भूपाले ॥ पृथि-
व्याःपतिः ॥ नाऋषिः कुरुतेकाव्यं
नारुद्रोरुद्रमर्चति । नादेवेशोददा-
त्यङ्गनाविष्णुः पृथिवीपतिः ॥ ऋ
षभाख्यौषधे ॥ कृतान्ते ॥

पृथिवीपालः । पुं० राज्ञि ॥

पृथिवीशक्रः । पुं० राजनि ॥

पृथुः । पुं० अग्नौ । त्रेतायुगेसूर्यवं
शीयपञ्चमनृपे । वेगनृपस्यदक्षिण

करमथनाज्जाते । प्रजारञ्जनादादि
राजोपाधिप्राप्ते ॥ पृथते । प्रथप्रख्या

ने । प्रथिऋदीतिकुः सम्प्रसारणश्च
॥ श्योनाकवि० ॥ स्त्री० त्वक्पण्यां

म् । हिङ्गुपत्याम् ॥ कृष्णाजीरके
अहिफेने० । क्षि० । महति । वि

स्तीर्णे ॥ स्थूले ॥ निपुणे ॥

पृथुकः । पुं० क्षिपिटे । क्षिपिडा०
द्व० भा० ॥ यथा । शालयः सतु
षाआर्द्राभृष्टाश्चक्रुटितास्ततः ।
कुट्टिताश्चिपिटाः प्रोक्तास्ते स्मृता
पृथुकाश्चपि ॥ पृथुकागुरवोवात-
नाशनाः श्लेषलाश्चपि । सञ्जीरा
वृंहणावृष्याबल्याभिन्नमलाश्चते ॥ पृथु

पृथु, स्वान्य :

रैव । संज्ञायांकन् ॥ यद्वा प्रथते ॥
 प्रथप्रस्थाने । पर्थयति० पर्थ्यतेवा ।
 पृथुप्रलेपे । चु० । अर्भकपृथुकेति
 पृथेवांककन्० प्रथःसम्प्रसारणश्च ॥
 यद्वा । पृथुकायति । कौशब्दे ।
 आतद्धतिकः ॥ त्रि० शिशौ ।
 अर्भके ॥

पृथुका । स्त्री० हिङ्गुपत्याम् ॥ वा-
 लिकायाम् ॥

पृथुकोलः । पुं० राजवदरे ॥

पृथुच्छदः । पुं० हरिर्भे ॥ त्रि०
 वृहत्पत्रे ॥

पृथुपत्रः । पुं० रक्तलशुने ॥ हरिर्द
 भे ॥

पृथुजलाशिका । स्त्री० शय्याम् ॥

पृथुरोमा । पुं० मर्त्ये ॥ पृथुनिम
 महान्तिरोमाण्यस्य । रोमशब्दे नप
 दोर्चे तिस्रामी । वल्कलमितिस-
 र्वधरः ॥ त्रि० वृहत्तोमयुक्ते ॥

पृथुलः । त्रि० विशाले ॥ पृथुपृ
 थुत्वमस्यास्ति । सि० लक्ष् ॥ पृथु
 पृथुत्वात्तिवा । कः ॥

पृथुला । स्त्री० हिङ्गुपत्याम् ॥ टाप

पृथुशिम्भः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥

पृथुशेखरः । पुं० पर्वते ॥ पृथुर्महा
 न्शेखरीऽस्त्व ॥

पृथुमेनः । पुं० राज्ञि ॥ पृथ्वीमेना
 यस्य ॥

पृथुः । पुं० शुक्रे ॥

पृथ्वीजम्

पृथुदकम् । न० तीर्थविशेषःप
 पृथुदरः । पुं० मेषे ॥ त्रि० वृहत्कु-
 क्षौ ॥

पृथ्वी । स्त्री० भूमौ । अचलायाम् ।

धरायाम् ॥ म० त्वहत्यामुक्पत्याम्

हिङ्गुपत्याम् ॥ कृष्णजीरके ॥ वृता

ईन्मातरि ॥ वृहदेलायाम् ॥ पुन

नवायाम् ॥ प्रथते प्रथविस्तारे० प्र

स्थानेवा । प्रथिमदिभ्रमजांसम्प्रसा

रक्षमितिकुः । वीतोगुणवचनादि

तिडीप् ॥ वर्णवृत्तविशेषे । तद्यच्च-

णं यथा । जसौजसबलावसुयहय-

तिसृपृथ्वीगुरुरिति । अपिच । प-

योधरपयुताम्फु रत्कनकयुग्मताटहि

नीसुवर्णरुचिकङ्कणाललितभावव-

न्नपुरा । सुवर्णरुचिरालसङ्कवणरु

पवत्कुण्डलाभुजङ्गपतिवर्णिताहर

तिङ्गन्तपृथ्वीमम ॥ यथा । क्षताध

रतटीचनस्वसितमङ्गरागव्यथीदृशी

रपिचशोभिमाभवतिकारणादन्यत्

। इदं तवपरप्रियानिभृतसङ्गमय्यन्न

कामुखेयदिदमञ्जनंरहसिचार्द्धचन्द्र

गले ॥

पृथ्वीका । स्त्री० वृहदेलायाम् ॥ कृष्ण

जीरके ॥ कलाजाय्याम् ॥ हिङ्गुप

त्याम् ॥ प्रथते । प्रथप्रस्थाने । फर्फ

रीकादयश्चे तिसाधुः ॥

पृथ्वीकुरवकः । पुं० श्वेतमन्दारे ॥

पृथ्वीजम् । न० गडलवणे ॥

पृषत :

पृदाकुः । पुं० वृद्धिके । व्याघ्रे ॥ सर्पे ॥
चित्रके ॥ पर्दते । पर्द० । पर्देर्निक्सम्प्र
सारणमल्लोपश्च तिकाकुप्रत्ययः ॥
पृग्निः । स्त्री० रश्मौ ॥ त्रि० अल्पत-
नौ ॥ स्पृशति स्पृश्यतेवा । स्पृ-
शसम्पञ्च । घृपृशीतिसाधुः ॥ पृ-
च्छति० पृच्छतेवा । पर्षति० पृष्यते
वा । प्रच्छन्तीप्सायाम् । पृषुसेचने
वा । पूर्ववत्साधुः ॥

पृष्णिका । स्त्री० कुम्भिकायाम् ॥
पृष्णिगर्भः । पुं० गदागर्जे । श्रीकृष्ण ॥
पृष्णिपर्णी । स्त्री० पृथक्पर्णायाम् । अ-
ङ्प्रिवल्लिकायाम् । चक्रौत्० इ०
पिठवनि० इ० च० भा० । चाकु-
लिया० इ० गौ० भा० ॥ पृष्णिप-
र्णीचिदोषद्वीवृष्योष्णामधुरासरा ।
हन्तिदाहज्वरश्वासरक्तातीसारतृड्-
वमीः ॥ पृष्णिरल्पपर्णमस्याः ।
पाककर्णैतिङीप् ॥

पृष्णिभद्रः । पुं० श्रीकृष्ण ॥
पृष्णिशृङ्गः । पुं० विष्णौ ॥ गणेशे ॥
पृष्णो । स्त्री० वारिपर्णायाम् ॥
पृषत् । पुं० मृगे ॥ न० विन्दौ ॥ त्रि-
श्वेतविन्दुयुक्ते ॥ पर्षति । पृषुसे-
चने । वर्त्तमानेपृषद्बृहन्महदिति
अतिप्रत्ययोगुणाभावश्चनिपात्यते ।
शतृवदस्यकार्यम् ॥

पृषतः । पुं० पृषाकमृगे । चित्रमृगे ॥
यथा । पृषतश्चन्द्रविन्दुः स्याद्भरिणा

पृषभाषा

त्किञ्चिदल्पकः ॥ पृषतस्तुभवेत्सुादु-
र्गहकः शीतलोलघुः । दीपनोरोच-
नः श्वासज्वरदोषत्रयासृजित् ॥
इति ॥ विन्दौ ॥ त्रि० श्वेतविन्दु-
युक्ते ॥ पर्षति । पृषु० । पृषिर-
ञ्जिभ्यांकिदित्यतच् ॥ यद्वा । पृष-
ताः विन्दवः मन्थस्य । अर्गत्रा-
द्यच् ॥

पृषताम्सृतिः । पुं० वायौ ॥

पृषताश्वः । पुं० वायौ । अनिले ॥

पृषतोमृगविशेषोऽश्वोवाहनमस्य ॥

पृषती । स्त्री० मृग्याम् ॥

पृषत्कः । पुं० वाणे । शरे ॥ पर्षति

पृषु० । लटः शट् । संज्ञापूर्वक

त्त्वान्नगुणः ॥ यद्वा । वर्त्तमाने

पृषन्महदितिसाधुः स्वार्थेकन् ॥

पृषदश्वः । पुं० गम्भवहे । पवने ।

वायौ ॥ पृषन्मृगभेदोऽश्वोवाहन

मस्य ॥ पृषतामम्बुकरणानामश्वद्व

वेतिवा ॥

पृषदाज्यम् । न० सदध्याज्ये । दधि

मिश्रितघृते ॥ पृषत्तदाज्यञ्च ॥

यद्वा । पृषद्भिः सहितमाज्यम् ॥

पृषद्वलः । पुं० वायुश्वे ॥

पृषन्तिः । पुं० विन्दौ ॥ यथा । पयः

पृषन्तिभिः स्पृष्टावांतिवाताः श

नैः शनैरितिजाम्बुवतीविजयका

व्यम् ॥

पृषभाषा । स्त्री० इन्द्रपुर्याम् ॥

पृष्ठवंश :

पृषाकरा । स्त्री० चन्द्रास्मनि । वट
खराड०भा० ॥

पृषातकम् । न० सदध्याज्ये ॥

पृष्टम् । न० सामगानांमाध्यन्दिन
सवनेगीयमानस्तीचाणां नामधेये ॥

त्रि० कृतप्रश्ने । उपामन्विते ॥

पृष्कः क्तः ॥

पृष्टव्यः । त्रि० जिज्ञासिते ॥

पृष्टम् । न० शरीरपश्चाद्भागे । पार्श्व
स्थाने । पीठ०इ०भा० ॥ अस्यशु
भाशुभलक्षणयथा । सुस्निग्धमांस
लंपृष्टमभग्नश्चाप्यरोमशम् । सध
मानांविपर्यस्तनिर्दनानांप्रकौर्त्ति
तमितिसमुद्रः ॥ चरममात्रे ॥
पृष्यते । पृषु० । तिथपृष्टगृथति
सावु ॥ स्तोत्रत्रिंशत्पिपृष्टम्० त्रि
चाधिकरणे० पृष्टैः स्तुषतइत्यादौ
तथानिर्गयात् ॥

पृष्टयन्त्यः । पुं० गडौ । कृव० इ०
भा० ॥

पृष्टतः । अ० प्रश्नात् । पृष्टद्विग्रे ॥

पृष्ट इति । आद्यादिच्चात्तसिः ॥

पृष्टदृष्टिः । पुं० भल्लके ॥

पृष्टमांसाहः । त्रि० परोक्षे दोषाभि
धाश्रिनि ॥ वाक्याभिधाश्रिनि ॥
इ० त्रिकागडशेषः ॥

पृष्टमांसादनम् । न० परोक्षे दोषकी
र्त्तने ॥ त्रि० तद्वति ॥

पृष्टवंशः । पुं० रौठके । पृष्ठास्थि

पिचकः

नि ॥ सतुगर्भमासमात्रेण भवति ॥

पृष्ठवहः । पुं० पृष्ठ्याश्वे ॥

पृष्ठवास्तु । न० गृहस्थोपरिगृहे ॥

पृष्ठवाट्०इ० । पुं० युगपार्श्वगृषे ।

पृष्ठवाहनि ॥

पृष्ठवाहः । पुं० } गृषे ॥
पृष्ठवाहकः । पुं० }

पृष्ठवाह्यः । पुं० भारवाहकगृषे ।
स्थौरिणि । पृष्ठा ॥

पृष्ठशृङ्गः । पुं० वनच्छागे ॥

पृष्ठशृङ्गी । पृष्ठा शभीरी । सैरिभे ॥
शंठे ॥ भीमसेने । वृकोदरे ॥

पृष्ठहायजः । पुं० धान्यविशेषे ॥ मत
कृजे ॥

पृष्ठी । पुं० मत्स्यविशेषे ॥

पृष्ठोदयः । पुं० राशिविशेषे ॥ मेषो-
दयः कर्कटश्चधनुर्भकरएवच । पृष्ठी
दयाः पंडेवैतमीनश्चापितथैवच ॥

पृष्ठाः । पुं० स्थौरिणि । पृष्ठेनभारव
नशीलेघोटके ॥ न० पृष्ठवर्न्दे ॥ य-
ज्ञविषयेऽहः स्मरन्ति ॥ पृष्ठानांस
सृहः । पृष्ठाद्यन् ॥ प्रशस्तमतिप्र
यितंपृष्ठमस्य । अन्येभ्योपीतियहा

पृष्ठाः । पुं० सूर्ये ॥

पृष्ठाक्ता स्त्रीः } कत्तृणे । कुम्भ्या
पृष्ठी । } म् ॥

पिचकः । पुं० उल्लुके । वायसाराती
। कौशिके ॥ घृके ॥ गजलाङ्गूल
मूले । तद्गुदाच्छादकमांसपिण्डवि

पिपीयमान :

शेषे ॥ पचति० पच्यतेवा० दुःखं
न । डुपचप्० ॥ पचिमच्चोरिच्चो-
पधायाड्विबुन् । अतद्रत्वम् । पु
गन्तं तिगुणःपर्यङ्कं० मेप० । यके ॥

पेचकी । पुं० हस्तिनि ॥

पेचिलः । पुं० गजे । हस्तिनि ॥

पेचु । न० पंचुल्याम् ॥

पेचुकम् । न० नाडीचशाके । पेचुल्या
म् ॥ त्रिकाण्डशेषकेचुकमितिपाठः

पेचुली । स्त्री० पेचुनि । नाडीचशाके
पेटः । पुं० प्रहस्ते । पेटति । पिट०
। प० अच् ॥

पेटकः । पुं० न० पिटके । पुस्तका
दीनांमञ्जुषायाम् । पिटार० इ०
भा० ॥ त्रि० कट्खके । समृद्धे ॥
पेटति । पिटशब्दसंघातयोः ।

एबुल् ॥

पेटाकः । पुं० पेडायाम् । पेटके ॥

पेटिका । स्त्री० वृक्षविशेषि० । कुबेरा
द्याम् । कृष्णवस्त्रिकायाम् ॥

पेटी । त्रि० पेटके ॥

पेडा । स्त्री० पेटके । मञ्जुषायाम् ।
बृहत्पेटाके ॥ पिण्डते । पिडिसं-
घाते । प० अच् । अनित्यस्वाप्नसु
म् ॥

पेत्वम् । न० अमृते ॥ घृते ॥ पीयते ।
पा० । अर्न्यभ्योपिहृश्यतइति०
इत्वन् ॥

पिपीयमानः । त्रि० अस्त्रासक्त्यापीय-

पेयूष :

माने ॥

पेयम् । न० पयसि । जले ॥ दुग्धे ॥

मद्ये ॥ अष्टविधाज्जान्तर्गतान्नवि० ।

यथा । भोज्यं पेयं तथा चूर्णं लेह्यं खाद्यं च
चर्वणम् । निष्ये षष्ठैव भक्ष्यं स्याद्-

न्नमष्टविधं स्मृतम् ॥ इ० रा० नि० ॥

त्रि० पानयोग्यद्रव्ये । पातव्ये ॥

पातुयोग्यम् । पा० । यत् । ईदति

। गुणः ॥

पेया । स्त्री० श्यामायाम् ॥ अक्षमगर्भे

॥ सिकृषसमन्वितपेयद्रव्ये ॥ पेया

विधिर्गुणाश्च । चतुर्दशगुणेनीररक्त

शाल्यादिभिः कृता । द्रवाधिका-

स्वल्पसिकृषापेयाप्रोक्ताभिषग्वरैः ॥

सातिलघ्नीयाहिष्नीचधातुपुष्टिविधा

धिनी । स्वदाग्निजननीक्षयावात-

वर्चान्मुनीभिनी । शुग्ठीसंधवसंयु

क्तादीपनीपाचनीचसा ॥ आमशून

हरीरुच्यास्याद्विबन्धविनाशिनी ॥

पातुयोग्या । पा० । यत् । ईद्गुणी

। टाप् ॥

पेयूषः । पुं० न० अमृते ॥ नव्यदु-

ग्धे । सप्तदिवसावधक्षीरे ॥ आम

सराचप्रभवंक्षीरं पेयूष उच्यते ॥ पीय

ते० पीयतेऽनेनवा । पीयइतिस्त्री

बोधःतुः प्रीती । पीयेरुपन् । वह

लवचनात्पक्षिगुणः ॥ अग्निमंदो-

गाल्कठिनतांगतेनप्रसृतादाःगोः

क्षीरं तत्कालसूतायावन्-

पेवलि :

पेयूपमुच्यते ॥ नव्यघृते ॥

पेरु : । पुं० सूर्ये ॥ बङ्गौ ॥ समुद्रे
॥ पीयते । पीड्पाने । निपीभ्यां
रु : ॥पेरोजम् । न० उपरत्नवि० । पेरञ्जि ।
पिरोजा० इ० भा० ॥ तद्विधम् ।
भस्माङ्गहरितञ्च । तस्यगुणा : । पे
रोजंमुकषायस्यान्मधुरं दीपमंपरम् ।
स्यावरंजंगमञ्चैवसयोगाच्चयथावि
पम् ॥ तत्सर्वनाशयेच्छीघ्रं गूलंभूता
दिदोषजम् । पाठान्तरम् यथा ॥पेरोजंमुकषायस्यान्मधुरं दीपनं द्वयोः
। स्यावरादिविषघ्नं स्याद्धरितञ्चापरं
शृणु ॥ शीताङ्गनाशयेच्छीघ्रं गूलंति
मिरभूतजम् ॥ इ० रा० नि० ॥

पेलम् । न० अण्डकोषि ॥

पेलवम् । त्रि० विरले ॥ अत्रसावका
शत्वंप्रकारः ॥ पेलनम् । पिलभे
दने । घञ् । पेलीस्यास्ति । अन्ये
भ्योपीतिबः ॥ कीमले कृशे ॥पेवलि : । स्त्री० नृत्त्यविशेषे ॥ यथा ।
ताण्डवञ्चतथालास्यं द्विविधं नृत्त्यमु
च्यते । पेवलिर्बहुरूपाचताण्डवं द्वि
विधंमतम् ॥ अङ्गविचपवाहुल्यं
तथाभिनयशून्यता । यत्रसापेवलि
स्तम्या : संज्ञादेशीतिलोकतः ॥
क्रेदनंभेदनंयत्रबहुरूपामुखावली ॥
ताण्डवंबहुरूपन्तद्वारुणागलमुद्धत
मिति ॥

पेषणी :

पेशलम् । न० सौकुमार्ये ॥ त्रि० ह-
चिरे । रम्ये । चारौ । सुन्दरे ॥
दत्ते । कुशले । चतुरे ॥ कोमले
॥ पिशन्नवयवे । भावेघञ् । पेशं-
लाति । ला० । कः ॥ वा० पिशे
रलज्वा ॥ पेशीम्यास्ति । सिन्धा-
दित्वालज्वा ॥ धूर्त्ते ॥ कर्मणामन
सावाचावपुषाचशोभनत्वात् ॥ पेश
लोबिष्णुर्वासुदेवः ॥ तथाविधो
न्योपि ॥

पेशः । न० रूपे ॥

पेशस्तत् । पुं० हस्ते ॥ कीटवि० ।
किमिरके० इ० गौ० भा० ॥पेशिः । पुं० शतकोटी । वच्चे ॥ स्त्री०
अण्डे ॥ पिशिनवयवे । हृपिशिरु
हिव्वतीत्यादिना० इन् ॥ माषविद
ले ॥पेशी । स्त्री० सुपक्वकलिके ॥ मांस्या
म् ॥ अण्डभेदे ॥ कृदिकारादक्तिन
द्रतिडीष् । गौरादिर्वा ॥ पिशाच्या
म् ॥ राजसीभेदे ॥ नदीविशेषे ॥पेशीकोषः । पुं० पक्षिडिम्बे । अण्डे
॥ पेशीनांमांसखण्डानां कोषोभा
ण्डागारइतिस्वामी ॥पेषणम् । न० चूर्णने । पिष्लुसंचूर्णने
भावेल्द्युट् ॥ खले ॥ स्त्रुहीद्रुमे ॥

पेषणिः । स्त्री०) पेषणशिलायाम् ।

पेषणीः ।) दशदुषलात्मि-

पैत्तिकम्

कायाम् । पट्टे । गृहकच्छपे । सि
ल० इ० भा० ॥

पेषलः । त्रि० पेशले ॥

पेषाकः । पुं० पेषय्याम् ॥

पैशुषः । पुं० कर्णे ॥

पैठरः । त्रि० उख्ये । स्थालीपक्वमां
सादौ ॥ पिठरेसंस्कृतम् । संस्कृतंभक्षा
इत्यञ् ॥

पैठीनसिः । पुं० स्मृतिकारकेमुनि
विशेषे ॥

पैण्डन्यम् । न० भैक्षजीविकायाम् ॥

पैतामहम् । त्रि० पित्ये । पितामह
सम्बन्धिनादौ ॥ पितामहस्ये इम्

। तस्ये इमित्यञ् ॥ स्त्रियांपैतामही

पैटकम् । त्रि० पितृसम्बन्धिनिधनादौ

॥ मुखेनस्थीयतेयत्रसदेशः खलुपै

टकः ॥ पितुरागतम् । पितुर्यञ्

। तिचकाराड् ॥ ङीपि० पैटकीवि

द्या ॥

पैटकभूमिः स्त्री० । पितृसम्बन्धिम्याने ॥

पैटष्वसेयः । त्रि० पितुर्भागिनौसन्त

तौ ॥ पितृष्वसुरपत्यम् । ढकिलोपः

। अतएवज्ञापकाड् ॥ स्त्रियांपैट

ष्वसेयौ ॥

पैटष्वस्त्रीयः । त्रि० पितुर्भागिनेये ।

पैटष्वसेये ॥ पितृष्वसुरपत्यम् ।

पितृष्वसुच्छञ् ॥

पैत्तः । त्रि० पैत्तिके ॥

पैत्तिकम् । त्रि० पित्तजव्याधौ । पि-

पेशाचः

त्तसम्भवे ॥ पित्तस्यशमनंकोपनंवा
वातपित्तघ्नं प्लभ्यः शमनकोपनयो
रितिठञ् ॥

पैत्रम् । न० पितृतीर्थे । तर्ज्जन्यंगुष्ठयो
र्मध्ये ॥ पितृणामिदम् । तस्ये इ
मित्यञ् ॥ त्रि० पितृसम्बन्धिनि ॥

पैत्राहोरात्रः । पुं० पितृलोकस्यदि
वारात्रौ । नृणांमासे ॥ कृष्णपक्षः
पितृणांदिनम् ॥ शुक्लपक्षोरात्रिः ।
पितृणामयम् ॥ पैत्रः । पैत्रश्चासा
वहोरात्रश्च ॥

पैत्यः । पुं० दैवसर्गप्रभेदे ॥

पैप्यलम् । त्रि० पिप्यलकाण्डे ॥ पि-
प्यलभस्त्रनि ॥ पिप्यलस्यावयवीवि
कारोवा । अवयवेचेत्यञ् ॥

पैलः । पुं० ऋषिविशेषे । ऋग्वेदधा
रकेव्यासशिष्ये ॥ पीलायात्रपत्यम्
। पीलायाचेत्यञ् ॥

पैलियः । पुं० पैले ॥ पीलायात्रपत्य
म् । अणभावे० द्वाच इति० ढञ् ॥

पैशाचः । पुं० अष्टप्रकारविवाहान्त
र्गताष्टमविवाहे ॥ पैशाचः कन्य-
कांछलात् । कलमाहमनुः । मुष्ठां

मत्तांप्रमत्तांवारहोयत्रीपगच्छति ।
सपापिष्ठोविवाहानांपैशाचश्चाष्टमो
धमः ॥ पिशाचस्येवायम् । अञ् ॥

पिशाचएववा । स्वार्थिकः प्रज्ञाद्य
ञ् ॥ दैवसर्गविशेषे ॥ त्रि० पिशाच
सम्बन्धिनि ॥

पोटगल :

पैशाचिक : । त्रि० पिशाचसम्बन्धि
नि ॥

पैशुनम् । न० परस्मैपरोक्षपरदोषप्र
काशने ॥ पिशुनस्यकर्मभावोवा ।
यु० । ङ्ग् ॥

पैशुन्यम् । न० अविज्ञातदोषाविष्क
रणे । पिशुनतायाम् । खलतायाम्
॥ पिशुनस्यदुष्कर्मनस्यकर्मभावोवा ।
ब्रा० घ्यञ् ॥ परोक्षेपरदूषणकथने ॥
गुरुनृपतिबन्ध, भ्रातृमित्रसकाशेष-
धीपघातार्थदोषोपाख्यानं पैशुन्य
मितिबदन्ति ॥

पैष्टः । त्रि० पिष्टसम्बन्धिनि ॥

पैष्टिकम् । न० मद्यविशेषे ॥ पिष्टानां
समूहे ॥

पैष्टी । स्त्री० विविधधान्यविकारजा
यांमदिरायाम् । वारुण्याम् ॥ पै-
ष्टीकटुम्लतीक्ष्णास्यादीषद्गौडीसमा
परा । वातहृत्कफकृज्वीषत्पित्त
कृन्मोहनीचसा ॥ पिष्टस्य यम् ।
तस्य दमिच्यम् । डीप्

पोगरुडः । पुं० बालके ॥ बालआषो
डषाडर्षात्पोगरुडस्यापिशब्दितः
इतिनारदः ॥ दशवर्षीयबालके ।
त्रि० विकलाङ्गे ॥ पयते० पुनाति
वा । विच् । पोगरुडएकदेशोस्य ॥

पोटः । पुं० वैश्वभूमौ । वास्तौ ॥

पोटगलः । पुं० नले । नरकट० नरसल०
इ० भा० ॥ काशे । इच्छुगन्धायाम्

पोतः

। कांस० इ० भा० ॥ मत्स्यविशेषे
॥ पोटेनसंज्ञे षेणगलति । मलचद
ने० स्रवणेच । अच् ॥

पोटा । स्त्री० स्त्रीपुंसलक्षणायाम् ।
स्त्रीपुंसयोः स्तनश्मश्रादि चिह्नयु
क्त्याम्योषिति ॥ पोटयति । पुट
भाषार्थञ्चुरादिः । पचाद्यच् ॥
दास्यां ॥

पोटली । स्त्री० पोटलिकायाम् । पोट
ली० इ० भा० ॥ यथा । शुद्धर्थं
त्रिफलाक्वाथेगुडूच्याः क्वाथएववा
। दोलायन्ते पुरः पाच्यः पोटुल्या
वस्त्रवहया ॥

पोडुः । पुं० कपासास्थितले ॥

पोतः । पुं० शिशौ ॥ वहिच । समुद्र
तरणार्थनीकाविशेषे । समुद्रयाने
। वार्षटे । जहाजा० जहाज० इ०
आधुनिकभाषा ॥ यथा । समुद्रया
नेरत्नानिमहामौल्यानिसाधुभिः
रत्नपारीक्षकैः सार्द्धमानयिष्ये वक्तु
निच । शुकेनसहसंप्राप्तोमहान्तंल
वणार्णवम् । पोतारूटास्ततः सर्वे
पोतवाहैरुपासिताः ॥ अपारिदुस्त
स्तरेऽगाधेयांतिवेगेननिच्यशः । इ०
वाराहगोकर्णमाहात्म्याध्यायः ॥
पोतोदुस्तरवारिराशितरणेदीपोन्ध
कारागमे वृत्त्यादि । गृहस्थाने ।
पोता० इ० गौ० भा० ॥ वासि
। दशवर्षीयगजे । पुनाति० पूयते

पोताधानम्

वा । पूञ्० । हसिमृशितितन्
॥ यद्वा । पवते । पूङ्० । पूर्ववत्त
न् ॥

पोतकी । स्त्री० श्यामायाम् । सौन
चिडी० इ० भा० ॥ पूतिकायाम्
उपोदिकायाम् । मन्त्रवे० अमृतव
ल्लरौतिप्रसिद्धा । पोदशाक इ० भा०
॥ पोतकीशीतलास्निग्धाश्च घलावा
तपित्तनुत् । अकंठ्यापिच्छलानि-
द्राशुक्रदारक्तपित्तजित् ॥ बलदारु
चिह्नन् पथ्या वृहती तप्तिक-
रिणी ॥

पोतजः । पुं० कुञ्जरादी ॥

पोतवणिक् । पुं० सांघात्रिके । नावा
मानावाश्लिष्यकरे ॥ पोतेनीप्रलक्षि
तोवणिक ॥

पोतवणिकप्रियः । पुं० बुधप्रभेदे ॥

पोतवणिकः प्रियायस्यः ॥

पोतरत्नकः । पुं० केनिपाके । पत-
वार० इ० भा० ॥ हालि० इ०
गौ० भा० ॥

पोतवाहः । पुं० नियामके । गुणह
स्योपरिस्थितेनाविकवि० ॥ वहिच
वाहके । दांडी० इ० गौ० भा० ॥

पोतवहति । वह० । कर्मण्यण् ॥

पोताच्छादनम् । न० वस्त्रकुट्टिमे ॥

पोताधानम् । न० क्षुद्राण्डमत्स्यसंघा
ते । पोना० इ० गौ० भा० ॥

पोतेवहिचेषाधीयन्ते । धाञः क

पोलिन्दः

र्मणिल्युट् ॥ यद्वा । पोतोऽर्भकः
आधीयतेऽत्र ॥ अधिकरणेल्युट् ॥

पोतासः । पुं० कर्पूरविशेषे ॥

पोतिका । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

पूतिकायाम् ॥ मूलपोच्याम् ॥

पोती । स्त्री० पक्षिणांमृत्युपथ्ये ॥

पोतस्यवृद्धनौकायाम् ॥ पोतात्व
यसिप्रथम इतिडीप् ॥

पोता । पुं० ऋत्विजि ॥ पुनाति ।

पूञ्० । तन्विधातृत्विचुचानुपस

र्गस्येतिटन् ॥ नमूनेष्टृत्वष्टृहोत्पो

तभातजामातृदृष्ट इति साधुः

॥ विष्णौ ॥

पोत्रम् । न० वस्त्रे ॥ शूकरमुखाय
॥ हलस्याये । लाङ्गलाये ॥

पूयतेऽनेन । पूञ्० । हलसूकरयोः

पुत्रइतिष्टन् ॥ वहिच ॥

पोत्रायुधः । पुं० शूकरे ॥

पोत्री । पुं० कोले । सूकरे ॥ पोत्रसु

खायमस्त्यस्य । अतइनिः ॥

पोत्रिरथा । स्त्री० जिनशक्तिवि० ।

त्रिमुखायाम् । वचकालिकायाम् ।

मायादेव्याम् ॥

पोलिका । स्त्री० पिष्टकविशेषे ॥ यथा

। कुर्यात्समितयातीवतन्वीपर्पटि

कांततः । स्वेदयेत्प्रकृतान्तुपो

लिकांजगदुर्बुधाः ॥ तांखादेव्यसि

कायुक्तांतस्यामण्डकवद्गणाः ॥

पोलिन्दः । नौकावयवविशेषे । पादा

पोष्यवर्गः

रके ॥

पोली । स्त्री० पिष्टकवि० । पूपाल्या
म् । चर्पय्याम् ॥

पोषः । पुं० पोषणे ॥

पोषकः । त्रि० पालनकर्त्तरि ॥

पोषणम् । न० पुष्टौ । पुषपुष्टौ ॥

ल्युट् ॥ धृती ॥

पोषयित्वाः । पुं० कोकिले ॥ भर्त्तरि

॥ द्विजे ॥ त्रि० पोषके । पोषणक

र्त्तरि ॥ पोषयति । पुष० । स्तनि

द्विषिपुषीत्यादिना० इत् ॥

पोष्टा । पुं० पृतीके । कांटाकरञ्ज०

इ० गौ० भा० ॥ त्रि० पोषणकर्त्त

रि ॥ पुष्णाति । पुष० । टच् ॥

पोष्टृषरः । त्रि० पोषकश्रेष्ठे ॥

पोष्यः । त्रि० प्रतिपाल्ये । पोषणी

ये । अवश्यसम्बर्धनीये पोष्यवर्गे ॥

पोष्यपुत्रः । पुं० पुत्रप्रतिनिधीपाल
नासुतत्वं प्राप्ते ॥

पोष्यवर्गः । पुं० परिजने । प्रतिपाल

नीयगणे ॥ यथा मातापितागुरुः

पत्नीत्वपत्यानिसमाश्रिताः । अभ्या

गतोऽतिथिश्चाग्निः पोष्यवर्गाश्च-

मीनव ॥

अपिच । मातापितागुरुर्भ्राताप्रजाः

दीनाः समाश्रिताः । अभ्यागतो

तिथिश्चाग्निः पोष्यवर्गउदाहृतः ॥

भरणंपोष्यवर्गस्य प्रशस्तं स्वर्गसाधन

म् । नरकंपौडनेचास्यतस्माद्यत्नेन

पौण्ड्रकः

तंभरेत् ॥ पोष्याणांवर्गः ॥

पौंसवनम् । न० पुंसवनसंस्कारे ॥

पौंसम् । न० पुंस्त्वे ॥ पुंसद्वयम् ।

स्त्रीपुंसाभ्यांनञ्ज्ञञौ भवनादिति

ज्ञञ् ॥ त्रि० पुंसुभवे ॥ स्त्रियांपौं

स्त्री ॥

पौण्ड्रम् । न० पञ्चाब्दानन्तरं दशाब्द

पर्यन्तायामवस्थायाम् ॥ यथा ।

कौमारंपञ्चमाब्दान्तंपौण्ड्रदशमा

वधि । कैशोरमापञ्चदशात्तयौवन

न्तुततः परमिति ॥ आचार्यप्रमुखा

नांहिपौनः पौन्द्यं नतैर्मती । यतो

गण्डावस्यतेनपौण्ड्रः सस्मृतीबु

धैरिच्युक्तेस्तदवस्थावति । त्रि० ॥

पौण्डरीकम् । न० प्रपौण्डरीके ॥ पु-

ण्डरीकमिव । शर्करादिभ्योऽण् ॥

पौण्डर्यम् । न० आपधीभेदे । स्थत्प-

द्ये । प्रपौण्डरीके ॥ पौण्डर्यमधुरं

तितं कपायंशुक्रलंहिमम् । चक्षुष्यं

मधुरंपाकेवर्ण्यं पित्तकफासनुत् ॥

पौण्ड्रः । पुं० चंदेकी० इ० प्र० देशे

॥ भीमसेनस्यसङ्ख्ये ॥ पौंडा०

इ० प्र० इक्षुविशेषे ॥ पुण्ड्राते ।

पुण्ड्रखण्डने । स्म्रायीतिरञ् । प्र-

ज्ञाद्यञ् ॥

पौण्ड्रकः । पुं० प्रत्तं तपौंडा० इ० प्र०

इक्षौ ॥ वातपित्तप्रशमनोमधुरोर-

सपाकबोः । सुशीतोवृंहणीवल्गुः

पौण्ड्रकोभीरुकस्तथा ॥ पौण्ड्रदेशो

पौत्रिकेय :

इषेन्द्रादौचत्रिये पश्चाद्विहितक्रिया
लोपादिनाशद्रत्वमापन्ने दस्युपदशा
च्च जाच्यन्तरे ॥ शीण्डिकायाम्त्रै-
श्याज्जातेजांतिवि० । पुंडो० इ०
गौ० भा० ॥ पुण्ड्रएव । स्वा० कम् ॥
पौण्ड्रवर्द्धनः । पुं० देशः । विहा
र० इ० भा० ॥
पौण्ड्रकः । पुं० पुण्ड्रे चो । सेव्यं ।
अतिरसे ॥
पौतिमाध्यः । पुं० वेदप्रसिद्धेऽपि वि
शेषे ॥ पूतिमाषस्यगोत्रापत्यम् ।
गर्गादिभ्योयञ् ॥
पौत्तिकम् । न० घृतवर्षेभधुनि ॥ या
कृष्णामशक्तीपमालघुतराः प्रायो-
महापिण्डकावध्वानास्तरुकोटरा-
न्तर्गताः पुष्पासवंकुर्वते । तास्तज्
ज्ञैरिहपुत्तिकानिगदितस्ताभिःकृतं
सर्पिषातुल्यं यन्मधुतद्वनेचरजनैः
संकीर्तितंपौत्तिकम् ॥ पौत्तिकंमधु
रुक्षोष्णं पित्तदाहास्रवातं कृत् । वि
दाहिमेहकृच्छ्रं यन्ध्यादिघ्नंतशो-
षिषु ॥ पुत्तिकाभिः कृतम् । संघ्रा
यामिच्छन् ॥
पौत्रः । पुं० पुत्रस्यपुत्रे । नप्ररि ।
पोता० इ० नांती इ० भा० ॥ पु-
त्रस्य० पुत्र्याद्यापत्यम् । अनृष्यानन्त
र्येविदादिभ्योऽञ् ॥ न० पोतुर्भाव
कर्मणोः ॥ उद्० अञ् ॥

पौत्रिकेयः । त्रि० पुत्रिकातनये ॥

पौरवः :

पौत्री । स्त्री० पुत्रमुतायाम् । नपत्या
म् ॥ पुत्रस्यपुत्र्यास्रस्यपत्यम् ।
अजन्तत्वान्डीन् ॥
पौनः । पुनिकः त्रि० पुनः पुनर्भ
वे ॥ कालाड्ज् ॥
पौनः पुन्यम् । न० आभीक्ष्ण्यं । पु-
नः पुनरिच्छस्मिन्नर्थे ॥ पुनःपुनरि
त्यस्यभावः । घ्यञ् । अव्ययानांभ
माचेटिलोपस्य० प्रातिपदिकाद्यर्थं
उ० संख्यानमितिटिलोपः ॥
पौनरुक्तिकः । पुं० पुनरुक्तमधीयाने
॥ उ० ठक् ॥
पौनर्भवम् । न० पुनर्नवाशाके ॥
पौनर्भवः । पुं० द्वादशविधपुत्रान्तर्ग-
तपुत्रवि० । पुनर्भूपुत्रे ॥ अपत्ये र्थे
ऽण् ॥ यापत्यावापरित्यक्ताविधवावा
स्वयेच्छया । उत्पादयेत्पुनर्भुत्वास-
पौनर्भवउच्यते ॥
पौरम् । न० कतृणे । रोहिषतृणे । रा
मकर्पूर० इ० ख्याते ॥ त्रि० नागरि
। पुरोङ्गते ॥ पुरेभवम् । तत्रभवद्
त्यण् ॥
पौरकः । पुं० गृहवाञ्छोपवने ॥ नि-
ष्कृष्टस्तुगृहाराभोवाञ्छारामस्तुपौर
कः ॥ इतिहेमचन्द्रः ॥
पौरन्दरः । पुं० पुरन्दरापत्यं ॥ त्रि०
पुरन्दरसस्वन्धिनि ॥ अण् ॥
पौरन्दरी । स्त्री० पुरन्दराधिष्ठितदिशि
पौरवः । पुं० दुष्यन्तन्दपती ॥ पुरोरप

पौरुषम्

त्यम् । पुरोरण् ॥ पुरुदंशे ॥ य० ।
द्रुह्योस्तुतनयाभोजा अनोस्तुम्न ष्क-
जातयः । पुरोस्तुपौरवोवंशोयत्र
जातोसिपार्थिवेतिमात्स्ये ३४५ध्या
यः ॥

पौरुष्यः । त्रि० प्रथमे ॥ पुरोभवः
। दक्षिणापश्चात्पुरसस्थक् ॥

पौराणिकः । पुं० पुराणज्ञे ॥ पुराण
मधीतेवेद्वा । आख्यानाख्यायिके
तिहासपुराणेभ्यश्चेतिठक् ॥ लोक
विदि ॥ पौराणिकोनिष्ठष्टिर्वालयोः
वास्थितिर्वातत्त्वमित्याह । तत्क-
ल्पनामात्रम् । सतोऽसतश्चोत्पत्त्या
द्यभावस्यगौडपादैर्निर्णीतत्वात् ॥

पौराणिकी । स्त्री० पुराणोक्तायाम् ॥

पौरुषम् । न० पुरुषस्यभावे ॥ पुरुष
स्यकर्मणि ॥ पुरुषस्यतेजसि ॥
आत्मसामर्थ्ये । यत्ने । उद्योगे ।
केनाप्युपायेनावश्यमिदं सम्पादया-
मीत्येवंविधोत्साहरूपेनिर्वन्धे ॥
उच्छास्त्रं शास्त्रितश्चेतिपौरुषं द्विवि-
धं स्मृतम् । तत्रोच्छास्त्रमनर्थायपर-
मार्थायशास्त्रितम् ॥ उच्छास्त्रं पर-
स्त्रीगमनपरद्रव्यापहारादि । शास्त्र-
तन्त्रित्यनैमित्तिकानुष्ठानादि । अन-
र्थीनरकः । अर्थेषुस्वर्गादिषुपरमो-
र्थीमोक्षः ॥ पुरुषस्यकर्मभावोवा
। प्राणभृज्जातीत्यञ् । युवादित्वाद्
यवा । क्लीवादिदेवमेवैकप्रशंसन्ति-

पौरोडाशः

नपौरुषम् । दैवंपुरुषकारिणघ्नन्ति-
शूराः सदोद्यमाः इत्यग्निपुराण-
म् ॥ त्रि० ऊर्ध्वविस्तृतदोःपाणि
नृमाने । पुरुषपरिमाणे । पुरुषा०
इ० भा० ॥ दोषोच्चपाणीचतत्० ऊ-
र्ध्वविस्तृतदोःपाणियेनसः ता
दृशोयेनसः तादृशोना० तस्यय-
न्मानं परिमाणम् ॥ तेनवापुंसायन्मी-
यतेतत्र ॥ पुरुषप्रमाणमस्यपुरुष-
हस्तिभ्यामण्चेत्यण् ॥ पौरुषो नदः०
पौरुषी नदी० पौरुषं सरः ॥

पौरुष्यः । पुं० पुरुषसङ्घे ॥ पुरुष
स्यवधे ॥ पुरुषस्यपदान्तरे । प-
रुषस्यस्थाने ॥ त्रि० आधुनिके ।
पुरुषेणकृते ॥ पुरुषस्यविकारे ॥
पुरुषस्यहिते ॥ पुरुषाहधविकार-
समूहेतेनकृतेष्वर्थेषु० सर्वंपुरुषा-
भ्यांण्टआबितिठन् ॥

पौरोगवः । त्रि० पाकशालाध्यक्षे । पु-
रोगा० इ० भा० ॥ पुरः पृजितो-
गौर्भूमिः पुरोगवी । गौरतद्वित-
द्वृत्तिठक् । तस्याचयम् । तस्येदमि-
त्यण् ॥ यद्वा । पुरः प्रथमंयाच्य-
वस्तुषुगौर्नेत्रमस्य० पुरोगुः । गोस्त्रि-
योरितिह्रस्वः । ततः प्रज्ञाद्यण् ॥

पौरोडाशः । पुं० पुरोडाशे । पिष्ट-
पिण्डे ॥ पुरोडाशएव । स्वार्थेऽण् ॥
पौरोडाशिकः । पुं० पुरोडाशि-
के ॥ पुरोडाशसहचरितोमन्त्रः-

पौलस्त्यः

पुरोडाशः । स एव पौरोडाशः ।
 तस्य व्याख्यानस्तत्र भवो वा । पौरो-
 डाशपुरोडाशात् षण् ॥
 पौरोभाग्यम् । न० पुरोभागिनः क-
 र्मणि ॥ ष्यञ् ॥
 पौरोहित्यम् । न० पुरोहितस्य कर्म-
 भावयोः । पश्यन्तपुरोहितादिभ्यो
 यक् ॥
 पौर्णमासः । पुं० पौर्णमास्यां क्रियमा-
 णं यागविशेषः ॥ पौर्णमास्यां भवः ।
 सन्धिवेलाद्यृतुनक्षत्रेभ्यो ण् ।
 पौर्णमासी । स्त्री० पूर्णमायाम् ॥
 पूर्णमासोयस्याम् । बहुव्रीहौ कृते०
 स्वार्थे ण् । सास्मिन्पौर्णमासीति-
 निर्देशात् ॥ यदा । पूर्णमासोऽ-
 स्यावर्त्तते० इति । पूर्णमासादण्-
 वक्तव्यः । इत्थण् । डीप् ॥
 पौर्वदेहिकम् । चि० पूर्वदेहभवे ॥
 पौर्वपदिकः । चि० पूर्वपदग्राहिणि ।
 पूर्वपदं गृह्णाति । पदोत्तरपदं गृ-
 ह्णातीति ठक् ॥
 पौर्वायर्थमन्० कार्यकारणभावे ॥ सा-
 ध्यसाधनभावे ॥
 पौर्वाह्निकम् । चि० पूर्वाह्णे भवः ।
 विभाषापूजाह्णापराह्णाभ्यामिति
 पक्षे ठक् ॥
 पौलस्त्यः । पुं० कुवेरे ॥ रावणे
 ॥ विभीषणे ॥ पुलस्तेर्गोत्रापत्य-
 म् । मर्गादिभ्यो यञ् ॥ बहुत्वे

पौष्टिकम्

पुलस्तयः ॥ राजसे ॥
 पौलिः । पुं० आपक्ते । भर्जिते हरित-
 यवादी ॥ पोलति । पुलमत्त्वे ।
 ज्वलादित्वाच्चः । पौलेननिर्वृत्तः
 । सुतद्भमादित्त्वादिञ् ॥
 पौलुषिः । पुं० सच्ययज्ञे ॥ पुलुष-
 स्यापत्यम् । इञ् ॥
 पौलोमी । स्त्री० इन्द्रायाम् ॥ पुलो-
 म्नीमुनेरपत्यं स्त्री । तस्यापत्यमि-
 त्यण् । गोत्रत्वे न जातित्त्वान्डीष् ॥
 पौषः । पुं० तैषे । सहस्रे । हैमने
 ॥ तत्रजातफलम् । निगूढमन्त्रः
 सुकृषाङ्गयष्टिः परोपकारीपितृवि-
 त्तहोनः । कष्टान्वितार्थं व्ययकृद्वि-
 धिज्ञः पौषः प्रसूतः पुरुषः
 सुधीरः ॥ पौषीपौर्णमास्यस्मिन्
 । सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् ॥ न०
 महे ॥ युक्ते पुष्ययुक्ते ण् ॥
 पौषी । स्त्री० पुष्ययुक्ते पौर्णमास्यम्
 ॥ पुष्ययुक्तापौर्णमासी । नक्षत्र-
 णयुक्तः कालइत्यण् । तिप्पुष्य-
 योर्नक्षत्राण्यलोपः । डीप् ॥
 पुष्ययुक्तायां रात्रौ ॥
 पौष्करम् । न० पुष्करभूले ॥ पौष्क-
 रंकटुकं तिक्तमुष्णां वातकफज्वरान्
 । हन्ति शोथरुचिप्रवासान् विशिपात्
 पाश्र्वं शूलनुत् ॥
 पौष्करिणी । स्त्री० पुष्करिण्याम् ॥
 पौष्टिकम् । न० पुष्ट्युत्पादककर्मणि

प्रकट :

॥ क्षीरमस्येगाच्चाच्छादनवस्त्रवि
शेषे । कावाङ् । इ० गौ० भा० ॥
पौष्णः । पुं० सूर्यपुत्रे ॥ न० रेवती
नक्षत्रे ॥

पौष्पयम् । वि० पुष्पनिर्मिते ॥
पौष्कम् । न० धातुप्रभेदे । रीति
पुष्पे ॥ पुष्पस्वप्रतिकृतिः । इवे
प्रतिकृतावितिकृन् । ततः स्वार्थे
अच् ॥

पौष्पी । स्त्री० पुष्पपुरे । पटना० इ०
भा० ॥

प्याट् । अ० ङे । भोः । सम्बोधने ॥
प्यायते । षैङ्ठवौ टप्रत्ययः

प्र । अ० प्रकर्षे ॥ गताद्यर्थे ॥ प्रभादि
कर्मदीर्घशेभृशसम्भवत्प्रियु । वियो
गशुद्धिगतीच्छाशान्तिपूजायदर्शने
॥ यथा आदिकर्मणिक्तः० प्रयातः
। दीर्घे० प्रवलामूषकाः । ईशे०
प्रभुर्देशस्य । भृशार्थप्रवदन्तिदाया
दाः । सक्षवे० हिमवतोगङ्गाप्रभ
वति । तृप्ती० प्रभुक्तमन्नम् । वि
योगे० प्रोषितः शुद्धीप्रसन्नमुदक
म् । शक्तौ० प्रशक्तौविप्रशय । इ
च्छावान् । प्रार्थयते कन्याम् ।
शान्तौ० प्रशान्तोग्निः । पूजाया
म्० प्राञ्जलिः स्थितः अर्थे० प्र
वालम् । दर्शने प्रलोकयति ।
इत्यर्थः ॥

प्रकटः । वि० व्यक्ते । निःसन्दिग्धं

प्रकरणम्

भातीतिव्यवहारगोचरे । स्पष्टे ॥
उद्भूते ॥ सम्प्रोदयेतिप्रशब्दात्
स्वार्थेकटच् प्रत्ययः ॥

प्रकटितः । वि० प्रकाशिते ॥
प्रकटोदितम् । न० विस्पष्टवाक्ये ॥
प्रकण्वः । पुं० देशविशेषे ॥
प्रकथनम् । न० प्रकर्षणप्रतिपादने ॥
यथागाथाः प्रकुरुते । प्रकथयती
त्यर्थः । गन्धनावच्छेपणेतिप्रकथने
आत्मनेपदम् ॥

प्रकम्पनः । पुं० वायौ ॥ नरकविशे
षे ॥ न० कम्पातिशये ॥

प्रकरः । पुं० सङ्गतौ । सङ्घे ॥
विकीर्णकुमुमादिषु । न० जोङ्
के ॥ प्रकीर्यते कृविज्ञेपे । ऋदो
रप् ॥

प्रकरणम् । न० प्रस्तावे ॥ यथा ।
भोजनप्रकरणे सैन्धवमानयेतिलव
र्णप्रतीतिगमनप्रकरणे त्वत्प्र
प्रतीतिर्भवतीति ॥ रूपकभेदे ।
अभिर्ज्ञेयप्रकारे ॥ बिश्रामे ॥ गन्ध
सन्धी । गन्धस्यविच्छेदे ॥ तल्लक्ष
यथा । शास्त्रैकदेशसम्बन्धशास्त्र
कार्यान्तरेस्थितम् । आहुः प्रकर
णं नामगन्धभेदविपश्चितः ॥ अत्र
मीमांसकाः ॥ विनियोगविधेः
सहकारिभूतेषुषट्सुप्रमाणेषुचतु
र्थप्रमाणेषु ॥ उभयाकांक्षाप्रकरणम् ।
यथा । प्रयाजादिषुसमिधोयजती

प्रकरणम्

त्यादिवाक्येफलविशेषस्यानिर्देशात्
समिद्यागेनभावयेदितिवोधानन्त-
रं किमिच्छस्युपकार्याकाङ्क्षा० द-
र्शपूर्णमासंवाक्येपिदर्शपूर्णमासा
भ्यांस्वर्गभावयेदितिवोधानन्तरं कथ
मित्यस्युपकारकाकाङ्क्षा । इत्यं
चोभयाकाङ्क्षयाप्रयाजादीनां दर्श
पूर्णमासाङ्गत्वम् । तच्चप्रकरणं-
द्विविधम् ० महाप्रकरणमवान्तरप्रक
रणञ्चेति । तत्रमुख्यभावनासम्बन्धि
प्रकरणंमहाप्रकरणम् ० तेनचप्रयाजा-
दीनां दर्शपूर्णमासाङ्गत्वम् । एत-
च्चप्रकृतविबोभयाकाङ्क्षयाः स-
म्भवात् । नतुविकृतौ ० तत्रप्रकृति-
वद्विकृतिः कर्त्तव्यत्वतिदेशेनक
थम्भावाकाङ्क्षयाउपशयेनापूर्वाङ्गा
नामप्युभयाकाङ्क्षयाविनियोगा-
सम्भवात् । तस्मादपूर्वाङ्गानांस्या-
नादेवविकृत्यर्थत्वमिति । अङ्गभा-
वनासम्बन्धिप्रकरणमवान्तरप्रकरण
म् । तेनचाभिक्रमणादीनांप्रयाजा-
दाङ्गत्वम् । तच्चसन्दर्शनेवज्ञायते ०
तदभावेचाविशेषात्सर्वेषांफलभा
वनाकथम्भावेनग्रहणप्रसङ्गेनप्रधाना
ङ्गत्वापत्तेः । एकाङ्गानुवादेनविधी
यमानयोरप्यङ्गयोरन्तरालेविहित-
त्वंसन्दर्शः । यथा ० अभिक्रमणे ०
तद्विसमानयतउपभृतस्तेजोवाङ्मत्या
दिनाप्रयाजानुवादेन ० किञ्चिदङ्ग-

प्रकरणम्

विधायविधीयते ० तदनन्तरमपिप्र-
याजानुवादेनप्रयाजत्वम् ० यस्यैवंवि
दुषः प्रयाजाङ्गत्वन्ते ० प्रैभ्योलोके-
भ्योभाटव्यानुन्दते ० अभिक्रामंजुहो
त्यभिजित्यै इतितदनन्तरमपिप्र
याजानुवादेनयोवैप्रजानांमिथुनवे-
देत्यादिनाकिञ्चिदङ्गंविधीयते । अ
तःप्रयाजाङ्गमध्येऽभिहितमभिक्रम
णं तदङ्गं प्रयाजैरपूर्वकृत्वायागोप-
कारंभावयेदितिज्ञाते ० कथमेभिरपू
र्वकर्त्तव्यमिति ० कथम्भावाकाङ्क्ष
याः सत्वात् । साचसन्दर्शपतितै
रभिः क्रमणादिभिः शास्यति ।
नचाङ्गभावनायांकथम्भावाकाङ्क्षा
भावः । भावनासाम्येनतत्रापितत्
सम्भवात् । यदिदंप्रकरणंतत्क्रिया
याएवसाक्षाद्विनियोजकद्रव्यगुणयो
स्तुतद्द्वारा । तथाहि ० यजेतस्वर्गका
मइत्यत्रफलभवनायांकथम्भावाका
ङ्क्षयाः सन्निधपठितमश्रूयमाणफ
लकंक्रिया- जातमुपकार्याकाङ्क्ष
येतिकर्त्तव्यतात्वेनाऽन्वेति ० (*)
क्रियायाएवलोकिकथम्भावाकाङ्क्षा
यामन्वयदर्शनात् । नहि कुठारेणकि
न्यादित्यत्रकथम्भावाकाङ्क्षायाम-
नुच्चार्यमाणोपिहस्तोऽन्वेति ० किन्तु
हस्तंनो दाम्पनिपात्यत्यदामननि
पातनेनएव ० हस्तस्यतदारैवान्वेती
तिसार्बजनीनमेतत् । इदंचस्थाना

प्रकरणसम :

दिभ्योबलवत् । अतएवाज्ञैर्दीव्यति
राजन्वमिति विदेवनाइयोधर्माभि
षेचनीयसन्निधौपठिताअपिस्थाना
न्नतदङ्गम् । किन्तुप्रकरणाद्राजसूया
इमितिमीमांसकाः ॥

प्रकरणसमः । पुं० नैयायिकानांपदा
र्थावान्तरविशेषे ॥ तलक्षयति । य-
स्मात्प्रकर्षचिन्तासनिर्णयार्थमपदि
ष्टः प्रकरणसमः ॥ ४७ ॥ सहेतुः
स्वसाध्यपरसाध्याभावस्यवा०नि-
र्णयार्थमपदिष्टः प्रयुक्तः प्रकरण-
समउच्यते । सकः इत्याकाङ्क्षया
साह । यस्मात्प्रकरणं पञ्चप्रतिप
क्षावितिभाष्यम् । साध्यतदभावव-
न्नावितितदर्थः । तथाचनिर्णयार्थम्
प्रयुक्तोहेतुर्यच्चनिर्णयंजनयितुमशक्त
स्तुल्यबलेनपरेणप्रतिबन्धात्० किन्तु
धर्मिणःसाध्यवत्त्वंतदभाववत्वम्वेति
चिन्तांजिज्ञासांप्रवर्तयतिप्रकरण
समः । यद्वा प्रकृष्टंकरणंलिङ्गंपरा
मर्शोवा०कोहेतुरनयो ; साधकः ०
एतयोः कः परामर्शः प्रमेतिवा
यच्चिज्ञासाभवतीत्यर्थः । यस्मा-
दित्वादितुवस्तुस्थितिमात्रम् । लक्ष-
णस्तुल्यबलविरोधिपरामर्शकाली
नपरामर्शविषयत्वंस्वसाध्यपरामर्श
कालीनस्तुल्यबलविरोधिपरामर्शो-
वा । विरोधिपरामर्शस्यहेतुनिष्ट
त्वमेकज्ञानविषयत्वसम्बन्धेन । अ

प्रकाशः

न्यथाहेतोर्दुष्टत्वंनस्यात् । अयमदृ-
शाविशेषदोषद्वयतः सह तारपि
विरोधिपरामर्शकालिदुष्टत्वमित्थंवे
त्त्ववधेयम् ॥ ४७ ॥

प्रकरी । स्त्री० नाञ्चङ्गे ॥ चत्त्वरभृशो ॥

प्रकर्षः । पुं० विशेषे । अधिकि ॥ उन्-
र्षे ॥ यथा । गुणप्रकर्षेणजनोनु
रज्यतेजनानुरागप्रभवाहिसम्यदः ॥

प्रकर्षणम् । कृष० । घञ् ॥

प्रकाण्डः पुं० न० विटपे ॥ तरीमूल

शाखान्तरे । मूलादारभ्यशाखाव
धिहृत्ते । स्कन्धे ॥ चि० प्रशस्ते ॥

प्रगतः काण्डोऽधमोयस्मात् । प्रश-

स्तोगौः गोप्रकाण्डं । प्रकाण्डस्य

रुटिशब्दत्वात्प्रशंसावचनैश्चेतिस

समासः ॥ प्रकाण्डार्ते । कडिभेद

ने । चु० । एरच् । पृ० ॥ प्रकाम्यते ।

कमु० णिङ् । वरगडादयश्चेतिडोवा ॥

प्रकाण्डरः । पुं० द्रुमे ॥

प्रकामम् । अ० अतिशये ॥

प्रकामम् । चि० निकामे । यथेप्सिते

॥ प्रकामनम् । कमु० । घञ् ॥

प्रकारः । पुं० भेदे ॥ सामान्यस्यभेद

केविशेषे ॥ सादृश्ये ॥ प्रकरणम् ।

कृजोघञ् ॥

प्रकाशः । पुं० दीर्घे । आतपे ॥

स्फुटे । प्रकटे । उक्त्वर्थे । व्यक्ते ॥

प्रहासे ॥ बुद्धिपरिणामविशेषेविष-

याकारे०दोषवत् । स्वविषयावरण

प्रकीर्णः

बिरोधिनिसत्वकार्ये ॥ प्रभाते ॥ न०
कांस्त्रि ॥ त्रि० त्यक्ते । प्रकाशनम्
प्रकाशतेवा । काशृदीप्तौ । घञ्०
पचाद्यञ्वां ॥ अतिप्रसिद्धे ॥

प्रकाशकः । पुं० सूर्यादिवदन्यावभा
सकेपरमात्मनि ॥ सूर्यादिषु ॥ त्रि०
व्यञ्जके । अवभासके । प्रकाशकर्तृ
रि ॥ प्रकाशयति । काशृ० । गवु-
ल् ॥

प्रकाशकञ्जाता । पुं० कुक्कुटे ॥ त्रि०
प्रकाशञ्जातरि ॥

प्रकाशनः । पुं० प्रकाशके ॥ प्रकाश
यति । काशृ० ल्युः ॥

प्रकाशमानः । त्रि० भासमाने ॥ वि-
श्वोपलब्धात्मनासदाप्रकाशमानमे
वब्रह्मैतियथा ॥

प्रकाशात्मा । पुं० टिवाकरे । सूर्ये ॥
प्रकाशश्चात्मास्वरूपस्य ॥ त्रि०
व्यक्तस्वभावे ॥

प्रकाशितः । त्रि० व्यक्तीकृते । दर्शि
ते । आविष्कृते । प्रकटिते । सञ्जा
तप्रकाशे ॥ ता० इतच् ॥

प्रकाशौ । त्रि० दीप्तिजनके ॥

प्रकीर्णः । पुं० पूतिकरञ्जे ॥ न० य-
न्यविच्छेदे ॥ चामरे ॥ त्रि० असङ्ग-
ते ॥ नानाप्रकारमिश्रिते ॥ यथा ।
प्रकीर्णः पुष्पाणां हरिचरणयोरञ्ज-
लिरयमितिवेचीसंहारः ॥ विस्तृ-
ते । विधिप्ते ॥ य० । प्रकीर्णभा-

प्रकृतः

गडमनवेच्यकारिणीसदैवभर्तुः प्र
तिकूलवादिनीम् । परस्यवेष्माभिर
तामलप्यामेवंविधांस्त्रीपरिवर्जया-
मीतिलक्ष्मीचरित्रम् ॥ प्रकीर्यतेस्म ।
कृविचेपे । क्तः ॥

प्रकीर्णकः । पुं० अश्वे ॥ न० चाम-
रे ॥ विस्तारि । ग्रन्थविभेदे ॥ पाप-
वि० ॥ यदनुक्तं तत्प्रकीर्णकम् ।
अनुक्तम् अनुक्तनिष्कृतिकम् । प्र-
कीर्णपातकेञ्जात्वागुरुत्वमथलाघ-
वम् । प्रायश्चित्तबुधः कुर्यात्प्राज्ञ
स्थानुमतेसदा ॥ विवादपट्टे ॥ नट-
ष्टयञ्चपूर्वेषु सर्वतत्स्यात्प्रकीर्णकम्
॥ संज्ञायांकन् ॥

प्रकीर्तितः । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्ष-
णकीर्तितः ॥ यथा । प्रभूतमल्प-
कार्यवायो नरः कर्तुमिच्छति । स-
र्वा रम्भेण तत्कुर्यात् सिंहादेकं प्र-
कीर्तितम् ॥

प्रकीर्यः । पुं० पूतिकरजे । कलिकार
के । कठकरञ्ज० इ० भा० । नाटा
करञ्ज० इ० गौ० भा० ॥ घृतकर
ञ्जे ॥ रौठाकरञ्जे ॥ त्रि० विप्रकी
र्ये ॥ प्रकीर्यते । क्तः । अञ्ज्यादि
त्त्वाद्यक् ॥

प्रकृतः त्रि० प्रस्तुते । प्रकरणप्राप्ते ॥
यथा । प्रकृतमनुसरामः ॥ प्रकर्षे
ब्रह्मते ॥ अविद्यते ॥ प्रक्रियतेस्म
। कृञ्ः क्तः ॥

प्रकृति :

प्रकृतार्थः त्रि० प्रकरणप्राप्तस्याऽभिधेये
 प्रकृतिः । स्त्री० अमात्यादिषु ॥ ते च
 । यथा । स्वाम्यमात्यमुद्धत्कोषरा-
 घ्टुर्गवलानिच । राज्याङ्गानिप्रकृत
 यः । इति ॥ प्रकृतेः प्रभावस्तू-
 क्तोदेवीभागवतेइन्द्रं प्रतिहरिश्चन्द्र
 नृपेण यथा । भुङ्क्तेशक्रनृपोराज्यं
 प्रभावात्प्रकृतेर्भुवम् । यजतेचम-
 हायज्ञैः कर्मपूर्तकरोतिचेति ॥ प्र-
 कृष्टं करोतिराज्यमिति । क्तच् ॥
 स्वभावे ॥ सांसिद्धिकीस्वाभाविकी
 सहजा अकृताचया । प्रकृतिःसिति
 विज्ञं यास्वभावंजहातिया ॥ जा-
 ती ॥ लिङ्गे ॥ लिङ्गम्० व्यक्तम् । स्त्री
 पुत्रपुंसकञ्चेतिस्वामी । यथा० तृती-
 याप्रकृतिः शरदः ॥ पौरवर्गे । पी-
 राणांश्रिणिषु ॥ शिल्पिनि ॥
 शक्ती ॥ सापञ्चविधायथा । साप-
 ञ्चविधायथा । गणेशजननीदुर्गाराधा
 लक्ष्मीसरस्वती । सावित्रीचण्डिवि-
 धीप्रकृतिःपञ्चमीस्मृतेति ॥ निरुक्ति-
 स्तु । प्रकृष्टवाचकः प्रथक्प्रकृतिश्चण्डि-
 वाचकः । सृष्टीप्रकृष्टायादेवीप्रकृ-
 तिः साप्रकीर्तिता ॥ गुणं प्रकृष्टे
 सत्त्वं चप्रगब्धोवर्ततेश्रुती । मध्यमे
 वर्ततेप्रथक्प्रकृतिश्चण्डिवाचकः सृष्टे-
 राद्याचयादेवीप्रकृतिः साप्रकीर्ति-
 तेति ॥ योषिति ॥ परमात्मनि ।
 प्रत्ययात्पूर्विकायाम् । प्रत्ययात्-

प्रकृति :

प्रथमे ॥ साद्विधा । धातुः प्रातिप-
 दिकञ्च ॥ पञ्चमहाभूतेषु ॥ करणे
 ॥ गुह्ये ॥ जन्तौ ॥ एकविंशत्यक्षरा-
 यांश्चन्दोहती ॥ एकविंशतिच्यङ्गं
 ॥ मातरि । जनन्याम् ॥ स्वाम्यर्थे ॥
 योनौ । उपादानकारणे । मूलप्र-
 कृतौ । सत्त्वरजस्तमसांसाभ्याव-
 स्थायाम् ॥ यथा । सत्त्वरजस्तमस्यै-
 वगुणत्रयमदाहृतम् । साभ्यावस्थि-
 तिरेतेषांप्रकृतिःपरिकीर्तिता ॥ के-
 चित्प्रधानमित्याहुरव्यक्तमपरिजगुः
 । एतदेवजगत्सृष्टिं करोतिविकरो-
 तित्च ॥ मूलप्रकृतिरविकृतिः ।
 प्रकरोतीतिप्रकृतिः । साअविकृतिः
 प्रकृतिरेवेत्यर्थः । कस्मात्० इत्यत-
 उक्तंमूलेति । मूलश्चासौप्रकृतिश्च-
 ति० मूलप्रकृतिः । विश्वस्यकार्यक-
 लापस्यसामूलंनत्त्वस्यामूलान्तर-
 म्० अनवस्थाप्रसङ्गात् । नवानवस्था-
 यामस्तिप्रमाणमितिभावः । इति
 साङ्ख्यबिद्ः ॥ अविद्यायाम् ॥
 प्रकृतिर्नाममाया । साचसत्त्वरजस्त-
 मोगुणमयीअघटनघटनापटीयसी-
 मिथ्याज्ञानात्मिका पारमेश्वरीश-
 क्तिः ॥ प्राग्जन्मकृतधर्माधर्मज्ञाने-
 ष्चादिसंस्कारिवर्तमानजन्मन्यभिव्य-
 क्ते० सर्वत्रबलवति ॥ पुरुषार्थभंस-
 हेतुभूतायामनिर्वचनीयस्वभावायां
 त्रिगुणात्मिकायांसर्वविकारकारण

प्रकृतित्वम्

भूतायां भगवन्मायायाम् ॥ मायान्तु
प्रकृतिविद्यात् । प्रक्रियतेऽनयेति-
प्रकृतिरुपादानकारणविद्याजानी-
यादित्यर्थः ॥ पराऽपरभेदेन प्रकृ-
तिर्हिधा । परात्तेत्रलक्षणा० अप-
रात्तेत्रलक्षणा । यथा । भूमिरापो
ऽनलो वायुः खं मनो बुद्धिरेव च । अ-
हङ्कार इतीयमेभिन्नः प्रकृतिरष्टधा
॥ अपरेषामितस्त्वन्यां प्रकृतिं विहिमे
पराम् । जीवभूतां महावाहीययेदं
धार्यते लभत् ॥ इति ॥ समयाङ्गीप
देशे ॥ यत्र समयाङ्गीपदेशः सा प्रकृ-
तिः । यथा दर्शपौर्णमासादिः ।
तत्प्रकरणे सर्वाङ्गपाठात् ॥ प्रकृति
वद्विकृतिः कर्तव्यं तिम्रीमांसका-
नां व्यवस्था । तत्र यस्मिन् यागे० इति
कर्तव्यतोपद्रुता यायान्तरेणोपजी-
व्यन्सा प्रकृतिः । येन चोपजीव्यते
सा प्रकृतिरिति तदर्थः ॥ प्रकरणम्
। इति ॥ क्तिन् ॥ प्रकुरुते । क्ति-
च् ॥

प्रकृतिजः । त्रि० स्वभावप्रभवे । प्रकृ-
तेरभिव्यक्तेरागदेषादी ॥ प्रकृतेर्जा-
तः । जनी० । डः ॥

प्रकृतित्वम् । न० तत्त्वान्तरोपादाने ॥
तदेव प्रकृतिं संसाङ्ख्यनयेऽभिमत-
म् । अतो यद्यपि पृथिव्यादीनामपि
गोघट इत्यादयो विकाराः सन्ति०
एवं तद्विकारभेदानां पयोबीजादीनां

प्रकृतिसरूपम्

दध्यङ्गरादयः ० तथापि गवाद्यो
बीजादयो वा पृथिव्यादिभ्यस्तत्त्वान्त-
रम् । सर्वेषां गोघटादीनां स्थूलत्व-
मिन्द्रियया च्चत्त्वसममिति न तत्त्वा-
न्तरम् ॥

प्रकृतिदान्तः । त्रि० स्वभावत एवोप-
शान्ति ॥ प्रकृत्यादान्तः ॥

प्रकृतिलयः । पुं० प्रधानलये । प्रकृ-
तौ संश्लेषे ॥ पुरुषतत्त्वानभिन्नस्य०
वैराग्यनात्रात् प्रकृतिलयः । प्रकृ-
तियद्वेष्टात् प्रकृति महद्द्वारभूत
न्द्रियाणि गृह्यन्ते । तेषां त्वबुधोपा-
स्यमानेषु लयः । वैराग्यात् प्रकृति-
लयः ॥

प्रकृतिविकृतिः । स्त्री० महदादिसप्त
सु ॥ महदाद्याः प्रकृतिविकृतयः
सप्त । प्रकृतयश्च विकृतयश्च तादृति-
प्रकृतिविकृतयः सप्त । तथाहि ।
महत्तत्त्वमहद्द्वारस्य प्रकृतिविकृतिश्च
मूलप्रकृतेः । एवमहद्द्वारतत्त्वन्मा-
त्राणां मिन्द्रियाणाञ्च प्रकृतिविकृति-
श्च महत्तः । एवं पञ्चतन्मात्राणित-
त्त्वानि भूतानां माकाशदीनां प्रकृत-
यो विकृतयश्चाहद्द्वारस्य ॥

प्रकृतिविरूपम् । न० गगनादी ॥ तत्त्व
विभाजकोपाध्यवच्छिन्नाजनकत्वा-
त् ॥ विरुद्धं रूपं विरूपम् । प्रकृते-
र्विरूपम् ॥ त्रि० प्रकृतेरसमानरूपे ॥

प्रकृतिसरूपम् । न० महदादिसप्तके ॥

प्रकृतयः

तत्त्वविभाजकोपाध्यवच्छिन्नजनक-
त्वात् ॥ समानं ह्यपसहूपम् । प्रकृतेः
समानरूपे ॥

प्रकृतिस्थः । त्रि० आद्यत्सुप्रभोगज-
नककर्मक्षयेप्रकृतावस्यः नेमृच्छरूपे-
णस्थिते । स्वभावस्थे ॥ प्रकृतीति
ष्ठति । ष्टा० । सुपिस्थितिकः ॥
विकारशून्ये ॥ प्रकृतीसाभ्यादस्या
यांतिष्ठतीतितथा ॥

प्रकृत्याख्या । स्त्री० अन्धः पदवाच्या-
यांतुष्टौ ॥ प्रकृतिराख्यायस्याः ॥

प्रकृष्टः । त्रि० प्रधाने । अग्र्ये ॥ उत्त-
मे ॥ प्रकृष्ट्यतेऽयम् । षृष० । कर्म-
शिक्षः ॥

प्रकेतः । पुं० चिह्नभूति ॥ प्रकृष्टः के-
तः ॥

प्रकेतनम् । न० गृहे ॥ प्रकृष्टकेतनम्
प्रकोष्ठः । पुं० अप्रकक्षान्तरे ॥ विसृ-
तजरेहस्त ॥ मणिवस्त्रकुर्परयोर-
न्तरे ॥ प्रकृष्ट्यतेऽनेन । वृषजिप्य-
र्षे । उपिकुर्षीतिस्थञ् ॥ प्रकृष्टः
कोष्ठकुमूलंवा । अच्यादयद्वतिस-
मासः ॥ भुजे ॥

प्रखरः । पुं० अप्रखकत्रचे । प्रखरे ।
पाखर० इ० भा० ॥ इ० श०जा० ॥
प्रखन्ता । त्रि० उपक्रमवर्तारि । अर-
म्भकर्तारि ॥

प्रक्रमः । पुं० प्रथमारक्षि । उपक्रमे ॥
अवसरे ॥ क्रमे ॥ प्रक्रमणम् । क्रम०

प्रक्षेपणम्

। घञ् ॥ यन्यपरिवर्धयार्थिक्रमपाठे ॥

प्रक्षान्तः । त्रि० प्रसृते प्रकरस्थे ॥
आरब्धे ॥ प्रक्षामतिस्म । क्रमु० ।
क्तः ॥

प्रक्षियाः । स्त्री० नृपादीनांचामरधू-
ननच्छत्रधारणादिव्यापारे । अधि-
कारे । उत्पादने । साधने ॥ प्रकारे
॥ औषधिप्रयोगे ॥ प्रक्षर्पायकरणम्
। डुकृञ्० । कृञ् : शचेतिशः ।
रिङ् । वृयङ् । टाप् । प्रकृष्टकार्ये ॥

प्रक्षीडितः । त्रि० क्रीडाकरे ॥ प्रक्षी-
डति । क्रीड० । कर्तरिक्तः ॥

प्रक्षिन्नः । त्रि० प्रक्षर्षित्क दयुक्ते ॥
तृप्ते ॥

प्रक्षयः । पुं० प्रक्षायि । वीणायाः क्वा-
चित् ॥ क्लमश्चे । क्लमोवीणाया
क्षेत्यप् ॥

प्रक्षायः । पुं० प्रक्षये । योषागव्ये ॥
क्वोयोषाग्राक्ष्येतिपाञ्चिकोघञ् ॥

प्रखरः । पुं० अप्रखरन्नाहे । प्रखरे ।
पाखर इ० भा० ॥ इ० हि० चं० ॥

प्रक्षालनम् । न० धावने । मार्जने ॥
प्रक्षालितः । त्रि० धीतेमार्जिते ॥

प्रक्षिप्तः । त्रि० कृतप्रक्षेपे ॥ प्रक्षिप्य-
तिस्म । क्षिप० । क्तः ॥

प्रक्षेपः । पुं० औषधादिपुक्षेपणीयद्र-
व्ये ॥ विक्षेपे ॥

प्रक्षेपणम् । निक्षेपणे ॥ प्रक्षेपेणक्षेप-
णम् ॥

प्रगण्डः

प्रक्षोभः । पुं० प्रकृष्टक्षोभे ॥ न० चल
ने ॥

प्रक्षुब्धनः । पुं० सर्बलोहस्येभ्यः । ना
राचे ॥ प्रकर्षेणक्षुब्धते । जिह्वुदा
अव्यक्तशब्दे । ल्युः । पुं० ॥

प्रक्षुब्धनः । पुं० प्रक्षुब्धने । नाराचे ।

प्रखरः । पुं० ह्यसन्नाहे । पाखर०
इ० भा० ॥ कुकुरे ॥ अप्रवतारे ॥
वेसरे ॥ त्रि० अच्यन्तखरे ॥ अख्यु
ये ॥

प्रख्यः । त्रि० उत्तरपदेतुल्यार्थवाचके
। यथा । स्युत्तरपदेप्रख्यः प्रकारः
प्रतिमोनिभ इतिहेमचन्द्रः ॥ स-
हन्मनः प्रख्यत्रयः सरस्वतेतितुल
ल्यम् ॥

प्रख्या । स्त्री० कान्तौ । प्रख्यानम् ।
ख्या० । चक्षिडादेशोवा । अतष्टौ
पसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

प्रख्यातः । त्रि० प्रसिद्धे । प्रकृष्टख्यात
युक्ते । विख्याते ॥ प्रकर्षेणआख्या
यि । ख्याप्रकथने । चक्षिडाः ख्याज्वा
। क्तः ॥

प्रख्यातपितृकः । पुं० प्रख्यातवप्तृके
। विख्यातपितृके । आमुष्यायणे ॥

प्रख्यातः पितायस्य । कप् ।

प्रख्यातिः । स्त्री० प्रकृष्टायाम् । प्रकृ
ष्टार्याकीर्तौ । विख्यातौ ॥

प्रख्यानम् । न० प्रतीतौ ॥

प्रगण्डः । पुं० कुर्परोपरिकल्पपर्यन्त

प्रगाथः

भागे । भुजसन्धौपरिभागे ॥ प्रत्या
सन्नोगण्डः कर्णोक्तोऽस्य ॥

प्रगण्डी । स्त्री० वह्निः प्राकारे ॥ दुर्ग
प्राकारभित्तौ शूराणामुपवेशनस्था
ने ॥

प्रगतजानुः । त्रि० प्रगतजानुके ॥

प्रगतजानुकः । त्रि० प्रक्षी । वाता-
श्चिनाविरलजानुके ॥ प्रगतेविरले-
जानुनीअस्य । कप् ॥

प्रगम्यः । पुं० पपर्णटे ॥

प्रगम्भः । त्रि० प्रतिभान्विते । प्रष्ट
व्याद्यवसरे अक्षीशलाप्रतिप्रख्याद्य
योगवति । प्रख्य, व्यत्रमती । प्रगल्
भते । गल्भधार्थ्यं । पचाद्यच् ।
घृष्टे ॥ प्रौढे ॥ वाग्मिनि ॥

प्रगल्भगीः । स्त्री० उशरवदसि ॥
त्रि० तद्वति ॥

प्रगल्भता । स्त्री० ज्ञानोत्कर्षे ॥ प्रग
ल्भभाति । उत्साहे । एद्यमे ॥ जिः
णहृत्त्वंप्रयोगिषुबुधै कक्षाप्रगल्भता
प्रगल्भा । स्त्री० नायिकाभेदे ॥

प्रगाढः । त्रि० कृच्छ्रे ॥ दृष्टे ॥ प्रगा
द्यतेस्म । गाह्ण० । क्तः । यस्यदि-
भाषेतिनेट् ॥ भृगे ॥

प्रगाता । त्रि० उत्तमगायके ॥

प्रगाथः । पुं० चतुर्थषष्ठीपाशैवाहति
प्रगाथानुरभ्या सित्वोत्तरयोरपथ्य
दित्ये वजाशिवधनाद्यत्रदयोक्तृत्वी-
स्तिस्रः क्रियन्ते सप्रगाथद्वय, च्यते ॥

प्रयाह :

प्रकर्षेणगानंयत्र ॥ यहा । प्रयथ्यते । यन्थ० । अकर्तरिचकारकङ्कति कर्मणिघञ् । पृषोदरादित्वाद्देफ नकारयोर्लोपः । उक्तैर्यैरुटञ्चायम् ॥

प्रगुणः । चि० ऋजौ ॥ प्रकृष्टागुणा यस्य ॥ प्रकृष्टलाघवादिगुणवति ॥

प्रगृह्यः । पुं० प्रातिशाख्यादिप्रसिद्धे षट्त्रिंशेषे ॥ स्वरोहितत्रनसम्भियते यस्यपूर्वाचार्यैः प्रगृह्यसंज्ञाविहिता प्रगृह्यते । गृहउपादाने । असन्निकर्षोत्रयहेरर्थः । पदास्वैरिषाद्या पक्ष्येषुचेतिक्यप् । गृह्यतिरुम्प्रसारणम् ॥

प्रगे । अ० प्रातः काले ॥ प्रगीयतेऽत्र वा । गैशब्दे । केप्रत्ययः ॥

प्रगेतनः । चि० षड्स्तने । प्रातस्तने ॥ प्रगेभवः । सायञ्चिरमित्युच्युत्तौ ॥

प्रग्रहः । पुं० तुलासूत्रे ॥ वन्द्याम् । आकृष्टमनुष्यादौ ॥ नियमने ॥ भुजे ॥ हयादिरश्मौ ॥ रश्मौ सुष्ठु गालुमहीरुहे ॥ रशनायाम् ॥ कर्णिकारङ्गैः ॥ प्रकृष्टाभिनिवेशे ॥ बन्धने ॥ प्रकृतिभाषादादाभावे परस्परमवोरसन्निकर्षे ॥ प्रगृह्यते । गृहउपादाने । प्रेवञ्जिजाम् । रश्मौचेतिघञ्भावापक्षे ॥ गृह्यतिरुम्प्रत्यप् ॥

प्रग्रहः । पुं० तुलासूत्रे ॥ षड्यादौ

प्रघातः

नांवन्धने ॥ अभीषौ ॥ प्रयथि । प्रगृह्यते । गृह० । प्रेवञ्जिजां रश्मौचेतिघञ् ॥ यहा । प्रयथ्यम् ॥ गृह० । प्रेलिप्साया मितिघञ् ॥ यथा । पाञ्चप्रयाहेणचरतिभिक्तुः । भिक्षापात्रोपादानेन पाञ्चगृहीत्वेतियावत् ॥

प्रघटावित् । चि० शास्त्रगण्डे ॥

प्रघणः । पुं० ताम्रकुम्भे ॥ लोहमुद्गरे वहिर्दारप्रकोष्ठके ॥ अलिन्दे ॥ प्रवशङ्गिः पादैः प्रहन्यते । हन० । अगारैकदेशेप्रघणः प्रघाणश्चेति साधुः । द्वारदेशेद्वीप्रकोष्ठौ । आभ्यन्तरोवाह्यश्च । तत्रवाह्येप्रकोष्ठे निपातनम् ॥

प्रघसः । पुं० असुरे ॥ दैत्यप्रभेदे ॥ प्रकर्षेणअस्ति । अद० पचाद्यच् । घसलभावे अच्य, पसङ्ख्यानम् । उपसर्गद्वयत्पितुं । घञपोश्चेति घसलादेशः ॥

प्रघाणः । पुं० ताम्रकुम्भे ॥ लोहमुद्गरे ॥ अलिन्दे । वहिर्दारप्रकोष्ठके ॥ प्रविशङ्गिः पादैः प्रहन्यते । हन० । अगारैकदेशेप्रघणः प्रघाणश्चेति साधुः । वाह्येप्रकोष्ठेनिपातनमिदम् ॥

प्रघातः । पुं० अभिसम्पाते । युद्धे ॥ प्रकर्षेणहननम् । हन्यतेवा । हन० । घञ् ॥

प्रघलाकः

प्रघूर्णः । पुं० अतिथौ ॥ त्रि० प्रकृष्ट
 घूर्णयुक्ते ॥
 प्रचक्रम् । न० प्रस्थितायांसं नायां
 ० ॥ प्रस्थितचक्रमैवम् ॥
 प्रचक्षाः । पुं० बृहस्पतौ ॥
 प्रचण्डः । पुं० श्वेतकर्षीरे ॥ त्रि०
 दुर्वहे । दुर्घर्षे ॥ प्रतापिनि ॥
 प्रचण्डमूर्त्तिः । पुं० वरुणद्रुमे ॥
 त्रि० प्रतापयुक्तशरीरे ॥ प्रचण्डा
 मूर्त्तिर्यस्य ॥
 प्रचण्डा । स्त्री० देवीविशेषे ॥ अस्याः
 स्थानं ऋगलण्डः ॥ श्वेतदूर्वा
 याम् ॥
 प्रचयः । पुं० समूहे ॥ प्रसङ्गे ॥ पुष्या
 वचये ॥ शिथिलाख्यसंयोगे ॥ अय
 स्रपरिमाणजनकः । यथा । सङ्
 ख्यातः परिमाणाच्चप्रचयादपिजा
 यते । प्रचयः शिथिलाख्योयः
 संयोगस्तेनजन्यते ॥ परिमाणतु
 लकादीनाशस्त्वाश्रयनाशतः ॥
 इ० भा० प० ॥ प्रचोयते । चिञ्
 एरच् ॥
 प्रचयगमनम् । न० बाहुल्येनप्रसरणे
 ॥ प्रचयेनगमनम् ॥
 प्रचरः । पुं० पथि ॥
 प्रचरद्रूपः । त्रि० व्यक्तरूपे ॥
 प्रचलाकी । पुं० प्रचलाकिनि ॥
 प्रचलाकः । पुं० शराघाते ॥ शिख
 गडे । भुजङ्गमे ॥

प्रचुरपुरुषः

प्रचलाकी । पुं० मयूरे ॥ भुजङ्गे ॥
 प्रचलायितः । त्रि० निद्रादिनाघूर्णि
 तं ॥ प्रचलद्वाचरति । कर्त्तुः
 क्कङ्कलोपश्चति० सन्नतात्कर्त्त
 रिक्तः ॥ प्रचलायाजातास्येतिवा
 । प्रचलायते स्म । गन्धर्येतिक्तोवा ॥
 प्रचलितः । त्रि० प्रस्थिते ॥
 प्रचारः । त्रि० सततव्यवहारे ॥
 व्यक्ते । प्रकाशे ॥ प्रचरणम् ।
 चर० । घञ् ॥
 प्रचितः । त्रि० परिवृष्टिते ॥ प्रची
 यते स्म । चिञ् ० । क्तः ॥
 प्रचितकम् । न० दण्डकाविभेदे ॥ य०
 । प्रचितकसमभिधोधीरधीभिः
 स्मृतीदण्डकोनद्वयादुत्तरैः सप्त
 भिर्यैः ॥ यथा मुरहरयदुकुला
 भोधिचन्द्रप्रभोदेवकीगर्भरत्नत्रिलो
 कैकनाथ० प्रचितकपटसुरारिव्रजो
 हामदन्तावलस्तोमविद्रावणेकेशरी
 न्द्र । चरणानखरसुधांशुच्छटोन्मेष
 निः शेषितध्यायिचेतोनिविष्टान्य
 कार० प्रगतजनपरितापोयदावा
 नलीच्छेदमेघप्रसीदप्रसीदप्रसीद ॥
 प्रचोयमानः । त्रि० पुष्यभागे ॥
 प्रचुरः । त्रि० प्रभृते । प्राज्यं ।
 बहुले ॥ प्रचोरयति । चुर० । इगु
 पधेतिक्तः । चुरादीनांणिज्वैक
 ल्पिकः ॥ प्रगतश्चुरायाडितिवा ॥
 प्रचुरपुरुषः । पुं० चौरैः ॥ बहुनरे ॥

प्रच्छना

प्रचेता : । पुं० वस्तुगो । अप्यती ॥
मुनिविशेषे ॥ प्राचीनबर्हिषस्तन
येषु ॥ प्राचीनबर्हिषः पुत्राः शतद्र
च्यां दशाभवन् । तुल्यनामव्रताः सर्वे
धर्मज्ञाताः प्रचेतसः ॥ त्रि० प्रकृष्टह
दि ॥ प्रकृष्टचेतोऽस्य ॥ प्रचेतय
तिवा । चिती० । असुन् ॥

प्रचेतसी । स्त्री० कट्फले ॥

प्रचेता : । पुं० सारथी ॥

प्रचेलम् । न० पीतकाष्ठे ॥

प्रचेलकः । पुं० अश्वे ॥

प्रचोदनी । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥ प्र
चोदयति । चुदसञ्चोदने । ल्युट् ॥

प्रचोदितः । त्रि० प्रेरिते ॥

प्रच्छदः । पुं० आच्छादनम् ॥

प्रच्छदपटः । पुं० निचोले । येनतूल
गव्यादिप्रच्छाद्यते तस्मिन्वस्त्रे इति
स्वामी ॥ डोलिकाद्यावरणपटे०
इत्येके ॥ स्त्रीपरिधानपटे० बुक्का०
इतिव्याते इत्यपरे ॥ आस्तरणप
टे ॥ पिच्छीडा० पिच्छीडी नाम
वाससि ॥ प्रच्छदति० प्रच्छादा
ते अनेनवा । चुरादिष्यन्तात्द्याः
। कश्चिदितिह्रस्वः । प्रच्छदश्चा
सौपटश्च ॥

प्रच्छना । स्त्री० आमल्लपायाम् ॥

प्रच्छन्नम् । न० अन्तर्द्वारि प्रकोष्ठी-
यगहान्तर्द्वारि ॥ प्रच्छिन्नम् ।

कुगती तसमासः त्रि० गूढे ॥ चा

प्रजनः

च्छन्ने ॥

प्रच्छन्नतस्करः । पुं० कितबकुशीलवा
दी यथा ॥ कितवान्कुशीलवान्कृ
रान्पाषण्डस्यांश्चमानवान् । बिक्र
मस्थान्शौण्डिकांश्चिप्रनिर्वासये
पुरात् ॥ एतेराष्टौ वर्तमानाराजः
प्रच्छन्नतस्कराः । विकर्मक्रिययानि
त्यंवाधन्तेभद्रिकाः प्रजाइतिमान
वेनवमोऽध्यायः ॥

प्रच्छन्नहृदयः । त्रि० गूढाभिप्राये ॥ प्र
च्छन्नहृदयस्य ॥

प्रच्छर्दिका । स्त्री० वमिरोगे ॥ प्रच्छ
र्दनम् । कर्द्वमने । रोगाख्याते ।
एञ्जल् ॥

प्रच्छादनम् । न० उत्तरीयवस्त्रे प्राव
रणे ॥

प्रच्छादितः । त्रि० आच्छादिते ॥

प्रजनः । पुं० पशूनां गर्भग्रहणकाले
॥ उपसरं । प्रथमगर्भग्रहे ॥ स्त्री
गव्यादिषुपुङ्गवादीनां प्रथमगर्भा
धामायमैधुनाभियोगे ॥ गर्भधारणे
प्रजननम् । जनौ० । घञ् । जनि
बध्योरितिनवृद्धिः ॥ यद्वाग्यन्ता
देरव् । प्रशब्दोधात्पर्यविपरीतय
ति । प्रादुर्भावस्यैपरीत्यञ्जगर्भ
ग्रहणम् । तद्वत्प्रथमं द्वितीयादिकं
वैत्यचनाग्रहइत्येके । हरदत्तस्वर
सौप्पेवम् । वृत्तौतुप्रथमगर्भग्रह
शमितिव्याख्यातम् ॥

प्रजाता

प्रजननम् । न० धीनी ॥ जन्मनि ॥
 प्रगते ॥ पुत्रोत्पत्तौ ॥ ॥
 प्रजनिका । स्त्री० मातरि ॥
 प्रजनिष्ठा : । त्रि० प्रजनशीले ॥ प्रपू-
 र्वाञ्जनीप्रादुर्भावद्वयस्मादलङ्कृजनि
 राकृञ्जित्यादिना० इणच् ॥
 प्रजल्प : । पुं० वाक्यवि० । य० । अ-
 सूयेर्ष्यामदयुजायोऽवधीरणमुद्रया ।
 प्रियस्यकौशलीद्वारः प्रजल्पः सतु
 कथ्यते । इत्युज्वलनीलमणिः ॥
 प्रजवः । पुं० प्रकृष्टवेगे ॥
 प्रजवी । त्रि० वेगिनि । प्रकृष्टवेगयुक्ते ॥
 प्रजवति । जुः सौत्रोवेगगतौच ।
 प्रजोरिनिः ॥
 प्रजा । स्त्री० लोके । जने ॥ सन्ताने ॥
 यथा । येप्रजामीश्विरेधीरास्ते श्मशा
 नानिभेजिरे । येप्रजानि श्विरेधीरा-
 स्तेऽमृतत्वं हिभेजिरे ॥ इति ॥ प्र-
 कर्षेणवीजयोन्धोः सङ्गवाज्जायते ।
 जनी० । उपसर्गचसंज्ञायामिति
 डः ॥ यथाहुः । नशङ्खाङ्गनच-
 क्राङ्गनपद्मङ्गमिदंजगत् । खिङ्गा-
 ङ्गभगाङ्गञ्चतस्मान्माहेप्रवरीप्रजे-
 ति ॥
 प्रजागरः । पुं० प्रकर्षेणजागरथे ॥ रा-
 जानं कामिनं चौरं प्रविशन्ति प्रजाग-
 राः ॥ प्रकर्षेणजागर्त्ति । जागृ० ।
 प्रचाद्यच् ॥
 प्रजाता । स्त्री० जातापत्न्यायाम् । प्र-

प्रजापतिः

सूतायाम् । प्रजायतेस्म । अन्तर्भा
 वितग्यर्थीचजनिः । गत्यर्थतित्तः ॥
 प्रजातिः । स्त्री० प्रकृष्टेजन्मनि ।
 उपनयने ॥
 प्रजातीर्थम् । न० पुत्रोत्पत्तिपुण्यका-
 ले ॥ पुत्रेजातेव्यतीपातेदत्तं भवति
 चाक्षयम् ॥
 प्रजात्यानन्दः । पुं० सन्तानार्थस-
 भोगे ॥
 प्रजादा । स्त्री० गर्भदात्रीसुपे ॥ त्रि०
 प्रजादातरि ॥
 प्रजादानम् । न० रक्षते ॥
 प्रजाध्यक्षः । पुं० दक्षादौ ॥ प्रजा-
 नामध्यक्षः ॥
 प्रजानन्ती । स्त्री० पण्डितायाम् । प्रा-
 च्याम् ॥
 प्रजापः । पुं० राजनि ॥ ॥
 प्रजापतिः । पुं० विधातरि । हिरण्यग
 र्भे । चतुरानने ॥ कश्यपे ॥ दिवा
 करे ॥ वङ्गी ॥ च्वष्टरि ॥ जामा-
 तरि ॥ महीपाले । रात्रि ॥ दक्षा
 दौ ॥ दशप्रजापतयोयथा । मरीचि
 मच्यङ्गिरसौपुलस्त्यं पुलहं क्रतुम् ।
 प्रचे तसं वशिष्ठश्चभृगुं नारदमवचे ति
 ॥ एकविंशतिर्यथा । ब्रह्मास्याणुर्भ
 नुर्दक्षोभृगुर्धर्मस्तथायमः । मरीचि
 रङ्गिराश्चिष्टपुलस्त्यः पुलहः क्रतुः ॥
 वशिष्टः परमेष्ठीचविवस्वान्सोमएव
 च । कर्हमस्यापियः प्रोक्तः क्रोधो

प्रजावती

वीकक्रोतएवच ॥ एकविंशतिरुत्य
ब्राह्मी प्रजापतयः स्मृताः । इति
महाभारतेमोक्षधर्मः ॥ प्रजानां
पतिः ॥ कौटवि० ॥

प्रजापतितीर्थम् । न० कनिष्ठामूले ॥
प्रजापतिपतिः । पुं० ब्रह्मणि । पि-
तामहे ॥ प्रजापतीनां दक्षदोनांप-
तिः ॥

प्रजापालः । पुं० वायौ ॥ यथा ।
शीतांशुः क्लेदयत्युर्वीं विवस्वान्
शोषयत्यपि । तावुभावपिसंश्रित्य
वायुः पालयति प्रजाः ॥ तत्र दक्षि
णायनम् वर्षाशरद्हेमन्ताः । तेषु
भगवानाप्यायते सोमोऽम्बलवणमधु
राश्वरसावलवन्तो भवन्ति । उत्तरो
त्तरञ्चसर्वप्राणिनां बलमभिवर्द्धते ।
उत्तरायणञ्च शिशिरवसन्तयोष्माः ।
तेषु भगवानाप्यायतेऽर्कस्तिक्तक्षपा
यकटुकाश्वरसावलवन्तो भवन्ति ।
उत्तरोत्तरञ्चसर्वप्राणिनां बलमपत्नो
यते ॥

प्रजापालनम् । न० लोकानां संरक्षण
त्मकेभूपतेर्धर्मम् ॥ यथा । चाटचार
णचौरेभ्यो वधबन्धभयादिभिः । पी
डामानाः प्रजारक्षेत्कायस्थेभ्यो
विशेषत इति ब्रह्मपुराणम् ॥

प्रजावती । स्त्री० भ्रातृजायायाम् ॥
प्रजाऽस्त्यस्याः । तदस्यास्तीति मतु
प् ॥ सन्तानविशिष्टायाम् ॥

प्रज्ञा

प्रजाहितम् । न० जले ॥ प्रजाभ्यो हि
तम् ॥ त्रि० प्रजोपकारे ॥

प्रजिनः । पुं० वायौ ॥

प्रजुष्टः । त्रि० प्रसक्ते ॥

प्रजेश्वरः । पुं० नृपे । रात्रि ॥ प्रजा
नामीश्वरः ॥

प्रज्भटिका । स्त्री० मात्राहृत्तान्तरे ॥

य० । चत्वारिचतुष्कलकानि धेहि
तत्रापि जगत्समन्तं विधेहि । भणिता
फणिनायकपिङ्गलेन प्रज्भटिकासा
षोडशकलेन ॥ यथा ॥ रमतेन-
मनः परितापधारिनमनागपिविर
मतिनयनवारि । यद्वधिहरिणीदृ
क्पथमगामितद्वधिविधाशतमनु-
भवामि ॥

प्रज्ञः । त्रि० पण्डिते ॥ प्रजानाति
। ज्ञश्च बोधने । आतद्योपसर्गद्विति
कः ॥ प्रज्ञप्रज्ञौ विरलजानुके०
इति हेमचन्द्रः ॥

प्रज्ञमिः । स्त्री० प्रज्ञाने ॥ शब्दादि
प्रतीती ॥ सङ्केते ॥

प्रज्ञप्तौ । स्त्री० जिनविद्यादेवीविशेषे
प्रज्ञा । स्त्री० श्रेमुष्याम् । बुद्धौ ॥ य
था । प्रज्ञाहीनस्य पठनमन्वस्यदर्प
णं यथा । देवीप्रज्ञावतः शास्त्रं तत्त्व-
ज्ञानस्य राधनमिति ॥ अतीतानु-
स्मृतिर्मेधातत्कालग्राहिणीमतिः ॥
शुभाशुभविचारज्ञाधीरुदाहृता ।
इति विशेषः ॥ प्रज्ञायाम् ॥ अप

प्रज्ञामात्रा

रोज्ञानुभवपर्यन्तविचारि ॥ चेतना-
यांजीवनधर्म ॥ प्रजानाति । प्रज्ञा
यतेऽनयावा । ज्ञा० । आतश्चोप
सर्ग इतिकः

प्रज्ञाकायः । पुं० मञ्जुघोषे ॥ प्रज्ञै
वकायोऽस्य ॥

प्रज्ञाचक्षुः । त्रि० अश्वि ॥ प्रज्ञाचक्षु-
र्यस्य ॥

प्रज्ञातः । त्रि० प्रत्यक्षे ॥ सकलप्रमाण
श्रेष्ठतयाप्रत्यक्षगोचरः प्रज्ञातइत्यु-
च्यते । प्रकर्षणज्ञातः ॥

प्रज्ञानम् । न० बुद्धी ॥ चिन्हे ॥ प्रज्ञा-
यतेऽनेनवा । भावकर्मकरणादी-
न्युट् ॥ प्रज्ञाप्तौ ॥ ब्रह्मविज्ञाने ॥
ब्रह्मणि ॥ प्रकृतं जन्मादिविक्रिया
विरहितंकूटस्थं ज्ञानं ज्ञप्तिरूपं वस्तु०
प्रज्ञानं तच्च ब्रह्म प्रज्ञानं श्रुतेः यनेक्षते
शृणोतीदं जिघ्रतिव्याकरोति च । स्वा
इखादृविजानाति तत्प्रज्ञानमुदी-
रितम् । चतुर्मुखेन्द्रदेवेषु मनुष्या
शगवादिषु । चैतन्यमेकं ब्रह्मातः
प्रज्ञानं ब्रह्म मय्यपीति विदुषामनु भ-
वाच्च । त्रि० पण्डिते ॥

प्रज्ञानघनः । त्रि० प्रज्ञानै करमे प्राज्ञे ॥
स्वप्रजाग्रन्मनः स्पन्दनानिघनी-
भूतानीव । यथारात्रीनैशेन तम-
साऽविभज्यमानं सर्वं घनमिव तद्व-
त् ॥

प्रज्ञामात्रा । स्त्री० शब्दादिवुद्दिषु श-

प्रणतिः

व्यादिजनकेन्द्रियेषु ॥

प्रज्ञावान् । पुं० धीरे । प्रज्ञिले ॥ प्र-
ज्ञाअस्ति अस्य । मतुप् ॥

प्रज्ञावादः । पुं० प्राज्ञैर्वक्तुमनुचिते-
शब्दे ॥ प्रज्ञानामवादः । प्रज्ञा-
वतांपण्डितानांवादे ॥

प्रज्ञिलः । त्रि० पण्डिते । प्रज्ञास्थस्य
पिच्छादित्वादिलच् ॥

प्रज्ञुः । त्रि० प्रगतजानी ॥ प्रगतेविर-
लेजानुनीअस्य । प्रसंभ्यांजानुनो-
क्तुः ॥

प्रज्वरः । पुं० सारकेवैष्णवज्वरे ॥

प्रज्वलः । त्रि० उज्ज्वले ॥ प्रज्वलति ।
ज्वलदीप्तौ । अच् ॥

प्रज्वलितः । त्रि० उज्ज्वलिते ॥ दीप्ते ।
दह्यमाने ॥

प्रडीनम् । न० पञ्जिणांगतिवि० । उड्
नायक्रमवश्वे ॥ प्रथमंडयनम् । डी
विहायसागती । नपुंसकेभावेक्तः ।
स्वादयश्चोदितइतिओदित्वाङ्निष्ठा-
नत्त्वम् ॥ पतनवेगवत्तायामिति-
कर्णपर्व ॥ अधः पतनवेगवत्ताया-
म् ॥

प्रणः । त्रि० प्रत्ने । पुरातने ॥ नश्च
पुराणप्रादितिनप्रत्ययः ॥

प्रणतः । त्रि० प्रह्वीभूते ॥ नमस्कृते ।
प्रणमतिस्म । शमप्रह्वत्त्वे । क्तः ।

कर्मणिक्तीवा ॥ प्रकर्षणनतीवा ॥

प्रणतिः । स्त्री० प्रणामे ॥ प्रणिपा

पृणाव :

ते । अनुनये । नमस्कारे ॥ प्रकृष्टा
नतिः ॥ ईश्वरोजीवकलयाप्रविष्टो-
भगवानिति । प्रणमेद्दण्डवङ्गमा-
वाप्रवचाण्डालगोखरम् ॥
प्रणतोदरः । त्रि० प्रनतोदरे ॥
प्रणयः । त्रि० प्रसरे । प्रश्रये । प्रीच्या
प्रार्थने ॥ प्रेमणि । स्नेहे ॥ याञ्जा-
याम् ॥ विश्रम्भे ॥ निर्वाणे । मोक्षे
॥ सान्त्वनायाम् ॥ परिचये ॥ प्र-
णयनम् । गीञ्० एरच् ॥ त्रि० ॥
प्रणयनम् । न० प्रापणे ॥ प्रणीयते ।
गीञ्प्रापणे । ल्युट् ॥
प्रणयवान् । त्रि० प्रेमविशिष्टे ॥
प्रणयी । पुं० स्वामिनि ॥ त्रि० स्नेहव-
ति ॥ प्रणयोस्यास्ति । इनिः ॥ अ-
र्थिनि ॥
प्रणयिनी । स्त्री० भार्यायाम् ॥
प्रणवः । पुं० तारे । मन्वादी । वेदा-
दी । ब्रह्मणि ॥ प्रणवाद्यास्तथावे-
दाः प्रणवेचप्रतिष्ठिताः । वाङ्मयं
प्रणवः सर्वतस्मात्प्रणवमभ्यसेत् ॥
प्रणमन्तिहयं वेदास्तस्मात् प्रणव-
उच्यतेइतिसनत्कुमारवचनम् ॥
प्रणम्यते इतिप्रणवः ॥ नमः
कर्मणिघञ् संज्ञापृर्वकत्वाद्वृद्ध्य
भावः । पृषोदरादित्वान्मस्यवः ।
प्रणयतेस्तृयते । गस्तुतौ । ऋदोर-
प ॥ यद्वा प्रणोतिप्रकर्षणस्तौतिपर
मेश्वरम् । गृ० । पचाद्यच् । उपस

पृणाव्य :

गादितिणत्वम् ॥
प्रणष्टः । त्रि० प्रकर्षणनाशयुक्ते ॥
प्रणादः । पुं० तारशब्दे ॥ श्रवणाम-
ये । कर्णनादे । यथा । कर्णस्रोतः
स्थितेवातिशृणोतिविविधान्स्वरान्
। भेरीमृदङ्गशङ्खानांकर्णनादः सउ-
च्यते ॥ अनुरागजशब्दे । प्रीतिजनि
तेमुखकण्ठादिशब्दे । प्रीतिविशेष
कृतशीतकृतशब्दे ॥ अनुरागकृतेश-
ब्दे प्रणादःशीतकृतंनृणामितिशब्दा
र्णवः । प्रणदनम् । णदअव्यक्तेशब्दे ।
घञ् । उपसर्गादसमासेपीतिणत्वम् ॥
प्रणामः । पुं० प्रणतौ प्रणिपाते । भ-
क्तिश्रद्धातिशययुक्तनमस्कारे । स्वाप-
कर्षबोधकव्यापारविशेषे । अष्टाङ्ग
पञ्चाङ्गादिभेदभिन्ने ॥ यथा । दोर्भ्यां
म्यङ्गाञ्जनुभ्या मरसाशिरसाद-
शा । मनसावचसाचेति प्रणामोष्ठा
ङ्गैरितः ॥ बाहुभ्याञ्चैवजानुभ्यां
शिरसावचसादशा । पञ्चाङ्गीयंप्रणा-
मः स्यात्पूजामुपवराविमौ ॥ एक-
हस्तप्रणामश्चएकंवापिप्रदक्षिणम् ।
अकालिदर्शनं विष्णोर्हन्तिपुण्यंपुरा-
कृतम् ॥ प्रणमनम् । णमप्रह्वत्वे
। घञ् ॥ यः शूद्रं णार्चितंलिङ्गंवि-
ष्णुंवाप्रणमेद्विजः । निष्कृतिस्त-
स्यनास्त्वैवप्रायश्चित्तायुतैरपि ॥
प्रणाव्यः । त्रि० अभिलाषविवर्जिते
॥ असम्भते ॥ प्रणीयते । गीञ्० ।

प्रणिहित :

प्रणाय्योसम्भतावितिसाधुः॥ प्रणाय्यः साध्वनिन्दितद्वितित्रिकाण्डशेषः ॥

प्रणालः । पुं० कृत्रिमजलनिःसरणमार्गः । पयनाला० पनाला० इ० भा० ॥ नल्यते । गालबन्धने । कर्मणिघञ् । उ० सर्गादितिणत्वम् ॥
प्रणाली । स्त्री० आनुपूर्व्याम् ॥ कृत्रिमास्वुनिःसरणमार्गः । पयनाली-पनाली० इ० भा० ॥ गौ० डीष् ॥
प्रणिदानम् । न० विनिमये ॥ अत्यर्पणे ॥

प्रणिधानम् । न० प्रयत्ने ॥ प्रवेशने । अभियोगे ॥ समाधी । मनसोविषयान्तरवारणे । चित्तैकाग्रि ॥

प्रणिधिः । पुं० अनुचरे ॥ गूढपुरुषे । चरे ॥ प्रार्थने । याचने ॥ अवधाने ॥ प्रणिधानम्० प्रणिधीयतेवा । डुधाञ्० । उपसर्गघोः किः प्रकर्षेणनिधीयतेज्ञेयमत्रवा ॥

प्रणिपातः । पुं० अनुनये । प्रणतौ । प्रकर्षेणभक्तिश्रद्धातिशयेननीचैः प्रतने । दीर्घनमस्कारे ॥ दण्डवत्प्रतने ॥ प्रकृष्टोनिपातः ॥

प्रणिहितः । चि० निश्चले । समाहिते ॥ सम्प्राप्ते ॥ न्यस्ते । स्थापिते । निहिते ॥ प्रणिधीयतेस्म । डुधाञ्० । क्तः । दधातेहिः अत्यन्ताप्ते ॥
प्रणिधिकर्मस्नानियुक्ते ॥

प्रतनुः

प्रणीतः । पुं० संस्काराग्नौ ॥ प्रकर्षणीतः ॥ चि० चित्ते ॥ उपसम्पन्ने । पाकेनसंस्कृतेव्यञ्जनादौ ॥ विहिते । कृते ॥ प्रवेशिते ॥ प्रणीयतेस्म । णीञ्० । कर्मणिक्तः ॥ उत्पन्ने ॥

प्रणीतमनाः । चि० हृष्टचित्ते ॥
प्रणीता । स्त्री० यज्ञपात्रविशेषे । विष्णोरासनार्थं वारिपूरितेचमसे ॥ टाप् ॥

प्रणुतः । चि० स्तुते ॥ प्रणुयतेस्म । णस्तुतौ । क्तः ॥

प्रणुन्नः । चि० कम्पिते ॥ प्रकर्षेणानुन्नः ॥

प्रणेता । चि० कर्त्तरि ॥ यथा । सर्वासामपिविद्यानांप्रणैताभगवान्शिव इति ॥

प्रणेयः । चि० वशीभूते । वश्ये ॥ प्रकर्षेणानेतुंशक्यः । णीञ्० । अचो यत् ॥

प्रणोद्यः । चि० प्रत्याख्ये य ॥

प्रततः । चि० अभिव्यक्ते ॥ निरन्तरे ॥

प्रततिः । स्त्री० विस्तृती ॥ वल्ल्याम् ॥ प्रतनोति । तनुविस्तारे । क्तित्तौ चसंज्ञायाम् ॥

प्रतती । स्त्री० लटायाम् ॥ विस्तारि ॥ कृतिकारादितिडौष् ॥

प्रतनः । चि० पुरातने ॥ नष्टपुराणे प्रादितिचशब्दात्तनप्रत्ययः ॥

प्रतनुः । चि० उत्कृष्टे ॥

प्रतानिनी

प्रतमकः । पुं० तमकप्रभेदे ॥ पिप्पला
नुवङ्गज्वरादियोगेनतमकस्यैवप्रतम
कसंज्ञा । यथा ॥ ज्वरमूर्च्छापरीत
स्यविद्यात्प्रतमकन्तुम् । उदावर्त्त
राजोऽजीर्णक्लिन्नकायनिरोधतः ॥
तमसावर्द्धतेऽत्यर्थंशीतैश्चाशुप्रशाम्य
ति । मञ्जतस्तमभीवास्यविद्यात्प्र
तमकन्तुदिति ॥

प्रतर्कणम् । न० वितर्कं । ऊहे ॥

प्रतर्दनः । पुं० भगवति ॥ प्रलयेभृता
निप्रकर्षणतर्दतिहिनस्ति । तर्दहिं
सायाम् । नन्द्यादित्त्वान्त्युः ॥ ऋ
षिविशेषे । द्विवीटामात्मजेकोशि-
रजे ॥ प्रकर्षणतर्दयत्यभिभवतिस्व
शत्रुन् । इति ॥

प्रतलः । पुं० चपटं । तताङ्गुलिकरे ।
घाप० इ० भा० ॥ न० पातालवि०
॥ प्रतलति । तलप्रतिष्ठायाम् । अ-
च् ॥ संहतले ॥ प्रततेप्रशिष्टं तलेअ
च् ॥

प्रतान् । अ० विस्तारे ॥ प्रताम्यति ।
तमुकाङ्क्षायाम् । क्विप् । अनुना-
मिकस्येतिदीर्घः । मोनोधातोः ॥

प्रतानः । पुं० तन्तुसंयुक्तेषुत्रपुशांला
वूप्रभृतिषु ॥ शाखापत्रप्रचये ॥ वि-
स्तारे ॥ प्रतननम् । प्रतन्यतेवा ।
तनु० । घञ् ॥ कुटिलतन्ती ॥ अ-
पतानकाम्ये वायुरोगविशेषे ॥

प्रतानिनी । स्त्री० प्रतानवक्ष्याम् ॥

प्रतारणम्

शाखापत्रप्रचयः प्रतानः कुटित-
न्तुर्वा ॥ सोम्यस्याः । इन्नन्तान्डी
प् ॥ प्रसारण्याम् ॥

प्रतापः । पुं० तापे ॥ तेजसि । कोप
दाडजेतेजसि ॥ कोषोधनम् । दण्डो
दमः । तद्वे तुच्चात्सैन्यमपिदण्डः ।
ताभ्यांयत्तेजो जायतेतस्मिन्निति
यावत् ॥ प्रतापयति० अनेन । तप०
। ग्यन्त् । पुंमीतिघः प्रतपनंवा ।
भाविघञ् ॥ अर्कवृत्ते ॥ प्रतापीपीरु
पातपावितियादवः ॥

प्रतापकः । पुं० रवेः पार्श्वगान्तरे ॥

प्रतापनः । पुं० नरकविशेषे । कुंभी
पाके ॥ न० पीडने ॥ प्रतापयति
। तपदाहे । ल्युः ॥

प्रतापवान् । त्रि० श्वः । त्रिंशत्पुत्रवि
दारकत्वेनप्रशस्तपीरुषे ॥

प्रतापसः । पुं० अलर्के । शुक्लाकर्कषुर्जे
॥ प्रतापंचक्षुस्तेजः स्यति । षो० ।
कः ॥ प्रकृतास्ताप्रसायेनवा ॥

प्रतापान्वितः । त्रि० शौर्ययुक्ते ॥

प्रतापी । त्रि० शत्रुतापके ॥ प्रताप-
यितुंशीलमस्य । ताच्छील्ये णिनिः
॥ तेजस्विनो ॥ अतद्वनिठनाविती
निः ॥

प्रताम् । अ० ग्लानौ ॥

प्रतारकः । त्रि० वञ्चके ॥ प्रतारयति
। तृ० । शबुल् ॥

प्रतारणम् । न० वञ्चने ॥

प्रतिकूल :

प्रतारणा । स्त्री० वञ्चनायाम् ॥ यदो
च्छसिवशोक्तं, जगदेकनकर्षणा ।
उपास्यतांकलौकल्पलतादेवीप्रतार
णैति० धूर्त्तजल्पितम् ॥

प्रतारणाय : । त्रि० वञ्चनीये ॥

प्रतारित : । त्रि० व्यंसित । वञ्चिते
कृतप्रतारणे ॥

प्रति । अ० प्रतिनिधौ ॥ इत्यम्भूता
ख्यानै ॥ आभिमुख्ये ॥ साचार्यं
। स्तोके ॥ भागे ॥ वीप्सायाम् ॥
लक्षणं ॥ प्रतिदाने ॥ क्षेपे ॥
निश्चये ॥ प्राति० प्रथते वा ।
बाहुलकाड्डति : ॥ व्यावृत्तौ ॥
प्रशान्तौ ॥ विरोधे ॥ समाधौ
स्वभावे ॥

प्रतिक : । त्रि० कार्षापणिके ॥ का
र्षापणं नक्रौत : । कार्षापणाद्विठन्
वक्तव्य : ० प्रतिरादेशश्चवा ॥ १११
प्रतिकी ॥ स्त्री ॥

प्रतिकर्म । न० प्रसाधने । विशेषे ।
कृतशोभायाम् ॥ प्रत्यङ्गप्रतिख्या
तं वाकर्म । शाकपाथिवादि ॥ वम
नदिपञ्चकर्मस्वितिभिषज : ॥

प्रतिकार : । पुं० प्रतीकारे ॥ रुमे०
। भटे० । प्रतिकरणम् ॥ कृजोध
ञ् ॥

प्रतिकूप : । पुं० परिखायाम् ॥

प्रतिकूल : । त्रि० अननुकूले । प्रस
व्ये । अपसव्ये । प्रतीपे । विरु

प्रतिग्रह :

द्वार्थे ॥ प्रतीपंकुलात् । प्रतिकूल
शब्दोहिलक्षणयाविरुद्धे वर्त्तते ०
प्रतिलोमवत् ॥ आत्मन : प्रति
कूलानिपरिषानसमाचरेत् ॥

प्रतिकृति : । स्त्री० अर्चयाम् ॥ प्र
तिनिधौ । तृणचर्म्माकाष्ठादिनि
र्मिते प्रतिमापर्यायेवस्तुनि ॥ प्र
तीकारे ॥ प्रकृष्टाकृति : । प्रति
निधे : कृतिर्वा ॥

प्रतिकृष्ट : । त्रि० गुह्ये ॥ द्विरावृत्त्या
कर्षिते ॥ प्रतिकृष्यते स्म ॥ कृष०
। क्त : ॥

प्रतिक्रिया । स्त्री० प्रतीकारे ॥ प्र
तिकरणम् । कृञ् : शच ॥

प्रतिजगाम् । अ० पौन : पुन्ये ॥

प्रतिक्षय : । पुं० रक्षके ॥

प्रतिक्षिप्त : । त्रि० वारिते । प्रति
हते ॥ प्रपिते ॥ आह्वयप्रपि
तोयस्तुप्रतिक्षिप्त : सउच्यते ॥
भेषजे ॥ कृताधिर्क्षेपे ॥ अधि
क्षिप्त ॥ अधिक्षिप्यते स्म । क्षिप
प्रेरणे । क्त : ॥

प्रतिक्षेप : । पुं० प्रत्याख्यानै ॥

प्रतिगतम् । न० प्रतिलोमि ॥ प्र
क्षिगतिविशेषे ॥ त्रि० प्रतिया
ते ॥

प्रतिगमनम् । न० प्रतिप्रयाणे ॥

प्रतिग्रह : । पुं० स्वीकरणे । स्वीकृ
तौ ॥ सैन्यपृष्ठे । सैन्यस्यपृष्ठो

प्रतिघ्नम्

द्विन्नसङ्घाते ऽनीके ॥ प्र तिगृह्य
ते ऽनेन । ग्रहवृद्धित्यप् ॥ पतद्
ग्रहे ॥ द्विजेभ्योविधिवद्देये ॥ दान
द्रव्यग्रहे ॥ ग्रहविशेषे ॥ क्रिया
कारे ॥ प्र तिगृह्णाति । ग्रहउपा
दाने । विभाषाग्रह इतिपक्षे ऽच्
ब्राह्मणस्यार्थः प्रतिग्रहाज्जितः ।
यथा । प्र तिग्रहाज्जिताविप्रोक्तत्रि
येशसनिज्जिताः । वैश्वेन्याया
ज्जितास्यार्थाः शूद्रे शुश्रूषयार्जि
ताः ॥ अयाचितप्र तिग्रहेदोषाभा
वीयथा । अयाचितोपपन्ने तुनास्ति
दोषः प्र तिग्रहे । अमृतं तं विदु
र्देवास्तस्मात्तन्नैवनिर्गदेत् ॥

प्रतिग्राहः । पुं० पतद्ग्रहे । आचमन
के । प्रोग्ळे ॥ प्रतिगृह्णाति । ग्रह
। विभाषाग्रहइतिपक्षेणः ॥ प्रति-
ग्रहणे ॥

प्रतिग्राहितः । चि० स्वीकारिते ॥
प्रतिघ्नः । पुं० प्रतिघाते ॥ क्रोधे ॥
प्रतिहननम् । हन० । अन्यत्रापिदृश्य-
तइतिडन्यङ्कादिच्चात् क्रुत्वम् ॥
मूर्च्छायाम् ॥

प्रतिघातः । पुं० प्रतिवर्ध् ॥ प्रतिह
ननम् । हन० । घञ्० । हनस्ती-
चिमलोः । होहन्तेरितिकृत्वम् ॥
प्रतिघातनम् । न० मारणे ॥ हन्तेः
स्वार्थण्यन्ताल्ल्युट् ॥

प्रतिघ्नम् । न० अङ्गे ॥

प्रतिज्ञा

प्रतिच्छन्दः । न० प्र तिरूपे ॥
प्र तिच्छाया । स्त्री० प्र तिविम्बे ॥ प्र
कृष्टाच्छाया ॥

प्र तिजङ्गा । स्त्री० अग्रजङ्घायाम् ॥
प्र तिजल्पः । पुं० वाक्यविशेषे ॥
प्रतिजागरः । पुं० अवेक्षायाम् । प्रत्यवे
क्षण ॥

गृहमवेक्षस्वेत्यादिनियोगे ॥ प्र ति-
जागरणम् । जागृ० । घञ् । जा-
गोऽवैतिगुणः ॥

प्र तिजिह्वा । स्त्री० उपजिह्वायाम् ।
रसनकाङ्गे । आलजिब० इ० गी०
प्र तिजिह्विका । स्त्री० तालमूलस्थचु
द्रजिह्वायाम् । प्र तिजिह्वायाम् ॥
घणिकायाम् ॥

प्र तिज्ञा । स्त्री० अङ्गीकृतौ । अङ्गी
कारे । साध्याभिधायिकायांवाचि ॥
नृपाणांप्र तिज्ञापरिपालनंस्वर्गसाध
नमितिचृडाः ॥ कर्तव्यत्वप् कारक
ज्ञानानुकूलव्यापारे । इत्यनुमितौ
गशाधरौ ॥ साध्यनिर्देशः प्र ति
ज्ञा ॥ इ० गीतमसूत्रम् ॥ ३३ ॥
साधनीयस्यार्थस्य योनिर्देशः सप्र
तिज्ञा ॥ साधनीयस्यवक्त्रिमत्वादि
नापर्वतादिः । — (+ * +) —
तथाचपन्नतावच्छेदकविशिष्टपक्षसा
ध्यतावच्छेदक विशिष्टवैशिष्ट्यबोध
कशब्दइत्यर्थः । निगमनवारणायच
साध्यांशे० साध्यतावच्छेदकातिरि

प्रतिज्ञान्तरम्

क्ताप्रकारकत्वं वाच्यम् । तदर्थं
साध्यतावच्छेदकप्रकारत विलज्ज-
णप्रकारताशून्यत्वम् । तेनप्रमेय
वतः साध्यत्वनासिद्धिः उदासौन
वाक्यवारणायच न्यायान्तर्गतत्वेस
तिप्रकृतपक्षतावच्छेदावच्छिन्नप-
क्षप्रकृतसाध्यतावच्छेदकावच्छि-
न्नसःध्यविषयता विलक्षणविषयता
कप्रबोधजनकत्वेसति प्रकृतपक्षप्र-
कृतसाध्यबोधजनकत्वंतत्प्रतिज्ञा
त्वावयवत्वादिकंपरिभाषाविशेषवि-
षयत्वरूपम् तत्तद्व्यक्तित्वरूपञ्चे-
त्यपिबदन्ति ॥ प्रतिज्ञायते० इति
॥ प्रतिपूर्वाज्ञानातेरातश्चोपसर्गइ-
त्यङ् । टाप् ॥

प्रतिज्ञातः । वि० अङ्गीकृत ॥ प्र-
तिज्ञायतेस्म । क्तः ॥ प्रतिज्ञात
श्चरामेणतश्चालिवधंप्रतीतिरामा-
यणम् ॥

प्रतिज्ञानम् । न० अङ्गीकारे । प्र ति
ज्ञायाम् ॥ प्रतिपूर्वकज्ञानाते-
त्यट् ।

प्रतिज्ञान्तरम् । न० निग्रहस्थानवि०
प्रतिज्ञातार्थप्रतिषेधधर्मविकल्पा-
त्तदर्थनिर्देशः प्रतिज्ञान्तरम् ॥
४६ ॥ प्रतिज्ञातस्यार्थस्यप्रतिषे-
धे कृतं तद्वृणोद्विषीर्षयाधर्मस्य
धर्मान्तरस्यविशिष्टः कल्पोविकल्प-
स्तस्मात् विशेषणान्तरविशिष्टतया

प्रतिज्ञाविरोधः

प्रतिज्ञातार्थस्यकथनमितिफलिता-
र्थः । प्रतिषेधइत्यनेनभाटिति
संवरणेविलंबेनापिस्वयं दृषणावि-
भाव्यविशेषणेनदीपइत्युक्तम् ।
प्रतिज्ञातार्थस्यैवपलक्षणम् ॥
हेत्वतिरिक्तार्थस्यैवतितत्वम् । तेन
उदाहरणान्तरम्, पनयान्तरञ्चप्रति-
ज्ञान्तरत्वं नसङ्गृहीतं भवति ।
इदञ्चपक्षसाध्यविशेषणभेदात्प्र-
त्येकं द्विविधम् । यथा शब्दोऽनि-
त्यइत्युक्ते ध्वनी वाधेनपरेणप्रत्ये-
कं वर्णात्मकः शब्दः पक्ष इतिप्र-
तिज्ञान्तरम् । नचंदमर्थान्तरम्०
प्रकृतोपयोगात् । नचयंप्रतिज्ञा-
हानिः पूर्वोक्तस्यापरित्यागात् ।
एवंपर्वतोवह्निमान्मुरभिमलिनधू-
मवत्त्वादित्युक्ते० कृष्णागुरुप्रभवव-
ह्निमानित्यत्र० एवतादृशवह्नीसाध्ये-
यः मुरभिमलिनधूमवान्मवह्निमा-
नइत्युदाहरणे न्यूनत्वेनप्रत्युक्ते०
सतादृशवह्निमानित्यत्र० एवमन्यद-
प्युच्यम् ॥

प्रतिज्ञाविरोधः । पुं० निग्रहस्थानवि-
शेषः । प्रतिज्ञाहेत्वोर्विरोधः प्रति-
ज्ञाविरोधः ॥ ४७ ॥ अत्रचप्रति-
ज्ञाहेतुपदेकथाकालीनवाक्यपरे ।
तथाचकथायांस्ववचनार्थविरोधः ।
यद्यपिकांचनमेयः पर्वतोवह्निमा-
न् ह्रदीवह्निमान् ह्रदत्वात्पर्वतोव-

प्रतिज्ञाहानि

ङ्गिमान्काञ्चनमयधूमादित्यादौ हे
त्वाभासान्तरसाङ्कर्यम् । तथापिउ-
पधेयसङ्करेऽप्युपाधेरसाङ्कर्यान्नदो
पः । नचासङ्कीर्णस्थलाभावः ॥
पर्वतोवङ्गिमान्धूमात्थोयोधूमवान्
रुनिरभिरित्युदाहरणे० निरग्निश्चा
यमित्युपनयेचतत्सत्वात् ॥ एवंनि
गमनेपिवोधम् ॥ ४७ ॥

प्रतिज्ञासन्त्यासः । पुं० निग्रहस्था
नविशेषे । पक्षप्रतिषेधेप्रतिज्ञाता
र्थस्यापनयनप्रतिज्ञासन्त्यासः ॥ ४८
॥ पक्षस्यस्याभिहितस्यपरिणप्रतिषेधे
कृतेसतितत्परौजिहीर्ष्याप्रतिज्ञा
तार्थस्यपनयनसपलापइत्यर्थः ॥
यथा । शब्दोऽनित्येन्द्रियकत्वादित्य
क्तं सामान्यं व्यभिचारेणपरिणप्र
त्यक्तं कएवमाहशब्दोऽनित्यइति ॥
४८ ॥

प्रतिज्ञाहानिः । स्त्री० निग्रहस्थान
वि० ॥ प्रतिदृष्टान्तधर्माभ्यनुज्ञास्र
दृष्टान्तं प्रतिज्ञाहानिः ॥ ४५ ॥ प्र
तिकर्तृदृष्टान्तो यत्रसप्रतिदृष्टान्तः
परपक्षः स्वः स्वीयः दृष्टान्तोयत्र
सस्रदृष्टान्तः स्वपक्षः । तथाचस्व-
पक्षेपरपक्षधर्माभ्यनुज्ञाप्रतिज्ञाहा-
निः स्युर्विशिष्याभिहितपरित्याग
इतिफलितार्थः । सिद्धन्तस्तुस्युर्वि
शिष्यनाभिधीयतइति नापसिद्धान्त
साङ्कर्यम् । स्यंपक्षहेतुदृष्टान्त सा

प्रतितालः

भ्यतदन्यहानिभेदात्पञ्चधाभवति
। यथाशब्दोऽनित्यः कृतकत्वादित्य
क्तं० प्रत्यभिज्ञयाबाधितविषयो
यमित्युत्तरिते० अस्तुतर्हिघटएव
पक्षइति । एवंतत्रैवऐन्द्रियकत्वादित्य
तिहेतोरनैकान्तिकत्वमितिप्रच्युक्ते
अस्तुकृतकत्वादितिहेतुरिति । एवं
पर्वतोवङ्गिमान्धूमात् अयोगोलक
वदित्युक्ते० दृष्टान्तः साधनविकल
इति प्रच्युक्ते० अस्तुतर्हिमहानसव
दिति । एवमत्रैवसिद्धसाधनेचप्रच्यु-
क्ते० अस्तुतर्हिद्वन्वनवानिति । अ-
न्यहानिस्तुविशेषणहान्यादिः ।
यथा तत्रैवनीलधूमादित्युक्तेअमम
र्थविशेषणत्वेनप्रच्युक्ते० अस्तुतर्हि-
धूमादितिहेतुरित्यादि ॥ ४५ ॥

प्रतिज्ञेयः । त्रि० प्रतिज्ञातुंयोग्यं ॥
पुं० स्तुतिपाठके ॥

प्रतितन्त्रसिद्धान्तः । पुं० सिद्धान्तवि
शेषे ॥ समानतन्त्रसिद्धः ॥ २६ ॥
समाशब्दएकार्थः तेनैकतन्त्रसिद्ध-
इत्यर्थः । स्वतन्त्रसिद्धइतिपर्यवसि
तोर्थः । तथावादिप्रविवाद्यं कत
रमात्राभ्युपगतस्तदेकतरस्यप्रतित-
त्रसिद्धान्तः इतिफलितार्थः । यथा
मीमांसकानांशब्दनित्यत्वम् ॥ २६ ॥

प्रतितालः । पुं० तालविशेषे ॥ यथा ।
कान्तारः समरोक्षश्चैकुरणोवाञ्छि
तस्तथा । कथिताः शङ्करेणैवचत्वा

प्रतिधान :

र : प्रतितालका : ॥

प्रतिताली । स्त्री० तालकोद्घाटनंय-
न्त्वे । तालौ० इ० भा० ॥

प्रतिदानम् । न० विनिमये । नैमये ॥

स्वामिनेभ्यस्तस्यार्पणे । दत्तस्यप्रति
निर्यातने ॥ प्रतिकृत्यदानम् । प्रती
पंवादानम् ॥

प्रतिदारणम् । न० आजी । दुष्टे ॥

प्रतिदिनम् । न० प्रत्यहम् ॥

प्रतिदिवा । पुं० सूर्ये ॥ प्रतिदिव्यति

। दिवु० । कनिन्युवृषितक्षिराजि
धन्विद्युप्रतिदिवडितकनिन् ॥ दि
वमे ॥ प्रतिदीव्यन्त्यस्मिन्नित्यधि-
करणेकनिन् ॥प्रतिदृष्टान्तः । पुं० परपक्षे । प्रतिकु
लदृष्टान्ते ॥प्रतिदेयम् । त्रि० क्रीतद्रव्यस्यदुष्क्रीत
बुध्यापरावृत्त्यदाने ॥ यथा । क्रीत्वा
मूलेनयः पण्यं दुष्क्रीतंमन्यतेक्रयी
। विक्रं तुंप्रतिदेयं तत्तस्मिन्नेवाङ्गा
विचतम् ॥ इतिमिताक्षर ॥प्रतिद्वन्द्वी । त्रि० प्रतिस्पर्द्धिनि ॥ वि
रोधिनि ॥ तत्तेदन्तं स्वतान्यत्वे त्व
न्ताहन्ते परस्परम् । प्रतिद्वन्द्वितया
लोकेप्रसिद्धेनावसंशयः ॥प्रतिधुनिः । पुं० प्रतिरवे । प्रतिश-
ब्दे ॥प्रतिधानः । पुं० प्रतिश्रुति । प्रतिश
ब्दे ॥

प्रतिनिर्देशः :

प्रतिनन्दनम् । न० वन्दने ॥ आशीर्वा
दादिभिः सम्भावने ॥

प्रतिनप्ता । पुं० प्रपौत्रे । पुत्रस्यपौत्रं ॥

प्रतिनवः । त्रि० नृतने ॥ प्रतिनृत्यते
ण् ॥ ऋदोरप् ॥

प्रतिनिधिः । पुं० मुख्यसदृशे ॥

॥ मुख्यस्याभावितत्सदृशोयउपादी
यतस्यप्रतिनिधिरुच्यते ॥ यथा व्रता
दावत्यन्तासामर्थ्यं सति० पुत्रं वा वि
नयोपेतंभगिनीभ्रातरं तथा । एषा
मभावणवान्यंब्राह्मणंविनियोजयेद्वि
ति गरुडपुराणम् ॥ काम्यं प्रतिनि-
धिर्नास्तिनित्यं नैमित्तिकेहिमः ।काम्यं घूपक्रानादृध्यंमन्वेप्रतिनि-
धिर्वदुरिति ॥ कालमाधवीयवच
नान्नित्यनैमित्तिकेकर्मण्येवप्रतिनि
धिः कार्यः ॥ विश्वैश्चदेवैः साध्यै
श्चब्राह्मणैश्चमहर्षिभिः । आपत्सुम
रणाङ्गीतैर्विधिःप्रतिनिधिः करइति
मनुः । मुख्यस्यविधिं सोमादेर्वैश्वान
र्यादिः प्रतिनिधिर्विश्वप्रतिपदेवा
दिभिरनुष्ठितोऽतोसौमुख्यासम्भवे-
कार्येनतुमुख्यसम्भवेकार्यद्वत्यर्थः ॥
प्रतिमायःम् ॥ प्रतिनिधीयते० सदृ
शीक्रियते । ड- धाञ् ॥ उपसर्गे
घोः क्तिः ॥

प्रतिनिन्दः । पुं० प्रतिधाने ॥

प्रतिनियमः । पुं० व्यवस्थायाम् ॥

प्रतिनिर्देशः । पुं० प्रतिपाद्यतयाविधेः ॥

प्रतिपत्०द्

यतयावाकीर्तने ॥

प्रतिपक्षः । पुं० अरौ । शत्रौ ॥ विप
रोतसाधकत्वे नाभिमते ॥ अन्तरा
य ॥ सादृश्ये ॥

प्रतिपक्षव्यः । त्रि० अवगन्तव्ये ॥

प्रतिपक्षिः । स्त्री० प्रवृत्तौ ॥ प्रागल्-
भ्ये ॥ गौरवे ॥ सम्प्राप्तौ ॥ प्रबोध
सम्यग्ज्ञाने । पदप्राप्तौ ॥ सत्यवच
ने ॥ साध्यस्यसत्यवचनं प्रतिपक्षिरु
दाहता ॥ प्रतिपदनमनयावा । प
द० । क्तिन् ॥ मीमांसकमतेफलशू
न्यकर्माङ्गे ॥ कर्तव्यज्ञाने ॥

प्रतिपक्षिपटहः । पुं० लम्पापटहे ।
नगरा० इ० भा० ॥ प्रतिपक्षिः
पटहः ॥

प्रतिपक्षर्यम् । न० द्रगडवाद्ये ॥

प्रतिपक्षभिसन्धिः । पुं० प्राप्तिसङ्कल्पे
॥ प्रतिपक्षिः अभिसन्धिः ॥

प्रतिपक्षफला । स्त्री० लुद्रकारवेल्याम् ।

प्रतिपक्षसिद्धा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

प्रतिपक्षिकः । त्रि० प्रतिपक्षप्राप्ते प्रा
तिपक्षिके ॥ प्रतिपक्षेति । ठन् ॥

प्रतिपत्० द् । स्त्री० तिथिवि० । पक्ष
तौ ॥ साचन्द्रस्यप्रथमकलाक्रियारू
पा । वृद्धिरूपाचेच्छुक्ता । हासरूपा
चेत्कृष्णा ॥ तत्रजातस्यफलम् । म
णिकनकविभूषा संयुतश्चारुकान्ति
निजकुलकमलोद्घाटमार्तगड-
विम्बः । प्रतिपक्षिणशिशुर्गालिभ्य

प्रतिपालकः

जन्मप्रतापीभवतिविमलवेशश्चारु
केशःपूजेशः॥ मती । संविदि । चेतना
याम् ॥ द्रगडवाद्ये ॥ उप प्रतिपद्यते
क्रम्यतेऽनया । पदगती । सम्पदा
दित्वात्क्विप् ॥ प्रतिपदनम् । कर
णोवाक्विप् ॥ तिथीनांप्रवरायस्माद्
ब्रह्मणासमुदीरिता । प्रतिपाद्याप-
देपूर्वप्रतिपक्षं नसोच्यते ॥ अत्रचन्द्र
दर्शनकारणंयथा । अमावास्याघटी
शोध्याषष्ठ्याहर्मानसंयुता । सूर्यरा
हुघटौभ्यश्चे दधिकादृश्यतेशशीति
ज्योतिषम् ॥

प्रतिपद्यमानः । पुं० भजमाने ॥

प्रतिपन्नः । त्रि० अवगते । विदिते ॥
अङ्गीकृते ॥ विक्रान्ते ॥ प्राप्ते ॥
प्रतिपद्यतेस्म । पद० । क्तः ॥

प्रतिपक्षशिफा । स्त्री० द्रवन्त्याम् ॥

प्रतिपादकः । त्रि० प्रतिपक्षिजनके ।
बोधके । ज्ञापके । प्रमाणे ॥

प्रतिपादनम् । न० दाने ॥ प्रतिपक्षौ ॥
बोधके ॥ पद० । ग्यन्तः । भावे
ल्युद् ॥

प्रतिपादयिता । त्रि० समर्थयितरि ॥

प्रतिपादितः । त्रि० बोधिते ॥

प्रतिपादुकः । त्रि० प्रतिपद्यमाने ॥
लषपतपदेत्यादिना० उकञ् ॥

प्रतिपाद्यः । त्रि० बोधये ॥ वक्तव्ये ॥

प्रतिपालकः । त्रि० पालनकर्त्तरि ॥
प्रतिपालयति । पारचणे । स्तुल् ॥

प्रतिबन्धः

प्रतिपालनम् । न० पोषणे ॥ रक्षणे ॥
 प्रतिपालितः । त्रि० रक्षिते ॥
 प्रतिपाल्यः । त्रि० प्रतिपालनीये ॥
 प्रतिपादयिषा । स्त्री० प्रतिपादयि
 तुमिच्छायाम् ॥
 प्रतिप्रयाणम् । न० प्रतिगमने ॥ यथा
 प्रतिप्रयाणेष्यमृतायमानामिति ॥
 प्रतिप्रयातः । त्रि० प्रतिनिवृत्त्यगते ।
 मिलकैलौटे० इ० भा० ॥
 प्रतिप्रसवः । पुं० निषिद्धस्यपुनर्विधाने ॥
 प्रतिप्रसृतः । त्रि० प्रतिप्रसवविशिष्टे
 ॥ सामान्यशास्त्रविहितं क्वचिच्छा
 स्वेणप्रतिषिद्धं पुनर्विधीयमानं हि प्र
 तिप्रसूतमुच्यते ॥ पु० नःसम्भाविते ॥
 प्रतिप्रसूता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥
 प्रतिप्रियम् । न० प्रच्युपकारे ॥
 प्रतिफलनम् । न० प्रतिविम्बे ॥ त्रि०
 तुल्यफले ॥
 प्रतिफलम् । न० प्रतिविम्बे ॥
 प्रतिफलः । } पुं० प्रफुल्ले ॥
 प्रतिफलकः । }
 प्रतिवद्धः । त्रि० गृहीते ॥ मनोहरे ॥
 प्रतिवध्यतेस्म । वन्धवन्धने । क्तः ॥
 प्रतिवन्धविशिष्टे ॥
 प्रतिवन्धः । त्रि० प्रतिवन्धनीये । प्र
 तिबन्धार्हे ॥
 प्रतिवन्धः । पुं० प्रतिष्टम्भे । कार्यप्र
 तिघाते ॥ प्रतिवन्धनम् । वन्ध० ।
 घञ् ॥

प्रतिभानम्

प्रतिवन्धकः । त्रि० प्रतिरोधके । वा
 धके ॥
 प्रतिवन्धिः । पुं० अनिष्टान्तरप्रसञ्ज
 केवाक्यविशिष्टे । प्रतिवन्धि ॥ प्रति
 वन्धि रनुत्तरत्वम् ॥
 प्रतिवलः । त्रि० समानबले ॥ शक्ते
 । समर्थे ॥
 प्रतिबोधः । पुं० स्फुटने ॥ निद्राप-
 गमे ॥ गुरुपदेशे ॥
 प्रतिबोधम् । अ० बोधबोधप्रतीत्यर्थे
 ॥ अय्ययंविभक्तीत्यादिनायथार्थेऽव्य
 यीभावः ॥ बोधाभिमुखे ॥
 प्रतिभयम् । न० भये ॥ त्रि० घोरि ।
 भयङ्करे ॥ प्रतिगतंभयंयेन । प्रादि
 समासः प्रतिगतंभयमस्मिन् ।
 प्रादिभ्योधातुजस्येतिवा ॥
 प्रतिभयाकरः । त्रि० भयङ्कररूपे ॥
 प्रतिभयमाकरोयस्य ॥
 प्रतिभा । स्त्री० उपस्थितायांबुद्धौ ॥
 ज्ञानबीजभूतेसंस्कारविशिष्टे ॥ नव
 नवोन्मेषशालिन्यांबुद्धौ ॥ प्रज्ञा
 नवनवोन्मेषशालिनोप्रतिभामता
 ॥ पञ्चमगृहे ॥ प्रतिभानम् । भा०
 । आतश्चेत्यङ् ॥
 प्रतिभागः । पुं० राज्ञाप्रातिदिनग्राह्यं
 फलकुमुमशाकटणाद्युपायने ॥
 प्रतिभानम् । न० प्रतिभायाम् ॥
 जन्मान्तरागतसंस्कारविशेषः क
 वित्त्वबीजं प्रतिभानमिति वामन

प्रतिमा

सूत्रम् ॥

प्रतिभानवान् । त्रि० प्रतिभाविशिष्टे
॥ प्रतिभैवप्रतिभानम् । प्रतिभान
मम्यस्य । मतुप् ॥ तात्कालिक
बुद्धिमति ॥

प्रतिभान्वितः । त्रि० प्रगल्भ ॥ प्रति
भयाञ्जनितः ॥

प्रतिभामुखः । त्रि० प्रगल्भे ॥

प्रतिभार्गवः । पुं० प्रतिशुक्रे ॥ यद्विग
तः समुदयेद्विचरेद्यत्रगोलके ।
यद्द्वारभेषुविचरेत्त्रिविधः प्रति
भार्गवः ॥ एकग्रामेचतुःशाले
दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे । पतिनानीय
मानायाः पुरः शुक्रो नदुष्यतीति
नववध्वागमनेदीपिका ॥

प्रतिभासः । पुं० प्रतीतौ ॥

प्रतिभाहानिः । स्त्री० बुद्धिनाशि ॥

प्रतिभूः । पुं० लग्नके । धनिकाधम
र्णयोर्मध्यस्थे । जामन्डू० पारसी
यभापा ॥ सत्रिविधः एकोदर्शन
प्रतिभूः । द्वितीयोदानप्रतिभूः ।
अपरः प्रत्ययप्रतिभूरिति ॥ प्रति
० प्रतिनिधिर्भवति । भू० । भुवः
सञ्चान्तरयोरितिक्लिप् ॥ निर्गेत
रि ॥

प्रतिमः । त्रि० उत्तरपदस्थोयंस्वस
दृशे ॥ प्रतिमीयते । माङ् । आत
द्वच्यङ् ॥

प्रतिमा । स्त्री० गजदन्तस्यवम्भे ॥

प्रतियातना

अनुकृतौ । मूर्तिसदृशमृच्छिलादि
निर्मितप्रतिरूपके । प्रतिमाने ।
प्रतिविम्बे ॥ प्रतिमीयतेऽनथा ।
माङ्माने । आतद्योपसर्गद्वच्यङ्
॥ उपमायाम् ॥

प्रतिमानम् । न० प्रतिच्छायायाम् ।
प्रतिविम्बे ॥ प्रतिकृत्यामोदतेऽ
नेन । माङ्माने । ल्युट् ॥ गज
कुम्भान्तराले ॥ गजदन्तद्वयान्तरे ॥
दन्तयोरुभयोर्मध्यं प्रतिमानमिति
स्मृतम् । वाह्यत्याशोभागे ॥ प्रति
मीयतेऽनेन । मीञ्हिंसायाम् ।
करणेति ल्युट् । मौनातिमीनोती
च्याच्चम् ॥

प्रतिमार्गकः । पुं० पुरविशिष्टे ॥ उद्र
ङ् ॥

प्रतिमुक्तः । त्रि० आमुक्ते । परिहित
कञ्चुकादौ भटे ॥ प्रतिमुच्यतेस्म
। मुच्ल० । क्तः ॥

प्रतिमुखः । पुं० नाटकसन्ध्यन्तरे ॥
अभिमुखे ॥ विमुखे ॥

प्रतियत्नः । पुं० गुणाधाने । संस्कारे
॥ लिप्सायाम् ॥ उपग्रहणे ॥
त्रि० यत्नवति ॥ प्रतियत्नम् । प्रति
यत्नतेवा । यतीप्रयत्ने । निकासा
दौवा । यजयाचेतिनङ् ॥

प्रतियातना । स्त्री० प्रतिकृतौ । प्र
विम्बे । प्रतिमायाम् ॥ प्रतिया
च्यतेऽनथा । यतनिकारोपस्कारयोः

प्रतिरोपणम्

। चु० । ख्यासथन्योयुच् ॥ तुल्यया
तनायाम् ॥
प्रतियोगः । पुं० विरोधे ॥ प्रति
युज्यते । घञ् ॥ सम्बन्धे ॥
प्रतियोगी । त्रि० विरोधिनि ॥ यथा
रागप्रतियोगीविरागः ॥ सत्प्र
तिपक्षे ॥ यथा ॥ प्रतियोगिनं
दृष्ट्वाप्रतियोगोनिवर्त्तते ॥ तुल्य
शक्तिमति ॥ निरूपिते ॥ यथा ।
सन्मात्रप्रतियोगिकम् । विद्यमान
वस्तुमात्रनिरूपित मिच्यर्थः ॥
प्रतिरथः । त्रि० प्रतिपक्षे ॥
प्रतिरवः । पुं० प्रतिलक्ष्णे ॥
प्रतिरुद्धः । त्रि० प्रत्याहर्ते ॥
प्रतिरूपः । त्रि० सदृशे ॥ न० ।
प्रतिमायाम् ॥ प्रतिमदृशंरूपं
यस्य ॥
प्रतिरूपकम् । न० प्रतिरूपे ॥ स्वा०
कः ॥
प्रतिरोडा । त्रि० प्रतिकृत्वाचरण
शीले ॥
प्रतिरोधः । पुं० तिरस्कारे ॥ चौरे
॥ सत्प्रतिपक्षे ॥
प्रतिरोधकः । पुं० चौरे । प्रतिबंध
के ॥
प्रतिरोधी । पुं० चौरे । प्रतिरोद्धुं
शीलमस्य । रुधिरं । सुपीतिणि
निः ॥
प्रतिरोपणम् । न० उत्खायपुना

प्रतिवासरः

रोपणं ॥
प्रतिलक्षः । पुं० लाभे । लक्षणे ॥
प्रतिलोमः । त्रि० वामे ॥ विलोमे
॥ अच्प्रत्यन्ववेत्यच् ॥
प्रतिलोमजः । त्रि० प्रतिलोमजाते
॥ उत्तमवर्णाधामधमवर्णाज्जाते ॥
प्रतिवचनम् । न० उत्तरे । प्रति
वाक्ये ॥
प्रतिवचः । न० प्रत्युत्तरे ॥
प्रतिवन्दी । स्त्री० स्वस्वीकृतदोषसा
स्य ॥
प्रतिवसथः । पुं० ग्रामे ॥
प्रतिवस्तुप्रमा । स्त्री० अलङ्कारवि० ॥
प्रतिवाक्यम् । न० उत्तरे ॥ प्रतिव
चनम् ॥ ग्यत् ॥
प्रतिवाणिः । स्त्री० प्रतिवाक्ये ॥
प्रतिवातः । पुं० वायुवि० ॥ योगुरु
देशाच्छिष्यदेशमागच्छतिवायुः स
प्रतिवातइत्युच्यते ॥
प्रतिवादः । पुं० प्रत्याख्यानं ॥ प्रति
वदनम् । वद० । घञ् ॥ विरोधे ॥
प्रतिवादी । त्रि० विरोधिनि ॥ प्रतिवा
दोअस्यास्ति । इनिः ॥ प्रतिपक्षे
॥ यथा । यदात्त्वे वधियः पक्षः
कल्पितः पूर्ववादिना । दद्यात्
तत्पक्षसंबन्धं प्रतिवादीतदोत्तरम्
॥ इतिवृहस्पतिः ॥
प्रतिवापः । पुं० प्रतिवापे ॥
प्रतिवासरः । पुं० प्रतिदिने ॥

प्रतिशीर्षकम्

प्रतिवासी । त्रि० आसन्नगृहिणि ।
प्रतिवेशवासिनि । परीसी० इ०
भा० ॥ प्रतिवसति । वस० । य
च्चादिणिनिः ॥

प्रतिविधानम् । न० प्रतियत्ने ॥
प्रतिविधिः । पुं० प्रतीकारे ॥
प्रतिविम्बम् । न० प्रतिरूपे । प्रति
मायाम् ॥ तत्तदुपाधिषुविम्बाका
रेचित्तपरिणामे ॥ प्रतिकृतिर्विम्ब
स्य । कुगतीतिसमासः ॥

प्रतिविषा । स्त्री० अतिविषायाम् ।
अतीस० इ० भा० ॥ प्रतीपंविषं
यस्याः ॥

प्रतिविष्णुकः । पुं० मुचुकुन्दवृत्ते ।
मुचुकुन्दपुष्य० इ० प्रसिद्धे ॥

प्रतिविहितः । त्रि० सञ्जिते ॥

प्रतिवेशः । पुं० प्रतिवासिगृहे ॥ प्रति
वासिनि ॥ प्रतिवेशेर्घञ् ॥

प्रतिवेशवासी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिवेशी । त्रि० प्रतिवासिनि ॥

प्रतिशब्दः । पुं० प्रतिधाने । मुख्यस-
दृशध्वन्यक्षरे ॥

प्रतिशरणम् । न० प्रतिगृहे ॥

प्रतिशासनम् । न० आहूयभृत्यादीनां
कार्यप्रेरणे ॥ प्रतिपूर्वात्० शासुश्च
नुशिष्टावित्यस्माल्ल्युट् ॥

प्रतिशिष्टः । त्रि० प्रहिते । प्रेरिते ॥
प्रत्याख्याते ॥

प्रतिशीर्षकम् । न० निष्कुर्ये ॥

प्रतिषेधः

प्रतिशुक्रः । पुं० प्रतिभार्गवे ॥

प्रतिश्या । स्त्री० पीनसे ॥ प्रतिश्यायते
नशाश्रयैङ्गती । आतश्चोपसर्गङ्-
त्यङ्० । टाप् ॥

प्रतिश्यायः । पुं० पीनसे । नासास्त्रा
वरोगे ॥ प्रतिक्षणश्यायते । श्रयैङ्
। श्याद्ब्यधितिणः ॥

प्रतिश्रयः । पुं० सभायाम् ॥ आश्र
ये । आश्रये ॥ निवासे ॥ यज्ञगृहे
॥ प्रतिश्रयणम् अत्रवा । श्रिञ्०
। एरच्० घोवा ॥

प्रतिश्रवः । पुं० अङ्गीकारे । अभ्यु
पगमे ॥ प्रतिपूर्वाच्छृणोतेः ऋटो
रप् ॥

प्रतिश्रवणम् । न० आज्ञाङ्गीकरणे ॥

प्रतिश्रुत् । स्त्री० प्रतिधाने ॥ शुश्र-
वणे । सम्पदादित्वात्क्विप् । प्रति
पृथमशब्दलक्ष्मी कृत्यश्रुयते० इ०
प्रतिश्रुत् ॥

प्रतिश्रुतः । त्रि० स्त्रीकृते । अङ्गीकृते ॥

प्रतिश्रुयतेस्म । श्रु० । क्तः ॥

प्रतिषिद्धः । त्रि० निषिद्धे । प्रतिषेध
विषये ॥ अप्रतिषिद्धमनुमतंभवती
तियथा ॥

प्रतिषेडा । त्रि० निषेधके । माशब्दि
के । प्रतिषेधकर्त्तरि ॥

प्रतिषेधः । पुं० निषेधे ॥ यथा ।
प्राधान्यन्तुविधेर्यत्रप्रतिषेधप्रधानता
। पर्युदासः सविज्ञोयत्रोत्तरपदे

प्रतिष्ठा

ननञ् ॥ इ० ॥ पर्युदासः सदृश
 ग्राहीप्रतिषेधोनिवर्तकः । इतिच ॥
 प्रतिषेधकः । त्रि० निषेधकर्तरि ॥
 प्रतिषेध्यः । त्रि० प्रतिषेधं कर्तुं यो
 ग्ये ॥
 प्रतिष्कशः । त्रि० सहाये ॥ वार्ताह
 रे ॥ पुराणे ॥ कशगतिशासनयोः
 । प्रतिपूर्वोऽस्मात्पचाद्यचि० प्रति-
 ष्कशश्चकशेरितिमुट्पत्वञ्चनिपात्य
 ते ॥
 प्रतिष्कषः । पुं० चम्भरञ्जौ ॥
 प्रतिष्टम्भः । पुं० प्रतिघाते । प्रतिव-
 न्धे । रोधे । प्रतिष्टम्भनम् । ष्टम्भु-
 रोधे । घञ् ॥
 प्रतिष्ठः । पुं० सुपाश्वर्नामकहृत्तार्ह
 त् पितरि ॥ त्रि० प्रतिष्ठायुक्ते ॥
 प्रतिष्ठा । स्त्री० गौरवे ॥ गौरवरूपाप्र
 तिष्ठाचपुण्यस्यपत्नी । यथा । पुण्य
 पत्नी प्रतिष्ठासापूजिता पुण्यदास
 दा । यथाविनाजगत्सर्वजीवन्मृ-
 तसमंमुने० तिभागवतम् ॥ ११)
 क्षितौ ॥ स्थाने ॥ स्थितौ ॥ आत्म
 यापनायस्थाने । आस्पदे । आश्रये ॥
 अनिकेताद्यनाहारायेचसायंगृहा-
 गताः । तेषांगृहस्थः सर्वेषांप्रति
 ष्ठायोनिरेवचेतिविष्णुपुराणम् ।
 योनिरन्नादिदानेनजीवनहेतुः ॥ या
 गनिष्पत्तौ ॥ योगसिद्धौ ॥ संस्कार
 विशेषे ॥ तत्र • यथाशक्तिस्नपना-

प्रतिष्ठितः

दिपूर्वकं प्रतिष्ठाहृदयेतन्मूलमन्त्र
 विन्यासेनदेवतायाविशेषमन्त्रिधिः
 प्रतिष्ठे च्यायातम् । यद्योक्तं भविष्य
 पुराणे । स्नपनादियथाशक्तिकृत्वा
 तन्मूलमन्त्रकम् ॥ विन्यसेद्दृष्ट्याम्भो-
 जेप्रतिमासुकृताभवेदिति ॥ महा-
 कापिलपञ्चरात्रे । प्रतिष्ठाशब्दसं-
 सिद्धिः प्रतिपूर्वाच्चतिष्ठतेः । व-
 ह्वर्थत्वात्निपातानांसंस्कारादौप्रतेः
 स्थितिः ॥ अर्थस्तदयमेतस्यगीयते
 शाब्दिकैर्जनैः । विशेषसन्निधिर्यातु
 क्रियतेव्यापकस्यतु ॥ सन्मूर्त्तौभाव
 नामन्त्रैः प्रतिष्ठासाभिधीयते ॥
 इति ॥ अकल्पिते ॥ प्रतिष्ठि-
 च्यत्रेति कल्पितरूपरहितमकल्पित
 मुच्यते ॥ स्थानादपृच्यतौ । प्र-
 तिपूर्वात्तिष्ठतेरातश्चोपसर्गइत्यङ् ।
 उपसर्गात्सुनोतीतिषत्वम् ॥ चतु-
 रक्षरपद्ये ॥ यथा । भास्वत्क-
 न्या० सैकाधन्या । यस्याः कृत्वि०
 कृष्णोऽखिलत् ॥
 प्रतिष्ठानम् । न० नगरवि० । चक्रव-
 र्त्तिनः पुरुरवसीराजधान्याम् । व्र-
 ह्मावर्त्तः इ० विठूर० इ० च यस्य
 प्रसिद्धिः ॥
 प्रतिष्ठापितः । त्रि० विजिविशिते ॥
 प्रतिष्ठितः । त्रि० तात्पर्येणस्थिते ।
 संस्थिते ॥ निष्पन्नयागे ॥ संस्त-
 ते ॥ प्रतिपूर्वः ष्ठा० । गच्छर्थति-

प्रतिसर :

क्तः । द्यतिस्यतीतीत्वम् । उपस-
गांस् सुनोतीतिपत्वम् ॥ प्र ति
ष्ठंगते । गौरवान्विते ॥ इतच् ॥
प्र तिष्ठितानां चाकीर्त्तिर्मरणादति
रिच्यते ॥

प्र तिष्ठितप्रज्ञः । त्रि० परमार्थनिष्ठे ॥
यः सर्वज्ञानभिस्त्रिहस्तत्प्राप्यशु
भाशुभम् ॥ नाभिनन्दति नर्त्तयति
स्यप्रज्ञाप्रतिष्ठिता ॥ यदासंहरते
चायकूर्मीज्ञानीवसर्वशः । इन्द्रि-
याणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्यप्रज्ञाप्रतिष्ठि-
ता ॥

प्रतिसंरज्यमानः । त्रि० अविभाग-
सापद्यमाने ॥

प्रतिभंक्रमः । पुं० महाप्रलये ॥

प्रतिसञ्चरः । पुं० महाप्रलये ॥ सर्व-
पाभेवभृतानां त्रिविधः प्रतिसञ्चरः ।
नैमित्तिकः प्राकृतिकस्तथैवात्य-
न्तिकोमतः ॥ ब्राह्मो नैमित्तिक-
स्त प्राकृत्यान्ते प्रतिसञ्चरः । आत्य-
न्तिकश्चमोक्षाय्यः प्राकृतो द्विपरा-
द्विकः ॥

प्रतिसन्धानम् । न० अनुसन्धाने
॥ प्रतिसन्धीयते । इधाञ्० । क्यु-
ट् ॥

प्रतिसरः । पुं० सन्धभेदे ॥ माल्ये ।
स्रजि ॥ कङ्कण ॥ व्रणशुद्धी ॥
चमृपृष्ठे ॥ प्रातः काले ॥ पुं०
न० मगडने ॥ आरजे ॥ करसू-

प्रतिसूर्यक :

त्रे । कङ्कणा० इ० भा० ॥ त्रि०
नियोज्ये ॥ प्रतिसरति स० पचा-
द्यच्च ॥

प्रतिसरा । स्त्री० कङ्कणिकाया-
म् ॥

प्रतिसर्गः । पुं० पुराणलक्षणवि-
भेदे । अनुसर्गः । ब्रह्मणः सृष्ट्यन-
न्तरं रुद्रादीनां सृष्टौ ॥ रुद्रो विराट्-
मनुर्दक्षो मरीच्याद्यास्तुमानमाः ।
यं यं सर्गोपपद्यते चक्रुः प्रतिसर्गः स-
सम्भृतः ॥ प्रतिसर्जनम् ० प्रति-
सृज्यते वा । सृजेर्घञ् ॥ प्रलये ॥

प्रतिसव्यः । त्रि० प्रतिकूलि ॥

प्रतिसान्त्वानिकः । पुं० मागधे । सु-
तिपाठके ॥

प्रतिसारणम् । न० दन्तादीनामङ्गुल्या
चर्पणे ॥ दन्तजिह्वामुखानां यच्चूर्ण-
कल्कावलेहकौः शनैर्घर्षणमङ्गुल्या
तदुक्तं प्रतिसारणम् ॥

प्रतिसीरा । स्त्री० जवनिकायाम् ।
व्यवधानपथ्याम् । कनात० चिक्०
इ० भा० ॥ प्रतिसिनोति । प्रति-
सीयते वा । पित्र्बन्धने । शुसिचि-
मीनां दीर्घश्चेति क्रन् ॥

प्रतिसूर्यः । पुं० कृकलासे ॥ द्विती-
यसूर्ये ॥

प्रतिसूर्यकः । पुं० कृकलासे ॥ उप-
सूर्यकमण्डले ॥ द्वितीयेके ॥ अस्य-
लक्षणं यथा । प्रतिसूर्यकः प्रशस्तो

प्रतिहार :

दिवसकृदुवर्णसप्रभः स्निग्धः ॥
 वैदूर्यनिभः स्वच्छः शुक्लश्चक्षुससौ
 भिन्नः ॥ पीतोव्याधिजनयति अ-
 शोकप्रश्नशस्त्रकोपाय । प्रतिमूर्त्या
 गांमालादस्य भयातङ्गनृपहर्त्री ॥
 दिवसकृतः प्रतिमूर्त्योजलदकृदुद-
 ग्दक्षिणेस्थितोऽनिलकृत् । उभय
 स्यः मल्लभयं नृपमुपरिनिहन्य
 धीजनहा ॥ इति ॥

प्रतिमष्टः । त्रि० प्रच्यास्याते ॥ प्रं प्रिते
 ॥ दत्ते ॥ प्रहिते ॥

प्रतिमोसा । स्त्री० महिषवल्ल्याम् ॥

प्रतिस्पर्धा । स्त्री० स्पर्धायाम् ॥

प्रतिस्पर्धी । त्रि० स्पर्धाविशेषे ॥ प्र-
 तिगर्जिते ॥

प्रतिहतः । त्रि० द्विष्टे प्रतिस्खलि-
 ते ॥ रुडे ॥ वडे ॥ प्रतिवडे ॥ प्र-
 तिहन्यतेऽम् । क्तः ॥

प्रतिहतिः । पुं० विनाशे ॥ प्रतिघा-
 ते ॥

प्रतिहन्ता । त्रि० विनाशके ॥ प्रतिह-
 न्ति । हन० । बहुलमन्यत्रापीति
 तृन् ॥

प्रतिहरणम् । न० इतस्ततो नयने ॥

प्रतिहर्ता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रति
 हरति । हृञ्० । बहुलमन्यत्रापी-
 तितृन् ॥ त्रि० वारयितरि ॥ प्रति
 हर्त्तात्वमापदाम् ॥

प्रतिहारः । पुं० द्वारि । द्वारे ॥ द्वा-

प्रतीक्षा

स्ये । द्वारपाले ॥ प्रतिद्वियतेऽनेना
 चवा । हृञ्० । घञ्० । उपसर्गस्ये
 तिषाक्षिकोदीर्घाभावः ॥ प्रतिहर-
 णम् । भावेघञ् । प्रतिहारोजनवा-
 रणमस्त्यस्य । अर्शात्रायच् ॥ साम
 भक्त्यन्तरे ॥ पाञ्चभक्तिकस्यसाम्प्र-
 तुर्यभक्तौ ॥

प्रतिहारकः । पुं० सायाकारे ॥ इन्द्र-
 जानादिकारके ॥

प्रतिहासः । प्रुं० करवीरे ॥ प्रतीपा-
 हासोऽस्य ॥ हासकप्रतिहास्ये ॥

प्रतीकः । पुं० अङ्गे । अवयवे ॥ त्रि०
 प्रतिकूले । प्रतीपे । विलोमे । प्रति
 गताईर्लक्ष्मीर्येनवा । नदृत्येति
 कप् ॥ प्रत्यति० प्रतीयतेवा । इण्-
 गतो । अलीकादयश्चे तिसाधुर्वा ॥

प्रतीकारः । पुं० कृतापकारस्यप्रत्यप-
 कारे । वैरशुद्धौ ॥ स्वप्राणादित्राणा-
 यव्यापारे ॥ प्रतिकरणम् ।
 कृञ्० । घञ् । उपसर्गस्ये तिदीर्घः
 ॥ उपाये ॥ चिकित्सायाम् ॥

प्रतीकाशः । पुं० उपमायायाम् । उ-
 त्तरपदस्थित्यास्वमदृशवचने ॥ प्रति
 काशते । काश्टदीर्घी । पचाद्यच् ।
 इकः काशद्वत्युपसर्गस्यदीर्घः ॥

प्रतीक्षणम् । न० प्रतीक्षायाम् ॥ ईञ्०
 । ल्युट् ॥

प्रतीक्षा । स्त्री० प्रतीक्षणम् । निज्ञाति
 प्राप्तीष्टार्थप्रतीक्षणम् ॥ ईञ्णम् । ईञ्ण

प्रतीप :

दर्शनाङ्गनयोः । गुरोश्चैत्यः । टा
प् ॥

प्रतीच्यः । त्रि० पूज्यं ॥ प्रतिप्राख्ये
॥ प्रतीक्षणीये ॥ प्रतीच्यते । ईज०
। ऋहलोग्यत् ॥

प्रतिघातः । प० प्रतिघाते ॥

प्रतीची । स्त्री० पश्चिमदिशि ॥ प्रति
पश्चाद्दिनात्ते अञ्चतिमूर्धम् । अञ्चु
गतिपृजनयोः । ऋत्विगादिनाङ्कि
न् । उगितश्च तिङीप् ॥

प्रतीचीनः । त्रि० प्राग्भवे ॥ प्रत्य-
क् ॥ विभापार्च रदिक्स्त्रियामि
तिष्ठः ॥

प्रतीच्छकः । त्रि० ग्राहके ॥

प्रतीच्छितः । त्रि० इष्टे ॥ गृहीते ॥

प्रतीच्यः । त्रि० प्रतीचिभवे ॥ यद्वा
गितिगैपिकोयत् ॥

प्रतीतिः । त्रि० सादरे ॥ ज्ञाते ॥ हृ
ष्टे ॥ प्रख्याते ॥ प्राप्ते ॥ प्रस्थिते
॥ प्रत्येकमगात् ० प्रतीयते ॥ तिवा
। इण् ० । गत्यर्थत्वात् ० कर्तरि ०
कर्मणिवाङ् ॥

प्रतीतिः । स्त्री० प्रत्यये ॥ ज्ञाने ॥
सिद्धौ । भाने ॥

प्रतीपः । प० चन्द्रवंशीयर्जराजपुत्रं
। शान्तनुराजपितरि ॥ त्रि० प्रति
कृते । पराङ्मुखे ॥ न० वामे ॥
अलङ्कारविशेषः ॥ यथा । प्रतीपमुप
मानस्य उपमेयत्वकल्पनम् । त्वञ्चो

प्रतीप :

चनसमंपन्नं त्यक्त्वा सहशोविधुः ॥
प्रसिद्धो मानोपमेय प्रातिलोम्यात्
प्रतीपम् ॥ यथावा । यत्त्वन्नेत्रसमा
नकान्तिसलिले मग्नन्दिन्दीवरं मे
घैरन्तरितः प्रियतवमुखच्छायानु
कारीशशी । येषि च्छद्गमनानुका
रिगतयस्ते राजहंसागतास्त्वत्माह
श्रयविनोदमात्रमपि मेदैवेन नक्षम्य
ते ॥ अन्योपमेयनाभेन वर्ण्यस्याना
दरश्चतत् । अलङ्कारेण तव क्तकान्या
चन्द्रोपितादृशः ॥ अत्युत्कृष्टगुण
तया वर्ण्यमानस्य ० अन्यत्र समादृश्य
मसहमानस्य उपमेयं किञ्चित्प्रदर्श्य
तावता वर्ण्यस्य तिरस्कारो द्वितीयं
प्रतीपं । पूर्वस्मादपि विचिकित्तिवि
शेषशालि । यथा । गर्धमसम्भाव्य-
भिसंलोचनयुगले जकिं वहसिभद्रे ॥
सन्तोऽशानिदिशिदिशिसरस्य ननु
नीलनलिनानि ॥ वस्त्रोपमेयनाभेन
तत्रान्यथाप्यनादरः । कः क्रौर्यदर्प
स्तं मृत्योश्च त्तुल्याः सन्ति हि स्त्रि
यः ॥ अत्युत्कृष्टगुणतया क्वचिदप्यु
पमानभाव मसहमानस्या वर्ण्यस्य
वर्ण्यमुपमेयं परिकल्प्य तावता तस्या
पितिरस्कारः पूर्वप्रतीपवैपरीत्ये
न तृतीयं प्रतीपम् ॥ यथावा । अह
मेवगुरुः सुदारुणानामितिहाला
हलमास्मतातदृश्यः । ननु मन्तिभ
वाऽशानिभूयो भवनेस्मिन्वचनानि

प्रतीपदर्शिनी

दुर्जनानाम् ॥ वर्ये नान्यस्योपमाया
 अनिष्पत्तिवचश्चतत् ॥ मुधाऽपवादी
 मुग्धाञ्चित्वन्म, स्वाभं किलास्व, जम्
 ॥ अवर्ण्ये वर्योयमिच्यनिष्पत्तिवच
 नंपूर्वभ्यउत्पर्षणालिचतुर्थंप्रतीपं ।
 उदाहरणेमुधापवादत्त्वोक्त्याउपमि
 च्यनिष्पत्तिरुद्घाटिता । यथावा ।
 आकर्णयसरीजाञ्चित्वचनीवमिदंभु
 वि । शशांकस्तववक्त्रेणपामरैरुपमी
 यते ॥ प्रतीपमुपमानस्यकैमर्थ्यं
 मपिमन्वते । दृष्टञ्चैद्वदनंतस्याः
 किंपद्येनकिमिन्दुना । उपमेव
 स्यैवोपमानप्रातिलोभ्यात् पञ्चमंप्र
 तीपम् । यथावा । तद्भोजसस्तद्य
 शसः स्मिताविमोवृथैचित्ते कुरुते
 यदायदा । तनोतिभानोः परिवेश
 दैतवातवात्तशविधिः कुण्डल
 नांविधोरपि । केचिदनन्वयोपमेयो
 पमाप्रतीपानामुपमाविशिष्टत्वं नत
 दन्तभ्रंशमन्यन्ते । अन्यं तुपञ्चमंप्रती
 पप्रकारमुपमानाक्षेप रूपत्वात् आ
 क्षेपान्दङ्कारमाहुः ॥ प्रतिमूलाआ
 पोस्मिन् । ऋक्प्रवृत्तिअप्रत्ययः
 । द्रव्यस्वरूपसर्गभ्यद्वितीयम् ॥

प्रतीपगः । त्रि० यतआगतसत्रैवग-
 ते ॥ प्रतिकूलगामिनि ॥

प्रतीपदर्शिनी । स्त्री० स्त्रीमात्रे । प्रती
 पंद्रष्टुंशीलमस्याः अपाङ्गनिरीक्ष
 ॥ ग्यात् । सुप्यजातावितिगिनिः ॥

प्रतीहारः

प्रतीमानम् । न० प्रस्यद्रोणादिमान
 विशिषे ॥

प्रतीयमानः । ज्ञायमाने । प्रमाणस्य
 विषये ॥

प्रतीरम् । न० तटं । तीरि । तीरय-
 ति । पारतीरकर्मसमाप्तौ । पचा
 यच् । प्रान्योपसर्गनिवृत्तये ॥

प्रतीवापः । पुं० दुग्धादीदध्यादिभा
 वार्थतक्रादिप्रक्षेपे ॥ निक्षेपे ॥
 स्वर्गादिर्द्रुतस्यद्रव्यान्तरेणावचूर्णन-
 इतिस्त्राप्ती ॥ पार्श्वीयौप्रथविज्ञेपे ॥

प्रतीविशः । पुं० प्रतिविशे ॥ उपसर्ग
 स्यत्रजोतिर्दीर्घः ॥

प्रतीमरः । पुं० कङ्कणे ॥

प्रतीहारः । पुं० द्वारि ॥ द्वारः स्त्री ॥

प्रतीहारो जनवारणमस्त्यस्य । अ-
 र्थाद्यत्र ॥ अम्यलक्षणं यथा ।
 इङ्गिताभारतत्वज्ञोबलवान्प्रियदर्
 शनः । अप्रसादोसदादक्षः प्रती
 हारः सउच्यते ॥ अपिच । प्रांगुः
 सुरूपोदक्षप्रियपादीनधीवतः । त्रि
 क्षयाहसर्वेषांप्रतीहारोविधीय
 ते ॥ इति ॥ बुद्धी ॥ सन्धिप्रिषेपे
 सयास्योपकृतंपूर्वमयद्वोपकरिष्य
 ति । इतियः क्रियतेसन्धिः प्रती
 हारः सउच्यते ॥ प्रतिहरणम्०
 प्रतिद्वियतेनेनाच्वा । हञ् । घञ्
 । उपसर्गस्येतिदीर्घः ॥

प्रतीहारो । त्रि० द्वारिणि ॥ द्वारार्थं

प्रत्त :

कप्रतीहारशब्दादस्त्वर्थे इति : ॥
 प्रतीहारी । स्त्री० वाःस्थितायाम् ।
 द्वारपालकर्मकर्त्याम् ॥ गी० डीप्
 प्रतीहासः । पुं० करवीर । शतप्रा
 शी । हयमारके ॥
 प्रतुदः । पुं० हारीतादिपक्षिगणे ॥
 यथा । हारीतीधवलः पाण्डुश्चित्र
 पक्षीवृक्षकः । पारावतः खड्ग
 रीटः पिकाद्याः प्रतुदाः स्मृताः
 ॥ अत्रमुख्यपाठस्त्वयम् । कालक-
 षट्कहारीतकपीतशतपत्रिकाः ।
 सारिकाखड्गरीटश्चपिकाद्याः प्रतु
 दाः स्मृताः ॥ इति । भावप्रका
 शीयव्याख्यानुरोधात् ॥ प्रतुदा
 सधुरापितकफघ्नास्तुवराहिमाः ।
 लघवीवद्वर्चस्काः क्षिप्रिहातक
 राः स्मृताः ॥ अपिच । लावा
 याविष्करोवर्गः प्रतुदाजाङ्गलाः
 मृगाः । लघवः शीतमधुराः क
 पायाश्चहितानृणाम् ॥ इति ॥
 प्रतीदः । पुं० प्राजने । लोहप्रोता
 ये वृषभादिप्रेरणदण्डे ॥
 प्रतोरणम् । न० वहिद्वारि ॥
 प्रतीली । स्त्री० ग्राममध्यमार्गं । रथ्या
 याम् । विशिषायाम् ॥ प्रतीलय-
 ति । तुलउन्मानं । चु० । अच् ।
 षी० डीप् ॥
 प्रत्तः । त्रि० दत्ते ॥ प्रदीयतेस्म ॥
 डुदाज्दाने । क्तः । अचउपमर्गा

प्रत्यक्षम्

। तद्वतितादेशः ॥
 प्रत्तः । त्रि० पुरातने ॥ नश्चपुराणे
 प्रादित्तिचेनसमुच्चितम्त्वप्प्रत्ययः ॥
 प्रत्यक्चेतनः । पुं० त्वम्पदलज्ये ॥
 प्रत्यक्त्वम् । न० सर्वाभारत्वे ॥
 प्रत्यक्पर्णी । अपामार्गं ॥ द्रवन्त्याम् ॥
 प्रत्यक्षिपर्णान्यस्याः सा । पाकक
 र्णितिडीप् ॥
 प्रत्यक्पुष्पी । स्त्री० अपामार्गं ॥ प्रत्य
 क्षिपुष्पाण्यस्याः पाककर्णितिडीप् ॥
 प्रत्यक्ष्णी । स्त्री० दन्त्याम् ॥ मृषि
 कपर्याम् । सुतश्च ग्याम् ॥ प्रती
 चीर्षणीयस्याः । समासान्तम्या
 नित्यत्वान्नकप् ॥
 प्रत्यक्षम् । अ० प्रत्यक्षे ॥ अक्षिअक्षिप्र
 तीतिवोष्पायाम् यथार्थत्वे नसमा
 सः । अज्जोराभिमुख्यमित्यर्थे लक्ष
 णेनाभिप्रतीतिवाच्येयौभावः प्रति
 परसमनुभ्योच्चादितिटच् ॥
 प्रत्यक्षम् । त्रि० प्रमाणविशेषे । श्रुती
 ॥ प्रामाण्यं प्रत्यनपेक्षत्वात् ॥ इन्द्रि
 यग्राह्ये । ऐन्द्रियके ॥ इन्द्रियार्थ
 सन्निकर्षजन्यार्थाकाराश्रया० इन्द्रि
 याश्रितवृत्तिः प्रत्यक्षप्रमाणम् ॥
 प्रत्यक्षज्ञानकरणंप्रत्यक्षम् । इन्द्रि
 यार्थसन्निकर्षजन्यं ज्ञानंप्रत्यक्षम् ॥
 तद्द्विविधम् । निर्विकल्पकं० सविक
 ल्पकञ्चेति । तत्रनिष्प्रकारकंज्ञा
 नंनिर्विकल्पकम् । सप्रकारकंज्ञा

प्रत्यक्षम्

नं० सविकल्पकम् । यथा० इन्द्रियो
 यम्० ब्राह्मणोयं० श्यामोयमिति ।
 प्रत्यक्षज्ञानहेतुरिन्द्रियार्थसन्निकर्षः
 - षड्विधः । संयोगः संयुक्तसमवायः
 संयुक्तसमवेतसमवायः समवेत
 समवायः विशेषणविशेष्यभावश्चे
 ति । तत्रचक्षुषाघटप्रत्यक्षजनने०
 संयोगसन्निकर्षः (॥ १ ॥ १ ॥)
 घटरूपप्रत्यक्षे० संयुक्तसमवायः च-
 क्षुस्संयुक्तेघटे रूपसमवायात् रूप
 त्वसामान्यप्रत्यक्षे संयुक्तसमवेतसम
 वायः चक्षुःसंयुक्तेघटे रूपसमवेतमत्
 चक्षुस्त्वस्यसमवायात् ॥ ३ ॥ श्रोत्रेण
 शब्दसाक्षात्कारे० समवायः सन्निक
 कर्षः कर्णविवरवर्त्याकाशस्थश्रोत्र
 त्वात्० शब्दस्याकाशशुण्णत्वात्० गुण
 गुणिनोयसमवायात् ॥ ४ ॥ शब्द
 त्वसाक्षात्कारे० समवेतसमवायः
 सन्निकर्षः श्रोत्रसमवेतशब्द० शब्द
 त्वस्यसमवायात् ॥ ५ ॥ अभाप्रत्यक्षे
 विशेषणविशेष्यभावः सन्निकर्षः
 घटाभाववद्भूतलमित्यत्र० चक्षुस्सं-
 युक्तेभूतले० घटाभावस्यविशेषणत्वा
 त् ॥ ६ ॥ एवंसन्निकर्षपट्कजन्यं
 ज्ञानंप्रत्यक्षम् । तत्करणमिन्द्रियम्
 । तस्मात्० इन्द्रियंप्रत्यक्षप्रसाधमि
 तिसिद्धम् ॥ इन्द्रियार्थसन्निकर्षोत्व
 न्नं ज्ञानव्यपदेश्यमव्यभिचारिव्यव
 सायामकंप्रत्यक्षम् ॥ प्रतिगतीऽक्ष-

प्रत्यक्षम्

म् । अत्यादयइतिसमासः ॥ अन्नु
 भवविशेषे ॥ तत्षड्विधम् । घ्राण-
 जम् १ रासनम् २ श्रावणम् ३ चा
 क्षुषम् ४ स्पर्शनम् ५ मानसम् ६
 निर्विकल्पकसविकल्पकभेदेनप्रत्ये
 कं द्विविधम् । निर्विकल्पकन्तुअती
 न्द्रियम् । सविकल्पकं मनोग्राह्यम् ।
 षड्विधप्रत्यक्षे० श्रावणस्य महत्त्वं का
 रणम् । इन्द्रियकरणम् । विषयस
 ह० इन्द्रियसन्निकर्षोव्यापारः ।
 यथा । घ्राणलादिप्रभेदेनप्रत्यक्षं ष-
 ड्विधं सतम् । घ्राणस्य गोचरीगन्धो
 गन्धत्वादिरपि स्मृतः ॥ तद्वारसो
 रमन्नायास्तथाशब्दोपि च श्रुतेः ।
 उद्भूतरूपं नदनत्य गोचरीद्रव्याणितद्व
 ल्तिमृषक्त्वसङ्ख्ये । विभागसंयो
 गपरापरत्वस्य उद्भवत्वं परिमाणयुक्त
 म् । श्रियांजातिबोध्यवृत्तिंसमवा-
 यञ्चताह्यम् । गृह्णातिचक्षुः म-
 स्वस्थादालोकोद्भूतरूपयोः ॥ उद्भू-
 तस्य शब्दद्रव्यगोचरः सोपि च त्व
 चः । रूपान्यच्चक्षुषोयोस्यं रूपमत्रा
 पिकारणम् ॥ द्रव्याध्यक्षेत्तुचोयोगो
 मनसाज्ञानकारणम् । मनोग्राह्यं
 सुखंदुःखमिच्छार्थमितिः ह्य
 तिः ॥ ज्ञानंयन्निर्विकल्पाख्यं तद
 तीन्द्रियमिष्यते । महत्त्वं षड्विधेहे
 तुरिन्द्रियकरणंसतम् ॥ विषयिन्द्र
 यसम्बन्धोव्यापारः सोपि षड्विधः

प्रत्यक्

॥ इतिभाषापरिच्छेदः ॥

प्रत्यक्षत्वम् । न० अविलम्बितप्रतीति
कत्वे ॥

प्रत्यक्षदर्शनः । त्रि० साक्षिणि ॥ प्रत्य
क्षदर्शनम् । यस्यस्यः ॥

प्रत्यक्षदर्शी । त्रि० साक्षिणि ॥

प्रत्यक्षदेवः । पुं० ब्राह्मणे ॥

प्रत्यक्षवादी । पुं० वीरे ॥

प्रत्यक्षी । त्रि० व्यक्तदृष्टार्ये ॥

प्रत्यक्षात्मा । पुं० अहंशब्दप्रत्ययालम्ब
ने० आत्मनि ॥ जडानृताहङ्कारा
दिभ्यः । मत्तज्ज्ञानानन्दादिरूपतया
प्रतिअञ्चतिप्रतिप्रत्यक् । सचामावा
त्माच ॥

प्रत्यगाशापतिः । पुं० वरुणे ॥

प्रत्यग्धृतः । त्रि० अन्तर्मुखीकृते ॥

प्रत्यग्रः । अभिनवे । नृतने ॥ शोधि-
ते ॥ प्रतिनवमग्रस्य ॥

प्रत्यग्रथः । पुं० अहिच्छत्रदेशे ॥

प्रत्यङ्गम् । न० कर्णाद्यवयवे ॥ यथा ।

प्रत्यङ्गकर्णनामाक्षिलिङ्गाङ्गानिकरा
दिकम् । इति ॥

प्रत्यङ्गिरा । स्त्री० देवीविशेषे ॥

प्रत्यक् । अ० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥

प्रतीच्यांदिशि० प्रतीच्यादिशः प्रती
चीदिम्वा । दिक्शब्देभ्यः । सप्तमी
पञ्चमीत्यादिनाऽस्मातिः । अच्चेर्लु
क् । लुक्त्वद्वितलुकि ॥ ॥ एवंदेश-
कालेच ॥

प्रत्यनीकः

प्रत्यक् । त्रि० दिशि ॥ देशे ॥ काले ॥

प्राग्भवे ॥ सर्वांन्तरदृश्यादन्यस्मिन्
कीदृक्तत्प्रत्यगितिचेत्० तादृशीदृ-
गितिद्वयम् । यत्रनप्रसरेत्येतत्प्रत्य
गित्यवधार्यताम् ॥ निर्विशेषापरोक्षे
॥ जडानृताहङ्कारादिभ्यः सत्यज्ञा
नानन्दादिरूपतया प्रतिअञ्चतीति
तथा । किन् ॥

प्रत्यञ्चितः । त्रि० पूजिते ॥

प्रत्यमन्तरः । त्रि० प्रक्षासने ॥

प्रत्यनीकः । पुं० अरौ । शत्रौ । विरो

धिनि ॥ परपक्षसैन्ये ॥ न० अल-

ङ्कारवि० ॥ यथा । प्रतिपक्षमशक्ते-

नप्रतिकर्तुंतिरस्क्रिया । यातदीय

स्यतत्स्तुत्यैप्रत्यनीकतदुच्यते ॥ न्य-

कृतिपरमपिविपक्षं साक्षान्निरसि

तुमशक्तनकेनापियत्तमेवप्रतिपक्षमु

त्कर्षयितुं तदाश्रितस्य तिरस्करणम्

तदनीकप्रतिनिधितुल्यत्वात्० प्रत्य

नीकमभिधीयते । यथानीकेऽभियो

ज्यं तत्प्रतिनिधिभूतमपरंगूढतया-

केनचिदभियुज्यते० तथेहप्रतियोगि

निविजेयेतदीयोन्यो विजयीतद्व्य

र्थः । उदाहरणम् । त्वंविनिर्जितम

नोभवरूपः साचमुन्दरभवत्यनुरक्ता

। पञ्चभिर्युगपदेवशरैस्तांतापयत्यनु

शयादिवकामः ॥ यथा । यस्यकि

ञ्चिदपकर्तुंमक्षमः कायनिग्रहगृ

हीतविग्रहः । कान्तवैकुण्ठशाक्त

प्रत्यभिवादः

तिकृतोराहुरिन्दुमधुनाप्रिधाधते ॥
इन्दोरत्रतदीयतासस्वन्धिमुखसम्ब-
न्धात् ॥

प्रत्यन्तः । पुं० स्त्रीच्छदंशे ॥ प्रतिगतो
ऽन्तम् । अत्वादयः क्रान्ताद्यर्थे०
इ० स० ॥ त्रि० सन्निकृष्टे ॥

प्रत्यन्तपर्वतः । पुं० पादे । प्रधानाऽ
द्रिसमीपस्थचन्द्रादौ ॥ प्रत्यन्ते०
महाद्रेः समीपे ॥ अ० अ० अ०
तः ॥

प्रत्यभिज्ञा । स्त्री० अत्वात्प्रत्यभिज्ञामि
त्याद्यभिज्ञाने ॥ अ० अ० अ० अ०
प्रत्यभिपूर्वाज्जानाते रातश्चोपसर्ग
इत्थङ् । टाप् ॥

प्रत्यभिज्ञानम् । न० इन्द्रियजिज्ञाने
॥ प्रत्यभिज्ञानं नाम पूर्वसन्नुभूतस्य
कालान्तरे प्रमाणेन तत्त्वोत्पत्त्यपूर्व
कंज्ञानम् । तथाहि । आत्माहियो
हंवाच्यं पितरावन्वभूयंसएवेदानीं-
स्थाविरिनमृन्नुभवामीति । योहं
मुत्तःखप्रमट्टाक्षंसएवेदानींजागर्मी
तिचवाक्याद्यवस्थामुच० प्रत्यभिज्ञा
यते । प्रतिपूर्वाज्जानातेत्युट् ॥

प्रत्यभियोगः । पुं० प्रत्यपराधे ॥

प्रत्यभिवादः । पुं० अभिवादस्यगुरो
राशीर्वचने ॥ अभिवादयित्रेआशी-
र्वादः प्रत्यभिवादइतिव्याख्यानात्
॥ अत्रोक्तंपतञ्जलिना । अविद्वांसः
प्रत्यभिवादेनास्मोयेनप्रतिविदुः ।

प्रत्ययः

कामन्ते पुतावप्रोष्यस्त्रीष्विवायमहं-
वदेत् । स्त्रीवन्माभूमैत्यर्थं यञ्याक
रणमिति ॥ स्त्रीष्विवेति । प्रत्यभि-
वादेहिगुरुणाप्रुतः कार्यः । प्रुतं
कर्तुं नजानातिसस्त्रीवद्वक्तव्यः अय
महमिति । नत्वभिवादयेदेवदत्तो
हमित्यादिनासंस्कृतप्रयोगेर्त्ततिकै
यटः ॥

प्रत्यभिवादनम् । न० प्रत्यभिवादे ॥

प्रत्ययः । पुं० अधीने ॥ शपथे ॥

ज्ञाने ॥ विश्वासे ॥ उडवतिचपरिस्मि
न्प्रत्ययेशास्त्रयोनी० गतवतिविल
यञ्चप्राकृतेपिप्रपञ्चे । सपदिपदम्
दीतंकेवलंप्रत्ययोयत् तदियदिति
मिमीतेकोहृदापण्डितोपि ॥ निश्च-
ये ॥ हेतौ ॥ कार्यंप्रत्ययते० जनकत्वे
नगच्छति० इतिव्युत्पत्त्याप्रत्ययशब्दः
कारणवचनइत्याहुः ॥ प्रतीयतेस्मात्
कार्यमिति व्युत्पत्तेश्च ॥ रश्च ॥ शब्दे ॥
प्रथितत्वे ॥ तृतीयाध्यायमारभ्यपञ्च
माध्यायपर्यन्तंप्रकृतेः परतोदिहि
तेपुसन्नादिकवल्गुषु ॥ प्रकृतिपरए
वप्रत्ययः प्रयोक्तव्यः । प्रत्ययपरै
वप्रकृतिरितिभाष्यम् ॥ नकेवला
प्रकृतिःप्रयोक्तव्यानापिकेवलः प्रत्य
यः इतिच ॥ आचारे ॥ प्रत्ययन
म्० प्रतीयतेऽनेनवा । प्रत्यतीति-
वा । इण्गती । एरच् पुंसीतिधो
वा० पचाद्यज्वा ॥ प्रतिविषयमय-

प्रत्यवसितम्

तिगच्छतीतिवाविग्रहे । अय० ।
अच् ॥ प्रत्ययाः सहकारिणश्चिद्वि
कारणद्वेषः ॥

प्रत्ययकारिणी । स्त्री० मुद्रायाम् ।
काप० मोरकाप० इ० भा० ॥ अ-
भिज्ञाने ॥ प्रत्ययस्यनिश्चयस्यकारि
णी ॥

प्रत्ययितः चि० । आप्त० । विश्वस्ते ॥
प्रत्ययोविश्रामः सञ्जातोऽस्य । त
दस्यसञ्जातमितीतच् ॥

प्रत्ययो । चि० विश्रामसिनि ॥ प्रत्ययो
अस्यस्य । इनिः ॥

प्रत्यरिः । पुं० पञ्चमतारायाम् ॥
प्रत्यर्थी । चि० शत्रौ ॥ प्रतिकूलमर्थ-
यितंशीलः । अर्थयाञ्जायाम् । सुपी
तिगिनिः ॥ प्रतिवादिनि ॥ अर्थि
प्रतिपक्षे ॥ यथा । प्रत्यर्थिनोऽग्रतो
लेख्यं यथावेदितमर्थिना । समामा
सतदर्थान्नामजात्यादिचिह्नितम्
॥ अर्थ्यतेइत्यर्थः साध्यः सोऽस्मा
स्तीत्यर्थी० तत्प्रतिपक्षः प्रत्यर्थी ॥

प्रत्यर्पणम् । न० निर्यातने । न्यासा-
र्पणे ॥

प्रत्यर्पितः । चि० प्रतिदत्तं ॥ प्रत्य
वकर्णनम् न० कृशत्वकरे ॥ नि-
वर्तके ॥

प्रत्यरः । चि० निष्कष्टे ॥

प्रत्यवसानम् । न० भक्षणौ ॥ भोजने ॥

प्रत्यवसितम् । चि० भक्षिते ॥ प्रत्य

प्रत्यहम्

वातीयतेस्म । धोन्तकर्मणि । क्तः ॥
प्रत्यवस्कन्दः । पुं० प्रत्यवस्कन्दने
प्रत्यवस्कन्दनम् । न० व्यवहारोत्तर
प्रभेदे ॥ यथा । प्रत्यवस्कन्दनं नाम
सत्यंगृहीतम् । प्रतिदत्तं प्रतिग्रह-
लब्धमितिवा । यथाहनारदः । अ
र्थिनालेखितोयोर्थः प्रत्यर्थीयदि
तंतथा । प्रपद्यकारणं ब्रूयात्प्रत्यव
स्कन्दनं स्मृतमिति ॥ ब्रह्मस्वतिरपि
। अर्थिनाभिहितोयोर्थः प्रत्यर्थीयदि
तंतथा । प्रपद्यकारणं ब्रूयात्प्रत्य-
वस्कन्दनं हितदिति ॥

प्रत्यवस्थाता । पुं० शत्रौ ॥

प्रत्यवस्थानम् । न० दृष्टणाभिधाने ॥

प्रत्यवहारः । पुं० प्रलये ॥ प्रत्यव
ह्वयन्ते प्राणिनोऽस्मिन् । हृञ्० ।
अवहाराधारेतिघञ् ॥

प्रत्यवायः । पुं० अङ्गवैगुण्यनिवन्धने
पाये ॥ प्रत्यवाय्यते । प्रत्यवपूर्वाद्
यतेर्घञ् ॥

प्रत्यवेच्यः । चि० एतावत्कृतमेताव
त्कर्तव्यमिच्छन्नु सन्धानेनविचार
णीये ॥

प्रत्यश्मा । पुं० गैरिके । गिरिमृदि ॥

प्रत्यस्तः । चि० प्रक्षिप्ते ॥

प्रत्यहम् । अ० प्रतिदिने ॥ अहः

अहः प्र० ति० यथार्थोऽव्ययीभावेन

पुंसकादन्यतरस्यामितिसमासान्त

ष्टच् । टिलोपः ॥

प्रत्यादेश :

प्रत्याकार : । पुं० खड्गकोषे ॥
 प्रत्याख्यात : । पुं० दूरोकृते । निरा
 कृते ॥ प्रत्याख्यायतेस्म । ख्याप्र
 कथने० चन्द्रिडादेशोवा । क्तः ॥
 प्रत्याख्यानन् । न० निराकरणे ।
 निरमने ॥ ख्या० चाञ्चडादेशोवा
 । ल्युट् ॥
 प्रत्याख्ययि : । त्रि० प्रणीये । प्रत्-
 याख्यातुंयोग्ये ॥ अचोयत् । ईत् ॥
 कुशा : शाकंपयोगम्या : प्रत्याख्ये
 यंनवारिच । अयाचिताहृतंयाद्य
 मपिदुष्कृतकर्मणः ॥ अन्यत्रकुल-
 टाषण्डप्रतितेभ्योद्विपस्तथेतिगरुड
 पुराणे अध्यायः ॥
 प्रत्यागत : । त्रि० पुनरागते ॥ स-
 न्निवृत्ते ॥
 प्रत्यागमः । पुं० प्रत्यागमने । फि-
 रकेआवना० इ० भा० ॥
 प्रत्यागमनम् । न० पुनरागमने । प्र-
 त्यागमे ॥
 प्रत्यादिप्तः । त्रि० आच्छिद्यग्रहीतु
 मिच्छौ ॥
 प्रत्यादिष्टः । पुं० निराकृते । निर
 स्ते । माआगच्छे ख्याद्युक्ते । प्रति
 रुडे ॥ प्रत्याख्याते ॥ प्रत्यादिश्य
 तेस्म । दिश्वतिसर्जने । क्तः ॥
 प्रत्यादेशः । पुं० निराकृती । प्र-
 त्याऽऽख्याते ॥ प्रसङ्गनिवारणे ॥
 भक्तंप्रतिदेवतायाउपदेशे ॥ प्रत्या

प्रत्याहारः

देशनम् । दिश्व० । घञ् ॥
 प्रत्यायः । पुं० विश्वासि ॥
 प्रत्यायकः । त्रि० प्रतीतिजनके ॥
 यथा । वर्णसमूहरूपतयाशब्दोऽर्थ
 स्यप्रत्यायकवृत्ति ॥ यथावावृद्धिरादै
 जित्यत्रवृद्धिशब्दस्यप्रत्यायकत्वमा
 देचंप्रत्याय्यत्वम् ॥
 प्रत्यायनम् । न० प्रतीतावानयनं ॥
 बोधजनने ॥
 प्रत्यायितः । त्रि० विश्वसनीये ॥ प्र
 त्ययएवप्रत्यायः तंप्राप्तः ॥
 प्रत्यालीढम् । न० धन्विनांयुद्धकाले
 चरणन्यासभेदे । ऊर्ध्वस्यस्यवामपा
 दप्रसारिदक्षिणपादसङ्कोचे ॥ त्रि०
 अशिते ॥ प्रत्यालेहनम् । लिह० ।
 नपुंसकेभावेक्तः ॥
 प्रत्याशा । स्त्री० अभिलाषि ॥
 प्रत्यासत्तिः । पुं० सामीप्ये ॥
 प्रत्यासन्नः । त्रि० निकटवर्तिनि ॥
 प्रत्यासरः । पुं० सैन्यपृष्ठे ॥
 प्रत्यासारः । पुं० व्यूहस्यपश्चाद्भागे ।
 व्यूहस्यपश्चाद्व्यूहान्तरे । व्यूहपा-
 णी ॥ प्रतीपमासारयतिभग्नान्
 । सृ० । ग्यन्तः । अच् ॥
 प्रत्याहतः । त्रि० कुण्ठिते ॥
 प्रत्याहरणम् । न० प्रत्याहारे ॥
 प्रत्याहारः । पुं० उपादाने । स्वस्व
 विषयेभ्यइन्द्रियाणांप्रत्याहरणे ॥
 स्वस्वविषयासम्प्रयोगेचित्तस्यस्वरू

प्रत्युत्तरम्

पानुकारएवेन्द्रियाणामितिपातञ्ज
ला : । विषयेभ्योनिगृहीतानीन्द्रि-
याणिचित्तरूपाख्येवभवन्ति । तत
श्चविज्ञेयाभावात्चित्तधारणादिकं
निर्वहतीत्यर्थः ॥ सर्वाणीन्द्रिया
णिस्वप्नविषयेभ्यः प्रत्याहरतीति-
तथा ॥ विषयेष्वात्मतांष्टष्टामनस-
श्चित्तमज्जनम् । प्रत्याहारः सवि-
ज्ञेयोभ्यसनीवोमुमुक्षुभिः ॥ प्रत्या
हरणम् । हृञ् । घञ् ॥ अक्षरस-
माम्नाये । अल्पेनबहूनांग्रहणे ।
व्याकरणपुसिद्धेष्वञ्भलादिषु ॥
प्रत्याह्रियन्तेसङ्क्षिप्यन्तेवर्णायत्र ।
करणाधिकरणयोश्चेतिल्युटिप्रार्थ
कृत्यल्युटोवहुलमितिवहुलोक्तेर
धिकरणे घञ् ॥ प्रतिकार्यमाह्रिय
न्तेवा ॥

प्रत्याहारयोगः । पुं० श्रोत्रादीनी
न्द्रियाण्यन्यं संयमान्निपुजुह्वतीति
विहिते ॥

प्रत्युक्तः । त्रि० दत्तोत्तरे । प्रतिवा
क्ये ॥

प्रत्युक्तिः । स्त्री० प्रत्युत्तरे ॥

प्रत्युत्क्रमः । पुं० प्रयोगार्थे । कर्मारम्भे
प्रथमप्रयोगे ॥ प्रत्युत्क्रमणम् । घञ् ॥

प्रत्युत्क्रान्तिः । स्त्री० प्रत्युत्क्रमे ॥

प्रत्युत्तरम् । न० प्रतिवचने । उत्तरे ॥
उत्तरंप्रति० उत्तरे ॥ यथा । ममेयं
भूमिःक्रमागतत्वात्० इतिवाद्युक्ते ॥

प्रत्युपवेशनम्

समेयंभूमिर्दशवर्षीपभुज्यमानत्वात्
इतिप्रत्युत्तरं ॥

प्रत्युत्थानम् । न० अभ्युत्थाने । गात्रो
त्थानपूर्वकसन्धाने । प्रत्युत्थीयते
ऽत्र । षा० । ल्युट् ॥

प्रत्युत्पन्नः । त्रि० उत्पत्तिविशिष्टे ॥
प्रत्युत्पद्यतेस्म । ऋद० । क्तः ॥

प्रत्युत्पन्नमतिः । त्रि० प्रगल्भे ।

प्रतिभायुक्ते ॥ सूक्ष्मबुद्धियुक्ते । कु
शाधीवमतौ ॥ कार्यावसरएवप्रत्यु
त्पन्नामतिर्यस्यसः ॥

प्रत्युद्गतः । त्रि० प्रत्युदिते ॥ प्रत्यु-
द्गम्यतेस्म । गम्ल० । क्तः ॥

प्रत्युद्गमः । पुं० आगच्छतोर्गुर्वादेः
सन्म, खगमने । अभ्युत्थाने ॥ प्रत्यु
द्गमप्रश्रयणाभिवादनं विधीयते
साधुमिथः मुमध्यमे । प्राज्ञैः प-
रस्मै पुरुषायचेतसागुहाशयायैवदे
हमानिने ॥

प्रत्युद्गमनम् । न० प्रत्युद्गमे ॥

प्रत्युद्गमनीयम् । न० धीतांशुकहले ॥
त्रि० उपस्थेथे । समुपस्थानयोग्ये
पूजनीये ॥

प्रत्युद्घातः । पुं० प्रत्युद्गते ॥

प्रत्युद्यतः । त्रि० निवेदिते ॥

प्रत्युपकारः । पुं० उपकारंप्रतिउप
कारे । प्रतिप्रिये ॥ प्रतिकर्तुम
शक्तस्यजीवितान्मरणंवरम् ॥

प्रत्युपवेशनम् । न० निरोधने ॥

प्रथित :

प्रत्युप्तः । त्रि० खचिते ॥
 प्रत्युषः । न० प्रभाते ॥ प्रत्युषत्वेभ्य
 कारम् । उषदाहे । उषः किदि
 लसिः अन्योपसर्गनिवृत्तयेप्रतीति ॥
 प्रत्यूठः । त्रि० हृते । वहिष्कृते ॥
 प्रत्यूषः । पुं० अहर्मुखे । प्रभाते ॥
 वसौ ॥ प्रत्यूषति० रुजतिकामुका
 न् । ऊषरुजायाम् । इगुपधेतिकः ॥
 प्रत्यूषः । न० प्रत्यूषे ॥
 प्रत्यूहः । पुं० विघ्ने ॥ प्रत्यूहनम्
 । ऊह० । घञ् ॥
 प्रत्येकम् । न० एकमेकप्रतीत्यर्थे ॥
 प्रत्येनाः । त्रि० चौर्यादिशिक्षके ॥
 प्रत्येनसः शिक्षकाः स्युश्चौर्यादौ
 तत्तदेनसि ॥
 प्रथनम् । न० विस्तारे ॥
 प्रथमः । त्रि० आदौ ॥ प्रधाने । मु-
 ख्ये ॥ प्रथते । प्रथप्रथ्यने विस्तारे
 वा । प्रथेरमच् । प्रथमचरमेति
 सर्वनामत्वात्पक्षे० जसः शी । प्र-
 थमे प्रथमाः ॥
 प्रथमा । स्त्री० सु० औ० जस् इति
 त्रिके ॥
 प्रथयन् । त्रि० विस्तारयति ॥
 प्रथा । स्त्री० ख्याती । प्रसिद्धक्रिया
 याम् ॥ प्रथनम् ॥ प्रथ० । भिदा
 द्यङ् ॥
 प्रथितः । त्रि० विख्याते ॥ प्रथतेस्म
 । प्रथ० । अकर्मकत्वात्कर्त्तरिक्तः

प्रदक्षिणः

इट् ॥
 प्रथितिः । स्त्री० ख्याती ॥ प्रथते
 प्रथ० । पदिप्रथिभ्यांनिदितितिः ॥
 तितुवेष्वाग्रहादीनामितीट् ।
 प्रथिमा । पुं० पार्थवे । पृथुत्वे ॥ पृ-
 थोर्भावः । पृथ्वादिभ्यइमनिज्वेति
 इमनिच् । रक्तोरितिरच्चादेशः ।
 टेरितिटिलोपः ॥
 प्रथिष्ठः । त्रि० अतिशयेनप्रथौ । अ-
 तिष्ठति ॥
 प्रथीयान् । त्रि० पृथुतरे ॥ इयसुनि०
 रक्तोहलादेरितिरिफादेशः ॥
 प्रदः । त्रि० प्रदातरि । प्रकर्षणददा
 ति । डुदाञ् । कः ॥ प्रदाञ्
 इतिकर्मण्युपपदेविधानान्नकः । त
 स्मादसाधुरिवायम् ॥
 प्रदक्षिणः । पुं० न० दक्षिणावर्तेनदेव
 तामुद्दिश्यभ्रमणे ॥ यथा । एकंदे
 व्यांरवौसप्त त्रीणिकुर्याद्विनायके ।
 चत्वारिकेशवेकुर्यात् शिवेचाहंप्रद
 क्षिणम् ॥ सर्वदेवतुष्टिदप्रदप्रदक्षि
 णम् यथा । प्रसार्यदक्षिणं हस्तं स्वयं
 नम्रगिराः पुनाः । दक्षिणं दर्शय
 न्पाश्र्वं मनसापिचर्दक्षिणः ॥ सकृ
 त्त्रिवांवेष्टयेत्तादेव्याप्रीतिः प्रजा-
 यते । सचप्रदक्षिणो ज्ञेयः सर्वदेवौ
 घतुष्टिदः ॥ अष्टोत्तरशतं यस्तुदेव्याः
 कुर्यात्प्रदक्षिणं सर्वान्कामान्समा
 साद्यपश्चान्मोक्षमवाप्नुयात् ॥ मन-

प्रहर :

सापिचयोदद्याद्द्व्यैभक्त्याप्रदक्षि-
णम् । प्रदक्षिणाद्यमगृहेनरकाणि-
नपश्यति ॥ अपिच । दक्षिणाद्वाय
वींगत्वादिशंतस्याश्चशाम्भवीम् ।
ततश्चदक्षिणांगत्वानमस्कारस्त्रिको
णावत् ॥ अर्द्धचन्द्रमहेशस्यपृष्ठतश्चस
मीरितम् । शिवप्रदक्षिणेमन्त्रीअ-
र्द्धचन्द्रक्रमेणतु ॥ सव्यासव्यक्रमेणै-
वसीमसूत्रंनलङ्घयेत् ॥ प्रसार्यदक्षि
णां हस्तंस्वयंनम्रशिरा : पुनः । दर्श
येदक्षिणां पार्श्वमनसापिचदक्षिणः ॥
त्रिधाचवेष्टयेत्सम्यक्देवतायाः प्र
दक्षिणम् ॥ एकहस्तप्रमाणश्चएकंवा
पिप्रदक्षिणम् । अकालेदर्शनंविष्णो
र्हन्तिपुण्यंपुराकृतम् ॥ प्रगतोदक्षि
णम् । तिष्ठद्गुप्रभृतीनिचद्वल्यव्ययी
भावः ॥

प्रदत्तः । त्रि० प्रकर्षेणदर्त्त ॥

प्रदरः । पुं० विदीर्णभूभागे । विदारे
॥ शर । वाणे ॥ भङ्गे ॥ नारीरुग्-
भेदे । असृग्दर ॥ तत्तु फलितयोन्वा
रक्तादिधोतुत्तरणे ॥ अस्यनिदानं
यथा । विरुद्धमद्याध्यशनादजीर्णा
दगर्भप्रपातादतिमैथुनाच्च । याना
धुशोकादतिकर्षणाच्चभाराभिघाता
च्छयनाद्दिवाच्च ॥ असृग्दरंभवेत्स
र्वसाङ्गमर्द्दसवेदनम् ॥ तस्यातिवृ
द्धौदीर्घल्यंश्रमोमूर्च्छामदस्तृषा ।
दाहः प्रलापः पाण्डुत्वंतन्द्रारोगा

प्रदीपः

सुवातजाः ॥ सचतुर्विधउक्तोयथा
। तंश्लेषपित्तानिलसन्निपातैश्चतुः
प्रकारंप्रवदन्तिवृद्धाङ्कति ॥ प्रदीर्य
ते० प्रदरणमनेनवा । द्विद्वाररणे
। ऋदोरप् ॥ गर्त्ते ॥ प्रकृष्टभये ।
त्रि० तद्वति ॥

प्रदर्शनम् । न० संदर्शने ॥ दिङ्मात्र
दर्शने ॥ प्रदृश्यते । दृशिर् । ल्युट्
प्रदर्शितः । त्रि० आलोकिते ॥
प्रदलः । पुं० वाणे ॥
प्रदानम् । न० दाने ॥ प्रदीयमाने ॥
डुदाञ् । प्रपूर्वः । प्रकृष्टदाने ॥
प्रदानोचितः । त्रि० दानपात्रे ॥
प्रदिग्धम् । न० मांसव्यञ्जनभेदे ॥
यथा । मांसंवहुघृतैर्भृष्टंसिक्ताचो-
ष्णास्व, नामुहुः । जीरकाद्यैःसमा
युक्तंपरिशुष्कंतदुच्यते ॥ तदेवघृत
तक्राव्यंप्रदिग्धं सत्रिजातकम् ॥
त्रिप्रकर्षेणलिप्ते ॥

प्रदिक् । स्त्री० विदिशि ॥ दिग्भ्यः
प्रगता । शान्ता ॥

प्रदिष्टः । त्रि० निर्दिष्टे । प्रदर्शिते ॥

प्रदीपः । पुं० गृहमणी । दृशेत्शने ।
कज्जलध्वजे । दीपे । दीवा० इ०
भा० ॥ दीवहृत्ताश्चकर्त्तव्यास्तैजसा
द्यैश्चभैरव । वृक्षेचदीपोदातव्योनतु
भूमौकदाचन ॥ सर्वसहावसुमती
सहतेनत्वदंढयम् । अकार्यपाद-
घातश्चदीपतापंतयैवच ॥ प्रदीप्यते

प्रदेशिनी

ऽनेनवादीपयतिप्रकाशयतिवा ।
दीपीदीप्तौ । इगुपधत्वात्क । घ-
ञ्वा । अञ्वा । प्रोन्योपसर्ग
निवृत्त्यर्थः ॥

प्रदीपनः । पुं० स्यावरविषभेदे ॥ त
ल्लक्षणंयथा । वर्णतोलीहितोयः स्या
हीप्तिमान्दहनः प्रभः । महादा
हकरः पूर्वैःकथितः सप्रदीपनः ॥
अपिच । प्रदीपनस्तुदहनोरक्तवर्णी
ञ्जनाद्रिजः ॥ इ० ॥ त्रि० प्रका
शके ॥ प्रकर्षणदीपयति । णिज
न्ताहीपेल्युः ॥

प्रदीप्तः । त्रि० प्रज्वलिते । दह्यमाने ॥
प्रदीप्ता । स्त्री० रवियुक्तदिशि ॥
प्रदूषितः । त्रि० उपहृते ॥
प्रदेयः । त्रि० पारितोषिके ॥
प्रदेशः । पुं० देशमात्रे । स्थितौ ।
आस्थाने । अवकाशे ॥ तर्जन्यङ्गुष्ठ
सम्मिते ॥ भित्तौ ॥ एकदेशे ॥ प्र-
दिश्यते । दिश० । हलश्चेतिघञ् ।
उपसर्गस्यघञ्जीतिपाञ्चिकीदीर्घाभा
वः ॥

प्रदेशनम् । न० प्राभृते । उपायने ।
उपहारे ॥ प्रदिश्यते । दिश० । कृ-
त्यल्युट् ॥

प्रदेशनी । स्त्री० तर्जन्याम् ॥ प्रदिश्य
तेऽनया । दिश० । कर्णेऽल्युट् ॥

प्रदेशिनी । स्त्री० तर्जन्याम् ॥ प्रदि
शति । दिश० । मुपीतिणिनिः प्र

प्रद्योतमः

देशोस्त्यस्यावा इनि० ॥

प्रदेहः । पुं० आलिपभेदे । प्रलेपे ॥
आर्द्रोघनस्तथोष्णः स्यात्प्रदेहः श्ल
षवातहा ॥ अनुलेपनाभ्यङ्गादौ ॥
प्रदोषः । पुं० रजनीमुखे ॥ त्रिमुह
र्त्तः प्रदोषस्याद्रवावस्तंगतेसतीत्ये
के ॥ प्रदोषोऽस्तमयादूर्ध्वघटिका
हयमिष्यतइत्यन्त्ये ॥ प्रकृष्टदोषे ॥
दुष्यति । दुष० । अच् । टाप् ।
प्रारम्भोदोषायाः प्रादिसमासः ।
प्रारब्धादोषायस्मिन्वा । गोस्त्रियो
रितिङ्गस्वः ॥

प्रदोषव्रतम् । न० प्रदोषदिनेक्रियमा
णं व्रतानुष्ठाने ॥ यथा । यत्रदेवोमहा
देवोदेवीसंस्थाप्यविष्टरे । नृत्यं करो
तिपुरतःसार्धंदेव्यानिशामुखे । तत्रो
पोष्यरजन्यादौ प्रदोषेपूजयेच्छिवा
म् । प्रतिपक्षविशेषेणतद्देवोप्रीतिः ।
कारकमितिश्रीदेवीभागवतेश्रीदेवी
गीता ॥

प्रद्युम्नः । पुं० कामदेवे । कन्दर्पे ।
बुद्ध्यधिष्ठातरि । वासुदेवांशवि० ।
यथा । अनिरुद्धः स्वयं ब्रह्माप्रद्यु-
म्नः कामएवच । वल्लदेवः स्वयं-
शेषः कृष्णाश्चप्रकृतेः परः ॥ प्रकृ-
ष्टद्युम्नंवल्लमस्य ॥

प्रद्योतः । पुं० आतपे । प्रकाशे ॥
प्रकृष्टोद्योतः ॥ रश्मौ ॥

प्रद्योतनः । पुं० सूर्ये ॥ कृष्टोद्योत-

प्रधी :

न : ॥ न० द्युती ॥

प्रद्राणक : । त्रि० कुत्सितामवस्थांप्राप्ते । अन्नत्वाभादन्यावस्थांप्राप्ते ॥

प्रद्राव : । पुं० पलायने । अपक्रमे ॥

प्रद्रवणम् । द्रु० । प्रेद्र, सुसु, व-
डतिघञ् ॥

प्रधनम् । न० युधि । रणे । दारणे ।

डुधाञ् । कृपूवृज्जीतिक्युः ॥

प्रधर्षणम् । न० अभिभवे ॥

प्रधानम् । न० प्रकृतौ । गुणसाम्याव-
स्थायाम् ॥ परमात्मनि ॥ बुद्धौ ॥

प्रधत्ते सर्वमात्मनि । अन्यत्रापी-
तियुच् ॥ त्रि० उत्तमे ॥ प्रदधा-

ति । डुधाञ् । ल्युट्० युज्वा ।

प्रधत्ते ० प्रधीयतेऽनेनास्मिन्वा । क

र्तृकरणादौल्युट् ॥ पुं० न० महा-

मात्रे । सेनापत्यादौ ॥ प्रधीयते ।

कृत्यल्युट् इति कर्मणि ल्युट् ॥ प्र

धानानुयायिनौजनव्यवहाराभवन्ति

॥ प्रधानस्य प्रधानेन सह निरोधो-

नतु दुर्वलेन ॥

प्रधानात्मा । पुं० जगत्प्रकृतौ । मा-

यात्राम् ॥

प्रधावनः । पुं० वायौ ॥ त्रि० प्रकृ-

ष्टगमनविशिष्टे ॥ प्रकृष्टधावनंयस्य ॥

प्रधिः । पुं० रथस्य चक्रान्तेभूमिस्य-

र्शिभागे । नम्याम् ॥ प्रधीयतेऽनेन ।

डुधाञ् । उपसर्गघोः किः ॥

प्रधीः । त्रि० उत्कृष्टबुद्धियुक्ते ॥ प्रकृ-

प्रनिघातनम्

ष्टंध्यायति । ध्यै० । ध्यायते : स-

प्रसारणश्चेति क्विप् । हलश्चेति दी-

र्घः । नित्यस्त्रीत्वाभावात्प्रनदी-

त्वम् । प्रकृष्टाधीर्यस्येति विग्रहे तु न

दीत्वम् ॥ स्त्री० प्रकृष्टवृद्धौ० तद्यु-

क्तायाश्च ॥ प्रकृष्टाधीः प्रकृष्टा-

धीर्यस्रावो ॥

प्रधूपितः । त्रि० प्रकर्षेण तप्ते । दीप्ते

श्च ॥ क्लेशिते ॥ प्रकर्षेण धूपितः ॥

प्रधूपिता । स्त्री० क्लेशितायाम् ॥ रवि

गन्तव्यदिशि ॥

प्रधूमितः । त्रि० सञ्जातधूमे ॥ ता०

स्त्री० सूर्यगन्तव्यदिशि ॥ प्रकर्षेण

धूमः संजातोस्यता० इतच् ॥

प्रध्वंसः । पुं० विनाशे । प्रकृष्टो

ध्वंसः ॥

प्रध्वंसाभावः । पुं० अभावविशेषे ॥

सच० सादिरनन्तः प्रध्वंसः उत्प-

त्ते रनन्तरमकार्यस्य । घटादावति

व्याप्तिवारणायानन्त इति । आका

शादावति व्याप्तिवारणाय सादिरि-

ति ॥ प्रध्वंसश्चासावभावश्च ॥

कपालेषु घटादेर्विद्यमानस्यैवाभावः

प्रध्वंसाभावस्तिरोभावजनक इति

सत्कार्यवादिनः ॥

प्रनतोदरः । त्रि० विस्तृतीदरे । स्थू-

लोदरे ॥ प्रकर्षेण तननम्मुदरंयस्य

॥ रीस्त्री० ॥ युवादित्त्वान्नणः ॥

प्रनिघातनम् । न० प्रनिघातने ।

प्रपञ्च :

वधे ॥
 प्रपञ्चः । पुं० सञ्चये ॥ विस्तारे ॥
 प्रतारणे । विप्रलम्भने ॥ विपर्या-
 से ॥ विपर्यासी ॥ वैपरीत्यंभमो-
 वामायतिस्वामी ॥ संसारे । नाम
 रूपलक्षणैतभेदविस्तारे । आका-
 शादिदेहान्तेजगद्विस्तारे ॥ प्रपञ्च-
 ते । पचिव्यक्तीकरणे । पचाद्यच्
 । अध्यारोपापवादाभ्यानिष्प्रपञ्चं
 चंप्रपञ्चते । अतः प्रपञ्चो न वास्तवः ।
 यथा ह्युगीडपादाचार्याः । प्रपञ्ची-
 यद्विद्ये तनिवर्त्तनसंशयः ।
 मायामात्रमिदं हैतमहैतपरमार्थ-
 तः । विकल्पो विनिवर्त्तककल्पितो
 यद्विकेनचित् । उपदेशादयं वादो
 ज्ञातेहैतं न विद्यते ॥ प्रपञ्चस्य
 किं कारणं किं स्वरूपमित्यादितर्क-
 जालं च न कर्त्तव्यं तस्य मायामय-
 त्वादिच्याहुराचायायथा ॥ किमि-
 दं किमस्य रूपं कथमिदमभूदसु-
 व्यकीर्त्तुः । इति न कदापि विचि-
 न्त्यंचित्त्यं मायेति धीमता विश्रम्भम् ॥
 दंतिनिदारुविकारेदारुतिरोभव-
 तिसीपितत्रैव । जगतितथापरमा-
 त्मापरमात्मन्यपि जगत्तिरोधत्ते
 ॥ आत्ममये महतिपटिविधजगच्चि-
 त्मात्मना लिखितम् । स्वयमेव के-
 वलमसौ पश्यन् प्रमुदं प्रयाति परमा-
 त्मा ॥ तथा चोक्तं योगिनीहृदये

प्रपा

। जगच्चित्रं समालिख्यस्वच्छातुलि-
 कयात्मनि । स्वयमेव समालोक्य प्री-
 णाति भगवान् शिव इति ॥
 प्रपञ्चितम् । त्रि० विस्तारिते ॥
 प्रपञ्चोपशमः । पुं० आत्मनि ॥ प्र-
 पञ्चसाउपशमो यस्मिन् ॥ चिन्मा-
 चममलमक्षयमद्वयमानन्दमनुभवा-
 रूढम् । ब्रह्मैवास्तितदन्यन्नकिञ्चि-
 दस्तीति निश्चयो विदुषाम् ॥
 प्रपथः । त्रि० शिथिले ॥
 प्रपथ्या । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ प्रक-
 र्षणपथ्या ॥
 प्रपदम् । न० पादाय ॥ प्रकृष्टं प्रार-
 ष्यं प्रगतं वापदम् । प्राद्योगताद्य-
 र्थे प्रथमयेति समासः ॥
 प्रपदनम् । त्रि० प्राप्तिसाधने ॥ प्रप-
 द्यतेऽनेन । पद० । ल्युट् ॥ शर-
 णंगमने ॥
 प्रपद्यमानः । त्रि० मन्यमाने ॥
 प्रपन्नः । त्रि० शरणागते ॥ सकृदेव
 प्रपन्नाय तवास्मीति च याचते । अभयं
 सर्वथा तस्मै ददाम्ये तद्ब्रतं मम ॥
 प्रपद्यते स्म । पद० । क्तः । आग-
 ते ॥ प्राप्ते ॥
 प्रपन्नाडः । पुं० एडगजे । अक्रमर्द-
 के ॥
 प्रपा । स्त्री० पानीयशालिकायाम् ॥
 प्रपिवन्त्यस्याम् । पापानि । आत-
 इत्यङ् ॥

प्रपित्नुः

प्रपाठकः । पुं० सामवेदाध्याये ॥
 प्रपाणिः । पुं० करसाधीदेशे । पा
 णितले ॥
 प्रपातः । पुं० चतटे । भृगौ । निरव
 लम्बनपर्वतपार्श्वे । यस्मात्पतने
 ऽवस्थानक्रियाविशेषोनास्ति० तस्मि
 न् । प्रपतन्त्यस्मात् । पत्त्वं । अ-
 क्तर्त्तरीतिघञ् ॥ निर्भरे ॥ अभ्य
 वस्कन्दे ॥ कूले० । वृतिहेमचन्द्रः
 पतनप्रदेशे । यत्रपततितत्र ॥ प्रप
 तत्यस्मिन् ॥
 प्रपानः । पुं० अश्वस्योत्तरोष्ठतले ॥
 प्रपायी । त्रि० पानकर्त्तरि ॥ रक्षणक
 र्त्तरि ॥
 प्रपावनम् । न० वनान्तरे । कामार-
 ख्ये ॥ त्रि० प्रकर्षेणशुद्धिजनके ॥
 प्रपितामहः । पुं० पितृपितामहे ।
 पितामहपितरि । विधातरि । ब्र
 ह्मणि ॥ हिरण्यगर्भस्यापिपितरिवा
 सुदेवे ॥ प्रकर्षेणपितामहः । प्राद
 यइति समासः ॥
 प्रपितामही । स्त्री० पितृपितामह्याम्
 ॥ प्रपितामहपत्न्याम् ॥ स्त्रीनभ
 चासहश्राद्धमाताभुङ्क्ते स्वधामयम्
 ॥ पितामहीचस्त्रै नैवस्त्रै नैवप्रपि
 तामही ॥ प्रकर्षेणपितामही ॥
 प्रपित्नुः । त्रि० प्राप्तुमिच्छौ ॥
 पततेः सन्नन्तादुः प्रत्ययः ।
 । सनिमीमेत्यादिना० इसादेशः

प्रफुल्लः

अत्रलोपोऽभ्यासस्येत्यभ्यासलो पः
 प्रफुल्लः । पुं० चक्रमर्हे ॥
 प्रपुंनाडः । पुं० एडगजे । पद्माटे
 द्विपत्रजातंप्रपुंनाडशाकं सुस्वेदितं
 पिण्डितवाटवाटं । संसैम्भवंराजि
 कयासुदिग्धं विमर्द्यं सेव्यं कथितं
 हिपाच्यम् ॥ प्रपुंनाडोलघुः स्वादु
 र्वातश्लेष्महरः परः तिक्तः क
 फापहः श्वासकासकुष्ठकमीन्जये
 ॥ पुमांसंनाडयति । नडभंशे ।
 चु० । कर्मस्थण् । मस्यानुस्वारप
 रसवर्णैः प्रकृष्टः प्रगतोवापुंनाडः
 प्रपरिका । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥
 प्रपूरितः । त्रि० दग्धे । पूरिते ॥
 प्रपौण्डरीकम् । न० पुण्डर्ये । हस्ति
 नामनुष्याणाञ्चक्षुष्ये क्षुद्रविटपे ।
 शालपर्णीपत्रतुल्यच्छदे । चक्षुष्ये
 पुण्डरिया इति गौ० भा० प्र० ।
 स्थलपद्मे तिप्र० ॥ पुण्डरीकेणसदृ
 शम् । शेषे० इत्यण् । प्रकृष्टं पौण्ड
 रीकम् । यद्वास्त्रार्थेऽण् ॥
 प्रपौत्रः । पुं० पुत्रस्यपौत्रे । पौत्रस्य
 पुत्रे । प्रतिनप्तारि ॥
 प्रपौत्री । स्त्री० पौत्रस्यपुत्र्याम् ॥
 प्रफुल्लः । त्रि० उत्फुल्ले । सम्फुल्ले । फु
 ल्लोविकसिते ॥ फलति । त्रिफला०
 । जीतःकृतः । आदितश्चेतीडभा
 वः । तिचेत्युत्वम् । अनुसर्गात्फु
 ल्लक्षीवेतिनिष्ठातस्यलः । प्रादिस

प्रवालः

मासः ॥ प्रफुल्लतिवा । फुल्लविक
सने । प० अच् ॥
प्रबन्धः । पुं० सन्दर्भे रचनायाम् ॥
काव्यादिग्रथने ॥ पूर्वापरसङ्गती ॥
प्रवाहे ॥ प्रकृष्टोबन्धः
प्रबन्धकल्पना । स्त्री० कथायाम् ॥ प्र
बन्धनकल्पना ॥ प्रबन्धस्य अभिधे-
यकल्पनास्वरचनावा ॥ प्रबन्धक-
ल्पनास्तोकसत्यांप्राज्ञाः कथांवि
दुः । परस्परश्रयायास्यात्सामता
ख्यायिकाक्वचित् ॥ द्रुतिकोलाह
लाचार्यः ॥
प्रवलः । पुं० पल्लवे ॥ त्रि० प्रकृष्टवल
संयुक्ते ॥ प्रकृष्टं बलमस्य न० प्रकृ-
ष्टवले ॥
प्रवला । स्त्री० प्रसारिण्याम् प्रकृ
ष्टं बलमस्यः अस्यांवा ॥ प्रकृष्टव
लयुक्तायाम् ॥
प्रवालः । पुं० न० अभिनवपल्लवे ।
किसलये ॥ वीणादृष्टौ । अङ्गारक
मणौ । विद्रुमे । लतामणौ । रक्तव
र्णवर्तुलाकाररत्नवि० । मूंगा० इ०
भा० ॥ तस्य शुभाऽशुभलक्षणं यथा
। शुद्धघनं दृढं च तन्निर्घं गात्रसुरङ्ग
कम् । समंगुसिराहीनं प्रवालंधार
येच्छुभम् ॥ गौरं रङ्गजलाक्रान्तं वक्रं
सूक्ष्मं सकोटरम् । रूक्षकृष्णं लघु-
श्वे तं प्रवालमशुभं त्यजेत् ॥ विशेषो
युक्तकल्पतरोरनुसन्धेयः ॥ प्रक-

प्रबोधितः

र्षणवत्यतेसंब्रियते । बलसंवरणे ।
घञ् ॥ यद्वा । प्रबलति । बलप्रा-
णने । ज्वलतीतिणः ॥ यद्वा० ग्य-
न्तात्पचाद्यच् ॥ जीवशाके ॥
प्रवालकः । पुं० जीवशाके जीवन्ते ॥
प्रवालफलम् । न० रक्तचन्दने ॥
प्रवाहिका । अ० समकाले ॥ ऊर्ध्वार्थे ॥
प्रवाहुः । पुं० कुर्परस्याधोभागे ॥
प्रवाहुकम् । अ० समकाले ॥ ऊर्ध्वार्थे
प्रवाहुकंगृहणीयात् ॥
प्रवुद्धः । त्रि० निद्रोत्थिते ॥ प्रफुल्ले ।
विकसिते ॥ ऊहापोहकुशले । पण्डि
ते ॥ आत्मबोधयुक्ते । निः सन्दे
हापरोक्षज्ञानिनि ॥ प्रकर्षण० अस
म्भावनादिरहितत्वे नवुद्धः ॥
प्रबोधः । पुं० विनिद्रत्त्वे ॥ ज्ञाने ॥
यथार्थज्ञाने ॥ चैतन्यप्रधाने । ब्रह्मा
कारान्तःकरणबल्युपहितरुनाहत
चैतन्ये ॥ प्रकृष्टोबोधः ॥
प्रबोधनम् । न० अनुबोधे । गतगन्ध
सप्रयत्नं नोबोधने ॥ यथाकस्तूरिका
देर्मद्यादिनाप्रवुद्धिः । बुधश्चवगमने
। भाविल्युट् ॥ विबोधने ॥
प्रबोधनी । स्त्री० दुरालभायाम् । का
र्त्तिकशुक्लैकादश्याम् । देवउठनी०
इ० भा० ॥
प्रबोधितः । त्रि० सञ्जातप्रबोधे ॥
प्रकर्षणज्ञापिते ॥
प्रबोधिता । स्त्री० अतिजगतिप्रभेदे

प्रभव :

॥ यथा । सज्जसाजगौचभवतिप्रबो
धिता ॥ यथाश्रेयितामृषाचटुलमा
ननिद्रया० रतिकेलिकुञ्जनिलयेवि-
लासिनी । मुरवैरिणावदनचुस्वना
स्मितमाततानसपदिप्रबोधिता ॥
प्रबोधिनी । स्त्री० उत्थानैकादश्याम् ।
प्रबोधन्याम् ॥
प्रभक्षणः । चि० असञ्चयशीले । खा
उद्वतिख्याते ॥
प्रभञ्जनः । पुं० वायी ॥ प्रकृष्टंभन
क्ति । भञ्जोयामर्ङ्गे । युच् ॥
प्रभद्रः । पुं० निस्व् ॥ चि० श्रेष्ठे ॥
प्रभद्रा । स्त्री० प्रसारिण्याम् ॥
प्रभवः । पुं० जलमूले ॥ जन्महेतो
पिचादी । पराक्रमे ॥ ज्ञानस्यादि
मस्याने । प्रथमज्ञानार्थस्याने ॥
मुनिविशेषे ॥ जन्मनि ॥ उपादाने
निमित्ते ॥ प्रभवत्यस्मात् । अकर्त्त
रिचकारकडत्यधिकारादुपादानार्थे
भुवःकृदोरप् ॥ अन्यतुः सिषस्य
प्रथममुपलम्भे ॥ विष्णोप्रकृष्टोभवो
जन्मास्य ॥ यद्वा । प्रकर्षणभवन्ति
त्रायन्ते महाभूतान्यस्मात्पूर्वपदम्
॥ गुरोर्मान्मपष्ठित्वराणामादिमे
वत्सरे ॥ तत्पक्षायथा । बहुतीया
स्तथानिघावहुणस्याचलेदिनी । बहु
धीरःस्तथागावो व्याधिरोयपिवर्जि
ताः ॥ प्रशान्तापार्निवाश्चैवप्रभवेप
रिकीर्त्तिताः ॥ १ ॥ तीर्थविशेषि

प्रभा

प्रभविष्णुः । पुं० उत्पत्तिकालेसर्व
स्यप्रभवनशीले ॥ प्रपूर्वाद्भवतेर्भुव
श्चेतिद्वष्णुच्० यद्यपिभुवश्चेतिद्वन्द्व
सि०द्वष्णुजिष्यते० तथा पि० जगत्
प्रभोरप्रभविष्णवैष्णवर्मितिलोकेपि
प्रयोगदर्शनात् । अञ्जनिरङ्गुणाः
कवयङ्गतिसमाधानमकारिभट्टोजि
तीक्ष्णितेन ॥ प्रभौ ॥ यथा । नभ
त्तानैवचसुतो नपितास्मात्तरोमच ।
आदानेवाविसर्गेवास्त्रीधनेप्रभवि
ष्णवः । इ० ॥ चि० प्रकर्षणभव
नशीले ॥

प्रभा । स्त्री० रुचि । त्विपि दीप्तौ ।
प्रकाशे ॥ तेजसोर्भार्येयम् यथा ।
प्रभाचदाहिकाचैवर्भे भार्येतेजसः
स्मृते । याभ्यांविनाजगत्सष्टुवि-
धातुञ्जनहीश्वरः इति ॥ ग्रहाणांप
ड्विधायांशायाम् ॥ यथाहृष्टपि
पुत्रः । याचच्छायाप्रभामैवपड्विधा
माप्रकीर्त्तिता । स्वच्छान्दिग्धा
प्रसन्नाचकान्ता दीप्ताविदीपनीति
कुबेरपुर्याम् ॥ जगतीकन्दः प्रभे
दे । मन्दाकिन्याम् । लक्ष्मणयथा
। स्वरगरदिरतिननौरीप्रभेति । य०
। प्रतित्मनविधौवभौसङ्गतापदज
लकृष्टियस्यमन्दाकिनी । सुरनिहि
तसिताम्बुजसङ्घिभाहरतुजगदधंम
पीताम्बरः ॥ प्रभाति । भादीप्तौ
। आतथ्योपसर्गकः ॥ दुर्गायाम्

प्रभावती

॥ सूर्यपत्न्या ॥ गोपीविशेषे ॥
 प्रभाकरः । पुं० अग्नौ ॥ सूर्ये प्रभां
 करोति । दिवाविभेतिटः अर्कवृत्ते
 ॥ चन्द्रे ॥ समुद्रे ॥ मीमांसैक
 देशिनि ॥
 प्रभाकीटः । पुं० खद्योते ॥
 प्रभाञ्जनः । पुं० शोभाञ्जने ॥ प्रभा
 मनक्ति । अञ्जू० । कर्त्तरिल्युट् ॥
 बहुलमन्यत्रापीतियुच्वा ॥
 प्रभातम् । न० प्रातः काले । दिना
 दौ । प्रत्युष । उपसि ॥ भातुं प्रवृत्त
 म् आदिकर्मणिक्तः ॥ वैद्यः पुरोहि
 तोमन्त्रो देवज्ञो यचतुर्धकः । प्रभात
 काले द्रष्टव्यो नित्यं स्वश्रियमिच्छता ॥
 प्रभावः । पुं० शक्तौ ॥ नीतिवेदिनां
 प्रभावोत्साहमन्त्रजासुशक्तिशु ॥ की
 शदण्डजतेजसि ॥ प्रतापे ॥ महिम
 नि ॥ भवत्यनेन । भू० । श्रिणी
 भुवोनुपसर्गङ्घञ् ॥ भवनंभावः
 ॥ प्रकृष्टोभावः ॥ प्रभुत्वशक्त्यतिश
 ये ॥
 प्रभावान् । त्रि० प्रभायुक्ते ॥
 प्रभावती । स्त्री० मालिकानामकीनधिं
 शत्रुत्तार्हन्मातरि ॥ गणानां वीणा
 याम् ॥ कन्दोभेदे ॥ यथा । एते क्र
 मात्तभसजसंज्ञका गणागस्थान्तो
 यद्विनिहितो महीपते । वैदेर्ग्रहैर्भ
 वतियतिंश्च शोभनानागाधिपोषदति
 तदा प्रभावतीम् ॥

प्रभुशक्तिः

प्रभावनः । त्रि० सम्पादयितरि ॥
 प्रभावयति । कर्त्तरिल्युट् ॥ डी
 पिप्रभावनी ॥
 प्रभावी । त्रि० महानुभावे ॥ प्रभावो
 स्थस्य । इनिः ॥
 प्रभापः । पुं० वसुविशेषे ॥
 प्रभाषितम् । न० वचने ॥ प्रकृष्टभा
 षितम् ॥
 प्रभासः । सोमतीर्थे ॥ पुष्करेक्षणा
 देव्याः स्थाने ॥ प्रभासिसोमतीर्थी
 सौदेवीचपुष्करेक्षणात्यागमात् ॥ जै
 नगणाधिपविशेषे ॥
 प्रभिन्नः । पुं० मत्तहस्तिनि । गर्जिते
 । मत्ते ॥ त्रि० विदीर्णे ॥ प्रकृष्टभे
 दविशिष्टे ॥ प्रकर्षणभित्तिस्य ।
 भिदिर् ० क्तः ॥
 प्रभुः । पुं० ईश्वरे ॥ आत्मनि ॥ पार
 दे ॥ शब्दे ॥ त्रि० निग्रहानुग्रहस
 मर्थे । स्वामिनि । मदीयोयमिति
 स्त्रीकर्त्तरि । अधिभुवि । नायके
 ॥ नित्ये ॥ शक्ते ॥ प्रभवति । भू०
 । विप्रसम्भ्यङ् ० डु ॥ परमेश्वरे
 ॥ प्रभवति ० सृष्टिस्थितिमंहारप्रवेश
 प्रशासनेषु ० इति प्रभुः
 प्रभुता । स्त्री० विभुतायाम् ॥
 प्रभुत्वम् । न० ऐश्वर्ये ॥ स्वाम्ये ॥
 प्रभुभक्तः । पुं० उत्तमाश्रये ॥ त्रि० स्वा
 मिन्यनुरक्ते ॥ प्रभीर्भक्तः ॥
 प्रभुशक्तिः । स्त्री० कोशदण्डजले ॥

प्रमथ :

प्रभो : पत्न्याम् ॥ प्रभोःशक्तिः ॥
 प्रभूतम् । चि० उद्गतै ॥ प्रचुरे । प्रा-
 ज्ये ॥ पुं० ज्ञानैश्वर्यादिगुणैः सं-
 पन्नं भगवति ॥ प्रभवतिस्म । भू० ।
 गत्यर्थेतिक्तः ॥ प्रकृष्टेषु महाभूतेषु
 प्रभृष्णः । चि० शमे । शक्ते ॥

प्रभृतिः । अ० तदादीततः प्रभृति
 पितरः पिण्डसंज्ञान्तुलेभिरे ॥ इ-
 तितित्यभदितत्वम् ॥

प्रभृतिः । पुं० तदादी ॥

प्रभेदः । पुं० मैदे । प्रकारे । विशेषे
 । भिदायाम् । अन्तरे ॥ प्रकृष्टोभे-
 दः ॥

प्रभृष्टकम् । न० चूडालम्बिमाल्ये
 । शिखातोलम्बमानमाल्ये ॥ प्रभं-
 शितुं प्रवृत्तम् । आदिकर्मणिक्तः ०
 कर्तरिच । सूर्येकन् ॥

प्रमत्तः । चि० अनवहिते । अनवधा-
 नतायुक्ते । प्रमादिनि । व्यसनास-
 तः ॥ शीलसंरक्षणे नरहिते ॥ यथा ।
 सन्ध्यापूजाविहीनश्च प्रमत्तः पति-
 तः स्मृतः इति मवराज्ञानाह्वा-
 नयितव्यो यथा । मन्मोन्मत्तप्रमत्ता-
 त्तभृत्यान्नाह्वानयेन्नृपः ॥ प्रमाद्य-
 तिस्म । मदी० । गत्यर्थेतिक्तः ।
 नध्याख्यं तिनत्वाभावः ॥

प्रमथः । पुं० षट्त्रिंशत्कोटिसङ्-
 ख्याके हरपारिषदे ॥ दुष्टान्प्रकर्ष-
 णमथति । मथे० । प० अच् ॥ भूत

प्रमथाधिपः

विशेषे ॥ प्रमथ्यते मन्वादिना । ख-
 नोघचेतिघः ॥ घोटके ॥

प्रमथनम् । न० वधे । मारणे ॥ मथ-
 हिंसायाम् । ल्युट् ॥

प्रमथनाथः । पुं० महाभैरवे ॥ प्रमथा-
 नांनाथः ॥ यथा । भवद्भवनदेहली
 प्रकटचण्डदण्डा हतस्फुटन्मुकुट-
 कोटिभिर्मघवदादिभिर्भूयते । ब्रजा-
 मिभवदन्तिकं प्रकृतिमेत्यपैशाचिकीं
 किमित्यमरसम्पदं प्रमथनाथनाथा-
 महे ॥

प्रमथा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥

प्रमथाधिपः । पुं० शिवे ॥ प्रमथानां
 योगिविशेषगणानामधिपः ॥ ते
 गणा यथा । षट्त्रिंशत्सहस्राणि
 प्रमथाद्विजसत्तमाः । तत्रैकत्र-
 सहस्राणि भागेषोऽशसंस्थिताः ॥
 नानारूपधरायै वैजटाचन्द्रार्धमंडि-
 ताः । ते सर्वे सकलैश्वर्ययुक्ता ध्यान-
 परायणाः ॥ योगिनीमदमात्मर्यं
 दम्भाहङ्कारवर्जिताः । क्षीणपापा-
 महाभागाः शम्भोः प्रीतिकराः
 पराः ॥ नतेपरिग्रहं रागं काङ्क्षन्ति
 स्मकदाचन । संसारविमुखाः सर्वे
 यतयो योगतत्पराः ॥ ध्यानावस्थं
 महादेवं परिवार्य धृतव्रताः । कृत्वा
 परिषदं रूच्यातिष्ठन्ति विगतक्लमाः
 ॥ यदैव परमं ज्योतिश्चिन्तयत्यम्बि-
 कापतिः । तदैव ते पारिषदाः स

प्रमदवनम्

वेसंवेष्टयन्तितम् ॥ तेषोडशसमा
 ख्याताः कीटयोयेधृतव्रताः ।
 सि हव्याघ्रादिसारूप्याअणिमादि
 समायुताः ॥ इत्यादिकालिका
 पुराणे पाठोदृष्टव्यः ॥
 प्रमथितम् । न० निर्जलतक्रे ॥ त्रि०
 क्षुप्ते ॥ प्रकर्षेणमथितम् ॥
 प्रमथ्या । स्त्री० पेयद्रव्यान्तरे ॥ त-
 स्याः विधिर्गुणाश्चयथा । प्रमथ्या
 प्रोच्यतेद्रव्यपलात्कल्कीकृताच्छृ-
 तात् । तोयेष्टगुणितेतस्याः पान
 माहुःपलद्वयम् ॥ द्रव्यं० पाच्यद्रव्य
 म् । तस्याः पलद्वयशेषायाः ॥
 गुणैः प्रमथ्यापियाचततोलञ्चीवि-
 शेषतः ॥
 प्रमदः । पुं० सम्मदे । हर्षे । मुद्दि
 । प्रीतौ ॥ धत्तूरफले ॥ त्रि० मत्तं
 ॥ मदीहर्षे ॥ प्रमदसम्मदीहर्षद्व-
 च्यम् ॥
 प्रमदकाननम् । न० प्रमदवने ॥
 प्रमदनम् । न० प्रमादे ॥
 प्रमदवनम् । न० राज्ञोक्तः पुरो-
 चितवने । यत्रसस्त्रीकोराजाक्रीड-
 ति० तस्मिन्नद्याने ॥ प्रमदानां
 वनम् । इथापोरितिङ्गलः ॥
 प्रमदा । स्त्री० उत्तम योषिति ॥
 प्रमदोहर्षोऽस्त्यस्याः ॥ यद्वा । प्रम-
 दयतिपुरुषम् । मदी० । अच् ।
 टाप् ॥

प्रमा

प्रमदाकाननम् । न० प्रमदवने ॥
 प्रमदावनम् । न० प्रमदवने ॥ प्र-
 मदानांवनम् ॥
 प्रमनाः । त्रि० हृष्टमानसे ॥ प्रकृष्टं
 मनोयस्य ॥
 प्रमयः । पुं० षधि ॥
 प्रमा । स्त्री० यथार्थानुभवे । प्रमिती
 । बोधे । ज्ञाने ॥ यथाहुः साङ्-
 ख्यविदः । असन्दिग्धाऽविपरीता
 ऽनधिगतविषयाचित्तवृत्तिबोधश्च
 पौरुषेयः फलं प्रमेति । असन्दि-
 ग्धे ह्यादिप्रमेत्यत्रान्वेति । स्मृति
 साधारणेत्वनधिगतपदं नदेयम् ।
 अविपरीतोऽबाधितः । साङ्ख्य
 सिद्धान्ते० चक्षुरादेः करणत्वा
 भावादाह० चित्तवृत्तिरिति । प्रमा
 स्वरूपमाह० बोधः पौरुषेयवृत्ति०
 चैतन्यप्रकाशरूपद्वयार्थः । ननु
 चैतन्यप्रकाशस्यनिश्चयत्वात्कथं
 प्रमाणफलत्वव्यवहारइत्यतआह
 ०फलं प्रमेति । तथाचैतन्यप्रकाश
 स्यनिश्चयत्वे प्रित्तदर्थीपरक्तवृत्ति
 प्रतिविम्बाश्रयत्वे नप्रमाणकार्यं
 त्वादिद्वयार्थः ॥ प्रमीयते । माङ्-
 माने । आतस्योपसर्गइत्यङ् ।
 टाप् ॥ अनधिगताबाधितार्थानु-
 भवरूपाप्रमेतिव्याख्यातारः । सा-
 चप्रत्यक्षानुमित्त्युपमितिशाब्दा-
 र्थापत्येनुपलब्धिर्भेदेनषोढा ॥

प्रमाणम्

न्यायमते० तद्वदितत्प्रकारकज्ञानं
। भ्रमभिन्नज्ञाने ॥ अस्याः कार
णं गुणः । सचप्रत्यक्षे० विशिष्ये
विशेषणस्य सम्बन्धः । अनुमितौ०
साध्यविशिष्टपक्षे परामर्शः । शब्द
बोधे० योग्यतायाः तात्पर्यस्य वा यथा
र्थज्ञानम् । उपमितौ० शक्ये सादृ
श्यबुद्धिः । यथा । दोषोऽप्रमाया
जनकः प्रमायास्तु गुणो भवेत् । प्रत्य
क्षे तु विशिष्येण विशेषणवता समम्-
॥ सन्निकर्षी गुणस्तु स्यादथ च अनुमि
तौ पुनः । पक्षे साध्यविशिष्टे च परा
मर्शगुणो भवेत् ॥ शक्ये सादृश्य
बुद्धिस्तु भवेदुपमितौ गुणः । शब्द
बोधे योग्यतायास्तात्पर्यस्याथवा प्र
मा ॥ गुणः स्याद्भ्रमभिन्नज्ञान
नमत्रोच्यते प्रमा । अथवा तत्प्रका
रं यज्ज्ञानं स्यात्तद्विशिष्यकम् ॥ इति ॥
प्रमाणमप्रमाणञ्च प्रमाभासस्तथैव च
। कुर्वन्त्येव प्रमां यत्र तदसम्भावना
कुतः ॥

प्रमाणम् न० मित्ये । शाप्रवते ॥ शा
स्त्रे ॥ सत्यवादिनि ॥ इयत्तायाम्
। परिच्छेदे ॥ यथा । कियत्प्रमाण
मुदकम् ॥ मर्यादायाम् । अवधी-
॥ यथा । राजानं माञ्च प्रमाणं
कृत्वा० अवधिं कृत्वा स्थितः ॥
हेतौ । ज्ञप्तिनिमित्तं ॥ यथा । अ
ग्नीप्रमाणधूमः ॥ प्रमातरि ॥

प्रमाणम्

यथा ॥ अचर्ये प्रभुः प्रमाणम् ॥
नित्यकौवैकत्ववानयंशब्दः । य
था ॥ वेदाः प्रमाणं स्मृतयः प्रमा
णमित्यादि ॥ बहुवचनान्तमपि ।
यथा । प्रत्यक्षानुमानोपमानशब्दाः
प्रमाणानीति ॥ प्रमाकरणे ॥ प्रमा
तायेनार्थं प्रनिश्चिततत्प्रमाणम् ।
प्रमीयतेऽनेनेति निर्वचनात्प्रमां प्र
तिकरणत्वं गम्यते । असन्दिग्धा
विपरीतानधिगतविषयाचित्तवृत्ति
र्बोधस्य पौरुषेयफलं प्रमा० तत्साध
नं प्रमाणमिति । एतेन० संशयवि
पर्ययस्मृतिसाधनेष्वप्रसङ्गः ॥ * ॥
प्रत्यक्षानुमानशास्त्रोपमानार्थपक्ष्य
भावाख्यानि० षट्प्रमाणानीति वै
दिकाः । प्रत्यक्षानुमानागमाः
प्रमाणानिचीणीतियोगाः । प्रत्यक्षा
नुमानोपमानशब्दाः प्रमाणानी
ति नैव्यायिकाः । अत्र तद्वदितत्
प्रकारकत्वरूपप्रकर्षविशिष्टज्ञानं०
प्रशब्दविशिष्टे नमाधातुना प्रत्याख्य-
ते० तत्करणत्वं प्रमाणत्वंम् । ज्ञान
श्चाक्षानुभवो विवक्षितः । तेन स्मृ
तिकरणेनातिव्याप्तिः । लक्षितानां
प्रमाणानां विभागः प्रत्यक्षानुमानो
पमानशब्दादिति० विभागस्थोद्देश
एवान्तर्भूतत्वादयं विशेषोद्देशः । प्र-
त्येकलक्षणान्तु यथास्यानेद्रष्टम् ॥ ए
षां चान्तर्भाववहिर्भावाभ्यां सङ्कोच

प्रमाणम्

विकाशौद्रष्टव्यौ ॥ † ॥ प्रमितिसा
धने ॥ श्रुतिलिङ्गवाक्यप्रकरणस्थान
समाख्याश्च० प्रमाणानि । श्रुतिर्हि
तौयाक्षमताचलिङ्गं वाक्यं पदान्येव
तुसंज्ञतानि । साप्रक्रियायाकथमित्य
पेक्षास्थानंक्रमीयोगवलयं समाख्या ॥
लक्षणायाम् ॥ बोधके ॥ बाधकज्ञानर
हितमगृहीतयाहिज्ञानं प्रमाणम् ॥
आयामस्तुप्रमाणंस्यादितिवाचिंकार्
थेतु० आयामोदैर्घ्यं सयेनमीयते
तत्प्रमाणम् । तच्चकचित्तिर्यगव
स्थितस्यवस्तुनः । यथा । वस्त्रादे
र्हस्तादिः । क्वचिदूर्ध्वधरदिगवस्थि
तस्य । हास्तिनमुदकम्० ऊरुद्वय-
समुदकमित्युक्तम् ॥ प्रमीयते० प्रमि
मीतेऽनेनवा । करणे० कर्त्तरि० भा
वेचल्युट् ॥ प्रत्यक्षमेकं चार्वाकाः क
णादमुगतौपुनः । अनुमानञ्चतच्चा
प्रिसाङ्ख्याः शब्दञ्चतेअपि ॥ न्याये
कदेशिनोप्येवमुपमानञ्चकेचन । अ-
र्थापत्यासमेतानिचत्वार्थाहुः प्रभाक
राः ॥ अभावषष्ठान्येतानिभट्टावेदान्ति
नस्तथा । सम्भवैतिह्ययुक्तानितानि
पौराणिकाजगुः ॥ प्रभाकरोमीमां
सकैकदेशी । वेदान्तिनोपिव्यवहार
कालेआहुरितिसम्बन्धः ॥ वेदोऽ-
नाद्वितयावायद्वापरमेश्वरप्रणीतत
या । भवतिपरमंप्रमाणंबोधोनास्ति
स्वतस्परतोवा ॥ नापेक्षतेयदन्यद

प्रमाणविषयः

दपेक्षन्तेऽखिलानिमानानि । बा
क्यं तन्निगमानांमानं ब्रह्माद्यतीन्द्रि
यावगतौ ॥ मानंप्रबोधयन्तंबोधमा
नेनयेवमुत्सन्ते । एधोभिरेवदहनंद
ग्धुंवाञ्छन्तितेमहात्मानः ॥ वेदो-
ऽनादिरमुष्यव्यञ्जकईशः स्वयंप्रका
शात्मा । तदभिव्यक्तिमुदीच्यप्रोक्तो
सौसूरिभिः प्रमाणमिति ॥ रूपा
णामबलोकेचचुरिवान्यन्नकारणं दृष्टं
। तद्वददृष्टावगतौ वेदबदन्योनवेद
कोहेतुः ॥ निगमेषुनिश्चितार्थतन्त्रे
कश्चिददिप्रकाशयति । तदिदमनु
वादमात्रंप्रामाण्यं तस्यसिद्धातिनकि
ञ्चित् ॥ अनुभूतौप्रमाणानांपरिनि
ष्ठासमाप्यते । ततस्तयैवयाज्ञप्तिः
किन्तत्रान्यैप्रमान्तरैः ॥
प्रमाणवाधितार्थकः । तर्कविशेषे ।
आत्माश्रयादिचतुष्कान्यप्रसङ्गत्वञ्च
तस्यलक्षणम् । सहिविधः । व्याप्ति
याहिकोविषयपरिशोधकश्चतत्राद्यो
यथा । धूमोयदिवह्निव्यभिचारीस्या
त्तदावह्निजन्योनस्यात् । द्वितीयस्तु०
पर्वतोयदिनिर्वह्निः स्यात्निर्धूमः
स्यात् ॥
प्रमाणभूतः । त्रि० प्रामाण्यं प्राप्ते ॥
प्रमाणमूलः । पुं० परमात्मनि । च
चुरादीनांचचुरादिरूपे ॥
प्रमाणविषयः । त्रि० अविज्ञातवस्तु-
नि ॥ अविज्ञातः प्रमाणानांविषय

प्रमाता

योवादिनांमतः ॥
 प्रमाणसामान्यम् । न० त्रिविधप्रमा
 णे ॥ दृष्टमनुमानमाप्तवचनञ्चसर्व
 प्रमाणसिद्धत्वात् । त्रिविधप्रमाण
 मिष्टं प्रमेयसिद्धिः प्रमाणाद्धि ॥
 प्रमाणाका । स्त्री० अनुष्टुभः प्रभेदे
 ॥ यथा । प्रमाणाकाजरीलगी ।
 यथा । पुनातुभक्तिरच्युतासदाऽच्यु
 ताङ्घ्रिपद्मयोः । श्रुतिस्मृति
 प्रमाणाकाभवास्वराशितारिका ॥
 प्रमातामहः । पुं० मातामहपितरि ॥
 प्रकृष्टोमातामहः । प्रादिसमासः ॥
 प्रमातामही । स्त्री० मातामहजनन्या
 म् ॥ प्रकृष्टोमातामही । प्रादिस० ॥
 प्रमाता । पुं० वृत्तिमदन्तः करणोप
 हिते० प्रमाणव्यापाराश्रये० बुद्धिप्र
 तिविम्बितेषुदात्मनि ॥ लौकिक-
 वैदिकव्यवहारेष्वभ्रान्ते जीवे ॥ प्र-
 माणैर्यैर्यैः प्रमियोति० सचचेतनोजी
 वञ्च्यते ॥ प्रकृष्टोमाता ॥ प्रमाता
 रम् विनाशाखं कस्यस्वार्थावबोधकृ
 त् । प्रमातापि विनाशाखं केनार्थम
 वबुध्यते ॥ स्मृतिनिश्चयसन्देहराग
 हे प्रादिदृष्टिषु । अहंरूपेणयोन्वेति
 सप्रमातास्यनिश्चयचित् ॥ वृत्तिमद
 न्तः करणावच्छिन्नाचित्प्रमातेति
 ॥ स्मरास्यहंनिश्चिनोमिसंशयेराग
 वानिति । अहंरूपान्वयः स्पष्टः
 कर्ताभोक्ताप्यसौभवेत् ॥ प्रकृष्टो

प्रमादवान्

माता ॥

प्रमायः । पुं० प्रमथने । बलाहरणे ॥
 प्रमाथी । त्रि० प्रमथनशीले । देहेन्द्रि
 यक्षोभके । व्याकुलत्वकारणे ॥ अ-
 तिवलीयसि । उपमर्दनक्षमे ॥ श-
 रीरमिन्द्रियाणिचप्रमथितुंक्षोभयितुं
 शीलमस्यतस्मिन् ॥ मथेविलोडने ।
 प्रलपेत्यादिनातच्छीलादिषुघिनुग् ॥
 ॥ पुं० वत्सरविषेष्टे ॥ राष्ट्रभङ्गदुर्भि
 क्षंतस्करैश्चोपपीडनम् । जानीया
 द्विग्रहघोरं प्रमाथिनिवरानने ॥ १३ ॥
 निष्पत्तिः सर्वशस्यानां सुभिक्षंभव
 तिप्रिये । प्रमाथिनिजलोद्गारीजघ
 दोमोदतेप्रजा ॥ ४७ ॥ वानरान्तरे
 प्रमादः । पुं० अविमृष्टकृत्ये । अनव
 धानतायाम् ॥ यथा० समाधिसाध
 नानुष्ठानसामर्थ्येपि अनुष्ठानशील
 ता० विषयान्तरव्यावृत्ततयायोगसा
 धनेष्वीदासीन्यमितियावत् ॥ वस्तु
 विवेकासामर्थ्ये ॥ चित्तविक्षेपे ॥
 सत्त्वकार्यप्रकाशविरोधिनि ॥ तत्काल
 कर्तव्यत्वेनप्राप्तस्वार्थस्यानुसन्धा
 नाभावे । पूर्वकर्तव्यतयानिश्चिते
 प्यकर्तव्यताबुद्धौ ॥ मदीहर्षे । भा
 वेवञ् । प्रकृष्टोमादः ॥ स्वाभावि
 कब्रह्मभावात्प्रच्युतौ ॥
 प्रमादवान् । त्रि० जाड्ये । प्रमादयु
 क्ते ॥ प्रमादोऽस्यस्यास्मिन्वा । मत्तु
 प् ॥

प्रमिताचरा

प्रमादिका । स्त्री० दूषितायांकन्याया
म् । संवेदायाम् ॥

प्रमादी । त्रि० प्रमादवति । अनवधान-
तायुक्ते ॥ यथा । कुरङ्गमातङ्गप-
तङ्गभृङ्गमीमाहता : पञ्चभिरिषपञ्च-
। एक : प्रमादीसकथंनहन्यतेयःसि-
वतेपञ्चभिरिषपञ्च ॥ मदीहर्षे । त-
च्छीलादिपु०गमिच्यष्टाभ्योविनुष-
॥ अनात्ममाप्रवणे । मुत्रण्वा-
दिप्रयोजनेष्वासत्तरगसि ॥ यथा ।
प्रच्यक्षगोचरं देवलोकञ्चातिप्रमादि-
नम् । दृष्टाश्रुतिः शिरस्ताडमनु-
क्रोशतिदुःखिता ॥ स्वप्ने परीक्षि-
तेद्रष्टादेहादभिन्नेः स्वयम्प्रभः ।
मुविवेचस्तथाप्ये तं परीक्षन्ने नपाम-
राः ॥ अपिच । प्रमादिनोवहिष्ठि-
त्ताः पिशुनाः कलहोत्सुकाः ।
संन्यासिनोपिदृश्यन्ते देवसन्दृषि-
ताशयाः ॥

प्रमापकः । त्रि० प्रमाजनके ॥

प्रमापणम् । न० निवर्हणं । नारणं ।
वधे ॥ मीञ्हिंसायाम् । स्वार्थेण्य-
तः । भावेल्युट् ॥

प्रमायुक्तः । त्रि० प्रमरणशीले ॥

प्रमितः । त्रि० ज्ञाप्ति ॥ साङ्गानि ।
आदिक्कर्म्मणिक्तः कर्त्तारिचेत्किक्तः ।
। द्यतिदृष्टीलीस्वम् ॥

प्रमिताचरा । स्त्री० जगतीठस्तेभिर्दे-
य० । प्रमिताचरामञ्जससैः कथि

प्रमृतम्

ता । यथा । अमृतस्यगोकरमिषो-
द्विरतीरदमौक्तिकांशुनहरीकुरिता ।
प्रमिताचरामुररिपोर्भणितिर्ब्रज-
सुभ्रुश्रामभिजहारमनः ॥ त्रि० प्रक-
र्षेणमिताचरे ॥

प्रमितिः । स्त्री० यद्यार्थज्ञाने । प्रमा-
याम् ॥ प्रमाणम् । डुमिञ् ।
क्तिन् ॥

प्रमीढः । त्रि० मूर्चिते ॥ वने ॥

प्रमीतः । त्रि० प्रोक्षिते । यत्तार्थहत-
पशौ ॥ मृते ॥ प्रमीयतेस्म । मी-
ञ् । गत्यर्थेतिकर्त्तरिक्कर्म्मणि-
क्तः ॥

प्रमीला । स्त्री० तन्द्याम् । अच्यन्त-
भादिनेन्द्रियापटुत्वे । विषया-
ज्ञाने ॥ प्रमीलनम् । मीलनिमेष-
णे । गुरोश्च्यः ॥

प्रमुखः । पुं० पुन्नागवृक्षे ॥ न० तदा-
त्वे । तल्लाले ॥ त्रि० प्रथमे ॥ श्री-
ष्टे । सुव्ये ॥ प्रकृष्टंशुखमस्य ॥

प्रमुखतः । अ० सम्मुखे ॥

प्रमुद०त् । त्रि० हृष्टे ॥ आनन्दे ॥ य-
था । आत्मजयमहतिपटे विविधज-
गच्चित्रमात्मनालिखितम् । स्वयमे-
वकीवलससौपश्यन्प्रमुदं प्रयात्तिपर-
मात्मा ॥

प्रमुदितः । त्रि० हृष्टे ॥ प्रमोदतेम् ।
मुदहर्षे । क्तः ॥

प्रमुतम् । न० कर्षणास्ववृत्ती ॥ प्रमु

प्रमोचन :

तं कर्षणं स्मृतमिति मनुः । कर्षण-
णञ्च भूमिगतप्रचुरप्राणिमरणजिमि-
त्तत्वाद्बहुदुःखफलकम् ॥ त्रि० प्र-
कर्षणसृते ॥

प्रमृष्टः । त्रि० व्यामृष्टे ॥

प्रमेयः । त्रि० प्रमाविषये । प्रत्यक्षा-
दिप्रमाणैः परिच्छेद्ये ॥ यत्प्रमी-
यते तत्प्रमेयम् । यथाजीवत्रक्षैक्यम्
शुद्धचैतन्यवेदान्तानां प्रमेयम् ॥ आ-
त्मशरीरेन्द्रियार्थबुद्धिमनः प्रवृत्ति-
दोषप्रत्येकभावफलदुःखापवर्गास्तु
प्रमेयम् ॥ इ० गोतमसूत्रम् । ६ ॥
प्रकृष्टमेयम् ॥ प्रमीयते । माङ् ०
। अचोयत् । ईद्यति । गुणः ॥ प्र-
मातुं योग्योवा ॥ प्रमाणाधीना प्रमे-
यसिद्धिः ॥ प्रमाणमप्रमाणञ्च प्रमे-
योनिश्चितस्तथा । यत्सान्निध्यात्प्र-
सिध्यति तत्सिद्ध्यै किमपेक्ष्यते ॥
प्रमेयत्वम् । न० अज्ञातत्वे । प्रमावि-
षयत्वे ॥ भावे ० त्वः ॥

प्रमेहः । पुं० शक्रघटितरोगविशेषे ।
मूत्रदोषे । मेहे ॥ प्रकृष्टोमेहः ॥
अस्यनिदानम् । आस्यामुखं स्वप्नसु-
खं दधीनिग्राम्यौदकानृपरसाः प-
यांसि । नवान्नपानं गुण्डवैकृतञ्च प्र-
मेहहेतुः कफकृच्चमर्वम् ॥

प्रमोदकः । पुं० मोचने ॥ प्रकर्षणसु-
च्यते । मुच्लु० । कर्मणि घञ् ॥

प्रमोचनः । त्रि० प्रमोचने ॥ प्रकृष्ट

प्रयतात्मा

मोचनकर्तारि ॥

प्रमोचनी । स्त्री० गवाच्याम् । गोडु-
म्बायाम् ॥

प्रमोदः । पुं० हर्षे ॥ मुद० । घञ् ।
प्रकृष्टोमोदः ॥ वत्सरवि० । उन्म-
त्तञ्च जगत्सर्वधनधान्यसमाकुलम् ।
नित्योत्सवः प्रजावृद्धिः प्रमोदे जा-
यते प्रिये ॥ ४ ॥

प्रमोदनः । पुं० विष्णौ ॥ प्रमोदते ह-
यति स्वरूपानन्दानुभवात् । मुद०
। अनुदात्ते तस्य हलादेरिति युच् ॥
ध्यायिनो योगिनः प्रमोदयति हर्षय-
ति । मुदेः प्रपूर्वाण्यणिजन्तात्कृत्
रित्युट् ० औणादिको युज्वा ॥

प्रमोदितः । पुं० कुबेरे ॥ मुद० । क्तः
उदुपधादिति वाकित् ॥ त्रि० प्रमो-
दयुक्ते ॥

प्रमोदी । त्रि० प्रकृष्टहर्षयुक्ते ॥

प्रमोदिनी । स्त्री० जिङ्गिनीवृत्ते ॥

प्रमोचि । स्त्री० अप्सरोविशेषे ॥

प्रयन् । त्रि० गच्छति ॥ प्रैति । इणः
शतरि० यणादेशः ॥

प्रयतः । त्रि० पयिचे ॥ अहिंसारते ॥
प्रयच्छति ॥ यम० । अकर्मकत्वा-
त्कर्तरि क्तः । मन्तोपः ॥ यद्वा । प्र-
यतते । यतीप्रयत्ने । अच् ॥

प्रयतनम् । न० साधने ॥ प्रपूर्वाद्यतते-
र्नपुंसकीभावे ल्युट् ॥

प्रयतात्मा । त्रि० शुद्धबुद्धौ ॥ प्रयतत्रा

प्रयत्न :

त्मायस्यसः ॥
 यत्ता । चि० संस्कृते ॥
 यत्नः । पुं० पुरुषकारे । कृतौ ।
 प्रयासे । करणा० करणी० इ० भा० ॥
 सर्वमेवेहसिद्धसदा संसारैरघुनन्दन
 । सम्यक्प्रयत्नात्सर्वेषु पौरुषात्स
 मवाप्यते ॥ प्रयत्नम् । प्रयत्यतेऽवे
 नवा । यतीप्रयत्ने । यजयाचेतिन
 ड् ॥ न्यायमतेसत्रिविधो यथा ।
 प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च तथा जीवनकार-
 णम् । एवं प्रयत्नत्रैविध्यं तान्त्रिकैः प
 रिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसार्धं
 एसाधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य
 चाध्यक्षं प्रवृत्तौ जनको भवेत् ॥ नि
 वृत्तिस्तु भवेद्दृष्टं पा द्दृष्टसाधनता
 धियः । यत्नो जीवनयोनिस्तु सर्वदा
 तीन्द्रियो भवेत् ॥ शरीरप्राणसञ्चारे
 कारणं परिकीर्तितम् । इ० भा०
 प० ॥ वैयाकरणरीत्या तु वर्णानां कर
 णान्तरे । सचाभ्यन्तरवाच्याभ्यां भेदा
 भ्यां द्विविधो मतः ॥ तत्राद्यश्चतुर्धा
 । स्पृष्टेषत्स्पृष्टविभ्रतसंभ्रतभेदा
 त् । तत्र स्पृष्टं प्रयत्नं स्पर्शानाम् ई
 प्रत्स्पृष्टमन्तस्थानाम् ॥ विभ्रतमूष्म
 णाम् स्वराणाञ्च । ह्रस्वावर्णप्रयोगे सं
 भ्रतम् । प्रक्रियादशयान्तु विवृतमे
 व । एतेषामाभ्यन्तरत्वम्वर्णोत्पत्ति
 प्राग्भाविक्तत्वात् । तथाहि । नाभि
 प्रदेशात्प्रयत्नप्ररितो वायुः प्राणो-

प्रयत्नः

नाम० ऊर्ध्वमात्रामन्नुरः प्रभृतीनि
 स्थानान्याहन्ति० ततोवर्णस्य० तद
 भिव्यञ्जकस्यार्धनर्वा० उत्पत्तिः । त
 चोत्पत्तिः । प्राग्यदाजिह्वाग्रोपायस
 ध्यमूलानि० तत्रद्वयीत्पत्तिस्थानं ता
 स्वादिसम्यक्स्पृशन्ति० तदास्पृष्टत्वा
 । ईषदास्पृशन्ति तदेषत्स्पृष्टता
 । समीपावस्थानमात्रे संभ्रतता । दृ
 रत्वे च विवृतता । अतएव इच्छुयशा
 नां तालव्यत्वाविशेषेपि० तालुस्थानं
 नसहजिह्वाद्यादीनां० चवर्गीञ्चारणे,
 कर्तव्ये सम्यक्स्पर्शः शकारेकारयो
 सुदूरेऽवस्थितिरित्याद्यनुभवं शिवाका
 रोक्तिञ्चानुसृत्य विवेचनीयम् ॥ वा
 च्यस्त्वेकादशधा । विवारः संवारः
 प्रवासो० नादोघोषोऽघोषोल्पप्राणो
 महाप्राण० उदात्तोऽनुदात्तः स्वरित
 श्चेति । वर्गेष्वद्यानाञ्चतुर्वर्णां पञ्च
 मेपरे मध्ये यमोनामपूर्वसहशोवर्णः
 प्रातिशाख्यं प्रसिद्धः २० । यथापलि
 क्क्री० चख्खुतुः अग्निः० घृष्टु
 न्ति० इत्यत्रक्रमेण० कखगघेभ्यः परे
 तत्सहशाएवयमाः । तथाच० खफ
 कृठयचटतकपाः एतद्यमाः ॥ क
 ॥ पौ० विसर्गः शषसाः २६ ए
 षां विवारप्रवासघोषाः । (०)०)०) ।
 ह्यवरलजमङ्गणनभ्रभचठधजवर्गं
 डदाः ० एतद्यमाः ० स्वरानुस्वा
 राः ४० एषां संवारनादघोषाः ।

प्रयाग :

कचटतपगजडदवडंअणनमाः०तय
मा : यरलशा :० खराः ३८ एषा
मल्पप्राणः । खकठथफभठधमाः
एतदमा : शषसहा : ० अनुस्वार
विसर्ग-~~क~~पाः १८०एषामहाप्रा
णः । अइउकृलएरीओशी ६ एषामु
दात्ताबुदात्तस्वरिताः ॥ विवारमंवा
रादयस्तु० वंर्णोत्पत्तिः पश्चान्मू
र्द्धिप्रतिहतेनिर्द्धुत्ते प्राणाख्ये वाया
वृत्पद्यन्ते० इतिवाह्याइत्युच्यन्ते
। गलविलस्यसङ्कीचात्संवारः
। तस्यैवविकाशादिवारः । एती
क्षसंज्ञविद्वतरूपाभ्यन्तराभ्यांभिन्ना
वेव । तयोः समीपेरावस्थाना
त्मकत्वादित्यवधेयम् ॥

प्रयत्नवान् ! त्रि० प्रतियत्ने । प्रकृष्टय
त्तविजिष्टे ॥ प्रयत्नीस्यास्ति । म
तुम् ॥

प्रयत्नः । त्रि० सुसंस्थिते । घृतचतु
र्जातादिद्रव्यान्तरिप्रयत्नात्संस्थिते
पक्वव्यञ्जनादौप्रयत्नतेस्य । यमुप्र
दत्ते । कर्मणिक्तः ॥

प्रयामः । पुं० तीर्थविशेषे । भा
स्करक्षेत्रे ॥ अत्रमुगडनंकर्त्तव्यम् ।
मुगडनञ्चोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयंवि
धिः । दर्शयित्वागयागङ्गांनिशा
त्तांविद्वत्कांतया ॥ प्रयामेतीर्थयात्रा
यांपितृसाहचरिभोगतः । कचानां
वपनं कुंयीदृष्टानविकचोभवेत् ॥

प्रयामः

गङ्गायांभास्करक्षेत्रे मातापित्रोर्गु
रोर्मुर्तौ । आधानेसोमपानेचवपनं
सप्तसुम्भृतमितिष्मृतिसमुच्चय-
लिखितवचनं प्रयागावच्छिन्नगङ्गाय
विधायकम् । गङ्गायांभास्करक्षेत्रे मु
गडनं योवकारयेत् । सकोटिकुल
संयुक्तआकल्परीरवेवसेत् ॥ यच्चे
॥ शतसखे । शक्ते ॥ अश्वे ॥

प्रयागभयः । पुं० इन्द्रे ॥

प्रयाजः । पुं० यज्ञाङ्गे ॥ पञ्चप्रया
जाः । यजेर्घञि० प्रयाजानुयाजौ
यज्ञाङ्गइतिकुत्वाभावोनिपात्यते ॥
प्रयाणम् । न० प्रस्थाने । गमने ॥
प्रपूर्वाद्यातेल्युट् ॥ उद्घाटितेन
वहारेपञ्चरेविहगोऽनिलः । यत्ति
ष्ठतितदाश्चर्यप्रयागेदिस्मयः कु
तः ॥

प्रयाणकालः । पुं० अन्तसमये ॥
सौहृत्तिकावेदितेगमनसमये ॥

प्रयाणस्यकालः ॥

प्रयान् । त्रि० धावति ॥ यातेर्लुट् ।
शत्रादेशः ॥

प्रयातः । पुं० सौमिके । रात्रियुद्धे
॥ भृगौ ॥ न० गमने ॥ त्रि०
गतेऽस्थिते । गया० इ० भा० ॥
प्रकर्षणयातः ॥ यातेः कर्मणि
क्लोवा ॥

प्रयामः । पुं० नीराके । महर्ष्याहितो
र्धान्यसंचये ॥ प्रायादरे ॥ प्रयम

प्रयोगविधि :

णम् । यमेर्घञ् ॥

प्रयासः । पुं० आयासे । कमे । श्रमे ॥

यसनम् । यमुपयत्ने । घञ् । प्

कृष्टोयासः ॥

प्रयुक्तः । त्रि० प्रेरिते ॥ निरूपिते ॥

कृतप्रयोगे ॥ युज्यतेस्म । युजिर्०

। क्तः ॥ प्रकर्षेणयुक्ते ॥ य० । गुण

प्रयुक्ताः परमर्मभेदिनः शराद्वा

वंशभवाभवन्तिहि । तथाविधाये

तुविशुद्धवंशजा व्रजन्तिचापाद्भव

तेऽतिनम्रताम् ॥ प्कर्षेणमिलि

ते ॥

प्रयुक्तिः । स्त्री० प्रयोजने ॥ प्रकृष्ट

युक्तौ ॥

प्रयुतम् । न० नियुते । दशलक्षे ॥

१०००००० ॥

प्रयोक्ता । त्रि० उत्तमर्णे ॥ प्रवर्त्त

के ॥ अनुष्ठातरि ॥ महाक्रतोर्वि

श्वजितः प्रयोक्ते तिरघुः ॥

प्रयोगः । पुं० कार्मणे ॥ प्रयुक्तौ ॥

निदर्शने ॥ वशीकृतौ ॥ अश्वे ॥

अनुष्ठाने ॥ प्कृष्टोयोगः ॥ शब्दे ॥

प्रयुज्यते प्रयोजनं वा ॥ युजिर्०

घञ् ॥

प्रयोगविधिः । पुं० प्रयोगप्रांशुभाव

बोधकेविधौ ॥ सचाद्वाक्यैकवा

क्यतापन्नः प्रधानविधिरेव । सहि

साङ्गप्रधानमनुष्ठापयन् विलम्बे

प्रमाणाभावाद्विलम्बापरपर्यायंप्र

प्रयोजकः

प्रयोगप्रांशुभावंविधत्ते । यथा० वेदं

कृत्वाविदीकरोतीत्यादि । नचतद्वि

लम्बेपिप्रमाणाभावइतिवाच्यम् ।

विलम्बे ह्यङ्गप्रधानविध्यैकवाक्यता

वगततत्साहित्यानुपपत्तिः । वि

लम्बेनक्रियमाणयोः पदार्थयोरि-

दमनेनसहकृतमितिसाहित्यव्यवहा

हाराभावात् । सचाविलम्बो नियते

क्रमआश्रीयमाणेभवति । अन्यथाहि

किमेतदनन्तरमेतत्कर्त्तव्यम्० एत

दनन्तरंवेतिप्रयोगविज्ञेयापत्तिः । अ

तः प्रयोगविधिरेवस्वविधेयप्रयोग

प्रांशुभावसिद्ध्यर्थंनियतंक्रममपिप

दार्थविशेषप्रणतयाविधत्ते । अतएवा

ज्ञानांक्रमबोधकोविधिः प्रयोगवि

धिरित्यपिलक्षणम् । तत्रक्रमोनाम

विततिविशेषः पौर्वापर्यरूपोवा ।

तत्रशुल्यर्थपाठादीनिषट्प्रमाणानि

भवन्ति ॥

प्रयोगार्थः । पुं० प्रत्युत्क्रमे । प्रधान

प्रयोगानुकूलेप्रयोजनानुष्ठाने ॥ प्र

योजनम् । युजिर्० । घञ् । प्रयो

गोर्थीस्य ॥ प्रयोगश्चेत्तौ ॥

प्रयोगी । त्रि० प्रयोगवति ॥ प्रयोगोऽ

स्त्यस्य । अतद्वनिठनौ ॥ प्रयोक्तरि ।

ऋत्त्विजे ॥

प्रयोग्यः । त्रि० अश्वत्तौ ॥ प्रयुज्यते

। युजिर्० । ऋहलोर्ण्यत् ॥

प्रयोजकः । त्रि० प्रयोगकर्त्तरि । नि

प्ररोह :

योगकर्त्तरि । यः कर्त्तारंकारयति
तस्मिन् ॥ प्रेरके । कर्त्तुर्व्यापारानु
कूलव्यापारवति ॥ प्रयोजयति ।
युज् ० । गवुल् ॥

प्रयोजनम् । न० कार्यं ॥ हेतौ ॥ सर्व
स्यैवहिशास्त्रस्यकर्मणोवापिकस्यचि
त् । यावत्प्रयोजनंनोक्तंतावत्तत्
केनगृह्यते ॥ सिद्धार्थसिद्धसम्बन्धं
श्रोतुंश्रोताप्रवर्त्तते । ग्रन्थादीतेनवक्त
व्यःसम्बन्धःसप्रयोजनः ॥ फले ॥ य
था । वेदान्तानांप्रत्यग्ब्रह्मणोरेक्यप्र
मेयगताज्ञाननिवृत्तिस्तत्स्वरूपान
न्दावाप्तिश्चेतिप्रयोजनम् ॥ प्रयोज
नमनुद्दिश्यनमन्दोपिप्रवर्त्तते ॥ यु
जिर् ० । ल्युट् ॥ प्रयोजनंलजयति
गोतमः । यमर्थमधिकृत्यप्रवर्त्तते-
तत्प्रयोजनम् ॥ २४ ॥ अधिकृत्य०
उद्दिश्य । तथाच० प्रवृत्तिहेत्विच्छा
विषयत्वंप्रयोजनत्वम् । विषयत्वं
साध्यतास्यविषयताविशेषः ॥ कर
णव्युत्पत्त्याप्रयोजके ॥

प्रयोजयिता । त्रि० नियोजयितरि ॥
प्रयोज्यः । त्रि० भृत्यं । प्रयोक्तुंशक्यं ॥
प्रपूर्वाद्बुज्गर्थात् । प्रयोज्यनियो
ज्याविति० कवर्गाभावात्निपातनात्
॥ न० मूलधने ॥

प्ररूढः । पुं० जठरे ॥ त्रि० बहूमूर्त्ति ॥
बह्वे ॥ प्रकर्षणरूढः ॥ जाते ॥

प्ररीहः । पुं० उद्गमे । अङ्गुरे ॥ प्रज

प्रलयः

न्ययोधादौशाखावलम्बिन्यधीमूले-
ङ्गुरे ॥ प्रकृष्टोरोहः ॥

प्ररोही । पुं० नन्दोवृत्ते ॥

प्रलपनम् । न० प्रलापे ॥

प्रलपिलः । त्रि० कथिते ॥ प्रपूर्वात्त्रिपिः
कर्मणिक्तः ॥

प्रलब्धः । त्रि० वञ्चिते ॥

प्रलम्बः । पुं० दैत्यभेदे ॥ सचम
नुष्यवध्यः । यथा । एकाक्षत्रपभो
रिष्टः प्रलम्बनरकौतथा । इन्द्रवा
धनकेगौचपुरः शङ्कोशधनुकः ॥
गवेष्टिकोगवाक्षधतःलकेतुश्चवीर्यवा
न् । एतमनुष्यवध्यास्तुदनाःपुचान्व
याः स्मृताः ॥ चपुषे ॥ पयोधरे
॥ तालाङ्गुरे ॥ शाखायाम् ॥ हार
प्रभेदे ॥ प्रलम्बने ॥ त्रि० लम्बमा
ने ॥

प्रलम्बघ्नः । पुं० रामे । बलदेवे ॥ प्र
लम्बहतवान् । मृ० कः ॥

प्रलम्बभित् । पुं० बलभेदे ॥ प्रलम्बं
भिनत्ति । भिदिर् ० । क्तिप् ॥

प्रलम्बाण्डः । पुं० दीर्घाण्डकोपिणि
॥ प्रलम्बः अण्डोयस्यमः ॥

प्रलम्बितः । त्रि० प्रकर्षणलम्बमासे
माल्यादौ ॥

प्रलयनम् । न० मिथ्याफलाख्याने ॥
वञ्चने ॥

प्रलयः । पुं० सरणे ॥ मृत्यौ ॥ प्रक-
र्षणलीयन्तंनेनेतित्युत्पत्त्यासंहर्त्त

प्रलापहा

रि ॥ मूर्च्छायाम् । नष्टचेष्टत्वे । सा
त्त्विकभावे ॥ प्रलयः सात्त्विकीभा
कीभावद्वयुक्तेः ॥ अये ॥ तिरो
भावे ॥ सत्कार्यवादेहिकपालिपुविद्य
मानस्यं कघटादेस्तिरोभावप्रलयोय
थातथैवकारणात्मनाविद्यमानानां-
तत्त्वानांतिरोभावएवः लयोविवक्षि
तः ॥ कल्पान्ते । संवर्त्तं । जये ॥
सचतुर्विधोयथा । नैमित्तिकः प्रा
कृतिकस्तथैवात्यन्तिकोद्विज । नि-
त्यश्चसर्वभूतानांप्रलयोऽयंचतुर्विधः
॥ ब्राह्मो नैमित्तिकस्तत्रयच्छेतेजगतः
पतिः । प्रयातिप्राकृतेचैवब्रह्माण्डंप्र
कृतौलयम् ॥ ज्ञानादात्यन्तिकः
प्रीक्तोयोगिनः परमात्मनि । नित्यं
सदैवजातानांयोनिनाशोद्विवाऽनि
शमिति ॥ पश्यान्वचदैर्नदिनप्रलयं ॥
प्रलयनम् ० प्रलीयन्ते पदार्थाश्च ।
लोड् ० । एरच् ॥

प्रलयान्तः । त्रि० यावज्जीवमनुवर्त्तं
माने ॥ प्रलयः अन्तीयस्य ॥

प्रलापः । पुं० अनर्थकैवचसि । प्रयोज
नशून्ये उन्मत्तादिवचने ॥ रोगाणा
मुपसर्गोयम् । स्वहेतुकुपिताहाता
दसम्बद्धं निरर्थकम् । वचनं यन्नरोत्र
तेसंप्रलापः प्रकीर्तितः इत्युक्तः ॥
प्रलयनम् । लपव्यक्तायांवाचि ।
घञ् ॥

प्रलापहा । पुं० कुलत्याञ्जने ॥

प्रलेहः

प्रलीनः । त्रि० निगृष्टे ॥
प्रलीनता । स्त्री० प्रलये । इन्द्रियस्वा
पे । चेष्टानाशे ॥
प्रलेपः । पुं० लेपे ॥ प्रलेपनम् । लि
प० । घञ् ॥ शीतस्तनुविशीषोचप्र
लेपः पित्तहृन्मतः ॥
प्रलेपनम् । न० लेपे ॥ लिपेत्पुट् ॥
प्रलेहः । पुं० मांसस्यप्रकारवि
शेषे ॥ यथा । स्थूलानिमांसखण्डा
निक्षालितानिचवारिणा । तप्तस्न
हेविनिः क्षिप्यद्व्यामिञ्चालयन्प-
चेत् ॥ तप्तं तत्रविनिःक्षिप्यलावणं
जलमल्पकम् । पचेत्प्रटपटाशब्दं
तस्मिन्मांसिप्रकुर्वति ॥ प्रक्षिपेद्वाडि
मीनीरेवहुलेनपचेत्पुनः । मांस
पिण्डिपुसिद्धे तुदेयाशुगुठीसर्जीरका
॥ ततश्चोत्तार्यतन्मांसं पृथक्कुयात्प्र
लेहतः । प्रलेहंवासमापृतंस्थापयेद
न्यभाजने ॥ हिङ्गुनाघृतयुक्तनधूपेन
तच्चधूपयेत् ॥ गौडदेशीयप्रलेहस्तु
। हिङ्गाद्रवीजपरैना लवणैः स-
भृतेनतु । कुट्टितामिपिपिष्टं नतत्र
दाडिमबीजतः ॥ संप्रणावेसवारा
भ्यांप्रलेहोशीडदेशजः ॥ प्रलेहोरु
चिदोवल्यः कफानिलरुजापहः ।
सङ्ग्राहीपित्तशूलं किञ्चिच्छिण्णाध्
सानगदान्जयेत् ॥ पूर्णंप्रलेहस्तु ।
मांसपूरणयोगेन कोष्ठाकारंविधाय
च । खिन्नंकृत्तघृतेभृष्ठंप्रलेहविधि

प्रलेह :

नापचेत् ॥ पूरणस्य प्रलेहोयं विज्ञेयो
 वातनाशनः । श्लेष्मान्तकारकश्चैव
 मुखवैरस्य हृद्गुरुः ॥ शुक्रवर्णः प्र
 लेहः । घृते विसरधान्याकहिद्गुभृद्
 धिसंयुते । वस्त्रपूतेऽर्द्धसम्पक्केस्त्रिं
 मांसं विनिः क्षिपेत् ॥ पीतवर्ण
 स्तु । प्रलेहः पीतवर्णीपिकार्यः शु
 क्रप्रलेहवत् । विशेषोत्रहरिद्रायाः
 संमर्गः कुङ्कुमस्य वा ॥ रक्तवर्णीपि ।
 तप्तसर्षपे हि चिपेदिद्गु संयुतं कासमर्दक
 म् । धान्यकं लवणाज्जाजीधौतं मां
 सञ्चतत्क्षिपेत् ॥ ततोर्द्धस्फुटिते मां
 से दाडिमो बीजसंयुते । सपक्के चाति
 मृदुलेतक्र शुगर्हीचनिः क्षिपेत् ॥
 तत उत्तार्य वस्त्रेण गालयेद्दूषयेदपि
 । रक्तवर्णप्रलेहस्य संसिद्धार्थं विनि
 क्षिपेत् । करमर्दं दाडिमस्य स्थाने श
 पन्तुपूर्ववत् ॥ हरितवर्णस्तु । मेथि
 काकासमर्दान्नकल्केन च करालिते ।
 घृते मांसं विनिः क्षिप्यपचेच्छुष्कप्रले
 हवत् ॥ सिद्धे च गालयेदस्त्रं कृत्वा
 वर्णप्रयोजनम् । ताम्बूलं कष्टजडा
 रं देयं हरितहेतुना ॥ अरुचौरुचिदः
 सद्यो नानावर्णप्रसाधितः । प्रलेहः
 कफवातघ्नः किञ्चित्पित्तकरो ल
 घुः ॥ वटकप्रलेहोपि । माषस्य पि
 ष्टिकासूत्रा विसवारेण संयुता ।
 बहुधा क्रियते तस्यावटिकावटकादि
 कम् ॥ आम्रविम्बीफलाकारं लडु-

प्रवचनम्

कावटकादिकम् । शृङ्गाटकफला
 कारं यथा बुद्धिप्रकारजम् ॥ कृत्वा
 हि बहुधा धारेस्त्रे दितं घृतभाष्मि त
 म् । सवेसवारजेतक्रे कथिते च मनो
 रमे ॥ निः क्षिप्यचालयं दीषदुत्ता
 र्यैलादिवासिते । एवन्तु बहुधा कार्यो-
 माषमुद्गप्रलेहकः ॥ प्रलेहो वातजि
 ह्वल्यः शुक्रमांसप्रदोरसः । प्रीण
 नः प्राणयुक्तानां शुक्रदः क्षीणरेत
 साम् ॥ मत्स्यप्रलेहस्तु । मांसप्रले
 हवत्कार्यः प्रलेहो मत्स्यसम्भवः ।
 आदौ तैले परंपक्वं सर्वमन्यत्तु पूर्ववत्
 ॥ वर्णस्य करणे देयं पूर्वीक्तद्वयकं हि य
 त् । उद्गूलनं मुगन्धायदातव्यं पूर्वस
 म्भवम् ॥ मत्स्यखण्डप्रलेहस्तु । स
 म्यक्प्रक्षालितं मत्स्यं विसवारेण वेष्टि
 तम् । तप्ततैले क्षिपेत् खण्डं हिद्गुसै
 न्यवमिश्रितम् ॥ प्रलेहविधिवत्सा
 ध्यो मत्स्यखण्डप्रलेहकः ॥

प्रवक्ता । त्रि० वाग्मिनि । वावटुके ॥
 वेदादिवाचके ॥ यथा । जातिमा
 त्रोपजीवीवाकामं स्याद्वाङ्मणुवः ।
 धर्मप्रवक्ता नृपते न तु शूद्रकदाचने
 ति ॥ उपदेष्टरि ॥ प्रकृष्टो वक्ता ॥
 प्रवचनम् । न० आगमे । वेदे ॥ न०
 प्रकृष्टवचने ॥ प्रोच्यते । वच० ।
 ल्युट् ॥ अनेकवेदस्वीकरणे ॥ शि
 चादिवेदाङ्गेषु ॥ अध्यापने ॥ ब्राह्म
 णस्यैव प्रवचनेऽधिकारो न क्षत्रियादे-

प्रवर :

ब्राह्मणात्मनासमस्तानां वेदानां प्रवचनं कुर्वन् वेदस्यायमिति ब्राह्मण इति ब्राह्मणनामार्थभाष्यम् ॥ प्रकर्षेण उच्यते वेदार्थेणभिरितितथा ॥ त्रि० प्रकृष्टवक्त्ररि ॥ यथा । अपिचक्रुः प्रवचनमेकं शुश्रूषवोऽपरे ॥
 प्रवचनीयः । त्रि० प्रकृष्टरि ॥ प्रवाच्ये ॥ प्रवक्ति० प्रोच्यते वा । वच० । अनीयर् । भव्यगव्यप्रवचनीयेतिसाधुः । प्रवचनीयो गुरुः स्वाध्यायस्य० । प्रवचनीयः स्वाध्यायो गुरुणा ॥
 प्रवञ्चनम् । न० प्रतारणे ॥ वञ्चु० प्रपूर्वः ल्युट् ।
 प्रवणः । पुं० चतुष्पथे ॥ क्षणं ॥ आवर्त्ते ॥ त्रि० क्रमनिम्नमहीभागे ॥ उदारे ॥ प्रूर्हे ॥ प्रगुणे ॥ आयत्ते ॥ क्षीणे ॥ प्रवर्त्ते ऽनेनात्र वा । प्रङ्गतौ । ल्युट् ।
 प्रवक्ष्यन् । त्रि० प्रवासं करिष्यति ॥ प्रवक्ष्यत्पतिका । स्त्री० नायिका प्रभेदे ॥
 प्रवयणम् । न० प्रवतोदे ॥ प्रवीयते ऽनेन । अजगति चोपगयोः । ल्युट् ॥ वायाविति पाक्षिको विः । कृत्यचद्वृत्तिगत्वम् ॥
 प्रवयाः । त्रि० स्थविरे । वृद्धे ॥ प्रगतं वयोऽस्य ॥
 प्रवरः । पुं० सन्ततौ ॥ गोत्रप्रवर्त्तकं मुनिव्यावर्त्तके मुनिगणे ॥ तथा

प्रवर :

चयमद्गिगोत्रस्य प्रवराः ० यमद्गुन्यौर्ववशिष्टाः ३ । भरद्वाजगोत्रस्य० भरद्वाजाङ्गिरसवाहस्पत्याः ३ विश्वामित्रगोत्रस्य० विश्वामित्रमरीचिकौशिकाः ३ । अचिगोत्रस्य ४ अत्यात्रे यशातातपाः ३ । गोतमगोत्रस्य ५ गोतमवशिष्टवाहस्पत्याः ३ । वशिष्टगोत्रस्य ६ वशिष्टः १ । केषाञ्चित्त्वशिष्टात्रिसाङ्गतयः ३ । काश्यपगोत्रस्य ७ काश्यपाप्सारनैध्रुवाः ३ । अगस्त्यगोत्रस्य ८ अगस्ति दधोचिजैमिनयः ३ । सौकालिनगोत्रस्य ९ सौकालिनाङ्गिरसवाहस्पत्याप्सारनैध्रुवाः ५ । सौदाम्नीगोत्रस्य १० सौदाम्नीवर्माः १ । श्रीर्वच्यवनभारगवजामद्गुन्याप्रवतः ५ । पराशरगोत्रस्य ११ पराशरशक्तिवशिष्टाः ३ । बृहस्पतिगोत्रस्य १२ बृहस्पतिकपिलपार्वर्णाः ३ । काञ्चनगोत्रस्य १३ अश्वत्यदेवलदेवराजाः ३ विष्णुगोत्रस्य १४ विष्णुवृद्धि कौरवाः ३ । कौशिकगोत्रस्य १५ कौशिकात्रिजमद्गुनयः ३ । कात्यायनगोत्रस्य १६ अतिभृगुवशिष्टाः ३ । आत्रेयगोत्रस्य १७ आत्रेयशातातपसाङ्ख्याः ३ । काश्वगोत्रस्य १८ काश्ववाश्वत्यदेवलाः ३ । कृष्णात्रेयगोत्रस्य १९ कृष्णात्रेयात्रेयावासाः ३ साङ्कृतिगो

प्रवर :

त्रस्य २० अयोहारात्रिसाङ्कत
 यः ३ । कौण्डिन्यगोत्रस्य २१
 कौण्डिन्यस्तिमिककौत्साः ३ ।
 गर्गगोत्रस्य २२ गार्ग्यकौस्तुभ
 माण्डव्याः । ३ । आङ्गिरसवशिष्ट
 बार्हस्पत्याः ३ । अनाहकाद्य
 गोत्रस्य २४ गार्ग्यगौतमवशिष्टाः
 ३ । अव्यगोत्रस्य २५ अव्यवलि
 सारस्वताः ३ । जैमिनिगोत्रस्य
 २६ जैमिन्युतथ्यसाङ्कतयः ३ ।
 हृदिगोत्रस्य २७ कुरुहृद्धाङ्गि
 रोर्वाहस्यत्याः ३ ॥ शाण्डि
 गोत्रस्य २८ शाण्डिल्यासितदे
 वलाः ३ । वाख्यगोत्रसावर्णगो
 योः २९ ३० श्रीर्वच्यवनभार्गव
 जामदग्न्याप्रवतः ५ । आलंवा
 यन गोत्रस्य ३१ आलंवायनशा
 लङ्गायन शाकटायनाः ३ । वैया
 ग्रप्रद्यगोत्रस्य ३२ साङ्कतिः १
 । घृतकौशिकगोत्रस्य ३३ कुशिक
 कौशिकघृतकौशिकाः ३ केषाञ्चित्
 कुशिककौशिकबन्धुलाः ३ । शक्ति
 गोत्रस्य ३४ शक्तिपराशरवशिष्टाः
 ३ काण्वयनगोत्रस्य ३५ का
 ण्वायनाङ्गिरसवार्हस्पत्यभरद्वाजा-
 जमीठाः ५ । वासुकिगोत्रस्य
 ३६ अक्षोभ्यानन्तवासुक्यः ३ ।
 गौतमगोत्रस्य ३७ गौतमाप्सारा
 ङ्गिरसवार्हस्पत्यनैधुवाः ५ के

प्रवर्त्तकत्वम्

षाञ्चित्गोतमाङ्गिरसावासाः ३ ।
 शुनकगो० ३८ शुनकशौनकगृत्स
 मदाः ३ । सौपायनगोत्रस्य ३९
 श्रीर्वच्यवनभार्गवजामदग्न्याप्रव-
 तः ५ । प्रवराः ॥ इति धनञ्जय
 कृतधर्मप्रदीपे गोत्रप्रवरविवेकः ॥
 न० गोत्रे ॥ अगुरुणि ॥ त्रि० श्रि
 ष्ठे ॥ प्रत्रियते० शैत्रधूर्युभ्यामुत्०
 कौत्स्यते । बृज्० । यद्वृद्धित्यप्
 ॥ प्रवरणं वा ॥

प्रवरललितम् । न० अष्टिप्रभेदे ॥ य-
 था । यमौनस्त्रीगद्यप्रवरललितं नाम
 वृत्तम् ॥ भुजोत्क्षेपः शून्ये चलव-
 लयभङ्कारयुक्तश्चलत्पादन्यासः
 प्रकटिततुलाकोटिनादः । स्मितं व
 क्तं ऽकस्माद्दृशिपटुकटाक्षोर्मिलीला
 हरौजीयादीदृक्प्रवरललितं वक्ष्यी
 नम् ॥

प्रवर्गः । पुं० होमान्नी ॥

प्रवर्ग्यः । पुं० वैदिककर्मविशेषि ॥ म-
 हावीरे ॥

प्रवर्त्तकः । त्रि० प्रेरके । प्रवर्त्तनका
 रिणि ॥ प्रवृत्तिजनके ॥ यथा । प्र-
 वर्त्तकं वाक्यमुवाच चोदनां निवर्त्तकं
 नैवमुवाच भाष्यकृत् । ततश्च विद्मो-
 नहिचोदनास्तिसाप्रवर्त्तिकायानभ
 वेदिति स्थितिः ॥ इति सङ्क्षेपशा
 रीरकं ॥

प्रवर्त्तकत्वम् । न० प्रवृत्तिजनकत्वे ॥

प्रवर्षण :

प्रायः प्रवर्षकत्वं विधिवचसालो-
कवेद्योर्दृष्टम् । सिद्धं बोधयतीर्थक
यमेतद्भवतितत्त्वमस्यादेः ॥ ३६ ॥
विधिरेवंप्रवृत्तिं जन्मस्यभिलषित
वस्तुबोधोपि । राजाभवतिमुतोभू-
दितिबोधेनप्रवर्षतेलोकः ॥
प्रवर्षनम् । न० प्रेरणे । आत्मा
पने । पृष्ठत्तौ । आरम्भे ॥
प्रवर्षना । स्त्री० पर्येषणायाम् ॥ उत्
कृष्टस्यनिकृष्टंप्रत्याज्ञायाम् ॥ प्र-
वृत्तिजनकत्वे । प्रवृत्तिहेतुव्यापा-
रे । प्रवर्षकराजादिनिष्ठायाम् ॥
शिष्ये ॥ सर्वानुगतंप्रवर्षनासा-
मान्यं शिष्योर्थः । प्रेषणाद्योवि-
शेषास्तु० अर्थप्रकरणादिगम्या-
द्वतिबोधम् ॥
प्रवर्षयिता । त्रि० कर्त्तरि ॥
प्रवर्षितः । त्रि० जाते ॥ उत्पादि-
ते । यथा । प्रवर्षितोदीपद्रवप्र-
दीपादितिरघुः ॥
प्रवर्षनम् । न० विवर्षने ॥
प्रवर्षणः । पुं० अद्रिविशेषे ॥ न०पृ-
कृष्टवर्षणम् ॥ तत्रलक्षणमाहवराहा
चार्यः । श्यैष्ठ्यानासमतीवायांपूर्वा
षाढादिसं वृष्टे नशुभमशुभंवावाच्यं
परिमाणं चाम्भसस्तज्ज्ञैः ॥ जलप्र
माणार्थमाह । हस्तविशालं कुण्डक
मधिकृत्याम्बुप्राणनिर्देशः ॥ प
श्चात्पलमाठकमानेनमिनुयाज-

प्रवर्षः :

अलंपतितम् ॥ प्रवर्षणप्रमाणमा
ह । येनधरित्रीमुद्राजनितावाविन्द
वस्तृणायेषु । वृष्टे नतेनवाच्यं परि
माणं वारिणः प्रथमम् ॥ मुद्राजनि
ता० विगतधूलिजाता । मतान्तरमा
ह । केचिद्यथाभिवृष्टं दशयोजनम-
ण्डलं वदन्त्यन्ये । गर्गवशिष्ठपराशर
मतमेतद्वादशान्नपरम् ॥ येषुचभेध
भिवृष्टं भूयस्तेष्वेववर्षतिप्रायः ।
यदिनाप्यादिषुवृष्टं सर्वेषुतदाखना
वृष्टिः ॥ नक्षत्राणां वृष्टिप्रमाणमा-
ह । हस्ताप्यसौम्यचित्रापौष्पाधनि-
ष्ठः सुषोडशद्रोणाः । शतभिषगैन्द्र
खातिषु चत्वारः कृत्तिकासु च दश ॥
श्रवणमघानुराधाभरणीमूलेषु दश च
तुर्युक्तः । फाल्गुन्यां पञ्चकृत्तिकाः पु
नर्वसौ विंशतिद्रोणाः । ऐन्द्रान्यास्य
वैश्वे विंशतिः सार्षभे दशत्यधिकाः
॥ आहिर्बुध्न्यायं मृणप्राजापत्ये पु
पञ्चकृत्तिकाः । पञ्चदशजे पुष्ये चक्री
र्त्तितावाजिभे दशहौच ॥ रौद्रे षो-
डशकथिताद्रोणानिरुपद्रुतेष्वेते ॥
अत्रविशेषमाह । रविरविमुतकेतुपी
डितेभेद्वितितनयत्रिविधाह, ताहते
च । भवतिचनशिवंनचापिवृष्टिः शु
भसहितेनिरुपद्रुवे शिष्येति ॥

प्रवलाकी । पुं० भुजङ्गे । चित्रमेख-
लके ॥

प्रवर्षः । त्रि० प्रधाने । श्रेष्ठे ॥ प्रव-

प्रह्लिका

र्हति । बृहवृद्धौ । पचाद्यच् ॥

प्रवहः । पुं० वहिर्यात्रायाम् । पुरा-
हर्हिर्गमने ॥ वायुमात्रे ॥ सप्तवायु-
न्तर्गतवायुविशेषे ॥ सतु० आश्रयवा-
योरूर्वास्थितः ॥ सनित्यंपृथग्ग-
तिः तस्यतुमध्यसंस्थाः । नक्षत्र-
कक्षाः खचरैः समेतायस्मादत-
स्ते नसमाहतोयम् । भपञ्जरः खे-
चरचक्रयुक्तोभ्रमत्यजस्रंप्रवहानिले
नेतिशित्तिरोमणिः ॥ यस्माज्ज्योतीं-
षिवहतिप्रवहस्ते नसस्मृतः ॥ * ॥
अस्यार्थः ॥ यस्माज्ज्योतींषिप्रकर्षेण
वहति तेनसवायुःप्रवहः स्मृतः ॥
प्रवहस्यैवभेदाः सर्वेवायुस्कन्धाः ॥
इतिविष्णुपुराणेद्वितीयेऽध्याये १२ अ-
ध्यायः ॥ वायोद्वितीयस्कन्धे ॥ ऋ-
तुजित्सत्यजित्सिनजिदमिन्नावमि-
न्त्रजित् । भूरिमित्रसुषेणौचेत्याभा-
नोः प्रवहोगणः ॥ प्रकृष्टोवहः ।
गोचरसञ्चरतिसाधुः ॥ पुरतो गच्छ-
न्प्रवहोवायुः ॥

प्रवहणम् । न० कर्णोरथे । उयने ।
स्त्रियोहनाययानविशेषे । चौडो
ला० इ० भा० । अधुना० पीनस
खर्खरिया० इ० प्र० ॥ प्रोक्षतेऽने-
नवा । वहप्रापणे । ल्युट् ॥

प्रवह्लिका । स्त्री० प्रह्लिकायाम् ।
पह्ली० इ० भा० ॥ प्रवह्लते० आ-
च्छादयति । बर्हवह्लपरिभाषणार्हि-

प्रवाहः

प्रादानेषु । कुन्शिल्पिसंज्ञयोः ॥
दुर्विज्ञानार्थप्रश्नादिवाक्यरूपाहिसो
प्रवाक् । त्रि० वाग्मिनि ॥
प्रवाचकः । त्रि० प्रकृष्टवक्तृस्मि ॥
प्रवाच्यः । पुं० पाठविशेषोपलक्षिते
ग्रन्थविशेषे ॥ प्रोच्यते । वच० । ॥
ख्यत् । यजयाचेतिनकुत्वम् ॥
प्रवाणी । स्त्री० तन्तुवायशलाकायाम्
प्रकर्षेणजयतेअस्याम् । प्रपूर्वाद्भवते
ल्युट् ॥
प्रवादः । पुं० परस्परवाक्ये ॥ जनर-
वे ॥ बादविशेषे ॥ प्रकृष्टोवादः ॥
प्रवादितः । त्रि० शब्दिते ॥
प्रवारणम् । न० निषेधे ॥ काम्यदा-
ने ॥ महादाने ॥ प्रव्रियते । बृञ्-
चु० ॥ ल्युट् ॥
प्रवासः । पुं० स्वगृहाद्दूरगमने । विदे-
शस्थितौ ॥ विदेशे ॥ प्रवसन्त्यस्मि-
न् । वस० । हलश्चेतिघञ् ॥
प्रवासनम् । न० बधे । मारणे ॥ वा-
सच्छेदे । चु० । प्रपूर्वाद्भावेऽल्युट्
॥ प्रवासनायाम् ॥
प्रवासी । त्रि० प्रवासविशिष्टे । प्रोषि-
ते । पथिके ॥ वस० । प्रपूर्वादस्मात्
प्रिलपसृट्मथवदवसः इतितच्छी-
लादिषुघिनुण् ॥
प्रवाहः । पुं० प्रवृत्तौ ॥ व्यवहारे ॥
अम्बुवेगे । जलस्यस्रोतसि ॥ अवि-
च्छिन्नसन्ततौ । अविच्छेदेनजलादि

प्रविच्छिवः

प्रवृत्तौ ॥ प्रवहणम् । वह० । घञ्
॥ प्रकृष्टाश्वे ॥

प्रवाहकः । पुं० राक्षसे ॥ त्रि० प्रकृ
ष्टवहनकर्तरि ॥

प्रवाहणः । पुं० जीवलस्यराज्ञीपत्ये
। वेदप्रसिद्धे राजर्षिविशेषे ॥

प्रवाहिका । स्त्री० अहस्याम् । सङ्ग्रह
णीरोगी ॥ वायुः प्रवृद्धो निचितं व
लासं नुदत्यधस्तादहिताशनस्य ।

प्रवाहतोल्पंबहुशोमलाक्तंप्रवाहिकां

तांप्रवदन्तितज्ज्ञाः ॥ प्रवाहतः क

ण्डहृदलेनसशब्दं वायुमपानमार्गे

ण्यत्यजतः ॥ प्रवहति । वह० ।

खुल् ॥ प्रवहणम्० प्रवाहयति०

मुहुर्मुहुः प्रवर्त्तयतिवा । रोगाख्या

यांखुल् ॥

प्रवाही । स्त्री० बालुकायाम् ॥

प्रविख्यातिः । स्त्री० विश्रावे । अति

प्रसिद्धौ ॥ प्रविख्यानम् । ख्या०

क्तिन् ॥

प्रविततः । त्रि० विस्तृते ॥

प्रविदारणम् । न० सम्पराये । युद्धे

॥ अवदारणे ॥ दृविदारणे । ख्य-

न्ताद्भावेल्घुट् ॥

प्रविरः । पुं० पौतकाष्टे ॥

प्रविरलः । त्रि० घनेतरे ॥ प्रकर्षेण

विरलः ॥

प्रविविचुः । त्रि० गृह्णादीप्रवेष्टुमिच्छौ

॥ यथा । कारयेद्भवनशोधनमादौ

प्रवृत्तिः

मातुरन्तिकमपिप्रविविचुः । आत्म
शस्यनुगतः प्रविशेद्वासङ्कटेचग
हनेचनतिष्ठेदिति राजनीतौकाम
न्दकः ॥

प्रविवत्सन् । त्रि० प्रवासंकर्तुमिच्छति
। वसेः सन्नन्ताङ्कटः शत्रादेशः ॥

प्रविश्लेषः । पुं० विधुरे । प्रकृष्टविश्ले
षे ॥ प्रविश्लेषणम् । श्लिषश्चालिङ्ग
। घञ् ॥

प्रविषा । स्त्री० अतिविषायाम् ॥

प्रविष्टः । त्रि० कृतप्रवेशे ॥ प्रविश०

। क्तः ॥ निविष्टे ॥

प्रवीणः । त्रि० निपुणे । विज्ञे । नि

ष्णाते । शिञ्जिते ॥ प्रकृष्टावीणाऽ

स्य ॥ यद्वा । वीणयाप्रगायति०

प्रगीयतेवा । सत्याप्रेतिणिजन्तात्०

पचाद्यच्० कर्मणिघञ्वा ॥

प्रवीरः । पुं० योद्धृपुरुषे । सुभटे ॥

त्रि० उत्तमे ॥ प्रकृष्टोवीरः ॥

प्रवुद्धः । त्रि० परिण्डते ॥ प्रकर्षेणवु-

द्धः ॥ सुप्तादितरस्मिन् ॥

प्रवृत्तः । त्रि० आरम्भे ॥ प्रवृत्तिविशि

ष्टे ॥ प्रकृष्टवर्त्तनविशिष्टे ॥ जाते

॥ प्रवर्त्ततेस्म । वृत्तुः क्तः ॥

प्रवृत्तिः । स्त्री० प्रवाहे । अविच्छिन्न-

सन्ततौ ॥ उदन्ते । वार्तायाम् ॥

प्रवर्त्तने । वृत्तौ ॥ अन्तः करणव

र्त्तिन्यांप्रयत्नलक्षणायाम् ॥ अबन्त्या

दिदेशे ॥ हस्तिमदे ॥ कर्मणांमार्गे ॥

प्रवृत्तिक्रमः

नितरांप्रयतमानतायाम् । रजः
कार्ये आरम्भे ॥ गतौ ॥ प्रवर्त्तते
व्याप्नोति० प्रवर्त्तनंवा । वृत्तु० ।
क्तिच्० । क्तिन्वा । न्यायमतेयत्ववि
शेषे ॥ अस्याःकारणम् । चिकीर्षा
कृतिसाध्यताज्ञानम्० इष्टसाधन
ताज्ञानं० उपादानप्रत्यक्षम् । यथा
प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्चतथाजोवनकार-
णम् । एवंप्रयत्नत्रैविध्यं तान्त्रिकैः
परिदर्शितम् ॥ चिकीर्षाकृतिसाध्य
साधनत्वमतिस्तथा । उपादानस्य
चाध्यक्षंप्रवृत्तौजनकंभवेत् ॥ इति ॥
प्रवृत्तिर्वाग्बुद्धिशरीरारम्भः । इति
गीतमसूत्रम् ॥ १७ ॥ यदज्ञानात्
प्रवृत्तिःस्यात् तज्ज्ञानात्साकुतो
भवेत् ॥

प्रवृत्तिक्रमः । पुं० श्रुत्यादिभ्योऽर्वाले
प्रवृत्तेःक्रमे ॥ तथाहि । सहप्रयु
ज्यमानेषुप्रधानेषुसन्निपातिनामङ्गा
नामावृत्त्याऽनुष्ठानिकर्तव्येहि० द्विती
यादिपदार्थानांप्रथमानुष्ठितपदार्था
नांप्रथमानुष्ठितपदार्थक्रमाद्यः क्र
मः । यथा० प्राजापत्यपञ्चङ्गेषु०
प्राजापत्याहिवैश्वदेवीकृत्वाप्रोजप
त्यैश्वरन्तीतिवाक्ये नष्टतीयानिर्देशा
त्सैतिकर्तव्यताकाणककालत्वेनवि
हिताः । अतस्तेषां तद्ज्ञानाञ्चोपा
करणनियोजनप्रभृतीनांसाहित्यं स
म्पाद्यम् । तच्चप्राजापत्यपशुनांस-

प्रवेणिः

मृत्तिपन्नदेवताकत्वेनयुगपदनुष्ठाना
दुपपद्यते । तद्ज्ञानाञ्चोपाकरणा
दीनांयुगपदनुष्ठानमशक्यम्० अत
स्तेषांसाहित्यमव्यवहिताऽनुष्ठाना
त्सम्पाद्यम् । तच्चैकस्योपाकरणं
विधायापरस्योपाकरणंविधेयम्०
एवंनियोजनादिकमपि । तथाच
प्राजापत्येषुक्रमेणाञ्चित्यशोरारम्भः
एकंसर्वचानुष्ठायद्वितीयादिः पदा
र्थस्तेनैवक्रमेणानुष्ठेयः सप्रवृत्तिक्र
मः ॥ प्रवृत्तेः क्रमः ॥

प्रवृत्तिजनकः । चि० प्रवर्त्तके ॥

प्रवृत्तिज्ञः । पुं० चारभेदे । वार्त्तिके
। वार्त्तियने ॥ चि० प्रवृत्तिज्ञानवि
शिष्टे ॥

प्रवृद्धः । चि० प्रौढे । एधिते । वृद्धि
युक्ते ॥ प्रसारिते । प्रसृते ॥ प्रवर्द्ध
तेस्म । वृधुवृद्धौ । गत्यर्थेति
क्तः ॥

प्रवृष्टः । चि० प्रवृष्टयति ॥

प्रवेकः । उत्तमे । प्रधाने । प्रमुखे ॥
प्रविच्यते । विचिरपृथग्भावे ।
घञ् ॥

प्रवेष्टः । पुं० शितशुक्ते । यवे ॥

प्रवेणिः । स्त्री० कुथायाम् ॥ वेण्याम्
प्रोषितभर्तृकादिधार्यकेशरचनावि
शेषे ॥ वेणति । वेण्टनिशामनयादि
त्रादानगमनज्ञानचिन्तासु । इन् ।
प्रउपसर्गान्तरव्यावृत्त्यर्थः ॥

प्रव्यक्त :	प्रशत्वा
<p>प्रवेणी । स्त्री० कुथायाम् । परिस्तोमे । गजपृष्ठस्यचित्रकम्बले ॥ वेण्याम् ॥ प्रकर्षेणवीयतेऽस्याम् । वीगत्यादि षु । वीज्याज्वरिभ्योनिः । कृदिका रादक्तिनङ्कतिपाञ्चिकोडीष् ॥</p>	<p>टे ॥ प्रव्यज्यतेस्म । अञ्चूव्यक्त्यादौ । क्तः ॥ प्रव्यच्यतेस्मवा । अञ्च, वि शेषणे । क्तः ॥</p>
<p>प्रवेलः । पुं० पीतमुद्गे । सोनामूंगा इ० भा० ॥</p>	<p>प्रव्यथितः । त्रि० प्रपीडिते ॥ व्याकु लीकृते ॥ अतिभीते ॥</p>
<p>प्रवेशः । पुं० अन्तर्विगाहने । गृहा द्यन्तर्गमने ॥ प्रवेशश्चतुर्धा । अपूर्व प्रवेशः सुपूर्वप्रवेशः द्वन्द्वाभयप्रवे शः बधूप्रवेशः इतिभेदात् । तत्र बधूप्रवेशसाम्बन्धसंज्ञकत्वात्० तद् न्येषालक्षणान्युच्यन्ते । यथा । अपूर्वसंज्ञः प्रथमः प्रवेशोयात्रा वसानेतुसुपूर्वसंज्ञः । द्वन्द्वाभयस्त्व ग्निभयादिजातस्त्वबंप्रवेशस्त्विवि धः प्रदिष्टः ॥ भूरिपुष्पनिकरंस तोरणंतोयपूर्णकलशोपशोभितम् । धूप्रगन्ध वलिपूजितासरं ब्राह्मण धुनियुतंविशिद्गृहम् ॥ प्र० विश०</p>	<p>प्रव्रजन् । त्रि० संन्यस्यगच्छति ॥</p>
<p>। हलश्च तिघञ् ॥</p>	<p>प्रव्रजितः । पुं० प्रव्रज्याश्रमविशिष्टे । बुधभिन्नुशिष्ये । चेलुके । श्रामणे रे ॥ त्रि० निष्क्रान्ते ॥</p>
<p>प्रवेशनम् । न० प्रवेशे ॥ सिंहदारे ॥</p>	<p>प्रव्रजिता । स्त्री० मांस्याम् ॥ मुण्डी र्याम् ॥ तापस्याम् ॥</p>
<p>प्रविश० । ल्युट् ॥</p>	<p>प्रव्रज्या । स्त्री० वेद्वाच्चरक्तपटादौ ॥ प्रव्रजनम् । व्रज० । व्रजयजीभावे क्यप् ॥ सञ्चासि ॥</p>
<p>प्रवेश्यः । त्रि० प्रवेशयितव्ये । प्रवेश नीये ॥</p>	<p>प्रव्रज्यावसितः । पुं० सञ्चासभष्टे ॥ प्रव्राजी । पुं० प्रव्रजनशीले । सञ्चासि नि ॥ तास्त्रील्यवैराग्यातिशयशा लित्वम् ॥</p>
<p>प्रवेष्टः । पुं० भुजे । बाहौ ॥ प्रवेष्टते</p>	<p>प्रशंसनौयः । त्रि० प्रशंसितुंयोग्ये ॥ शंसु० । अनीयर् ॥</p>
<p>। वेष्टवेष्टने । पचाद्यच् ॥ हस्तिदन्त</p>	<p>प्रशंसा । स्त्री० प्रशंसने । वर्णनायाम् ॥ ईडायाम् । स्तवे ॥ परोक्षस्तुतौ ॥</p>
<p>मांसे ॥ गजपृष्ठतल्पने ॥</p>	<p>द्विप्रकाराह्निप्रशंसाभवति । वस्तुनि विद्यमानगुणोत्कर्षणकः प्रकारः स्तावकेनशब्देनसम्पादितोगुणोत्क र्षः परः प्रकारइति ॥</p>
<p>प्रव्यक्तः । त्रि० उल्लेखे । स्पष्टे । स्फु</p>	<p>प्रशत्वा । पुं० समुद्रे ॥ प्रशीयते । श शदृष्टशातने । प्रद्वरशदोस्तुट्चेति कनिप् ॥</p>

प्रशान्तवाहिता

प्रशत्त्वरी । स्त्री० नद्याम् ॥ डीब्री ॥
प्रशमः । पुं० उपशान्तौ ॥ प्रशमनम्
। शम० । भावेघञ् ॥

प्रशमनम् । न० मारणे । वधे ॥ शम
तायाम् । प्रशान्तौ ॥ प्रशमयति ।

शम० । णिजन्ताल्ल्युःभावेल्मुङ्गा ॥

प्रशमितः । त्रि० अपाकृते । राञ्जः क
र्तव्ये ॥ रक्षापौरजनस्य० देशनगर
यामेषुगुप्तिस्तथा० योधानामपिसङ्ग
हृद्य० तुलयामानव्यवस्थापनम् । सा
म्यंसङ्घिषु० दानवृत्तिकरणेत्यागः
समानार्चनम्० कार्याण्येवमहीभुजां
प्रशमनान्ये तानिराज्येनव ॥

प्रशस्तम् । न० मङ्गले ॥ त्रि० चेमे ।
शुभे ॥ प्रशंसनीये । यतिश्रेष्ठे ।
उत्तमे ॥ प्रशस्यतेस्म । शंसु० । क्तः
। प्रकर्षेणशस्तोवा ॥

प्रशस्तिः । स्त्री० पत्रलेखनप्रक्रियायां ॥

प्रशान्तः । त्रि० प्रकृष्टशमताविशिष्टे ।
परहिंसारहिते ॥ सर्वत्रसमबुद्ध्या
रागद्वेषशून्ये । निर्धिकारे ॥ स्वल्प
लाभेनापिसन्नुष्टे ॥ तमोरजसोः
क्षयाल्लयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपे
चित्ते ॥ प्रकर्षेणशान्तः ॥ प्रत्यस्तमि
तक्ते शे ॥

प्रशान्तचित्तः । त्रि० शान्ते । उपरत
दर्पादिदोषे । समाहितमनसि ॥

प्रशान्तचित्तं यस्यसः ॥

प्रशान्तवाहिता । स्त्री० तमोरजसोः

प्रश्नी

क्षयाल्लयविक्षेपशून्यत्वेनशुद्धसत्त्वरूपं
चित्तं प्रशान्तं । पूर्वपूर्वप्रशमसंस्कार
पाठवेनतादृशचित्तस्याधिक्यं प्रशा
न्तवाहितेत्वर्थः ॥

प्रशान्तात्मा । त्रि० प्रशान्तचित्ते ॥

प्रशान् । अ० समानार्थं ॥

प्रशान् । त्रि० शान्ते ॥ प्रकर्षेणशाम्य
ति । शम० । क्तिप् । अनुनासिक
स्यक्किभूलोरितिदीर्घः । मोनोधा
तोः ॥

प्रशासनम् । न० प्रकृष्टाज्ञायाम् ॥
शासु० । ल्युट् ॥

प्रशासिता । त्रि० प्रकृष्टशासनकृति ॥
ईश्वरे ॥ यथा । प्रशासितारंसर्वेषा
मणीयांसमणोरिति । रुक्माभंसप्र
धीगम्यं विद्यात्तंपुरुषंपरम् ॥ देवता
यागकर्त्तारंपितरः श्राद्धकारिणाम्
। नाप्रयुर्हव्यकव्यार्थंयदिनस्यात्प्र
शासिता ॥

प्रशास्ता । पुं० ऋत्विजि ॥ मित्रे ॥ त्रि०
शासनकर्त्तरि ॥ प्रशास्ति । शासु०
। तृच् । अप्ठन्नितिदीर्घः ॥

प्रश्नः । पुं० अनुयोगे । पृच्छायाम् ॥
प्रच्छनम् । प्रच्छ० । यजयाचेतिन
ङ् । क्वीरितिशः । प्रश्ने चेतिलिङ्गा
न्नसम्प्रसारणम् ॥

प्रश्नदूती । स्त्री० प्रहेलिकायाम् ॥

प्रश्नी । स्त्री० कुम्भिकायाम् । वारिप
ण्याम् ॥

प्रष्टवाट्

प्रश्रयः । पुं० प्रणये । प्रीत्याप्रार्थने ॥
 प्रश्रयणम् । श्रिञ्जएरच् ॥
 प्रश्रवम् । न० प्रवाहे ॥
 प्रश्रितः । त्रि० विनीते ॥ प्रथमंगुणै
 रश्रायि । श्रिञ्० । क्तः ॥
 प्रश्रयः । त्रि० शिथिले ॥
 प्रश्रिष्टः । त्रि० प्रकर्षेणमिलिते ॥
 प्रश्रिषः । पुं० संयोगे ॥ प्रश्रिषणम् ।
 श्रिष्० । घञ् ॥
 प्रश्र्वासः । पुं० प्राणेनकीष्टस्यवायो
 र्बहिर्निष्कारणे । समाध्यङ्गपूरकवि
 रोधिनि ॥ स्वास्प्यविशेषे ॥ प्रश्र्वा
 सनम् । श्र्वास० । घञ्० ॥ श्र्माप
 नये ॥
 प्रष्टव्यः । त्रि० प्रश्ने ॥
 प्रष्टा । त्रि० कथङ्कधिके । प्रश्नकर्तरि
 । पृच्छति । प्रच्छ० । टच् । व्रश्चेति
 कृत्प्रः ॥
 प्रष्टः । त्रि० अग्रगे ॥ श्रिष्टे । चारुडा
 लिकौषधौ ॥ प्रतिष्ठते० गच्छति ।
 ष्टा० । आतश्चोपसर्गङ्कितिकः । सुपि
 स्यङ्कितिकोवा । प्रष्टोयगामिनीति
 षः । ष्टुत्वम् ॥
 प्रष्टवाट् । पुं० युगपाश्र्वगे । दमनका
 लिकसुठारोपितकाष्ठवाहे ॥ प्रष्टमय
 गामिनं वहति । वहश्चेतिशिवः ॥
 स्वामौतु० पञ्चमंषष्ठं वावर्षं वहतीति
 विगृह्यरेफरेहितं पठति० तत्रपृषोद
 रादित्वंबोधम् ॥

प्रसङ्गः

प्रष्टी । स्त्री० प्रष्टभार्यायाम् ॥
 प्रष्टौही । स्त्री० बालगर्भिण्याङ्गवि ।
 प्रथमगर्भधृतवह्याम् ॥ प्रष्टं वहति
 । वहश्चेतिशिवः । वाहङ्कतिङीप् ॥
 प्रसक्तः । त्रि० आसक्ते ॥ तद्वति ।
 सर्वथातदेकपरे ॥ न० । सतते ॥ प्रा
 सञ्चि । षञ्ज० । कर्मणिक्तः ॥
 प्रसक्तिः । स्त्री० प्रसङ्गे ॥ प्रवृत्तौ ॥
 अनुमितौ ॥ आपत्तौ ॥ प्र० षञ्ज०
 । स्त्रियांक्तिन् ॥ आसक्तौ ॥
 प्रसङ्गः । पुं० प्रसक्तौ । अन्योद्देशेनाऽ
 न्यदीयस्यापिसहानुष्ठाने ॥ अन्योद्दे
 शेनप्रवृत्तावन्यस्यापिसिद्धौ ॥ यथा ।
 दृष्टातुहरतेपापं स्पृष्टातुत्रिदिवंनये
 त् । प्रसङ्गनापियागङ्गामीक्षदाद्य
 वगाहिता ॥ गीतवादिचादौ ॥ प्रस
 ज्यतेपुरुषोयच्च । षञ्ज० । घञ् ॥
 नेहेतार्थान्प्रसङ्गेननविशुद्धेनकर्म
 णा । नषिद्यमानेष्वर्थेषुनात्थ्यामपि
 यतस्ततः ॥ यतस्ततः पतितानिः
 ॥ प्रस्तावे ॥ प्रस्तावे ॥ य० । यत्रा
 च्युतोदारकथाप्रसङ्गः ॥ पुनः पु
 नः प्रवृत्तौ ॥ प्रकृष्टसम्बन्धे ॥ स
 ङ्गतिविशेषे ॥ स्मृतत्वेसत्युपोद्घा
 तादिपञ्चकभिन्नत्वमितितस्वलक्षण
 म् । स्मृतस्योपेक्षानर्हत्वंप्रसङ्गत्वम् ।
 तदर्थस्तुस्मृतिविषयतापन्नत्वेसतिद्वे
 षविषयतानापन्नत्वमित्यनुमितिय
 न्यगदाधरभट्टाचार्यः ॥ प्रकृष्टसङ्गः ॥

प्रसन्नता

मैथुने ॥

प्रसङ्गत्वम् । न० स्मृतशोषेचाऽनर्हत्वे ।

स्मृतविषयतापन्नत्वेसति० इषविष
यतानापन्नत्वमितितदर्थः ॥प्रसङ्ख्यानम् । न० आहत्तौ ॥ आह
त्तिर्हिप्रसङ्ख्यानमित्युक्तेः ॥प्रसज्यः । पुं० प्रसज्यप्रतिषेधे ॥ पर्यु
दासः सदृश्याहीप्रसज्यस्तुनिषेध-
कृत् ॥

प्रसज्यप्रतिषेधः । पुं० निषेधात्करे ॥

अप्रधान्यविधेर्यत्र प्रतिषेधेविधान
ता । प्रसज्यप्रतिषेधोयंक्रिययासह
यत्रनञ् ॥

प्रसञ्जनम् । न० प्रसङ्गे ॥

प्रसक्तिः । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे ।

प्रसन्नतायाम् ॥

प्रसत्त्वा । पुं० प्रजापतौ ॥ धर्मे ॥ मूढे

॥ प्रसीदति । षट् ॥ प्रद्वरसदो
स्तुत्चेति० दशपादीपाठात्सदेरपि
क्वनिप् ॥प्रसत्त्वरी । स्त्री० प्रतिपत्तौ ॥ वनोर
चेतिङीव्री ॥प्रसन्नः । वि० अच्छे । स्वच्छे । नि
र्मले । अच्छा० अच्छी० इ० भा०॥ सन्तुष्टे ॥ प्रसन्नयातुष्टे ॥ प्रसाद
वति ॥ प्रसादत् । प्रसीदति स्मवा
॥ षट् ॥ गत्यर्थेतिक्तः ॥

प्रसन्नता । स्त्री० नैर्मल्ये । प्रसादे ॥

प्रसन्नस्यभावः । तल् ॥

प्रसरणी

प्रसन्ना । स्त्री० सुरायाम् ॥ मद्यप्रभेदे

॥ प्रसन्नागुल्मवातार्शोविवन्धानाह-
नाशिनी । शूलप्रवाहिकाटोपकफ
वातार्शसांहिता ॥ प्रसादविशिष्टा
याम् ॥

प्रसन्नात्मा । पुं० शमदमाद्यभ्यासाच्छु

श्चित्ते ॥ प्रसन्नः रजस्तमोभ्यामकु
लुषितः आत्मान्तः करणमस्य ॥विष्णौ ॥ अवाप्तसर्वकामत्वात्प्रस
न्नआत्मा स्वभावोऽस्य ॥

प्रसभः । पुं० न० बलात्कारे ॥ प्रगता

सभाअस्मात् । सभायाः प्रगतोवा ॥

प्रसरः । पुं० प्रणये ॥ वेगे । जवे ॥

सङ्करे । युञ्जे ॥ विसर्पणे ॥ प्रसरंन

लभन्ते हियावत्क्वचनमर्कटाः ।

नाभिद्रवन्तितेतावत्पिशाचावास्व

गोचरे ॥ प्रसरणम् । सृगतौ । वा०

अप् ॥ अधिकरणेपुंसिसंज्ञायामि

तिघोवा ॥ प्रकर्षे ॥ समूहे ॥

प्रसरकः । पुं० पियाले ॥ अत्रप्रसव

कङ्कत्यपिपाठः शब्दमालायाम् ॥

प्रसरणम् । न० आसारे । सैन्यानांस

र्वतोव्याप्तौ ॥ तृणकाष्ठादिहेतवेसै

न्यानामितस्ततोगमने ॥ सर्वतोग

मने । पसर्ना० फैलना० इ० भा०

॥ सृ० । ल्युट् ॥

प्रसरणी । स्त्री० प्रसरणार्थे ॥ प्रसरति

। सृ० । अर्तिस्त्रिभ्यनिः । कृदि

कारादितिङीष् ॥

प्रसविता

प्रसर्पणम् । न० गमने ॥ प्रसर्पणे ॥

प्रसवः । पुं० उत्पादे ॥ अपत्ये ॥ फले ॥

कुसुमे ॥ गर्भमोचने । गर्भाहालकनि

सृती । प्रसृती ॥ अस्यमासनियमो

यथा । नवमेदशमेमासिनारीगर्भप्र

सूयते । एकादशेहादशेवाततोऽन्य

प्रविकारतः ॥ इति ॥ अस्यौषधं

यथा । पीतस्तुकाश्लिकंरुद्रकधितंश

रपुङ्गवा । हिंस्रसैन्धवसंयुक्तंशीघ्रं

स्त्रीषांप्रसूतिकृत् ॥ मातुलुङ्गस्यै

मूलंकटिवहंप्रभूतिकृत् । अपामा

गस्यैमूलंयोनिस्थस्रप्रसूतिकृत् ॥

अ । म । गस्यैमूलेगर्भवत्यास्तुनाम-

तः । उत्पन्नमानेसकलेपुत्रः स्या

दन्यथासुता ॥ अपामागस्यैमूले

नारीणांशिरसिस्थिते । गर्भशूलंविन

श्ये तनाशकार्याविचारणा । इति

गारुडे १६ ६ अध्यायः ॥ अभ्यनुज्ञा

ने ॥ प्रसवनम् ० प्रसूयतेवा । षूङ् ० ।

प्राणिप्रसवे ० षूप्ररणे वा । ऋदोरप् ०

पचाद्यज्वा ॥

प्रसवकः । पुं० पियालवृक्षे ॥

प्रसवनम् । न० प्रसवे ॥

प्रसववन्धनम् । न० वृन्ते ॥ प्रसूयते ।

षुप्रसवे । ऋदोरप् । वध्यतेनेन ।

वधबंधने । करणे ल्युट् । प्रसवस्य

पुष्पफलपत्रस्यवन्धनम् ॥

प्रसवस्थली । स्त्री० मातरि ॥

प्रसविता । पुं० ताते । पितरि ॥

प्रसृष्टचौरः

प्रसवित्री । स्त्री० जनयित्याम् ॥

प्रसव्यः । त्रि० प्रतिकूले ॥ अनुकू

ले ॥ प्रगतंसव्यात् । सव्यशब्दा

राच्छब्दवत्वामदक्षिणोभयार्थः ॥

प्रसहः । पुं० काकगृध्रादिषु ॥ तेच

। काकोगृध्रउलूकश्च चित्तश्चशशघा

तकः । चाषोभासश्चकुररद्व्याद्याः

प्रसहाः स्मृताः ॥ प्रसहाः की

र्त्तिताश्च तेप्रसहाच्छाद्यभक्षणात्

। प्रसहाः खलुवीर्याणास्तन्मांसम्

क्षयन्ति । तेषोषभस्मकीन्मादैः

शुक्रक्षीणाभवन्तिहि ॥

प्रसहनः । पुं० हिंस्रपशौ ॥ यथा ।

शार्दूलसिंहर भर्त्तरत्तुमुस्याये

न्यान्प्रसहविनिहत्य निवर्तयन्ते

। तेकीर्त्तिताः प्रसहनाः पल्लं

तदीयमर्शःप्रमेहजठरामयजाडाहा

रि ॥ इति० राजनिर्घण्टः ॥ न०

क्षमाशाम् । सहने ॥ त्रि० तद्वति

अभिभवे ॥ आलिङ्गडे ॥

प्रसहा । स्त्री० वृहत्तिकायाम् ॥

प्रसहिष्णुः । त्रि० अभिभाषके ॥

अलङ्कजितीष्णुच् ॥

प्रसृष्ट । च० हठादर्थे । बलात्कारार्थे

॥ प्रकर्षेणपोढा । षहमर्षणे । क्त्वा०

स्यप् ॥

प्रसृष्टचौरः । पुं० हठाच्चौर्यकारिणि

। माचले । चिह्नाभे । डाकादत०

दौडा० लुटेरा० इत्यादिभाषा ॥

प्रसाद :

प्रसातिका । स्त्री० सूक्ष्मधान्ये ॥
 प्रसादः । पुं० अनुग्रहे । तुष्टिदाने
 । प्रीतिदाने ॥ यथा । सत्कीर्त्ति
 र्द्विमलयशःसुकवितापाण्डित्यमारी
 ग्यता०वादेवाक्पटुताकुलेचतुरता
 गाभीर्यमचीभ्यता । प्रागल्भंप्रभु
 तागुणनिपुणता यस्यप्रसादाद्भवत्
 तंबन्दे शिवरूपिणं निजगुरुं सर्वार्थ
 सिद्धिप्रदमिति ॥ स्वाम्द्ये । आ
 रोग्ये ॥ सौम्यतायाम् ॥ प्रसत्तौ
 । प्रसन्नतायाम् । नैर्मल्ये ॥ चित्त
 सप्रसन्नतायाम् । चित्तसुच्छताया
 म् ॥ देवनिवेदितद्रव्ये ॥ गुरुणां
 भुक्तावशेषे ॥ प्रसदनम् । षट् ।
 । भावेषु ॥ दैर्भीरीतियुक्तका
 व्यगुणे । ग्राम्यशब्दभिन्नप्रसिद्धार्थ
 पदवत्त्वे ॥ यथा । ओजः प्रसाद
 माधुर्यगुणचित्तयभेदतः । गौडवैद
 दर्भपाञ्चालारीतयः परिकीर्त्तिताः
 ॥ तत्र० व्यक्तार्थपदमग्राम्यंप्रसा
 दः परिकीर्त्तितः । इतिलक्षणम् ॥
 अपिच । शुष्के भ्रूनादिवत्स्वच्छज
 लवत्सहसैवयः । व्याप्नोत्यन्यत्प्र
 सादोसौसर्वत्रविहितस्थितिः ॥ अ
 न्यत्इति० व्याप्यमहचित्तम् । सर्व
 चेतिसर्वपुरसेषु०सर्वासुरचनासुच
 । गुणवृत्त्यापुनस्तेषां वृत्तिः शब्दार्थ
 योर्मता ॥ गुणवृत्त्याउपचारेण ।
 तेषाम्० ओजश्चादिगुणानाम् ।

प्रसारणम्

आकारेशौर्यस्येव ॥
 प्रसादनः । पुं० भक्तकारे ॥ न०
 अन्ने ॥ त्रि० प्रसन्नताकारके ॥
 प्रसादना । स्त्री० परिचर्यायाम् । से
 वायाम् ॥
 प्रसादितः । त्रि० प्रार्थिते । सौमन
 स्यङ्गमिते ॥
 प्रसादी । त्रि० अनुग्रहशीले ॥ प्रसा
 दगुणयुक्ते ॥ शीलेषिनिः । अस्य
 र्धेन्द्रनिर्वा ॥
 प्रसाधनम् । न० वेशे । अलङ्काररच
 नादिकृतशीमायाम् ॥ प्रसाध्यते
 ऽनेनाङ्गम् । षाध० । करणे ल्युट्
 ॥ प्रकृष्टनिष्पत्तौ ॥
 प्रसाधनी । स्त्री० कङ्कतिकायायाम्
 ॥ सिद्धौ । डीप्
 प्रसाधिका । स्त्री० नौवारे । वेशकारि
 ण्याम् । अलङ्कृत्याम् ॥
 प्रसाधितः । त्रि० अलङ्कृते । भूषि
 ते ॥ प्रसाध्यतेस्म । षाधसंसिद्धौ
 ॥ स्वार्धम्यन्तः । क्तः ॥ प्रकृष्टनि
 ष्पत्ते । निष्पादिते ॥
 प्रसारः । पुं० प्रसरणे ॥ प्रसरणम्
 । सृ० । घञ् ॥ टणकाष्ठादेः प्र
 वेशे ॥
 प्रसारणम् । न० पञ्चविधकर्मान्तर्गत
 विस्ताररूपेकर्मणि ॥ यथा । उत्
 क्षेपणं ततोऽवक्षेपणमाकुञ्चनं तथा
 । प्रसारणश्चगमनं कर्माख्ये तानि

प्रसिद्ध :	प्रसूनम्
पञ्च ।	प्रसिद्धिः । स्त्री० टङ्कारे । ख्यातौ ॥
प्रसारणी । स्त्री० गंधालिकायाम् ।	उत्कृष्टसिद्धौ ॥ प्रकृष्टासिद्धिः ॥
सरणायाम् । कुञ्जप्रसारणीतिख्या	प्रसुप्तः । त्रि० निद्रिते ॥ प्रकर्षेण
तायाम् । गन्धभादालिया ० इ०	सुप्तः ॥
गौ० भा० ॥ प्रसारणीगुरुर्ष्यावल	प्रसूः । स्त्री० अश्वायाम् ॥ जनन्या
सम्भानकृतसरा । वीर्यीष्णावात	म् ॥ कन्दल्याम् ॥ बौरुधि ।
हृत्तिकावातरक्तकफापहा ॥ क्षीणा	प्रसूते० प्रसूयते वा । षूङ्प्रसवे
नांस्थविराणाश्च वातसङ्कोचितात्म	। सत्स्वितिक्रिप् ॥
नाम् । प्रसारयेद्यतीङ्गानितदुक्तै	प्रसूका । स्त्री० वाजिन्याम् । बडवा
षाप्रसारणी ॥ प्रसार्यैरूपमनया	याम् ॥
। करणे तिल्युट् ॥	प्रसूतम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ त्रि०
प्रसारिणी । स्त्री० लज्जालुलतायाम्	सञ्जाते ॥ सूते ॥ प्रासविष्ट । षू-
॥ प्रसारय्याम् ॥	ङ् । त्तः ॥
प्रसारितः । त्रि० तते । विस्तारि	प्रसूता । स्त्री० जातसन्तानायाम् ।
ते ॥	जातापच्यायाम् । प्रजातायाम् ॥
प्रसारी । त्रि० प्रसरणशीले । विसृत्त्व	टाप् ॥
रे ॥ प्रसरति० तच्छीलः । स्रगती	प्रसूतिः । स्त्री० प्रसवे । उद्भवे ॥
। प्रे लपसृद्रुमथवद्वस इतिघिनुष्	तनये ॥ दुहितरि ॥ स्वायम्भुव
॥ आयते ॥ व्याप्ते ॥	मनोः पुल्याम् ॥ प्रसवनम् ।
प्रसितम् । न० पूये । त्रि० तत्परे	प्रसूयते वा । षूङ् । क्तिन् ॥ कार
। आसक्ति ॥ प्रासायि । पिञ्चन्ध	णे ॥ प्रकर्षेणसूतिर्जन्मयस्मात् ॥
ने । कर्मणिक्तः ॥	प्रसूतिका । स्त्री० प्रसूतायाम् ॥
प्रसितिः । स्त्री० बन्धने ॥ बन्धनसा	प्रासविष्ट । षूङ् । गत्यर्थेतिक्तः
धनरज्जुनिगडादौ ॥ प्रसयनम् ।	। स्वार्थेकन् । सूतिकापुत्रिकेती
पिञ्च० । क्तिन् ॥	त्वम् ॥
प्रसिद्धः । त्रि० भूषिते ॥ ख्याते ॥	प्रसूतिजनम् । न० दुःखे । पीडा
प्रसिद्ध्यति० प्रसिध्यतेस्मवा ।	मात्रे ॥ प्रसूतेर्जातम् । पञ्चम्याम
पिधुसंराडौगत्यांवा । कर्त्तरि०	जातावितिङ् ॥
कर्मणिवाक्तः ॥	प्रसूनम् । न० फले ॥ पुष्पे ॥ त्रि०

प्रसेदिवान्

जाते ॥ प्रसूयते । षुञ् अभिषव
; सुचोटीर्घश्चेतिनः ॥ यद्वा । प्र
सूयते स्म । षूङ् । क्तः । ओदि
तश्चेतिनिष्ठानत्वम् ॥ स्वादयञ्चो
दितः ॥

प्रसूनेषुः । पुं० कन्दर्पे । कामे ॥
प्रसूनानि दूषवोयस्य ॥

प्रसृतः । पुं० । अर्द्धाञ्जली ; निकुञ्ज
पाणौ । पस्से० इ० भा० ॥ न०
पलद्वये ॥ त्रि० सुप्रसारे । तते ॥
विनीते ॥ वेगिते ॥ निस्सृते ॥
प्रकृष्टसृतमस्य ॥ प्रसरतिस्म ।
सृ० । गत्यर्थेतिक्तः ॥

प्रसृता । स्त्री० जङ्घायाम् ॥ प्रसर
तिस्म० प्रस्त्रियते स्मबा । सृ० ।
गत्यर्थेति० कर्मणिवाक्तः ॥ प्र
कृष्टसृतगमन मनयावा ॥

प्रसृतिः । स्त्री० आकुञ्चितपाणौ ॥
अर्द्धाञ्जली । प्रसृते ॥ प्रकृष्टासृ
तिरस्य ॥

प्रसृष्टः । त्रि० प्रेषिते ॥ अनुज्ञा
ते ॥

प्रसेकः । पुं० सेचने ॥ श्रुती ॥ चर
णे ॥ प्रसेचनम् । षिच्० घञ् ॥
प्रसेदिका । स्त्री० क्षुद्रोपवने । बगी
ची० इ० भा० ॥

प्रसेदिवान् । त्रि० प्रसन्ने ॥ सदेर्भाषा
यांसदवसश्रुबद्धतिलिः कसुरादेशः
लिटिधातोरितिद्वित्वम् । अत

प्रस्तारः

एकहल्मध्यद्वये त्वाभ्यासलोपी । व
स्वीकाजाद्वसामितीडागमः । उ
गित्वानुम् । सान्तेतिदोर्घः ॥

प्रसेवः । पुं० वीणाङ्गे ॥ स्यूते । वस्त्र
शशादिनिर्मिते० यैला० इतिख्याते ॥
सूत्ररचितभाग्डविशेषि । धोकडा०
इ० गौड० भा० ॥ दृती ॥ प्रसीव्य-
तेस्म । षिवु० । अकर्त्तरिचेतिघ-
ञ् ॥

प्रसेवकः । पुं० वीणाक्रान्तिवक्रकाष्ठे ।
दण्डाधः शब्दगाम्भीर्यार्थिकाष्टभा-
ण्डे । ० वीणास्थितालावुफले । ०
ककुभे ॥ सूत्रनिर्मितभाग्डे । धौ
तकटे । स्यूते । धोकडा० इ० गौड
भाषा० ॥ प्रसेव्यते । घट्टसेवने ।
कृन् ॥

प्रस्करवः । पुं० ऋषिविशेषे ॥ प्रस्करव
हरिश्चन्द्रावृषीद्वतिसाधुः ॥

प्रस्कन्दनम् । न० विरेके ॥

प्रस्कन्नम् । त्रि० अपगते ॥ पतिते ॥

प्रकर्षेणस्कन्नः ॥

प्रस्तरः । पुं० पाषाणे । यावणि । प
त्यर० इ० भा० ॥ मणौ ॥ प्रस्तृणा
ति । स्तृञ्० । पचाद्यच् ॥ दर्भमु
ष्टौ ० इ० कर्ममीमांसकाः ॥ पल्लवा
द्यैर्विरचितेतल्पे ॥ प्रस्तारे ॥

प्रस्तरिणी । स्त्री० गोलोमिकायाम् ॥

प्रस्तारः । पुं० पत्ररचिततल्पे ॥ तृ-
णावने ॥ शय्यायाम् ॥ कृन्दः प्रभू

प्रस्तावना

तीनांप्रभेदज्ञापकसङ्घतविशेषे ॥
प्रस्तीर्यते । स्तृञ् । प्रेस्त्रोऽयञ्
इतिघञ् । भावेवा ॥

प्रस्तारितः । त्रि० प्रकीर्णं । विचित्रं ॥

प्रस्तार्यम् । न० नेत्ररोगभेदे ॥ त-

स्यलक्षणम् । प्रस्तार्यमृतनुस्तीर्णश्या
वंरक्तनिभंसिते । इतिमाधवकरः ॥

अपिच । समन्ताद्विस्तृतः श्यावो-

रक्तोवामांससंश्रयः । सन्निपातेन-

दोषाणांप्रस्तार्यमृतदुच्यते ॥ तस्यौ

षधंयथा । कतकस्वफलंशङ्ख-

चूषणंसेम्बवान्वितम् । फेनोरसा

ञ्जनंजौद्रंविडङ्गश्चमनः शिला ॥

कुक्कुटोगडकलापानिवर्तिरेषाव्यपो

हति । तिमिरंपटलंकाचमर्मशुक्रं

तथैवच ॥ कण्डुक्लेदारुदंहन्तिमल-

माशुमुखावतीति ॥

प्रस्तावः । पुं० प्रसङ्गे ॥ प्रकरणे ॥ अ

वमरे ॥ प्रस्तवनम् । ष्टृञ् । प्रद्वस्तु

सुवङ्इतिघञ् ॥ पाञ्चभक्तिकस्यसा-

म्नोद्वितीयभक्तौ ॥ प्रारम्भे ॥

प्रस्तावना । स्त्री० आरम्भे ॥ प्रतिपा

दशार्थस्याकथायाम् । सूत्रधारेणस-

हनटौविदूषकाणांपरस्परविचित्रभा

षणे ॥ तस्यालक्षणंयथा । नटीवि-

दूषकोवापिपारिपाश्विंशकएववा ।

सूत्रधारेणसहिताः संलापंयत्रकु-

र्वते ॥ चिचैर्वाक्यैः स्वकार्यीत्यैः

प्रस्तुताच्चेपिभिर्मिथः । आमुखत

प्रस्थः

त्रविज्ञेयं नाम्नाप्रस्तावनापिसितिसा
ह्यिच्छदृष्णः ॥

प्रस्तिरः । पुं० पञ्चवादिरचितशय्या
याम् ॥

प्रस्तीतः । त्रि० } धूनिते ॥

प्रस्तीमः । त्रि० } संहते ॥ स्त्वैष्टैशब्द

सङ्घातयोः । क्तः । आत्वे क-

ते० संयोगादेरिच्छस्यासिद्धत्वात्०-

पूर्व० स्त्वः । पृ० पूर्वस्येति सम्प्रसारणे

पूर्वरूपेचकृतेहलइतिदीर्घः । प-

श्चाद्यणत्त्वादंतत्त्वयोर्विरहान्ननत्व-

म् । प्रस्थोन्यतरस्यामिति० निष्ठा

तस्यपाचिकीमः ॥

प्रस्तुतः । त्रि० उपस्थिते ॥ प्रति

पत्रे ॥ प्रकरणप्राप्ते । प्राकरणिके ।

प्रासङ्गिके ॥ निष्पन्ने ॥ प्रकर्षस्तुति-

युक्ते ॥

प्रस्तुतिः । स्त्री० प्रच्यन्नस्तुती ॥

प्रस्तृतः । त्रि० अन्तरिते ॥

प्रस्तोता । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥ प्रस्तौ-

ति । ष्टृञ् । बहुलमन्यत्रापीति-

टन् ॥

प्रस्तोभः । पुं० परिहासे ॥ प्रोत्साहे ॥

प्रस्तोभितः । त्रि० उपहसिते ॥

प्रस्थः । पुं० न० चतुष्कुडवरूपेधान्य

मानभेदे ॥ चत्वारः कुडवाः प्र-

स्थः ॥ आठकचतुर्थभागे । पर्वतै

कदेशे । सानौ ॥ उन्मितवस्तुनि ॥

द्विशरावपरिमाणे ॥ इ० वै० प० ।

प्रसूतः

वमनेचविरकेचतथाशोणितमोक्ष-
णे । अर्द्धचयोद्दशपलंप्रस्थमाहुर्मनी
षिणः ॥ अर्द्धचयोद्दशपलं सार्द्धषट्
कम् ॥ विस्तारे ॥ यथा । दीर्घेपुस्थे
समानञ्चनकुर्यान्मन्दिरं बुधद्विति ॥
प्रकर्षेणतिष्ठति । षा० । आतस्योप
सर्गद्व०कः प्रतिष्ठन्ते ऽस्मिन्नऽनेन
वा । घञर्थेकोवा ॥ प्रकर्षस्थितिर्वि
शिष्टे ॥

प्रस्थपुष्पः । पुं० स्वल्पपत्र तुलस्याम्
। मरुचके । मरुचा० इ० भा० ॥
प्रस्थेसानौपुष्पति । पुष्प० । अच् ॥
प्रस्थानम् । न० विजिगीषोःपुयाणे ।
यात्रायाम् । ब्रज्यायाम् । अभिनि
याणे ॥ गमनमात्रे ॥ प्रपूर्वात्ति
ष्ठतेल्युट् ॥

प्रस्थानविधुः । पुं० गमनव्याघाते ॥
प्रस्थापितः । त्रि० प्रतिशिष्टे । प्रेरिते ।
पठायाम् । इ० भा० ॥ प्रकर्षेण
स्थापिते ॥

प्रस्थायी । त्रि० प्रस्थास्यतितस्मिन् ॥
षा० । प्रेस्थद्विति इनिर्गित् ॥
प्रस्थिका । स्त्री० अस्वष्ठायाम् ॥
प्रस्थितः । त्रि० कृतप्रस्थाने ॥ प्रष्ठा०
। क्तः । द्यतिस्यतीतीत्वम् । नि-
र्गच्छति ॥

प्रसूतः । पुं० स्नानार्थकटाहविशेषे ॥
प्रसूतान्यस्मिन् । स्ना० । घञर्थेकवि
धानंस्थास्नापाव्यधिहिनियुद्धार्यम् ॥

प्रसूदः

प्रसूटः । त्रि० प्रफुल्ले ॥ प्रकर्षेणस्फु
टः ॥

प्रसूटितः । त्रि० विकसिते । प्रक
र्षेणस्फुटितः ॥

प्रसूरितः । त्रि० पुचलिते ॥ प्रील्ल
सिते ॥

प्रसूटनम् । न० शूर्पे ॥ ताडने ॥
विकाशने ॥ प्रसूट्यतेऽनेन । स्फु
ट् । करणेल्युट् ॥ पचने ॥

प्रस्रवः । पुं० प्रवाहे ॥ स्रवणंस्रवः ।
स्रुगतौ ॥ ऋदोरप् । प्रकृष्टः स्र-
वः ॥ क्षीरादेर्द्रवद्रव्यस्यचरणे ॥

प्रस्रवणः । पुं० किष्किन्धासमीपव
र्तिनिगिरिविशेषे ॥ माल्यवत्पर्व
ते ॥ स्वदे ॥ न० पर्वतस्थानभेदे
स्रवज्जलस्थितौ० पर्वतमूलाद्वहिः
स्रवज्जलेवा । उत्स्रे । भर्ना० इ०
भा० ॥ तज्जलगुणायथा । प्रस्रवण
जलंस्वच्छं लघुमधुरं रोचनञ्चदीपन
कृदितिराजनिर्घण्टः ॥ स्रवन्त्यापोऽ
स्मात् । स्रु० । भीमादयद्व० कृत्यल्यु
ट्वा० अपादानेल्युट् ॥ प्रकर्षेणचरणे ॥

प्रस्रावः । पुं० मूत्रे । पिसाव० इ०
भा० ॥ प्रस्रायते । स्रुप्रस्रावे ।
प्रदुस्रस्रुवद्वतिघञ् ॥

प्रस्रुतः । त्रि० बहति ॥

प्रस्रानः । पुं० उच्चैः शब्दे ॥ प्रकृ
ष्टः स्नानः ॥

प्रसूदः । पुं० अतिशयघर्मे ॥ तदौ

प्रहरकालिका

षधंयथा । चन्द्रलंकुङ्कुमंमांसीकपू
रोजातिपत्रिका । जातीकक्कीलपू
गानांलवङ्गस्यफलानिष ॥ अगुरु
शीरकाश्मर्यः कुष्ठं तगरनालिका
गोरोचनाप्रियङ्गुश्च ओलमदनकंन
खम् । सरलः सप्तपर्णशलाचाचा
मलकीतथा । कर्बूरकःपद्मकञ्जपते
स्तैलंप्रसाधितम् । प्रस्वेदमलदौ
गन्धकगडकुष्ठहरंपरम् । पुमान्
युवास्याचक्रुक्राश्र्यः स्त्रीणांचाल्यन्तव
स्रभः ॥ स्त्रीशतं गच्छते रुद्रवन्ध्या
पिलभते सुतम् ॥ इति गारुड १६८
अध्यायः ॥

प्रहतः । त्रि० विलते ॥ क्षुभे ॥ प्र
हन्यस्मि । हन० । क्तः ॥ प्रक
र्षेणहिंसिते० गते० च ॥

प्रहरः । पुं० दिवसस्य चतुर्थंशे । अहो
रात्रस्याष्टभागेकभागे । यामे । प्रहर०
इ० भा० ॥ प्रहियते टकादिरस्मिन्
। ह्रञ् । पुंसिसंज्ञायामितिघः ॥
प्रहरकुटवी । स्त्री० कुटुम्बिनीक्षुपे ॥
प्रहरणम् । न० शस्त्रमात्रे । आयुधे ॥
प्रहियतेऽनेन । ह्रञ्० । करणेति
ल्युट् ॥ अग्नीप्रक्षेपे इति कर्ममीमां
सकाः ॥ युद्धे ॥ प्रहारे ॥ स-
गणे ॥ ऽः ॥

प्रहरकालिका । स्त्री० शर्कराप्रभेदे ॥
ननभनलगिति प्रहरणकालिका ॥ य
था । व्यथयति कुसुमप्रहरणकालिका

प्रहाणः

प्रमदवनभवात्तवधनुपितता । विरह
विपदिमेशरणमिहततो० मधुमथन
गुरुस्मरणमविरतम् ॥

प्रहरी । त्रि० प्रहरवति । पहरवारो०
इ० भा० ॥

प्रहर्ता । त्रि० प्रहारकर्त्तरि । मारके
॥ प्रहरति । प्रहृजस्तृच् ॥

प्रहर्षः । पुं० प्रमोदे ॥ प्रकृष्टो हर्षः ॥

प्रहर्षणः । पुं० एकदेहे । बुधयहे ॥

त्रि० हर्षविशिष्टे ॥ हर्षकारके ॥

प्रहर्षणी । स्त्री० अतिजगतीप्रभेदे ॥

तस्यालक्षणं तथा । स्त्रीञ्चौगस्त्रि

दशयतिः प्रहर्षणीयम् । अपिच ।

व्याशाभिर्मनजरगाः प्रहर्षणीयम् ।

इ० ॥ लक्ष्यं यथा । गोपीनामधर

सुधारसस्यपानैरुत्तुङ्गस्तनकलसोप

गूहनैश्च । आश्रयैरपिरतिविभ्रमैर्मु

रारेः संसारेमतिरभवत्प्रहर्षणीह

॥ हरिद्रायाम् ॥

प्रहसनम् । प्रहासे ॥ आक्षेपे ॥ रूपका
न्तरे ॥ हसे० । ल्युट् ॥

प्रहसन्ती । स्त्री० पूथ्याम् ॥ वासन्ध्याम्

॥ प्रहसति । हसेहसने । लट्ः श

तृ । उगित्वान्डीप् । शपथनीरि

तिनुम् ॥ प्रकर्षेणहसन्ध्याम् ॥

प्रहस्तः । पुं० अपेटे । प्रतले ॥ प्रस-

तोहस्तः । प्रादयोगतैतिसमासः

॥ रावणस्यसेनापती ॥

प्रहाणः । पुं० क्षये ॥ कृत्यचद० गत्व

प्रहृत :

म् ॥

प्रहारः । आघाते । चोट० फट० इभा०

॥ प्रहरणम् । हृञ्० ॥ घञ्० ॥

शान्ते भीतेत्यक्तशस्त्रे पतितेवालके

तथा । प्रहरन्ति नवीरास्ते धर्मपुंस

नातनः ॥

प्रहारवल्ली । स्त्री० मांसरोहिण्याम् ॥

प्रहासः । पुं० अट्टहासे । शिवे ॥ न

टे ॥ सोमतीर्थे ॥ अत्यर्थहासे । अनु

चिताचरणप्रकाशनेनलज्जीत्पादने

॥ प्रहसनम् । हसे० । घञ्० ॥

प्रहासी । पुं० वासन्तिके । विदूषके ।

प्रीतदे । भाण्ड० इ० भा० ॥ प्रकृष्ट

हासयति० हसतिना । णिनिः ॥

प्रहासीऽस्यास्तिवा । इनिः ॥

प्रहिः । पुं० कूपे ॥ प्रहियते । प्रिहर

तेः कूपेइति० इनि० ॥

प्रहितम् । न० सूप् ॥ चि० प्रजिप्ते ॥

प्रेरिते ॥ प्रधीयतेस्म । डुधाज्०

क्तः । दधातेर्हिः ॥

प्रहीणः । चि० विगते । परित्यक्ते ।

। विहीने ॥ ओहाक्० । क्तः ॥

घुमास्थेतीत्वम् । ओदितश्चि तिनि

ष्ठातस्यनः ॥

प्रहीणदोषः । चि० नितान्तनिर्मलस्वा

न्त ॥ प्रहीणाः दोषारागादयो

यस्य ॥

प्रहृतः । पु० पञ्चमहायज्ञान्तर्गतभृत

यज्ञे ॥ प्रकर्षेणह्यते । हु० । क्तः

प्रहेलिका

प्रहृष्टः । चि० सन्तुष्टे ॥ प्रकर्षेणहृ
ष्टे ॥प्रहेणकम्) न० पिष्टकविशेषे । वाय
प्रहेलकम्) न० नै ; वाचनके । ब्रलो

पायने । वायना० इ० भा० ॥

प्रहेलिका । स्त्री० प्रवह्लिकायाम् ।

प्रश्रहृत्याम् । दुर्विज्ञानार्थप्रश्ने ।

पहेली० इ० भा० ॥ लक्षणं यथा ।

व्यक्तौकृत्यकमप्यर्थस्वरूपार्थस्यगोप

नात् । यत्रवाद्यान्तरावर्धेकथ्यते

साप्रहेलिका ॥ साहिधार्थीचशाब्दी

चप्रख्याताप्रश्नशासने । आर्थीस्या

दर्थविज्ञानाच्छाब्दीशब्दविभागतः

॥ आर्थीयथा । तरुण्यालिङ्गितः

कण्ठे नितम्बस्थलमाश्रितः । गुरु

णांसन्निधानेपिकः कूजतिमुहुर्मुहुः

॥ पानीयकुम्भइति ॥ शाब्दीयथा ।

सदारिमध्यापि नवैरियुक्तानितान्तर

क्ताप्यसितैवनित्यम् । यथोक्तवादि

न्यपिनैवदूतौकानामकान्ते तिनिवेद-

याशु ॥ सारिका । इति ॥ एवम्०

सोदर्यवर्षेणनितान्तमादौ सम्भावि

तोनिर्गतभीः समीमः । राजन्भ

वद्वाहुबलेनतुल्यो निगूढनामात्रक

विव्रवीति ॥ अस्याअर्थः । आदौमो

त्० उकारसहितः । भीमोनि

र्गतभीः मकारः । अर्थवर्षेणस्वा

मिवाचकेनपतिशब्देनसम्भावितः

पश्चाद्युक्तः । भवद्वाहुबलेनतुल्यो

प्रह्वीभूत :

दीर्घः । तथाच० उमापतिरितिक
वेर्नामाचनिगूढम् । प्रहेलिकायाम्
नीयार्थस्वदूरान्वयादिनदूषणमिति
ज्ञेयम् ॥ प्रहेलयति० अभिप्रायंसूच
ति । हिलभावरणे । कृन्शिल्पि
संज्ञयोरितिकृन् ॥

प्रह्वन्नः । प्रि० हृष्टे । प्रमुदिते । प्री
ते ॥ प्रह्वान्यतेस्म । ह्लादीमुखे च
क्तः । रदाभ्यामिति नत्वम् । ह्लादो
निष्ठायामिति ह्रस्वः ॥

प्रह्लादः । पुं० निनदे । शब्द० हर्षे । प्रमो
दे ॥ प्रह्लादे । परमभागवते हिरण्य
कशिपोः पुत्रे ॥ प्रकर्षेण ह्लादय-
ति० आनन्दयति० परमसात्त्विकत्वे
न सर्वान्० इति प्रह्लादोदैत्यानां मध्ये
भगव तोविभूतिः ॥

प्रह्वः । प्रि० प्रवणे । नम् । नते । नम
नशीले ॥ अनुकूले । प्रह्वयति ।
ह्वे ज्स्पर्शायां शब्द० च । कविधौ सर्व
च प्रसारणभ्यो डइति डः ॥ प्रह्वयतेऽ
सौ । ह्वे ज्० । सर्वनिघृष्टे तिसा
धुः । आकारवकारयोर्लोपिः । ज
हातेर्वा । आसक्तौ ॥ शिरसानम्
॥ महति ॥ यथा । तदा प्रह्वः सर्व
कार्यविघ्नानशयन्तुमेषिवे० इति देवीभा
गवतम् ।

प्रह्वत्वम् । न० शिरसानती ॥

प्रह्वीभूतः । प्रि० प्रणते । शिरसानम् ।
नमस्कृतवति ॥

प्रकारः

प्रांशुः । प्रि० उच्चे । उन्नते । तुङ्गे ॥
प्रकृष्टाचंशवोऽस्य ॥ जगत्त्रयक्रम
माणे भगवति वामने ॥ तोयेतुपति
तेहस्ते वामनो भूद्वामनः । सर्वदेव-
मयरूपं दर्शयामास वैविभुः ॥ भूः
पादो० द्यौः शिरश्चास्य चन्द्रादित्यौ
चचक्षुषी । इत्यादिविष्वरूपं दर्शयि
त्वा० तस्य विक्रमतो भूमिं० चन्द्रादि
त्यौस्तनान्तरे । नभः प्रक्रममाणस्य
नाभ्यान्तौ समवस्थितौ ॥ दिवमाक्र
ममाणस्य जानुमूलव्यवस्थिताविति
प्रांशुत्वं दर्शितं० ह० वं० ॥

प्राकरणिकः । प्रि० प्रकरणागते ॥

प्राकषिकः । पुं० पिङ्गे । मायान-
र्तके ॥ परदारो प्रजीविनि ॥ प्राक
षति । कपहिसायाम् । प्राडिर्षणा
कष इति किकन् ॥

प्राकास्यम् । न० महादेवस्याष्टविधैश्व
र्यान्तर्गतैश्वर्यविशेषे ॥ स्वच्छन्दानु
मती । अवसर्गे । स्वाच्छन्दानुमन
ने ॥ प्राकास्यमिच्छानभिघातः ।
यतो भूमावुन्मज्जति० निमज्जति च०
यथोदके ॥ प्रकामस्य भावः । प्यञ् ॥

प्राकारः । पुं० वरणे ॥ सान्नि । व-
प्रोदर्यन्यत्रदा० इष्टकादिरचितवेष्ट
ने ॥ अस्य परिमाणं यथा । ऊर्ध्वं
विंशतिहस्ते भ्यो नैबक्षुर्धाद्गृहं गृही ।
ऊर्ध्वं विंशतिहस्ते भ्यः प्राकारं नशु
भप्रदम् ॥ तस्य द्वारमानम् । प्रस्थेह

प्राकृतज्वर :

स्तद्वयात्पूर्वदीर्घहस्तत्रयंतथा । गृ
हिणांशुभदंढारंप्राकारस्यगृहस्यच ।
नमध्यदेशेकर्तव्यं किञ्चिन्न्यूनाधि
केशुभमिति । ब्र० पु० ॥ प्रक्रिय-
ते । डुकृञ्० । कर्मणिघञ् । उप
सर्गस्यघञ्जीतिदीर्घः ॥

प्राकृतः । चि० नीचे । पृकृष्टमहृत
मकार्यमस्य ॥ स्वाभाविके ॥ शा-
स्त्रासंस्कृतवुञ्जी । बालसमे ॥ सं-
स्कृतेतरभाषायाम् ॥ संस्कृतपृकृ
तिके । भाषाप्रभेदे ॥ प्रकृतौसंस्कृ
तेभवः । ततन्नागतीवा । तत्रभवः
ततन्नागतइतिवाऽण् ॥ पुं० प्रलय
विशेषे । प्रकृतौसंस्थितं व्यक्तमतीत
प्रलयेतुयत् । तस्मात्प्राकृतसंज्ञीय
मुच्यतेप्रतिसञ्चरः ॥ प्रकृत्यासिद्धः ॥
पुं० प्रकृतिप्रवर्त्तकेभगवति ॥ गु
णविशेषे ॥ यथाशैवानामतेधर्मज्ञा
नशैराज्ञादयोषुद्विगुणाभावसंज्ञया
विज्ञाताः । तेचसांसिद्धिकाः । दैन
यिकाः प्राकृताश्चेतित्रिधाभवन्ति
। तत्रप्रीकृतोदेहसंयोगेव्यक्तः स्वप्रा
दिवोधवत् । यः स्वप्नमदमूर्च्छाप्रवृ
त्तस्य० यथाप्रस्तुतसंस्कारइवदेहसं
योगएव व्यज्यतेनदेहापायेपिसप्रा
कृतोनामगुणोविज्ञेयः । इतिशै
वाः ॥ वि० प्रकृतिसम्बन्धिनि ॥

प्राकृतज्वरः । पुं० ऋतुज्वरे ॥ यथा ।
वर्षाशरद्वसन्तेषुतिष्वृतुषुक्रमेषुवा

प्राकृतमानुषः

तपित्तकफज्वराः । यथा । वर्षा
शरद्वसन्तेषुवाताद्यैः प्राकृतक्रमा
त् । इति ।

प्राकृतदोषः । पुं० वर्षाशरपद्वसन्तेषुक्र
मेणकुपितेषुवातपित्तकफेषु ॥ यथा
। चयप्रकोपप्रशमाःपित्तस्यप्राहृडा
दिषु । श्लेष्मणः शिशिराद्येषुवायो
र्धर्मादिषुतिषु ॥ इतिरचितः ॥

प्राकृतप्रलयः । पुं० प्रकृतेर्लये ॥ य०
निर्गुणस्यचनित्यस्य चाद्यन्तरहित-
स्यच । निमेषाणांसहस्रेणप्रकृतेर्द
ण्डउच्यते ॥ षष्टिदण्डात्मकस्तद्यवा
सरस्यप्रकीर्तितः । मासस्विंशति-
वाराचैर्वर्षेहादशमासकैः ॥ एवञ्च
तेशताब्देचश्रीकृष्णे प्रकृतेर्लयः ॥ प्र
कृत्यांचप्रलीनायांतदैवप्राकृतोलयः
। सर्वाः संहृत्यसाचैकामहाविष्णोः
प्रसूयया । कृष्णवत्सिलीनाचमू-
लप्रकृतिरीश्वरी ॥ इ० ब्र० ॥ अपि-
च का० पु० ॥ प्रकृतौसंस्थितोय
स्मात्सर्वस्तन्मात्रसंज्ञयः । अह-
ङ्कारमहत्तत्त्व गतीयत्प्राकृतोलयः
॥ प्रकृतौसंस्थितोव्यक्तमतीतप्रलय
स्तुयत् । तस्मात्प्राकृतसंज्ञीयमुच्य
तेप्रतिसञ्चरः ॥ इ० ॥

प्राकृतमानुषः । पुं० सामान्यमनुष्ये
॥ यथा । एकादशचमूनायंभीमपादे
नमास्पृश । पञ्चानामपियोभर्त्ता
नासौप्राकृतमानुषः ॥

प्रागभाव :

प्राकृतमिच्चम् । न० स्वदेशव्यवहितदे
शावस्थितैराजनि ॥
प्राकृतशत्रुः । पुं० एकविषयाभिनिवे
शिनिनृपादौ ॥
प्राकृतिकः । पुं० बन्धविशेषे ॥ सच-
प्रकृतावात्मज्ञानात्० यप्रकृतिमुपा
सतेतेषांभवति । योवायुपुराणे० प्र-
कृतिलयादित्युच्यते । पूर्णशतसह-
स्रन्तुतिष्ठन्त्यव्यक्तचित्तकादिति ॥
त्रि० प्रकृतिधिकारे । प्रकृतिसम्ब-
न्धिनि ॥
प्राक्कूलः । त्रि० प्रागये ॥
प्राक्तनः । त्रि० प्राग्भवे ॥ कालवा-
चिनोऽव्ययात्प्युच्युलौ ॥
प्राक्तनकर्म । न० अदृष्टे । भाग्ये ॥
पुराकृतकार्ये ॥
प्राक्फलः । पुं० पनसे ॥
प्राक्फलाणी । स्त्री० पूर्वफलान्या-
म् ॥
प्राक्फलाणीभवेः । } पुं० दृहस्पतौ
प्राक्फालानः । } जीवे । चित्र
प्राक्फालान्येयः । }
शिखण्डिजे ॥ तीक्ष्णतायाम् । प्र-
खरत्वे ॥
प्रागभावः । पुं० कार्यस्योत्पत्तेः पूर्वं
वर्त्तिनि० अभावविशेषे ॥ सच० अ-
नादिः सान्तः । आकाशादावति-
व्याप्तिवारणायसान्तइति । घटादाव-
तिव्याप्तिवारणायानादिरिति ता किं

प्राग्रहरः

काः ॥ विद्यमानस्येवघटस्यमृत्पि गढे
ष्वभावः प्रागभावः आविर्भावज
नकइतिसत्कार्यवादिनः ॥
प्रागल्भ्यम् । न० प्रगल्भतायाम् ।
प्रतिभातिशये ॥ यथा । प्रागल्भ्य-
हीनस्यनरस्यविद्या० शस्त्रं यथाकापु-
रुषस्यहस्ते । नटप्रिमुत्यादयतेशरी-
रेव्वस्यदाराद्वदशंनोयाः ॥ इ० ॥
स्त्रीणामयत्नजेभावविशेषे ॥ य० ।
प्रागल्भ्यौदार्यमाधुर्यशोभाधीरत्व-
कान्तयः । दीप्तिश्चा० यत्नजा० भाव-
हावहेलास्त्रयोङ्गजाः ॥ इ० ॥ प्रग-
ल्भस्यभावः । ष्यञ् । प्रागल्भ्यं प-
राभिभवसामर्थ्यमितिगीताभाष्य-
टीका ॥
प्रागुदीचीः स्त्री० पूर्वोत्तरदिशि ॥
प्राग्गमनम् । न० अगतोनिस्सरथे ॥
प्राग्ज्योतिषः । पुं० काजरूपे । नर-
कासुरपुरे ॥ अत्रैवहिस्थितोव्रह्माप्रा-
ङ् नक्षत्रं ससर्ज ह । ततः प्राक्
ज्योतिषाख्येयं पुगीशक्रपुरीसमा ॥
प्राग्भद्रपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदनक्ष-
त्रे ॥
प्राग्भागः । पुं० पर्वतादेरग्रभागे ॥
प्राग्भारः । पुं० प्राकृतिविशेषे ॥ प-
र्वताग्रभागे ॥ तट ॥
प्राग्रहरः । त्रि० प्रधाने । अष्टे ॥ प्र-
कृष्टमयम् । प्राग्रहरति । हरतेरनु-
द्यमनेच् ॥

प्राङ्न्याय :

प्रायाटम् । न० अक्ष्णीदधनि ॥
 प्रायाः । त्रि० अयो । श्रेष्ठे ॥ प्रकृ-
 ष्टीयाः ॥
 प्राग्वंशः । पुं० घृताधारगृहात्पूर्व
 गृहे । पत्नीशालास्ये । हविः शा
 लायाः पूर्वभागेयजमानादीनांस्थि
 त्थर्येगेहे ॥ प्राञ्चति । अञ्चु० । ऋ
 त्विगादिनाक्विन् । प्राग्० वंशः
 गोत्रंस्थूणावाऽत्र ॥ यज्ञशालायाःपूर्व
 पश्चिमस्तम्भयोरर्पितेपूर्वपश्चिमायते
 काष्ठे ॥
 प्राघातः । पुं० युञ्जे ॥ प्रकृष्टत्राघा-
 तीयस्मिन् ॥
 प्राघारः । पुं० घृतादिचरणे । घ्राते ॥
 प्राघरणम् । घृत्तरणदीप्त्योः । घ-
 अञ् । उपसर्गस्यघञौतिदीर्घः ॥
 प्राघुणः ।) पुं० अति-
 प्राघुणिकः ।) पुं० थौ ॥
 प्राघूर्णः । पुं०) पुं० अति-
 प्राघूर्णिकः ।) थौ ॥
 प्राङ्गः ।) पुं० पणत्र-
 प्राङ्गः ।) पुं० वाद्ये ॥
 प्राङ्गणम् । न० अङ्गने । चत्वरे । अजि
 रे । अंगना० अंगन० इ० भा० ॥ सू
 र्यविहस्यतस्यदोषोयथा । अभद्रदंसू
 र्यवेधंप्राङ्गणञ्चतथैवचेति ॥ अभि-
 व्यक्तिस्थाने । गृहाद्विहस्यले ॥ प-
 णववाद्ये ॥ प्रकृष्टम् अङ्गनम् ॥
 प्राङ्न्यायः । पुं० चतुर्वीतरान्तर्ग

प्राचिका

तो सरविशेषे ॥ यत्राभियुक्तएवंब्रू
 यात् । अस्मिन्नर्थेऽनेनाहमभियुक्त-
 स्तत्रचायं व्यवहारमार्गेणपराजित
 इति । उक्तञ्चकात्यायनेन । आचा
 रेणावसन्नोपिपुनर्लेखयत्वेयदि । सी
 भिधेयोजितः पूर्वप्राङ्न्यायस्तुस-
 उच्यते ॥ इ० ॥
 प्राक् । अ० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥ पूर्व-
 काले ॥ प्राचिदेशे० प्राचोदेशात्०-
 प्राङ्देशोवा । दिक्कृद्भ्यः स-
 प्रमोपञ्चमीपृथमाभ्योदिग्देशकालि-
 ष्वस्तातिरिति० अस्तातिः । अञ्चि-
 ल्क । एवंदिशि० कालिच ॥ इहक
 स्मान्नभवति० पूर्वस्मिन्देशेवसतीति
 । नैषदोषः । देशविशेषणमेतत् ।
 इ० भाष्यम् ॥ योहिदेशेनविशेष्यमा
 णोदेशोभवतिततः प्रत्ययो० नवि
 शेषणादित्यर्थः ॥ पूर्वस्मिन् ॥ अ
 वान्तरे ॥ अग्रे ॥ प्रभाते ॥ अतीते ॥
 प्राङ् । त्रि० पूर्वदिशि ॥ पूर्वदेशे ॥
 पूर्वकाले ॥ प्रकर्षणाञ्चति । सु-
 प्युपपदेअञ्च ऋत्विगादिनाक्विन् ।
 अनिदितामितिनलोपः । उगिद-
 चामितिनम् । संयोगान्नस्यलोपः ।
 नुमोनस्य० अङ्गनप्रत्ययस्य तिकुत्वे-
 नङकारः ॥
 प्राचिका । स्त्री० दृष्टे । डांस० इ०
 भा० ॥ पश्चिमिदिशि ॥ प्राञ्चति ।
 अञ्चु० । कृत् । इत्त्वम् ॥

प्राचीनवर्हि :

प्राची । स्त्री० पूर्वस्यांदिशि । पूज्य
पूजकयोरग्रं ॥ यत्रैवभानुस्तुवि
यत्युदेतिप्राचीतितांविद्विदोवद
न्ति । तथा पुरः पूजकपूज्ययोश्च
सदागमज्ञाः प्रवदन्तितन्त्रे ॥ प्रा
थम्येऽत्रप्रशब्दः । प्रथममञ्जलिप्रा
प्नोतिसूर्यम् । अष्ट,० । ऋत्वि
गादिनाक्निन् । उगितश्चेऽपीप् ॥
प्राचीनम् । न० वृती । प्राचीरे ॥
त्रि० प्राग्भवे । पूर्वदिग्देशका
लभवे ॥ प्राचि ॥ प्रागेव । विभा
षाश्चेरदिक् स्त्रियामिति० खः ॥
प्राचीनपनसः । पुं० विल्वि । गोह
रीतक्याम् ॥
प्राचीनयोग्यः । पुं० वेदप्रसिद्धेसत्य
योग्याख्यमुनौ ॥ प्राचीनयोगस्य
गोत्रापत्यम् । गर्गादित्त्वाद्यञ् ।
बहुत्वे प्राचीनयोगाः ॥
प्राचीनवंशः । पुं० कर्ममीमांसाप्र
सिद्धे । मण्डपविशेषः । यस्य
मण्डपविशेषस्योपरिवंशाः प्राग
याभवन्ति सप्राचीनवंशं इत्युच्य
ते ॥
प्राचीनवर्हिः । पुं० इन्द्रे ॥ पृथोः
प्रपौत्रे० प्रचेतसांपितरि० राज
र्षिविशेषे ॥ प्राचीनायाः कुशा
स्तस्यपृथिव्यांविश्रुतामुने । प्राची
नवर्हिरभवत्ख्यातो भुविमहाव
लः ॥

प्राचीपति :

प्राचीनशालः । पुं० वेदप्रसिद्धेमुनि
विशेषे । श्रीमन्यवे ।
प्राचीना । स्त्री० वनतित्तिकायाम्
। पाठायाम् । आकनादि० इ० गी०
भा० ॥ नाकुल्याम् । राज्ञायाम्
॥ प्राचिभवा । विभाषाश्चेरिति
खः । टाप् ॥ प्राग्भवायाम् ॥
प्राचीनामलकम् । न० वारिवदरे ।
पानीयामलके ॥ प्राचीनामलकं
दोषत्रयजिदगरघातिच ॥
प्राचीनावीतम् । न० अपसव्ये ।
श्राद्धादीषामकरेवहिष्कृतेसति०
दक्षिणस्कन्धापितयज्ञसूत्रे । विप
रीतधृतयज्ञोपवीते ॥ तथाहि
। सव्यंवाहुंसमुष्ट्यदक्षिणे तुधृतं
द्विजाः । प्राचीनावीतमित्युक्तं
पितृकर्मणियोजयेत् ॥ प्राची
नंप्रदक्षिणमावीयते स्म । अज०
। अजेव्यंघञपोः ॥ वीगत्यादि
षुवा ॥ क्तः ॥ यद्वा । प्राचीनं
प्रदक्षिणराजतिस्म० आवितिस्मवा
गत्यर्थेतिक्तः ॥
प्राचीनावीती । पुं० अपसव्यवतिद्विजे
॥ वामपाणाबुद्धेदक्षिणस्कन्धस्थि
ते वामकक्षावलम्बे यज्ञसूत्रेवस्त्रे
वाप्राचीनावीतीद्विजोभण्यते ॥
प्राचीनावीतमस्यास्ति । अतद्वनि
ठनावितीनिः ॥
प्राचीपतिः । पुं० इन्द्रे ॥

प्राजनम्

प्राचीरम् । न० प्रान्ततोष्ठती । यामादे
रन्ति कण्टकादिवेष्टने ॥ दुर्गार्थं नग
रादे : प्रान्तभागेवेणुकण्टकवेत्तादि
मयीवृत्तिर्वेष्टनिकेतिकश्चिद्भरत :
॥ सृन्मय्यामपिष्ठतीप्राचोरमुपचा
रादितिस्वाभ्याद्यः ॥ प्राचीयते
। प्राङ्पूर्वाञ्चञ्चयने । शुसिचि
मीनां दीर्घश्चेति क्रन्दीर्घौ ॥
प्राचेतसः । पुं० प्राचीनवर्हि राज
पुत्रेषु ॥ सान्तनिच्यबहुवचनान्ती०
यम् ॥

प्राचेतसः । पुं० वाल्मीकिमुनी ।
रामायणप्रवक्तारि ॥ प्रचेतसोऽपत्यम्
। अण् ॥

प्राच्यः । पुं० शरावच्यानद्यामर्यादा
याः प्राग्दक्षिणदेशे ० देशान्तरे
॥ यथा । अङ्गावङ्गामङ्गरकाञ्चल
गिरिवर्हिगिराः । ततः प्रवङ्गामा
तङ्गामलयामलवर्त्तिकाः ॥ सुहो
त्तराः प्रविजयाभार्गवाङ्गेयमाल
वाः । प्राग्ज्योतिषाश्च पुण्ड्राश्च
विदेहास्ताम्रलिप्तकाः ॥ सात्वामाग
धगोनर्दाः प्राच्याजनपदाः स्मृताः
॥ इ० मत्स्यपुराणम् ॥ त्रि०
पूर्वदेशीये ॥ प्राच्यांभवः । य, प्रा
गितियत् ॥

प्राट् । पुं० प्रश्नकर्त्तारि ॥

प्राजकः । पुं० सारथी । सूते ॥

प्राजनम् । न० तोदने । वृषभादि

प्राजापत्यः

प्रीरणदण्डे ॥ प्रवीयतेनेन ।
अज० । ल्युट् । वायावितिवी
न ॥

प्राजापत्यः । पुं० प्रयागे ॥ जैनराज
भेदे । त्रिपृष्ठे ॥ प्रजापतेरपत्ये ।
देवे ॥ असुरे ॥ विवाहविशेषे । का
ये ॥ सहोभौचरतांधर्ममितिवाचा
नुभाष्यच । कन्याप्रदानमभ्यर्च्य प्रा
जापत्योविधिः स्मृतः ॥ पञ्चमव
त्सरे ॥ नीरोगाश्चनिरावाधामानवा
धिगतद्विषः । बहुक्षीरास्तथाः गा
वः प्राजापत्येवरानने ॥ ५ ॥ दैव
सर्गान्तरे ॥ प्रजापतेरपत्यम् ० प्रजा
। तिर्देवताऽस्य ० प्रजापतेरिवायंवेत्या
दर्थे ० दित्यदित्यादित्यपत्युत्तरपदाण्य
यः ॥ न० तपसि ॥ पुं० न०
द्वादशाहसाध्यं ब्रतविशेषे ॥ यथा०
त्यहंप्रातस्त्यहंसायंत्यहमद्याद्याचि
तम् । त्यहंपरञ्चनाश्रीयात्प्राजाप-
त्यंचरन्द्विजः ॥ अत्रयासपरिमाणा
पेक्षायामाहपराशरः । सायंद्वाविंश
तिर्यासाः प्रातः षड्विंशतिस्तथा
। अयाचितेचतुर्विंशः परंचानश
नंस्मृतम् ॥ कुक्कुटागुडप्रमाणश्चया
वान्वाप्रविशेन्मुखम् । एतंयासंविजा
नीयाच्छुद्धार्थकायशोधनम् ॥ हवि
ष्यश्चान्नमश्रीयाद्यथारात्रौतथादिवा
। त्रींस्त्रीष्यहानिशास्त्रीयान्यासा
नसङ्ख्याकृतान्यथा ॥ अयाचितं

प्राज्ञः

तथैवाद्यादुपवासस्यहंभवेदिति ॥
पुं० रोहिणीनक्षत्रे ॥ त्रि० प्रजा
पतिसम्बन्धिनि ॥

प्राजापत्या । स्त्री० यजुर्वेदीयोपाख्या
नयन्तीः प्राजापत्याम् । संन्यासश्रमपूर्व
कर्तव्यप्रजापतिदेवताकसर्वस्वदक्षि
णायामिष्टौ ॥ यथा । प्राजापत्यांनिरू
प्येष्टिं सर्ववेदसदक्षिणाम् । आत्मन्य
ग्नीन्समारोप्यब्राह्मणः प्रव्रजेद्गृ
हादिति ॥

प्राजिता । पुं० सारथी । यन्तरि ।
सूते ॥ प्राजति । अज० । तृच् ।
अन्तर्भावितग्यथीवा । वलादा-
वाह्येवातुकेवेष्यतइतिवीभावान ॥

प्राज्ञः । पुं० कल्किदेवस्यज्येष्ठेभात
रि ॥ परमात्मनि ॥ विदितवेदत
दुपकरणार्थे० विवेकिनि ॥ प्रज्ञाश्च
विनाशिस्वरूपानुभवरूपायस्यसप्रज्ञः
। प्रज्ञएवप्राज्ञः । प्रज्ञायण् ॥ पक्षिः
विशेषि । राजशुके । शतपत्रे । रा-
जसूत्रा० इ० भा० ॥ कारणशरी
राऽभिमानिनिजीवे । मलिनसत्त्वप्र
धानाविद्योपाधिकेजीवे ॥ भूतेभविष्य
तिवविषयेज्ञातृत्वंतथासर्वस्मिन्नपि
वर्तमानेविषयेज्ञातृत्वमस्यैवेतिप्रक
र्षेणजानातीति० प्रज्ञः । सएवप्राज्ञः
॥ सुषुप्तोपिहिभूतपूर्वगत्याप्राज्ञउ
च्यते ॥ प्रायेणश्चज्ञः त्रि० प-
ण्डिते ॥ पण्डितेचगुणाःसर्वमूर्खे

प्राङ्गुविवाकः

दोषाश्चकेवलम् । तस्मान्मूर्खसह
स्त्रेषुप्राज्ञएकोविशिष्यतइतिविष्णु
शर्मा ॥ दत्ते ॥

प्राज्ञता । स्त्री० विदित्वे ॥ यथा । पदं
पदाहमेकंवाचाहरेच्चसुभाषितम् ।
मूर्खोपिप्राज्ञतायातिनदौभिः सा
गरोयथा इति ॥

प्राज्ञमानी । त्रि० पण्डिताभिमानिनि ॥
प्राज्ञा । स्त्री० बुद्धिमत्त्याम् । धीमत्त्या
म् ॥ प्रज्ञाऽस्त्यस्याः । प्रज्ञाश्चार्चा
भ्योणः । टाप् ॥

प्राज्ञी । स्त्री० स्वयंज्ञात्याम् । प्राज्ञा
याम् ॥ प्रजानाति । ज्ञा० आतश्चोप
सर्गइतिकः ॥ प्र० अण् ॥

प्राज्यः । त्रि० प्रचुरे । प्रभूते । अदभे
॥ प्रवीयते । अज० ग्यत् । वा० वी
भावोन ॥ आज्यसम्पन्ने ॥ प्रभूतमा
ज्यंयस्यसः ॥

प्राञ्जलः । त्रि० सरले ॥

प्राञ्जलिः । त्रि० बह्वाञ्जली । कृतस
म्पुटकरयुगले ॥ भक्तिनर्म ॥
प्रकृष्टोमूर्ध्नि कृतोऽञ्जलिर्येन० यस्य
वा । प्रवहः । अञ्जलिर्येनवा ॥

प्राङ्गुविवाकः । पुं० अक्षदर्शके । विचारा
र्थराजनियुक्तपुरुषे । व्यवहारद्रष्टरि
! ऋणदानादीन्यष्टादशविवादपदा
निव्यवहाराः तेषांनिर्णेतारि । ज-
ज्० इति अङ्गरेजीभाषा ॥ प्रच्छनं
। प्रच्छन्तीप्सायाम् । क्विप्क्विप्रच्छि

प्राण :

श्रिस्रुद्र, कटप्र, ज्वां दीर्घाऽसम्प्रसार
णश्चेत्युणादिसूत्रेणक्विब्दीर्घी०सम्प्र
सारणाभावश्च । विवचनम् । घञ् ।
प्राट्चविवाकश्चप्राड्विवाकी० प्रश्न
विवेकावस्यस्तः । अर्शआद्यच् ।
प्रश्नविचारयोः कुशलद्वयर्थः ॥
यद्वा । षृच्छ्रतिवादिप्रातिवादिवा
क्यम्प्राट् । ष्ट्वी : शूडनुनासिकेचे
ति० शादेशः । विविच्यवक्तीतिवि
वाकः । घञ् । प्राट्चासौविवा
कश्चेति० प्राड्विवाकः ॥ यथा-
हुः । विवादानुगतंपृष्ठापूर्ववा
क्यंप्रयत्नतः । विचारयतियेना
सौप्राड्विवाकस्ततः स्मृतः इति
॥ अपिच । अर्थिप्रत्यर्थिनौपृच्छती
तिप्राट् । तयोर्वचनं विरुद्धाविरुद्ध
श्चसभ्यैः सहविविनक्तिविवेचयति
वेतिविवाकः । प्राट्चासौविवाक
श्चेतिप्राट्विवाकः ॥ उक्तञ्च । विवा
दानुगतंपृष्ठा ससभ्यस्तंप्रयत्नतः
। विचारयतियेनासौप्राड्विवाकस्त
तः स्मृतः ॥ इति ॥

प्राणः । पं० प्राणमनवति० नासाय
स्थानवर्तिनिवायी ॥ नासाय प्रत्य
क्षमुपलभ्यमानत्वात् । प्राणनिती
तिव्युत्पत्तेश्च ॥ तस्यकर्मवह्निर्मम
नम् । तस्यरूपम्० इन्द्रजीलप्रतीका
शंप्राणरूपंप्रकीर्तितम् । तस्यस्थाना
नि० आस्यनासिकार्भध्यवर्ततेनाभि

प्राणा :

मध्यगे । प्राणालयइतिप्राहुः पादा
ङ्गुष्ठेपिकेचनेतियोगार्णवः ॥ शरी-
रान्तः सञ्चारिणिबायी ॥ सचैको
प्युपाधिभेदात्प्राणापानादिकांसं-
ज्ञालभते ॥ इन्द्रियेषु ॥ प्राज्ञे०दी
जात्मनि ॥ समष्टिलिङ्गशरीराभिमा
निनिचैतन्ये० क्रियाशक्तिप्रधाने०
हिरण्यगर्भे ॥ हंसरथे । ब्रह्मणि ॥
इन्द्रमारुते ॥ बोले । गम्बरसे ॥ का
व्यजीवे ॥ बले ॥ धातुः पुत्रे ॥ प्रा
णित्तिअनेनवा । अच्० घञ्वा ।
अनितेरितिणत्वम् ॥ प्रसरणेन० अ
नितिवा ॥ यस्मिन्सतिजीवनम्०
यदपगमेचनभवति० सचवायुविशे
षोलोकेरुठः प्राणइति ॥ निष्वासो
च्छ्वासकासैस्तुप्राणोजीवसमाश्रितः ।
प्रयाणंकुरुतेयस्मात् तस्मात्प्राणः
प्रकीर्तितः ॥ त्रि० पूरिते ॥
प्राणाः । पं० भूमि० अमुषु ॥ अस
वः प्राणाइति० अमुप्राणशब्दाभ्यां
वहुवचनान्ताभ्यांपञ्च प्राणादवउच्य
न्ते पुनरेकैकाभिधानेवहुवचनम् ।
अतएव० प्राणोऽपानइत्युक्तम्० हृदि
प्राणोगुदेपानइत्यादिचदृश्यते ॥ अ
स्योत्पत्तिर्यथा । मिलितैस्तैस्तुप्राणो
भवतिपञ्चधेति । मिलितैः पञ्चभू
तानारजोशैः प्राणापानादिपञ्च
वृत्त्यात्मकः प्राणोभवतीत्यर्थः ॥
शरीरस्यपञ्चप्राणायथा । प्राणोपानः

प्राणधारणा

समानश्चोदानव्यानीचवायवः । शरीरस्थाद्रुमे० वृत्त्यमरः ॥ इमेप्राणाद्यपञ्चवायवः शरीरतिष्ठन्तितेचनियतस्थानस्थाः । यदाहुः । हृदिप्राणो गुदेपानः समानोनाभिसंस्थितः । उदानः कण्ठदेशेचव्यानः सर्वशरीरगङ्गति ॥ तेषांव्यापाराश्च यथा । अन्नप्रवेशनं० मूत्राद्युत्सर्गोऽन्नविपाचनम् । भाषणादि० निमेषादि० तद्व्यापाराः क्रमादमौ ॥ इति ॥

प्राणकः । पुं० सत्त्वजातीये । प्राणिमार्त्रे ॥ जीवकद्रुमे ॥ चोले । वस्त्रविशेषे ॥ बोले ॥

प्राणयः । पुं० वायौ ॥ तीर्थे ॥ प्रजापतौ ॥ बलवति ॥ प्राणिति । अन० । शीङ्शपिरुगमिबच्चिजीविप्राणिभ्योऽथः ॥

प्राणदः । पुं० जीवकद्रुमे ॥ भगवति ॥ न० जले ॥ रक्ते ॥ प्राणान्ददाति० चेष्टयति । प्राणान्कालात्मना द्याति० खण्डयतिवा । प्राणान्दापयति० शोधयतिवा । प्राणान्दातिलुनातिवा । आतङ्गतिकः ॥

प्राणदा । स्त्री० हरीतक्याम् ॥ ऋद्धिवृत्ते ॥ टाप् ॥

प्राणधारणा । स्त्री० असूनांधृत्यर्धमाहारे ॥ यथा । अग्रप्रदायभूतेभ्यः सीताथवरवर्णिनी । तयोरप्यद्दा

प्राणमयः

दुभाचोर्मधुमांसञ्चसम्भृतम् ॥ तयोस्तृप्तिमयोत्पाद्यवीरयोः कृतशौचयोः । विधिवज्जानकीपञ्चाच्चक्रसाप्राणधारणामित्यार्षेरामायणे० अयोध्यावर्णनेदृष्टम् ॥

प्राणनम् । न० जीवने ॥ पुं० गले ॥ त्रि० आप्यायनकरे ॥

प्राणनाथः । पुं० पत्न्यौ ॥ यमे ॥ त्रि० प्राणाधिपे ॥ प्राणानांनाथः ॥

प्राणन्तः । पुं० रसाञ्जने ॥ वायौ ॥

प्राण्यात् । अन० । रुहिनन्दिजीवि

प्राणिभ्यः षिदाशिषीतिभक्त् ॥

प्राणन्तौ । स्त्री० हिक्कायाम् ॥ क्षुति ।

हिक्कायाम् ॥ षित्त्वान्डीप् ॥

प्राणपणः । पुं० अतिप्रयामे ॥ प्राणः पणोयस्मिन् ॥

प्राणप्रतिष्ठा । स्त्री० प्रतिमायांजीवन्यासे ॥ प्राणानांप्रतिष्ठा ॥

प्राणप्रदः । त्रि० प्राणदातरि ॥

प्राणप्रदा । स्त्री० ऋद्धिनामकौषधी ॥

प्राणप्रददाति । डुदाञ्० । कः ॥

प्राणभास्वान् । पुं० अब्धौ । समुद्रे ॥

प्राणभृत् । पुं० जीवे ॥ प्राणान्विभर्ति । डुभृञ्० । क्षिप । तुक् ॥

प्राणमयः । पुं० द्वितीयकोषे । कर्मन्द्रियैः सहितेप्राणादिपञ्चकेः क्रियाशक्तिमतिकार्यरूपे ॥ अत्यक्रियात्मकत्वे नरजीशकार्यत्वम् ॥ स्थूलसमष्टिकारणीभूतेऽपञ्चीकृतपञ्चमहा

प्राणहारकम्

भूततत्कार्यात्मकेहिरण्यगर्भसूत्रेऽ-
मूर्तिराशौसूक्ष्मसमष्टौ ॥ पूर्णादिहे
बलयच्छन्नचाणाभ्यांयः प्रवर्तकः ।
वायुः प्राणमयीनासावात्माचैतन्य
वर्जनात् ॥

प्राणरोधः । पुं० नरकान्तरे ॥

प्राणलयः । पुं० मरणे ॥ परमात्मनि

। प्राणानालये ॥ प्राणलयेजातेऽस
ङ्गल्पविकल्पावप्रिमनसोनायासेन
लीनोभवतएव० प्राणमनसोर्दुग्धा
म्बुवन्मिलितत्वात् । तदुक्तम् ।
दुग्धाम्बुवत्सम्मिलिताबुभौतौतु
ल्यक्रियौमानसमानतौतौ । तत्रैक
नाशादपरस्यनाशस्तत्रैकवृत्तौप्यपर
प्रवृत्तिरिति ॥ प्राणलयेसङ्गल्पविक
ल्पलयेचसमाधिर्भवति ॥

प्राणवान् । पुं० जीवे ॥ प्राणोस्त्रास्थ
स्मिन्वा । मतुप् ॥

प्राणवित् । पुं० हिरण्यगर्भादिषु ॥

प्राणसंयमः । पुं० प्राणायामे ॥

प्राणसमा । स्त्री० पत्न्याम् ॥

प्राणस्पन्दनिरोधः । पुं० चित्तशान्
त्युपाये ॥ यस्तुवासनानामतिप्राव
ल्यात्० तास्त्यक्तंनशक्नोति० तस्यप्रा
णस्पन्दनिरोधएवोपायः । प्राणस्प
न्दवासनयोश्चित्तप्रेरकत्वात्० तयो
र्निरोधेचित्तस्यशान्तिरुपपद्यते ॥

प्राणहारः । पुं०) वत्सनाभे ॥ त्रि०

प्राणहारकम् । न०) असुनाशके ॥

प्राणायामः

प्राणा । स्त्री० विहगी विशेषे ॥ साचा

रुणगरुडयोः श्वश्रूः ॥

प्राणाचार्यः । पुं० वैद्ये ॥

प्राणास्थयः । पुं० आपत्काले ॥ प्रा

णानामस्थयीयस्मिन्सः ॥०

प्राणादिपञ्चकम् । न० प्राणापानव्या

नोदानसमानात्मके ॥

प्राणाधिनाथः । पुं० पत्न्यौ ॥ प्राणा

नामधिनाथः ॥

प्राणाधिपः । पुं० प्रिये । पत्न्यौ ॥

प्राणान्तः । पुं० प्राणावसाने ॥

प्राणापानी । पुं० अश्विनीकुमारयोः ॥

प्राणायामः । पुं० प्राणसंयमे । रेचक

पूरककुम्भकलक्षणप्राणनियहोपाये

॥ तथाचयोगसूत्रम् । तस्मिन्सति

श्वासप्रश्वासयोर्गतिविच्छेदलक्षणः

प्राणायामइति । तस्मिन्नासनस्थैर्ये

सतीत्यर्थः ॥ प्राणः प्रागुदितोवा

युरायामोस्यप्रखेदनम् । प्रेरणाकृ

ष्टिसंरोधलक्षणः क्रतुदोषनुत् ॥

यवोयान्मध्यमोज्येष्ठः सतालैर्हा

दशादिभिः ॥ उक्तंच । तालद्वाद-

शकोत्तयः प्राणायामस्तुकन्यसः ।

मध्यश्चतुर्भिर्विंशत्याशुष्ठस्तद्द्विगुणो

भवेत् ॥ सोपिध्यानतपोपेतः सग

र्भोऽन्यस्तदुज्झितः । यथासगर्भ

स्थैर्यायमनसोन तथेतरः ॥ अपिच

। सव्याहृतिसप्रणवांगायत्री शिर

सासह । त्रिः पठेदायतप्राणः प्राण

प्राणायामयज्ञः

यामःसउच्यते ॥ सर्वपापहरं प्रोक्तं
प्राणायामं हि जन्मनाम् । ततस्त्व-
भ्यधिकं नास्ति तपः परमपावनम्
॥ अत्र विशेषो देवीगोतायाम् । इड-
याकर्षयेद्वायुं वाङ्मण्डशमात्रया ।
धारयेत्पूरितं योगीचतुः षष्ट्या तु-
मात्रया ॥ सुषुम्णामध्यगसम्यक्त्वा-
त्रिंशन्मात्रयाशनैः । नाड्यापिंगल-
याचैवरेचमेदोगवित्तमः ॥ प्राणा-
याममिमं प्राहुर्योगशास्त्रविशारदाः
। भूयोभूयः क्रमात्तस्यवाङ्ममेवंस-
माचरेत् ॥ मात्रावृद्धिक्रमेणैव सम्य-
क्त्वाद्दशषोडश । जपध्यानादिभिः
सार्धं सगर्भं तं विदुर्बुधाः ॥ तदपे-
तं विगर्भं च प्राणायामं परे विदुः ।
क्रमाद्भ्यसतः पुंसो देहेस्त्रिदोद्गमो-
धमः ॥ मध्यमः कम्पसंयुक्तोभू-
मिच्छागः परोमतः । उत्तमस्य गु-
णावाप्तिर्यावच्छीलनमिष्यत इति ॥
अध्यात्मविदस्त्वाहुः । चित्तादिस-
र्वभावेषु ब्रह्मत्वे नैव भावनात् । नि-
रोधः सर्ववृत्तीनां प्राणायामः स
उच्यते ॥ इति ॥ प्राणस्य वायुविशेष-
स्य प्राणायामो रोधः ॥

प्राणायामयज्ञः । पुं० अपानेजुद्धति-
प्राणं प्राणोऽपानं तथा परे । प्राणापा-
नगतौ रुद्धा प्राणायामपरायणाः ॥
अपरे नियताहाराः प्राणान् प्राणेषु
जुद्धतीति भगदुवृत्तः ॥

प्राण्यङ्गोद्भवः

प्राणित्युतम् । न० समाह्वये । पणपू-
र्वाजादिप्राणिभ्युगे ॥ प्राणिभिर्मेष-
कुक्कुटादिभिः कृतं न्युतं ॥
प्राणी । पुं० प्राणविशिष्टमनुष्यादौ ॥
चेतने । जन्मनि । जन्तो । शरी-
रिणि ॥ अहं वैनाशिकमते ॥ अस्य गु-
णायथा । बुद्ध्यादिषट्कं सङ्ख्या-
दिपञ्चकं भावना तथा । धर्माधर्मौ-
गुणाएते चात्मनः स्युस्तुर्दशेति ॥
अयमिन्द्रियायाद्यधिष्ठाता ० पुस्त्यपा-
पाश्रयः । ज्ञानसुखादियोगतोमान-
सपुस्त्यक्षविषयः । परदेहादौ प्रब-
ह्यादिनाः लुभेयः । अहमित्याकार-
प्रत्ययाश्रयः । मनोमात्रस्य गोचरः
। विभुः परममहत्त्ववान् ॥ इति-
भाषापरिच्छेदः ॥ प्राणाः सन्ध-
स्य । अत इति ठनाविति ० इति ॥
प्राणिमाता । स्त्री० गर्भदात्री चतुषे ॥
प्राणिहितः । त्रि० लोकाहितकारि-
णि ॥
प्राणिहिता । स्त्री० पादुकायाम् । पन-
हिया ० इ० भा० ॥
प्राणीत्यम् । न० ऋणे ॥
प्राणेशः । पुं० पत्न्यौ ॥
प्राणेशा । स्त्री० भार्यायाम् ॥
प्राण्यङ्गोद्भवः । पुं० गन्धविशेषे ॥
यथा । मृगनाभिसमुद्भूतस्तत्कोषो-
द्भव एव वा । गन्धः प्राण्यङ्गजः प्रो-
क्तो मोददः स्वर्गवासिनामिति ॥

प्रातर्गयः

प्रातः सवनम् । न० गायत्र्यच्छन्दस्कं
 प्रातः कालीपलक्षितेकस्मिन्नि ।
 प्रातः । अ० पृगे । प्रभाते । पञ्च-
 धाविभक्तस्यदिनस्य० प्रथमेभागे । प्रा-
 तति । अत० । प्राततेररत्रिति०-
 चरन्प्रस्थयः ॥ साङ्गैर्पृहरे ॥ य-
 थाहमाग्यः । ललाटसम्पत्तिभा-
 नौप्रथमः प्रहरः स्मृतः । सएवा-
 ध्वर्त्सयुक्तः प्रातरिच्यभिधीयत
 इति । पञ्चपञ्चउषः कालः सप्त
 पञ्चाक्षोदयः । अष्टपञ्च० भवेत्
 प्रातः शेषः सूर्योदयः स्मृतः
 इतिदेवीभागवतम् ॥ श्रोत्रियंशुभ-
 गांगाञ्चग्निमग्निचित्तथा । प्रात-
 रुत्याययः पश्येदापह्नः सविमु-
 च्यते ॥ तथा । पापिष्ठदुर्भंगांस-
 यंनग्नमुत्कृत्तनासिकम् । प्रात-
 रुत्याययः पश्येत्तत्कलेरुपलक्ष-
 णमितिच्छन्दोगपरिशिष्टम् ॥
 प्रातरनुवाकः । पुं० शस्त्रे ॥ यत्प्रा-
 तः काक्षिशस्यतेयाञ्जिकैः ॥
 प्रातराशः । पुं० प्रातः कालीनभो-
 जने । कल्पावर्त्ते । कलेउ० इ०-
 भा० ॥
 प्रातर्गयः । पुं० स्तुतिपाठके । स्तु-
 तिव्रते । वन्दिनि । भाट० इ० भा०
 । प्रातः कालीने यद्विश्वरादिर्येन ॥
 अहर्म्, खेगातव्ये गीतानामसहस्रा-
 दौ ।

प्रातिभाव्यम्

प्रातर्भोजनम् । पुं० काके । प्रातः भुङ्-
 क्ते । भुञ्ज० छच् । चि० प्रभातेभो-
 जनकर्त्तरि ।
 प्रातर्भोजनम् । न० कल्पावर्त्ते ।
 प्रातिः । स्त्री० पूर्वोत्तं । प्रादेश्च ।
 प्रातिका । स्त्री० जवायाम् ॥
 प्रातिकूलिकः । चि० प्र० त० कूलचा-
 रिणि । प्र० तिकूले । प्र० तिकूलव-
 र्त्ते । तत्प्र० चनुपूर्वमीपलोमक-
 लमितिठक् ।
 प्रातिजनीनः । चि० जनेजनेसाधौ-
 ॥ जनज्ञानम्० इति० प्रतिजनम् ।
 वीप्सायामव्ययीभावः । प्रतिजने
 साधुः । प्र० तिजनादिभ्यः खञ् ।
 प्रातिपथिकः । चि० प्रतिपथिके ॥
 प्रतिपथमेति । प्रतिपथमेतिठं-
 श्चैतिपक्षेठक् ॥
 प्रातिपदिकः । पुं० अग्नौ । शिखाव-
 ति । न० । अर्थवदधातुरप्रत्ययः प्रा-
 तिपदिकम्० कृतचित्तसमासाश्चेति
 सूत्राभ्यांलक्षिते० नामनि ॥ प्रति-
 पदिभवम् । ठक् । धोरः कीदृग्व-
 चोर्ज्ञतेकोरोगीकश्चनास्तिकः । की-
 दृक्चन्द्रंनपश्यन्तितत्सूचपाणिनेर्व-
 द ॥
 प्रातिभम् । न० प्रतिभाविशेषि ॥ ज्ञान
 प्रभावविशेषि ॥ प्रतिभैव० प्रतिभायां
 भवन्वा । स्वार्थे० भवार्थेवा अक् ॥
 प्रातिभाव्यम् । न० प्रतिभूत्वेनदीयेधने ॥

प्राथमकल्पिक :

प्रतिभुञ्जोभावे । जामिनी० इ०
भा० ॥ यथा । साक्षित्वंप्रातिभाव्यञ्च
दानंयज्ञमेवच । विभक्ताभ्रातरः
• कुर्युर्नाविभक्ताः परस्परम् ॥ इ० ॥
प्रातिभासिकः । त्रि० प्रतिभासमात्र
कालसिद्धे । नपुरस्तान्नपश्चात्स्थिते
॥ यथाशुक्तिकायारूप्यं रक्षौवासर्पः ॥
प्रातिलोमिकः । त्रि० प्रतिकूले ॥ प्र-
तिलोमं वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीप
लोमकूलमितिठक् ॥
प्रातिवेश्यः । पुं० निरन्तरगृहवासि
नि । परौसी० इतिभा० ॥ प्रतिवे
शिभवः यत् ॥
प्रातिशाख्यम् । न० वेदभाष्ये ॥ प्रति
शाखंभवम् । अव्ययीभावाच्च त्रिः ॥
प्रातिष्ठितम् । न० आवेशिकेस्त्रीये ॥
प्रातिस्विकः । त्रि० असाधारणे । आ
वेशिके । स्त्रीये ॥
प्रातिहारिकः । पुं० मायाकारे । ऐ
न्द्रजालिके ॥ प्रतिहरणम् । हृज्०
। भावेघञ् । प्रतिहारोव्याजः प्र-
योजनमस्य । प्रयोजनमितिठक् ॥
प्रातीपः । पुं० प्रतीपपुत्रे । महाभी
ष्मे । शान्तनुराजे ॥
प्रातीपिकः । त्रि० प्रतिकूलेप्रतीपं
वर्तते । तत्प्रत्यनुपूर्वमीपलोमकूल
मितिठक् ॥
प्राथमकल्पिकः । पुं० शैक्षे । प्रथमा
रखविदे ॥ प्रथमकल्पसाधारणः

प्राद्युम्नि :

प्रयोजनयस्य । प्रयोजनमितिठञ्
॥ यदा । प्रथमकल्पमधीते । वि-
द्यालक्षणकल्पान्ताच्च तिवक्तव्यमि
तिठक् ।
प्राथमिकः । त्रि० प्रथमभावे । प्रथम
स्यव्याख्यानः प्रथमेभवीवाद्ब्यजृङ्गा
क्षणक् प्रथमाध्वरपुरश्चरणनामाख्या
ताडक् ॥
प्राथम्यम् । त्रि० प्रथमस्यभावे ॥
प्रादुर्भावः । पुं० प्राकक्ये आविर्भावे ॥
प्रादुष्कृतः । त्रि० प्रकटिते ॥
प्रादुः । अ० नामनि ॥ विष्णोर्देशप्रा
दुर्भावाः । दशनामानीत्यर्थः । ।
प्रकाशे ॥ प्राकाश्ये । स्फुटताया
म् । आबिरर्थे ॥ सम्भाव्ये ॥ इती
प्रान्दति । अदिवम्भने । वा० उस्
। आगमशास्त्रस्यानित्यत्वान्ननुम् ।
प्राप्तिवा अदभक्षणे ॥
प्रादेशः । पुं० तर्जन्यङ्गुष्ठसन्मिते । तर्ज
नीसहितविक्षृताङ्गुष्ठे ॥ प्रदिश्यते
दिश० । हृज्जे त्रिघञ् । उपसर्ग
खघञीतिपादिकोदीर्घः ।
प्रादेशनम् । न० दाने ॥ दिशप्रतिस
र्जने । प्राङ्पूर्वः । भावेल्घुट् ।
प्रादेशिकः । पुं० अव्याप्यहृत्तौ ॥
प्रादोषः । त्रि० } प्रदोषसम्भिनि
प्रादोषिकः } ॥ निशाप्रदोषा
भ्याश्चेतिशेषिकेर्धेठञ् । पञ्चऽण् ।
प्राद्युम्निः । पुं० अनिरुद्धे ॥

प्रापणम्

प्राधान्यम् । न० प्रधानतायाम् ॥ अ
 गुणीभावे ॥ भावेऽप्यञ् ॥
 प्राधीतः । द्वि० प्रक्रान्ताध्ययने ॥
 प्राध्ययनम् । न० प्रकृष्टाध्ययने ॥
 प्राधुम् । त्रि० दूरपथे ॥ प्रच्छे । प्रणते
 ॥ बन्धने ॥ प्राधुनति । धुनश्चर्द्धे ।
 डम्प्रत्ययः ॥
 प्राधुङ्गत्व । अ० बन्धनेनानुकूलङ्गत्वर्थे
 ॥ प्राधुस्वन्धने० इतिगतिसंज्ञा ।
 कुगतीतिसमासः ।
 प्राधुम् । अ० नर्म्मणि ॥ अनुकूले ॥
 प्राधुनति । धुन० डम् ॥
 प्रान्तः । पुं० चरमे । अन्तभागे । शेष
 सीमायाम् । उपान्ते ॥ यथा । प्रान्त
 ष्छायाविनिर्मुक्तानमनोज्ञाजलाश्र
 याः । तस्माद्धीजलप्रान्ते ध्वारामा
 न्विनिवेशयेदिति ॥
 प्रान्ततः । अ० प्रान्तभागे ॥
 प्रान्तरम् । न० यामस्यदूरे० वृक्षल
 तादिशून्ये वर्त्मनि । दूरशून्यपथे
 ॥ विपिने । अरथ्ये ॥ कीटरे
 ॥ प्रकृष्टमन्तरम् । व्यवधानमवका
 शोवाञ्च । प्रादिभ्यद्वितिबहुव्री
 हिः ॥
 प्रान्तशून्यम् । न० छायादिरहितं०
 दूरशून्ये ऽधुनि ॥
 प्राब्धः । द्वि० प्रान्तभागे ॥
 प्रापणम् । न० नयने । प्राप्ता ॥
 प्रकर्षेणव्यापने ॥

प्राप्तपातः

प्रापणिकः । पुं० पण्यविक्रयिणि ।
 प्रापणाय्यते । पण० । आङिपणि
 कषड्ढितिकिकन् ॥ प्रपणोव्यवहारः
 प्रयोजनमस्यवा । तदस्यप्रयोजन
 मितिठञ् ॥
 प्रापणीयः । त्रि० फलमात्रे ॥ प्रा-
 प्ये ॥ प्राप्यते यत् । प्रपूर्वापधा
 तोः कर्म्मण्यनीयर् ॥
 प्रापय्य । अ० गमयित्वेत्यर्थे ॥
 प्रापितः । त्रि० निवेशिते ॥ नौते
 प्रकर्षेणप्रापितः ।
 प्रापिपयिषुः । त्रि० प्रापयितुमिच्छौ
 ॥ प्रापयतेः सन्नन्तादुपत्ययः ॥
 प्रापियः । पुं० गन्धर्वगणविशेषे ।
 यथा प्रवाच्यजनयत् पुत्रान्दिव्या
 न् वैगायनोत्सुकान् ॥ चतुर्दश
 देवमन्धवाः प्रापेयाः परिकीर्ति
 ताः ॥
 प्राप्तः । त्रि० स्थापिते । प्रणिहिते
 ॥ बिल्ले । लब्धे ॥ यथा । प्राप्ते
 कर्म्मणिनाऽनेकीविधातुशक्यते
 गुणः । अप्राप्ते तुविधीयन्ते बहवो
 प्यकथयन्तद्वितिन्यायः ॥ समञ्जसं
 ॥ प्राप्यते ष् ॥ आप्लु० । गच्छ
 र्थाकर्म्मकेतिक्तः ॥ कर्त्तरिक्त इति
 स्वामी ॥
 प्राप्तपञ्चत्वम् । त्रि० मृते ॥ प्राप्तं
 पञ्चत्वम्येन ॥
 प्राप्तपातः । पुं० चडांशोः पारिपा

प्राभवम्

प्रिवंके ॥

प्राप्तभावः । पुं० जातोन्ने ॥ चि०
लब्धसत्तादौ ॥ मनोहरे ॥ पण्डि
ते ॥

प्राप्तरूपः । चि० प्राप्ते ॥ रम्ये ॥
प्राप्तीरूपम् । प्राप्तापन्ने चद्वितीय
येतिसमासः । प्राप्तरूपयेन
वा ॥

प्राप्तव्यः । चि० प्राप्ये ॥ प्राप्यतेय
त् । प्रपूर्वापधातोः कर्मणित
व्यप्रत्ययः ॥

प्राप्तिः । स्त्री० महीदये । धनादि
वृद्धौ ॥ अधिगमे । लाभे ॥
भृत्त्यन्तरे । अणमाद्यष्टैश्वर्यान्तग
तैश्वर्यविशेषे ॥ यतोऽङ्गुल्यय
णस्पृशतिचन्द्रमसम् ॥ प्रापणम्
आप्लृ० । क्षिन्नावादिभ्यः ॥ ल
जादेकादशे ॥

प्राप्ता । चि० प्राप्तवति ॥ प्राप्नो-
ति । षच् ॥

प्राप्यः । चि० रम्ये । समासाद्ये ।
प्राप्तव्ये । आप्तुंशक्ये ॥ प्राप्यते
। आप्लृ० । ऋहलोर्णत् ॥

प्राबोधिकः । पुं० उषः काले ॥
प्राबोधकीपिपाठः शब्दमालाया-
म् ॥

प्राभञ्जनम् । न० स्वातिनक्षत्रे ॥

चि० प्रभञ्जनसम्बन्धिनि ॥

प्राभवम् । न० श्रेष्ठत्वे ॥

प्रामाण्यवादः

प्राभवत्यम् । न० प्रभवतोभावे ॥
घ्यञ् ॥

प्राभाकरः । पुं० आत्मनोचिद्रूपवा
दिनि० मीमांसकविशेषे ॥ प्रा
भाकरास्तार्किकाश्चाहुरस्याचि
दात्मताम् । आकाशवद्रव्यमात्माश
ब्दवत्तद्गुणश्चित्तिः ॥

प्राभूतिकः । चि० प्रभूतवादिनि ॥
प्रभूतमाह । आहौप्रभूतादिभ्य-
इतिठक् ॥

प्राभृतम् । न० उपटौकने । प्रदेशने
। देवतःभ्योमित्रादिभ्यश्चदीयमाने
भेट० इ० भा० ॥ प्राभियतेस्म ।
भृञ्भरणे० डुभृञ्धारणपोषणयो
र्वा । क्तः ॥

प्राभृतकम् । न० कौशलिकायाम् ।
प्राभृते ॥

प्रामाणिकः । चि० प्रमाणलब्धे ॥
प्रमाणादागतः । ठक् ॥

प्रामाण्यम् । न० प्रमाणत्वे ॥ काल
त्रयावाधितार्थविषयत्वम् प्रामाण्य
मितिव्याख्यातारः ॥ संवादाधी
नंप्रामाण्यमितितार्किकाः ॥
स्वतः प्रामाण्य मितिमीमांसकाः
॥ प्रमाणस्यभावः घ्यञ् ॥

प्रामाण्यवादः । पुं० प्रमाकरणता
कथने ॥ तद्वतितत्प्रकारकत्वरूप
प्रमात्वकथने । चिन्ता मणिन्याय
ग्रन्थविशेषे ॥

प्रायश्चित्तम्

प्रामादिकम् । त्रि० प्रमादादवगते ॥
 प्रामाद्यः । पुं० वासके । अठरूषे ॥
 प्रामीत्यम् । न० ऋणे ॥ मृतत्त्वे ॥
 प्रायः । पुं० सञ्चासवति० मरणायान
 शने ॥ प्रायोपविष्टं गङ्गायामिति
 लक्ष्यम् ॥ बाहुल्ये ॥ यथा । प्राये
 णाकृतकृत्यत्वान्मृत्योरुद्दिजतेजनः
 । इति ॥ मृत्यौ । मरणे ॥ तुल्ये ॥
 वयसि ॥ प्रायणम् । अय० । वञ् ॥
 प्रकृष्टमयनम् । इण्० । एरञ्वा ।
 प्रायश्च्यम् । न० पवित्रतायाम् ॥ प्रयत्
 स्यभावः । घञ् ॥
 प्रायश्चित्तम् । न० शुद्धिसम्पादकेकर्म
 विशेषे । अशुद्धिनिवृत्तिसनेनशुद्धेरा
 पादके० पापक्षयसाधनेकर्मणि ॥
 प्रायः पापं विनिर्दिष्टं चित्तं तस्य वि
 शोधनमिति स्मृत्युत्पत्तिः ॥ अ-
 पिचाहाङ्गिराः । प्रायोनामतपः
 प्रोक्तं चित्तं निश्चय उच्यते । तपोनि-
 श्चयसंयुक्तं प्रायश्चित्तमिति स्मृतम् ॥
 निश्चयसंयुक्तं पापक्षयसाधनत्वेन नि-
 श्चितमित्यर्थः ॥ प्रायश्चित्तम् । पार
 स्करादित्वात्साधु ॥ प्रायश्चित्तक-
 र्माणितु० पापक्षयसाधनानि चान्द्रा-
 यणादीनि । विहिताऽकरणप्रतिषि-
 द्धसेवारूपनिमित्तविशेषानुबन्धीनि०
 प्रायश्चित्तकर्माणि । पापक्षयमात्रोद्दे-
 शेन विहितानोतिषा ॥ प्रापानामनु-
 रूपाणि प्रायश्चित्तानि कृद्यथा । यथा

प्रायोपविष्टः

तथैव संस्मृत्यप्रोक्तानि परमर्षिभिः
 ॥ पापेगुरुणिगुरुणिस्वल्पान्यल्पे च
 तद्विदः । प्रायश्चित्तानि मैत्रेयजगुः
 स्वायम्भुवादयः ॥ प्रायश्चित्तान्वशे
 षाशितपः कर्मात्मकानिवै । या-
 नितेषामशेषाणां कृष्णानुस्मरणं पर-
 मितिपराशरः ॥ प्रायश्चित्तन्तुपापा-
 नां श्रीदेवीनामसंस्मृतिरिति भागव-
 तेव्यासः ॥
 प्रायश्चित्तीयः । त्रि० प्रायश्चित्तयो-
 ग्ये । प्रायश्चित्तसाधनत्वेन भवः
 । प्रायश्चित्ताय पापशोधनाय श्रुति-
 स्मृतिविहिताय कर्मणि हितोवा ।
 वृद्धाच्छः ॥
 प्रायः । अ० भूमि । बाहुल्यार्थे ॥
 प्रायणम् । अय० । असुन् ॥
 प्रायिकः । त्रि० प्रायोभवे ॥
 प्रायुह्येषी । पुं० घोटके ॥
 प्रायोज्यम् । त्रि० प्रायोजनाह्ने ॥
 यथा । प्रायोज्यं न विभर्ज्यत ।
 यद्यस्य प्रायोजनाह्नेपुस्तकादितन्म-
 खैः सह न विभर्जनीयम् ॥ इति
 दायभागः ॥
 प्रायोपविष्टः । त्रि० प्रायोपवेशवि-
 शिष्टे ॥ प्रायेण मृत्युपर्यन्तानशने
 न उपविष्टः ॥ अत्रादित्यपुराणम्
 ॥ य० । समायुक्तो भवेद्यस्तु पातके
 मंहदादिभिः । उच्चिकित्मैर्महा-
 रोगैः पीडितो वा भवेत्तु यः ॥

प्रारब्धम्

स्वयं देहविनाशस्य काले प्राप्ते महा
गतिः । आत्रह्माणश्च स्वर्गादिमहा
फलत्रिगीषया ॥ प्रविशेज्ज्वलनं
दोषं कुर्याद्वनश्नन् तथा । एते प्रा
मधिकारोस्तिनान्येषां सर्ववस्तुषु ॥
नराणामपिनारीणां सर्ववर्णेषु स
र्वदा ॥ इति ॥

प्रायोप्रवेशः । पुं० सन्न्यासपूर्वकाऽ
नशनस्थितौ ॥

प्रारब्धम् । न० वर्तमानदेहारम्भके
कर्मणि ॥ कर्मजन्मान्तरीयं यत्
प्रारब्धमिति कीर्तितम् । दुर्बलं
सबलंचेति प्रारब्धं द्विविधं विदुः ॥
दुर्बलस्य प्रतीकारः सनास्ति सब
लस्य तु ॥ अवश्यं भाविभावानां
प्रतीकारो भवेद्यदि । तदादुःखै
र्न लिप्येरन् नलरामयुधिष्ठिराः
॥ आत्मानं सततं जानन्कालं नय
महामते । प्रारब्धमखिलं भुञ्जन्
नोद्देगं कर्तुमर्हसि ॥ इच्छाप्रार
ब्धं परेच्छाप्रारब्धमनिच्छाप्रारब्धि
तिभेदात्तत्रिविधं । तत्रस्वेच्छा-
कृतं भिजाटनादि० समाध्यवस्थायां
शिष्यादिभिर्दीयमानं परेच्छाकृतम्
समाध्यवस्थायां व्युत्थानदशायां वा
आकाशफलपातवदकस्माज्जायमा
नं पाषाणपतनं कण्टकवेधादिकञ्चा
निच्छाकृतं प्रारब्धमिति विवेकः ॥
त्रि० प्रकर्षेण आरब्धे ॥

प्रालयम्

प्रारब्धिः । स्त्री० गजवन्धनरञ्जौ ॥
प्रारम्भः । पुं० प्रकृष्टारम्भे ॥ प्रक-
र्षेण आरम्भः ॥ प्रारम्भे कर्मणां विप्रः
पुण्डरीकं स्मरेद्भरिम् ॥
प्रारिप्सितः । त्रि० प्रकर्षेण आरब्धुमी
प्सिते ॥
प्रार्थनम् । न० प्रकर्षेण याचने । प्रार्थ
नायाम् ॥
प्रार्थना । स्त्री० याच्यायाम् । अर्थना
याम् । याचनायाम् ॥ प्रकृष्टा अर्थ
ना ॥ अभियाते ॥
प्रार्थनीयम् । न० हापरयुगे ॥ त्रि०
प्रार्थनाविषये ॥
प्रार्थितः । त्रि० याचिते ॥ शत्रुसंरुडे
॥ अभिहिते ॥ प्रार्थ्यते स्म । अर्थया
च्यायाम् । क्तः ॥
प्रार्थ्यमानः । त्रि० याच्यमाने ॥
प्रालम्बः । पुं० पयोधरे ॥ तपुषे ॥ न०
कण्ठाह्वयस्य जुलम्बमानमाल्ये ॥
प्रालम्बते । लवित्रवस्त्रं सने । पचा
द्यच् ॥
प्रालम्बिका । स्त्री० हेमविरचितेनाभि
लम्बनिमाल्ये ॥ प्रालम्बते । लवि
। गवुल् ॥
प्रालयम् । न० मिहिकायाम् । हि-
मे ॥ प्रलीयन्ति पदार्थाश्चेति ० प्रल
योहिमाद्रिः । तत आगतम् । अण्
। केकयमित्रयुप्रलयानां यादेरियद्
तियस्य यादेशः ॥ उदके ॥

प्रावृट्

प्रालियांशुः । पुं० हिमांशौ । चन्द्रे
 ॥ प्रालियानि० हिमानि० अंशवोय
 स्य ॥
 प्रालियाचलः । पुं० हिमालये । मेना
 धवे ॥
 प्रावटः । पुं० यवे ॥
 प्रावरः । पुं० प्राचीरे ॥
 प्रावरणम् । न० संब्याने । उत्तरीय
 वस्त्रे ॥
 प्रावादुकः । त्रि० शुष्कतर्कजल्पनशी-
 ले ॥
 प्रावारः । पुं० उत्तरासङ्गे । उपरि
 वस्त्रे ॥ उत्तरीये ॥ पृ० त्रियतेऽनेन
 । वृञ्० । वृणोतिराच्छादने० इ०
 घञ् । उपसर्गस्य घञोतिदीर्घः ॥
 प्रावारक्रीटः । पुं० क्रीटविशेषे ॥
 प्रावृडत्ययः । पुं० शरदती ॥
 प्रावृतः । त्रि० निवीते । परिहितेव
 स्त्रे ॥ आत्रियतेस्मः । वृञ्० । क्तः ।
 प्रावृतिः । स्त्री० प्राचीरे ॥ शैवानांम
 मते० स्वाभाविक्यामशुद्धौ । मले ।
 प्रथमभाषे ॥ प्रावृणोति० प्रकर्षेणश्चा
 ष्छादयतिआत्मनांष्टक्रिये० इ०
 प्रावृतिः ॥
 प्रावृट् । स्त्री० वर्षाकाले । श्रावणभा
 द्रयोः ॥ वर्षणम्० वृट् । वृषुसेचने
 । सम्पदादित्वात्क्विप् । प्रकृष्टावृड
 च । नहिष्ठतिवृषिव्यधिरुचिसहित
 निषुक्तावितिदीर्घः ॥ प्रवर्षतीति-

प्राशस्यम्

वा ॥
 प्रावृषा । स्त्री० वर्षाकाले । जलार्थे ॥
 प्रावृषायणी । स्त्री० कण्डूरायाम् ।
 शूकशिखायाम् ॥ प्रावृषामेति० अ
 यतेवा । कर्त्तृगित्युट् । क्तञ्चवद्व
 तित्यत्वम् । डीप् ॥
 प्रावृषिकः । पुं० मयूरे ॥ त्रि० प्रावृ
 षिजाते ॥ प्रावृषष्टप् ॥
 प्रावृषिजः । त्रि० प्रावृषिजाते ॥ प्रावृ
 ट्शरत्कालदिवांजे० इत्यलुक् ॥
 प्रावृषिण्यः । पुं० नीपे । कदम्बवृक्षे ॥
 कुटजवृक्षे ॥ धाराकदम्बे ॥ त्रि० प्रा
 वृट्कालभवे ॥ प्रावृट्देवतास्य० प्रावृ
 षिभवोशा । कालेभ्योभववत्० इति०
 प्रावृषण्यः ॥ प्राचुर्ये
 प्रावृषिण्या । स्त्री० रक्तपुनर्नवायाम् ॥
 कपिकच्छाम् ॥ प्रावृषिभवा । प्रा
 वृषण्यः । टाप् ॥
 प्रावृष्यः । पुं० कुटजे ॥ धाराकदम्बे
 ॥ विकण्टके ॥ न० ॥ वैदूर्यमणौ ॥
 प्राट् । पुं० प्रश्नकर्तारि ॥ प्रश्ने
 ॥ पृच्छति । प्रच्छनंवा । प्र-
 च्छन्तीषायाम् । क्तिव्वचिप्रच्छी
 तिक्तिव्वीर्घावसम्प्रसारणञ्च । च्छीः
 शूडितिशः । प्राशौ० प्राशः प्राड्
 भ्यामित्यादि ॥
 प्राशः । पुं० अवलेहे ॥
 प्राशस्यम् । न० उत्तमत्वे ॥ बलवदनि
 ष्टाननुबन्धित्वे ॥

प्रास्तारिकः

प्राशितम् । न० पितृयज्ञे । निच्य-
श्राद्धे ॥ त्रि० भक्षिते ॥

प्राशिकः । पुं० सभ्ये ॥ त्रि० पृश्नक
र्त्तरि ॥

प्रासः । पुं० कुन्तास्ये । भाला० इ०
भा० ॥ कौ० च० इ० गौ० भा० ॥ प्रा
स्यते । असु० । हनर्थे तिघञ् ।
प्रायोहस्तलेप्ये शल्ये इ० स्वामो ॥

प्रासङ्गः । पुं० युगे । वत्मानां शिञ्चा
र्थकाष्ठवि० । वत्मानां दमनकाले स्क्र
न्धे यत्काष्ठमासज्यते तत्र ॥ पृस-
ज्यते । षञ्जसङ्गे । घञ् । उपसर्ग
र्थे तिङ्दीर्घः ॥

प्रासङ्ग्यः । पुं० युगवोठरिबृषे । यु
ग्ये ॥ प्रासङ्गं वहति । तद्वहति रथ
युगप्रासङ्गमिति यत् ॥

प्रासादः । पुं० देवम दिरे ॥ राजगृ-
हे ॥ प्रसीदन्त्यस्मिन्मनांसि । ह
लर्थे तिघञ् । उपसर्गस्य घञोति-
दीर्घः ॥ आङ्श । कृत्वा प्रभूतं-
सलिलमारामाणि निवेश्य च । देव-
तायतनं कुर्याद्यशोधर्माभिवृद्धये ॥

प्रासादकुक्कुटः । पुं० पारावते ॥

प्रासिकः । पुं० कौलिके ॥ प्रासः
प्रहरणमस्य । पृहरणमिति ठक् ॥

प्रास्तः । त्रि० पृश्नि ॥ निरस्ते ॥

प्रास्यतेस्म । असु० । क्तः ॥

प्रास्तारिकः । त्रि० प्रस्तारव्यवहर्त्तरि
॥ प्रस्तारे व्यवहरति । कठिनान्त

प्रियः

प्रस्तारसंस्थानेषु व्यवहरति० इति ठ-
क् ॥

प्रास्थानिकम् । त्रि० प्रस्थानकालोचिते
॥ प्रस्थाने भवम् । कालाट्ठञ् ॥ प्र
स्थानशब्दस्य गुणवृत्त्या कथञ्चित्काले
वर्त्तमानत्वात् ॥

प्रास्थिकम् । न० प्रस्थपरिमितत्रीच्या-
दिवापयोग्ये च्चे । प्रस्थस्ववापः ।
तस्य वाप इति ठञ् । त्रि० कटाहादि
पात्रान्तरे ॥ प्रस्थं सम्भवति० स्वस्मि
न्ममाविशयति० अवहरति० पच
तिवा । सम्भवत्यवहरतीत्यादिना
ठञ् । टिड्ठेति-डौपि० प्रास्थि-
कौब्राह्मणी । प्रस्थमुपसंहरति० पच
तिवेत्यर्थः ॥ प्रस्थं नक्रीते ॥ ठञ्
॥ प्रस्थं परिमाणमथ । प्रास्थिकोरा
शिः । तदस्य परिमाणमिति ठञ् ॥

प्राहः । पुं० नृच्योपदेशे ॥

प्राहणः । पुं० पूर्वाहणे ॥ प्रथमञ्चतद
हस्यप्राहणः । राजाहः सखिभ्यष्ट
च् । अङ्गोऽङ्गएतेभ्य इत्यङ्गादेशः ।
अङ्गोदन्तादिति णत्वम् ॥

प्राहणे । अ० पूर्वाहणे ॥

प्राहणेतनः । त्रि० पूर्वाहणसम्बन्धि-
नि ॥ सायञ्चिरमप्राहणे प्रगेऽव्ययेभ्य
ष्ट्युच्यु लौतुट्च ॥

प्रियः । पुं० धवे । पृथ्वी ॥ वृद्धिनामौ
षधौ ॥ जीवकौषधे ॥ प्रीतिविष
ये । आत्मनि ॥ यथा । प्रियोद्या

प्रियकः

त्मैव सर्वेषां नात्मनोऽस्य परं प्रियम् ।
लोकेस्मिन्नात्मसम्बन्धाद्भवन्त्यन्ये
प्रियाः शिवे ॥ प्राणबुद्धिमनः स्वा
त्मदाराऽपत्यधनादयः । यत्सम्प
र्कात्प्रियाश्चासन्ततः कोन्वपरः
प्रियः ॥ प्रीणाति । प्रीञ् तर्पणे ।
द्रुगुपधेतिकः ॥ न० श्रोतुस्तत्काल
श्रुतिमुखेवाक्ये ॥ त्रि० हृद्ये । इष्टे ।
प्रौतिविषये । स्नेहपात्रेपुत्रादी ॥
प्रीतिकरे ॥ सर्वः प्रियः खलुभव
त्यनुरूपचेष्टः ॥ भृत्ये ॥ प्रीणयति
शुश्रूषादिनास्वामिनम् ॥ प्रियोऽ
प्रियश्चकार्यवशाद्भवति । यथा । न
हिकस्य प्रियः को वा प्रियो वा जगत्
त्रये । कालेकार्यवशात्सर्वे भवन्
त्ये वाऽप्रियाः प्रियाः ॥

प्रियंवदः । पुं० खेचरे । गंधर्व
विशेषे ॥ त्रि० प्रियवाचि ॥ प्रियं
वदति । वदव्यक्तायां कचि । प्रिय
वशे वदः खच् । मुम् ॥

प्रियंवदा स्त्री० स्वर्ष्यायाम् ॥

प्रियकः । पुं० प्रीतसालतरौ । जीव
के । असनकुमुमे । विजयसार०
द्र० भा० ॥ नीपे । धाराकदम्बे
॥ चित्रमृगे । कम्बलप्रकृतीमृग
विशेषे ॥ प्रियकोरोमनिर्युक्तोमृ द
च्चममृशैर्षनैरितिष्वैजयंती ॥
अलौ । चञ्चरीके ॥ प्रियङ्गी ॥
कडुमे । कश्मीरजन्मनि ॥ प्रीणा

प्रियङ्गुः

ति । प्रीञ्० । कृन्शिल्पिसञ्ज
योरितिकृन् ॥ यद्वा । प्रीणाति०
प्रीयते वा । द्रुगुपधेतिकः । स्वा
र्थेकन् ॥

प्रियकारः । त्रि० प्रियङ्करे । प्रियं
करोति । डुकृञ्० । क्षेमप्रिये च्य
ण् ॥

प्रियकृत् । पुं० नारायणे । भजतां
प्रियं करोति । क्विप् ॥ त्रि० प्रि
यकारिणि ॥

प्रियङ्करः । त्रि० हितकारिणि ।
प्रियकारके ॥ प्रियङ्करोति । क्षेम
प्रियमद्रेण् चेतपक्षे खच् ॥

प्रियङ्गरी । स्त्री० वृहज्जीवनत्याम्
॥ श्वेतकण्ठकार्याम् ॥ अश्वगन्धा
याम् ॥

प्रियङ्गुः । स्त्री० राजिकायाम् ।
राजसर्पपे ॥ कणायाम् । पिप्प
ल्याम् ॥ कङ्कसर्पे ॥ स्वनामस्या
तसुगन्धिवृक्षविशेषे । प्रियके ।
श्यामायाम् । खतायाम् । फलि
न्याम् ॥ प्रियङ्गुः शीतलातिक्ता
तुवरानिलपित्तहृत् । रक्तातियोग
दौर्गन्ध्यस्वेददाहज्वरापहा ॥ गु
ल्मटङ् विषमोहघ्नीतद्गन्धप्रियङ्गु
का । तत्फलं मधुरं रूक्षं कषा
यम् शीतलं गुरु । त्रिविधाध्मानव
लकृत् सङ्ग्राहिकफपित्तजित् ॥
प्रियंगच्छति ॥ मृगयादौ निपात

प्रियत्वम्

सिद्धः ॥ मित० डुर्वा ॥ प्रियमङ्ग
तिवा । अगिगतौ । स्यन्तोवा । कुः
पूर्वत् । शकन्धादिः ॥ कटुव्या
म् ॥

प्रियचिकीर्षुः । त्रि० प्रियङ्कस्तु
मिच्छौ ॥

प्रियजनः । पुं० हृद्यलोके ॥ प्रौढभा
वन्ते ॥ यथा ॥ प्रौढभावानुच्चोय
स्तस्यप्रियजनोचसः ॥

प्रियजीवः । पुं० श्योनाकवृ
क्षे ॥

प्रियतमः । पुं० मयूरशिखावृक्षे ॥
आत्मनि ॥ यथा । वित्तात्पुत्रः
प्रियः पुत्रात्पिण्डः पिण्डात्
तथेन्द्रियम् । इन्द्रियेभ्यः प्रियः
प्राणआत्माप्रियतमस्ततः ॥ त्रि०
प्रेष्ठे ॥ अतिशयेनप्रिये ॥

प्रियता । स्त्री० हार्दे । प्रेमणि । स्त्रे
हे ॥ प्रीणातीतिप्रियः । तस्य
भावः । तल् ॥

प्रियतोषणः । पुं० षोडशबन्धातिरि
क्तरतिबन्धविशेषे ॥ यथा । नारी
पादौखहस्तेनधारयं च्छनोपरि ।
स्तनापीडकरः कामीकामयत्
प्रियतोषणः ॥ त्रि० प्रियस्यतुष्टि
कारिणि ।

प्रियत्वम् । न० प्रियतायाम् ॥ प्रिय
स्यभावः । त्वः ॥ प्रीतिकर
णे ॥

प्रियश्रवाः

प्रियदर्शनः । पुं० कीरे । शुक्लवि
हङ्गमे ॥ क्षीरिकाद्रुमे ॥ त्रि० चक्षु
ष्ये । सुदर्शने ॥ प्रियदर्शनम
स्य ॥

प्रियप्रायम् । न० चटुनि । चाटुनि
। प्रियवाक्ये ॥ इतिहेमच
न्द्रः ॥

प्रियप्रेप्सुः । त्रि० इष्टार्थाद्युक्ते ।
उत्सुके ॥

प्रियमधुः । पुं० एककुण्डले । बल
देवे । अच्युतायजे ॥ प्रियमधु
मदायस्य ॥

प्रियरूपः । पुं० कामे ॥ न० अपर
रः प्रभृतीनारूपे ॥ त्रि० मनो
हररूपवति ॥

प्रियवर्णी । स्त्री० श्यामायाम् । गु
न्द्रायाम् । प्रियङ्गी ॥

प्रियवल्ली । स्त्री० प्रियङ्गी ॥

प्रियवादी । त्रि० तत्कालमधुरवाक्य
वक्तरि ॥ मनोज्ञवक्तरि ॥ यथा ।
कोतिभारः समर्थानां किन्दुरंव्यव
सायिनाम् । कोविदेशः सुविद्या
नांकः परः प्रियवादिनामिति ॥

प्रियव्रतः । पुं० स्वायम्भुवसनोः पु-
त्रे । यथा । प्रियव्रतोत्तानपादौमनो
स्वायम्भुवस्यतु द्वौपुत्रौसुमहावीर्यौ
धर्मज्ञौकथितौतत्र ॥

प्रियश्रवाः । पुं० भगवतिवासुदेवे ॥
प्रियश्रवोयस्यसः ॥

प्रियाल :

प्रियसखः । पुं० खदिरे ॥
 प्रियसख्यम् । न० सूनुतवाक्ये ॥
 प्रियसन्देशः । पुं० चम्पकवृक्षे ॥ प्रिय
 संवादे ॥
 प्रियसालकः । पुं० असनवृक्षे । विज
 यसार० इ० भा० ॥
 प्रिया । स्त्री० भार्यायाम् ॥ नार्याम् ।
 एलायाम् ॥ मदिरायाम् । मल्लिका
 याम् ॥ वार्त्तायाम् ॥ प्रियङ्गी ॥
 मध्याह्नतिप्रभेदे ॥ यथा । जोहलंठ
 श्यते । साप्रियाकथ्यते ॥ यथा ।
 नौमिगोपालकम् । देवकीबालकम्
 ॥ मृगीतिनामान्तरम् । रोमृगीति
 लक्षणात् ॥ सुप्रतिष्ठाप्रभेदेपि । स
 लगैः प्रिया ॥ यथा । व्रजसुभ्रुवो
 विलसत्कलाः । अभवन्प्रियामुरवै
 रिवः ॥
 प्रियाम्बुः । पुं० आस्रवृक्षे ॥ न० आ
 स्रफले ॥ हृद्यजले ॥
 प्रियार्हः । पुं० नारायणे ॥ स्त्रेष्टदेवे
 प्रियाणीष्टान्यर्हतिर्अर्पयितुंयोग्योभ
 वतीति तथा । कर्मण्यण् ॥ यथा०
 यद्यदिष्टतमंलोकेयच्चास्यदयितंगृहे ।
 तत्तद्गुणवतेदेयं तदेवाक्षयमिच्छता ॥
 इतिमार्कण्डेयपु० ॥ अपिच । यद्य
 दात्मप्रियंद्रव्यं तत्तदिष्टायकल्पयेत् ॥
 प्रियालः । पुं० राजादने । प्रियाले ॥
 चारस्यचफलंपक्वं वृष्यं गौल्याम्बकं
 गुरु । तद्वीजंमधुरं वृष्यं पित्तदाहार्ति

प्रीतिः

नाशनम् ॥ प्रीणाति । प्रीञ् । बा०
 कालन् ॥
 प्रियाला । स्त्री० द्राक्षायाम् ॥
 प्रियोदितम् । न० प्रियवाक्ये ॥ प्रियञ्च
 तत्उदितञ्च ॥ त्रि० प्रियवाक्यविष
 ये ॥
 प्रीणः । त्रि० पुरातने । प्रतर्ने ॥ नञ्
 पुराणेप्रादिति० चनसमुच्चितः खः
 ॥ प्रीति ॥
 प्रीणनम् । न० तर्पणे । तप्तौ ॥ प्रीञ्
 । स्वार्थण्यन्ताल्ल्युटि० धूञ्प्रौञ्जो-
 रितिनुक् ॥
 प्रीणयन् । त्रि० तर्पयति ॥ प्रीञ्ज्य
 न्ताल्लटः शतृशानचावित्यादिनाल
 टः शत्रादेश्० धूञ्प्रौञ्जोर्नुग्वक्तव्य
 इतिनुगागमः ॥
 प्रीणसः । पुं० गण्डके ॥
 प्रीतः । त्रि० हृष्टे । मत्ते । तृप्ते ॥
 नर्मणि ॥ प्रीयतेस्म । प्रौङ्प्रीणने ।
 क्तः ॥
 प्रीतिः । स्त्री० मुदि । प्रमदे । हर्षे ।
 सुखे ॥ इष्टदर्शनजन्यं सुखे ॥ भोज
 नकालेऽनभिरुचिराहित्ये । इच्छौ-
 क्कण्ठे ॥ विष्कम्भादिषु द्वितीययो
 गे ॥ तत्रजातस्यफलं यथा । प्रसूति
 काले यदि प्रीतियोगो नरोच्छरीरः सु
 खवान्प्रमोदी । रक्तानुरक्तो विदुषां
 प्रपन्नः सम्प्रार्थितो यच्छक्तिवित्तमेव
 ॥ रथ्याः सपत्न्यां स्मरपत्न्याम् ॥

प्रीतिदत्तम्

प्रीमणि ॥ यथा । याप्रीतिरद्विवेका
नांविषयेष्वनपायिनी । स्वामनुस्म
रतः सामेहदयान्मापसर्पतु ॥ मा
प० हेतुपते । मापसर्पतुवा ॥ प्रेम
लक्षणाप्रीतिर्द्वात्मनिमुख्यान्यत्रगौ
णी । तथाचोक्तं वार्तिकसारे । स्वा
त्मभोगस्य हेतुत्वात्प्राणादौप्रीतिरि
ष्यते । नस्ततोतोऽसामुख्याद्यात्म-
प्रीतिर्यथातथा ॥ प्रतीचिनिर्निमित्तौ
वसर्वावस्थामुत्रोच्यते । प्रीतिरस्मैरा
ण्यत्रतस्मान्मुख्यासावितिगस्यता
म् ॥ सर्वान्तरतरत्वेनयुज्यतेनिर्निमि
त्तता । बाह्येषुसनिमित्तत्वंप्रीतेः
स्पष्टं गवादिषु ॥ व्याध्याद्युपद्रुतो
लोकेमृतिमप्यभिवाञ्छति । निर्नि
मित्तप्रियत्वेतुदेहादेस्तन्नपुज्यते ॥
इति ॥ प्रीञ्जर्पणे । भावेक्तिन् ॥
यदीच्छेद्विपुलांप्रीतिं वीणितजनका
रयेत् । वास्वित्रादोर्थसम्बन्धः परो
क्षदारभाषणम् ॥
प्रीतिजुषा । स्त्री० उषायाम् । अनि
रुद्धपत्न्याम् ॥
प्रीतिदः । पुं० वासन्तिके । केलिकि
ले । विदूषके । भांड० इ० भा० ॥
कामुके ॥ वि० सुखप्रेमदातरि ॥
प्रीतिदत्तम् । वि० प्रीत्यादत्तवस्तुनि ।
यथा । प्रीत्यादत्तन्तुयत्किञ्चिच्छृणा
वाश्वशुरेणवा । पादवन्दनिकञ्चैव
प्रीतिदत्तं तदुच्यते ॥ प्रीतिदाने ॥

प्रीडा

भावेक्तः ॥
प्रीतिदानम् । न० प्रसादे ॥
प्रीतिभोज्यम् । न० प्रीत्याभक्षणीयेऽन्ना
दौ ॥ यथा । अन्नानिप्रीतिभोज्या
निन्नापन्नोऽज्यानिवापुनः । नचस
म्प्रीयसराजन्नचैवापद्रतावयम् ॥
प्रीतयुक् । वि० स्निग्धे ॥
प्रीत्यात्मकः । पुं० सत्त्वगुणे ॥ प्रीतिः
मुखमात्मायस्यसः ॥
प्रुत्तिः । पुं० प्रुत्तौ ॥
प्रुष्टः । वि० दग्धे ॥ प्रुष्यतेऽस्मि । प्रुष
हे । क्तः । यस्येतिनेट् ॥
प्रुष्वः । पुं० ऋतौ ॥ सूर्ये ॥ प्रोषति
। प्रुष० । अशुप्रुषित्ठीतिक्त्तन् ॥
प्रुष्वा । स्त्री० जलकणिकायाम् । टा-
प् ॥
प्रीक्षणम् । न० चक्षुषि ॥ दर्शने ॥
प्रीक्षणकृट् । पुं० चक्षुर्गोलके ॥
प्रीक्षणीयः । वि० दर्शनीये ॥
प्रीक्षा । स्त्री० उपलब्धौ । बुद्धौ ॥ नृत्य
क्षणे ॥ ईक्षणे ॥ प्रकृष्टमीक्षणमन
यावा । ईक्ष० । गुरोश्चैत्यः । टाप्
॥ वृक्षशाखायाम् ॥
प्रीङ्गन् । वि० चलनविशिष्टे ॥ संसक्ति
विशिष्टे ॥
प्रीङ्गा । स्त्री० पर्यटने ॥ अश्वगतौ ॥
संवेशनान्तरे ॥ नृत्ये ॥ दोलायाम्
॥ प्रेङ्ख्यते । इखिगतौ ॥ घञ् ।
टाप् ॥

प्रेतकार्यम्

प्रेङ्कितः । त्रि० कम्पिते ॥ प्रेङ्कितस्त्र
। इत्थि० । ऋतः ॥

प्रेङ्कोलनम् । न० दोलायाम् । दोलने ॥

प्रेङ्कोलितः । त्रि० दोलिते । तरलि
ते । लुलिते ॥ न० रतवन्तरे ॥
सर्वतः कटिपरिभ्रमोयदिप्रेङ्कपूर्व-
मिदमुक्तमारतम् ॥

प्रेतः । पुं० नरकस्थप्राणिनि ॥ भूत-
प्रभेदे ॥ स्वधर्मात्प्रच्युतोविप्रोदेह
पातादूर्ध्वं वायवीयं देहमापन्नउल्का-
मुखकटभूतनादिसंज्ञः प्रेतउच्यते
। यथा । वान्ताशुल्कामुखः प्रेतो
विप्रोधर्मात्स्वकाच्च्युतः । इति ॥
भूतप्रेतपिशाचानांलोकायथा । अ
रीचचरायेचभूतप्रेतपिशाचकाः ।
वर्जयित्वा रुद्रगणांस्तेतत्रैवचरन्तिहि
॥ नोर्द्ध्वं विक्रमणेशक्तिस्त्रिधांसम्भृतपा
पमनाम् । अतज्जर्ह्वं हि विप्रेन्द्रराज
सायेकृतैनसः ॥ तेतुसूर्यादधः स
र्वेविहरन्त्यूर्ध्ववर्जिताः । इतिपा
द्मे स्वर्गखण्डः ॥ वैदिकविधानेनौ
र्ध्वदेहिकाभावात्विष्णुर्द्विषाच्चबहु
नरकभोगान्ते प्रेतशरीरंभवतीति
पुराणेप्रसिद्धमस्ति ॥ त्रि० मृते ॥
अर्वाकसपिण्डोकरणात्प्रेतोभवति
वैमृतः ॥ प्रैति । इण्० । गत्यर्थेति
ऋतः ॥

प्रेतकार्यम् । न० मृतस्यदाहादिसपि
ण्डोकरणान्तकर्मणि ॥ यथा । अक-

प्रेतमाता

त्वाप्रेतकार्याणिप्रेतस्यधनहारकः ।
वर्णानायद्वधेप्रोक्तं तद्व्रतंनियतश्च
रेत् ॥ इति ॥

प्रेतकृत्या । स्त्री० पित्रुपकारार्थायांक्रि
यायाम् ॥ प्रकर्षेणइतः प्रेतः पि
तृलोकस्यएवोच्यते ॥

प्रेतगृहम् । न० श्मशाने ॥

प्रेततर्पणम् । न० मरणावधिसपिण्डो
करणपर्यन्ते प्रेतशब्दोक्ते खेनंजलदा
ने ॥

प्रेतनदी । स्त्री० वैतरिण्याम् ॥ प्रेता
नांनरकस्थप्राणिनांनदी ॥

प्रेतपट्टः । पुं० भवरुदि । मृत्युभ
ङ्गरके । मृत्युकालेवादनियवाद्य
विशेषे । भौरु० इ० भा० ॥

प्रेतपतिः । पुं० यमे । प्रेतराजि ॥
प्रेतानांपतिः ॥

प्रेतपिण्डः । पुं० मरणावधिसपिण्डो
करणपर्यन्तं प्रेतसम्प्रदानकपिण्डा
कारान्ने ॥ यथा । नस्वधास्यप्रयुञ्जी
तप्रेतपिण्डेदशाहिके । भाषितैतच्च
दैपिण्डंयज्ञदत्तस्यपूरकम् ॥ प्रेतपि
ण्डानदीयन्ते यस्यतस्यविमोक्षणम् ।
श्मशानिकेभ्यो देवेभ्यश्चाकल्पंनैव
विद्यते ॥

प्रेतपुरम् । न० यमालये ॥

प्रेतमाता । स्त्री० काल्यादिपु ॥ का-
लीकरालीभद्राचभीष्माचैवभयोत्क
टा । साधारणीदुराधर्मासप्तैताः

प्रेत्यभावः ;

प्रेतमातरः ॥
 प्रेतराक्षसी । स्त्री० तुलसाम् ॥
 प्रेतवनम् । न० श्मशाने ॥
 प्रेतवाहितः । चि० भूताविष्टे ॥
 प्रेतशिला । स्त्री० पिण्डदानार्थगया
 स्थितप्रस्तरविशेषे ॥ यथा । येयंप्रे
 तशिलास्यातागयायांसाचिधास्थि
 ता । प्रभातेप्रेतकुण्डेचगयासुरशि
 रस्यपि ॥
 प्रेतशौचम् । न० मृतसंस्कारादौ ॥
 प्रेता । स्त्री० वैतरणीनद्याम् ॥ मृता
 याम् ॥ प्रेतभाषापन्नयाम् ॥
 प्रेत्य । च० अमुत्र । जन्मान्तरे ॥ देहं
 त्यक्त्वात्यर्थे ॥ प्रकर्षेणद्वत्वा । इण्०
 क्त्वाप्रत्ययः । समासेद्वतिल्यप् ।
 तुक् ॥ व्यावर्त्येत्यर्थे ॥
 प्रेत्यभावः । पुं० पुनरुत्पत्तौ ॥ तथा
 चगौतमसूत्रम् । पुनरुत्पत्तिः प्रेत्य
 भावः ॥ १६ ॥ प्रेत्यमृत्वाभावी
 जननं०प्रेत्यभावः । तत्रपुनरित्य
 नेनाभ्यासकथनात्० प्रागुत्पत्तिस्त
 तोमरणंततउत्पत्तिरिति । प्रेत्य
 भावोजननादिरपवर्गान्तः । एतज्
 ज्ञानञ्चवैराग्यउपयुज्यते०द्वति०प्रे
 त्येतिनव्यर्थम् । तदीयमरणञ्चतदी
 यजीवनादृष्टनाशस्तदीयश्चरमप्राण
 संयोगध्वंसस्तदीयप्राणध्वंसोवा ।
 तदीयोपत्तिस्तु०तदीयविजातीयश
 रीराद्यप्राणसंयोगद्वति ॥

प्रेयान्

प्रेत्या । पुं० वासवे । वाते ॥ प्राणे
 षु ॥
 प्रेत्यरी । स्त्री० पुरि ॥
 प्रेमा । पुं० न० प्रियतायाम् । हार्दे
 । कर्त्तु ॥ हर्षे ॥ नर्मणि ॥ रम्ये षु
 दिदृश्यायाम् ॥ प्रियस्यभावः । पृ-
 थ्वादित्वादिमनिच् । प्रियस्थिरेति
 प्रादेशः ॥ प्रयणम् । प्रीङ्त्पर्णो
 । मनिन्षा ॥ नपुंसकलिङ्गम् ॥
 गुणतन्त्राः प्रेमाणोनपरिचयतन्त्राः
 । पुंस्त्वमपि ॥ स्त्री हवाचकस्यलज्ज
 णंयथा । सर्वथाध्वंसरहितंसत्यपि
 ध्वंसकारणे । यद्भाववन्मन्यूनोः स
 प्रेमापरिकीर्तितः ॥ इत्युज्ज्वल
 नोलमणिः ॥
 प्रेमपरिप्लुतः । चि० प्रेमरसमग्ने ॥
 प्रेमपातनम् । न० नेत्रजले ॥
 प्रेमालिङ्गनम् । न० स्त्रीहेनपरिष्वङ्गे
 ॥ नायिकानायिकयोरालिङ्गनविशे
 षे ॥ तल्लक्षणंयथा । नायककटिं
 नायिकयैकपादेनवेष्टयित्वाद्वितीयं
 पादतस्यजङ्घो परिस्थापयित्वायदा
 लिङ्गनंतदितिकामशास्त्रम् ॥
 प्रेयान् । पुं० पत्यौ । प्रिये । दयिते ।
 कान्ते ॥ कान्ते ॥ चि० प्रियतरि ।
 पशुपुत्रादिलक्षणे ॥ अयमनयोरति
 शयेनप्रियः । ईयसुन् । प्रियस्मिरे
 तिप्रादेशः ॥ न० सर्वान्तरे०ब्रह्मा
 त्मनि ॥

प्रीषणम्

प्रीयसी । स्त्री० प्रियतमायांबार्याम् ।
 दयितायाम् । कान्तायाम् ॥ बल्ल-
 भायाम् ॥ डीप् ॥
 प्रेरकः । पुं० राजादौ ॥ प्रयोजके ॥
 विधौ ॥ प्रेरणामेषकुर्वन्प्रेरकोवि-
 धिः ॥ प्रेरयति । प्रोपयटादीर्तेर्हे-
 तुमसिञ्जन्तात्० कर्मणि० एवुन् ॥
 प्रेरणाम् । न० प्रेषणे । पठावना० इ०
 भा० ॥ आज्ञापने । स्वस्वकार्येषुनि-
 योजने ॥ अश्वानांषड्विधंप्रेरणाय
 या । बाहनंप्रतिवाहानांषड्विधं
 प्रेरणंविदुः । रागावल्याकथापा-
 थ्यांप्रतोदरवभेदतद्भृति ॥ प्रकृष्टम्
 ईरणम् ॥
 प्रेरणा । स्त्री० चोदनायाम् । विधौ ॥
 प्रेरितः । त्रि० चोदिते । नियोजिते
 । प्रेषिते ॥
 प्रेत्वी । पुं० सागरे । समुद्रे ॥ प्रेरय-
 ति । ईरक्षेपे प्रईरगदीस्तुत्चेति
 कनिर् ॥
 प्रेत्वीरी । स्त्री० नद्याम् ॥ बनोरचेति
 डीव्री ॥
 प्रेष्यः । त्रि० प्रेरकाद्येने ॥
 प्रेषः । पुं० प्रेषणे ॥ पीडायाम् ॥
 प्रेष्यं ॥
 प्रेषणम् । न० प्रेषणे ॥ जानीयात्
 प्रेषणेभृत्यान्वाभ्यवान्व्यसनागमे ।
 मित्रञ्चापदिकालेचभार्याश्चविभव-
 क्षये ॥

प्रीक्षणी

प्रीषणा । स्त्री० भृत्यादेर्निकृष्टस्यप्रवर्त-
 नायाम् । आज्ञायाम् ॥
 प्रेषितः । त्रि० प्रसृते । प्रेरिते ।
 प्रस्थापिते । प्रतिशिष्टे । पठाया०
 इति भा० ॥
 प्रेषः । त्रि० प्रियतमे । अयमेषाम-
 तिगयेनप्रियः । प्रियास्थिरेत्यादि
 नेष्टनिसाधुः ॥
 प्रेषा । स्त्री० प्रियस्याम् ॥ प्रसृताया-
 म् ॥
 प्रेष्यः । त्रि० प्रियेये । सेवके । भृत्ये
 ॥ प्रेष्यते । ईषगत्यादिषुवा । ल्य-
 त् । गुणः ॥
 प्रैयङ्गवीनम् । न० प्रियङ्गुचेचे ॥ प्रि-
 यङ्गुणांभवनंक्षेत्रम् । धान्यानांभ-
 वनेक्षेत्रम् ॥
 प्रैषः । क्लेशे ॥ मर्दने ॥ उन्माने ॥
 विधौ ॥ प्रेषणे ॥ प्रेषणम् । इधर्मा
 वेचञ् । प्रादृष्टितिष्ठिः ।
 प्रैष्यः । त्रि० प्रेष्ये ॥ प्रेष्यते । इषु
 इच्छायाम् । इषगती० आभीक्ष्ण्यच
 । ल्यत् । प्रादृष्टितिष्ठिः ॥
 प्रोक्तः । त्रि० कथिते ॥ प्रकर्षण० अ-
 ध्यापनेन० अर्थव्याख्यानेनवाउक्तः
 प्रकाशितः ॥
 प्रोक्षणम् । न० सेचने ॥ वधे । यज्ञा-
 र्थपशुहिसने ॥ प्रकृष्टमुक्षणम् ।
 उन्नसेचने । ल्युट् ॥
 प्रोक्षणी । स्त्री० जलक्रीडाविशेषे ।
 क्रीटाखेलना० इ० भा० ॥ प्रोक्षणी

प्रोतोत्सादनम्

भिरुद्धे जिताम्भुडितप्रयोगात् ॥
 प्रोक्षितः । त्रि० निहते । यज्ञे हतप-
 शौ । उपसम्पन्ने ॥ यज्ञार्थमन्त्रैः
 संस्कृतमांसादौ ॥ यथा । भक्षयेत्
 प्रोक्षितंमांसं सकृद्ब्राह्मणकाम्य-
 या । दैवेनियुक्तः श्राद्धेनियमे-
 तुविवर्जयेत् । आरण्यानामिदा-
 नीतनप्रोक्षणापिचानास्तीत्युक्तम-
 हाभारते । यथा । आरण्याः सर्वदै-
 वत्याः प्रोक्षिताः सर्वशोभृगाः ।
 अगस्त्येनपुराराजन्मृगयायेनपू-
 ज्यते०इति । सिक्ते ॥ प्रोक्षतेस्म ।
 उच्च० । क्तः ॥ मन्त्रसंस्कृते ॥
 प्रोक्षलत् । त्रि० उद्गच्छति । उच्छल्-
 ता०इ०भा० ॥
 प्रोच्छनम् । न० प्रवर्जने । लोपने ।
 पूकना०इ०भा० ॥
 प्रोज्जासनम् । न० मारणे ॥
 प्रोज्झितः । त्रि० त्यक्ते ॥
 प्रोगृहः । पुं० कटकोले । पतद्ग्रहे ॥
 प्रोतम् । न० स्त्री । वाससि ॥ त्रि०
 खचिते । व्याप्ते ॥ गुम्फिते । ग्रथि-
 ते ॥ स्यूते । प्रविष्टे ॥ प्रगते । प्र-
 तिष्ठिते ॥ प्रक्षिप्ते ॥ पटितिर्यक्तन्तौ
 ॥ बहिव्याप्तौ ॥ प्रपूर्वाद्देजः क-
 र्मणित्तः । यजादिच्वात्सम्प्रसार-
 णम् ॥

प्रोतोत्सादनम् । न० कृत्रे । वस्त्रकु-
 ट्टिमे ॥

प्रोष्ठः

प्रोत्फलः । पुं० सिंहलास्या । ता-
 लवृक्षसदृशवृक्षविशेषे । कडी०क-
 डा०इ०गौ०भा० ॥

प्रोत्फुल्लः । त्रि० विकसिते ॥

प्रोत्साहः । पुं० प्रकृष्टोद्यमे ॥

प्रोथः । पुं० कश्याम् ॥ सिचये । श-
 टके ॥ स्त्रीगर्भे ॥ छागलेवस्त्रे ॥

गह्वरे ॥ पुं० न० घोणायाम् । अश्वना

सिकायाम् ॥ त्रि० अध्वगे ॥ प्रथि-

ते ॥ प्रोथति । प्रोथृपर्याप्तौ । पुं०सी

तिथः । प्रवतेवा । प्रुङ्गर्ता ।

तियपृष्ठगूथयूथप्रोथा० : इ०थक् ।

निपातनाद्गुणः ॥

प्रोद्यतः । त्रि० सोद्यमे ॥

प्रोषः । पुं० सन्तापे

प्रोषितः । त्रि० पृवासगते । विदेश-
 स्थे ॥ अपगते ॥

प्रोषितभर्तृका । स्त्री० विदेशस्थभ-

र्तृकायाम् ॥ हास्यं परगृह्येयानं-

समाजोत्सवदर्शनम् । क्रीडांशरी-

रसंस्कारं त्यजत्प्रोषितभर्तृका ॥

प्रोषितोभर्तृयस्याः ॥ स्त्रीयादिना

यिकाभेदे ॥ देशान्तरेगतेपच्यौस

न्तापाकुलाप्रोषितभर्तृकेतिलक्षण-

म् ॥

प्रोष्ठः । पुं० गवि ॥ शफर्याम् । प्रो-

ष्ठीमत्स्थे ॥ प्रुक्कृष्टओष्ठोऽथ । ओ

त्वोष्ठयोः समासेवा ॥

प्रोष्ठपदः । पुं० भाद्रमासे ॥

प्रौढ :

प्रौष्ठपदा । स्त्री० पूर्वभाद्रपदोत्तरभा
द्रपदयोः ॥ प्रौष्ठोगीस्तस्येवपादा
यासाम् सुप्रातमुष्वसुदिशारिकु
चीत्यादिनावहुत्रीहावच्०पद्मा-
श्चनिपातितः ॥

प्रौष्ठपदी । स्त्री० भाद्राम्पूर्णिमा
याम् ॥

प्रौष्ठपादः । पुं० प्रौष्ठपदासुजाते ॥
सन्धिवेलेत्यादिनाऽण् । जं प्रौष्ठ
दानामिच्युत्तरपदस्याचामादेरची
वृद्धिः ॥

प्रौष्ठी । स्त्री० शफरे । शफर्याम् । वै
वरीमच्छी० सहरी० पोठी० पूठी०
इ०भा०पु०मत्स्ये ॥ प्रौष्ठीति-
क्ताकटुः स्वादुः शुक्रघ्नीकफघ्नात
जित् । स्निग्धासुकरणरोगघ्नीरोच-
नीचलघुःस्मृता ॥ प्रकृष्टप्रौष्ठोस्याः
। चोत्त्वोष्ठयोः समासेवा । नासि
कोदरोष्ठेति०जाते रितिवाडीष् ॥

प्रौष्य । अ० देशान्तरेउषित्वे च्यर्थे ॥

प्रौहः । पुं० गजाङ्घ्रौ । हस्तिपादे ॥
पर्वणि ॥ गजचरणपर्वणि ॥ प्रौह-
श्चरणपर्वणीतित्रिकागडशेषः ॥ त्रि
०निपुणे ०तर्के ॥

प्रौठः । पुं० वत्सरे ॥ त्रि० प्रग-
ल्भे ॥ प्रवृद्धे । वर्द्धिते । एधिते
॥ निपुणे । प्रौद्यते स्म । वह० ।

क्तः सम्प्रसारणम् । प्रादृहेतिवृ
द्धिः ॥

प्रौढा

प्रौढंपादः । पुं० आसनारोपितपाद
तले । आसनोपरिपादतलद्वयसंयो
गपूर्वकोपवेष्टरि ॥ वस्त्रादिनाकृत
पृष्ठजानुजङ्घावन्धे । वस्त्रादि-
द्वारापृष्ठजानुजङ्घाद्वयदृढबन्धन
पूर्वकोपवेष्टरि यथा । आसना
रूढपादस्तुजानुनोजङ्घयोस्तथा-
। कृतावसक्तिकोयस्तुप्रौढपादः
सलच्यते ॥ स्नानमाचमनं होमंभो
जनं देवताऽर्चनम् । प्रौढपादो न
कुर्वीतस्वाध्यायं पितृतर्पणम् ॥ इ
तिकाच्यायनः ॥ अनेकोद्वाह्ये दा
रुशिलभूमिसमेदृष्टकाश्चसङ्कीर्णौ
भूताद्वितीयायनवचनात्तथाविधे
आरूढपादोपिकुर्यात् । इत्याङ्गिक
तत्त्वम् ॥

प्रौढा । स्त्री० नायिकाभेदे । चिरंख्या
म् । श्यामायाम् ॥ यथा । बाला-
तुतरुणीप्रौढावृद्धाभवतिनायिका ।
गुणयोगेनरन्तव्या नारीवश्याभवेत्त
दा ॥ त्रिंशद्वर्षादूर्ध्वं पञ्चपञ्चाशद्वर्षं
पर्यन्तंप्रौढावस्था । यथा । आशोड
शीभवेद्बालातरुणीत्रिंशतामता ।
पञ्चपञ्चाशतीप्रौढा भवेद्बृद्धाततः
परम् ॥ आसांशत्वकारणंयथा ।
अलङ्कारादिभिर्बालातरुणीरतियो
गतः । प्रेमदानादिभिः प्रौढा
वृद्धाचदृढताडनात् ॥ आसारमणे
गुणदोषायथा । बालातुप्राणदाप्रो

पूज :

क्तातरुणीप्राणहारिणी । लीटाकरो
तिष्ठत्वं वृद्धामरणदाभवेत् ॥ सुग्धा
दित्रिविधान्तर्गतप्रगल्भायांनायि-
कायाम् ॥ स्मरमन्दीकृतव्रीडाप्रौ
टासंपूर्णयौवना ॥

प्रौष्ठिः । स्त्री० उत्साहे । प्रगल्भता
याम् ॥ उद्यमे । उद्योगे । कियदे
तिकायाम् ॥ सामर्थ्ये ॥

प्रौष्ठपदः । पुं० भाद्रमासे । प्रौष्ठप
दोपौर्णमास्यस्मिन् । सास्मिन्पौ
र्णमासोत्थम् ॥

प्रौष्ठपदिकः । पुं० प्रौष्ठपददेवताके ॥
प्रौष्ठपदोदेवतास्य । महाराजप्रौष्ठप
दाङ्गम् ॥

प्रौष्ठपदी । स्त्री० भाद्रपौर्णमास्याम् ॥
प्रौष्ठपदाभिः पूर्वभाद्रपदोत्तरभाद्र
पदाभिर्युक्तापौर्णमासी । नक्षत्रे
णयुक्तः कालइत्यण् । डीप् ॥

प्रौहः । पुं० प्रोहे ॥ प्रकर्षेणजहः ।
वृद्धिः ॥

पूजः । पुं० जटिनि । पर्क्याम् ।
पाखर० इ० प्र० वृक्षे ॥ पूजः क
षायः शिशिरोन्नयोनिरदापहः
। दाहपित्तकफासन्नः शोथहारक्त-
पित्तहृत् ॥ गर्दभाण्डे । कन्दराले
। गैडो० इ० वृक्षे ॥ कुञ्जराशने ।
अश्वत्थे ॥ पक्षके । सर्पान्तरे० ।
पूष्यति । पूष० । पूषेरञ्चोपधाया
इतिसः ॥ प्रक्षरति० वा० । क्षर-

पूज :

सञ्चलने । अन्यत्रापीतिडः । कपि
लकादिः ॥ यहा । पूज्यते । पूज
भक्षणे । कर्मणिषञ् । पूज्यधोग
च्छतिवा । अच् ॥ द्वीपविशेषे ॥
जम्बुद्वीपस्यविस्ताराद्विगुणेनसम-
न्ततः । संवेष्टयित्वाचीरोदं पूज्यद्वी
पोव्यवस्थितः ॥ पूज्यद्वीपेष्विप्री
न्द्राः सप्तासन्कुलपर्वताः । ऋ-
ज्वायताः सुपर्वाणः सिद्धसङ्घनि
षेविताः ॥ गोमेदइत्यस्येवनामा
न्तरम् ॥

पूजसरस्वती । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

पूजोदुम्बरः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

पूजः । पुं० पूजने । पूजो ॥ भेले ।

भेलके । डोंगा० इ० प्र० जलतर

णसाधने ॥ भेके । दर्दुरे ॥ अश्वी ॥

श्वपचे । चांडाले । कपी । मर्क-

टे ॥ जलकाके कुलके ॥ प्रवणे ।

क्रमन्निम्नमहीभागे पर्कटीद्रुमे ।

कारण्डवखगे ॥ शब्दे ॥ प्रतिगतौ ॥

स्त्रीच्छजातौ ॥ जलान्तरे ॥ जलकु

कुटे । हंसादिजलचरपक्षिषु ॥

तेयथा । हंससारसकाचाजवक्रकौ

ञ्चशरारिकाः नन्दीमुखीसकाद्

म्बाबलाकाद्याः पूजाः स्मृताः ॥

पूजन्तेसलिलेयस्माः देवतस्मात्पू

जाः स्मृताः ॥ पूजाः पित्तहरा

स्निग्धामधुरागुर्वोहिमाः । वात

स्यैषप्रदास्यापिबलशुक्रकराः सराः

पुवङ्गम :

॥ ३५ दत्तरवि० । दुर्भिक्षंजाय
तेसर्वामिदिनीपुष्यतिप्रिये । पूवेपू
वन्तितोयानि पीडितामानवाभुवि
॥ ३५ न० क्वैवतीमुस्तके गन्धतणे
॥ पूवते मुड् । अच् ॥ यद्वा । पू
वनम् मुङ्गती । ऋदोरप् ।
मूयतेऽनेनवा ॥

पुवकः । पुं० खड्गधारादिनक्तके ।
केलके ॥ चण्डाले ॥ पूक्षे ॥ भेके ॥
पुवगः । पुं० कपौ । यानरे ॥ भेके ॥
मण्डूके ॥ सूर्यस्यसारथौ ॥ शिरीष
वृक्षे ॥ सुमतिनाम्नोर्हृद्विशेषस्य ध्वजे
॥ पुवेनगच्छति । गम्ल० अन्ये
भ्योपीत्यन्ये ध्वपीतिवाडः ॥

पुवगतिः । पुं० भेके । मण्डूके ॥
पुवङ्गः । पुं० पुवगे । शाखामृगे ॥
पुच्छे ॥ ४१ ॥ दत्तर ॥ तृणधा
न्यानिपीडयन्ते ग्रीष्मे वर्षतिवासवः
पुवङ्गपीडिताः सर्वाः प्रजाश्च मुर
वन्दिते ॥ ४१ ॥ पुवनम् पुवः ।
मुडोप् । पुवेनगच्छति । गम्ल०
अन्ये भ्योपीत्यन्ये ध्वपीतिवाडः ।
गमश्चेतिखच् । खच्चडिद्वा । मुमा
गमः ॥ मृगे ॥

पुवङ्गमः । पुं० मण्डूके ॥ शाखामृगे
पुवेनपुच्यागच्छति । गम्ल० ।
गमश्चेतिखच् । मुमागमः ॥ मा
त्रावृत्तान्तरे ॥ यथा षट्कलमादि
गुरुं प्रथमङ्कुरुसन्ततम् । पञ्चकल

प्लीहघ्नः

स्यततोपिचतुष्कलसङ्गतम् । नायक
मत्रचतुर्थमितोगुरुमन्तके० एकाधि
कविंशतिः पुवङ्गमवृत्तके ॥ यथा
। विष्णुविरञ्चिदिवाकरंवासवव
दितम् । विष्णुतविषयविषादक
मुनिजनसेवितम् । चञ्चलयातुलि
तञ्चमुखंनहिकामये० शङ्करपाद
सरोजरजः परिभावये ॥ इति ॥

पुवनः । त्रि० प्रवणे । क्रमनिम्नभू
मी ।

पुवमानः । त्रि० तरति ॥ तैरत०
तैरता० इ० भा० ॥

पुविकः । त्रि० भेलेनतरमाणे ॥
पुवेनतरतिनीद्व्यचष्टन् ।

पुवाम् । न० पुवफले ॥ पुवफलम्
। पुवादिभ्योण् । विधानसामर्थ्यात्
तस्यफलेनलुक् ॥

पुवनम् । न० द्रवद्रव्यस्रोर्वाप्रापणे
। उच्छलना० उषटाना० इ० भा
० ॥ य० । तापनंघृततैलानांपु
वनं गोरसस्यच । तन्मात्रमुहृतंशु
ध्यत्कठिनन्तुपयोदधि ॥ मज्जने
। बहुतरजलसंयोगे ॥

पुवितः । त्रि० जलादिमग्नस्थाना
दौ ॥ सित्ते ॥

पुवित् । पुं० प्लीहरोगे । गुल्मे ॥
यथा । यक्तत्प्लीहान्ताणिसुखादि
वक्षिपन्निति वैद्यकम् ॥

प्लीहघ्नः । पुं० रोहिणि रोहितके

मृत :

। दाडिमपुष्पके । रोहडागाच्छ०
 इ० गौ० भा० प्र० वृक्षे ॥
 पूीहा । पुं० गुल्मे । कुक्षिवामपार्श्व
 स्थमांसखण्डे । पिप्पली० तापतिप्ली
 '० इ० भा० ॥ शोणिताज्जायते पूो
 हा वामतो हृदयादधः । रक्तवाहि
 शिराणांसमूलेख्यातो महर्षिभिः
 ॥ विदाद्यभिव्यन्दिरतस्य जन्तोः
 प्रदुष्टमत्यर्थमसृक्कफश्च । पूीहा
 भिवृद्धिकुरुतः प्रवृद्धीतं पूीहसंघ्नं
 गदमामनन्ति । पूे हर्त । प्लीहगतौ
 । श्लेष्मन् प्लेषन् पूीहनिन्द्यादि
 नासाधुः ॥
 पूीहशत्रुः । पुं० दाडिमपुष्पके ।
 रोहितकद्रुमे ॥ स्वल्पफलाम्बुपा
 याम् ॥ अरपुङ्खे ॥ पूीङ्गः शत्रुः
 ॥ विभीतके कोकिलाक्षे ० ।
 पूीहहन्त्री । स्त्री० अश्वत्थफलायाम्
 । हवुषायाम् ॥
 पूीहा । स्त्री० पूीहरोगे ॥ यकृत
 ग्रीहेचसम्बन्धे ० इतिप्रयोगात् ॥
 पूीहारिः । पुं० अश्वत्थवृक्षे ॥ पूी
 हायाश्चरिः ॥
 ग्रीहाशत्रुः । पुं० पूीहघ्ने ॥ कोकि
 लाक्षे ० ॥
 मृक्षिः । पुं० अग्नौ । श्लेषति
 । प्लुष० । प्लुषिकुषिशुषिभ्यः
 क्तिः ॥
 मृतः । पुं० क्षिमात्रवर्णे ॥ न० अ

फञ्जिका

श्वगतिविशेषे ॥ त्वरयाभम्पेनाश्व
 गतौ ॥ उत्पतने ॥ तिर्यग्गतौ ।
 त्रि० आप्लुते ॥ प्रसृते ॥ भम्पगति
 युक्ते श्वनम् । मृङ्गतौ ॥ भावेक्तः ॥
 मृति । स्त्री० श्वने ॥
 मृषः । पुं० दहने ।
 मृषिः । पुं० पुत्तिकायाम् । अल्प
 मशके ॥
 मृष्टः । त्रि० दग्धे ॥ मृष्यतेस्म । मृष
 दाहे । क्तः । यस्येतिनेट् ॥
 मृषः । पुं० ओषे । दाहे ॥ मृषणम्
 मृष० । घञ् ॥
 म्पा । स्त्री० मक्षणे ॥
 म्पातम् । त्रि० भक्षिते ॥ म्पायतेस्म ।
 म्पाभक्षणे । क्तः ।
 म्पानम् । न० भोजने ॥
 —†—
 फः । पुं० पवर्गद्वितीयाक्षरे ॥ यक्षसा
 धने ॥ स्फाने ॥ भ्रज्भावाते ॥ वर्द्ध
 के ॥ जंभायाम् ॥ स्फुटे ॥ फलप्रा
 प्ती । न० रूक्षोक्तौ ॥ फूत्कृतौ ॥
 निष्फलभाषणे ॥
 फञ्जिका । स्त्री० पूर्वपक्षे । असद्व्यव
 हारे । चोद्ये । फांकी० इ० भा०
 ॥ न्यायसम्बन्धिव्याख्याविशेषे ॥
 फञ्जिका । स्त्री० भार्याम् । ब्राह्मण्य
 ष्टिकायाम् ॥ भनक्तिरोगान् । भञ्जो
 आमर्दने ॥ खलु । पृषोदरादिः
 देवताडे ॥ दुरालभायाम् ॥

फणावान्

फण्डिपत्रिका । स्त्री० आखुपण्याम् ॥
फण्डी । स्त्री० भार्याम् ॥ भनक्तिरो-
गान् । भण्डो० । अच् । पू० गौ०
डीष् ॥

फट् । अ० अनुकरणशब्दे ॥ विघ्ननि
राक्ततौमन्त्रे ॥

फटा स्त्री० फणे ॥ दम्भे ॥ स्फुट
ति । स्फुटविकसने । चु० । शिज
भावे० पचाद्यच् । पृषोदरादिः ॥
फडिङ्गा । स्त्री० भिक्षिकायाम् ॥

फणः । पुं० फणायाम् ॥ फणति ।
फणगतौ । पचाद्यच् ॥ फटायान्तु
फणादयोरित्यमरः । शशोर्णकार
शंफणमितिक्रीवकाण्डे चन्द्रगोमौ ॥

फणकरः । पुं० भुजङ्गे ॥

फणधरः । पुं० सर्पे ॥

फणधरधरः । पुं० शिवे ॥

फणभारी । फणाभृति ॥

फणभृत् । पुं० सर्पे ॥
फणवान् ।

फणा । स्त्री० सर्पविसृतमस्तके फटा
याम् ॥ फणति । फण० अच् ।
टाप् ॥

फणाकरः । पुं० सर्पे । भुजङ्गमे ॥
फणाकरोऽस्य ॥

फणाधरः) पुं० सर्पकृष्मीनसे ।
फणाभरः) पुं० द्विरसने ॥

फणावान् । पुं० श्वसनाशने । विषा
ऽऽद्ये । सर्पे ॥ फणास्यस्य । मतु

फरुवकम्

प् ॥

फणिकेसरः । पुं० नागकेशरे ॥ फ-
फिसंज्ञकः केसरः ।

फणिखेलः । पुं० भारतीपक्षिणि
गरुद्योधनि । भार० इ० गौ० भा० ॥

फणिजिह्वा । स्त्री० महाशतावर्थाम् ॥
महासमझायाम् ॥ सारिकायाम् ॥

फणिज्जकः । पुं० प्रस्थपुष्पे । मरु
वा० इ० भा० फणिजातीऽस्मा-
त् । फणाभपत्रपुष्पत्वात् । फणीउ-
ज्जकोवर्जकोऽस्थितिकेचित् ॥ उभ
यत्रपृषोदरादिः ॥ स्त्री० रामदूत्या
म् ॥

फणी । पुं० सर्पे ॥ फणाशक्ति ।
ब्रीह्यादित्वादिनिः ॥ सर्पिण्यामो
षधी ॥

फणिप्रियः । पुं० वायौ ॥

फणिकेनः । पुं० अहिकेने ॥

फणिभुवनम् । न० पाताले ॥

फणिवल्ली । स्त्री० नागवल्याम् ॥

फणिहन्त्री । स्त्री० राक्षायाम् । गन्ध
नाकुल्याम् ॥

फणिहृत् । स्त्री० क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

फणीश्वरः । पुं० अनन्ते ॥ फणिना
मीश्वरः ॥

फण्डः । पुं० जठरे ॥

फत्कारी । पुं० पक्षिभावे ॥

फरम् । न० फलके ॥

फरुवकम् । न० पूगपात्रे ॥

फलम्

फर्फरीकः । पुं० चपेटायाम् । न०
मार्दवे ॥
फर्फरीका । स्त्री० पादुकायाम् ॥
फलः । पुं० कुटजवृक्षे ॥
फलम् । न० जातीफले ॥ सस्ये । वृ
क्षादीनांफले ॥ फलेषुपरिपक्वंयद्गुण
वत्तदुदाहृतम् । त्रिख्वादन्यत्रविज्ञे
यमामंतद्विगुणाधिकम् ॥ फलेषुस
रसंयत्स्याद्गुणवत्तदुदाहृतम् ।
द्राक्षाविल्वशिवादीनांफलंशुष्कं गु
णाधिकम् ॥ फलतुल्यगुणं सर्वमज्जा
नमपिनिर्दिशेत् । फलं हि माग्निदुर्वा
तव्यालकूटादिदूषितम् । अकालजं
कुभूमीजं पाकातीतं न भक्षयेत् । पाक
मतिक्रम्यशटितम् ॥ व्यष्टौ ॥ क्षाभे ॥ य
था । अग्निहोत्रफलावेदादत्तभुक्तफलं
धनम् । रतिपुत्रफलादाराः शीलवृक्ष
फलंश्रुतमितिविज्ञेपुराणे ऽग्निवा-
क्यम् ॥ त्रिफलायाम् कक्कोले ॥
शस्त्राये । वाणाय ॥ फलके ॥
निरीषे । फाले ॥ दाने ॥ मुष्के ॥
यथा । अफलीभुज्यतेमेषः सफल
स्तुनभुज्यते । इतिरामायणम् ॥ हे
तुक्तेः । हेतूत्ये । साधननिष्पाद्ये-
कास्ये ० स्वर्गादौ । अभिसम्बीयमा
ने ० शरीरग्रहणे । मायामये ॥ फ-
ल्वा, तद्यालयमदर्शनं गच्छतीति निरु-
क्तेः ॥ तच्चफलं कर्मणस्त्रिविधत्वा
त्त्रिविधम् । पापस्थानिष्टफलं ना

फलम्

रकतिर्यगादिलक्षणम् ॥ २ ॥ पुण्य
स्थेष्टं फलं देवादिलक्षणम् ॥ १ ॥
मिश्रस्य तु पापपुण्ययुगलस्य मिश्रम् ०
दृष्टानिष्टसंयुक्तमानुष्यलक्षणम् ३
कर्माधीनेषु च पशुस्वर्गादिलक्षणे विन
श्वरे ॥ जीवः कर्मफलं भुङ्क्ते आत्मा
निर्लिप्त एव । आत्मनः प्रतिविम्ब
श्च देही जीवः स एव च ॥ षड्विधलि
ङ्गेषु चतुर्थलिङ्गे । प्रकरणप्रतिपाद्यात्म
ज्ञानं तदनुष्ठानस्य च तत्र तत्र श्रूय
माणे प्रयोजने ॥ यथा आन्दोर्ग्ये षष्टे
प्रपाठके ० आचार्यवान् इत्यादिवाक्ये
न ० अद्वितीयवस्तुज्ञानस्य तत्प्राप्तिः
प्रयोजनं श्रूयते ० इति ॥ प्रवृत्तिदोष
जनितार्थः फलम् ॥ २० ॥ इति
गोतमः । अत्र च मुख्यं फलं मुखदुः
खोपभोगः । तथा च भाष्यम् । मुख
दुःखं वेदनं फलम् । तत्र च धर्मा
धर्मावृत्तेः प्रयोजकत्वात् ० तत्र च दोष
स्य हेतुत्वात् ० प्रवृत्तिदोषजनिते-
त्युक्तम् । लक्षणन्तु मुखदुःखान्य-
तरसाक्षात्कार इति । गौणफलन्तु
शरीरादिकं सर्वमेव । तथा च भाष्य
म् । तत्पुनर्देहेन्द्रियवृद्धिषु सतीषु
भवतीति । सहदेहेन्द्रियादिभिः
फलमभिप्रेतम् । तथा हि । प्रवृत्ति
दोषजनितोर्थः फलमेतत् सर्वं भव-
तीति । इत्यञ्जन्यत्वमेव फलत्वम् ।
प्रवृत्तिदोषजनित इति तु निर्वदोषयो

फलकेशर :

गादुक्तम् २० ॥ नियतीत्तरभावि-
नि ॥ फलति । फलनिष्पत्तौ ० जि
फलाविश्ररणेवा । पचाद्यच् ॥ फलं
द्विविधम् । सातिशयंनिरतिशयञ्च
। तत्रसातिशयंस्वर्गादि ० निरतिशयं
मोक्षः सचपरमानन्दस्वरूपः ब्रह्म
यास्तरूपत्वात् ॥ फलंफलेधनेवोजि
निष्पत्तौभोगलाभयोः । सत्यइति
केशवः ॥ फलेच्छासाधनसंक्रामति ॥
फलकः । पुं० न० चर्मणि । फले ।
ठाल० इ० भा० ॥ फलति । जि-
फला० । क्षत्रादिभ्योवुन् ॥ पुं०
दारुघटितदीर्घासने । फला० पट्टा०
पट्टा० इ० भा० ॥ काष्ठदिपट्ट
के । यथा । पाण्डुलिखितफलकेभूमौ
वाप्रथमंलिखित् । ऊनाधिकन्तुसं
शोध्यं पश्चात्पत्रे निवेशयेत् ॥ इति
॥ अस्थिरुग्ण्डे ॥ नागकेशरे ॥ रज-
कण्ठपट्टे ॥ शान्मलेफलकेश्रुत्तौनि-
ज्यादासांसिनेजकः । नचवासांसि
वासोभिर्निर्हरेन्नचवासयेत् ॥
फलकपाणिः । त्रि० चर्मणि । फल-
कधारिणि । ठलैत० इ० भा० ॥
फलकंपाणौयस्य ॥
फलकी । पुं० फलु इ० गौ० प्र० म-
त्स्ये ॥ त्रि० फलकान्विते ॥
फलकीतीर्थम् । न० तीर्थविशेषे ॥
फलकृष्णः । पुं० पानीयामलके ॥
फलकेशरः । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥

फलप्रदः

फलकोषकः । पुं० अण्डकोषे ॥
फलग्राही । पुं० वृक्षे । त्रि० फलग्रह
णकर्त्तरि ॥
फलचमसः । पुं० दधिमिश्रितवटत्वक्
चूर्णे ॥
फलचौरकः । पुं० चोरकनामगन्धद्र
व्ये ॥
फलत्रयम् । न० द्राक्षापरूषकाश्मरी
षु ॥ त्रिफलायाम् ॥ फलानांत्रये ॥
फलद्रिकम् । न० त्रिफलायाम् ॥ हरी
तक्यादित्रये ॥ फलानांत्रिकम् ॥
फलदः । पुं० ईश्वरे ॥ वृक्षे ॥ त्रि०
फलदातरि ।
फलपञ्चासम् । न० अम्लपञ्चफले ॥
फलपाकः । पुं० पानीयामलके ॥ क
रमर्दके ॥
फलपाक्षान्ता । स्त्री० धान्यकदल्या
दोषधौ ॥ फलपाकद्रवान्तोयस्याः ॥
फलपाकी । पुं० गर्दभाखडे ॥
फलपुष्कः । पुं० वरंडालौ ॥
फलपुष्पा । स्त्री० पिण्डखर्जूर्याम् ॥
द्रोणपुष्पाम् । गुम्मा० इ० भा० ॥
फलपूरः । पुं० बीजपूरे । विजौरा०
इ० भा० । फलेनपूर्यते । पूरी० ।
द्रुगुपधेतिकः ॥ कर्मणिघञ्वा ॥
फलपूरकः । पुं० छोलङ्के । बीजपूरे ॥
फलप्रदः । पुं० ईश्वरे ॥ धनेदानेन
नष्टे पितृफलप्रदईश्वरः । यतो-
स्ति तेनदातारंतंप्रशंसन्तिवैदिकाः ॥

फलव्याप्यत्वम् ।

॥ नापूर्धफलदंतस्मिन्मानाभावा-
त्फलंपुनः । ईशादप्युपपन्नत्वा-
न्नैवापूर्वस्य कल्पकम् । सेव्याद्रा-
जः फलप्राप्तिर्दृश्यतेन च पूर्वतः ।
दानादिक्रिययासेव्यादीशात्तद्वत्-
फलभवेत् ॥
फलप्रिया । स्त्री० प्रियङ्गौ ॥
फलभूमिः । स्त्री० कर्मफलभोगस्या-
ने ॥ यथा । भरतान्धैरावतानिवि-
देहाश्चक्रुन्विताः । वर्षाणिकर्म-
भूम्यः स्युः शेषाणिफलभूमयइति
हेमचन्द्रः ॥
फलमुख्या । स्त्री० पिण्डखर्जूरः ॥ अज-
मोदायाम् ।
फलमुद्गरिका । स्त्री० पिण्डखर्जूरः ॥
फललक्षणा । स्त्री० प्रयोजनवस्थालक्ष-
णायाम् ॥ यथा व्यङ्ग्यस्यगूढगूढ-
त्वाद्द्विधास्युः फललक्षणाः इति
साहित्यदर्पणः ॥
फलवान् । त्रि० फलिनि । फलमहित-
वृक्षे ॥ फलिने ॥ फलवत् सन्निधा-
धावफलंतदङ्गम् ॥ फलान्यस्यसन्ति
। मतुप् ॥
फलकुलम् । न० कालिङ्गे ॥
फलविषयः । त्रि० फलव्याप्ये ॥ अना-
त्मनि ॥
फलवृक्षकः । पुं० पनसे ॥
फलव्याप्यत्वम् । न० वाद्येन्द्रियसन्निकृ-
ष्टार्थाकारवाद्यधीपरिणामावच्छिन्न

फलान्तः

चिदंशकृते० प्राकव्याश्रयत्वे ॥ फलवृ-
त्तिप्रतिविम्बितश्चिदाभासस्तद्व्याप्य-
त्वमिच्छर्थः ॥
फलशाकम् । न० षड्विधशाकान्तर्ग-
तफलरूपशाके ॥
फलश्रेष्ठः । पुं० चार्त्त ॥ फलेषु श्रे-
ष्ठः ॥ तद्वृत्ते ॥
फलघाडवः । पुं० दाडिमै ॥
फलशैशिरः । पुं० वदरवृत्ते ॥
फलश्रुतिः । स्त्री० कर्मप्रवृत्तिनिमि-
त्तप्रलोभजनकवाक्ये । कर्मफलश्र-
वणे । यथा । फलश्रुतिरिबन्धुणां-
श्रयोरोचनंपरम् । श्रयोविचया-
प्रोक्तं यथाभैषज्यरोचनम् ॥ अपिच ।
वेदोक्तमेवकुर्वाणोनिः सङ्घोर्पित मी-
श्वरे । नैष्कर्म्यांलभतेसिद्धिरोचना-
र्थाफलश्रुतिः ॥
फलस्नेहः । पुं० अक्षीटवृत्ते ॥
फलहारी । स्त्री० काल्याम् ॥
फला । स्त्री० भिन्निरिष्टाक्षुपे ॥
फलाद्या । स्त्री० काष्ठकदल्याम् ॥
फलाध्यक्षः । पुं० राजादने । क्षीरि-
कायाम् । खिन्नी० इ० भा० ॥
फलानामध्यक्षः ॥
फलादनः । पुं० शुकै । कारे । सूत्रा-
० इ० प्र०पक्षिणि । त्रि० फणफला-
निवाचदनयस्य तस्मिन् ॥
फलान्तः । पुं० वंशे ॥ फलेनफलैर्वा-
चनोयस्य ॥

फलग्रहि :

फलाम्बु : । पुं० अम्बुवेतसे ॥ न० व
चाम्बे ॥

फलाशन : । पुं० शुकपक्षिणि ॥ त्रि०
फलभक्षके ॥

फलासव : । पुं० फलरसविकृतौसुरा
प्रभेदे ॥

फलः । पुं० फलुइ इ० प्र० मत्स्ये ॥

फलिका । स्त्री० निष्याव्याम् ॥

फलित : । पुं० वृक्षे ॥ न० शैलेये ।
शिलापुष्पे ॥ त्रि० सफले । सञ्जात
फले ॥ फलानिसञ्जातान्यस्य । ता
रकादित्वादितच् ॥

फलितार्थः । त्रि० निष्कृष्टार्थे ॥ फलि
तश्चासावर्थश्च ॥

फली । त्रि० फलवति ॥ फलान्यस्य स-
न्ति । अतइनि : ॥

फलिनः । त्रि० फलवति ॥ विद्यमान
नफले । फलान्यस्य सन्ति । फलव-
र्हाभ्यामिनच् ॥ पुं० पनसे फलवति
वृक्षे च ॥ इतिराजनिर्घण्टः ॥

फलिनी । स्त्री० प्रियङ्गुवृक्षे । अग्नि
शिखरवृक्षे ॥ नान्तलक्षणोडीप् ॥

फली । स्त्री० प्रियङ्गुवृक्षे ॥ गौरा-
दित्वाङ्गीष् फलिनस्ये ॥

फलीकरणम् । न० तुषे ॥

फलीशः । पुं० पारिशे ॥

फलूपः । पुं० लताप्रभेदे ॥

फलग्रहिः । पुं० यथाकालफलधरे ।
अथनध्यवृक्षे ॥ त्रि० फलग्रहणकर्त्त

फलाः

रि ॥ फलानिगृह्णाति । ग्रह० ।
फलग्रहिरात्मभरिश्चेति उपपदस्य
एदन्त्वग्रहरिन्प्रत्ययश्चनिपात्य
ते ॥

फलेन्द्रः । पुं० राजजम्बाम् । फरेदा०
इ०भा० ॥

फलेपुष्पा । स्त्री० द्रोणपुष्प्याम् ॥

फलेप्सुः । त्रि० सकामेजने ॥ फलंप्रा
प्तुमिच्छतीतितथा ॥

फलरुहा । स्त्री० पाटलायाम् । पाट
लिहृक्षे ॥ फलेरोहति । इगुपधे-
तिरुहेः कः । तत्पुरुषेकृतीत्यलु
क् ॥

फलोत्तमा । स्त्री० काकलीद्राचायाम्
। निर्भीजायाम् । किस्मिस् इ०
भा० ॥

फलोत्पत्तिः । पुं० आम्रवृक्षे ॥

फलोदयः । पुं० लाभे ॥ त्रिदिवेशा
लये ॥ फलस्यउदयः अस्मिन्वा ॥

फलकः । पुं० विसारिताङ्गे ॥

फलाः । स्त्री० गयास्यनद्याम् मल
व्याम् । काकोदुम्बरिकावृक्षे ॥ गुला
ल०फाग०इ०प्र०रेणुप्रभेदे ॥ मि-
थ्यावाक्ये ॥ त्रि० तुच्छे । असारे ॥
यथा । क्षणमात्रगतिः खलुजगदेतद्
तिफलाङ्गु । धनलोभमपहायनमप
न्नयनाय ॥ फलतित्रिफलाविशर
णे० फलनिष्पत्तीवा । फलिपाटीति
साधुः ॥

फलसूत्रव :

फलगुतीर्थम् । न० गयानद्याम् ॥
 सार्द्धक्रोशद्वयमानं गयायांपरिकी
 र्चितम् । पंचक्रोशंगयाक्षेपं क्रोश
 मेकंगयाशिरः ॥ तत्रपिण्डप्रदाने
 न वृष्टिर्भवतिशाश्वती ॥ नागाञ्ज
 नार्दनाच्चैवकूपाञ्चोत्तरमानसात् ॥
 एतद्गयाशिरः प्रोक्तं फलगुतीर्थ-
 तदुच्यते । तत्रपिण्डप्रदाने नपितृ
 णांपरमागतिः ॥ पृथिव्यांयानिती
 र्यानियेसमुद्राः सरांसिच । फलगु
 तीर्थंगमिष्यंतिवारमेकंदिने दिने ॥

फलादा । स्त्री० गयानद्याम् ॥

फलगुनः । पुं० अञ्जुनपाण्डवे ॥
 अर्जुनपादपे ॥ फलतिनिष्पादयति
 फल० फले गुंक्चेत्यनु० गुगाग
 मञ्च ॥ त्रि० फलगुन्यांजात ॥ अ-
 विष्ठाफलगुनीत्यणोलुक् । लुक्त्-
 द्वितलुकि ॥

फलागुनी । स्त्री० नक्षत्रविशेषे । पूर्व-
 फलागुन्योः ॥ काकोदुस्वरिकाया-
 म् ॥ फलागुन्यांजातायाम् ॥ अविष्ठा
 फलगुनीत्यणोलुकि० लुक्त्द्वितलु-
 कीतिस्त्रौप्रत्ययस्यचलुकि० फला-
 गुन्यामिदमितिः ॥ टित्वान् डौ-
 प् ॥

फलावाटिका । स्त्री० काकोदुस्वरिका
 याम् ॥

फलावृत्तकः । पुं० श्योनाकप्रमेद ॥

फलसूत्रवः । पुं० दोलयात्रायाम् ॥

फाण्ड :

फलयम् । न० कुसुमे ॥

फलयकी । स्त्री० फलिमस्य ॥

फलयफलः । पुं० सूर्पजवाते ॥

फाः । पुं० वृषी ॥ वर्द्धके । सन्तापे ॥

निष्फलभाषणे ॥

फाटको । स्त्री० स्पटिकायाम् । फटकि
 री इ० भा० ॥

फाणिः । स्त्री० गुडे ॥ करंभे ॥

फाणितम् । न० मस्यण्ड्याम् । राव

० इ० भा० यथा । इक्षोरसस्तुयः

पक्वः किञ्चिद्गाढोवद्द्रवः । सए

वेक्षुविकारेषुख्यातः फाणितसंज्ञ

या ॥ फाणितं गुर्वभिष्यन्दिद्वं हृणं

कफशुक्रकृत् । वातपित्तश्रमान् हन्ति

मूत्रवस्तिविशोधनम् ॥ फण्यते ।

फाणमती । ण्यन्तःकतः ।

फाण्डः । त्रि० अनायासकृते ॥ पुं०

न० कषायविशेषे ॥ क्षुसुमौषधजा

तमुष्णोदकेप्रक्षिप्य सद्योभिषुत्यपू-

त्वायत्पीयतेतत्फाण्डमित्याहुः ॥

यथा । क्षिप्योष्णतोयेऽदितः फा

ण्डद्वयमिधीयते ॥ अपिच । क्षुसुद्र

व्यपलेसम्यक्जलमुष्णं विनिक्षिपेत्

पात्रेचतुष्पलमितेतत्सस्त्रावर्थञ्जल

म् ॥ सोयं चूर्णं द्रवः फाण्डोभिषग्

भिरभिधीयते ॥ इति वै० प० ॥

फण्यतेस्म । फण० । क्तः । क्षुसुस्त्रा

न्तीति साधुः ॥ नवनीतभावात्प्रा

गवस्थापन्नेद्रव्ये ॥

फाल्गुनानुजः

फाल्गुः । पुं० महादेवे ॥ बलदेवे ॥ उ
त्प्लुतौ ॥ पुं० न० कृषिके । सीरो
पकरणे ॥ नवविधदिव्यान्तर्गताष्ट
मदिव्ये ॥ यथा । आयसंद्वादशप
लघटितंफालमुच्यते । अष्टाङ्गुलंभ
वेहीर्षं चतुरङ्गुलंस्तरम् ॥ अग्नि
वर्षं ततश्चौरोजिह्वयालिहयत्सकृत्
। नदग्धश्चेच्छुद्धिमयादन्यथातुस
होयते ॥ चौरोऽत्रगोचौरः । गो-
चौरस्यप्रदातव्यं तप्तफालावलेहनमि
तिस्मृतिः ॥ त्रि० कर्पासवाससि
॥ फालयति । अफला० । स्थन्ता
त्० पचाद्यच् ॥ फलविकारः ।
तस्यविकारइत्यण् ॥

फालवहः । पुं० हले ॥

फाल्गुनः । पुं० गुडाकेशे । पार्थे ।
अर्जुने ॥ नदीअष्टमे ॥ अर्जुनभूरुहे
॥ तपस्ये० मासि । फागन० इ०
भा० ॥ तत्रजातस्यफलम् । प्रियं
वदः सज्जनबलभक्षपरोपकारीवि
मलाशयश्च । दातानितान्तं प्रमदाभि
लापीस्यात्फाल्गुनेयस्यजनस्यजन्म
॥ अनन्तपुरे ॥ फलतिनिष्पादयति
। फल० । फलेर्गुक्चेतिउनन्० गु-
गागमश्च । ततः प्रज्ञाद्यण् ॥
यद्वा । फाल्गुनीपौर्णिमास्यस्मिन्
विभाषाफाल्गुनीतिपक्षे० अण् ॥

फाल्गुनानुजः । पुं० सुरभौ । वसन्त
काले ॥ अर्जुनस्यकनिष्ठेभातरि ॥

फुः

फाल्गुनिकः । पुं० तपस्यमासे । फा
ल्गुने ॥ फाल्गुनीपौर्णिमास्यस्मिन्
। विभाषाफाल्गुनीश्रवणाकार्तिकी
चैत्रीभ्यः इतिठक् । ठस्येकः ॥
फाल्गुनी । स्त्री० तपस्येष्टपुर्णिमा
याम् ॥ अत्रगौडदेशीयादोलाया
वाकुर्वन्ति । नरोदीलागतंष्टष्टागो-
विन्दं पुरुषोत्तमम् । फाल्गुन्यांसं
यतोभूत्वा गोविन्दस्यपुरं व्रजत् ॥
अपिच । फाल्गुन्यांक्रौडनंकुर्याद्दो
लायांममभूपते इति ॥ पूर्वफल्गु
न्याम् ॥ उत्तरफल्गुन्याम् ॥ फल्गुनी
भिर्युक्तापौर्णिमासी ॥ नक्षत्रेणत्य
ण् । ततोडीप् ॥

फिः । पुं० पापे । निष्फलवाक्ये ॥
कोपे ॥

फिङ्गः । पुं० कलिङ्गे । भृङ्गे । भू-
स्याटविहगे । फिङ्गा० इ० गौ० भा०
प्र० खगे ॥

फिरङ्गः । पुं० रोगान्तरे ॥ हीपान्तरे
कक्षीपविशेषे ॥ तत्रत्वजने ॥ यथा
। पूर्वास्नायेनवशतंपडशीतिः प्रकी
र्तिताः । फिरङ्गभाषयामन्वाः तेषां
संसाधनात्कलौ ॥ अधिपामण्ड
लानाञ्चसङ्ग्रामेष्वपराजिताः ।
इङ्गरेजानवषट् पञ्चलण्डजाद्यापि
भाविनः । इतिमेरुतन्त्रे २३ प्रका
शः ॥

फुः । पुं० मन्त्रके ॥ तुष्कवाक्ये ॥

फुल्लः

फुकः । पुं० पञ्चिणि ॥
 फुटः । त्रि० सर्पशायाम् ॥
 फुत् । अ० अनुकरणशब्द ॥
 फुत्करः । पुं० अग्नौ ॥
 फुत्कारः । पुं० फुत्करणे । फूक्० इ०
 भा० ॥

फुत्कृतिः । स्त्री० फूत्कारे ॥
 फुप्फुसः । पुं० पुप्फुसे । कोष्ठविशेषे ॥ सच्चद्दयनाडिकासंलग्नाशय-
 विशेषः । फोपडा० भस्० इ०
 भा० ॥ यथा । स्थानान्यामान्निप-
 क्तानामूचरुधिरस्यच । हृदुण्डकः
 फुप्फुसश्चकोष्ठद्वयमिधीयते ॥ अ-
 स्मार्थः । आमस्यस्थानमामाशयो-
 नाभेरुर्ध्वम् । अग्नेः स्थानंपच्यमा-
 नाशयोनाभिमध्यम् । पक्कस्यस्थानं
 पक्काशयोनाभेरधः । मूत्रस्यस्थानं
 वस्तिः । रुधिरस्यस्थानंयकृत्शीहृ-
 नौ । हृत्हृदयं । इक्षुरसपाकमल-
 वद्यः शोणितमलस्तञ्जः उण्डुकः
 सचान्ददेशेव्यवस्थितः पुरीषाधान-
 म् । फुप्फुसः हृदयस्यवामपार्श्वे
 फुप्फुण्ड इतिस्थ्यातइतिविजय-
 रक्षितः ॥

फुल्तिः । स्त्री० फलने ॥

फुल्लः । त्रि० विकसिते ॥ पुष्पे ॥
 यथा । शीपञ्चम्यांश्रियंदेवीफुल्लैः स-
 म्पूजयेत्सदा ॥ फलति । जिफला
 । जीतः क्तः । आदितश्चेतीडभा

फेनलः

वः । तिचेत्युत्वम् । अनुपसर्गात्
 फुल्लचीवेति० तस्यलः ॥
 फुल्लदाम । न० इन्दोर्भेदे ॥ यथा ।
 मोगौनीतौगौ० शरहयतुरगैः फुल्ल-
 दामप्रसिद्धम् ॥ यथोदाहरणम् । श-
 श्वल्लोकानांप्रकटितकदमनंध्वस्तमा-
 लोक्यकंसंघृष्यञ्चेतीभिस्त्रिदिववस-
 तिभिव्योमसंस्थैर्विमुक्तम् । मुग्धा
 मोदेनस्यगितदशदिशाभोगमाहृत-
 भृङ्गंमौलीदैत्यारिर्न्यपतदनुपमंस्वस्त-
 रोः फुल्लदाम ॥ पुष्पमालायाम् ॥
 फुल्लटक् । चि० विकसितनयने ॥
 फुल्लफालः । पुं० शूर्पवाते ॥ इ० त्रि-
 शेषः ॥
 फुल्ललोचनः । त्रि० विकसितनेत्रव-
 ति ॥
 फुल्लिकः । पुं० देशे ॥ सर्पे ॥
 फूत्कारः । पुं० श्वासनिर्गमे । श्वसि-
 ते ॥ फूत्कारणम् । कृञ्० । घञ् ॥
 फेत्कारिणी । स्त्री० तन्त्रविशेषे ॥
 फेनः । पुं० हिण्डीरे । अश्विकफे ।
 समुद्रफेने ॥ तरलद्रव्योपर्युत्थितवु-
 बुदाकारवस्तुनि । भाग० इ० भा०
 ॥ स्फायते । स्फायी० फेनमीना
 वितिनिपातनात्साधुः ॥
 फेनकः । पुं० फेने ॥ पिष्टविशेषे ॥
 फेनका । स्त्री० जलपक्वतण्डुलचूर्णे ॥
 फेनदुग्धा । स्त्री० दुग्धफेनीक्षुपे ॥
 फेनलः । त्रि० फेनवति । फेनिले ॥

फे निल :

फे नोस्यास्मिन्वास्ति । फे नादिल
ञ्चेतिचकाराल्लच् ।

फे नवान् । त्रि० फे नले ॥ फे नोस्यास्मि
न्वास्ति । फे नादिलञ्चेत्यत्रान्यतर
स्यामिच्यनुवृत्तेः पक्षेमतुप् ॥

फे ना । स्त्री० क्षुपविशेषे । सातलाया
म् ॥

फे नाग्रम् । न० बुद्धदे ॥

फे नायमानः । त्रि० फे नमुहमति ॥
फे नाञ्चेतिवक्तव्यमितिक्यञ् ॥

फे नवाही । पुं० वस्त्रे ॥

फे नाशनिः । पुं० इन्द्रे ॥

फे निका । स्त्री० पक्वान्नविशेषे । फे नौ
इ० भा० ॥ यथा समितायाघृता
ठ्यायावर्त्तीर्दीर्घाः समाचरेत् । ता
स्तुसन्निहितादीर्घाःपीठस्थोपरिधार
येत् ॥ वेत्स्येद्वेत्स्येनेतायथैकापर्य्य-
टीभवेत् । ततश्चुरिकयातान्तुसंल
न्नामेवकर्तयेत् ॥ ततस्तुवेत्स्येद्भूयः
शट्केनचलेपयेत् ततः संबृततां
लोम्रींविदधीतपृथक्पृथक् ॥ पुन-
स्तांवेत्स्येत्लोम्रींयथास्यान्मण्डलाकृ-
तिः । ततस्तांसुपचेदाज्यं भवेद्युश्च
पुटाः स्फुटाः ॥ सुगन्धयाशर्करया
तदुहूलनमाचरेत् । मिद्वैषाफे नि
कानाम्नीमठकेनसमागुणैः ॥ ततः
किञ्चिद्व्युत्थितम्विशेषोयमुदाहृतः ॥

फे निलः । अरिष्टभूरुहे । रीठा० इ०
भा० ॥ वदरवृक्षे ॥ न० मदनफले

फाण्ट :

॥ वदरफले ॥ त्रि० सफेने ॥ फे
नोऽस्ति । फे नादिलञ्चेतिवृ
लच् ॥

फेरः । पुं० शृगाले ॥

फेरण्डः । पुं० शृगाले ॥

फेरवः । पुं० शृगाले । अस्रपे । रा-
क्षसे ॥ फे० इति० अय्यत्तोरवोऽस्य
॥ त्रि० धूर्त्ते ॥ हिंसे ॥

फेरुः । पुं० जम्बुके । शृगाले । फे०
इत्यव्यक्तरीति रुशब्दे । मितद्रा
दित्वात्० डुः ॥

फेलम् । न० भुक्तसमुभि
फेलकः । पुं० ते । उच्छि
ष्टे ॥

फेला । स्त्री० भुक्तोभिते ॥ फेल्यते ।
फेलगतौ । गुरोश्चेत्यः ।

फेलिः । भुक्तोभिते ।

फेलिका । स्त्री० उच्छिष्टे । ऊं

फेली । ट० । इ० भा०

—ः०(—)०ः—

बवयोरैक्यमभेददर्शनात् ॥

वः । पुं० पत्रगस्थतृतीयाक्षरे ॥ वरु
णे ॥ सिन्धी ॥ भगे ॥ तोये ॥
वदने ॥

वह्निमा । पुं० बहुलतायाम् ॥ बहुल
स्यभावः । पृथ्वादित्वादिमनिच् ।
प्रियस्थिरितिबहुलस्यवह्निच्चादेशः

वह्निष्ठः । त्रि० अत्यन्तबहुले ॥ अयमे
षामतिशयेनबहुलः । अतिशयने

वकचिञ्चिका

तमविष्ठनावितीष्ठन् । प्रियस्थिरेति
 वंहिष्मादेशः ॥
 वंहीयान् चि० बहुलतरे ॥ अयम
 नयोरतिशयेनबहुलः । द्विवचन
 विभज्योपपदेतरवीयसुनावितीयसु
 निप्रियस्थिरेतिवंह्यादेशः ॥
 वकः पुं० कङ्क । वगला० इ० प्र०
 पक्षिणि ॥ अस्यमांसगुणस्तु । शरा
 रिवककाकाश्च दाल्यूहाः पवना-
 पहाः ॥ इ० ॥ वकपुष्पे । शिव
 मल्ल्याम् । अगस्तिद्रुमे । यथा ।
 सितपीतनीललोहितकुसुमभेदाश्च
 तुर्विधोऽगस्तिः । मधुरशिशिरदो
 षश्रमकासविनाशनश्चभूतघ्नः ।
 तथाचराजनिर्घण्टः । अगस्तिशि-
 शिरंगौल्यं त्रिदोषघ्नंश्रमापहम् ।
 वलासकासवैवर्ण्यंभूतघ्नञ्चवलावह
 मिति ॥ श्रीदे । कुवेरे ॥ रज्जोविशे
 षे । योभीमेनहतः ॥ अमुरविशेषे ॥
 सचश्रीकृष्णे नहतः ॥ वङ्कते । व-
 किकौटिल्ये गतौच । अच् । आग
 मशास्त्रानित्यत्वान्ननुम् । वज्रयो
 रैक्यम् ॥ यद्वा वाति वायतिवा ।
 वागतिगन्धनयोः । औवैशोषणे वा
 क्कुन् । आतोलोपः ॥ वेति० वा-
 यतिवा । मूलविभुजादित्वात्कः
 वक्तिवा । वचेरच् । न्यङ्क्तादिः ॥
 वकचिञ्चिका । स्त्री० मत्स्यविशेषे ।
 वकाच्याम् ॥

वकुलः

वकजित् । पुं० भीमसेने ॥ श्रीकृष्णे ॥
 वकनिसूदनः । पुं० श्रीकृष्णे ।
 भीमसेने ॥
 वकपुष्पः । पुं० वकवृक्षे ॥ न० अग
 स्तिकुसुमे ॥
 वकवृत्तिः । पुं० वकसमानवृत्तंनत्रि
 शिष्ठे यथा । पापण्डिनोविकर्म-
 स्थान् वैडालव्रतिकान्शठान् । हेतु
 कान् वकवृत्तींश्चवाङ्मात्रेणापिना-
 र्चयेत् ॥
 वकवरी । पुं० श्रीकृष्णे ॥ भीमसेने ॥
 वकव्रतचरः । पुं० वकव्रतिनि ॥ वक
 व्रतं चरतीति० तथा । चरेष्टः ।
 वकोहिप्रायेणमीनहननरुचितयामि
 थ्याविनीतः सन्नैवंशीलोभवतीति
 गौणोवकव्रतशब्दः तल्लक्षणन्तु ।
 अधोदृष्टिनैकृतिकः स्वार्थसाधनत
 त्यरः । शठोमिथ्याविनीतश्चवकव्र
 तचरोद्विजः ॥ इ० ॥
 वकव्रतौ । पुं० वकव्रतचरे । वकव्रत
 वति ॥
 वकाची । स्त्री० वकचिञ्चिकायाम् ॥
 यकारिः । पुं० श्रीकृष्णे ।
 वकुलः । पुं० श्रीधुगम्भे । सिंहकेशरे
 । मौलसरीति० प्र० वृक्षे ॥ वङ्कते ।
 वक्षिगत्यर्थे । वा० उलच् । आगम
 शास्त्रम्यानित्यत्वान्ननुम् । वकुलस्तु
 वरोऽनुष्णः कटुप्राकरसोऽगुरुः ।
 कफपित्तविषप्रित्तश्चक्षुमिदन्तमदाप-

वणिज्यम्

हः ॥ पश्यवम् ।

वकुला । स्त्री० कटुकायाम् ॥

वकुली । स्त्री० काकोल्याम् ॥

वकूलः । पुं० वकुले ॥

वकीरुका । स्त्री० बलाकाभिदि ॥ वा
तावर्जितशाखायाम् ॥

वकोटः । पुं० शुक्रवायसे । वके ॥

वठरः । पुं० अम्बष्ठे शठे ॥

वणिग्वम्बुः । पुं० नीलीवृक्षे ॥

वणिग्भावः । पुं० सत्यानृते । वाणि
ज्ये ॥ वणिजोभावः । घञ् ॥

वणिग्वहः । पुं० उष्ट्रे ॥

वणिक्०ग् । पुं० वाणिजके । वाणिज्य
कर्त्तरि । क्रयविक्रयकर्त्तरि । वैदे
हके । सार्यवाहे । नैगमे । क्रयवि
क्रयके ॥ वाणिज्ये ॥ करणान्तरे ॥
पठते । पण० । एणेरिज्यादेश्चवः ॥
वैश्ये ॥

वणिक् । स्त्री० वणिज्यायान् ॥

वणिजः । पुं० ववाद्यैकादशकर्णान्त
र्गतषष्ठकरणे । तज्जातफलंयथा ।
प्राज्ञः कृतज्ञोगुणवान्गुणश्लोवणि
मजनप्राप्तमनोरथः स्यात् । यस्यप्र
सूतौवणिजाभिधानंभाण्डप्रधानंद्र
विर्णाहितस्येति ॥ वणिजि ॥

वणिज्यम् । न० वाणिज्ये । वृत्त्यन्तरे ॥

वणिजांकर्मभावोवा । दूतवणिग्

भ्याञ्चेति०यः इतिकाशिका ।

भार्ष्ये तु०दूतवणिग्भ्याञ्चेतिनास्ये

बदरफली

व ॥

वणिज्या । स्त्री० वाणिज्ये ॥ वृत्त्यन्तरे

वणिजांभावः । दूतवणिग्भ्याञ्चेति

यः वणिज्याशब्दः स्वभावात्स्त्री-

लिङ्गः ० भावएवात्रप्रत्ययोनतुक-

र्मणीतिमाधवः । भार्ष्ये तुवार्तिकमे

वनास्ति ॥ वणिक्कर्मणि ॥

वरुठः । पुं० असहायगमने ॥ अकृ

तोवाहे ॥ खर्वे ॥ कुन्तायुधे ॥ भृत्ये

। वांठ० इ० भा० ॥ वरुठते । वठि

। अच् ॥

वरुडः । त्रि० विकृतलाङ्गूले ॥ बाँडा

इ० भा० ॥

बदरः । पुं० कोलिपादपे ॥ बदरस्य

प्रत्नलीपोज्वरदाहविनाशनः । त्वचा

विस्फोटशमनीवीजनेत्रामयापहम्

॥ वदतिस्थिरीभवति० छिन्नस्यापिपु

नः प्ररोहणात् । बदरस्यैर्ये । वा०

अपरः ॥ देवसर्षपेवृक्षे ॥ कार्पासस्या

स्थि । विनीला० कपासिचा० वाड

वा० इ० भा० ॥ न० कोलिफले ॥

कार्पासीफले ॥ बदर्याः फलम् ।

फलैर्लुगतिविकारावयवप्रत्ययस्यलु

क् ॥ लुक्त्तद्धितलुकोति० स्त्रीप्रत्य

यस्यलुक् ॥ सेविफले ॥ क्षुद्रबदरे ।

भाडवीरे इ० भडवेरी० इ० भा०

॥ गोपगोण्टायाम् ॥ बदरमात्रे ।

कर्कश्वी । बदर्याम् ॥

बदरफली । स्त्री० भूबदर्याम् ॥

वदरीषण्ड :

वदरवल्ली । स्त्री०) भूवदर्याम् ॥
 वदरा । स्त्री० गृष्टी । वराहकान्ताया-
 मोषधौ ॥ कार्पास्याम् ॥ एलाप-
 र्याम् ॥ विष्णुकान्तायाम् ॥ टा
 . प् ॥
 वदरामलकम् । न० प्राचीनामलके ॥
 वदरिः । स्त्री० कोलिबृत्ते ।
 वदरिकम् । न० तीर्थविशेषे ॥
 वदरिकाश्रमः । पुं० न० तीर्थविशे-
 षे । नारायणाश्रमे । व्यासाश्रमे ॥
 वदरी । स्त्री० कोलिबृत्ते । कपिकच्छा-
 म् ॥ कार्पास्याम् ॥ गौरादित्त्वान्डी-
 ष् ॥ वदरीफले ॥ वदर्याः फल-
 म् । हरीतक्यादिभ्यश्चेति० विका-
 रार्थं स्तुप् ॥
 वदरीखण्डः । पुं० वदरीणांसमूहे ॥
 वृक्षादिभ्यः खण्डः ॥
 वदरीकदा स्त्री० शङ्खनख्याम् ॥ हस्ति
 कोलिबृत्ते ॥
 वदरीपत्रकम् । न० नखीनामगन्ध
 द्रव्ये ॥
 वदरीपाचनम् । न० तीर्थविशेषे ॥
 तत्रवशिष्टाश्रमः ॥
 वदरीफला । स्त्री० नीलशेफालिका
 याम् ॥
 वदरीशैलः । पुं० अलकनन्दायाः
 पश्चिमतीरेहिमाचलैकदेशे ॥
 वदरीषण्डः । पुं० वदरीखण्डे ॥
 वदरीणांषण्डः समूहः ॥

वद्धशिखः

वदर्याश्रमः । पुं० नारायणाश्रमे ॥
 वद्धः । त्रि० कीलिते । संयते ।
 कारागारादीनिगडिते ॥ वध्यते
 स्म । वधवन्धने । क्तः ॥ मीहा
 द्यावृते० सुखदुःखादिधर्मवति०
 पाशाष्टकेनयञिते संसारिजीवपशौ ॥
 वद्धगुदम् । न० उदरामयविशेषे ।
 तन्निदानं यथा । यस्यान्वमन्नैरुपले
 पिभिर्वावालाश्रमभिर्वापिहितं यथा
 वत् । सञ्चीयते तस्थमलः सदो
 षात्शनैः शनैः शङ्करवच्चनाडा
 म् ॥ निरुध्यते तस्सुगुदपुरीषं निरे
 तिकृच्छ्रादपिचाल्पमल्पम् । हन्ना
 भिमर्ध्यं परिवृद्धिमेति तस्योदरं वद्ध
 गुदं वदन्ति ॥
 वद्धफलः । पुं० करञ्जवृत्ते ॥
 वद्धमुष्टिः । त्रि० कृपणे ॥
 वद्धमूलः । त्रि० दृढमूले । उत्पाटना
 नर्हमूले । वद्धोमृलीयस्सः ॥
 वद्धमौनः । त्रि० निःशब्दे ॥
 वद्धरसालः । पुं० त्रिविधराजाम्ना
 न्तर्गतात्त्युत्तमास्ये । मध्वास्ये ।
 मन्मथानन्दे ॥
 वद्धशिखः । त्रि० शिशी । वाले ॥
 संयतच्छेनरे ॥ यथा । सदोप
 वीतिनाभाव्यं सदावद्धशिखं नतु
 । विशिखोव्युपवीतश्चयत्करोति न
 तत्कृतमिति ॥ वद्धाशिखाय
 स्य ॥

वधस्थली

वद्धशिखा । स्त्री० उच्चटौषधी ॥
 वधः । पुं० प्राणवियोगफलकव्यापारे
 । प्रमापणे । मारणे ॥ हननम् ।
 हन० । हनञ्चवधङ्ङत्थप् ॥ पुण्यप्रद
 वधस्तुयथा । एकस्यत्रनिधनेप्रवृ
 त्तदुष्टकारिणाम् । बहूनांभवति
 च्चमंतस्यपुण्यप्रदोवधः ॥ रुक्मस्ती
 यीसुरापञ्चवह्नागुरुतल्पगः ।
 आत्मानंघातयेद्यस्तुतस्यपुण्यप्रदो
 वधः ॥ इति ॥ अपिच । नैकस्या
 र्थेबहून्हन्यादितिशास्त्रेषुनिश्चयः
 एकंहन्याद्बहूनांहिनपापीतेन
 जायते ॥ इति वामनपुराणे ५५
 अध्यायः । पारिभाषिकवधस्तु ।
 वधनंद्रविणादानंस्थानान्निर्यापणं
 तथा । एषहिन्रह्मवन्धूनांवधोनान्यो
 स्तिद्वैहिकः ॥ इ० ॥ करचरणा
 दिच्छेदनादिरूपेताडने ॥ सप्तम
 तारायाम् ॥
 वधक . पुं० व्याधे । मृच्यौ ॥ वध
 कर्त्तरि । वद्धक० इ० भा० ॥
 त्रि० हिंसे ॥ हन्ति । हन० ।
 गवुल् । बहुलतण्णोतिगवुलिवधा
 देशः ॥ वधहिंसायांवा । तदा०
 जनिवध्योश्चैतितद्विधिनिषेधः ॥
 वधचम् । न० आयुर्धे ॥ वध्यतेऽनेन
 । वध० । अमिनजियजिवधिपति
 भ्योऽन्नम् ॥

वधस्थली । स्त्री० वधस्थाने ॥

वध्यः

वधस्थानम् । न० आघातने । सूना
 याम् ॥ वधस्थानम् ॥
 वधाङ्कम् । न० काराविश्रमनि ॥
 वधाहं । त्रि० हननयोग्ये ॥
 वध्ये ॥
 वधी । त्रि० वधकर्त्तरि ॥
 वधिरः । त्रि० एडि । अरण्यशक्तिहीने
 बहुरा० इ० भा० ॥ वाधिर्यनिदा
 मन्तु । यदाशब्दवहंवायुः स्त्रीतथा
 वृत्त्यतिष्ठति । शुद्धश्लेष्मान्वितीवा
 पिवाधिर्यन्तेनजायते ॥ औषधं
 यथा० । कर्णशूलिकर्णनादेवाधिर्ये
 क्ष्वेडएवच । चतुर्ध्वपिचरोगेषुसा
 मान्यंभेषजंस्मृतम् ॥ शृङ्गविरञ्च
 मधुचसैस्त्ववतैलमेवच । कटुष्णं
 कर्णयोर्धार्यमेतत्स्याद्दनापहम्
 ॥ इ० ॥ वाधिर्यंवालहृद्घोत्यं
 चिरोत्पञ्चविवर्ज्येत् । वध्नाति
 कर्णम् ॥ वध्यते वा वन्धवन्धने ।
 इपिमदिमुदातिक्किरच् ॥ भिन्नु
 कन्वचर्थे ॥ हितमितमनोरस्य
 वधः शोकापहृद्यत् । श्रुत्वाथो
 नश्रुत्वातीववधिरः सप्रकीर्ति
 तः ।
 वधोद्यतः । त्रि० परवधायोद्युक्ते ।
 सन्नह्ने । आततायिनि ॥
 वध्यः । त्रि० वधाहं । शीर्षच्छेद्ये ।
 किन्त्वयानश्रुतंलोकेअवध्याः शत्रु
 योषितः । हीनवर्गीपभुक्तायात्याज्या

बंध :

बध्यापिवाभवेत् ॥ अवध्यायथा ।
गोत्रास्त्राणंश्चमथापिसुप्तं बालंस्वब
न्धुंललनांसुदृष्टाम् । धृताप्रराधान
पिनैवबध्याचार्यमुख्यादागुरवस्तथै
वेति ॥

वध्यपालः । पुं० कारागृहरक्षके ॥
वध्रम् । न० नागे । सीसके सीसा०
इ०भा० ॥ बध्यतेऽनि । सर्वधातु
भ्य ष्टन् ॥

वधी । स्त्री० वध्याम् । वरत्रायाम् ।
चर्मरञ्जौ । वरत० लाव० इ० भा०

॥ बध्यतेऽनया । ष्टन्ःषित्वान्डीष्
बन्धः । पुं० आदौ ॥ बन्धने ॥ अन्तः

करणाशुद्धिरूपेज्ञानप्रतिबन्धे । क
र्तृस्वाद्याभिमाने ॥ विपर्ययादिष्यते

बन्धः । विपर्ययात् अतत्त्वज्ञानात्
सच० प्राकृतिकवैकारिकदाक्षिणिक

भेदात्त्रिविधउक्तस्तच्छब्दाख्यान
तोऽत्रगन्तव्यः ॥ पुनर्बन्धोद्विधेयः ।

तीव्रोमृदुश्चेति । तत्रसुरसम्पत्०
साक्षादेवकीं गृहेतुत्वात्तीव्रोबन्धः

। ह्यैतमात्रप्रतीतिस्तुक्षयमक्तीं शरूप
त्वाच्चमृदुबन्धवृत्ति ॥ बध्यतेऽनेनवा ।

बन्ध० । हलश्चि तिघञ् ॥ गृहादि-
वेष्टने ॥ शरीरे ॥ निगडादिबन्धने

॥ अनैकान्तवादिमतेतु० नानानिर
यसंस्तरणकारणं मोहादिरष्टविधोग

णः स्नातन्त्यविघातहेतुत्वाद्बन्धः ।
उक्तञ्च । मोहादिकोगणश्चैवबन्धो

बंधक :

जीवस्यकल्पितः । लोहपञ्जरसम्ब
द्धंयथाक्षिप्तंजलाशये । अलावुक

मधीयातितद्व्योवः संबन्धनइति ॥
जालंधरोद्धीयनमूलबंधान्जल्पन्नि-

कण्ठोदरपायुमूले । बंधत्रयेस्मिन्
परिचीनमानेबंधः कुतोदारुणका

लपाशैः ॥ इतियोगविदः ॥ पोड
शप्रकारैरतिबंधे ॥ तेयथा । पद्मा

सनोनागपद्मोलतावेष्टोऽर्द्धसंपुटः ।
कुलिशंमुन्दरश्चैवतथाकेशरएवच

हिल्लोलोनरसिंहे पिबिपरीतस्तथा
परः । क्षुब्धोवैधेनुकश्चैवसमुत्कण्ठ

स्ततः परम् ॥ सिंहासनोरतिना
गोविद्याधरस्तुषोडश इतिरतिम

ञ्जरी । एतेषांलक्षणांनितत्तच्छब्दे
द्रष्टव्यानि ॥ संज्ञाप्रभेदेनान्येऽपि-

बंधाः सन्ति । यथा कामप्रदोवि
परीतोनागरोरतिपाशकः । पेत्यूरः

प्रियतोषधततः समप्रदनाया ।
ततश्चैकप्रदोक्षेयः सम्युटयोर्ध्वस

म्युटः । लतजनभवश्चैवततीकुर
तिमुन्दरः ॥ ऊरुपीडस्मरचक्रोत्त

तश्चोरुक्रमः स्मृतः । देष्टकोहंम
कीलस्तुततोलीलासनस्तथा ॥ अथा

दशक्रमाद्बंधास्त्रीणांअहुमुखप्रदाः ॥
पुंसांकराश्चैवकथितास्तुक्रमात्ततः ॥

बंधकः । पुं० विनिमये ॥ आधौ ॥ रत
हिण्डके ॥ सत्त्वङ्कारे ॥ न० आधौ

। यदुंतमर्णायभूम्याद्याधीयततत्र ॥

बंधनालय :

ऋणग्रहणायस्यापितेवस्तुनि ॥ बध्ना
ति । बंध० । ख्वल् ॥

बंधकी स्त्री० पुंश्चल्याम् ॥ हस्तिन्या
म् बध्नातिमनोयत्र । बंधबंधने ।
ख्वल् । गौ० डीप् ॥ पञ्चपुरुषगा
मिन्याम् ॥

बंधनम् । न० बधे । बंधनक्रियायाम् ।

। उदाने । बधे । बांधना० इ० भा०

॥ निमित्ते ॥ यथा । नप्रकाशेह

मित्युक्तिर्यत्प्रकाशैकबंधना । स्वप्र

काशतमात्मानमप्रकाशः कथंस्पृ

शेत् ॥ अहंनप्रकाशे० नभामीत्यु

क्तिर्वचनं० यत्प्रकाशैकबंधना० द

स्यप्रकाशस्वरूप प्रकाशएकएवबंधनं

निमित्तयस्याः सातयोक्ता ॥ नप्र

काशइतिव्यवहारः प्रकाशानुभव

निमित्तत्वादित्यर्थः । तंप्रकाशंस्वय

मेवभासमानमात्मानमप्रकाशोऽज्ञा

नंकथंस्पृशेत् आवृणुयात्नकथांच

दित्यर्थः ॥ त्रि० प्रसित्याम् । बंध

नसाधनेरञ्जुनिगडादी ॥ यथा ।

बंधनानिकिलसन्निवहनिप्रे मरञ्जु

कृतबंधनम् महत् । दारुभेदनिपु

णोपिपडङ्घ्रिर्निक्रियोभवतिपङ्कज

वडइति ॥ वध्यतेऽनेनास्मिन् ।

बंध० । ल्युट् ॥

बंधनवेश्म । न० कारागारे ॥

बंधनालयः । पुं० कारायाम् । बंध

नागारे ॥ बंधनस्यआलयः ॥

बंधुरः

बंधस्तम्भः । पुं० आलाने । हस्तिवं
धनस्तम्भे ॥ बंधस्यबंधनस्यस्तम्भः ॥

बंधिवम् । न० कामदेवे ॥ चर्मव्य
जने ॥

बंधुः । पुं० बंधूके । बंधुजीवके ॥

मित्रे । सत्यागासहने । भ्रातरि ॥

सगीचे । बांधवे । ज्ञाती ॥ हित

कारिणि ॥ संसारबंधनान्मोचन

हेतुरात्मैववन्धुर्नान्यः ॥ सम्बन्ध

नोपकर्त्तरि ॥ बध्नातिस्त्रिंहेनम

नोयः । वध्यतेऽस्मिन्जातिरितिवा ।

बंध० । शृस्वस्त्रिहीत्युः ॥ लग्ना

च्चतुर्थ्यभवनं वर्णाहत्तान्तरे ॥ भ

चयशोभितसङ्गतकर्णः शुद्धसुसङ्ग

तपङ्क्तिकवर्णः । पद्मगराजनिवे

दितबंधू राजतिभूपतिसप्तदिवं

धुः ॥ यथा । भक्षितवासरनाथक

चन्द्रः कामिसमूहसमाहिततन्द्रः ।

दर्शितलोलतडित्करवालः सोय

सुपैतिघनाघनकालः ॥

बंधुजीवः । पुं० बंधूकवृक्षे । माध्या

ङ्गिके । दुपहरिया० फूल० इ० भा०

॥ बंधुरिवजीवजलमस्य ॥

बंधुजीवकः । पुं० बंधूके ॥ स्वा० कः

बंधुता । स्त्री० बंधुसङ्घे ॥ बंधूनांसमू

हः । ग्रामजनबंधुभ्यस्तल् ॥

बंधुरः । पुं० स्त्रीचिङ्गे ॥ तैलकल्के ॥

बंधूके ॥ बंधिरे ॥ हंसे ॥ विडङ्गे ॥

ऋषभौषधी ॥ न० मुकुटे ॥ बंधने ॥

बंध्यः

॥ त्रि० उन्नतानते ॥ रम्ये ॥ नर्म
॥ बध्नाति । बंध० । मङ्गरादयश्च
तिसाधुः ॥

बंधुराः । पुं० भूमि०सक्तुषु ॥

बंधुरा । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥

बंधुलः । पुं० असतीपुष्पे ॥ बंधून्ला
ति । आतद्धतिकः ॥ त्रि० नर्म ॥
सुन्दरे ॥

बंधूकः । पुं० पीतसालके । सर्जके ।
प्रियके । विजयसार० इ० भा० ॥ पे
यासाल० इ० गौ० भा० ॥ न० पुष्पवृ
क्षवि० । रक्तके । बंधुजीवके । दो
पहरिया० मङ्गनिया० इ० भा० ॥
बाँटुलौ० इ० गौ० भा० ॥ बंधू
कः कफकृद्ग्राहीवातपित्तहरो
लघुः ॥ बध्नातिचित्तम् । बंध० ।
उलूकादयश्च ल्यूकः ॥ खधूपे । व
न्द्रक० इ० भा० । यथा । बंधूकोबंधु
जीवेस्यात्खधूपेस्यान्नपुंसकमितिहृद
चन्द्रः ॥

बन्धूकपुष्पः । पुं० पीतसाले । जीव
कतरौ । विजयसार० इ० भा० ॥
बन्धूकस्यैवपुष्पाण्यस्य ॥ बीजके ॥
बंधूरः । पुं० विवरि ॥ त्रि० शोभने ॥
नर्म ॥ बध्नाति । बंध० । खर्जूरा
दित्वाटूरः ॥ उन्नतानते ॥ बंधूरबंधु
रौरम्ये नर्म हंसितुबंधुरद्धतिरभसः ॥
बन्धुः । त्रि० अफले । अवकीशिनि ।
निष्फले । ऋतुप्राप्तावपिफलरहिते

बभ्रुजः

वृक्षादौ ॥ बंधेसाधुः । तत्रसाधु
रितियत् ॥ बंधनीये ॥

बन्ध्या । स्त्री० अप्रजस्त्रियाम् । बांभ
इ० भा० ॥ अपत्यशून्यायांगवि ।
वशायाम् ॥ वृषलीविशेषे ॥ यथा ।
बन्ध्याचवृषलीज्ञेयावृषलीचमृत्प्रजा
। अपरावृषलीज्ञेयाकुमारीयारजस्व
ला ॥ वलाख्यगंधद्रव्ये । वा-
य्यालके ॥ बध्नाति । बंध० । ग्यत्
। अध्न्यादित्त्वाद्यम् ॥ योनिरोग
विशेषे ॥

बन्ध्याकन्दः । पुं० बन्ध्याकर्कोटक्या
म् । बांभखखसा० इ० भा० ॥
बन्ध्याकर्कोटकी । स्त्री० विषकण्टकि
न्यामोषधी । ककीडी० खखसा०
इ० भा० ॥ बन्ध्याकर्कोटकीलघ्वी
कफनुद्ग्राशोधनी । सर्पसर्पहरीती
क्ष्णाविसर्पविषहारिणी ॥

बभ्रुसः । त्रि० भक्षणशीले ॥

बभ्रुः । पुं० वैश्वानरे । अग्नी ॥ शूल
पाणौ । शिवे ॥ गरुडध्वजे वि-
ष्णौ ॥ विशाले ॥ नकुले । स्थूलपु
ष्कोरक्तनेत्रोवभ्रुर्भेदः सनाकुलः ॥
मुनिभेदे ॥ देशभेदे ॥ यादवविशे
षे ॥ सितावरणाके ॥ त्रि० पिङ्गले
। पिङ्गलवर्णवति ॥ विभर्ति० भर
तिवा । डुभृञ्० भृञ्०वा । कुर्भ-
श्च ति० कुर्भित्वञ्च ॥ खलती ॥

बभ्रुजः । पुं० ब्राह्मणे ॥

बल :

वभुधातु : । पुं० सुवर्णगैरिके ॥
 वर : । पुं० जामातरि ॥ वृत्तौ ॥ देव
 तादेरभीप्सिते ॥ षिङ्गे ॥ न० कु-
 ड्डुमे ॥ च्वचे ॥ बालके ॥ आर्द्रके ॥
 ईषदिष्टे ॥ मनागिष्टे वरंक्लीविकेचि
 दाहुस्तदव्ययम् ॥ चि० । श्रेष्ठे ॥
 वरा । स्त्री० फलत्रिके ॥ गुडूच्याम् ॥
 मेदायाम् ॥ ब्राह्म्याम् ॥ विडङ्गे ॥
 पाठायाम् ॥ हरिद्रायाम् ॥
 वरी । स्त्री० शतावर्याम् ॥
 वद्वापक : । पुं० पांशुचामरे ॥
 वर्खट : । पुं० राजमाषि ॥
 वर्वटी । स्त्री० पण्ययोषायाम् ॥ ब्रौहि
 भेदे ॥
 वर्वणा । स्त्री० वृहन्मन्त्रिकायाम् ।
 नौलायाम् ॥ पश्यान्तस्यादिवर्वणा
 म् ॥
 वर्ह : । पुं० न० मयूरपिच्छे ॥ दले ।
 पत्रे ॥ परिवारे ॥ वर्हति । वृहवृ
 ह्नी ॥ पचाद्यच् ॥ वर्हतेवा । वर्ह-
 हिंसायाम् । घञ् ॥
 वल : । पुं० हलायुधे । वलदेवे ॥
 दैत्यप्रभेदे ॥ मयपुत्रे ॥ अस्यस्थान
 मतलं । यथा । प्रथमेविवरेविप्रश्च
 तलाख्ये मनोरमे । मयपुत्रोवलोना
 मवर्ततेऽखर्वगर्वकृत् । घण्णवत्योये
 नसृष्टामायासवार्थसाधिकाः । मा
 याविनोयाश्चसद्योधारयंतिचकाश्च
 नेति० दे० भा० ॥ वायसे ॥ वरुण

बल :

द्रुमे ॥ न० गंधरसे ॥ रूपे ॥ शौ
 र्ये । स्थामनि । शुष्मे । शक्तौ । प
 राक्रमे ॥ बाहुवलमनोवलोपायबल
 बंधुवलेषुचतुर्षु ॥ सामादिषु ॥
 स्थौल्ये ॥ सैन्ये ॥ ततषड्विधम् ।
 मौलंभृत्यंसुहृत्श्रीणीहिषदाटविकं
 बलमितिभेदात् । तत्र० मित्राटवी
 वलंचैवमौलंभृत्यवलंतथा । सर्वमेत
 द्दलंयाह्यं वज्जयित्वादिषद्वलम् ॥
 इतिनीतिः ॥ देहसामर्थ्ये ॥ पर
 परिभव निमित्ते शरीरगतसाम-
 र्थ्यं विशिषे ॥ अवश्यमिदंसाधयिष्या
 मीत्याग्रहे । स्त्रोचितकार्येशमाभाव
 प्रयोजकेदाच्ये । कर्मेन्द्रियपाटवे ॥
 स्वधर्मानुष्ठानायदंहेन्द्रियादिधारण
 सामर्थ्ये ॥ रसादिशुक्रपर्यन्तपुष्टधा
 तुनिमित्तकम् । चेष्टामुपाटवंयत्तुव
 लंतदभिधीयते ॥ शुक्ले ॥ चि०
 बलयुक्ते ॥ बलमस्यास्ति । अर्शा
 द्यच् । बलते० बलतिवा०
 बल्यतेवा० अनेन । बलसम्ब
 रणे० बलप्राणनेवा । पचाद्य-
 च्० कर्मणिघञ्वा । संज्ञा-
 पूर्वकत्वाद्दृष्टाभावः । पुंसीति० घो
 वा ॥ बलतेऽनेन । खनोघचेतिघो
 वा ॥ पारिभाविकवलानियथा । वि
 द्याभिजनमित्राणिवृद्धिसत्त्वधनानि
 च । तपः सहायवीर्याणिदैवञ्चदश
 मंबलम् ॥ अपिच । अवलस्यबलंरा

वल :

जावालस्यरुदितंवलम् । वलंमूर्खस्य
मौनस्तुतस्करस्याऽनृतनलग् । अ-
पिच० ब्र० । क्षत्रियाणांवलंयुद्धं व्या
पारस्यवलंविशाम् । भिक्षावलंभिक्षु
काणांशूद्राणांविप्रसेवनम् ॥ हरी
भक्तिर्हरेर्दास्यं वैष्णवानांवलंहरिः ।
। हिंसावलंखलानाञ्च तपस्याचतप
स्विनाम् ॥ वलंवेशश्चवेश्यानांयोषि
तांयौवनंवलम् । वलंप्रतापोभूपानां
वालानांरुदितंवलम् ॥ सतांसत्यं व
लंमिथ्यावलमेवासतांसदा । अनु
गानामनुगमः स्वल्पस्वानाञ्चसञ्च
यः ॥ विद्यावलंपण्डितानांवाणि
ज्यं वणिजांवलम् । शश्वत्सुकर्म
शीलानांगाम्भीर्यंसाहसंवलम् ॥ धनं
वलञ्चधनिनांशुचीनाञ्चविशेषतः ।
वलंविवेकः शान्तानांगुणिनांवलमे
कता ॥ गुणोवलञ्चगुणिनांचौराणां
चौर्यमेवच । विप्रवाक्यञ्चकापय्यम
धर्ममृणिनांवलम् ॥ हिंसाचहिंस
जन्तूनांसतीनांपतिसेवनम् । वर-
शापौसुराणाञ्चशिष्याणांगुरुसेवनम्
॥ बलंधर्मीगृहस्थानांभृत्यानांराजसे
वनम् । वलंस्तवःस्तावकानांब्रह्मच
ब्रह्मचारिणाम् ॥ यतीनाञ्चसदाचा
रोन्यासः सत्यासिनांवलम् । पापं
वलंपातकिनांसुभक्तानांहरिर्वलम् ॥
पुण्यंवलंयुष्यवतांप्रजानांनृपतिर्वल
म् । फलंवलञ्चदृष्टाणांजलधीनांज-

वलभद्र :

लंवलम् ॥ जलवलञ्चसस्यानांमत्स्या
नांचजलंवलम् । शान्तिर्वलञ्चभूपा
नांविप्राणाञ्चविशेषतः ॥ इ० ॥
वलचः । पुं० शुक्लवर्णे ॥ त्रि० तद्वति ॥
वलचगुः । पुं० चन्द्रे ॥
वलजम् । न० गोपुरे ॥ क्षेत्रे ॥ सस्ये ।
सङ्करे ॥ धान्यराशौ ॥ वलिजातम् ।
जनी० । डः ॥ त्रि० भद्राकृतौ ।
सदाकारे ॥ वलजन्ये ॥
वलजाः । स्त्री० वल्गादर्शनायाम् ।
वरयोषायाम् ॥ यूय्याम् ॥ पृथिव्या
म् ॥
वलद्दः । पुं० जीवके ॥ पौष्टिककर्मा
ङ्गहीमाग्नौ ॥ त्रि० वलदातरि ॥
वलदा । स्त्री० अश्वगन्धायाम् ॥
वलदीनता । स्त्री० ग्लानौ ॥
वलदेवः । पुं० वलभद्रे । प्रलम्बघ्ने
। अच्युताग्रजे ॥ अस्यध्यानंयथा ।
वलदेवंद्विबाहुञ्चशङ्खकुन्देन्दुसन्नि-
भम् । वामेहलायुधधरं दक्षिणेमुस-
लंकरे ॥ हालालीलंनीलवस्त्रं हिला
वन्तस्मरेत्परमिति ॥ वाते । वायौ
॥ बलिनदीव्यति । दिवु० । अच् ॥
वलदेश । स्त्री० त्रायमागायामोषधौ ॥
वलप्रसूः । स्त्री० रोहिण्याम् । बलरा
ममातरि ॥ वलस्थप्रसूः ॥
वलभद्रः । पुं० सौरिणि । हलायुधे ॥
बलशालिनि ॥ लोभ्रे ॥ गवये ॥ व
लंभद्रंश्रेष्ठमस्य । बलिनभद्रइतिवा

बलस्थिति :

॥ भगणे ॥
 बलभद्रा । स्त्री० चायमाणौषधी ॥ कु
 मार्याम् ॥ बलेनभद्रा ॥
 बलभद्रिका । स्त्री० चायमाणौषधी ॥
 बलेनभद्रा । स्वार्थेकन् । माषरोटि
 कायाम् ॥ चमसीरचितारोटी क-
 थ्यतेबलभद्रिका । रूचोष्णावातला
 बल्यादीप्राम्नीनांप्रपूजिता ॥
 बलभित् । पुं० इन्द्रे ॥ बलंदैव्यविशे
 षंभिनत्ति । भिट्ठिर् । क्विप् ॥
 बलभी । स्त्री० बडभ्याम् ॥ कूटागारे ॥
 बलरामः । पुं० बलदेवे ॥
 बललः । पुं० बलदेवे ॥ बलंलाति ।
 ला० । कः ॥
 बलवत् । अ० अतिशये । निर्भरे ॥ ब
 लमश्नास्ति । मतुप् ॥
 बलवान् । त्रि० मांसले । अंसले । व
 लयुक्ते बलमश्नास्ति । मतुप् ॥
 प्रवले ।
 बलवर्द्धिनी । स्त्री० जीवकौषधी ॥
 बलबल्लभा । स्त्री० बारुण्याम् ॥
 बलविन्यासः । पुं० व्यूहे । बलस्य
 सेनायायुद्धार्थं देशविशेषे० विन्यासो
 दुर्लब्धत्वनिमित्तं विभज्यस्यापन
 म् ॥
 बलसूदनः । पुं० इन्द्रे ॥ बलनामा
 नमसुरंसूदितवान्० सूदयति । सूद
 चरणे । नन्द्यादित्वाल्त्युः ॥
 बलस्थितिः । स्त्री० शिविरे ॥ बलस्य

बला

स्थितिः । बलस्यस्थितिर्यस्मिन्वा ॥
 बलहा । पुं० श्लिष्मणि । कफे ॥
 बला । स्त्री० वाय्यालके । वाडिया
 ला० इ० गौ० भा० ॥ बलाचतु-
 ष्यस्यनामादियथा । बलावाय्यालि
 कावाय्याभैववाय्यालकोपिच । म-
 हाबलापीतपुष्पासहदेवीचसास्मृता
 ॥ ततो न्यातिबलाऋष्यप्रोक्ताकङ्कति
 कासहा । गाङ्गेरुकीनागबलाभ्रषा
 ह्रस्वागवेधुका ॥ बलाचतुष्टयंशीतं-
 मधुरं बलकान्तिवृत्तं । स्निग्धं याहि
 समीरास्रपित्तास्रक्षतनाशनम् ॥ बला
 मूलत्वचश्चूर्णं पीतंसजीरशर्करम् ।
 मूत्रातिसारंहरतिदृष्टमेतन्नसंशयः
 ॥ हरेन्महाबलाकृच्छ्रं० भवेद्दातानु
 लोमिनी । हन्यादतिबलामोहंपय
 सासितयासह ॥ अपिच । वाय्याल
 कोवाय्यपुष्पीसंमांसाविललावला ।
 श्वेतवाडिपाला० इ० गौ० भा०
 हृष्यप्रोक्तात्वतिबला पीतपुष्पीमहा
 बला । पीतवाडियाला० इ० गौ० ॥
 भा० ॥ स्निग्धायुष्याबलावृष्याया
 हिणीवातपित्तजित् ॥ बलति ।
 बलसंबरणे । पचाद्यच् । बलमस्त्य
 स्याः अर्शचाद्यच् ॥ रामायविश्व
 मित्रेणदत्तायांविद्यायाम् ॥ यथा
 । क्षुत्पिपासेनतेरामभविष्ये तेनरो-
 क्षम । बलामतिबलाञ्चैवपठतः प
 थिराघवेत्यार्षरामायणम् ॥ शारीरं

बलात्कार :

बलाधिक्यञ्चबलायाः फलम् ।
अतिबलायास्तुफलभनः मङ्गल्य
मात्रेणालौकिकार्थसाधनमित्यन
योर्विशेषः ॥

बलाका स्त्री० बकजातिविशेषे ।
विसकण्ठिकायाम् । बगुली० इ०
भा० । जातिवाच्यायांस्त्रियामिव
सर्वदानियतः ॥ बलते । बलसंव
रणेसंचरणेच । बलाकादयश्चेतिसा
धुः ॥ बलेनअकतिवा । अककु
टिलायांगतौ । अच् । बला
काः कण्डकौस्याद्वलाकाश्लकीपु
च । सारसहंसबलाकाचक्रक्रीचा
दयोजलेभवनात् । भ्रवसंज्ञाः
कथितान्तं तन्मांसं गुरुणा चबलदा
यि ॥ अन्ये बकबलाकाद्यागुरवः
प्राग्भक्षणात् ॥

बलाकौ । त्रि० बलाकावति ॥ बलाका
अस्तिअस्यअस्मिन्वा । त्री० इनिः ॥
बलांचिता । स्त्री० रामबीणायाम् ॥

बलाटः । पुं० मुङ्गे ॥

बलात् । अ० हठादर्थे । यथा । बला
त्सन्नेषयेद्यस्तुपरभार्यांनरः क्व
चित् । वधदण्डोभवेत्तस्यनापराधो
भवेत्स्त्रियाः ॥

बलात्कारः । पुं० प्रसभे । हठे ॥
बलादिगिनिपातोहठे० इ० स्वामी
॥ बलात्करणम् । भावेघञ् ॥
बद्ध्वास्वगृह्मानीयताडनाद्यैरुप

बलाहकः

क्रमैः । ऋणिकीदाप्यते यत्रबला
त्कारः प्रकीर्तितः ॥

बलात्मिका । स्त्री० हस्तिशुण्ड्याम् ॥
बलाद्या । स्त्री० बलायाम् ॥

बलाध्यक्षः । पुं० सीनापतिदृगकस्यै
कस्मिन्सिनानायके ॥

बलानुजः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

बलामोटा । स्त्री० नागदमन्याम् । वि
षापहायाम् ॥ बलामोटाकटुस्त्रि
क्तालघुपित्तकफापहा । मूत्रकृच्छ्र
व्रणान्त्रोनाशयेज्जालगर्दभान् ॥
सर्वग्रहप्रशमनीनिः शेषविषनाशि
नी । जयंसर्वत्रकुरुतेधनदासुमति
प्रदा ।

बलायः । पुं० बरुणद्रुमे ॥

बलारातिः । पुं० शचीपती । इन्द्र
॥ बलस्यसुरश्चअरातिः शत्रुः ॥

बलालकः । पुं० पानीयामलके ॥

बलाशः । पुं०) श्रीफणि ॥

बलाशकः । पुं०) इतिहेमचन्द्रः ॥

बलासः । पुं० कफे ॥

बलाहकः । पुं० मेघे । अस्वुदे ॥

बारिवाहकीबलाहकः । पृषोदरा
दित्वात्पूर्वपदस्यावः उत्तरपदादे
स्यलत्वम् ॥ बलाकाभिर्हीयतेगम्य
ते । ओहाङ् । गतौ० पृ० ॥ बले
नहीयतेवा । क्वन् ॥ गिरौ ॥ दैत्य
विशेषे ॥ नागविशेषे ॥ मुस्तके ॥
श्रीकृष्णस्यन्दनाश्वे ॥ रमागर्भीइव

बलि :

कल्किदेवपुत्रे ॥

बलाहकन्दः । पुं० गुलञ्चकन्दे ॥
 वलिः पुं० दैत्यप्रभेदे । विरोचना
 तमजे ॥ करे । राजग्राह्यभागे ॥
 चामरदण्डे ॥ उपहारे । उपायने
 । भेट० इ० भा० ॥ पूजासामग्र्या
 म् ॥ नियोज्योपजीव्ये ॥ पञ्चम
 हायज्ञान्तर्गतभूतयज्ञे ॥ तिर्यग्
 भिक्षुकादिदाने ॥ ययातिवंशो
 ह्वसुतपोराजपुत्रे ॥ बलिवैश्वना
 मकपंचयज्ञान्तर्गतयज्ञविशेषे ॥
 बलते० बल्यते वा । बलप्राप्तने०
 बलसंवरणे संचरणे च । सर्वधातु
 भ्यङ्गम् ॥ बलनम् । बलदाने ।
 बलते वा । खनिकपीति० इवा ॥
 यदा । वर्णिः सौत्रः । अस्य०
 वर्णेर्बलिश्चाहिरण्ये० इति बलिरा
 देशः ॥

बलिः । स्त्री० जरयाश्लथचर्मणि ॥
 चर्मतरङ्गे ॥ गृहदारुप्रभेदे ॥
 जठरावयवे ॥ यथा । एकबलिः
 शस्त्रमृत्त्युः स्त्रीभोगीद्विबलिः स्मृ
 तः । त्रिभिराचार्यद्रव्याहुश्चतु
 र्भिः स्याद्बहुप्रजः ॥ अबलिस्तु नृपः
 प्रोक्तो यज्वादानैक तत्परः । विष
 मावलयोषुते चागम्याभिगामि
 नः ॥ इत्युक्तवलयोषुते नराः
 सुखभागिनः ॥ इति ॥ गन्धर्के ॥
 गुदाङ्कुर ॥

बलिनी

वलिकम् । न० पटलप्रान्ते ॥
 वलिकरः । त्रि० बलिकर्त्तरि ॥ व-
 लिकरोति । दिवाविभेतिटः ॥
 बलिका । स्त्री० अतिबलायाम् ॥
 बलिक्रिया । स्त्री० द्रष्टृदेवतापूजावि-
 धौ ॥
 बलितः । त्रि० वेष्टिते ॥
 बलिदानम् । न० देवीर्द्देशेन यथावि-
 धिपूजोपहारत्यागे ॥ देवतीर्द्देशेन
 सङ्कल्पपूर्वकच्छागादिपशुघा-
 तने ॥ बलिदानेन सततं जयेच्छत्रू-
 न् नृपान् नृप ॥
 बलिध्वंसी । पुं० विष्णौ ॥ बलिम-
 सुरविशेषध्वंसितुंशीलमस्य । तां
 ष्ठील्येष्णिनिः ॥ बलिनापूजा-
 दिना० अविद्यां ध्वंसितुंशीलमस्ये
 ति वा ॥
 बली । पुं० बलदेवे ॥ माषे ॥ वृषभे ॥
 महिषे ॥ उष्ट्रे ॥ शूकरे ॥ कफे ॥
 कंदवृक्षे ॥ त्रि० बलवति । उपचि-
 ते । मांसले ॥ बलमस्यास्ति । व-
 लादिभ्यो मतुवन्यतरशामितिपक्षे-
 इनिः ॥
 बलिनः । त्रि० बलिभे । श्लथचर्मव
 ति ॥ बलिश्चर्मसङ्कोचो स्यात्ति ।
 पामादित्त्वान्नः ॥
 बलिनन्दनः । पुं० वाणामुरे ॥
 बलिनी । स्त्री० बलायाम् । वाय्याल-
 के ॥ बलमस्यस्याम् । बलादिभ्यो म-

बली

तुवन्यतरस्यामितिपक्षेद्वनिः ॥
 बलियुष्टः । पुं० काके ॥ बलिनापु-
 ष्टः ॥
 बलिपोदकी । स्त्री० उपोदक्याम् ॥
 बलिप्रियः । पुं० लोभब्रुत्ते ॥
 बलिभः । त्रि० बलिने । जरयाश्लयच
 र्मणि ॥ बलिश्चर्मसङ्कीचीस्यास्ति
 । तुन्दिवलिवटर्भः ॥
 बलिभुक् । पुं० वायसे ॥ बलिभुङ्-
 क्ते । भुजपालनाभ्यवहारयोः ।
 क्तिप् ॥
 बलिमन्दिरम् । न० पाताले ॥ बले-
 र्मन्दिरमत्र ॥
 बलिमुखः । पुं० बलिमुखे ॥
 बलिशम् । न० बडिशे । मत्स्यवेधने
 ॥ बलिनोमत्स्यान्० श्यति । शीत
 नूकरणे । आतीनुपेतिकः ॥
 बलिष्ठः । त्रि० बलवत्तमे ॥ अतिशये
 नबलवान् । बलशब्दान्मतुबन्तादिष्ठ
 न्प्रत्ययः । विन्मतीर्लुगितिमतु-
 पोलुक् ॥ प्रायश्चित्तं विनापूतात्त्व
 मेवशुंहमानसा । अकामायावलिष्ठे
 ननस्वीजारेणदुष्यति ॥
 बलिष्ठाः । त्रि० अशमानिते ॥
 बलिसङ्घः । न० रसातले । पाताले ।
 बलेः सङ्घः ॥
 बलिष्ठा । पुं० विष्णौ ॥
 बली । स्त्री० बली । त्वगूर्मा । चर्मत
 रङ्गे ॥

बल्मीकः

बलीकम् । न० नीध्रे । पटलप्रान्ते ।
 छांची० द्र० गौ० भा० । परावली० द्र-
 भा० ॥ बलति । आश्रयोतिभिच्या
 दि । बलसंवरणे । अलीकादयश्च
 तिकीकन् ॥
 बलीमुखः । पुं० वानरे ॥ बलीयुक्तंमु
 खमस्य ॥
 बलीयान् । त्रि० अतिशयेनबलयुक्ते ॥
 बलीवर्द्धः । पुं० वृषे । वैल० वरध० व-
 र्धा० द्र० भा ॥ वरणम् । वरईप्सा
 याम् । सम्पदादित्वात्क्विप् ।
 ईश्ववर्च० ईवरी । तौददाति आ
 तद्वतिकः । अतिशयितं बलमस्य ।
 अतद्वनिः । बलीचासी० ईवर्द्धस्य ॥
 तीर्थयात्रायांतदारुढस्यदीपोयथा-
 मात्स्ये । बलीवर्द्धसमारुढः शृणु
 तस्यापिदत्फलम् । नरकेवसतेघो
 रेगवांक्रोधहिदारुणे ॥ मलिलञ्च-
 नगृह्णन्तिपितरस्तस्यदेहिनइति ॥
 बलुः । स्त्री० हस्तिदंतालिकायाम् ॥
 बलूकः । पुं० पद्ममूले । पद्मविश्र-
 पे ॥ बलते । बल० । बलेरुकः ॥
 बलूलः । त्रि० बलवति ॥ बलनसहते
 । बलादूलः ॥
 बल्मीकः । पुं० न० बल्मीके ॥
 बल्मीकिः । पुं० न० बल्मीके ॥
 बल्मीकः । पुं० न० वामलूरे । नाकौ
 । पिपीलिकादिकौटविशेषकृतेमृत्
 स्तूपे । बावो० द्र० भा० ॥ न० रोग

वल्लको

विशेषि । अस्यलक्षणं । यथा । ग्री-
 वांसकक्षाकरपाददेशेसस्यौगलेवा-
 त्रिभिरवदोपैः । ग्रन्थः सवल्मी-
 कवदक्रियाणांजातः क्रमेणैवगत-
 प्रवृद्धिः ॥ मुखैरनेकैः सुतितोद-
 बहिर्वसर्पवत्सर्पतिचोन्नताग्रैः ।
 वल्मीकमाहुर्भिषजोदिकारनिष्प्र-
 च्यनोक्चिरजंविशेषात् ॥ वल्मी-
 निमुनौ ॥ वलन्तेप्राणिनोऽत्र । अ-
 लीकादयश्च तिकीकद्वन्तोनिपाति-
 तः ॥

वल्मीकशीर्षम् । न० स्त्रीतोऽङ्गने ।
 वल्मीकिः । पुं० वल्मीकि ॥
 वल्मीकटन् । न० वल्मीकि ॥
 वल्यः । पुं० बुद्धिभक्तके । अमणे ॥
 न० प्रधानधातो । रेतसि ॥ त्रि०
 वलकरे ॥
 वल्यः । स्त्री० अतिवलायाम् ॥ अश्व-
 गत्यायाम् ॥ शिमृडीक्षुपे ॥ प्रसा-
 रिष्याम् ॥
 वल्लः । पुं० गुञ्जात्रयपरिमाणे । द्वि-
 गुञ्जं परिमाणे ॥ सार्धगुञ्जायाम् ॥
 वल्लते । वल्लसंवरणे सञ्चरणे च ।
 प० अच् ॥
 वल्लकः । पुं० निष्पावे । राजशिख्या-
 म् ॥
 वल्लकी । स्त्री० दीशायाम् । विपञ्चरा-
 म् ॥ वल्लते । वल्ल० । क्तुन् । गौरा-
 दित्वान्डीप् ॥ सल्लकीवृक्षे ॥

वहुकः

वल्लभः । त्रि० दयिते । प्रिये ॥ अर्ध-
 चे ॥ न० कुलीनाश्वे । सल्लक्षणतु-
 रङ्गमे ॥ अर्धचोऽत्रगवाध्यक्ष इति-
 स्वामी ॥ वल्लते० वल्ल्यतेवा । वल्ल०
 । रासिबल्लिभ्यांचेच्यभञ् ॥

वल्लभपालः । पुं०) उत्तमाश्व-
 वल्लभपालकः । पुं०) पाले ॥ अश्व-
 रक्षके ॥

वल्लभा । स्त्री० प्रियायाम् । प्रियस्या-
 म् ॥

वल्लरम् । न० वल्लुरे ॥

वल्लरिः । स्त्री० मञ्जुवर्षि ॥

वल्कायः । पुं० तक्षमयस्मे । वल्का०
 इ० भा० ॥ वल्कते । वल्कगता ।
 वा० अयन् ॥

वल्कायणी । स्त्री० वल्कयिष्याम् ॥

वल्कयिणी । स्त्री० तरुणवल्मायाङ्गवि०
 वाखडी० इ० भा० ॥ वल्कयस्त-
 रावल्सः ० सास्यस्याः । अतद्वनि-
 ठनावितीनिः । अट्कुप्वाडिति
 णत्वम् । डीप् ॥

वह्निः । अ० वाह्नि ॥ वहति । वह०
 इस् ॥ ववयोरभेदः ॥

वहु । त्रि० ल्यादिसङ्ख्यासु ॥ विपुले
 । भूयसि ॥ वहते । वहिष्ठवी ॥
 लङ्घिवंश्चोर्भलोपश्च ल्युः ॥ स्त्रियां०
 वहादित्वात्० पादिकीडीषभावः ।
 डीष्पक्षे० वह्नी ॥

वहुकः । पुं० कर्कटे ॥ अर्क ॥ दाल्

बहुयन्यः

हे । अलखातके ॥ वि. बहुभिःक्री
ते ॥ सङ्ख्यावाचतिशदन्तायाः
कन् ।

बहुकण्टकः । पुं० चद्रगोक्षुरे । यवा
से । हिन्तासे ।

बहुकण्टका । स्त्री० अस्मिदमन्याम् ।

बहुकण्टा । स्त्री० कण्टकार्याम् ॥

बहुकन्दः । पुं० शूरणे ॥

बहुकन्दा । स्त्री० कर्कश्याम् ॥

बहुकरः । पुं० वक्रायीवे । उष्ट्रे ॥

त्रि० खलपि ॥ स्त्रियांबहुकरा ॥

बहुकार्यकर्तारि । बहुकरोतिभयंसं

माष्टि । कियत्तद्वहुपुक्तञ्जिवा

नमित्यच् ।

बहुकरी । स्त्री० बहुकरभार्यायाम् ॥

पुं० यागलक्षणेडीष् । सम्भार्जन्या
म् ॥

बहुकर्णिका । स्त्री० आखुकर्णायाम् ।

बहुकूर्चः । पुं० मधुनालिकेरके ॥

बहुक्षमः । पुं० बुद्धे ॥ बहुक्षमते ।

क्षमूष् । ईक्षिन्मिभ्याश्चेतिणः ।

बहुगन्धम् । न० त्वचे । पुं० कुन्दुरुके ॥

बहुगन्धदा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥

बहुगन्धा । स्त्री० चम्पकलिकायाम् ।

यूथिकायाम् ॥ कृष्णाजीरके ॥

बहुगर्घावाक् । त्रि० कुस्मितबहुवादि

नि । जल्पाके ॥ बहुगर्घावागस्य ॥

बहुयन्यः । पुं० भावुके ॥ बहुवीय

न्ययीयस्मिन् ।

बहुदुग्धा

बहुच् । पुं० प्रत्ययविशेषे । सचप्रकृ
तेः पूर्वभवति । प्रकृतेर्लिङ्गचभव
तेः । स्यादीषदसमाप्तीतुबहुच्प्रकृ
तिलिङ्गकः ॥

बहुच्छिन्ना । स्त्री० कन्दगुड्याम् ॥

बहुतन्त्रीः । त्रि० बहुतन्त्रीविशिष्टे ॥ यथा

। बहुतन्त्रीःकायः । बहुतन्त्रीर्यीषा ।

बहुतन्त्रिशरीरम् । बहुतन्त्र्योयस्मि

न् । नाडीतन्त्रोःस्वाङ्गि० इ० नकप् ॥

बहुतन्त्रीकः । पुं० बहुतन्त्रविशिष्टे ।

यथा । बहुतन्त्रीकः पटः । बहुत-

न्त्रीकावीणा । बहुतन्त्रीकंवासः । बहु

तन्त्र्योयस्मिन्कप् ॥

बहुतरकणिशः । पुं० रागीधान्ये ॥

बहुता । स्त्री० बहुत्वे ॥

बहुतिक्ता । स्त्री० काकमाच्याम् ॥

बहुतिथः । त्रि० बहुसङ्ख्याके ॥

बहुनांपूरणः । तस्यपूरणेडट् । व

हुपुगणसङ्ख्यातिथुक् ॥

बहुतृणम् । न० तृणकर्त्त्ये ॥ ईषदस-

माप्तृणम् । विभाषामुपोबहुच्

पुरस्तात् ।

बहुत्वम् । न० बहुतायाम् । बहुर्भा

वः । तस्यभावस्त्वतलो ।

बहुत्वकः । पुं० भुर्जद्रुमे ॥

बहुत्वक्

बहुदुग्धः । पुं० गोधूमे ॥

बहुदुग्धा । स्त्री० बहुलायाम् । बहु

चीरायांगवि । बहुदुग्धंयस्याम् ॥

बहुपत्रिका

बहुदुग्धिका । स्त्री० स्नुहोष्ठे ॥
 बहुधा । अ० अनेकप्रकारे ॥ बहवः
 प्रकाराः । सङ्ख्यायाविधार्थेधावा ॥
 महा । बहुवारान्० वृत्ति० क्रियाभ्या
 वृत्तिगणने० विभाषावहोर्धाऽविप्रकृ
 ष्टकालवृत्तिधा । बहुधाबहुकृत्वोवा
 दिवसस्यभुङ्क्ते ॥
 बहुधान्यः । पुं० वत्सरविशेषे ॥ सु-
 भिच्छेममारोग्यं प्रशान्ताः पार्थि
 वाः प्रिये । तस्करोपहतं वित्तं बहु
 धान्यं वरानने ॥ १२ ॥ अतिशय
 धान्यविशिष्टे ॥
 बहुधारम् । न० वञ्च ॥
 बहुनाडिः । त्रि० काये ॥ नाडीतन्
 त्र्योः स्वाङ्गवृत्तिनकप् ॥
 बहुनाडीकः । त्रि० स्तम्भे ॥ दिवसे
 ॥ बहुनाडीयस्मिन् । कप् ॥
 बहुनादः । पुं० शङ्खे ॥
 बहुनामा । पुं० असङ्ख्यातनामनि
 परमेश्वरे ॥ बहुनिनामानियस्य ॥
 सर्वास्थे तानिनामानिपरस्यत्रह्यणो
 हरेरितिपुराणोक्तः ॥
 बहुपटः । त्रि० ईपट्टनेपटी ॥ बहुषु
 कर्मसुदत्ते ॥
 बहुपत्रः । पुं० पलाशडौ न० अ-
 भके ॥ त्रि० अनेकपत्रयुक्ते ॥
 बहुपत्रा । स्त्री० तरुणौपुष्पे ॥
 बहुपत्रिका । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
 मेथिकायाम् ॥ महाशतावर्याम् ॥

बहुफलः

बहुपत्री । स्त्री० खिङ्गिन्याम् ॥ गृह
 कन्यायाम् ॥ तुलस्याम् ॥ जतुका
 कायाम् ॥ वृहत्याम् ॥ गोरक्षदुग्धा
 याम् ॥
 बहुपर्शः । पुं० सप्तच्छदवृक्षे ॥ त्रि०
 अनेकपत्रयुक्ते ॥
 बहुपर्शिका । स्त्री० आखकस्याम् ॥
 बहुपर्णी । स्त्री० मेथिकायाम् ॥
 बहुपात् । पुं० वटवृक्षे ॥
 ॥ बहवः पादाशस्य । सङ्ख्यास-
 पूर्वस्य ॥
 बहुपादः । पुं० वटवृक्षे ॥
 बहुपुत्रः । त्रि० अनेकसुतविशिष्टे ॥
 बहुपुत्रा । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
 बहुपुत्री । स्त्री० शतसूल्याम् ॥
 बहुपुष्पः । पुं० पारिभद्रवृक्षे ॥
 बहुपुष्पिका । स्त्री० धातक्याम् ॥
 बहुपुष्पी । स्त्री० धातक्याम् ॥
 बहुप्रजः । पुं० मुञ्जतृणे ॥ शृकरे ॥
 त्रि० अनेकसन्तानयुक्ते ॥
 बहुप्रतिज्ञः । पुं० अनेकपदमङ्गीर्ण
 पूर्वपक्षविशिष्टव्यवहारे ॥ त्रि० अ-
 नेकप्रतिज्ञायुक्ते ॥
 बहुप्रदः । त्रि० अतिदातरि । वदान्ये
 । दानशौण्डे ॥ बहुप्रददाति । प्रे
 दाच्चद्रतिकः ॥
 बहुप्रसूः । स्त्री० कृमिलायाम् । बहु
 सन्तानप्रसवकारिण्याम् ॥
 बहुफलः । पुं० कदम्बे । नीपे ॥ वि

बहुमूली

कङ्कते ॥ तेजः फले ॥
 बहुफला । स्त्री० भूम्याः फलकाम् ॥
 नविकायाम् ॥ माघपण्याम् ॥ का
 कमाच्याम् ॥ अपुष्याम् ॥
 बहुफलिका । स्त्री० भूवट्याम् ॥
 बहुफली । स्त्री० आमलक्याम् ॥ मृगे
 वारौ ॥
 बहुफेना । स्त्री० सातलायाम् ॥
 बहुवलः । पुं० सिंहे ॥ त्रि० अतिशय
 वलयुक्ते ॥
 बहुमञ्जरी । स्त्री० तुलस्याम् ॥
 बहुमतः । त्रि० बहूनांसम्भते ॥ नात्य
 अंसंस्कृतैर्नैवनात्यन्तदेशभाषया ।
 कथांगोष्ठीपुकथयंल्लोके बहुमतो भवे
 त् ॥
 बहुमलः । पुं० सीमके ॥ त्रि० अने
 कमलयुक्ते ॥
 बहुमार्गः । पुं० न० चत्वरि ॥ बहूनां
 मार्गः समाहारो वा । त्रि० अनेक
 पथयुक्ते ॥
 बहुमूर्तिः । स्त्री० वनकापांसि ॥ त्रि०
 नानाकारे ॥
 बहुमूर्हा । पुं० विष्णौ ॥
 बहुमूलः । पुं० इकट्टे ॥ शिष्यौ ॥
 स्थूलशरे ॥ त्रि० अनेकमूलयुक्ते ॥
 बहुमूलकः । पुं० इकट्टे ॥ न० उ-
 शीरे ॥
 बहुमूला । स्त्री० शतावर्याम् ॥
 बहुमूली । स्त्री० माकन्द्याम् ॥

बहुलः

बहुमूढ्यः । त्रि० महाधने । महार्घ-
 वस्तुनि ॥
 बहुयाज्यः । पुं० अनेकयजमाने ॥
 बहुवीभूयांसोयाज्यायाजनौयायस्य ॥
 बहुरन्त्रिका । स्त्री० मेदाबाम् ॥
 बहुरसा । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम् ॥
 बहुरुहा । स्त्री० कन्दगुड्याम् ॥
 बहुरूपः । पुं० शिवे ॥ विष्णौ ॥
 धूनके । सर्जरसे ॥ सरटे ॥ स्मरे ।
 कामदेवे ॥ ब्रह्मणि ॥ कुन्तले ।
 केशे ॥ बहुप्रभेदे ॥ बालयुवादिरूपे
 देवनरादिरूपे जीवे ॥ बहुरूपद्रवा
 भातिमायया बहुरूपया । रश्ममाशो
 गुणेष्वस्याममाहमिति लभ्यते ॥ ना
 नाकृतिगम्यत्वात् । बहूनिरूपाण्य-
 स्य ॥ त्रि० नानारूपयुक्ते ॥
 बहुरूपकः । पुं० जाह्नकजम्बी ॥
 बहुरूपा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 बहुरेखा । स्त्री० प्रचुरदीर्घचिञ्जायाम् ॥
 बहुरेखायुक्तायाः स्त्रियादोषोयथा ।
 रेखाभिर्दृष्टिः क्लेशं स्वल्पाभिर्ध
 नहोनताम् । रक्षाभिः सुखमाप्नो
 तिकृष्णाभिः प्रेष्यतां व्रजेत् ॥
 बहुरेताः । पुं० ब्राह्मणि ॥
 बहुरोमा । पुं० भेषे ॥ त्रि० लोमशे ॥
 बहुलः । पुं० अज्जी ॥ कृष्णपक्षे ॥
 न० विहायति । आकाशे ॥ सित
 मरिचे ॥ त्रि० पाण्ड्ये ॥ कृष्णवर्णे ॥
 बहून्अर्थान् लाति । ला० । आत्तो

बहुवार :

नुपेतिक : ॥ बहुनिवीजानिलाति
वा ॥

बहुलगम्भा । पुं० एलायाम् ॥

बहुलच्छदः । पुं० रक्तशियौ ॥

बहुलवणम् । न० चीपरके ॥

बहुलवस्त्रकलः । पुं० भूर्ज् ॥ चारे
पियाले ॥

बहुला । स्त्री० नीलिकायाम् ॥ एला
याम् ॥ गवि । धेनी ॥ देवीविशे
षे ॥ टाप् ॥

बहुला : । स्त्री० भूमि० कृत्तिकासु ॥

बहुलिमा । पुं० । बहुलत्वे ॥ बहुल
स्यभावः । इमनिच् ॥

बहुलौकतम् । त्रि० अपनीततुच्छधा
न्य धान्यादी । पूते ॥ अषहुलंबहु-
लमकारि । अमृततद्भावेत्विः । अ
रुचौ ॥

बहुवचनम् । न० येनवहवोर्थाउच्यन्ते
तस्मिन् ॥ बहुनासर्थानावचनम् ।

बचे : करणेल्युट् । कर्मणिषष्ठ्या
समासः ॥

बहुवल्कः । पुं० प्रियाले ॥

बहुवस्त्री । स्त्री० डोडिजुपे ॥

बहुवारः । पुं० उहाले । शिली ।

श्री घ्रांतके । लसोडा० इ० भा० ॥

बहुवारोविषम्फोटव्रणवीसर्पकृष्टनु

त् । मधुरस्तुवरस्तित्तः केश्यश्चक

फपित्तद्वत् ॥ फलमामन्तुविष्टभि

रुक्षंपित्तकफास्रजित् । तत्कं

बहुसन्तति :

मधुरंस्निग्धं श्लि घ्रांतशीतलंगुरु ।

बहुवारकः । पुं० श्री घ्रांतके । बहुवा

रे ॥ बहुन्वारयति । वृञ्० । वि

कृतः । कृन् शिल्पिसंज्ञयोरपूर्व-

स्यापि ॥

बहुविधः । त्रि० विविधे । नानारूपे
। पृथग्बिधे ॥ बहुवोविधायस्य ॥

बहुविस्तीर्था । स्त्री० कुचिताकाम् ॥

बहुवीजम् । न० गरडगात्रे । आढ्ये ।

बहुवीर्यः । पुं० विभोतके । तरडु
लीयशाके । शास्त्रलिखते ॥ मरुवे ॥

बहुवीर्या । स्त्री० भूम्यामकक्याम् ॥

बहुव्रीहिः । पुं० प्रायोन्यपदार्थप्रधा

नेसमासविशेषे ॥ सचसप्तधा ।

द्विपदः । बहुपदः संख्योत्तरः संख्यो

भयपदः दिगन्तराललक्षणः व्यतिहा

रलक्षणः सहपूर्वपदश्चेतिभेदात् ॥

त्रि० प्रचुरधान्ययुक्तं ॥

बहुशत्रुः । पुं० षटके ॥

बहुशल्यः । पुं० रक्तखदिरि ॥ त्रि०

अनेकशल्ययुक्तं ॥

बहुशः । अ० भूरिशब्दार्थे ॥ बहुनि

। बहुल्पायाश्चस्कारकादन्यतरस्या

म् ॥

बहुशाखः । त्रि० अनेकभेदे ॥

बहुशालः । पुं० कृष्णाम् ॥

बहुशिखा । स्त्री० जलभिष्यल्याम् ॥

बहुश्रवा । स्त्री० शलकीतरौ ॥

बहुसन्ततिः । पुं० त्वक्सारप्रभेदे ।

बहुची

वेहुवांस० इ० गौ० भा० ॥ त्रि०
 अनेकसन्तानवति ॥
 बहुसम्पुटः । पुं० विष्णु कन्दे ॥
 बहुसारः । पुं० खदिरे ।
 बहुसुता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥
 बहुसूः । स्त्री० शूकर्याम् । बहुप्रसवायाम् ।
 बहुसूतिः । स्त्री० परेष्टुकायाम् । बहु
 पत्यायांगवि ॥ बहुसूतिर्यस्याः ॥
 बहुसन्तानप्रसवायाम् ॥
 बहुस्रवा । स्त्री० शल्लकीवृक्षे ॥ नाना
 चरणशीलायाम् ॥
 बहुस्वनः । पुं० पंचके ॥ त्रि० अनेक
 शब्दयुक्ते ॥
 बहुपक्ष्यः । पुं० शूकरे ॥ मूषके ॥
 त्रि० बहुसन्तानयुक्ते ॥
 बहुशशी । त्रि० बहुभोजनशीले ॥ बहु
 शाविशिष्टे ॥
 बहुही । स्त्री० बहुर्थे । बहुदित्वान्
 डीष् ॥
 बहुक् । स्त्री० ऋग्वेदे ॥ न० भूक्ते
 विशिष्टे ॥
 बहुचः । पुं० ऋग्वेदिनिब्राह्मणे ॥
 बहुचोऽर्ध्या तव्यायेन । ऋक्
 पूरित्यः ॥
 बहुची । स्त्री० अध्वर्याम् । अध्व
 र्युशाखार्ध्या ल्याम् ॥ बहुचो-
 ध्ये तव्याययासेतिविग्रहः । अनृच
 बहुचाध्वे तर्धे वेतिवचनात् ॥
 ऋक्पूरित्यप्रत्ययः समासान्तः ।

वाणिज्यम्

। यद्यपि० स्त्रीणां स्वाध्यायाध्ययनं
 प्रतिषिद्धम् ० तथापिपुंराकल्पे
 ह्ये तदासीत् । यथा । पुंराकल्पे
 पुंनारीणां मीश्रीवन्धनमिष्यते ।
 अध्यापनञ्च वेदानां सावित्रीवच
 नंतथे तियमवचनात् ॥ गोत्रञ्च
 चरणैः सहितिजातित्त्वान्डी
 ष् ॥
 वा । स्त्री० गते ॥ गन्धने ॥ तन्तुसं
 ताने ॥
 वाढम् । न० दृढे ॥ प्रतिज्ञायाम् ॥
 भृशे । अतिशये ॥ वाहते । वाह
 प्रयत्ने । ओष्ठादिः । गन्धर्थे ति
 क्तप्रत्यये० दुब्धस्वान्ते तिनिपातित
 म् । त्रि० अतिशायिनि ॥ क्रिया
 विशेषणे ऽस्यक्तीवत्वम् । द्रव्यविशे
 षणत्वे तुवाच्यलिङ्गत्वम् ॥
 वाणः । पुं० पश्ययवर्गे ॥
 वाणिः । स्त्री० ब्रह्मादीनां वपनक्रिया
 याम् । व्यूती ॥
 वाणिजः । पुं० वाणिजि ॥ वाडवाऽ
 ग्नी ॥ पणत । पण० । पणं रिख्या
 देशवः । स्वार्थे प्रज्ञाद्यण् ।
 वाणिजकः । पुं० वाणिजि । वाडवा
 ग्नी । धूर्त् ॥
 वाणिज्यम् । न० सत्यानृताख्यबैश्य
 वृत्तौ । वाणिज्यायाम् । क्रयविक्रया
 दिसंज्ञणं वाणिजकस्मृति । वाणि
 ज्ञां कर्मभावोवा । ब्राह्मणादित्वा

बाधक :

त प्यञ् ॥

बाणिनौ । स्त्री० नक्तक्याम् ॥ केका
याम् । मत्तयोषायाम् ॥ विदग्ध
वनितायाम् । अवश्यं वणति ।
वणशब्दे । आवश्यकैति० यच्चादि
त्वाद्वाणिनिः । ववयोरैक्यं ॥

बाणी । स्त्री० बाण्याम् ॥

बाधः । पुं० प्रतिबन्धके । व्याघाते ॥
अन्वयानुपपत्तौ ॥ अतिदिष्टपदार्थ
निवृत्तौ ॥ ज्ञानान्तरेष्वभिषयासत्त्व
प्रतीतौ ॥ न्यायमते साध्याभाव
वत्पक्षे ॥ य० । ऋदोर्वाङ्गिमा
न् ॥

बाधकः । पुं० प्रतिबन्धके । आधिक्यं
बाधकत्वं हेतुः । बाधते । बाधु०
। गबुल् ॥ स्त्रीणांरोगविशेषे ॥
यथा । रक्तमाद्रीतयाषष्ठीचाङ्कुरो
जलकुमारकः । चतुर्बिधोबाधकः
स्यात् स्त्रीणांमनिविभाषितः ॥
तेषांस्वभावंवक्ष्यामियथाशास्त्रं वि
धामतः । एते षांपूजनंकार्यंज
नैः सन्मानकाङ्क्षिभिः ॥ निः
सारणंस्थापनञ्चवलिदानंजपस्तथा
कर्त्तव्यो गुरुवाक्येन यथाशास्त्रं
विचक्षणैः ॥ चतुर्बिधोबाधक
स्तुजायते ऋतुकालतः ॥ तस्य
लक्षणंयथा । व्यथाकर्म्यांतथानाभे
रधः पार्श्वेस्तनेऽपिच । रक्तमाद्री
प्रदोषेणजायतेफलहीनता ॥ मास-

बाधित :

मेकंहयंवापिऋतुयोमोभवेद्यदि ।
रक्तमाद्रीप्रदोषेणफलहीनातदाभवेत्
॥ इतिरक्तमाद्याःनेत्रेहस्ते भवेज्ज्वा
लायोनीचैबविशेषतः । लालासंयु
तरक्तस्रष्टीबाधकयोगतः ॥ मासै
केनभवेद्यस्याऋतुज्ञानंहयंतथा ।
मलिना रक्तयोनिःस्यात् षष्ठीवा
धकयोगतः ॥ इतिषष्ठाः ॥ उद्दे
गागुरुतादेहेरक्तस्त्रावोभवेद्बहु । ना
भेरधीभवेष्कूलंचाङ्कुरः सतुवाधकः
॥ ऋतुहीनाचतुर्मासंचिमासंवाभवे
द्यदि । कृशाङ्गीकरपादेचज्वालाचा
ङ्कुरयोगतः ॥ इतिचाङ्कुरः ॥ स
शूलाचसगर्भाचशुद्धदेहाल्परक्तिका ।
जलकुमारस्यदोषेणजायते बलहीन
ता ॥ याकृशाङ्गीभवेत्स्यूलाबहुका
लऋतुस्तथा । गुरुस्तनीस्वल्परक्ता
जलकुमारस्यदूषणात् ॥ इतिजलकु
मारश्च ॥ इतिवैद्यकम् ॥ त्रि० बा
धाजनके ॥

बाधनम् । न० पीडायाम् ॥ प्रतिबन्ध
के ॥

बाधा । स्त्री० दुःखे । पीडायाम् ॥ नि
षेधे ॥ बाधृलोडने । गुरोश्चैत्यः ॥
बाधितः । पुं० हेत्वाभासविशेषे ॥ यस्य
साध्याभावः प्रमाणेननिश्चितः स
बाधितः । यथा । वङ्गिरनुष्णोद्रव्य
त्वादिति । अत्रानुष्णत्वसाध्याभावः
। उप्यत्वंस्पर्शनप्रत्यक्षमृच्छते० इ-

बांधव :

तिबाधितत्वम् ॥ त्रि० बाधायुक्ते ॥
पीडिते ॥ तारकादिन्वादितच् ।
निवृत्ते ।

बाधिर्यम् । न० बधिरत्वे ॥ बधिरस्य
भावः । घ्यञ् ॥ कर्णरोगविशेषे ।
तस्यनिदानम् । बधिरऽदलोकनीयम् ।
। औषधन्तु । शुष्कमूलकशुण्ठीनां
चारोहिङ्गुलनागरम् । शुक्रं चतुर्गु
णंदद्यात्तैलमेतैर्विपाचयेत् । बाधि
र्यं कर्णशूलस्य पूयसावस्य कर्णयोः ।
क्रमयश्च बिनश्यन्ति तैलस्थास्यप्रपूर
यात् ॥

बाध्यः । त्रि० निराकरणयोग्ये । वा
धितव्ये । बाधनीये ॥ न्यूनत्वंबा
ध्यत्वे हेतुः ॥

बांधकिर्णयः । पुं० बंधुले । असती
सुते ॥ कौलटये ॥ बंधक्याचपत्य
म् । स्त्राभ्याठकिकल्याण्यादित्वा
दिनडादेशश्च ॥

बांधवः । पुं० मित्रं । सुहृदि ॥ सगो
त्रे । बंधी । ज्ञाती । स्वजने ॥ बां
धवास्त्रिविधाः । आत्मबांधवाः० पितृ
बांधवाः० मातृबांधवाश्चेति । यथोक्त
म् । आत्मपितृष्वसुः पुत्रा आत्म
मातृष्वसुः सुताः । आत्ममातुल
पुत्राश्च विज्ञेयाश्चात्मबांधवाः ॥ पि
तुः पितृष्वसुः पुत्राः पितुर्मातृ
ष्वसुः सुताः । पितुर्मातुलपुत्राश्च
विज्ञेयाः पितृबांधवाः ॥ मातुः

वाल :

पितृष्वसुः पुत्रामातुर्मातृष्वसुः सु
ताः । मातुर्मातुलपुत्राश्च विज्ञेया
मातृबांधवाः ॥ इति ॥ बंधुरेव ।
प्रज्ञाद्यत् ॥

बाभ्रवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ पश्यवाभ
वीम् ॥

वारकः । पुं० अश्वगतौ ॥ त्रि० निषे
धके ॥

वारकी । पुं० शत्रौ ॥ चित्राश्वे ॥
पर्णाजीविनि ॥ पयोधौ ॥

वारकीरः । पुं० द्वारग्राहिणि ॥ वा
डवे ॥ यूकायाम् ॥ वेणिवेधिन्या
म् ॥ नीराजितहये ॥

वारणः । पुं० मतङ्गजे ॥ न० प्रतिषे
धे ॥

वारवाणः । पुं० कञ्चुके ॥

वार्वटीरः । पुं० रङ्गे । चपुणि ॥

आम्नास्थि ॥ अङ्कुरे ॥ गणिकासुते ॥

वालः । पुं० कुन्तले । चिकुरे । कच ॥

॥ अश्वस्यवालके । किशोरि ॥ अश्वस्य

वालधौ । द्रुमपुष्के ॥ नारिकेलि ॥

पञ्चवर्षीयहस्तिनि ॥ य० । पञ्चवर्षी

गजोवालः स्यात्पोतोदशवर्षकः ।

इति ॥ पुष्के । मर्त्याश्वि ॥ पुं०

न० ह्रीवरे । वर्हिष्ठे । उदीच्यं ।

वाला० इ० प्र० गन्धद्रव्ये । सुग-

न्धिवाला० इ० च० भा० ॥ त्रि०

मूर्खे ॥ अविवेकिनि । शास्त्रार्थवि-

वेकज्ञानशून्ये । अल्पप्रज्ञे ॥ अर्भ

बाल :

के । माणवके ॥ अप्राप्तव्यवहारे ।
पञ्चदशवर्षादनधिकवयस्कं द्रुतिक-
श्चित् । षोडशवर्षपर्यन्तप्रथमवय-
स्कं ॥ यथा । आपोडशाङ्गवेहालो-
यावत्कीरनिवर्त्तकः । इ० ॥ अत्र
मुश्रुतः । जनषोडशवर्षस्तुनरोवा-
लोनिगद्यते त्रिविधःसोपिदुग्धाशी
दुग्धान्नाशीतथान्नभुक् दुग्धाशीवर्ष
पयस्कंदुग्धान्नाशीगरहयम् । तदुत्तरं
स । दन्नाशीएवंवालस्त्रिधामतद्वृत्ति ॥
अन्यत्राप्युक्तम् । आपोडशाङ्गवेहा-
लस्तरुणस्ततउच्यते वृद्धः स्यात्
सप्ततेरुद्धवर्षीयान्नवतेः परम् ॥ इ०
॥ अनाथवाल्लक्षणारक्षिकाःसर्वदेव
ताः ॥ अथवालपरिचर्याविधिः ।
वालमद्देमुखंदद्यान्नचैनतर्क्येत्क
चित् । सहसावोधयेन्नैवनायोग्यमु-
पवेशयेत् ॥ अयोग्यमुपवेशनासमर्थ
म् । नालाप्यस्यापयेत्क्रीडेनक्षिप्र-
शयनेक्षिपेत् । रोदयेन्नक्वचित्कार्यं
विधिमावश्यकंविना ॥ आवश्यकी-
विधिर्भेषजदानतैलाभ्यङ्गोद्वर्त्तना-
दिः । तच्चित्तमनुवर्त्तिततंसदैवानु-
मोदयेत् । संसिबितप्रमाणवन्नित्य-
मेवाभिवर्द्धयेत् ॥ वायातपतडिद्ध-
ष्टिधृमानलजलादितः । निस्त्रोच्च-
स्थानतश्चापिरक्षेद्दालंप्रयत्नतः ॥
बालस्यस्वभा । द्वितान्याह । अभ्यङ्गो
द्वर्त्तनेस्नानंनेत्रयोरङ्घ्रनंतथा । वस

बालखिल्यः

नमृदुयत्तच्चतथामृदनुलेपनम् ॥
जन्मप्रभृतिपथ्यानिवालस्यैतानि-
सर्वथा ॥ बालस्यकवलादेः समय
माह । कवलः पञ्चमाहर्षाद्विंशते-
श्चैवमैथुनमिति ॥ वलति । बलप्रा-
णने । ज्वलितीतिशः ॥ बाडते ।
बाडुआप्लाव्ये । पचाद्यज्वा ॥
यहा । बल्यते । बलसंवरणे । कर्म
शिघ्रम् ॥ बालयति ग्यन्तात्प-
चाद्यज्वा ॥ जनैकादशवर्षस्वपञ्चव-
र्षाधिकस्यच । चरेद्गुरुः मुहुर्वापि
प्रायश्चित्तंविशुद्धये ॥ ततोन्मृतर
स्यास्यनापराधीनपातकम् । नचा
स्यराजदण्डोपिप्रायश्चित्तंनविद्यत
इत्यङ्गिराः ॥

वालकः । पुं० शिशौ ॥ अन्नं ॥ ह्यबाल
धी ॥ हस्तिपुच्छे ॥ अङ्गुरीयके ।
ह्रीवरे । मुगन्धिबाला० इ० प्र० ॥
वालकंशीतलंरुक्षंलघुदीपनपाचन-
म् । हृत्सासारुचिवीसर्पहृद्रोगस्त्व-
तिसारहृत् । बलये । केशे ॥ निर्व-
लि० ॥

वालकप्रिया । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम्
॥ कदल्याम् ॥

वालकमिः । पुं० केशकीर्त् ॥

वालक्रीडनम् । न० बालकखिलाया-
म् ॥

वालक्रीडनकः । पुं० कपटके ॥

वालखिल्यः । पुं० तपोविशेषलब्ध-

बालधि :

संज्ञकेतापसान्तरे । नवान्नलब्धे पू
र्वसञ्चित्त्यागिनि ॥ मुनिः शिष्येषु
॥ केशजातावालखिल्याः ॥ येके
शास्त्रे बालखिल्या इति श्रुतेः ॥
बालगर्भणी । स्त्री० प्रथमगर्भव-स्थां
गवि । प्रष्टौद्याम् ॥ बालाचा-
सौगर्भिणीच ॥
बालगोपालः । पुं० श्रीकृष्णमूर्त्तिं
विशेषि ॥
बालग्रहः । पुं० बालकहृदयग्रहविशेषि
॥ यथा बालग्रहाचनाचारात्पी
डयन्ति शिशुं यतः । तस्मात्तदुप-
मर्गे भ्योरक्षेह्यलंप्रयत्नतः ॥ अथते-
षांनामानि । स्कन्दग्रहस्तु प्रथमः
स्कन्दापस्मारणवच । शकुनीरेवती
चैत्रपूतनागन्धपूतना । पूतनाशी-
तपू बांचतयैवमुखमण्डिका । नव
मीनैममेयस्यप्रोक्तावालहायशमी ॥
बालचण्डः । पुं० सिद्धसेने ॥ कार्त्तिके
केये ॥
बालजीवनम् । न० क्षीरे । दुग्धे ॥
बालतनयः । पुं० खदिरि ॥ बालाः
तनयाः पचाय्यस्य ॥ बालकपुत्रे ॥
बालतन्त्रम् । न० कुमारभृत्यायाम् । ग
र्भिण्यवेक्षणो । बालचिकित्सायाम् ॥
बालतण्डुलम् । न० शय्ये । नवतण्डुले ॥
बालतण्डुलम् ॥
बालधिः । पुं० केशसंयुते० लाङ्गूले ॥
बालाधीयन्ते ऽत्र । करणाधिकरणे

बालमूलकम्

तिक्रिः ॥
बालपत्रः । पुं० खदिरि ॥ यवास्त्रे ॥
दुरालभायाम् ॥ न० नूतनपर्णे ॥
बालपत्रकः । पुं० खदिरवृक्षे ॥
बालपाश्या । स्त्री० पारित्य्यायाम् ।
मीमन्तस्थितायांस्वर्णादिपट्टिकाया
म् ॥ बन्दी० वेणी० इ० भा० ।
सिन्ति० इ० गी० भा० ॥ बालपाशे
॥ केशसमूहेसाधुः । तत्रसाधुरिति
यत् ॥ बालिषुपाश्यापाशसमूहोवा ॥
बालपुष्पिका । स्त्री० यूपिका
बालपुष्पी । स्त्री० याम् ॥
बालभद्रः । पुं० विषभेदे । शास्त्रे
बालभद्रकः) पुं० वे ॥
बालभैषज्यम् । न० रसाङ्गने ॥ बाल
श्रीषधे ॥
बालभोज्यः । पुं० चणके ॥ द्वि० वा
लकभक्षणीये ॥
बालमुकुन्दः । पुं० श्रीविष्णोर्मूर्त्यन्तरे
॥ यथा । क्षरारविन्दे नपहारविन्दं
मुखारविन्दे विनिवेशयन्तम् । बट
स्यपचस्वपटेशयानं बालं मुकुन्दं मन
सास्मरामि ॥
बालमूलकम् । न० लघुमूलके ॥ मूल
कंबालकं रुच्यं स्वरीणां पाचनं लघु ।
दोषत्रयज्वरप्रवासानासाकृष्ठाक्षिरो
गनुत् ॥ महत्तदेवरूक्षीणां गुरुदो
षत्रयप्रदम् । स्निहसिद्धं तदेवस्याहो
षत्रयविनाशनम् ॥

बाला

बालमूषिका । स्त्री० गिरिकायाम् ॥
 बालाचासौमूषिकाश्च ॥
 बालयज्ञोपवीतम् । न० उपवीतवि
 शेषि । उरस्कटे । पञ्चवटे ॥
 बालयज्ञोपवीतकम् । न० बालयज्ञो
 पवीते ॥
 बालराजम् । न० वैदूर्यमणौ ॥ पुं०
 बालकश्रेष्ठे ॥
 बालरोगः । पुं० बालकश्लब्ध्याधी ॥
 बालवायः । पुं० वैदूर्यप्रभवे० देशविशेषे
 बालवायकम् । न० वैदूर्यमणौ ॥
 बालवासः । न० केशरचितवस्त्रे ॥
 त्रि० तदति ॥
 बालवाद्यः । पुं० वनच्छागे ॥ त्रि०
 बालकवहनये ॥
 बालव्यजनम् । न० चामरे । रोमगु
 ष्ठे । प्रक्षीर्णके ॥ बालव्यजनमोज
 म्यं मन्त्रिकाशीन्व्यपोहति बाल-
 कश्लब्ध्याजने ॥
 बालव्रतः । पुं० पञ्चचोरे सिंहके
 ली । मञ्जुघोषे । पूर्वजिने ॥
 बालसंध्याभः । पुं० अरुणवर्णे ॥
 त्रि० तदति ॥
 बालसूर्यः । पुं० उदितमात्रेऽर्के ॥
 न० वैदूर्यमणौ ॥
 बालहस्तः । पुं० केशयुक्तलाभसमात्रे
 । बालधी ॥ बालः ० हस्तसूत्रे
 दंशादिवाक्छ्वात् ॥
 बाला । स्त्री० युव्याम् ॥ योषायाम् ॥

बालिखिल्यः

हरिद्रायाम् ॥ मल्लिकाप्रभेदे ॥ च
 स्वष्ठायाम् ॥ नीलभिक्ष्याम् ॥ एक
 वर्षवयस्कायांगवि ॥ यथा । वर्षमा
 चातुवालास्वादतिबालाहिवार्षिकी
 ॥ षोडशवर्षीयायांस्त्रियाम् ॥ बा
 लाषोडशवर्षीकीत्युक्तेः ॥ शरदि
 यीष्मकालेचबालाशस्याचर्षदा ॥
 देवताविशेषे ॥ वयसिप्रथमेऽपि
 प्राप्ते ० अजादिस्वाहाप ॥ घृतकुमा
 र्याम् ॥ ह्रीवरे ॥ कन्यायाम् ॥
 बालाक्षी । स्त्री० केशपुष्टा ० इ० गौ०
 भा० प्र० वृत्ते । दुर्गपुष्पाम् ॥
 बालातपः । पुं० प्रथमोदितादित्य ता
 पे ॥ कन्याकांतपे ॥
 बालार्कः । पुं० प्रातःकालिकेसूर्ये ॥
 कन्याराशिस्थिसूर्ये ॥ यथा । शुष्क
 मासंस्त्रियोष्ठबाबालार्कस्तरुणंदधि
 प्रभातेऽप्युननिद्रासद्यः प्राणहरा
 णिषट् ॥
 बालिः । पुं० ऐन्द्रे । सुधीववानर
 भातरि ॥
 बालिका । स्त्री० बालायाम् । कन्याया
 म् ॥ बालुकायाम् ॥ पत्रकाहलाया
 म् । पिच्छोलायाम् ॥ कर्णभूषणे ।
 बाली० वृत्ति० भा० ॥
 बालिखिल्यः । पुं० ऋषिदिशेषेषु ॥
 पुलस्त्यकन्यायांसत्रत्यां० क्रतोः प-
 टिराहस्रसङ्ख्यात्पुत्रेषु ॥ तेषां
 उपरिमाणाः ॥

वालुका

वाली । पुं० ऐन्द्रे । इन्द्रपुत्रे बानर
 राजविशेषे सुग्रीवभातरि ॥ नमस
 कुचितः पन्थायेन वालीहतोगतः
 । समयेतिष्ठसुग्रीवमावालपथम
 न्यगाः ॥ त्रि० वालविशिष्टे ॥
 वालिनी । स्त्री० अश्विनानक्षत्रे ॥
 वालिपुत्रः । पुं० अङ्गदे । तारेये ॥
 वालिमा । पुं० बालतायाम् । बाल
 स्यभावः । पुं० इमनिच् ॥
 वालिशः । त्रि० शिशौ । मूर्खे ॥ वा
 लिशस्य मत्स्यवेधनस्यायमधिकारी
 मूर्खत्वादपूज्यत्वात् । तस्येदमित्य
 ष् ॥ वाडनम् । वाहृ० । इन् ।
 वालिश्यति । शो० आतोनुपेतिक् ॥
 वालिश्यम् । न० मूर्खत्वे ॥ वालिश
 स्यकर्मभावोवा । ब्रा० प्यञ् ॥
 वालिहन्ता । पुं० श्रीरामचन्द्रे ॥
 वाली । स्त्री० मर्ध्य ॥ खनाम्नाप्रसि
 द्धि० अलङ्कारविशेषे ॥
 वालीशः । पुं० मूत्रकृच्छरोगे ॥
 वालुः । स्त्री० एलवालुकनाम्निगंधद्र
 व्ये ॥
 बालुकम् । न० एलवालुके ॥ बलते
 । बलप्राप्तने । वा० उण् । स्वार्थक
 न् ॥ पुं० पानीयामलके ॥
 बालुका । स्त्री० सिकतासु । बालू०
 इ० भा० ॥ बालुकालेखनीशीता
 ब्रणोरः क्षतनाशिनी ॥ टाप् ॥ क
 पूर्दे ॥ कर्कश्याम् ॥ यन्त्रविशेषे ॥

वालुकी

वालुकागडः । पुं० वालियामच्०
 इ० गौ० प्र० मत्स्थे । सिताङ्के ॥
 बालुकात्मिका । स्त्री० शर्करायाम् ॥
 त्रि० बालुकामये ॥
 बालुकाप्रभा । स्त्री० मरकविशेषे ॥
 बालुकामयः । त्रि० सैकते ॥
 बालुकायन्त्रम् । न० औषधपाकार्थ
 यन्त्रविशेषे । यथा । भाण्डे वितस्ति
 गभीरिमध्ये निहितकूपके । कूपिका
 कण्ठपर्यन्तं बालुकाभिश्चपरिते ॥
 भेषजंकूपिकासंख्यं वज्जिनायत्रपच्य
 ते । बालुकायन्त्रमेतद्विशन्तत्रबुधैः
 स्मृतम् ॥ इतिभावप्रकाशः ॥
 बालुकास्त्रेदः । पुं० तप्तवालुकाभि
 सापने ॥ यथा । बालुकास्त्रेदस्त्रे
 दान्कारयेद्रूक्षनिर्मितान् । स्निग्धः
 स्त्रेदोनिपिबोऽत्रविनाकेवलवातजान्
 ॥ खर्परभृष्टपटस्थितकाञ्चिकसंसिक्त
 बालुकास्त्रेदः । शमयतिवातकफा
 मयमस्तकशलाहमङ्गादीन् ॥ स्रोत
 मांसार्दवंकृत्वानीत्वापात्रकमाशय
 म् । हत्वावातकफस्तम्भंस्त्रेदोज्जर
 मपोहति ॥ इ० भा० प्र० ॥
 बालुकी । स्त्री० कर्कटीभेदः । बहुफला
 याम् । स्निग्धफलायाम् ॥ बालुकी
 वातशमनीशीताहृद्याश्रमापहा ।
 पित्तास्रशमनीरुच्याकुरुतेकासपीन
 सौ ॥ स्याद्बालुकीशरद्वर्षजदोषका
 र्चीहिमन्तजाचखलुपित्तहराचरुच्या

बाल्मीकीय :

क्षिप्रं करोति खलु पीनसमर्द्धं पक्वाप-
क्वात्स्वतीवमधुराफलकारिणी च ॥
इ० रा० मि० ॥

बालुक्का । स्त्री०) इवारी । कर्कश्याम् ॥
बालुक्की ।

बालूकः । पुं० विषप्रभेदे ।

बालेयः । पुं० गर्दभे ॥ रासभे ॥

अङ्गारबल्ल्याम् ॥ दैत्यविशेषे ॥ चा
णक्यमूलके ॥ त्रि० मृदौ । कोमले
॥ बलिहिते । बल्यर्थे । पूजायोग्ये
बलये उपहाराय हितम् । छदिरुप
धिवले ढंअ ॥ बल्लिरपत्यंवा । गृष्ट्या
दित्वात्० ढअ ॥

बालेशशाकः । पुं० अङ्गारबल्ल्याम् ।

दर्वरे भाग्याम् ॥ बालेयस्यशाकः

। गर्दभमक्षशाकत्वात् ॥

बालेष्टः । पुं० बदरे ॥ त्रि० बालका
भिल्लपिते ॥

बालीपवीतम् । न० बालकपरिधान-
वस्त्रे । पञ्चावटे ॥

बाल्मीकिः । पुं० मुनिविशेषे । रामा
ग्रणवक्त्रारि ॥ बल्मीकस्य नाकोरपत्य
म् । बल्मीकप्रभषोयस्मात्तस्माद्वा
ल्मीकिरित्यसाञ्जिति वल्लवैवर्तीक्ते
बल्मीकप्रभवत्वेन गौणपुत्रादिवद्गौ
णमस्य बल्मीकापत्यत्वं गृह्येत्वैवसाधु
रपत्यार्थः ॥ यद्वा । बल्मीक इति०
ऋषिविशेषस्य संज्ञेत्वाद्वा ॥

बाल्मीकीयः । त्रि० बाल्मीकिसम्बन्धि

बाहुः

नि । तस्ये दमित्यर्थे । वृहाच्छः ॥
बाल्यम् । न० अस्याविशेषे । शै-
शवे ॥ त्रिषु वर्षमत्तं बाल्यमित्यु-
क्तेः पञ्चदशवर्षपर्यन्तावस्थायामि-
त्यर्थः ॥ चापल्ये ॥ ज्ञानि-
नो बस्याविशेषे । ज्ञानमनाविष्कु-
र्वन्नगर्वितत्वे । दम्भदर्पाहङ्कारादिरा-
हिष्ये । युक्तितः श्रुतार्थानुसन्धान
कुशलत्वे ॥ बालस्यभावः कर्मवा ।
। ब्राह्मणादित्वात्ष्यञ् । पुरोहि-
तादित्वाद्यम्वा ॥

बाष्पः । पुं० न० नेत्रजले ॥ ऊष्णणि
॥ बाधते नेत्रम् । बाधु० । खण्डशि-
ल्पशष्पबाष्परूपपर्यतत्त्वाः । इति
पप्रत्ययः ॥ धातोः षादेशश्च निपा-
त्यते ॥ बाष्पमूष्पाशु० इत्यमरः ॥

बाहुः । पुं० स्त्री० कक्षादङ्गुल्यग्रप-
र्यन्तावयवविशेषे । भुजे । प्रवेष्टे ।
दोष्णि । बांह० इ० भा० ॥ अस्य-
शुभाशुभलक्षणंबथा । उदहवाहुः
पुरुषोवधवन्धमवाप्नुयात् । दीर्घवा-
हुर्भवेद्राजा समुद्रवचनं यथा ॥ प्रल-
म्बवाहुरैश्वर्यं प्राप्नुयाद्गुणसंयुतम् ।
ह्रस्ववाहुर्भवेद्दासः परप्रेष्यकरस्त-
था । वामावर्तभुजायेतुये च दीर्घभु-
जानरः ॥ संपूर्णबाह्वोयेतुराजान-
सोऽप्रकीर्तिता इति० ॥ कूर्परस्योर्ध्वं
भागे ॥ बाधते । बाधु० । अर्जिह
शिकस्यमिपशिवाधामृजिपशितुक

बाहुदा

धुक्दीर्घहकाराच्च तिकुर्हश्चाऽन्त्य
स्य ॥ सगणे० पुं० ॥ रवेः पाश्र्व
गे ॥

बाहुकः । पुं० नलाभिधमृपे । पुंस्थ
श्लोके । अश्वविदि । नैषधे ॥
त्रि० बाहुभ्यांतरतियभस्मिन् ॥
नौद्व्यचष्टन् । स्त्रियाम्० । बाहु
का ॥

बाहुकुण्ठः । त्रि० कुण्ठितबाहुयुक्ते
। कुम्भे । दोगडौ ॥

बाहुकुन्थः । पुं० गरुति । पक्षे ।
पतत्रे । पङ्ख० इ० भा० ॥

बाहुजः । पुं० जत्रिये । कोरे ॥
स्वयञ्जाततिले ॥ त्रि० बाहुजाते
॥ बाहुभ्यांजातः । पञ्चम्यामजा
तावितिडः ॥ बाह्वोर्जातोवा । स
प्तम्यांजनेडः ॥

बाहुत्राणम् । न० अस्त्राघातवारणा
र्थं बाहुवङ्गलौहादौ । बाहुले ॥

बाहुदणौ । पुं० इन्द्रे ॥

बाहुशः । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥ सैत
बाहिन्यांनद्याम् ॥ कदाचिल्लिखि
तस्पर्षे भातुः शून्याशमेफलभक्त
शाद्राज्ञाबाह्वकिन्नी० तीचासांतप
स्यतस्तस्यजाताविच्यतः ० बाह्व०
किन्नीदत्तवतीलिखितस्पर्षेः । उदा
ञ् ० । आतीनुपेतिकः ॥ यहा
। बहुदस्यकार्तवीर्यस्य यम् । ते
नावतारितत्वात् । तस्य दमित्य

बाहुसहस्रभृत्

ण् ॥

बाहुभूषा । स्त्री० क्युरे ॥ बाहुभूष
यमात्रे ॥

बाहुमूलम् । न० कर्त्तु । काख० इ०
भा० ॥ बाह्वोर्मूलम् ॥

बाहुयुद्धम् । न० नियुद्धे । दोर्भ्याम्
सङ्ग्रामे । बाहुभिर्युद्धम् ॥

बाहुलः । पुं० कार्तिकमासे । ऊर्ज्ज
॥ बहुलाकृतिका० तत्रायुक्तापौर्या
मासी० बाहुली । बाहुलीपौर्या
मासस्थिन् । सास्मिन्पौर्यामासी
त्यण् ॥ अम्नौ ॥ शाक्यमुनेः भृते
। यशोधरये ॥ न० बाहुत्राण ॥

बाहुलकम् । न० प्राचुर्ये ॥ यथा ।
क्वचित्प्रवृत्तिः क्वचिदप्रवृत्तिः
क्वचिद्विभाषा क्वचिदन्यदेव । विधे
र्विधानम् बहुधासमीच्य चतुर्वि
धं बाहुलकं वदन्ति ॥ बहुलस्य भा
वः । इन्द्रमनोज्ञादिभ्यश्च तिवु
ञ् ॥

बाहुलियः । पुं० कार्तिकेये । गुह्ये ।
स्कन्दे ॥ बहुलानां कृतिकानाम
पत्यम् । स्त्रीभ्योठक् ॥

बाहुल्यम् । न० बहुत्वे ॥ बहुलस्य
भावः । ष्यञ् ॥

बाहुशर्षी । पुं० इन्द्रे ॥ बाह्वो
स्वीययोरेवशर्षीवलंस्य ॥

बाहुसहस्रभृत् । पुं० कार्तवीर्यार्जुने
॥ बाह्वनांसहस्रम् ० विभक्ति ॥

वीभत्स :

डुभृञ् । क्तिप् । तुक् ॥

बाह्ववाहवि । अ० बाहुयुञ्जे ॥ बाहु
स्याबाहुभ्यांप्रहृत्ये दं युञ्जं प्रवृत्तम् ।
तत्रते नेदमितिस्वरूपे ० इतिवह्व्री
ह्री ० इच् कम्म व्यतिहारइतीच्
समासान्तः । अन्येषामपिदृश्यत
इतिदौर्घः । और्गुणः । अच् ।
तिष्ठद्, प्रभृतिषु पाठादव्ययीभावा
दव्ययत्वम् ॥

बिटूरः । पुं० देशविशेषे ॥ यत्रबाल
वायजः संस्क्रियते ॥

विभित्सा । स्त्री० भेत्तुमिच्छायाम्
॥ भिट्तिर् ० । सन् हलन्ताच्चेति
कित्वाङ्गुणाभावः । अप्रत्ययादि
त्यकारप्रत्यये ० टाप् ॥

विभ्यत् । त्रि० वेपमाने ॥ विभीतेः
शतरि० नाभ्यस्ताच्छतुरितितनुमभा
वः ॥

विभाणः । त्रि० दधाने ॥ भृञ्ः
कर्त्तरिगानच् ॥

वीभत्सः । पुं० अर्जुने । पार्थे ॥ त्रि०
क्रूरे ॥ घृणात्मनि ॥ विकृते ॥ रस
विशेषे ॥ जगुप्सास्थायिभावस्तुवीभ
त्सः कथ्यते रसः । नीलवर्णो महाकाल
दैवतीयमुद्राहतः ॥ वधे निर्न्दा
यांसन् । भावे ० घञ् ॥ यद्वा । अ
प्रत्ययात् । वीभत्साऽस्त्यच् । अर्गु
चाद्यच् ॥ यद्वा । वीभत्सते ० वी
भत्स्यतिवाऽनेनवा । वधवन्धने । स

वुञ्जः

वृन्तः । मान्वधे च्यभ्यासदौर्घः ।

पचाद्यच् ० घञ् ० घोवा ॥

वीभत्सा । स्त्री० वीभत्से ॥

वीभत्सुः । पुं० अर्जुने । विजये ॥

वुकः । पुं० वुके ॥

वुक्कः । पुं० छागे ॥ न० अयमांसे ।

वुक्कायाम् ॥ वुक्यते । स्वादुत्वान्

मृग्यते । वुकभषणे । घञ् ॥ हृद-

ये ॥ पुं० स्त्री० समये ० इतिरभ

सः ॥

वुक्कनम् । न० भषणे । श्वरवे ॥

वुक्का । स्त्री० वुक्के । हृदयान्तर्गतमांस

विशेषे ॥ मेदः शोणितयोः सारा

हुक्कयोर्गुणलभवेत् । तौतुपुष्टिक-

रौप्रोक्तौजठरस्यमेदसः ॥ हृद-

ये ॥

वुक्कारः । पुं० सिंहनादे केशरिध्व-
नौ ॥

वुक्की । स्त्री० वुक्के ॥

वुडिलः । पुं० ऋषिविशेषे । आप्रवत
राश्वौ ॥

वुञ्जः । पुं० लम्बवर्णे । विचक्षणो ।

बिटुषि । पण्डिते ॥ परमार्थदर्शि-

नि । ब्रह्मविदि ॥ विष्णोरवतारवि

शेषे । सर्वज्ञे । सुगगते । धर्मरा-

जे । जिने । अजिनसुते । मुनो-

न्द्रे ॥ यथा । ततः कलौसं प्रवृत्ते

सम्मीहायमुरद्विषाम् । बुद्धोनाम्नाऽ

जिनसुतः कीकटेषु भविष्यति ॥

बुद्धः

ईश्वरनिरूपणे बुद्धविशेषाणां मतमा
ह । सर्वज्ञइतिसौगताः । निराव
रणइतिदिगम्बराः । लोकाव्यवहा-
रसिद्धइतिचार्वाकाः । शरीराख्ये-
वचेतनानि० गौरोहंजानामीच्या-
दिज्ञानेन० गौरवत्वङ्गवत्वयोः
सामानाधिकरस्थानुभवादितिचा-
र्वाकाणां मतञ्च । तेषांमतेजगतः
क्षणभङ्गत्वम् ॥ नन्वस्तुक्षणभङ्गः
पूर्वपुञ्जाच्चोत्तरपुञ्जोत्पत्तिः तथाच
पुञ्जनिष्ठकुर्वन्प्रयास्यजातिविशेषः स्म
रणजनकतावच्छेदकइतिनदोषइति
कुमुमाञ्जलिप्रथमस्तवकटीकायां रा-
मभद्रः ॥ बुद्धानां दशविधमतभेदमा
ह । वदन्तिपुत्रआत्मेति १ दृढप्रा-
कृतबुद्ध्यः । देहआत्मेति २ चार्वा
का० इन्द्रियाख्यपरे ३ चते ॥ तेऽ
न्ये प्राण ४ स्ततो न्ये तेमनआत्मेति
५ बादिनः । बुद्धिरात्मेति ६ वौ
द्धानां शून्यमात्मेति ७ तेऽपरे ॥
यान्निकायज्ञपुरुषं सर्वज्ञं ८ सौग-
ताविदुः । निरावरणमाहुर्यं दिग-
म्बरमतानुगाः ॥ चार्वाकाश्चापिलो
कानां व्यवहारप्रसिद्धकम् १० । ब्र-
ह्मात्मप्रकाशः ॥ त्रि० बुधिते । ज्ञा
ते । विदिते ॥ प्रशस्ताबुद्धिरस्य । अ
र्थआद्यच् । प्राशस्त्यञ्चसुगतिसाध
कत्वात् ॥ यद्वा । बुद्ध्यतेस्म । बु
धश्चबगमने । क्तः । दिवादिरनि-

बुद्धिः

ट् ॥ प्राबुद्धे ॥

बुद्धद्रव्यम् । न० स्तौपिके । ओघा०
इ०भा० ॥

बुद्धवान् । त्रि० ज्ञातवति । ज्ञानि-
नि ॥

बुद्धान्तः । पुं० जागरे ॥

बुद्धिः । स्त्री० आत्मगुणे ॥ सर्वव्यव-
हारहेतुज्ञानं बुद्धिः । साद्विधा । अ
नुभूतिः स्मृतिश्च । यथा । विभुर्वु
द्ध्यादिगुणवान् बुद्धिस्तु द्विविधाम
ता । अनुभूतिः स्मृतिश्च स्यादनु-
भूतिश्चतुर्विधा । प्रत्यक्षमप्यनुमिति
स्तयोपमितिशब्दज्ज ॥ इतिनैयायि
कमते बुद्धेर्विभागइतिरितः । अथ्यव
सायलक्षणायां मनीषायाम् । धि-
पणायाम् । धियि ॥ अथ्यवसायो-
बुद्धिः क्रियाक्रियावतोरर्भद्विवि-
क्षया । सर्वव्यवहर्ता० अलोच्य० म
त्वा० अहमत्राधिकृतइत्यभिमत्य० क
र्तव्यमेतन्मयेत्यध्यवस्यति । (ः) तत
श्चप्रवर्ततइतिलोकसिद्धम् । तत्रक
र्तव्यमितियोयं निश्चयश्चितिसन्निधा
वापन्नचैतन्यायाबुद्धेः सोध्यवसायो
ऽसाधारणव्यापारः तदभेदाबुद्धिः
सचबुद्धेर्लक्षणम् । समानाममान-
जातीयव्यवच्छेदकत्वात् ॥ तच्चा
तत्त्वविवेकसामर्थ्ये । महत्तत्त्वे ॥
अन्तःकरणे ॥ निश्चयात्मिकाया
मन्तःकरणवृत्तौ ॥ बुद्धिरुपलब्धि

बुद्धि :

ज्ञानमित्यनर्थान्तरम् । नतुसाङ्ख्या
नामिव० बुद्धितत्त्वस्य० महत्त्वापर
पर्यायस्यपरिणामविशेषोज्ञानम् ।
तथाच० बुद्ध्यादिपदवाच्यत्वमनुभव
सिद्धज्ञानत्वजातिरेववा० लक्षणम्
ज्ञानस्यभार्यायाम् । पश्यमेधा
म् । मती । श्रेमुष्याम् ॥ अध्यात्मं
बुद्धिरित्याहुःषडिन्द्रियविचारिणी
। अधिभूतस्यमन्तव्यं ब्रह्मातत्राधि
दैवतम् । इत्याश्रमेधिकपर्व । स-
त्त्वादिगुणभेदेनबुद्धेस्त्रै विध्यमीरित
म् । गीतायांवासुदेवेनअर्जुनायानु
पृच्छते । यथा । प्रवृत्तिनिवृत्तिश्च
कार्याकार्येभयाभये । वस्वमोक्षश्च
यावेत्तिबुद्धिः सापार्थसात्त्विकी ।
१ ॥ यथाधर्ममधर्मश्चकार्यश्चाकार्य
मेवच । अयथावत्प्रज्ञानातिबुद्धिः
सापार्थराजसी ॥ २ ॥ अधर्मधर्म
मितियासन्न्यतेतमसावृता । सर्वा
र्थान्बिपरीतांश्चबुद्धिःसापार्थताम
सीति ॥ ३ ॥ भारतेमोक्षधर्मेत्यागु
णाः पञ्चप्रकीर्तिताः । यथा । इ
ष्टानिष्टविपत्तिश्चअवसायः समा
धिता । संशयः प्रतिपत्तिश्चबुद्धेःप
ञ्चगुणान्बिदुरिति ॥ इष्टानिष्टानां
वृत्तिविशेषाणां० विपत्तिर्नाशः ०
निद्रारूपावृत्तिरित्यर्थः । व्यवसायः
उत्साहः । समाधिता० चित्तवृत्ति
निरोधवृत्त्यर्थः । संशयः० कोटि

बुद्धिभेदः

इयस्य कृत्ज्ञानम् । प्रतिपत्तिः प्रत्य
क्षादिप्रमाणवृत्तिः ॥ इतितट्टीका
॥ अस्याःसप्तगुणायथा । शुश्रूषाश्रव
णश्चैवग्रहणंधारणस्तथा । ऊहापो
होर्यविज्ञानंतत्त्वज्ञानस्यधीगुणाः ॥
इति ॥ अस्याष्टतयःपञ्च । यथा । प्र
माणविपर्ययविकल्पनिद्रास्मृतयइ
ति ॥ बुद्धातेऽनया । बुध० । ज्ञान् ॥
बुद्धितत्त्वम् न० बुद्धिस्वभावे ॥ तच्च
प्राक्ततत्त्वाच्चेतनमिति० तदीयोध्य
वसायोप्यचेतनोघटादिवत् । एवं
बुद्धितत्त्वस्य० सुखादयोपिपरिणाम
भेदाअचेतनाः० पुरुषस्तुसुखाद्यन
नुषङ्गीचेतनः । सोयंबुद्धितत्त्ववर्ति
नाज्ञानसुखादिनातत्रप्रति विम्बित
स्तच्छायापत्त्या ज्ञानसुखादिमानिव
भवतीतिचेतनोनुगृह्यते० चिच्छा
यापत्त्याच० अचेतनापिहिवुद्धिस्त
दध्यवसायश्चेतनद्रवभवति । उक्त
श्च । तस्मात्तत्संयोगाच्चेतनं चे
तनावदिवलिङ्गम् । गुणकर्तृत्वच
तथा कर्तृवभवत्युदासीन इति ॥
बुद्धिधर्मः । पुं० धर्मादिपुं० धर्मी
ज्ञानंधिरागणैश्वर्यम्० सात्त्विकमेत
द्रूपंतामसमस्माद्विपर्ययस्तम् ॥
बुद्धिभेदः । पुं० बुद्धिर्विचालने ॥
बुद्धिरहमेतत्कर्मकरिष्ये० एतत्
फलसुभोक्ष्ये० इति० तस्याः० भेदो
विचालनम्० अकर्त्तात्मोपदेशेन ॥

बुद्धिस्कन्धमय :

बुद्धिभ्रंसः । पुं० मतेर्विषयेषुपतनकर्तारि ॥ रजोगुणे ॥

बुद्धिमान् । त्रि० बुद्धियुक्त । ज्ञानवति ॥ तद्भुज्यतेयद्द्विजभुक्तशेषं स बुद्धिमान् योनिकरोतिपापम् आत्मज्ञानवति । विवेकिनि ॥ प्रःस्तबुद्धी ॥ बुद्धेः प्राशस्यं नाम । शुश्रूषाश्रवणं चैव ग्रहणं धारणं तथा । जहा पोहोर्ध्वं विज्ञानं तत्त्वज्ञानञ्च धीगुणाः ॥ प्रशंसायां मत्पु ॥

बुद्धियुक्तः । त्रि० बुद्धिमति ॥ परमात्मसाक्षात्कारवति । समत्वबुद्ध्या युक्ते ॥

बुद्धियोगः । पुं० आत्मबुद्धिसाधनभूते निष्कामकर्मयोगे । आत्मतत्त्वविषये सम्यग्दर्शने ॥ अप्रचलितेन सम्यग्ज्ञानस्थैर्यलक्षणेन समाधिना युज्यते इति ॥ बुद्ध्याव्यवसायात्मिकया कृतः कर्मयोगः बुद्धियोगः ॥ बुद्धिसाधनभूतोवायोगः ॥

बुद्धिवित् । पुं० वीद्धे ॥ बुद्धिरेवात्मेति वीद्धानां भ्रान्तिमात्रमेव । सुप्ते व्यभिचारात् वेद्यस्य च घटवदतिरिक्तवेद्यत्वात् ॥

बुद्धिसम्पत्तिः । स्त्री० धीशक्तौ ॥

बुद्धेः सम्पत्तिः ॥

बुद्धिसहायः । पुं० धीसचिवि मन्त्रिणि ॥ मतेः साहाय्यकर्तारि ॥

बुद्धिस्कन्धमयः । पुं० संसारवृक्षे ॥

बुधः

बृजस्य हिशाखाः स्कन्धादुद्भवन्ति संसारस्य च बुद्धेः सकाशाद्गानाविधाः परिणामाभवन्ति तेन साधर्म्येण ॥ बुद्धिरेव स्कन्धस्तन्मयस्तत्प्रचुरोयं संसारवृक्षः ॥

बुद्धीन्द्रियम् । न० ज्ञानेन्द्रिये । धीन्द्रिये ॥ तत्रेन्द्रियं तावत्त्रिविधं भवति । बुद्धीन्द्रियं कर्मेन्द्रियमन्तरिन्द्रियञ्च । यथाह मनुः । बुद्धीन्द्रियाणि पञ्चैषां श्रोत्रादीन्यनुपूर्वशः । कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैषां पायादीनि प्रचक्षते ॥ एकादशमनोज्ञेयं स्वगुणे नोभयात्मकम् । यस्मिन् जिते जिता वेती भवतः पञ्चकौ गणाविति ॥ बुद्धेः करणत्वाद् बुद्धीन्द्रियम् । सङ्कल्परूपेणोभयरूपेन्द्रियगणप्रवर्तकस्वरूपम । मनस्त्वन्तरिन्द्रियं ज्ञातव्यं । बुद्ध्यर्थमिन्द्रियं ॥

बुद्ध्यमानः । त्रि० गम्यमाने ॥

बुद्बुदः । पुं० जलम्फोटे । वर्तुलाकारं जलविकारे । बुल्लुला० इ० भा० ॥ अभ्रच्छायात्पणाद्गिनोचसीवापथेजलम् । वेष्टारगः खलेप्रीतिः षड्भेते बुद्बुदोपमाः ॥ गर्भस्यावयवविशेषे यथा । पञ्चरात्रेण कललं बुद्बुदाकारतां व्रजेत् ॥

बुद्बुददृष्टिः । त्रि० पुष्पिताक्षे ॥

बुधः । पुं० विदुषि । विपश्चिति ।

दोषज्ञे । सति । परिडते ॥ विवे-

बुधाष्टमी

किनि । विवेकेनावगततत्त्वे । अ-
 धिष्ठानसाक्षात्कारेणनिवृत्तभमे ।
 आत्मतत्त्वज्ञे । ब्रह्मविदि ॥ चतु
 र्थेयहे । रौहिणेये सौम्ये ॥ अस्य
 वारेजातलफलम् । यथा । गुणौगु
 णज्ञः कुशलः क्रियादौविलासशी
 लोमतिमान्बिनीतः । मृदुस्वभा
 वः कमनीयमूर्तिर्बुधलवारेप्रभवी
 मनुष्यः ॥ सूर्यबंशोयदेवामीठनृप
 स्यपुत्रे ॥ बुद्ध्यते । बुध० । इगुप
 धेतिकः ॥ बुद्धमनौ ॥ सर्वज्ञः ॥
 सुगतोबुधः ॥ इ० व्याडिकोषः ॥
 बुधगृहम् । न० मिथुनराशौ ॥ कन्या
 राशौ ॥ बुधस्यगृहम् ॥
 बुधचारः । पुं० पश्यवाराहीम् ॥
 बुधतातः । पुं० बिधौ । चन्द्रे ॥
 बुधरत्नम् । न० मरकतमणौ ॥
 बुधराशिः । पुं० मिथुने । कन्यायाम् ॥
 बुधसुतः । पुं० पुरूरवसि ॥
 बुधा । स्त्री० जटामांस्याम् ॥
 बुधानः । पुं० गुरौ । जीवे । बृहस्प
 ती ॥ त्रि० विज्ञे ॥ ब्रह्मवादिनि ॥
 प्रियवादिभ ॥ बुद्ध्यते० बोधयति
 वा । बुध० । बुधबुधित्वाः किञ्चि
 त्थानच् ॥
 बुधाष्टमी । स्त्री० ब्रतविज्ञेये ॥ पतङ्गे
 मकरेयातेदेवेजातभ्रतभ्रवे । बुधा
 ष्टमीप्रकुर्वीतवर्जयित्वातुर्बुधकम्-
 ॥ प्रसुप्ते चजगन्नाथेसन्ध्याकालेमथौ

बुम्बारवः

तथा । बुधाष्टमीनकुर्वीतकृताहन्ति
 पुराकृतम् ॥
 बुधितः । त्रि० ज्ञाते । बुद्धे । विदि
 ते ॥ बुद्ध्यतेस्म । बुध०भादिः सेट्
 । क्तः ॥
 बुधिनः) त्रि० परिण्डते ॥
 बुधिलः ।)
 बुध्नः । पुं० मूले ॥ रुद्रे । गिरिशे ॥ बुध्ना
 ति० बुद्ध्यतेषा । पश्यवधने । बुध्ने
 ब्रुधिवुधीचेतिनक् ॥ बर्तुले । यथा
 । पृथुबुधोदराकारोघटइति ॥
 बुभुक्षा । स्त्री० क्षुधि । अशयायाम्
 ॥ भोक्तुमिच्छा । भुजपालनाभ्यव
 हारयोः । धातोः कर्मण्डितिसन्
 । अप्रत्ययादित्यः । टाप् ॥
 बुभुक्षितः । त्रि० क्षुधार्ते । क्षुधिते ॥
 बुभुक्षासञ्जातास्य । तारकादित्वा
 दितच् ॥
 बुभुक्तः । त्रि० संसारभोगासक्तजने ॥
 बुभुक्षा । स्त्री० बोद्धुमिच्छायाम् ॥
 बुभुष्टः । त्रि० रावितुमिच्छी ॥ भुवः
 सन्नन्ताटुप्रत्ययः ॥
 बुम्बारवः । पुं० हस्तमुखयोगेनक्रिय
 माणेशब्दे ॥ कस्मिँश्चिदनर्थसम्प्रा
 प्ति एतंशब्दं लोकाः कुर्वन्ति ।
 यथा । गत्त्वैत्यपतिसर्बे चक्रवर्तु
 म्बारवंमहुः । रजरजमहाराजभज
 यत्त्यद्यकालिभैतिशुभंप्रतिरणात्
 पराहृत्त्यागतानां देत्यानामुक्तिर्भाग

बृहत्

बते ॥ बीवी इ० भा० ॥
 वुलि : । स्त्री० भगे ॥
 वुषम् । न० वुसे ॥
 वुसम् । न० तुच्छधान्ये । कडङ्करे ।
 भुस्० भूसा० इ० भा० ॥ वुस्यति
 वुस उत्सर्गे । द्रुगुपधतिकः ॥
 वुस्तः । पुं० न० मांसपिण्डविशेषे ॥
 स्थालीभृष्टमांसे ॥ पनसादिफलस्या
 सारभागे ॥ वुस्यतेस्म । वुस० ।
 क्तः ॥
 वृद्धः । पुं० पश्यान्तस्यादिम् ॥
 वृहच्चक्षुः । पुं० महाचक्षुशुशुके ॥
 वृहच्चित्तः । पुं० बीजपूरे ॥
 वृहच्छल्कः । पुं० चिड्ढटमत्स्ये ॥
 वृहच्छुकः । पुं० दार्वाघाटे । कठको
 रवा० इ० भा० ॥
 वृहच्छत्राः । त्रि० महायशसि ॥
 वृहच्छ्लोकः । पुं० भगवतिवासुदेवे ।
 वृहन्तः श्लोकाः कवीनांपद्यानिय
 स्मिन् ॥
 वृहज्जीरकः । पुं० कृष्णजीरके ॥
 मंगरैलाद्रितिलोकेद्रुतिभाणप्रकाशः ॥
 वृहज्जीवन्ती । स्त्री० वृक्षविशेषे ।
 पत्रभद्रायाम् । जीवपुष्टायाम् ॥
 वृहड्ढका । स्त्री० दण्डढकायाम् ॥
 वृहत् । त्रि० महति ॥ बर्हति । वृहह
 द्धौ ॥ वर्तमानेपृषद्बृहन्महज्ज
 गच्छत्वच्च्यतिप्रच्ययान्तोनिपाति
 तः ॥ ब्रह्मणि ॥ बृहच्चाद्बृहणत्वा

बृहती

च्चवह्न्यवृहत् । अचापिप्रच्ययेनहेतु
 कर्तृसाधारणकर्तृत्वसामान्यप्रति
 पाद्यते । बर्हतिवृद्धिंप्रोप्तीतिवृह
 यतिवर्द्धयतिर्धेतियोगात् । तथाच
 बृहिधात्वर्थवृद्धिंप्रतिकर्ताहेतुकर्ता
 चेत्यभयमपिकर्तृत्वेनरूपेणालभ्य-
 तद्रतिवर्धितावर्धयिताचेति वृह
 त्पदेनोच्यते ॥ आदित्यदेवत्यसाम
 विशेषे ॥ वृहत्सामतथासाम्नामिति
 भगवदुक्तेः ॥
 वृहताम्पतिः । पुं० सुराचार्ये ॥
 वृहतिका । स्त्री० उत्तरीये । उपरिव
 स्त्रे । उपर्ना० इ० भा० ॥ वृहती
 वसनान्तरे० वृहत्येव । वृहत्याच्चाक्शा
 दने० द्रुतिकन् ॥ कण्टकार्याम् ॥
 वृहतो । स्त्री० वसनान्तरे ॥ वारिधा
 न्याम् ॥ वाचि ॥ विततायाम् ॥
 महत्याम् ॥ क्षुद्रायांक्षुद्रवार्ताक्याम्
 वृहतीतिनिगद्यते । श्वेतक्षुद्राचन्द्र
 हासालक्षणाक्षेत्रदृतिका ॥ गर्भदाच
 न्द्रभाचन्द्राचन्द्रपुष्याप्रियङ्गुरी ॥ वृह
 तीयाः हिणीहृद्यापाचनौकफवातहृ
 त् । कटुतिक्ताखर्वैरहमलारेचक
 नाशिनी ॥ उष्णाः शुष्णज्व श्वासशूल
 ासाग्निमान्द्यजित् ॥ कण्टकार्याम्
 ॥ विप्रवावसोर्वीणायाम् ॥ नाक्षरा
 यांवृत्तौः बर्हति । वृह० । वर्तमा
 नेपृषदिति साधुः । शतृञ्त्वान्डी
 प् ॥

बृहत्फला

बृहतीपति : । पुं० बृहस्पती ॥
 बृहतीसहस्रम् । न० महत्युक्थे ।
 बृहत्कन्दः । पुं० गृञ्जने ॥ विष्णु, क
 न्दे ॥
 बृहत्कालशाकः । पुं० कासमर्दान्त
 रे ॥
 बृहत्काशः । पुं० पीठगले ॥
 बृहत्कुक्षिः । त्रि० तुन्दिले ॥ विशाल
 जठरेजने ॥ बृहत्कुक्षिरस्य ॥
 बृहत्तालः । पुं० पाठायाम् ॥
 बृहत्तृणः । पुं० वंशे ।
 बृहत्त्वक् । पुं० सप्तपर्शे ॥ रोध्रे ॥
 ग्रहनाशनबृक्षे । छातियान्० इ०
 भा० ॥
 बृहत्पञ्चमूलम् । न० पञ्चमूले ॥
 बृहत्पत्रः । पुं० दीर्घपत्रे ॥ पट्टिका
 लोभ्रे ॥ हस्तिकन्दे ॥
 बृहत्पत्रा । स्त्री० त्रिपर्णिकायाम् ॥
 बृहत्पाटलिः । पुं० धुस्तूरे ॥
 बृहत्पादः । पुं० बटवृक्षे ॥
 बृहत्पारिवतम् । न० महापारिवते ॥
 बृहत्पाली । पुं० वनजीरे ॥
 बृहत्पीलुः । पुं० महापीलौ ॥
 बृहत्पुष्पः । पुं० कुञ्जके ॥
 बृहत्पुष्पी । स्त्री० घण्टारवायाम् ॥
 बृहत्फलः । पुं० पनसे ॥ कृष्णाण्डे
 ॥ चचेण्डायाम् ॥
 बृहत्फला । स्त्री० कटुतुम्ब्याम् ॥
 महेंद्रवारुण्याम् ॥ कृष्णाण्डायाम् ॥

बृहदातः

महाजम्ब्वाम् ॥
 बृहत्साम । न० गीतिविशेषे ॥
 बृहदङ्गः । पुं० मतङ्गजे ॥
 बृहदङ्गः । पुं० रुजाकरे । कर्मरङ्गे ॥
 बृहदारण्यकम् । न० यजुर्वेदीयोप
 निषद्दिशेषे ॥ यथा । अरण्ये ऽध्याप
 नादेतदारण्यकमुदाहृतम् । बृह
 त्त्वाद्यन्यतीर्थाञ्चबृहदारण्यकंमत
 म् ॥ बृहच्चतदारण्यकञ्च तिविग्रहः
 बृहदेला । स्त्री० पृथ्वीकायाम् । स्थ
 लैलायाम् ॥
 बृहद्गुहाः । पुं० भू० कारूपदेशेषु ॥ विन्ध्या
 बृहद्गुहाः । पुं० ट्टेः पश्चान्मालवदेशस्य स
 मीपितदेशावर्तन्ते ॥
 बृहद्गोलम् । न० तरम्बुजे । तरवूज
 इ० भा० ॥
 बृहद्दलः । पुं० पट्टिकालोभ्रे ॥ हिन्ता
 ले ॥
 बृहद्दलम् । न० हली । जित्यायाम् ॥
 बृहद्द्वारिका । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
 बृहद्भानुः । पुं० अनले । बङ्गौ ॥
 बृहन्तोभानवोस्य ॥ चित्रकी ॥
 बृहद्रथः । पुं० पराशरशिष्ये ।
 शाङ्करवे ॥ इन्द्रे ॥ यज्ञपात्रे ॥
 मन्त्रविशेषे ॥ सामवेदांशे ॥
 बृहद्रावी । पुं० जुट्टोलुके ॥
 बृहद्वनम् । न० गोकुले ॥ महद्वने ॥
 बृहद्वल्कः । पुं० पट्टिकालोभ्रे ॥
 बृहदातः । पुं० अश्वरीहरे । देवधो

वृहस्पति :

न्य ॥
 वृहदारुणी । स्त्री० महन्द्रवःश्रव्या
 म् ॥
 वृहद्वीजः । पुं० आम्नातके ॥
 वृहन्नलः । पुं० महापोटगले ॥ अर्जु
 ने । सुभद्रेशे ॥
 वृहन्नला । स्त्री० अर्जुने ॥ हादशवर्ष
 वनवासानन्तर मज्ञातवासे विरा
 टभवने विराटकन्यायानृच्यगीता
 दिशिचार्यं स्त्रीक्तीववेशेनार्जुनी
 वृहन्नलेति नाम्नाख्यातो ऽ भूत् ।
 यथा । अर्जुनउवाच । गायामिन्द्र
 च्याम्यथवादयामि भद्रोस्मिन्वृत्त्यं
 कुशलोस्मिगीते । त्वमुत्तरायैप्रदि
 शस्वमांस्वयंभवामिदेव्यानरदेवनत्त
 कः ॥ इदन्तुरूपंममयेनकिन्त्वप्र
 कौत्तयित्वा भृशशोकवर्द्धनम् ।
 वृहन्नलांमानरदेवाविद्धिसुतं सुतांवा
 पिटमावृत्ताम् ॥ विराटउवा
 च । ददा।मतेहन्तवरं वृहन्नले
 सुतांचमनत्तयथाश्चतादृशौः ॥ इ
 तिमहाभारते विराटपर्व ॥
 वृहस्पतिः । पुं० सुराचार्ये । गीष्प
 ती ॥ पंचमवारं ॥ तदारजातफल
 म् । नृपेन्द्रमन्त्रीनृपलब्धकामोवि
 द्याविनोदीचतुरः प्रगल्भः । आ
 चार्यपूज्योमधुरस्वभावोवारंभवेद्देव
 वगुरोर्मनुष्यः ॥ वृहताम्यतिः ।
 तद्वृहतोरितिसुट्तलोपौ ॥

बोध :

वृहस्पतिगृहम् । न० धनूराशौ ॥
 मीनराशौ ॥
 वेटकः । पुं० वैकटिके । मणिकारि
 ॥ मत्स्यप्रभेदे । भकटी० इ०
 गौ० दे० भा० ॥ यून्यि । जातता
 रुण्ये ॥ विट्टपके ॥
 वेठमिका । स्त्री० वेठमी० वेठजी०
 इ० भा० प्र० खाद्ये ॥ यथा । मा
 षपिष्टिकयापूर्णगर्भागोधूमचूर्णतः
 । रचितारोटिकासैवप्रोक्तावेठमि
 कावुधैः ॥ भवेद्वेठमिकावल्याह
 ष्यारुच्यानिलापहा । उष्णासन्तर्पि
 णीगुर्वीवृहणीशुकलापरम् ॥ भि
 न्नमूत्रमलास्तन्य मेदः पित्तकफ-
 प्रदा । गुदकीलादितश्वासपंक्ति
 शूलानिनाशयत् ॥ पङ्क्तीच्यत्र०
 यक्कदिति पाठान्तरम् ॥
 बोकडी । स्त्री० वस्तान्त्याम् ॥
 बोद्धव्यः । त्रि० ज्ञातव्ये । प्रतिपा
 द्ये ॥
 बोद्धा । त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बुद्ध्य
 ति । बुधश्चवगमने । तृच् ॥
 बोद्ध्यमानः । त्रि० उपदिश्यमा
 ने ॥
 बोधः । पुं० ज्ञाने ॥ यथा । बोधविही
 ने श्रोतरिवक्तुर्वीक्यंप्रयातिवैफ
 ल्यम् । नयनविहीने भर्त्तरिलावण्य
 मिषखञ्जनाचीणामिति ॥ साक्षा
 न्मोक्षसाधने ज्ञाने ॥ यथा हुरा

बोधनीय :

चार्या : । बोधोन्यसाधनेभ्योहिंसा
 चान्मोक्षैकसाधनम् । पाकस्यत्रिंश
 बत्ज्ञानं विनामोक्षो न सिद्ध्यती
 ति ॥ वृत्तिज्ञाने ॥ जागरणकाले
 चैतन्ये ॥ निर्णयात्मकज्ञानं ॥
 आत्मसाक्षात्कारि ॥ प्रमाणे न यश्च
 तनाशक्ते रनुग्रहस्तत्फलं प्रमाबो
 धवृत्तिसाङ्ख्या : । बोधनम् ।
 बुध ० । बुद्ध्यतेयेनवाघञ् ॥
 बोधकः । पुं० सूचके ॥ प्रमाणे ॥
 त्रि० बोधकर्त्तरि ॥ बोधजनके ।
 बोधकरः । पुं० निशान्ते बोधका
 रकेस्तुत्यादिनाप्रातर्बोधके ॥ बोधं
 करोति । ड, कृञ् ० । कृञोहेत्व
 तिटः ॥
 बोधज्ञः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ य० । स-
 र्वभावविदांश्रेष्ठोबोधज्ञः कामशा
 स्त्रवित् । कामिनींबोधयामासवा
 मयामासवक्षसि ॥ त्रि० अभिप्राया
 भिञ्जे ॥
 बोधद् । पुं० अर्हति ॥ त्रि० बोध-
 दातरि ॥
 बोधनम् । न० गन्धदीपने ॥ विज्ञाप
 ने । वेदने ॥
 बोधनी । स्त्री० कार्तिकेशुक्तैकादश्या-
 म् ॥ बोधौ ॥ पिप्पल्याम् ॥ शिव-
 चक्रं प, कैलासादुपरिस्थि ॥
 बोधनीयः । त्रि० बोध्यै । बोधित-
 व्यै । बोधयोग्ये ॥

बोध :

बोधभानुः । पुं० ज्ञानार्कः ॥ यथा ।
 सतितमसिमोहरूपे विश्वमपश्यन्त
 दंतदित्यखिलम् । उदितवतिबोध-
 भानौकिमपिनपश्यामि किन्तुदं चि
 त्तम् ॥
 बोधवासरः । पुं० भगवतः प्रबोधदि
 ने । उत्थानैकादश्याम्
 बोधात्मा । पुं० ज्ञानस्वरूपे ० परमा-
 त्मनि ॥ यथा । कदाचिद्वावहारितु
 द्वैतं यद्यपि श्यति । बोधात्मव्यति
 रेकेणनपश्यतिचिदन्वयात् ॥ किन्तु
 पश्यतिमिथ्ये वदिङ्मोहिन्दुविभाग
 वत् ॥
 बोधायनः । पुं० ऋषिबिशेषे । ज्यो
 तिष्टोमादियज्ञपरमार्थं वादिनि ॥
 बोधिः । पुं० बौद्धसमाधौ ॥ पि
 प्पलपादपे ॥ बोधि ॥ त्रि० ज्ञातरि
 ॥ बुद्ध्यते । बुध० । सर्वधातुभ्य-
 इन् ॥
 बोधितः । त्रि० ज्ञापिते ॥ सञ्जातबो
 धे ॥ ता० इतच् ॥
 बोधितरुः । पुं० अश्वत्थद्रुमे ॥ बो-
 धिश्चासौतरुश्च ॥
 बोधितव्यः । त्रि० ज्ञापितव्ये ॥
 बोधिद्रुमः । पुं० पिप्पलवृक्षे ॥ बो-
 धिश्चासौद्रुमश्च ॥
 बोधिवृक्षः । पुं० अश्वत्थे । चलदले ॥
 बोधिसत्त्वम् । न० बुद्धे । श्रीघने ॥
 बौद्धः । पुं० बुद्धशास्त्रावलम्बिनि ॥

ब्रह्मकर्म

भिव्रके । जपणे । अहीके । वैना-
यिके । अस्तिनास्तीत्यादिसप्तप्रका-
रे : पदार्थानामनेकरूपत्ववादिनि-
वितसने । वैशेषिके ॥ न० बुद्ध-
मुनिप्रणीतेनिरीश्वरशास्त्रे ॥ त्रि०
बुद्धिभवेप्रत्यये ॥
वौद्धैकदेशी । पुं० वाद्यास्तित्ववा-
दिनि ॥
बौध : । पुं० पुरुरवसि ॥ बुधस्याऽप-
त्यम् । अण् ॥
व्रतति : । स्त्री० लतायाम् ॥ विस्तार-
े ॥ व्रजन्तीततिर्विस्तृतिरस्या : ।
पृषोदरादि : ॥ यद्वा । प्रतनोति
। तनु० । क्तिच् क्तौचसंज्ञायामि-
तिक्तिच् । पृषोदरादित्वात्पस्य-
व : ॥ व्रतमिच्छकरोति । व्रतशब्दा-
त्० तत्करोतीतिख्यन्ताद्वाहुलकाद्भु-
तिर्वा ॥
व्रतती । स्त्री० बल्ल्याम् । लताया-
म् ॥ विस्तारे ॥
व्रध्न : । पुं० मूर्ध्नि ॥ वृक्षमूले ॥ गि-
रिषे । रुद्रे । अर्कवृक्षे ॥ वध्नाति ।
बभ्रु० । बभ्रुवर्धिवुधीचेतिनक्०
धातोर्वर्धदेशश्च ॥ रोगविशेषे ॥
व्रह्मकन्यका । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥
ब्राह्मणामोषवी ॥
व्रह्मकर्म । न० ब्राह्मणजाते : कर्म-
णि ॥ शमोदमस्तप : शौचं चान्ति-
राजं वमेवच । ज्ञानं विज्ञानमास्ति

ब्रह्मघातक :

क्यं ब्रह्मकर्म स्वभावजम् ॥
ब्रह्मकर्म समाधि : । पुं० ब्रह्मण्ये व-
कर्मात्मकेचित् कारये ॥ यथा ।
ब्रह्मार्पणं ब्रह्महवि ब्रह्माग्नी ब्रह्म-
णाहुतिम् । ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्म-
कर्म समाधिना ॥
ब्रह्मकल्प : । पुं० मृच्छ, पक्रमे ॥
ब्रह्मकुण्डम् । न० ब्रह्मणानिर्मिते मरो
विशेषे ॥ य० पाण्डुनाथस्योत्तरस्थां
ब्रह्मकुण्डाह्वयं सर : । ब्रह्मणानि
र्मितं पूर्वं स्नानाय स्वर्गवासिनाम् ॥
आयामेन शतव्यामं विस्तीर्णेन तदर्द्ध-
कम् । सर्वपापहरं पुण्यं देवलोका-
त्समागतं ॥
ब्रह्मकूट : । पुं० पर्वतविशेषे ॥ यथा
ब्रह्मकुण्डजलेस्नात्वा पूजयित्-
त्वा उमापतिम् । ब्रह्मकूटं समारु-
ह्य मुक्तिमेवाप्नुयान्नर : ॥
ब्रह्मकूर्चम् । न० व्रतविशेषे ॥ तत्तु उ-
पवासपूर्वं पञ्चगव्यपानम् । य० ।
अहीराचोषितोभूत्वा पौर्णमास्यां
विशेषत : । पंचगव्यं पिवेत्प्रात-
र्ब्रह्मकूर्चविधि : स्मृत : ॥ इति
प्रायश्चित्तविवेक : ॥
ब्रह्मकोशी । स्त्री० अजमोदायाम् ॥
ब्रह्मगर्भा । स्त्री० आदित्यभक्त्यायाम् ॥
ब्रह्मगिरि : । पुं० ब्रह्मशैले ॥
ब्रह्मघातक : । त्रि० ब्राह्मणवधकर्त्तरि
॥ यथा । रागादिघातप्रमादाच्च स्वतः

ब्रह्मचर्यम्

परतएवच । ब्राह्मणं घातयेद्यस्तुऽ
सभवेत्ब्रह्मघातकः ॥ अपिच । गो
भूहिरण्यग्रहणे स्त्रीसम्बन्धे कृते
पिवा । यमुद्दिश्यत्यजेत्प्राणांस्त
माहुर्ब्रह्मघातकम् ॥

ब्रह्मघोषः । पुं० मन्त्रपाठे ॥ ब्रह्मणो
वेदस्यघोषः ॥

ब्रह्मघ्नः । पुं० आत्मघातिनि ॥ यथा ।
भूमिजं हृत्तजं वापि च्छत्राकंभचयं-
तिये । ब्रह्मघ्नांस्तान्ब्रिजानीयाद्
ब्रह्मवादिपुर्गर्हितान् ॥

ब्रह्मघ्नी । स्त्री० गृहकन्यायाम् ॥

ब्रह्मचर्यम् । न० आश्रमविशेषे ॥

गुरुकुलवासादिलक्षणेतपसि ॥ ब्र-
ह्मचर्यस्थितौनैकमन्नमद्यादनाप-
दि । ब्राह्मणः काममश्रीयाच्छाब्दे
व्रतमपीडयन् ॥ मधुमांसंतथाश्री-
लमित्यादिपरिवर्जयेत् । प्रतिवेदं
ब्रह्मचर्यंहादशाब्दानिपञ्चवा ॥ य
हणांतिकमित्येके० केशान्तश्चैवघो-
डणे ॥ सचकलौनास्त्येव । ब्रह्मच
यांश्रमीनास्ति वानप्रस्थोपिनप्रिये ।
गार्हस्थ्योभैक्षकश्चैवचाश्रमीद्वौकलौ-
युग इतिमहानिर्वाण तन्वोक्तेः ॥

स्त्रीविषयतृष्णात्यागे ॥ निषिद्धमैथुन
निवृत्तौ ॥ अष्टाङ्गमैथुनाभावे ॥ य
थोक्तम् स्मरणं कीर्तनंकेलिः प्रे-
क्षणं गुह्यभाषणम् । सङ्कल्पोध्यव-
सायश्चक्रियानिर्वृत्तिरेवच ॥ एत

ब्रह्मजन्म

मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्तिमनीषिणः ।
विपरीतं ब्रह्मचर्यं मेतदेवाष्टलक्षण
मिति ॥

ब्रह्मचारिणी । स्त्री० भार्याम् ॥

ब्रह्मचारी । पुं० प्रथमाश्रमिणि ॥ उप

नयनानन्तरंनियमं कृत्वागुरोः स
न्निधौस्थित्वासाङ्गवेदाध्ययनकारि-
णि ॥ सद्द्विविधः । उपकुर्वाणो नै-
ष्ठिकश्चेति ॥ यथा । ब्रह्मचार्युप
कुर्वाणो नैष्ठिको ब्रह्मतत्परः । योऽ
धीत्यविधिवद्दान्गृहस्थाश्रममा-
ब्रजेत् ॥ उपकुर्वाणकोर्त्तं यो नैष्ठि-
को मरणान्तिकइति ॥ ब्रह्मवेदः ।
तदध्ययनार्थं व्रतमर्थीपचाराङ्गम् ।
ब्रह्मचरितुंशीलमस्य । व्रतेइति०-
मुपीतिवाणिनिः ॥ यद्वा ब्रह्म०
तपो० ज्ञानं वा० आचरत्यर्जयत्यव-
श्यम् । आवश्यकं० गणिः ॥

ब्रह्मचारिणी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ वेदे
षु चरते यत्नात्तनसा ब्रह्मचारिणीति
देवीपुराणम् ॥ करुणीवृत्ते ॥ ब्रह्मी
शाके ॥ ब्रह्मचर्यं व्रतधारिण्याम्
ब्रह्मजः । पुं० अग्नौ ॥ ब्रह्मणो हिर-
ण्यगर्भाज्जाते ॥

ब्रह्मजन्मः । पुं० अग्नौ ॥ ब्रह्मजस्य
सौत्तश्च ॥

ब्रह्मजन्म । न० उपनयनजन्मसंस्कार-
रूपे ॥ ब्रह्मणो वेदस्य ग्रहणार्थं ज-
न्म ॥

ब्रह्मज्ञानम्

ब्रह्मजटा । स्त्री० दमनकवृक्षे ॥
ब्रह्मजिज्ञासा । स्त्री० ब्रह्मविचाराये-
च्छायाम् ॥

ब्रह्मजीवी । पुं० द्विजकार्येषु मूल्याने
परिचारके ॥

ब्रह्मज्ञः । त्रि० ब्रह्मविदि ॥ ब्रह्म
जानाति । ज्ञा० । आतद्भक्तिकः ॥
यथा । सब्रह्मज्ञः सवेदज्ञः सो-
मिहोत्रीसदीक्षितः । चीनाचार
क्रमाचारैर्योजित् तारिणीनरः ॥
अपिच । सांसारिकसुखासक्तं ब्रह्म
मज्ञोस्मीतिवादिनम् । च्यजित्तंस
ततंवीरचण्डालमिवदूरतः ॥ इति
श्रीरुद्रजामलवचनम् ॥ न० श्रीकृ-
ष्ण । परमात्मनि ॥ ब्रह्मशब्दार्थ
भूतान्वेदान्प्रलयेप्रलयेस्वात्मनिप्र-
लीनान्स्मृष्टादौहिरण्यगर्भीपदेशा-
र्थजानात्यनुसम्भत्ते इतितथा ॥

ब्रह्मज्ञानम् । न० ब्रह्मविषयकज्ञाने
इतिसमञ्जसावृत्तिः ॥ मिथ्यावास
नाविरहविशिष्टात्मभिन्नभिन्नज्ञा-
ने० इतिमुक्तिवादः ॥ प्रकृतिपुरु-
षयोर्विवेकविषयज्ञाने० इतिसाङ्-
ख्यमतम् । कृशिकर्मविपाकाशयनि-
वर्त्तकहिरण्यगर्भविषयकेज्ञाने० इ-
तिपातञ्जलमतम् ॥ तत्त्वमस्यादि-
वाक्यजन्यप्रतिफलितवृत्त्यारूढज्ञा-
ने इतिवेदांतलघुचन्द्रिका ॥ प्रत्य-
क्तयापरोक्षज्ञाने ॥ प्रतिबोधमव-

ब्रह्मतालः

भासाश्चित्प्रतिविम्बास्ते पांप्रत्यगा
त्मतयाऽव्यभिचरितस्वरूपेणविस्व-
स्थानीयेनैकेनरूपेणयद्ब्रह्मवेदनंत
द्ब्रह्मज्ञानम्० तदेवसम्यग्दर्शन
मितिव्याख्यातारः ॥

ब्रह्मज्ञानी । त्रि० ब्रह्मज्ञानविशिष्टे
॥ यथा । कुशलाकुशलावृत्तिरहितः
समदर्शनः । लिङ्गाश्रमपरिच्छा-
गीब्रह्मज्ञानीनिगद्यते ॥ कृष्णभ-
क्तिस्तुतेनापिकर्तव्येतिपुराणगीः
॥ यथा । ब्रह्मानन्देनपूर्णहंतेना
नन्देनपूर्णधीः । तथापिशून्यमा-
त्मानंमन्येकृष्णरतिंविना ॥ इति
पाद्मेपातालखण्डेजावालंप्रतिब्र-
ह्मविद्यावचनम् ॥

ब्रह्मण्यः । पुं० विष्णौ ॥ ब्रह्मदारु
वृक्षे ॥ शनैश्चरे ॥ मुञ्चतणे ॥ तूल-
वृक्षे ॥ त्रि० ब्रह्मसाधौ ॥ ब्रह्म
रते ॥ ब्रह्मणिवैदिके०साधुः ।
तत्रसाधुरितियत् । येचाभावकर्म-
णोरित्यन्प्रकृत्या ॥ ब्रह्महिते ॥
तपोवेदाश्चजातिश्च ज्ञानश्चब्रह्मसं-
तम् । तेभ्योहितः । खलयवमाष-
तिलवृषब्रह्मणश्चेतियत् ॥

ब्रह्मण्यदेवः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

ब्रह्मतालः । पुं० चतुर्मुखताले ॥

सतुदशतालात्मिकः । तत्र ७ मा-
त्राः । मात्रातु० क च ट त पु०-
इतिपञ्चाक्षराणामुच्चारणकालः ।

ब्रह्मदत्त :

सैवलघुमात्रा । तदर्धद्रुतमात्रा ।
तन्मध्ये ४ लघवः ६ द्रुता : ० । ०
। ०० । ००० । यथा । चतुर्मुखा
भिधेतालेजगणानन्तरं प्रुतः । इति
सङ्गीतदामोदरः ॥

ब्रह्मतौर्धम् । न० पुष्करतीर्थे ॥ पुष्क
रमूले ॥ ब्राह्मेतौर्धे ॥ तीर्थविशेषे ॥
ब्रह्मत्वम् । न० ब्रह्मभूये । ब्रह्मसा
युज्ये ॥ ब्रह्मणोभावः । तस्यभा
वस्त्वतली ॥ ब्रह्मणोऋत्विग्विशे
षस्यकर्मभावयोः ॥ ब्रह्मसत्वः ।
नेतिवाच्ये० त्ववचनंतलोबाधनार्थ
म् । ब्राह्मणपर्यायात्तु ब्रह्मन्शब्दा
त्त्वतलीभवतएव । ब्रह्मत्वम्०
ब्रह्मता ॥

ब्रह्मदण्डः । पुं० ब्राह्मणशापे ॥
वशिष्टमुनेः सिद्धयष्ट्याम् ॥ यथा ।
धिग्वलं चत्रियबलं० ब्रह्मतेजोवलं व
लम् । एकेन ब्रह्मदण्डेन सहस्रोना
शितामम ॥ पाशे ॥ केतुविशेषे ॥
उक्तंचनारदसंहितायाम् । पिताम
हात्मजः क्रूरस्त्रिबर्णाशिविरान्वि-
तः ब्रह्मदण्डो ह्ययंकेतुः सर्वभूत
विनाशनः ॥ इति ॥ ब्राह्मणयष्टि
कायाम् ॥

ब्रह्मदण्डी । स्त्री० चद्रुपविशेषे ॥
अजदण्डायाम् कण्ठपत्रफलायां ॥

ब्रह्मदत्तः । पुं० इक्ष्वाकुवंशीयराजवि
शेषे । ब्रह्मसूनी ॥

ब्रह्मा

ब्रह्मदर्भा । स्त्री० यमान्याम् ॥ अज
मोदायाम् ॥ ब्रह्मणादृश्यते । दृभी
यन्ये । घञ् । कर्त्तृकरणेकृतेतिस
मासः ॥

ब्रह्मदर्भिका । स्त्री० यमान्याम्
ब्रह्मदारु । न० खनाम्नाख्यातेऽश्व
त्याकारवृक्षविशेषे । नूदे । पूगे ।
क्रमुके । ब्रह्मण्ये । अश्वत्याकारे
पार्श्वपिप्पलइतिख्याते । तूत इ०
भा० ॥ ब्रह्मणो० ब्रह्मणिवा०
दारु ॥

ब्रह्मदेया । स्त्री० ब्राह्मविवाहेनोटा
याम् ॥

ब्रह्मदैत्यः । पुं० प्रेतयोनिप्राप्तब्राह्म
णे ॥

ब्रह्मद्विट् । वि० ब्राह्मणानां द्वेष्टरि
॥ ब्राह्मणान् द्वेष्टि । द्विष्० । क्ति
प् ॥

ब्रह्मा । पुं० चतुर्मुखे । वेधसि । वि
श्वभृजि । हिरण्यगर्भे ॥ तदण्डम-
भवद्वैमंसहस्रांशुसमप्रभम् । तस्मिन्
जज्ञे स्वयंब्रह्मासर्बलोकपितामहः
॥ ऋत्विग्विशेषे ॥ विष्कम्भादिसप्त
विंशतियोगान्तर्गतपंचविंशयोगे ॥
तत्रजातस्यफलम् । नानाशास्त्रा
भ्याससंनोतकालोवर्णाचारैः संयुत
द्यारुकीर्तिः । शान्तोदान्तोजायतेचा
रुकर्मासृतीयस्य ब्रह्मयोगप्रयोगः ॥
इति ॥ विप्रैः । ब्राह्मणे ॥ अर्हदुपास

ब्रह्म

कविशेषि ॥ वृंहति० वर्हयतिप्रजाः
 । वृंहिहृद्दौ । अन्तर्भाः ५ तर्क्यर्थः ।
 वृंहिर्नीचैति० मनिन्० धातोर्नस्था
 दादेशः ॥ वृंहति० वर्हतेवा ॥
 ब्रह्म । न० वेदे ॥ तपसि अव्यक्ते ।
 सर्वकारणकारणे० परमात्मनि ॥
 यत्तत्कारणमव्यक्तं नित्यं सदसदा
 त्मकम् । तद्विसृष्टः सपुरुषोलोके
 ब्रह्मेतिकीर्त्यते ॥ अध्यात्मे ॥ ज्ञा
 ने ॥ तपोवेदाश्चजातिश्चज्ञानंचब्रह्म
 मसंज्ञितम् ॥ प्रत्यस्तमितभेदंयत्स
 त्तामात्रमगोचरम् ॥ बचसामात्म-
 संवेद्यं तज्ज्ञानंब्रह्मसंज्ञितम् ॥ इ०
 वि० पु० ॥ वृहत्त्वाद्बृंहणत्वाद्वास
 त्यज्ञानादिलक्षणम् । ब्रह्मानन्तं हि
 विज्ञेयंशास्त्राचार्योपदेशतः ॥ सा
 द्वादपरोक्षात्सर्वान्तरे० आत्मनि०
 अशनायाद्यतीते० नेतिनेत्यस्यूलम
 नगिवस्थिवमादिलक्षणे० औपनिषदे
 तत्त्वे अव्यावृत्ताननुगतंबस्तुब्रह्मगि
 रोच्यते । अकारणमकार्यन्तदित्यने
 नोदितंभवेत् ॥ अव्यावृत्तपदेन० अ
 कार्यम् । अननुगतपदेन० बस्तुतोऽ
 कारणमितितत्तच्चोक्तंभवतीत्यर्थः ॥ न
 व्यावृत्तं विशेषेभ्योनानुवृत्तस्रगोत्व-
 वत् । अव्यावृत्ताननुगतंचैतन्यंकेन
 वीक्ष्यताम् ॥ तदिदंतादृशमीदृश
 मेतावत्तावदितिचयन्नभवेत् । ब्रह्म
 मतदित्यबधेयंनोचेद्विषयोभवेत्परो

ब्रह्म

क्षेत्र ॥ यन्नाभान्नपरोलाभोयत्सुखा
 न्नापरंतुसुखम् । यज्ज्ञानान्नापरंज्ञा
 नंतद्वक्ष्येत्यवधारयेत् ॥ यदृष्टानाप
 रं दृश्यंयद्ब्रह्मानपुनर्भवः । यज्ज्ञा-
 त्वानापरंज्ञेयंतद्वक्ष्ये ॥ तिर्यग्
 र्द्धमधः पूर्णं सच्चिदानन्दमद्वयम्
 अनन्तं नित्यमेकं यत्तद्वक्ष्ये ॥
 अतद्व्यावृत्तिरूपेणवेदान्तैर्लक्षते
 ऽद्वयम् । अखण्डानन्दमेकं यत्तद्व-
 क्ष्ये ॥ दृश्यतेश्रूयतेयद्यद्ब्रह्मणोन्य-
 न्नतद्भवेत् । तत्त्वज्ञानाच्चतद्ब्रह्मसच्चि-
 दानन्दमद्वयम् ॥ सर्वगंसच्चिदा-
 त्मानं ज्ञानएव निर्नीक्षते । अज्ञा-
 नचक्षुर्नक्षे तभास्वतं भानुमन्भव
 त् ॥ वृहत्तमे ॥ ब्रह्मचतुर्विधम् ।
 यथा । विराट् १ हिरण्यगर्भः २
 ईश्वरः ३ तुरीय ४ । इतिभेदा-
 त् ॥ अपिच । सत्यमानन्दमद्वयम-
 मृतमेकरूपं वाङ्मनसागोचरंस-
 र्वगंसर्वातीतंचिदेकरसंदेशकालाप
 परिच्छिन्नमपादमपिशीघ्रगमपाणि
 चसर्वग्रहमचक्षुरपिसर्वदृष्टं अश्रोत्र
 मपिसर्वश्रोतं अचिन्त्यमपिसर्वज्ञ
 सर्वनियन्तृसर्वशक्तिसर्वेषांसृष्टि-
 स्थितिप्रलयकर्तृकिमपिवस्तुब्रह्मे
 तिवदन्ति ॥ तत्रशुद्धबुद्धस्वभाव
 इत्यौपनिषदाः । १ । आदिविद्वा
 न्सिद्धद्वितिकापिलाः । २ । क
 शकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टोनिर्मा-

बृह्म

णकायमधिष्ठासम्प्रदायप्रद्योतकीऽनु
 याइकश्चेतिपातञ्जलाः । ३ । लोक
 वेदविरुद्धैरपिनिलैःपःस्वतन्त्रश्चेतिम
 हापाशुपताः । ४ । शिवइतिशैवाः
 पुरुषोत्तम इ० वैष्णवाः । ६ ।
 पितामहइतिपौराणिकाः । ७ ।
 यज्ञपुरुषइतियाज्ञिकाः ८ । स
 र्वज्ञइतिसौगताः । ९ । निरावर
 णमितिदिगम्बराः । १० । उपास्य
 त्वेनदेशितइतिमीमांसकाः । ११ ।
 लोकव्यवहारसिद्धइतिचार्वाकाः ।
 १२ । यावदुक्तोपपन्नइतिनैयायिका
 । १३ । विश्वकर्मेतिशिल्पिनः ।
 । १४ । इतिकुसुमाञ्जलिः ॥ वि-
 श्वेशी० परमेश्वरे० विश्वात्मनि० वि-
 प्रवाश्रये ॥ सएकएवसद्रूपः सत्यो
 ह्यैतपरात्परः । स्वप्रकाशःसदापूर्णः
 सच्चिदानन्दलक्षणः ॥ निर्विकारोनि
 राधारोनिर्विशेषोनिराकुलः । गु
 णातीतः सर्वसाक्षीसर्वात्मासर्वदि
 ग्विभुः ॥ गूढः सर्वेषुभूतेषुसर्व
 व्यापीस्वनातनः । सर्वेन्द्रियगुणा
 भासः सर्वेन्द्रियविषयितः ॥
 लोकातीतोलोकहेतुरवाङ्मनसगो
 चरः । सवेत्तिविश्वं सर्वज्ञस्तंनजा
 नातिकश्चन ॥ तदधीनंजगत्सर्वं
 लोक्यंसचराचरम् । तदालम्बनत
 स्तिष्ठेदवितर्क्यमिदंजगत् ॥ तत्सत्य
 तामुपाश्रित्यसद्ब्रह्मातिपृथक्पृथक् ॥

बृह्म

तेनैवहेतुभूतेनवयंजातामहेश्चरि ।
 कारणंसर्वभूतानांसएकः परमेश्व
 रः ॥ लोकेषुमृष्टिकरणात्सृष्टाब्र
 ह्मेतिगीयते । विश्वः पालयितादे
 विसंहर्ताहन्तदिच्छया ॥ इन्द्रादयो
 लोकपालाः सर्वे तद्ब्रह्मवर्तिनः ।
 स्त्रीस्त्रीधिकारिनिरतास्तेशासकित-
 दाश्चया ॥ त्वंपराप्रकृतस्यपूज्यासि
 भुवनत्रये । तेनान्तर्यामिरूपेष्वतत्
 तद्विषययोजिताः ॥ स्वस्वकर्मप्र
 कुर्वन्तिनस्वतन्त्राः कदाचन ॥ यज्ञ
 याज्ञातिवातोपिसूर्यस्तपतियज्ञयात् ।
 वर्धन्तियोयदाः कालेषुष्यन्तितरवो
 बने ॥ कालंकालयतेकालेमृत्योर्मृ
 त्युर्भियोभयम् । वेदान्तवेद्योभगवा
 नतत्तत्तच्छब्दोपलक्षितः ॥ सर्वेदे
 वास्यदेव्यश्चतन्मयाः सुरबन्दिता ।
 आब्रह्मस्तम्बपर्यन्तं तन्मयंसकलंजग
 त् ॥ तस्मिंस्तुष्टेजगत्तुष्टुंप्रीणिते
 प्रीणितंजगत् ॥ । तदाराधनतोदेवि
 सर्वेषांप्रीणनंभवेत् ॥ तरोर्मूलाभि
 धेकेणयथातद्गुणपल्लवाः । तृप्यन्ति
 तदनुष्ठानात्तथासर्वे मरादयः ॥
 यथातवार्चनादध्यानात्पूजनात्प्र
 नात्प्रिये । भवन्तितुष्टाः सुन्दर्यस्त
 थाजानीहिसुव्रते ॥ यदागच्छन्तिस
 रितोऽवशेनापिसरित्पतिम् । तथा
 चादीनिकर्माणितदुहेश्यानिपार्व-
 ति ॥ योयोयान्यान्यजेहेवान्श्र

ब्रह्म

इथायदादाप्तये । तत्तद्ददातिसोध
 चक्षुःसौर्देवगणैः शिः ॥ बहुनात्र
 किमुक्ते नतवार्ये कथ्यतेप्रिये । ध्ये यः
 पूष्यः सुखाराधस्तं विना नानास्ति
 मुक्तये ॥ नावासीनोपवासश्चकाथ-
 क्तो मोनविद्यते । नैवाधारादिनिय
 मोनोपचाराश्चभूरिभ्रः ॥ नदिक्ता
 लविचारोस्ति नमुद्रान्याससंहतिः ।
 यत्साधनेकुलेशानितं विना कोन्य
 माश्रयेत् ॥ इति श्रीमहानिर्वाणत
 न्ने सर्वधर्मनिर्णयसारे श्रीमदाद्या
 सदाशिवसंवादे जीवनिस्तारोपायप्र
 ओत्तरद्वितीयोक्तासीपरब्रह्मपासनो
 पक्रमः ॥ अपिच । श्रीसदाशिव
 उवाच । स्त्रीयं भवति तद्ब्रह्मसञ्चि
 द्विश्रवमयं परम् । यथा तत्त्वस्वरूपेण
 लक्षणेर्वा महेश्वरि ॥ सत्तामात्रं नि-
 र्विशेषमवाङ्मनसगोचरम् । अस
 त्त्रिलोकीसङ्गान्स्वरूपं ब्रह्मणः स्मृ-
 तम् ॥ समाधियोगैस्तद्देवं सर्वत्रस
 महृष्टिभिः । इन्द्रातीतैर्निर्विक
 ल्पैर्देहात्माध्यासवर्जितैः ॥ यतो
 विश्वं समुद्भूतं येन जातं च तिष्ठति ।
 यस्मिन् सर्वाणि लीयन्ते स्रियं तद्ब्रह्म
 लक्षणेः ॥ स्वरूपवदुध्यायद्वेद्यं तदे
 वलक्षणेः शिवे । लक्षणे रामुमि
 च्छूनां विहितं तत्रसाधनम् ॥ इति-
 ॥ महानिर्वाणतन्त्रे तुशिवेनोक्तां हि
 साधनम् । तत्तत्समाह्वयगन्तव्यं ते

ब्रह्मपुत्रः

ननिः श्रेयसंभवेत् ॥ वृंहतिवर्धते
 निरशयमहस्वलक्षणावृद्धिमान् भवति
 । वृंहि० । वृंहिर्नोच्चैतिमनिन्० नु
 मोनस्याकारादेशश्च ॥
 ब्रह्मनालम् । न० काश्याचक्रतीर्थस्य
 पूर्वभागेपितामहेश्वरलिङ्गस्याधस्ती
 र्थविशेषे ॥
 ब्रह्मनिर्वाणम् । न० ब्रह्मनिर्वाणं
 ती ॥ मोक्षे ॥ ब्रह्मपरमानन्दरूप
 म्० कल्पितद्वैतोपशमरूपत्वे ननि
 वाचं तदेव० कल्पितभावस्याधिष्ठा-
 नात्मकत्वात् ॥
 ब्रह्मनिष्ठः । त्रि० कृतब्रह्मसाक्षा
 त्कारे । हित्वा सर्वाण्यिकस्माप्यिके
 वलेऽहये ब्रह्मणि० निष्ठातदेकपरता
 यस्यसः ॥
 ब्रह्मनिष्ठत्वम् । न० औपनिषद्ब्रह्-
 मात्मविज्ञानपरिपूर्णत्वे । वेदान्त
 वेद्यब्रह्मात्मना स्थितत्वे ॥
 ब्रह्मपत्रम् । न० पलाशच्छदे ।
 टाककापत्ता इ० भा० ॥
 ब्रह्मपथः । पुं० सत्यलोकस्थब्रह्मणः
 प्राप्तिमार्गं ॥ गन्तव्यं न ब्रह्मणोपल
 क्षितः पथ्या ब्रह्मपथ उच्यते ।
 ब्रह्मपर्णी । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥
 ब्रह्मपवित्रः । पुं० कुशे ॥ दर्भे ॥
 ब्रह्मपादपः । पुं० पलाशे ॥
 ब्रह्मपुत्रः । पुं० क्षेत्रविशेषे ॥ नद्वि
 शेषे ॥ अमोघानन्दने । लौहित्ये

ब्रह्मवन्धुः

॥ ब्रह्मणःपुत्रः ॥ सत्ये ॥ धर्मे ॥
मरीच्यादिषु ॥ विषप्रभेदे ॥ ब्रह्म
पुत्रस्तुकपिलोमलयाद्रिभवः खरः ।
इतितल्लक्षणम् । अपिच । वर्णतः
कपिलोयःस्वात्तथा भवतिसारकः
। ब्रह्मपुत्रःसविन्द्रे योतोजायतेमल
वाचले ॥

ब्रह्मपुत्री । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥ सर
स्वतीनद्याम् ॥ शिखायाम् ॥ वारा
हीकन्दे ॥

ब्रह्मपुरम् । न० शरीरे ब्रह्मोपल-
ब्धिहेतुत्वात् ० ब्रह्मणः सदास्य
स्यपुरमिवपुरम् ॥

ब्रह्मपुराणम् । न० अयुतश्लोकात्मकेम
हापुराणविशेषे ॥ यथोक्तं देवीभाग
वते । तथाचायुतसङ्ख्याकंपुराणं
ब्रह्मसंज्ञकमिति ।

ब्रह्मपुरी । स्त्री० काश्याम् ॥ त्रैलो-
क्ये ॥ ब्राह्मणानांनिवासस्थाने ॥

ब्रह्मवन्धुः । पुं० अधिष्ठिते । निन्द्य
विप्रे ॥ ब्राह्मणस्यनिर्देशे ॥ ब्राह्म
णस्यवन्धवे ॥ ब्रह्मेवब्राह्मणजातिः
वन्धुरस्य । ब्रह्मणोब्राह्मणस्यव-
न्धुरेव० अनुष्ठानाभावादिति० जाति
ब्राह्मणोधिष्ठियते ॥ ब्राह्मणा
न्वन्धून्यपदिशतिनस्वयंब्राह्मण
इत्यर्थः ॥

ब्रह्मवन्धुः । स्त्री० ब्रतस्वाध्यायही
नायांब्राह्मणजातौ ॥ ऊडुतइत्यु

ब्रह्मयज्ञः

इ ॥

ब्रह्मभूतः । पुं० ब्रह्मणि ॥ ब्रह्म
मैवभूतउच्यते ॥

ब्रह्मभूतिः । स्त्री० सन्ध्यायाम् ॥
ब्रह्मभूमिजा । स्त्री० सिंहल्याम् ॥
ब्रह्मभूयम् । न० ब्रह्मसाक्षात्कारे
। ब्रह्मभवने । मोक्षे । ब्रह्मत्त्वे
। ब्रह्मणोभावः । भुवोभावइति
क्यप् ॥

ब्रह्ममयः । त्रि० ब्रह्मस्वरूपे ।
ब्रह्ममीमांसा । स्त्री० उत्तरमीमांसाया
म् । ब्रह्मकाण्डवेदविचारग्रन्थे ।
वेदव्यासप्रणीते० वेदान्तत्वेनप्रसि
द्धे० ब्रह्मसूत्रे ॥

ब्रह्ममूर्द्धभृत् । पुं० शिवे ॥

ब्रह्ममेखलः । पुं० मुञ्जे ॥

ब्रह्मयज्ञः । पुं० विधिनाविदानाम
ध्ययने ॥ विधिनाशिष्याणामध्याप
ने ॥ अध्यापनं ब्रह्मयज्ञः पितृ
यज्ञस्तुतर्पणमितिमनुः ॥ ब्रह्म
यज्ञरूपमिदं बहुविदाध्ययनाशक्तौ०
सावित्रीमात्राध्ययनेन।पिसिध्यती
त्याहमनुः । अपांसमीपे निय
तो नैत्यिकं विधिमास्थितः । सावि
त्रीमप्यधीयीतगत्वारण्यं समाहित
इति॥ अत्रोक्तं छन्दोगपरिशिष्टे । यश्च
श्रुतिजपःप्रोक्तो ब्रह्मयज्ञः स उच्यते ।
स चार्वाकत्पर्णात्कार्यः पश्चाद्वाप्रा
तराहुतः ॥ वैश्वदेवावसानेवा

ब्रह्मरात्रिः .

नान्यवर्तेनिमित्तकात् । ऋते
निमित्तकात् जलस्य तपसाः दिनि
मित्तविना ॥

ब्रह्मयष्टिः । स्त्री० भार्याम् ॥ विप्र
यष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयष्टिका) स्त्री०

ब्रह्मयष्टी । स्त्री० भार्याम् ॥ विप्र
यष्ट्याम् ॥

ब्रह्मयोनिः । पुं० ब्रह्मगिरी ॥ ती
र्थविशेषे ॥

ब्रह्मयोनी । स्त्री० कुरुक्षेत्रे सरस्व
तीतीरे पृथूदकनिकटे तीर्थविशे
षे ॥ तत्र ब्रह्मणा चत्वारो वर्णाः सृ
ष्टाः ॥

ब्रह्मरथम् । न० उत्तमाङ्गे ॥

ब्रह्मरातः । पुं० शुकदेवे ॥

ब्रह्मराक्षसः । पुं० भूतविशेषे ॥

यथा । संयोगपतितैर्गत्वापरस्यै
वचयोषितम् । अपहृत्य च विप्रस्वभ
वति ब्रह्मराक्षसः ॥ महादेवस्य गण
विशेषे ॥ पारिभाषिकब्रह्मराक्षसा
यथा । मूर्खः स्त्रीकच्छपञ्चैव वा
जीवधिर एव च । गृहीतार्थं न मुच
न्ति पञ्चैते ब्रह्मराक्षसाः ॥ इ
ति ॥

ब्रह्मरातिः । पुं० याज्ञवल्क्यमु
नी ॥

ब्रह्मरात्रः । पुं० ब्राम्हमुहूर्ते ॥

ब्रह्मरात्रिः । पुं० याज्ञवल्क्यमुनी-

ब्रह्मलोकः

॥ ब्रह्म० ज्ञानं० राति० ददा
तिथः । ब्रह्मोपपदाद्वाते स्त्रि-
प् ॥

ब्रह्मरात्रिः । स्त्री० ब्रह्मणो निशाया
म् ॥ सदैव सहस्रयोगेन भवति ॥

ब्रह्मरीतिः । स्त्री० पित्तलप्रभेदे ॥

राजरीती ॥ इ० रा० नि० ॥

ब्रह्मरूपम् । न० अस्त्वादिषु ॥

यथा । अस्तिभातिप्रियं रूपं नाम
चित्यं शपञ्चकम् । आद्यत्रयं ब्रह्म
रूपं जगद्रूपं ततोदयम् ॥

ब्रह्मर्षिः । पुं० भृगुवादिषु । ब्रह्म
णो मानसतनयेषु ॥ ते यथा । भृगुं
पुलस्त्यं पुलहं क्रतुमङ्गिरसं तथा
। मरुचिन्दमत्रिञ्चवसिष्ठञ्चैव
मानसान् । नवब्राह्मणद्वये ते
पुराणे निश्चयंगताः ॥

ब्रह्मर्षिदेशः । पुं० कुरुक्षेत्रादिदेश
चतुष्टये ॥ यथा । कुरुक्षेत्रमत्स्या
श्च पंचालाः शूरसेनकाः । एष ब्रह्म
र्षिदेशो वै ब्रह्मावर्तादनन्तरः ॥ ए
तद्देशप्रसूतस्य सकाशाद्यजन्मनः ।
स्वस्वचरित्रं शिचेरन् पृथिव्यां सत्त्वं-
मानवाः ॥

ब्रह्मलोकः । पुं० ब्रह्मणि ॥ लोकनंलो
कः । ब्रह्मैव लोको ब्रह्मलोकः ॥

कार्यब्रह्मणि ॥ ब्रह्मणः कार्यस्य सद्ग

नि । ब्रह्मणो भवने ॥ यथा । सत्य

स्तु सप्तमी लोको ह्यपुनर्भववासिना

ब्रह्मवनम्

म. । ब्रह्मलोकः समाख्यातोऽप्र-
तीघातलक्षणः ॥ इ० देवीपुराण-
म् ॥ अपिच । षड्गुणे नतपोलो-
कात्सत्यलोकोविराजते । अपुन-
र्मारकायचब्रह्मलोकोऽसिद्धतः ॥
अस्यार्थः । जनलोकापे चयैवषड्-
गुणे नद्वादशकोव्युच्छ्रायेयतपोलो-
कानन्तरंसत्यलोकः । नतुतपोलो-
कात्षड्गुणे नेतिमन्तव्यम् । तथास-
त्यष्टाचत्वारिंशत्कोव्युच्छ्रायस्त्वेनब्र-
ह्माण्डे तस्यावकाशाभावात् । सू-
र्याण्डगोलयोरन्तः कोव्यः स्युः ।
पञ्चविंशतिरितिशुकोक्तेः । सत्य-
लोकएवकक्षाभिर्देनब्रह्मधिष्ण्यात्-
परंवैकुण्ठलोकादिर्ज्ञेयम् । एवञ्च०
भूतलादूर्ध्वं पञ्चदशलक्षोत्तरास्त्रयो-
विंशतिकोव्योभवन्ति । सत्यलोका-
दूर्ध्वञ्च पञ्चदशलक्षोत्तरादुद्याद-
ण्डकटाहद्वितिज्ञेयम् । अपुनर्मार-
काः पुनर्मृत्युशून्याः । इतिवि-
ष्णुपुराणे २ अंशे ७ अध्यायः ॥

ब्रह्मवदनम् । न० ब्रह्मोद्यो ॥ ब्रह्मवद-
स्तस्यवदनम् । वदः सुपिक्वप् च ति
भावेयत् ॥

ब्रह्मवद्या । चि० ब्रह्मोद्यायाम् ॥ टा-
प ॥

ब्रह्मवनम् । न० संसाररूपे ॥ ब्रह्मो-
जीवरूपस्यभोग्यवननीर्यसमञ्जनी-
यम् ॥

ब्रह्मवित्

ब्रह्मवर्चसम् । न० ब्राह्मणस्य० वृत्ताऽध्य-
यनर्थी । वेदाध्ययनतदर्थज्ञाना-
दिप्रकर्षकृतेतेजसि । ब्रह्मसोवेद-
स्यतपसोवा०वर्चः । ब्रह्महस्तिभ्यां
वर्चसदृत्वच् ॥

ब्रह्मवर्चसी । पुं० वृत्तस्वाध्यायनिमि-
त्तंतेजोब्रह्मवर्चसमत्तदिति ॥

ब्रह्मवर्चस्यम् । चि० ब्रह्मवर्चसोनि-
मित्ति ॥ ब्रह्मवर्चसस्य० निमित्तं० सं-
योगः । उत्पातो । ब्रह्मवर्चा-
दुपसङ्ख्यानमितियत् ॥

ब्रह्मवर्चस्वी । पुं० श्रुताध्ययनसम्पत्ति-
कतेजोयुक्ते ॥

ब्रह्मवर्चनम् । न० ताम्ने ॥

ब्रह्मवादः । पुं० वेदपाठे । श्रुतादा-
ने ॥

ब्रह्मवादी । चि० मुक्ते । वेदान्तिनि ॥
वेदार्थज्ञे ॥ ब्रह्मणिवदितुमवस्थातुं
शीलमस्य । वद० । सुप्यजातावित्य
च० ब्रह्मणिवदद्वितिचिनिः ॥ वेदव-
त्तरि ॥

ब्रह्मवादिनी । स्त्री० गायत्र्याम् ॥ मै-
त्रेयीप्रभृतिषु ॥ ब्रह्मवदितुंशील-
लमस्याः । चिनिः । डीप् ॥

ब्रह्मवित् । पुं० वेदार्थाभिज्ञे । परमा-
र्थदर्शिनि । ब्रह्मसाक्षात्कारवति-
। अकर्मणि ॥ ब्रह्मवेदं वेदार्थं चय-
यावद्वृत्तिं विन्दते वा । विदज्ञाने०
विदलूलाभे वा । क्लिप् ॥ प्रसन्नंन्द्रि

ब्रह्मवित्

वप्रवसितवदनश्चिन्तितः कृता-
धीर्ब्रह्मविद्भवतीति० भाष्यम् ॥ अ-
स्यमाहात्म्यं स्मृत्यथा । यद्येको
ब्रह्मविद्भुङ्क्ते जगत्तप्ययते ऽखि-
लम् । तस्माद्ब्रह्मविदेदेयं ब्रह्मस्ति-
वस्तुकिञ्चनिति ॥ अस्यलक्षणम् । नि-
यतं लक्षणं किञ्चिन्नञ्चिस्त्वब्रह्मविदि-
नः ॥ रागीकश्चिद्विरक्तोऽन्यः क्रु-
होऽन्यः शान्तिमान्परः । प्रारब्ध-
भोगनानात्वात्कथं लक्षणनियम्यते
॥ देहेन्द्रियमनोबुद्धिधर्मानेषोऽथव-
र्त्तत । प्रत्यगैकात्म्यसम्बोधात्त-
द्वर्मे लक्ष्यते कथम् ॥ सर्वसंसारभा-
वोऽन्यथा लक्षणं तथा । सर्वाभा-
वोऽपि नैव स्यात्सुषुप्ते व्यभिचारतः
॥ ननु ज्ञानात्पूर्वयत्साधनममानि-
त्वादि० तत्सर्वमूर्ध्वज्ञानिलक्षणमि-
तिसम्प्रदायविदः० नतदन्यथयि-
तुं युक्तमतच्चाह । शोभतेग्रहधानानां
लक्ष्मैतन्नविवेकिनाम् ॥ साम्प्रदा-
यिकाः श्रद्दालवः सन्तोविदुषोय-
लक्षणमाचक्षते० तत्सर्वं व्यवहार-
स्यैव नतदतीतस्यैत्यर्थः । तर्हि-
व्यवहारातीतस्यैकिलक्षणमित्याश-
ङ्क्य० ब्राह्मणलक्षणमेवतलक्षण-
मित्याह । वेद्यानुरोधतोयस्मा-
द्युज्यते लक्ष्मतद्विदः ॥ भावाभावोभ-
यधूसिन्नञ्चवेदांततःश्रुतिः । येनेहमे-
वतेनेतिलक्षणं तद्विदोऽब्रवीत् ॥ ब्र-

ब्रह्मवृत्तिः

अयाद्वक्ताहगेवभवेद्दिद्वान्निबोधतः
। बोधोतीलक्षणं तस्यबोधस्वात्म-
साधिकवृत्तिः ॥ तस्यविष्णुस्वरूप-
त्वं बोध्यम् । ज्ञानीत्वात्मैवमैतमि-
तिभगवद्बचनात् ॥

ब्रह्मविद्या । स्त्री० वेदार्थपरिज्ञाने ॥
ब्रह्मणोवेदत्रयस्य० विद्याशिक्षादिरू-
पा ॥ ब्रह्मज्ञाने ॥ यथा । न्यायाय-
तधनः शान्तोब्रह्मविद्यापरायणः ।
स्वधर्मपालकोनिश्च्यंसोऽमृतत्वायक-
ल्पते ॥ परविद्यायाम् ॥ ब्रह्मपर-
मात्मा० तद्यथावेद्यते० स्याद्ब्रह्मविद्ये-
तिभाष्यकाराः ॥

ब्रह्मविदुः । पुं० वेदपाठकालिमुखा
न्निर्गतविन्दौ ॥ ब्रह्मणोविदुः ॥
ब्रह्मविदुक्कः । पुं० ब्रह्मविन्दौ ॥
ब्रह्मबीजम् । न० प्रणवे ॥
ब्रह्मवृत्तः । पुं० किंशुके । पलाशवृ-
क्षे ॥ पलाशोब्रह्मरूपधृगितिपद्म
पुराणोक्तिः ॥ उदुम्बरे ॥ ब्रह्मणो
वृत्तः ॥ परमात्मनाऽधिष्ठिते० सं-
सारवृत्ते ॥

ब्रह्मवृत्तिः । स्त्री० ब्राह्मणस्यजीवनो-
पाये ॥ यथा । स्वदत्तांपदत्तांवाब्र-
ह्मवृत्तिं हरेत्तुयः । षष्टिवर्षसह-
स्राणिविष्टायांजायतेकमिरिति ॥
पूर्णवृत्तौ ॥ ब्रह्माकारवृत्तौ ॥
यथा । येतुवृत्तिं विहायैनांब्रह्मा-
स्यांपावनीपराम् । तेतुवृत्तैवजीव-

ब्रह्मसंहिता

न्तिप्रशुभिद्यसमानराः ॥

ब्रह्मवेदः । पुं० ब्रह्मज्ञाने ।

ब्रह्मवेदिः । स्त्री० देशविशेषे । य-

था । ब्रह्मवेदिः कुरुक्षेत्रे पञ्चरा-

महृदान्तरमितिहेमचन्द्रः ॥

ब्रह्मवैवर्तम् । न० अष्टादशमहापु-
राणान्तर्गतदशमपुराणे ॥ य० । अ-

ष्टादशमहस्रस्रब्रह्मवैवर्तमीप्सित-

म् । सर्वेषाम्पुराणानांसारमेववि-

दुर्बुधाः ॥

ब्रह्मशल्यः । पुं० सोमवल्के । बवू-
र० इ० भा० । इतिरत्नमाला ॥

ब्रह्मशासनम् । न० ब्रह्मविचारगृ-

हे । धर्मकीलके ॥ ब्रह्मशास्त्रा-

याम् ॥ पञ्चविशेषे ॥

ब्रह्मसंस्थः । पुं० मुख्यपरिव्राजि-

। ब्रह्मणिसम्यक्स्थिते । निबृ-

त्तसर्वकर्मतत्साधने० परिव्राज्य-

त्याश्रमिणि० परमहंसे ॥ ब्रह्म-

णोपरमात्मनि० सम्यगव्यभिचारि-

णिस्थितिर्निष्ठा यस्य परब्रह्मसा-

क्षात्कारवतः सः ॥ निबृत्तकर्मा-

भिन्नुक्त्वैवब्रह्मसंस्थइतिभाष्य-

म् ॥

ब्रह्मसंस्पर्शः । पुं० ब्रह्मतादा-
त्म्ये ॥

ब्रह्मसंहिता । स्त्री० भगवत्सिद्धा-

न्तसङ्ग्रहग्रन्थविशेषे ॥ अध्याय-

शतसम्यग्नाभगवद्ब्रह्मसंहिता ।

ब्रह्मसुवर्चला

कृष्णोपनिषदांसारैः सञ्चितावृ-
ह्मणोदितेति जीवगोस्वामी ॥

ब्रह्मसत्रम् । न० अध्यापने ॥ आ-

त्मनोविचारे ॥ यच्चसमानाएववृ-

ह्मवादिनोवक्तृश्रोतभारो नब्रह्म-

मीमांसन्ते तद्ब्रह्मसत्रमित्युच्य-

ते ॥

ब्रह्मसभा । स्त्री० चतुर्मुखसभाया-

म् ॥ सभाविशेषे ॥ यथा । यस्मि-

न्देशे निसीदन्तिविप्रावद्विदस्व-

यः । राज्ञश्चाधिकृतोविद्वान्ब्र-

ह्मणस्तांसभांविदुः । ब्रह्मणः

सभेवसभा ॥

ब्रह्मसंभवः । पुं० द्विपृष्ठमामक-

जैनविशेषे ॥

ब्रह्मसर्पः । पुं० सर्पविशेषे ।

हलाहले ॥

ब्रह्मसात् । अ० ब्रह्माधी-

ने ॥

ब्रह्मसायुज्यम् । न० ब्रह्मत्वे ॥

युनक्ति । युजिर्० । इगुपधे-

तिकः । युजेनसह । तेनसहेति

बहुव्रीहिः । बोपसर्जनस्येति स हस्य-

सः । यद्वा । योजनंयुक् । सम्पदा-

दित्वात्किप् । सहयुजा । सयुजस्य

सयुजोवाभावः । ब्राह्मणादित्वा-

त्प्यञ् । ब्रह्मणः सायुज्यं ॥

ब्रह्मसावर्णिः । पुं० दशमेमनौ ॥

ब्रह्मसुवर्चला । स्त्री० सुवर्चलायाः

ब्रह्मस्तेयी

प्रभेदे । इयंतिक्ताकषायीष्णासराक
चालघुः कटुः । निहन्तिकफपित्ता
स्रश्वासकासारुचिग्रहान् ॥ विस्फो
टकृष्टमेहास्रयोनिरुक्कृमिपाण्डु-
ता ॥

ब्रह्मसूः । पुं० भूषकती । काम
देवि ॥ अनिरुद्धे । उषापती ॥ ब्रह्
मतपः सुषतिचालयति । धूपे रणे
। अन्येभ्योपीतिक्लिप् । इतिकाम
पक्षे ॥ अनिरुद्धपक्षेतु । ब्रह्माणं
सूतशान् । कल्पान्तरे किलानि
रुद्धमूर्त्तं भगवतोब्रह्माजातः ॥
तथाचब्रह्मपुराणम् । अनिरुद्धात्
ततोब्रह्मातन्नाभिकमलोद्भवः ॥
इति ॥

ब्रह्मसूत्रम् । न० यज्ञसूत्रे । पवित्रे
। यज्ञोपवीते ॥ व्याससूत्रे ॥ ब्रह्म
सूच्यते ० एभिरिति व्याख्यातारः
॥ तटस्थलक्षणपरेषूपनिषद्वाक्ये
षु ॥

ब्रह्मसूनुः । पुं० इक्ष्वाकुवंशोद्भव
राजविशेषे । ब्रह्मदत्ते ॥

ब्रह्मस्थानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्थूणा । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥

ब्रह्मस्तेयी । त्रि० आचार्यानुमतिं वि
नायेनकेनापिप्रकारेणवेदं गृह्णा
ति । यथाहमनुः । ब्रह्मयस्त्वननु
ज्ञातमधीयानादवाप्रयात् । सब्र
ह्मस्तेयसंयुक्तो नरकं प्रतिपद्यतद्

ब्रह्महा

ति ॥

ब्रह्मस्वम् । न० ब्राह्मणसम्बन्धिधने ॥
तद्वरणे दोषोयथा । ब्रह्मस्वं वागुरु
स्वं वादेवस्वं वापियोहरत् । सकृत
घ्नइतिस्त्रीयोमहापापीचभारते ॥
अवटोदेवसेत्सोपियावदिन्द्रशतं
शतम् । ततोभवेत्सुरापीतिस्ततः
शूद्रस्ततः शुचिरितिब्र० वै०
पु० ॥

ब्रह्महत्या । स्त्री० ब्राह्मणवधे । ब्रा
ह्मणसहननजन्ये महापातकविशे
षे ॥ ब्राह्मणप्राणवियोगरूपफलके
व्यापारे ॥ सचव्यापारः साक्षाद्
न्यवानियुज्य । तथागोहिरण्यादि
निमित्तकार्यकस्यापि तदुद्देशेन
ब्राह्मणमरणे ब्रह्महत्या । एव
ञ्चशास्त्रतीयस्यब्राह्मणहन्तृत्वं प्रती
यते ० सएवब्रह्महन्तेतिस्त्रीयम्
॥ ब्रह्मणोहननम् । हन०
० । हनस्तचेति० हन्ति भविक्यप्०
तकारस्यान्तादेशः ॥ अनृतस्यसमु
त्कर्षे राजगामिचपैशुनम् । गुरोश्चा
लीकनिर्बन्धः समानिब्रह्महृत्य
येति मनुः ॥ निद्राभङ्गः कथा
च्छेदोदम्पत्योः प्रीतिभेदनम् । शि
शुभाहविभेदश्चब्रह्मत्यासमंस्मृ
तमिति देवीभागवतम् ॥

ब्रह्महा । पुं० ब्रह्मघ्ने । ब्राह्म
णवधकर्त्तरि ॥ श्वसूकरखरोष्ट्रा

ब्रह्माणी

शांगीजाविमृगपक्षिणाम् । अण्डा
लपुक्कसानाक्ष्वबृह्महायोनिमृच्छ
ति ॥ बृह्माक्ष्वबृह्मबाहतवान्
। हन० बृह्मभूणवृषेष्णिप ॥
बृह्मज्ञानभवत्यन्योबृह्महावृष
लीपति : । यस्तस्यामाहितो गर्भः
सतेनवृह्मसोहतः ॥

बृह्महुतम् । न० पञ्चमहायज्ञान्तर्ग
तयज्ञविशेषे । नृत्यज्ञे । अतिथि
पूजने ॥

बृह्माक्षरम् । न० प्रथमे ॥

बृह्मायभूः । पुं० क्रतुपथौ । घोट
के ॥

बृह्माञ्जलिः । पुं० वेदपाठका
लाञ्जली । अध्ययनस्यादावन्ते च
गुरवे प्रणवोच्चारणपूर्वकेऽञ्जली ॥
बृह्मारम्भेऽवसाने च पादौघाञ्जौ
गुरोः सदा । संहत्यहस्तावर्धये
सहिवृह्माञ्जलिः स्मृत इति म
नुः ॥

बृह्माणी । स्त्री० बृह्मसःपत्न्या
म् ॥ बृह्माणमणतिकीर्त्तयति ॥
अणशब्दे । कर्मस्थान् । डीप् ॥
यद्वा । बृह्माणमानयति० जीव
यति । अनप्राखने । स्थान्तात्कर्म
स्थानि० स्त्रीरनिटीतिशिलोपे० टि
ड्ठेति डीप्० पूर्वपदातिशब्दे
च० बृह्माणीतिरूपसिद्धिः । अ
न्यथाहन्द्रवरुणेतिसूक्ते बृह्मन्शब्द

ब्रह्मानुभवः

स्वपाठाभावादामुगनुपपन्नएष ।
दुर्गायाम् ॥ बृह्माणीबृह्मजन
नाबृह्माक्षरपरामर्ते तिदेवीपुरा
णम् ॥ दैविकानामगन्धर्वा ॥ रा
जरीती । पित्तलविशेषे ।

बृह्माण्डम् । न० भुवनकोषे । वि
श्वगोलके ॥ चतुर्दशलोकाः स्वा
वरणभूतलीकालोकपूर्वततद्वाद्य
पृथिवीतद्वाद्यसमुद्रैः सहितावृ
ह्माण्डमिच्छुच्यते ॥ अथ बृ
ह्माण्डगोलमाह भास्कराचार्यः
। भूभूधरत्रिदशदाववमानवाद्याये
याद्यधिष्ण्यगगने चरचक्रकक्षाः
। लोकव्यवस्थितिरूपयुपरिप्रदिष्टा
बृह्माण्डभागडजठरे तदिदं सम
स्तमिति ॥ द्वादशैवसहस्राणिवृ
ह्माण्डस्यशताधिकमिच्छुक्तसंख्या
केमहापुराणविशेषे ॥ महादान
विशेषे ॥

बृह्माण्डकपालम् । न० योजनावुद
कोटिविस्तृते ॥

बृह्मात्मभूः । पुं० अश्वे ॥

बृह्मादनी । स्त्री० हंसपद्याम् ॥

बृह्माद्रिः । पुं० गिरिविशेषे ॥

बृह्माद्रिजाता । स्त्री० गोदावर्या
म् ।

बृह्मानुभवः । पुं० अविषयतयैव
विषयानुपरत्तचित्सफुरण ॥ बृ
ह्मणीऽनुभवः ॥

ब्रह्मासनम्

ब्रह्मापेतः । पुं० माघमासे सूर्यं
निकटस्थितराक्षसे ॥

ब्रह्मारण्यम् । न० वेदपाठभूमौ
॥ वनवि० ॥

ब्रह्मार्पणम् । न० ब्रह्मर्पणिसम
र्पणं ॥ तत्प्रकारउक्तः कूर्मपु
राणे यथा । ब्रह्मणा दौषते देयं
ब्रह्मणे सम्प्रदौषते । ब्रह्मैव
दौषते चेति ब्रह्मार्पणमिदं पर
म् ॥ नाहं कर्ता सर्वमेतद्ब्रह्मै
व कुरुते तथा । एतद्ब्रह्मार्पण
म् प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥
प्रीणातु भगवानोशः कर्मणानेन
शाश्वतः । करोति सततं बुद्ध्या
ब्रह्मार्पणमिदं परम् ॥ यद्वाफला
नां सन्यासं प्रकुर्यात्परमेश्वरे । कर्म
णामेतदप्याहुर्ब्रह्मार्पणमनुत्तम
मिति ॥

ब्रह्मावर्तः । पुं० देशवि० । तपोवटे ॥
सरस्वतीदृषद्व्यादेवनदीर्यदन्तरम्
। तं देवनिर्मितं देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्ष
ते ॥ तीर्थविशेषोयं ॥

ब्रह्माश्रमः । पुं० ब्रह्मज्ञानसाधनीभू
ते संन्यासाश्रमे ॥

ब्रह्मासनम् । न० ध्यानयोगासने ।
ध्यानं प्रत्ययैकतानताच० योगश्चित्त
वृत्तिनिरोधश्चतयोरसनम् ॥ यद्वा ।
ध्यानस्य योगउपायः ० ध्यानमेवयो
गीवा । तस्यासनमित्यर्थः ॥ ब्रह्म

ब्रह्मीघृतम्

णः सम्बन्धिभासकम् ॥

ब्रह्मास्त्रम् । न० ब्रह्मस्वरूपास्त्रं ।
ब्राह्मे ॥

ब्रह्मास्त्रविद्या स्त्री० वगलामुख्याम्
। पीताम्बरायाम् ॥

ब्रह्मिष्ठः । त्रि० ब्रह्ममिष्टि ॥ अति
शयेन ब्रह्मवान् । मतुवन्ताद्ब्रह्म
शब्दादिष्ठन् । विन्मतीर्लुगिति मतु
पोलुक् । नस्तद्धितङ्गिति लोपः ॥

ब्रह्मिष्ठाः स्त्री० दुर्गायाम् ॥ ब्रह्मि-
ष्ठावेदमाहत्वाज्ञायत्रीचरणाग्रजा ।
वेदेषु चरते यस्मात्तेन सा ब्रह्मचारि
णी ।

ब्रह्मी । स्त्री० फञ्जिकायाम् ॥ शाक
विशेषः । मत्स्याच्याम् । सुरमाया
म् ॥ पङ्कगडकमत्स्ये ॥

ब्रह्मीघृतम् । न० औषधविशेषः ।
सारस्वतघृतमिति ख्याते ॥ यथा ।
समूलपत्रामुत्याद्यब्रह्मीं प्रक्षाल्यवा
रिणा । उलूखलियोदयित्वारसं वस्त्रे
ण गालयेत् ॥ रसे चतुर्गुणेतस्मिन्
घृतप्रस्थं विपाचयेत् । हरिद्रामाल-
तीकुष्ठं वहतीसहरीतकी ॥ एतेषां
पलकैर्भागैः शिषास्तुकार्षिकाः स्मृ
ताः । पिप्पल्योथविडङ्गानिसैन्धवं
शर्करावचा ॥ सर्वमेतत्समालोडा
शनैर्मृद्वग्निनापचेत् । एतत्प्राशित
मात्रेण वाग्निशुद्धिः प्रजायते ॥ स
परात्रप्रयोगेण किन्नरैः सह गीयते ॥

ब्राह्म :

अर्द्धरात्रप्रयोगेणस्वरोभवतिकौलि-
कः ॥ मासमेकप्रयोगेणभवेच्छ्रु-
तिधरोनरः । पञ्चगुल्मान्प्रमेहंश्च
कासंपञ्चविधंजयेत् ॥ बन्धानांचैव
नारीणांनराणामल्परेतसाम् । घृतं
सारस्वतंनामबलवर्धवपुः प्रदमिति
त्रिकित्सारत्नसङ्ग्रहः ॥

ब्रह्मोद्यम् । त्रि० ब्रह्मणोवेदस्यवदने
। ब्रह्मवद्ये ॥ वदः सुपिक्यप् ॥
ब्रह्मोद्याश्चकथाः कुर्यात्पितृणामे
तदीप्सितम् ॥

ब्रह्मोपनिषद् । स्त्री० वेदगुह्ये ॥

ब्रह्मोपनेता । पुं० पलाशवृक्षे ॥

ब्रह्मौदनम् । न० यज्ञेऋत्विग्भ्योद-
त्ते ऽन्ने ॥

ब्राह्मः । पुं० ब्रह्मोपासके । ब्रह्मा
राधनतत्परे ॥ ब्रह्मास्त्रे ॥ विवाह
विशेषे । वरमाहूययथाशक्त्यलङ्कृता
याः कन्यायादाने ॥ यथा । आच्छा-
द्यचार्चयित्वाचश्रुतिशीलवतेस्वयम्
। आहूयदानंकन्यायाब्राह्मोधर्मः
सउच्यते ॥ जननंचापिमरणं-
शरीराणांयथासक्तत् । दानंत
थैवकन्यायाब्राह्मोवाहः सक्तसक्त
त् ॥ ब्रह्मणइवायम् । नतुब्रह्म
देवतात्त्वंविवाहस्यसम्भवति ॥ ना-
रदे ॥ न० ॥ मानसिसरसि ॥ ब्रह्म
तीर्थे ॥ अङ्गुष्ठमूलस्यतलेब्राह्मंतीर्थं
प्रचक्षते ॥ अनेनद्विजस्याचमनं य

ब्राह्मणः

था । अन्तर्जानुशुचौदेशेउपविष्ट
उदङ्मुखः । प्राग्वाब्राह्मेणतीर्थेन
द्विजोनित्यमुपस्पृशेत् ॥ अंगुष्ठोत्तर-
तोरिखायापाणेर्दक्षिणस्यच । एतद्
ब्राह्ममितिख्यातंतीर्थंमाचमनायवै
ब्रह्मपुराणे ॥ त्रि० ब्रह्मदेवताके
॥ ब्रह्मादेवताऽस्य । सास्यदेवतेत्य-
ण् । ब्रह्मोजातावितिसाधुः ॥ तस्यै
दमित्यण्वा ॥ नस्तद्विद्वत्तिटिलोप
ब्राह्मणः । पुं० प्रथमवर्षेसत्त्वप्रधाने
द्विजातौ । अयजन्मनि । भूदेवे ।
वाडवे । विप्रे । वक्रजे । वर्षर्ज्येष्ठे
। षट्कर्मणि । द्विजोत्तमे । द्विजे ॥
ब्राह्मणोजङ्गमामूर्तिःश्रीविष्णोः प-
रमात्मनः । अतएवद्विविख्याता
भूदेवास्ते महामते ॥ राज्ञोब्राह्मणः
पितृवन्मान्यउक्तोमनुना । ब्राह्मणं
दशवर्षन्तुशतवर्षन्तुभूमिपम् । पिता
पुत्रौविजानीयात्ब्राह्मणस्तुतयोः
पितृति वचनात् ॥ जात्याकुलेनवृ-
त्तेनस्वाध्यायेनश्रुतेनच । एभिर्युक्तौ
हियस्तिष्ठेन्नित्यंसद्विजउच्यते ॥ इ०
वङ्गपुराणम् ॥ अपिच । तपः श्रु-
तस्ययोनिश्चएतद्ब्राह्मणकारकम् ।
तपः श्रुताभ्यांयोहीनोजातिब्राह्म-
णएवसः ॥ अविदुषोब्राह्मणस्यापू-
ज्यत्वंयथा । अविहान्ब्राह्मणःकोपि
नैवपूज्यः कदाचन । आहारादधि-
कंनैवदेवंमूर्खायकर्हिचित् इतिभाग

ब्राह्मण :

वतम् ॥ ब्राह्मणस्य तु देहोयंनकामार्था
 यजायते । इह क्लेशाय तपसे प्रेत्य त्व
 नु प्रसंमुखमिति भारते मोक्षधर्मपाव
 काध्ययनाध्यायः । १४५ ॥ अस्य-
 वर्जनीयानिकर्माण्याह नारदः ।
 । ज्याकर्षणं शत्रुनिवर्हणं शुकपिर्षणि
 ज्यापशुपालनञ्च । शश्रूषणञ्चापि-
 तथार्थहेतोरकार्यमेतत्परमंब्राह्मण
 स्य ॥ राजप्रैष्यं कृषिधनं जीवन्ञ्च
 वणिज्यया । कौटिल्यं कौलटीयं च
 कुषीटं च विवर्जयेत् ॥ शूद्रो राजन्
 स भवति धर्मापितो दुराचरः । वृषलीं
 रमते यस्तु पिशुनो नर्तनस्तथा ॥ या
 मप्रेष्यो विकर्माचयो द्विजश्चरिताच्च्यु
 तः । वेदानपिजपन्शूद्रैः समः
 स परिकीर्तितः ॥ कृत्येषु वर्जनीयो
 सौवैदिके तान्त्रिके पिच । निर्मयां दे
 चाशुचौ क्रूरवृत्ते हिंसात्मकेत्यक्तध-
 र्मे प्रवृत्ते । इत्यञ्च कव्यं च न देयमेव दा
 नं च दत्तं विफलं भवेदिति ॥ ब्राह्मणी
 क्षत्रिया वैश्यासु ब्राह्मणाज्जातो ब्रा
 ह्मणाज्जातो ब्राह्मणः । यथा ।
 ब्राह्मण्यां ब्राह्मणाज्जातो ब्राह्मणः
 स्यान्नसंशयः । क्षत्रियायास्तु यः
 पुत्रो ब्राह्मणः सोऽप्यसंशयः ॥ क्ष
 त्रियायां यथैव स्याद्वैश्यायामपि चैव
 हीति महाभारते : दानधर्मः ॥ ब्र
 ह्मणोऽपत्यम् । तस्यापत्यमित्यन् ।
 अन्निति ० टिलोपोन ॥ यद्वा । ब्रह्

ब्राह्मण :

म० वेदः । तद्धीते वेदवा तद्धीते
 तद्देव्यण ॥ अपरोक्षीकृतपरमार्थ
 तत्वे ० ब्रह्मविदि ॥ यन्नसन्तं नचा
 सन्तं नश्रुतं न बहुश्रुतम् । नमुञ्चत्त-
 नदुष्टं तं वेदकश्चित्सत्राह्मणः ॥
 गूढधर्माश्चि तो विद्वान् अज्ञातचरितं
 चरेत् । अन्धवज्जडवञ्चापि मूकव-
 च्चमही चरेत् ॥ नक्रुध्यन्नप्रहृष्ये च
 मानितो मानितश्चयः । सर्वभू-
 तेष्वभयदस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥
 अनाशिषमनारम्भं निर्नमस्कारम-
 स्तुतिम् । अक्षीण क्षीणकर्माणं
 तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ अक्षीणं
 पूर्णम् ॥ अनुत्तरीयवसनमनुपस्ती
 र्यशायिनम् । बाह्वपधानीयं शान्तं
 तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥ येन केनचिदा
 ष्छन्नो येन केनचिदाशितः । यत्र क
 चनशायी च तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥
 कन्याकौपीनवासास्तु दण्डधृग्धान्य
 तत्परः । एकाकीरमते नित्यतं देवा
 ब्राह्मणं विदुः ॥ यो हेरिवगणाद्भौ
 तः सन्मानान्नरकादिव । कुणपा
 दिवधः स्त्रौभ्यस्तं देवा ब्राह्मणं विदुः ॥
 येन पूर्णमिवाकाशं भवत्ये केन सर्वदा
 । शून्यं यस्य जनाकीर्णं तं देवा ब्राह्मणं
 विदुः ॥ संन्यासिनि ॥ अमौनश्चमौ
 नश्च निर्विद्याथ ब्राह्मण इति श्रुतिः ।
 ब्राह्मणो बुद्धवाक्यार्थः साक्षादित्या
 दित्त्वणः । ब्राह्मण्यं गौणमन्यस्य-

ब्राह्मणप्रियः

ब्रह्मवीधार्हजन्मनः । विप्रजन्मनो
 ब्रह्मधीयोग्यत्वात्तत्रब्राह्मणशब्दो-
 गौणः । विदुषिमुख्यइत्यर्थः । ब्रह्म
 णोवेदस्यायम् । तस्येदमित्यण् ॥
 ब्राह्मणम् । न० ब्रह्मसङ्घाते । विप्रस
 मूह ॥ मन्त्रेतरवेदभागे ॥ सचविधि
 वचनत्वेनार्थवादवचनत्वेनअनुवा-
 दवचनत्वेनचत्रिधास्मृतः ॥
 ब्राह्मणकः । पुं० आयुधजीविव्राह्म
 णानादेशे ॥ ब्राह्मणकोष्णिकेसंज्ञा
 यांफन् ॥
 ब्राह्मणकीयः । त्रि० ब्राह्मणकेजाते
 ॥ ब्राह्मणकीनामजनपदः ० यत्र
 ब्राह्मणाआयुधजीविनः ० तत्रजातः
 । कः ॥
 ब्राह्मणचाण्डालः । पुं० ब्राह्मण्यां
 शूद्राज्जाते ॥
 ब्राह्मणधनम् न० ब्राह्मणाःनांसमता
 दिरूपेवित्ति ॥ नैतादृशंब्राह्मणस्या
 स्तिवित्तंयथैकतासमतासत्यताच ।
 शीलंस्थितिर्दण्डनिधानमार्जवंतत-
 स्ततस्योपरमःक्रियाभ्यः । ब्रह्मस्त्रि ॥
 ब्राह्मणप्रियः । पुं० नारायणे ० भग
 वति ० वासुदेवे ॥ ब्राह्मणानांप्रियः ।
 ब्राह्मणाः प्रियाश्चस्यवा । घृन्तंश
 पन्तंपरुषं वदन्तंयोब्राह्मणंनप्रणमेद्य
 थाहम् । सपापकृद्ब्रह्मदवाग्निदग्धो
 वध्यश्चदण्डश्चनचास्मदीयः ॥ इति
 भगवद्बचनम् ॥ अपिच । यंदेवदेव

ब्राह्मणहितः

कीदेवीवसुदेवादकीजनत् । भौमस्य
 ब्रह्मणोगुप्त्यै दीप्तमग्निरिवारणिरि
 तिभारतम् ॥
 ब्राह्मणब्रुवः । पुं० जातिब्राह्मणे ।
 जातिमाचोपजीविव्राह्मणे । योवां
 ह्मणः क्रियारहितआत्मानंब्राह्
 मणंब्रवीतिसइत्यर्थः ॥ यथा । वि-
 प्रः संस्कारयुक्तोनित्यं सभ्यादिक
 र्मयः । नैमित्तिकानुनोकर्याद्ब्राह्
 मणब्रुवउच्यते ॥ युक्तः स्यात्सर्वसंस्का
 रैर्हिजस्तुनियमब्रुतेः । कर्मकिञ्चि
 द्भ्रुकुर्वतेवेदोक्तंब्राह्मणब्रुवः ॥ गर्भा
 धानादिभिर्युक्तस्तथोपनयनेनच ।
 नकर्मकृत्रचाधीतेसन्नेयो ब्राह्मण-
 ब्रुवः ॥ अध्यापयतिथः शिष्यान्
 नाधीतेवेदमुत्तमम् । गर्भाधानादिसं
 स्कारैर्युतः स्याद्ब्राह्मणब्रुवः ॥
 इति ॥ तस्मैदानेफलविशेषोयथा
 । सममश्राह्मणदानंदिगुणंब्राह्म
 णब्रुवे । अधीतेशतसाहस्रमनन्तं वेद
 पारगे ॥ इ० मनुः ॥
 ब्राह्मणथष्टिका । स्त्री० फञ्जिकायाम्
 । पद्मायाम् । भार्याम् । वाह्मने
 टी० इ० भा० भारद्वाजो० इ० च० ॥
 ब्राह्मणयष्टी । स्त्री० अङ्गारबल्ल्याम् ।
 बालियशक्ति । भार्याम् ॥
 ब्राह्मणहितः । त्रि० ब्राह्मणस्य
 हितकारिणि । ब्रह्मस्ये ॥ यद्ब्रा
 ह्मणस्यकुशलं तदेवमततंबदेत् ।

ब्राह्मण्यम्

तूष्णीमासीतनिन्दायांकुर्वन्भैषज्य-
मात्मनः ॥

ब्राह्मणाच्छंसी । पुं० ऋत्विग्विशेषे ॥
ब्राह्मणे विहितानिशास्त्राणि० उप-
चाराद्ब्राह्मणानि । तानिशंसति ।
ब्राह्मणाच्छंसिन उपसङ्ख्यानमित्य-
लुक् । द्वितीयार्थे पञ्चम्युपसङ्-
ख्यानादेव ॥ अयंशब्दच्छांसः ।
ब्राह्मणाच्छंसिनः कृन्दीत्युपसं-
ख्यानात् ॥

ब्राह्मणाच्छंसियम् । न० ब्राह्मणाच्छं-
सिनऋत्विग्विशेषस्यकर्मभावयोः
॥ होवाभ्यश्च ॥

ब्राह्मणायनः । पुं० शुद्धसन्तानजैविप्रै-
॥ ब्राह्मणस्यापत्यम् । नडादिभ्यः
फक् ॥

ब्राह्मणिका । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
ब्राह्मणी । स्त्री० विप्रभार्यायाम् । ब्रा-
ह्मणपत्न्याम् ॥ ब्राह्मणद्वयम् । तस्ये-
दमित्यण् । शाङ्करवादिस्त्वान्ङी-
न् ॥ फञ्जिकायाम् ॥ पृक्कायाम् ॥
वरस्याम् ॥ पिपीलिकाभेदे । स्यू-
लशीर्षिकायाम् ॥ रक्तपुच्छिकाख्य-
जन्ती । ब्राह्मणी० इ० भा० ॥

ब्राह्मण्यम् । न० ब्राह्मणत्वे ॥ ब्राह्मण-
स्यकर्मभावीवा । गुणवचनब्राह्मणा-
दिभ्यःकर्मणिचेतिप्यञ् ॥ ब्राह्मण्यं
बहुभिरवाप्यतेतपोभिस्तद्ब्रह्मध्वानर-
तिपरेणहेलितव्यम् । स्वाध्यायेतप-

ब्राह्मावधूतः

सिद्धमेवनिश्चयुक्तः क्षेमार्थीकुश-
लपरः सदायतस्वितिभारतेशास्त्री
मोक्षधर्मेपावकाध्ययनम् ॥ पाण्डि-
त्यब्राह्मणमौनानिश्रवणादीनितैरय-
म् । भवतिब्राह्मणस्तच्चब्राह्मण्यं ब्रह्म-
रूपता ॥ विप्रहृन्ते ॥ ब्राह्मणानांस-
मूहः । ब्राह्मणववाडवाद्यन् ॥
त्रि० ब्राह्मणहिते ॥ ब्राह्मणे षुहितः
। यत् ॥ ब्राह्मणेभ्योहितोवा ॥
ब्राह्मण्यः । पुं० तृणप्रभेदे । मुञ्चे-
दृढतृणे ॥

ब्राह्ममुहूर्तः । पुं० अरुणोदयकालस्य
प्रथमदण्डद्वये ॥ ब्राह्ममुहूर्तमाह-
पितामहः । रात्रेः अष्टमिमेयामैमु-
हूर्त्तौब्राह्मणउच्यते । अष्टमिमेयामेषेष्वा-
हर्षप्रहरि । शेषार्द्धप्रहरेब्राह्मोमुहूर्त्तौ
द्वितीयमदनपारिजातात् । तत्रापि-
सूर्योदयात्प्रागर्द्धप्रहरेद्वौमुहूर्त्तौ
० तत्राद्योब्राह्मः ० द्वितीयोरौद्र-
ः ॥ ब्राह्मश्चासौमुहूर्त्तश्च ॥ ब्रह्मणो
मुहूर्त्तौ ॥ सतु ० एकमनुस्थिति
कालः । देविकानांयुगानान्तुसह-
स्रब्रह्मणोदिनम् मन्वन्तरंतथै-
वैकंतस्यभागस्यतुर्दशद्वितिलिङ्गपु-
राणम् ॥

ब्राह्मावधूतः । पुं० अवधूतविशेषे ॥
ब्रह्ममन्त्रोपासकायेब्राह्मणत्रिष्याद-
यः । गृहाश्रमेवसन्तोपिज्ञेयास्ते
यतयः प्रिये ॥

ब्राह्मी

ब्राह्माहोरात्रः पुं० ब्रह्मणोदिनयामि-
न्योः । इयोदैवयुगसहस्रयोः ॥ दै-
वैः षष्ट्यधिकैस्त्रिभिरहोरात्रश-
तैर्दिव्यं वर्षम् । तैर्द्वादशभिः स-
हस्रैर्मानुषं चतुर्युगम् । तच्चदे-
वानामेकं युगम् । तत्सहस्रं ब्रह्मणो
दिनं भूतानां स्थितिकालः । ताव-
न्त्येवरात्रिः प्रलयकालः ॥ ब्राह्म-
शासावहोरात्रश्च ॥

ब्राह्मी । स्त्री० भारत्याम् । सरस्वत्या-
म् । दुर्गायाम् ॥ अष्टमातृकान्त-
र्गतमातृकाविशेषे । ब्रह्मणः श-
क्तौ ॥ शाकप्रभेदे । हिलमोचिका-
याम् । हिलिं चा० इ० गौ० दे० भा०
॥ फल्लिकायाम् ॥ रोहिणीनक्षत्रे
॥ वाराहोक्तम् ॥ महाज्योतिष्प्र-
थ्याम् । वड्डीमालकङ्कुनी० इ० भा०
॥ मत्स्यप्रभेदे । पङ्कगडके *०*
रुना प्राप्सिद्वाशंमहौषध्याम् ।
सोमवज्ज्याम् । सौम्यलंतायाम् ।
मण्डूकमातरि । मेध्यायाम् । ब्रा-
ह्मीहिमासरातिक्ता लघुर्मध्याच-
शीतला । कषायामधुरास्वादुपाका-
युष्यारसायनी ॥ स्वर्गाम् । तिप्रदाकु-
ष्ठपाण्डुमेहास्रकासजित् । विषशो-
थज्वरहरीतङ्गमण्डूकपर्णिनी ॥ मत्-
स्यास्याम् । मच्छेष्टी० छकमकरिया०
इ० प्र० पुष्यशाक्ते ॥ बृहमण्डयम्
। तस्येदमित्यम् । ब्राह्मीजाता-

व्रीहिः

वितितिलोपेटिड्ढेतिडोप् ॥

ब्राह्मीकन्दः । पुं० वाराहोक्तम् ॥
ब्राह्मीघृतम् । न० मेधाकरौषधविशेषे
॥ पश्यमेधाम् ॥

व्रीहिः । पुं० यवादिसामान्यधान्यं
॥ चाशुधान्यं ॥ अस्यसामान्यनाम-
गणनागुणाद्ययथा । धान्यं भोग्यञ्च
भोगार्हमन्नाद्यं जीवसाधनम् । तच्च
तावत्त्रिधा ज्ञेयं शुकशिम्बीतृणाह्वय-
म् ॥ व्रीह्यादिकंतदिहशुकसमन्वितं
स्यात्तच्छूकधान्यमथमुद्गमकुष्ठका-
दि । शिम्बीनिगूढमितितत्प्रब-
दन्ति शिम्बीधान्यं तृणोद्भवमथोत्त-
राधान्यमन्यत् ॥ तत्रत्रिदोषशमनं
लघुशूकधान्यं तेजोबलातिशयवीर्य-
विवृद्धिदायि । शिम्बीभवंगुरुहिम-
ञ्चविवन्धदायिवातालकन्तुशिशिरं त-
राधान्यमाहुः ॥ देशदेशेशूकधान्ये
षु सङ्ख्यान्नातुं शक्या नोनरैर्देवतैर्वा
। तस्मादेषां येषु भोगोपभोगास्तान्य-
स्माभिव्याक्रियन्ते कियन्ति ॥ शाल-
यः कलमारुच्याव्रीहिश्चेष्टानृपप्रि-
याः । धान्योत्तमाश्चविज्ञेयाः कैदा-
राः सुकुमारकाः ॥ राजान्नषष्टिक-
सितेतेरक्तमुण्डस्यूलाणुगन्धतिरिया-
दिकशालिरुञ्जाः । व्रीहिस्तथेति
दशधाभुविशायनाः स्युस्तेषां क्रमे-
ण गुणनामगणं व्रीहिमि ॥ व्रीहिर्गौ-
रीमधुरशिशिरः पित्तहारीकषायः

ब्रीहिक :

स्निग्धोबृष्यः कृमिकफहरस्तापर
 तापहृत् । पुष्टिं दत्ते भ्रमशमनकृद्
 वीर्यवृद्धिं विधत्ते रुच्योत्थन्तं जनयति
 मुदं वातकृन्मे चकोनाः ॥ इतिरा
 जनिर्घण्टः ॥ अपिच । वार्षिकाः
 कण्डिताः शुक्लाव्रीह्यांश्चरपाकिनः
 । कृष्णाव्रीहिः पाटलस्रक्कुटाण्डक
 इत्यपि ॥ शालामुखोजतुमुखइत्या
 दाव्रीहयः स्मृताः । कृष्णाव्रीहिः
 सविज्ञेयोयः कृष्णातुपतण्डुलः ॥
 पाटलः पाटलापुष्पवर्षकोव्रीहिरु
 च्यते । शालमुखः कृष्णाशूकः कृ
 ष्णातण्डुलउच्यते ॥ लाक्षावर्णमुखय
 स्यज्ञेयोजतुमुखस्तुसः । व्रीहयः
 कथिताः पाकेमधुरावीर्यतोहिमाः
 ॥ अल्पाभिष्यन्दिनीवहवर्षस्काः
 षष्ठिकैः समाः । कृष्णाव्रीहिवर-
 स्ते प्रांतस्मादल्पगुणाः परे ॥ इति
 भावप्रकाशः ॥ बर्हतिउपचयंग
 ष्छति । बृहहृष्टौ । इगुपधात्किदि
 तीन् । पृषोदरादिः ॥ व्रीयते व्रीह्या
 म् । बाहुलकात् ० हिक्वा ॥ यहा ।
 व्रीणाति । व्रीवरणे । व्रीहिशाल्योर्ठ
 गितिज्ञापकात् ० हिक् ॥ व्रीहेः फ
 लम् ० व्रीहिः । विल्वादिभ्योष् ।
 फलपाकशुषामिति लुपि ० युक्तवज्ञा
 वः ॥

व्रीहिकः । त्रि० धानाविशिष्टे । व्री
 हिषि ॥ व्रीह्यादित्वात्ठन् ॥

भ :

व्रीहिकांचनः । पुं० मसूरे ॥
 व्रीही । त्रि० व्रीहिमति० चेत्रादौ ।
 व्रीहिके । व्रीह्यादित्वादिनिः ॥
 व्रीहिपर्णी । स्त्री० शालिपर्ण्याम् ॥
 व्रीहिभेदः । पुं० अणौ । चौणा०
 इ० भा० प्र० धान्ये ॥
 व्रीहिमयः । पुं० पुरोडाशे ॥ व्रीहे-
 र्बिकारः । व्रीहेपुरोडाश इतिम
 यट् ॥

व्रीहिराजिकः । पुं० कङ्कधान्ये ॥
 चीनकधान्यम् ॥

व्रीहिश्रेष्ठः । पुं० शालिधान्ये ॥
 व्रीह्यगारम् । न० धानागृहे । कुमूले ॥
 ब्रुवन् । त्रि० कथयति ॥
 ब्रुवाणः । त्रि० आचक्षणे । वक्तारि ॥
 ब्रूहि । अ० प्रैषे ॥ अनुज्ञायाम् ॥
 अवसरे ॥

व्रीहः । त्रि० व्रीहिनिर्मिते ॥
 व्रीह्यम् । त्रि० आशुधान्योपयुक्त
 भृश्ले । धान्यसामान्यस्यकलमा
 देखोत्पत्तियोग्ये च्चे च्चे ॥ व्रीहौणां
 भवनं च्चे चम् । व्रीहिशाल्योर्ठक् ॥
 —+— —#— —+—

भः । पुं० भवर्णे । भकारे ॥ भृगु
 नन्दने । शुक्राचार्ये ॥ भमरे ॥
 आदिगुरौत्रिकले ० ९ । ० ॥ भांतौ
 ॥ न० उडुनि । नक्षत्रे ॥ राशौ ।
 च्चे च्चे । गृहे ॥ भाति । भादीप्तौ
 । अन्येष्वपीतिडः ॥

भक्त :

भकूटम् । न० वैवाहिकविचारोप
योगिनिपोटकविशेषे ॥ यथा ।
एक राशौचदम्पत्योः शुभंस्यात्स
मसप्तके । चतुर्थ दशके चैवतती
यैकादशेतयेति ॥

भक्तः । त्रि० भक्तियुक्ते । तत्परि

। पूज्यविषयकानुरागोभक्तिः ०

तद्वति । भगवदनुरक्तिविशिष्टे ।

शरणागतत्वे सत्यच्यन्तप्रीतिमति

॥ भज्यते स्म । भजसे वायाम् ।

कर्मणिक्तः ॥ भक्त्यागेदोषउक्तः

श्रीदेवीभागवते ॥ ब्रह्महत्यासु

रापानं गोवधः स्त्रीवधस्तथा । तुल्य

मेभिर्महतपापं भक्त्यागादुदाह

तम् । भजन्तं भक्तमत्याज्यं त्यज

तः स्यात्कथं सुखमिति ॥ न०

अन्ने । अन्धसि । ओदने । भात

० इ० भा० ॥ तस्यविधिगुणाश्च ।

यथा । जलेचतुर्दशगुणे तण्डुला

नांचतुष्पलम् । विपचीत्स्त्रावये

न्मंडं तद्वत्तमधुरं लघु ॥ चक्रदत्त

स्तु । अन्नंपंचगुणे तोये यवागूषड्गु

णे पचेत् । अन्नान्नं भक्तम् ॥ अपि

च । सुधीतांस्तण्डुलान्स्फीतां

स्तोये पंचगुणं पचेत् । तद्वत्तंप्रसू

तंचोष्णं विशदं गुणधन्मतम् ॥

भक्तं वल्लिकरंपथ्यं तर्प्यं गरीचनं

लघु । अधीतमस्तु तं शीतं गुर्व

रुच्यं कफप्रदम् ॥ अपिच । वारिणा

भक्ति :

भूरिणाशालितण्डुलान्छालितान्

बहु । तक्रियासिच्यतत्तमे स्थाल्य

म्भसिबिनिः क्षिपेत् ॥ ततः पयो

घृतं क्षिप्त्वाप्रस्विन्नान्स्त्रावयेदिमा

न् । राजार्हं तद्वेदभक्तंगन्धवर्ण

रसान्वितम् ॥ यस्यधान्यस्यद्वभ

क्तंतस्यतद्गुणमाहरेत् । भक्तं ल

घुपुराणस्यशालेस्तच्चिपिटोगुरुः ॥

भक्तकारः । पुं० कृत्रिमधूर्पे ॥

भक्तकारः । पुं० पाचके । औदनि

के ॥ भक्तं करोति । डुकृञ्० क

र्मण्यण् ॥

भक्ततूर्यम् । न० नृपाभीरे । भूभु

जांभोजनकालावेदके वाद्यविशे

षे ॥

भक्तदासः । पुं० पंचदशदासान्तर्गत

दासविशेषे । सुभिचेपिभक्तेना

ङ्गीकृतदास्ये ॥

भक्तमण्डः । पुं० अन्नाग्रसे । मास

रे । मांड० इ० भा० ॥

भक्तवत्सलः । पुं० श्रीहरी । भ

क्ताः वत्सलायस्य ॥ त्रि० भक्तस्ते

हवति ॥

भक्तिः । स्त्री० विभागे ॥ गौणवृत्तौ

॥ भङ्ग्याम् ॥ श्रद्धायाम् । भजने

॥ अमुरक्ती ॥ अनुरागविशेषे ॥

पूज्यं ध्वनुरागोभक्तिरिच्युपदेशः

॥ परमेश्वरविषयेपरमप्रेमसिद्धि । न

चेष्टदेवात् परमस्तिक्चिदिति

भक्ति :

बुद्धिपूर्विकायां प्रीती ॥ उपासनायाम् । उपास्याकारचित्तवृत्त्या
वृत्तिरूपायां परिपक्वनिदिध्यासना
ख्यायां श्रवणमननाभ्यासफलभूताया
मनुरक्ती । तात्पर्ये ॥ जन्माक्षर
सहस्रे षु तपोज्ञानसमाधिभिः ।
नराणां क्षीणपापानां कृष्णभक्तिः प्रजा
यते ॥ उक्तानिलक्षणानि गौतमी
यतन्त्रे । देवतायां च मन्त्रे च तथा
मन्त्रप्रदेगुरौ । भक्तिरष्टविधायस्य
तस्य कृष्णः प्रसीदति । तद्भक्त
जनवात्सल्यं पूजायां चानुमोदनम्
। सुमना अर्चयेन्नित्यं तदर्थे दम्भ
वर्जनम् ॥ तत्कथाश्रवणे रागस्तदर्थे
चाङ्गविक्रिया । तदनुस्मरणं निश्चयं
• यस्तद्वाञ्छीपज्जीवति । भक्तिरष्ट
विधा ह्येषा यस्मिन्मन्त्रे च्छेपि वर्त्त
ते । समुनिः सत्यवादी च कौर्त्ति
मान् स भवेन्नरः ॥ श्रीभागवते
प्रह्लादोक्तिर्यथा । श्रवणं कीर्त्तनं
विष्णोः स्मरणम्पादसेवनम् । अर्च
नं वन्दनं दास्यं सख्यमात्मनिवेद
नम् ॥ इति पुंसापि ताविष्णोभक्ति
श्चैन्नबलक्षणा । क्रियते भगवत्पुत्रा
तन्मध्ये ऽधीतमुत्तमम् ॥ इति ॥
उदाहरणम् यथा । विष्णोस्तु श्रवणे
परीक्षितिरभूद्ब्रह्मासक्तिः कीर्त्त
ने प्रह्लादः स्मरणं तद्दङ्घ्रिभजने
लक्ष्मीः पृथुः पूजने । सुग्रीवस्त्व

भक्ति :

भिवन्दने ऽथ हनुमान् दास्ये ऽथ
सख्ये ऽर्जुनः सर्वस्वात्मनिवेदने
बलिरभूत्कैवल्यमेषाम् पदमिति
॥ हिमालयउवाच । स्त्रीयां भक्ति
वदस्वाम्बयेन ज्ञानं सुखे नहि । जा
यते मनुजस्यास्य मध्यमस्याविरागि
णः ॥ मध्यमस्य मध्यमाधिमाग्नि
णः विरागिणो भक्तिरहितस्यापि
दुर्लभं ज्ञानं येन भक्तिहेतुना जायेत
तां भक्तिं वदेत्यर्थः ॥ श्रीदेव्यु
वाच । मार्गास्त्रयोमेविख्यातामो
क्षप्राप्तौ नगाधिप । कर्मयोगो ज्ञान
योगो भक्तियोगश्च सत्तम ॥ मोक्ष
प्राप्तौ त्रयोमार्गाः ते च कर्मोपासना
ज्ञानभेदेन त्रिविधाः । तत्र ज्ञान
मार्गः साक्षान्मोक्षसाधनम् द्रुत
रौचित्तशुद्धिद्वारेति विवेकः । तान्मा
र्गान् दर्शयति कर्मयोग इति भक्तियोग
उपासनायोग इत्यर्थः ॥ त्रयाणाम
प्ययं योग्यः कर्तुयोग्योऽस्ति सर्वथा
। सुलभत्वात्मानसत्वात्कायचित्ता
द्यपौडनात् ॥ गुणभेदान्मनुष्याणां
साभक्तिस्त्रिविधामता । परपौडांस
मुद्दिश्य दम्भं कृत्वा पुरस्सरम् ॥
मात्सर्यं क्रोधयुक्तो यस्तस्य भक्तिस्तु
तामसी । परपौडादिरहितः स्वक
ल्याणार्थमेव च ॥ निश्चयं सकाम इदं
यो यशोर्थी भोगलोलुपः । तत्तत्
फलसमावाप्त्यै मामुपास्तेति भक्ति

भक्ति :

त : ॥ भेदबुद्ध्यादिमांस्त्रयादन्यं
जानातिपामरः । तस्य भक्तिः स
माख्यातानगाधिपतुराजसी ॥ पर
मेशार्पणं कर्म पापसङ्घालनाय
च । वेदोक्तत्वाद्ब्रह्मन्तत्कर्तव्यं
तुमयानिशम् ॥ इति निश्चितबु
द्धिस्तु भेदबुद्धिमुपाश्रितः ।
करोति प्रीतये कर्म भक्तिः सानग
सात्त्विकी ॥ परभक्तेः प्रापिकेयं
भेदबुद्ध्यबलम्बनात् । पूर्वं प्रीक्ते
ह्युभे भक्ती न परप्रापिके मते ॥
अधुना परभक्तिन्तु प्रोच्यमानानि
बोधमे । मद्गुणश्रवणं निश्चयं मम
नामानुकीर्तनम् ॥ कल्याणगुण
रत्नानामाकरायां मयि स्थिरम् ।
चेतसो वृत्तं नञ्चैव तैलधारासमं
सदा ॥ हेतुस्तत्रकोवापि न कदा
चिद्भवेदपि । सामोप्यमार्ष्टिसा
युज्यसालोक्यानानं चेषणा ॥ मत्
सेवातोधिकं किञ्चिन्नैव जानाति
कहिंचित् । सेव्यसेवकताभावा
त् तत्र मोक्षं न वाञ्छति ॥ परा
नुरक्त्या मामेव चिन्तयेद्यो ह्यतन्द्रि
तः । स्वाभेदेनैवमां निश्चयं जाना
ति न विभेदतः ॥ मद्रूपत्वेन जी
वानां चिन्तनं कुरुते तु यः । यथा
स्वस्यात्मनि प्रीतिस्तथैव च परात्म
नि ॥ चैतन्यस्य समानत्वान् न भेदं
कुरुते तु यः । सर्वत्र प्रतीमानां मां

भक्ति :

सर्वरूपाञ्च सर्वदा ॥ नमते यजते
चैवाप्याचारण्डालान्तमौश्वरम् ।
न कुत्रापि द्वीह्वबुद्धिं कुरुते भेदवर्ज
नात् ॥ मत्स्थानदर्शने शब्दामद्
भक्तदर्शने तथा । मष्ठास्त्रश्रवणे
शङ्कामन्त्रतत्रादिषु प्रभो ॥ मयि प्रे
माकुलमतीरोमाञ्चिततनुः स
दा । प्रेमाश्रुजलपूर्णाक्षः कण्ठ
गद्गदनिस्वनः ॥ अनन्येनैव भावे
न पूजयेद्योनगाधिप । मामीश्वरीं
जगद्योनिं सर्वकारणकारणाम् ॥
दानानिममदिव्यानि निश्चयैर्मित्ति
कान्यपि । निश्चयः कुरुते भक्
त्यावित्तशाठ्यविवर्जितः ॥ मद्रूप
वद्विद्वत्ताचमद्रूपव कृतिस्तथा ।
जायते यस्य नियतं स्वभावादेव भू
धरः ॥ उच्चैर्गायंश्च नामानिममैव
खलु नृत्त्यति । अहङ्कारादिरहितो
देहतादात्म्यवर्जितः ॥ प्रारब्धे
न्यथायच्चक्रियते तत्तथा भवेत् ।
नमे चिन्तास्ति तत्रापि देहसंरक्षण
दिषु ॥ इति भक्तिस्तुया प्रीक्ता पर
भक्तिस्तु साम्प्रता । यस्यां देव्यति
रिक्तन्तु न किञ्चिदपि भाव्यते ॥
इत्यंजाता पराभक्तिर्यस्य भूधरतत्त्व
तः । तदेव तस्य चिन्मात्रे मद्रूपे
विलयो भवेत् ॥ भक्तिस्तुया परा
काष्ठासैवज्ञानं प्रकीर्तितम् ।
वैराग्यस्य च सीमासाञ्जानेतदुभयं

भक्ति :

यत : ॥ भक्तौकृतायांथस्यापि प्रार
 भवशतीनग । नजायते मज्ञानंम
 षिहीपंसगच्छति ॥ तत्रगत्वाखिला
 न् भोगाननिच्छन्नपिचच्छति ॥
 तदन्ते ममचिद्रूपज्ञानं सम्यग् भवे
 न्नग । तेनमुक्तः सदैवास्याज्ञाना
 न् मुक्तिर्न चान्यथा ॥ इहैवयस्य
 ज्ञानं स्याद्दृग्गतप्रत्यगात्मनः ॥
 ममभंषित्परतनीस्तस्यप्राणाब्रजन्ति
 न । ब्रह्मैवसंस्तदाप्रोतिब्रह्मैव
 ब्रह्मवेदयः ॥ कण्ठचामीकरस
 ममज्ञानात्तुतिरोहितम् । ज्ञाना
 दज्ञाननाशिनलब्धमेवहिलभ्यते ॥
 विदिताविदितादन्यन्नगोत्तमवपु
 र्मम । यथादर्शेतथात्मनिवथाजले
 तथापिहलोके ॥ छायातपीयथा
 स्वच्छीविविक्तौतद्वदेवहि । मम
 लोकेभवेज्ज्ञानं हैतमानविवर्जि
 तम् ॥ यस्तुवैराग्यवानेवज्ञानही
 नोन्मियेतचेत् । ब्रह्मलोकेव
 सेन्नित्यंयावत्कल्पंततः परम्
 ॥ शुचीनांश्रीमतांगेहेभवेत्तस्य
 जनिः पुनः । करोतिसाधनं
 पश्चात्ततोज्ञानं हिजायते ॥ अ
 ने कजन्मभीराजन् ज्ञानं स्यान्नैक
 जन्मना । ततः सर्वप्रयत्नेनज्ञाना
 र्थंयत्नमाश्रयेत् ॥ नीचेन्महा-
 दिनाशः स्याज्जन्मेतद्दुर्लभं-
 पुनः । तत्रापिप्रथमेवर्षेवेदप्रा

भक्तिकरः

मिष्टदुर्लभा ॥ शमादिषट्कसम्प
 त्तिर्योगसिद्धिस्तथैवच । तथोत्तम
 गुरुप्राप्तिः सर्वमेवाच्चदुर्लभम् ॥
 तथेन्द्रियाणांपटुतासंस्कृतत्वंत
 नोस्तथा । अने कजन्मपुण्यैस्तु
 मोक्षेच्छाजायते ततः । साधने
 सकलेष्वेवजायमानेपियोनरः ।
 ज्ञानार्थंनैवयततेतस्यजन्मनिरर्थक
 म् ॥ तस्माद्वाजन् यथाशक्त्याज्ञा
 नार्थंयत्नमाश्रयेत् । पदेपदेऽश्व
 मेधस्यफलमाप्रोतिनिश्चितम् ॥
 घृतमिवपयसिनिगूढं भूतभूतचवस
 त्तिविज्ञानम् । सततंमन्ययितव्यमन
 सामन्यानभूतेन ॥ ज्ञानंलब्धा
 क्तार्थः स्यादितिवेदान्तडिण्डिमः
 । सर्वज्ञसमासेनकिंभूयः श्रोतुमि
 च्छसि ॥ ४५ ॥ इतिश्री देवीभाग
 वतेमहापुराणे सप्तमस्कन्दे देवी-
 गीतायांसप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३७ ॥
 भक्तिश्चवैराग्यस्यपत्नी । यथा । वैरा
 ग्यस्यचहेभार्यश्रद्धाभक्तिश्चपूजिते ।
 याभ्यांशश्वज्जगत्सर्वयज्जीवन्मुक्ति
 मन्मुने । इति ॥ भज्यतेसेवाते । भज
 सेवायाम् । कर्मणिक्तिन् ॥ भजइ
 त्ये षवैधातुः सेवायांपरिकीर्तितः
 । तस्मात्सेवाबुधैः प्रीक्ताभक्तिसा
 धनभूयसी ॥

भक्तिकरः । पुं० भक्ति ॥ भक्तिं करोति
 दिवाविभेतिटः ॥

भक्षणीयम्

भक्तिमान् । त्रि० भक्तियुक्ते ॥
 भक्तियोगः । पं० प्रेमलक्षणम् ॥ यथोक्तं दे-
 वीगीतायाम् । अयाणामप्ययं योग्यः
 कर्त्तुं शक्योऽस्ति सर्वथा । मुलभक्त्वा
 न्मानसत्वात्कायचित्ताद्यपीडनात्
 ॥ अर्थः । अयाणामपि मार्गा-
 णां तन्मार्गागामिनां अयाणां पुरुषाणा-
 मप्ययं भक्तियोगः कर्त्तुं योग्यः श-
 क्यश्च भवति । कुतश्चित् । अस्या
 भक्तियोगस्यान्यापि क्षयात् । लभत्त्वान्
 मानसत्वात् । द्रव्यव्ययशरीरायास
 मन्तरेण केवलं मनोवृत्त्यै वसम्पादा-
 त्वात् । यस्मिन् भक्तियोगे । कायचि-
 त्तद्रव्यव्ययादिपीडनाभावो भवति
 तस्मादित्यर्थः । तस्मात्सर्वैरप्ययं
 भक्तियोगो नियमेनाश्रयितव्य इत्य-
 र्थः ॥

भक्तिलः । पं० साधुहृये ॥

भक्षकः । त्रि० भक्षणतत्परे । अक्षरे
 । घञ्मरे ॥ भक्षयति । भक्षअदने ।
 गबुल् ॥

भक्षकः । पं० लुद्रगोक्षरे ॥

भक्षणम् । न० द्रवितरद्रव्यस्य गलाधः
 करणे । नादे । स्वदने । खाददने
 । भखना० खाना० इति भाषा ॥
 भक्षेर्लुट् ॥ शशाकं वृथा मांसं करे-
 ण कथितं दधि । तं ज्ञान्यादन्तधा वञ्च-
 सदयोगी मांसभक्षणम् ॥

भक्षणीयम् । त्रि० भक्ष्यद्रव्ये । भक्षण

भक्ष्याभक्ष्यम्

योग्ये ॥ भक्ष्यते यत् । भक्ष० । अनी-
 यर् ॥

भक्षपत्रा । स्त्री० नागवल्क्याम् ॥
 भक्षितः । त्रि० कृतभक्षणवस्तुनि ।
 चर्विते । प्रत्यवसिते । खादिते ।
 अभ्यवृष्टे । अशिते । मुक्ते ।
 खायलिया० इ० भा० ॥ भक्ष्यते स्म
 । भक्ष० । क्तः ॥

भक्ष्यः । त्रि० अदनीयद्रव्ये । अपूपा-
 दौ ॥ दन्तै रवखण्डावखण्डायत्
 भक्ष्यते ० तद्भक्ष्यम् । खरविशदमभ्य-
 वहार्यं भक्ष्यमिति व्याख्यातारः ।
 खरंकठिनम् ० विशदं विविक्तावय-
 वं खाद्यं ० भक्ष्यमित्यर्थः ॥ यत्प्रत्य-
 यान्तस्य भक्ष्यते स्तत्रैव प्रयोगात् ॥
 भक्ष्यञ्च नाम क्तुत्प्रतिघातार्थमुपादी-
 यते ० शक्यञ्चानेन श्वमांसादिभिर-
 पि क्तुत्प्रतिहन्तुम् । तत्र नियमः
 क्रियते इदं भक्ष्यमिदं भक्ष्यमिति म-
 हाभाष्यम् ॥ भक्ष्यञ्च नामेत्यस्य तद्भव-
 तियदिति शेष इति विवरणम् ॥

भक्ष्यकारः । त्रि० पिष्टकादिखाद्यद्र-
 व्यविक्रयजीविनि । चापूपिके ।
 कांदविके । कंदीद्र० हलवार्द्धे ० इ०
 भा० ॥ भक्ष्यं करोति । कर्मण्यण् ॥
 भक्ष्याभक्ष्यम् । न० खाद्याखाद्यद्रव्ये ॥
 यथा । भक्ष्याभक्ष्याण्यनेकानि ब्राह्मण-
 स्तुविशेषतः । अत्र शिष्टायथा ब्रूयुस्त-
 या कार्षीविनिर्भयः ॥

भगम्

भक्ष्यालावूः । स्त्री० राजालाब्जाम् ॥
 भगः । पुं० भाग्ये ॥ ऐश्वर्यदिषु ॥
 यथा । ऐश्वर्यस्यसमग्रधर्मस्ययश
 सः श्रियः । ज्ञानवैराग्ययोश्चैव
 षष्ठांभगद्वतीङ्गना ॥ सूर्ये । रवी ॥
 भज्यते । गजसेवायाम् । पुंसी
 तिघः । खनोघर्चेतिघत्करणाद्वा
 घः ॥

भगम् । न० स्त्रीचिह्नं । योनौ ।
 वराह्णे । उपस्थे । स्मरमन्दिरे
 । रतिगृहे । जन्मवर्त्मनि ॥ तस्य
 लक्षणं यथा । विस्तीर्णं च गभीरं च
 द्विविधं भगलक्षणम् । तद्गुणा
 यथा । कूर्मपृष्ठं गजस्कंधं पद्मगंधं
 सुकोमलम् । अकोमलं सुविस्तीर्णं
 पंचैतं च भगोत्तमाः ॥ तद्दोषा
 यथा । शीतलं निम्नमत्युष्णं गोजि
 ह्वासदृशं परम् । इत्युक्तं कामशा
 स्त्रज्ञैर्भगदोषचतुष्टयम् ॥ विस्ती
 र्णं मुषलं योज्यं गभीरं बंशवौजकम्
 ॥ इति ॥ श्रियि ॥ वीर्ये ॥ इच्छा
 याम् ॥ ज्ञाने ॥ वैराग्ये ॥ की
 र्त्तौ ॥ माहात्म्ये ॥ ऐश्वर्ये ॥
 यत्ने ॥ धर्मे ॥ मोक्षे ॥ रूपे ॥
 स्त्रियि । सौभाग्ये ॥ कान्ती ॥
 सूर्ये । तपने ॥ चन्द्रे ॥ पूर्वाफल्
 गुनीनक्षत्रे ॥ पूर्वाफल्गुन्योर्देव
 तायाम् ॥ पुंसां गुडमुष्कमध्यभा
 गे ॥

भगन्दरः

भगणः । पुं० नक्षत्रसमूहे ॥

यद्वा । भगमायासमाख्यातायोनिः
 सर्वस्यसायतः । तद्वतीतितदीशा
 नीनाम्नाभगवतीस्मृतेतिशिवपुराणा
 न्तर्गतोमासंहितोक्तेः सर्वकारण
 त्वाद्योनिस्थानापन्नायामायाशक्तिस्त
 स्थास्वामिनीत्वात्तद्वतोयासच्चिदा
 नन्दरूपिणीदेवीसाभगवतीपदेनो
 च्यते ॥

भगदत्तः । पुं० नरकासुरस्यर्ज्युष्ठा
 त्मजे ॥ यथा । सकरीभमदत्तं न प्रेर्य
 माणो मुहुर्मुहुः । न करोति वचस्तस्य
 दरिद्रस्य वयोषितः ॥

भगदैवतम् । न० पूर्वाफल्गुनीनक्ष
 त्रे ॥ बृहस्पतेर्जन्मभे ॥

भगन्दरः । पुं० अपानदेशे ब्रणरोगवि
 शेषे ॥ तस्करमाह । गृदस्यद्वाङ्ग
 लेक्षेत्रे पाश्र्वतः पिडकार्तिकत् ।
 भिन्नो भगन्दरो ज्ञेयः स च पंचविधो
 भवेत् ॥ आर्त्तिकृत् पीडाकृत् । पं
 चविधः ० वातिकपैत्तिकश्लेष्मिक
 सान्निपातिकशल्यजभेदैः ॥ भगंदा
 रयति । भगे चदारिरितिकाशिका
 क्तेः खच् । मुम् ॥ तथा च भोजः
 । भगं परिममन्ताञ्च गुदवस्तीतथै-
 वच । भगवद्द्वारयेद्यस्मात्तस्मादेष
 भगन्दरः ॥ इ० । भजन्यमेनेति भगं
 मेहनम् । भजन्यस्मिन्निति भगं
 योनिः । अत्र भगशब्दे नद्वयमप्य

भगवान्

भिहितम् । भगवत्० योनिवत् ॥
 कटीकपालनिस्तोददाहकण्डू रुजा
 दयः । भवन्तिपूर्वरूपाणिभविष्यति
 भगन्दरे ॥ कटीकपालमत्रकटीफल
 कम् ॥ अथास्यपिडकामेवतथायत्ना
 दुपाचरेत् । शुद्धदध्यसस्रुतिसेका
 द्यैर्यापाकंनगच्छति ॥ लङ्घनं
 खेदनंलेप विस्त्रापनविरेचनैः
 । रक्तमोक्षादिभिः शीघ्रं गुदजांपि
 डकांजयेत् ॥ तथायत्नभिषक्कुर्या
 द्यथापाकंनियच्छति । अपक्वंवाय
 पक्वंवाजलीकापातनं हितम् ॥ त
 दभावे तुगृङ्गाभ्यामिदंरक्तस्यमोक्षण
 म् ॥ गुग्गुलु त्रिफलायुक्तंपौत्वान
 श्येद्भगन्दरः ॥

भगभक्तकः । पुं० कुण्डाशिनि । कुट
 ना० इ० भा० ॥ तस्यान्न भक्षण
 निषेधोयथा । योवाश्ववैः परि
 न्यक्तः साधुभिर्वाह्मणैरपि ।
 कुण्डाशीयद्यत्स्यान्नंभुक्त्वाचान्द्रा
 यणं चरेदिति ॥

भगवान् त्रि० अचिन्त्यैश्वर्यादिगु
 र्णैः ० ईश्वरशब्दाच्च ॥ भगंसाहा
 तस्यं प्रङ्विधमैश्वर्यं चनित्यम
 प्रतिबन्धेनयत्रवर्तते ० सभगवान्
 नित्ययोगमतुप् ॥ उत्पत्तिनिधन
 च्चैवभूतानामागतिङ्गतिम् ।
 वेत्तिविद्यामविद्याञ्चसवाच्योभगवा
 निति विष्णुपुराणम् ॥ पूजावति

भगवती

। पूज्ये ॥ आत्मनि ॥ जिने ॥
 भगवती । स्त्री० अचिन्त्यैश्वर्यायामा-
 द्यायाम् । गौर्याम् । दुर्गायाम् । प
 रस्यांप्रकृती ॥ तस्याः स्वरूपं यथा
 । यथानिच्योहिभगवान्निच्याभगव
 तीतथा ॥ स्वमाययातिरोभूतातत्रशे
 प्राकृतैलये ॥ आब्रह्मसत्त्वपर्यन्तंस
 र्वमिथ्यैवकृत्रिमम् । दुर्गासत्त्वस्व
 रूपासांप्रकृतिर्भगवान्यथा । सि-
 द्ध्यैश्वर्यादिकंसर्वयस्यामस्तियुगेयु
 गे । सिद्ध्यादिकेभगोक्तेयस्तं नभ
 गवतीस्मृता ॥ इतिब्रह्मवैवर्तपुरा
 णम् ॥ अपिच । सेव्यतेयामुरैः
 सर्वैस्ताञ्चैवभजतेयतः । धातु-
 र्भजेतिसेवायांभगवत्येवसास्मृते-
 ति ॥ चतुर्थ्यैहात्मकंभगवत्याः
 स्वरूपंक्रमेणदर्शितंश्रीदेवीभागवते ।
 तद्यथा । सर्वस्यायामहालक्ष्मीर्वरे-
 ष्याशक्तिरुत्तमा । सात्विकीयंमही
 पालाजगत्पालनतत्परा ॥ मृजतेया
 रजोरूपासत्त्वरूपाचपालने । संहारे
 चतमोरूपात्रिगुणासासदामता ॥
 निर्गुणापरमाशक्तिः सर्वकामफ-
 लप्रदा । सर्वेषांकारणंसाहिव्रह्मा
 दीनांनृपोत्तमाः ॥ सर्वस्याद्येति ।
 एकापालयित्रीसात्विकीमहालक्ष्मी
 विष्णुशक्तिः सर्वप्रपञ्चस्याद्येय-
 म् । द्वितीयातु० मृजतेयारजोरूपा
 सा० सत्त्वरूपाचपालने० इतिपुनरु

भगवती

क्तिरनुवादरूपा : संहारितमोरूपा-
यासियं तृतीयाशक्तिः । एतासां ना-
मानिप्रथमस्कन्दएवोक्तानि । तस्या
स्तुसात्स्विकीशक्तीराजसीतामसीत-
यो । महालक्ष्मीसरस्वतीमहाकाली
तिता : स्त्रियइति । अनुरहस्ये तु०
सत्वाख्ये नातिशुद्धे नगुणेनेन्दुप्रभं-
दधाविति वचनेन महालक्ष्मीरजोगु-
णासरस्वतीसत्वगुणेतिलभ्यतइति-
चेन्न । कल्पभेदेनगुणभेदव्यवस्था-
या : सुस्यत्वात् । एतासांचशक्ती-
नांशक्तसखरूपाव्यतिरेकाद्ब्रह्माश्रयं
विहायावस्थानासम्भवेन० तत्तद्गु-
णविशिष्टं ब्रह्मैवमहालक्ष्म्यादिना
मकमिति बोध्यम् ॥ निर्गुणेति ।
अथयागुणत्रयकारणभूतासास्याव-
स्थात्मिकासानिर्गुणा० तस्याअपिप-
राशक्तित्वेन० ब्रह्माश्रयंविनाऽवस्था
नासम्भवेन० सास्यावस्थमायोपाधि-
कं ब्रह्मैव० पराशक्तिमायाभुवनेश्व-
रीशब्दवाच्यं भवति । सर्वंचेदमुपो-
त्वातेस्पष्टम् । तत्रनिर्गुणासर्व-
षांकारणमिच्छाह । सर्वेषांकारणं
साहीति । सर्वकारणस्यानवस्था-
भियाकस्मादप्युत्पत्त्यभावेननिश्च-
त्वमुक्तम् । तेनचकेयंशक्तिः कुतो
जातेत्यश्लोत्तरंदत्तं भवति ॥ रूपच-
तुष्टयमध्येप्याह । निर्गुणासर्वथा-
ज्ञातुमशक्यायोगिभिर्नृपाः । सगु-

भगवद्भक्तः

णासुखसेव्यासाचिन्तनीयासदाबुधे
॥ अयोगिभिरितिच्छेदः । अयो-
गिभिर्निर्विकल्पसमाधिरहितैर्निर्गु-
णाज्ञातुमशक्यायोगिवुद्धिगम्यैवसे-
त्त्यर्थः । तथाचश्वेताश्वतरैतेध्या-
नयोगानुगताअप्रशयन्देवात्मशक्तिं
स्वगुणैर्निर्गूढामिति । मध्यमाधि-
का रिणामयोगिनान्तुसगुणामहा-
लक्ष्म्यादिरूपाचिन्तनीयेत्यर्थः ।
तद्द्वरामूलप्रकृतेरेवसर्वत्रोपाश-
त्वमितिरह्यम् । सर्वंचेदंशक्तित-
त्वविमर्शिन्यांस्पष्टम् ॥ पूज्यायाम्
॥ उगित्वान्डीप् ॥

भगवत्पदी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भगवत्पूज्यपादः । पुं० श्रीशङ्कराचा-
र्ये ॥

भगवद्द्रुमः । पुं० तगरवृक्षे ॥

भगवद्ब्रह्मः । पुं० हरिपरितोषकेहाद-
श्यादिनियमस्वरूपे धर्मे ॥ त्रि० त-
द्विशिष्टे ॥

भगवद्भक्तः । त्रि० स्थितप्रज्ञे ॥ य० ।

द्वैवाधीनं जगत्सर्वं मज्जन्मकर्मशुभा-
शुभम् । तंयोगाश्चवियोगाश्चनचदै-
वात्परंवलम् ॥ कृष्णायत्तञ्चतदैवं
सदेवात्परतस्ततः । भजन्तिसततं
संतः परमात्मानमोश्वरम् ॥ दै-
ववर्धयितुंशक्तः क्षयं कर्तुं स्वली-
लया । नदैववदस्तद्भक्तश्चाविनाशी
चनिर्गुणः ॥

भग्नपादार्चम्

भगालम् । न० नृकरोटिकाया
म् । नृमस्तके ॥ भनक्ति । भञ्जो
चामर्दने । बाहुलकात्कालन् ।
नलोपः । न्यङ्क्वादित्वात्कुत्व
म् ॥

भगाली । पुं० चन्द्रमीली । सदाशि
वे ॥ भगालमस्यास्ति । इनिः ॥

भगिनी । स्त्री० सहोदरायाम् ॥
खसरि ॥ भगंकल्याणम् । इच्छा
वासुत्यस्याः । इनिः । डी
प् ॥

भगनीपतिः । पुं० आवुत्ते ॥ भामे ।
। भगिन्याः पतिः ॥

भगीरथः । पुं० सूर्यवंशीयनृपति
विशेषे । दिलीपात्मजे । योहि
गङ्गां स्वर्गादानोयभागीरथीति संज्ञां
चकार ॥

भगोलः । पुं० भपञ्जरे । नक्षत्रचक्री ॥

भगो । अ०) हे भगवन् ०

भगोः । अ०) इति सम्बोधने ॥

भग्नः । त्रि० पराजिते ॥ स्फुटिते ।

फूटा० इ० भा० ॥ भङ्गे ॥ तोडा०

इ० भा० ॥ यथा । धिरकालोषितं-

जीर्णं कौटनिष्कृषितधनुः । कि

ञ्चित्रं यदिरामेण भग्नं च त्रियकान्ति

के ॥ भञ्जेः क्तः ॥ न० रोगविशेषे

। अस्थिविश्लेषलक्षणम् ॥

भग्नपादार्चम् । न० पुष्कराख्यनक्षत्र

षट्के ॥ यथा । पुनर्वसूत्तराषाढाः

भङ्गा

कृत्तिकोत्तरफल्गुनी । पूर्वभाद्रः
विशाखे च षडेते पुष्कराः स्मृताः ०

॥ भग्नपादार्चसंयोगात् ० द्वितीया
द्वादशी यदि । सप्तमी चार्कमन्दारे-
जायते जारजोध्रुवम् ॥

भग्नपृष्ठः । पुं० सम्मुखे ॥ इ० त्रि०
शेषः ॥

भग्नसन्धिः । पुं० शरीरस्य सन्धिस्थान-
भग्नरोगविशेषे ॥ तस्योपधं यथा
। अभयान्निफलाव्योषः सर्वैरेभिः
समौकृतैः । तुल्यो गुग्गुलुनायो
ज्योभग्नसन्धिप्रसारकः ॥

भग्नसन्धिकम् । न० घोले ॥

भग्नात्मा । पुं० चन्द्रमसि ॥

भग्नाशः । त्रि० हताशे ॥

भग्नी । स्त्री० भगिन्याम् ॥

भङ्गारी । स्त्री० दंशे ॥

भङ्गता । त्रि० भङ्गकर्त्तरि ॥ भनक्तिः ।

भञ्जो । टच् ॥

भङ्गः । पुं० तरङ्गे । वीच्याम् । स्व-

ल्पोर्म्याम् ॥ भज्यते । भञ्जो । क-

र्मणिघञ् ॥ जयविपर्यये । पराजये

। भञ्जनम् । घञ् ॥ भेदे ॥ रोगविशे-

षे ॥ रोगसाधने ॥ स्फोटने ॥ कौटि-

ल्ये ॥ भये ॥ विच्छिन्तौ ॥ जलनि-

र्याणे ॥ न० खण्डे ॥

भङ्गवासा । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥

भङ्गसार्थः । त्रि० कुटिले ॥

भङ्गा । स्त्री० शणाख्यशय्यान्तरे । मा

भङ्गुर :

तुलान्याम् ॥ इन्द्राशने । विजया
याम् । भाङ्गु० इ० भा० । भङ्गाक
फहरीतिक्तायाहिणोपाचनीलघु :

• । तीक्ष्णोष्णापित्तलामोहमदवाग्-
वङ्गिर्बर्दनी ॥ भज्यतेऽन्धा । भङ्गो०
। अकर्त्तरिचेतिहलर्घतिवा० घञ्
। टाप् ॥ विघ्नतायाम् ॥

भङ्गाकटम् । न० भङ्गारजसि ॥ अला
वूतिलेति० कटच् ॥

भङ्गानः । पुं० मस्यविशेषे ॥ दोर्घज
ङ्गले । भाङ्गन० इ० गौ० दे० भा०
भङ्गिः । स्त्री० भक्तौ ॥ वीच्याम् ॥
बिष्कदे ॥ कौटिल्यप्रभेदे । त्रिभ
ङ्ग्याम् ॥ विन्यासे ॥ भङ्गे ॥ व्याज
॥ इल्लिनि ॥ नानाविधशब्दरचना
वैदग्ध्यविशेषाभङ्गयद्भवतिव्याख्या-
कारः ॥ भङ्गलक्षणम् । तत्करोती-
तिख्यन्तादचङ् ॥

भङ्गिमा । पुं० भङ्ग्याम् ॥ यथा । अ
धरेकञ्जलं चारुदृशोस्ताम्बूलरङ्गिमा
। प्राणनाथकिमेतत्तं वेशविन्यास-
भङ्गिमा ॥

भङ्गी । स्त्री० त्रिभङ्ग्याम् । कौटि-
ल्ये । अंगमनोहरविन्यासे ॥ जा-
नामिमानमलसांगिवचोविभङ्गीभं-
गीशतनयनयोरपिचातुरीच । आ-
भीरनन्दनमुखाम्बुजसंगशंसीवंशी
रवीयदिनमामवशीकरोतीत्युद्भटः

भङ्गुरः । पुं० नद्यावङ्गि । त्रि० कुटि

भचक्रम्

ले । वक्रं ॥ अश्वरे ॥ भज्यतेमयमे
व । भङ्गो० । भङ्गभासेतिधुरच्०
कर्मकर्त्तर्यव ॥

भङ्गुरा । स्त्री० अतिविषयाम् ॥ प्रिय
ङ्गी ॥

भङ्ग्यम् । न० भाङ्गीने ॥ भङ्गायाभव
नञ्चक्रम् । विभाषातिलमाधोमाभ
ङ्गाणुभ्य इ० पक्षेयत् । भङ्गाई ॥ भ
ङ्गमर्हति । दण्डादित्वाद्यत् ॥

भचक्रम् । न० राशित्रिक्रं ॥ यथा ।
भमावर्त्तीभचक्रं स्मिन्ध्रुवोनाभीव्य
स्थितः । आराचक्रं त्विन्दुभीमौशु
क्रजीवशनेश्वराः ॥ राहुः केतुरम
स्यस्यनक्षत्रस्यथराशयः । यदादि
दुसुअष्टामुमेरोर्भूगोलकोद्भवा ॥ का
याभवेत्तदारात्रिः स्याच्चतहिरहा
दिमम् । सूर्येन्द्हीरुपरागस्तुगोलक्का
ययाभवेत् ॥ अन्योन्ययोस्तयोरिवका
रणात् । यासमोक्षीतुजायेततत्रातः
पूर्वपश्चिमौ ॥ तत्रपृथक्फलाङ्गागः
कृतोराहोस्तुविष्णु, नेत्याद्यं वङ्गिपुरा
रणं भेदनामाध्यायः ॥ अथभचक्र
भ्रमणव्यवस्थामाहसिद्धान्तधिरोम
णौ ॥ निरक्षदेशेक्षितिमंडलोपगौ
ध्रुवीनरः पश्यतिदक्षिणोत्तरी ।
तदाश्रितं खिजलयन्त्रवत्सदाभ्रमङ्ग
चक्रं निजमस्तकोपरि ॥ उद्दृष्टिशंया
तियथार्थानरस्तथातथाखात्रतमृच्च
मंडलम् । उद्गृह्यं पश्यतिचोन्नतं

भञ्जक :

द्वितीस्तदन्तरेयीजनजाः पलांशकाः
॥ योजनसङ्ख्याभांशैर्द्दुर्गुणिता
कुपरिधिहृता ४६६७ भवन्त्यंशाः
भूमौ कक्षायां वा भागेभ्यो योजनानि च
व्यस्तम् ॥ इति ॥

भजन् । चि० विभजति । भागकर्त्तरि
॥ सेवाकर्त्तरि । सिवति ॥ भजति ।

भजसेवायाम् । लटः शब्दादेशः ॥
भजनम् । न० भक्तौ ॥ भागे ॥ सेवा-
याम् ॥ भजिर्भाविल्युट् ॥ दारास्ती-
ये भजनसहायापुत्रास्ती येतद्वनकायाः
। धनमपितद्वहरिभजनार्थं नोचं देत
तु सर्वव्यर्थम् ॥

भजमानः । चि० औपधिके । न्याया
गते ॥ शरणागते ॥ भजते फलमनु
वध्नाति । भज० । ताच्छील्येति०
चानश्० शानज्वा ॥ भागकर्त्तरि
॥ सेवाकर्त्तरि ॥

भजिष्ठा । चि० भजनशीले ॥

भञ्जकः । पुं० चि० भञ्जनकर्त्तरि ॥

भजति । भञ्जो० । लटः शट् ॥

भञ्जनम् । न० खंडने ॥ भञ्जिर्भाविल्यु-
ट् ।

भञ्जनकः । पुं० मुखरोगविशेषे ।

यथा । वक्त्रं वक्त्रं भवेद्यस्य दन्तभंगश्च
लायते । कफघातकृतो व्याधिः स

भञ्जनकमञ्जितः ॥

भञ्जकः । पुं० देवकुलोद्भूततरी ।

काचिमे ॥

भट्टाचार्यः

भट्टा । स्त्री० अन्नपूर्णायां देव्याम् ॥

भट्टितः । चि० खंडिते ॥

भट्टः । पुं० योद्धरि । वीरे ॥ पामर
विशेषे ॥ स्त्री० प्रभेदे ॥ मिथ्याभा-
षिणिसेवके ॥ रात्रिचरे ॥ वर्णसङ्कर-
जातिविशेषे ॥ यथा । वर्द्धकारा
इटोजातो नटिक्यां वरवाहकः । इ०
प० पु० ॥ भट्टति । भट्टभृती ।
पचाद्यच् ॥

भट्टा । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् । राखा
लशसा० इ० दे० भा० ॥

भट्टितम् । न० शूलाकृते । शूल्ये ।
शूलपक्षमांसे । शूला० इ० भा०
भट्टति भव्यते वा । भट्ट० । अग्निचा-
विति० इत् ॥

भट्टी । स्त्री० भट्टयोषिति ।

भट्टः । पुं० मीमांसकविशेषे भाट०

इ० भा० प्र० वर्णसङ्करजातिविशे-
षे ॥ तस्योत्पत्तिर्ब्रह्मवैवर्ते यथा ।

वैश्यायां शूद्रवीर्येण पुमान्कोवभूव
त् । सभट्टी वा वट्टकश्च सर्वेषां स्तुति

पाठकः ॥ अपिच तत्रैव । जत्रि-
यादिप्रकन्यायां भट्टोजातो नृवाचकः

। इति ॥ शिविरान्तिके राज्ञात्स्य वा
सीदियः । यथा । भट्टवैद्यं पुष्पका

रं स्यापयेच्छिविरान्तिके । इ० ॥

भट्टाचार्यः । पुं० भट्टाचार्ययोर्भताभि

ञ्जे ॥ तुतात् भट्टमतं मीमांसाशास्त्रम्

उद्यनाचार्यमतं न्यायशास्त्रम् ० एत

भङ्गिल :

दुभयमतनिष्णातोभट्टाचार्यः ॥

भट्टारः । त्रि० पूज्जे ॥ भट्टति । भट्ट
। क्विप् । भट्टासातारस्य । पृषो-
दरादिः ॥ भट्टं च्छतिवा । कर्म
ग्यण् ॥

भट्टारकः । पुं० नाय्यवाचा० नृपे ॥
नाय्योक्ता० देवे ॥ तथा० तपोधने ॥
त्रि० पूज्जे ॥ भट्टति । भट्टपरिभा
षणे । क्विप् । भट्टासातारकस्य
। पृषोदरादिस्वात्० ष्टुत्वनिषेधेन
॥ भट्टं स्वामित्वम्० च्छतिवा । क
र्मग्यण् । ततः स्वार्थेकः ॥

भट्टारकवारः । पुं० अदित्यवारि ॥
भट्टिः । पुं० सनाम्नाप्रसिद्धे रामकथा
त्रयमहाकाव्ये ॥

भट्टिनौ । स्त्री० नाय्योक्ताऽकृताभिषि
कायाराजयोषायाम् ॥ व्राह्मण्याम्

भडः । पुं० वर्णसङ्करजातिविशेषे ॥
सतुलेटात्तीवरकन्यायांजातः ।
यथा । लेटस्तीवरकन्यायांजनयामा
सषण्णरान् । मात्तं मत्तं मातरञ्चभ
डंकीलञ्चकन्दरम् ॥ इ० व्र० वै०
पु० ॥

भडाग्निः । पुं० अग्निविशेषे ॥ भड
भडइतिशब्दयुक्ते वज्रौ ॥

भडिलः । पुं० शूरे ॥ सेवके ॥ भडइ
तिसौत्रोधातुः । सलिकल्पनि-
महिभडिभंडिशंडिपिंडितुंडिकु
क्लिभूभ्यइलजिति० इलच् ॥

भण्डोरः

भणितः । त्रि० कथिते । शब्दि
ते ॥

भणितिः । स्त्री० वाचि ॥

भण्टाकी । स्त्री० वार्ताक्याम् ॥ भय्य
ते० भय्यते वा । भट्टभृती० भणश
ब्दे वा । पिनाकादयश्चेतिसाधुः
॥ वृहत्याम् ॥

भण्टिका । स्त्री० वृन्ताके । भटा०
भण्टा० इ० भा० ॥

भण्टुकः । पुं० श्योनाकवृक्षे ॥

भण्डः । पुं० चाटुवटी । अश्लीलभा
षिणिभांड० इ० भा० ॥ भंडते ।
भडिकल्याणे० पचाद्यच् ॥

भंडकः । पुं० खड्गनखगे ॥

भंडनम् । न० कवचे ॥ युद्धे ॥ खली
काकारे ॥

भंडहासिनी । स्त्री० वेश्यायाम् ॥

भंडिः । स्त्री० वीच्याम् ॥

भंडिका । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भंडिरः । पुं० भंडिले ॥ शिरीष
वृक्षे ॥ रलयोरेकत्वम् ॥

भण्डिलः पुं० । शिरीषवृक्षे । भण्डते
। भडिकल्याणे० परिभाषणे वा ।
सलिकलीति० इलच् । त्रि० द्रुते
। शुभे ॥ शिल्पिनि ॥

भण्डी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्ड
ति । भण्डभाभण्डने । पचाद्यच्

। गौ० डीष् ॥ शिरीषवृक्षे ।

भण्डीतकी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भण्डीरः । पुं० कीविहारे । काञ्च

भद्र :

नारे ॥ तण्डुलीयबीजं ॥ शिरी
षवृक्षं ॥ भण्डे रौरम् ॥

भण्डोरलतिका । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भण्डोरी । स्त्री० मञ्जिष्ठायाम् ॥ भण्ड
ति । भण्डवामर्दने । वा० इरन्
गौ० ॥

भण्डीलः । पुं० मञ्जिष्ठायाम् ॥

भण्डुकः । पुं० मत्स्यविशेषे । भाकुर०
द्र० गौ० दे० भा० ॥

भण्डुकः । पुं० श्योनाकवृक्षे ॥

भद्रन्तः । पुं० सौगतादिबुद्धे ॥ मुते
जसि ॥ मायादेवोमुते ॥ त्रि० प्रव्र
जिते ॥ पूज्ये ॥ भद्रते ॥ भद्रिक
ल्याणसखेच । भन्देर्नलोपश्चेतिभ

च ॥

भद्रकः । पुं० न० मंगले ॥ भन्दते ।

भद्रि० । पिनाकादित्वात्सा

धुः ॥

भद्रम् । न० कल्याणे ॥ शर्मणि ।

सौख्ये ॥

भद्रः । पुं० शिवे ॥ खंजरीट ॥

वृषभे ॥ कदम्बके । करिजाति

विशेषे ॥ नवशुक्ललान्तर्गतबल

देवे । रामचरे ॥ स्नुह्याम् ॥ न०

मङ्गले ॥ मुस्ते ॥ काञ्चने ॥ त्रि०

श्रेष्ठे । भन्दनीये ॥ सुख्ये ॥ सा

धौ ॥ पुं० स्त्री० करणान्तरे ।

विष्टिसंज्ञके ॥ मृणाले ० । भन्द

भद्रतुरगम्

ते भद्रि० । ऋजुन्द्रेतिरन्०
भन्देर्नलोपश्चनिपात्यते ॥

भद्रकः । पुं० देवदारुणि ॥ सुपाश्र्वा
स्यविष्कम्भशैलमूले ० धृतिमन्त्रां
मकाननम् ० तत्रत्यहृदे ॥ न०
भद्रमुस्तके ॥ त्रि० मनोज्ञे

भद्रकण्टः । पुं० मोक्षुरे ॥

भद्रकर्णः । पुं० सिद्धस्थानविशेषे ॥

भद्रास्याङ्गद्रकर्णके ॥

भद्रकर्णहृदः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

भद्रकर्णा । स्त्री० गन्धालिकायाम् ॥

॥ गोकर्णाधिवासिन्यादेव्याम् ॥

भद्रकाली । स्त्री० कात्यायन्याम् ।

महिषमर्दिन्याम् ॥ औषधीर्भेदे

। गधाल्याम् ॥ भद्रकल्याणंका

लयति वर्द्धयति । कर्मण्यण्भद्रा

चासौकालीचेतिवा ॥

भद्रकाशी । स्त्री० भद्रमुस्तायाम् ॥

भद्रकुम्भः । पुं० पूर्णकुम्भे । भद्रस्य

० भद्रोवाकुम्भः

भद्रगन्धिका । स्त्री० मुस्तके ॥

भद्रङ्करः । त्रि० चर्मङ्करे । शुभङ्क

रे ॥

भद्रचूडः । पुं० स्नुहीभेदे । लङ्का

स्थायिनि ॥

भद्रजः । पुं० इन्द्रयवे ॥

भद्रतरुणी । स्त्री० कुब्जकवृक्षे ॥

भद्रतुरगम् । न० जम्बुद्वीपस्यनवष

र्षान्तर्गतवर्षविशेषे ॥ यथा ।

द्वला

माल्यवज्जलधिमध्यवर्त्तियत् तत्त,
 भद्रतुरगंजगुर्बुधा : ॥ इ० सिद्धा
 न्तशिरोमणि : ॥
 भद्रदन्तिका । स्त्री० दन्तीवृक्षप्रभेदे
 । केशरुहायाम् । ल्यावहाया
 म् ॥
 भद्रदारु : । पुं० न० देवदारुणि ॥
 न० सरलवृक्षे ॥ भद्रदारु ॥
 भद्रदावादिक्क : । पुं० औषधगण
 वि० ॥
 भद्रनामा । पुं० काष्ठकुट्टखगे ॥
 भद्रनामिका । स्त्री० त्रायन्तीवृक्षे
 । वहला०गौ० दे० भा० प्र० ॥
 भद्रनिधि : । पुं० महादानविशेषे
 ष् ॥
 भद्रपत्नी । स्त्री० सुभगायाम् ॥ भद्रः
 पतिर्यस्या : ० इतिविग्रहे० नित्यं
 सपत्न्यादिष्वितिपतिशब्दस्यनान्ता
 देशे० नान्तलक्षणोऽपीप् ॥
 भद्रपदा : । स्त्री० प्रोष्ठपदाम् । पूर्व
 भाद्रपदीत्तरभाद्रपदनक्षत्रयो : ॥
 भद्रपदंयासाम्० ता : । अत्रारो
 पाङ्गुत्वं ॥
 भद्रपर्णी । स्त्री० गन्धार्याम् ॥ भद्रा
 शिपर्णान्यस्या : । पाककर्णतिङ्गी
 ष् ॥ प्रसारय्याम् ॥
 भद्रपीठ : । पुं० सिंहासने ॥
 भद्रबलन : । पुं० बलरामे ॥
 भद्रवला । स्त्री० लताविशेषे । प्रसा

भद्रवल्ली

रण्याम् । कटम्भरायाम् ॥ भद्रं
 बलमस्या : ॥ बलायाम् ॥
 भद्रमल्लिका । स्त्री० वल्लीतिख्यातपु
 ष्ये ॥
 भद्रमल्ली । स्त्री० अपराजितायाम् ॥
 भद्रमुञ्ज : । पुं० शरे । इक्षुर्बृष्टने ।
 सरकण्डा० इ० भा० ॥
 भद्रमुस्तक : । पुं० भद्रमुस्तके ॥ भद्रश्चा
 सौमुस्तकश्च ॥
 भद्रमुस्तक : । पुं० नागरमुस्तके ॥
 भद्रश्चासौमुस्तकश्च ॥
 भद्रमुस्ता । स्त्री० भद्रमुस्तके । गुन्द्रा
 याम् ॥
 भद्रयवम् । न० कुटजफले । कलि
 ङ्गे । इन्द्रयवे ॥ यवाकारबीजत्वा
 दयवम् । भद्रश्चतद्यवंच ॥
 भद्ररेणु : । पुं० ऐरावतहस्तिनि ॥
 भद्रवट : । पुं० भीमतीर्थविशेषे ॥
 भद्रवत् । न० देवदारुणि ॥
 भद्रवती । स्त्री० भद्रपण्याम् ॥ कट
 फले ॥
 भद्रवर्मा । पुं० नवमालिकायाम्
 नवाल्याम् । नवारा० इ०
 भा० ॥
 भद्रवल्लिका । स्त्री० गोपबल्ल्याम् ।
 अनन्तमूल० इ० भा० प्र० ॥
 भद्रवल्ली । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥
 माधवीलतायाम् ॥ लताविशेषे ।
 शातभीरौ । अष्टापदिकायाम् ।

भद्रा

मदनमाली० इ० हापरमाली० इ०
च० गी० दे० भा० ॥

भद्रश्रयम् न० चन्दन ॥

भद्रश्रीः । पुं० चन्दनवृक्षे ॥ भद्रा
श्रीरस्य ॥

भद्रसोमा । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भद्रा । स्त्री० राक्षायाम् ॥ कृष्णायाम् ॥ व्योमनद्याम् ॥ यथा । भद्रा

तथोत्तरगिरीन् उत्तरांश्च तथा कुरुन्

अतीत्योत्तरश्मोधिमर्भ्यतिचमहा

मुने ॥ प्रसारिष्याम् ॥ कट्फ

ले ॥ अनन्तायाम् ॥ तिथिभेदे ।

द्वितीयामप्रमौढादशीषु ॥ जीव

त्याम् । अपराजितायाम् ॥ नील्या

म् ॥ बलायाम् ॥ शम्याम् ॥

वचायाम् ॥ दन्त्याम् ॥ हरिद्रा

याम् ॥ श्वेतदूर्श्याम् ॥ काश्म

र्याम् ॥ सारिषाविशिषे ॥ गवि ॥

काशोदुम्बरिकायाम् ॥ बुद्धशक्तिविशि

षे । तारायाम् ॥ छायागर्भजात

सूर्यकन्यायाम् ॥ श्रीकृष्णभगिन्याम् ॥

सुभद्रायाम् ॥ दुर्गायाम् ॥ यथा ।

भद्रास्याद्भद्रकर्णक० इति ॥ विष्ट्या

म् ॥ यथा । शुक्ले पूर्वाह्ने ऽष्टमी

पञ्चदश्यां भद्रैकादश्यां चतुर्थ्यां प

राह्णे । कृष्णे ऽन्याह्ने स्यात्तृतीया

दशम्योः पूर्वे भागे सप्तमोऽशम्यति

ष्ट्योः ॥ विहाय विषरौद्राणि विष्टिं

सर्वत्र वर्जयेत् । विष्टिशेषे चिद्गण्डे

भन्दम्

हिपुच्छकार्यजयावहम् ॥

भद्राकरणम् । न० मुण्डने

भद्राक्षः । त्रि० शोभननेत्रे ॥

भद्रात्मजः । पुं० खड्गे ॥

भद्रारकः । पुं० अष्टादशक्षुद्रद्वीपान्त
र्गतद्वीपविशिषे

भद्रालपत्रिका । स्त्री०)

भद्राली । स्त्री०) गन्धाल्याम् ॥

भद्रावती । स्त्री० कट्फलवृक्षे ॥

भद्राश्वम् । न० भुवोनववर्षान्तर्गत

वर्षविशिषे । इलावृतवर्षे ॥ भद्रा

श्वम् माल्यवत्प्राच्यां वर्षं भद्रजना

कुलम् ॥

भद्रासनम् । न० नृपासने ॥ भद्रश्च

तदासनं च ॥ तृतीययोगाङ्गविशिषे

तयथा । सीबन्वाः पार्श्वयोन्यं

स्येद्गुल्फयुग्मं मुनिश्चलम् ।

वृषणाधः पादपाणिपाणिभ्यां प

रिवन्धयेत् ॥ भद्रासनं समुद्दिष्टं यो

गिभिः सारकल्पितम् ॥

भद्रेश्वरः । पुं० कल्पग्रामस्थशिवे ॥

शिवप्राप्त्यर्थं दुर्गाराधितहिमाल

यस्य पार्थिवशिवलिङ्गे ॥

भद्रैला । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥

भद्रोदनी । स्त्री० बलायाम् । वरि

आरा० इ० भा० । नागबलाया

म् ॥

भन्दम् । न० कल्याणम् ॥ पचाद्य

च् ॥

भयम्

भन्दिलः । पुं० दूते न० शुभे ॥ क
म्पे ॥
भन्धुकः । पुं० भारतवर्षान्तर्गतदे
शविशेषे ॥
भपञ्जरः । पुं० नक्षत्रचक्रे ॥
भपतिः । सुधांशौ ॥ भानांप
तिः ॥
भम्भः । पुं० धूमे ॥
भम्भरालिका । स्त्री० भङ्गार्याम् । दं
शे ॥
भम्भराली । स्त्री० मक्षिकायाम् ॥
दंशे ॥
भम्भासारः । पुं० मगधराजविशेषे ।
श्रेणिके ॥
भयम् । न० घोरि । भयङ्करे ॥ कुञ्जक
प्रसूने । प्रतिभये । दरे । चासे ।
भौतौ । भिषि । साध्वसे । अना
गतप्रतिकूलप्रतिसम्भाने ॥ तल्लक्षणा
नियथा । रौद्रशक्त्यातुजनितं चि
त्तवैक्लव्यदंभयम् । व्याघ्रादिदर्शना
धीनचित्तवृत्तिविशेषे ॥ भयम् ॥
गर्भवासादिदुःखरूपम् । रागवि
षयश्चिनाशके समुपस्थिते तन्निवा
रणासामर्थ्यमात्मनोमन्यमाने दै
व्यात्मकश्चित्तवृत्तिविशेषः ॥ सर्वान्
विषयान्परिच्यज्यज्ञानमार्गिकयंजी
वितव्यमितिचासः ॥ अनिष्टहेतूपनि
पात्ते तत्परिच्छागानर्हताज्ञानम् ॥
परतः स्वानिष्टसम्भावनायाम् ।

भयडिडिमः

भयं द्वितीयाभिनिवेशतः स्यात् ॥
यथा व्याघ्राद्धिभेति । व्याघ्राधीनत्वे
नस्त्रीयमरणं सम्भावयतीति ॥ विभे
त्यस्मात् । जिभीभये । अज्विधौ
भयादीनामुपसङ्ख्यानं नपुंसके
क्तादिनिवृत्त्यर्थम् ॥ विभेच्यनेनेति
विग्रहे । एरजितिकरणे ऽच् ॥ भयं
द्विविधम् । दैवम् । मानुषञ्च । यथा
हकामकन्दकः । हुताशनोजलं
व्याधिर्दुर्भिक्षं मरणं तथा । इतिप
ञ्चविधं दैवमानुषव्यसनंततः ॥
आयुक्तकेभ्यश्चैरेभ्यः परेभ्यो राजव
त्तभात् । पृथिवीपतिलोभाच्चनरा
णां पंचधाभयमिति ॥ आगतं भये
० अभीतवत् स्यात्तव्यम् । यथा । ता
वद्भयस्य भेतव्यं या भवद्भयमनागतम्
। उत्पन्ने तु भयंतीव्रे स्यात्तव्यं तैरभी
तवत् ॥ पुं० रोगे ॥
भयङ्करः । पुं० ड, गड, लपक्षिणि ।
त्रि० भयोत्पादके । भैरवे । दारु
णे । भीषणे । भयानके ॥ भयं क
करोति । मेघर्त्तिभयेषु कृञ्ङिति
खच् । सुमागमः ॥ पुं० यात्रायो
गान्तरे ॥ यथा । एवर्त्तगौशुक्रजी
वौ स्यातामन्योन्यसप्तगौ । भयङ्क
राख्योयोगोयं यातुर्भीति प्रदाय
कः ॥
भयडिडिमः । पुं० मङ्ग्रामपट
हे ॥

भर :

भयद्रुत : । त्रि० कान्दिशीके । भी
त्यापलायिते ॥ अटुद्रुवत् । द्रुग
तौ । कर्त्तरिक्तः । मयात्द्रुतः ।
पंचमोतियोगविभागात्समासः ॥
भयनाशिनी । स्त्री० भयनाशकत्व्याम्
। विद्यायाम् ॥ चायमाणालता
म् ॥

भयभीतः । त्रि० चासिनातद्धिते ॥
यथा । एकतोभयभीतस्यप्राणिनः
प्राणरक्षणम् । नातोगुरुतमोधर्मः
कश्चिदन्योस्तिखे चरेति ॥ वक्रियु
राणे शिविराजोपाख्यानं ॥

भयभ्रष्टः । त्रि० भयद्रुते ॥

भयानकः । पुं० व्याघ्रे ॥ राहौ ॥
शृङ्गाराद्यष्टरसान्तर्गतषष्ठरसे ॥
त्रि० भयानके । भीषणे ॥ विभेद्य
स्मात् । जिभी० चानकः शीङ्
भयद्रुत्यानकः ॥

भयापहः । पुं० राजनि ॥ परमेश्वरे
॥ भयसंसारजंमुक्षुणामपहंती
ति । हन० । अन्येभ्योपिदृश्यतद्
तिडः । भयमपवद्ध्याहा । आशि
षिहनइतिडः ॥ त्रि० भयापहरण
कर्त्तरि ॥

भयावहः । त्रि० भयङ्करे ॥

भरः । पुं० अतिशये । भरति । भृञ्०
। पचाद्यच् ॥ भरणं भरः० पुं०
सीतिघोषा ॥ अस्यद्रुव्यवाचित्वेपि
पुं०स्त्वमेव । घञजवन्ताः पुं०सी

भरगडा

तिवचनात् ॥ चन्द्रे ॥ भंनक्षत्रं
राति । रा० कः० यत्ने ॥ भारे
॥ शीतेधराभराक्रान्ते शीषेनाराव
णः स्वयम् । लक्ष्मीवन्तो न जान
न्तिदुः सहांपरवेदनाम् ॥

भरटः । पुं० कुम्भकारे ॥ भृत्के ॥
विभर्त्ति । डुभृञ्० जनिदेत्या
दिना० रटच् ॥

भरणम् । न० वेतने ॥ भृतौ । मू
ल्ये ॥ भिद्यते ऽनेन । भृञ्०
ल्युट् ॥ पोषणे ॥ यथा । भरणं
पोष्यवर्गस्यप्रशस्तं स्वर्गसाधनम् ।
नरकंपीडनेचाऽस्यतस्माद्यत्नेनतं
भरेत् ॥ पुं० भरणीनक्षत्रे ॥

भरणी । स्त्री० द्वितीयनक्षत्रे । यमदे
वते ॥ तत्रजातस्यफलम् । यथा
। सदापकीर्तिर्हि महापवादोनाना
विनोदैश्चिनीतकालः । जजे वि
लासीचपलः खलः स्यात् प्राणिप्र
णीतोभरणीषुजातः ॥ प्राणिप्रणीतः
प्राणिभिः क्षिप्तः ॥ घोषके ॥ टि
त्वान्डीप् ॥

भरणीभूः । पुं० राहुग्रहे ॥

भरणीयः । त्रि० पोष्ये । भरणयो
ग्ये ॥

भरण्डः । पुं० स्वामिनि । कृमौ ॥ नृपे
॥ वृषे ॥ भरति । भृञ्० । अण्डन्
कृत्भृञ्० । इत्यण्डन् ॥

भरण्डा । स्त्री० भूमौ ॥

भरत :

भरतम् । न० वेतने । मूल्ये ॥
भरतसाधु । तत्रसाधुनित्य
त् ॥

भरतभुक् । त्रि० वैतनिके । कर्मक
रे । मूल्येनकर्मकुर्वति ॥ भरत
वेतनंभुङ्क्ते । क्विप् ॥

भरत्या । स्त्री० वेतने ॥

भरत्याह्वा । स्त्री० रामदूतीतिगौ० दे०
स्यातायांपूर्वपुष्याम् ॥

भरत्युः । पुं० शरत्ये ॥

भरतः । पुं० नाय्यशास्त्रे ॥ अलङ्-
कारादिशास्त्रस्यसूत्रकारे० मुनी ॥
रामानुजे ॥ शवरि ॥ क्षेत्रे ॥ भरता
त्मजे ॥ देवर्षिविशेषे ॥ तन्तुवा-
ये ॥ नटे ॥ भरतस्यमुनेः शिष्यः ।
तस्येदमिच्छन् । संज्ञापूरवकत्वाद्ब्र-
ह्मिः ॥ यद्वा । विभर्तिस्वाङ्गं ।
डुभृज्० । भृशदृशीत्यतच् ॥ च
न्द्रवंशीयनृपविशेषस्यदुष्यन्तस्यपु-
त्रे । शाकुन्तलेये । दीप्यन्ती । सर्व
दमने ॥ निरुक्तिश्चास्यश्रीभागवते ।
माताभस्त्रापितुः पुत्रीयेनजाता-
सएवसः । भरत्पुत्रं दुष्यन्तमाव-
मंस्थाः शकुन्तलाम् ॥ इति ॥ ऋ
षभदेवादिन्द्रदत्तजयन्त्यांकन्याया
मुच्यन्नशतपुत्रान्तर्गतज्येष्ठपुत्रे ॥
यथा ॥ अथाहभगवानृषभदेवः स्व
वर्षकर्मक्षेत्रमनुमन्यमानः प्रदर्शि
तगुरुकुलवासोलब्धवरैर्गुरुभिरनु-

भरवान्

ज्ञातो गृहेमेधिनांधर्माननुशिक्ष्यमा
णोजयन्त्यामिन्द्रदत्तायामुभयविध-
कर्मसमान्नाय मभियुञ्जन्नात्मजा-
नामात्मसमानानांशतंजनयामास
। येषांखलुमहायोगीभरतो ज्येष्ठः
श्रेष्ठगुणश्चासौत्० येनेदं वर्षंभारतमि
त्थिव्यपदिशन्तीति ॥ पावकस्यपुत्रे ॥

भरतखण्डम् । न० भारतवर्षान्तर्गत-
कुमारिकाखण्डे ॥

भरतज्ञः । त्रि० नाय्यशास्त्रे ॥

भरतपुङ्गवः । पुं० गाङ्गये । भीष्म

भरतपुत्रकः । पुं० शैलषे । नटे ॥

भरतप्रसूः । स्त्री० केकय्याम् ॥

भरतायजः । पुं० श्रीरामचन्द्रे ॥

भरथः । पुं० लोकपाले ॥ विभर्ति ।

डुभृज्० । भृशश्चिदित्यथः ॥

भरद्वाजः । पुं० मुनिविशेषे ॥ व्याघ्रा
टे । भारद्वाङ्गौ० दे० भा० प्र० पत्नि-
णि । भर्दुल० इ० भा० ॥ गुरोः पु
त्रे । उंतथ्यपत्न्यामममतायां वृह
स्पतिर्वीर्याज्जातेमुनिविशेषे ॥ अस्य
नामनिर्वचनं यथाविष्णुपुराणे ।
मूढे भरद्वाजमिमं० भरद्वाजं वृहस्पतिः ।
यातीयदुक्त्वापितरौ भरद्वाजस्त-
स्वयम् ॥ इति ॥ भरन्धारकोवा-
जोऽस्य । यद्वा । भरद्वाजस्यापत्य-
म् । ऋष्यण् । संज्ञापूरवकत्वाद्ब्र
ह्मभावः ॥

भरवान् । पुं० शिवे ॥ भरस्यन्द्रीम्य

भर्गः

स्य । मतुप् ॥ भरसहिष्णौ ॥
 भरिणी । स्त्री० हरिद्वर्णे । हरा० इ०
 भा० ॥
 भरितः । पुं० हरिद्वर्णे ॥ चि० तद्धति
 ॥ भृते ॥ पुष्टे ॥ परिपूर्णे । भरा०
 इ० भा० ॥ भरः सञ्जातोऽस्य । ता०
 इतच् ॥
 भरिता । स्त्री० हरितायाम् ॥
 भरिमा । पुं० भरणे ॥ कुटुम्बे ॥ भर
 ति० विभक्तिर्वा । भृञ्० ड्, भृञ्०
 वा । हृभृधृसृस्तृशृभ्यद्मनिच् ॥
 भरुः । पुं० स्वर्णे । कनके ॥ हरे ।
 शिवे ॥ भर्त्तरि । स्वामिनि । भर
 ति० विभक्तिर्वा । भृञ्० ड्, भृञ्०
 वा । भृमृशीतृचरित्तरितनिधनि
 सिमसजिभ्यउः ॥
 भरुजः । पुं० लुट्शृगाले ॥
 भरुटम् । न० निष्क्रुाधपकृसांसि ॥
 भरुटकम् । न० भृष्टामिषे ॥
 भर्गः । पुं० स्मरहरे । शिवे ॥
 भर्जते । भृजोभर्जने । प० अन्
 । न्यङ्क्त्वादित्वात्कृत्वम् ॥ भृज्य
 न्त्वात्कामादयोऽनेनेतिवा । हलश्चे
 तिवञ् ॥ भृज्यते ० पच्यते जगद्
 च्चेतिवा ॥ सवित्ममण्डलगतादि
 ल्यस्यैपु रूपे ॥ चिन्तयामोत्रयं
 भर्गधियोऽनः प्रचोदयात् । ध
 र्मार्यकाममोजेषु बुद्धिवृत्तीः
 पुनः पुनः ॥ अपिच । भस्ज

भर्त्ता

पाकिभवे द्वातुर्यस्मात्पाचयते ह्य
 सौ । भाजते दीप्यते यस्माज्जगच्चा
 न्ते हरत्यपि ॥ कालोऽग्निरूपमास्या
 यसप्ताचिः सप्तरश्मिभिः । भाज
 ते यत्स्वरूपेण तस्माद्भर्गः स उच्यं
 ते ॥ भर्त्ताभीपयते लोकान् रति
 रञ्जयते प्रजाः । गत्यागच्छत्यजस्रं
 यो भगवान् भर्ग उच्यते ॥ इतियो
 गियाञ्जवल्क्यः ॥
 भर्गः । न० तेजसि ॥ भर्जते ।
 भृजोभर्जने । अञ्च्यञ्जियुजिभृ
 जिभ्यः कृञ्चेल्यसुन्० वावर्गश्चा
 न्तादेशः । भर्गसी० इत्यादि ॥
 स्वरूपभृते तेजसि ।
 भर्ग्यः । पुं० शिवे ॥ भर्जते । भृ
 जी० । ऋहलोऽर्ग्यत् । चजोरिति
 कुत्वम् ॥
 भर्जनम् । न० भृष्टौ । भूना ०
 इ० भा० ॥
 भर्जितः । चि० दग्धे ॥ भृजी० ।
 ऋः ॥
 भर्तव्यः । चि० भरणीये । पोषणीये
 ॥ वृद्धीचमातापितरौसाध्वीभार्या
 सुतः शिशुः । अप्यकार्यगतं
 कृत्वा भर्तव्यामनु रब्रवीत् ॥
 भर्त्ता । पुं० स्वामिनि । नाथे । पच्यौ
 । परिवृष्टे । नेतरि ॥ विष्णौ ॥
 प्रपञ्चस्याधिष्ठानत्वे भरणात् ॥
 विभक्तिस्वाध्यस्तं सर्वमधिष्ठान

भर्त्सपत्रिका

तयाधारयति सत्तास्फूर्तिप्रदाने
नपोषयतिवेति विभर्त्सार्थे धारणपो
षणार्थात् तृच् ॥ त्रि० धातरि ।
धारके ॥ सुखसाधनस्यदातरि ॥
देहेन्द्रियमनीबुद्धीनांसंहतानां
चैतन्याभासविशिष्टानां स्वसत्तया
स्फुरणेन धारयतिरि ॥ विभर्त्सि
भरतिवा । डुभृज्० भृज्०वा ।
तृच् ॥

भर्त्सदारकः । पुं० नाय्योक्त्यायुव
राजे । द्वियते । दृङ् आदरे०
तुदादिः । ख्वुल् । भर्त्सराज्ञो
दारकः ॥

भर्त्सदारिका । स्त्री० नाय्योक्तौ राज
कन्यायाम् ॥ भर्त्सराज्ञोदारि
का ॥

भर्त्सप्रपञ्चः । पुं० औपनिषदमन्ये
वेदान्तानां व्याख्यातविशेषे ॥

भर्त्सस्थानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

अत्रकार्तिकेयस्तिष्ठति ॥

भर्त्सहरिः । पुं० व्याकरणकारिका
कर्त्तरि च्छपि विशेषे ॥ स्वनाम्नाप्र
सिद्धे काव्यकर्त्तरिराजविशेषे ॥
सचविक्रमादित्यराजभ्राता ॥

भर्त्सनम् । न० अपकारगिरि । चौ
रोसित्वं घातयिष्यामित्वामित्याद्य
पकारार्थवचने ॥ भर्त्सतर्जसन्तर्ज
ने । ल्युट् ॥

भर्त्सपत्रिका । स्त्री० महानील्या

भल्लकः

म् ॥

भर्त्सितः । त्रि० अधिच्छिप्त ॥

भर्त्सम् । न० ॥ स्वर्णे ॥ भृती ॥
नाभौ ॥

भर्त्सकम् । न० रोगविशेषे ॥ विड
ङ्गे ॥ कलधौते । सुवर्णे ॥

भर्त्सग्या । स्त्री० गणिकाशुल्के ॥

भर्त्सम् । न० भारे ॥ काञ्चने ॥ भृती
। भरणे । पोषणे । कुमारभृत्या

कुशलैरधिष्ठितेभिषग्भिराप्तैरथ
गर्भभर्मणीति रघुः । अत्रगर्भहेम

प्रभृतिपुङ्गवमस्त्रिनायधृतःशाश्वतः
॥ नाभौ ॥ धुस्तूरे ॥ विभर्त्सि०

भरतिवा । भ्रियते ऽनेनवा । डुभृ
ज्०भृज्० । मनिन् ॥

भल्लता । स्त्री० प्रसारण्याभीषयी ।
राजबलायाम् ॥

भल्लन्दनः । पुं० कान्यकुब्जदेशीय
नृपविशेषे ॥

भल्लकः । पुं० भालुके ॥ भल्लते ।

भल्लभल्लपरिभाषणहिंसादानेषु
॥ उल्लादादयर्थविशेषः ॥

भल्लः । पुं० भल्लते । च्छे ॥ पुं०

न० शल्लप्रभेदे । भाला० डु०का०

॥ वाणविशेषे ॥ स्त्री० हीदलफलो

भल्लद्वितीयाद्वः ॥ भल्लते । भल्ल०

। पचाद्यच् ॥ न० भट्टे । शिर्व ॥

द्व० धि० ङ् ॥

भल्लकः । पुं० भल्लके ॥ संज्ञायां

भल्लकः

कन् ॥

भल्लपुच्छी । स्त्री० गवेशकायाम् ॥
 भल्लाटः । पुं० न० शशिवजराजपुरे
 भल्लातः । पुं० भल्लातके ॥
 भल्लातकः । पुं० अग्निमुख्याम् । अ
 रुष्करे । शोथकृति । भाषा०
 इ० भा० । भल्लातकफलंपक्वं स्वा-
 दुपाकरसंलघु । कषायंपाचनंस्निग्धं
 तीक्ष्णोष्णं छिदिभेदिनम् । मेध्यं वृद्धि
 करं हन्तिकफवातत्रणोदरम् ॥ कुष्ठां
 शीघ्रहिणीगुल्मशोफानाहृज्वरक्रिमी
 न् ॥ तन्मज्जामधुरोवृष्योवृंहणोवा
 तपित्तहा । वृन्तमारुष्करं स्वादुपित्त
 घ्नं कैश्यमग्निकृत् ॥ भल्लातकः
 कषायोष्णः शुक्रलोमधुरोलघुः ।
 वातश्च प्पोदरानाहकुष्ठाशीघ्रहृणीग
 दान् ॥ हृतिगुल्मज्वरप्रित्तवृद्धिमा
 न्यकृमिब्रणान् ॥ भल्लद्रवातति
 अत० । कृन् ॥

भल्लातकी । स्त्री० वीरवृत्ते । अग्निमु-
 ख्याम् । भल्लातके ॥ गौरादित्वा-
 न् डीप् ॥

भल्लिका । स्त्री०) भल्ला
 भल्ली । स्त्री०) तके ॥

भल्लुः । पुं० भल्लुके ॥ भल्लते । भल्ल०
 बाहुलकादुः ॥

भल्लुकः । पुं० दुर्घाघे । ऋत्ते । रींक्
 भालू० इ० भा० संचायांकन् ।

भल्लुकः । पुं० ऋत्ते । भल्लुके ॥ भल्ल

भवती

ते । भल्ल० । उलूकादित्वात्साधुः
 ॥ श्योनाकप्रभेदे ॥ कुक्कुरे ॥
 भवः । पुं० ईशे । शिवे । शङ्करे ।
 हरे ॥ क्षेमे । श्रेयसि ॥ समृद्धौ ॥
 यस्यावतारोभूतानां क्षेमाय च भवा-
 यच ॥ संसारे ॥ अपामार्गलतेवायं
 विरुद्धफलदीभवः । प्रत्यग्दृशां वि
 मोक्षाय संसाराय पराग्दृशाम् ॥ स
 त्तायाम् ॥ प्राप्ती । भद्राप्ती ॥ उद्भवे
 । जन्मनि ॥ लम्नादेकादशे ॥ भव-
 ति० भवतेवासर्वम् । भूप्राप्ती ।
 पचाद्यच् । अन्तर्भावित्थ्यर्थोवा ॥
 जन्मनितु० भावे० ऋदोरप् । न०
 फलविशेषे । भव्ये । चालता० इ०
 गौ० दे० भा० चि० क्षेमान्विते ॥
 भवघस्मरः । पुं० दावानले ॥
 भवच्छिद् । चि० संसारनिवर्तके ॥ भ
 वंछिनत्ति । छिदिर् । सत्सूक्ष्मि
 त्यादिना० क्विप् ॥
 भवान् । चि० युष्मदर्थे ॥ भाति । भादी
 प्री भाते ड्वतुः ॥ लिंगत्रयरूपन्तु
 । भवान्० भवती० भवदिति ॥ पूज्ये
 ॥ सति । विद्यमाने ॥ भवतेर्लटः
 शत्रादेशे । भवन्० भवन्तीभवत्०
 इतित्रिलिङ्गेरूपंबोधम् ॥ जायमा
 ने ॥
 भवती । स्त्री० विषाक्तवाणी ॥ पूज्या
 याम् ॥ दौप्तमत्याम् ॥ उगितश्चेति
 डीप् ॥

भवाघनाशिनी

भवदारु । न० देवदारुवृक्षे ॥
 भवदीयः । त्रि० भावत्के ॥ भवताम-
 यम् । भवतष्ठक्कसाविति० क्त्स् ॥
 भवनम् । न० अगारे । मन्दिरे । गृहे
 ॥ भावे ॥ भवनत्यत्र । भू० । ल्यु-
 ट् ॥ राशौ ॥ क्षेत्रे ॥
 भवनाशनः । पुं० आत्मतोत्रोधे ॥
 भवनाशिनी । स्त्री० सरयांसरिति ॥
 भवनीयः । त्रि० भवितव्ये ॥ उत्पत्त्य-
 र्हे ॥
 भवन्तः । पुं० कालसामान्ये ॥ वर्तमा-
 नकाले ॥ भवति० भूयाद्वा ॥ भू०
 तृभूवह्विसिमासिसाधिगडिमण्डि-
 जिनन्दिभ्यश्चेति० भूच् ० सचषित् ॥
 भवन्तिः । पुं० वर्तमानकाले ॥ भव-
 ति । भू० । भूवोभित्च् ॥
 भवन्ती । स्त्री० पूर्वाचार्याणांलटःसंज्ञा-
 याम् ॥ यथा । अस्तिर्भवन्तीपरोऽ-
 प्रयुज्यमानोप्यस्तीत्यादिभाष्यम् ॥
 षित्वान्डीष् ॥
 भवभावनः । त्रि० संसारकारणे ॥
 भवः । संसारस्तस्यभावनयेन ॥ उत्प-
 त्तिकृत्ये ॥
 भवभूतिः । पुं० भोजराजस्यसमास्थे-
 कत्रिविशेषे । मालतीमाधवादिना-
 टककर्तरि । भू० गर्भे ॥ महादेवस्यै-
 प्रवर्त्ये ॥
 भवरुत् । पुं० प्रेतपट्टे ॥
 भवाघनाशिनी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भवाभीष्टः

भवात्मजा । स्त्री० मनसादेव्याम् ॥
 भवादक्षः । त्रि० भवादृशे ॥ भवानि-
 वपश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर्-
 प्रीचणे । त्यदादिद्वित्यत्र० क्सोऽपि
 वाच्यद्विति० क्तः ० । आसर्वनाम्-
 इत्यत्र० दृक्षे चेतित्वात्कारोन्तादेशः ॥
 भवादृक् । त्रि० भवादृशे ॥ भवानिव-
 पश्यति० भवन्तमिववा । दृशिर् ।
 त्यदादिद्वित्यत्रिन् । आसर्वना-
 म् ॥
 भवादृशः । त्रि० युष्मात्सदृशे । भवद्वि-
 धे ॥ भवानिवपश्यति० भवन्तमिव-
 वा । दृशिर् । त्यदादिषुदृशोनालो-
 चनेकञ्चेति० कञ् । आसर्वना-
 म् ॥ इत्याकारोन्तादेशः ॥
 भवानी । स्त्री० पार्वत्याम् । दुर्गाया-
 म् ॥ भवस्यस्त्री । इन्द्रवरुणभवश-
 र्वेत्यादिना० ङीषानुक्ती ॥ परदेवता-
 याम् ॥ एकैवशक्तिः परमेश्वरस्य-
 भिन्नाचतुर्धाव्यवहारकाले । भोगेभ-
 वानीपुरुषेषुषिष्णुः । कोपेषुकाली-
 समरेषुदुर्गा ॥ चट्टलपीठवासिन्या-
 मम्बायाम् ॥
 भवानीगुरुः । पुं० हिमालये ॥
 भवानीपतिः । पुं० महादेवे ॥
 भवापवर्गः । पुं० मीक्षे ॥ भवस्यअ-
 पवर्गः नाशः ॥
 भवाभीष्टः । पुं० गुग्गुली ॥

भविष्यम्

भवाब्धिः । पुं० संसाररूपसमुद्रे ॥
 भवाब्धितरणोपायः कुलमार्गोहि-
 नापरः ॥
 भवायना । स्त्री० गङ्गायाम् ॥
 भविकम् । न० भव्ये । कुशले ॥ भवो-
 भद्राप्तिरत्रास्ति । अतद्गुणित्वाविति
 ठन् ॥ त्रि० तद्वति ॥
 भवितः । त्रि० असीतोत्पत्तिके । भूते ॥
 भवितव्यम् । त्रि० भवनीये ॥ भवितव्य
 म्भवत्येव नारिकेलफलाम्बुवत् । ग
 न्तव्यं गतमित्वाहुर्गजभुक्तकपित्यव-
 त् ॥
 भवितव्यता । स्त्री० नियतौ । भाग्ये ।
 अर्थानामनर्थानाञ्चावश्यं भावित्वे ।
 कालभार्यायाम् ॥
 भविता । त्रि० भविष्णौ ॥ भवनशीलः
 भू० । तन्नितित्ठन् ॥
 भवित्रः । त्रि० काव्यकर्त्तरि ॥
 भविलः । पुं० भव्ये ॥ भवति । भू० ।
 सलिकल्यनीत्यादिना० इलच् ॥ पि
 ड्गे । विदूषके ॥
 भविष्णुः । त्रि० भवितरि । भूष्णौ ॥
 भवनशीलः । भुवश्चैति० भवतेरि-
 ष्याच् ॥
 भविष्यम् । न० पञ्चशताधिकचतुर्दश
 सहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे ॥
 यथा । चतुर्दशं भविष्यं स्यात् तथा
 पञ्चशतानि च तिस्र्यो भागवतम् ॥
 अपिच । चतुर्दशसहस्राणितथा

भषणम्

पञ्चशतानि च । भविष्यं परिसंख्या
 तं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिरिति देवी
 भागवतम् ॥ त्रि० भविष्यत्काले ॥
 भविष्यत् । त्रि० आगामिकाले । वर्त-
 मानप्रागभावप्रतियोगिनिकाले-
 ॥ वर्तमानकालोत्तरकालीनोत्प-
 त्तिकत्वे । अनागते । प्रवस्त-
 ने ॥
 भव्यः । पुं० कर्मरंगतरौ ॥ न० अ-
 स्थिनि ॥ फलविशेषे चालता० इ०
 गौ० दे० प्र० । वभेःक्वशोधने
 ॥ भव्यं स्वादुकषायाम्बुहृद्यमास्य
 विशोधनम् । तदेवपक्वं दीपघ्नं गुरु
 याहिविषापहम् ॥ पुं० न० रस-
 भेदे ॥ त्रि० शुभे ॥ सत्त्वे ॥
 योग्ये ॥ भाविनि ॥ जनिष्यमाणे
 ॥ भवति० भाव्यमनेनवा । भव्य
 गेयप्रवचनीयोपस्थानीयजन्वाप्ता
 व्यापाच्यावेति० कर्त्तरि० भावे
 वायतासाधुः ॥
 भव्या । स्त्री० उमायाम् । करिकणा-
 याम् ॥
 भषः । पुं० कुक्कुरे ॥ भषति । भष०
 । अच् ॥
 भषकः । पुं० कुक्कुरे । शुनि
 ॥ भषति । भषपैशुन्ये ।
 क्कन् ॥
 भषणम् । न० बृकने । प्रवरवे ॥

भस्त्रा

भष० ल्युट् ॥
 भषा । स्त्री० खर्णक्षीर्याद् ॥
 भषी । स्त्री० शुन्याम् ॥ भषतिपान्य
 म् । भषभस्त्रने । पचादौ० भष
 डितिपाठात्० टिड्ठेतिङी
 प् ॥
 भसद् । स्त्री० भास्त्रे ॥ योनी ॥
 जघने ॥ काले ॥ मांसे ॥ कारण्ड
 वखगे ॥ प्लवे । भेलके । बभस्त्रि
 । भसभस्त्रनदीप्ल्योः । श्रृट्ट
 भसोदिः ॥
 भसनः । पुं० भमरे ॥
 भसन्तः । पुं० काले ॥
 भसितम् । न० भस्त्रनि ॥
 भसूचकः । पुं० दैवज्ञे ॥
 भस्त्रका । स्त्री० चर्मप्रसेविका
 याम् ॥
 भस्त्रफला । स्त्री० ओषधिविशेषे ॥
 भस्त्रवफलान्यस्याः । पाककर्षेति
 प्राप्तं डीषं बाधित्वा० सभस्त्राजिने
 तिटाप् । ड्यापोरितिङ्खः ॥
 भस्त्रा । स्त्री० अग्निदीपकचर्मनिर्मि
 तयन्त्रविशेषे । चर्मप्रसेविकाया
 म् ॥ जलादिनीयते येनलोहादि
 ध्मायते तथा । चर्मणोविकृतिः
 सावै भस्त्राशास्त्रं प्रकीर्त्तिता ॥
 भस्यते ऽनया । भसदीप्ती । हुयामा
 शुभसिन्धुस्त्रन् । तितुत्रेतिनेट् ।
 । अजाद्विखाट्, टाप् ॥

भस्त्रगर्भः

भस्त्राका । स्त्री० भस्त्रिकायाम् । भस्त्रा
 यां ॥
 भस्त्रिकः । त्रि० भस्त्रयाजलाहरणक
 त्तरि । भिस्त्री० इ० भा० ॥ भस्त्रया
 हरति । भस्त्रादिभ्यः षन् ॥ स्त्री०-
 भस्त्रिकी । पित्वान्डीष् ॥
 भस्त्रकः । पुं० रोगविशेषे ॥ तस्य
 निदानसम्प्राप्तपूर्वकं लक्षणं । य
 या । कट्टादिरूक्षान्नभुजानराणांक्षी
 रो कफे मारुतपित्तवृद्धौ । अतिप्रवृद्धः
 पवनान्वितोऽग्नि भुक्तं चणाङ्गम्
 करोतियस्मात् ॥ तस्मादसौ भस्त्रक
 सञ्चकोऽभूदुपेक्षितोयं पचते चधा
 तून् ॥ अस्यसोपद्रवमरिष्टं यथा ।
 टट्, खे ददाहमूर्च्छादीन् कृत्वैवात्य
 ग्निसम्भवान् । पक्त्वान्नमाशुधात्वा
 दीन्सच्चिप्रं नाशयेद्भ्रुवम् ॥ इ०
 भस्त्रकारः । पुं० रजके ॥
 भस्त्रगन्धा । स्त्री० रेणुकायाम् । हरे-
 यौ ॥
 भस्त्रगन्धिका । स्त्री० हरिग्वामोषधौ ।
 रेणुकायाम् ॥ भस्त्रनोगन्धः । भस्त्र
 गन्धोऽस्यस्याः । अतद्गन्धि । ठनावि-
 तिठन् । टाप् ॥
 भस्त्रगन्धिनी । स्त्री० रेणुकायाम् । ह
 रिग्वाम्यौषधौ ॥ गन्धद्रव्यमेतदिति
 स्वामी ॥ भस्त्रगन्धोऽस्यस्याः अत
 द्गन्धिठनावित्तीनिः । डीप् ॥
 भस्त्रगर्भः । पुं० तिनिशद्रुमे ॥

भा

भस्मगर्भा । स्त्री० कपिलवर्षपुष्पायां
शिशपायाम् ॥ रेणुकानामगन्धद्र
व्ये । ओषधिभेदे ॥ भस्मगर्भयस्याः
शुक्लसारखात् ॥

भस्मतूलम् । न० यामकूटे ॥ पांशुव
र्षे ॥ हिमे ॥

भस्म । न० काष्ठादेरग्निकृतेविकारे ।
शिवाङ्गभूषणे । भूतौ । भसिते ।
विभूतौ ॥ वभस्ति । भसभस्त्न
दौपत्योः । सर्वधातुभ्योमनिन् ॥
विनाभस्मत्रिपुरद्वेषविनारुद्राक्षमा
लयः । पूजितोपिमहादेवोभस्यात्
तरुफलप्रदः ॥ अश्वरीविकारे ॥

भस्मरीहा । स्त्री० दग्धाक्षत्रवे ॥

भस्मवेधकः । पुं० कपूरे ।

भस्मसात् अ० भस्मोभावे ॥ कृत्स्नं
भस्मसम्पद्यते । विभाषासातिका
त्पूर्णे इतिसातिः प्रत्ययः ॥

गस्मस्नानम् । न० सप्तविधस्नानान्तर्ग
तान्नेयस्नाने ॥ यथा । आग्नेयंभ
स्मनास्नानंवायव्यं गोरजः स्मृतम्

भस्माह्वयः । पुं० कपूरे ॥

भस्मितः । त्रि० दग्धे ॥

भा । स्त्री० भासि । प्रभायाम् । छवी
। दौष्टी । रोचिषि ॥ ज्ञाने । चैतन्य
रूपे ॥ यथा । अभा रूपस्य विश्वस्य
भानंभासन्निधेर्बिना । कदाचिन्नाव
कल्पे तभावाहंतेनसर्वगः ॥ भाति
भादीप्तौ । दृशियह्यात् ० डः ।

भागत्यागलक्षणा

टाप् ॥

भाकुटः । पुं० भेक्टो० इ० गौ
दे० भा० प्र० मत्स्ये ॥

भाकूटः । पुं० शैलप्रभेदे ॥ भूषविशि
षि । भेक्टो० इ० भा० ॥ भाकूटो
मधुरः शीतोवृष्यः श्लेष्मकरोगुरुः ।
विष्टम्भजनकक्षापिरक्तपित्तहरः स्मृ
तः ॥

भाकोषः । पुं० सूर्ये ॥

भाक्तः । त्रि० औपचारिके । गौषे ।
लाक्षणिके ॥ भक्तसम्बन्धिनि ॥ अ
न्ननपोष्ये । भाक्तिके ॥ भक्तमस्मै
नियुक्तं दीयते । भक्तादणन्यतरस्या
मित्यण् ॥ न० शालिधान्ये ॥ भ-
क्तं साधु । भक्तास्यः इतिणः ॥

भाक्तिकः । त्रि० अन्ननपोष्ये । भा
क्ते ॥ भक्तमस्मै नियुक्तं दीयते । भ
क्तादणन्यतरस्यामितिपक्षेठक् ॥

भागः । पुं० अंशे । वण्टके । स्त्रीक्रि
यमाणांशे ॥ रूप्याङ्के भाग्ये ॥
एकदेशे ॥ भज्यते । भजसेवायाम्
। कर्मणिघञ् ॥ भागानामैश्वर्या-
दिषणांसमूहोवा । षण् ॥ राशि-
त्रिंशद्भागैकभागे ॥ त्रिंशद्भागस्त-
थाराशिभागद्वयमिधीयते इत्युक्तेः ॥

भागत्यागः । पुं० जहदजहल्लक्षणा
याम् । विरुहांशपरित्यागे ॥

भागत्यागलक्षणा । स्त्री० जहदजहल्लक्ष
णायाम् । अंशान्तरपरित्यागेना-

भागवतम्

शान्तरत्नप्रणयाम् ॥

भागधेयः । पुं० करे । राजस्वै । या
मादेराजयाज्ञे षष्ठभागादौ । रा-
यादे ॥ भागएव । भागरूपनामभ्यो
धेयइतिस्वार्थे० धेयप्रच्ययः ॥ न०
भाग्ये । प्राक्तनेकर्मणि । देवे ॥
भागलक्षणा । स्त्री० भागत्यागलक्षणा
याम् ॥

भागलक्ष्यम् । न० भागपत्रे ॥ भागा
थलक्ष्यम् ॥

भागवतः । पुं० भगवद्भक्ति ॥ यथा
। सर्वदेवान्परित्यज्यनित्यं भगवदा-
ग्रयः । रतस्तदीयसंवायांसभाग-
वतउच्यते ॥ शङ्खोयस्यगृहेना-
स्तिघण्टावागरुडान्विता । पुरुतो-
षामुदेवस्यनसभागवतः कलौ ॥
उत्तमभागवतस्तु । सर्वभूतेषुयः
पश्यद्भगवद्भवमात्मनः । भूतानि
भगवत्यात्मन्येषभागवतोत्तमः ॥
नयस्यस्वपरइतिवित्तं ध्यात्मनिवा-
भिदा । सर्वभूतसमः शान्तः
सर्वभागवतोत्तमः । गृहोत्वापी-
न्द्रियैरर्थान् योनवेष्टिनङ्काचति
। विष्णोर्मायामिदं पश्यन्सर्वभाग-
वतोत्तमः ॥ शिर्वीचपरमेशाने
विष्णोर्वपरमात्मनि । समवुद्ध्या
प्रवर्त्तन्ते ते वै भागवतोत्तमाः ॥
भगवतोयम् । अण् ॥

भागवतम् । न० अष्टादशपुराणान्त

भागौ

गतेअष्टादशसहस्रश्लोकात्मकेउपपु-
णविशेषे ॥ महापुराणविशेषे ॥
तत्राष्टादशाध्यायोत्तरत्रिंशताध्याया-
त्मकं देवीभागवतं नाम महापुरा-
णं द्वात्रिंशद्ध्ययाधिकत्रिंशताध्या-
यात्मकं विष्णुभागवतमितिकि-
कः ॥ अष्टादशसहस्रं वै पुण्यं भाग-
वतं किलेति देवीभागवतम् ॥ आत्म-
तत्त्वदीपकेज्ञाने ॥ भगवताप्रोक्त-
म् । तेन प्रोक्तमित्यण् ॥ भगवत्या-
मायोपाधिकब्रह्मरूपिण्याः प्रातिप-
दिकं० सर्वं खल्विदमं वाहं नान्य-
दस्तिमनातनमित्यर्वाश्लोकात्मकम्
चभूतमेव सर्वं वै दसारं सर्वं खल्वि-
दं ब्रह्मनेह नानास्ति किञ्चिन्मति सर्वं
वै दतात्पर्यार्थं प्रतिपादकवाक्यार्था-
भिलापकं पुराणं मन्त्ररूपं भगवत्या-
वटपत्रशयानायविष्णवे प्रकटीकृतं
यत्तत् । भगवत्याप्रोक्तम् । तेन
प्रोक्तमित्यण् ॥

भागिकम् । त्रि० भाग्ये । मवृषिक-
मुद्रादौ ॥ भागोरूपकस्यार्धोवृद्धिः
आद्यः० शुल्कम्० उपदावाअस्मि-
न्दीयते । भागिकंशतम्० भागि-
काविंशतिः । भागाद्यञ्चेतिठ-
न् ॥

भागौ । त्रि० अंशिनौ ॥ ग्राहिणि ॥
सम्पृचैत्यादिना० भजेर्विनु-
ण् ॥

भाग्ययोग :

भागिनेयः । पुं० भगिनीपुत्रे । स्व
स्त्रीये ॥ भगिन्याः अपत्यम् । स्त्री
भ्योठक् ॥

भागिनेयी । स्त्री० भगिन्यास्त्वपत्ये ।
भानजी० इ० भा० ॥ टिड्ठेति
डीप् ॥

भागीरथी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भगी
रथस्त्रियम् । तर्हि दमिच्यण् ।
डीप् ॥

भागुरिः । पुं० स्मृतिव्याकरणकर्त्त
रिमुनिविशेषे ॥ मार्कण्डेयपुराण
प्रसिद्धे मुनी ॥ कविविशेषे । शत
लुम्पके० इति जटाधरः ॥

भाग्यम् । न० प्राक्तनशुभाशुभकर्म
णोः । नियती । दैवे । दिष्टे ।
फलोन्मुखी भूतपूर्वदैहिकशुभा
शुभकर्मणि । जडानामविवेकाना
मशूराणामपिप्रभो । भागभोग्या
निराज्यानिसन्ध्वनीतिमतामपि
॥ भज्यते ऽनं न० भजते वा । भज
सेवायाम् । ऋह्लोर्णत् । चजो
रितिकुत्वम् ॥ चि० भागिके ॥
भागोवृद्ध्यादिरस्मिन्दीयते ।
भाग्यं शतम् । भाग्याविंशतिः ।
भागान्यञ्चेति० यत् ॥ भागार्हे ॥
भागमर्हति । दण्डादित्वाद्य
त् ॥

भाग्ययोगः । पुं० यात्रायोगान्तरे ।
पञ्चमेन्द्रोरविषष्टे वर्त्तते नवमेगुरुः

भाजी

। भाग्ययोगाभिधे योगिनिहस्तावै रि
णांसदा ॥

भाग्यवान् । चि० भाग्ययुक्ते ॥ भाग्य
वतांसर्वं श्रेयसेभवति ॥

भाग्याख्या । स्त्री० तुष्टिविशेषे ॥ य-
था । यातुनप्रकृतेर्न कालान्नाप्यु
पादानाद्विवेकख्यातिरपितुभाग्या-
देव० अतएवमदालसाऽपत्यानिअति
वालानिमातुरुपदेशमात्रादेवविवे-
कख्यातिरन्तिमुक्तानिबभूवुः० त
स्माद्भाग्यमेवहेतुर्नान्यदित्युपदेशे
तुष्टिः साभाग्याख्यातुष्टिर्हृष्टिरु-
च्यते ॥

भाङ्गीनम् । चि० भङ्ग्ये । भङ्गात्ते
त्रे ॥ भङ्गायाभवनमुच्चेत्रम् । वि
भाषातिलमाषोमाभङ्गाणुभ्यद्-
तिपक्षेखञ् ॥

भाञ्जक् । अ० शैघ्ये ॥

भाजनम् । न० पात्रमात्रे ॥ योग्ये ॥
यः संवाद्यतेनिच्यंयोऽतिवादां-
स्तितिअति । यद्यतमोनतपतिदृढं
सोऽर्थस्यभजनम् ॥ आठकपरिमा-
ण इतिवैद्यकपरिभाषा ॥ भाज-
यति । भाजपृथक् कर्मणिल्यु-
ट् ॥

भाजितः । चि० पृथक् कृते । विभ-
क्ते ॥ न० भागे ॥

भाजी । स्त्री० श्राद्धायाम् । पक्तायाम्
॥ जानपदेतिडीप् ॥

भांडपुट :

भाज्यः । त्रि० भागाहं । भाजनीये ॥
भाटकः । पुं० न० व्यवहारार्थं दत्त
गृहशकटादिलभ्यधने । भाडा० इ०
भा० ॥

भाट्टः । पुं० आत्मनश्चिदचिद्रूपत्व-
वादिनिभट्टाचार्यमतनुसारिणि-
मीमांसके ॥ गूढं चैतन्यमुत्प्रेक्ष्य
द्रव्यबोधस्वरूपताम् । आत्मनो ब्रुव
तेभाट्टाश्चिदुत्प्रेक्षोत्थितस्मृतेः ॥
जडोभूत्वात्तदाऽस्वाप्समितिजाड्य
स्मृतिस्तदा । विनाजाड्यानुभूतिं
नकथंचिदुपपद्यते ॥ द्रष्टृदृष्टेरलो
पश्चयुतः सुप्तीततस्त्वयम् । अ-
प्रकाशप्रकाशाभ्यामात्माखद्योतव-
द्द्युतः ॥

भाणः । पुं० नाटकादिदृशरूपकान्त
गतरूपकविशेषे ॥

भाण्डः । पुं० गृहभाण्डवृत्ते ॥

भाण्डम् । न० पात्रे । घटककादि-
भाजनमात्रे ॥ पण्यद्रव्ये । वणि-
ड्मूलधने ॥ भूषायाम् । भूषणे ॥
अश्वभूषायाम् । तुरङ्गाणामण्डने
॥ नदीकूलद्वयमध्ये ॥ भण्यते ।
भण्यशब्दे । जमन्ताड्डः ।
॥ भणतिवा । डः । प्रज्ञाद्यण् ॥
यद्वाभन्दते । भदिकल्याणं सुखं च
। अच् । पृषोदरादिः ॥ भण्डव-
त्ती । भंडीचा० इ० भा० ॥

भाण्डपुटः । पुं० नापिते ॥ भाण्डे-

भाद्रः

पुटाः यस्यसः ॥

भाण्डपुष्पः । पुं० सर्पविशेषे । कौ
कुटिकन्दले ॥

भाण्डागारम् । न० गृहशेषे । अन्ना
दिद्रव्याणां गृहे ॥ भाण्डानामागा
रम् ॥ धनागारे ॥

भाण्डागारिकः । त्रि० भाण्डागारे-
नियुक्ते । भण्डारी० इ० भा० ॥ अ
गारान्ताड्डन् ॥

भाण्डागारी । त्रि० भाण्डारिणि । भा
ण्डागारवति ॥ भाण्डागारमस्या-
स्ति । इनिः ॥

भांडारी । पुं० भांडागाराध्यक्षे । स्व
नाम्नैवप्रसिद्धे ॥ यथा क्षुधितस्तृ
षितः कामीविद्यार्थी कृषिकारकः
। भांडारीचप्रवामीचसप्तमुमान् प्र
बोधयेत् ॥

भाण्डिः । पुं० नापितक्षुराद्याधारे ॥

भाण्डिलः । पुं०) नापिते ॥

भाण्डिवाहः । पुं०)

भाण्डीरः । पुं० वटवृत्ते ॥ ब्रजमण्ड
लान्तरेषोडशवटवनमध्ये द्वितीयव-
टवने ॥

भातम् । न० प्रभाते ॥ भा० । क्तः ।
दीप्तौ ॥ त्रि० तद्वति ॥

भातिः । स्त्री० शोभायां ॥

भातुः । पुं० आदिच्ये । सूर्ये ॥ भ
ति । भादीप्तौ । कर्मिगमीतितुः ॥

भाद्रः । पुं० नभस्ये । प्रौष्ठपदे । भा

भानु :

द्रपदेमासि ॥ भाद्रीपौर्णमासस्मि
न् । सास्मिन्पौर्णमासीत्यण् ॥
अत्रजातस्यफलम् । नभस्यमासीखलु
जन्मयस्यधोरोमनोज्ञश्चवराङ्गनाना
म् । रिपुप्रमाथीकुटिलोऽतिमर्माप्र
पन्नभर्त्तासभवेत्सहासः ॥ अत्रगोः
प्रसविनारदः । भानौसिंहगते चै
वयस्यगोः सम्प्रसूयते । मरणंत
स्यनिर्दिष्टं षड्भिर्मासैर्नसंशयः ॥
प्रसूतांतत्क्षणादेवतांतांगांविप्राय
दापयेत् । पश्चाच्छान्तिं प्रकुर्वीतशा-
न्तिशास्त्रोक्तवत्सर्नेति ॥

भाद्रपदः । पुं० वर्षर्तुद्वितीयमासि
। भाद्रे ॥ भद्रपदाभिर्युक्तापौर्णमा
स्यस्मिन् । सास्मिन्पौर्णमासीत्य-
ण् ॥

भाद्रपदा । स्त्री० षोष्ठपदासु । भद्रप
दासु । पूर्वभाद्रपदानक्षत्रे० उत्तर
भाद्रपदानक्षत्रे च ॥ भद्रमेव० ॥ भा
द्रम् । भाद्रपदंशासांताः ॥

भाद्रमातुरः । पुं० सतीतनये ॥ भद्र
मातुरपत्यम् । मातुरुत्सङ्ख्यास
भद्रपूर्वायाः ॥

भानम् । न० आभासे ॥ प्रतीती ॥
प्रकाशे । साक्षात्कारे ॥ नहिभाना
दृतेसत्त्वमर्तेनानंचितोऽचितः ।
चित्सर्म्ह दोषिना ध्यासादृतेतेनाह
मद्वयः ॥ भाति । भा० । ल्युः ॥

भानुः । पुं० किरणे । मयूखे । अं-

भामः

शौ । करे ॥ रवौ । सूर्ये । हंसे ।
सहस्रांशौ ॥ दिने ॥ भाति । भा०
। दाभाभ्यांनुः ॥ यद्वा ; भाति०
चतुर्दशभुवनमध्ये अग्न्यादिस्वयंप्र
काशेभ्यः अधिकं दीप्यते वा । पूर्वं
वत् ॥ अर्कवृक्षे ॥ प्रभौ ॥ राजनि
॥ वृत्तार्हत्पितृविशेषे ॥

भानुः । स्त्री० भानुमत्याम् ॥

भानुफला । स्त्री० रम्भायाम् । कद
ल्याम् । भानुरिदं फलान्दृष्ट्वाः
अजादिः ॥

भानुमान् । पुं० सूर्ये ॥ भानवोविद्य
न्तेऽस्य । मतुप् ॥ त्रि० दीधिति
युक्ते । सकिरणे ॥

भानुमती । स्त्री० विक्रमादित्यनृपस्य
पत्न्याम् ॥ यथा । देवगुरोः प्रसादे
नजिह्वायै मेसरस्वती । तेनाहं नृपजा
नामिभानुमत्यास्तिलं यथेति वररुचिः
भानेमिः । पुं० गभस्तिहस्ते । सूर्ये ॥
भाम् । त्रि० नक्षत्रकान्तौ ॥ भस्माभे
वाभायस्ययस्यसः ॥

भामः । पुं० क्रोधे ॥ रवौ ॥ दीप्तौ
रुचौ ॥ पूज्ये ॥ भगिनीपती ॥
यथा । अहीभगिन्द्यहीभाममया
वांबतपाप्मना । पुरुषादद्वापत्यं
मुहृदोहिंसिताः सुताः ॥ भाति । भा०
अर्तिस्तुमुहृदधृत्तिक्षुभायावापदिय
क्षिनीभ्योमन्निति मन् ॥ भामते ।
भामक्रोधे । अच्वा

भारत :

भामक : । पुं० भगिनीपती ॥ स्वा
र्थक : ॥

भामा । स्त्री० कोपनायांयोषिति ॥
सख्यभामायाम् । विनाविप्रब्यय
मितिपूर्वपदलोप : ॥

भामी । चि० क्रोधिनि ॥

भामिनी । स्त्री० कोपनायाम् ॥ अत्र
श्र्यंभामते । भाम० । आवश्यके
चिनि : । यच्चादिणिनिर्वा ॥ स्त्री
मात्रे ॥

भामिनीबिलास : । पुं० जगन्नाथमि
श्रपण्डितराजकृते बिलासत्रयात्मके
यन्यविशेषे ॥

भार : । पुं० वीवधे ॥ विष्णौ । विंश
तितुलापरिमाणे । पलानाद्विसहस्रे
। अष्टसहस्रतोलकात्मके ॥ द्विशूर्पा
गोश्रुदाहता ॥ तामेवभारंजानी
याद्बाहोभारचतुष्टयम् ॥ भियते
। भृञ्भरणे । अकर्त्तरि चकार
केसंज्ञायामितिचञ् ॥

भारंड : । पुं० उत्तरकुसदेशजशकुन
पक्षिणि ॥

भारतः । पुं० छागवाहने । बङ्गौ ॥ नटे

॥ भरतस्यमुने : शिष्य : । अण् ॥

भरतात्मर्ज । भरतवंशोद्भव ॥

महाकुलप्रसूते ॥ भरतस्यराज्ञीय

म् । तस्येदमित्यण् ॥ सङ्ग्रहामवि

शेषे ॥ भरतायोद्धारोऽस्यसङ्ग्रहाम

स्य । सङ्ग्रहामिप्रयोजनयोद्धुभ्यइत्य

भारतवर्ष :

र्ष् ॥ चि० ज्ञाननिरते ॥ भाञ्जा
नम्० तत्ररत : ॥

भारतम् । न० व्यासप्रणीतलक्ष्म्योका
त्मकमहाभारतसंज्ञके ॥ इतिहासे
॥ तस्यश्रवणादिफलंयथा । भारतं
शृणुयान्नित्यं भारतं परिकीर्त्तयेत्
। भारतं भवने यस्यतस्यहस्तगतोज
य : ॥ योमोघतं कनकशृङ्गमयं द
दातिविप्रायवे द्द्विदुर्बे चबहुश्रुताय

। पुण्यास्तुभारतकथांशृणुयाच्चनि
त्यं तुल्यं फलं भवति तस्य च तस्य चै
व ॥ नवनीतं यथादध्नीद्विपदां ब्रा
ह्मणोयथा । हृदानामुदधिः श्रेष्ठो
गौर्वरिष्ठस्तुष्पदाम् । यथैतानी
तिहासानांतथाभारतमुच्यते ॥ य
श्चैनं श्रावयेच्छास्त्रे ब्राह्मणान्पादमं
तत : । अक्षय्यमन्नपानं वै पितृस्त
स्योपतिष्ठते ॥ इतिहासपुराणा
भ्यांवेदंसमुपबृंहयेत् । विभेत्य
ल्पश्रुताहे दोमामयं प्रहरिष्यति ॥

कार्ष्णं वैदमिमं विद्वान्श्रावयित्वा
र्थमश्रुते । भूणहत्याकृतश्चापिपा
पं जज्ञादसंशयम् ॥ इति ॥ जम्बु
द्वीपनवमांशिवर्षविशेषे ॥

भारतवर्ष : । पुं० न० जम्बुद्वीपस्य
नववर्षान्तर्गतवर्षविशेषे । यथा
। हिमाद्रदक्षिणं वर्षं भरतायदद्री
पिता । तस्माच्च भारतं वर्षं तस्यना
म्नामहात्मनः ॥ तस्यनवभागयथा

:भारतवर्ष :

भारतस्यास्यवर्षस्यनवर्भे दान्निबोध
मे । समुद्रांतरितान्नि यास्ति त्वगम्याः
परस्परम् ॥ इन्द्रद्वीपः कशेरुच्यता
स्रवर्णोमभस्तिमान् । नागद्वीपस्तथा
सौम्योमान्धर्वीबारुणस्तथ ॥ अयन्तु
नवमस्ते पांडीपः सागरसंवृतः
। शोचनानासहस्रं वै द्वीपोयं दक्षि
न्धोकरात् ॥ पूर्वैः किरातायस्यान्ते
पश्चिमेयवमाः स्मृताः । ब्राह्मणाः
क्षत्रियाश्चैत्र्याः शूद्राश्चान्तः स्थि
तादिज ॥ बृज्यायुधवणिज्याद्यैः
कर्मभिः भक्तप्रवचनाः । तेषां
संव्यवहारश्च एभिः कर्मभिरिष्यते
॥ स्वर्गापवर्गप्राप्तिश्च पुण्यं पापंच-
वैतथा । महेन्द्रोमलयः सद्यः
शुक्तिमानुषपर्वतः ॥ विन्ध्यश्च-
पारियाचस्रसप्तैवाचकुलाचलाः
तेषांसहस्रशयान्ये भूधरायेसमीप
गाः ॥ विस्तारोच्छायश्चैरम्याशिपु
लाश्चित्रसानवः । कोलाहलः स
वै भ्राजोमन्दरोद्दुर्ग्राचलः ॥ वा
तश्चमोवैद्युतश्चमैनाकः सुरसस्त
था । तुङ्गप्रस्थोनामगिरिर्गोधनः
पांडुराचलः ॥ पुष्पवौर्यजयन्ती
चरिवतोर्वुदपवच । ऋष्यमूकः
सगीरुन्तः वृट्शैलः कृतः सरः
॥ श्रीपर्वतश्चकोरश्चतशोन्धेऽल्प
पर्वताः । तैर्विमिश्राजनपदास्त्रे
च्छास्यार्याश्चभागशः । तैः पीय

भारतवर्ष :

न्ते सरिच्छेष्ठायास्ताः सम्यङ्निबो
धमे । गङ्गासरस्वतीसिन्धुश्चंद्रभा
गातथापगा । यमुनाचशतद्रुश्चवि
तस्तैरावतीकुङ्कः । गोमतीधूतप
पाचवाहुदाचदृषती ॥ विंपाशा
देविकावंचुर्विशालागण्डकीतथा
। कौशिकीचापराविप्रहिमवत्पाद
निःसृताः ॥ वेदस्मृतिर्वैतसि
नीरात्रिघ्नीसिन्धुरेवच । वेणाच
स्यन्दनाचैवसवानीरामद्वीतथा ॥
पाराचर्मस्वतीलूपीविदिशावेचव-
च्यपि । क्षिप्राश्चवस्तीचतथापारिपा
चाश्रयाः स्मृताः ॥ शोणोमहान
दश्चैवनर्मदासुरसाक्रिया । मन्दा
किनीदशार्णाचचिचकूटातथापगा ॥
चिचोत्यलाचतमसाकरतोयापिशा
चिका । तथान्यापिष्यलाश्रीश्रीवि-
पाशावज्जुलानदी ॥ सरोरुजाशुक्ति
मतीमङ्गुलीचिदिभ्राकृतुः । ऋच-
पादप्रसूतावैतथान्यावेगवाहिनी ॥
शिप्रापयोष्णीर्निर्विन्ध्यातापीचनि
प्रधावती । वेणावैतरणीचैवसिनी
वालीकुमुदती ॥ तोयाचैवमहामौ
रीदुर्गाचान्तः शिवातथा । विन्-
ध्यपादप्रसूतास्तानद्यः पुण्यजलां-
शुभाः ॥ गोदावरीभीमरथीकृष्ण-
वर्णातथापगा । तुङ्गभद्रासुप्रयोगा-
वाद्याकावेर्यथापगा ॥ सञ्जपादवि
निष्क्रान्ताद्दमास्ताः सरिदुत्तमाः ॥

भारतवर्षः

कृतमाख्याताम्पथी पुष्पकम्बुत्प
 लावती । मलयाद्रिसमूहानद्यः
 शीतजलास्त्रिमाः ॥ पितृतामर्षि
 कुल्पाचक्रलात्रिदिवालयः । ला-
 क्खुलिनौवंशकरामहेन्द्रप्रभवाः स्मृ-
 ताः ॥ ऋषिकाचकुमारीचमन्दगा
 मन्दवासिनी । कृशापलाशिनीचै-
 वशक्तिमत्प्रभवाः स्मृताः ॥ स-
 र्वाः पुण्याः सरस्वत्यः सर्वाङ्गा-
 समुद्रगाः । विश्वस्यमातरः सर्वाः
 सर्वाः पापहराः स्मृताः ॥ अ-
 न्याः सहस्रशस्योक्ताः चन्द्रनद्यो-
 द्विजोत्तम । प्रावृटकालवहाः सं-
 तिसर्वकालवहाश्चयाः ॥ मत्स्याः
 कुशूलाः कुल्याश्चकुंतलाः काशि
 कोशलाः ॥ अर्बुदाश्चकुलिङ्गाश्चस-
 मकाश्चकैः सह । मध्यदेशेजनप-
 दाः प्रायशोमौप्रकीर्तिताः ॥ मध्य
 स्थोत्तरेणैवयज्ञगोदावरीनदी ।
 पृथिव्यामपिक्तत्त्रायां सप्रदेशोम-
 नोरमः ॥ गोवर्द्धनपुरं रम्यं भार्ग-
 वसामहात्मने ॥ बाह्लीकावाटधा
 नाश्चाभीराः कालतीयकाः ॥
 अपरान्ताश्चशूद्राश्चपङ्कवाश्चर्मखण्डि-
 काः । गान्धारायवनाश्चैवसिन्धु
 सौवीरमद्रकाः ॥ शतद्रुदाललित्या
 चपारदाश्चामूषिकाः । माठरार-
 च्छहत्काः कैकयादशुमानिकाः ॥
 अत्रियैपनिवेशायवैश्यशूद्रकुलानि

भारतवर्षः

च । काम्बोजाद्रदाश्चैववर्वराह्य-
 हलीकिकाः ॥ नीचाश्चैवतुषारा-
 श्चपङ्कवावाह्यतोदराः । आत्रेयाः
 सभरद्वाजाः प्रस्थलाश्चदेशेरकाः ॥
 लम्बिकाः सूनकाराश्चचूलिकाजा-
 ऋषैः सह । अपधाश्चालिमद्राश्च-
 किरातानाञ्चजातयः ॥ तामसाहं
 समागाश्चकाम्भीरास्तङ्गनास्तथा ।
 चूलिकाहुडकाश्चैवकर्णादावैस्ति-
 थैश्च ॥ एतेदेशाश्चद्वीच्यास्तु० प्रा-
 च्यान्देशान्निबोधमे । अम्बुवाका
 मुद्गरकाश्चन्तर्गिरिवर्हिर्गिराः ॥ त
 थाप्रवङ्गावङ्गियामलदामलवर्त्तिकाः
 ब्रह्मोत्तराः प्रविजया भार्गवाङ्गिय
 मर्दकाः । प्राग्ज्योतिषाश्चमद्रा-
 श्चविदेहास्तामलिप्तकाः । मल्वा-
 मगधगोमेदाः प्राच्याजनपदाः
 स्मृताः ॥ अथापरेजनपदादक्षिणा
 पथवासिनः । प्राण्णायकिरलाश्चै
 वचोलाः कुल्पास्तथैश्च ॥ सेतुका
 मूषिकाश्चैवकुमारावाजवासिकाः ।
 महाराष्ट्रामाह्मिपकाः कलिङ्गाश्चै-
 वसर्वशः ॥ आभीराः सह-
 चैषीकाश्चाटव्याश्चवराण्ये । पु-
 लिन्दाविन्ध्यमालिया वैदर्भादण्ड-
 कैः सह ॥ पौरिकामौलिकाश्चैव
 अश्मकाभोगवर्द्धनाः । तैलिकाः
 कुन्तलाश्चन्ध्राउद्दिदानालकारकाः
 ॥ दक्षिणाच्यास्त्रिवेदेशा० अपरा

भारतवर्षः

न्तान्निबोधमे । सौपरिका : कालनदादुष्वास्तालीयकै : सह । कारस्करलोहजङ्घावागेयाराजभद्रका : । तोसला : कोशलाश्वैवचैपुराविदिशास्तथा ॥ तुषारास्तुम्बराश्वैवपाटवोनैषधै : सह । पुलिन्दाश्चमुशीलाश्चरूपमांस्तामसै : सह ॥ तथाकुरुमिनचैवसर्वेचैवकरस्कराः । नासिकाख्याश्चैवान्येथैवान्तरनर्मदा : । मारुकच्छा : समाह्वयाः सर्वेसारस्वतै : सह । कच्छीयाश्चसुराष्ट्राश्चावन्त्याश्वार्बुदै : सह ॥ इत्येतेऽपरास्ताश्चशुविन्ध्यनिवासिनः । मलजाश्वकरूपाश्चमेकलाशोत्कलै : सह ॥ उत्तमर्णादशाणाश्चभोजा : किष्किन्धकै : सह । अनूपास्तुगिडकेराश्चवीरहोत्राश्चबन्नाय : ॥ एतेजमपदा : सर्वे विन्ध्यपृष्ठनिवासिनः ॥ अतोदेशान्प्रवक्ष्यामिपर्वताश्रयिण्यथे ॥ निर्हाराहंसमार्गाश्चकुपथास्तङ्गणा : खशा : । कुत्सा : प्रावर्णाश्चैवऊर्णाद्वर्वाः सह । सङ्गुका : ॥ त्रिगतामालवाभैवकिरातास्तामसै : सह । कृतश्चेतादिकश्चाश्चतुर्युगकृतोविधिः ॥ एतत्तुभारतवर्षश्चतुः संस्थानसंस्थितम् । दक्षिणे परतोऽस्यपूर्वेष्वचमहोदधिः ॥ हिमवानुत्तरेणास्यकार्मुकस्ययथागुणः । तदेतद्भारतं

भारती

वर्षसर्वबीजं द्विजोत्तम ॥ देवस्वममरेशत्वं देवत्वमर्त्यं तातथा । मृगपश्वम्बरचरायोनीस्तदत्सरोस्रपाः ॥ स्यावराशाश्चसर्वेषामतीव्रह्यन्शुभशुभै : । प्रयान्तिकर्मभूर्त्तन्नान्यलीकेषुविद्यते । देवानामपि विप्रर्षेसदेवैषमनोरथः ॥ अपिमानुषमाप्स्यामीदेवत्वात्प्रच्युताः क्षितौ । मनुष्याः कुर्वतेतत्तुयन्नशक्यं सुरासुरैः ॥ स्वकर्मनिगडयस्तुः स्वकर्मक्षपणोत्सुकैः । नकिञ्चित्क्रियते कर्मसुखलेषोपहंहितैः ॥ इतिश्रीमार्कण्डेयपुराणे भारतखण्डवर्णनं नामाध्यायः ॥

भारतिः । पुं० दशनामसञ्चासिनां मध्ये सञ्चासि विशे ॥ यथा । नानाशास्त्रेषु यो विज्ञो नानाकर्मविशारदः । स देष्टे देवीभावेन भावयेद्यो हि चावलाम् । स एव भारतिर्बीरोमहाज्ञानी जितेन्द्रिय इति ॥

भारती । स्त्री० वचने । सरस्वत्याम् । अर्थपरिज्ञानफलाहि भारती गरुडो धिनिपक्षि विशे । भार० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥ ब्राह्मणमोषधौ ॥ नाव्यवृत्तिप्रभेदे ॥ शृङ्गारेकीशिकी बीरेसात्वत्पारभटोपुनः । रसेरौद्रे च बीभत्सवृत्तिः सर्वत्र भारती । भारतीवृत्तिस्तु संस्कृता प्रायोबाग्व्यापारो नराश्रयः ॥ विभर्ति । बुभुज

भारवि :

भृमृदृशियञीत्यतच् । ततः प्रच्चा
दाणि० डीप् ॥

भारहाजः । पुं० बृहस्पतिं गुञ्जे ।
व्याघ्राटास्यविहङ्गमे द्रोणाचार्यं ॥
ऋषिविशेषे ॥ मङ्गलयहे ॥ भारद्वा
जश्च गोत्रापत्यम् । विदाद्यञ् ॥
अगस्त्यमुनी ॥

भारहाजी । स्त्री० वनकापास्याम् ।
भरद्वाजश्च मुनीरियम् । तेननिर्मि
तत्त्वात् । तस्यैदमित्यण् । डीप् ॥

भारभूतिः । पुं० पुण्यस्थानविशेषे ॥
भारभृतीभवेङ्गुतिरिति भागवतम् ॥

भारयः । पुं० भरद्वाजपत्निणि ॥

भारयष्टिः । स्त्री० उभयतोवङ्गशिक्ये
स्त्ववाह्येकाष्ठे । विहङ्गिकाया
म् ॥ भारयष्टिः ॥

भारवम् । न० ज्यायाम् । गुणे ॥

भारवाहः । त्रि० भारिके ॥ भारंवह
ति । वह० । कर्मण्यण् ॥

भारवाहकः । त्रि० भारवहनकर्त्त-
रि ॥ भारम् वहति । वह० । गवु-
ल् ॥ भारस्ववाहकोवा ॥

भारवाहणः । त्रि० उष्ट्रादीभारवाह
के ॥ वह्ण्यन्तात्कर्त्तरि ल्युट् । भा
रम्यान्नादेर्वाहनः । वाहनमाहिता
दितिणस्त्वम् ॥

भारवाहो । पुं० ध्रुव्ये ॥

भारवाही । स्त्री० नौल्याम् ॥

भारविः । पुं० किरातार्जुनीयका-

भारी

व्यकर्त्तरिकविशेषे । शतलुम्पे
वृत्तिविकासद्वेषः ।

भारवृक्षः । पुं० काञ्चीनामकगंधद्र-
व्ये ॥

भारशृङ्गः । पुं० रुक्मनामकहरिणजा
ती । वारैसिंगा० इ० भा० ॥

भारहरः । पुं० भारिके ॥ हरति । ह
ञ् । अच् । भारस्यहरः ॥

भारहारः । पुं० भारिके ॥ भारं हर-
ति । हञ् । कर्मण्यण् ॥

भाराक्रान्तः । त्रि० भारवाहे ॥ भारे
णश्चाक्रान्तः ॥

भाराक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिवृत्तिप्रभे
दे ॥ भाराक्रान्तामभनरसलागुरुः
श्रुतिषड्ढयैः ॥ यथा । भाराक्रा-
न्तामभतनुरियंगिरौन्द्रविधारणा
त्० कम्पंधत्तश्चमजलकणांतथापरिमु
ञ्चति । इत्यावृणवन्जयतिजसद्-
स्वनाकुलवत्तवीमंश्लेषेत्यंस्मरविल
सितं विलोक्यगुरुं हरिः ॥

भारिकः । पुं० भारवाहे ॥ भारोक्ति
वाद्यत्वेनास्य । अतद्वनिठनार्थिति
ठन् ॥

भारिः । पुं० सिंहे ॥

भारिटः । पुं० पक्षिविशेषे । श्यामव
टके । शैश्वरे । कणभक्षके ॥

भारी । पुं० भारवाहके ॥ त्रि० भारपी
डिते ॥ भारयुक्ते ॥ भारीऽस्त्यस्य०
अस्मिन्वा । इति ॥

भार्य्य :

भारौडी । स्त्री० भारवाहिकायाम् ॥
भार्गवः । पुं० गर्जे । मतङ्गजे ॥ ध
न्विनि । धानुष्के ॥ शुक्राचार्ये-
॥ परशुरामे ॥ भृगोरपत्यम् । ऋ-
ष्यण् । बहुत्वे० तस्य अत्रिभृगुकुत्स
वमिष्ठगोतमाङ्गिरोभ्यथेति० लुकि०
भृगवः ॥

भार्गवाः । पुं० भू० भारतवर्षमध्ये
प्राच्यदेशान्तर्गतदेशविशेषे ॥

भार्गवप्रियः । पुं० हीरके ॥ शुक्रा-
धिष्ठातृदेवताकत्वात् ॥

भार्गवी । स्त्री० पार्वत्याम् ॥ श्रियि ॥
कृष्णादूर्वायाम् ॥ श्वे तदूर्वायाम् ॥
नद्यन्तरे । भृगोरिधम् । तस्यै दमि
न्यण्० डीप् ॥

भार्गी० । स्त्री० ब्राह्मण्यष्टिकायाम् ।
फञ्ज्याम् । भारङ्गी० इ० भा० ॥ य
था । भार्गी रूक्षाकटुस्निक्तारुच्यो
ष्णापाचनीलघुः । दीपनीतुवरागुल्म
रक्तनन्नाशयेद्भ्रुवम् । शोथकास-
कफश्लामपीनसज्वरमारुतान् ॥ भ
र्जनम् । भस्जपाके । घञ् । भस्जो
रोपधयोरमन्यतरणाम्० इतिरमाग
मः । चजोरितिकुत्वम् ॥ भृजोभ
र्जनेवा । घञ् । भार्गी स्थस्याः ।
ज्योत्स्नादिभ्यउपसङ्ख्यानमित्य
ण् । डीप् ॥

भार्वाजी । स्त्री० वनाकार्पास्याम् ॥

भार्य्यः । त्रि० भरणीये ॥ भृ० डु० भृ

भालाङ्कः :

अ० वा । ख्यत् ॥

भार्य्या । स्त्री० जायायाम् । द्वितीया
याम् । पाणिगृहीत्याम् ॥ साभार्या
याप्रियं व्रूयात् सपुत्रोयस्तुजीवति
। सजीवतिगुणोयस्यधर्मोयस्यसजी-
वति । गुणधर्मविहीनोयोनिष्फलं
तस्यजीवनम् ॥ भ्रातुर्ज्येष्ठस्यभार्या
यागुरुपत्न्यनुजस्यसा । यवीयसस्तुया
भार्यास्तुषाज्येष्ठस्यसास्तृता ॥ भ
याकान्त्याचार्या ॥ भर्तुयोग्या ।
डु० भृञ्० भृभर्त्सनेवा । ऋहलोर्ष्यं
त् । टाप् ॥

भार्याटः । पुं० अन्यार्थस्वस्त्रीदा
तरि ॥

भार्याटिकः । पुं० स्त्रीजिते ॥ हरिणा
न्तरे ॥ मुनिभेदे ॥

भार्यापती । पुं० सङ्कोक्त्याजायाप
त्योः । दम्पत्योः ॥ भार्याचपति
स्यतौ । राजदन्तादिः । निच्यद्विव
चनान्तोयम् ॥

भार्यारुः । पुं० शैलविशेषे ॥ सृगप्र
भेदे । क्रौडयापरभार्यायांपुत्रोत्पाद
के ॥

भालम् । न० महसि । तंजसि ॥
ललाटे ॥

भालदर्शनम् । न० सिंदूरि ॥

भालहृक् । पुं० शिवे । भाललोच
ने ॥

भालाङ्कः । पुं० करपत्रे । कृकचे

भाव :

॥ शाकविशेषे ॥ रोहितमत्प्ये
॥ महालक्षणसम्पन्नपुरुषे ॥ कच्छ
पे ॥ हरे ॥

भालुकः । पुं० कृत्वे । अच्छभस्त्रे ।
-भस्त्रके ॥ भलते । भलहिंसायाम् ।
बाहुलकादुः । संज्ञायाम् । प्र
ज्ञाद्यञ् ॥

भालुकः । पुं० भालुके ॥ भलते ।
भलपरिभाषणादौ । उलूकादिच्वा
त्साधुः । प्रज्ञाद्यञ् ॥

भास्त्रवेयः । पुं० इन्द्रद्युम्ननामनि
कृष्यन्तरे ॥ भस्त्रवेरपत्यम् । भास्त्र
विः । तस्यापत्यम् । शुभादेराकृ
तिगणत्वात्० टक् ॥

भास्त्रुकः । पुं० भस्त्रुके ॥)

भास्त्रुकः । पुं०)

भावः । पुं० सत्तायाम् । सत्त्वै ॥
परमार्थसत्तारूपे ॥ स्वभावे ॥ मान
सधर्मे ॥ उपसनीपायसाधके ।।
सचोक्तः श्रीमहानिर्वाणतन्त्रे ।
पशुवीरदिव्यभावादेवतामन्त्रसिद्धिदा
इति ॥ तत्रापि । पशुभावः कलौ
नास्तिदिव्यभावोपिदुर्लभः । वीर
साधनकर्माणिप्रत्यक्षाणिकलौयुगे
इति ॥ अपिच । शृणुभाष्यं
देविदिव्यवीरपशुक्रमात् । दिव्यस्तु
देववत्प्रायोवीरश्चोद्धतमानसः ॥
सत्यत्रेतावपर्यन्तदिव्यभावविनि
र्णयः । चेतावपर्यन्तवीरभा

भावः

वद्वतौरितम् ॥ मद्यमत्स्यंतया
मांसमुद्रामैथुनमेवच । शशान
साधनंभट्टेचितासाधनमेवच ।
एतत्तैकथितं सर्वदिव्यवीरमतंप्रि
ये ॥ दिव्यवीरमतं नास्तिकलिकाले
सुलोचन इतिकालीविलासतन्त्रम्
॥ अभिप्राये ॥ आत्मनि ॥ चैष्टाया
म् ॥ प्रकृतिजन्यबोधविषये प्रका
रे ॥ क्रियायाम् ॥ लीलायाम् ॥
पदार्थे ॥ विभूतौ ॥ नाव्योक्त्या
विदुषि । बुधे ॥ अन्तौ ॥ मानस
बिकारे । रत्यादौ ॥ योनी ॥ उप
देशे ॥ शृङ्गारादिकारणे ॥ शब्द
प्रवृत्तिहेतौ ॥ गौरविते ॥ अभिन
यान्तरे ॥ धात्वर्थे ॥ संसारे ॥
भवने । भावनायाम् । चिन्तने ॥
सद्भावे ॥ परमार्थतत्त्वाग्रहणरूपे प्रेम्
णि ॥ भक्ता । अनुरागे ॥ तत्तादा
त्म्ये ॥ भू० विभाषायद्बुद्धयत्र०
भवतेष्वंति० काशिकावचनात् ॥
॥ भावयतिकरोतिरसान् । भावय
ति० परिभावयतिवा । पचाद्यच्
॥ भवनंवा । श्रिणीभुवोनुपेतिघञ्
वा ॥ भावावुद्दिगुणाधर्मज्ञानवैराग्य
भूतयः । सात्त्विकाव्यस्ययेनैते
रागमुत्सृज्यतामसाः ॥ धर्मज्ञान
वैराग्यैश्वर्याख्या बुद्दिगुणाः ॥
भाव संज्ञया विज्ञेयाः ।
एतच्चमोतत्त्विकावीह्वयाः । व्यत्यये

भावः

न० रागमुत्सृज्यवेराग्यविवर्जिता
 स्तामसाः । अधर्मान्ज्ञानैश्वर्यरूपाः ०
 अवेराग्यलक्षणस्तुभावीराजसद्व्यर्थः
 । धर्मादिभिरन्विताबुद्धिस्तदन्वितं
 सूक्ष्मशरीरमित्युक्तम् । भावयन्तिय
 तोलिङ्गतेनभावाद्भूतिसमृताः ॥
 सवसात्त्विकादिभेदात्त्रिविधः ।
 तत्र० सात्त्विकः शमदमादिरूपः
 राजसोर्धर्षदर्पादिरूपः ० शोकमो
 हादिरूपस्तुतामसः । वाङ्मयाध्यात्मि
 कभेदाद्द्विविधश्चयथासाध्यसाधनत
 यास्थितोवाङ्मयः । मुखदुःखंज्ञानंरागश्च
 ख्येवमाकारश्चाध्यात्मिकः ॥ विभावः
 स्यायिसंज्ञश्चसानुभावीयसात्त्व
 कः । व्यभिचारीतिपञ्चैतेभावभे
 दाः प्रकीर्त्तिताः । अष्टमवत्सरे
 ॥ बहुद्वीरास्तथागाभीधान्यञ्चबलव
 त्तरम् । जायन्तेसर्वशस्यानिभावे
 वर्षेवरानने ॥ ८ नवग्रहाणांशयना
 दिहादशचेष्टामुत्तन्वादित्वाद्दशमु
 स्त्रीणांयौवनकालेखभाजाष्टाविंश
 त्यलङ्कारन्तर्गतांगजप्रथमालङ्कारे ॥
 यथा । यौवनेसत्त्वजास्तासामष्टावि
 शतिसङ्ख्यकाः ॥ अलङ्कारा
 स्तत्रभावहावहेलास्त्रयोङ्गजाः । तत्र
 भावोयथा । निर्विकारात्मकेचि
 त्तेभावःप्रथमविक्रिया । जन्मतःप्र
 प्रभृतिनिर्विकारेमनसि० उह, इमा
 चोपिरोभावः । यथा । सण्घमुर

भावना

भिकालः सण्घमलयानिलः । सैवे
 यमवलाकिन्तुमनोन्यदिवदृश्यतद्
 ति ॥ प्रतिक्षणपरिणामिनःसर्वेभा
 वाऋतेचिच्छक्तेः ॥
 भावकः । पुं० भावे । मानसविकारे ॥
 चि० सत्ताश्रये ॥
 भावकरणम् । न० अभिप्रायस्यसूचने ॥
 तत्रभावज्ञः । चि० अभिप्रायज्ञे ॥
 भावतः । चि० भवदीये । भावत्के ॥
 भवतोऽयम् । भवतष्ठक्छसावित्यत्र
 वृडादित्यनुवृत्तेः शतन्तादणोव ॥
 भावत्कः । त्रि० भवदीये ॥ भवतामय
 म् । भवतष्ठक्छसाविति ० ठक् ।
 इमुमुक्तान्तात्कः ॥
 भावनः । पुं० परमेश्वरे ॥ सर्वेषांभो
 कृणांफलानिभावयतिउत्पादयती
 तिव्याख्यानात् भवतेष्यन्तात्त्वु
 ट् ॥ न० कल्पने ॥ भावनायाम् ॥
 भावनस्तुननाध्यानेपर्यालोचेऽधिवा
 सने ॥ भव्ये । चाल्ता इ० गी०
 दे० भा० प्र० फलविशेषे ॥
 भावना स्त्री० ध्याने ॥ पर्यालोचे ॥
 अधिवासने ॥ कल्पनावाम् ॥ सं
 स्कारे ॥ भावनानामभवितुर्भवानु
 कूलोभावयितुर्व्यापारविशेषः सा
 द्विधा । शब्दभवना० । अर्थभावना
 चेति ॥ भाव्यस्यविषयान्तरपरिहारि
 णचेतसिपुनःपुनर्निवेशनं । निदि
 ध्यासनात्मिकायांविजातीयप्रत्यया

भावना

नन्तरितसजातीयप्रत्ययप्रबाहुरूपा
 याम् ॥ भावनातिङ्प्रत्ययवाच्येति
 मीमांसकाः ॥ उत्पादनाय ॥ ०
 उत्पत्त्यर्थाद्भवतेर्णान्तात् ० युच्
 त्रिविधाभावनायथा । त्रिविधाभा
 वनाविप्रबिष्वमे तन्नितोधमे ।
 ह्यास्याकर्मसंज्ञाच तथाचैवेभया-
 त्मिका ॥ ब्रह्मभावात्मिकाह्ये का क
 र्मभावात्मिकापरा । उभयात्मिकात
 थैवान्यात्रिविधाभावभावना ॥ सन
 न्दनादयोब्रह्मभावभावनयायुताः ।
 कर्मभावनयाचान्ये देवाद्याः स्याव
 राश्वराः ॥ हिरण्यगर्भादिषु च ब्रह्म
 कर्मात्मिकाद्विधा । बोधाधिकार
 युक्ते पुबिद्यतेभावभावना ॥ इति
 विष्णुपुराणे ६ अंशे ७ अध्यायः ॥ त्रि
 विधभावनाश्रयजीवात्मकत्वात्तदु
 पचारेणत्रिविधाभावनेत्युच्यते । एत
 दिहरेः स्थूलरूपम् । अतः पररु
 पप्राप्त्युपायत्वात् ० तत्रप्रथमं मनः
 सन्धार्यमितिभावः । भावनानाम
 ज्ञानविशेषजावासना । तांत्रिविधा
 मपिसंज्ञामादिशति ० ब्रह्मः स्येति ।
 तामेवविषयत्रैबिध्येनबिबिनक्ति ०
 ब्रह्मभावनात्मिकेति ॥ । भावभाव-
 ना ० भावोवस्तु ० तद्विषयाभावनात्रि
 विधा । तत्रत्रयं ब्रह्मैवभावयामः ।
 वयंकर्मैवकर्मः । वयन्तूभयमिदम
 नुसन्दध्मद्वयै बत्रिविधाभावना ।

भावानुगा

भावनायुक्तान्जीवानुदाहरति ० सन
 न्दनादयद्वृत्तिद्वाभ्याम् । इतितटी
 का ॥
 भावबोधकः । पं० अनुभावे ॥ भाव
 स्यरत्यादेर्बोधकः सूचकोगुणः क्रि
 यादिरनुभावः । अनुभाव्यतेप्रती
 तियोग्यतांनीयतेरत्यादिरनेनेति ०
 अनुभावः । घञ् ॥ तवरतेरनुभावाः
 लोचनचातुर्यभूक्षेपादयः । हासश्च
 कपोलाकुंचनाः ० नासोत्फुल्लनाद-
 योऽनुभावाः ० एमन्यवानुमन्तव्यम् ।
 भावरूपम् । न० दृश्ये ॥
 भाववृत्तः । पं० ब्रह्मणि ॥ भावः स
 टिः ० तत्रवृत्तः प्रवृत्तः ॥
 भाववृत्तिः । स्त्री० घटाद्याकारवृत्ती ।
 भावशुद्धिः । स्त्री० अन्तःकरणशुद्धी ॥
 कलिकल्पपयुक्तानां सर्वदास्थिरच-
 तसाम् । निद्रालस्य प्रसक्तानां
 भावशुद्धिः कथं भवेत् इति महानि
 र्वाणतत्रं ॥
 भावसंशुद्धिः । स्त्री० हृदयस्य कामक्रो
 धलोभादिमलनिवृत्ती पुनरशुद्
 ध्युत्पादराहित्येन साम्यत्वेन विशि
 ष्टायाम् ॥ परैः सहव्यवहारकाले
 मायाराहित्ये ॥
 भावसरोरुहम् । न० हृदयकमले ॥
 भावाटः । पं० भावके ॥ साधुनिवेश
 ॥ कामुके ॥ नटे ॥
 भावानुगा । स्त्री० छायायाम् ॥

भाषी

भावार्थः । पुं० सत्तारूपे । परमार्थे ।
भावालौना । स्त्री० छायायाम् ।

भाववः । त्रि० विष्वक्वातरि ॥ भावः
न० अवति । अव० । कर्मण्यण् ॥

भाववबोधः । पुं० अभिप्रायपरिज्ञा-
ने ॥ यथा । भाववबोधविहितान
दुनोतिदोषइति ॥

भाविकम् । न० अलङ्कारविशेषे ॥ यथा
। प्रत्यक्षाद्भवज्ञावाः क्रियन्तं भूत
भाविनः । तद्भाविकम् ॥ भूताश्च
भाविनश्चेतिद्वन्द्वः । भावः
कवेरभिप्रायोऽस्तीति० भाविकम्
। उदाहरणम् । आसीदञ्जनमन्त्रे
तिपश्यामितवलोचने । भाविभूष-
णसम्भारंसाक्षात्कर्षितवाक्कतिम् ॥
अत्रार्थं भूतस्य० द्वितीयेभाविनोद-
र्शनम् ॥

भावितः । त्रि० वासिते । संस्कृते ।
याहितहिङ्खादिगन्धे व्यञ्जनादौ
॥ प्राप्ते ॥ चिन्तिते ॥ भावितस्म ।
भूप्राप्तौ । आधृष्टाद्वेतिवाणिजन्तः
। क्तः ॥ भुवोवकल्कनइतिण्यन्ता-
त्० क्तोर्वा ॥ संपादितेशब्दे ॥

भावितत्वम् । न० संस्कृतत्वे ॥

भाषितात्मा । त्रि० शुद्धचित्ते ॥

भाषितम् । न० त्रैलोक्ये ॥ भवति ।

भू० । भूवादिगृभ्योणिचल् ॥

भाषी । त्रि० भविष्यति ॥ भविष्यत्का-

ले । वर्त्तमानप्रागभावप्रतियोग्य-

भाषा

त्यक्तिके ॥ भू० । भुवर्षति० वृनि-
र्णित् ॥ भवितुंयोग्ये ॥

भाविनी । स्त्री० नारीविशेषे ॥ भावः
शृङ्गारचेष्टाविशेषोविद्यतेऽस्याः ।
अतद्वनिः । डीप् ॥ वर्त्तमानप्रा-
गभावप्रतियोगिन्याम् ॥

भावुकः । पुं० नाय्योक्त्याभगिनीप-
तौ ॥ न० भविके । कल्याणे । म-
ङ्गले । शुभे ॥ शीलम् । भूप्राप्तौ ।
लषपतपदेच्युक्त् ॥ त्रि० मङ्गल-
वति ॥ रसविशेषभावनाचतुरे ।
उत्पत्तिशीले । भवनाश्रये ॥ भवति
यः । कर्त्तरि० उक्त् ॥

भाव्यम् । त्रि० कार्ये ॥ विभावनीये ॥
भदितव्ये ॥ भवति । भू० । वाहु-
लकात्कर्त्तरिण्यत् । यथा । कृत-
स्यकरणं नास्तिदैवाधिष्ठितकर्मणः
। भाषीत्यवश्यं यद्भाव्यं तत्रब्रह्माप्य-
वाधकः ॥ इति ॥ न० अंश्चभवि-
तव्ये ॥ ओरावश्यके । इतिण्यत् ॥
साध्ये ॥ भावयतीतिभवतेर्ण्यन्ता-
त्कर्मणिण्यत् ॥

भाषणम् । न० कथने ॥ यथा । सं-
लापीभाषणमिति ॥ भाषव्यक्तायां
वाचि । ल्युट् ॥ नम्लेच्छाशुच्यधा-
र्मिकैः सहसम्भाषेत ॥

भाषा । स्त्री० व्याहारे । उक्ती । वच-
ने ॥ भाष्यते प्रयोज्यप्रयोजकवृद्ध-
व्यवहारेणप्रयुज्यते । भाष० । गु-

भाषा

रोश्चेत्यप्रत्ययः । टाप् । शास्त्रीया
 ष्टादशभाषायथा । संस्कृता १ प्राकृता
 २ उदीची ३ महाराष्ट्री ४ मागधी
 ५ मिश्राई मागधी ६ शकाभीरो ७
 ग्रवन्ती ८ द्राविडी ९ ओड्डीया १०
 पाश्चात्या ११ प्राच्यः १२ बाल्लिका
 १३ रन्तिका १४ दक्षिणात्या १५
 पैशाची १६ चावन्ती १७ शौरसे
 नी १८ । एतासां लक्षणोदाहरणा
 निप्राकृतलङ्के श्वरव्याकरणे द्रष्टव्या
 नि ॥ अथभाषाविभागः । पुरुषा
 णामनीचानां संस्कृतं स्थात्कृता
 त्मनाम् । शौरसेनीप्रयोक्तव्याताट्ट
 शीनाञ्चयोषिताम् ॥ आसामेवतु
 गाथामु महाराष्ट्रीं प्रयोजयेत् ।
 अत्रोक्तामागधीभाषा राजान्तः पु
 रचारिणाम् । चैटानां राजपुत्रा
 णांश्चैठिनां चार्द्धमागधी । प्राच्या
 विदूषकादीनां धूर्तानां स्याद्वन्तिका
 ॥ योधनगरिकादीनां दक्षिणात्या
 हिदीव्यताम् । शकाराणां शकादी
 नां शकाराणां सम्प्रयोजयेत् । बाल्
 हाकभाषादिव्यानां द्राविडीद्रविडा
 दिषु । आभीरेषु तथाभीरीचाण्डा
 लीपुक्कसादिषु ॥ आभीरीशावरो
 चापिकाष्ठपत्रोपजीविषु ॥ तथैवा
 झारकारादीपैशाचीस्थात्पिशाच
 वाक् । चैटीनामप्यनीचाना
 मपि स्याच्चौरसेनिका ॥

भाषा

बालानां षण्डकानां च नीचग्रहत्रिचा
 रिणाम् । उन्मत्तानामातुराणां सैव
 स्यात्संस्कृतं क्वचित् ॥ ऐश्वर्येण
 प्रमत्तस्यदारिद्र्योपस्कृतस्य च भिन्न
 बन्धवरादीनां प्राकृतं सम्प्रयोजयेत् ॥
 संस्कृतं सम्प्रयोक्तव्यं लिङ्गिनीषूत्तमा
 मुच । देवीमन्त्रिमुतावेष्ट्यास्त्रपिकै
 श्वित्तथोदितम् ॥ यद्देशं नीचपात्र
 न्तु तद्देशं तस्य भाषितम् । कार्यतश्चो
 त्तमादीनां कार्यभाषाविपर्ययः ॥
 योषित् सखीशालवेष्ट्याकितवाप्सर
 सांतया । वैदग्ध्यार्थं प्रदातव्यं सं
 स्कृतञ्चान्तरान्तरा ॥ एषामुदाह
 रणान्याकरिषु बोद्धव्यानि । भाषाल
 क्षणानि भाषार्णवे ॥ इति साहित्य
 दर्पणे ६ परिच्छेदः ॥ संस्कृतं प्रा
 कृतं भूतभाषाऽपभ्रंशिकागिरः । ना
 टकेनियताः शस्ताएताभाषारसाव
 हाः ॥ भाषाविभाषाभेदेन प्राकृतन्तु
 चतुर्दश । मागध्यवन्तिका प्राच्या शौ
 रसेन्यर्द्धमागधी ॥ बाल्लोकादक्षि
 णात्याचभाषाः सप्तचप्राकृते ॥ ॥ श
 काराभीरचाण्डालश्वरद्रविडीद्र
 जाः । वनीकसीविजातीनां विभाषाः
 सप्तकीर्तिताः ॥ कैकेयीशौरसेनी
 चकाञ्चीपाञ्चलमागधी । द्राविडीपा
 पाञ्चदेशीचभूतभाषाप्रकीर्तिताः ॥
 ॥ वैदर्भीमागधीनाटीकाम्बोजीचोप
 नाभगरी । पाञ्चालीषडपभ्रंशभाषा

भाषितम्

स्युर्देशभेदतः ॥ इतिसङ्गीतदामोद
रः ॥ आसामुदाहरणं मुरारिरनर्घराघ
वे० भवभूतेरुत्तरचरिते० कालिदा
सस्याभिज्ञानशाकुन्तलेऽथलोकनी
यम् ॥

भाषापादः । पुं० चतुष्पाद्व्यवहारा
न्तर्गतप्रथमपादे ॥ तस्यलक्षणं यथा ।
अर्थवद्बर्भसंयुक्तं परिपूर्णमनाकुलम्
। साध्यवद्वाचकपदंप्रकृतार्थानुव
न्धितम् ॥ प्रसिद्धमविरुद्धञ्च निश्चि
तंसाधनक्षमम् । संचिपंनिखिला
र्थञ्चदेशकालाविरोधितम् ॥ वर्षर्तुमा
सपक्षाहोवेलादेशप्रदेशवत् । स्थाना
वसथसाध्याख्या जाल्याकारवयोर्युत
म् ॥ साध्यप्रमाणसङ्ख्यावदात्म
प्रत्यर्थिनामच । परात्मपूर्वजानेक
राजनामभिरङ्कितम् ॥ क्षमालि
ङ्गात्मपीडावत्कथिताहर्तृदायकम्
। यदावेदयतेराज्ञेतापेक्ष्यभिधीयते
॥ इतिमिताक्षरा ॥ अथविवरणं
भाषाशब्दे कल्पद्रुमेद्रष्टव्यम् ॥

भाषितम् । न० वचने । वचसि ॥
यथा । आचारः कुलमाख्यातिव
पुराख्यातिभोजनम् । सन्ततिः पु
ण्यमाख्यातिदेशमाख्याति भाषित
मिति ॥ भाषणम् । भाष० । भावे
क्तः ॥ त्रि० कथिते । उक्ते । अ-
भिहिते ॥ भाष्यतेस्म । भाषेः कर्म
णिक्तः ॥

भासनं

भाष्यम् । न० चूय्याम् ॥ सूत्रोक्तार्थ
प्रपञ्चके । सूत्रानुकारिभिर्वाक्यैः
सूत्रार्थस्य स्वपदानाञ्चीपवर्णनपरे०
ग्रन्थविशेषे ॥ तथाचभरतः । सूत्रा
र्थोवर्ण्यतेयत्रपदैः सूत्रानुसाम्भिः
। स्वपदानिचवर्ण्यतेभाष्यंभाष्यवि-
दोविदुरिति ॥ त्रि० कथनीये ॥

भाष्यकारः । पुं० श्रीशङ्कराचार्ये ॥
महाभाष्यकर्त्तरिमुनी । गोर्नदीये
। पतञ्जली । चूर्णिकृति ॥ अहञ्चभा
ष्यकारश्चकुशायीयधियावुभौ । नैव
शब्दाम्बुधिः पारंकिमन्ये जडबुद्ध
यः ॥ भाष्यं करोति । डुकृञ् ।
कर्मस्थण् ॥

भाष्यकृत् । पुं० भाष्यकारे ॥

भाः । स्त्री० प्रभायाम् । दीप्तौ ॥
प्रभावे ॥ मयूखे ॥ इच्छायाम् ॥
भासते । भासदीप्तौ । भाजभासति
क्विप् । भाः० भासौ० भासः ॥

भासः । पुं० प्रभायाम् ॥ विहगविशि
षे । शकुन्ते । गृध्रे ॥ कुक्कुटे ॥
गोष्ठे ॥ व्याप्यव्यापकतादिप्रतिभा
से ॥

भासनम् । न० दीप्तौ ॥ प्रकाशने ॥
स्वतस्तावदिदं गतचित्तञ्जडोभयात्म
कंभासते । यद्यपिशब्दस्पर्शादिजडव
स्तुभासनायैवेन्द्रियाणिसृष्टानितया
पिचैतन्यस्य० चित्तगतव्यवहारस्य०
उपादानतयाचैतन्य पूर्वकमेवजडं

भास्कर :

भासते । तथासति । पञ्चाङ्गा
ससमानस्यजडस्यप्रथमतोभः समानं
चैतन्यमेवशास्त्रं रूपमितिनि
श्लिष्य० जडमुपेक्षन्चिन्मात्रं चित्तं वा
सथेदितिजीवन्मृत्तिप्रकरणम् ॥
भासन्तः । पुं० भासपक्षिणि । शकुन्ते
॥ सूर्ये ॥ भे । नक्षत्रे ॥ चन्द्रे ॥
त्रि० रम्ये । सुन्दराकारे ॥ भासते ।
भास० । तृभूवृद्धिवसिभासिसाधोति
भक्षित् ॥
भासन्तो । स्त्री० नक्षत्रे ॥ डीष ॥
भासमानः । त्रि० प्रकाशमाने ॥
भासितः । त्रि० प्रकाशिते ॥
भासुः । पुं० सूर्ये ॥
भासुरः । पुं० स्फटिके । वीरे ॥
प्रमाणनिरपेक्षतयैवभासनशीले ।
आत्मनि ॥ न० कुष्ठौषधे ॥ त्रि०
भासनशीले । दीप्तियुक्ते ॥ भासते
तच्छीलः । भास० । भङ्गभासमि
दोषरच् ॥
भासुरपुष्पा । स्त्री० वृद्धिकाल्या
म् ॥
भास्करः । पुं० आदित्ये । प्रभाकरे
॥ यथा । सदायजन्तियज्ञेनसदा
दानं ददन्ति च । सदाचशयुभक्षा
स्ते निश्चयेऽर्चन्तिभास्करमितिभ
विष्यपुराणम् । अग्नी । वङ्गी ॥
भाः करोति । दिग्गभिभेतिटः
। कस्कादित्वात्सः । तेनविसर्ज

भिक्षा

नीयजिह्वामूलौयौसकारस्यनभवतः
वीरे । अर्कबृक्षे ॥ न० सुव
र्णे ॥
भास्करक्षेत्रम् । न० प्रयागे ॥
भास्करप्रियः । पुं० पद्मरागमणौ । च
त्री० इतिकेचित् ॥
भास्करेष्टा । स्त्री० आदित्यभक्ताया
म् ॥
भास्मानः । त्रि० भस्ममये ॥ भस्मनो
विकारः । अण् । अन्नितिप्रकृति
भाषान्नस्तद्धितइतिटिलोपोन ॥
भास्वान् । पुं० सूर्ये ॥ अर्कबृक्षे ॥
दीप्तौ । प्रभायाम् ॥ भासः सन्त्य
स्य । तदस्यास्तीतिमतुप् ॥ त्रि०
भास्वरे । दीप्तिविशिष्टे । प्रकाश
वति ॥
भास्वरः । पुं० दिने ॥ न० कुष्ठौष
धी । कृठ० इ० भा० ॥ त्रि० प्रका
शवति । भासनशीले ॥ भासते ।
तच्छीलः । भासदीप्तौ । स्थे शभा
सपिसकसोवरच् ॥
भिः सटा । स्त्री० भिस्मटायाम् ॥
भिक्षा । स्त्री० भृती ॥ याञ्जायाम् । अर्य
नायाम् ॥ सेवायाम् ॥ भिक्षितवस्तुनि ॥
अत्रयासमात्राभवेद्भिर्क्षितिशातात-
पः । सम्भवेत्त्वधिकमपिदेयमिति०
भिक्षाश्चभिन्नवेद्याद्विधिवद्भक्ष्या
रिणे ० इत्यत्रकुल्लूकभट्टः ॥ यदैव
यतिब्रह्मचारिणोरुपस्थितिसदैव०

भिक्षाशित्वम्

। भिक्षादानं कर्तव्यम् । यथोक्तं न
रसिंहपुराणे । भिक्षाश्च भिक्षवेद-
द्यात्परिव्राट् ब्रह्मचारिणे । कल्पि
तादन्नादुद्धृत्यसव्यञ्जनयुतादपि ।
अकृतवैश्वदेवतु भिक्षौ च गृहमागते
। उद्धृत्यवैश्वदेवार्थं भिक्षां दत्त्वा वि-
सर्जयेत् इति ॥ पाखण्डानुपक्रम्य-
ब्रह्मपुराणे तेभ्यो देयं गृहाद्बहिरित्य
भिहितम् । भिक्षया लक्ष्यते चर्याप-
रियह विवर्जिता । किम्भोग्यं परि
गृह्णीयात्सर्वभोग्येषु दीपदक्-
गात्रयात्रामात्रहेतुभिक्षान्नादिव्य-
तिरिक्तसर्वभोग्यत्यागो भिक्षाशब्दे
न लक्ष्यत इत्यर्थः । इयञ्च चर्या वि-
वेकिनामतिमुलभेत्याह । किम्भो-
ग्यमिति ॥ यथाहुः । भिक्षाहारो-
निराहारो भिक्षानैव प्रतिग्रहः । अ-
सतो वासतो वापि सोमपानं दिनेदि-
ने ॥ भिक्षा प्राणश्चरचार्यकन्याशीत
निवारिणी । अचलाकेशवे भक्तिर्वि-
भवैः किम्प्रयोजनम् ॥ भिक्षणम्-
भिक्ष्यतेऽनया वा । भिक्षुभिक्षायां-
लाभेऽलोभश्च । गुरोर्द्यत्यः । टाप् ॥

भिक्षाकः । पुं० भिक्षुके ॥

भिक्षाकी । स्त्री० भिक्षुक्याम् ॥

भिक्षाचरः । पुं० स्त्री० भिक्षुके ॥

भिक्षाटनम् । न० भिक्षार्थगमने ॥

भिक्षाशित्वम् । न० पैशुन्ये ॥

भिक्षाशी । स्त्री० भिक्षुके ॥

भिक्षुः

भिक्षुः । पुं० ब्रह्मचार्याद्याश्चतुष्ट
यान्तर्गतचतुर्थाश्रमे ॥ आश्रमशब्दो
यंधर्मिपरो धर्मपरश्च । तत्पर्यायाः ।
परिव्राट् । कर्मन्दी । पाराशरी ।
मस्करी । इति ॥ तस्य धर्मायथा । भिं-
क्षोर्धर्मप्रवक्ष्यामितन्निबोधतसत्तमा
। वनाद्गृहाद्वा कृत्वे षिं सर्ववेदस
दक्षिणाम् ॥ प्राजापत्यांतदन्ती तु-
अग्निमारोप्यचात्मनि । सर्वभूत-
हितः शान्तस्त्रिदण्डीसकमण्डलुः
॥ सारामंपरित्यज्य भिक्षार्थी ग्राम
माश्रयेत् । अप्रमत्तश्चरेद्भैक्षसाया
ङ्गनातिलक्षितः । रहिते भिक्षुके
र्यामियात्रामात्रमलोलुपः । भवेत्प
रमहंसो वा एकदण्डीयमादिकृत् ॥
सिद्धयोगस्य जन्देहममृतत्वमिहा-
प्रुयात् ॥ योगमभ्यस्यमितभुक्परां
सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ दातातिथिप्रियो
ज्ञानी गृहीश्राद्धेऽपि मुच्यते । इति गा
रुडे १०३ अध्यायः ॥ अपि च । च-
तुर्थश्चाश्रमी भिक्षोः प्रोच्यते यो मनी-
षिभिः । तस्य स्वरूपंगदतो ममश्रो-
तुं नृपार्हसि ॥ पुत्रद्रव्यकलत्रेषु च्य-
क्तस्त्रे हो नराधिप । चतुर्थमाश्रमस्था
नंगच्छे त्रिद्वृतमत्सरः ॥ चैवर्षि-
कांस्थजेत्सर्वानारम्भानवनीपते ।
मित्रादिषु समीपैश्चः समस्तेष्वेव
जन्तुषु ॥ जरायुजाण्डजादीनां वा-
ङ्मनः कर्मभिः क्वचित् । युक्तः

भिन्नः

कुर्वीत नद्रोहं सर्वं सङ्गांश्च वज्जये-
त् ॥ एकरात्रस्थितिर्गानेपङ्करात्रस्थि-
तिः पुरे तथा तिष्ठेद्यथा प्रीतिर्ह
प्रोशानास्य जायते ॥ प्राणयात्रानिमि-
त्तञ्च व्यंगारे भुक्तवज्जने काले प्रश-
स्तवर्णानां भिन्नार्थं पर्य्यष्टे दृग्गहान्-
॥ कामः क्रोधस्तथादर्पमोहलोभा-
दयश्च ये । तांस्तु दीषान्परित्यज्य परि-
ब्राण निर्ममो भवेत् ॥ अभयं सर्वं
सत्त्वं भ्योदत्वायश्चरते मुनिः । नत-
स्य सर्वं भूतेभ्यो भयमुच्यते क्वचित् ॥
कृत्वाग्निहोत्रं स्वशरीरसंस्थं शरीर-
मग्निञ्च मुखे जुहोति । विप्रस्तु भैक्षी पर-
तैर्ह विभिश्चिताग्निना सव्रजति स्म लो-
कान् ॥ सोक्षाश्रमं यश्चरते यथोक्तं शु-
चिः सुसङ्कल्पितबुद्धियुक्तिः । अनिन्धनं
ज्योतिरिषप्रशान्तं सव्रजलोकांश्रय-
ति द्विजातिः ॥ इति विष्णुपुराणे
३ अंशे ६ अध्यायः ॥ अपिच
। चतुर्विधा भिन्नवस्तुकुटी चरवहूद-
कौ । हंसः परमहंसश्च योयः प-
श्चात् स उत्तमः ॥ एको भिन्नयु-
थोक्तः स्याद्द्वौ वैवमिथुनं स्मृत-
म् । त्रयो ग्रामः समाख्यातजर्धु-
न्नुनगरायते ॥ नगरं नहिकर्त्त-
व्यं ग्रामो वा मिथुनं तथा । राजादि-
वार्त्तादिषु स्याद्भिन्नावार्त्तापरस्परम्-
इति स्मृतिः ॥ पुनश्च । अजिह्वः
पण्डकः पंगुरभ्योवधिरण्वच ।

भित्तिः

मुग्धश्च मुच्यते भिन्नः । षड्भिरैतैर्न
संशयः ॥ अत्रत्याजिह्वादिपदव्या-
ख्यानं यथा स्थाने दृष्टव्यम् ॥ अपि-
च । ननिन्दानस्तुतिं कुर्यान् न क-
श्चिन्मर्मणि सृशेत् ॥ नातिव्याधि-
र्भवेत् तद्वत् सर्वं वैवसमो भवेत् ।
नसम्भाषेत् स्त्रियं काञ्चित् पूर्वदृ-
ष्टाञ्च न स्मरेत् । कथाञ्च वर्जयेत्
तासां न पश्येत् क्लिखितामपि ॥ इति ॥
भिन्नणशीलः । भिन्नयाज्ञायाम् ।
सनाशं सभिन्नजः ॥ बुद्धभिन्न-
के ॥ श्रावणीक्षुपे ॥ कोकिलाक्षे ॥
भिन्नकः । त्रि० याचके । अर्थिनि ॥
भिन्नमङ्गाटी । स्त्री० चीवरं ॥
भिण्डः । पुं० भिण्डाक्षुपे ॥)
भिण्डकः । पुं०)
भिण्डा । स्त्री० शाकक्षुपविशेषे ।
तत्फलैश्च । क्षेचसम्भवे । मुशाके
। करपर्णे । वृत्तबीजे भिण्डी०
० इ० भा० ॥ भिण्डील्लोणायाहि-
णी च तथा रुचिकरा स्मृता ॥
भिण्डीतकः । पुं० भिण्डायाम् ॥
भित्तम् । न० खण्डे ॥ भिद्यते स्म ।
भिदिर्विदारणे । क्तः । भित्तं श-
कलमिति निष्ठातकारणनत्वाभावो-
निपात्यते । यथा । भित्तं तिष्ठति
० खण्डमित्यर्थः ॥
भित्तिः । स्त्री० कुण्ठे । कांथ० कांथ०
कन्ध० भीत् ० इ० भा० ॥ भिद्य

भिदु :

ते । भिदिर्० । क्तान् ॥ प्रदेशे
॥ प्रशस्ते ॥ मतल्लिकोद्घमिश्राः
स्युः प्रकाण्डस्थालभित्तयद्वृत्तिगण
रत्नमहोदधिः ॥

भित्तिवा । स्त्री० भित्तौ ॥ पल्लिकाया
म् । पल्ल्याम् ॥ भिनत्ति० भि
द्यतेवा । भिदिर्० । क्तान्भित्तिल
तिभ्यः क्तिदिति० तिक्रान् ॥

भित्तिचौरः पुं० चौरविशेषे । कुडा
च्छेदिनि । सौधचौर० इ० भा०
भित्तिपातनः पुं० महामूपके । घूं
स० इ० भा० ॥

भिदु । स्त्री० प्रभेदे ॥ भिनत्तिभिदिर्
० । तच्छीलादिषु० अन्यतोपिदृ
श्यतद्वृत्तिक्रिप् ॥ त्रि० भेदकर्त्त
रि ॥

भिदकः । पुं० खड्गे ॥ न० वज्र ॥
भिदा । स्त्री० भेदे ॥ वस्त्रादेर्विदारणे
। विदरे । स्फुटने । फाडा० फटा
० फाडना० इ० भा० ॥ भेदन
म् । भिदिर्० । भिदाद्यङ् । टाप्
॥ धन्याके ॥

भिदिः । पुं० वज्र ॥ भिनत्ति । भि
दिर्० । कृगृगृपृकुटिभिदिक्किदि
भ्यश्चेति० इ० सचकित् ॥

भिदिरम् । न० वज्र ॥ भिनत्ति । मि
दिर्० । इषिमदौल्यादिनाकिरच् ॥

भिदुः । पुं० पवी ॥ वज्र ॥ भिनत्ति ॥
भिदिर्० । पृभिदिव्यधीतिकुः ॥

भिन्नः

भिदुरम् । न० कुलिशे वज्र ॥ भिन
त्ति । भिदिर्० । विदिविदिक्किदे
कुरच् ॥ न० ज्ञचष्टचे ॥ त्रि० मि
श्रे ॥

भिदेलिमः । त्रि० भेत्तव्ये ॥ भिद्यते
० कर्मणिभिदेः केलिमर ॥

भिद्यः । पुं० नदे ॥ भिनत्तिकूलम् । भि
दिर्० । भिद्योद्ध्यौनदे० इति०
तजपवादः कर्त्तरिक्वप्निपात्यते ॥

भिद्रम् । न० शतधारे । वज्र ॥ भिन
त्ति । भिदिर्० स्फायोतञ्चीत्यदि
नारक् ॥

भिन्दिः स्त्री० कृपाणिकायाम् ॥ भि
न्दति । भिदिञ्चवयवे । सर्वधातुभ्य
इन् ॥

भिन्दिपालः । पुं० क्षीपणीये । सृगे ॥
गोफणा० इ० ॥ भिभिन्दिपा
लयति । पालरक्षणे । कर्मण्यण्

भिन्नः । त्रि० भेदविशिष्टे । दारिते । भे
दिते । खण्डितावयवे । अन्यत्रसङ्
गते ॥ फुल्ले ॥ विद्धे ॥ भिद्यतेस्म ॥

भिदिर्० । क्तः । रदाभ्यानिष्ठातो

नः पूर्वस्यचद्वृत्ति० दकारतकारयो
र्नौ ॥ न० अन्यार्थवचने । पुं० न०

क्षतरोगविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा ।

शक्तिकुन्ते षु खड्गाग्रविषाणै राश

योहतः । यत्किञ्चित् प्रसवेत्त

दिधिभिन्नमित्यमिधीयते ॥ आश

यः कोष्ठः ॥

भिन्नतरु :

भिन्नकः । पुं० चपणे । बौद्धे । त्रि०
ईषद्वित्रे ॥ अनन्तस्यन्तगतौक्तादि
तिकन् ॥

भिन्नगात्रिका । स्त्री० कर्कटीविशेषे ।
फूट० इ० भा० ॥ भिन्नगात्रमभ्याः
भिन्नदर्शी । त्रि० अज्ञे । कुतार्किके ।
अविद्यामोहितात्मानः पुरुषाभि
न्नदर्शिनः ॥ भिन्नद्रष्टुंशीलयस्य
। णिनिः ॥

भिन्नधीः । त्रि० भ्रंसितमतौ ॥

भिन्नभिन्नात्मा । पुं० चणके ॥

भिन्नयोजनी । स्त्री० पाषाणभेदवृत्ते ॥

भिन्नार्थकः । त्रि० अन्यस्मिन् ॥ भि
न्नार्थकाचन्यतरणकत्वान्यतरापि
द्वयत्वमरः ॥ भिन्नः अर्थीयस्यसः ॥

भिया । स्त्री० भये ॥ जिभीभये । भि
दाद्यङ्ङिद्वयङ् । टाप् ॥

भिरिण्टिका । स्त्री० प्रवेतगुञ्जायाम् ॥

भिन्नः । पुं० स्त्री चण्डजास्यन्तरे । भील

इ० भा० ॥ यथाह । ईमचन्द्रः ।

मालाभिन्नाकिरातास्यसर्वेपिस्त्रेच्छ

जातयः इति ॥ सचब्राह्मणकन्यायां

तीबराज्यातः । यथा । पुलिन्द

मेइभिन्नास्यपुत्रोमल्लश्चाधवकः । कु

न्दकारोडीखलोवामृतपोहस्तिपस्त

था ॥ एतेवैतीबराज्याताः कन्या

यांब्राह्मणस्यचेतिप० पद्धतिः ॥

भिन्नगवी । स्त्री० गवय्याम् ॥

भिन्नतरुः । पुं० लोभ्रे ॥

भिन्नटा

भिन्नी । स्त्री० लोभ्रे ॥

भिषक्पाशः । पुं० निन्द्यवैद्ये ॥

कुत्सितोभिषक् । याप्ये पाशप् ।

भिषक्प्रिया । स्त्री० गुडूच्याम् ॥

भिषक्जितम् । न० औषधे ॥

भिषग्भद्रा । स्त्री० भद्रदन्तिकायाम् ॥

भिषङ्माता । स्त्री० वासके ॥

भिषक् । पुं० वैद्ये ॥ हेतौलिङ्गेप्रश

मनेरोमाषामपुनर्भवे । ज्ञानंचतु

विधयस्यसराजार्हीभिषक्तमः ॥

दण्डनीयोयथा । अत्रातौषधमन्त्र

स्तुयश्चव्याधिरतस्त्ववित् । रोगिभ्यो

ऽर्थसमादत्ते सदण्डाश्चौरवद्भिषक् ॥

भिषजोन्नस्याभोज्यत्वयथा । शूद्रा

न्नब्राह्मणोभुक्त्वातथारङ्गावतारिणः

। चिकित्सकस्यक्रूरस्यतथास्त्रीमृग-

जीविनाम् ॥ शौण्डिकान्नसूति

कोन्नभुक्त्वामासंभ्रतीभवेत् । ब्र-

तीयावकेन । तत्रधेनुद्वयमितिप्राय

श्चित्तविवेकः ॥ अपिच । यूयंचि

कित्सकस्यान्नं पुंशल्यास्त्वन्नमिन्द्रिय

म् । विष्ठावाहं, विकस्यान्नंशस्त्विक्र

यिणोमलम् ॥ इतिमानवे ४ अध्या

यः ॥ भिषज्यति । भिषज् रुग्जये

। कण्डादिः । द्विप् ॥ विभेतिवा

। जिभी० । भियः पुगप्रस्वस्ये ल्य

जिः ॥

भिन्नटा । स्त्री० दग्धिकायाम् दग्धा

न्ने ॥ भिन्नांटीकते । टीकृगतौ ।

भीमकर्मा

अन्य भ्योपौतिडः । ड्यापोरितिद्व
स्वः ॥

भिस्मा । स्त्री० अत्रे । ओदने । भक्ते ॥
वभस्ति । भसदीप्तौ । वाहुलकात्मः
कन्दसिवहुलमितीत्वम् । ब्राह्मण
भिस्मि तिभाष्यप्रयोगाल्लोकेपि ॥ य
हा । भेदनम् । भित् । सम्पदादि
त्वात्क्विप् । भिदंस्यति । षोअन्त
कर्भणि । आतोनुपेतिक् । पृषो
दरादिः ॥

भिस्मागडम् । न० शालूके । भसीड०
इ० भा० प्र० कन्दे ॥

भीः । स्त्री० भये ॥ त्रिभीभये । सम्प
दादित्वात्क्विप् ॥

भीतम् । न० भये त्रि० भययुक्ते ॥ त्रि
भेति । त्रिभी० क्तः ० ॥

भीतभीतः । त्रि० अतिशयेनभीते ।
भीतप्रकारे ॥

भीतिः । स्त्री० भये ॥ त्रिभीभये ।
हिन ॥ कर्म ॥

भीमः । पुं० अस्त्रवेतसे ॥ शिवे ॥
पीठविशेषे ॥ यथा । भीमेश्वरोभी

मपीठे शिवाभीमेश्वरीतथेत्यागमः

॥ सर्वसम्प्रतिपन्नपराक्रमेपाण्डुतन

ये । वृकोदरे ॥ त्रि० भयहेतौ । घो

रे ॥ भवानके ॥ विभक्त्यस्मात् । भी

मादयोऽप्रादाने० भियः षुग्वेति

मक् ॥

भीमकर्मा । पुं० भीमसेने ॥ भीमं०

भीमसेनः

हिडम्बवधादिरूपकर्मास्थ ॥

भीमनादः । पुं० सिंहे ॥

भीमनिर्द्वादः । पुं० राक्षसान्तरे ॥

भीमपूर्वजः । पुं० भीमायजे । युधि
ष्ठिरे ॥

भीमरथः । पुं० तामसमनुवंशजाता
मुरविशेषे ॥ हरिणाकूर्मरूपेणहतो
भीमरथोऽमुरइतिगारुडं गयामाहा
त्स्ये ८६ ऽध्यायः ॥

भीमरथी । स्त्री० जनानारावस्याविशे
षे ॥ यथा । वैद्यकेसप्तसप्ततिकेवर्षे
सप्तमेमासिसप्तमी । रात्रिर्भीमरथी
नामनराणामतिदुस्तरा ॥ नराणां
दुरितक्रमेतिचपाठः ॥ तामतीत्यन
रोयोसौ दिनानि यानिजीवति ।
क्रतुभिस्तानितुल्यानिसुवर्णशतदक्षि
णैः ॥ गतिः प्रदक्षिणंविष्णोर्जल्प
नंमन्त्रभाषणम् । ध्यानंनिद्रासुधा
चान्भीमरथ्याः फलश्रुतिः ॥ न
दीविशेषे ॥

भीमविक्रान्तः । पुं० करिमाचले ।

सिंहे ॥ भीमद्यासौविक्रान्तः ॥

त्रि० भयानकविक्रमवति ॥

भीमशासनः । पुं० यसे ॥ भीमंशास
नंयक्ष ॥

भीमसेनः । पुं० मध्यमपाण्डवे । भी

मोहकोदरे ॥ कर्पूरप्रभेदे । भीम

सेभीकपूरइतिभाषा । यथा । यो

तासोभीमसेनस्तदनुशितकरः शङ्क

भीरुक :

रावाससंज्ञः । पांशुः पिञ्जोऽञ्ज
सारस्तदनुहिमयुताङ्गलुकाञ्जटिका
च । पश्चादस्यास्तुषारस्तदुपरिसहिमः
शीतलः पत्रिकाख्याकूर् रस्येतिभे
दागुणरसमहसावैसदृश्ये नदृश्याः ॥

भीमसुता । स्त्री० दमयन्ताम् ॥

भीमा । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ रोचनाच्च
गन्धद्रव्ये ॥ कशायाम् ॥

भीमाकाली । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥
भीमादेवी ।

भीमास्थानम् । न० तीर्थविशेषे ॥

भीमेश्वरी । स्त्री० भीमपीठस्थायाम् ॥

भीमैकादशी । स्त्री० माघशुक्लैकाद
श्याम् ॥ भैम्याम् ॥

भौरः । त्रि० भयदे ॥ भियंरति ।
रा । कः ॥

भीरुः । पुं० इक्षुप्रभेदे ॥ यथा । भी

रुः श्लेषकारः स्वादुरविदाहीगुरुः

स्मृतः इति ॥ व्याघ्रे ॥ शृगाले ॥

त्रि० आर्त्ते । कातरे ॥ भीरुके ।

चस्त्री । दरपोक्त० इ० भा० ॥ रणे

भीरोः स्वर्गाभावः ॥ विभेति ।

जिभीभये । भियः क्रुक्कुकनावि

ति०कुः ॥ स्त्री० भयशीलायाम् ।

वरयोषिति ॥ कण्टकार्याम् ॥ श-

तावर्याम् ॥ अजायाम् ॥ छाया

याम् ॥ स्त्रीमात्रे ॥

भीरुकः । पुं० इक्षुप्रभेदे । भौररी०

इ० दे० भा० प्र० ॥ वातपित्तप्रश

भीष्मजननी

मनोमधुरोरसपाकयोः । सुशीतोवृंह
शीबल्यः पौण्ड्रकोभीरुकस्तथा ॥

पेचके ॥ न० वने ॥ त्रि०

भयशीले । भीलुके । चस्त्री ॥ विभे

ति । जिभी० । क्रुकन् ॥

भीरुहृदयः । पुं० मृगे ॥

भीरुः । स्त्री० भयशीलायांयोषिति
॥ जडुतइत्युङ् ॥

भीलः । पुं० भिक्षे ॥ भियंलाति ।
ला० कः ॥

भीलभूषणा । स्त्री० गुञ्जायाम् ॥

भीलुकः । त्रि० भयप्रकृतिकेजने ।

चस्त्री ॥ विभेति । जिभी०

। भियः क्रुक्कुकनावितिक्रुक
न् ॥

भीषणः । पुं० भयानकरसि ॥ शल-

क्याम् ॥ कुन्दरुके ॥ कपोते ॥

हिमाले ॥ भैरवविशेषे ॥ त्रि०

गाढे ॥ दारुणे ॥ भीरुरसान्विते

॥ भीषयते । जिभी० । नन्द्यादि

त्वाल्ल्युः । भियोहेतुभयेषु गिति

पुक् ॥

भीष्मः । पुं० गाङ्गेये । पाण्डवानां

पितामहे ॥ रुद्रे ॥ राजसि ॥ भया

नकरसि ॥ त्रि० भयहेतौ । भयङ्क

रे ॥ विभेत्यस्मात् । जिभी० ।

भियः षुक्वेति० मक्० षुगागमश्च

भीष्मकः । पुं० रुक्मिण्याः पितरि ॥

भीष्मजननी । स्त्री० गङ्गायाम् ॥

भुक्ति :

भीष्मपञ्चकम् । न० कार्तिकशुक्लपक्षी
यैकादश्यादि पूर्णिमान्तपक्षतिथि
कर्तव्यव्रतविशेषे ॥

भीष्मरत्नम् । न० हिमालयोत्तरदेश
जातशुक्लवर्णप्रस्तरविशेषे । भीष्म
पाषाणे ॥

भीष्मसूः । स्त्री० गङ्गायाम् ॥ भीष्मं
सूते । षूङ् । क्तिप् ॥ शान्तनो-
र्महिषीभूत्वाभीष्मं सूतवतीयतः ।
तस्मात्सभीष्मसूः प्रोक्तागङ्गात्रै लो
क्यपावनी ॥

भीष्माष्टमी स्त्री० माघशुक्लाष्टम्याम् ॥
तत्रभीष्मस्यतर्पणं कर्तव्यम् ॥
भौसटम् । न० श्वेमान्तके ॥

भुक्तम् । न० भक्षणे ॥ चि० भक्षिते ।
खादिते । अभ्यवहृते । अशिते ॥

भुज्यतेस्मभुज० । क्तः भुक्ताब्राह्मणा
इत्यत्रतुभुक्तमेषामस्तीत्यकारोमत्व
र्थीयोनतुकर्त्तरिक्तः । सकर्मके
भ्यस्तस्यविधानाभावात् ॥ यद्बोत्तर
पदलोपोचद्रष्टव्यः । भुक्तान्नाभु
क्ताः । अत्रात्रस्यभुक्तत्वं ब्राह्मणे
षूपचर्यते ॥

भुक्तसमुज्जितः । चि० फेलायाम् ॥
पूर्वम्भुक्तम्० पश्चात्समुज्जितम्
। पूर्वकालैकेतिसमासः ॥

भुक्तिः । स्त्री० भोजने ॥ भोजनम् ।
भुजपालनाभ्यवहारयोः । स्त्रियां
क्तिन् ॥ भोगे ॥ यथा । भुक्तिस्त्रिपु

भुजगः

रुषीसिध्येदिति ॥

भुक्तिप्रदः । पुं० मुद्गे ॥ चि० भोगदा
तरि ॥

भुक्तोज्जितः । चि० फेलायाम् ॥
पूर्वम्भुक्तम्० पश्चादुज्जितम् । पूर्व
कालैकेतिसमासः ॥

भुजः । चि० रोगादिनाकुटिलीकृते
रुग्मे ॥ नम्ने ॥ भुज्यतेस्म । भुजो
कौटिल्ये । क्तः । चोदितश्चेति
नत्वम् ॥ भुजतिस्मवा । गत्यर्थेति
क्तः ॥

भुजः । पुं० स्त्री० करे ॥ वाही ॥
अस्यशुभाशुभलक्षणं यथा । कक्षाश्र
त्यदलाश्रैष्ठासुगन्धिन्यर्द्धरोमिका ।
अन्यथाअर्थहीनानामसौनिः स्वस्य
रोमशौ ॥ निर्मासौचैवभगनाल्यौश्च
ष्टौचषिपुलौभुजौ । आजानुलम्बि
नौवाङ्महत्तौपीनीनीनरेप्रखरे ॥ नि
खानारोमशौश्चस्त्रौश्चौकरिकरप्र
भौ । इति ॥ भुज्यतेऽनेन । भुज
पालनाभ्यवहारयोः । भुजन्युक्तौ
पाण्युपतापयोरितिसाधुः ॥ यद्वा
। भुजति । भुजकौटिल्ये । इगुप-
धेतिकः ॥ चतुष्कलेशेषगुरुसंज्ञा
याम् ॥ ० ॥ पुं० ॥

भुजकोटरः । पुं० कर्त्ते ॥

भुजगः । पुं० सर्पे ॥ भुजः सनगच्छ
ति । अन्यत्रापीतिउः ॥ भुजेनकौ
टिल्ये नगच्छतिवा ।

भुजङ्गप्रयातम्

भुजङ्गद्वारणः । पुं० गरुड ॥
 भुजङ्गभोगी । ० मयूरे ॥
 भुजङ्गराजः । पुं० शिषाहौ ॥ भुजङ्गा
 . नाराजा । टच् ॥
 भुजङ्गशिशुभृता । स्त्री० वृत्तीकृन्दः
 प्रभेदे ॥ भुजङ्गशिशुभृतानीमः ।
 यथा । हृदतटनिकटक्षीणीभुजङ्गशि
 शुभृतायासीत् । सुररिपुदलिते
 नायैव्रजजनसुखदासा ऽ भूत् ॥
 भुजङ्गान्तकः । पुं० गरुड ॥
 भुजङ्गभोजी । पुं० मयूरे ॥
 भुजङ्गाशनः । पुं० पक्षिसिंह ॥ गरु
 ड ॥ भुजङ्गान्प्रयाति । अश० ।
 ल्युः । भुजङ्गाशनंयस्यवा ॥
 भुजङ्गः । पुं० अहौ । सर्पे ॥ पिङ्
 गे ॥ भुजङ्गनकीटिल्ये नगच्छति ।
 गर्भेः सुपिखच् । खञ्जडिद्वावाच्य
 इतिडित्वपच् टिलोपः ॥ सीस
 के ।
 भुजङ्गवातिनी । स्त्री० सर्पाच्याम् ।
 ज्जुत्कार्याम् । कङ्कालिका० इ०
 गी० दे० भा० ॥
 भुजङ्गजिह्वा । स्त्री० महासमङ्गायाम्
 ॥ सर्परसनायाम् ॥
 भुजङ्गप्रयातम् । न० जगतीकृन्दः
 प्रभेदे ॥ भुजङ्गप्रयातं चतुर्भिर्यका
 रैः ॥ यथा । सदाराम्भजञ्जाति
 भृत्योविहायस्मैतं हृदं जीवितं लि
 प्तमानः । मयाक्लेशितः कालिमे

भुजङ्गसङ्गता

त्वं कुरुत्वं भुजङ्गप्रयातं द्रुतं द्वाग
 राव ॥
 भुजङ्गभुक् । पुं० मयूरे ॥ भुजङ्गं
 भुङ्क्ते । भुज० । क्तिप् ॥ गरु
 ड ॥
 भुजङ्गभोजी । पुं० राजसर्पे ।
 भुजङ्गमः । पुं० सर्पे । भुजङ्गनकी
 टिल्ये नगच्छति । गर्भेः सुपिवा
 च्यइतिखच् । खञ्जडिद्वावाच्यइति
 डिदभावे टिलोपाभावः ॥ न०
 सीसके ॥
 भुजङ्गलता । स्त्री० नागवल्क्या
 म् ॥
 भुजङ्गविजृम्भितम् । न० उत्कृति
 कृन्दः प्रभेदे ॥ वस्त्रिशाश्वैश्च दो
 पितं ममतनयुगलसज्जगै ० भुजङ्
 गविजृम्भितम् ॥ यथा । हेलोदश्च
 न्यञ्चत्पादप्रकटविकटनटनभरोर
 णत्करतालकश्चारुप्रेङ्गञ्चुडावर्हः
 श्रुतितरलनवकिशलयतरङ्गितहा
 र धृक् । अस्यन्नागस्त्रीभिर्भक्त्या
 मुकुलितकरः मलयुगं कृतस्तुतिर
 च्युतः पायान्नाशश्चिन्दन्कालि
 न्दीहृदकृतनिजवसतिवृहद्भुजङ्ग
 विजृम्भितम् ॥
 भुजङ्गसङ्गता । स्त्री० वृहतीकृन्दः
 प्रभेदे ॥ सजरैर्भुजङ्गसङ्गता ॥
 यथा । तरलातरङ्गरिङ्गितैर्य
 मुनाभुजङ्गसङ्गता । कथमेतिव-

भुज्य :

त्तरचारकञ्चपल : सदैवताहरि : ॥
भुजङ्गहा । पुं० श्रीकृष्णस्यन्दन
ध्वजे । गरुडे ॥

भुजङ्गानी । स्त्री० राक्षायाम् ॥ भुज
ङ्गान् चक्षति । अक्षव्याप्ती । कर्म
ण्यण् ॥ यद्वा । भुजङ्गोन्नियस्थाः ।
अक्षोदर्शनादिच्यच् । जातेरिति०
गौरादिच्वाहा० ङीष् । भुजङ्गशब्द
स्यभुजङ्गाक्षिसदृशेलक्षणा ॥

भुजङ्गाख्यः । पुं० नागकिसरे ॥

भुजशिरः । न० स्वस्थे ॥ भुजस्यशि
रः ॥

भुजा । स्त्री० वाह्यी ॥ करे ॥ भुजाष्टा
प् ॥

भुजाकण्ठः । पुं० काम्राङ्गुशिनस्ते ॥

भुजादलः । पुं० हस्ते ॥ भुजात्तरम्
न० क्रीडे ॥ भुजयोरत्तरम् ॥

भुजिः । पुं० वङ्गौ ॥ भुनक्ति० भुज्य
तेवा । भुज० । भुजेः क्विच्चेति०
इः ॥

भुजिष्यः । पुं० स्वतन्त्रे ॥ हस्तमूचे
दासे ॥ भुङ्क्ते० स्वाम्युष्किष्टम्०
भुज्यतेषा । भुज० । रुचिभुजिभ्यां
क्विष्यन् ॥

भुजिष्या । स्त्री० दास्याम् ॥ गणि
कायाम् ॥ टाप् ॥

भुज्यः । पुं० भोजने ॥ अग्नी ॥

भुनक्तिपालयतिसत्रीणिभूतानि ।

भुजङ्ग्भ्यांयुक्त्युक्तावितियुक्

भुवनकोषवित्

भोजनंवा ॥ भाजने ॥ ऋषिविशि
षे ॥

भुञ्जन् । चि० भोगकर्तारि । भुञ्जानि ॥
भुजे० लृटः शट् ॥

भुञ्जानः । चि० भुञ्जति । यथा चि
षुधामसुयद्भोज्यं भोक्तायश्च प्रकी
र्तितः । विद्वैतदुभयंयस्तुसभुञ्जानो
नलिप्यत इति । चिषुधामसुजाय
दादिषु ॥ भुजेः कर्त्तरि लटः शा
नच् ॥

भुरिक् । स्त्री० पृथिव्याम् । विभ
र्त्ति० भरति मनुष्यादीन् । भुभृ
ज् ॥ भृञ् उच्चेति० इच्प्रत्ययः

भुवनम् । न० सलिले । जले ॥ गग
ने । जने ॥ पिष्टपे । जगति ॥ भू
रादिसर्वलोके ॥ चतुर्दशभुवनानिय
था । भूर्भुवः स्वर्महर्षैवजनस्यतप
एवच । सत्यलोकश्चसप्तैतेलोकास्तु
परिकीर्त्तिताः । अतलंसुतलंचैव
वितलञ्चगभस्तिषत् । महातलंर
सातलंपातालंरुप्ररंस्मृतम् ॥ इ
ति ॥ भवन्त्यस्मिन्भूतानि० इति
भुवनमयंलोकः ॥ भूयते । भूप्राप्तौ ।
भूसूधुभस्जिभ्यश्छन्दसीतिक्व्यन् ॥
यद्वा । भवन्ति० उत्पद्यन्तेऽनेनक
रणेच्छुट् । सञ्जापूर्वकत्वाद्गुणा
भावः ॥

भुवनकोषः । पु० भूगोले ॥

भुवनकोषवित् चि० । चतुर्दशभुवना

भुवर्लीक :

निवस्तीनि० इतितात्पर्येणाभिज्ञे ॥
कल्पनामात्रमेतत् । तेषामदृष्टत्वा
त् । नचवचनेभ्यस्तद्दर्शनम् । ते
'सामिथोविप्रतिपत्तिदर्शनात् ।'

भुवनेश्वरः । पुं० एकाब्जरे ॥

भुवनेश्वरी । स्त्री० महाविद्याविशेषि।

सान्यावस्यमायोपाधिकब्रह्मरूपि-

स्थाम् ॥ मणिद्वीपाधिवासिन्याम् ॥

यथा । पाशाङ्कुशधराभीतिधरादेवी

चिदात्मिकाम् । बन्देसमन्दहसितां

मणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥ आयुध-

स्थानानिवामाधः करमारभ्यदक्षि

णाधः करपर्यन्तम् । तदुक्तं महास

म्नोहनतन्त्रे । दक्षिणेचाङ्कुशंदद्या-

हामेपाशंप्रदापयेत् । अग्रयंदक्षिणे

दद्याद्वरं वामेप्रदापयेदिति । दशप

टस्थामपिभुवनेशीघ्राने । दक्षेङ्कु-

शाभयेप्रोक्तेवामेपाशमयेष्टदामिति ॥

भुवन्युः । पुं० भानौ ॥ सूर्ये ॥ ज्व-

लने । वङ्गौ ॥ शशलाञ्छने । श-

शिनौ ॥ भवति । भू० । कन्युच्-

क्षिपेत्स्येति० चाहुवः कन्युच् ॥

भुवर्० । अ० अन्तरिक्षे । मगने ॥ प

ष्ठान्तरूपकमव्ययम् । भवति ।

भू० । भूरक्षिभ्यांकिदित्यसुन् । उ

वङ् ॥

भुवर्लीकः । पुं० भूरादिसप्तलोका-

न्तर्गत द्वितीयलोके ॥ यथा । भूमि

सूर्यान्तरंथञ्चसिद्धादिमुक्तिसिद्धितम् ।

भूकदम्बः

भुवर्लीकस्तुसोप्युक्तीद्वितीयोमुनिस

त्तम ॥ अपिच । तिथिलक्षोभुव-

र्लीकोध्रुवप्रान्तोमहीतलात् ॥ भूपृ

ष्ठादारभ्यध्रुवप्रान्तद्विति० ज्योतिष

क्रावलम्बनभूतध्रुवपर्यन्तपञ्चदशल

क्षोच्छायोभुवर्लीक इत्यर्थः ॥

भुविः । न० अर्ध्वी । समुद्रे ॥ भवन्त्य

स्मिन् । भू० । भुवः किदिति० इ

सन् ॥

भुशुण्डी । स्त्री० अस्त्रांतरे । अग्नि-य-

न्त्रे । यथा । उद्गीयोद्गीयचप्राप्यन

दन्तोदशकटका । क्रमतेचानता-

ङ्गीयासाभुशुण्डीनिगद्यते ॥

भू । अ० रसातले ॥

भूः । स्त्री० स्थानमात्रे ॥ एकाङ्गे ॥

व्याहृत्यन्तरे ॥ धरस्थाम् । भूमौ ॥

दृष्टात्मविजयव्ययान् नृपान् हसति

भूरियम् । अहोमांविजिगीषन्तिमृ

त्थोः क्रौडनकानराः ॥ भवति०

भवनंवा । भू० सप्तायाम् । कर्त्त

रिभावेवाक्तिप् ॥ भवन्त्यस्यांसर्व

मिच्छधिकरणेष्वहुलवचनाद्वाक्त्रिष

त्येके ॥ भवन्त्यस्याभूतानीत्यपा

दानेवाक्तिषित्येके ॥ उत्पत्तौ ॥

भूकः । पुं० न० काले ॥ द्विट्ठे ॥

अम्बकारे ॥ भवति ॥ भू० । सृष्टभृशु

षिमुषिभ्यः कक् ।

भूकदम्बः । पुं० अलम्बुषट्ठे । को

कसिम० इ० गौ० दे० भा० ॥

भूकम्प :

भूकदम्बक : । पुं० यवान्याम् ।
 भूकदम्बिका । स्त्री० महाश्रावणिका
 याम् ॥ मुण्डायाम् ॥
 भूकन्द : । पुं० महाश्रावणिकायाम् ॥
 भूकम्प : । पुं० उत्पातविशेषे ॥ स-
 यथा । यामक्रमाच्चभूकम्पोहिजादी
 माभनिष्टदः । अनिष्टदः चिती
 शानांसस्यथोरुभयोरपि ॥ इतिव
 शिष्टः ॥ यदाविजृम्भतेनन्तोमदाघृ
 र्णितलोचनः । तदाचलतिभूरेषा
 साद्रिद्वीपाब्धिकानना ॥ भुवः कम्पो
 भूकम्पः ॥ मेघेवृश्चिकभेगजः प्र-
 चलतिव्यासादिभिः कथ्यते चापे
 मीनकुलीरभेचवृषभेसस्य चलित्क-
 ष्कपः । यूकेकुम्भधरेमृगेन्द्रमिथुने-
 कन्यामृगेपन्नगस्तेषामेकतमोयदि
 प्रचलतिक्षीतदाकल्पते ॥ कच्छ
 पेमरणं च यमरणं चापिपन्नगे । सर्व
 चमुखदञ्चैवपृथिव्यां चलितेगजे ॥
 प्रथितनरेश्वरमरणं व्यसनान्याग्नेय
 मारुतयोः । चुङ्कयमतिवृष्टिभि
 रूपपौडान्तेजनाद्यापि ॥ त्रिचतु
 र्थपञ्चमदिनेमासेपक्षेत्रिपक्षके । भव
 तियदाभूकम्पः प्रधाननुपनाशनं कुरु
 ते । सचार्यभूमिजोत्पातविशेषः ॥ यथा
 । चरस्थिरभवंभौमंभूकम्पमपिभूमि
 जम् । जलाशयानां वैकृत्यं भौमं तद
 पिकीर्तितम् ॥ भौमं याप्यफलं च
 यंचिरेणपरिपच्यते ॥ अपिच । चि

भूकल :

तिकम्पमाहुरेके वृहदन्तर्जलनिधा
 सिसस्वकृतम् । भूभारखिन्नदिगा
 जविश्रामसमुद्भवंचान्ये ॥ अनिलो
 ऽनिलेननिहतः चितीपतन्सर्व-
 नकरीलान्ये । क्षिचित्त्वदृष्टकारित
 मिदमन्ये प्राहुराचार्याः ॥ गिरि
 भिः पुरासपक्षैर्वसुधाप्रपतद्भिरुत्प
 तद्भिश्च । आकम्पितापितामहमा
 हामरसदसिसत्रीडम् ॥ भगवन्नाम
 समैतत्त्वयाकृतं यदचलिततन्नतथा
 । क्रियतेऽचलैश्चलद्भिः शक्ताहं ना
 स्यखेदस्य ॥ तस्याः सगद्गिरं
 किञ्चित्स्फुरिताधरं विनतमीषत् ।
 साश्रुविलोचनमाननमवलोक्ष्यपिता
 महः प्राह ॥ मन्युं हरेन्द्रधाव्याः
 त्रिपकुलिशं शैलपक्षभङ्गाय । शक्रः क
 तमित्युक्त्वामाभैषीरितिष्वसुमतौ
 माह ॥ किन्त्वनिलदहनसुरपति
 वरुणाः सदसत्फलावबोधार्थम् ।
 प्राग्द्वित्रिचतुर्भांगेषु दिननिशोः क
 म्पयिष्यन्ति ॥ अतोविशेषोद्गृह्यो
 वाराणां सुविचक्षणैः ॥
 भूकर्वुदारः । पुं०) क्षुद्रश्रेष्ठान्तके ।
 भूकर्वुदारकः । पुं०) भूशैली । छोटा
 लसोडा० इ० भा० ॥ भूकर्वुदा
 रोमधुरः कृमिशूलापहः परम् ।
 वातप्रकोपनः किञ्चित्शीतलः
 स्वर्णमारकः ॥

भूकलः । पुं० दुर्विनीताश्च ॥

भूवर :

भूकश्यपः । पुं० वसुदेवि ।
भूकाकः । पुं० स्वल्पकङ्के । क्रौञ्चे ।
नीलकपीते ॥

भूकुम्भी । स्त्री० भूपटस्थाम् ॥
भूकुष्माण्डौ । स्त्री० विदार्याम् ॥
भूकेशः । पुं० शैवली ॥ वटे ॥
भूकेशा । स्त्री० राजस्थाम् ॥
भूकेशी । स्त्री० अबलाज्ज ॥
भूक्षित् । पुं० सूचीरोम्णि । शूकरे ॥
भूखर्जूरी । स्त्री० जुद्रखर्जूर्याम् ।
भूयुक्तायाम् ॥ भूखर्जूरौतुमधुरा
शिशिरादाहपित्तनुत् ॥

भूगरम् । न० विषे ॥
भूगर्भः । पुं० भगवति । भूर्गर्भे यस्य
भू सर्वभूताश्रयभूतागर्भइवान्तर्ब
तिनीचस्य भूसत्तागर्भेऽस्येतिवा ॥
भवभूतिनामनि० कवी ॥

भूगोलः । पुं० ज्योतिश्शास्त्रप्रसिद्धे
भूवनकोषे ॥ भोज्यं यथासर्वरसंवि
नाज्यं राज्यं यथाराज्यविर्वाजितञ्च ।
सभानभातीवमुवक्तृहीनागोलानभि
ज्ञोगणकस्तथैव ॥ वादीव्याकर
णं विनैवविदुषां धृष्टः प्रविष्टः सभांज
ल्पत्रल्पमतिः स्रग्धात्पटुवटुभूभ
ङ्गवक्रोक्तिभिः । ज्ञीतः सन्नपहा
समेतिगणकोगोलानभिस्तथाज्यो
तिर्वित् सदसिप्रगल्भगणकप्रश्नप्रप
ञ्चोक्तिभिः ॥

भूचरः । चि० भूमिचारिणि ॥

भूतकृत्

भूक्ताबम् । न० अंधकारे ॥ भुवः
छाया । छायावाहुस्थे० इति
क्रीवता ॥

भूजन्तुः । पुं० भूजगि ॥
भूजम्बूः । स्त्री० गोधूमे ॥ विककृत
फले ॥ भूमिजम्बूम् ॥

भूतः । पुं० देवयोनिविशिषे ॥ सच
अधोमुखोर्ध्वमुखादिपिशाचभेदोरु
द्रानुचरोवालग्रहः ॥ कुमारे ॥
कृष्णाचतुर्दश्याम् ॥ योगीन्द्रे ॥
शम्भोर्गणविषे शिषेपु । न० लमादौ ।
पृथिव्यप्ते जीवाख्याकाशेषु ॥ पि
शाचादौ ॥ जम्बू । युक्ते ।
न्याय्ये ॥ वस्तुतःवानुसरणे । चि०
उचिते ॥ प्राप्ते ॥ वित्ते ॥ ऋते
। सत्ये ॥ प्राणिनि ॥ कालविशिषे
। वृत्ते । अतीते । गते ॥ परमार्थे
॥ विद्यमानवस्तुनि ॥ अतीतोत्पत्तिके
। जाते ॥ समे ॥ उत्तरपदस्यएव
भूतशब्दः समार्थइतिशाब्दिकाः
। यथा पितृभूतः । देवभूतोयमि
ति पूर्वमपि विद्यमाने ॥ भवन
धर्मिणि ॥ भाव्यते स्म । भूप्राप्ती
। आधृषाद्वेतिणिजभावः पक्षे०
क्तः ॥ भूतिरस्यास्तिवा । अर्थआ
द्यच् ॥ अभवद्वा । भूवोगस्यर्थेति
० भूतार्थे कर्त्तरिक्तः ॥ अर्द्धर्षा
दिः ॥

भूतकृत् । पुं० धातरि । द्रुहिषे ।

भूतचतुर्दशी

भूतानि करोति । ड, कृञ् ।
 क्तिप् । तुक् ॥ रुद्रे ॥ भूतानि
 कृन्तति । छिनत्ति । कृतीर्छेदने
 । क्तिप् ॥ कृणोतिहिनस्तिवा ।
 कृञ् । क्तिप्, तुक् ॥ विष्णी ॥
 रजोगुणं समाश्रित्यविरिञ्चिरूपेण
 • भूतानिकरोतिइतितथा ॥

भूतकेशः । पुं० । लृणविशेषे । गो
 लीम्याम् । अल्पकेश्याम् ॥ भू
 तानांकेशवृष । भूतः केशीस्य
 वा ॥

भूतकेशी । स्त्री० । भूतकेशे ॥ शेषा
 लिकायाम् ॥ नीलसिन्दुवा
 री ॥

भूतक्रान्तिः । स्त्री० । भूतावेशे ॥

भूतगणः । पुं० । पृथिव्यादिपञ्चके ॥

भूतानां गणः ॥

भूतगम्या । स्त्री० । मुरानामनिगंधद्र
 व्ये ॥

भूतघामः । पुं० । देहेन्द्रियसङ्घा
 ताकारेणपरिणतेपृथिव्यादिभूत
 समुदाये ॥ सच० । जरायुजाण्डज
 स्वेदजोद्भिज्जभेदाच्चतुर्विधोभवति
 । भूतानांपृथिव्यादीनांघामः ॥

भूतघ्नः । पुं० । भूर्जवृक्षे ॥ उष्ट्रे ॥
 लशने ॥ चि० । भूतनाशके ॥

भूतघ्नी । स्त्री० । तुलस्याम् ॥ मुम्बित्ति
 कार्या ॥

भूतचतुर्दशी । स्त्री० । कार्तिककृष्णच

भूतपतिः

तुर्दश्याम् । यमचतुर्दश्याम् ॥
 भूतजटा । स्त्री० । जटामांस्याम् ॥
 गन्धमांस्याम् ॥

भूतत्वम् । न० । वर्तमानध्वंसप्रतियो
 गिसमयवृत्तित्वे ॥ बहिरिन्द्रियवृ
 षायोग्यविशेषगुणवत्त्वे ॥ पृथिव्या
 दयस्तुजातिविशेषाः ॥

भूतदर्शनम् । न० । परमार्थदर्श
 ने ॥

भूतद्रावो । पुं० । भूताङ्गुशृङ्गे ॥
 रक्तकरवीरे ॥

भूतद्रुमः । पुं० । श्लेषांतकवृक्षे ॥

भूतध्रुक् । पुं० । भूतानामपकारके ॥
 भूतानिद्रुच्छति । द्रुह० । सत्सृष्टि
 र्षतिक्रिप् ॥ भूतध्रुक्कोलभेत
 शम् ॥

भूतधात्री । स्त्री० । भूमौ ॥ भूतानां
 धात्री ।

भूतनाथः । पुं० । शिवे ॥ भूतानां
 नाथः ॥ भूतैर्जन्तुभिर्याच्यते०
 तानुपतापयति० तेभ्यश्चाशास्ते० ते
 षामभीष्टमितिवाभूतनाथः ॥

भूतनायिका । स्त्री० । दुर्गायाम् ॥

भूतनाशनः । पुं० । प्रवृत्तसर्पे ॥
 सर्पे । भस्मातके ॥ न० । रुद्राक्षे
 ॥ भूतान्नाशयति । षशब्ददर्शने
 ल्युट् ॥

भूतपतिः । पुं० । महादेवे ॥ भूतानां
 पतिः ॥

भूतयज्ञः

भूतपत्नी । स्त्री० तुलस्यः ॥
 भूतपुष्पः । पुं० श्योनाकवृक्षे ॥
 भूतपूर्णिमा । स्त्री० आश्विनपूर्णिमा
 याम् । शारदाम् । कीर्जागरायाम् ॥
 भूतपूर्वः । चि० अतिक्रान्ते ॥ पूर्वं
 भूतः । सुष्पुपेति समासः । भू-
 तपूर्वचरङ्कितिर्देशात्भूतशब्दस्यपू-
 र्वनिपातः ॥
 भूतप्रादुर्भावः । पुं० अतिक्रान्तोत्प-
 त्तौ ॥ भूतस्यप्रादुर्भावः ॥
 भूतभावनः । षुं० सर्वभूतपितरि ।
 ईश्वरे । भूतानिभावयतिजनय-
 ति० प्रापयतिवा । भवतेस्यन्ताद्
 युच् ॥
 भूतभृत् । पुं० विष्णौ ॥ भूतानि
 विभक्तिं धारयति० पोषयतिवा० ।
 ड्भृञ् । क्तिप् । तुक् ॥
 भूतभैरवः । पुं० भैरवविशेषे ॥ शी-
 तज्वरापह्चूर्णविशेषे ॥ यथा । ए-
 लाजातिफलव्योषधिफलाजीरकंघ-
 नः । सविडङ्गसितायुक्तंचूर्णशी-
 तज्वरापहमिति ॥
 भूतमात्रा । स्त्री० शब्दादिषु ॥ पृथि-
 व्यादिषुविषयेषु ॥
 भूतमारी । स्त्री० चीडानामनिगंध-
 द्रव्ये ॥
 भूतयज्ञः । पुं० पञ्चमहायज्ञान्तर्ग-
 तवलिवैश्वदेवकर्मणिभूतभ्योवलि-

भूतसञ्चारिणी

हरणे ॥
 भूतयोनिः । पुं० परमात्मनि ॥ भू-
 तानांयोनिः ॥
 भूतलिका । स्त्री० पृक्कायाम् ॥
 भूतवासः । पुं० कलिद्रुमे ॥ भूता-
 नांवासाः । भूतानांवासासोस्मिन्वा ॥
 भूतविक्रिया । स्त्री० अपस्माररोगे ॥
 भूतवित् । पुं० लौकायतिके ॥ सच
 पृथिव्यग्नेजोवायवस्तत्त्वानि०तानि-
 चस्वारिभूतानिजगत्कारणानीति
 कल्पयति ॥
 भूतविद्या । स्त्री० भूततन्त्रे ॥ यथा ।
 भूतविद्यानाम० देवासुरगन्धर्वयक्ष
 रक्षः पिष्टपिशाचनागग्रहाद्युपसृ-
 ष्टचेतसां शान्तिकर्मवलिहरणादि
 यज्ञोपशमनार्थमिति सुश्रुतः ॥
 भूतवृक्षः । पुं० शाखोटवृक्षे । श्योना
 कवृक्षे ॥ कलिवृक्षे ॥
 भूतवृक्षकः । पुं० शाखोटे ॥ बहुवार
 के लसोडा० इ० भा० ॥
 भूतवेशी । स्त्री० श्वेतशेफालिकायाम्
 श्वेतसुरसायाम् । श्वेतन्यबारी०
 इ० भा० ॥ भूतानिबिभ्रन्ति । वि-
 शप्रवेशने । कर्मण्यम् ॥
 भूतब्रह्मा । पुं० देवली ॥
 भूतसञ्चारः । पुं० भूतोन्मादरोगे ।
 भूतक्रान्तौ । ग्रहागमे ॥
 भूतसञ्चारिणी । स्त्री० कृष्णचतुर्द-
 श्याम् ।

भूतात्मा

भूतसञ्चारी । पुं० दावानली ॥
 भूतसर्गः । पुं० भूतसृष्टी । देवासुरभे
 देनभूतानांसृष्टी ॥ यथा । ब्राह्मणः
 प्रजापतीयस्यसौम्येन्द्रस्यैवच ।
 गाम्भवीष्यदंकीविरोरुषः पैशाचमा
 नुषाः ॥ स्यावरः पाशबीमार्गः
 सर्पः शाकुनिकस्तथा । चतुर्दशवि
 धोऽष्टौषभूतसर्गः प्रकीर्तितः ॥
 भूतसारः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥
 भूतसृष्ट । पुं० ब्रह्मणि ॥
 भूतहन्त्री । स्त्री० बंध्याकर्कोटक्याम् ।
 नीलदूर्वायाम् ॥
 भूतहरः । पुं० गुग्गुली ॥
 भूतहारि । न० देवदारुणि ॥
 भूता । स्त्री० कृष्णचतुर्दश्याम् ॥ य-
 था । स्कान्दे । ब्रह्माण्डोदरमध्ये
 तुर्यानितीर्थानिसन्तिवै । पूजिता
 निभवन्तीहभूतायांपारयेकृते ॥ अ
 पिच । शिवरात्रिब्रतेभूताकामवि-
 हांविबर्जयेत् ॥
 भूताङ्गुष्ठः । पुं० गौ० दे० खनाम्ना
 प्रसिधे हृत्वे । जवने । यद्वाङ्गुये ॥
 भूताङ्गुष्ठीगन्धः । कटुरुष्णस
 थोत्कटः । भूतयहादिदोषघ्नः क
 फवातनिकृन्तनः ॥
 भूतात्मा । पुं० देहेषुधिव्यादिभूता-
 रअत्वात् ॥ भूतान्येवात्मास्वभावो
 यस्तुसः ॥ परमेष्ठिनि । दृष्टिणे ।
 हिरण्यगर्भे ॥ भूतानांन्येष्टुपाधी

भूताविष्टः

नामात्मानियन्तासमष्टुपाधित्वा-
 त् इति ॥ सदाशिवे ॥ जीवात्म-
 नि ॥ विष्णौ ॥ भूतानांप्राणिनामा-
 तापन्तर्यामी ॥
 भूतादिः । पुं० सर्वजगत्कारणे । ता
 यसाहङ्कारे ॥ भूतानामादिः ॥ प
 रमेश्वरे ॥ भूतानांभवनधर्मकाणां
 मुत्पत्तिमतांसर्वेषामादिः कारणं
 कर्तुपादानोभयात्मकमितियावत् ॥
 भूतादिसर्गः । पुं० भौतिकसर्गे ॥ भू-
 तादेः सर्गः ॥
 भूतारि । न० हिङ्गुनि ॥
 भूतार्त्तः । त्रि० भूताविष्टे ॥ भूतेन-
 ऋतोदीप्तः । ऋतेचतृतीयासमास
 इतिहृदिः ॥ भूतेनआर्त्तीवा ॥
 भूतार्थः । पुं० सिद्धार्थे ॥
 भूतार्थवादः । पुं० प्रमाणान्तरविरो
 धस्तुतिरहितार्थबोधकेवेद्वाक्ये ॥
 यथा । इन्द्रोहवायवचमुदयच्छदि
 त्थादिः ॥
 भूतालौ । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥ मुष
 ल्याम् ॥
 भूतावासः । पुं० विभीतके । वहेडा०
 इ०भा० ॥ भूतानामावासः ॥ आ
 काशाद्याश्रये०वासुदेवे ॥ भूतान्या
 भिमुख्येनवसन्त्यत्र ॥ वसन्तिस्त्वयि
 भूतानिभूतावासस्ततोभवान् । इ
 तिहरिवंशः ॥ काये ॥
 भूताविष्टः । त्रि० पिशाचयस्ते ॥ भू

भूतणम्

साक्रान्ते ॥ भूतादिनारोगयस्ते ॥
भूताविश्वः । पुं० आविश्वे । भूतस-
ञ्चारे ॥

भूतिः । स्त्री० भस्मनि ॥ सम्पत्तौ ॥
हस्तिशृङ्गारे ॥ मांसपाकविशेषे ॥
उत्पाते ॥ शिवस्याणिमाद्यष्टविधै-
श्वर्ये ॥ अणिनामहिमाचैवलघिमा
गरिमातथा । प्राप्तिः प्राकाम्यमीशि
त्वं बशित्वं चाष्टभूतयः ॥ शम्भु
तभस्मनि ॥ भूतणे ॥ उत्पत्तौ । जा
तौ ॥ वृद्धिनामौषधे ॥ रोहिषट्ठणे ॥
विभूतौ ॥ भवनम् ॥ भूतिः ॥ स्त्रियां
क्तिन् ॥ भवत्यनया । क्तिञ्चा ॥
भूतिक्रः । पुं० यवान्यामौषधौ ॥ न०
कट्फलौषधौ । घनसारे ॥ भूनि
म्बे ॥ भूस्तृणे ॥ भवति । भू० ।
क्तिचत्तौचसंज्ञायामिति० क्तिच् ।
संज्ञायांकन् ॥

भूतिकामः । पुं० ऐश्वर्याभिलाषि
णि ॥

भूतिकीलः । पुं० भूखाते ॥
भूतिगर्भः । पुं० भवभूतिकर्तु ॥
भूतिनिधानम् । न० धनिष्ठानक्षत्रे ॥
भूतिमान् । वि० ऐश्वर्ययुक्ते ॥
भूतिकम् । न० भूनिम्बे ॥ यवान्या
म् । कपूरे ॥ भूस्तृणे ॥ ट्ठणे ॥
भूतणम् । न० गन्धट्ठणे । गन्धखेडे
। रोहिषे ॥ पुं० रोहिषे । भूति-
के । मालाट्ठणे । सुगन्धरोहिषे० इ०

भूध्रः

परिमलदगङ्गनि० इ० चान्धभाषाप्र
सिद्धे ॥ भूतणं कटुकं तिक्तं तीक्ष्णो
ष्णं रोचनं लघु । विदाहिदीपनं रुच
मनेत्यं मुखशोधनम् ॥ अट्टप्यं बहुवि
ट्कञ्चपित्तरक्तप्रदूषणम् । भुव-
स्तृणम् ॥

भूतेशः । पुं० शिवे । सर्वभूतनियन्तारि
॥ भूतानांप्रमथादीनांबालग्रहाणां
प्राणिनां वार्द्धेशः ॥

भूतमम् । न० स्वर्णे ॥ भुविउत्तमम् ॥
भूदरोभवा । स्त्री० चाखुकण्याम् ॥
भूदारः । पुं० वराहे । सूकरे ॥ भुव
न्दारयति । दृ० कर्मण्यण् ॥
भूदेवः । पुं० ब्राह्मणे । ब्राह्मणोजङ्ग
मामूर्तिः श्रीविष्णोः परमात्म-
नः । अतएवहिविख्याताभूदेवा-
स्ते महादेते । भुवः भुविवादे-
वः ॥

भूधनः । पुं० राक्षि ॥ कृष्णवले ॥
भूधरः । पुं० पर्वते । महीध्रे ॥ धरति
धृञ् । पचाद्यच् । भुवोधरः ॥ य
न्त्रविशेषे ॥ यथा । जलकञ्चपपाता
लदोलाभूधरबालुकाः । अकाद्या
यन्त्रभेदाः स्युरिति शब्दचन्द्रिका ॥
भूधात्री । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥
भूधात्रीवातकृत्तिक्ताकषायामधु
राहिमा । पिपासाकासपित्तासृक्
कफपाण्डुक्षतापहा ॥

भूध्रः । पुं० पर्वते ॥ भुवम्भरति । धृ-

भूपाटली

ज्० । मूलविभुजादित्वात्कः ।
 भूनागः । पुं० उपरसविशेषे । क्षिति
 नागे ॥
 भूनिम्बः । पुं० क्षुपविशेषे । किरातति
 क्ते । चिरायता० इ० भा० ॥ भुवोनि
 स्वइव ॥
 भूनीपः । पुं० भूमिकदम्बे । भृङ्गव
 ल्लभे । लघुपुष्ये ॥ चिकदम्बाः क
 टूणास्यवृष्यादोषहराहिमाः । कषा
 यतिक्ताः पित्तघ्नावीर्यवृद्धिकराः
 पराः ॥
 भूनेता पुं० रात्रि ॥ भुवोनेतानायकः ॥
 भूपः । पुं० राजनि ॥ भुवंपाति । पा
 रक्षणे । आतोनुपेतिकः । १६ सं
 ख्यायाम् ॥
 भूपतिः । पुं० नृपे । रात्रि ॥ भू
 पुत्रीयस्यपत्नीसतुभवतिकथंभूपती
 रामचन्द्रः । इतिरामायणे केकयी
 वाक्यम् ॥ भुवः पतिः ॥ ऋष
 भौषधे ॥
 भूपदः । पुं० वृद्धे ॥ भुविपदानियस्य ॥
 भूपदी । स्त्री० मल्लिकायाम् । वेली०
 इ० भा० ॥ भुविपदमस्याः । गौरादिः ॥
 भूपलाशः । पुं० वृक्षविशेषे । विशाली
 इ० गौ० दे० भा० ॥ भुवः पला-
 शः ॥
 भूपाटला । स्त्री० भूपाटल्याम् ॥
 भूपाटली । स्त्री० भूकुम्भ्याम् । रक्तपु
 ष्पिकायाम् ॥ भुवः पाटली ॥

भूमा

भूपालः । पुं० रात्रि ॥ भुवंपालयति
 । पालरक्षणे । कर्मख्यण् ॥ यथा ।
 राज्यंपालयतेनित्यं सत्यधर्मपराय
 णः । निर्जित्यपरसैन्यानिक्षिपतिभ्रम
 णपालयेत् ॥
 भूपुत्री । स्त्री० सीतायाम् ॥ भुवः पु
 त्री ॥
 भूपेष्टः । पुं० राजादनौष्ठे ॥
 भूवदरी । स्त्री० लघुवदर्याम् । क्षिति
 वदर्याम् । भडवेरी० इ० भा० ॥
 भूमर्त्ता । पुं० नृपे ॥ भुवोभर्त्ता । पत्य
 र्यभर्तृशब्दस्ययाजकादित्वात् । याज
 कादिभिश्चेतिसमासः । तेन० अ
 पांसष्टा० वज्रस्यभर्त्तितिवत् । तज
 काभ्यांकर्त्तरीति० नसमासनिषेधः ॥
 भूमृक् । पुं० रात्रि ॥ भुवंभुनक्तिपाल
 यति । भुज० । क्षिप् ॥
 भूमृत् । पुं० अद्रौ । गोत्रे । गिरौ ॥
 महीपती ॥ भुवंविभर्ति । तुभृज् ०
 । क्षिप् तुक् ॥
 भूमा । पुं० बहुत्व ॥ भूमामहान्नि
 रतिशयंशक्तिपर्यायाः ० इतिभा
 ष्यम् । सकलसांसारिकव्यहाराभा
 राभावोपलक्षिते तत्त्वे । ब्रह्मणि ॥
 यजनान्यदिक्षानातिनान्यद्यच्चक्षो
 तिव । नान्यत्पश्यतियस्मिन्वैस
 भूमाप्रोच्यतेश्रुतौ ॥ योभूमासीऽमृ
 तः प्रोक्तः सुखंनारूपं विचारय ॥
 वहीर्भावः । पृथ्वादित्वादिमनिच्

भूमि :

। वहीलोपोभू चवहो : ॥ चि० बहु
त्वविशिष्टे ॥

भूमयः । चि० मृदात्मके । भूमिमये
भूम्यो । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् ॥ छाया
याम् ॥

भूमिः । स्त्री० स्थानमात्रे वसुन्वरायाम् ।
। क्षितौ । अचलायाम् । रसाया
म् । स्थिरायाम् ॥ बिष्णुर्भूमिस-
म्पूज्योवाच । सर्वाधाराभवशुभेस-
र्वैः सम्पूजितासुखम् । मुनिभि
र्मनुभिर्देवैः सिद्धैश्चदानवादिभिः ॥
अम्बुवाचीत्यागदिनेगृह्यारम्भेप्रवेश
ने । वापीतडागारम्भे चगृहेचकृषि
कर्मणि । तवपूजांकरिष्यन्तिमहरेण
सुरादयः । मूढायैनकरिष्यन्तिया
स्यन्तिनरकंचते । इति ॥ अम्बुवा
चीत्यागदिनेगृह्यारम्भेप्रवेशने । तद्दि
नदिनेतवपूजांकरिष्यन्तीत्यन्वयः ॥
अष्टाः गुणामहाभारते मोक्षधर्मे
यथा । भूमिस्थैर्यङ्गुरुत्वञ्चकाठिन्यं
प्रसवार्थता । गन्धोगुरुत्वं शक्तिश्चस
ङ्घातः स्थापनाधृतिः ॥ इति ॥
अस्यार्थः । स्थैर्यमचाञ्चल्यम् १ ।
गुरुत्वं पतनप्रतियोगीगुणः २ । का
ठिन्यम् ३ । प्रसवार्थता० धान्या-
द्युत्पत्तिस्तदर्थता ४ । गन्धः ५ ।
गुरुत्वं पिण्डपुष्टिः ६ । शक्तिः ग
न्धग्रहणसामर्थ्यम् ७ सङ्घातः ०
स्निष्टावयवत्वम् ८ । स्थापना० मनु

भूमिका

ध्याद्याश्रयत्वम् ९ । धृतिः पाञ्च
भौतिकोमनसियोधृत्यंशः १० । इ
ति ॥ षष्टिवर्षसहस्राणित्स्वर्गेतिष्ठति
भूमिदः । उच्छेत्ताचानुमन्ताचता
वन्तिनरकंचसेत् ॥ योगिनामवस्था
विशिषे ॥ यथा । निरुद्धेचेतसिपुरा
सविकल्पसमाधिना । निर्विकल्प-
समाधिस्तुभवेदचचिभूमिकः ॥ व्यु-
त्तिष्ठतेस्तत्स्वाद्येद्वितीयेपरवोधितः ।
अन्ते व्युत्तिष्ठतेनैवसदाभवति तन्म-
यः ॥ एवंप्राग्भूमिसिद्धावप्युत्तरो
त्तरभूमये । विधेयाभगवद्भक्तिस्तांवि
नासानसिध्यति ॥ भवन्त्यस्यांभूता
नि । भूसत्तायाम् । भुवः किदि
ति० मिः ॥

भूमिकदम्बः । पुं० कदम्बविशिषे । भू
नीपे । भूमिजे । लघुपत्रे । वृत्तपु
ष्पे । विषघ्ने ॥

भूमिकन्दली । स्त्री० कन्दल्याम् । द्रो-
णपण्याम् ॥

भूमिका । स्त्री० रचनायाम् ॥ विशान्त
रपरिग्रहे । रूपान्तरस्वीकारे यथा ।
हृदिमचन्द्रः । पाञ्चाग्निनाय्येऽधि-
कृतास्तत्तद्देशास्तुभूमिकाः । इ
ति ॥ ज्ञानिनामवस्थाविशिषे ॥
यथाहुः । ज्ञानभूमिः श्रुमेच्छा-
स्याप्रथमासमुदाहृता । विचारणा
द्वितीयास्यात् तृतीयातनुमानसा ।
सत्त्वापत्तिश्चतुर्थीस्या ततोऽसंसक्ति

भूमिका

नामिका ॥ पदार्थभावनाषष्ठीसप्तमौ
तुयर्गास्मृतेति । भूमिकानामचित्त
स्यावस्थाविशेषः । अत्रभूमिकाचित्त
यंत्रज्ञविद्यासाधनमेव । नतुब्रह्मवि
द्याकोटावन्तर्भावः । मेदसत्त्व
बुद्धिरुत्तत्वात् । यच्चतुर्थभूमि-
कांप्राप्तः सत्रह्मविदित्युच्यते । पञ्च
मभूमिर्निर्विकल्पातदातस्याः स्व
यमेवव्युत्तिष्ठति । सोयंत्रज्ञानीब्रह्म-
विदरः षष्ठभूमौपार्श्वस्थबोधितो
व्युत्तिष्ठति । सोयंत्रज्ञविदरीयान् ।
तदेतद्भूमिद्वयंमुष्मिरितिचाभिधी
यते ॥ असम्प्रज्ञातप्रतिपादकानि-
योगशास्त्राणिसप्तभूमिकाप्राप्तेयो-
गिन्येवपर्ययस्यन्ति । सोयमीदृशो
योगीव्युत्थानरहितोनिर्विकल्पक-
समाधिस्थः परमहंसः सप्तमभू-
मौब्रह्मविदरिष्ठइतिचोच्यते ॥ इति
॥ भूमिकापञ्चकमप्याहुः । यथा।
चित्तंमूढंविचिप्रमेकाग्रंनिरुद्धमि-
ति ॥ तत्र । आसुरसम्प्लोकशास्त्र
देहवासनामुवर्त्तमानंचित्तंचिप्र-
भूमिकानिन्द्रातन्द्रादियस्तंचित्तं
मूढभूमिका कदाचिद्ध्यानयुक्तं
चित्तंचिप्राद्विशिष्टतयाविचिप्रभू-
मिका । तत्रचित्तमूढयोः समाधि
स्वशङ्कैवनास्ति । विचिप्रेतुसमाधि
त्त्वशङ्कातदितरत्भूमिकाद्वयंसमा-
धिः ॥ एकार्यमनसिसङ्गतमर्थप्र-

भूमिगुगुलुः

द्योतयति । क्लेशान्क्षिप्यति । क
र्मबन्धनानिश्चययति । निरोधम-
भिमुखीकरोति । इतिसम्प्रज्ञातो-
योगः एकाग्रभूमिका । सर्ववृत्ति-
निरोधरूपासम्प्रज्ञातसमाधिः ।
निरुद्धभूमिकेति ॥
भूमिकृष्णाण्डी । स्त्री । लताविशेषे ।
विदार्याम् ॥
भूमिखर्जूरिका । स्त्री । क्षुद्रखर्जूर्याम्
॥ भूमिखर्जूरिकास्वाद्दीदुरारोहाम्
दुष्कदा । अथस्कन्धफलाकाककर्क-
टीस्वादुमस्तका ॥ पिण्डखर्जूरिका
त्वन्यासादेशेपश्चिमेभवेत् ॥
भूमिखर्जूरी । स्त्री । भूमिखर्जूरिका-
याम् ॥
भूमिगृहम् । न । बहयातनागृहे ॥
भूमिचम्पकः । पुं । पुष्पवृक्षविशेषे ।
ताम्रपुष्पे । सन्धिवर्धे । द्रुष-
णे । भुङ्क्वापा । इ । भा ॥ भूच-
म्पा । इ । भा ॥ अस्यमूलं ब्रणपा
ककारकम् ॥
भूमिच्छत्रम् । न । शिलीमूत्रे ॥
भूमिजः । पुं । नरकासुरे । अङ्गार-
के । कुजे । भौमे ॥ भूमिकदम्बे ॥
मनुष्ये ॥ न । गौरसुवर्णे ॥ भूमे-
र्भूमौवाजातः । जनी । उः ॥
भूमिजगुगुलुः । स्त्री । आशापुरसम्भ-
वे । दैत्यमेदजे । महिषासुरसम्भ-
वे । आशापुरीगुगुलु । इ । भा ॥

भूमिपुत्र :

तिक्तोसीकटुरुष्णश्च कफवातहरस्त
था । उमाप्रियञ्चभूतधोमेष्यः सौ
रभ्यदायकः ॥

भूमिजम्बुः । स्त्री० भूमिजम्बुका
याम् । नादेव्याम् ॥ भूमैर्जम्बुः ॥
भूमिजम्बुका । स्त्री० क्षुद्रजम्बुवाम् ।
नादेव्याम् ॥ ह्रस्वत्वात्स्वार्थिकन् ॥
यद्वा भूमिलम्बाजम्बुका । शाकपा
र्थादिः । भूमिलम्बपत्रत्वात् ॥
भूमिजम्बुः । स्त्री० क्षुद्रजम्बुवाम् । ह्र
स्वफलावाम् । भ्रमरेष्टायाम् ।
पिकभक्त्यायाम् । काष्ठजम्बुवाम् ॥
भूमिजा । स्त्री० जनकात्मजायाम् ।
सीतादेव्याम् ॥ भूमैर्जाता । जनी०
। डः । टाप् ॥

भूमिजोवी । स्त्री० विशि ॥
भूमिदानम् । न० दानोत्तमे ॥ यथा ।
इक्षुभिः सन्ततांभूमियवगोधूम
शालिनीम् । ददातिवेदविदुषेसन
भूयोभिजायते ॥ भूमिदानात्परं
दानं नभूतंनभविष्यतीति ॥
भूमिदेवः । पुं० ब्राह्मणे । भूदेवे ॥
भूमैर्भूमौशदेवः ॥
भूमिपः । पुं० राजनि ॥
भूमिपक्षः । पुं० वाताश्वे ॥
भूमिपिशाचः । पुं० तालहृत्ते ॥
भूमिपिशाची । स्त्री० माधवीलताया
म् ॥

भूमिपुत्रः । पुं० चारे । मङ्गले ॥ भू

भूमिरुहः

मेःपुत्रः

भूमिमण्डः । पुं० षष्टपादिकायाम्
। मदनमाली० हापरमाली० इ०
गौ० दे० भा० ॥

भूमिमण्डपभूषणा । स्त्री० माधवील
तायाम् । अतिमुक्ते । पुण्ड्रके ॥
भूमिमान् । वि० भूमिविशिष्टे ॥
यथादित्वाद्दत्त्वंन ॥

भूमिरक्षकः । पुं० वाताश्वे ॥

भूमिलाभः । पुं० मृत्त्यू ॥ भूमिलाभा
येन ॥ भूमिप्राप्तौ ॥

भूमिलेपनम् । न० गोमये ॥ भूमैर्लेप
नंवेन ॥ भूमैर्लेपे ॥

भूमिवर्द्धनः । पुं० न० श्वे ।

भूमिसम्भवा । स्त्री० सीतायाम् ॥

भूमिसुतः । पुं० मङ्गलयज्ञे । नरका
सुरे ॥ भूमः सुतः ॥

भूमिसुता । स्त्री० जानक्याम् ॥

भूमिस्पृक् । पुं० मानवे ॥ वैश्ये ॥

चौरविशेषे ॥ अन्धे ॥ खड्गे ॥ भूमि
स्पृशति । स्पृशस्पर्शने । स्पृशोऽ
नुदकेक्किन् ॥

भूमौ । स्त्री० भूमौ । क्षिप्तौ ॥ भवति
। भू० भुवः किदितिभिः । कृदि
कारादक्तिमङ्गति० डीष् ॥

भूमौन्द्रः । पुं० नृपे । राजनि ॥

भूमिरुहः । पुं० हृत्ते ॥ यथा । दीर्घा
स्तापयुतायथाविरहिणीश्रवासास्तथा
वासरायामिन्यश्चपलाययाकुलवधू

भूयिष्ठः

दृष्टिः सरोषाप्रिये । छायावाञ्छा
तमानवोढवनितावाणीवभूमिरुहा
निष्पन्दाः सुचिराद्यथामिलितयो
र्यूनोर्मिथोदृष्टयः ॥

भूमीसहः । पुं० द्रुमान्तरे । द्वारदा
तौ ॥ भूमीसहस्तुशिशिरोरक्तपित्त
प्रसादनः ॥

भूम्यामलकी । स्त्री० क्षुपविशेषे । बहु
पुष्पाम् । जडायाम् । अध्यगुडायाम् ।
तामलक्याम् । भूङ्गामला
ङ्ग० भा० ॥

भूम्यामली । स्त्री० तमाल्याम् । चा
रुध्याम् । भूम्यामलक्याम् । भुङ्गां
मलाङ्ग० गौ० दे० भा० ॥ अरुनेली०
ङ्ग० भा० ॥

भूम्याहुल्यम् । न० कुष्ठकेतौ । क्षुपे
। मार्कण्डेयि । महौषधे । भुजित
खड० । ङ्ग० भा० ॥

भूयः । अ० अधिकारे ॥ पुनरर्थे ॥
भूयान् । त्रि० बहुतरे । प्रचुरे ॥ अ-
परिमितमहिमनि ॥ अयमनयो
रतिशयेनबहुः । द्विवचनविभक्त्योप
पदेतरवीयसुनाविति० द्वयसुन् । ब
होर्लोपोभूषबहोः ॥ स्त्री० भूयसी
अतिमहत्याम् ॥ ङीप् ॥

भूयिष्ठः । त्रि० प्रचुरे । बहुतमे ॥ अ
यमेषामतिशयेनबहुः । अतिशोयने
ङ्गण् । ङ्गण्ययिष्ट्चेति० बहोःपर
स्ये ङ्गणोपः० यिडागमञ्च० बहोः

भूरिमल्ली

स्थाने भूरादेशश्च ॥

भूयुक्ता । स्त्री० भूमिखर्जूर्याम् ॥
भूयोभूयः । बारंवारमर्थे ॥ यथा । भू
योभूयोभाविनीभूमिपालान्नत्वान्
त्वायाचतेरामचन्द्रः । सामान्योयं
धर्मसेतुनृपाणां कालिकालेपालनी
योभवन्निरिति ॥

भूः । अ० रेफान्तमव्ययम् । भूर्लीके ।
भूरिः । पुं० वासुदेवे ॥ हरे ॥ परमे
ष्ठिनि ॥ न० सुवर्णे ॥ त्रि० प्राज्ये
। प्रचुरे ॥ भवति० भूयतेवा । भूस
त्तायाम्० प्राप्तीवा । अदिशदिभूशु
भिभ्यः क्तिन् ॥

भूरिगन्धा । स्त्री० पुरानामनिगन्धद्र-
व्ये । गन्धाद्यायां ॥

भूरिगमः । पुं० खरे । गर्दभे ॥

भूरिदावा । पुं० बाहुदातरि ॥

भूरिपत्रः । पुं० उखवालदृणे ॥

भूरिपलितदा । स्त्री० पाण्डुरफल्या
म् ॥

भूरिपुष्पा । स्त्री० शतपुष्पायाम् ॥

भूरिप्रेमा । पुं० चक्रवाके ॥

भूरिफेना । स्त्री० सप्तलायाम् । च
र्मकषौषधौ ॥ भूरयः फेनाय-
स्याः ॥

भूरिवला । स्त्री० अतिबलायाम् ॥

भूरिवलंसामर्थ्ययस्याम् ॥

भूरिभागः । त्रि० महद्भाग्ये ॥

भूरिमधी । स्त्री० अम्बुष्ठायाम् ॥

भूर्ज्जकण्ठक :

भूरिमायः । पुं० शृगालि ॥ भूरयो
मायायस्य ॥

भूरिरसः । पुं० इक्षी ॥

भूरिशः । अ० बहुशब्दार्थे । वक्ष्यां
च्छस्कारकादन्यतरस्याम् ॥भूरिशवाः । पुं० चन्द्रवंशीयसोमदत्त
पुत्रे ॥ त्रि० बहुयशोविशिष्टे । भू-
रिप्रचुरंश्रवोयशोयस्यसः ॥भूरुण्डी । स्त्री० श्रीहस्तिन्याम् । हस्ति
कर्णपत्रायाम् ॥ शाकविशेषइति-
स्वामौ । भुवंरुण्डयति० आच्छाद-
यति । रुटिलुटिस्ती यकरणे० इत्य-
त्र० माधवीयायां वृत्तौ० रुडिलुडी
त्यपरे० इतिपाठान्तरमुपन्यस्तम् ।
कर्मण्यण् ॥भूरुट् । त्रि० भूरुहे ॥ भुविरोहयति ।
रुहजन्मनिप्रादुर्भावे । क्तिप् ॥भूरुहः । पुं० वृक्षे ॥ रोहति । रुह-
० । इगुपधेतिकः । भुविरुहः स-
प्तमौसमासः ॥भूर्ज्जः । पुं० मृदुत्वचि । भूतघ्नि ।
रक्षापत्रे । भोजनपत्र इतिभाषा
भूर्जीभूतघ्नश्चेत्प्रकर्णरुक्पित्त-
क्तजित् । कषायोराक्षमघ्नश्चेत्तदेवि-
षहरः परः ॥ ऊर्जनमूर्जः ऊ-
र्जवलप्राणनयोः । घञ् । भूः
ऊर्जीऽस्य ॥भूर्ज्जकण्ठकः । पुं० सङ्करजात्यन्त-
रे । ब्राह्म्याद्ब्राह्मणात्सवर्णायामुत्प-

भूशयः

ज्ञे । आवन्त्ये ॥

भूर्ज्जपत्रः । पुं०) स्वनाम्नाप्रसि-
भूर्ज्जपत्रकः । पुं०) द्वे । मृदुत्वचि ॥
भूर्ज्जिः । स्त्री० भूमौ । पृथिव्याम् ।
मरुभूमौ ॥ विभक्ति । डुभृञ्० ।
घृणिपृथ्विपाण्डि चूर्णिभूर्णीति० वि-
भर्त्तृत्वंनिप्रत्ययश्च ॥भूर्जीकः । पुं० अन्तरीक्षादधोलोके ।
सप्तद्वीपसमुद्रसन्निवेशविशेषे ॥ पृ-
थिव्याम् । मर्त्यलोके ॥ अस्यलक्ष-
णं । यथा । पादगम्यच्चयत्किञ्चित्
वस्त्वस्तिपृथिवीमयम् । सभूर्जीकः
समाख्यातोविस्तारोऽस्यमयोदितः ॥
द्व० वि० पु० २ अंशे ५ अध्यायः ।
विस्तारोमयोदितइति । सर्वतो लो-
कालोकावधिः पञ्चविंशतिकोटि-
प्रमाणः ॥ भूः संज्ञकोलोकः ॥

भूलग्ना । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम् ॥

भूलता । स्त्री० किञ्चुलुके ॥

भूशायुः । पुं० आवहाभिधेपवने । भूमैर्व-
हिर्वाद्दशयोजनान्यस्यस्थानमत्राम्बुद-
विद्युदादयश्चरन्तीतिशिरोमणिः ॥भूशयः । पुं० नकुलगोधादी ॥ वि-
ष्णौ ॥ लङ्काप्रतिमार्गान्वेषणं कुर्वन्
समुद्रं प्रतिव्रताचरणायतदुपकरणे
भूमौशेतेदाशरथिरूपेणेतिभूशयः ।
अधिकरणेशेतेरित्यच्प्रत्ययः ॥ त-
थाचरामायणम् । ततः सागरवे-
लायां दर्भानास्तौर्यराघवः । अञ्ज-

भूषित :

लिंप्राङ्मुखः कृत्वा प्रतिशिष्ये महो
दधेरिति ॥

भूषिलु : । पुं० भू कर्बुदारे ॥

भूषणम् । न० अलङ्कारे ॥ तञ्जारणफलं यथा

भूषणं भूषयेदङ्गं यथाभोग्यविधान-

तः । शुचिसौभाग्यसन्तोषदायकं

काञ्चनं स्मृतम् ॥ ग्रहदृष्टिहरं पुष्टि-

करंदुः खप्रणाशनम् । पापदौर्भा-

ग्यशमनं रत्नाभरणधारणम् ॥ माणि

क्यंतरणे : सुजात्यममलं मुक्ताफलं

शीतगोमर्हियस्य च विद्रुमोनिगदि-

तः ० सौम्यस्य गारुत्मतम् । देवेज्य

स्य च पुष्परागमसुराचार्यस्य च श्रने

नीलं निर्मलमन्ययोश्च गदिते गोमेद-

वैदूर्यके ॥ वासः स्रग्भरत्नानां

धारणं प्रीतिवर्द्धनम् । रत्नोन्नमर्थ्यं

मोजस्यं सौभाग्यकरमुत्तमम् ॥ भू-

ष्यते ऽनेन । भूषणलङ्कारे । ल्यु-

ट् ॥ भूषयति वा । क्रुधमण्डार्थे

भ्यश्चेति भूषेर्युच् ॥ यत्तौनां भूषणं ज्ञा-

नं सन्तोषो हि द्विजन्मनाम् । उद्यमः

शत्रुहननं भूषणं भूतिमिच्छतामिति

पारिभाषिकम् ॥

भूषा । स्त्री० अलङ्क्रियायाम् । अलङ्का-

रसाध्यशोभायाम् ॥ भूषणम् । गुरो-

स्य हलद्वयः ॥

भूषितः । चि० अलङ्कृते । मण्डिते ॥

भूष्यते स्म । भूष० । क्तः । कृट् ॥

भूमावुषिते ॥ भुवि उषितः स्थितः

भृकुंस :

भूषिता । स्त्री० अलङ्कारैरलङ्कृत्यायाम्
। मण्डितायाम् ॥ टाप् ॥

भूष्णुः । चि० भविष्णौ ॥ भवनशीलः

। भू० । ग्लानिस्थस्रग्भुः ० चाद्

भुवः । क्ङितिचेत्यत्र गकारप्रसृष्टां

दृगुणाभावः ॥

भूसुतः । पुं० भौमे । मङ्गलयज्ञे ॥ न

रकासुरे ॥

भूसुता । स्त्री० सीतायाम् । जानक्या

म् ॥

भूसुरः । पुं० ब्राह्मणे ॥

भूसृणम् । न० भूत्णे ॥ अस्त्रपर्या-

यागुणाश्च यथा । गुह्यवीजस्रभूती

कमुगन्धगोमयप्रियम् । भूसृणन्तु

भवेच्छत्रामालाटणकमित्यपि ॥ भू-

सृणं कटुकं तिक्तं तीक्ष्णोष्णं रोचनं

लघु । विदाहिदीपनं रुक्षमनेत्यं मु-

खशोधनम् ॥ अष्टप्यं बहुविट्कञ्च

पित्तरक्तप्रदृषणम् ॥ इति ॥ भुवः

दणम् । पारस्करादित्वात्सुट् ॥

मालवदेशप्रसिद्धे ० शाकविशेषे ॥

भूसृक् । पुं० मर्त्ये । पञ्चजने । मनु-

ष्ये ॥ भुवं स्मृशति । स्मृश० । क्तिन् ॥

भूसर्गः । पुं० सुरपर्वते । सुमेरौ ॥

भूस्रामी । पुं० भूपती ॥ भुवः स्वा-

मी ॥

भृकुंसः । पुं० स्त्रीविशधरनर्त्तके ।

भृकुंसे ॥ पटपुटे तिदण्डकोक्तभा-

षणार्थकुसिधातोश्चुरादिष्यन्तात् ॥

भृगुकच्छः

एरच् । भ्रुवाकुंसोभाषणमस्य ।
 पृषोदरादिः ॥
 भृकुटिः । स्त्री० भ्रुकुश्याम् । क्रोधादि
 नाभ्रुवः कौटिल्ये ॥ कुटकौटिल्ये ।
 इगुपधात्किदिति० इम् । भ्रुवोः
 कुटिः । पृषोदरादित्वात्ऋका
 रः ॥
 भृकुटी । स्त्री० भ्रुकौटिल्ये । क्रोधा
 दिनाखलाटसङ्कोचने ॥ कुट० ।
 इगुपधादिति० इन् । कृदिकारा
 दितिङीष् । पृषोदरादित्वाद्
 ऋकारः ॥
 भृगुः । पुं० ब्रह्मणस्त्वचोजाते मह
 र्षि विशिषे । महर्षीणांभृगुरहमि
 तिभगवद्वचनाद्भगवद्विभूती । म
 नुपुत्रे ॥ वङ्गस्तनये ॥ अग्नेर्भृष्टा
 द्रेतसउत्पन्नत्वात्भृगुः ॥ हरे
 । शिवे ॥ शुक्राचार्ये ॥ यमदग्नी
 ॥ सानौ । निरवलम्बनपर्वतपा
 र्वे । यस्मात्पतने ऽवलम्बनक्रि
 याविशिषोनास्ति । तस्यपर्यायौ ।
 प्रपतः । अतटः । इति ॥ भृज्ज
 ति० तपसा० भृज्यतेवा । भ्रसृज
 पाके । प्रथिन्नदिभ्रसृजांसम्प्रसार
 णंसलोपश्चेति० भ्रसृजः कुप्रच्य
 यः० सम्प्रसारणंभ्रसृजः सलोप
 स्र । न्यङ्कादित्वात्कुत्वम् ।
 भृगुकच्छः । पुं० शककारकबलेर्ज
 न्मस्थानपत्तनविशिषे ॥ /

भृङ्गरजः

भृगुतुङ्गम् । न० तीर्थविशिषे ॥
 भृगुपतिः । पुं० परशुरामे ॥
 भृगुप्रसन्नः । पुं० हिमवतः पा
 दे ॥
 भृगुभवा । स्त्री० भाग्याम् ॥
 भृगुषट्कः । पुं० योगविशिषे ॥
 लग्नात्षष्ठोभवेच्छुक्रोभृगुषट्क
 इतीरितः ।
 भृगुमुतः । पुं० शुक्रयष्टे ॥
 भृगूणांपतिः । पुं० परशुरामे ॥
 भृङ्गः । पुं० भ्रमरे । मधुव्रते ।
 भृङ्गराजे ॥ धूस्याटे । कलिङ्गप
 च्चिणि । फिङ्मा० इ० गौ० दे०
 भा० भृङ्गद्वक्त्रात्त्वात् । भृङ्गः
 ॥ पिङ्गे ॥ न० गुडत्वचि । त्वक्
 पत्रे ॥ अभ्रके ॥ विभर्त्ति । उभृ
 ज् । भृजः किन्नुट्चेति० ग
 न् ॥
 भृङ्गकः । पुं० राजवासनपचिणि ॥
 भृङ्गजम् । न० अगुरुणि ॥
 भृङ्गजा । स्त्री० भाग्याम् ॥
 भृङ्गपरिणिका । स्त्री० सूक्ष्मलाया
 म् ॥
 भृङ्गप्रिया । स्त्री० वासन्त्याम् ।
 माधवीलतायाम् ॥ भृङ्गाणांप्रिये
 व ॥
 भृङ्गमूलिका । स्त्री० भ्रमरच्छल्याम्
 लतायाम् ॥
 भृङ्गरजः । पुं० भृङ्गराजे ॥ भृङ्गद्व

भृङ्गरील :

रजोऽस्य ॥

भृङ्गरजाः । पुं० भृङ्गराज ॥ भृङ्ग
इवरजोस्य ॥भृङ्गराजः । पुं० मार्कवे । कुन्तल
वर्धने । केशरञ्जने । भंगरा० इ०
भा० ॥ भृङ्गराजः कटुस्तिक्तो
रूचीष्णः कफघातनुत् । केश्यस्
त्वच्यः कृमिप्रवासकासशोथामपा
गडनुत् ॥ दन्त्योरसायनोबल्यः
कुष्ठनेत्रशिरोर्त्तिजित् ॥ अस्थप
क्षिविशेषे ॥ भ्रमरे ॥ यज्ञविशेषे
॥ भृङ्गइवराजते । राजृदीप्तौ ।
अच् ॥भृङ्गराजादिचूर्णम् । न० भैषज्यर
त्वावल्युक्ते चूर्णविशेषे ॥ यथा ।
श्लक्ष्णोक्तं भृङ्गराजस्यचूर्णं ति
लात्रं कंचामलकाश्च कंच । मशकं
रं भक्षयते गुडैर्वानतस्यरोगोनजर
नमृत्युः ॥ अन्धः पश्यद्भ्रमनरहि
तोमत्तमातङ्गामीमूकावाग्मी
श्रवणरहितोदूरशब्दानुसारी । नी
रुग्मर्त्याभवतिपलितीनीलजीमूत
केशोजीर्णादन्ताः पुनरपिनवाः क्षी
रगौराभवन्तीति ॥भृङ्गरिटः । पुं०
भृङ्गरिटिः । पुं०
भृङ्गरीटः । पुं० } शिवहारपाले ॥भृङ्गरोलः । पुं० कीटान्तरे । विषस
क्तायाम् । वरीले । तणपट्पदे ।
भीमरुल्ड० गौ० भा० ॥

भृङ्गी

भृङ्गवल्गुभः । पुं० भूमिकदम्बे ॥
धाराकदम्बे ॥भृङ्गवल्गुभा । स्त्री० भूमिजम्बाम् ॥
भृङ्गसोदरः । पुं० केशराज । नाग
मारे ॥भृङ्गानन्दा । स्त्री० यथिकायाम् ॥
भृङ्गाभीष्टः । पुं० आम्बुहृत् । रसा
ले ॥ न० आम्बुमुकुलफलयोः ॥भृङ्गारः । पुं० कनकालुकायाम् ।
स्वर्णघटितजलपात्रे । भृङ्गराजे ।
मार्कवे ॥ विभर्त्तिजलम् । डुभृ
ज्० । शृङ्गारभृङ्गारावितिसा
धुः ॥ न० लवङ्गे ॥ काञ्चने ॥भृङ्गारिः । स्त्री० केविकापुष्पे ॥
भृङ्गारिका । स्त्री० भिल्लिकायाम् ॥
भृङ्गारी । स्त्री० भिल्लिकायाम् । भी
गुरइतिख्याते कीटे । भृङ्गभृङ्ग
पमाराति । रादाने । मूलविभुजा
दित्वात्कः । गौरादिः । यद्वा ।
विभर्त्ति । डुभृज्० । शृङ्गारभृङ्गा
राविति० भृज्भारन्० नुम्० गुक्०-
ङ्गस्त्व ॥ यद्वा । रूपेण भृङ्गमृच्छ-
ति । ऋगतौ । कर्मण्यण् ॥भृङ्गाह्वः । पुं० जीवके ॥ भृङ्गराज ॥
भृङ्गाह्वा । स्त्री० भ्रमरच्छलल्याम् ॥
भृङ्गिः । पुं० भृङ्गिणि । शिवहाः स्थे ॥
भृङ्गिणी । स्त्री० वटीहृत् ॥
भृङ्गौ । पुं० शिवहारपालविशेषे । अ
स्थिविग्रहे । नाडीदेहे ॥ वट्टौ ॥

भृतकाध्यापित :

भृङ्गी । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ गौ
रादित्त्वान्डीप् ॥

भृङ्गीफलः । पुं० आस्रातकवृक्षे ॥

भृङ्गीशः । पुं० महादेवे । शिवे ॥

भृङ्गेरिटिः । पुं० भृङ्गरीटे । भृङ्-
गिणि ॥

भृङ्गेश । स्त्री० काकजम्बाम् ॥ घृत-
कुमार्याम् ॥ तरुण्याम् ॥ भार्या-
म् ॥

भृञ्जनः । पुं० न० अश्वरीषे । भ-
र्जनपात्रे ॥ भृञ्जन्यत्र । भृञ्जपाके ।

भूसूधूभ्रसृजिभ्यश्चन्द्रसौतिक्युन् ॥

भृतः । चि० भरिते । धारिते ॥ वेतने
नक्रीते ॥ भृञ् । क्तः ॥ भरणौ-
ये ॥ पुष्टे ॥

भृतकः । पुं० वेतनयाहिकर्मकर्त्तरि ।

भृतिभुजि । कर्मकरे । वैतनिके ॥

सचत्रिविधः । यथा । उत्तमस्त्वा-

युधीयोऽत्रमध्यमस्तुक्कपीवलः । अ

धमोभारसाह्योस्यादित्ये वंचिविधो

भृतः ॥ इति ॥ भ्रियतेस्म । भृञ्

भरणे । क्तः । स्वार्थेकः ॥ यद्वा ।

भृतिं करोति । तत्करोतीतिणि-
जन्ताकुन् ॥

भृतकाध्यापकः । पुं० अपाङ्क्तेये-

द्विजाधमे ॥ भृतकः सन्योऽध्याप

कः ॥ अयञ्चसर्वानर्थकान् भ्रुत्वा-

त् ॥

भृतकाध्यापितः । पुं० वेतनं दत्त्वापा

भृमिः

ठिते । अपाङ्क्तेयेद्विजाधमे ॥ भृति

वैतनम् । तद्ग्राहीभृतकः । भृ-

तकः सन्योऽध्यापितः सतथा ॥

भृतिः । स्त्री० भरणी । वेतने ॥ मू-

ल्ये ॥ भ्रियन्ते कर्मकराश्चनया । भृ

ञ्भरणे । कर्मणिभ्रुतावितिनि-

हृशात्किन् ॥

भृतिभुक् । चि० भृतके । वैतनिके ॥

भृतिं वेतनं भुङ्क्ते । भुज० । क्ति-

प् ॥

भृष्यः । पुं० किङ्करे । दासे ॥ भृष्या-

वह्विधाञ्जे याउत्तमाधममध्यमाः ।

नियोक्तव्यायथार्थेषु चिद्विधेष्वेव-

कर्मसु । भ्रियते । भृञ् । भृञोऽ-

सञ्जायामितिक्यप् ॥ चि० पोष्ये ॥

अवश्यभरणोयेवदमातापित्रादौ ॥

भृत्या । स्त्री० भृतौ । वेतने ॥ भ्रिय

न्ते कर्मकराश्चनया० भरणंवा । भृ

ञ् । संज्ञायांसमजनिपदनिपतम

नविदषुञ्शोड्भृञ्जिण्डितिक्यप् ॥

चिकित्सायां ॥ यथा । कुमारभृत्या

कुशलैरितिरघुः ॥

भृमिः । पुं० वायुविशेषे । घुरन्वा

यु० इ० भाषा ॥ जलादिभ्रमणे ॥

भ्रमति० भ्राम्यतिवा । भ्रमुञ्चनव

स्थाने० भ्रमुचलनेवा । भ्रमेः सम्प्र

सारणश्चति० इन्० कित् ॥ भृमि

भ्रमणशीलंदरिद्रं जनमिति वेदभाष्य

म् ॥

भेकल :

भृशम् । न० अतिशये ॥ त्रि० अतिश
यान्वते ॥ भृशते । भृशभ्रंशुचधः
पतने । अन्तर्भावितण्यथादिगुपधे
तिकः ॥

भृशम् । अ० प्रकर्षार्थे ॥ शोभने ॥

भृषत्-द् । पुं० पाषाणे ॥

भृष्टः । त्रि० जलोपसेकेनविनापक्वे ॥

भूना० भुजैना० इ० भा० ॥

भृष्टतण्डुलः । पुं० भर्जनविशिष्टधा
न्यनिकरे । भूनाचावल० इ० भा०

सुगन्धिः कफहारुचः पित्तलोभृ
ष्टतण्डुलः ॥

भृष्टमांसम् । न० शूल्ये ॥ भृष्टंचत
न्मांसंच ॥

भृष्टयत्रः । पुं० धानासु । बहुरी० इ०
भा० ॥ भृष्टासासौयवश्च ॥

भृष्टान्नम् । न० भृष्टतण्डुले ॥

भृष्टिः । स्त्री० भर्जने ॥ शून्यवाटिका
याम् ॥

भेकः । पुं० मण्डूके । वर्षाभिः । मेघे
॥ त्रि० भीरी ॥ विभेति । जिभी
भये । इण्भीकेतिकन् ॥

भेकटः । पुं० मत्स्यवि० ॥

भेकभुक् । पुं० कुम्भीनसे । सर्प ॥
भेकान्भुङ्क्ते । भुज० । क्तिप् ॥

भेकरावणः । पुं० मेघे ॥ भेकान्त्राव
यति । रुशब्दे । नन्द्यादित्वाल्-
ल्युः ॥

भेकलः । पुं० वनस्पतिविशेषे ॥

भेदः

भेकलिः । पुं० मत्स्यविशेषे । भाङ्गन
इ० गौ० दे० भा० प्रसिद्धे ॥ भेक
लिर्मधुरः शीतोद्वेष्यः श्लेष्मकरो-
गुरुः ॥

भेकी । स्त्री० भेकस्त्रियाम् । शिल्प्याम्
। गण्डूपद्याम् । वर्षाभ्व्याम् ॥ क्षुद्र
मण्डूके ॥ जातिरस्त्रीतिडीष् । म-
ण्डूकपण्याम् ॥

भेडः । पुं० मेघे । मेढा० इ० भा०
॥ इतिहे० ॥

भेडी । स्त्री० भेडस्त्रियाम् ॥

भेडोदुग्धम् । न० चाविके ॥

भेत्ता । त्रि० भेदकर्त्तरि ॥ भिनत्ति ।
भिदिर० । तृच् ॥

भेदः । पुं० उपजापे । शचीरमात्या
दीनामुपायेन० परतोविशिष्यात्म
सात्करणे । ऐकमत्येनस्थितानांरा
जामात्यादीनांभयजननादिनापृथक्क
रणे ॥ तद्विशेषीयथा । मत्स्यउवा
च । परस्परन्तुयेदुष्टाः क्रुद्धाभीता
वमानिताः । तेषांभेदंप्रयुञ्जीतभेद
साध्याहितेमताः ॥ येतुयेनैवदोषे
णपरस्माद्वापराध्यति । तेतुतद्विष
पाकेनभेदनीयामृशंततः ॥ आत्मी
यंदर्शयेद्विषंपरस्माद्दर्शयेद्भयम् । एवं
हिदृशंवेद्भिन्नंयथावद्वशमानयेत् ॥
संहताहिविनाभेदंशक्रेणापिसुदुःस
हाः । भेदमेवप्रशंसन्तितस्मान्नयवि
शारदा ॥ स्वमुखेनाशयेद्भेदंभेदंपर

भेदः

मुखेन च । परीक्ष्यसाधुमन्थन्त भेदं
परमुखाच्छ्रुतम् ॥ भेदाः स्वकार्यं
मुद्दिश्य कुशलैर्येहिभेदिताः । भेदिता
स्ते विनिर्दिष्टानैव राजादीनादिभिः
॥ अन्तः कोपोवहिः कोपोयत्रस्था
तामहोचिताम् । अन्तः कोपोस
हंस्तत्रनाशकः पृथिवीचिताम्
॥ सामन्तकोपोवाह्यस्तुकोपः प्रोक्तो
मनीषिभिः । महिषीयुवराजाभ्यां
तथासेनापतिर्द्विजः । अमात्याम
न्विणश्चैव राजपुत्रास्तथैव च । अन्तः
कोपोविनिर्दिष्टोदारुणः पृथिवी
चिताम् ॥ बाह्यकोपे समुत्पन्नं सुम
हत्त्वमिपार्थिवः । शुद्धान्तस्तु महा
भागशीघ्रमेव जयी भवेत् ॥ अपिश
क्रसमो राजा अन्तः कोपे न नश्यति
। अन्तः कोपे समुत्पन्नं तस्माद्रक्ष
न्महोचिताम् ॥ परतः कोपमुत्पा
द्य भेदेन विजिगीषुणा । ज्ञातीनां
भेदनं कार्यं परेषां विजिगीषुणा ॥
रक्ष्यश्चैव प्रयत्ने न ज्ञातिभेदस्तथा
त्मनः । ज्ञातयः परितप्यन्ते सत
तं परितप्ययम् ॥ तथापि तेषां कर्त्त
व्यं सुगंभीरेण चेतसा । यद्दण्डान
मानाभ्यां भेदस्तेभ्यो भयंकरः ॥
न ज्ञातिरनुगृह्णाति न ज्ञातिर्दग्धु
मिच्छति । ज्ञातिभिर्भेदनीयास्तु
रिपवस्तु न पार्थिवैः ॥ भिन्नाहि
शक्यारिपवः प्रभूताः स्वल्पेन

भेदनम्

सेन्यं न निहन्तुमाजौ । सुसंहता
नांहिततस्तु भेदं कार्यं रिपूणां नय
शास्त्रविद्धिः ॥ इति मातृराज
धर्म १६७ अध्यायः ॥ द्विधे ॥
आपदात्मीयानात्मीययोर्भेदः ॥
विशेषे ॥ विदारणे ॥ मन्त्रभेदे
कार्यं हानिरिति विदांसतम् ॥ धे
धे ॥ भिद्यमानभावे ॥ भेदनम् ।
भिदिर् ० घञ् ॥ विरेके ॥
भेदकम् । न० व्यावर्त्तके । विशेष
णे ॥ त्रि० नाशके ॥ विदारणे ॥
विरेचकौषधादी ॥ पृथक्कारके
। यथा । भेदयति० अन्यपदार्थं
पृथक्करोतीति भेदकम् । नाम्ना
शिवः गोत्रेण गार्ग्यः । अपिचा
भेद्यभेदकयोः श्लिष्टं सम्बन्धो न्यो
न्यमिष्यते । द्विष्टायद्यपि सम्बन्धः
षष्ठ्युत्पत्तिस्तु भेदकादिति भर्तृह-
रिः ॥
भेददर्शि । त्रि० अपराधिनि ॥
यथा । यदस्ति तन्न ज्ञानाति यन्न ज्ञा
स्तितदीक्षते । इत्येवमपराधोस्य
विद्यते भेददर्शिनः । किञ्च जाय
त्स्वप्नयोरविद्यावद्भिर्भ्रान्तीरुपलम्भा
त् ० सुषुप्तिसमाधोर्भ्रान्त्यभावे ऽ
नुपलम्भान्मिथ्यात्वं भेदस्य सिद्धमि
त्यनुभवाच्च भेददर्शिनो मिथ्यात्वादि
त्वात्सापराधत्वमिति निश्चयः ॥
भेदनम् । न० विदारणे ॥ भिदेल्यु

भेरुण्डः

ट् ॥ हिङ्गुनि ॥ पुं० अस्त्रवेत
से ॥ सूकरे ।

भेदनिम्नः । त्रि० संसारानुगे ॥

भेदितः । त्रि० दारिते । भिन्ने ॥

भेद्यते स्म । भिदिर्० । चुरादि
ग्यन्तः । ऋः ॥

भेदी । पुं० अस्त्रवेतसे ॥ त्रि० भे
दकर्त्तरि । तद्विशिष्टे च ॥

भेदुरम् । न० भिदुरे । कुलिशे ॥

भेद्यः । त्रि० व्यावर्त्ये । विशेप्ये ॥

अमानितजने ॥ भेत्तुंशक्ये ।

विघट्टनीये । वाच्ये ॥

भेरः । पुं० पटहे ॥ विभेत्त्यस्मात्

। जिभीभये । ऋच्चेन्द्रायेत्यादि

नारन् ॥ भेर्याम् ॥ दुन्दुभी

भेरिः । पुं० वाद्यप्रभेदे । करणाल-

० इ० भा० ॥ विभेत्त्यस्मात् ।

जिभी० । वङ्क्राद्यश्च ति० क्रि-

न् । वाहुलकाद्गुणः ॥

भेरी । स्त्री० वृहड्ठकायाम् । आन-

के ॥ वाद्यविशेषे । करणालद्वि-

ख्याते ॥ कृदिकारार्दितिपक्षे ङीष् ॥

विभेते ऋच्चेन्द्रेतिरन् ॥ गौरादि-

त्वान्ङीष्० इतितुरामाश्रमः ॥

वितस्त्रियदीर्घातासनिर्मिताश्चर्म

च्छन्नाचतुर्विंशत्यङ्गुलवदनद्वयाभे-

रीतिकश्चित् ॥ अन्तस्तन्वीकाठका

भेरीतिस्वामी ॥

भेरुण्डः । पुं० खगे ॥ त्रि० भयानके

भैक्षम्

भेरुण्डा । स्त्री० देवतान्तरे ॥ यक्षिणी
विशेषे ॥

भैलः । पुं० प्लवे । डौंगा० इ० भा

प्र० जलतरणसाधने । मुनिविशे

षे ॥ त्रि० भीरी । अन्ने । बुद्धिविवर्जि

ते । मूर्खे ॥ विभेत्त्यस्मात् । जिभी

। ऋच्चेन्द्रायेत्यादिनारन् । निपात

नास्रत्वम् । चंचले ॥

भैलकः । पुं० न० उडुपे । प्लवे ।

स्वल्पे जलतरणसाधने ॥ स्वार्थकः ॥

भैषजम् । न० औषधे । जायौ ॥ भैष

यति । भैष्टुभये । ग्यन्तः । अच्

भैषरोगंजयति । जि० । अन्येभ्यो

पीतिडः ॥ भैषंजायतिवा । जैज

ये । आतीनुपेतिकः ॥ भिषजइद

म् । तस्येदमित्यण् । अनन्तावस

थेतिहभैषजादितिनिर्देशादेत्वमित्य

न्ये ॥ संमाररोगस्यस्वसाक्षात्कारे

णभैषजवत्भैषजंनिवर्तकंब्रह्माभि

न्नात्मज्ञानम् ॥

भैषजाङ्गम् । न० अनुपाने ॥

भैक्षम् । न० भिक्षानिकुरम् ॥ भि

क्षाणांसमूहः । भिक्षादिभ्योण् ॥

ब्राह्मणक्षत्रियविशश्चरियुर्भैक्षमन्वह

म् । सजातीयगृह्येवंसर्ववर्णिक

मेववा ॥ सर्वेषांपचरेद्यामंपूर्वी

ज्ञानामसम्भवे । अनत्यवर्जंमहाभा

गशास्त्रे स्त्रित्वादिनिश्चयः ॥ भैक्षे

णवृत्तिनोवृत्तिरुपवाससमाप्तता ॥

भैरवी

भै चचर्या । स्त्री० भिक्षासमुदाहरण ॥
भै चजीविका । स्त्री० भिक्षयाजीवनो
पाये पैण्डन्य ॥ इतित्रिकाण्ड
शेषः ॥

भै चमुक् । त्रि० भै चाग्नि ॥ भै चंभु
नक्ति । भुज० । कर्त्तरिक्लिप् ॥

भै चाणः । पुं० परिव्राजि । प्राणस
सम्भारणार्थयथाशास्त्रमाधूकरादि
भिक्षांकुर्माणे ॥

भै चुकम् । न० भिक्षुकवन्दे ॥ भिक्षू
णांसमूहः । खण्डिकादिखादञ् ॥

भै मी । स्त्री० दमयन्त्याम् ॥ भौमति
थौ । माघशुक्लैकादश्याम् ॥ भीमो
क्तलप्सिकाप्रभेदे ॥ यथा । श्रेष्ठगोधू
मचूर्णं प्रचुरघृतस्रुतनालिकेरिणसा-
ङ्घं द्राक्षाखजूरशुगठीत्वचमरिचयु-
तंशर्करापूणं गर्भम् । पक्वांताम्रक-
टाहेटलविटलटलेपावकेमंद्दीप्तौ
धन्यैर्हेमन्तकालेमुजनपरिवृतैर्भुज्य
तेलापनश्रीः । भौमस्यै यम् । अ
ण् । डीप् ॥

भैरवः । पुं० शङ्करे । रुद्रे ॥ रागवि
शेषे ॥ नदविशेषे ॥ भयानकरसे ॥
भैरवपर्वतइतिप्रसिद्धे ॥ भैरवा
र्क्षभैरवीदेवी ॥ सिद्धान्तविशेषे ॥
त्रि० भयानके । भौषणे । भीरो
रिदम् । तस्यै दमित्यण् ॥

भैरवी । स्त्री० देवताभेदे । चामु
ण्डायाम् ॥ रागिणीविशेषे । भैरव

भोक्ता

रागपत्न्याम् ॥

भौषजम् । न० भेषजे ॥ लावकपत्ति
णि ॥

भौषज्यम् । न० भौषधि ॥ भौषजमेव
। अनन्तावसथेतिहभौषजाञ्ज्यः
भौ । अ० सम्बोधने ।

भोक्तव्यः । त्रि० भोजनीये ॥ भोज्य
। यथा० । यत्नेनभगिनीहस्ताद्भो
क्तव्यं पुष्टिवर्द्धनम् ॥

भोक्ता । पुं० पत्यौ ॥ शरीरेन्द्रियमत्सो
भिः संयुक्तआत्मनि० संसारिणि ।

अवस्थात्रयविशिष्टे जीवे ॥ भोक्तै
वात्मानकर्त्तरितिसाङ्ख्याः ॥ सु

खादिभोगकर्त्ता० यथा कर्त्ताच
देहीभोक्ताचआत्माभोजयितासदा

। भोगोविभवभेदश्चनिष्कृतिर्मुक्ति
रेवचेति ब्र० वै० पु० वैश्वानरे

ग्नौ ॥ सर्वेषांयज्ञानांतपसाञ्चकर्त्तृ
रूपेणदेवतारूपेणचभोगकर्त्तरि ॥

आनन्दमये ॥ वृद्धेः सुखदुःखमो
हात्मकान्प्रच्ययान्स्वरूपचेतन्येनप्र

काशयतीतिनिर्विकारणक्षोपलब्धरि ॥
त्रि० पालके ॥ भोगकर्त्तरि । भो

जनकर्त्तरिचेतनेदेवदत्तादौ ॥ तस्य
प्रकारोयथा । स्नातः सुधीतमृदुसु

न्दश्शुक्लवामास्तत्कालधीतचरणः
सहपुत्रमित्रैः । सखीप्रसन्नहृदयो

रसपाकवेद्यांभोक्तायिशेचसतर्ताहस
हाप्तवैद्यैः ॥ मृदुतूलमयेस्थूलचारु

भोग :

स्त्रावगुणिते । आसनेप्राङ्मुखो-
भोक्तोपविशेद्वाप्युदङ्मुखः ॥ भुङ्-
क्ते । भुज० । टच् ।

भोग : । पुं० सुखे ॥ चन्द्रसुखलवानु-
भवे ॥ सुखसाधनविषये० पश्वन्नहि
रण्यादौ ॥ नह्यनुत्साहवतामननु-
तिष्ठतामलसानां भोगप्राप्तिर्लोकेदृ-
ष्टं तिपूज्यपादाः ॥ सुखादिग्रहणे ।
सुखदुःखानुभवे ॥ धने ॥ अहेः
शरीरे ॥ अहेरितिप्रयोगवाहुल्याभि-
प्रायम्० भोगशब्दस्यशक्तिस्तुशरीरमा-
त्रे० इत्याकरः ॥ अहेः फणायाम्
॥ पालने , अभ्यवहारे । योषिदा-
दिभृती । वेश्यादिवेतने ॥ आदिना
हस्त्यश्वादिकर्मकराणांभृतीभाडाः-
इ०भा० ॥ विषये । राज्ये ॥ भोज-
नम्० भुज्यतेवा । भुजपालनाभ्यवहा-
रयोः । भुजोकोटिल्येवा । भावे
कर्मणिवाचञ् ॥ योगिनोजी-न-
हेतौभिन्नाव्यापारे० वर्णाश्रमोच्चि-
तव्यापारेच ॥ यथा । चित्तस्यभो-
गैर्द्वैभागौशास्त्रे शैकंप्रपूरयेत् । गु-
रुशुश्रूषयाभागमव्युत्पन्नस्यसक्रमः ॥
किञ्चिद्व्युत्पत्तियुक्तस्यभागंभोगेन
पूरयेत् । गुरुशुश्रूषयाभागौभागंशा-
स्त्रार्थचिन्तया ॥ व्युत्पत्तिमनुयात-
तस्यपूरयेच्च तसोन्वहम् । द्वौभागौ
शास्त्रवैराग्यैर्द्वौध्यानगुरुपूजयेत्तव
शिष्टः ॥ भूम्यादीनांभोगो यथा ।

भोगवती

त्रिपुरुषभोगमाहव्यासः । प्रपिता
महेनयद्भुक्तं तत्पुत्रेण विनाचतम् ।
तौ विनायस्यपित्राचतस्य भोगस्त्रि-
पौरुषः ॥ पितापितामहोयस्य जी-
वेच्च प्रपितामहः । त्रयाणां जीवतां
भोगो विज्ञेयस्त्वैकपौरुषः ॥ नार-
दः । तथारूढविवादस्य प्रेतस्य व्यव-
हारिणः । पुत्रेणसोऽर्थः संशोध्यो-
नतं भोगो निवर्त्तयेत् ॥ विभवभे-
दे ॥ य० । कर्त्ता च देही भोक्ता च आ-
त्मा भोजयिता सदा । भोगो विभव-
भेदश्च निष्कृतिर्मुक्तिरेव च ॥

भोगगृहम् । न० वासगृहे ॥

भोगदेह । पुं० स्वर्गनरकादिभोगार्थं
सूक्ष्मशरीरे ॥ यथा । कृते सपिण्डी
करणेनरः संवत्सरात्परम् । प्रेतदे-
हंपरित्यज्य भोगदेहंप्रपद्यते० इति ॥

भोगपालः । पुं० अश्वरक्षके ॥ त्रि०
भोगरक्षके ।

भोगपिशाचिका । स्त्री० चुभ्रायाम् ॥

भोगभूमिः । स्त्री० सुखस्थाने ॥ भा-
रतवर्षातिरिक्तवर्षे ॥ यथा । तत्रापि
भारतं श्रेष्ठं जम्बुद्वीपमहामुने । य-
तो हि कर्मभूरेषा ततो न्या भोगभूम-
यः ॥

भोगवान् । पुं० अही । सर्पे ॥ भोगो-
स्थस्य । मतुप् । नाव्य । त्रि०
भोगविशिष्टे ॥

भोगवती । स्त्री० नागपुर्याम् ॥ पा-

भोगीश :

तालगंगायाम् ॥ डीप् ॥ वासुकि
तीर्थे ॥

भोगसङ्घः । न० वासुगृहे । भोगाय-
सङ्घः ॥

भोगार्हम् । न० धने ॥ भोगायअर्ह
म् ।

भोगार्हम् । न० धान्ये ॥

भोगावली । स्त्री० नागपुर्याम् । व-
न्दिनांसंस्तुती । वन्दिपाठे ॥

भोगावासः । पुं० वासुगृहे ॥ भोग-
सुवासः ॥

भोगिकः । पुं० भोगपाले । अश्वरत्न
के ।

भोगिकान्तः । पुं० कम्पलक्ष्मणि ।
वायी ॥

भोगी । पुं० जिह्वगे । भुजङ्गे । सर्पे
॥ भोगः फणीवक्रगतिर्वाऽस्यास्ति
। अतद्वनिठनावितीनिः ॥ ग्राम-
पान्ने । ग्रामण्याम् । ग्रामाधिपती
॥ नृपे । रात्रि ॥ नापिते ॥ वैया-
वृत्तिकरे ॥ त्रि० सर्वैर्भागोपकरणै
रुपते ।

भोगिनी । स्त्री० महिषीविहायान्य-
राजयोधिति ॥ अतिशयितोभोगो
स्य याः । इन्द्रन्तान्नालक्षणोडो
प् ॥

भोगिवल्लभम् । न० चन्दने ॥

भोगोन्द्रः । पुं०)

भोगीशः । पुं०) अनंते । नागरा

भोजनम्

जे । शेषे ॥ वासुकी ॥ भोगिना-
म्-इन्द्रः ० ईशोवा ।

भोग्यम् । न० धने ॥ धान्ये ॥ फ-
ले ॥ आधिविशेषे । फलभोग्ये ॥

त्रि० भोगार्हं । शब्दादिविषयेषु ॥
भोक्तुमर्हः । भुज्येत् ॥

भोग्या । स्त्री० वेश्यायाम् ॥ भोक्तुम
र्हायाम् ॥ टाप् ॥

भोजः । पुं० यादवे ॥ दृरेऽभवन्भा-
जवलद्वगच्छतद्वृत्तिमाघः ॥ देश-
विशेषे ॥ धारानगरीपती० कलिप्र
सिद्धेन्द्रविशेषे ॥ देशविशेषे ।
भोजकटे ॥

भोजकटः । पुं० रुक्मिनिर्मितपुरे
रुक्मिभोजकटं नामपुरं कृत्वाऽवस-
त्तदेतिवि० पु० ॥ देशविशेषे ॥

भोजकटीयः । त्रि० भोजकटदेशोद्भवे
॥ वृद्धाच्छः ॥

भोजनम् । न० आहारे । निघसे ।

जेमने । जीवन० इ० भा० ॥ बहुनां
पङ्क्तवशने ॥ भुज्यते । भुज० ।

ल्युट् ॥ भोज्यरूपतयाप्रकृती ॥ अ

थभोजनगुणविधानादियथा । भो-
जनार्थं सदापथ्यं जिह्वाकण्ठविशो-

धनम् । अग्निसन्दोपनं हृद्यं लव-
णार्द्रकभक्षणम् ॥ आयुर्घृतेगुर्दे

रोगोमृत्त्युर्लीनोविदाहिषः । आ-
रोग्यं कटुतिक्तेषु वृद्धमांसपयस्य-

च ॥ अन्नादष्टगुणं पिष्टं पिष्टादष्टगु-

भोजनम्

यां पयः । पयसोष्टगुणं मांसं मांसा
दष्टगुणं घृतम् ॥ घृतादष्टगुणं तै-
लं मर्द्दान्नचभक्षणात् । आहारः
प्रीणनः सद्यो बलकृद्देहधारणः ।
फलमादौ हि चाश्रीयाद्भोजनस्य नरो
त्तमः । विना मोचाफलं तद्वहर्ज-
नीया च कर्कटी ॥ मृणालविसशा-
लूककन्दे च प्रभृतीन् यपि । पूर्वमे
व हि भोज्यानि न तु भुक्त्वा कदाचन ॥
याममध्ये न भोक्तव्यं यामयुग्मं न ल-
ङ्घयेत् । याममध्ये रसोत्पत्तिर्यु-
ग्मेऽतीते बलक्षयः ॥ आयुष्यं प्रा-
ङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामु-
खः । श्रियं प्रच्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋ-
तं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः ॥ कुर्चे र-
न्ने न भागीद्वा वैकंपानेन पूरयेत् ।
वायोः सञ्चारणार्थं चतुर्थं भवशे
षयेत् ॥ दन्ते चावगन्तं चान्नं शौचे
नावहरेज्जलैः । कुर्यादनिर्गतं त-
द्विमुखस्यानिष्टगन्धताम् । भुक्त्वा पा-
णितलं घृष्टा चक्षुषोर्यदि दीयते । अ-
चिरेणैव तद्धारितिमिराणिव्यपोह-
ति ॥ भुक्त्वा चम्यकरं वामं दत्त्वा कु-
क्षौततः पठेत् । भुक्तं महेन्द्रहस्तं
न वै प्रखानरमुखे न च ॥ गरुडस्य च क-
ण्ठे न समुद्रस्य च वज्रिणा । वाता-
पिर्भक्षितो येन पीतो येन महोदधिः
॥ यन्मया खादितं पीतं तद्गस्त्यो-
जरिष्यति । पठित्वैतत्सुखासौनः

भोजनम्

क्षन्तिष्ठे दनाकुलः ॥ भुक्-
त्वा पादशतं गत्वा वामं पार्श्वं न सं-
विशेत् । एवं ह्यधोगतं चान्नं सुखं-
तिष्ठति धीर्यते ॥ भुक्त्वा सन्विश-
तस्तुन्दं बलमुत्तानशायिनः । अं-
युर्वामकसुप्तस्य मृत्युर्द्वावति धावतः
॥ अपि च । ततो भोजनवेलायां
कुर्यान्मङ्गलदर्शनम् । तस्य प्रदक्षि-
णं नित्यमायुर्द्धर्मविवर्द्धनम् । लोके
ऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ ब्राह्मणो गौर्हुता-
शनः । हिरण्यं सर्पिरादित्य आपो
राजा तथाष्टमः ॥ पादुकारो ह्यणु-
र्यात्पूर्वं भोजनतः परम् । पादरोग-
हरं ह्यणुं चक्षुष्यं चायुषेहितम् ॥ अ-
श्रीयात्तन्मना भूत्वा पूर्वन्तु मधुरं रस-
म् । मध्ये म्ललवणौ पश्चात्कटुतिक्तक-
षायकान् ॥ विदाहीन्यन्नपानानि
यानि भुङ्क्ते हि मानवः । तद्विदाह-
प्रशान्त्यर्थं भोजनान्तं पयः पिबेत्
॥ एवं भुक्त्वा समाचामेत् रूक्षग्रहण-
पूर्वकम् । भोजने दन्तलग्नानि नि-
हृत्या चमजं चरेत् ॥ दन्तलग्नमनि-
हरीत्येते पमन्ये तदन्तवत् । न तत्र बहु-
शः कुर्यात् यत्नं निर्हरणं प्रति वि-
स्तरस्त्वनात्र ॥ अस्नाताशीमलं भुङ्-
क्ते अजपीपूयशोणितम् । अहृत्वा तु
कृमिं भुङ्क्ते अदत्त्वा विड्विभोजन-
म् ॥ अघंसकेवलं भुङ्क्तेयः पचत्या-
त्मकारणात् । इन्द्रियप्रीतिजनकं

भोज्यम्

वृथापाकं विवर्जयेदिति जावालिः ॥
 बालं सुवासिनीवृद्धगर्भेण्यः पुरकन्य
 काः । सम्भोज्यातिथिभृत्यांश्च दम्प
 त्योः शेषभोजनम् इति याज्ञवल्
 क्यः ॥ नभोजनार्थं स्त्रे विप्रः कुल
 गोत्रे निवेदयेत् भोजनार्थं हितेशं
 सन्शान्ताशीत्युच्यते बुधैरिति मनुः ॥
 भोजनपात्रम् । पुं० आहारभाजने ॥
 हैमंदीपहरंप्रात्रं चक्षुष्यं राजतंशु
 चि । कांस्यं बुद्धिप्रदं रम्यं पालाशं रु
 चिकारकम् ॥
 भोजपतिः । पुं० कंसासुरे ॥ भोजा
 नांश्च त्रियविशिषाणां पतिः ॥
 भोजपुरम् । न० खनाम्नाप्रसिद्धे देशे
 वि० ॥
 भोजयिता । त्रि० भोजनकारयितरि ॥
 भोगप्रयोजके ॥ पुं० ईश्वरे ॥
 भोजविद्या । स्त्री० ऐन्द्रजालिकविद्या
 याम् ॥
 भोजधिपः । पुं० कंसासुरे ॥ भोजा
 नामधिपः ॥
 भोज्यम् । न० भोजनीयद्रव्यं । यत्किं
 वलं जिह्वया विलोडानिगीर्यते सूपौ
 दनादिति स्मिन् । पायसादौ ॥ वि
 षयमात्रे ॥ भुज्यते । भुज० । ऋह-
 लोर्णत् । भोज्यं भक्ष्ये इति ण्य
 तिकवर्गाभावो निपातनात् ॥ आ-
 हारादधिकं भोज्यं ब्रह्माण्डविभवे
 पि न ॥ अभ्युदयार्थं ब्राह्मणभोजने ॥

भौतिकः

स्वाराज्यसाम्राज्ययोर्भोगभाक्त्वे ॥
 सोमे ॥
 भोज्यवित् । पुं० सूपकारे ॥ सूपका
 रोहिभोज्यवस्तुत्वेन जानाति ॥
 भोज्यसम्भवः । पुं० शरीरस्थरसधातौ ॥
 भोज्या । स्त्री० भोजस्य राज्ञो गोत्रापत्ये
 स्त्रियि ॥ क्रीणादिभ्यश्चैत्यवभोजत्त
 विये० इत्युक्तेः ष्यङादेशः ।
 ष्यङश्चाप् ॥
 भोटः । पुं० भोटाङ्ग । भोटान्ते ॥
 भोटाङ्गः । पुं० खनाम्नाप्रसिद्धे देश-
 विशे० । भोटान्० इ० भा० प्र० ॥
 भोटान्तः । पुं० देशविशेषे ॥ यथा ।
 काश्मीरन्तुसमारभ्य कामरूपात्तुपश्चि
 मे । भोटान्तदेशो देवेशिमानसेशा-
 च्चदक्षिणे ॥
 भोभो । अ० सम्बोधने ॥
 भोलिः । पुं० वक्रधीवि । उष्ट्रे ॥
 भोः । अ० सम्बोधने । विषादे ॥ प्र
 श्ने ॥ भाति । भा० । बाहुलका-
 त्० डोस् ॥
 भौतः । पुं० देवलि ॥ भूतयज्ञे ॥ न०
 भूतसङ्घे ॥ भूतानां सम्बुद्धः । भि
 चाद्यण् ॥ त्रि० भूतसम्बन्धिनि ॥
 भौतिकः । पुं० स्थाणौ ॥ शिवे ॥
 सर्वविशेषे ॥ यथा । अष्टविकल्पो-
 दैवस्तैर्यग्योनिश्चपञ्चधा भवति । मा
 नुष्यश्चैकविधः समासतो भौति-
 कः सर्गः ॥ भौतिकास्यास्य सर्ग

भौमावाद्या

स्य प्रैतन्योत्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्या
मूर्धाधोमध्यभावेनत्रै विध्यम् । य-
था । ऊर्ध्वंसत्त्वविशालस्तमोवि-
शालश्चमूलतः सर्गः । मध्यं रजो
विशालो ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तः ॥ न०
मुक्तायाम् ॥ त्रि० भूतसम्बन्धिनि ॥
रूपादिषु ॥ चक्षुरादिषु ॥ शरीरा
दिषु ॥

भौती । स्त्री० तम्याम् । रात्रौ । रज
न्याम् ॥

भौच्यः । पुं० भूतिमुनेः पुत्रे चतुर्द
शे मनौ ॥

भौमः । पुं० कुजग्रहे । मङ्गले ॥ नर
कासुरे ॥ अम्बरे ॥ रक्तपुनर्नवाया
म् ॥ न० पानोयविशेषे ॥ भौमम-
म्भीनिगदितं प्रथमं त्रिविधं बुधैः ।
जाङ्गलं परमानूपंततः साधारणं क्र-
मात् ॥ भौमानामम्भसांप्रायेण ग्रह-
णंप्रातरिष्यते । श्रीतत्त्वं निर्मलत्व-
ञ्चयतस्तेषां महान्गुणः ॥ त्रि० भू-
मिभवे ॥ तले ॥ अन्नमयभूमिकार्ये ॥
भूमेरपत्यम् । शिवादित्वाद्दण् ॥
भूमौ भवति शैषिकाण् ॥ भूमेरिद-
म् । तस्येदमित्यण् ॥

भौमवारः । पुं० पश्यद्वाराद्यां षष्ठा
ध्यायम् ॥

भौमनः । पुं० विश्वकर्मणि ॥

भौमरत्नम् । न० प्रबाले ।

भौमावाद्या । स्त्री० गोसहस्रीतिवि-

भ्रुकुटी

ख्यातायाममायाम् यथा । अमा
वास्यां भवेदारोयदिभूमिसुतस्य च ।
गोसहस्रफलंदद्यात्स्नानमात्रेण जा-
ह्नवीतिव्यासः ॥

भौमी । स्त्री० सीतायाम् । जानक्या
म् ॥

भौरिकः । पुं० कनकाध्यक्षे ॥ भूरि-
णि । सुवर्णेनियुक्तः । तत्रनियुक्त-
इतिठक् ॥

भ्रंशः । पुं० अधः पतने ॥

भ्रंसः । पुं० भ्रंशे ॥

भ्रकुंसः । पुं० स्त्रीविशधारिणि नर्त्त-
के । भ्रकुंसे ॥ पटपुटेतिदण्डको
क्तभाषार्थकुसिधातोश्चुरादिग्यन्ता-
देरच् । भ्रवाकुंसेभाषणमस्य । इ-
कोहस्त्रीङ्योगालवस्येति सूत्रे ० अ-
भ्रकुंसादीनामितिवार्तिकस्य अ-
कारिनेनविधीयतइतिव्याख्यामा-
न्तराद् ० भ्रकुंसः ॥

भ्रुकुटिः । स्त्री० क्रोधादिनाभ्रवः कौ-
टिल्ये । भ्रुकुट्याम् ॥ कुटिकौटि-
ल्ये । इगुपधात्किदिति ० इन् ।
भ्रुवाः कुटिः इकोह्रस्वइत्यत्र ० अ-
भ्रकुंसादीनामितिवार्तिकेनाका-
रोविधीयते ॥

भ्रुकुटी । स्त्री० भ्रुकुटी । कुटेरिन्नन्ता-
त् ० कृदिकारादितिङोष् ॥ भ्रुवाः
कुटी ॥ इकोह्रस्वइति सूत्रे ० अ-
भ्रकुंसादीनामितिवार्तिकस्य ०-

भ्रमः

अकारोनेनविधीयतद्व्यर्थादकारः ॥
 भ्रमः । पुं० अस्त्रुनिर्गरे । प्राकारगृह
 भित्तिषुजलनिर्गमनजाले ॥ कुन्दा
 ख्यशिल्पियन्त्रे ॥ चरख० इ० भा०
 भ्रमणे भ्रान्तौ । मिथ्याज्ञाने, मिथ्या
 मती । व्यसनहेतौ ॥ भाविनश्रयत्वऽयं
 भोगोवर्द्धतामुत्तरोत्तरम् । भाविघ्नाः
 प्रतिबध्नुन्तुधन्योस्माऽस्मादितिभ्रमः ॥
 भ्रमणम् । भ्रमुभ्रमवस्थाने । भावे
 घञ् ॥ अद्यादावधस्थलस्योर्द्धनिः
 सरणे ॥ भ्रमन्तिजलान्यनेन । हल
 श्चि तिघञ् । नोदात्तोपदेशस्येति
 वृद्धाभावः ॥ देहेन्द्रियाद्यध्यासे ॥
 न्यायमते० भ्रमस्यनामान्तरमप्रमा ।
 भ्रमोद्विविधः । विपर्यासः ० सं-
 शयश्च । आद्योयथा । देहेऽत्मात्मबु
 धिः ० शङ्कादौपीततामतिः ।
 सानिश्चयरूपा ॥ द्वितीयोयथा । किं
 खिन्नरोवा० स्याणुर्वेत्यादिवुद्धिः ।
 तस्यकारणम् । पित्तदूरत्वमोहभया
 दिनाःनाविधदोषः । यथा । अप्रमा
 चप्रमाचेतिज्ञानंद्विविधमुच्यते । त
 ष्ठून्ये तन्मतिर्यास्यादप्रमासादिरू
 पिता ॥ तत्प्रपञ्चोविपर्यासः संश
 योपिप्रकीर्तितः । आद्योदेहेऽत्मात्म
 बुद्धिः शङ्कादौपीततामतिः ॥ भवे
 त्रिश्चयरूपासासंशयोपप्रदर्श्यते ।
 । किंखिन्नरोवास्याणुर्वेत्यादिवु-
 धिस्तुसंशयः ॥ तदभावांप्रकारा

भ्रमरच्छली

धीस्तत्प्रकारातुनिश्चयः । समं
 शयोभवेहाधीरेकत्राभावभावयोः
 ॥ साधारणादिधर्मस्थज्ञानंसंशय
 कारणम् । दोषोऽप्रमायाजनकः
 प्रमायास्तुगुणोभवेत् ॥ पित्तदूरत्वा
 दिरूपोदोषोनानाविधः स्मृतः ।
 इ० भा० प० ॥
 भ्रमणम् । न० अनवस्थितौ ॥ गमन
 विशेषे । पर्यटने ॥
 भ्रमणी । स्त्री० कारुण्डिकायाम् ।
 जलीकायाम् ॥ अधीशितुः क्रीडा
 य्यायाम् । अधीशितुः क्रीडादौ ॥
 भ्रमत्कुटी । स्त्री० तृणादिच्छत्रे ॥
 कावार्याम् । जङ्गमकुश्याम् ॥
 भ्रमरः । पुं० कीटविशेषे । मधुपे
 मधुव्रते । द्विरेफे । चञ्चरीके ॥ का
 मुके ॥ वेधनशस्त्रे । वर्मा० इ०
 भा० ॥ भ्रमति । भ्रमु० । अतिरिक्तमि
 भ्रमिचमिदेविवासिभ्यश्चिदित्यरः ॥
 भ्रमरकः । पुं० भृङ्गे । मधुलिङ्गि ॥
 गिरिके । बालमूषिके ॥ चूर्णकेषे ।
 अलके । ललाटलम्बितचूर्णकुन्तले
 ॥ जलभ्रमे ॥ भ्रमरद्वय । इवेप्रतिक्र
 तावितिकन् ॥ भ्राम्यतिश । भ्रमु०
 अतिरिक्तमीत्यरः । स्वार्थेकन् ॥
 भ्रमरकीटः पुं० कीटान्तरे । कुत्तार
 री० इ० भा० ॥
 भ्रमरच्छली । स्त्री० लताविशेषे । भृ
 ङ्गाज्ञायाम् ॥ भृङ्गच्छलीचकटुका

भ्रमरावली

तिक्तादीपनरोचनीति० रा० नि०
 भ्रमरप्रियः । पुं० धाराकदम्बे ॥
 भ्रमरमारी । स्त्री० मालवदेशप्रसिद्धपु
 ष्यवृक्षविशेषे । मांसपुष्पिकायाम् ॥
 भ्रमरविलसितम् । न० भ्रमरविलसिता
 याम् । स्त्री० नलीगः स्याद्भ्रमरविल
 सितम् ॥
 भ्रमरविलसिता । स्त्री० चिष्टुप् ११
 कृन्तः प्रभेदे ॥ यथा । मोगौनौगो
 भ्रमरविलसिता ॥ य० मुग्धेमा
 नंपरिहरनचिरात्तारुण्यन्ते सफल
 यतुहरिः । फुल्लाबल्लीभ्रमरविलसि
 ताभावेशीभांकलयतिक्रिमुताम् ॥
 भ्रमरा । स्त्री० भ्रमरच्छल्याम् ॥
 भ्रमरातिथिः । पुं० चम्पके ।
 भ्रमरानन्दः । पुं० बकुले ॥ अतिमुक्त
 के ॥ रक्ताम्बाने ॥
 भ्रमरालकः । पुं० भ्रमरके । कुरुले ।
 ललाटस्थितचूर्णकुम्भले ॥
 भ्रमरावलिका । स्त्री० भ्रमरावल्याम् ॥
 भ्रमरावली । स्त्री० अतिशर्कारीप्रभेदे ॥
 भुजसङ्गतशङ्खमुवर्णलसद्वलया० कर
 पुष्पसुगन्धवतीरसनारुचिरा । कन
 कद्वयनूपुरचारुतराजयतिभ्रमराव-
 लिकाभुजगाधिपदुर्ललिता ॥ यथा
 । सखिसम्प्रतिकम्प्रतिमौनमिदंवि
 हितम्० मदननधनुः सशरंमुकरे
 निहितम् । नतिशालिनिक्लिवनमा
 लिनिमानकथा० रतिनायकशायक

भ्राजिष्णुः

दुः खमुपैतिवृथा ॥
 भ्रमरिका । स्त्री० बालानां क्रीडाविशे
 षे ॥ येनभूरपिभ्रमतीवभाति । भा
 जीमाजी० इ० भा० ॥
 भ्रमरी । स्त्री० भ्रमरयोषिति । भौरौ०
 इ० भा० ॥ षट्पद्याम् ॥ जतुका
 याम् ॥ पुत्रदात्र्याम् ॥ भ्रामर्याः स्थाने ॥
 भ्रमरेष्टः । पुं० श्योनाकप्रभेदे ॥
 भ्रमरेष्टा । स्त्री० भूमिजम्ब्याम् ॥ भार्याम् ॥
 भ्रमरोत्सवा । स्त्री० माधव्यांलतायाम् ॥
 भ्रमासक्तः । पुं० शस्त्रमार्जके ॥
 भ्रमिः । स्त्री० भ्रमणे ॥ जलनिः
 सरणमार्गे ॥ यन्त्रविशेषे ॥ भ्रमण
 म् । भ्रमु० । इककृष्यादिभ्यः ॥
 भ्रमेः सम्प्रसारणञ्चेतीन् । बाहु
 लकात् सम्प्रसारणाभावः ॥
 भ्रमितः । त्रि० घूर्णिते । भ्रमणंका
 रिते ॥
 भ्रमी । त्रि० भ्रमविशिष्टे ॥
 भ्रष्टः । त्रि० गलिते । च्युते । हस्ता
 दितः पतिते ॥ अर्थाद्भ्रष्टातीर्थ
 यात्रान्तुगच्छत्सत्याद्भ्रष्टोरीरवंवै
 ब्रजेच्च । योगभ्रष्टः सत्यधृतिश्चग
 छेद्द्राज्याद्भ्रष्टोमृगयां वैब्रजेच्च ॥
 भ्राजः । पुं० कात्यायनप्रणीतेश्लोके ॥
 भ्राजानामश्लोकाइतिमहाभाष्यम् ॥
 भ्राजकम् । न० पिप्पे ॥
 भ्राजमानः । त्रि० दीप्यमाने ॥
 भ्राजिष्णुः । त्रि० अलङ्कारादिनादी

भाटवल :

प्रियुक्ते ॥ दौमिशालिनि । विभा
जि ॥ भाजते । तच्छोल । भाजृ
दीप्तौ । भुवञ्चे तिचकारात् । भाज
रपिद्रुणाच् ॥ स्वप्रकाशचिद्रूपे ॥
भाता । पुं० सहोदरे ॥ भाजते० वि
भर्ति वा । भाजृ डुभृञ् । वा ।
नमृनेष्टृत्वष्टृहीतपोटभाटजामाट
पिटदुहित । इतिसाधुः ।

भातरौ । पुं० २०० सहोक्त्याभाटभ
गिन्योः । भाताचस्वसाच । । भा
टपुत्रौस्वदुहितभ्यामित्ये कशेषः
स्वसाचभाताच्चेतिवा ॥

भाटकम् । त्रि० भातुरागतेधनादी
॥ ऋतष्टञ् ॥ डीपि० भाटकी ॥
भाटयोग्ये ॥

भाटजः । पुं० भाटपुत्रे ॥ भातुर्जातः
। पञ्चम्यामितिडः ॥

भाटजा । स्त्री० भातुपुत्र्याम् । भात्री
यायाम् ॥ टाप् ॥

भाटजाया । स्त्री० भाटपत्न्याम् ।

प्रजावल्याम् ॥ भातुः जाया ॥

भाटपत्नी । स्त्री० प्रजावल्याम् ॥ भा
ताप्रतिर्यस्याइतिविग्रहे० नित्यंस
पत्न्यादिष्विति० भाटपतिशब्दस्य
नान्तादेशे० ऋन्नेभ्यइतिडीप् ॥

भाटपुत्रः । पुं० भाटजे ॥

भाटभगिन्यौ । स्त्री० भात्रीः ॥ भा
ताचभगिनीच ॥

भाटवलः । त्रि० भाटमति ॥ भा

भ्रान्तिदर्शनम्

ताऽस्यास्ति । अन्येभ्योपिदृश्यतद्र
ति० वलच् । संज्ञामित्यनुवृत्तेर्बल
इतिनदीर्घः ॥

भ्राटव्यः । पुं० भ्राटपुत्रे ॥ भ्रातु
रपत्यम् । भ्रातुर्व्यञ्च ॥ शत्रौ ॥
व्यन्सपत्ने ॥

भ्राटश्वशुरः । पुं० पतिज्येष्ठभ्रात
रि । जेठ० भाशुर० इ० भा० ॥

भ्राटस्थानम् । न० सहोदरगृहे ॥ लग्ना
त्तृतीयभवने ॥ भ्रातुः स्थानम् ॥

भ्रात्रीयः । पुं० भ्राटजे ॥ भ्रातुरपत्य
म् । भ्रातुर्व्यञ्चेति० चाच्छः ॥

भ्रान्तः । पुं० मत्तद्विपे ॥ राजधुस्तू
रे ॥ न० भ्रमणे ॥ त्रि० भ्रमान्वि
ते ॥ भ्रान्तिमापन्ने ॥ अद्वितीयं-

ब्रह्मतत्त्वं न जानन्ति यदातदा । भ्रा
न्ताएवाखिलास्ते षांक्वमुक्तिः क्वह
वासुखम् ॥ भ्रमेः कर्त्तरिक्तः ।

अनुनासिकस्यक्लिभलीः क्ङिति०
इ० दीर्घः ॥

भ्रान्तिः । स्त्री० भ्रमे । मिथ्यामती
। अतस्मिन्तज्ज्ञाने ॥ युक्तिहीनप्र
काशत्वाद्भ्रान्तिर्नञ्चस्ति लक्षणम् ।

यदिस्यात्तज्ज्ञानं किञ्चिद्भ्रान्तिरेव न
सिध्यति ॥ भ्रान्तिभाजिभवति क्ववि
वेकः ॥ भ्रमणे । अनवस्थितौ ॥

भ्रमणम् । भ्रमु० । क्तिन् । अनुना
सिकस्येतिदीर्घः ॥

भ्रान्तिदर्शनम् । न० अमाधनेसाधनत्व

भ्रान्तिदर्शनम् । न० अमाधनेसाधनत्व

भ्रान्तिदर्शनम् । न० अमाधनेसाधनत्व

भ्रामरः

बुद्धौ ॥ साधनेष्यसाधनत्वबुद्धौ ॥
भान्यादर्शनम् ॥ शुक्तिकायारजत
वद्विपर्ययज्ञाने ॥

भ्रान्तिमान् । त्रि० भ्रान्तिविशिष्टे ॥
भ्रान्तिरस्यास्ति । मतुप् ॥ डौपि०
भ्रान्तिमती ॥ पुं० अलङ्कारविशेषे
॥ भ्रान्तिमानन्यसंवित्तत्त्वस्यदर्श-
ने । तदिति० अन्यदप्राकरणिकंनि
र्दिश्यते० तेनसमानमर्थ्यादिहप्रा-
करणिकमाश्रीयते । तस्यतथावि-
धस्यदृष्टीसत्यांयदप्राकरणिकतया-
संवेदनम्०सम्भ्रान्तिमान् । नधैषरू-
पकमप्रथमातिशयोक्तिर्वा०तत्रवस्तु-
तोभ्रमस्याभावात् । इहचार्यानुगम-
नेनसंज्ञायाः प्रवृत्तस्तस्यस्पष्टमेव
प्रतिपन्नत्वात् । उदाहरणम् । कपा-
लंमार्जारः पयद्वतिकराल्लेदिशशि-
नस्तुरुच्छिद्रप्रोतान्विसमितिकरी
सङ्कलयति । रतान्तेतल्पस्थान्हरति
वनिताप्यंशुकमितिप्रभामत्तश्चन्द्रो
जगद्विदमहोविप्लवयति ॥

भ्रान्तिहरः । पुं० मन्त्रिणि ॥ त्रि०
भ्रमनाशके ॥

भ्रामकः । पुं० जम्बुके । फेरी ॥
धूर्त्ते ॥ सूर्यावर्त्ते ॥ अश्वप्रभेदे ।
चुम्बक० इ० भा० प्र० ॥ त्रि० भ्र-
मजनके ॥

भ्रामरः । पुं० चुम्बक० इ० प्र० पा-
षाणे । भ्रामके ॥ न० शुक्लवर्णम

भ्रुकुंसः

धुनि ॥ भ्रमरैः कृतम् । क्षुद्राभ्रम-
रेत्यादिनाऽञ् ॥ किञ्चित्सूक्ष्मैःप्र-
सिद्धेभ्यः षट्पदेभ्यो लिभिश्चितम्
। निर्मलंस्फटिकाभंयत्तन्मधुभ्राम-
रंस्मृतम् ॥ भ्रामरंरक्तपित्तघ्नंमूत्र-
जाडाकरंगुरु । स्वादुपाकमभिष्य-
न्दिविशेषात्पिच्छिलंहिमम् ॥ रत-
बभ्रान्तरे ॥ यथा । तत्कटिंसमधि-
रुद्धबल्लभः स्याद्दृषादिपशुसंस्थि-
तिस्थितः । चक्रवद्भ्रमतिकुञ्चित-
त्रिकोभ्रामरंनिगदितंसमुद्धतम् ॥
नृत्यविशेषे । रासे । मण्डलनृत्ये
। हल्लौसे ॥ त्रि० भ्रमरसम्बन्धिनि ॥
अण् ॥

भ्रामरौ । त्रि० अपस्मारिणि ॥ इति
कुल्लूकभट्टः ॥

भ्रामरो । स्त्री० पार्वत्याम् ॥

भ्रामितः । त्रि० आघूर्णिते ॥

भ्रोष्ट्रः । पुं० भर्जनपात्रे । अम्बरीषे ।
भडसां० इ० भाड० इ० भा० ॥
भृज्यतेऽत्र । भ्रसृजपाके । भ्रसृजि-
गमिनमिहनिविश्यशांठद्विष्टेति०ष्ट्र-
न्० वृद्धिश्च ॥

भ्रियमाणः । पुं० पोष्यमाणे ॥

भ्रुकुंसः । पुं० भ्रुकुंसे ॥ भ्रुकुंसे । स्त्री
वेशधारिणिनर्त्तके । नचनिआ०
इ० भा० ॥ भ्रुवाकुंसोभाषणमस्य
। इकोह्रस्वोऽङोगालवस्य तिसूत्रे०
इयंङुवडभाविनामव्यथानाश्चेति

भ्रुकुटि :

वक्तव्यमितिनिषेधोत्तरपठितेन ।
अभ्रुकुंसादीनामिति वक्तव्यमिति
वार्तिकेन तन्निषेधाद्भ्रुः ॥ एवं
भ्रुकुटिशब्दपि बोध्यम् ॥

भ्रुकुटिः । स्त्री० भ्रुकुटी । भ्रुकुट्या
म् । क्रोधादिनाललाटसङ्कीचने ॥

कुटे रिगुपधात्किदित्तीन् । भ्रुवोः
कुटिः । भ्रुकुंसत्प्रक्रिया ॥

भ्रुकुटी । स्त्री० भ्रुकुटी । भ्रुवोः
कौटिल्ये ॥ कुटे रिगुपधादित्तीन् ।
कृदिकारादितिङीष् । भ्रुवोः
कुटी ॥ अभ्रुकुंसादीनामिति वा
र्तिकेनाद्भ्रुः ॥

भ्रुः । स्त्री० नेत्रोपरिभागस्थरोमराज्यां
चिह्निकायाम् । भ्रौ० इ० भा० ॥
भ्रमु० । भ्रुमेषडूः । टिलोपः ॥ यद्वा ।
भ्रमति । भ्रमचलने । भ्रुमेषडूः
॥ यद्वा । भ्रमस्यति । क्तिप् । ऊङ्
सादीनामिति० गमः क्वाचित्च
वार्तिकेन० मलोपऊङ्चादेशः ॥

भ्रुकुंसः । पुं० भ्रुकुंसे । भ्रुकुंसे
। नचनिञ्जा० इ० भा० ॥ भाषणा
र्थकचुरादिग्यन्तात्कुंसेरेरच् ।
भ्रुवाकुंसीभाषणमस्य । इकोङ्गस्यो
ऽङ्गो गालवस्येति सूत्रे० इयङ्० वङ्
भाविनामन्वयानाञ्चनेति वार्तिकेना
द्भ्रुः । निषेधः ॥

भ्रुकुटिः । स्त्री० भ्रुकुट्याम् ॥ भ्रुवोः

कुटिः इयङ्० वङ्० भाविनामिति

भ्रौणहृत्त्यम्

निषेधाद्भ्रुस्त्रोत्रोभवति ॥

भ्रुकुटी । स्त्री० भ्रुकुट्याम् । भ्रुकुटी
॥ कुटे रिगुपधादित्तीन् । कृदिका
रादितिङीष् । भ्रुवोः कुटी ।
इयङ्० वङ्० भाविनामितिङ्गस्य नि
षेधः ॥

भ्रूयाः । पुं० स्त्रीगर्भे । उदरस्थजन्तौ
॥ डिर्भे । अर्भके । गर्भिण्याम्
॥ श्रोत्रियद्विजे ॥ भ्रूयते । भ्रूया
शाशाविशङ्कयोः । घञ् ॥

भ्रूणहृत्त्या । स्त्री० गर्भस्थबालकहन
ने ॥ यथा । त्रिविबाहं कृतं ये न न करो
तिचतुर्थकम् । कुलानिपातयेत्स
प्तभ्रूणहृत्त्याव्रतश्चरेत् ॥

भ्रूणहा । त्रि० गर्भस्थबालकहन्तरि
॥ भ्रूणं हतवान् । हन० । ब्रह्म
भ्रूणहृत्त्रिषक्त्विप् ॥ ब्रह्महृत्त्रिषक्त्विप् ॥
भ्रूणहा० वरिष्ठब्राह्मणहन्तोच्यत
इति व्याख्यानात् ॥

भ्रूभङ्गः । पुं० भ्रूविच्छीपे । भ्रुवः
कौटिल्ये ॥ भ्रुवोभङ्गः ॥

भ्रेषः । पुं० अघः पाते । यद्योचि
तात्० भ्रेशे ॥ भ्रेषणम् । भ्रूष्टृच
लने । घञ् ॥ चलने ॥

भ्रेषणम् । न० चलने ॥

भ्रौणहृत्त्यम् । न० भ्रूणघ्नोभावे ॥
प्यञ् । दाण्डिनायनेति निपातना
त्कारादेशः ॥

मकरन्द :

मः । पुं० मकारे ॥ यमे ॥ समये ॥
विषे ॥ मधुसूदने ॥ चन्द्रशेखरे
। शम्भौ ॥ ब्रह्मणि ॥ चन्द्रमसि ॥
मन्त्रे ॥ मङ्गले ॥ त्रिगुरौ ०ऽऽऽ० ॥
मंहिष्ठः । त्रि० महनीये । पूजनी
ये ॥

मकरः । पुं० नक्रौ । यादः प्रभेदे
। मगर० इतिभाषाप्रसिद्धे ० भा
षाणांमध्ये भगवद्विभूतौ ॥ निधि
प्रभेदे ॥ दशमराशौ । आकीर्करी
॥ कृष्णाति । कृष्टिसायाम् । पचा
यच् । मनुष्याणांकरः । पृषोदरा
दिः ॥ यद्वा । मङ्गले । मकिमण्ड
ने । अच् । आगमशास्त्रस्यानित्य
त्वाननुम् । मकराति । रादाने
। आतोनुपेतिकः ॥ दर्पणीऽप्यु
क्तः सारस्वतकोषे ॥ अर्हद्भु
जं ॥

मकरकुण्डलम् । न० मकराकृतिक-
र्णाभरणे ॥

मकरकेतनः । पुं० कामदेवे ॥ मकरः
केतनं यस्य सः ॥

मकरध्वजः । पुं० कादपं । अनङ्गे ॥
मकरोनक्रौध्वजीयस्यसः ॥ रससि
न्दूरविशेषे । चन्द्रोदये ॥ तल्लकर
णप्रकारो न्यत्ररसेन्द्रचिन्तामणौ ॥

मकरन्दः । पुं० पुष्परसे ॥ मकरमपि
दाति० कामजनकत्वात् । दाअवख
ण्डने । आतोनुपेतिकः । पृषोद-

मकुटम्

रादिः ॥ यद्वा । मकरमप्यन्दति ।
अदिवन्धने । कर्मण्यण् । शकन्
धादिः ॥ कुन्दपुष्पवृक्षे ॥ न० कि
ञ्जल्के ॥

मकरमुखी । स्त्री० प्रणाल्याम् । पथं
सः पदव्याम् ॥

मकरन्दवती । स्त्री० कृष्णवन्तायाम् ।
पाटलापुष्पे ॥ मधुविशिष्टायाम् ॥
मकरव्यूहः । पुं० मकराकृतितवत्सै
न्याविन्द्यासे ॥ वराहव्यूहविपर्यये-
णमकरव्यूहो भवति । तेनाऽग्रं पञ्चा
च्चोभयत्रभयेसतिगच्छेत् ॥

मकराकरः । पुं० समुद्रे ॥ मकराणा
माकरः ॥

मकराकारः । पुं० महाकरञ्जे । ष-
ड्ग्रन्थे ॥

मकराङ्कः । पुं० समुद्रे ॥ कामदेवे ॥
मकराधिपः । पुं० शनिग्रहे ॥ मकर
स्यराशिविशेषस्य अधिपः ॥

मकरालयः । पुं० अश्वी ॥ मकराणां
मकरोपलक्षितानां जलजन्तूनामा-
लयः ॥

मकरी । पुं० समुद्रे ॥ मकराः सन्त्य
स्मिन् । अतद्गनिठनाविति० इ-
निः ॥

मकुटम् । न० मुकुटे । किरौटे ॥ म
ङ्गलेऽनेनवा । मकि० । बाहुलका
दुटः । आगमशास्त्रस्यानित्यात्त्वन्न-
नुम् ॥

मक्रे प्रवर :

मकुतिः । स्त्री० शूद्रशासने ॥
मकुरः । पुं० मुकुरे । दर्प ॥ ॥ वकु
लद्रुमे ॥ कुलालदण्डे । कोरके ॥
मङ्कते । मकि० । मकुरदुर्दुरावि-
तिसाधुः ॥

मकुलः । पुं० न० मुकुले ॥ वकुलद्रु-
मे ॥

मकुष्ठः । पुं० वनमुद्गे । मौठ० इ० प्र०
व्रीहिविशेषे ॥ मकुष्ठोवातलोया-
हीकफपित्तहरीलघुः । वांतिजि-
न्मधुरः पाकेकृमिकृञ्चूरनाशनः ॥
त्रि० मंथरे ॥

मकुष्ठकः । पुं० वनमुद्गे । मयुष्ठके ।
मकुष्ठे ॥ मङ्कते० मङ्क्यतेवा । म
कि० । बाहुलकादुनुमभावश्च ।
तिष्ठति । षा० । कृन् । मकुष्ठा-
सौम्यकश्च । पूर्वपदादितिषः ॥

मकूलकः । पुं० मुकूलके । लघु
दन्त्यामोषधी ॥ मङ्कते । मकि० ।
खर्जपिञ्जादिभ्यञ्जरोलचाविति०-
पिञ्जादिच्चाटूलच् । स्वार्थेकन् ॥

मकूलः । पुं० गुलरोगविशेषे ॥ य
था । सूतायाहृच्छिरोवस्तिगुलमक
लसञ्जितम् । यवचारपिवेत्तत्र-
मस्तुनोष्णोदकेनवा ।

मक्का । स्त्री० खुरागानाभिधे देशे ॥

मकुलम् । न० शिलाजतुनि ॥

मकेशः । पुं०) खुरागानदेशस्थे

मक्रे प्रवरः । पुं०) शिवे ॥

मखाःम्

मकोलः । पुं० शिलाधातो । सितो
पले । मकोल० खडियामाटी० गो
लू० इ० भा० ॥

मचः । पुं० खदीषाच्छादने ।

मचवीर्यः । पुं० पियालवृक्षे ॥

मचिका । स्त्री० कीटविशेषे । ग

न्धलोलुपायाम् । वमनीयायाम्

। मक्खी० इ० भा० । मशति ।

मशगर्द रोषकतेच । हनिमशिभ्यां

सिकन् ॥ मचतिवा । मचरोषस

ङ्घाते । कृन्० गवुल्वा ॥

मचिकामलम् । न० सिकथके ॥

मचीका । स्त्री० मचिकायाम् ॥

मखः । पुं० यज्ञे ॥ मखन्तिदेवाश्च

अनेनवा । मखहेती । हलश्चेति०

घञ् । संज्ञापूरकत्वान्नट्टहिः ॥

यद्वाकचिदपवादविषयेषु त्सर्गाभि

निविशते० इतिघञ्विषयेपिपुंसी

तिघः ॥ यद्वा । मङ्कते । मह० ।

नहर्हलोपश्च० महेश्चेतिस्त्विहलोपश्च॥

मखाता । पुं० श्रीरामचन्द्रे ॥ मखा

नांवाता ॥

मखवह्निः । पुं० प्रणीते । यज्ञाग्नी ॥

मखानलः । पुं० महावीरे । यज्ञा

ग्नी ॥

मखान्नम् । न० पद्मबीजाभि । पानी

यफल । मखाना० इ० भा० ॥

मखान्नपद्म बीजस्यगुणैस्सुख्यंविनि

दिशत् ॥

मघ :

मखासुहृत् । पुं० शिवे । मखस्यदत्त
यज्ञस्यन्नसुहृत्०शत्रुः ॥

मगणः । पुं० त्रिगुरौ०SSS: ॥

मगधः । पुं० बन्दिनि ॥ मागधि ।
वंशपरम्पराशंसके ॥ मगध्वति०या
चते । मगधपरिवेष्टने । कण्डादिर्यं
गन्तः । अच् । यस्यहलवृत्तियलोपः
॥ मगधाः पुं०भूमि० कीकटदेशे
॥ यथा । व्यासेश्वरंसमारभ्यतप्तकु
ण्डान्तकंशिवे । मगधाख्येभहादेशो
यात्रायांनहिदुष्यति ॥ दक्षोत्तरक्र
मेणैवक्रमात्कीकटमामघौ ॥ मगधा
नांनिवासोजनपदः ० मगधाः ।
निवासेऽणोजनपदेलुप् । लुपियुक्त
बह्वावः ॥

मगधा । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥

मगधेश्वरः । पुं० जरासम्भनृपे । म
गधदेशाधिपमात्रे ॥ मगधानांदेश
विशेषाणामीश्वरः ॥

मगधीकवः । त्रि० मगधदेशजाते ॥

मगधोक्त्वा । स्त्री० पिप्पल्याम् ॥ मग
धीउक्त्वायस्य ॥

मग्नः । त्रि० जलान्तः प्रविष्टे । आ
मुते । स्नाते ॥ मज्जति । टुमस्त्रो
शुद्धौ । क्तः । ओदितश्चेति०निष्ठा
नत्वम् । तस्यासिद्धत्वात्०स्कोरिति
सलोपः । चोः कुः ॥

मघः । पुं० द्वीपान्तरे ॥ देशान्तरे । म
ग्०नामकस्त्रेच्छस्थाने ॥ न० पुष्प

मङ्कुर :

विशेषे ॥

मघवा । पुं० इन्द्रे । शक्रे ॥ मघ्यतेपू
ज्यते । महपूजायाम् । श्वन्नचन
पूषन्शीहन्नित्यादिना०कनिन्॥कवि
रितिमनोरमायांस्पुटम् ॥ निपा
तनात्०हस्यघोबुगागमस्य । मघवा
नौ०मघवानः ॥ मघवाबहुलमिति
मित्तित्रादेशपक्षेत् ० मघवान्मघ
वन्तौ० मघवन्तः ० इत्यादिवो
ध्यम् ॥ जिनानांद्वादशचक्रवर्त्तन्त
र्गतचक्रवर्त्तिविशेषे ॥

मघवती । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥

मघा । स्त्री० दशमनक्षत्रे ॥ अत्रजात
स्यफलंयथा । कठोरचित्तः पितृमातृ
भक्तस्त्रीत्रस्रभावस्त्वनवद्यविद्यः चे
ज्जन्मभयस्यमघाऽनघः स्यान्मतिः
सदारातिविनाशदक्षा ॥ बहुवचना
न्तोप्यदंष्ट्रयते ॥ यथा नवोदकीनवा
न्नेचगृहप्रच्छादनेतथा । पितरः स्पृ
हयन्त्यन्नमष्टकामुमघासुचेति ॥ म
घायांपिण्डदानेनज्येष्ठपुत्रोविनश्य
तीत्येकवचनान्तोपि ॥ औषधविशे
षे ॥

मघाभवः । पुं० शुक्रायहे ॥

मघाभूः । पुं० शुक्रचार्ये ॥

मघी स्त्री० धान्यविशेषे ।

मघोनी । स्त्री० इन्द्राण्याम् ॥

मङ्कुरः । पुं० दर्पणे । मुकुरे । मङ्कते
मकि० । वाहुलकादुरच् ॥

मङ्गल :

मङ्गलः । त्रि० शठे ॥ मङ्गलः । कि०
। वङ्क्रादिच्वात्साधुः ॥

मङ्गलम् । न० जङ्घात्राणे ॥ इति
हारावली ॥

मङ्गलु । अ० शीघ्रे ॥ भृशार्थे ॥ म-
ज्जति । टुममजोशुद्धौ । बाहुलका
त्सुः । मसजिनशोरितिनुम् । स्त्री
रितिसलोपः ॥

मङ्गलुगम् । न० जङ्घात्राणे ॥ इति
त्रिकाण्डशेषः ॥

मङ्गलः । पुं० नौमस्तके ॥ मङ्गति । म-
गिसर्पणे । पचाद्यच् ॥

मङ्गलः । पुं० अङ्गारके । कुजे । तृती
यग्रहे ॥ अस्यवारेजातस्यफलं यथा ।

उग्रः प्रतापीक्षितिपोलमन्तोरणप्रि
योषक्रवचाः सरोषः । सत्वान्वि-

तः शूरगणप्रणेताकुजस्यशरैरभ-
वोमनुष्यः ॥ न० कल्याणे ॥ सर्वा-

र्थरक्षणे ॥ अगर्हिताभिप्रतार्थसि-
द्धौ ॥ यत्खलु क्रियमाणमेवमनः

प्रह्लादनं समीहितसाधनञ्चतन्मङ्ग-
लमुच्यते इति व्याख्याकाराः ॥ आ

शोर्नमस्क्रियावस्तुनिर्देशोवापित
न्मखमिच्छालङ्कारिकोक्तेः काव्या

दिमुखे क्रियमाणे ॥ यथाहभगवा-
नभाष्यकारः । मङ्गलादीनिमङ्गल

मध्यानिमङ्गलान्तानिशास्त्राणिप्रथ-
न्ते वीरपुरुषाण्यायुष्मत्पुरुषाणिच-

भवन्तिअर्धे तारश्चप्रवक्तारोभवन्ती-

मङ्गलच्छायः

तिमङ्गलानुष्ठानप्रयोजनानि ॥ प्रश-
स्ताचरणं निच्यमप्रशस्तविवर्जनम् ।

एतद्विमङ्गलं प्रोक्तमृषिभिस्तत्त्वदर्शि-
भिः ॥ लोकेऽस्मिन्मङ्गलान्यष्टौ-

ब्राह्मणोगौर्हुताशनः । हिरण्यंस-
र्पिरादित्यचापोराजातथाष्टमः ॥

एतानिसततं पश्येन्नोचेदध्यादिना
यजते । प्रदक्षिणन्तुकुर्वीततथाचा

युर्नहीयते ॥ अपिच । रोचनंचन्द-
नं हेममृदङ्गदर्पणं मणिम् । गुरुम-

ग्निं तथासूर्यं प्रातः पश्येत्सदाबु-
धः ॥ मङ्गति० दुरदृष्टमनेन । मणि

सर्पणे ॥ गतीवा । मङ्गलच ॥ अ-
शुभानिनिराचरेत्तनोतिशुभसन्तति

म् । स्मृतिमार्चयत्पुंभात्रह्यत-
न्मङ्गलं विदरतिविष्णुपुराणम् ॥

त्रि० कल्याणवर्ति ॥

मङ्गलगृहम् । न० मेपराशो ॥ वृश्चि-
कराशो ॥ मङ्गलस्यतृतीयग्रहस्यग-

हम् ॥

मङ्गलचण्डिका । स्त्री०) दुर्गायाम् ॥
मङ्गलचण्डी । स्त्री०) यथा । प्रधा-

नांशस्वरूपाचदेवीमङ्गलचण्डिका
। प्रकृतेर्मुखसम्भूतासर्वमङ्गल

दासदा ॥ सृष्टौमङ्गलरूपाचसंहा-
रेकोपहृषिणी । तेनमङ्गलचण्डी

सापण्डितैः परिकीर्तितेतिभागव-
तम् ॥

मङ्गलच्छायः । पुं० प्रक्षयः ॥

मङ्गल्यः

मङ्गलपाठकः । पुं० स्तुतिपाठके ।
वन्दिनि ॥

मङ्गलप्रदा । पुं० दुर्गायाम् ॥ हरि-
द्रायामितिकश्चित् ॥ त्रि० मङ्गल-
दातरि ॥

मङ्गलप्रस्थः । पुं० भारतवर्षस्यपर्व-
तान्तरे ॥

मङ्गलमालिका । स्त्री० सजोभेदे ॥
मङ्गलायामालिका ॥

मङ्गला । स्त्री० उमायाम् । कात्या-
यन्याम् ॥ गयायांमङ्गलास्मृते-
तिदेवीगीता ॥ सितदूर्वायाम् ॥
साध्याम् ॥ करञ्जभेदे ॥ हरिद्रा-
याम् ॥ नीलदूर्वायाम् ॥ वृत्ताह-
न्मातृविशेषे ।

मङ्गलागुरु । न० अगुरुचतुष्टयान्त-
र्गतागुरुविशेषे ॥ यथा । मङ्ग-
ल्यामल्लिकागन्धामङ्गलागुरुवाच-
काः । मङ्गल्यागुरुशिशिराग-
न्धाल्यायोगवाहिका ॥

मङ्गलाचरणम् । न० ग्रन्थाद्यारम्भे
मङ्गलकरणे ॥ मङ्गलाचरण-
शिष्टाचारात्फलदर्शनाच्छ्रुतितस्त्रा-
वश्यं कर्तव्यमित्याहुर्व्याख्याकाराः ॥

मङ्गलारुहा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

मङ्गलिकाकोरणम् । न० असादृश्य-
कथायाम् ॥

मङ्गल्यः । पुं० वायमाणायाम् ॥ अ-
प्रवृत्त्यै ॥ विल्वे ॥ मसूरके जीर-

मचर्चिका

के ॥ नारिकेली ॥ कपित्थे ॥ री-
ठाकरञ्जे ॥ न० दध्नि ॥ चन्दने
॥ मङ्गलागुरुणि ॥ सिन्दूरे ॥
स्वर्णे ॥ त्रि० शिवकरे ॥ रुचिरे
॥ साधौ ॥ मङ्गलिसाधुः । तत्र
साधुरितियत् ॥

मङ्गल्यकः । पुं० मसूरे ॥ स्वार्थे
कन् ॥

मङ्गल्यकुसुमा । स्त्री० शङ्खपुष्प्याम्
॥ मङ्गल्यानिकुसुमान्यस्याः ॥

मङ्गल्यनामधेया । स्त्री० जीवन्त्याम्
। शाक्ये षायाम् ॥

मङ्गल्या । स्त्री० मल्लिगन्धगुरुणि ॥

शम्याम् ॥ अधः पुष्प्याम् ॥ मि-

स्याम् ॥ शुक्लवचायाम् ॥ रोचना-

याम् । प्रियङ्गवाम् ॥ शङ्खपुष्-

प्याम् । माषपर्ण्याम् ॥ जीवन्त्या-

म् । ऋद्धिनामौषधी ॥ वचाया-

म् ॥ हरिद्रायाम् ॥ चीडायाम् ॥

दूर्वायाम् ॥ मङ्गलिसाधुः । त-

त्रसाधुरितियत् ॥ गौर्याम् । शि-

वायाम् । भवान्याम् ॥ शोभना-

निचये षानियादेवीददते हरे । भ-

क्तानामार्त्तिहरणीमङ्गल्याते नसा-

स्मृता ॥

मङ्गिनी । स्त्री० नावि । नौकाया-

म् ॥

मचर्चिका । स्त्री० प्रशस्ते ॥ मंश-

भुञ्चर्चति । चर्चभध्यने । खु-

मज्जसमुद्भवम्

ल् ॥ यथा । प्रशस्तोत्राहणः ०
 ब्राह्मणमचर्चिकारूढिशब्दत्वात् ०
 प्रशंसावचनैश्चैतिसमासः ॥
 मज्जः । पुं० मत्स्ये ॥
 मज्जका । स्त्री० मज्जायाम् ॥ मज्जै
 वस्वार्थकः ॥
 मज्जकृत् । न० अस्थिनि ॥
 मज्जा । पुं० वृक्षसारे । वृक्षादेरुत्तम
 स्थिरभागे ॥ फलमज्जगुणायथा ।
 यस्ययस्यफलस्यैहवीर्यंभवतियादृ
 शम् । तस्यतस्यैववीर्येणमज्जान
 मपिनिर्दिशेत् ॥ अस्थिमध्यगते
 धातौ । अस्थिसारे ॥ मज्जस्वरूप
 माह । अस्थियत्स्वाग्निनापकृतं
 स्यसारोद्रबोधनः । यः स्वेदवत्
 पृथग्भूतः समज्जेत्यभिधीयते ॥
 स्यान्तु । स्थूलास्थिषु विशेषेण
 मज्जात्त्वभ्यन्तरेस्थितः । इति ॥
 अस्थगुणायथा । बलशुक्ररसश्लेष्म
 भेदीमज्जविवर्द्धनः । मज्जाविशे
 षतोऽस्थनाञ्चबलकृत्स्नेहगेहितः
 ॥ मज्जच्यस्थिषु । टुमसज्जोशुद्धौ
 । श्वन्नचिन्नितिसाधुः ॥ शिरोस्थि
 मध्यपिण्डितस्नेहे । मस्तिष्के ॥
 मज्जनम् । न० स्नाने ॥ मज्जच्यनेन ।
 टुमसज्जो० । बहुलमन्यत्रापीति
 युच् ॥ मज्जायामितिशब्दचन्द्रि
 का ॥

मज्जसमुद्भवम् । न० बीजे । शुक्रे ।

मज्जरा

मज्जसम्भवः । पुं० शुक्रे ॥
 मज्जा । स्त्री० वृक्षसारे । अस्थिगत
 धातौ ॥ मज्जतेः पचाद्यजन्टाट्
 टाप् । मज्जोक्तामज्जयासहेति०
 द्विरूपः ॥
 मज्जजः । पुं० भूमिभ्रगुग्गलौ ॥
 मज्जारसः । पुं० शुक्रे ॥
 मज्जासारम् । न० जातीफलं ॥
 मज्जिका । स्त्री० मज्जकायाम् ।
 मज्जः । पुं० खट्वायाम् ॥ कर्णवशे
 । मांचा० मांजा० इ०भो० । उच्चम
 गडपविशेषे ॥ दोलायमानंगोवि
 न्दंमज्जस्थंमधुसूदनम् । रथस्थंवा
 मनं दृष्ट्वापुनर्जन्मनविद्यते इति
 पुराणम् ॥ मज्जते । मच्चिधारणो
 च्छायपूजनेषु । पचाद्यच् ॥
 मज्जकः । पुं० इन्द्रकोषे । उच्चमगड
 पे ॥ खट्वायाम् ॥
 मज्जकाशयः । पुं० मत्स्ये ॥
 मज्जमगडपः । पुं० शस्यरत्नार्थकुटीरे
 । कुद्रङ्गे ॥
 मज्जिका । स्त्री० आसङ्गायाम् ॥
 मज्जरः । पुं० बल्लरौ ॥ मुत्तायाम् ॥
 तिलकद्रुमे ॥ वल्याम् । लतायाम् ॥
 मज्जरिः । स्त्री० बल्लर्याम् ॥ मज्जुत्व
 मृच्छति । ऋगतौ । अचद्रः । शक
 म्वादिः ॥
 मज्जरो । स्त्री० तिलकद्रुमे ॥ स्थूलमुत्ता
 याम् ॥ बल्लरौ ॥ तुलस्याम्डौ ॥

मञ्जु गमना

ष् ॥

मञ्जरीनम्रः । पुं० वेतसवृक्षे ॥

मञ्जरा । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥

मंजिः । पुं० मंजर्याम् ॥

मञ्जिका । स्त्री० वारमुन्दर्याम् । वै-
श्यायाम् ॥

मञ्जिफला । स्त्री० कंदल्याम् ॥

मञ्जिष्ठा । स्त्री० विकसायाम् । जिङ्

ग्याम् । समङ्गायाम् । मञ्जीठ०

इ० भा० प्र० औषधी ॥ मञ्जिष्ठा

मधुरातिक्ताकषायस्वर्णवर्णकृत् ।

गुरुगुणाविषश्लेष्मशोथयोन्यक्षिकण

रुक् । रक्तातीसारकुष्ठास्रविसर्पत्र

णमेहनुत् ॥ मञ्जौशोभनेवर्णतिष्ठ

ति । ष्टा० । सुपिस्थद्रतिकः । अ

म्बास्वेतिषत्वम् ॥ यद्वा । अतिशा

यनेतमविष्टनी ॥

मञ्जौ । स्त्री० मञ्जर्याम् ॥

मञ्जौरः । पुं० मन्थानदण्डरञ्जुबन्ध-

नार्थस्तम्भे । कुटरे ॥ पुं० न० नूपु

रे ॥ मञ्जति । मञ्जिध्वनौ० सौत्रः ।

वाहुलकादीरन् ॥ गुर्वक्षरे० ऽ, ॥

मञ्जरीरा । स्त्री० वर्णवृत्तान्तरे ॥

मञ्जुः । त्रि० मनोज्ञे ॥ मञ्जुज्यते ।

मञ्जि० । वाहुलकाद् ॥

मञ्जुकेशी । पुं० श्रीकृष्णे ॥ त्रि० म-

नोज्ञचिकुरविशिष्टे ॥

मञ्जुकेशी । स्त्री० स्वर्गवेश्याभेदे ॥

मञ्जु गमना । स्त्री० हंस्याम् ॥ त्रि०

मञ्जुश्रीः

सुन्दरगामिनि ॥

मञ्जुघोषः । पुं० शिवे ॥ उपास्यदेव

ताविशेषे ॥ पूर्वजिने ॥ बुद्धानां

देवताभेदे ॥ मञ्जुः । घोषः शब्दो

ऽस्य ॥ शोभनशब्दे ॥ त्रि० शो

भनशब्दवति ॥

मञ्जुपाठकः । पुं० शुके । कीरे ॥

त्रि० सुन्दरपाठकर्त्तरि ॥

मञ्जुप्राणः । पुं० ब्रह्मणि ॥

मञ्जुभद्रः । पुं० पूर्वजिनविशेषे ॥

ज्ञानदर्पणे । मञ्जुघोषे ॥ शिवे ॥

मञ्जुभाषिणी । स्त्री० अतिजगतीक

न्दः प्रभेदे ॥ यथा । सजसाजगौ-

चयदिमञ्जुभाषिणी ॥ अमृतोन्मि

शीतलकरेणलालयंस्तनुकान्तिरोचि

तविलोचनोहरे नियतंकलानिधि

रसीतिवल्लवीमुदमच्युते व्यधितम

ञ्जुभाषिणी ॥ सुनन्दिनीतिशम्भौ ॥

मञ्जुमणिः । पुं० पुष्परागे । पोख

राज० इ० भा० ॥

मञ्जुलः । पुं० जलरङ्गी ॥ न०

जलाञ्जले । शैवाले ॥ निकुंजे ॥

त्रि० मञ्जौ ॥ मञ्जु० मञ्जु

त्वंलाति । ला० । कः ॥ मञ्जु

मञ्जुत्वमस्त्यस्थास्मिन्वा । सिधा

दित्वाञ्च ।

मञ्जुवक्रः । त्रि० सौम्यावनयुक्ते ॥

मञ्जुवाक् । त्रि० मधुरवचने ॥

मञ्जुश्रीः । पुं० मञ्जुघोषे ॥ म-

मठ :

ज्जुर्मनोज्ञाश्रीर्यस्य ॥
 मञ्जुषा । स्त्री० मञ्जुषायाम् । पि
 टके ।
 मञ्जुषा । स्त्री० पिटके । दावादिनि
 र्मितपेटके ॥ पाषाणे । प्रस्तरे ॥
 मञ्जुषायाम् ॥ हिराद्यादिनिचे
 पाधारे ॥ मञ्जुष्या । टुमस्जो
 मस्जेनुं म्चेत्थूपन् ॥
 मठची । स्त्री० मर्दनहेतुभूतेपाषाणवृ
 ट्टादौ ॥ अशय्याम् ॥
 मठस्फटिः । पुं० दर्पारम्भौ ॥
 मठकम् । न० गृहमस्तके ॥
 मठः । पुं० छात्रादिनिलये ॥ मठन्ते
 अत्र । मठमर्दनवासयोः हलश्चे
 तिषञ् । संज्ञापूर्वकत्वान्नवृद्धिः ॥
 यद्वा । मठतिनिवासयति । पचाद्य
 च् ॥ मांठ० इतिख्यातेपक्वान्नविशेषे
 ॥ यथा । समितामर्दयेदाज्यैर्क
 लेनापिचसन्नयेत् । तस्यास्तुवटकं कृ
 त्वापचेत्सर्पिषिनीरसम् ॥ एलाल
 वङ्गकपूर्मरिवाद्यैरलङ्कते । म
 ज्जयित्वासितापोकेततस्तच्चसमुद्धरे
 त् ॥ अयंप्रकारः संसिद्धोमठद्रव्य-
 भिधीयते ॥ मठस्तुवृहणोवृष्योवल्ग्यः
 सुमधुरोगुरुः । पित्तानिलहरोरुच्यो
 दीप्ताग्नीनांसुपूजितः । समिता
 शर्करासर्पिर्निर्मिताअपरेप्रिये । प्र
 काराअमुनातुल्यास्तपिचैतद्गुणाः
 स्मृताः ।

मणिकर्णिकेश्वरः

मठरः । पुं० मुनिविशेषे ॥ शौगडे ॥
 मन्यते । मनज्ञाने । मनुतेषा ।
 मनुअवबोधनेवा । वचिमनिभ्यां
 क्तिञ्चेतिअरठोन्तादेशस्य ॥
 मडकः । पुं० मडुवा० इ० प्र० शस्ये
 मड्डुः । पुं० बाद्यप्रभेदे मञ्जति०
 मञ्जन्तिशब्दाश्चवा । टुमस्जोश्च
 दौ ॥ भृशुशौतुचरित्तरितनिधनि
 मिमस्जिभ्यउः । पृषीदरादिः ॥
 उमकरेवमहान्मड्डुद्रव्यच्यते ॥
 चुचुक० इ० गौडेपुयस्यप्रसिद्धिः ॥
 मड्डुकः । पुं० मड्डुवाद्ये ॥ स्वार्थे
 कः ॥ मर्दले ॥
 मणिः । पुं० स्त्री० अम्मजातौ । रत्ने
 ॥ मुक्तादौ ॥ अजागलस्तने ॥ लि-
 ङ्गायै ॥ अलिंजरै ॥ योन्ययभागे ॥
 स्तने । मणिवर्धे ॥ मण्यते । मण
 शब्दे । सर्वधातुभ्यङ् ॥
 मणिकम् । न० अलिंजरै । मांठ०
 इ० भा० प्र० ॥ मणति । मण० ।
 इन् । स्वार्थेयावादित्वात्कन् ।
 संज्ञायांकोषा ॥
 मणिकरः । पुं० मणिकारे ॥
 मणिकर्णिका । स्त्री० काश्यन्तर्गतप्र
 धानतीर्थे ॥ दृश्योविश्वे श्वरोदेषो
 ज्ञातव्यामणिकर्णिका ॥
 मणिकर्णिकेश्वरः । पुं० काश्यन्तर्गत
 शिवलिङ्गविशेषे ॥ मणिकर्णिका
 याः ० मणिकर्णिकायांवाङ्केश्वरः

मणितारक :

मणिकाननम् । न० करणे ॥ रत्नवने
 मणिकारः । पुं० वैकटिके । मणिघ
 टितालङ्कारादिकर्त्तरि । जोहरी
 इ० भा० । मणिआर० इतिच ॥
 मणिं करोति । डुकुञ्० । कर्मण्य
 ण् ॥ न्यायचिन्तामणिकर्त्तरि ॥
 मणिकूटः । पुं० पर्वतविशेषे ॥ यथा
 । मणिकूटस्याथगिरेर्गन्धमादनकस्य
 च । मध्येऽस्रवतिलोहित्यो ब्रह्मपुत्रः
 समास्थितः ॥ मल्लद्वीपस्थेगिरिवि
 शेषे ॥
 मणिखनिः । स्त्री० मणेरकरे ॥ म
 णेः खनिः ॥
 मणिगुणनिकरः । पुं० अतिशर्करो
 १५ प्रभेदे ॥ यथा । वसुमुनियति
 रिति० मणिगुणनिकरः । यथा ।
 नरकरिपुरवतु० निखिलसुरगति०
 रमितमहिमभरसहजनिवसतिः
 अनिबधिमणिगुणनिकरपरिचितिः
 सरिद्धिपतिरिवधृततनुविभवः ॥
 मणिशीवः । पुं० कुबेरात्मजे ॥ मणि
 रिवग्रीवायस्य ॥ त्रि० रत्नकन्धरे ॥
 मणिच्छिद्रा । स्त्री० मेदायाम् ॥ ऋ-
 षभाख्यौषधी ॥
 मणितम् । न० रतिकूजिते । मैथुन-
 कालीनवाक्ये ॥ रतिकालेस्त्रीणां कं
 ठकूजितविशेषे ॥ मणनम् । मण०
 । भावेक्तः ॥
 मणितारकः । पुं० सारसपक्षिणि ॥

मणिवन्धः

मणिद्वीपः । पुं० चीराब्धिमध्येपद्म
 रागादिमणिमयान्तरीपे । त्रिपुरसु
 न्दर्यावासस्थाने ॥ भुवनेश्वर्याः
 स्थानद्व० देवीगीता ! ब्रह्मलोकाद्
 ध्रुवभागे सर्पलोकोस्तियः श्रुतः ।
 मणिद्वीपः स एवास्तियत्र देवीविरा
 जते ॥ सर्वस्मादधिकोयस्मात्सर्व-
 लोकस्ततः स्मृतः । पुरापराब्धये
 वायं कल्पितो मनसेच्छया । सर्वादौ
 निजवासाय प्रकृत्या मूलभूतया ।
 कैलासादधिको लोको वैकुण्ठादधि-
 कोन्तमः ॥ गोलोकादपि सर्वस्मात्
 सर्वलोकोधिकः स्मृतः । नैतत्स
 मंत्रिलोक्यान्तुमुन्दरं विद्यते कचिदि
 च्यादिना देवीभागवतेहादशस्कन्धे
 १० अध्यायेऽस्य वर्णनं द्रष्टव्यं ॥
 मणिनागः । पुं० तीर्थविशेषे ॥
 मणिपर्वतः । पुं० गिरिविशेषे ॥
 मणिपुष्पकः । पुं० सहदेवाख्यपाण्डवस्य
 शङ्खे ॥
 मणिपूरम् । न० षट्चक्रान्तर्गतना
 भिमध्यस्थे दशदले तृतीये चक्रे ॥ म-
 णिवद्विन्नं तत्पद्मं मणिपूरं तथोच्य
 ते ॥ देशविशेषे ॥
 मणिवन्धः । पुं० प्रकोटपाख्योः स-
 न्धिसंस्थाने । करग्रन्थौ । कलाद्व० इ०
 भा० । हस्तमूले ॥ मणिबन्धयेऽत्र ।
 बन्धवन्धने । हलश्चेति घञ् न० ॥
 दृहती ६ छन्दः प्रभेदे ॥ यथा ।

मणिमाला

आदितुरीयं पञ्चमकं षष्ठमथान्यं स्या
दगुरुचेत् । इन्द्रावेदैश्चै द्विरति-
स्तन्मणिवन्धं प्राहफणी ॥ मणिमध्य
मितिनामान्तरम् ॥

मणिवन्धजम् । न० हस्तमूले ॥

मणिभद्रः । पुं० जिनानां पूर्वयत्नवि-
शेषे । जम्भले ॥ कुवेरसेनापतौ ॥

मणिभूमिः । स्त्री० कुट्टिमे । रत्नस्यख-
नौ ॥

मणिमञ्जीरम् । न० रत्नमयनूपुरे ॥

मणिमण्डपः । पुं० रत्नमयगृहे ॥

मणिमध्यम् । न० वृहती ६ छन्दोभे-
दे । मणिवन्ध ॥ लक्षणं यथा । स्या-
न्मणिमध्यं चैकमसाः । यथा । का-
लियभोगाभोगगतस्तन्मणिमध्यस्फो-
तरुचा । चित्रपदाभिनन्दमुत्सवारु-
ननर्त्तस्मै रमुखः ॥

मणिमन्थम् । न० सैन्धवलवणे ॥ पर्व-
तविशेषे ॥

मणिमान् । त्रि० मणिविशिष्टे । रत्न-
भूषिते । पुं० तीर्थे चैव नवर्णिते प-
र्वतविशेषे ॥

मणिमन्दिरम् । न० बहुमूल्यप्रस्तरयु-
क्तगृहे ॥

मणिमाला । स्त्री० हारे ॥ स्त्रीणां दन्त-
क्षतान्तरे ॥ लक्ष्म्याम् ॥ जगती-
१२ छन्दोभेदे । यथा । ल्यौ ल्यौ म-
णिमाला किन्नागुहवक्त्रैः ॥ यथा ।
प्रह्वामरमौलौरत्नोपलक्ष्मिणां जातप्र-

मण्डः

तिबिंबाशोणामणिमाला । गोविन्द-
पदाब्जे राजीनखराणामास्तांममचि-
त्तध्वान्तं शमयन्ती ॥ मणीनां० म-
ला० मालेववा ॥

मणिरागम् । न० हिङ्गुले ॥

मणिवः । पुं० नागविशेषे ॥ मणि-
रस्यास्ति । अन्येभ्योपि दृश्यत इति
वः ॥

मणिवरः । पुं० हीरके ॥

मणिवीजः । पुं० दाडिमवृक्षे ॥

मणिसरः । पुं० मुक्ताहारे ॥

मणी । स्त्री० मणी ॥

मणीचक्रम् । न० इन्दुकान्ते । चन्द्र-
वर्णरूपे ॥ पुं० मत्स्यरङ्गख-
गे ॥

मणीव । अ० मणितुल्ये ॥

मणीवकम् । न० पुष्पे । कुमु-
मे ॥

मण्डपी । स्त्री० क्षुद्रोपोदक्याम् ॥

मण्डः । पुं० पक्वान्निविशेषे । मठे ।
मांठ० इ० भा० ॥ मण्डते । मठि-
शोके । शोकद्रहाध्यानम् । पचाद्य-
च् ॥

मण्डः । पुं० पञ्चाङ्गुले । एरण्डवृक्षे
॥ शाकभेदे ॥ मस्तुनि ॥ भूषा-
याम् ॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ दट्टरे
॥ भक्तादिभवरसे ॥ तल्लक्षणं यथा
भक्तैर्विनाद्रवोमण्डः पयंभक्तस-
मन्वितम् ॥ अपिचास्यलक्षणविधि

मण्डक :

गुणाश्चतण्डुलानां सुसिंहानां चतुर्दं
शगुणो जले । रसः सिक्थैर्विर
हितो मण्डकश्चभिधीयते ॥ शुण्ठी
सैधवसंयुक्तो दीपनः पाचनश्चसः
। अन्नस्य सम्यक्सिद्ध्या च ज्ञेयाम
ण्डस्य सिद्धता ॥ पेयायूष्यवागूनां
बिलेपीभक्तयोरपि । तस्य गुणाः ।
मण्डाया हीलघुः शीतो दीपनो धा
तुसाम्यक्तत् ॥ ज्वरघ्नस्तर्णो वल्यः
पित्तघ्ने क्षयमापहः । अपि च क्षुद्धो
धनो वस्त्रविशोधनश्च प्राणप्रदः शो
षितवर्द्धनश्च । ज्वरापहारी कफ
पित्तहन्ता धायुं जयेदष्टगुणो हि म
ण्डः ॥ लाजमण्डोऽग्निजननो दाह
दृष्टानिवारणः ज्वरातीसारशम
नोऽश्लेषदोषामपाचनः ॥ वाक्यम
ण्डोऽग्निजननः शूलानाहविनाश
नः । पाचनो दीपनो हृद्यः पित्त
घ्ने क्षान्तिलापहः वाक्यमण्डो भृष्टव
वमण्डः ॥ न० मस्तुनि ॥ मण्ड
ने ॥ पुं० न० सर्वेषामन्नदध्या
दीनामपरसे । मांड० द्र० भा०
॥ सारे ॥ पिच्छे ॥ मण्डयति ।
मण्डिभूषायाम् । पचाद्यच् ॥ म
ण्डति० मण्डाते वा । अच्० घञ्
वा ॥ मन्यते वा । मनज्ञाने ।
जमन्ताड्डः ॥

मण्डकः । पुं० मांडे० मांडा० म
ण्डादिति प्रसिद्धे खाद्यपदार्थे ॥ त

मण्डनम्

द्विधानं यथा । वारिणाकोमलां कृ
त्वासमितांसाधुमर्दयेत् । हस्त
लालनया तस्थालोप्त्रीसम्यक्प्रसा
रयेत् ॥ अधोमुखघटस्थैतद्विस्तृ
तं प्रक्षिपेद्वहिः । मृदुनावज्जिना
साध्यः सिद्धो मण्डक उच्यते ॥
दुग्धे नसाज्यखण्डेन मण्डकं भक्षयेन्न
रः । अथवासिहमांसे नसतक्रघट
केन वा ॥ मण्डकोष्ठं हयोवृष्यो वल्यो
रुचिकरो भृशम् । पाकेपिमधुरीयाहौ
लघुर्दीपत्रयापहः ॥ गीताङ्ग
विशेषे ॥ यथा । जयप्रियः कला
पञ्चकमलः सुन्दरस्तथा । मङ्गलो
वल्लभश्चेति मण्डकाः षट्प्रकीर्त्ति
ताः ॥ एषां विशेषः सङ्गीतदा
मोदरेद्रष्टव्यः ॥

मण्डनम् । न० प्रसाधने । भूषणे ॥
चतुर्धा मण्डनं वासी भूषामाल्यानु
लेपनैः ॥ मण्डातेऽनेन । मण्डि०
। ल्युट् ॥ नीतिभूमिभुजानति
मुनिवतां ह्रीरङ्गनानां धृतिर्दम्प
त्योः शिशवो गृहस्थकविताबुद्धेः
प्रसादो गिराम् । लावण्यं वपुषः
स्मृतिः सुमनसः शान्तिर्द्विजस्य
क्षमाशक्तस्य द्रविणं गृहाश्रमवतां स्वा
स्थ्यं सतां मण्डनम् ॥ त्रि० भूष
णकर्त्तरि अलङ्कारिणी । मण्ड
नशीलः । मण्डि० । क्रुधमण्डार्थे
भ्यञ्जेति युच् ॥

मण्डल :

मण्डनता । स्त्री० प्रसाधनत्वे ॥
 मण्डपः । पुं० न० जनःश्रयः । जन
 विश्रामसङ्घनि ॥ मण्डनम् मण्डि
 । धञ् । मण्डं पाति । पारक्षणे ।
 आतोऽनुपसर्गेकः ॥ विवादिदत्तवे
 षसनि ॥ त्रि० मण्डपानकर्त्तरि ॥
 मण्डं पिबति । पा० । कः ॥
 मण्डपी । स्त्री० निष्पाव्याम् ।
 मण्डयन्तः । पुं० नटे ॥ बधूसमूहे ।
 अत्रे ॥ अलङ्कारे । भूषणे ॥ मण्ड
 यति । मण्डिभूषायां हर्षे च । तृभूष
 ह्विसीत्यादिना० भृच्० सचषित्
 मण्डयन्ती । स्त्री० योषिति । बधुाम् ॥
 नद्याम् ॥ षित्वान्डीष् ॥
 मण्डयमानः । त्रि० मण्डनं कुर्वाणे ॥
 मण्डयति० तच्छीलः । मण्डि० ।
 ताच्छील्यवयोवचनशक्तिषुचानश् ॥
 मंडरी । स्त्री० घुर्घुर्याम् ॥
 मंडलः । पुं० कुक्षुरे ॥ सर्पप्रभेदे ॥
 न० परिधौ । चन्द्रसूर्ययोर्विर्वेष्टने
 । चन्द्रसूर्ययोरुत्पातजरश्मिमंडले ॥
 य० वातेनमंडलीभूताः सूर्याः चन्द्रम
 सोः कराः । मालाभाव्योन्नितन्व
 न्ते परिवेशः प्रकीर्तितइति ॥ चक्र
 बाले । मंडलाकारेणपरिणतेसमूह
 मात्रे ॥ चतुरस्रादी ॥ यथा । चतु
 रसंत्रिकोणं वावर्त्तुं लं चार्द्धचन्द्रकम्
 । कर्तव्यमानुपूर्वेणब्राह्मणादिषुमं
 डलमिति ॥ कोठरोगे । मंडलवत्

मण्डल :

कुष्ठे ॥ देशे ॥ समन्तादिशतियोजने
 । चत्वारिंशद्योजनेवादेशइतिकेषि
 त् ॥ द्वादशराजके ॥ द्वादशराजसु
 ॥ द्वादशराजमंडलंतुकामन्दकेनोक्तं
 । यथा । अरिर्मित्रमरेर्मित्रमित्रमि
 त्रमतः परम् । तथारिमित्रमित्र
 च्छविजिगीषोः पुरः स्थिताः ॥
 पार्ष्णिग्राहः स्मृतः पश्चात्त्राक्र
 न्दस्तदनन्तरम् । आसारावनयोश्चै
 वविजिगीषोस्तुपृष्ठतः मंडलम् ॥
 अरेश्चविजिगीषोश्चमध्यमोभूम्यनन्त
 रः । अनुग्रहेसंहतयोः समर्थीव्य
 स्तयोर्वधे ॥ मंडलाद्वहिरेतेषामुदा
 सीनोवलाधिकः । अनुग्रहेसंहता
 नां व्यस्तानाञ्चवधेप्रभुः ॥ पञ्चविजि
 गीषोः पुरः सराः । पार्ष्णिग्राहा
 क्रन्दपार्ष्णिग्राहासाराक्रान्दासारा
 श्चेतिपृष्ठतश्चत्वारः । मध्यमोदासी
 नोद्वी । विजिगीषुरेकइत्येवंद्वादश
 राजमंडलम्भवति ॥ गोलि ॥ चक्रे ॥
 सङ्गति ॥ नखाघाते । गदायुद्धे ग
 तिभेदे ॥ धन्विनांस्थानपञ्चकान्तरं
 तस्थितिविशेषे ॥ यथा । मंडला-
 कारपादाभ्यांमंडलंस्थानमीरितम् ॥
 व्याघ्रनखाख्यगन्धद्रव्ये ॥ व्यूहविशे
 षे ॥ यथा । तिर्यग्वृत्तिश्चदंडः स्याद्
 भोगोन्वाहृत्तिरेवच । मंडलंसर्वतो
 वृत्तिःपृथग्बृत्तिरसंहतः ॥ मंडयति।
 मण्डि० । वृषादित्वात्कलः ॥ मंडं

मत्तकाशिनौ

मतिगर्भः । त्रि० प्रतिभासारः ॥
 मतिदा । स्त्री० ज्योतिष्प्रत्याम् ॥ शि
 मृडीक्षुपे ॥
 मतिभ्रमः । पुं० भ्रमः ॥ मतेर्भ्रमः ॥
 मतिभ्रान्तिः । स्त्री० मतिभ्रमे । मि-
 थ्यामती ॥ मतेर्भ्रान्तिः ॥
 मतिमान् । त्रि० प्राज्ञे ॥
 मतिविभ्रंसः । पुं० उन्मादरोगे ।
 मतेर्भ्रंसोनाशयेन ॥
 मतुवर्धीयः । पुं० मत्वर्धीयेषुप्रच्ययेषु ॥
 बाहुलकान्मतुवर्धशब्दाच्छः ॥ शैषि
 कान्मतुवर्धीयादितियथा ॥
 मत्कुणः । पुं० मकनाद्वृत्तिव्यातेनि-
 विषाणेभे । कालेप्यजातदन्ते गजे ॥
 निः श्मश्रुपुरुषे ॥ उद्दंशे । रक्त
 पायिनि । रक्ताङ्गे । मञ्जाश्रये०
 क्रीटविशेषे । उडुस० मांगुण०
 खटमल्ल० इ० चभाषा ॥ नारिकेलि ॥
 जङ्घानाशे । जङ्घासम्बद्धवाससि ॥
 मत्कुणा । पुं० निर्लामयोनी ॥
 मत्कुणारिः । पुं० इन्द्राशने । भङ्गा
 याम् ॥
 मत्तः । पुं० प्रभिन्ने । चरन्मदेहस्ति
 नि । गर्जिते ॥ धुस्तूरे ॥ कोकिले ॥
 महिषे ॥ त्रि० हृष्टे ॥ मदिरामत्ते
 ॥ शौडे माद्यतिस्म । मदीहर्षे
 । गत्यर्थेतिक्तः । नध्याख्येतिननत्वं ॥
 मत्तकाशिनौ । स्त्री० अत्युत्तमनार्याम्
 । वरवर्णिन्याम् ॥ मत्ता० क्षीवि

मत्तमातङ्गलीलाकरः

वकाशतेभाति । काशृद्रीप्तौ । कत्त
 र्युपमानद्वृत्तिणिनिः ॥
 मत्तकासिनौ । स्त्री० वरारोहायांयो
 षिति ॥ मत्तवकासते । काशृदृशब्द
 कुत्मायाम्० कसगतिशासनयोर्वा
 । कर्त्तर्युपमानद्वृत्तिणिनिः ।
 मत्तकीशः । पुं० हस्तिनि ॥
 मत्तवारणः । पुं० प्रक्लिन्नकटकुञ्जरे ।
 मत्तगजे ॥ न० प्रासादवीथीभांवर
 गडे । कोठिकावरंडा० इ० भा० ॥
 अपाश्रये । प्राङ्गनावरणे ॥ पूगचूर्णे०
 मत्तमयूरः । पुं० अतिजगती १३ क
 न्दः प्रभेदे । यथा । वेदैरभ्युर्त्तिस
 यगामत्तमयूरः । यथा । लीला
 नृत्यन्मत्तमयूरध्वनिकान्तम्० नृ
 त्यन्नीपामोदिपयोदानिलरम्यम् ।
 रासक्रीडाहृष्टमनागोपवधूभिः०
 कंसध्वंसीनिर्जनवृंदावनमाप ॥
 मत्तमातङ्गः । पुं० दंडकप्रभेदे ॥ यथा ।
 आदितोरागणास्वच्छयायत्रदत्ताः
 सवैमत्तमातङ्गनामामहादंडकः स
 न्मते० स्वान्तरेनं समादायमोदायचे
 तोविधेहिप्रभोभारतीरीतिविश्रान्ति
 भूस्त्वयतः । विस्फुरत्सङ्गरप्राङ्ग
 णनागराजिसचीत्कारफूत्कारधाराकु
 लिसावधानीयथा० पन्नगाधीशशुद्ध
 प्रबुद्धैकबुद्धिप्रकाशप्रवृत्तवहृद्वृत्तशा
 स्वेऽपिनित्ययथा ॥
 मत्तमातङ्गलीलाकरः । पुं० दंडकप्र

मत्तालम्बः

भेदे ॥ यथा । यत्ररेफः परः स्व
च्छयागुम्फितः ॥ सस्मृतीदंडकोम
त्तमातङ्गलीलाकरः ॥ हेमगौरे
वसानोऽशुकेन्द्रनीलासितेवर्षणि
स्पष्टदिव्यानुलेपाङ्कितो हारतारां
शुक्लोभस्त्रिचमालाञ्चितोभव्यभू
षोज्ज्वलाङ्गः समंसीरिणा । अञ्ज-
नाभास्वरेणन्दु कुन्दाभदेहेनलीला
परीहासहासोर्मिकीतूहलैः कं-
सरङ्गाद्रिगः पातुनस्रक्रपाणिर्गति
क्रोडयामत्तमातङ्गलीलाकरः ॥
मत्ता । स्त्री० मदिरायाम् ॥ मदेनमू-
ठाशम् ॥ पङ्क्तिच्छन्दः १० प्रभे-
दे ॥ यथा । मत्तामत्तामभसगृष्टा ॥
यथा । पीत्वामत्तामधुमधुपाली०-
कालिन्दीयेतटनकुञ्च । उद्दीव्य-
न्तीव्रजजनरामाकामासक्तामधुजि-
तिचक्रे ॥
मत्ताक्रीडम् । न० विकृतिच्छन्दः २३
प्रभेदे ॥ यथा । मत्ताक्रीडं वस्त्रिष्वा
शायतिमयुगयुगमनुलघुगुरुभिः
॥ यथा । मुग्धोन्मीलनं मत्ताक्रीडं
मधुसमयसुलभमधुरमधुरसात्० गा
नेयानेकिञ्चित्पदमरुणनयन
युगलसरसिजम् । रासोक्तासक्रीड-
त्कस्रद्रजयुवतिवलयत्रिहितभुजरस
म्० सान्द्रानन्दं वन्दारग्ये स्मरजह
रिमनघचरणपरिचयम् ॥

मत्तालम्बः । पुं० प्राङ्गनावरणे । अ

मत्सरः

पाश्र्वये । प्रगीवे मत्तवारणे ॥
मत्तं भगमना । स्त्री० स्त्रीविशेषे । म-
त्तगजगामिन्याम् ॥ मत्तं भवद्गम-
नं यथा । सा ॥
मत्पूर्वः । त्रि० मदीयप्राचीने ॥
मत्स्यम् । न० दात्रादिमुष्टो । वण्टे ।
वैटा० द्र० भा० ॥ मत्तं ज्ञानम्० तस्य
करणम्० भावः साधनं वा । मत्त-
जनहलात्करणजल्पकर्षेषु० इतिय
त् ॥
मत्त्वथीयः । पुं० मत्तुवथीयेप्रत्यये ॥
मत्त्वर्थाच्छः । बहुलवचनादकार-
लोपः ॥
मत्सः । पुं० मत्स्ये ॥
मत्स्रगण्डः । पुं० गलयर्हे । मत्स्रघण्ट
द्र० गौ० दे० प्र० व्यञ्जनविशेषे ॥
मत्सरः । पुं० मात्सर्ये । अन्यशुभहे-
षे ॥ क्रोधे ॥ वैरे ॥ त्रि० असत्त्वप-
रसम्पत्तौ । परोत्कर्षासहनपूर्विका
यांस्त्रोत्कर्षवाञ्छायाम् । स्वप्रयो-
जनप्रतिसम्भानं विनापराभिमर्तन
वारणे च्छायाम् ॥ अन्यशुभहेषव-
ति ॥ कृपणे ॥ माद्यतिपरकृच्छे ।
मदीहर्षे । कृधूमदिभ्यः क्तिदिति
सरः ॥ मत्सरं हर्षहेतुमिति वेदभा-
ष्यम् ॥ आत्मधिकारविशेषे ॥ य-
था । निन्दन्तिमांसदालोकाधिग-
स्तुममजीवनम् । इत्यात्मनिभवेद्य
स्तुधिकारः सवमत्सरः ॥

मत्स्य :

मत्सरा । स्त्री० मच्चिकायाम् ॥
मत्सरी । त्रि० अन्यशुभद्वेष्टरि । कर्णे
जपे । दुर्जने । पिशुने । सूचके ।
नीचे । द्विजिह्वे । खले ॥ मत्सरोऽ
स्त्यस्यास्मिन्वा । इनि : ॥

मत्सी । स्त्री० मत्स्यस्त्रियाम् ॥ मत्स्य
शब्दात्स्त्रीच्चेच्छायांगौरादित्वान्
डोषि० सूर्यतिथ्ये त्रियलोपः । स
चमत्स्यस्यङ्गांसिद्धः ॥

मत्स्यः । पुं० मीनान्तरे ॥ अभिव्य-
यादवे । नारायणे ॥ द्वादशराशौ ।
मीने ॥ अष्टादशपुराणान्तर्गते चतु
र्दशसहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे ॥
दशावतारान्तर्गतप्रथमावतारे ॥
मत्स्याः भूमि । देशविशेषे ॥ पु
लिन्दादुत्तरेभागेकच्छाञ्चपश्चिमेशि-
वे । मत्स्यदेशः समाख्यातो मत्स्यवा
हुल्यकारकः ॥ मत्स्यानां निवासोजन
पदः मत्स्याः । अणोलुप । लुपियुक्तवद्भा
वः ॥ देशविशेषे ॥ विराटनगरे ॥
माद्यति । मदी० । ऋतन्यञ्जीति
मदेः स्यन् । जनिदेच्यादिना०
स्योवा । स्वरेभेदः ॥ पुं० स्त्री०
जलजन्तुविशेषे । पृथुरोम्णि ।
भषे । मीने । वैसारिणी । अ
ण्डजे । मच्छी० इ० भाषा ॥
रोहिताद्यास्तुर्ये जीवास्तु मत्स्याः
परिकीर्त्तिताः ॥ अथैतेषांगुणाः
। यथा । मत्स्याः स्निग्धोष्णमधुराः

मत्स्यः

गुरवः कफपित्तलाः । वातघ्नाहं
हणावृष्यारोचकाबलवर्द्धनाः ॥
अध्वयवायसक्तानां दीप्ताग्नीनाञ्चपू-
जिताः ॥ शुष्कमत्स्यानवल्घ्वाः
स्युर्दुर्जरविड् विबन्धनाः । दग्ध
मत्स्योगुणैः श्रेष्ठः पुष्टिकृद्बलव
र्द्धनः ॥ सूक्ष्ममत्स्यास्तु । भर्जि
तास्तिलतैलेन सर्वसम्भारसम्भृताः
। सूक्ष्मामत्स्याः स्वादुरसादोषत्र
यनिवर्हणाः । परं सूक्ष्मास्तुयेतेषु
ते सर्वेषु स्वनाशनाः ॥ अथकृपादि
मत्स्यानांगुणाः । कौपमत्स्याः
शुक्रमूत्रकुष्ठस्त्रिघ्नविबन्धदाः । स
रोजामधुराः स्निग्धावल्घ्वावातवि
नाशनाः ॥ नादेयाहं हणामत्स्या
गुरवो निलनाशनाः ॥ रक्तपित्तक
रावृष्याः स्निग्धोष्णाः स्वल्पवर्च
सः ॥ चौडाः पित्तहराः स्नि
ग्धामधुरालघ्वोद्दिमाः । ताडा
गागुरवो वृष्याः शीतलाबलमूष
दाः ॥ ताडागवन्निर्भरजाबलायु
र्मतिद्वक्तराः ॥ अथर्तुविशेषे म
त्स्यगुणाः । यथा । हिमन्ते कूप
जामत्स्याः ० शिशिरेसारसाहि
ताः । वसन्ते ते तु नादेयायीष्णे चौ
डासमुद्भवाः ॥ तडागजास्त्रिघ
र्षामुतास्त्रपथ्यानदीभवाः । नैर्भा
राः शरदिश्रेष्ठाविशेषीयमुदाहृ
तः ॥ अपिच । निःशल्कानि

मत्स्य :

न्दितामत्स्या : सर्वे शक्कयुताहि-
ता : । वपु : स्थैर्यकरावीयं बल
पुष्टिविवर्धना : ॥ ऋदकुल्याजल
निर्भरतडागवापीजलेषु येमत्स्याः
। तेऽतिजडानादेयायांत्तरं लघु
तरास्तुदेया : ॥ चाराम्बुमत्स्या
गुरवोविदाहिनोविष्टंभदास्ते लव
णार्णवादिजा : । नानाश्रिता :
स्वादुजलस्थिताऽपिन्नेयाजडास्ते
पितथाश्रिता इमे ॥ चन्द्रमत्स्या :
स्वादुरसादोषत्रयविनाशना : ।
लघुपाकारुचिकरा : सर्वदातेहि
तामता : ॥ अतिसूक्ष्मा : पुंस्त्व
हरारुच्या : कासानिलापहा : ।
मत्स्याण्डगुणास्तु । मत्स्यग
भीभृशं वृष्य : स्निग्ध : पुष्टिकरो
गुरु : । कफमेद : प्रदीवल्थोम्ला
निकृन्म हनाशन : ॥ अथरश्मन
प्रकारा : । मत्स्यखण्डानिसङ्घ
ष्यक्षालयेत्प्रथमंजलै : । ततोवे
शनतक्राभ्यांबहुश : क्षालयेत्पुनः
॥ गन्धनाशनप्रकारस्तु । हरिद्रा
शुण्ठीधान्याककटुतैलैर्विमर्दये
त् । प्रक्षाल्यहिङ्गुनालिम्पेद्गन्ध
स्तेनोपशाम्यति ॥ मत्स्योत्तमरश्म
नन्तु । तप्ततैलेक्षिपेद्धान्यकास
मर्दंसहिङ्गुकम् । भृष्टसलवणं त
क्रैमत्स्यंक्षिप्त्वापुनः पचेत् । अर्द्ध
पक्वे क्षिपेदम्बसिद्धचूर्णं क्षुणागरम् ।

मत्स्य :

दग्धं हिङ्गुविनिः क्षिप्यसाधयेन्मत्स्य
मुत्तमम् ॥ मत्स्यपिष्टिकातु । गत
त्वक्कण्टकोमत्स्योर्वेसवारेणसंयु-
तः । शिलायांपिष्टितोभूयः प्रोच्य
तेमत्स्यपिष्टिका ॥ तैलेविपाचयेत्प
श्चाच्चतुर्थंसास्त्रसंयुतम् । वेसवारेण-
संयुक्तं शिलायांपिषयेत्पुनः ॥ अ
नयापूर्ववत्कुर्यान्मांसस्येवप्रकार-
काः । वटिकावटकाद्याश्चसूपका
रधियोचिताः ॥ मत्स्यपूरणम् ।
तत्रेणस्विन्नमत्स्यस्यखण्डान्प्रक्षाल्य
पिषयेत् । बीजपूराद्रंमरिचैर्हिङ्गुसै
न्धवजीरकैः ॥ संयुक्तकटुतैलाद्यै
र्घृतेपक्त्वाथघूर्णयेत् ॥ मत्स्यपुट्या-
कस्तु । गतत्वक्क्षालिते मत्स्यं कद-
लीफलवेष्टितम् । मृदालिप्तं पुटेपक्कं
संस्कृतं दाडिमादिना ॥ यच्चमत्स्यं पु
टेपक्कं जीरतण्डुललेपितम् । तापि-
कायांपुनः पक्कं संमिश्रं मरिचादि-
ना ॥ केचिद्दन्त्यमृतमस्तिपुरेमुरा
णांकेचिद्दन्तिवनिताधरपल्लवेषु ।
ब्रूमोवयंसकानशास्त्रविचारबुद्ध्या-
जम्बीरनीरपरिपूरितमस्यखण्डेद्द-
तिमणिमिश्रः ॥ मत्स्यभक्षणनिषेधो
यथा । योयस्मांसमश्नातिसत-
न्मांसादुच्यते । मत्स्यादः सर्वमां
सादस्तस्मान्मत्स्यान्विवर्जयेत् ॥ वि
मत्स्यस्यपश्चिमेभागेमत्स्यभुक्पतितो-
भवेत् । अन्यत्रकामतो जग्ध्वासोपवा

मत्स्यजालम्

ससत्याहं वसेत् ॥ अज्ञानतस्तद्विद्वम् ।
 मत्स्यभक्षणप्रतिप्रसवो यथा । मत्-
 स्यान्सशल्कान्मुञ्जीतमांसरौरवमे
 वच । निवेद्यदेवताभ्यश्चब्राह्मणेभ्य-
 श्चनान्यथा ॥ सफरसिंहतुण्डश्चतथा-
 पाठीनरोहितौ । मत्स्यास्त्वेतेसमु-
 द्धिष्ठाभक्षणायतपोधनैः ॥ प्रोक्षित
 भक्षयेदेषामांसश्चद्विजकाम्यथा ।
 यथाविधिनियुक्तश्चप्राणानामपिचा-
 स्यये ॥ इतिकौर्मोउपरिभागे १६
 अध्यायः ॥ अपिच । पाठीनरोहि-
 ताबाद्यौनियुक्तौहव्यकव्ययोः । रा-
 जीवान्सिंहतुण्डांश्चशल्कांश्चैवसर्व-
 शः ॥ इतिमनुः ॥ अनिवेदनभो-
 क्तव्यमज्यमांसश्चयज्ञवेत् । अन्न वि-
 ष्टापयोमूत्रंयद्विणोरनिवेदितम् ॥
 मत्स्यकरण्डका । स्त्री० मत्स्यर-
 क्षणपात्रं । मत्स्याधान्याम् । कु-
 वेण्याम् । खालु इ० इ० गौ० दे०
 भा० ॥

मत्स्यगन्धा । स्त्री० व्यासदेवस्यमा-
 तरि ॥ तोषिपिप्पल्याम् । लाङ्ग-
 ल्याम् ॥ मत्स्यस्यगन्धद्रवगन्धो-
 स्थाः । उपमानाच्च तिङ्गत्त्वाभाव-
 श्चान्दसः ॥

मत्स्यगर्भः । पुं० मत्स्यांडे ॥

मत्स्यघण्टः । पुं० मत्स्यघटितव्यञ्ज-
 नविशेषि । गलगहे ॥

मत्स्यजालम् । न० आनाये । जाले ॥

मत्स्यनाशनः

मत्स्यगिडका । स्त्री० मत्स्यगडाम् ।
 राव० इ० भा० ॥ मत्स्यगिडकाखं
 डसिताः क्रमेणगुणवत्तराद्वृत्तिवाग्-
 भटः । मत्स्यगण्डोव । स्वार्थेक-
 न् ॥

मत्स्यंडी । स्त्री० फाणिते राव०
 इ० काशीभाषा ॥ तल्लक्षणम् ॥
 यथा । इक्षोरसीयः सम्पक्कोघनः
 किञ्चिद्द्रवत्वान्वितः । मन्दंयत्स्यन्द
 तेतस्मान्मत्स्यगडीतिनिगद्यते ॥ मत्-
 स्यगडीभेदिनीवल्यालघ्वीपिसानि
 लाप्रहा । मधुराहं हणौष्ठप्यारक्तदो-
 षोपहास्मृता ॥ मत्स्यागडाकार-
 त्वात् । मत्स्यंडी । शकम्ब्यादिः ॥
 मदंमुदंवास्यन्दते । स्यन्दप्रस्रवणे
 । कर्मस्यण् । डीप् । पृषोदरादिः ॥
 मत्स्यधानी । स्त्री० मत्स्याधान्याम् ।
 कुवेण्याम् ॥ मत्स्याधोयन्त्रं ।
 करणाधिकरणयोरितिधाञ्जो ल्यु-
 ट् ॥

मत्स्यध्वजः । पुं० मत्स्याकारध्वजे
 ॥ गिरिकामरूपप्रसिद्धेपर्वते ॥ य-
 था । मणिकूटाचलात्पूर्वमत्स्यध्व-
 जकुलाचलः । निर्दग्धोयत्रमदनो
 हरनेत्राम्निनापुनरित्यादिकालिका
 पुराणे ॥ ८१ अध्यायेऽस्ति ॥

मत्स्यनाशकः । पुं० कुररपक्षिणि ।
 त्रि० 'मीननाशकर्त्तरि ॥

मत्स्यनाशनः । पुं० कुररपक्षिणि ॥

मत्स्यसन्तानिकः

मत्स्यपित्ता । स्त्री० कटुरोहिण्याम् ।
कृष्णभेद्याम् । कटुक्यः । मत्
स्यानांपित्तमिवतत्स्वादुत्वात् ॥

मत्स्यप्रलेहः । पुं० मत्स्यस्यव्यञ्जना
न्तरे ॥ विशेषः प्रलेहे ॥

मत्स्यवन्धी । पुं० कैवर्त्ते । धीवरे ॥
मत्स्यबन्धनी । स्त्री० कुवेण्याम् । म
त्स्याधान्याम् ।

मत्स्यमण्डकः । पुं० व्यञ्जनान्तरे ।
मत्स्यस्यपिष्टिकांकृत्वापर्णस्यामण्ड
लाकृतिम् । आसुरेणसमुत्स्वित्रां-
संयुक्तांधूलनेनतु ॥ मत्स्यमण्डक-
इत्युक्तः सूदशास्त्रे विचक्षणैः ॥

मत्स्यरङ्गः । पुं०)
मत्स्यरङ्गकः । पुं०) पञ्चविशेषे । क
स्याशिनि । जलमङ्गी । मणौच-
के । माचराङ्गा० इ० गौ० दे० भा० ।
मच्छरङ्ग० इ० दे० भा० ॥

मत्स्यराजः । पुं० विराट् नृपे ॥ रोहि
तमत्स्ये ॥ मत्स्यानां राजा । ट-
च् ॥

मत्स्यविन्ना । स्त्री० कटुकाशाम् ॥
मत्स्यवेधनम् । न० वडिशे ॥ विभ्यते
नेन । विधविधाने । करणतिस्त्पु-
ट् । मत्स्यानांवेधनम् ॥

मत्स्यवेधनी । स्त्री० मद्गुपक्षिणि ॥
वडिशे ॥

मत्स्यसन्तानिकः । पुं० मत्स्यव्यञ्ज-
नविशेषे ॥ यथा । दग्धोङ्गारिसलव

मत्स्याधानी

शोवेसवारैरुपस्कृतः । सार्द्रकः क
टुतैलेनमत्स्यसन्तानिकोभवेत् ॥

मत्स्यसुता । स्त्री० उत्तरायाम् । परी
क्षिन्मातरि ॥ सत्त्ववक्ष्याम् ॥

मत्स्याक्षी । स्त्री० तोयपिप्पल्याम् ॥
सोमलतायाम् । ब्राह्म्याम् । यथा
ब्राह्मीत्रयस्यामत्स्याक्षीमीनाक्षीसो
मवक्षरी । मत्स्याक्षीशिशिरारुच्या

ब्रणदोषक्षयापहा ॥ इतिराजनिर्घ
ण्टः ॥ गण्डदूर्वायाम् ॥ हिलमो-
चिकायाम् ॥ मत्स्यस्याक्षीवपुष्प-
मस्याः । मत्स्यशब्दः स्वासावय-
वेगौणः । बहुब्रौह्मवितिषच् ।

डौष् ॥ मच्छेक्षी० इतिलोकप्रसिद्धौ
षधौ ॥ मत्स्याक्षीयाहिणीशीताकु
ष्ठपित्तकफास्रजित् । लघुस्तिक्ताकषा-
याचस्वाक्षीकटुविपाक्विनी ॥

मत्स्यात्खगः । पुं० मत्स्यान्त्र-
त्ति । अद० । क्तिप् । मत्स्याच्चा-
सौखगश्च ॥

मत्स्यादनी । स्त्री० लाङ्गल्याम् । तो
यपिप्पल्याम् । मत्स्याक्ष्याम् ॥
मत्स्यैरद्यते । अद० । ल्युट् । क्ति-
प् । डौष् ॥

मत्स्याधानी । स्त्री० मत्स्यरक्षार्थपा
त्रे । कुवेण्याम् । खारथी० खालु-
इ० इ० गौ० देशभा० ॥ मत्स्याआ-
धीयन्ते ऽच् । डुधाञ् । करणा-
धिकरणयोरितिल्युट् ॥

मथुरा

मत्स्याशनः । पुं० मत्स्यरङ्गविहङ्ग
मे ॥

मत्स्योडरी । स्त्री० मत्स्यव्यञ्जना
न्तरे ॥ कासमर्दकचूर्णेनमत्स्यपि-
ष्टिर्नियोजिता । भर्जिताकटुतै-
लेनमत्स्योडरीद्वतीरिता ॥

मत्स्योदरी । स्त्री० सत्यवत्त्वाम् ।
व्यासमातरि ॥ काशीस्थतीर्थविशे-
षे ॥

मथनः । पुं० गणिकारिकायाम् ॥
न० दध्यादिविलोडने । विलो० ना०
इ० भा० ॥ मथति । मथे विलोड-
ने । ल्युट् ॥

मथितम् । न० निर्जलेसरोवर्जितेवि
लोडितेदधिनि ॥ सरोदकविहीन
न्तुमथितं कफापित्तनुत् । त्रि० आ-
लाडिते ॥ घृष्टे । निघृष्टे ॥ मध्य-
तेष्मन् मथे० । क्तः ॥

मथ्यः । पुं० मथ्यानदण्डे ॥ मथ्यतेऽ
नेन । मथ्यविलोडने । मथ्यइति०
इनिः कित् । कित्त्वान्नलोपः ॥
मथ्यामथ्यानदण्डे चवर्ज्वातेपिच-
स्मृतः ॥

मथुरा । स्त्री० मधुपुर्याम् । श्रीकृष्णज-
न्मभूमौ । मथुरायाम् ॥ मथति । म
थे० । मन्दिवाशमथित्तौत्थुरच् ॥
मथुरात्रविलोमेनमध्यमीज्यदक्षरम् ।
योनस्मरतिलोकेस्मिन्मध्यतन्मु-
खापरि ॥

मदकरः

मथुरेशः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

मथूरा । स्त्री० मथुरायाम् ॥

मदः । पुं० रेतसि ॥ कस्तूर्याम् ॥
गर्वे । अहङ्कारे ॥ विद्यामदीधनमद
स्तथैवाभिजनोमदः । एतेमदामदा
भ्यानांतएवहिसतांदमाः ॥ हर्षे ।

आमोदे ॥ इभदाने । गजगण्डज
ले । दाने ॥ यथा । करात्कटा
भ्यामेदाच्चनेत्राभ्याञ्चमदस्तुतिः ।

करान्नासारन्ध्राभ्याम् ॥ मद्ये ॥
मादकद्रव्यसेवनजन्ये विकारविशे-
षे ॥ क्षैव्ये । मत्ततायाम् ॥ यथा

। स्वामदात्प्रकृतिमेतिहिसर्वः
इतिस्वाभाविकधर्मप्रकाशनंमद
धर्मः उत्कर्षरहितत्वेप्युत्कर्ष

विशेषाधारीषे ॥ अशास्त्रीयविष
यसेवनोन्मुखत्वे ॥ मदनम्०
माद्यत्त्वेनवा । मदीहर्षे । मदीऽ

नुपसर्गइत्यप् ॥ मद्यतिवा ।
अच् ॥ नदे ॥ कल्याणवस्तुनि ॥
इतिधरणिः ॥ बुद्धेर्मोहः समभ

वदहङ्कारादभृन्मदः । तलक्षणं
यथा । अहंमहात्माधनवान्मत्तु
ल्यः कोस्तिभूतले । इतियज्जाय

तेचित्तेमदः प्रोक्तः सकीवि
दैः ॥

मदकः । पुं० मध्वासवे ॥
मदकटः । पुं० षण्डे । गोपती ॥
मदकरः । पुं० आनन्दजनके ॥

मदन :

मदकलः । पुं० अन्तर्मदगर्जे । मदी
त्कटे ॥ त्रि० मदेनकावचने ॥
मदेनकलते । कलशब्दसङ्ख्यान
योः । अच् ॥ मदेसति० कलो
ध्वनिर्यस्येतिवा ॥

मदगन्धः । पुं० सप्तच्छदश्चे ॥ मद
सदशोगन्धोऽस्य ॥

मदगन्धा । स्त्री० सुरायाम् ॥ अतस्या
म् ॥

मदगमना । स्त्री० महिष्याम् ॥

मदघ्नी । स्त्री० पूतिकाथाम् ॥

मदच्युत् । पुं० अमृतसच्यावयित
रि० अमृतरूपे सोमे ॥ मदंमदकर
मानन्दकरंरसममृतरूपं च्यावयत्य
सौमदच्युत् ॥

मदनः । पुं० मन्मथे । कामदेवे ॥

वसन्ते ॥ धूसूरे ॥ पीण्डीतके ।

मरुवके । श्वसने । मयनफलद्विति

भाषा ॥ मदनीमधुरस्तिक्तीवीथी

षोालिखनोलघुः । वातकृद्धिद्रधि

हरः प्रतिश्यायव्रणान्तकः ॥ रूक्षः

कुष्ठकफानाहशोथगुल्मव्रणापहः ॥

सिक्थके । मधुच्छिष्टे । मैण०

सोम० इतिचभाषा ॥ मदनंमदु

सुस्निग्धंभूतघ्नं व्रणरोपणम् । भग्न

सन्धानकृदातकुष्ठबीसर्परक्तजित्

॥ माषे ॥ खद्विरे ॥ लग्नात्सप्त

मभवने ॥ आलिङ्गनविशेषे । तत्

स्वरूपं यथा । नायकीनायिकायाः

मदनत्रयोदशी

कुराठे हस्तं दत्त्वा० द्वितीयहस्तं तस्या
मध्यदेशे दत्त्वाथदाग्निषति० इति
कामशास्त्रम् ॥ मद्यति मदीह
र्षं ग्लेपनयोः । ल्युः ॥ न० ज
ले ॥

मदनकाकुरवः । पुं० पारावते ॥

मदनगृहम् । न० लग्नात्सप्तमर्चे च

॥ मात्रावृत्तप्रभेदे ॥ यथा । प्रथमं

कुरुषट्कलमन्ते कुराडलमिहमध्ये

वसुतुरगधरं सन्तापहरम्० दशवसु

भुवनाष्टभिरत्रचरणमभिभवति त्रि

रामोयदिललितं कविवलयहितम्

फणिनायकभणितं जगणविरहितं

चत्वारिंशत्कलकलितं भुवने महि

तम्० वृत्तं रसनिवहं तन्मदभगृहं नरप

तिसंसदिलव्यपदं गुरुशोकगदम् ॥ य

था । विरहं नलतप्तासीदतिमुपारचि

तनलिनदलतल्पतले मरकतविम

ले० करकन्तिकपोलं गलितनिची

लं नययतिसततरुदिते ननिशाद

निमेषहगा । नमस्वीमभिनन्दति

रुजमनुविन्दति निन्दति हिमकर

करनिकरं परितापकरम्० मनुते

हृदिभारं मुक्ताहारं दिवसनिशा

करदीनमुखी जीवितविमुखी ॥

मदनगोपालः । पुं० श्रीकृष्णः ।

मदनचतुर्दशी । स्त्री० चैत्रशुक्लचतुर्द

श्याम् ॥

मदनत्रयोदशी । स्त्री० चैत्रशुक्लत्रयो-

मदनाडौ

दश्याम् ॥

मदनहादशी । स्त्री० चैत्रशुक्लहादश्या-
म् ॥

मदनपाठकः । पुं० कोकिले ॥

मदनभवनम् । न० लम्नात्सप्तमस्था-
ने ॥

मदनमोहनः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

मदनरसः । पुं० शृङ्गारे ॥

मदनललिता । स्त्री० अष्टिसंज्ञकच्छ-
न्दः १६ प्रभेदे ॥ भौनोन्मौगोमदन

ललितावेदैः षड्भूतुभिः । यथा ।

विभ्रष्टस्रग्लितचिकुराधौताधर-

पुटा० म्लायत्पचावलिकुचतटोच्छ्वा

सोर्मितरला । राधात्थर्थमदन

ललितान्दोलाऽलसवपुः० कंसा-

रातेरतिरसमहोचक्रेऽतिचटुलम् ॥

मदनलवः । पुं० अस्तांशे ॥ मदनस्र-
लवः ॥मदनशलाका । स्त्री० कामोद्दीपकभै-
षज्ये ॥ सारिकायाम् ॥ कोकिला-
याम् ॥मदनसारिका । स्त्री० षष्ठीप्रभेदे । सा-
रिकायाम् । चित्रलोचनायाम् । सा-
लिक्० इ० गौ० भा०

मदना । स्त्री० सुरायाम् ॥

मदनायकः । पुं० कोद्रवे ॥

मदनाङ्गुशः । पुं० नखे ॥ लिङ्गे ॥

मदनाडी । स्त्री० गजदानशिखायाम् ॥
तास्रसप्तयथाहपालः । करात्कटा-

मदयन्ती

भ्यांमेढ्राच्चनेत्राभ्याञ्चमदच्युतिरि-
ति ॥

मदनायुधः । पुं० भगे ॥ योनौ ॥

मदनायुषः । पुं० कामवृद्धिचुपे ॥

मदनालयः । पुं० कुसुमधनुषोमन्दि-
रे । स्मरागारे । भगे ॥ मदनभव-
ने ॥मदनावस्था । स्त्री० उद्देगरूपायांका-
मावस्थायाम् ॥ कथं तस्थालाभोभ-
विष्यतौति ॥मदनौ । स्त्री० सुरायाम् ॥ कस्तूर्या-
म् ॥ अतिमुक्तके ॥मदनीयः । त्रि० मदकारिणि । मदय-
ति । मदी० । कृत्यल्पटोवहुलमि-
तिकर्त्तरि अनीयर् ॥

मदनीया । स्त्री० धातक्याम् ॥

मदनेच्छाफलः । पुं० वद्धरसाले ॥

मदनोत्सवः । पुं० सुवसन्तके । होला-
कायाम् । होली० इ० भा० ॥

मदनोत्सवा । स्त्री० स्वर्गविश्यायाम् ॥

मदप्रयोगः । पुं० करिणांमदोद्गमे ।
व्यस्तारे ॥

मदनभञ्जनी । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

मदमूढबुद्धिः । त्रि० मदेनविपरीतप्र-
ज्ञे ॥ मदमूढबुद्धिषुविवेकिताकु-
तः ॥

मदयन्तिका । स्त्री० मल्ल्याम् ॥

मदयन्ती । स्त्री० मल्ल्याम् ॥ वनम-
ल्लिकायां ॥

मदाख्य :

मदयिता । त्रि० मादके ॥ मदयति ।
 मदी० । लट् : शत ॥
 मदयित्वा : । पुं० कामदेवे ॥ शौण्डि
 के ॥ मेवे ॥ न० मद्ये ॥ मदयति ।
 हर्षयति० म्लेपयतिवा । मदी० ।
 स्तनिहृषिपुषिगदिमदिभ्योणेरिबु-
 जिति० इबुच् । णेरयादेशः ॥
 मदलेखा । स्त्री० उष्णिक् ० कन्दः
 प्रभेदे ॥ ममगाः स्यान्मदलेखा ।
 यथा । रङ्गे वाहुविलम्बाहन्तीन्द्राम्
 दलेखा । लम्बाभून्मुरशत्रौकस्तूरी-
 रसचर्चा ॥
 मदविक्षिप्तः । पुं० मत्तहस्तिनि ॥
 मदव्यायामः । पुं० मदाधिक्ये ॥
 मदशाकः । पुं० उपोदक्याम् ॥
 मदसारः । पुं० तृदृष्टे । ब्रह्मका-
 ष्ठे ॥
 मदस्थलम् । न०)
 मदस्थानम् । न०) मद्यपानस्थले । शु
 रडायाम् । पानगृहे ॥
 मदहस्तिनी । स्त्री० महाकरञ्जे ॥
 मदहेतुः । पुं० धातक्याम् ॥ मदस्य-
 कारणे ॥
 मदाढ्यः । पुं० तालवृक्षे ॥ त्रि० मद
 युक्ते ॥
 मदाढ्या । स्त्री० लोहितभिण्ड्याम् ॥
 मदातङ्कः । पुं० मदाख्यरोगे ॥
 मदाख्यः । पुं० मद्यपानान्तरोगवि-
 शेषे । पानाख्ये । मदेव्याधी ॥

मदामदः

निदानानितु । विषस्येगुणादृ-
 ष्टाः सन्निपातप्रकोपणाः । तएव-
 मद्येदृश्यन्ते विषे तुवलवत्तराः ॥
 तस्माद्विधिपीतेनतथाभावाधिके
 नच । युक्तेनचाहितैरन्नैरकालिसेवि
 तेनच । मद्येनखलुजायन्ते मदाख्य
 यमुखागदाः ॥ अविधिप्रयुक्तमद्य-
 विकारान्तरमप्युत्पादयतीत्याह ।
 निर्भुक्तएकान्ततएवमद्यं विषेव्यमा
 यं मनुजे ननिश्चयम् । उत्पादयेत्क
 ष्टतमान् विकारानुत्पादयेच्चापि
 रौरभेदम् ॥ हेत्वन्तरमप्याह । क्रु
 डेनभीतेनपिपासितेनशोकाभित-
 प्रे नबुभुक्षितेन । व्यायामभाराध्वप
 रिक्षतेनवेगावरोधाभिहितेनवापि ॥
 अत्यम्लरुक्षावततोदरेणसाजीर्णभु-
 क्तेनतथाऽवलेन । उष्णाभितप्रै नच
 सेव्यमानं करोतिमद्यं विविधान्वि
 कारान् ॥ तेचविकाराग्रन्यान्तरे-
 क्ष्मतव्याः ॥ चिकित्सातु । मद्योत्या
 नान्तुरोगाणामद्यमेवहिभेषजम् ।
 यथादहनदग्धानांदहनंस्वेदनंहित
 म् ॥ मिथ्याविहितमद्येनयोव्याधि
 रुपजायते । मद्येनैवनिपीतेनमद्ये
 नसहशाम्यति ॥ विशेषीन्यत्रद्रष्ट-
 व्यः ॥
 मदामदः । पुं० परमेश्वरे ॥ आत्म-
 नि ॥ आत्माहिसमदोऽमदश्च० सह
 र्पीऽहर्षश्च० विरुद्धधर्मवानतोदैशि

मदिरा

कोपदेशं विनाऽशक्यो ज्ञातुम् ॥
 मदान्नातः । पुं० गजठक्कायाम् । हा
 थोपरकाडङ्का० इ० भा० ॥
 मदाम्बरः । पुं० मत्तहस्तिनि ॥
 मदायुधः । पुं० चतुर्दन्ते । ऐरावते ॥
 मदारः । पुं० द्विरदे । हस्तिनि ॥ शू
 करे ॥ धूर्त्ते ॥ कामुके ॥ मत्तहस्ति
 नि । गन्धभेदे ॥ नृपान्तरे ॥ मा
 द्यति । मदी० । अगिमदिमन्दिभ्यश्चा
 रन् ॥ वन्धनविशेषे ॥
 मदामर्दः । पुं० मत्स्यभेदे । राज-
 यीवे ॥
 मदालसा । स्त्री० मार्कण्डेयपुराणप्र
 सिद्धायाम् गन्धर्वकन्यायाम् ॥ यथापुत्र
 स्तारितः ॥
 मदालापि । पुं० कोकिले ॥
 मदाश्रयः । त्रि० मदेकशरणे ॥
 मदाह्वयः । पुं० कस्तूर्याम् ॥
 मदिरः । पुं० रक्तखदिरि ॥ मद्य-
 ति । मदि० । किरच् ॥
 मदिरा । स्त्री० मादकद्रव्यविशेषे । सु
 रायाम् । हलिप्रियायाम् । वरु-
 णात्मजायाम् । गन्धोत्तमार्याम् ।
 प्रसन्नायाम् । कादम्बर्याम् । इरा
 याम् । मद्ये । सुप्रतिभायाम् ।
 मोदिन्याम् । महानन्दायाम् ।
 मैरेये । देवसृष्टायाम् । अश्विजा-
 याम् । द्वादशविधेयं यथा । मा
 ध्वीकंपानसं द्राक्षं खार्जूरं तालमै-

मदिरा

क्षवम् । मैरेयं माक्षिकं टाङ्कं मधू-
 कं नारकेलजम् ॥ मुख्यमन्नप्रकारो
 त्यं मद्यानिद्वादशैव च ॥ ऋतुविशे
 षे पियमदिरायथा । गौडीतुशिशि
 रेपेया० पैष्टीहृमन्तवर्षयोः । शरं
 द्यूषीष्णवसन्ते षुमाध्वीयाञ्चानचा
 न्यथा ॥ कादम्बरीशर्करजादिमद्यं
 सुशीतलं वृष्यकरं मदाद्यम् । मा
 ध्वीसमं स्यात्तृणवृक्षजातं मद्यं सु
 शीतं गुरुतर्पणञ्च ॥ अन्यथाकुरुते
 पानं मद्यं सन्तापशोषदम् । अन्नदो
 षमदाद्यादिकारकं मूर्च्छं नञ्चतत् ॥
 नवजीर्णं मद्ययोगुं णास्तु । मद्यं न
 वं सर्वविकारहेतुसर्वं कुवांतादिक
 दोषदायि । जीर्णं तु सर्वसकलाम
 यन्नघूर्णं प्रदं वृष्यकरञ्च दीपनम् ॥
 मद्यप्रयोगं कुर्वन्ति शूद्रादिपुमहां
 त्तिषु । द्विजैस्त्रिभिस्तु नयाञ्चयद्य
 प्युज्जीवयेन्मृतम् ॥ गौडीपैष्टीत
 यामाध्वीत्रिविधा चोत्तमामुरा ।
 सैवनानाविधा प्रोक्ता तालखर्जूरस
 म्भवा ॥ तथादृशविभिर्देनानाना
 द्रव्यविभिर्दतः । बहुधेयं समा
 ख्याताप्रशस्ता देवतार्चने ॥ अन्य
 द्वादशधामद्यभेदानाहुर्मनीषिणः
 । उक्तस्यान्तर्भवन्तीति नान्ये षांपृथ
 गीरितम् ॥ प्रायशोभिनवं मद्यं गुरु
 दोषलमीरितम् । स्रोतसांशोधनं
 जीर्णं दीपनं लघु रोचनम् ।

मदी

हृषीणं प्रीणनं बल्यं मद्यं शोकश्रमा
पहम् । प्रागल्भ्यप्रतिभापुष्टिवीर्यं
तुष्टिस्वरप्रदम् ॥ अपिच । सम्यग्
विधिविधानेन सुसमाहितचेतसा ।
पिवन्ति मदिरां मर्त्याश्च मर्त्या एव ते
क्षिती ॥ आकृतिच्छन्दः २२ प्र
भेदे ॥ यथा । सप्तभकारयुतैक
गुरुर्गदिते यमुदारतरामदिरा ।
यथा । माधवमासिविकस्वरकेशर
पुष्पलसन्मदिरामुदितैर्भृङ्गकुलैरु
पगीतवनेवनमालिनमालिकलानि
लयम् । कुञ्जगृहोदरपल्लवकल्पित
तल्पमनल्पमनोजरमंत्वंभजमाध
विकांमृदुनर्त्तनयामुनवातकृतोप
गमा ॥ मादात्त्यनया । मदीहर्षे ।
इषिमदिमुदीत्यादिनाकिरच् ॥
मत्तखञ्जने ॥

मदिराक्षी । स्त्री० मत्तनेत्रायाम् ॥
मदिरात्रदक्षिणीयस्याः सा । यथा
। अविदितमुखदुःखं निर्गुणं वस्तु
किञ्चिज्जडमतिरिहकश्चिन्मोजड
त्याचचर्त्त । ममतुमतमनङ्गस्मि
रतारल्पचूर्णं न्मदकलमदिराक्षीनी
विमोक्षोहिमोक्षः ॥ इतिविटोक्तिः ॥
मदिरागृहम् । न० गञ्जायाम् । मद्य
संधानगृहे ॥ मदिरायाः गृहम् ॥
मदिरासखः । पुं० आस्रवर्त्त ॥
मदिष्ठा । स्त्री० मदिरायाम् ॥
मदी । स्त्री० चषकवस्तुनि ॥ कृष्यङ्गे ॥

मद्गुरः

मदीयम् । त्रि० मदकरे । हर्षीत्याद
के । मदीयं सरः इतिषेदेदर्शना
त् ॥ मामके ॥ ममेदम् । कृः ।
मपर्यन्तस्यमादेशः ॥
मदोत्कटः । पुं० अन्तर्मदेहस्तिनि ।
मदकले ॥ मदेनदानेनाम्बुना०
उत्कटः मत्तः ॥ त्रि० मदमत्ते ॥
मदोत्कटा । स्त्री० मदिरायाम् ॥ मदे
नोन्मत्तायाम् ॥ मदेनउत्कटा ॥
मदोदयः । त्रि० मदोन्मत्ते ॥
मदोदया । स्त्री० नार्याम् ॥
मद्गतप्राणः । त्रि० मद्गजनार्थजीवने
॥ मद्गताः प्राणायस्य ॥
मदोद्धतः । त्रि० मत्ते ॥ मदः
पौरुषादिधर्मः तेनउद्धतः ॥
मद्गुः । पुं० कारण्डवे ॥ जलकाके ॥
मज्जति । टुमस्जोगुडौ । भृमृ-
शीत्युः । न्यङ्क्तादित्वात्कुत्वम् ।
सभ्यजशुत्वेनदः ॥ ब्राह्मणेनवन्दि
भार्यायांजजिते ॥
मद्गुरः । पुं० मगुरी० मागुर० इ०
ख्यातेमर्त्ये ॥ मज्जति । टुमस्जो०
। मद्गुरादयश्चेतिनिपातितः । य
ः द्वा । माद्यति । मदी० । मद्गुराद
यश्चेत्युरच्० धातोर्गुरादेशः । म
द्गुरोवातहृदृष्योबल्यः कफकरोल
घुः ॥ मद्गुरः खण्डरहितः कटु
तैलेसुभर्जितः । माणिमन्यनिगा
युक्तोहिङ्गुनाधूपितेरसः । मद्गुरो-

मद्यम्

वातहापथ्योरुच्योवृष्योबलः प्रदः ।
अग्निसञ्जननीहृद्यस्तदुक्ताचशु-
द्धिका ॥

मद्गुरकः । पुं० मद्गुरमीने ॥

मद्गुरस्त्री । स्त्री० शृङ्ग्याम् ॥

मद्गुरः । त्रि० प्रेम्णामय्यनुरक्ते ॥

मद्यम् । न० सुरायाम् ॥ माद्यन्यनेन

। मदी० गदमदचरेत्यादिनाय-

त् ॥ अस्यलक्षणादि यथा । पेयंय

न्मादकं लोकैस्तन्मद्यमभिधीयते ।

यथारिष्टं सुरासौधुरासवादयमनेक

धा ॥ गौडीपैष्टौतथामाध्वीत्रिविधा

चोत्तमासुरा । सैवनानाविधाप्रोक्ता

तालखजू रसम्भवा ॥ तथादेशविभे

देननानाद्रव्यविभेदतः । बहुधेयंम

माख्याताप्रशस्तादेवतार्चने ॥ तद्

द्वादशविधंयथाहपुलस्त्यः । पानस

द्राक्षमाधूकंस्वार्जूरंतालमैत्रवम् ।

माध्वीकंटाङ्गमाहीकमैरेयंनारिके-

लिजम् ॥ समानानिद्विजातीनांम

द्यान्यंकादशैवतु । द्वादशन्तुसुरा

मद्यंसर्वेषामधमंस्मृतम् ॥ मद्यं

सर्वंभवेदुष्णापित्तकृहातनाशनम् ।

भेदनंशीघ्रपाकञ्चरूक्षकफहरंपरम्

॥ अस्त्रञ्चदीपनंरुच्यंपाचनंवासका

रिच । तीक्ष्णंसूक्ष्मञ्चविशदंव्यवायि

षविकाश्रिच ॥ मद्यंनवमभिस्सन्दि

त्रिदोषजनकंसरम् । अहृद्यं हृद्यं

दाहिदुग्धं विशदंगुरु ॥ जीर्णं तदे

मद्यपङ्कः

वरोचिष्णुकृमिश्लेषानिलापहम् ।

हृद्यंसुगन्धिगुणवल्लघुस्त्रीतोविशोध

नम् ॥ सात्त्विकादिविभेदेनचेष्टाञ्जे

यामनीषिभिः । तेभेदास्तु । पर्याया

र्षाग्भवेन्मद्यंतामसंराक्षसप्रियम् ।

मण्डलार्वाद्याजसंतत्तद्रूढंसात्त्विकं

कभवेत् ॥ सात्त्विकेगीतहास्यादि-

राजसेसाहसाटिकम् । तामसेनि-

न्यकर्माणिनिद्राश्चमदिराचरेत् ॥ वि

धिनाभात्रयाकालेहितैरन्नैर्यथावल

म् । प्रहृष्टोयः पिवेन्मद्यं तस्मिन्सा-

दस्मृतंयथा । किन्तुमद्यंस्वभावेन-

यथैवान्नं तथास्मृतम् । अयुक्तियुक्तं

रागाययुक्तियुक्तंयथामृतम् ॥ मद्यं

गन्धस्यनाशायउपायोयमुदीर्यते ।

मुस्तैलवालगदजीरकधान्यकैलाय

सर्वयन्सदसिवाचमभिव्यनक्ति । स्वा

भाविकंमुखजमुज्भूतिपूतिगन्धं गन्ध

ञ्चमद्यलशुनादिभवंचनूनम् ॥ # ॥

नालिकेरोदकंकांस्येताम्रपात्रेस्थि

तंमधु । नव्यञ्चताम्रपात्रस्थंमद्यतु-

ल्यंघृतंविनेतिकर्मलोचनम् ॥

मद्यगन्धः । पुं० वकुलद्रुमे ॥

मद्यद्रुमः । पुं० माडे । ध्वजवृक्षे । वि-
तानके ।

मद्यपः । त्रि० सुरापे ॥ सुराव्यतिरि-
क्तमद्यपातरि ॥

मद्यपङ्कः । पुं० सुराकल्के । मेदके ॥
जगले । मेया० इ० गौ० दे० भा० ॥

मद्रकार :

मद्यपाचनी । स्त्री० धातक्याम् ॥
 मद्यपाशनम् । न० उपदंशे । अवदं
 श्च । चक्षश्च । पानरोचकभक्ष्यं ॥
 मद्यपुष्पो । स्त्री० धातक्याम् ॥
 मद्यमगडः । पुं० सुराग्रभागे । मद्य
 फलेने । कारोत्तरे ॥
 मद्यवासिनी । स्त्री० धातकौष्ठर्चे ॥
 मद्यबीजम् । न० नानाद्रव्यकृतसुरा
 बीजे । किशबे । नग्नहि । वाखर०
 इ०गौ०दे०भा० ॥ मद्यस्यबीजम् ॥
 मद्यसम्भानम् । न० अभिषवे । आसु
 ती । मद्यच, आवना०इ०भा० ॥
 मद्याजी । त्रि० मत्पूजापरं ॥ मांय-
 ष्टुंशीलंयस्य । गिजिः ॥
 मद्यामोदः । पुं० वकुलवृक्षे ॥ मद्य
 स्यामोदोऽस्मिन् ॥
 मद्योगः । त्रि० मदेकशरणं । मयि
 सर्वकर्मसमर्पणं ॥
 मद्रः । पुं० हर्षे ॥ देशविशेषं ॥ वै-
 राटपाण्डायोर्मध्येपूर्वदक्षक्रमेण
 तु । मद्रदेशः समाख्यातोमाद्रीहा
 तत्रतिष्ठति ॥ मन्दते । मद्रिस्तुति-
 मोदमद्रस्वप्रकान्तिगतिषु । स्फा-
 यितञ्चीतिरक् ॥
 मद्रकः । त्रि० मद्रदेशभवे ॥ मद्रेषु
 जातः । कन् ॥
 मद्रकारः । पुं० मद्रङ्करे ॥ मद्रं क
 रोति । डुकृञ् । क्षेमप्रियमद्रं
 चेतिस्रञ् ॥

मधु :

मद्रङ्करः । त्रि० क्षेमङ्करे । शङ्करे ॥
 मद्रं करोति । डुकृञ् । क्षेमप्रियम
 द्रं चेतिस्रञ् ॥
 मद्रसुता । स्त्री० माद्याम् । नकुलसह
 देवयोजनन्यांपाण्डुपत्न्याम् ॥
 मद्रान् । पुं० विधौ० । वायसे ॥
 मद्रती । स्त्री० शिवायां ॥
 मद्रा । पुं० शिवे ॥ माद्यति । म-
 दी० । स्नामदीच्यादिनावनिप् ॥
 राजवत्०रूपाणि ॥
 मद्ररी । स्त्री० सुरायाम् ॥ माद्यत्यन-
 या । मदी० । वनिप् । वनोरचेति
 डीब्रौ ॥
 मद्रगीर्णः । त्रि०
 मद्रगीर्णः । त्रि०
 मद्रग्यः । त्रि० } मद्रगंमस्वम्भि-
 नि ॥ शैषिकेष्व
 र्थेषु० अशब्दे यत्स्वावन्यतरस्यामि-
 त्यनेनक्रमात्० स्वकृत्यत्प्रत्ययाः ॥
 मधुः । पुं० मधुद्रुमे । मधुके । म-
 हुवा०इ०भा० ॥ वसन्तर्त्तौ ॥ दे-
 स्यविशेषं ॥ यंहत्त्वा० विष्णुर्मधुसूद
 नोऽभूत् ॥ चैत्रमासि ॥ जीवाणो-
 के ॥ अमुरविशेषे ॥ सचशत्रुघ्निह
 तः । यस्यनाम्नामयुरा०मधुपुरीति
 ख्यातिंगता ॥ मधुयष्ट्याम् ॥ न०
 क्षीरे ॥ जले ॥ मद्ये ॥ मधुररसे ॥
 इक्षौ ॥ वर्णवृत्तान्तरे ॥ यथा । इ
 यमपि । लघुमधु ॥ यथा । रतिम-
 य । वरतनु ॥ कर्मफले ॥ मन्यन्ते-

मधु :

एतम् । मनज्ञाने । फलिपाटीत्युः
धञ्चान्तादेशः ॥ पुं० न० मारुतिकम-
ये ॥ पुष्परसे । मकरन्दे । कुसुमा
सवे । चौद्रे । माक्षिके । पुष्पास-
वे । पवित्रे । पित्ये । वरटीवान्ते ॥
रुक्षिकावरटीभङ्गवातपुष्परसोद्भव-
म् । मधुशीतलघुस्वादुरूक्षं ग्राहि-
विलेखनम् ॥ चक्षुष्यं दीपनं स्वर्यत्र
णशोधनरोपणम् ॥ सौकुमार्यकरं-
सूक्ष्मं परं स्रोतोविशोधनम् । कषा
थानुरसंज्ञादिप्रसादजनकंपरम् ॥
वर्ष्यं मेधाकरं हृष्यं विषदं रोचनं ह-
रेत् । कुष्ठार्शः कासपित्तास्रकफ-
मेहकृमिकृमिन् ॥ मेदस्त्वृष्णावमि-
श्रासहिक्कातीसारविग्रहान् । दाह
क्षतक्षयांसत्तु योगवाद्यल्पवातल-
म् ॥ माक्षिकं भ्रामरं चौद्रं पौत्तिकं-
क्षात्रमिस्थपि । आर्यमौहालकं दा
लमिस्थष्टीमधुजातयः ॥ एषांस्व-
रूपं विज्ञेयं स्वस्थस्थाने मनोषिभिः ॥
नवं मधु भवेत्पुष्ट्यै नातिष्णं प्लवहरं स
रम् । पुराणं ग्राहकं रुक्षं मेदोघ्नमति
लेखनम् । मधुनः शर्करायाश्च गुह-
स्यापि शिषतः । एकसंवत्सरेतीते
पुराणत्वे स्मृतं बुधैः ॥ विषपुष्पाद-
पिरसंसविषाभमरादयः । गृहीत्वा
मधुकुर्वन्ति तच्छीतगुणवन्मधु ॥ वि
षान्वयात्तदुष्णमुद्रव्यं शोष्णो न वा-
सह । उष्णान्नं शोष्णकालिचस्मृतं-

मधुकुक्कुटी

विषसममधु ॥ मकरन्दस्यमद्यस्यमा
क्षिकस्यापि वाचकः । अर्द्धचांद्रिय
यं पाठात्पुष्पं सकयोर्मधुः ॥
मधुः । स्त्री० जीवन्तीहृद्ये ॥
मधुकः । पुं० खगविशेषे । श्रौवदप
क्षिणि ॥ बल्ल्यन्तरे । मधुयष्ट्या
म् ॥ वंशपरम्पराशंसके । मागधे
॥ न० क्लौतके । मधुयष्टिकायाम् ।
त्रपुणि ॥ मध्विव । इषे प्रतिकृता
धितिकन् ॥ यद्वा । मधु० मधुरं-
कायति । कै० आतद्धतिकः ॥
मधुकण्ठः । पुं० कोकिले ।
मधुकरः । पुं० भमरे । मधुपे । म
धु करोति० तच्छीलः । कृञोहेत्व
तिटः ॥ भङ्गराजं । भङ्गरा० इ०
भा० ॥ कामिनि ॥
मधुकर्कटिका । स्त्री० मिष्टधीजपूरे ।
मधुकर्कट्याम् ॥ मधुकर्कटिकास्वा
दीरोचनीशीतलागुरुः । रक्तपित्त-
क्षयश्रासकासहिक्काभमापहा ॥ म
धुखजूरिकायाम् ॥
मधुकर्कटी । स्त्री० मधुकर्कटिकाया
म् । मधुकाकरीति० भाषा ॥
मधुका । स्त्री० मधुपाल्याम् । मधु
पण्याम् ॥ मधुयष्ट्याम् ॥ टाप् ।
मधुकुक्कुटिका । स्त्री०)
मधुकुक्कुटी । स्त्री०) जम्बीरविशे
षे । मातुलुङ्गायाम् । सुगन्धायाम्
। गिरिजायाम् । पूतिपुष्पिकायाम् ॥

मधुजित्

मधुक्तत् । पुं० भमरे ॥ मधुकरो
ति । उक्तम् । क्तिप् ॥ मधुकर
मन्त्रिकायाम् ॥

मधुकेशटः । पुं० भृङ्गे । भमरे ॥
मधुकीषः । पुं० मधुमन्त्रिकाभिः
कृतेमध्वाधारे । मधुकचक्री० इ०
भा० ॥

मधुक्रमः । पुं० मधुपानावृत्तौ । श
श्वन्मधुपानक्रमे । मधुबारे । मधु
नः क्रमः ॥

मधुघीरः । पुं० खर्जूरवृक्षे ॥
मधुखर्जूरिका । स्त्री० मधुकर्कटि-
कायाम् । कोलककर्कटिकायाम् ।
माधीमधुरायाम् ॥

मधुगन्धः । पुं० वकुले ॥
मधुगायनः । पुं० कौकिले ॥
मधुगुञ्जनः । पुं० शोभाञ्जनवृक्षे ॥
मधुघोषः । पुं० कौकिले ॥
मधुच्छदा । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥
मधुच्छन्दाः । पुं० ऋषिविशेषे । वि
श्वामित्रपुत्रे ॥

मधुच्युत् । त्रि० अमृतस्त्राविषि ॥
मधुजम् । न० सिकथके ॥
मधुजम्बीरः । पुं० मधुरजम्बीरे ॥
मधुजा । स्त्री० पृथिव्याम् ॥ मधीजां
ता । जनी० । डः ॥ महाप्रवेता
याम् । सितायाम् ॥

मधुजित् । पुं० विष्णौ ॥ मधुदैत्यवि-
शेषम् । अजैषीत् । जि० । सत्सू-

मधुनी

द्विषेतिक्तिप् । तुक् ॥

मधुतणः । पुं० न० इक्षौ ॥
मधुचयम् । न० मधुरचये ॥
मधुदीपः । पुं० कामदेवे ॥
मधुदूतः । पुं० चामरवृक्षे ॥
मधुदूती । स्त्री० पाटलावृक्षे ॥
मधुद्रः । पुं० भमरे ॥
मधुद्रवः । पुं० रक्तशियौ ॥
मधुद्रुमः । पुं० मधुके । गुडपुष्पे ।
महुवा० इ० भा० ॥ मधुनामाद्रुमः ॥
मधुद्विट् । पुं० विष्णौ ॥
मधुधातुः । पुं० स्वर्णमात्रिके ॥
मधूलिः । स्त्री० खण्डे । खांडइ०-
भा० ॥

मधुधेनुः । स्त्री० दानार्थमध्वादिनि
र्मितसवत्सायांगवि ॥

मधुनाडी । स्त्री० मध्वाधारच्छिद्रे ॥
मधुनारिकेलः । पुं० माधीकफले ।
मधुफले । बहुकूर्चे । इक्षुफले ।
मोहानारल० इ० गौ० दे० भा० । ए
रनारिकेल० इ० कोकणदेशभा० ॥
माधीकनालिकेरफलमतिमधुरंदु
र्जरंजमुकारिस्त्रिगंधंवातातिसारभ
मशमनमथध्वंसनं वज्रिदीप्तः । चा
मस्ये अप्रकोपं जनयतिकुरुते चारुका
न्ति बलस्यैर्यं देहस्य धत्ते धनमद-
नकलावर्धनं पित्तनाशम् ॥

मधुनी । स्त्री० क्षुपविशेषे । घृतम-
ण्डायाम् । वायसोल्याम् । सुमङ्ग

मधुपर्णिका

लायाम् । माकण्डहाता० इ० माक
चाउली० इ० च० गौ० दे० भा० ॥

मधुनेता । पुं० भ्रमरे ॥

मधुपः । पुं० भ्रमरे ॥ मद्यपे ॥ मधु-
पिवति । पा० । आतोनेपसर्गे० इ
तिकः । पिवतेः सुरासीधोरिति-
नियमान्नटच् ॥

मधुपतिः । पुं० श्रीकृष्णचन्द्रे ॥

मधुपर्कः । पुं० षोडशोपचारपूजा-
न्तर्गतषष्ठोपचारे ॥ तस्यप्रमाणं य
था । दधिसर्पिर्जलं चोद्वंसितैताभि
स्तुपञ्चभिः । प्रोच्यते मधुपर्कस्तु स-
र्वदेवीघतुष्टये ॥ जलन्तुसर्वतः स्व
ल्पं सित्तादधिवृतंसमम् । सर्वेषा-
माधिकं चोद्वंसितं मधुपर्कप्रयोजयेत् ॥ त
द्भवेत्कांस्यपात्रे णारौक्मप्रवेतभवेन
वा । ज्योतिष्टोमाश्रमेधादौपूर्त्तचे-
ष्टे प्रपूजने ॥ मधुपर्कः प्रतिष्ठोयं-
सर्वदेवीघतुष्टिदः । धर्मार्थकाममो
गांसाधकः परिकीर्तितः ॥ मधु-
पर्कः सौख्यभोग्यतुष्टिपुष्टिप्रदाय-
कः ॥ आन्यं दधिमधुमिश्रं मधुप-
र्कं विदुर्वुधाः । इति च ॥ न० दधि-
संयुक्तमधुनि । महीदये ॥ मधुना
पृच्यते । पृची० । घञ् ॥

मधुपर्कः । त्रि० मधुपर्कहे ॥ मधु-
पर्कमर्हति । दण्डादिभ्यद्भ्रतियत् ॥

मधुपर्णिका । स्त्री० गम्भार्याम् ॥ नी-
लीवृक्षे ॥ मध्विव० मधुराशिवा०-

मधुफलिका

पर्णान्यस्याः । पाककर्णेतिङ्गीष् ।

स्वार्थेकन् । ह्रस्वः ॥ सुदर्शनायाम् ॥

मधुपर्णी । स्त्री० गम्भार्याम् । नी-
ल्योषधी ॥ गुडूच्याम् ॥ मधुबीज
पूरे ॥ वराहक्रान्तायाम् ॥

मधुपा । स्त्री० मद्यपायाम् ॥

मधुपाका । स्त्री० षड्भुजायाम् ।
खर्वजा० इ० भा० ॥

मधुपायी । पुं० भ्रमरे ॥ त्रि० मधुपा
नकर्त्तरि ॥

मधुपालिका । स्त्री० गम्भार्याम् ॥

मधुपिपासुः । त्रि० मधुपातुमिच्छी
॥ मधुपिपासुः । गम्यादित्वाहि-
तीयासमासः ॥

मधुपीलुः । पुं० महापीली । राजपी-
ली । महावृक्षे ॥

मधुपुरी । स्त्री० मधुरायाम् ॥

मधुपुष्पः । पुं० मधुद्रुमे ॥ रोध्रे ॥
शिरीषवृक्षे ॥ अशोकवृक्षे ॥ वकु-
लवृक्षे ॥

मधुपुष्पा । स्त्री० दन्तीवृक्षे ॥ नाग-
दन्तीवृक्षे ॥

मधुप्रियः । पुं० बलदेवे । अच्युता-
यजे ॥ मधुमद्यं प्रियं यस्य सः । भू-
मिजम्ब्वाम् ॥ त्रि० मद्यप्रिये ॥

मधुफलः । पुं० मधुनालिकेरे ॥ वि-
कङ्कतवृक्षे ॥

मधुफलिका । स्त्री० मधुखर्वूरिका-
याम् ॥

मधुमती

मधुवह्वला । स्त्री० वासन्तीलतायाम् ॥
 मधुभारः । पुं० माघावृत्तान्तरे ॥ स
 गणविधायकगणनिधाय सुखसौ
 ख्यधाममधुभारनाम ॥ यथा । अ-
 यिमुञ्चमानमवटौवधान । भुजपा-
 शकेनभयनाशकेन ॥
 मधुभित् । पुं० विष्णौ ॥
 मधुभुक् । चि० मधुपे ।
 मधुमक्षिका । स्त्री० सरघायाम् ॥
 मधुनीमक्षिका ॥
 मधुमज्जा । पुं० आखीटवृत्ते ॥
 मधुमान् । चि० माधुर्यीपिते ॥
 मधुमती । स्त्री० मूर्वायाम् । काश्म
 र्याम् ॥ नदीविशेषे ॥ तस्याजल
 गुणान्मु । चन्द्रभागगुणसाम्यदंज
 लं किञ्चमाधुमतमग्निदीपनम् ।
 इति ॥ मध्वस्तित्रय्याम् । मध्वादि
 भ्यश्चेतिमत्तुप् ॥ उपास्यनायिका
 विशेषे ॥ यथा । तथा मधुमतीसि-
 द्विर्जायतेनात्रसंशयः । देवचेटी-
 शतशतं तस्यवश्याभवन्तिहि ॥ स्व-
 र्गे मर्त्ये च पाताले स यत्र गन्तुमिच्छ-
 ति । तत्रैवचेटिकाः सर्वानयन्ति
 नात्रसंशयः ॥ अपिच । शब्दानेष
 शृणोतियोजनशतादाभिर्भवन्त्यश्रु-
 तास्तेतेवेदपुराणभारतकथागाथाद
 योवाङ्मयाः । यथ्नातिस्त्रयमि-
 च्छवाशुचिपदैः शास्त्राणिकाव्या-
 निवालीकान् भास्यतिपश्यतिस्फुट

मधुरः

रुचिररसस्थलीमैरवीः ॥ उष्णिकृ
 ष्टः ० प्रभेदे ॥ यथा । ननगिमधु
 मती । यथा । रविदुहित्तटे ० व
 नकुसुमततिः । व्यधतमधुमतो
 मधुमयनमुदम् ॥
 मधुमत् । पुं० विष्णौ ॥ मधुमयना-
 ति । मदे० । क्विप्चेतिक्विप् ॥
 मधुमयनः । पुं० विष्णौ ॥
 मधुमङ्गौ । स्त्री० मालत्त्याम् ॥
 मधुमस्तकम् । न० खाद्यविशेषे ।
 परिमाञ्जने ॥
 मधुमाक्षिकम् । न० स्वर्णमाक्षिके ॥
 मधुमाध्वीकम् । न० मद्ये ॥
 मधुमारकः । पुं० भ्रमरे ॥
 मधुमूलम् । न० चालुके । मौञ्चालुद्र०
 गौ० दे० भा० प्रसिद्धे । हिङ्गूले ॥
 मधुयष्टिः । स्त्री० इक्षौ ॥
 मधुयष्टिका । स्त्री० मधुकायाम् । म-
 धुयष्ट्याम् । मुलहठी० मुह्लिठी-
 तिख्यातौषधी ॥ मधुयष्टीव । इवे-
 तिकन् ॥
 मधुयष्टी । स्त्री० मधुयष्टिकायाम् ॥
 मधुनोयष्टी ॥ गुणान्पश्ययष्ट्य-
 म् ॥
 मधुरः । पुं० मिष्टरसे गौर्ले । स्वा
 दी । रसज्येष्ठे गुल्ये ॥ तस्यगु-
 णाः । मधुरः । पिच्छः । शौतो-
 धांतुस्तन्यवत्प्रदः । चक्षुष्योवात
 पित्तघ्नः । दुर्यात्स्यौ ल्यबलकमीन् ।

मधुरनिखना

सोतियुक्तोज्वरप्रवासगलगंडादिरो
गकृत् ॥ अपिच । मधुरस्तुरसञ्चिनो
तिकेशान्बपुषः स्थौर्यवलीजवौर्य
दायो । अतिसेवनतः प्रमेहशैत्य-
जडतामान्द्यमुखान्करोतिदोषा-
न् जीवकौषधौ ॥ रक्तशियौ ॥
राजाम्ने ॥ रक्तक्षौ गुडे ॥ शाली
हैमन्तधान्ये । न० विषे ॥ बङ्गे ॥
त्रि० रसनाकर्षिणि । स्वादौ । म-
धुररसयुक्ते ॥ मधुमाधुर्यमस्ति ।
ऊषमुषीतिरः ॥ मधुमाधुर्यं राति
वा । आतोनुपेतिकः ॥ प्रिये ॥
दधिमधुरंमधुमधुरंद्राक्षामधुरासि-
तातुमधुरैव । तस्यतदेवहिमधुरंय-
स्यमनीयचसंलग्नम् ॥

मधुरकः । पुं० जीवकौषधौ ॥ स्वा
र्येकः ॥

मधुरकण्टकः । पुं० मत्स्यविशेषे । क
ञ्जलायाम् ।

मधुजम्बीरः । पुं० मधुजम्बीरे । रस-
द्राविणि । शर्करके ॥

मधुरत्वचः । पुं० धवे । पीतफले ॥

मधुरत्रयम् । न० दुग्धसितामाक्षिके-
षु ॥ सितामाक्षिकसर्पिषु ॥

मधुरत्रिफला स्त्री० द्राक्षाकाश्मर्यख
ञ्जूरिफलेषु ॥

मधुरनिखना । स्त्री० मधुरस्वरयुक्ता
यांनार्याम् ॥ मधुरोनिखनोय-
स्याः ॥

मधुरा

मधुफलः । पुं० राजवदरे ।

मधुरमांसम् । न० क्षीरामृते ॥ तद्वि
धानंयथा । घृताम्बुस्वेदितेमांसेशु
गृहीचूर्णविनिःक्षिपेत् । दुग्धञ्चश
र्करोपेतं पश्चात्सौगन्धिकक्षिपेत् ॥
नातिसार्द्रं नातिशुष्कमिदंक्षीरामृ
तंस्मृतम् ॥ क्षीरमृतं बहुरसरोचकं
चातिशीतलम् । वातपित्तहरं ब-
ल्यं सुस्निग्धमतिकोमलम् ॥

मधुरवल्ली । स्त्री० मधुबीजपुरे ॥

मधुरसः । पुं० इक्षौ । मधुर्मधुरो
रसोस्यास्मिन्वा ॥ तालवृक्षे ॥

मधुरसा । स्त्री० मूर्वायाम् ॥ द्राक्षा-
याम् ॥ दुग्धकायाम् ॥ गम्भा
र्याम् ॥ मधुरसोस्याः ॥

मधुरस्रवा । स्त्री० पिण्डखर्जूर्याम् ॥

मधुरा । स्त्री० शतपुष्पायाम् । सौ

फ० इ० भा० ॥ मिश्रेयायाम् । शा

लये । शीतशिवे । सलूफा इ०

गौ० दे० भा० ॥ मधुरोरसोस्त्य

स्याः । अर्शआद्यच् ॥ मधुरापुर्वा

म् ॥ यथा । इत्वीचलवणंरक्षीमधुपु

त्रंमहाबलः । शत्रुघ्नोमधुरांनामपुरी

तत्रचकारवै द्रुति ॥ मधुकर्कटिका

याम् ॥ मोदायाम् ॥ मधूल्याम् ॥

यष्टिकायाम् ॥ काकोल्याम् ॥ श

तावर्याम् ॥ वृहत्कीवन्याम् ॥ पा

लङ्क्यशाके ॥ मनोहरायाम् ॥

टाप् ॥

मधुवनम्

मधुराकृतिः । चि० सीम्यरूपे ॥
 मधुराम्नः । पुं०) आस्नातके ॥
 मधुराम्नकः । पुं०)
 मधुराम्नफलः । पुं० रेफले । आरे ॥
 मधुरालापा । स्त्री० शारिकायाम् ॥
 मधुरालावुनी । स्त्री० राजलाब्धाम् ।
 मधुरिका । स्त्री० मिस्याम् । शालिवे ।
 शीतशिवे । धनसौफ० इ० भा० ॥
 मधुरोरसोत्थस्याः अच् । स्वार्थे
 कन् ॥
 मधुरिपुः । पुं० विष्णौ ॥ मधुरसुरवि
 शेषस्यरिपुः ॥
 मधुरेणुः । पुं० कटभीवृक्षे ॥
 मधुरोदकः । पुं० सप्तसमुद्राणांशेषस
 मुद्रे । जलसमुद्रे । स्वाद्रूदके ॥
 मधुलम् । न० आसवे । मद्ये ॥
 मधुलग्नः । पुं० रक्तशोभास्त्रने ॥
 मधुलता । स्त्री० शूलीटणे ॥
 मधूलिका । स्त्री० राजिकायाम् ॥
 मधुलिट् । पुं० भ्रमरे ॥ मधुलेटि । लिङ्
 आस्वादने । क्विप् ॥
 मधुलेही । पुं० भृङ्गे । भ्रमरे ॥
 मधुलोलुपः । पुं० भ्रमरे ॥
 मधुवटी । स्त्री० तीर्थविशेषे ॥
 मधुवनम् । न० मधुरायाम् ॥ कदा
 चिन्मधुसंज्ञेनदैत्येनाधिष्ठितंयतः ।
 ततोमधुवनं नाम्नाख्यातमत्रमहीत
 ले ॥ पुण्यंमधुवनंतत्रसान्निध्यंनित्य
 दाहरैः ॥ मधोवनम् ॥ किष्कि

मधुशर्करा

म्वायां सुयीवस्यवनविशेषे ॥
 मधुवलः । पुं० कोकिले ॥
 मधुवल्ली । स्त्री० यष्टीमधुनि ॥ क्लीत
 नके ॥
 मधुवारः । पुं० मधुक्रमे । पुनः पु
 नर्मधुपानपरिपाद्याम् । मधुपाना
 वसरे ॥ मधुनोमद्यस्यवारोऽवसरः ।
 मधुपानावृत्तिरितियावत् ॥
 मधुवारुणी । स्त्री० मधुरूपायांवारुण्या
 म् ॥
 मधुवीजः । पुं० दाडिमे ॥
 मधुवीजपूरः । पुं० मधुरफलायाम् ।
 महाफलायाम् । मधुकर्कव्याम् ।
 मीठाविजौरा० इ० भा० ॥
 मधुवृक्षः । पुं० मधुके । महुवा० इ०
 प्रसिद्धे ॥ मधुनामावृक्षः ॥
 मधुव्रतः । पुं० भ्रमरे ॥ मधुव्रतंभक्ष्यं
 यस्य ॥ यद्वा । मधुमकरन्दंव्रतयति
 भुङ्क्ते । कर्मण्यण् ॥
 मधुशर्करा । स्त्री० मधुजातशर्कराया
 म् । सिताखण्ड० इ० गौ० दि०
 भा० प्र० द्रव्ये । यथा । माध्वीसु
 तामधुत्पन्नमधुजामधुशर्करा । मा
 क्षीकशर्कराचैवक्षीद्रकाक्षीद्रशर्करा
 ॥ यद्गुणंयन्मधुप्रोक्तं तद्गुणातस्य श
 र्करा । विशेषाद्बलवृष्ट्याचतर्पणंक्षी
 णदेहिनाम् अपिच । मधुजाश
 र्करारूक्षाकफपित्तहरीगुरुः । क
 र्वातीसारतृड्दाहरक्तवृत्तुवराधि

मधुसूदन :

मा ॥ मधुनःशर्करा ॥
 मधुशाखः । पुं० मधुष्ठीले ॥
 मधुशियुः । पुं० रक्तशोभाञ्जनवृक्षे ।
 मुन्गा० इ० काश्यादौख्याते ॥ म
 धुः मधरुः शियुः ॥ मधुप्रधानः
 शियुर्वा ॥
 मधुशोर्षकम् । म० समितानिर्मितेप
 क्तात्रविशेषि ॥
 मधुशेषम् । न० सिकथके ॥
 मधुश्रेणी । स्त्री० मूर्वायाम् । मधुनः
 श्रेणिरत्र ॥
 मधुश्रवासा । स्त्री० जीवन्तीवृक्षे ॥
 मधुष्ठीलः । पुं० मधु कवृक्षे । महुवा
 इ० विख्याते ॥ मधुष्ठीवति । छिब्
 निरसने । इगुपधेतिकः । पृषीद
 रादिः ॥ मधुष्ठीले गर्भेऽस्येतिषा ॥
 मधुसखः पुं० कामदेवे ॥
 मधुसारथिः । पुं० कामदेवे ॥
 मधुसिकथकः । पुं० स्थावरविषभेदे ॥
 मधुसुहृत् । पुं० कामदेवे ॥
 मधुसूदनः । पुं० भ्रमरे ॥ वनमालि
 नि । श्रीकृष्णे । वैदिककर्ममार्गके
 भगवति० दुष्टनियङ्कर्तारि ॥ मधु
 नामानमसुरंसूदितवान्० सूदयति
 स्रवा । सूदक्षरथे । नन्द्यादित्वा-
 ल्ल्युः ॥ विष्णु कर्णमलोद्भूतमधु
 नाममहासुरम् । ब्रह्मणोपचितिकु
 र्वन्जघानपुरुषोक्षमः ॥ तस्य ताव
 हधादेवतदासर्वे विमानवाः । मधु

मधूकः

सूदनमित्वाहुर्त्तुषयश्चजगार्दनमि
 तिभारते ॥
 मधुसूदनी । स्त्री० पालङ्गीशक्ति ॥
 मधुस्रवः । पुं० मधूकवृक्षे । मोरटल
 तायाम् ॥ न० तीर्थविशेषि ॥
 मधुस्रवाः । पुं० मधूकवृक्षे ॥
 मधुस्रवा । स्त्री० जीवन्त्याम् । डोडी
 तिगुर्जरदेशभाषयाप्रसिद्धायाम् ॥
 मूर्वायाम् ॥ हंसपद्याम् ॥ मधुयं
 छिकायाम् ॥
 मधुस्वरः । पुं० क्लोकिले ॥ मधुर्मधरः
 स्वरोयस्यसः ॥ मधुस्वरोयस्यवा ॥
 मधुहा । पुं० विष्णौ ॥ मधुदैत्यविशे
 षं हन्ति । हन० । क्षिपचेतिक्षिप् ।
 ब्रह्मभूवृक्षेषु क्षिवितिनियमम्यप्रा
 यिकत्वात् ॥
 मधूकः । पुं० गुडपुष्पे । मधुद्रुमे ।
 महुवा० इतिख्यातेवृक्षे ॥ अष्टगु
 णाः मधूकपुष्पं मधुरंशीतलंगुरु-
 वृहणम् । बलशुक्रकरंप्रोक्तंवातपि
 त्तविनाशनम् ॥ फलंशीतंगुरुखादु
 शुक्रलंवातपित्तनुत् । अष्टद्यं हन्ति
 तृष्णास्रदाहश्र्वासचतक्षयान् ॥ त-
 न्मज्जगुणास्तत्फलवत् । यथा । य
 स्यस्यफलस्यैववीर्यंभवतियाहश-
 म् । तस्यतस्यैववीर्यंमज्जानमभि
 निर्दिशेत् ॥ तस्यस्वगुणाः । म
 धुत्त्वक्रत्तपित्तघ्नीत्रणशोधनरीपणी
 । मद्घते० मन्यतेवा । मधुपूजाया

मधाम :

कुल्यासुकुन्तयः कान्तिकोशलाः ।
आवल्यासुभुलिंडासुलोकासुवाभ्य
कैः सह ॥ मध्यदेश्याजनपदाः
प्रायशः परिकीर्तिताः ॥

मधादेश्यः । त्रि० मध्यदेशभवे ॥ दि
गादित्वात्० यत् ॥

मधान्दिनः । पुं० वम्भूकवृत्ते । मभ
निजा० इ० भा० ॥

मधापञ्चमूलकम् । न० पाचनविशि-
षे ॥ यथा । वलापुनर्नवैरगडसूर्पप
र्णीद्वयेनतु । एकत्रयोजितेनैवस्यान्म
ध्यपञ्चमूलकम् ॥

मध्यमः । पुं० तन्व्युत्खितेकरहोत्थि
तेचसप्तस्वराणांमध्येपञ्चमे ॥ मध्य
देशे ॥ मृगविशेषे ॥ रागप्रभेदे ॥
शरीरावस्थाविशेषे ॥ यथा । षोड
शाब्दसमारभ्यथावहैसप्ततिर्भवेत्
। मध्यमः सतुविज्ञेयः परतोवृद्ध
उच्यते ॥ यथोक्तम् । तद्वदेवोत्थि
तोवायुररः करहसमाहतः । ना
भिप्राप्तोमहानादोमध्यस्थस्तेनमध्य
मः ॥ क्रौञ्चो नदतिमध्यममिति
च ॥ भूपालविशेषे ॥ अरेश्चविजि
गीषोसुमध्यमोभूम्यनन्तरः ॥ पुं०
न० अवलगने । देहस्यमध्यमेभागे
॥ त्रि० मध्यजे ॥ उत्कृष्टादधमेवै
वापकृष्टादुत्तमेपिच । मध्यभवः
। मध्यान्मः ॥ ग्रहाणांसामयिक
संज्ञायाम् ॥

मधामीयम्

मध्यमपाण्डवः । पुं० अर्जुने ॥

मध्यमभृतकः । पुं० कृषीवलभृतके
। कृषाण० इ० भा० ॥ यथा ।
उत्तमश्चायुधीयोत्रमध्यमश्च कृषी
वलः । अधमोभारवाहीष्यादित्ये
षत्रिविधोभृतः ॥

मध्यमलोकः । पुं० भूमौ ॥

मध्यमसङ्ग्रहः । पुं० स्त्रीसङ्ग्रहणा
ख्यविवादविशेषे ॥

मध्यमहलम् । न० षड्गवेहले ॥

मध्यमा । स्त्री० दृष्टरजोनार्याम् । रज
स्वलायाम् कन्यायाम् ॥ कर्णिका
याम् ॥ अङ्गुलिप्रभेदे । मध्याङ्गुली
॥ व्यञ्जरकन्दसि । हृदयोत्थितबु
द्धियुतनादरूपवर्णे ॥ नायिकाभेदे
॥ लज्जामन्मथमध्यस्थामध्यमोदित
यौवनेतिलक्षणम् । मध्यजाताया
म् ॥ अदन्तत्त्वाद्वाप ॥ मध्यमस्य
भार्यायाम् ॥ मध्यमस्यस्त्री । पुंयो
गलक्षणां डीषं वाधित्वाऽजादित्त्वा
द्वाप ॥ वाल्ययौवनयोर्मध्यमभवा ।
मध्यान्मः । तयोर्मध्यमाशीभाय
स्थावा ॥

मध्यमाग्निः । पुं० अकार्यमग्निवि
शेषे ॥

मध्यमिका । स्त्री० मध्यमायाअर्थे ॥
मध्यमैव । कन् ॥

मध्यमीयम् । त्रि० मध्य ॥ मध्यभवम्
। मध्यमीयोचप्रत्ययौवक्तव्याविति

- मधास्य :

मीयः ॥
 मध्यमेश्वरः । पुं० काशीस्थं शिवलिङ्ग
 विशेषे ॥ शर्वाणामध्यमाभिधे ॥
 अत्रशर्वाणीस्थानम् ॥
 मध्यवः । पुं० षट्पूर्वतमर्षपरि
 माणे ॥
 मध्यरात्रः । पुं० निशीथे । अर्द्धरात्रे
 ॥ मध्यरात्रेः । पूर्वापराधरेतिसू
 त्रे० सर्वैकदेशः कालिनसमस्य
 तेनत्वङ्गैव० ज्ञापकस्यसामान्यापे
 क्षत्त्वादिच्छुक्तः समासे० अहः
 सर्वैकदेशेत्थच् ॥
 मध्यलोकः । पुं० पृथिव्याम् ॥
 मध्यलोकेशः । पुं० नृपे । राज्ञि ॥
 मध्यलोकानामर्त्यानामीशः ॥
 मध्यस्थः । त्रि० निस्पृष्टे । मध्यवर्ति
 नि । विवदमानयोरुभयोरपिहितै
 षिणि ॥ उभयपक्षरहिते ॥ स्वार्था
 विरोधेनपरार्थघटके ॥ यथा । एके
 सत्पुरुषाः परार्थघटकाः स्वार्थस्य
 वाधेनयेमध्यस्थाः परकीयकार्यकुश
 लाः स्वार्थाविरोधेनये । तेऽमीमानु
 धराजसाः परहितयैः स्वार्थतोहन्य
 ते० यत्तुघ्नन्तिनिरर्थकंपरहितंतेकेन
 जानीमहे ॥ पुं० पुरुषे ॥ अत्रैगण्या
 त्पुरुषोहिमध्यस्थः । सुखीहिमुखि
 नतृप्यन्० दुःखीचदुःखं द्विषन्नमध्य
 स्थोभवति । तदुभयरहितोमध्यस्थइ
 ति० उदासीनइतिचाख्यायते । म

मध्वासववणिक्

ध्वेतिष्ठति । ष्टा० । कः ॥
 मध्यस्थलम् । न० कटिदेशे ॥ यथा ।
 कुचौमरिचसन्निभौमुरजमध्यमध्यस्थ
 लीअहीतिमिरमञ्जरीसहचरीनरीनृ
 त्यते । इति ॥
 मध्वा । स्त्री० मध्यमायाम् ॥ त्यजरा
 याम्बृत्तौ ॥ नायिकाभेदे ॥
 मध्वाङ्गः । पुं० अङ्गोमध्यभागे । त्रि
 धाविभक्तदिनस्यमध्यभागे । पञ्चधा
 विभक्तस्याङ्गस्तृतीयभागेवा ॥ अङ्गो
 मध्यम् । सङ्ख्याविसायेतिज्ञापका
 त्समासः ॥
 मध्येचित्तम् । अ० चित्तमध्ये ॥ मध्यं
 चित्तस्येतिवियहे० पारिमध्येषष्ठ्या
 वेति० अव्ययीभावः० निपातना
 देदंतत्वम् ॥
 मध्वदः । पुं० कर्मफलभुजिजोवे ॥
 मधुकर्मफलम्० अत्ति । अद० ।
 कर्मण्यण् ॥ संज्ञापूर्वकत्वाद्बृद्ध्य
 भावः ॥
 मध्वाधारः । पुं० सिक्त्यके ॥
 मध्वालुः ।) न० कन्दविशेषे । मधु
 मध्वालुकम् ।) न० रतायुक्तेरोमान्वि
 ते । दीर्घमुथिनोति० भा० । मौआ
 लु इ० गौ० भा० ॥
 मध्वासवः । पुं० मधूकपुष्पजातेमद्य
 । माध्वके । मधुनि । माध्वोके ॥
 मधूकपुष्पमधु । तस्यासवः ॥
 मध्वासववणिक् । पुं० शौण्डिके ॥

मननम्

मध्वजा । स्त्री० मद्ये ॥
 मनः । पुं० जटामांशाम् ॥
 मनःत्रापः । त्रि० मनोज्ञे ॥
 मनःप्रयधान् । त्रि० प्रगृहीतमनसि ।
 समाहितचित्ते ॥
 मनःप्रसादः । पुं० विषयचिन्ताव्याकुल
 त्वराहित्ये ॥ मनसः स्वच्छतायाम्
 ॥ मनसः प्रसादः ॥
 मनः शिलः । पुं० मनः शिलाया
 म् ॥
 मनः शिला । स्त्री० रक्तवर्णधातुविशे
 षे । कुन्ध्याम् । मनोज्ञायाम् । नां
 गजिह्विकायाम् । मनसिल्० इ०
 भा० ॥ मनः शिलागुरुर्वर्णासरो
 षालेखनीकटुः । तिक्तास्निग्धावि
 षण्वासकासभूतकफासनुत् ॥ मनः
 शिलामन्द्वलं करोति जन्तुं ध्रुवं शोध
 नमन्तरेण । मलानुबन्धं किल मूत्ररो
 धं सशर्करं कृच्छ्रगदं च कुर्यात् ॥ ताल
 कश्चैव भेदोस्ति मनोगुणैस्तदन्तरम् ।
 तालकं त्वतिपीतस्याहवेद्रक्तामनः
 शिला ॥ अथ शोधनम् । पचेत्स्यह
 मजामूत्रं दोलायन्ते मनः शिलाम्
 । भावयेत्सप्तधापित्तैरजायाः सावि
 शुध्यति ॥ मनःशब्दवाच्याशिला ।
 शाकपार्थिवादिः ॥

मननम् । न० बुद्धौ ॥ युक्तिभिरनुचि
 न्तने ॥ ध्याने ॥ असम्भावनाविप-
 रीतभावनानिरासेन युक्ते रनुचिन्त

मनः

ने ॥ ऊहे ॥ श्रुतस्यार्थस्याद्वितीयव
 स्तुनोवेदान्तार्थानुगुणयुक्तिभिरनवर
 तमनुचिन्तने ॥ केवलपुरुषबुद्धौ
 त्प्रे चितशुष्कतर्कव्यावृत्त्यर्थं वेदान्ता
 र्थानुगुणेति विशेषणम् ॥ अर्थाऽस
 म्भावभोक्ते दौतर्कीमननमीरितम्
 । वेदशास्त्राविरोधात्तर्कीया-
 द्योनचेतरः ॥ आत्मन्यतीते सर्व-
 स्मात्सर्वरूपेयवातते । कोवन्धः
 कश्चामीक्षीनिर्मलं मननं कुरु ॥
 मनः । न० ज्ञानेन्द्रियविशेषे । बुद्धौ
 न्द्रियाणां प्रधाने भगवतो विभूतौ ।
 चित्ते । चेतसि । हृदये । स्वान्ते ।
 हृदि । मानसे ॥ अपि चास्य पर्या-
 याः यथाभारते । मनोमहान्म-
 तिर्ब्रह्मापूर्वबुद्धिः स्यातिरीश्वरः ।
 प्रज्ञासंविच्चित्तिस्यैव स्मृतिश्च परिप-
 द्यते । पर्यायवाचकाः शब्दामन
 सः परिकीर्त्तिताः ॥ इति । न्या
 यमतेऽस्य गुणाः । यथा । परापर-
 त्वंसङ्ख्याद्याः पञ्चविंशत्यमान
 से । मनोग्राह्यं मुखं दुःखं मिच्छा-
 हं प्रीमतिः कृतिः ॥ अयोगपद्या
 ज्ज्ञानानां तस्याणुत्त्वमिहेष्यते । इ
 ति ॥ जन्यज्ञानसामान्यं प्रति त्वङ्
 मनोयोगः कारणम् । त्वचोयोगो
 मनसा ज्ञानकरणम् इच्छुक्तेः ॥ त-
 स्य नवगुणायथा । धैर्योपपत्तिव्य-
 क्तिस्य विसर्गः कल्पनाद्यमा । सद

मन :

सञ्जागृताश्चैवमनसोऽवैगुणाः ॥
 धैर्यम् १ । उपपत्तिः जहापोह-
 कौशलम् २ । ध्यक्तिः स्मरणम् ३ ।
 कल्पनामनोरथवृत्तिः ४ । विसर्गः
 विपरीतसर्गोभान्तिः ५ । क्षमा ६ ।
 सत्-वैराग्वादि ७ । असत्-राग-
 हेतोदि ८ । आश्रुता-अस्थिरत्व-
 म् ९ । इत्यर्थः ॥ अन्तःकरणे ॥
 अत्यन्तविध्यं यथा । मनोबुद्धिरह
 स्कारश्चित्तं करणमान्तरम् । संशयो
 निश्चययोगर्षः स्मरणं विषयात्मनी ॥
 तस्याध्यात्मत्वादियथा । अध्या-
 त्मं मन इत्याहुः पञ्चभूतात्मधार-
 कम् । अधिभूतञ्च सङ्कल्पश्चन्द्रमाद्या
 धिदैवतम् ॥ इति ॥ तस्य स्वरूपं य-
 था । अनिरूप्यमदृश्यञ्च ज्ञानभेदं म-
 नः स्मृतमिति ॥ तस्य प्राशस्त्या-
 प्राशस्त्यानुमापकानियथा । जना-
 नां हृदयंसद्यः सुव्यक्तं वचनेन वै ।
 शिष्ये क्लृप्ते कन्यायां दौहित्रे बाभ्रु
 वेपि च ॥ पुत्रे पीत्रे च वचसि प्रतापे
 यशसि श्रियाम् । बुद्धौ वारिणि वि-
 द्यायां ज्ञायते हृदयं नृणाम् इति ब्रह्म
 वैवर्त्तपुराणम् ॥ तस्य बन्धमोक्षं प्रति
 हेतुत्वं यथा । न देहो न च जीवात्माने
 न्द्रियाणि परन्तप । मन एव मनुष्या-
 णां कारणं बन्धमोक्षयोः । बन्धस्य-
 विषयासङ्गमुक्तेर्निर्विषयन्तथेति ॥
 तच्च त्रायवीथपरमाणुरूपमिति शिरो

मन :

मणिमतम् । स्पर्शरहितत्वे सति-
 क्रियावत्त्वञ्चाद्यलक्षणम् ॥ अस्य क्तो
 बन्धमेव नपुंसकमिति ज्ञात्वा प्रिया-
 यै प्रेषितं मनः । तत्तु तत्रैव रमते ह
 ताः पाणिनिना वयम् ॥ सुखदुःखा
 द्युबलविसाधने • इन्द्रियविशेषे ॥
 सकल्पविकल्पात्मिकायामन्तः क
 रणवृत्तौ ॥ तच्च प्रत्यात्मनियतत्वा-
 दनन्तं परमाणुरूपं निश्चयेति ता-
 र्किकाः ॥ एकैकस्यात्मन एकैकं मन
 इत्यात्मनामनेकत्वान्मनसोऽनेकत्व
 म् ॥ प्रदीपज्वालासन्तानदृष्टिसन्ता
 नरूपेण परिणममानमन्तः करणद्र
 व्यं मननात्मकत्वान्मन इत्युच्यते ॥ ए
 कादशेन्द्रियाणां मध्ये प्रवर्त्तकं मनो
 वासुदेवविभूतिः ॥ उभयात्मकमत्र
 मनः सङ्कल्पकमिन्द्रियञ्च साध
 र्म्यात् । एकादशस्त्रिन्दियेषु मध्ये
 मन उभयात्मकम् • बुद्धीन्द्रियङ्क
 र्मिन्द्रियञ्च । चक्षुरादीनां वागादी
 नाञ्च मनोधिष्ठितानां स्वविषये प्रवृ-
 त्तेः । तदसाधारणं नरूपेण लक्षय
 ति • सङ्कल्पकमत्र मनः । आलो
 चितमिन्द्रियेण वस्तुदमिति सम्भु-
 ग्धम् • इदमेवं नैत्रमिति सम्यक्कल्प
 यति • विशेषणविशेष्यभावेन विवेच
 यतीति यावत् । यथाहुः । सम्भुग्धं
 वस्तुमात्रञ्च प्राग्गृह्णात्याविकल्पित
 तम् । तत्सामान्यविशेषाभ्यां क-

मन :

ल्पयन्तिमनीषिण इति ॥ तथा० अ
स्तिह्यालोचनं ज्ञानं प्रथमं निर्विक-
ल्पकम् । बालमूकादिविज्ञानसदृ-
शं शुद्धवस्तुजम् ॥ ततः परं पुनर्व
स्तुधर्मैर्जात्यादिभिर्यया ॥ बुद्ध्या
वसोयतेसापिप्रस्थ जत्वेनसम्पतेति॥
सोयंसङ्कल्पलक्षणेव्यापारोमा-
नसः समानासमानजातीयाभ्यां-
व्यवच्छिन्दन् मनोलक्षयति ॥ स्यादे-
तत् । असाधारणव्यापारयोगिनौ
यथामहदहङ्कारौनेन्द्रियम्० एवं
मनोप्यसाधारणव्यापारंनेन्द्रियं भ-
वितुमर्हतीत्यत आहइन्द्रियञ्च० कु-
तः साधर्म्यात्० इन्द्रियान्तरैः ।
सात्त्विकाहङ्कारोपादानत्वञ्चसाध-
र्म्यम् । नत्विन्द्रिलिङ्गत्वम्० महत्-
तत्त्वादीनामपि० इन्द्रिलिङ्गत्वेनेन्द्रि-
यत्वप्रसङ्गात् । तस्माद्व्युत्पत्तिनिमि-
त्तमात्रमिन्द्रिलिङ्गत्वं प्रवृत्तिनिमि-
त्तम् ॥ मनुतेऽनेनेतिविज्ञाननि-
मित्तान्तःकरणे ॥ युगपज्ज्ञा-
नानुत्पत्तिर्मनसोलिङ्गम् ॥ १६ ।
इतिगोतमसूत्रम् । युगपत्पृथक्का-
ले० एकात्मनीतिपूरणोयम्० ज्ञाना-
नामनुत्पत्तिर्यतः स एवधर्मी ज्ञानक-
रणाणत्वं मनसोलिङ्गं लक्षणमित्य-
र्थः । तथाहि । अक्षरादिषु विष-
यसम्बन्धे पि० यस्यासम्बन्धादेकं
ज्ञानं जनयति तत्सम्बन्धादपरञ्च ज्ञा-

मनसादेवी

नं जनयति० तदेवचाणु निखिलज्ञा-
नजनकं सुखादिसाक्षात्कारासाधा-
रणकारणं तदेकमेवलाघवात् सिद्धं
मन इत्यर्थः ॥ लग्नाद्भवमभवने ॥
मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्ष-
योः । बन्धाय विषयासक्तं मुक्त्यै नि-
र्विषयं स्मृतम् ॥ यतो निर्विषयं
नित्यं मनः कार्यं मुमुक्षुणा ॥ निर-
स्तविषयासक्तं सन्निरुद्धं मनो हृदि
यदायात्सु मनीभावं तदा तत्परमं
पदम् ॥ तावदेव निरोद्धव्यं यावद्धृ-
तिगतं क्षयम् । एतज्ज्ञानञ्च ध्यानञ्च
श्रेष्ठो न्यायस्य विस्तरः ॥ मन्यतेनेन
मनुतेनेन वा । मनज्ञाने० मनु अ व बो-
धने वा असुन् ॥ मनसोनेर्मल्यत्त्ववश्यं क-
रणीयम् । यद्योक्तं श्रीदेवीभागवते । भ्रम-
न्सर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वा स्नात्वा पुनः
पुनः । निर्मलं मनो यावत्तावत्
सर्वं निरर्थकमिति ॥
मनसा । स्त्री० विषहर्याम् । जरत्सा-
रुमुनेः पत्न्याम् ।
मनसादेवी । स्त्री० कद्रौ । मनसा-
याम् ॥ अस्याः प्रथममन्वो यथा
। आसीत्कसुमुनेः माता भगिनी
वासुकेस्तथा । जरत्कारुमुनेः पत्नी
मनसादेवी नमोस्तुते ॥ अस्याध्या-
नं यथा । देवीमन्वामहीनां शशधर-
वदनां चारुकान्तिवदान्यां हंसारु-
ठामुदारामरुषितवसनां सर्वदांस-

मनस्वी

वर्द्धैव । स्त्री रास्यांमण्डितः झींकन
कमण्णिगणैर्नागरत्रैरनेकैर्वन्दे हं
साष्टनागामुरुकुचयुगलांभोगिनीं
कामरूपामितितियादितस्त्वम् ॥
मनसिजः । पुं० कामदेवे ॥ शृङ्गाररूपे
यमनसिजायर्त्तम् । जनौ० सप्त
म्यांजनेडः । तत्पुरुषे कृतीत्यलुक्
हलदन्तादितिवा ॥

मनसिश्चयः । पुं० स्मरे । कामदेवे
। मनसिश्चते । शीङ् । अधिकरणे
श्चते रिश्चच् । हलदन्तादिश्चलुक् ॥

मनस्कारः । पुं० चित्ताभोगे । मन
सः सुखादौ । एकस्मिन्विषयेचि
त्तस्यैर्ये ॥ मनसः कारोव्यापार
विशेषः । डुकृञ् । भावे घञ् ।
अतः कृकमीतिसत्वम् ॥

मनस्तापः । पुं० मनः पीडायाम् ।
अनुतापे । पश्चात्तापे ॥ यथा
। परनिन्दानिजोत्कर्षव्यसनायुक्त
भाषणम् । अयुक्तकर्मकुत्राणोम
नस्तापैर्विशुद्ध्यतीतिमहानिर्वा
णतन्त्रम् ॥ ब्राह्मणे नयदादैवा
च्छिन्नयज्ञोपवीतकम् । मनस्ता
पेनशुद्धिः स्यादापस्तम्बोऽब्रवीन्
मुनिः ॥

मनस्तालः । पुं० दुर्गाद्याः सिंहे ॥

मनस्यः । चि० मनसिस्थितवस्तुनि ॥

मनस्यनम् । न० विषयानुबन्धौ ॥

मनस्वी । पुं० शूरे ॥ अभिमानि

मनाकरम्

नि ॥ मनोऽस्यास्ति । असन्त
त्वाद्दिनिः ॥ शरभे ॥ चि० सुम
नसि । प्रशस्तमनीयुक्ते ॥ प्रशंसा
यांविनिः ॥ क्वचिद्भूमौशय्याक्वचि
दपिचपर्यङ्कशयनः क्वचिच्छाका
हारः क्वचिदपिचशाल्योदनरुचिः
। क्वचित्कन्याधारीक्वचिदपिचदि
व्याम्बरधरोमनस्वीकार्यार्थी नगण
यतिदुःखंनचसुखम् ॥

मनस्विनी । स्त्री० प्रशस्तमनसिस्त्रि
याम् ॥ नान्तलक्षणेऽपीप् ॥

मनहंसः । पुं० अतिशर्करौच्छन्दः
१५ प्रभेदे ॥ सगणविधायपयो
धरद्वयमुन्दरम्० भगवन्ततोपिवि
धायचामरतोमरम् । मनहंसमहत्त
मिदञ्चपञ्चदशाक्षरम् भणितम्भुज
ङ्गमनायकेनमनोहरम् ॥ यथा ।
नवमञ्जुवञ्जुलकुञ्जकूजितकोकि
ले० मधुमत्तचञ्चलचञ्चरीककुलाकु
ले । समयेतिधीरसमीरकम्यित
मानसे० किमुचिण्डमानमनोरथे
नविखिद्यसे ॥

मनाक् । अ० अल्पे ॥ मन्दे ॥ मन
नम् । मनज्ञाने । चाक् प्रत्ययः ॥

मनाका । स्त्री० करिण्याम् ।

हस्तिन्याम् ॥ मन्यते । मन० ।

बलाकादयश्चेतिसाधुः ॥

मनाकरम् । न० मंगल्यायाम् । म-

ल्लिकागन्धयुक्तागुरुणि ॥ चि० ई-

मनीषी

धत्करं ॥

मनायी । स्त्री० मनोः पत्न्याम् ॥

मनुशब्दपुंयोगे० मनोरीवेत्यैकारा
देशस्ततोऽपि ॥

मनावी । स्त्री० मनाख्याम् ॥ मनोः ।

स्त्रीतिपुंयोगेमनुशब्दमनोरीवेत्यै
कारादेशस्ततोऽपि ॥

मनितः । चि० बुद्धि । ज्ञाते ॥ मन्यते

स्म । मनुअवबोधने । क्तः । यस्य-
विभाषेच्यस्यानिच्यत्वादित् ॥

मनीकम् । न० अञ्जने ॥

मनीषा । स्त्री० बुद्धौ धिषणायाम् ।

श्रेमुष्याम् । ईषणम्० ईषा । ईष

भतिहिंसादर्शनेषु । गुरोश्चहलद्वय

प्रत्ययः । टाप । मनसईषा । श-

कन्ध्वादिः ॥

मनीषिका । स्त्री० मनीषायाम् ॥

मनीषितम् । न० मनीषायामभिनिवि

ष्टंमनीषितम् । प्रातिपदिकाडात्व

र्थेवहुलमिष्टवच्चति० णिचि० तद

न्नात्० क्तः ॥ इच्छायाम् ॥

मनीषी । पुं० ज्ञे । प्राज्ञे । धीरे ।

पण्डिते ॥ मनीषाऽस्यास्ति । व्रीह्या

दित्वादिनिः ॥ यद्वा । मनसईषी

चित्तशुद्धिक्रमेषमनसोवशीकर्ता ॥

मनसईषितरिसर्वज्ञईश्वरे ॥ पृषोद

रादिः ॥ ब्रह्मविदि ॥ अकृतफला

भिसन्धौ । सत्त्वशुद्धिदारेणमहावा-

क्यजन्यात्ममनीषावति ॥ विवेकि

मनुः

नि ॥ प्रमाणकुशले ॥

मनुः । पुं० ब्रह्मणः पुत्रे ॥ सचप्र-

जापतिर्धर्मशास्त्रवक्ताच ॥ स्वाय-

म्भुवादिषु ॥ प्रतिकल्पे चतुर्दशम-

नवीभवन्ति । तेषामामानियथा ।

स्वायम्भुवः १ सचगायत्र्यांब्रह्मणो

धातः । स्वरोचिषः १ । उत्तमः

३ । तामसः ४ । रैवतः ५ । चा

क्षुषः ६ । सचध्रुवपीचात्रिपुञ्ज-

यात्रह्यदौहिव्यावीरणकन्यायां वैरि

ण्यांजातः । एतेषडतीताः । वैव

स्वतः ७ । अयञ्चसूर्यात्सञ्ज्ञायां

जातोवर्त्तमानएव ॥ सावर्णिः ८ ।

सतुमूर्याच्छायायांभविष्यति । द

क्षसावर्णिः ९ । ब्रह्मसावर्णिः

१० । धर्मसावर्णिः ११ ।

रुद्रसावर्णिः १२ । देवसावर्णिः

१३ । इन्द्रसावर्णिः १४ । एतेभ

विष्यन्ति ॥ मात्स्येनवमादिमनूनां

नामान्तराण्युक्तानि । यथा० री-

च्यः ९ असौरुचिप्रजापतेः पुत्रः

। भौत्यः १० । असौभूतिप्रजाप-

तेः पुत्रः । मेरुसावर्णिः ११ अ

सौब्रह्मणः पुत्रः । ऋतुः १२ ऋ

तुधामा १३ । विष्वक्मेनः १४ ॥

इतिमात्स्येनवमाध्यायमारभ्यैकविं

शत्यध्यायपर्यन्तंचतुर्दशमनूनांनि-

रूपणमस्ति ॥ ब्रह्मणोदिवसे ब्रह्म-

न् मनवश्चतुर्दश । भवन्तिपरिम

मनुजपति :

णञ्चतेषां कालकृतं शृणु ॥ सप्तर्षयः
 सुराः शक्रो मनुस्तत्सूत्रो नृपाः ।
 एककाले हि सृज्यन्ते संक्रियन्ते च पू-
 र्ववत् ॥ चतुर्युगाणां संख्यातत्रधि-
 काश्चैकं सप्ततिः । मन्वन्तरं मनीः
 कालः सुरादीनाञ्च स तम ॥ अष्टौ
 शतसहस्राणि दिव्ययासङ्ख्यया स्मृ-
 ताः । द्वापञ्चाशत्तथान्यानि सह-
 स्राण्यधिकानि च ॥ त्रिंशत्कोट्यस्तु
 सम्पूर्णाः सङ्ख्याताः सङ्ख्यया
 द्विज । सप्तषष्टिस्तथान्यानि नियुता-
 नि महामुने ॥ विंशतिश्च सहस्राणि
 कालोयमधिकं विना । मन्वन्तरस्य
 सङ्ख्येयं मानुषैर्वत्सरैर्द्विज ॥ मन्वे-
 मनुष्ये ० । जिनभेदे ॥ प्रजापती
 ॥ कवि विशेषे ॥ स्वायम्भुवप्रणीत-
 स्मृतिविशेषे ॥ मनुते । मनुश्च
 बोधने । शृस्वृस्त्रिह्रिष्यसि वसिह-
 निक्तिदिव्यमनिभ्यश्चेत्युः ॥ मन्य-
 ते । मनज्ञाने । पूर्वेण ० उः ॥
 मनुः । स्त्री० मनोः पत्न्याम् ॥ मनो-
 स्त्रीतिविग्रहे ० पुंयोगे ० मनोरौवे-
 ल्यौकारैकाराभावे ० तत्सन्नियोगशि-
 ष्योऽङ्गोऽपचन भवति ॥ पृक्कायाम् ॥
 मनुजः । पुं० मनुष्ये ॥ मनोजातः
 । जनी ० । पञ्चम्यामिति डः ॥
 मनुजपतिः । पुं० नरेन्द्रे । मनुजा-
 नांपतिः ॥ मध्यगुरुसंज्ञायाम् ०
 । ५ । ० ॥

मनुष्यतीर्थम्

मनुजी । स्त्री० मनुष्याम् ॥
 मनुभूः । पुं० मनुष्ये ॥
 मनुराट् । पुं० कुबेरे । निधिनाथे ।
 श्वेतोदरे ॥
 मनुषी । स्त्री० मानुषस्त्रियाम् । मनु-
 ष्यस्त्रीजातौ ॥ योपधप्रतिषेधे ०
 गवयहयमुक्यमनुष्यमख्यानामप्रति-
 षेधद्वितियोपधाज्जातेर्डीष् । हलस्त-
 द्वितस्ये तियलोपः ॥
 मनुष्यः । पुं० मानुषे । मर्त्ये । मनु-
 जे । मानवे । नरे ॥ अयन्तुश्चर्वाक्-
 स्त्रोतो ब्रह्मणो नवमः सर्ग एकविधश्च
 । यथा । अर्वाक्स्त्रोतस्तु नवमः जप्त-
 रेकविधो नृणाम् । रजोधिकाः क-
 र्मपराटुः खेचसुखमानिनः ॥ अ-
 पिच । तस्यापि ध्यायतः सर्गसत्या-
 भिध्यायिनस्ततः । प्रादुर्बभूवचाव्य-
 क्तादर्वाक्स्त्रोतस्तु साधकः ॥ यस्मा-
 दर्वाक्प्रपद्यन्ते ततोर्वाक्स्त्रोतसस्तु-
 ते । ते च प्रकाशबहुलास्तमोद्विक्तर-
 जोधिकाः । तस्मात्ते दुःखबहुला-
 भूयोभूयश्चकारिणः । प्रकाशावहि-
 रन्तश्च मनुष्यासाधकास्तुते इति वङ्गि-
 पुराणम् ॥ शास्त्रीयज्ञानकर्मयोग्यो-
 ह्ययम् ॥ अत्रपञ्चमनुष्यविभागो वा-
 राह्याम् ६० अध्याये ॥ मनोरपत्य-
 म् । मनोजातावज्यतीषुक्च ॥
 मनुष्यतीर्थम् । न० प्रजापतितीर्थम् ।
 कनिष्ठामूले ॥

मनोजवस :

मनुष्यधर्मा । पुं० धनदे । श्रीदे । कुवे
रे ॥ मनुष्यस्ये वधस्म आचारः ।
श्मश्रुलत्वादिर्वास्य । धर्मादनिच्के
वलात् ॥

मनुष्ययज्ञः । पुं० अतिथिपूजने ।
नृपयज्ञ ॥

मनुष्यलोकः । पुं० अधिकतब्राह्मणा
दिविशिष्टदेहे ॥

मनोगुप्ता । स्त्री० नागजिह्वायाम् ।
मनः शिलायाम् ॥ मनसागुप्ता ।
कट्टकरणसमासः ॥ इक्षुप्रभेदे ।
मनोगुप्तावातहरीट्णामयविनाशि
नी । सुशीतामधुरातीवरक्तपित्तप्र-
णाशिनी ॥

मनोजः । पुं० कामदेवे ॥ मनसिजा
यतिशङ्करादिरूपेण प्रादुर्भवति । ज
नी० । सप्तम्यांजनेर्डः । तत्पुरुषेक
तिवहुलमिति बहुलग्रहणात् लुगभा
वाभावः ॥

मनोजन्मा । पुं० कामदेवे ॥ मनसोज
न्मयस्यसः ।

मनोजवः । पुं० हरौ ॥ मनसोवेगव
वजवोभ्यसर्वगतत्वात् ॥ हनुमति
मनसोवेग ॥ त्रि० पित्तसन्निभे ।
पित्ततुल्ये अतिशयवेगवति ॥
जवति । जुः सौत्रः । अच् । मनो
जवेगवद्यस्मिन् ॥

मनोजवसः । पुं० पित्तसन्निभे ॥ मनो
जवतस्मिन् । श्रीगादिकोऽसः ॥

मनोनाशः

मनोजवह्विः । पुं० कामवृद्धिचुपे ॥
मनोज्ञम् । न० सरलकाष्ठे ॥ त्रि०
शोभने । मनोहरे । मुन्दरे । रुचि
रे ॥ मनसाजानाति । इगुपधिति
कः । निवृत्तप्र षणोत्रजानातिः ॥
मनो ज्ञा । स्त्री० मनः शिलायाम् ॥
राजपुत्रायाम् ॥ बन्ध्याकर्कोटक्याम्
॥ जात्याम् ॥ मदिरायाम् ॥ स्थूल
जीरके ॥

मनोनाशः । पुं० मनसिलये ॥ मन
सोनाशोनामवृत्तिरूपपरिणामंपरि
त्यज्यसर्ववृत्तिबिरोधिनानिरोधाका
रेणपरिणामः ॥ सहस्रांकुरुशाखा
त्मफलपल्लवशालिनः । अस्य संसा
रवृत्तसमनोमूलमिति स्थितम् ॥ सं
कल्पमेवतन्मन्ये मंकल्पोपशमेनतत्
। शोषयामियथाशोषमेतिसंसारपाद
पः ॥ प्रबुद्धोस्मिप्रबुद्धोस्मिदृष्ट्यौरोम
यात्मनः । मनोनामनिहन्स्ये नमन
साहंचिरंहतः ॥ इतिजनकः ॥ वशिष्ठो
प्याह । अस्य संसारवृत्तस्य सर्वोपद्रव
दायिनः । उपायएकएवास्तिमन
सः स्वस्थनियहः ॥ मनसोभ्युद
योनाशोमनोनाशोमहोदयः । ज्ञो
मनोनाशमभ्ये तिमनोज्ञस्यहिशृङ्ग-
ला ॥ तावन्निशीववेतालावल्गान्तिह
दिवासनाः । एकतत्त्वदृष्टाभ्यासा
द्यावन्नविजितमनः ॥ प्रक्षीणचित्त
दर्पस्यनिगृह्योतेन्द्रियद्विषः । पद्मि

मनोन्मनी

न्यइवहेमन्ती जीयन्ते भोगवासना :
 ॥ हस्तं हस्तेन सम्पीडः रन्तैर्दन्तान्-
 विचूर्ण्य च । अङ्गान्यङ्गैः समाक्रम्य
 जयेदादौ स्वकं मनः ॥ एतावतिभूमि
 तले सुभगास्ते साधुचेतनाः पुरुषाः
 । पुरुषकथामुचगण्याः जितायेचेत
 सास्तेन ॥ हृदयविलेकतकुण्डलउ
 त्वणकलनाविषोमनोभुजगः । य-
 स्तोपशान्तिमागतमुदितं तमव्ययं व
 न्दे ॥ इति ॥ द्वौ क्रमौ चित्तनाशस्य
 योगो ज्ञानञ्चराघव । योगस्तद्वृत्ति
 रोधे हि ज्ञानं सम्यग्विज्ञानम् । असा
 ध्यः कस्यचिद्योगः कस्यचिद्विज्ञान
 निश्चयः । प्रकारौ द्वौ ततो देवो जगा
 दपरमेश्वरः ॥ इति च ॥ मनोनाशा
 भ्यामस्तु ० अत्यन्ताभावसम्पत्तौ ज्ञा
 तुर्ज्ञेयस्य वस्तुनः । युक्ताशास्त्रैर्यत
 न्ते येतेष्वत्राभ्यासिनः स्थिताः ॥
 ज्ञातृज्ञेययोर्मिथ्यात्वधीरभावसम्प
 त्तिः ० स्वस्वरूपेणाप्यप्रतीतिरत्य-
 न्ताभावसम्पत्तिः । युक्तिर्योगः ।
 सौर्यमनोनाशाभ्यासः ॥
 मनोन्मनी । स्त्री ० योगिनोऽवस्थात्रि-
 शेषे ॥ यथाहुर्योगताराबल्यांश्रीश
 ङ्कराचार्याः । नेत्रेययोन्मिषनिमेष
 शून्ये वायुर्यथावर्जितरेचपूरः मनश्च
 सङ्कल्पविकल्पशून्यं मनोन्मनीसाम
 यिसन्निधत्ताम् ॥ चित्तेन्द्रियाणां
 चिरनिग्रहेण श्वासप्रवाहेणमितेसम

मनोरमः

स्ते । निवातदीपायुतनिश्चलाङ्गा-
 मनोन्मनीसामयिसन्निधत्तामिति ॥
 मनोभवः । पुं० कामदेवे ॥ मनसिभ
 वोऽस्य
 मनोभृः । पुं० कन्दर्प्ये । मनसा ० मन
 सः मनसिवाभवति । भुवः क्विप् ॥
 मनोमयः । पुं० पञ्चकोषान्तर्गततृतीय
 कोषे । इच्छाशक्तिमति ० करणरूपे
 मनस्तु कर्मेन्द्रियैः सहितं मनोमय-
 कोषोभवतीति ॥ अहन्तांममतांदि-
 हेगृहादौ च करोति यः । कामाद्यव
 स्थयाभ्रान्तो नासावात्मानो मयः ॥
 आत्मनि ॥ मनोवृत्तिभिर्विभाव्यमा
 नत्वात् ॥ त्रि० मनः प्राये ॥
 मनोयोनिः । पुं० कामदेवे ॥ मनो
 योनिरस्य ॥
 मनोरथः । पुं० इच्छायाम् । मृहा
 याम् ॥ मनएवरथोऽत्र । मनसीरथ
 इव वा ॥ मनोरथानां न समाप्तिरस्ति
 वर्षायुतेनाप्यथवा वृत्तौ । पूर्णोपु
 पूर्णोपु पुनर्नवानामुत्पत्तयः सन्ति मनोर
 थानाम् । त्रि० मनस्तुष्टिकर । चित्त
 परिकल्पिते ० चित्तपरिच्छेदोऽत्र नश्य
 न्तर्वर्तमाने ॥
 मनोरमः । त्रि० मुन्दरे । रुचिरे ।
 चारुणि । सुपमे । साधौ । शोभने
 ॥ मनोरमयति । रम् ० । ग्यन्तः
 । कर्मण्यण् ॥ दक्षिणपश्चिमद्वारग
 हे ॥

मनीहत :

मनोरमा । स्त्री० मनोज्ञायाम् । कान्तायाम् । मञ्जुलायाम् । मनोहरायाम् । सुन्दर्याम् ॥ बुद्धशक्तिविशेषे । तारायाम् । लोकेश्वरात्मजायाम् ॥ पङ्क्तिच्छन्दः १० प्रभेदे । यथानरजगैर्भवेन्मनोरमा । यथा । तरणिजातटे विहारिणी० ब्रजविलासिनीविलासतः । सुररिस्तनुः पुनातुवः ० सुकृतशालिनांमनोरमा ॥

मनोवती स्त्री० ब्रह्मणः पुर्याम् ॥ यथा । चतुर्दशसहस्राणियोजनानां स्वयम्भुवः । मध्ये मनोवतीनामपुरीलोकेशवन्दिता ॥ याचकारारुणा नुच्चैर्विद्यन्मार्गान्महः श्रिया । सावित्याः स्पर्द्धमानेवस्वर्गकामातिवर्तिनी ॥ तस्यामुपासतेदेवामुनयश्चमहौजसः । महायोगेश्वरंसिद्धैर्यमाद्यैर्भूतवेधसम् ॥ मध्ये० इन्द्राद्यष्टदिक्पानाममरावत्याद्यष्टपुरीणांमध्यङ्गत्यर्थः ॥ इतिमृगेन्द्रसंहिता ॥

मनोवित् । पुं० लोकायतभेदे ॥ सहिभ्रान्त्यामनएवात्मतिनिश्चिनोति । मनसः स्वातन्त्र्याच्च० घटवदनात्मत्वात् ० करणत्वाच्चदीपवदात्मत्वायोगात् ॥

मनोहतः । त्रि० प्रतिहते । कृतमनोभङ्गे ॥ मनोहतंयस्यसः ॥

मन्त्रः

मनोहरः । पुं० कुन्दवृक्षे ॥ न० सुवर्णे ॥ त्रि० मनोज्ञे ॥ मनोहरति हरतेरनुदात्मने० इत्यच् ॥

मनोहरा । स्त्री० जातौवृक्षे ॥ स्वर्णयुष्याम् ॥ मनोज्ञायाम् ॥ टाप् ॥ मनोहर्ता । त्रि० मनोहरणकर्त्तरि ॥ मनोहारि । न० सुन्दरवाक्ये ॥ त्रि० मनोहरे ॥ प्रिये ॥

मनोह्वा । स्त्री० मनः शिलायाम् ॥ मनः शब्दे ह्वयते । ह्वञ्शब्दे । आतश्चोपसर्गइत्यङ् । टाप् ॥

मन्त्रव्यः । त्रि० ज्ञेये ॥ मननीये । भाव्ये । विभावनीये ॥ मन्त्रव्यश्चोपपत्तिभिः ॥

मन्तुः । पुं० अपराधे ॥ मनुष्ये ॥ प्रजापतौ ॥ न० मन्त्रणायाम् ॥ मन्यते । मनज्ञाने । कमिमनिजनीत्यादिना० तुः ॥

मन्ता । पुं० मन्त्रिणि ॥ मन्यते मन । बहुलमन्यत्रापीति० टच् ॥

मन्त्रः । पुं० वेदविशेषे ब्राह्मणभिन्ने वेदभागे । याज्यापुरोनुवाक्यादी । देवभ्योयेनोद्दिश्यहविर्दीयतेतच्च ॥ स्वरतोवर्णतोवाहीनस्यमन्त्रस्थानिष्टफलजनकत्वमुक्तं शिखायांमहाभाष्ये च । मन्त्रोहीनः स्वरतोवर्णतोषामिथ्याप्रयुक्तोनतमर्थमाह । सवाग्वचोयजमानंहिनस्तिथेन्द्रशत्रुः स्वरतोपराधादितिशिखा । दुष्टः

मन्त्र :

शब्दः स्वरतद्धृतिभाष्यपाठः । दु-
ष्टान्शब्दान् माप्रयुक्तमहीत्यधेयं वाक्य-
रामिति ॥ षत्रकैयटः । स्वरेणस्व-
रतः । आद्यादित्वात्तसिः । मि-
थ्याप्रयुक्तइति । यदर्थप्रतिपादना-
यप्रयुक्तस्ततोऽर्थान्तरं स्वरवर्णदोषात्
प्रतिपादयन्नाभिमतमर्थमाहेत्यर्थः ।
वागेवञ्चोहंसकत्वात्यथेन्द्रशत्रु-
शब्दः स्वरदोषात्यजमानं हंसित-
वानित्यर्थः । इन्द्रस्याभिचारोह-
न्त्रेणारब्धः । तत्रेन्द्रशत्रुर्वर्द्धस्वे-
तिमन्त्रजहितः तत्रेन्द्रस्यशमयि-
ताशातयितावाभवेतिक्रियाशब्दो-
ऽत्रशत्रुशब्दश्चाश्रितोनतुरुद्धिशब्दः
। तदाश्रयणं हिवहुव्रीहितत्पुरुष-
योरर्थाभेदः । तत्रेन्द्रादिमित्रत्वं
सिद्धे सति इन्द्रशत्रुर्भवेत्यत्रार्थ-
प्रतिपाद्ये अन्तोदात्ते प्रयोक्तव्ये आ-
द्युदात्तकृत्वजाप्रयुक्तइत्यर्थान्तरा-
भिधानादिन्द्रएव षत्रस्यशातयिता
सम्पन्नः । इन्द्रशत्रुत्वस्यविधेयत्वा-
त्सम्बोधनविभक्तेरनुवाद्यविषय-
त्वादिहाभावः । यथाराजाभवयु-
ध्यस्वेति । ऊह्यमानस्यचामन्त्रत्वा-
त्यन्नकर्मणीतिजपादिपर्युदासेम-
न्त्राणामेकश्रुतिविधीयमानानेहभ-
वतीति ॥ ३ ॥ मन्त्रान्ते कर्मसन्नि-
पातइतिन्यायः ॥ प्रयोगसमवेता-
र्थस्मारकेवेदभागे ॥ मन्त्राणांतादृशा-

मन्त्रकृत्

र्थस्मारकत्वेनैवार्थवत्त्वम् ० नतुतदुच्चार-
णमदृष्टार्थं सम्भवति । दृष्टफलकत्वे ०
अदृष्टकल्पनायाच्चन्याय्यत्वात् । न
चदृष्टार्थस्मरणस्यप्रकारान्तरेणापि
सम्भवान्मन्त्रान्मानं व्यर्थमितिवा-
च्यम् । मन्त्रेरेवस्मर्त्तव्यमितिनिय-
मविध्याश्रयणात् ॥ देवादीनांसां-
धने । मायाबीजादौ ॥ गुह्यवादे ।
रहसिकर्त्तव्याऽवधारणे । मन्त्र-
णायाम् ॥ तस्यच ० पञ्चाङ्गानिभव-
न्ति । तानिच । कर्मणामारम्भोपा-
यः ० पुरुषद्रव्यसम्पत् ० देशकाल-
विभागः ० विनिपातप्रकारः ०
कार्यसिद्धिरिति ॥ मन्त्रमूलं यतो
राज्यमतोमन्त्रं सुरक्षितं । कुर्या-
द्यथातन्नविदुः कर्मणामाफलोदय-
म् ॥ गिरिपृष्ठं समारुह्य प्रासादं वा-
रहोगतः । अरण्ये निःशलाके वा
मंत्रयेद्विभावितः ॥ षट्कर्णो-
भियतेमन्त्रस्यतुष्कर्षंश्चधार्यते ।
द्विकर्णस्यतुमन्त्रस्यत्रह्यार्षं कौन-
बुद्धयते ॥ मन्त्रं ते ० मन्त्रं वा । म-
न्त्रिगुप्तभाषणे । षत्र् ॥ पञ्चमरा-
शौ ।

मन्त्रकृत् । पुं० मन्त्रिणि । मन्त्र-
णाकारके ॥ मन्त्रान्कृतवान् ।
सुकर्मपापमन्त्रपुण्येषु कृत्तइति-
क्लिप् ॥ मन्त्रस्यदृष्टिः ॥ दौत्यकृ-
ति ॥ मन्त्राणांदृष्टिः ० प्रयोक्तारि-

मन्त्रदाता

च ॥

मन्त्रगण्डकः । पुं० विद्यायाम् ॥

मन्त्रगूढः । पुं० चरे ॥ मन्त्रोगूढोय-
स्मिन् ॥

मन्त्रगृहम् । न० मन्त्रागारे ।

मन्त्रजा । स्त्री० मन्त्रशक्तौ ॥

मन्त्रजिह्वः । पुं० वक्त्रौ ॥

मन्त्रज्ञः । पुं० चरे ॥ त्रि० । मन्त्र-
विदि ॥

मन्त्रज्वालः । पुं० अग्नी ॥

मन्त्रणम् । न० मन्त्रे ॥ मन्त्रि० । भा-
वेत्युट् ॥ मन्त्रणायाम् ॥मन्त्रणा । स्त्री० मन्त्रे ॥ रहसिकर्तव्या
वधारणं ॥ तत्रवर्णनीयानि
यथा । मन्त्रे पञ्चाङ्गताशक्तिषाड्गु-
ण्यापायसिद्धयः । उदयाच्चिन्तनी-
याश्चस्थैर्यौत्र्यादिसूक्तयः ॥

मन्त्रणागारम् । न० मन्त्रगृहे ॥

मन्त्रदः । त्रि० मन्त्रदातरि ॥

मन्त्रदाता । त्रि० मन्त्रप्रदानकर्तारि ।

श्रीगुरौ ॥ अदीक्षितस्यमूर्खस्यनि-

ष्कृतिर्नास्तिनिश्चितम् । सर्वं

कर्मस्वऽनर्हस्यनरकेतत्पशाः स्थि-

तिः ॥ जन्मदातान्नदातावामा-

तान्ये गुरवस्तथा । पारिकर्तुं न

शक्यन्ते घोरैस्सारसागरे ॥ विद्या

मन्त्रज्ञानदातानिपुणः पारकर्म

णि । नगक्तः शिष्यमुद्धर्तुं सी प्रव-
श्चि प्रवरे ऽपरः ॥

मन्त्रवित्

मन्त्रदीधितिः । पुं० अग्नी ॥

मन्त्रनिर्णयः । पुं० मन्त्रनिश्चये ॥

यथा । मन्त्रमूलं यतीराज्यंततो

मन्त्रंसुरक्षितम् । कुर्याद्यथात-

न्नविदुः कर्मणामाफलादयात्

॥ अर्थानर्थौ ह्येवोभौ स शयश्चपरी

क्ष्यते । समन्वद्धतिविज्ञेयः श्रेष्ठा

श्चखलुविभ्रमाः ॥ एकमेवविषं ह

न्तिशस्त्रेणैकश्चवध्यते । सराष्टसम्प

दं हन्तिराजानंमन्त्रविप्रवः ॥ करि

ष्यन्नप्रभाषे तक्रुतान्येवतुदर्शयेत् ।

धर्मार्थकामकार्याणि क्रुतोमन्त्रेन

भियते ॥ गिरिपृष्ठमुपाकृत्वासादं

वारहोगतः ॥ स्वपथे निःशला

केवातत्रमन्त्रेविधीयते ॥ तत्रसाम

प्रयोक्तव्यं कार्येषुगुणवत्स्वपि ।

दानंलुब्धेपिभेदश्चशङ्कितेष्वपिनि

श्चयः ॥ जडमूकांधवधिरांस्तिर्य

ग्यानीन्वयोधिकान् । स्त्रीश्लेष

व्याधितव्यङ्गान्मन्त्रकालेनिषेधये

त् ॥ इतिसम्यक्तुतः प्रोक्ताराजनी

तिरियंमया । यत्त्रिवर्गाविरुद्धं

श्चाद्राजनीतिस्तदुच्यते ॥ इति

युक्तिकल्पतरौनीतियुक्तिः ॥

मन्त्रपूतः । त्रि० मन्त्रेषुपवित्री

कृते ॥

मन्त्रपूतात्मा । पुं० गरुडे ॥ त्रि०

मन्त्रेषुपवितात्मनि ॥

मन्त्रवित् । पुं० चरे ॥ मन्त्र-

मन्त्री

वेत्ति । विद० । क्तिप् ॥
 त्रि० मन्त्रज्ञातरि ॥
 मन्त्रेश्म । न० मन्त्रगृहे । चिन्तो
 दवसिते ॥
 मन्त्रशक्तिः । स्त्री० राज्ञांशक्ति
 विशेषे । ज्ञानबले ॥ सन्ध्या
 द्विपक्षांथथावत्स्थापनं ज्ञानबलं मं
 त्रशक्तिः । पञ्चाङ्गमन्त्रो मन्त्रश
 क्तिरित्यन्ये ॥
 मन्त्रस्पृक् । त्रि० मन्त्रकरणकस्प
 र्शकर्त्तरि ॥
 मन्त्रितः । त्रि० मन्त्रेणसंस्कृते ।
 अभिमन्त्रिते ॥
 मन्त्रो । त्रि० उपदेष्टरि । साधके ॥
 पुं० मन्त्रज्ञातकर्त्तव्यनिश्चयकर्त्त-
 रि । धीसचिवे । अमात्ये ॥ कार्यं
 सहायाः सचिवाबुधिसहायाश्चम-
 न्त्रिणः प्रोक्ता इतिभेदः । तस्य ल
 क्षणं यथा । मन्त्रीभक्तः शुचिः शू
 रोऽनुकृतो बुद्धिमान्क्षमी । आन्वी
 चिक्यादिकुशलः परिच्छेदी सुदेश
 जः ॥ विद्यादिगुणसम्पन्ना विप्राः
 कार्याहिमन्त्रिणः । यथाक्तं कालिकापु
 राणे । मन्त्रिणस्तु नृपः कुर्व्याद्विप्रान्
 विद्याविशारदान् । विशुद्धांश्चकुलीनां
 अधर्मार्थकुशलान्जून् । मन्त्रयेत्तैः
 समंकालेनात्यर्थं बहुभिश्चरेत् एकैके
 नैवकर्त्तव्यं मन्त्रस्तु विनिश्चयम् ॥ व्य
 स्तैश्चैव समस्तैश्च वान्यभ्यपदेशतः

मन्थः

। स्वयं हत्तं मन्त्रगृहं स्थूलपारुक्ष्यम
 न्त्रयेत् ॥ अरण्ये निःशलाकेवान-
 यामिन्यां कदाचन । शिशून्शाखासृ
 गान्पण्डान्शुकान् विसारिकांस्तथा
 ॥ वर्जयेत् मन्त्रगेहेषु मनुष्यानुदतां-
 स्तथा । दूषणं मन्त्रभेदेषु नृपाणां यत्र
 जायते ॥ नतत्सम्यक्समाधातुं द-
 क्षैर्नृपशतैरपोति ॥ अपिच मत्स्यपुरा
 णे । बहुभिर्मन्त्रयेत्कामं राजामन्त्रं-
 पृथक्पृथक् । मन्त्रिणा मपि जोकुर्यात्
 मन्त्रीमन्त्रप्रकाशनम् ॥ नक्वित्कस्य
 विश्वासा भवतीह सदानृणां । नि
 श्चयश्च सदा मन्त्रे कार्ये एकेन सूरिणा ।
 भवेद्दानिश्चयावाप्तिः परवुद्ध्यन्तु-
 जीवनात् । एकस्यैव महीभक्तुर्भू-
 यः कार्यो विनिश्चयः ॥ इति ॥ मं
 त्रागुप्तभाषणमस्यास्ति । अतइतिनिः
 ॥ यद्वा । अवश्यं मन्त्रयेत् । मन्त्रिगु-
 प्तभाषणे । आवश्यके गिनिः ॥ य
 द्वादिगिन्यन्तो वा ॥
 मन्थः । पुं० मन्थानदण्डं ॥ दिवाक
 र् ॥ साक्तवे । द्रवद्रव्यसंयुक्तेषु सक्तु
 षु । यथा । सक्तुभिः सर्पिषाभ्यक्तैः
 शीतवारिपरिप्लुतैः । नात्स्यच्छानाति
 सान्द्रश्च मन्थइत्यभिधीयते ॥ पेय-
 विशेषेण यथा । जले चतुष्पलेशीतेक्षुमां-
 द्रव्यं पलं क्षिपेत् । मृत्पात्रे मन्थयेत्
 सम्यक्तया च द्विपलं पिबेत् ॥ क्षुमां
 चूर्णीकृतं मन्थयेत् । मृदनीयात् ॥

मन्यान :

नेत्ररोगे ॥ नेत्रमले ॥ मारणे ॥ म
थ्यतेऽनेन । मथिहिंसासंक्लेशनयोः
। हलश्चेतिघञ् ॥ मन्यने ॥

मन्यजम् । न० नवनीते ॥

मन्यदण्डः । पुं० मन्याने । मन्यान-
दण्डे । रङ्गे० इ० भा० ॥

मन्यनम् । न० विलोडने । कुन्यने ॥

पुं० मन्यानदण्डे ॥

मन्यनघटी । स्त्री० दधिमन्यनपात्रे ॥

मन्यनी । स्त्री० गर्गर्याम् । मन्यनपात्रे
॥ मथ्यतेऽस्याम् । मन्यविलोडने ।
करणेतिव्युट् ॥

मन्यरः । पुं० कोषे ॥ फले ॥ वाधे ।

मन्याने ॥ सूचके मन्दगामिनि ॥

याडरि ॥ कोपे ॥ केशे ॥ न० कुसु-

भ्याम् ॥ त्रि० मन्दे ॥ पृथौ ॥ वक्रं

॥ मन्दगामिनि । जडे ॥ सूचके ॥

नीचे ॥ मन्यतिपादौ । मथि० ।

बाहुलकादरन् ॥

मन्यरा । स्त्री० कैकेयादास्याम् ॥

मन्यरुः । पुं० कुठरौ । चामरवाते ॥

मन्यशैलः । पुं० मन्दराचले ॥

मन्या । स्त्री० मेधिकायाम् ॥

मन्यानः । पुं० मन्यदण्डे । वैशाखे

रङ्गे० इ० भा० ॥ आरग्वधे ॥ न०

गायत्रीकन्दः ६ प्रभेदे ॥ यथा ।

कर्णध्वजानन्दमाधायनित्यञ्च । ब-

र्णैरसैर्यत्तु मन्यानमेतत्तु ॥ यथा ।

शीतांशुवक्त्रायपाथोजनेचाय ।

मन्दमम्

वन्दस्वनन्दस्यभव्यायपुत्राय ॥ मन्य
ति । मथि० । बाहुलकादानच् ॥

मन्यानकः । पुं० तृणभेदे । रहिते ।

दृढमूले । तृणाङ्घ्रिपे ॥

मन्यिनी । स्त्री० दधिमन्यनपात्रे ।

गर्गर्याम् । कलस्याम् । मधानी०

इ० भा० ॥

मन्दः । पुं० शनैश्चरे ॥ हस्तिजात्य

न्तरे ॥ शीर्षपादे । यमे ॥ प्रलये ॥

त्रि० अतीच्छे । अलसे । शीतके ॥

मूर्खे ॥ स्वैरे ॥ अभास्ये । भाग्यर

हिते ॥ रोगिणि ॥ अल्पे ॥ मद्र

ते ॥ खले ॥ अशुद्धचित्तत्वेनज्ञाना

धिकारमप्राप्ते ॥ मन्दते । मदिस्तु

तिमोदमदस्वप्रकान्तिगतिषु । पचा

यच् ॥ न० ईषदर्थे ॥

मन्दगः । त्रि० मन्दगामिनि । अशीघ्र

गे ॥

मन्दगतिः । पुं० शनौ ॥ त्रि० मन्द

गामिनि ॥

मन्दगामी । त्रि० मन्दगमनशैले ।

मन्यरे ॥ मन्दगच्छति० तच्छीलः

। गमूळ० । सुप्यजातावितिषिनिः

मन्दजननी । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् । शनि

मातरि । छायायाम् । तपत्याम् ॥

मन्दटः । पुं० पारिभद्रवृक्षे ॥

मन्दता । स्त्री० चालक्ष्ये । मन्दत्वे ॥

मन्दनम् । न० लोत्रे ॥ मन्दते । मदि

। कृपृष्टजिमन्दीत्यादिनाक्युः ॥

मंदाकिनो

मन्दप्रज्ञः । त्रि० जडबुद्धिः ॥ मन्दाज
डाप्रज्ञाधीर्यस्यसः ॥
मन्दभाग्यः । त्रि० विघ्नाकुले ॥
मन्दभूः । पुं० मन्दभूमौ ॥
मन्दरः । पुं० मन्यशैले ॥ मन्दारपा
दपे ॥ स्वर्गे ॥ हारभेदे ॥ मेरोदां
व्याधिप्राच्यादिशिष्वे तवर्णपञ्चाशत्
सहस्रोच्छ्रायिविष्कम्भशैले ॥ तत्र
योजनसहस्रोन्नतिमान्कदम्बपाद
पोस्ति । सुराङ्गनाक्रोडाप्रधानोहि
मन्दरः । न० वर्षावृत्तान्तरे ॥
कन्दसिभोयदि । मन्दरमञ्चति ॥
शङ्खरुगङ्करः । वैरिभयङ्करः ॥ त्रि०
बहुले ॥ मन्दे ॥
मन्दिरहरिणः । पुं० जम्बुद्वीपोपद्वीप
विशेषे ॥
मन्दसानः । पुं० अग्नी ॥ जीवे ॥
निद्रायाम् ॥ मन्दते । मदि० । ऋ
श्लिष्वधिमन्दिसहिभ्यः । किदिच्यसा
नच् ॥ वेदभाष्ये योगिकार्येवपुरस्कृ
तः ॥
मन्दा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ अ
जादित्वाष्टाप् ॥
मन्दाकम् । न० स्तवने ॥
मन्दाकिनी । स्त्री० वियद्गङ्गायाम् ।
स्वर्णद्वयाम् । सुरद्वीर्घिकायाम् ॥
प्रधानधारायास्वर्गसाधमन्दाकिनी
स्युता । योजनायुतविस्तीर्णाप्रस्थे
नयोजनास्युता ॥ क्षीरतुल्यजलाश

मंदाग्निः

श्वदत्यत्तुङ्गतरङ्गिणी । वैकुण्ठाद्
ब्रह्मलोकश्चततः स्वर्गसमागता ॥
सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ यथा । बुधमै
वसञ्चे तुमन्दाकिनीसानृपाणान्तुसौ
स्यंभवेत्तत्रमासे ॥ जगतीच्छन्दः
१२ प्रभेदे ॥ ननररघटितातुमंदा
किनी । यथा । बलिदमनविधौवभौ
सङ्गता० पदजलरुहियस्यमंदाकिनी
सुरनिहितसिताम्बुजसङ्मिभाहर
तुजगदघंसपीताम्बरः ॥ मन्दमक
ति० तच्छौला । अककुटिलायांग-
तौ । सुपीतिभिनिः । डीप् ॥
मंदाक्रान्ता । स्त्री० अत्यष्टिच्छन्दः १७
प्रभेदे ॥ मंदाक्रान्ताम्बुधिरसनगैर्मा
भनौतीगयुग्मम् । यथा । प्रेमाला
पैः प्रियवितरणैः प्रौणितालिङ्ग
नाद्यैर्मंदाक्रान्तातदनुनियतंबभ्यता
मेतिवाला । एवंशिञ्जावचनमुधया-
राधिकायाः सखीनांप्रीतः पायात्
स्मितमुवदनोदेवकीन्दनोनः ॥
मंदाक्षम् । न० लज्जायाम् ॥ मन्दमञ्ज
बागाद्यत्र ॥
मंदाग्निः । पुं० अर्कनिष्कासनाथाग्नि
विशेषे ॥ कफद्वाराल्पजठरानले ॥
तस्यनिदानादियथा । मन्दस्तीक्ष्णोय
विषमः समश्चेत्तत्रतुर्विधः । क
फपित्तानिलाधिक्यात्तस्मात्स्याज्जा
ठरोऽनलः ॥ विषमोवातजानूरा-
गांस्तीक्ष्णः पित्तसमुन्नतान् । करो

मंदिक्कुर :

अग्निस्तथामं दीविकारान्कफसम्भ-
वान् । समासमान् रशितामात्रा
सम्यग्विपच्यते । अल्पापिनैबमंदाग्ने
र्विप्रमान् स्तुदेहिनः ॥ कदाचित्प
च्यतेसम्यक् कदाचिच्चनपच्यते ॥
इति ॥ तस्यौषधंयथा । चित्रकस्या
ष्टभागानिशूरणस्यचषोडश । शुण्-
ठ्यास्रस्वारिभागानिमरिचानांइयं-
तथा ॥ पिप्यलीपिप्यलीमूलंविडङ्-
गानांचतुष्टयम् । अष्टौमूषलिभागा
स्रत्रिफलायाश्चतुष्टयम् ॥ द्विगुण-
नगुडं नैषांमोदकानिहिकारयेत् ।
तद्गन्धमजीर्णं हिपाण्डु रोगञ्चका-
मलाम् ॥ अतिशोणितमन्दाग्निमी
हाद्यञ्चनिवारयेत् ॥ इ० ॥

मन्दायुः । त्रि० अल्पायुषि ॥

मन्दारः । पुं० सुरद्रुमविशेषे । पारि-
भद्रे । निम्बतरौ । बकायन० इ०
भा० ॥ अर्कपर्णे । आक० इ० भा०
॥ मन्दते० मोदयति । मदिस्तुत्या
दौ । अङ्गिमदिमन्दिभ्यञ्चारन् ॥ म-
न्दाअरायस्य ॥ यद्वा ॥ मन्दाआराधा-
राअस्यसरलत्वात् ॥ मन्दमृच्छतिवा-
क्तगतौ ॥ कर्मण्यण् ॥ मन्दानिय-
त्ति । अण् । मन्दैर्यतेवा । घञ् ॥
तीर्थविशेषे ॥

मन्दारुः । पुं० पारिजाते । मन्दते ।
मदि० । बाहुलकादारुः ॥

मन्दिक्कुरः । पुं० मत्स्यविशेषे ॥

मंदादरीशः

मन्दिरः । पुं० मकरावासे । ममुद्रे ॥
जानुपञ्चाङ्गागे ॥ न० नगरे ॥ अगा-
रे । निशान्ते । वस्ये । सद्ने ॥
देवतागृहे ॥ मन्दते० मन्द्यते० सु-
प्यतेऽचवा । मदि० । इषिमदिमु-
दीतिकिरच् ॥

मन्दिरपशुः । पुं० विडालि ॥

मन्दिरा । स्त्री० मन्दिरे ॥ अजादि-
त्वाद्वाप् ॥

मन्दुरा । स्त्री० वाजिशालायाम् ॥ श-
यनीयार्थवस्तुनि । मादरी० इ०
भा० ॥ मं दतेऽत्र । मदिस्तुत्वाद्दौ ।
मन्दिवासीत्युरच् ॥

मं देहः । पुं० राक्षसविशेषाणांसंज्ञा-
याम् ॥ यथा । सन्ध्याकालितुस-
म्प्राप्तिरौद्रे परमदारुणे । मं देहारा-
क्षसाधोराः सूर्यमिच्छन्तिखादितु-
म् ॥ प्रजापतिकृतः शापस्तेषांमै-
त्रेयरक्षसाम् ॥ अजयत्त्वशरीराणां
मरणञ्चदिनेदिने ॥ ततः सूर्यस्य-
तैर्युद्धंभवत्यत्यन्तदारुणम् । ततो
द्विजोत्तमास्तोथं प्रक्षिपन्तिमहामु-
ने ॥ ओङ्कारब्रह्मसंयुक्तं गायत्र्या-
भिनियं चितम् । तेनदृश्यन्तितेपा-
पावञ्चीभूतेनवारिणा इत्यादि-
विष्णुपुराणे द्रष्टव्यम् ॥

मंदादरी । स्त्री० रावणस्यपत्न्या-
म् । मयासुरस्यपुत्र्याम् ॥

मंदादरीशः । पुं० रावणे ॥ मंदा

सन्मय :

दर्या : ईश : ॥

मन्दोदरीसुत : । पुं० इन्द्राजति ॥

मन्दोष्णम् । न० ईषदुष्णो ॥ मन्दश्च
तदुष्णञ्च ॥ त्रि० तद्वति ॥

मैन्द्र : । पुं० गम्भीरध्वनौ ॥ मेघादि-
शब्द ॥ मन्दते । मदि० । स्फायि

तञ्चीतिरक् । वायुत्रिशेषे । मृद
ङ्गके ॥ त्रि० गम्भीरध्वनिवति ॥

मन्मथ : । पुं० कामदेवे । कुसुमायु-
धे ॥ कपित्थे ॥ मननंमत्० चेत-
ना । मन० । सन्पदादित्वात्क्लिप् ।

गमादीनांक्वावितिनलोपः । ह्रस्वस्ये
तितुक् । मथतौतिमथ : । मथे० ।

अच् । मतोज्ञानस्यमथः मन्मथः ॥
मनोमथनातिवा । पृषोदरादिः ।

मिथुनलग्ने ॥ वत्सरविशेषे । २६ ॥
सरोगचतथादेविदाहज्वरसमन्वि-

तम् । अभिभूतं जगत्सर्वं मन्मथे सु-
रपूजिते ॥

मन्मथानन्द : । पुं० महाराजचूते ॥

मन्मथालय : । पुं० आम्ने ॥

मन्मन : । पुं० गद्गदध्वनौ ॥ न० दम्प
त्यो : शनैर्भाषणे ॥ सुरतेकर्णमू-

लेषुयञ्चदेशीयभाषया । दम्पत्यो-
र्जल्पितं मन्दं मन्मनं तं विदुर्बुधाः ॥

मन्मनस्कः । त्रि० मन्मनसि ॥ म-
य्ये वमनः सङ्कल्पात्मकं यस्य ॥

मन्मथः । त्रि० मदेकचित्ते ॥ मांपर
मात्मानं तत्पदार्थत्वं पदार्थभिदे-

मन्वन्तरम्

नसाक्षात्करणशीले ॥

मन्या । स्त्री० ग्रीवायाः पश्चाद्भागे-
स्थितायांशिरायाम् ॥ गलपाश्वर्गशि
रायाम् ॥ मन्यतेऽनया । सन्नायां
समर्जतिक्थप् ॥

मन्याका । स्त्री० मन्यायाम् ।

मन्युः । पुं० क्रुधि ॥ दैन्ये ॥ शोके ॥
यज्ञे ॥ मन्यते । मनज्ञाने । यजि
मनिशुभ्विदसिजनिभ्योयुच् ॥ मृ-
गव्यादिर्बा ॥

मन्ये । अ० वितर्के ॥

मन्वन्तरम् । न० दिव्यानां युगानामे-
कसप्ततौ । किञ्चिदधिकैकसप्तति-
युगात्मकेमनोः कालविशेषे ॥ ए-
वंचतुर्युगाख्यानांसाधिकाद्यैकसप्त
तिः । कृतत्रेतादियुक्तानां मनोर
न्तरमुच्यते ॥ मनवः स्वायम्भवा-
दयस्तेषामन्तरमवकाशः स्थितिरि
तियावत् ॥ एकसप्ततिरित्यमरो-
क्तिः । अत्रयद्यपिगणनया० अर्द्ध-
युगेनाधिकामङ्ख्यासम्पद्यते० ।
यतः० दैविकानां युगानान्तुसह-
स्रं ब्रह्मणोदिनम् । मन्वन्तरं तथैवै
कं तद्युगाद्युगानामेकसप्ततिरि-
दधिकादिव्ययुगानामेकसप्ततिरि-
ति० नामविधाने सर्वज्ञनारायणे मो
क्तत्वात् । तथापि० अल्पत्वादिह-
तथानोक्तमिति बोध्यम् । मन्वन्तर-
स्य सङ्ख्यातवर्षाणियथा । त्रिंश-

मन्वादिः

त्कोव्यस्तुवर्षाणांमानुषे णद्विजोत्त-
 मा : । सप्तषष्टिस्तथान्याननियुता
 न्यधिकानितु ॥ विंशतिस्तुसहस्रा-
 णिकालीय : साधिकाविना । मन्व-
 न्तरस्यसङ्ख्येपालिङ्गेऽस्मिन्क-
 थिताद्विजा : ॥ यथाङ्का : ॥
 ३०६७२००००० । एतच्चतुर्दशमन्व-
 रैर्ब्रह्मादिनंभवति ॥ ब्रह्मणोदिन
 मध्येचतुर्दशमन्वन्तराणिभवन्ति-
 । एकोमनुर्यावदधिकारीभवतिस
 कालोमन्वन्तरसंज्ञकोभवति । तत्र
 मनुनां नामानि यथा । स्वायम्भुवो
 मनु : पूर्वस्ततः स्वारोचिषोमनु :
 । उत्तमस्तामसश्चैवरेवतश्चाक्षुषस्त
 या ॥ षड्दशममनवोऽतीताश्च
 वैवस्वतोमनु : । सावर्णा : पञ्चरौ
 च्यश्चभौत्यश्चागामिनस्त्वमी ॥ पुरा
 णलक्षणे ॥ मन्वन्तरंमनुर्देवामनु
 पुत्रा : सुरेश्वरः । ऋषयोऽशाव
 तारश्चहरे : षड्विधमुच्यते ॥
 मन्वादिः । स्त्री० मासविशेषे षुतिथि
 विशेषे ॥ अश्वयुक्शुक्लनवमी०
 कार्तिकेद्वादशीसिता । तृतीया
 चैत्रमासस्य० तथाभाद्रपदस्य च ॥
 श्रावणस्याष्टमीकृष्णा पौषस्यैकाद
 शीतथा । आषाढस्यापिदशमी मा
 घमासस्यसप्तमी ॥ कार्तिकेकीफा
 ल्गुनीचैत्री ज्येष्ठौपचदशीसिता ।
 माघमासे कुहूवैवकार्तिकेचतथै

मयुः

वच ॥ एतामन्वादयः प्रोक्तादत्त
 स्थाक्षयकारिका : ॥
 मपष्टः । पुं०)
 मपष्टकः । पुं०) वनमुद्गे ॥
 मपुष्टकः । पुं०)
 मम । अ० षष्ठान्तकप्रतिरूपकमव्यय
 म् । ममेत्यभिमाने ॥
 ममता । स्त्री० मदीयत्वाभिमाने ॥
 भावेतल् ॥ ममत्त्वे ॥
 ममतायुक्तः । त्रि० कृपणे ॥
 ममत्त्वम् । न० ममतायाम् ॥ भावे
 त्वः ॥
 ममापतालः । पुं० विषये ॥ मव्य
 ति । मव्यवस्थने । मव्यतेर्यलोपो
 मश्चापतुट्चालद्धतिमव्यतेरालप्र
 त्ययस्तस्यापतुट्० आगमोधातीर्यलो
 पोमकारश्चान्यस्य ॥
 मयः । पुं० दैत्यानांशिल्पिनि । मा
 याविनांशिल्पिनाश्चाचार्ये ॥ विसरे
 । अश्वतरे ॥ उष्ट्रे । करभे ॥
 मीनाति० मयतेवा । मीङ्हिंसा
 याम्० मयगतीवा । पचाद्यच् ॥
 मयटः । पुं० दृष्टव्यस्ये । दृष्टयुक्त
 हस्ये ॥
 मया । स्त्री० चिकित्सायाम् ॥
 मयुः । पुं० कित्तरे ॥ मृगे ॥ मिनो
 ति । डुमिञ्प्रक्षेपणे । भृमृशीतृ
 चरित्स्वरितनिधनिमिममृजिभ्यउः
 दृश्युः । मीनातीत्यात्वन्तुवाहुल
 कान्न ॥

मयूरक :

मयुराजः । पुं० कुबेरे ॥ मयूनांराजा
टच् ॥

मयुष्टकः । पुं० वनमुद्गे । मकुष्टके ।
मौठ० इ० भा० ॥ तिष्ठति । ष्टा० ।
कृन् । मयुष्टासौष्टकश्च । पूर्वप-
दादितिषत्वम् ॥

मयूखः । पुं० किरणं । मौख० इ०-
भा० ॥ ज्वालायाम् ॥ शोभायाम् ॥
हीमौ ॥ मिमौते । माङ्माने ।
माङ्प्रखोमयर्चं च्च प्रखयोमया
देशश्च ॥

मयूरः । पुं० । बर्हिषे । नीलकण्ठं ।
शिखावले । केकिनि । मोर० इ०-
भा० ॥ अस्यमांसगुणाः । यथा ।
मयूरः श्रोत्रनेत्राग्निमेधावर्धस्वरायु
षाम् । हितोवल्योगुरुस्योष्णोवातघ्नः
शुक्रमांसदः ॥ हेमन्तकालेशिशिरे-
षसन्तसिन्धुं हिमायूरमुशन्तिमांसम् ।
उष्णोहिबर्हिर्विषभोजनैश्चवर्षाशर-
द्दीप्तमुखं प्वपथ्यः ॥ एतन्मांसमे-
रगडतैलभृष्टं विषतुल्यम् ॥ बर्हिष्चू-
डाख्यौषधी । खराश्रवायाम् । का-
रव्याम् ॥ अपामार्गे ॥ मिनातिरो-
गम् । मौञ्ज् हिंसायाम् । मिनाते-
रुरन् ॥ यद्वा । मयते । मयगतौ ।
खर्जादित्वाटूरः ॥ मच्चारौतिवा ।
अन्येभ्योपोतिडः । पृषोदरादिः ॥
मयूरकः । पुं० अपामार्गे ॥ मयूरे ॥
मयूरशिखायाम् ॥ न० तुल्याङ्गने ॥

मरकः

मयूरप्रतिकृतिः ॥ कन् । मयूरं-
कायतिवासादृश्यत् । के० । आ-
तङ्कितकः ॥

मयूरपीवकम् । न० तुल्ये ॥
मयूरपीवा । स्त्री० तुल्ये ॥
मयूरचटकः । पुं० गृहकुक्कुटे ॥
मयूरचूडम् । न० स्त्री० यके ॥
मयूरचूडा । स्त्री० मयूरशिखायाम् ॥
मयूरजङ्घः । पुं० श्योनाके ॥
मयूरतुत्वम् । न० तुल्ये ॥
मयूरपदकम् । न० स्तनादौनखाघाते ॥
मयूरविदला । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥
मयूरशिखा । स्त्री० बर्हिष्चूडायाम् ।
शिखिन्याम् । शिखावलाख्यक्षुपे ॥
मच्चूराह्वाशिखाप्रोक्तासहस्रङ्घ्निस्र-
रुच्छदा । नीलकण्ठशिखालघ्वीपि
तश्चे प्पातिसारजित् ॥

मयूरका । स्त्री० अम्बष्ठायाम् ॥
मयूरी । स्त्री० मयूरस्त्रीजाती । मोर-
शी० इतिभाषा ॥

मरकः । पुं० मार्याम् । मारके ।
मारो० इतिभाषाप्रसिद्धं मरणे ॥
तस्यकारणादियथा । यावन्मार्तण्ड
सूनुर्गविधनुषिभ्रमन्मर्थं वास्ति-
नार्यांतात्रदुर्भिन्नपीडाभवतिचम
रकंसंशयंयांतिलोकाः । हाहाका
रातयोर्भिमनुजभयकरोफं करावैश्च
भीमैः शून्यग्रामाभवेयुर्नरपतिर-
हिताभूरिकङ्कालमाला ॥ वक्रं करो

मरकतम्

तिरविजोधरणीसुतोवामूलर्षहस्त-
मघरेवतिमैत्रभेषु । कृचोपभङ्गप
तनानिचसै निकानांसर्वत्रलोकम
रणंजलधौतदेशः ॥ (० # ०)
मांसास्थीनिसमादायश्मशानाद्गृह
वायसाः । प्रवाशृगालोथवामध्ये
पुरस्यप्रविशन्तिचेत् ॥ विकिर
न्तिगृहादीचश्मशानंसामहीभवेत्
। चोरिणहन्यतेलोकः परचक्रस
मागमः ॥ सङ्ग्रामश्महाघोरो
दुर्भिक्षंमरकतया । अद्भुतानि
प्रमूयन्ते तस्यदेशस्यविद्रवः ॥ दे
वीमाहात्म्यपाठे नभैरवस्यस्तवेनच
। अत्रशान्तिर्भवेन्नूतुलस्याविष्णु
पूजनात् ॥

मरकतम् । न० हरिद्वर्णमणिवि-
शेषे गारुत्मते । अश्मगर्भे-
। हरिन्मणौ । पद्मा० इ० सा
धारणलोकभाषाप्रसिद्धे ॥ अस्य
लक्षणंयथा ॥ स्वच्छस्रस्रष्टायन्ति
भङ्गाचञ्चमार्दवसमेतम् । अव्य
ङ्गं वहुरङ्गं शृंगारीमरकतंशुभंविभृ
यात् ॥ कुलक्षणंयथा । शर्करि
लकलिलरुद्धंमलिनंलघुहीनकान्ति
कल्माषम् । चासयुतंविक्लताङ्गं
मरकतममरोपिनोपभुञ्जोत ॥ प
रीक्षादिकन्त्वन्यत्रद्रष्टव्यम् ॥ म
रकंतरन्त्यनेन । तृ० । अ-
न्येष्वपीतिडः ॥

मरन्दकः

मरकतपत्रिका । स्त्री०)
मरकतपत्री । स्त्री० पाच्याम् ॥
मरक्तम् । न० मरकतमणौ ॥
मरणम् । न० वत्सनाभविषे ॥ प-
ञ्चतायाम् । कालधर्मे । दृष्टा
न्ते । निधने । मृत्त्यू ॥ मर
णं चेच्छयाकामंदुःखितोपिनवां
कृति । रोगयस्तोपिदीनोपिन-
मुमूर्षतिकश्चनेतिभागवतम् ॥ अ-
पिच । मरणन्वृषिभिः प्रोक्तंसङ्ग
रेमङ्गलास्पदम् । यत्तत्समान
बलयोर्योधयोर्युध्यतोः किलेति ॥
अनुष्ठानासमर्थस्यवानप्रस्यस्यजीर्य
तः । भृग्वग्निजलसम्पातैर्मरण
न्तुविधीयते ॥ न्यायमतेन० वि
जातीयात्ममभः संयोगध्वंसे ॥
उपात्तानांपूर्वासांनिकायविशिष्टा-
नांदिहेन्द्रियमनोबुद्धाहङ्कारबुद्धिवेद
नानांपरित्यागे ॥ नत्वात्मनोपि
नाशः तस्यकूटत्वात् ॥ मरणं-
प्राणविच्छेदो न तु नाशः सतीम
तः । मृङ्प्राणत्यागइत्युक्तं स्व
यंनष्टः कथं त्यजेत् ॥ मृडो ल्युट्
॥ लग्नाष्टमभवने ।

मरतः । पुं० मरणे ! म्रियते ।
मृङ्प्राणत्यागे । मृमृदृशियजिप
र्विपच्यमितमिनमिहर्षिभ्योऽतच् ॥
मरन्दः । पुं०)
मरन्दकः पुं०) मकरन्दे ॥

मरिचम्

मरहट्टा । पुं० मात्रावृत्तप्रभेदे ॥ यथा
 । आदौकुरुषट्कल ५ चतुष्कलप
 खानन्दमितोपि० दशवस्त्रिकादश
 भवतित्रशमधिकशुचामवलोपि ।
 विंशतिनवसङ्ख्यंभणितसुमुख्यंन
 न्दितगुणगणकोटिमरहट्टावृत्तंकि
 लजयकृत्तकृतरिपुविनतकरोटि
 ॥ यथा । अभिमतधनदातासिद्धि
 विधाताजगदन्तरगतशील०दुरितद्रु
 मदाहीविश्वविगाहीकल्पक्षयकृत
 लील०भुवनत्रयवन्दितहरशिरसिस्थि
 रवास०दहहुतत्रहषापंदेहिदुरापंष
 मुह्यततिमिरविलास ॥

मराकालो । स्त्री० वृश्चिकाल्याम् ॥

मरालः । पुं० राजहसे ॥ कारण्डवे
 ॥ कञ्जले ॥ वारिवाष्टे ॥ तुरङ्ग
 मे ॥ दाडिमोविपिने ॥ त्रि० खले
 ॥ त्रि० मसृणे ॥

मरालकः । पुं० कलहंसे ॥

मरिचम् । न० कोलके । कृणो ।
 ऊषणे । धर्मपत्तने । कालीमि-
 रच० इतिभाषा० ॥ मरिचकटुकं
 तीक्ष्णं दीपनं कफवातजित् । उष्णं
 पित्तहरं रुचंश्वासशूलकृमीन्हरत् ॥
 तदाद्रं मधुरं पाकेनात्युष्णं कटुकं गु-
 रु । किञ्चित्तीक्ष्णगुणं श्लेष्मप्रसे-
 क्किस्यादपित्तलम् ॥ म्रियतेविषम
 नेन । मृड्प्राणत्यागे । बाहुलका
 द्विचः ॥ कक्कोले । पुं० मरुवक

मरुः

वृक्षे ॥

मरिचपत्रकः । पुं० अजकर्णे । मा
 लतरोः प्रभेदे ॥

मरिमा । पुं० मृच्चौ ॥ म्रियते ।
 मृड्० । जनिमृड्भ्यामिमनिच् ॥

मरिष्यमाणः । त्रि० आसन्नमरणे ॥

मरीचम् । न० वेङ्गजि । मरिचे । कृष्ण
 मरिच० इ० भा० ॥ म्रियतेविष-
 मनेन । मृड्० । बाहुलकादौचः ॥

मरोचिः । पुं० ब्रह्मणोज्येष्ठमानस-
 पुत्रे० मुनिविशेषे ॥ प्रजापतौ ॥

मरुतांमध्ये भगवद्विभूतौ ॥ पुं०

स्त्री० चन्द्रसूर्ययोः किरणे । गभ
 स्तौ ॥ षट्सरेणपरिमाणे० इति

वैद्याः । म्रियतेतमोऽस्मिन् । मृ
 कण्ठिभ्यामीचिः ॥ त्रि० कृपणे ॥

मरोचिका । स्त्री० मृगट्टणायाम् ॥

यीष्म मरुदेशसिकतादावर्ककराः प्र
 तिफलिताः दूरस्थानां जलत्वे ना-

भांति० तद्वाचिकामृगट्टणिकेति०

टौकाकारः ॥ मरोचिरिव । द्रवे-
 प्रतिकृतावितिकन् ॥

मरोचिप्रः । पुं० तपोविशेषात्तन्वे-
 तिसञ्ज्ञेतापसान्तरे ॥ चद्रिकापा
 यिनि ॥

मरुः । पुं० गिरी । पर्वते ॥ धन्व-
 नि । दशरके । निरुदकदेशे । मा

रवाड० इ० भाषा ॥ गुर्जरात्पू

र्वभागेतुहारिकातोहिद्विचिः । म

मरुत्कर :

रुदेशामहेशानिउष्टेःत्यत्तिपरायणः
॥ म्रियन्तेप्राणिनेत्र । मृङ् ।
भृमृशीत्युः ॥ मरुवकवृक्षे ॥ सूर्य
वंशीयभाविगृपविशेषे ॥

मरुकः । पुं० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥
मरुकान्तरम् । न० रामबाणेनशोषि
तेदेशविशेषे ॥ आफ्रिका० इ० इ
ह्रजभा० ॥

मरुजः । पुं० नखीनामगन्धद्रव्यं ।
व्याघ्रनखास्ये ॥ पि० मरुदेशजा
ते ।

मरुजा ! स्त्री० मृगबारी ॥

मरुटा । स्त्री०)

मरुण्डा । स्त्री०) उच्चललाटायाम्स्त्रि
याम् ॥

मरुत् । पुं० समोरे । वायी ॥ म्रियन्ते
ऽनेन० हृषे न० विनावा । मृङ् ।
मृगोरुतिः ॥ देवे । सुरे ॥ सप्तस
प्तकेगणे ॥ मरुवके । न० यन्त्रियप
र्ये ॥ स्त्री० पूकायाम् ॥ मरुदग्नि
प्रदोहृद्यस्तिक्तोष्णः पित्तलोत्पुः
। वृश्चिकाद्विषयुष्मे प्रवातकुष्ठकामि
प्रणुत् ॥

मरुतः । पुं० वायी ॥ अय्युत्पन्नोयम्
। मरुतः स्पर्शनः प्राणवृत्तिविक्र
मादिह्यादिकोषात् । कोयंवातिस
दाक्षिणात्यमरुतवृत्तिकविराजः ॥
घण्टापाटलिषु ॥

मरुत्करः । पुं० राजमार्ग ॥

मरुहवा

मरुत्तः । त्रि० वायुविशिष्टे । मरुतः
सन्त्यच । तप्पर्वमरुद्भ्यामितितप्
॥ चन्द्रवंशीयनृपविशेषे ॥

मरुत्तकः । पुं० मरुवके ॥

मरुत्पथः । पुं० आकाशे ॥

मरुत्पुत्रः । पुं० इनुमति ॥ भीमसेने
॥ मरुतः वायोः पुत्रः ॥

मरुत्प्रवः । पुं० कण्ठीरवे । सिंहे ॥

मरुत्प्रलम् । न० घनीपले ॥

मरुत्वान् । पुं० इन्द्रे । शचीपतौ ॥

मरुतोदेवताः सन्त्यस्य । मतुप् ।

भयवृत्तिवत्वम् । तक्षीमत्वर्थवृत्तिभ
त्वाज्जश्वत्वाभावः ॥

मरुत्वतीयम् । न० मरुत्वत्त्वे इविषि ॥

मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवीशु
नासीरमरुत्वदग्नीषोमबास्तोष्पति-
गृह्णगृहमेधाच्छचेति० छ० ॥

मरुत्वत्यम् । न० मरुत्वतीयै० इविषि

॥ मरुत्वान्देवतास्य । द्यावापृथिवी
त्यत्रस्यचकारात्० यत् ॥

मरुत्सखः । पुं० इन्द्रे ॥ अग्नी ॥

मरुदान्दोलः । पुं० धविचे ॥

मरुदिष्टः । पुं० गुग्गुली ॥

मरुद्गणः । पुं० आवहप्रवाहादिवायु
समूहे ॥

मरुद्गजम् । न० वाततूले । यीष्महा

से । बुटियाकोसूत० इ० भा० ॥

मरुद्गवा । स्त्री० ताम्रमूलाक्षुपे । खि

राइ इ० मौ० दे० भा० ॥

मरुसम्भवा

मरुद्रयः । पुं० अश्वे । देवरथे ॥
 मरुद्रुमः । पुं० बिट्खदिरे । अरिमे
 दे ॥
 मरुहत्तम् । न० आकाशे ॥
 मरुहाहः । पुं० धूमे ॥ -ह्यौ ॥
 मरुद्विपः । पुं० उष्ट्रे ॥
 मरुन्माला स्त्री० पृक्कायाम् ॥ मरु-
 द्विर्मल्यते । मलधारणे । घञ् ॥
 मरुप्रियः । पुं० उष्ट्रे ॥ मरुदेशविशेषः
 प्रियोऽस्य ॥
 मरुभूः । स्त्री० दशरथमारवाह-
 इ० प्र० ॥ निर्जलदेशे ॥
 मरुभूरुहः । पुं० करीरवृक्षे ॥
 मरुलः । पुं० कारण्डवपक्षिणि ॥
 मरुला । स्त्री० केरलदेशप्रसिद्धायां
 नद्याम् ॥
 मरुवः । पुं० मरुवके ॥
 मरुवकः । पुं० समीरणे । प्रस्यपुष्पे ।
 फणिकुके मरुवा० इ० भा०-
 प्र० पुष्पे ॥ पिण्डीतके । श्वसने ।
 करहाटके । मदनद्रुमे । मयनफल
 इ० भाषा ॥ मरुवाति । वा० ।
 कृन्शिल्पिसंज्ञयोः ॥ व्याघ्रे ॥ रा
 ह्यौ ॥ खरपत्रे । नागदौना० इ० गौ-
 दे० भा० प्र० क्षुपविशेषे ॥ त्रि०
 भयानके ॥
 मरुसम्भवम् । न० चाणक्यमूलके ॥
 मरुसम्भवा । स्त्री० महेन्द्रवारुण्याम् ॥
 क्षुद्रदुरालभायाम् ॥

मर्कटकः

मरुस्था । स्त्री० क्षुद्रदुरालभायाम् ॥
 मरुकः । पुं० मृगविशेषे ॥ मयूरे ॥
 मर्च्ये ॥ मारयति० म्रियतेवा । मृ-
 ङ्० । मृकण्णभ्यामृकोकणावित्यु-
 कः ॥
 मरुहवा । स्त्री० कार्पास्याम् ॥ यवा-
 से । क्षुद्रखदिरे ॥
 मरोलिः । पुं० मकरे । असिदंष्टके ।
 मगर० इ० भा० प्र० यादसि ॥
 मरोलिकः । पुं० मकरे ॥
 मर्कः । पुं० देहे । शरीरे ॥ वानरे ॥
 वायौ ॥ मर्चति० मर्चयतिवा ।
 मर्चिः सौत्रोधातुरितिवहवः । म-
 र्चशब्दे० चौरादिकवृत्ति० मिदचो
 न्यात्सूत्रेकैयटः । इण्भीकापाश
 ल्यतिमर्चिभ्यः कन् । नचैवंगिलो
 पस्यस्थानिवह्वावात्० कुच्वंनस्यादि
 तिवाच्यम्० पूर्वत्रासिद्धे तदभावा-
 त् ॥
 मर्ककः । पुं० गलिगण्डखगे । ङाङ-
 गिल० इ० गौ० दे० भा० ॥
 मर्कटः । पुं० वानरे । लूतायाम् ।
 ऊर्णनाभे ॥ स्त्रीकरणान्तरं ॥ गलि-
 गण्डे । ङाङगिल० इ० भा० प्र०
 खगे ॥ मर्कति । मर्कः सौत्रोधातु-
 र्यहणे । शकादिभ्योऽटन् ॥ स्यावर
 विषभेदे ॥
 मर्कटकः । पुं० शस्यप्रभेदे ॥ वानरे ॥
 लूतायाम् ॥ मस्यविशेषे ॥ दैत्यवि

मर्त्यः

शेषि ॥ संज्ञायांकन् ॥

मर्कटतिन्दुकः । पुं० कुपीलौ ।

मर्कटपिप्पली । स्त्री० अपामार्गे ॥

मर्कटप्रियः । पुं० चीरवृक्षे ॥

मर्कटवासः । पुं० आशाबन्धे ॥ लू-
तातन्ती । मकडीकाजाल० इ०
भा० ॥

मर्कटशीर्षम् । न० हिङ्गुले ॥

मर्कटाक्षम् । न० ताम्बे ॥ वानरमु-
खे ॥ पुं० क्लिष्टविशेषे ॥ चि०
वानरमुखसदृशमुखविशिष्टे ॥मर्कटी । स्त्री० करञ्जप्रभेदे । मकडाक
रैजुवा० इ० भा० ॥ शूकशिम्व्या
म् ॥ मर्कटीविविधचेष्टाहेतुत्वा-
त् । अजमोदायाम् ॥ अपामार्गे ॥
वानर्याम् ॥ गौरादिस्वान्डीष ॥

मर्कटेन्दुः । पुं० काकतिन्दुके ॥

मर्करः । पुं० भृङ्गराजे ॥

मर्करा । स्त्री० निष्कलायाम् ॥ द-
र्याम् ॥ सुरङ्गायाम् ॥ भारुडे ॥

मर्जूः । पुं० धावके । रजके ॥ पीठ

मर्दु । स्त्री० शुद्धौ । माष्टि ।

मृजुशुद्धौ । मृजेर्गुणसंचल्युः ॥ मा

र्जनवा ॥

मर्त्तः । पुं० मर्त्यलोके ॥ मानुषे ॥

म्रियन्तेऽत्र । मृड्० । हसिमृयि-
ण्णामिदमिलूपधूर्विभ्यस्तन्निर्गत-
न् ।

मर्त्यः । पुं० मनुष्ये ॥ म्रियते ।

मर्म

मृड्० । हसिमृयितितन् । ततः
स्वार्थेयत् । प्राक्प्रवोधात्० सर्वो-
हिमर्त्यः ॥ मध्यलोके ॥ म्रियन्तेऽ
त्रेतिमर्त्यः । हसिमृयिति० मृ-
ड्धातोस्तन्० मर्त्तः । ततो नवसू-
रमर्त्तयविष्टेभ्यः स्वार्थेयत् ॥ मर्त्ते
भवोवा । दिगादेराकृतिगणत्वाद्-
यत् ॥

मर्त्यमुखः । पुं० यज्ञे ॥

मर्त्या । स्त्री० मानुषस्त्रियाम् ॥

मर्त्येन्द्रा । स्त्री० मातरि ॥ अग्निदम
न्याम् ॥ राजमातरि ॥मर्दनम् । न० अहस्यमर्दने । षादम
र्दनादौ । संवाहने ॥ मृदञ्चोदे ।
ल्युट् । कदने ॥ चूर्णने० । चि०
मर्दयितरि ॥ मर्दयति । मृदञ्चोदे०
मृदमर्दनेवा । हेतुमस्मिजन्तात्कर्त्त-
रिल्युट् । बहुलमन्यत्रापीतियुञ्जा ॥मर्दलः । पुं० वाद्यप्रभेदे ॥ मर्दली
मादल इति० नेपालेख्यातो० मृद-
ङ्गसजातीयः ॥ मर्दमुपमर्दलाति० ।
ला० । आतड्गतिकः ॥

मर्दितः । चि० चूर्णिते ॥ यन्धिते ॥

मर्दिता । चि० मर्दिनि ॥

मर्दी । चि० मर्दितरि ॥

मर्मकीलः । पुं० भर्त्तरि ॥

मर्मज्ञः । चि० मर्मविद्दि । तत्त्व-
ज्ञे ॥

मर्म । न० स्वरूपे । तत्त्वे ॥ यथा ।

मर्मर :

मृगयानविगीयतेनृपैरपिधर्मागम-
मर्मपारगैः । स्मरसुन्दरांयद-
स्यजस्तबधर्मः सदयोदयोज्ज्वलाः॥
सन्धिस्थाने ॥ जीवस्थाने ॥ परचे-
चेगांवरन्तीनवाचक्षीतकस्यचित् ।
नसंवसेत्सूतकेचनकं वैमर्मणिस्पृ-
शेत् ॥ अरुषि ॥

मर्मरः । पुं० वस्त्रविशेषे ॥ शुष्कप-
र्यध्वनी ॥ वस्त्रपर्णानांस्वनिते ।
मर्मरमरडमरड् । इतिचभाषा ॥
मर्मराति । रा० कः ॥ अनुकरण-
शब्दोवा ॥

मर्मरी । स्त्री० पीतदारुणि ॥

मर्मरीकः । त्रि० दौनजने ॥ म्रियते ।
मृड्० । पर्णरीकादिच्चादीकन्० धा-
तोर्द्विच्वंरुक्वाभ्यासस्य ॥

मर्मवित् । पुं० मर्मज्ञे । कार्पटि-
के ॥

मर्मवेदी । पुं० मर्मविदि ॥

मर्मस्पृक् । त्रि० मर्मपीडके । अरु-
न्मुदे ॥ मर्मस्पृशति । स्पृशउपता-
पे । स्पृशोऽनुदकइति० क्तिन् ॥
मर्मावित्०ट् । त्रि० सन्धिस्थानवेधक-
र्त्तारि ॥ मर्मज्ञे ॥ मर्माणिविध्य-
ति । व्यधताडने । क्तिप् । ग्रहिज्ये-
तिसम्प्रसारणम् । नहिद्वतीतिदी-
र्घः ॥

मर्मिकः । त्रि० मर्मज्ञे ॥

मर्मुरः । पुं० तुषानले ॥

मल :

मर्यः । पुं० मरणधर्माणि । मनु-
ष्ये ॥

मर्या । अ० सीमायाम् ॥

मर्यादा । स्त्री० सीमनि । अवधौ ।
तेनविनेत्यर्थे ॥ स्थितौ । धारणा-
याम् । सत्पथस्थितौ ॥ अनुसृष्टघनी-
यायांब्यवस्थायाम् ॥ स्थित्वनतिक्र-
मे ॥ कुलभूमौ ॥ मर्येतिसीमार्थेऽ-
व्ययम् । तत्रदीयते । डुदाञ्० ।
आतश्चोपसर्गवृत्त्यङ् ॥

मर्षः । पुं० क्षान्तौ ॥ मर्षणम् । मृ-
षतितिच्चायाम् ॥ घञ् ॥

मर्षणम् । न० अपराधिसत्त्वपिकोपा-
नाविष्करणे । क्षमायाम् । मृष०
भावेत्युट् ॥

मर्षितः । त्रि० क्षान्तियुक्ते ॥ मृषेः
कर्त्तरिक्तः । भावेक्तेक्तीवम् ॥
मर्षितवान् । त्रि० क्षान्ते ॥ मृषेः
कर्त्तरिक्तवतुः ॥

मर्षी । त्रि० क्षमाशौले ।

मलः । पुं० न० पापे । क्विप्प्रिये ॥
विशि । विष्टायाम् । यथा । मला-
यत्तं बलं पुंसांशुक्रायत्तन्तुजीवनम् ।
तस्माद्यत्ने नंतरक्षेत्यस्मिन्मोमलरे-
तसोद्वति ॥ किट्टे । मगडूरादौ ॥
खेदादौ ॥ वसाशुक्रममृड्मञ्जामृ-
चंविट्कर्णविग्नखाः । येष्वाशुदृ-
षिकास्व दोहादशैतेनृगांमलाः ॥
वातादिषु । यथा । शरीरदूषणादौ

मल :

षामलिनीकरणान्मला : । धारणा
 हातवस्त्रेषु वातपित्तकफास्त्रयः ॥
 सर्वेषामेवरोगाणांनिदानं कुपिता-
 मला : । तत्प्रकोपस्यनुप्रोक्तं विवि-
 धाहितसेवनम् । हरेहसन्तेश्चेप्याणं
 पित्तं शरदिनिर्हरेत् वर्षासुशमये
 हायंप्राग्विकारसमुच्छ्रयात् ॥ अत्र-
 विशिष्यमाहमाधवः कफपित्तानि
 लाः पूर्वमध्यान्तेषु व्यवस्थिताः ।
 देहाहोरात्रिवयसांसन्धिष्वपिकफा
 निलाविति ॥ अस्यार्थः । कफपि-
 त्तानिलाः देहाहोरात्रिवयसांपूर्व
 मध्यान्तेषु यथासंख्यं व्यवस्थिताः ।
 देहस्य पूर्वभागेशिरश्चरभ्यवक्षीन्ते-
 कफो व्यवस्थितः । मध्येचामाशय-
 मारभ्यनाभ्यन्ते पित्तं व्यवस्थितम् ।
 अन्तेनाभ्यधोभागेवायुर्व्यवस्थितः
 । शिरोमूलत्वात् देहस्यैवपूर्वादिक
 लपना । अङ्गस्त्रिधाविभक्तस्यपूर्व-
 भागेकफोमध्येपित्तमन्तेवायुः ।
 एवंरात्रेरपिवयसोपिपूर्वभागेवाल्या
 वस्थायांश्चेप्यामध्येतरुणावस्थायां-
 पित्तमन्तेवृद्धावस्थायांवायुः ।
 सन्धिष्विति । देहाहोरात्रिवयसा-
 सन्धिव । तत्रदेहस्यपूर्वभागमध्य-
 भागयोः सन्धौकफोव्यवस्थितः म-
 ध्यभागान्त्यभागयोः सन्धौपक्वाश-
 याख्योवायुः एतच्चयथासङ्ख्यमि-
 त्यतोलभ्यते । अहः सन्धौरात्या-

मलमास :

साकमहः सन्धिः प्रातः संज्ञक-
 स्तस्मिन्कफः । अङ्गासाकरात्रेः
 सन्धिः सायंतस्मिन्वातः । वयः
 सन्धौवाल्क्यतारुण्ययोः सन्धौश्लेष्मा
 तारुण्यवृद्धत्वयोः सन्धौवायुरिति
 । मृज्यतेऽसौ । मृजुशुद्धौ । मृजेष्टि
 लोपश्चेतिकलः ॥ मलयति । मल
 तत्कृतौ । अदन्तः । मलतेषा ।
 मलधारणे । पचाद्यष्ट् । कर्पूरे ॥
 चि० कृपणे । कदर्ये ॥
 मलघ्नः । पुं० शाक्यलीकन्दे ॥ त्रि०
 मलनाशके ॥
 मलघ्नी । स्त्री० नागदमन्याम् ॥
 मलजम् । न० पूये ॥ त्रि० मलोद्भवे ॥
 मलदूषितः । चि० मलिने ॥ मलेनट्ट
 षितः । कर्तृकरणेद्वतिसमासः ॥
 मलद्रावी । पुं० जयपाले ॥
 मलधीः । पुं० कामिनि ॥
 मलनः । पुं० पटवासे । अंशुकालये
 ॥ न० मर्हने । पीडना० मलना०
 इ० भा० ॥
 मलपूः । स्त्री० काकोदुम्बरिकाया-
 म् ॥ मलयूस्तम्भकृतत्तित्तःशीतला
 तुवराजयेत् । कफपित्तत्रणशित्तकु
 ष्टपाण्डुर्शकामलाः ॥ मलात्पापा
 त् । पुनाति । पूञ्प्रवने । क्लिप् ॥
 मलभुक् । पुं० काके ॥
 मलभेदिनी । स्त्री० कटुकायाम् ॥
 मलमासः । पुं० अधिमासे । मलि

मलय :

म्लुचे ॥ यस्मिन् मासेन सङ्क्रान्तिः
सङ्क्रान्तिद्वयमेव ॥ गन्तमासः
सर्विज्ञो यो मासस्त्रिंशत्तमो भवेत् ॥
गर्गस्तु । अमावास्याद्वयं यत्र रवि-
सङ्क्रान्तिवर्जितम् । मलमासः
सर्विज्ञो यो मासः शुद्धाख्य उत्तरः ॥
तथा च ब्रह्मसिद्धान्ते । चान्द्रो मासो-
द्धसङ्क्रान्तो मलमासः प्रकीर्त्ति-
तः ॥ सत्यव्रतस्तु । राशिद्वयं यत्र
मासे सङ्क्रमेत् दिवाकरः । नाधि-
मासो भवेदेव मलमासस्तु केवलम् ॥
एकमासद्वितयं यदि स्यात्तर्षेऽधि-
कं तत्र परोऽधिमासः । त्रयोदशन्तु
शुक्तिराह मासं चतुर्दशं कापिनचा-
स्तिदृष्टम् ॥ अयं मासश्चान्द्रएव न-
सौरः । अस्ति त्रयोदशो मासः स च-
शुच्यानि गद्यते । असौ चान्द्रो न सौ-
रः स्यान्नास्ति सौरत्रयोदशः ॥

मलमासत्त्वम् । न० रविसङ्क्रान्त्य
भावविशिष्टचान्द्रमासत्त्वे ।

मलयः । पुं० ऋष्यमूकप्रदेशान्तरे
स्य नाम्ना प्रसिद्धेऽद्विविशेषे । आषा-
ढे । दक्षिणाचले । चन्द्रनाट्री ॥
कृतमालाताम्रपथी प्रमुखामलयो-
द्भवाः ॥ शैलाङ्गे ॥ देशविशेषे ।
मलैवार० द्र० भा० ॥ आरामे । न-
न्दनवने ॥ अष्टादशोपह्यौ पान्तर्ग-
तद्वीपविशेषे ॥ मलते । मलधार-
णे । वलिमलितनिभ्यः कथन् ॥

मलाका

ऋषभदेवस्य पञ्चमपुत्रे ॥

मलयगन्धिनी । स्त्री० उमायाः सखी
विशेषे ॥

मलयजः । पुं० राहुपुत्रे ॥ पुं० न०-
चन्द्रने ॥ मलयैकातः । सप्तम्यांज
नेडः ॥

मलया । स्त्री० त्रिवृतायामोषधी ॥

मलयाचलः । पुं० सद्याद्रिसमीप-
स्थे० शैलविशेषे । दक्षिणाचले ॥
सतानिसेव्योद्दिमवान् भोगिनां म-
लयाचलः ॥

मलयानिलः । पुं० वासन्ते । वसन्त
कालिकवायौ ॥

मलयालः । पुं० देशविशेषे ॥ यथा ।
सुराम्बिकासमारभ्य मलयाद्यन्तर्ग-
शिवे । मलयालाभिधोदेशो मन्वसि
द्विप्रदर्शकः ॥

मलयूः । स्त्री० मलखाम् । काकोदु-
म्बरिकायाम् ॥ मलयवति । युजु-
गुप्तायाम् । क्विप् । बाहुलका-
होर्षः ॥ यहा । मलते । मलधा-
रणे । बाहुलकादयूः ॥

मलयोद्भवम् । न० चन्द्रने ॥

मलयवर्त्म । न० गुदे ॥

मलत्रिलासिनी । स्त्री० शङ्खपुष्पा-
म् ॥

मलहन्ता । पुं० शाल्मलीकन्दे ॥

मला । स्त्री० भूम्यामलक्याम् ॥

मलाका । स्त्री० दृष्याम् ॥ कामिन्या

मलिनमुखः

म् । इक्षिन्याम् ॥

मलापकषणम् । न० पापमोचने ॥
मलस्यदूरीकरणे ॥

मलापहा । स्त्री० नदीविशेषे ॥ यथा ।
मलापहाभीमरथीचघट्टगायथाचक्र
ष्यावलसाम्यगागुथैः । मलापहा
घट्टगयोस्तथापिपथ्यंलघुस्वादुतरं-
सुकान्तिदम् ॥

मलावहम् । न० मलिनोकरणे । पा
पविशेषे ॥ यथा । कृमिक्रीटपयोह
स्थानद्यानुगतभोजनम् । फलैः
कुसुमस्येयमर्धैर्बन्धुमलावहम् ॥

मलारिः । पुं० सर्वद्वारे । सावन०
इ० भा० ॥

मलिनम् । न० दोषे ॥ टङ्गणे ।
घोषे ॥ त्रि० मलयुक्तेवस्तुनि ।
मलीमस्रे । कश्चरे । मलदूषिते ॥
यथा । यथाभवतिबालानांगगनं
मलिनंमलैः । तथाभवत्यबुद्धाना
मात्मापिमलिनोमलैरिति । मलैः
केशकर्मफलैरात्मा । अन्यत्रम
लैर्घनरजोभूमादिभिराकाशदृश्य
थैः ॥ निश्चयेनैमित्तिकक्रियाव्या
गिनि ॥ कृष्णे । दूषिते ॥ मलो
स्यास्ति । ज्योत्स्नातमिस्रेतिसाधुः
॥ बहा । मलते । मल० । बहु
लमन्यवापीतो न च् ॥

मलिनमुखः । पुं० अम्बु ॥ गोला
कुली । मृगी ॥ प्रीते ॥ त्रि० मूरे

मलिष्ठा

। खले ॥

मलिनात्मा । पुं० कृष्णदेहे ॥ दुष्ट
चित्ते ॥ नपरिचयोमलिनात्मनां
प्रधानम् ॥

मलिनाम्बु । न० मस्याम् ॥

मलिनास्यः । त्रि० खले ॥

मलिनिमा । पुं० कृष्णत्वे ॥ मलिन
त्वे ॥ मलिनस्यभावः । इमनि
च् ॥

मलिनो । स्त्री० रजस्रस्रवायांनार्या
म् । अतुमत्याम् ॥ मलोऽप्यस्याः
। अतद्वनिठनी ।

मलिनोकरणम् । न० मलावहे ॥

मलिम्बुचः । पुं० मलमासे ॥ यथा
। तमतिक्रम्यतुरवियंदागच्छेत्
कथञ्चन । पादोमलिम्बुचोच्चेयो
द्वितीयः प्रकृतः स्मृतः ॥ यदा
दर्शान्तमासमतिक्रम्यतत्पूर्वमासा
न्त्यक्षगच्छेत्तुराशिस्यः सन्सूर्योऽ
तिवाद्यगच्छेत् मासान्तरे राश्यन्त
रसंयोगंगच्छेत् । तदापादोऽति
क्रान्तमासोमलिम्बुचोच्चेयः । मलो
सन्सूचति । गच्छतीति । मलि
म्बुचः । द्वितीयस्तुप्रकृतः शुभः
कर्माहत्वात् ॥ चौरैः ॥ ज्वलने
॥ बाते ॥ मस्यते । मल० ।
इच् । मलिधृतंस्त्रोचति । म्बुच
त्वे । मूलविभुषादित्वात्कः ॥
मलिष्ठा । स्त्री० अतुमज्जांनार्याम् ॥

मल्लतूर्यम्

मल्लोमसः । पुं० पुष्पकासीसे ॥ लौ
हे ॥ मल्लिने ॥ मलोऽभ्यास्ति ।
ज्योत्स्नातमिस्रै तिसाधुः ॥

मल्लूकः । पुं० कृमिविशेषे ॥

मल्लुः । पुं० पात्रे ॥ कपोले ॥ म
त्स्यभेदे ॥ वलीयसि ॥ भल्ले ।
निष्क्रीषी । बाहुयोधिनि० मल्ले
तिनाम्नाप्रसिद्धे ॥ अयञ्चब्राह्म्यात्
क्षत्रियात्सवर्णायांजातः । यथा
इमनुः । भल्लोमल्लश्चराजन्याद्ब्राह्म्या
द्विष्कृविरेवच । नटश्चकरणश्चैव
खसोद्रविडएवच ॥ इति ॥ देशवि
शेषे ॥ यथा । दशार्णानवराष्ट्रम
ल्लाः शाल्लाः युगन्धराः । इति
। विराटपर्वणि १ अध्यायः ॥ वर्ण
सङ्करजातिविशेषे । माल्ला० इ०
गौ० दे० भा० प्रसिद्धे ॥ अयञ्च
० खेटात्तीव्रकन्यायांजातः ।
इ० ब्र० वै० पु० ॥ तन्त्रवाय्यांकु
न्दकाराज्जातः । इ० प० पु० ॥
नियुद्धकुशलोमल्ल स्तद्वृत्तिस्तपरा
यणः ॥

मल्लकः । पुं० दन्ते ॥ पुं० स्त्री० द
पाधारे ॥ कौशिकायाम् । नारिके
लफलनिर्मितेषुके । नरली० इ०
भा० ॥ मल्लते । मल्लधारणे । गव्
ल् ॥

मल्लतूर्यम् । न० वाद्यविशेषे । महा-
स्वने ॥

मल्लिका

मल्लनागः । पुं० अश्वमातङ्गे ॥ बाह्या
यनमुनी ॥ कामशास्त्रविशेषे ॥ ले
खहारे ॥

मल्लभूः । स्त्री० मल्लभूमौ ॥

मल्लभूमिः । स्त्री० रङ्गभूमौ । अक्षवाट
। अखाडा० इ० भा० ॥ देशविशे
षे ॥

मल्लयात्रा । स्त्री० माल्लव्याम् । मल्ला
नांयुद्धार्यप्रयागे ॥

मल्लयुद्धम् । न० नियुद्धे । बाहुयुद्धे ।
मल्लानांसङ्ग्रामे ॥

मल्ला । स्त्री० नार्याम् ॥ पञ्चवल्क्याम्
॥ मल्लिकायाम् ॥

मल्लारः । पुं० षष्ठारागाणांमध्येद्विती
यरागे ॥ मेघमल्लाररागस्यगानंवर्या
मुसर्वदा ॥

मल्लारी । स्त्री० वसन्तरागस्यरागिण्या
म् ॥ यथा । आन्दोलिताचदेशाख्या
लोलाप्रथममञ्जरी । मल्लारीचतिरा
गिण्योवसन्तसदानुगाः ॥ मेघरा
गस्यरागिण्याम् ।

मल्लिः । पुं० वृत्तार्हद्विशेषे ॥ स्त्री०
मल्लिकायाम् ॥ मल्लते । मल्ल० ।
सर्वधातुभ्यङ् ॥

मल्लिकः । पुं० मल्लिनचक्षुचरणयु
क्तहंसविशेषे । किञ्चिद्धुस्त्रवर्णेश्च
क्षुचरणैरुपलक्षितहंसप्रभेदे ॥ मल्ल
ते । मल्ल० । इन् । स्वार्थेकः ॥

मल्लिका । स्त्री० तणशून्ये । भूपद्याम् ।

मल्लिकाघ्नः

। शतभौरी । वेल्लि० वेल्ला० वेल्ली०
 इ० प्र० पुष्पवृक्षे ॥ मल्लतेगन्धं०
 मल्लतेषा । मल्ल० । सर्वधातुभ्यङ्गन्
 । बाङ्गीष् । स्तार्थिकन् । इस्त्रः ।
 टाप् । मल्लिकोष्णालघुहंष्याति
 न्नाचकटुकाहरत् । वातपित्तासृष्ट
 ग्व्याधिकुष्ठासुचिविषत्रणान् । मी
 नविशेषे । मृत्पात्रविशेषे । पान
 पात्रे । सवेय्यान्तर्गतवृक्षविशेषे ।
 यथा । अशेषगुणाधिकशोभनशोभन
 सौरभयुद्धविशुद्धयगते० विधिद्विवि
 धेद्विविवेकनिधेदिपुरोजगणानिह
 सप्तलगौसुमते । विशोभयशोभिरु
 पेतितधेतिधनिर्मितमल्लिकयैशर-
 ते० निधेदिनिधेदिमुदङ्गदयेसदये
 यशप्रन्तधराधिपते । वर्णवृत्तान्तरे ॥
 यथा । हारशङ्ककत्रयेणमण्डिताष्ट
 वर्णकेन । वर्णिताकुतूहलेनमल्लिके
 पिङ्गलेन ॥ यथा । वेदवेदिबालखि
 ल्यनारदादिसंस्तुताय । अस्तुमेन
 तिः सदैवतुभ्यमम्बुजप्रियाय ॥ भू
 पदीपुष्पे ॥ मल्लिकायाः पुष्पम् ।
 पुष्पमूलेषु बहुलमिति० अनुदात्ता
 देरजोऽणसुप् । लुपियुक्तिवत् ।
 वर्णपात्रे ॥ इ० घ० माला ॥
 मल्लिकाघ्नः । पुं० क्लिष्टिहृन्मवर्णेषु च
 रयैरुपलक्षितेहंसविशेषे ॥ शुक्लव
 र्णवेष्टितचक्षुर्द्वययुक्ताश्वे ॥ मल्लिका
 कारमन्त्रियस्यशुक्लापाङ्गत्वात् । ५

मशकः

हुत्रीहीसकथ्यच्चोरितिषच् ।
 मल्लिकाघ्नः । पुं० मल्लिकाद्याभिधि
 हंसे ॥
 मल्लिकाघ्न्या । स्त्री० मोहन्याम् । त्रि
 पुरमालोतिगौडदेशप्रसिद्धेपुष्पे ।
 मल्लिकागन्धम् । न० मल्लिकागुरुणि ।
 मल्लिकापुष्पः । पुं० कुटजवृक्षे ॥ कश्च
 षवृक्षे । कुरुणालिवु० इ० गौ०
 दे० भा० । खनाकाप्रसिद्धेपुष्पवृ
 क्षे ॥
 मल्लिगन्धि । न० मल्लिकागुरुणि ॥ म
 ल्लिकापुष्पस्यैवगन्धोयस्य । उपमा
 नाश्चेति० इत् ॥
 मल्लिपत्रम् । न० कृष्णाके ॥
 मल्लो । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥
 मल्लोकरः । त्रि० शीरे ॥
 मल्लुः । पुं० भालूके ॥
 मल्लितः । त्रि० बह्वे ॥
 मशकः । पुं० कीटविशेषे । बच्चतु
 गडे । सूच्याश्च । रात्रिजागरदे ।
 मच्छर० इतिभाषा । तन्नाशकधू
 पोयथा । त्रिफलार्जुनपुष्पाणिभक्षा
 तकशिरीषकम् । ज्ञात्वासर्जरस
 श्यैवविच्छिद्यैवगुग्गुलुः । एतेर्धूपै
 र्मल्लिकायांमशकानांविनाशनम् ॥
 चन्द्ररोगविशेषे । मश्या० इ० भा०
 प्रसिद्धे । यथा । अवेदनंस्थिरं चेष
 चक्षुगात्रेप्रदृश्यते । भाषवत्कण्ठसु
 क्षतंमलिनंमशकंदिशित् ॥ स्थिर

मसी

म् • अचलम् ॥ अश्वचिकित्सायथा
। अर्मकीलंजतुमर्शिनः शकंस्तिलका
लकान् । उत्कृत्यशस्त्रेणदृष्टेत्त्रा
राग्निभ्यामशेषतः ॥ अपिच । ल
शुनानान्तुवूर्णां लघुर्षीमशकनाशनः
॥ इति ॥

मशकी । पुं • उदुम्बरवृक्षे ॥
मशहरी । स्त्री • चतुष्क्याम् । शयन
तिरस्करिण्याम् ॥

मशुनः । पुं • कुकुरे ॥
मसनम् । न • सोमराजीवृक्षे ॥
मसरा । स्त्री • मसूरे ॥

मसारः ।) पुं • इन्द्रनील
मसारकः ।) पुं • मणौ ॥

मसिः । स्त्री • लिपिप्रयोजनायाम् ।
पत्राञ्जने । मस्याम् ॥ मस्यति ।
मसोपरिणामे । इन् ॥ शिफालिका
वृन्ते ॥

मसिकूपी ।) स्त्री • मस्या-
मसिधानम् ।) न • धा-
मसीधाना ।) स्त्री • रे ।

मसिकूपिण्यायाम्

मसिनम् । न • सपिंडके ॥
मसिपण्यः । पुं • लेखके ॥
मसिप्रसूः । स्त्री • मस्याधारे ॥ मस्याः
प्रसूः ॥ खिखन्याम् ॥

मसिमणिः । पुं • मस्याधारे ॥
मसिवहनम् । न • रसगन्धे ॥
मसी । स्त्री • मेढायाम् । लिपिसाधन

मसूरविदला

विशेषे । कालो • इ • गौ • भा • ।
स्याही • इ • भाषा • ॥ शिफालिका
वृन्ते । मस्यति । मसी • । पचाद्यच्
। गौरादित्त्वान् ङीप् ॥

मसीजलम् । न • मस्याम् ॥
मसीधानम् । न • मस्याधारे ॥
मसीधानी । स्त्री • मस्याधारे ॥
मसीना । स्त्री • खनाम्नास्यातेधान्ये ।
उमायाम् ॥

मसीशः । पुं • कायस्थे ॥ मस्यार्द्ध
शः ॥

मसुरः । पुं • मसूरे । मङ्गल्यके ॥ म
स्यति • मस्यतेवा । मसी • । मसे
स्येत्त्वरन् ॥ उपधाने ॥ मसुरा
। स्त्री • वैश्यायाम् । व्रीहिप्रभे दे
। टाप् ॥

मसुरी । स्त्री • पापरोगे । मसूर्याम् ॥
मसूरः । पुं • व्रीहिप्रभे दे । मङ्गल्य-
के । मसूरोमधुरः पाकिसङ्ग्राही
शीतलोत्पद्युः । कफपित्तास्रजिद्रू

क्षोवातक्षोज्वरनाशनः ॥ मस्यति •
मस्यतेवा । मसी • । मसेरुरन्निति
पाञ्चमिकजरन् । उपधाने ॥

मसूरकः । पुं • उपवर्हविशेषे । चातु
रे । चक्रगण्डौ । गोक्षसिर्हा
ना • इ • भा • ॥ मसूरे । स्वार्थे
ङः ॥

मसूरविदला । स्त्री • कृष्णाचिह्नताया
म् ॥ मसूरविदलमस्याः ॥

मस्करी

मसूरा । स्त्री० मसूर० इ० प्रसिद्धे ब्री
हिभेदे । मङ्गल्यके ॥ वेश्यायाम् ॥
टाप् ॥

मसूरिका । स्त्री० कुट्टन्याम् ॥ मङ्गल्य
के ॥ मसूरीरोगे । शीतलाख्यरोगे ॥
मसूराकृतिसंस्थानाः पिंडकाः स्युर्म
सूरिकाः ॥ अतौसारै ॥ मशहर्षा
म् ॥ यथोक्तं पाद्मे क्रियायोगसारे ।
दंशांश्चमशकांश्चैववर्षाकालेनिवार
येत् । मसूरिकाभिः प्रावृत्त्यमच्च
शायिनमुच्यतमिति ॥

मसूरी । स्त्री० पापरोगे । रक्तवद्व्याम्
। शीतलाख्यरोगे ॥ चिह्नति ॥ रक्त
चिह्नति ॥

मसृषः । पुं० सोमे ॥ चि० अककंशे
। अकठिने स्निग्धे ॥ मस्यति ।
मसी० बाहुलकात् ० ऋणः ॥ यद्वा
। समऋणोति । ऋणुगती ॥ इगु
पधितिकः । पृषोदरादिः ॥

मसृषा । स्त्री० उमायाम् । अतस्थान् ॥
मस्करः । पुं० वेषी । वंशे ॥ मस्क-
तेऽनेनवा । मस्कगतौ । बाहुलका
दरः ॥ यद्वा । मङ्गते। मक्किमण्डने ।
अरः । आगमशास्त्रस्यानिच्यत्वा-
न्ननुम् । मस्करमस्करिणीवेषुपरि-
व्राजकयोरितिसुट् ॥ रन्ध्रंशे ॥
मस्करी । पुं० परिव्राजके । भिचौ ।
संन्यासिनि ॥ मस्कनम् । मस्कग
तौ । बाहुलकादरः । मस्करीज्ञानं

मस्तु

गतिर्वाऽस्यास्ति । मस्करमस्करि-
णावितीनिः ॥ यद्वा । मस्करोवे-
णुरस्यास्ति । इनिः ॥ यद्वा । मा
कर्तुं कर्मनिषेद्गुशीलमस्य । मस्क-
रमस्करिणावितिसाधुः ॥ यद्वा ।
मकुरइवशुद्धमन्तः करणमस्यास्ति-
। प्राग्बन्निपातः ॥ यद्वा । मङ्गते ।
मक्कि० । बाहुलकादरः । आगम
शास्त्रस्यानिच्यत्वान्ननुम् ॥ मकरो-
निधिभे दोषाऽस्यास्ति । पूर्वबन्निपा
तः । चन्द्रे ॥

मस्तम् । न० मस्तके ॥ मस्यतेस्म । म
सी० । क्तः ॥

मस्तकः । पुं० न० उत्तमाङ्गे । शिर-
सि । मूर्धनि । स्वार्थेकन् ॥

मस्तकस्नेहः । पुं० शिरोमज्जनि ॥

मस्तकाख्यः । पुं० शिखरे । वृक्षशि-
रसि ॥ मस्तकमित्थ्याख्यायस्य ॥

मस्तदारु । न० देवदारुणि ॥

मस्तमूलकम् । न० शिरोधौ ॥

मस्तिष्कम् । न० गोर्धे । मस्तकस्थघ्न-
ताकारस्नेहे ॥ मस्यते० मसनंवा० ।

मसी० । क्तिन् । मस्तिं मस्कते ।

मस्कगतौ । पचादाच् । पृषोदरादिः ॥

मस्तु । न० दधिभवमण्डे । दधिजले
। तोड० इ० भाषा ॥ दधुस्तु परि
योभागोवनः स्नेहसमन्वितः । स
लोकेसरवृक्ष्युक्तोद्धोमण्डस्तुमस्ति
ति ॥ मस्तुक्तमहरं वल्यं लघुभुक्ता-

महान्

भिलाषकृत् । स्त्रीतोविशोधनं ह्ला
दिकफट्टणानिलापम् । अठ्यं-
प्रीणनं शीघ्रं भिन्नचित्तमलसङ्ग्रहम् ।
अपिच । उष्णाऽम्नं रुचिपित्तदंश्रम
हरं वल्यं कषायं सरं भुक्तिच्छन्दकरं
षोडशगदग्रीहार्थं सांनं शनम् । स्त्री
तः शुद्धिकरं कफानिलहरं विष्टम्भ-
शूलापहम्षाण्ड, श्वासविकारगुल्म
शमनं मस्तुप्रशस्तं लघु ॥ मस्यते ।
मसी० । सितमौतितुन् ॥

मस्तुलुङ्गः । पुं० मस्तकस्य घृताकार
स्त्रिंशे । मस्तिष्के ॥

मस्तुलुङ्गकः । पुं० मस्तिष्के ॥

महः । पुं० उत्सवे ॥ तेजसि ॥ महि
षे ॥ महनम् । महपूजायाम् । घ-
ञ् । संज्ञापूर्वकत्वाद्दृष्टाभावः ।
घोषा ॥ यद्वा । महति । अच् ।
यञ्जे ॥

महकः । पुं० बहुलामोदे । महक०
इ० भा० ॥

महत् । न० राज्ये ॥

महान् । पुं० ज्ञानक्रियाशक्तिमतिम
हत्तत्त्वे । बुद्धितत्त्वे । अध्ववसाय
लक्षण्ये ॥ यथा । सविकारात्प्रधा
नात्तु महत्तत्त्वं प्रजायते । महानि-
तियतः स्यात्तिलीकानां जायते स
दा ॥ सर्वकार्यापेक्षयाऽधिकत्वात्
कारणे० हिरण्यगर्भे । प्रथमजे ॥
दुर्गायाम् । महान्वाप्यस्थितासर्वं

महतत्त्वम्

महान्वाप्रकृतिर्मतेति देवीपुराणा-
त् ॥ उष्ट्रे ॥ नवधाभक्तियुक्तश्रीकृ-
ष्णभक्ति० शिवशेषधर्मादौ ॥ त्रि०
वृद्धे । विशङ्कटे । वृहति । विशा-
ले । बद्धे । विपुले ॥ उत्कटे ॥ अ
तिप्रमाथे । अप्रमेये । आपातमधु
रसांसारिकमुखनिस्पृहे ॥ यथा ।
महत्स्ये वांछारमाहुर्विमुक्तेस्तमोहा
रंथोषितांसङ्घिसङ्घम् । महान्बस्ते
समचित्ताः प्रशान्ताविमन्यवः सु
हृदः साधनीये ॥ महति । मह०
। वत्तमानेपुत्रहृहन्महदितिनिपा-
तितः । मह्यतेवा । महच्छब्दप्रयो
गनिषेधोयथा । बद्ध् स्वितैलेतथामां
सेवैद्ये ज्योतिषिके द्विजे । यात्रायां प
थिनिन्द्रायां महच्छब्दो न दीयते ॥ इ
ति ॥ देगादिपरिच्छेदशून्ये सर्वग
तेपरमात्मनि ॥

महती । स्त्री० नारदस्य बलक्याम् ॥
शततन्त्रीव्रीणामहतीति० स्वामी ॥

त्रितायाम् । वृहत्प्रमाणायाम्
॥ वृहत्याम् ॥ वार्त्ताक्याम् ॥ म-

ह्यते । मह० । वत्तमानेपृथदिति
साधुः । गौरादिः ॥

महतीद्वाद्गौ । स्त्री० शक्यद्वाद्दृश्याम्
। वामनद्वाद्दृश्याम् ॥

महत्तत्त्वम् । न० चतुर्विंशतितत्त्वान्त
र्गतद्वितीयतत्त्वे । प्रकृतेरुत्पन्नेसभ
ष्टिमुष्टिस्वरूपे ॥ तत्पर्यायाद्योक्ताम

महत्तमम्

हाभारते । यथा । महानात्मा मति
विष्णुर्जिष्णुः शम्भुश्चौर्यवान् ।
बुद्धिः प्रज्ञोपलब्धिश्च तथाख्याति
धृतिः स्मृतिः ॥ पर्यायवाचकैः श
ब्दैर्महानात्मा विभाव्यते ॥

महत्तरः । पुं० शूद्रविशेषे । यामकू
टे । महता० इ० भा० ॥ इ० चि०
काण्डशेषः ॥

महत्सुक्यम् । न० षष्ठीसहस्राख्य
शस्त्रे ॥

महत्त्वम् । न० महतोभावे । यथा ।
महत्त्वषड्विधे हेतुरिन्द्रियकरणमतम्
। इ० भा० प० । महत्त्वषड्विधइ
ति । द्रव्यप्रत्यक्षमहत्त्वं समवायसम
बन्धनकारणम् । द्रव्यसमवेतानां
गुणकर्मसामान्यानां प्रत्यक्षे । स्वाश्र
यसमवेतसमवायसम्बन्धनकारणम्
। इ० सिद्धान्तमुक्तावली ॥ स्वाध्यस्त
सर्वसम्बन्धित्वे ॥ श्रेष्ठतायाम् ॥

महत्पुष्पा । स्त्री० हस्तिघोषायाम् ॥

महद्ब्रह्म । न० अव्याकृते० प्रकृतौ०

त्रिगुणात्मिकायां मायायाम् । स-
र्वकार्यपिप्शयाधिकत्वात्कारणमह
त्त्वं सर्वकार्याणां षड्विधेतुत्वरूपात्०
बृहणत्वाद्वा० ब्रह्मणत्वाद्वा० ब्रह्मच
भषस्यव्याकृतम् ॥ महत्तद्ब्रह्मचे
तिविग्रहः ॥

महत्तमम् । न० परमात्मनि ॥ महत्

ब्रह्मविद्योत्कर्षणवर्तमानत्वात्० भू

महत्त्विकः

तंपरमार्थसत्यम् । महत्तत्तत्तत्तत् ॥

महनीयः । पि० पूजनीये ।

महर्घ्यता । स्त्री० अधिकन्यूनत्वे ॥

महर्षिः । स्त्री० समृद्धौ । ऋषेराधि
क्ये ॥

महर्लीकः । पुं० भूरादिसप्तलोकान्त
गंतचतुर्थलोके । चतुर्मुखदिनस्या
न्तेन गदेतश्चराचरम् । तदादिदृष्ट्य
ते सर्वेषु लोकेषु भूर्भुवादिभ्यः ॥ जन
म्ययान्तितापार्तामहर्लीकनिवासि
नः ॥ चतुर्थेतुमहर्लीकेतिष्ठन्ते कल्प
वासिनः ॥ अपिच । महोदिकोटि
र्यथास्ति मरीच्यादिमुनिव्रजः ॥ भू-
पृष्ठादिकोव्युच्छायो मरीच्यादिमुनि
वृन्दस्थानमहर्लीकउत्तर्यः ॥

महर्षभौ । स्त्री० कपिकण्ठ्याम् ॥

महर्षिः । पुं० व्यासादिषु ॥ भृग्वा
दिसप्तसु ॥ वेदतदर्थद्रष्टृषु० सर्वज्ञे
षु० विद्यासम्प्रदायप्रवर्तकेषु ॥ भृ
गुं मरीचिमचिञ्चपुलस्त्यपुलहं क्रतु
म् । वसिष्ठश्च महातेजाः सोमबन्
मनसासुतान् ॥ सप्तब्रह्माण्डव्येति
पुराणे निश्चयवृत्ताः ॥ महर्ष्यासौ०
ऋषिश्च । कृतज्ञस्य वेदस्य दर्शनात् ।
। अन्ये तु वेदैकदेशदर्शनादेषयः ॥

महत्त्विकः । पुं० अन्तःपुररक्षके ।

सौविदक्षे । कश्चुकिनि ॥ महती

लाति । ला० । कः । कः ॥

महत्त्विकः । पुं० अन्तःपुररक्षके ।

महाकान्ता

अन्तः पुरस्थायिजले ॥ तल्लक्षणं यथा । मुष्कगून्योऽनुपस्थोयः स्त्री स्वभावोमहत्प्रिकः ॥ इति ॥

महः । न० उत्सवे ॥ तेजसि ॥ मह-
नम्० मद्यतेवा । महपूजायाम् ।
सर्वधातुभ्योऽसुन् ॥

महसम् । न० ज्ञाने ॥ महति० मद्य-
तेवा । महः । अत्यविचमितमिन
मिरभिलभिनभितपियतिपशिप-
निमहिभ्योऽसच् ॥ प्रकारे ॥

महा । स्त्री० गोपवत्त्राम् । पृश्निप-
णीविशेषे ॥ धेनौ । मद्यतेपूज्यते ।
मह० । खनोवर्चेति० घः ॥

महाकच्छः । पुं० समुद्रे ॥ प्रचेत-
सि । वरुणे ॥ पर्वते ॥ महान्क-
च्छोयस्यसः । आन्महतइत्यात्त्व-
म् ॥

महाकण्टकिनी । स्त्री० क्षुहीभेदे ।
विश्वसारके । नागफणीयूहर० इ०
भा० । फणिमनसा० इगौ० दे० भा० ॥

महाकन्दः । पुं० लशुने ॥ चाणक्य
मूलके ॥ मूलके ॥ रत्तलशुने । रा-
जपलाण्डौ ॥

महाकपित्थः । पुं० विल्ववृक्षे ॥ म-
हांससौकपित्थश्च । आन्महतः ॥

महाकपित्थास्यः । पुं० विल्वे ॥

महाकरञ्जः । पुं० हस्तिकरञ्जके ॥

महाकर्णिकारः । पुं० पारश्वधे ॥

महाकान्ता । स्त्री० पृथिव्याम् ॥

महाकूलः

महाकायः । पुं० वृषाणके । प्रमथ-
विशेषे । शिवहारपाले ॥ वृहच्छरी-
रे ॥ चि० तद्वति ॥

महाकार्तिकी । स्त्री० रोहिणीनक्षत्रयु-
क्तायांकार्तिकपूर्णिमायाम् ॥

महाकालः । पुं० महादेवे ॥ प्रमथ-
विशेषे । महाभीमे ॥ लताविशेषे ।
किम्पाके ॥ अखण्डदण्डायमान
विष्णुस्वरूपसमये ॥ उज्जयिन्यांम-
हाकालः शाङ्करीतत्रदेवता ॥

महाकाली । स्त्री० परदेवतायाम् ॥ म-
हाकालपद्माम् ॥ जिनानांचतु-
र्विंशतिशासनदेवतान्तर्गतदेवीवि-
शेषे ॥

महाकाव्यम् । न० सर्गवर्धे ॥

महाकुमुदा । स्त्री० काश्मर्याम् ॥

महाकुम्भो । स्त्री० कट्फले ॥

महाकुलः । त्रि० कुलीने । आर्ये ।
सभ्ये । सज्जने । साधौ ॥ महच्चत-
त्कुलश्चमहाकुलम् । आन्महतइ-
त्यात्त्वम् । महाकुलमस्यास्ति । अ-
च् ॥ महत्कुलमस्यतिविग्रहोवा ।
न० सत्कुले ॥

महाकुलीनः । त्रि० महाकुले ॥ म-
हाकुलस्थापत्यम् । कुलात्खः ॥
इत्यनुवृत्तौ । महाकुलादज्खञ्जा
वितिपक्षेखः ॥

महाकूपः । पुं० पादावर्त्ते ॥

महाकूलः । पुं० सत्कुले ॥

महागुरु :

महाकोशफला । स्त्री० देवदालीलता
बाम् ॥

महाकोशलः । पुं० देशविशेषे ॥ य
था । गोकर्णेशात्पूर्वभागेभार्याष
त्तत्तुचोत्तरे । तीरभुक्तात्पश्चिमे-
तुमहापुर्बास्यसर्वतः । महाकोश-
लदेशस्यसूर्यवंशपरायणः ॥

महाकोषातकी । स्त्री० हस्तिघोषाबा
म् । नेनुषां० घीयातोरजी० इ०
भा० प्र० शाके ॥ महाकोषातकी
स्निग्धासरापित्तानिलापहा ॥

महाक्रतुः । पुं० अश्वमेधे ॥ महांश्वा
सौक्रतुश्च ॥

महाखरः । पुं० अश्वतरे ॥

महागदः । पुं० ज्वरे ॥

महागन्धः । पुं० कुटजवृक्षे ॥ अम्बु
वेतसे ॥ न० हरिचन्दने ॥ महान्

गन्धीयश्च० यस्मिन्वा ॥ वीले ॥

महागन्धा । स्त्री० चामुण्डायांदेव्या-
म् ॥ केविकापुष्पे ॥ जागवलाया-

म् ॥

महागवः । पुं० गवये । वनगवे ॥

महागिरिः । पुं० वीरभेदे ॥ वृहत्-
पर्वते ॥

महागुरुः । पुं० मातरि ॥ पितरि ॥

आचार्ये ॥ यथा । मातापिताब्रह्म

दातामहान्तोगुरवः स्मृताः । इ

ति ॥ महांश्चासौगुरुश्च । आन्मह

तइत्यात्वम् ॥ स्त्रियाः षतिरेवम

महाचीनः

हागुरुः ॥

महागुल्मा । स्त्री० सीमबल्ल्याम् ॥

महागुहा । स्त्री० पृश्निपर्ण्याम् ॥

महागोधूमः । पुं० पश्चाद्देशभवेगो-
धूमविशेषे । वडा० गोह्रं० इ०
भाषा ॥

महायज्ञः । पुं० सूर्ये ॥

महाधीवः । पुं० छष्टे ॥ त्रि० वृहत्
धीवायुक्ते ॥

महाघूर्णा । स्त्री० सुरायाम् ॥ महतो
घूर्णायस्याययावा ॥

महाघोरः । त्रि० अतिशयभयानके ॥

महाघोषः । पुं० अतिघोषणे । म-
हाशब्दे । न० हृष्टे । आपणे ॥

त्रि० वृहच्छब्दयुक्ते ॥

महाघोषा । स्त्री० ककंटशृङ्ग्याम् ।
कुन्दुसक्याम् ॥

महाङ्गः । पुं० छष्टे ॥ महान्यङ्गान्य

स्य । अनेकमिति बहुव्रीहिः ॥ गो

क्षुरके ॥ महामूषिके ॥ रक्तचिच-

के ॥ त्रि० वृहदवयवयुक्ते ॥

महाशङ्खुः । पुं० वृहत्शङ्खुमतिख-

गे ॥ शाकविशेषे । मुषङ्खुकाया-

म् । दीर्घपत्याम् । दिव्यगन्धाया-

म् ॥

महाचण्डः । पुं० कालशृङ्खले ॥

त्रि० प्रचण्डे ॥

महाचीनः । पुं० देशविशेषे ॥ यथा

कैलानीरंसमारभ्यसरयूपरितः प-

महाजन :

१ । अमरगांमहेशानिमहाचीना
भिधीभवेत् ॥

महाच्छब्दः । पुं० देवताडवृक्षे । वृ
हत्पत्रे ॥

महाच्छायः । पुं० बटवृक्षे । वि० वृहच्छा
यायुक्ते ॥ महतीच्छायाऽस्य ॥

महाच्छिद्रा । स्त्री० महामेदायाम् ॥
वि० वृहच्छिद्रयुक्ते ॥

महाजः । पुं० वृहच्छागे ॥ वि० म-
हाकुलोद्भवे । महंश्यासावजस्य ॥
महतोजायतीना ॥

महाजटा । स्त्री० रुद्रजटायामोषधी
॥ वृहत्त्यांजटायाम् ॥

महाजनः । पुं० सज्जने । साधो ॥
यथा । वेदाविभिन्नाः स्मृतयो
विभिन्नानाऽसौमुनियंस्मृतं नभिन्न
म् । धर्मं स्मृतत्वं निहितं गुहायां
महाजनोयेनगतः सपत्न्याः ॥ म
हाजनोपर्यनुकोशयुक्तः सन्नाहरा
जाविवेकः । यथा । आः पाप
महामोहहतकसर्वाहतस्त्वयायं
महाजनः । यतः । शान्तेऽनन्त
महिम्निनिर्मलचिदानन्दे तरङ्गाव
लीनिर्मुक्तेऽमृतसागराम्भसि मना
कमग्नोपिनाचामति । निः सारे
मृगतृष्णिकाणं बजले क्षमोपिमु
ठः पिवत्याधाबन्धवगाहतेऽभिर
मते मज्जस्थयो मज्जतीति ॥ मन्वा
दौ । यथा । प्रायेण बभूव दत्तदिदं नम

महाडीनम्

हाजनोयं देव्या विमोहितमतिव्रत
माषयालम् । त्रय्यांजडीकृतमति
मंधुपुष्पितायां त्रैतानिके महतिक
स्मरणियुज्यमानः ॥

महाजम्बू । स्त्री०)

महाजम्बू । स्त्री०) वृहज्जम्बुम् ।
राजजम्बुम् ॥

महाजवः । पुं० गवये ॥ श्रीकारिणि
मृगी ॥ वि० पतिशयवेगवति ॥

महाजातिः । स्त्री० वासन्त्यामृजता
याम् । माधव्याम् ॥ अष्टवर्णे ॥

महाजासी । स्त्री० पीतवर्णं घोषाया
म् ॥ राजकोषातक्याम् ॥ जालय
ति । जालपाच्छादने । चु० । पचा
यच् । गौरादिः । महतीचासी
जालीच ॥

महाज्येष्ठी । स्त्री० नक्षत्रविशेषादियु
क्तायां ज्येष्ठां पूर्णमायाम् ॥ पश्या
त्रशब्दकल्पद्रुमम् ॥

महाज्योतिष्मती । स्त्री० लताविशेष
। तं जीवत्याम् । बहुरसायाम् ।
कमकप्रभायाम् । लषणायाम् ।
वडीमालकांगणौ । इ० भा० ॥

महाज्वालः । पुं० यज्ञवज्जौ ॥ वि
श्याम् ॥

महाज्वाला । स्त्री० जिमानां विद्याध
रीविशेषे ॥ वृहदग्निशिखायाम् ॥

महाडीनम् । न० पक्षिणः । चतुद्रपत
नेन प्रख्यावृत्तौ ॥

महातेजा :

महाद्वयः । पुं० कदम्बे ॥ त्रि० अ
तिशयधनवति ॥

महातपाः । पुं० विष्णौ ॥ महत्सृ
ष्टिविषयंतपोज्ञानमस्य । ऐश्वर्यं
प्रतापोवामहदस्य ॥

महातमप्रभा । स्त्री० अतिशयाभका
रमयेनरकविशेषे ॥

महातरुः । पुं० सुहीवृक्षे ॥ वृहद्
क्षे ॥

महातलम् । न० पातालप्रभेदे ॥

महातारा । स्त्री० जिनानां दिव्यविशे
षे ॥

महाताली । स्त्री० आवत्तक्याम् ॥

महातिक्तः । पुं० महानिम्ये ॥ त्रि०
अतिशयतिक्तसरसयुक्ते ॥

महातिक्ता । स्त्री० यवतिक्तायाम् ॥
पाठायाम् ॥

महातीक्ष्णा । स्त्री० भङ्गातकवृक्षे ॥
त्रि० अतिशयतीक्ष्णे ॥

महातुम्बी । स्त्री० राजालाब्ज्याम् ॥

महातेजाः । पुं० अग्नौ ॥ कार्त्तिके
केये ॥ विष्णौ ॥ यथा । तेजस्वि
नोयदीयनतेजसाभास्करादयः

। तत्तेजोमहदस्येतिमहातेजाः

सर्वेश्वरः ॥ क्रौंयं शोभादिनिर्हंसी

संज्ञिः समलङ्कृतः । इतिवास्या

न्महातेजाः शत्रुपातनर्ष्वरः

॥ न० पारदे ॥ त्रि० अतिशयते

जस्विनि ॥ महत्प्रकाशं तेजस्यैत

महादानम्

न्यलक्षणमस्य ॥

महात्मा । त्रि० महामनसि । महाश्र

ये ॥ अत्यन्तशुद्धान्तः करणत्वाज्जी

वन्मुक्ते ॥ सर्वोत्कृष्टे ॥ रजस्तमो

मकरहितान्तःकरणे । शुद्धसत्त्वे

। समुत्पन्नसम्यग्दर्शने ॥ साधूना

मभयदायके । परमोदारचित्ते ॥

परमकारुणिके ॥ सर्वेश्वरे । सर्वज्ञे ॥

परमात्मनि ॥ अक्षुद्रबुद्धौ ॥ महा

न्पणैकजन्मसुद्धतेः संस्कृतः क्षु

द्रक्तासाद्यनभिभूतः । आत्मा ।

अन्तःकरणं यस्य सः ॥ महांघ्रा

सावात्माचेतिवा ॥

महात्पथः । पुं० चतुर्थके । विषमञ्च

रे ॥ गम्भीरे ॥ महत्तिकष्टे ॥

महादण्डः । पुं० यमदूतप्रभेदे ॥

महादन्तः । पुं० गजदन्ते । ईशाद-

न्ते ॥ वृहद्दन्तमात्रे ॥ त्रि० तद्वति ।

महादानम् । न० श्रेष्ठदाने । तुलापुरु

षादिषोडशप्रकारे । यथा । आद्य

नुसर्दानानां तुलापुरुषसंचितम् ।

। हिरण्यगर्भदानञ्च वृक्षाण्डं तदन-

न्तरम् ॥ कल्पपादपदानञ्च गोसहस्र

नुपञ्चमम् । हिरण्यवामधेनुञ्च हिरण्या

श्वस्तथैव च ॥ पञ्चखांगलकं तद्वारादा

नंतथैव च । हिरण्याश्वस्तथैव च मह

स्तिरयस्तथा ॥ द्वादशं विष्णुचक्रञ्च ततः

कल्पलतात्मकम् । सप्तसागरदानञ्च

रत्नधेनुस्तथैव च । महाभूतघटस्तद

महादेवी

म्पोष्ठशः परिकीर्तितः ॥
 महाद्वारः । न० देवदारुणि ॥
 महाद्वारः । पुं० नरकान्तरे ।
 महादेवः । पुं० शिवे ॥ महाँश्चासौ-
 देवश्च । षान्महतइत्यात्त्वं ॥ म-
 हान्देवोन्त्वादिहूपाक्रीडायस्येतिवा
 ॥ ब्रह्मादीनां सुराणाञ्चमुनीनांब्रह्म-
 वादिनाम् । तेषाञ्चमहतोदेवोमहा-
 देवः प्रकीर्तितः ॥ महतीपूजितावि-
 श्वं मूलप्रकृतिरौश्वरी । तस्यादेवः पू-
 जितश्चमहादेवः सचस्मृतः ॥ इ०
 ब्र० वै० पु० ॥ सर्वदेवानां महनोय-
 त्वाच्चमहादेवः । तयोक्तं साम्बपुरा-
 णे । पूज्यतेयत्सुरैः सर्वैर्महांश्चैव
 प्रमाणतः । धातुर्महितिपूजायांम-
 हादेवस्ततस्मृतः ॥ स्कादिपि । म-
 हतामपिदेवनामहमेवमहान्यतः ।
 नतुमत्तोमहानन्योमहादेवस्ततोच्च-
 हमिति ॥ कोटयोब्रह्महत्यानामग-
 म्यागमकोटयः । सद्यः प्रलयमा-
 यान्तिमहादेवितिकीर्तनात् ॥ महा-
 देवमहादेवमहादेवेतिवादिनम् ।
 वत्संगौरिवगौरोशीधाबन्तमनुधाव-
 त्ति ॥ अत्रोक्तमथर्वशिरसि । सर्वा-
 न्भावान्परिच्यज्यात्मज्ञानयोगैश्च
 ये महतिमहीयतेतस्मादुच्यतेमहा-
 देवइति । अस्याथीविष्णुसहस्रनाम
 भाष्यटीकायांद्रष्टव्यः ॥

महादेवी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ महतो-

महाद्रोणा

ब्रह्मादीनपिदेवयतिसर्गादिभिर्व्यं-
 हारयति० इतिमहादेवी । दिवु० ।
 षच् । टित्वान्ङीप् ॥ पूज्यतेयासु-
 रेः सर्वैर्महतीषप्रमाणतः । धातु-
 मंहितिपूजायांमहादेवीततः स्मृते-
 तिदेवोपुराणम् । सर्वदृश्यंमहादेवी
 द्रष्टासाक्षीचसैवहीतिदेवीभागवत-
 म् । द्रष्टाजीषः साक्षी० ईश्वरः०
 दृश्यं सर्वजगत्० इदंचयंसैवभगवती
 भवतीत्यर्थः ॥ राज्ञ्याम् । महिष्या-
 म् । पट्टदेव्याम् ॥

महादेवः । पुं० भौत्यमन्वन्तरीयदे-
 वविशेषे ॥ उत्कृष्टदेवः ॥

महाद्युतिः । वि० ईश्वरे ॥ महती-
 बाह्याभ्यन्तरव्यापिनीद्युतिश्चेतन्य-
 लक्षणास्यकामादिपराभवेनस्वहित-
 साधनोन्मुखि० पुरुषर्षभे । महती-
 द्युतिरस्य ॥

महाद्रिधृक् । पुं० हरीमहान्तमद्रिं-
 मन्दरं गोवर्द्धनंवाऽस्मृतमथनेगोरक्ष-
 षेवाधृतवानितिव्युत्पत्तिः फलिता-
 र्थकथनपरा । वस्तुतस्तुमहाद्रयेधृ-
 ष्योति० धर्तुमप्रगल्भते । अिधृ-
 षाप्रागल्भ्यं । क्रिप् । क्विन्प्रत्यय-
 स्यकुः ॥

महाद्रुमः । पुं० अश्वत्ये ॥ महाँश्चा-
 सौद्रुमश्च ॥ वृहदृषे ॥

महाद्रोणा । स्त्री० देवकुरुम्बायाम् । दि-
 व्युष्पायाम् ॥

महानल :

महाद्रुणी । स्त्री० महाद्रुणाक्षुपे ॥
महाद्वन्द्वः । पुं० युद्धवाद्ये ॥ अतिक
लहे ॥

महाधनम् । न० महामूल्ये । बहुमू
ल्ये वस्तुनि । महगी० इ० भा० । सु
वर्णे ॥ सिद्धके ॥ चारुवाससि ।
महहनंमूल्यमस्थ ॥ कृषिकर्मणि
चि० अतिशयधनयुक्ते ॥

महाधातुः । पुं० स्वर्णे ॥

महाध्वगः । पुं० उष्ट्रे ॥

महानटः । पुं० महादेवे ॥

महानदः । पुं० नदविशेषे ।

महानदी । स्त्री० पुरुषोत्तमक्षेत्रान्तर्ग
तनदीविशेषे । चित्रोत्पलायाम् ॥
गङ्गायाम् ॥ यथा । अम्बुजमम्बु-
निजातंजातुनजायतेम्बुजादम्बु ।
मुरहरतत्रविपरीतंपदाम्बुजाद्यन्म
हानदीजाता ॥

महानन्दः । पुं० मुक्तौ । अधिकाङ्गा
दे ।

महानन्दा । स्त्री० अमृतायाम् । सुरा
याम् ॥ माघशुक्लनवम्याम् ॥ नदी
विशेषे । देवीविशेषे । अट्टहासिम
हानन्दादिषी ॥

महानन्दिः । पुं० नन्दिवर्द्धनाख्यरा
जपुत्रे ॥

महानरकः । पुं० अतिशयनामाप्रका
रयातनास्थाने ॥

महानजः । पुं० वृद्धद्वन्द्वे ॥ देवतले ।

महानिशा

महानवमी । स्त्री० अश्विनशुक्लनव-
म्याम् ॥

महानसम् । न० पाकस्थाने । रसव-
त्याम् ॥ तत्ररक्षणीयजनामाख्येउ
क्ताः । यथा । सूदशास्त्रविधानज्ञाः
पराऽभेद्याः कुलोद्गताः । सर्वेम-
हानसेधार्याः कृष्णकेशनखाजनाः
॥ इति ॥ पुंस्त्रिहोप्ययमितिकश्चि-
त् ॥ महच्चतदनद्य । अनोश्मायः
सरसांजातिसंचयोरितिसंचायांठ-
च् ॥

महानसाधिकृतः । चि० पीरीगवे ॥
महानसेऽधिकृतः ॥

महानाटकम् । न० हनुमन्नाटक
नाटकविशेषे ॥

महानाडी । स्त्री० कण्ठरायाम् ॥

महानादः । पुं० कुञ्जरे ॥ वर्षुकाब्दे
॥ महाखने । ध्वनिग्रहे । कर्णे ॥
सिंहे ॥ उष्ट्रे ॥ शङ्खे ॥ कीहला
याम् ॥ महानादोयस्यसः ॥

महानिद्रा । स्त्री० मरणे ॥

महानिम्बः । पुं० पर्वण्टे । पार्वते ।
वक्षायन० द्रेक० ऊक० इ० भा-
षा । महानिम्बोहिमोरूचस्तिक्तो-
पाहीकषाबकः । कफपित्तकृमि
च्छर्हि कुष्ठहृत्तासरक्तजित् ॥ प्रमेह-
श्वासगुल्मार्शिसूषिकाविषनाशनः ॥

महानिशा । स्त्री० निशामध्यभागे ।
निशीये ॥ रात्रिमध्यस्थप्रहरद्वये ॥

महापातकी

यथा । ब्रह्महत्यासुरापानंस्तेयंगुर्व-
हनागमः । महान्तिपातकान्याहु-
स्संसर्गश्चापितैः सह ॥ महापात-
कजं चिह्नं सप्तजन्मसु जायते । बाध-
तेव्याधिरूपेण तस्य कृच्छ्रादिभिः श-
मः ॥ महच्चतुर्पातकञ्च ॥

महापातकी । स्त्री • ब्रह्महत्यादन्यतम
पातकयस्ते ॥ वीरहनादन्यतममहा
पातकयस्ते ॥ यथा । वीरघातीवृथा
पायीवीराणांस्त्रीगमस्तथा । स्त्रीयौम
हापातकिनस्तत्संसर्गोचपञ्चमः ॥
सचपतितः ॥ यथा । महापातकि-
नोयेचपतितस्तास्ती प्रकीर्त्तिताः । प-
तितानानंदाहः स्यान्नान्येष्टिर्ना-
स्थिसञ्चयः । नचाश्रुगतः पिण्डो
वाकार्यंश्राद्धादिकं क्वचित् ॥ ए-
तामिपतितानान्तुयः करोतिविमो-
हितः । तन्नकृच्छ्रद्वयैवतस्यशुद्धि-
र्नचान्यथा ॥ इतिशुद्धितस्वधृतंवि-
ष्णुपुराणवचनम् ॥ महापातकिनो
जीवतएवप्रेतस्योदकक्रियावच्यमा-
णरोस्यासपिण्डैः समानोदकैश्चया-
माहर्हिर्गत्वात्ताश्चृत्विग्गुरुसन्निधा-
नेरिक्तायांनवम्यांतिथौदिनान्तेकर्त्त-
व्यत्वाहमनुः ॥ पतितस्योदकंका-
र्यं सपिण्डैर्वाश्ववैर्वाहः । निन्दि-
तहिनिसायाह्नेत्ताश्चृत्विग्गुरुसन्नि-
धौ । दासीघटमपांपूर्णपर्यस्येत्प्रे-
तवत्यदा ॥ अहीरात्रमुपासीरन्नशौ

महापाशः

षं बांधवैः सह ॥ निवर्त्ते रश्चतस्मा-
त्तुसम्भाषणसहाशने । दायादस्य
प्रदानश्चयात्राचैवहिलीकिकौ ॥
ज्येष्ठताचनिवर्त्तेतज्येष्ठादाप्यश्चयह-
मम् । ज्येष्ठांशंप्राप्नुयाच्चास्ययवीया-
नृगुणतोधिकः ॥ प्रायश्चित्तं तुच-
रितेपूर्णकुम्भमपांनवम् । तेनैवसा-
हं प्राप्स्येयुः स्नात्वाशुद्धं जलाशये-
॥ सत्त्वपुतंघटंप्रास्यप्रविश्यभवनं
खकम् । सर्वाणिज्ञातिकायांणियथा
पूर्वसमाचरेत् ॥ एवमेवविधिकुयां
शोषित्स्वपतितास्तपि । वस्त्रान्नपा-
नंदेयन्तुवसेयुश्चगृहान्तिके ॥ महा-
पातकमस्यस्यास्मिन्वा । इनिः ॥
पारिभाषिकमहापातकीयथा ॥ क-
तप्राणप्रतिष्ठाश्चनीवैर्याप्रतिमांदिह
दुर्गानप्रणमेद्यस्तुसमहापातकीस्मृ-
तः ॥ अपिच । पितरंमातरंभार्या
गुरुपत्नीं गुरुं परम् । योनपुण्यातिका
पथ्यात्समहापातकीशिवे ब्र • वै •
पु • ॥

महापापम् । न • महापातके । अत्यु-
त्कटपापे ॥

महापापमा । पुं • अत्युये ॥ कामे ।
महतः पापस्यहेतुत्वात् ॥

महापारिव्रतम् । न • वृहत्पारिव्रते ।
हीपखर्जूरे ॥

महापाशः । पुं • यमदूतविशेषे । व-
हत्याश्रे ॥

महापुरुषदन्तिका

महापासकः । पुं० गोमिनि । चेलु
के । बुद्धभिक्तुशिष्ये ॥

महापिण्डोत्कः । पुं० कृष्णवर्णमद
नद्रुमे । वाराहे ॥

महापिण्डोत्कः । पुं० हृ-विशेषे
। श्वेतपिण्डोत्के । शस्त्रकोषतरौ
। शरे । पिण्डोत्तरौ । पंडिरा०
इ० भा० ॥

महापीठम् । न० एकपञ्चाशत्पीठे ॥

महापीलुः । पुं० बृहत्पीलुवृक्षे ।
महाफले । मधुपीली ॥

महापुराणम् । न० एकादशलक्षणयुक्ते
व्यासप्रणीते ऽष्टादशसङ्ख्यकपुरा
णविशेषे ॥ तल्लक्षणं यथा । सृष्टि
स्यापि विसृष्टिश्च स्थितिस्ते षास्त्रपाल
नम् । कर्मणां वासनावार्त्तामनूना
श्चक्रमेण च ॥ वर्णानं प्रलयानाश्च मो
क्षस्य च निरूपणम् । उत्कीर्त्तनं हरे
रेव देवानांश्च पृथक् पृथक् ॥ दशा
धिकं लक्षणं महतां परिकीर्त्तितम्
॥ इति ब्रह्मवैवर्ते कृष्णजन्मखण्डे
१३२ अध्यायः ॥

महापुरुषः । पुं० नारायणे ॥ श्रेष्ठ
नरे ॥ लक्षणं वाराह्या ६७ अ० ॥

ब्रह्मात्माभेदज्ञानिनि० जीवन्मुक्ते
॥ महांश्चासौ पुरुषश्च । सम्प्रहृदिति
समासः । आत्ममहतद्रव्यात्वम् ॥

महापुरुषदन्ता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

महापुरुषदन्तिका । स्त्री० महाशता

महाप्रसादः

वर्याम् ॥

महापुष्या । स्त्री० अपराजितायाम् ॥

महापृष्ठः । पुं० उष्ट्रे त्रि० बृहत्पृष्ठे ॥

महापौरुषिकः । पुं० वैकुण्ठनाथा
नुचरे ॥

महाप्रकृतिः । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महाप्रपञ्चः । पुं० स्थूलसूक्ष्मकारण
प्रपञ्चानां समष्टौ ॥ यथाऽवान्तरव
नानां समष्टिरेकं महहनम् । यथाऽवा
न्तरजलाशयानां समष्टिरेको महान्
जलाशयो भवति । तद्वत्स्थूलसूक्ष्म
कारणशरीरप्रपञ्चानामपि समष्टिरे
को महान् प्रपञ्चो भवतीति ॥

महाप्रभः । त्रि० अतिशयदीप्तियु
क्ते ॥

महाप्रभावः । त्रि० अतिशयतेजः
शक्तिविशिष्टे ॥

महाप्रभुः । पुं० जगन्नाथे ॥

महाप्रलयः । पुं० सर्वसंहारे । एक
कालिकसमस्तजन्यपदार्थनाशे ॥
महांश्चासौ प्रलयश्च ॥ न्यायमते ज
न्यभावाधिकरणे कालीमहाप्रल
यः । सचचरमध्वंसरूपः ॥

महाप्रसादः । पुं० विष्णुनैवेद्यादौ
॥ यथा । पादोदकञ्च निर्माल्यं नै
वेद्याश्च विशेषतः । महाप्रसाद इत्यु
क्त्वायाहं विष्णोः प्रयत्नतः ॥ ब्राह्मी
शब्रह्मन्त्रेण ब्रह्मणे पितवस्तुनि । त
न्महात्स्यं महानिर्वाणतन्त्रे सम्यक्

महाबोधि :

निरूपितम् ।

महाप्रस्थानम् । न० शास्त्रीयेदेहञ्जा
गविशेषे ॥ महत्० पावृत्तिशून्यं प्र
स्थानम्० सर्पवृश्चिकसिंहव्याघ्रादि
विषमभूम्याद्यपरिहारेणगमनं याव
च्छरीरपातं तन्महाप्रस्थानम्० इत्यु
च्यते ॥

महाप्राणः । पुं० द्रोणकाके ॥

महाप्रेतः । पुं० ब्रह्मादिषु । यथा
। ब्रह्माविष्णुशक्रब्रह्मर्षिभ्यश्चरयसदाशि
वः । एतेपञ्चमहाप्रेताभूताधिपतयो
मताः ॥ चत्वारोमञ्चचरणाः पञ्चमः
प्रच्छदः पटः । सञ्चित्प्रकाशरूपेणशि
वेनाभिन्नविग्रहाः ॥ तत्रासनेसमा
सीनानिर्भरानन्दरूपिणीति ॥

महाफलः । पुं० मालुरे । बिल्वे ॥

त्रि० उत्कृष्टफले ॥ न० बृहत्फले ॥

महाफला । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ॥

राजजम्ब्वाम् ॥ तुम्ब्वाम् ॥ महा

कोशातक्याम् ॥ मधुबीजपुरे ॥

महाफेना । स्त्री० अम्बिफेने । हिण्डी
रे ॥

महाफलः । पुं० वायौ ॥ बृहते ॥ न०

सीसके ॥ त्रि० बलीत्कटे । बलीय

सि ॥ महासामर्थ्ये ॥ महत्प्रकृष्टं

बलमस्य ॥

महाफला । स्त्री० अतिबलायाम् । पी

तपुण्याम् । पीतवाय्यालके ॥

महाबोधिः । पुं० बृहते ॥

महाभिषः

महाब्राह्मणः । पुं० निन्दितब्राह्मणे
। कव्या० अचारज० इ० भा० ॥

महाभद्रा । स्त्री० काश्मर्याम् ॥ गङ्गा
बाम् ॥

महाभटः । पुं० अतिशययोद्धरिं

महाभागः । त्रि० अतिधन्ये ॥ दयाद्य

ष्टगुणयोगोमहाभागता० तद्विशिष्टे

॥ महान्भागोभाग्यमस्य ॥ महान्

असाधारणोभागऐश्वर्यादिभगसमु

दायोयस्यवा ॥

महाभागा । स्त्री० महालयतीर्थस्थायां
देव्याम् ॥

महाभारतम् । न० व्यासप्रणीतेतिहास

शास्त्रे ॥ तन्नामकारणं यथा । एक

तश्चतुरोवेदाभारतञ्चैतदेकतः ।

पुराकिलसुरैः सर्वैः समस्यतुलया

धृतम् ॥ चतुर्भ्यः सरस्वत्येभ्योदेवे

भ्योभ्यधिकंयदा । तदाप्रभृतिलोके

स्मिन्महाभारतमुच्यते ॥ महत्त्वा

द्भारतत्वाच्चमहाभारतमुच्यते ॥

महाभाष्यम् । न० पातञ्जलीव्याकरण
भाष्ये ॥

महाभिलाषः । त्रि० महेश्च ॥ महा

भिलाषोस्य ॥

महाभिषः । पुं० राजर्षिविशेषे । प्रा

तीपे । शन्तनी ॥ यथा । महाभि

षोऽनृपोज्ञातः प्रतीपस्यमुतस्तदा ।

शन्तनुर्नामराजर्षिर्धर्ममात्मासत्यसङ्ग

रइति ॥

महामना :

महाभीता । स्त्री० लज्जालुवर्धे ॥ त्रि०
अतिशयभययुक्ते ॥

महाभीमः । पुं० शान्तनुवृषे ॥ भू
द्विनामकशिवद्वारपाले ॥ त्रि०
अतिशयभयानके ॥

महाभीरुः । पुं० कीटाविशेषे । गोपा
क्षिक० इ० गौ० दे० भा० प्र० ॥
म्बाली० इ० दे० भा० ॥ अतिशय
भयशीले ॥

महाभीष्मः । पुं० शान्तनुवृषे ॥

महाभूतम् । न० व्योमादिपञ्चसु ।
भूम्यादिपञ्चसु ॥ महाभूतानिपञ्चैव
आनिलान्नाम्बुभूमयः ॥

महाभृङ्गः । पुं० नीलभृङ्गराजे ॥

महाभैरवः । पुं० शरभरूपिणिहरे ॥

महाभोगः । त्रि० नारायणे ॥ अति
सुखिनि ॥ महान्भोगः सुखरूपो
ऽस्य ॥

महाभोगा । स्त्री० दुर्गायाम् । महार्थं
साधिनीदेवीमहाभोगाततः स्मृता ॥

महामण्डूकः । पुं० पीतमण्डूके ॥

महामतिः । त्रि० अतिशयबुद्धिविशि
ष्टे ॥

महामदः । पुं० मत्तगजे ॥ त्रि० अ
तिशयदृषयुक्ते ॥

महामनाः । त्रि० सदन्तःकरणे ॥ उ
द्गटे । महिच्छे । उदारे । महाशये
। अचुद्रचित्ते ॥ सर्वश्रेष्ठोद्दमितिम
न्यमाने ॥ महद्गम्भीरमन्यैरसममा

महामाया

त्मानंमन्यमानंमनोयस्यसः ॥ पर
मेश्वरे ॥ सृष्टिस्थित्यन्तकर्माणिजग
तांमनसैवकरोतीतिमहामनाः ॥
मनसैवजगत्सृष्टिंसंहारश्चकरो
तिय इतिविष्णुपुराणम् ॥ मनसै
व० सङ्कल्पमात्रेणैव ॥

महामाघः । पुं० योगविशेषे ॥ मा
षीचमघसंयुक्तामघायांचगुरुयदा
। महामाघस्तदाप्रोक्तोब्रतोद्वाहादि
वज्जयेत् ॥

महामात्रः । पुं० प्रधाने । अमात्ये
। सेनान्यादौ ॥ समृद्धे । हस्तिप
काधिपे । हस्तिशिन्नाजीविनि ॥
महतीमात्रापरिच्छेदोऽस्य ॥

महामात्री । स्त्री० आचार्यपत्न्याम्
॥ महामात्रयोषायाम् ॥

महामानसी । स्त्री० जिनाननांबिद्या
देवीभेदे ॥

महामायः । पुं० हरौ । मायाविना
मपिमायाकारित्वात् ॥ महतीप्रकृ
ष्टामायास्य । महामायात्वंचमायावि
नामपिमयशब्दप्रभृतीनांविबिधप्र
पञ्चविभक्तकारिमायाप्रयोक्तृत्वात् ॥

महामाया । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ ईश्व
रशक्त्याम् ॥ विसदृशप्रतीतिसाध
नंमाया० तस्याद्यमहत्त्वसर्वविषय
त्वमितिव्याख्यानात् ॥ तस्याः स्व
रूपंयथा । कालिकापुराणे । गर्भा
न्तर्ज्ञानसम्पन्नं प्रेरितं सृष्टिसादते :

महासुख :

। उत्पन्नं ज्ञानरहितंकुरुतीयानिरन्तरम् ॥ पूर्वातिपूर्वसम्बन्धसंस्कारेण-
नियोज्यच । आहारादीततोमीह-
ममत्वं ज्ञानसंशयम् ॥ क्रोधीपरोध-
लोभेषुक्षिप्त्वाक्षिप्त्वापुनः पुनः । प-
श्चात्कामेनसंयोज्यचिन्तायुक्तमहर्नि-
शम् ॥ आमोदयुक्तं व्यसनासक्तं ज-
न्तुं करोतिया । महामायेतिसाप्रो-
क्तातेनसाजगदीश्वरौ ॥ इति ।

महामायी । पुं० ईश्वरे ॥

महामायी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महामारी । स्त्री० महाकाल्याम् ॥ भा-
मयैशभूतायांमहाजनक्षयकर्यादेव
तायाम् । संहारशक्तौ ॥ महतोमा-
रयतीतितथा । महतीचासौमारी
चतिवा ॥ व्याप्तयैतत्सकलंब्रह्मा-
ण्डमनुजेश्वर । महाकाल्यामहा-
कालेमहामारीस्वरूपया ॥ सैवका-
लेमहामारीसैवसृष्टिर्भवत्यजा ॥ स्थि-
तिं करोभूतानांसैवकालेसनातनी-
तिमाकण्डेयपुराणम् ॥ अतिशय-
मारके ॥

महामार्गः । पुं० राजमार्गे ॥

महामालिनी । स्त्री० नाराचाभिधेष्ठ-
तविशेषे ॥ यदिहनयुगलंततोवेदरे
फैर्महामालिनीतिलक्षणम् ॥

महामाषः । पुं० राजमाषे चौरा०
खोविया० इ० भा० ॥

महामुखः । पुं० कुम्भीरे न० बृह

महामेदा

न्मुखे ॥ चि० तद्वति ॥

महामुंडी । स्त्री० महाश्रावणिका-
याम् ॥

महामुनिः । पुं० नारायणे ॥ अग-
स्त्ये ॥ बुद्धे काले ॥ कृपाचार्ये ॥
व्यासे ॥ महांश्यासौमुनिश्च । सन्म-
हदितिममासः । आन्महतदृष्ट्या
त्वम् ॥ ब्रह्मविदि ॥ तुम्बुरुष्ठे ॥
न० कुस्तुम्बुरुषि । धन्याके ॥

महामूर्धा । पुं० शिवे ॥ चि० बृहन्मस्त-
कयुक्ते ॥

महामूलः । पुं० राजपलाण्डौ ॥ छि-
लिहिण्टे ॥

महामूल्यः । पुं० पद्मरागे ॥ न० म-
हाघे ॥ चि० तद्वति ॥

महामूषिकः । पुं० वृहदुदुरी । महा-
ङ्गे ॥

महामृगः । पुं० हस्तिनि ॥ शरभे ॥

महामृच्युञ्जयः । पुं० मृत्त्योर्मृत्त्यु-
केशिवमन्त्रविशेषे ॥ निच्यमष्टशतं
जपत्वामृच्युमृच्युपथंनयेत् ॥

महामेघः । पुं० अतिशयमेघे ॥

महामेदः । पुं० अष्टवर्गाङ्गीषधे ।
पुरोङ्गवे ॥ बृहन्मदे ॥

महामेदा । स्त्री० अष्टवर्गाङ्गीषधविशे-
षे । वसुच्छिद्रायाम् । जीवन्याम् ।
पांशुरागिष्याम् ॥ महामेदाभिधः
कन्दोमीरङ्गादीप्रजायते । शुक्लाद्र-
कनिभःकन्दोलताजातःसुपांडुरः ।

महायज्ञः

महामेधाभिधः प्रोक्तोऽन्यभात्रप
 काशके । मेधासुगं गुरुस्त्वुवृष्यं
 स्तन्यकफापहम् । ह्यंशीतलं
 पित्तरक्तवातज्वरप्रणुत् ॥ तस्यात्र
 लाभं चस्याः स्थानेऽतावरीदिया ॥
 महामैत्रः । पुं० बुद्धभेदे ॥ * ॥
 महामोहः । पुं० भोगेष्कारूपज्ञाने
 ॥ महामोहस्तुविज्ञेयायास्यभोगसु
 खेषणा ॥ रागे । विपर्ययविशेषे
 सदृशविधः । शब्दादिषु पदेषु
 दिव्यादिव्यतयादर्शविधेषु विषयेषु
 रञ्जनीयेषु रागः • आसक्तिर्महा
 मोहः • सचदृशविधविषयत्या
 दृशविधः ॥
 महामोहो पुं० शिष्यप्रिये धत्तूरे
 ॥ त्रि० महामोहविशिष्टे ॥
 महास्वजः । पुं० मरकान्तरे ॥
 महास्वम् । न० तिमिहोके । वृद्धा
 स्त्र ॥
 महायज्ञः । पुं० हर्षदुपासकविशेषे ॥
 महायज्ञः । पुं० अध्यापनादिपंचसु
 ॥ पाठोऽहोमश्चातियौनांसपर्यातर्प
 णं वलिः । एते पञ्चमहायज्ञाब्रह्म
 यज्ञादिनामकाः ॥ अध्यापनं ब्रह्म
 यज्ञः पितृयज्ञस्तुतर्पणम् । होमो
 देवो वलिर्भौतोनृत्यज्ञोऽतिथिपूज
 नम् ॥ अहुतञ्च हुतञ्चैषतथाप्रहुत
 मेव च । ब्राह्मं हुतं प्राशितञ्च प
 ञ्चयज्ञान्प्रचक्षते ॥ जपोऽहुतो

महाराजनम्

हुतोऽहोमः प्रहुतोऽहोमः प्रहुतोऽहोमः
 । ब्राह्मं हुतं द्विजाग्यार्चाप्राशितं पि
 त्तर्पणम् ॥ पञ्चैतान्योमहायज्ञा
 न्नहापर्यातिशक्ततः । सगृहीपिव
 सन्नित्यं सूजादोषैर्न लिप्यते ॥ दे
 वताऽतिथिभृत्त्यानां पितृणामात्म
 नश्चयः । ननिर्वपतिपञ्चानामु
 क्सन्नसजीवति ॥ अपिच । एते
 पञ्चमहायज्ञाब्रह्मणानिर्मितापुरा
 । ब्राह्मणानां हिताय विद्वतरेषां च
 तन्मन्त्राः । इतरेषां च वर्णानां ब्राह्मणैः
 कारितः शुभतः ॥ एषां कृत्या नरो
 भुक्तुऽसापरिशीविजुर्ह्यति । अन्य
 धात्रीहोषितं एतैः कष्टयधिणः ॥
 सशब्दादात्तभोक्तृणां महामांसं तुत
 इवेत् ॥ इ० वराहपुराणे ॥
 महायज्ञः । पुं० भूतार्धविशेषे ॥
 न० कल्पभेदे ॥ वि० लोकेऽवेदे च
 प्रसिद्धविभवे ॥ अतिशययशोयुक्ते ॥
 महायज्ञस्तः । त्रि० अतिशययुक्ते ॥
 महायोगी । पुं० अद्रिक्लृटपोठस्य
 शिषे ॥
 महाराजतम् । न० स्वर्णं । धुस्तूरे ॥
 वृहद्दीर्घं ॥ महश्चतद्रजतं च । स
 न्यहदितिसमासः । आन्महतद्र
 च्यात्त्वम् ॥
 महाराजनम् । न० कुसुम्भे । कसूं
 भा० इ० भा० ॥ शातकुम्भे ।
 स्वर्णे ॥ रज्यतेऽनेन । रञ्जरामे ।

महारस :

ल्युट् । रजकरजनरञ्जनरजस्युप
सङ्ख्यानान्नलोपः ॥ रञ्जे : क्युन्
वा ॥ महञ्चतद्जनच । सन्महदिति
समासः ॥

महारण्यम् । न० अण्यान्याम् ॥ मह
ञ्चतदरण्यञ्च । सन्महत्परमोत्तमो
त्कृष्टाः पूज्यमानैरितिसमासः ।

षान्महत्तद्भ्यात्त्वम् ॥

महारत्नम् । न० मुक्तादिनवसु । मु-
क्ताफलहीरकञ्चवैदूर्यपद्मारागकम् ।
पुष्परागञ्चगोमेदनीलंगारुत्मतं त-
या ॥ प्रवालयुक्तान्युक्तानिमहार-
त्नानिवैभव ॥

महारथः । पुं० रथिकविशेषे । अयु
तधन्विभिः सहयोद्धरि । यथा ।
एकोद्गसहस्राण्योधयेद्यस्तुधन्वि
नाम् । शस्त्रशास्त्रप्रवीणस्यमहा
रथइतिस्यूतः ॥ अपिच । आत्मा
नंसारथिञ्चाश्वान् रत्नयुद्धे त
योमरः । समहारथसञ्चः स्यादि
त्याहुर्मीतिकोविदाः । शिवे ॥ वि
ष्णौ । महान् महात्मा । नन्दी । गरु
डोवारथोयस्यसः ॥

महारम्भम् । न० गडवण्ये । सांभ-
र० इ० भा० ॥

महारसः । पुं० खजूरे ॥ कोशका-
रे । इक्षुविशेषे । कोसिचार० इ०
भा० ॥ कशेरुणि ॥ पारदे । रसे
न्द्रे ॥ न० काञ्चिके ॥

महाराष्ट्र :

महारसाष्टकम् । न० हिङ्गुलाद्यष्ट-
सु ॥ यथा । दरदंपारदः सस्त्रीवै
क्रान्तं कान्तमभकम् । माञ्चिकं वि
मलञ्चेतिस्युरेतेष्टौमहारसाः ॥

महाराजः । पुं० बुद्धभेदे । मञ्जुषो-
षे ॥ असपत्नराज्यवति । नृप-
श्रेष्ठे ॥

महाराजचूतः । पुं० उत्तमास्त्रे । म
न्मथानन्दे ॥

महाराजद्रुमः । पुं० आरग्वधे
महाराजिकः । पुं० गणदेवताविशे-
षे ॥ सत्यमुधन्वसबनादयोविंश-
त्यधिकशतद्वयसङ्ख्यातागौरवा-
द्भद्रशिंताः । महाराजिकनामानो
द्वेषतेविंशतिस्तथा ॥ महतीराजिः
परुक्तिर्येषामिति विग्रहेशेषादिभा-
षेतिकम् ॥

महारात्रिः । स्त्री० महाष्टम्याम् ।
अर्द्धरात्रात्परंमुहूर्त्तद्वये ॥ ब्रह्म
लयोपलक्षितायांमहाप्रलयरात्र्या-
म् ॥ ब्रह्मणस्तुनिपातेचमहाकल्पो
भवेन्नृप । प्रक्षीर्त्सितामहारात्रिः
साएवचपुरातमैरितिब्र० वै० पु० ॥

महाराष्ट्रः । पुं० देशविशेषे ॥ त्रिप-
ञ्चकंसमारभ्यमध्यचोज्जयिनीशिवे ।
मार्जारतौर्धराजीन्द्रकोलापुरनिषा-
सिनी ॥ तावद्विशोमहाराष्ट्रः क-
र्णाटस्वामिगोचरः । इ० शक्तिसङ्घ
मे ० पटलः ॥ अपिच । नैष्ठिके ॥

महावारुणी

लीलसरस्वती ॥

महालोध्रः । पुं० लोध्रे । पटियालो
ध० इ० भा० ॥

महालीलः । पुं० काके ॥ चि० अ-
तिचञ्चले ॥

महालोहम् । न० अयस्कान्ति ॥

महावनम् । न० महारण्ये ॥ वृन्दाव-
नस्यचतुरशीतिवनान्तर्गतवनविशेषे ॥

महावपः । पुं० महासेदे ॥

महावरा । स्त्री० दूर्वायाम् ॥

महावराहः । पुं० आदिवराहे ॥ महा-
स्यासौवराहस्य । महत्त्वस्त्रास्यातिवि-
पुलशरीरधारणात्पृथिव्युद्धारणाय ॥

महावरोहः । पुं० स्रद्धवृक्षे ॥

महावलिः । पुं० नरवली ॥

महावली । स्त्री० माधवीलतायाम् ॥

महावसः । पुं० शिशुमारे ॥

महावाक्यम् । न० परमार्थबोधकेवैदि-
कोपदेशवाक्यविशेषे । सङ्ख्यापर-
पर्यायेप्रतिष्ठादावुत्सर्गवाक्ये ॥ यो-
ग्यताकाञ्चासक्तियुक्तिवाक्यसमूहे ॥

महावारुणी । स्त्री० तिथिविशेषे ॥

सायया । शनिवारसमायुक्तासाम-
हावारुणीस्मृता । गङ्गायांयदिल-
भ्यं तकोटिसूर्यमण्डलैः समा ॥ सा०

वारुणीत्यर्थः ॥ महामहावारुणी-
तु । यथा । शुभयोगसमायुक्ताशनौ

शतभिषायदि । महामहेतिविख्या

महाविषः

ताषिकोटिकुलमुद्धरेत् ॥

महावाहुः । पुं० स्कन्दे ॥ श्रीरामे ॥

महाकौवाहूयस्य । अस्यबाह्वीर्मह-
त्त्वञ्चोक्तंयुद्धकाण्डे । पिशाचान्द्रा-
नवान्यक्षान्पृथिव्यांयेचरत्तसाः
अङ्गुल्ययेणतान्हन्यामिच्छन्हरि-
गणेश्वरिति ॥

महाविद्या । स्त्री० देवताविशेषे ॥ य-

था । कालीतारामहाविद्याषोडशी-
भुवनेश्वरी । भैरवीक्षिन्नमस्ताचवि-
द्याधूमावतीतथा । बगलासिद्धि-

द्याचमातङ्गीकमलात्मिका । एता-
दशमहाविद्याः सिद्धविद्याः प्र-
कीर्तिताः ॥ तासांद्शावतारस्व-

यथा । प्रकृतिर्विष्णुरूपाचपुंरूपस्य
महेश्वरः । एवंप्रकृतिभेदेनभेदास्तुप्र-
कृतेर्दश । कृष्णरूपाकालिकास्याद्रा-

मरूपाचतारिणी । बगलाःकूर्ममूर्तिस्था
न्मीनोधूमावतीभवेत् ॥ क्षिन्नमस्ता-

नृसिंहः स्याद्दराहृथैवभैरवी । सुन्द-
रीयामद्गन्यः स्याद्दामनोभुवनेश्व-
री ॥ कमलाबौद्धरूपास्याद्दुर्गा

स्यात्कल्किरूपिणी । स्वयंभगवती
कालीकृष्णस्तुभगवान्स्वयम् ॥ स्वय-
म्भगवान्कृष्णः काशीरूपोभयद्भु-
जे ॥

महाविराट् । पुं० महाविष्णौ ॥

महाविलम् । न० नभसि दृष्टिच्छिद्रे ॥

महाविषः । पुं० द्विमुखसर्पे । काल

महाव्याधि :

सर्वे ॥

महाविषम् । न० मेषसङ्क्रान्तौ ॥

मसूरं निम्बपात्राभ्यां योऽतिमेषग
तेरवी । अपिरोषान्वितस्सस्यतचक्रः
किं करिष्यति ॥

महाविष्णुः । पुं० महाविराजि ॥

महावीधिः । पुं० नरकविशेषे ।

महाधीचियं च महाकृत्तोलिनतुनीय
ते ॥

महावीष्यम् । न० षिटपे । मुष्कव
ड्चययोरन्तरे ॥

महावीरः । पुं० गरुडे ॥ शूरे ॥

सिंहे ॥ मखानसे । यज्ञाग्नौ ॥

वज्रे ॥ श्वेततुरङ्गे ॥ अन्तिमजि

ने ॥ कीकिके ॥ लक्ष्मणे । इनुम

ति ॥ एकवीरधृत्ते ॥ सध्यामषिह

गे । जराटके । कामदेवे । मारे ।

महावीरा । स्त्री० क्षीरकाशोल्याम् ।

महावीर्यम् । पुं० ब्रह्मणि । महदु

त्पसिकारश्मपिद्यालक्षणवीर्यम

स्य । बुद्धभेदे । वाराहीकन्दे ।

त्रि० महाप्रभावे । अतिशयबलयुक्ते ।

महावीर्या । स्त्री० संज्ञायाम् । सूर्यं

पत्न्याम् । धनकार्पास्याम् । महा

शतावर्याम् ॥

महावृक्षः । पुं० स्रुहीद्रुमे ॥

महावृहतो । स्त्री० धार्ताक्याम् ।

महावेगः । वि० अधिकवेगधर्ते ॥

महाव्याधिः । पुं० कुष्ठादिमहारोगे ॥

महाव्रतम्

महाव्रणम् । न० दुष्टवृथे ॥

महाव्रतम् । न० द्वादशवार्षिकव्रते ॥

यथा । तं नवधकालादूर्ध्वं विंशच्छ
ऽधिकशतस्य यावद्वद्विष्टं तावत्प
रिमाणमहाव्रतानुरूपार्धे नवोदात

व्याः शरत्कालिकदुर्गापूजने ॥ य-

था । महाव्रतं महापुण्यं शङ्कराद्यै

रनुष्ठितम् । कर्त्तव्यं सुरराजेन्द्रदे

वीभक्तिसमन्वितैः ॥ परुषोदय

कालिकमाघज्ञाने ॥ अस्तिषयोग

शास्त्रेऽत्रविशेषः । सद्यथा । अहिं

सासत्त्वास्ते यत्र ह्यचर्यां परिषदाय

माः ॥ ३० ॥ एते जातिदेशकाल

समयाऽनवच्छिन्नाः सार्वभौमाम

हाव्रतम् ॥ ३१ ॥ येचाहिंसाद्याः

हं चयमाउक्तास्तएवजात्याद्यनवच्छे

देन० दृढभूमयोमहाव्रतशब्दाद्याः

तत्रहिंसाजात्यवच्छिन्नायथा० मृग

योमृंगातिरिक्तान् न हनिष्यामीति

० सैवकालावच्छिन्नायथा० मघनु

दंश्यांनपुण्येऽहनीतिसैवप्रयोजन

विशेषरूपसमवावच्छिन्नायथा० ज्ञ-

चियस्यदेवब्राह्मणप्रयोजनव्यतिरे

किसमहनिष्यामीति० युद्धं विवामह

निष्यामीतिच । एवं विवाहादिप्र

योजनव्यतिरेकेणानृतं नवदिष्या

मीति । एवमापत्कालव्यतिरेकेण

बुद्धयाद्व्यतिरिक्तः स्तेयं न करि

ष्यामीति । एवमृतुकालव्यतिरिक्त

महाशौषिर :

महाशय्या । स्त्री० राजतल्पे ॥ वृह-
क्यायाम् ॥

महाशरः । पुं० स्थूलशरे ॥

महाशल्कः । पुं० चिद्रटमस्ये ॥

महाशाकः । पुं० शाकपत्रे ॥

महाशाखा । स्त्री० नागवलाथाम् ॥

महाशालः । पुं० महाशस्ये । विस्ती
र्णाभिः शालाभिर्युक्ते । सम्पन्ने ॥

महतीविस्तीर्णाशाला० गृह्यस्यसः ॥

महाशालिः । पुं० स्थूलशालौ ।
सुगन्धिके ॥ महान्श्रेष्ठः शालिः ॥

महाशिवः । पुं० महादेवे ॥

महाशोता । स्त्री० शतमूल्याम् ॥

महाशुक्तिः । पुं० मुक्तामातरि ॥

महाशुक्ला । स्त्री० सरस्वत्याम् ॥ वि०
अतिशुक्लवर्णयुक्ते ॥

महाशुभ्रः । वि० अतिशुभ्रवर्णयु-
क्ते ॥ न० रजते ॥

महाशूद्रः । पुं० आभीरे ॥

महाशूद्रा । स्त्री० महत्त्यांशूद्रायाम् ॥

महतीशूद्रेतिविग्रहः ॥

महाशूद्री । स्त्री० आभीर्याम् ॥ महा

शूद्रस्यस्त्री० जातीयावा । पुं० योगा

दिति० जातेरितिवाङ्गीप् ॥

महाशौण्डौ । स्त्री० श्वेतकिण्वीवृ-
द्धे ॥

महाशौषिरः । पुं० दंतरोगविशेषे ॥

दन्तास्रलन्तिवैष्टभ्यस्तालुवाप्यवदी
र्यते । दन्तमांसानिपच्यंतेमुखस्रप-

महाष्टमी

तुद्यते ॥ यस्मिन्ससर्वज्जीव्याधिर्म
हाशौषिरसंज्ञितः ॥

महाश्रमशानम् । न० आनन्दवने । का
श्याम् ॥ महात्पपिचभूतानिप्रलये
समुपस्थिते । शीरतेऽत्रशत्रुभूत्वाश्रम
शानन्तुततोभवेत् ॥ बाराणसीति
विख्यातारुद्रावासइतिद्विजः । म
हाश्रमशानमित्येवंप्रोक्तमानन्दका-
ननम् ॥

महाश्यामा । स्त्री० शिंशपावृक्षे ॥
श्यामल्याम् ॥

महाश्रमः । पुं० तीर्थविशेषे ॥

महाश्रमणः । पुं० बुद्धभेदे । शाक्य
सुनौ ॥

महाश्रावणिका । स्त्री० कदम्बपुष्पा
म् । महामुडाम् ॥

महाश्रोः । स्त्री० बुद्धशक्त्यन्तरे । ता
रायाम् ॥

महाश्रोत्रियः । पुं० महत्त्वसतिश्रुता
ऽध्ययनवृत्तसम्पन्ने ॥ महांश्रासीश्रो
त्रियश्च ॥

महाश्र्वेता । स्त्री० शुक्लभूकृष्णाण्डे ।

कृष्णगन्धिकायाम् ॥ वृष्णाभूमिः

प्राण्डे ॥ सरस्वत्याम् ॥ श्वेताप-

राजितायाम् ॥ सितायाम् ॥ मधुजा-

याम् ॥ श्वेतकिण्वीवृद्धे ॥ दुर्गायाम् ॥

महतीचासीश्वेताच ॥

महापृष्ठी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महाष्टमी । स्त्री० चाश्विनशुक्लाष्टम्याम्

महासमहा

। शरत्कालीङ्गवायातुसैवप्रोक्ताम
हाष्टमो। महारात्रिरितिख्यातातस्या
मस्यांयजित्सुधीः ॥ अष्टम्यांरुधिरै
मीसैर्महामांसेः सुगंधिभिः । पू
जयेदहुजातीयैर्वलिभिर्भोजनैः शि
वाम् । सिन्दूरैः पट्टबासोभिर्नाना
विधविलेपनैः । पुष्पैरनेकजातीयैः
फलैर्वहुविधैरपि ॥ उपवासंमहाष्टम्यां
पुत्रवान्नसमाचरेत् । यथातथैवपूता
त्मान्नतीर्दवींप्रपूजयेत् ॥ पूजयि
त्वामहाष्टम्यांनवम्यांबलिभिरुथा
। विसर्जयेद्दशम्यान्तुश्रवणे तांबरो
त्सवैः तत्रार्चरात्रपूजा यथा ।
कन्यासंस्थिरवाविषे शुक्राष्टम्यांप्रपू
जयेत् । सोपवासोनिशादेतुमहा
विभवविस्तरैः । पूजांसमारभे
द्देव्यानक्षत्रैर्बारुण्येपिवा । पशुवा
तशकत्तव्योगवलाजवधकथंतिदे
वीपुरार्थं वारुण्यपदेनपुर्वाघाटोच्यत
इतिरघुनन्दनः ॥ महाष्टम्युपवा
सं पारयन्तु । अष्टम्यांसमुपोष्यैव
नवम्यामपरिऽअहनि । मन्व्यमांसो
पहारिणदद्यान्नैवेद्यमुत्तमम् ॥ ते
नैवविधिनान्नन्तुस्वयंभुञ्जीतनान्य
थेति ॥

महासन्नः । पुं० कुवेरैः । वि० अति-
निकटे ।

महासमहा । स्त्री० तद्वलायाम् ।
खिरहित्थ्याम् । वलायाम् । कगदि

महासिंहः

या० कंधौ० खरेटौ० इ० भा० ॥
महासर्जः । पुं० असनवृक्षे ॥ प-
नसे ।
महासहः । पुं० कुलकवृक्षे ॥ वि०
अतिचमे ॥
महासहा । स्त्री० माषपर्ण्याम् । अन्ना
ने । कठसरेय्या० इ० भा० ॥ मह
तीचासौसहाच । सन्महदितिसमा
सः । आन्महदद्वयस्त्वम् ॥
महासन्तापनम् । न० व्रतविशेषे ॥
अथयाज्ञवल्क्यः । कुशोदकस्रुगो
घोरदधिमूत्रंशकृत्घृतम् । ज
ग्ध्वापरिहय्युपवसेत्कृच्छ्रसान्त
पमंचरन् ॥ द्वादसाध्यसान्तपनमु
क्त्वाह । पृथक्सान्तपनद्रव्यैः षड
हः सोपवासकः । सप्तोह्नैवकृ
च्छ्रीयंमहासान्तपनंस्मृतम् ॥ म-
हासान्तपनं धं मु षट्कदात्मसम
म् ।

महासारः । पुं० दुष्खदिरि । वि०
युक्तियुक्ते ॥

महासाहसम् । न० अतिबलात्कारकृत
कार्ये । अतिशयदण्डे ॥

महासाहसिकः । वि० अतिसाहसयु
क्ते ॥ प्रसङ्गापहारिणि । महासा-
सौसाहसिकश्च ।

महासिंहः । पुं० शरभे । पर्वताश्रये ॥
देव्याः सिद्धे ॥ यथा । तीव्यादंष्ट्रः
करालास्यः शटाशोभितकम्बरः ।

महाहविः

चतुरङ्घ्रिर्वचनखोरुहासिंहः प्र-
कीर्तितइति ॥
महासुखः । पुं० बुद्धे ॥ न० क्रीडा
रत्ने ॥ प्रचुरसुखे ॥ चि० तइति ॥
महासुगन्धा । स्त्री० गन्धनाकुल्याम् ॥
चि० अतिसुगन्धयुक्ते ॥
महासूक्ष्मा । स्त्री० बालुकायाम् ॥
चि० अतिशयसूक्ष्मे ॥
महासेनः । पुं० कार्तिकेये ॥ महासैन्य
पतौ ॥ बौद्धभेदे ॥ महतीसेनाऽस्य ॥
महास्कन्धः । पुं० शरभे ॥ चि० वृद्ध
तस्कन्धयुक्ते ॥
महास्कन्धा । स्त्री० जम्बूद्विष्टे ॥
महास्कन्धी । पुं० शरभे ॥
महास्थली । स्त्री० पृथिव्याम् ॥ श्रेष्ठ
स्थाने ॥
महास्रायुः । पुं० कण्डरायाम् ॥
महास्रग्वी । पुं० शिवे ॥
महास्वनः । पुं० वाद्यप्रभेदे । मङ्गल-
यै ॥ विष्णौ ॥ महान्कर्णितः
स्वनः नादोऽस्य । यद्वा । महान्
स्वनः श्रुतिलक्षणेनादोऽस्य ॥ सम्भ-
वदितिसमासे ० आत्मम् ॥ वृद्धच्छब्दे
॥ चि० तइति ॥
महाहनुः । पुं० शिवे ॥ हनुमति ॥
चि० वृद्धहनुयुक्ते ॥
महाहविः । न० गोष्ठते ॥ ब्रह्मणि ॥
महश्च तइविद्युः ॥ ब्रह्मात्मनिसर्वजग-
त्तदात्मतयाह्वयतेइतिमहाहविः

महिरः

। यद्दामहान्निहवीषिषाज्यपुरोडा-
शपशुसीमादिरूपाण्यस्य ० इन्द्रादि
देवतारूपस्ययजमानरूपस्यवेतिम-
हाहविः ॥
महाहासः । पुं० अट्टहासे ॥
महाह्विगन्धा । स्त्री० गन्धनाकुल्याम् ॥
महाह्विखा । स्त्री० कपिकच्छाम् ।
शुकशिम्व्याम् ॥ चि० अतिखर्वे ॥
महि । अ० महिमनि ॥
महिः । स्त्री० भूमौ ॥ मङ्गते । मह-
पूजायाम् । सुरादिरदन्तः । य-
न्नादवद् ॥
महिका । स्त्री० हिमे ॥ मङ्गते । मह-
० । कुन्शिखिसंज्ञयोः ॥
महितः । चि० पूजिते ॥ मङ्गतेस्म-
॥ मह० । मतिबुद्धिपूजार्थेभ्यश्च
तिक्तः ॥
महिनम् । न० राज्ये ॥ चि० पूजनोये
॥ मङ्गते । मह० । महिरिनण्चेति
पक्षेइनन् ॥
महिमा । पुं० शिवेश्वर्ये । ऐश्वर्याति-
शये । भूतिप्रभेदे ॥ महान्भवति-
येनसमस्तब्रह्माण्डेपि समवर्ति ॥
विभूतिविस्तारे । आत्मनः कर्म-
निमित्तवृद्धिद्वयराहित्ये ॥ महतो
भावः । पृथादिस्वादिमनिच् ।
उत्कर्षे ॥
महिमभृत् । चि० ऐश्वर्यवति ॥
महिरः । पुं० पीथे । मिहिरि । सूर्ये ॥

महिषध्वज :

इतित्रिकाण्डशेषः ॥

महिला । स्त्री० फलिन्याम् । गुन्द्राया
म् । प्रियङ्गौ ॥ स्त्रियाम् । योषिति ॥
रेणुकानामगन्धद्रव्ये ॥ मदमत्ता
याम्योषायाम् ॥ महति० मद्यते
वा । मह० । सलिलकलोति० इल
च् । टाप् ॥

महिलाह्वया । स्त्री० श्यामायाम् ।
प्रियङ्गौ ॥ महिलायापाह्वयोय
स्याः ॥

महिषः । पुं० लुलाये । कासरे ।
यमवाहने । भैसा० इ० भा० ॥
महिषस्यामिषंस्वादुस्निग्धोष्णांवात
नाशनम् । निद्राशुक्रवलस्तन्यतनु
दाढ्यंकरं गुरु ॥ वृष्यश्चष्टिषिण्
मूत्रंवातपित्तास्रनाशनम् ॥ महति
० मद्यतेवा । मह० । अविमद्यो
ष्टिषच् । यदामंहतेमहिषहीटिषच्
। आगमशासनस्यामिष्यत्वाननुम्
॥ अर्हध्वजविशेषे ॥ असुराधिप
विशेषे । महिषासुरे ॥ श्मश्रुधारि
णिक्ते अर्थातिविशेषे ॥ पुरायंच
त्रियथासीत्सगरेणास्यवेदाद्यनधि
कारोवेशान्यत्वंधमंनाशस्यकृतः ॥

महिषकन्दः । पुं० महाकन्दविशेषे ।
शुभालौ ॥

महिषघ्नी । स्त्री० दुर्गायाम् ।

महिषध्वजः । पुं० यमे ॥ अर्हद्विशेषे
॥ महिषोध्वजं यस्यसः ॥

महिषीदुग्धम्

महिषमर्दिनी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
महिषवल्ली । स्त्री० लताविशेषे । सौ
म्यायाम् ॥

महिषवाहनः । पुं० यमे ॥

महिषाक्षः । पुं०)

महिषाक्षः । पुं०) गुग्गुली । भङ्गा
सूनसमप्रभे ॥

महिषाक्षादि । न० महिषाक्षादिपञ्चा
नांगण्ये ॥ यथा । महिषाक्षस्तया
रालंनिर्यासः सर्जकस्यच । कृष्णा
गुरुः कटुस्त्वष्टमहिषाक्षादिपञ्चकम् ॥

महिषासुरः । पुं० महासुरविशेषे ।
रत्नासुरात्मर्जे ॥

महिषासुरसम्भ्रतः । पुं० भूमिजगुग्गुली ॥

महिषासुरहन्त्री । स्त्री० दुर्गायाम् ॥

महिषी । स्त्री० कृताभिषेकायारात्रः
पत्याम् ॥ मद्यते । मह० । अविम
द्योष्टिषच् । टित्त्वान्हीप् ॥ औष
धीभेदे ॥ सैरिभ्याम् । मन्दगमना
याम् । महाक्षीरायाम् । भैस०
इ० भा० ॥

महिषीगोष्ठम् । न० महिषीशालाया
म् । भैसवाडा० इ० भा० ॥ महि
षीणांस्थानम् । गोष्ठच् ॥

महिषीदुग्धम् । न० महिषीक्षीरे ।
सैरिभ्याः स्तन्ये ॥ माहिषंमधुरं
गव्यात्स्निग्धंशुक्रकरं गुरु । निद्रा
करंमभिष्यन्दिह्नुधाधिक्यकरं हिम
स ॥

महिदुर्गम्

महिषीप्रिया । स्त्री० तृणविशेषे । शूच्या
 म् । शूलपत्र्याम् । जलाशयायाम् ॥
 महिष्मान् । पुं० देशविशेषे ॥ महि
 षाः सन्त्यस्मिन् । महिष्वाञ्छेति
 वक्तव्यमिति० ड्मत्तुप् ॥
 मही । स्त्री० भूमौ । पृथिव्याम् ॥
 मद्यते । मह० । चुरादावदन्तः ।
 ग्यन्तादचद् । कृदिकारादिति
 ङीष् ॥ यद्वा । महीयते । महीङ्
 पूत्रायाम्० कण्डादियगन्तः ।
 क्तिप्चेतिक्तिप् । अलोपयलोपौ
 । कृदिकारादितिङीष् । तदभावे
 विसर्गवृत्त्यप्याहः ॥ मालवदेशवि
 हारिण्यांनद्याम् ॥ महीजलस्तुसु
 खादुबल्यं पित्तहरं गुरु ॥ गवि ॥
 हिलमोजिकायाम् ॥ वर्णं वृत्तं ध्व
 ल्युक्थाप्रभेदे ॥ यथा । लघुगुरुः
 । महीस्मृता ॥ यथा । हरोऽस्तुमे ।
 मनोमुदे ॥
 महीचित् । पुं० नृपे । राजनि ॥
 मही० क्षयते० ईष्टे । क्षिनिवास
 गथ्योः । मद्यांक्षयतिवा । क्षि
 यैप्रवर्ययोः । क्तिप् । तुक् ॥
 महीजः । पुं० भूमौ । मङ्गलयज्ञे ॥
 न० आर्द्रके ॥ त्रि० भूमिजाते ॥
 महिदुर्गम् । न० मृदापाषाणं नेष्टके
 मवाविस्ताराहू गुण्योच्छ्रायेणद्वादश
 हस्ताद्युच्छ्रितैमयुञ्जार्थमुपरिभ्रमणयो
 ग्येनसौवर्णगवाक्षादियुक्तेनप्राकारे

महेन्द्रः

णवेष्टितेराज्ञांवासस्थाने ॥
 महीधरः । पुं० विष्णौ । महीगिरि
 रूपेणधत्ते । धरति । धृञ्० ।
 मद्याधरः ॥ अच् ॥
 महीध्रः । पुं० शिखरिणि । पर्वते ॥
 महीधरतिधारयतिवा । धृञ्० ।
 मूलविभुजादित्वात्कः ॥
 महीपालः । पुं० राजनि ॥ महीपाल
 यति । पाल० । कर्मण्यण् ॥
 महीप्राचीरम् । न० समुद्रे ॥
 महीभृत् । पुं० पर्वते ॥ नृपे ॥
 महीमयः । त्रि० सृष्टिकानिमते ॥
 मद्याविकारे ॥
 महीयान् । त्रि० महत्तरे ॥
 महीरुहः । पुं० शाखिनि । पादपे । वृक्षे
 ॥ शाकवृक्षे ॥ मद्यांरोहयति । रुहवीज
 जन्मनिप्रादुर्भावे । इगुपध्वंतिक्ताः ॥
 महीलता । स्त्री० क्लिष्टलुके । कौचु
 वा० इतिख्याते ॥ क्लृप्तस्वदीर्घत्वा
 भ्यामद्यालक्षणे ॥
 महीसुतः । पुं० मङ्गलयज्ञे । लोहि
 ताह्ने ॥ मद्याः सुतः ॥
 महीच्छः । त्रि० महाशये । महाभि
 लाषे ॥ महतीच्छाऽस्य ॥
 महेन्द्रः । पुं० कलिङ्गदेशस्येकुलपर्व
 तविशेषे ॥ सिद्धपीठोयमद्रिः ।
 यथा । महान्तकोमहेन्द्रे चपार्वती
 चमहान्तकीति ॥ त्रिसामाश्रयि
 वुल्यांयामहेन्द्रप्रभवाः स्मृताः ।

महेला

इन्द्रे ॥ महांशांसी • इन्द्रश्चमहान्वा
 अयमभूद्योवृषमवधीदिति श्रुते : ।
 ईश्वरे । विष्णौ ॥
 महेन्द्रकदली । स्त्री • कदलीप्रभेदे ॥
 महेन्द्रतनया । स्त्री • सरिदन्तरे ॥
 महेन्द्रनगरी । स्त्री • अमरावच्याम् ॥
 महेन्द्रपर्वतः । पुं • तीर्थविशेषे ॥
 महेन्द्रमदभित् । पुं • श्रोतृष्ये ॥
 महेन्द्रवारुणी । स्त्री • लताविशेषे ।
 चित्रवल्ल्याम् । महाफलायाम् ।
 वडौ माकाल् • इ • गौ • दे • भा • ॥
 महेन्द्राणी । स्त्री • इन्द्रयोषिति ।
 पुलोमजायाम् ॥ महेन्द्रस्यस्त्री ।
 महतीचासाविन्द्राणी च तिवा ॥
 महेन्द्रियम् । त्रि • माहेन्द्रे ॥ महेन्द्रो
 देवतास्य । महेन्द्राद्वाणीचे तिघः ॥
 महेन्द्रीयम् । त्रि • माहेन्द्रे • हविरा
 दौ ॥ महेन्द्रोदेवताऽस्य । महेन्द्रा
 द्वाणीचे तिचकाराच्छः ॥
 महिरणा । स्त्री • कुन्दरुक्वाम् । शक
 कीवृत्ते ॥ महदीरणमस्याः ॥ मह
 मुत्सवमीरयतिवा । ईर • ल्युः ॥
 महेला । स्त्री • महिलायाम् ॥ बामा
 याम् ॥ महस्य उत्सवस्य • हला
 भूमिः ॥ यहा । महति • मद्यतेवा
 । सलिकलीतीलच् । पृषोदरादिः
 ॥ मायाः हिलाक्रीडावा । परमहे
 क्षारतोयपारदारिक्वद्वितिदमयस्ती
 काव्यम् ॥

महोच्च :

महेलिका । स्त्री • महिलायाम् ॥ स्वा
 र्थेकन् ॥
 महेशः । पुं • शिवे ॥ महेशान्नापरो
 देवः ॥
 महेशबंधुः । पुं • श्रीफलवृत्ते । विश्वे
 । महेशस्य बन्धुरिव ॥
 महेशिता । त्रि • परमेश्वरे । परदेवं
 तायाम् ॥ महांशासावीशिताच्च ।
 सन्महदितिसमासः ॥
 महेश्वरः । पुं • शिवे । महादेवे ॥ म-
 हेश्वरस्य स्वकपवनापरद्वितिरघुः
 ॥ विश्वस्थानाश्च सर्वेषां महतामी
 श्वरः स्वयम् । महेश्वरश्च तेनेमं प्र
 वदन्ति मनीषिणः ॥ महांशासावी
 श्वरश्च । सन्महदितिसमासः ।
 त्रि • अधीश्वरे ॥
 महेश्वरी । स्त्री • महेश्वरपत्न्याम् ।
 भगवत्याम्परदेवतायाम् ॥ अपरा
 जितायाम् ॥ पित्तलप्रभेदे । कपि
 लायाम् । ब्रह्मरीच्याम् । राजरी
 च्याम् । महतीचासावीश्वरीच ।
 महेश्वासः । पुं • हरौ ॥ शिवे ॥ महा
 नवितथद्वेषासद्वेषुचे पोयस्यसः ।
 त्रि • उत्तमधानुष्के ॥
 महेश्वरगडः । पुं • स्थूलैरगडे ॥
 महेला । स्त्री • स्थूलैलायाम् ॥
 महोच्चः । पुं • वृहदृषे । वृषभे ॥
 महांशासाबुद्धाच्च । अचतुरेति
 साधुः ॥

महोदया

महोदिका । स्त्री०)
 महोटी । स्त्री०) महोदयम्
 महोत्पलम् । न० पद्मे । नलिने । अ
 रविन्दे । महश्चतत्तुल्यलक्ष्म ॥
 महोदयः । पुं० अतिशयितसुखजन
 ककम्भंषि ॥ यथा । दुर्गातन्त्रेणम
 न्त्रेणकुर्याद्दुर्गामहात्मवम् । महा-
 नवम्यांशरदिवलिदानंनृपादयः ॥
 महोदयः । पुं० राध्याङ्गप्राप्तराज-
 पुत्रये ॥ अतिशयोक्तये ॥ त्रि० अति
 शयोत्साहयुक्ते । महोदये ॥ दुः
 श्राव्यकृत्स्नं पिसाधनपरे ॥ महान्
 ज्ञानाहोस्य ॥ परदेवतायाम् ॥ ज-
 गदुत्थादनात्तर्धमुद्युक्तस्वान् ॥
 महोदधिः । पुं० समुद्रे ॥
 महोदधिगयः । पुं० नारायणे ॥ प्र-
 लयेसर्धभूतानिसंज्ञय्यैकार्षण्यंजगत्
 क्तस्त्वऽधिगते । शौङ्गेषु । अः ॥
 महोदयः । पुं० कान्यकुब्जदेशे ॥
 आधिपत्ये ॥ अपवर्गे । मोक्षे ॥ स
 दाकृतयुगञ्जास्तुसदाशास्त्ररायण
 म् । सदा महोदयश्चास्तुशाश्यानिव
 सतांसताम् । महात्मनि ॥ स्नाभि
 नि ॥ दध्यक्तिसधुनि ॥ न० पुरविशि
 षे । कान्यकुब्जे । गाधिपुरे । कनौ
 ज० इतिमहोवाङ्मतिवभाषा ॥ महा
 नुदयोवैभवयस्य० यत्रवा ॥
 महोदया । स्त्री० मेरोश्चक्रवाटास्थीर्षु
 मेखलायाउदग्दिशिसेमस्यपुर्या-

महोत्सा

म् । यथोक्तमृगेन्द्रसंहितायाम् । म
 होदयाचन्द्रमसः श्वेतायुक्तादिनि
 र्मिता । द्विजसङ्घस्तुताभातिपुरै
 र्हिमगिरिप्रभैरिति । नागवलाया
 म् ॥
 महोदरः । पुं० वृहदुदरे ॥ त्रि० त-
 दिति ॥
 महोदरी । स्त्री० रवेः सङ्क्रमणवि
 शेषे कुजाङ्गवर्ज्यदासङ्क्रमः
 श्यान्महोदर्यसौतस्कराणां सुखाय ।
 महोदयतावयाग् ॥
 महोदयः । त्रि० महोत्साहे । दुः
 साध्यकृत्स्नं पिसाधनपरे ॥ महानुद्य
 मोऽस्य ॥
 महोद्वतः । पुं० ताजागने ॥ त्रि० म
 होद्वतविशिष्टे ॥
 महोद्वतिः । स्त्री० अतिशयवृद्धौ ॥ य
 था । भूयात्तेमहदैश्वर्यपुत्रादीनां
 महोद्वतिः । अव्याधिनाशरीरेण-
 चिरञ्छीबसुखीभव ॥
 महोद्वदः । पुं० फलक्याम् । फलु-
 द्द० माषदु० गौ० दे० भा० प्र० भीमे ॥
 महोद्वसगः । पुं० मार्यादिवु ॥
 महोरगः । पुं० वासुक्षिरुपे ॥ वृह-
 त्सर्पे ॥ महोद्वसावुरगस्य ॥ न० त
 गरमूले ॥
 महोत्सा । स्त्री० कूरयहे ॥ उत्सावि-
 शेषे ॥ उत्सालक्षणात् । वृहत्स्त्रिखा
 चसूक्ष्मायारक्तनीलाशिवीज्वलापौ

मा

रुपीचप्रमाणेन उल्कानामाविधास्मृ
ता ॥

महौजा : । त्रि० वीर्यवति ॥ महानु
भावे ॥ महत्त्रोजोयस्येति विग्र-
हः ॥

महौषधम् । न० शुण्ठ्याम् ॥ विषाया
म् । अतिविषायाम् । अतीस० इ०
भा० ॥ लशुने ॥ भूम्याहुल्ये ॥ वा
राहीकन्दे ॥ वत्सनाभे ॥ पिप्प-
ल्याम् ॥ सुरायाम् ॥ महौषधं य-
ज्जीवानां दुःखविस्मारकं महत् ।
धानन्दजनकं यच्च तदाद्यातत्त्वलक्ष-
णम् ॥ महच्चतत्त्रौषधञ्च ॥

महौषधिः । स्त्री० दूर्वायाम् ॥ लज्जा
लक्षणे ॥

महौषधिगणः । पुं० पृश्निपर्ण्यादिषु
॥ यथा । पृश्निपर्णी श्यामलताभृङ्गरा-
जशतावरी । गुडूची सहदेवाचमहौ-
षधिगणः स्मृतः ॥

महौषधी । स्त्री० हिलमोचिकायाम् ॥
श्वेतकण्टकायाम् ॥ कटुकायाम् ॥
अतिविषायाम् ॥

महौषध्यष्टकम् । न० महास्नानीयद्रव्य
विशेषे ॥ यथा । सहदेवी तथा व्या-
घ्रीषला चातिबला तथा । शङ्खपुष्पी
तथा सिंही अष्टमी च सुवर्चला ॥ महौ-
षध्यष्टकं प्रोक्तं महास्नानेनियोजयेत् ॥

मा । अ० वारणे ॥ विकल्पे ॥

मा । स्त्री० लक्ष्म्याम् । पद्मालयायाम्

मांसम्

॥ विद्यायाम् । माने ॥ मातरि ॥
मानम् । माधातोः सम्प्रदादि
त्वात्क्लिप् ॥

मांसम् । न० पिशिते । तरसे । पल-
ले । आमिषे । अस्रजे । रक्तजधा-
तौ । मांस० इ० भा० ॥ मांसं वा
तहरं सर्वहृंहणं बलपुष्टकत् । प्री-
णनं गुरुहृद्यश्च मधुरं रसपाकयोः ॥
मांसवर्गी द्विधास्त्रियोजाङ्गलाऽनूपभे-
दतः ॥ तत्र सद्यो हतादिमांसेषु विशे-
ष उक्तः सचोच्यते । यथा । सद्यो
हतस्य मांसं स्थाद्व्याधिघातियथा स्मृ-
तम् । वयस्यं हृंहणं सात्स्यमन्यथा
तद्विवर्जयेत् ॥ स्वयं मृतस्य चावल्य-
मतीसारकरं गुरु ॥ वृद्धानां दोषलं
मांसं बालानां बलदं लघु । त्रिदोष-
कृद्व्यालज्जुष्टं शुष्कं शूलकरं गुरु ॥
विषाम्बुरुड्मृतस्यैतन्मृत्युदोषरु-
जाकरम् ॥ क्लिन्नमुत्क्लेदजनकं कृशं
वातप्रकोपनम् ॥ तीयपर्णी शिरा-
जालं मृतमपुत्रिदोषकत् ॥ विहङ्गे
षु पुमान्श्रेष्ठः स्त्रीचतुष्पदजातिषु
। परार्द्धं लघुपुंसां स्यात्स्त्रीणां पूर्वा-
र्द्धमादिशेत् ॥ देहमध्यं गुरुप्रायः
सर्वेषां प्राणिनां स्मृतम् । पक्षीत्-
र्धं पाद्विहङ्गानां तदेव लघु कथ्यते ॥
गुरुण्यं षानि सर्वेषां गुर्वीर्यो वाचप-
चिन्ताम् । उरस्कन्धीदरं मूर्धापाणौ
पादौ कटिस्थया । पृष्ठत्वग्यक्तद

मांसम्

आणिगुरुणीहयथोत्तरम् ॥ लघुवा
 तहरं मांसं खगामांधान्यचा
 म् । मत्स्याशिनांपित्तकरं वातघ्नं
 गुरुकीर्त्तितम् ॥ फलाशिनांश्च
 हरं लघुरुज्जमुदीरितम् । हृदयं
 गुरुवातघ्नं तेषामिवफलाशिनाम् ॥
 तुल्यजातिष्वल्पदेहामहादेहेषुपूजि
 ताः । अल्पदेहेषुशस्यन्ते तथैवस्यु
 लदेहिनः ॥ चेष्टावतांपरं मांसं
 हृदयं रुच्यं लघुस्मृतम् ॥ येमृतावि
 ष्णगायेचदूरावासप्रचारकाः । ते
 चाभिष्यन्दिनः सर्वे विपरीतम
 तोम्यथा ॥ जलानूपचराः सर्वे त
 थास्यलचराश्चये । गुरुभक्त्यागुरुत
 रं तेषामांसमुदीरितम् ॥ धान्योत्प
 त्तिप्रचारोणां लघुस्यलघुपक्षिणा
 म् ॥ ग्राम्यं मांसं बनजमथबानूपजं
 बाविलीत्यं श्वेतं पीतं हरितमरुणं
 पाचितं सूपकारैः । तस्य शूल्यं
 सरसमधुरं खेटितं बद्धितं बायस्य-
 प्रायोयद्भिश्चितं स्तूयते तेन तद्धि
 अपिचं । मांसन्तुत्रिविधं ज्ञेयं मृदु
 लंकठिनं च नम् ॥ पारावताजचट
 कशशशूकरटिडिभाः । क्षुद्रमत्
 स्यादिकाः सर्वे मांसं षुमृदुलाः
 स्मृताः । मृगरोहितकाद्याश्चमत्
 स्याः शल्लकिशम्बराः । एते कठि
 नमांसाः स्युः पक्षिणोजलचारि
 णः ॥ गजकुम्भीरखड्गाद्याः सग

मांसम्

म्बावर्करादयः । गोधागोश्वानुला
 याद्याः घनमांसाः प्रकीर्त्तिताः ॥ एकत्र
 सर्वमांसानिविरुद्ध्यन्ते परस्परम् ।
 वैद्यशास्त्रोक्तविधिनामांसस्योक्तागु-
 णावृमे । मनूक्तविधिनावच्ये विधिं
 भक्षणवर्जने ॥ प्रोक्षितं भक्षयेन्मांसं
 ब्राह्मणानाञ्चकाम्यया । यथाविधि
 नियुक्तस्तुप्राणानामिवचात्त्यय ॥ प्रा
 णस्योन्नमिदं सर्वं प्रजापतिरकल्पयत् ।
 स्यात्वरं जङ्गमस्यैव सर्वं प्राणस्य भोजन
 म् ॥ चराणामन्नमचरादंष्ट्रिणाम-
 प्यदंष्ट्रिणः । अहस्तास्यसहस्तानां-
 शूराणां चैवभीरवः ॥ नात्तादुष्य-
 त्त्यदन्ताद्यान्प्राणिनोऽहन्यहन्यपि
 । धात्रैवमृष्टाद्याश्चप्राणिनोऽत्ता
 रएवच ॥ यज्ञायजग्धिर्मांसस्येत्य
 षदेवोविधिः स्मृतः । अथोन्यथा
 प्रहृत्तिस्तुराक्षसोविधिरुच्यते ॥ क्री
 स्वास्वयंवाप्युत्पाद्यपरोपकृतमेववा ।
 देवान्पितृंश्चार्चयित्वाखादं मांसं न
 दुष्यति ॥ नाद्यादविधिनामांसां वि
 धिज्ञोऽनापदिद्विजः । जग्ध्वाश्च वि
 धिनामांसं संप्रैक्ष्यते रद्यतेऽवशः ॥
 नतादृशं भवत्ये नोऽगहन्तुर्हर्षनार्थिनः
 । यादृशं भवति प्रैक्ष्येष्टया मांसानि-
 खादतः । नियुक्तस्तुयथान्यायं यो
 मांसं नास्ति मानवः । संप्रैक्ष्यपशुतां
 यातिसम्भवानेकविंशतिम् ॥ अस
 स्कृतान्पशून्मन्त्रैर्नाद्यादिप्रः क

मांसम्

दाचन । मन्त्रे स्तुसंस्कृतानद्याच्छा-
 श्वतंविधिमास्थितः । कुर्याद्घृतुप-
 शुंसङ्गे कुर्यात्पिष्टपशुंतथा । नखे
 षतुव्याहन्तुं पशुमिच्छेत्कदाचन-
 । यावन्तिपशुरोमाणितावत्कत्वोऽ-
 मारणम् । तथापशुः प्राप्नोति
 प्रियजन्मनिजन्मनि ॥ यज्ञार्थेप-
 श्वः सृष्टः स्वयमेव स्वयम्भवा ।
 यज्ञोऽप्यभूत्सर्वस्यतस्माद्यज्ञं यधी
 ऽयधः ॥ योपयः पशवोऽप्यस्ति
 र्यध्वः पश्चिद्यस्तथा । यज्ञार्थेनिधनं
 प्राप्ताः प्राप्नुयन्त्युच्छृतीः पुनः ॥
 सधुपके वयञ्चै च पितृदेवतकर्मणि
 अथैवपशवोऽहिंसाज्ञान्यर्चयन्व्री-
 यन्तुः ॥ एतर्प्यपुपशुर्द्विसन्वेद-
 तत्त्वार्थवद्विजः । आत्मानश्चपशुश्चै-
 वमभवायुत्तमांगतिम् ॥ गृहेगुरा-
 वरत्पशुनिवसन्नात्मवान्द्विजः ।
 नश्चेद्विहितां हिंसापद्यपिसमा-
 चरेत् ॥ यावेद्विहितां हिंसानि-
 यतास्तिश्चराचरेः अहिंसामेवतां
 पित्याहृष्टाहर्षीहिनिर्वभौ ॥ योऽहिं-
 सक्रानिभूतानिहिनस्यात्ममुखेच्छ-
 या । सजावंश्चतश्चैवनक्षत्रित्मु-
 खमेधते । यावत्वनवधक्तंशाम्प्रा-
 णिनांनचिकीर्षति । ससर्वस्यहित-
 प्रेक्षुः सुखमत्यन्तमश्नुते यज्ञा-
 यतियत्कुरुतेधृतिवध्नातियच्च ।
 तद्वाप्राच्ययत्तं यधीहिनास्तनकि-

मांसम्

श्चन ॥ नाक्तत्वाप्राणिनां हिंसां मांस-
 मुत्पद्यतेकश्चित् । नचप्राणिवधः
 स्वर्ग्यसास्मान्मांसं विवर्जयेत् ॥ स
 समुत्पत्तिश्चमांसस्य वधबन्धोऽदेहि-
 नाम् । प्रसमीक्ष्यनिवर्त्ततसर्वमां-
 सस्य भक्षणात् ॥ नभक्षवतियोमां-
 संबिधिं हित्वापिशाचवत् । सलोक-
 प्रियतां यातिव्याधिभिश्चनपीडयते ।
 अनुमन्ताविशसितानिहन्ताक्रयवि-
 क्रयी । संस्कर्त्तव्योपहर्त्ताश्चखाद-
 कश्चेतिघातकाः ॥ स्वमांसं परमां-
 रोमयोवर्जयतुमिच्छति । अनभ्यर्च्यं
 पितृन् देवान् ततोऽन्योनाश्चपुण्यकृ-
 त् ॥ वर्षेवर्षेऽन्नमेधेनयोयजेतशतं स-
 माः । मांसानि चनखादेव स्तयोः
 पुण्यफलंसमम् । फलमूलाशनैर्मे-
 ध्यैर्मुन्यन्नानाश्चभोजनैः । नतत्-
 फलयमवाप्नोति यन्मांसप रिवर्जना-
 त् ॥ ५४ ॥ मांसभक्षयितामुच्यते
 मांसमिहादृम्यहम् । एतन्मांसस्य-
 मांसत्वं प्रवर्दान्तमनीषिणः ॥ न-
 मांसभक्षणेदोषो नमद्येनधमैयुने ।
 प्रवृत्तिरिषाभूतानां निष्कृत्स्नमहा-
 फला ॥ अपिच । श्रीमहानिर्वाणत-
 त्त्वे । मांसन्तु विविधं प्रोक्तं जलभूष-
 रश्च चरम् । यस्मात्तस्मात् समानी-
 तं येन केन विघातितम् ॥ तत्सर्वदे-
 वताप्रीत्यै भवेद्वनसंशयः । साध-
 केच्छावलवतीदेयेऽस्तुनिदैवते ॥ य

मांसरस

दा द्युत्सर्पिद्रव्यं तन्मदिष्टायकल्प
येत ॥ बलिदानाद्यधीदावावहि-
तः पुरुष. पशुः । स्त्रीपशुर्नचहन्त
व्यस्तत्रशांभवशासनात् ॥ मन्यते-
देवादिप्रीत्यर्थम् । ॥ अज्ञाने । म
नेदीर्घश्चेति सः ॥

मांसः । पुं० काले । कीटे ॥

मांसकारि । न० रक्ते । रुधिरि ॥

मांसच्छदा । स्त्री० मांसरोहिणीविशे-
षे । मांस्थाम् । सुलोमायाम् ॥

मांसजम् । न० मेदसि ॥

मांसतेजः । न० मेदसि ॥

मांसदहनः । पुं० प्रीहघ्नवृक्षे ॥

मांसद्रावी । पुं० अस्त्रवैतसे

मांसपचलम् । न० मांसपाके ॥

मांसपेशी । स्त्री० यस्यावयवविशेषे ॥

यथा । बृह. दः समरात्रं गमांसपेशी

भवेत्ततः । तिस्रामाद्यात्भवत्पेशी

रक्तमांसवित्तादृष्टा ॥ बीजस्थैवा-

ङ्कुराः पश्यः पशुविशतिराच-

तः ॥

मांसप्रलेहः । पुं० प्रलेहविशेषे ॥ प-

श्वप्रलेहम् ॥

मांसफला । स्त्री० वाक्ताक्याम् ॥

मांसभक्षः । वि० मांसभक्षणकर्त्त-

रि ॥

मांसमाषा । स्त्री० माषपर्ण्याम् ॥

मांसरसः । पुं० भोलि० रसा० इति

स्यात्मांसस्यजक्षे ॥ सिद्धमांसरसो

मांसशृङ्गाटकम्

रुच्यः श्रमप्रवासघयापहः । प्रीण

नोवातपित्तघ्नः क्षीणानामल्परेत-

साम् ॥ विशिष्टभग्नसन्धीनांशुवा-

नांशुइकाङ्क्षिणाम् । स्मृत्याजोव-

लक्षीनानांज्वरक्षीणक्षतोरसाम् ॥

शस्यतेस्वरहीनानांष्टय्यायुः श्रवणा

र्थिनाम् ॥

मांसरोहिणौ । स्त्री० सुगन्धिद्रव्यविशे-

षे । अग्निरुहायाम् । चर्मकपाया

म् । विकपायाम् ॥ स्यान्मांसरो-

हिणीवृष्यासरादीपचयापहा ॥

मांसलम् । न० काव्यस्यगौडौरीत्यन्त

गंतस्यौजोगुणस्याङ्गविशेषे ॥ यथा ।

ओजः समासभूयस्त्वं मांसलंपदङ्

स्वरम् । चि० छंसले । यत्नवति ॥

स्युलि ॥ यथा । निस्त्रास्यवहुरेखाः

स्युर्निर्द्रव्याश्चिबुद्धैः कृपैः । मां

सस्येधनोपताअवक्रैर्धनैर्नृपाः

॥ मांसमस्यस्य । सिध्मादिच्वाङ्गच्

॥ पुं० माषे ॥

मांसलफला । स्त्री० वृत्ताक्याम् ॥

मांसविक्रयी । वि० वैतमिके । दौ-

टिके ॥ सकृदपिमांसविक्रयकारि-

णि ॥ सद्यः पततिमांसिनलाक्षया

सवयनेनच ॥

मांसव्यधः । वि० मांसखण्डने ॥ मां

सस्यव्यधनम् ॥ व्यधजपोरनुपस-

गैः इत्यप् ॥

मांसशृङ्गाटकम् । न० मांसप्रकारवि

मांसी

श्रिषे । मांसकाचिखूटं । इतिभाषा
 ॥ शुद्धमांसं तनूकृत्स्नकर्त्तितं स्वेदितं
 अन्ने । लवङ्गहिङ्गुलवणमरिचार्द्र-
 कसंयुतम् ॥ एलाजीरकधान्याकनि-
 म्बूरससमन्वितम् । घृतेसुगन्धे तद्गु-
 ष्टपूरणं प्रोच्यते बुधैः ॥ शृङ्गाटकं
 समितया कृतं पूरणं पूरितम् । पुनः
 सर्पिषसम्भृष्टं मांसशृङ्गाटकं वेदत्
 ॥ मांसशृङ्गाटकं रुच्यं वृहस्पतं बलकृद्
 गुरु ॥ वातपित्तहरं वृष्यं कफघ्नं वीर्यं
 वर्द्धनम्

मांससारः । पुं० मेदसि ॥ मांसस्य-
 सारः ॥

मांसस्र्जः । पुं० मेदसि ॥

मांसहारा । स्त्री० चर्मणि ॥

मांसिकः । त्रि० मांसविक्रयजीविनि
 । वैतसिके ॥ मांसं पयस्यमस्य । त-
 दस्यप्रग्यमितिठक् ॥ यद्वा । मांसं
 नियुक्तं दीयतेऽस्मै । श्रावणामांसौ
 दनादितिठिठन् । टित्वान्डीप् ॥
 इकारउच्चारणार्थः ॥

मांसिका । स्त्री० मांस्याम् ॥ मन्यते
 । मनञ्जाने । मनेर्दीर्घश्चेति सः ।
 गौरादिः । स्वार्थकन् ॥

मांसिनी । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

मांसी । स्त्री० कक्कोल्याम् ॥ मांसच्छ-
 दायाम् ॥ तपस्विन्याम् । जटामां-
 स्याम् ॥ मांसीतिक्ताकषायाधमे-
 ध्याकांतिवलप्रदा । स्वादोद्दिमाचि

माकिर्

दीषासदाहवीसर्पकुष्ठनुत ॥ मन्य-
 ते । मन० । मनेर्दीर्घश्चेति सः ।
 गौरादिः ॥

मांसीष्टा । स्त्री० पक्षिप्रभेदे । वल्गुला-
 याम् । दिवांधायाम् वादुड इ० भा० ॥
 मांसीदनम् । न० मांससंयुक्तषोड-
 ने । पलौदने ॥

मांसीदनिकः । त्रि० मांसीदनाहं ॥
 मांसीदनं नियुक्तं दीयतेऽस्मै । श्रा-
 णामांसीदनादितिठन् । टोष्ठीवर्धः ।
 इकारउच्चारणार्थः ॥

मांस्यादिः । पुं० जटामांस्यादिसप्ता-
 नांगर्यं ॥ जटामांसीनखपञ्चीकृत्-
 वङ्गतरंरसः । शिलयागन्धपाषा-
 णः सप्तमांस्यादिकाश्चमी ॥

माकन्दः । पुं० सहकारे ॥

माकन्टी । स्त्री० आमलकीफले ॥ न-
 गरविशेषे ॥ बहुमुख्याम् । माद-
 न्याम् । गन्धमूलिकायाम् । माद्रा-
 णी० मांगनी० इ० भा० ॥ पीतचन्द-
 ने ॥

माकरी । स्त्री० माघशुक्लसप्तम्याम् ॥
 यदाज्जन्मकृतं पापं मया सप्तमुजन्म-
 सु । तन्मरोकश्च शोके सप्तमाकरोहन्तु
 सप्तमांतिपठित्वास्त्रायात् ॥ रयस-
 प्तमांतिनाभान्तरम् ॥ रोक्कंश्चि-
 द्रम् ॥

माकिम् । अ०)

माकिर् । अ०) वज्जने ॥

माघ्यम्

उक्तं हि भरतसूत्रे । भिक्षुकक्षपण
कराक्षमन्तः पुरावासिचेठकादी
नां मागधीति । मगधं • देशे भवा ।
तत्र भवइच्छण् ॥

मागमा । स्त्री० कर्कश्यां ।

माघः । पुं० मासविशेषे । तपसि ।
अत्रजातस्यफलम् । यथा । विद्या
दिनीतस्वकुलप्रधानसदासदाचारयु
तः प्रवीणः । योगानुरक्तो विषयेपुसत्तो
माघेयमासं मघवानिवेशः इति ॥
माघीपीणं मास्यस्मिन्पौर्णमासी
त्यण् ॥ श्रीदत्तकसूनौ शिशुपाल
बधमहाकाव्यकर्त्तरि ॥ तस्य नाम्ने
वख्याते महाकाव्ये ॥ यथा । पुष्पे
पुजातोनगरेपुकाशी नारीपुरम्भा
पुरुषं पुविष्णुः । नदीपुगङ्गानुप
तौ चरामः काव्येपुमाघः कवि
कालिदासः ॥ इत्याधुनिकः क-
थित्

माघवती । स्त्री० पूर्वदिशि ॥

माघवलम् । त्रि० इन्द्रसम्बन्धिनि ॥

मघवतइदम् । अण् ॥

माघी । स्त्री० तपोमासस्य पूर्णमाया
म् ॥ मघयायुक्तापीर्णमासी ।

नक्षत्रेण च्यण् । ततोऽपीप् ॥

माघोनी । स्त्री० पूर्वदिशि ।

माघ्यम् । न० बुन्दपुष्ये ॥ माघेसा
धु । तत्रसाधुरितियत् ॥ माघेभव
म् । दिशांश्चादायत् ॥

माजलः

माङ् । अ० निषेधे ॥ आशङ्कायाम् ॥

माङ्गलिकः । पुं० प्रखवे ॥ अथशब्दे ॥

प्रणवश्चाथशब्दस्य हावेतौ ब्रह्मणः पु
रा । कण्ठं भित्त्वा विनिर्यातीतस्मा

माङ्गलिकावुभौ ॥ मङ्गलाय क्रिय

माणे तूर्यादिवाद्ये ॥ अर्गाहताभी

ष्टार्थं सिद्धिमङ्गलम् । मङ्गलं प्रयोक्ष

नमस्य । प्रयोजनमितठक् ॥ यथा

माङ्गलिकपाचार्य्य इति ॥

माङ्गल्यम् । न० मङ्गलक्रियायाम् ॥

मङ्गलार्थाहिते ॥ यथा । माङ्ग

ल्यं पुर्ववाहेपुकन्यासं वर्णं पुष ।

दशमासाः प्रशस्यन्ते चैत्रपौषव

क्रिताः ॥ इति राजमासंशुद्धः ॥

मङ्गलस्य भावः । भावेप्यञ् ॥

माङ्गल्यार्हा । स्त्री० आयमाणायां ल

तायां ॥

माचः । पुं० पथि ॥

माचलः । पुं० बन्दिचौरैः ॥ रुजि ॥

याहे ॥

माचिका । स्त्री० मच्चिकायाम् ॥ अ

स्वष्ठायाम् ॥ मोरुवा • इ० पश्चि

मदेशप्रसिद्धायामौषधी ॥ माचिका

स्नारसे पाके कषयायाशीतलालघुः

। पक्वातोसारपित्तात्कफकण्ठाम

यापहा ॥

माचिरम् । अ० शीघ्रे ॥

माचीपत्रम् । न० सूरपत्रं ॥

माजलः । पुं० चापपक्षिणि ॥

माटि :

माञ्जिष्ठम् । न० लोहितवर्णं ॥ चि०
तद्वति ॥ मञ्जिष्ठयारक्तम् । तेनर
क्तं रागादिच्यण् ॥

माटासकः । पुं० वृक्षविशेषे ॥

माठारः । पुं० चण्डाशोः पाणि
पाश्विके । सूर्यानुगे ॥ व्यासे ॥
विप्रे ॥ मठस्यनेन । मठमदनिवा
सयोः । पुंसौतिष्ठः । मठं राति
। रा० । कः । मठस्यापत्वम् । वि
दादित्वाद्दण् ॥ गर्गादित्त्वान्
माठर्यः ॥

माडः । पुं० वृक्षविशेषे । धुजवृक्षे
। वितानके । मण्डुसे । माडवै नौ
० इ० कीकणे प्रसिधे ॥

माडवः । पुं० व्रण मण्डुसातिविशेषे
यथा । लिटलो वरकन्यायाजनया
मासप्रणनरान् । माडं मण्डमाडवश्च
भङ्गकोलकलन्दरं ॥

माडुकः । पुं० माडुकिके ॥ मण्डुकवा
दनंशिल्यमस्य । मण्डुकभर्भराद-
णन्यतरस्यामित्यण् ॥

माडुकिकः । पुं० माडुके ॥ मण्डुक-
वादनंशिल्यमस्य । मण्डुकभर्भरा-
दितिपक्षेठश् ॥

माटिः । स्त्री० पत्रभङ्गे ॥ पत्रगिरा-
याम् ॥ दैन्यप्रकाशने ॥ देशविशे-
षे ॥ अर्वायाम् ॥ महनमनशावा ।

मड० । क्तिन् । ढस्वष्ट् च्चटलोप-
दीर्घाः ॥

माणवीनम्

माठी । स्त्री० दन्तगिरायाम् ॥

माणकः । पुं० वृक्षविशेषे । स्थलप-
द्मे । वृहच्छदे ॥ न० कन्दविशेषे ।
मानकचू० इ० गौ० दे० भा० ॥

माणवः । पुं० बालके ॥ अपत्यकुत्सि
तेमृढे मनोगौतमर्दिकः स्मृतः ।
नकारस्य चमूर्धन्यस्तेन सिद्धातिमाण
वः ॥ मनोरथम् । तस्यै दमित्यण् ।
ब्राह्मण्यमाणवेतिनिधातनास्यत्वम् ॥
षोडश्याष्टकहारे ॥

माणवकः । पुं० विंशतियष्टिकाभि-
र्निर्मितेहारविशेषे । बालके । षो-
डशवर्षपर्यन्तप्रथमवयस्के ॥ पुण्य-
रुप ॥ माणवीनम् ० सङ्ख्ये ।
इवेतं तद्वाताभिर्जलान् ॥ इडा ।
अथमाणवः ॥ अण्यद्वितिकः ॥
न० अनुष्टुप्प्रभेदे ॥ सङ्ख्ये सगामा-
णवकम् ॥ यथा । अष्टवचुडं प
लेपंस्वकुर्वैः केनित्वात् । एतन्म
खेसा रसु वंजन्सु माणवकाः ॥

माणवकः । पुं० अनुष्टुप्प्र
विशेषे । माणवके ॥ भादिगणक-
र्थाधरं सान्त्वमिदं वृक्षवरम् । पद्मग-
राजे नक्ततं माणवकक्रोडशिटम् ॥
यथा । कीकवधूश कहरं पद्मवनी-
षोधकरम् । गाढतमोनाशकरं नी-
मितरामुष्णकरम् ॥

माणवीनम् । चि० माणवमस्वन्धिनि ॥
माणवार्थाङ्गित् ॥ माणवचरकाभ्यां-

माणिक्या

खञ् ।

माणिक्यम् । न० माणिक्यवहन्ते ॥ माणिक्यानांसमूहः । ब्राह्मण्यमाणिक्यवाडवाद्यन् । माणिक्यवस्त्रे ॥ माणिक्यवस्त्रकर्मभाषीषा । ब्राह्मण्यदिस्वात्प्यञ् ॥

माणिक्या । स्त्री० षष्टपलपरिमाणे ॥
माणिक्याम् । न० रत्नविशेषे । शीतलरत्ने । रत्नराशि । रत्निरत्नके । पद्मरागे । कुरविन्दे । माणिक्य० माणिक्य० इतिभाषा । तस्यलक्षणं यथा ज्विग्धं गुरुगात्रयुतं दीप्तं स्वच्छं सुरद्वन्द्वसमाह्वयम् । इतिजातत्त्वं माणिक्यं कल्याणं धारणात्कुरुते । तस्य दोषायथा । द्विच्छायमभ्रपिहितं च कर्णशार्करिलं भिन्नधूमस्य । विरूपं रागविमलं लघुमाणिक्यं न धारयेद्वीमान् । तस्यचतुर्विधाजातिर्यथा । तद्रक्तं यदिपद्मरागमयतत्पीतातिरक्तं द्विधाजानीयात्कुरुविन्दकं यदरुणं स्यादेषसौगन्धिकम् । तन्नीलं यदिनीलगन्धिकमितिज्ञेयं चतुर्धावुधैर्माणिक्यं कषघर्षणं प्यविकलं रागेण जात्यं जगुः । विशेषोन्यच युक्तिकल्पतरुद्रष्टव्यः ॥ माणिक्यमेव । चतुर्वर्णादीनां स्वार्थे उपसङ्ख्यानमितिष्यञ् ॥

माणिक्या । स्त्री० ज्येष्ठ्याम् । मुसल्याम् । यष्टगोभायाम् । पञ्चल्या

मातरिश्वा

म् ।

माणिक्यम् । न० सैन्धवलवणे ॥ माणिक्यमन्यास्ये पर्वतेभवम् । तत्रभवत् ० षष् ॥

माण्डलिकः । पुं० यामस्यराशि ॥
माण्डलिकव । षष्पुल्यादिभ्यष्टक् ॥

माण्डिक्यम् । न० उपनिषद्विशेषे ॥

मातङ्गः । पुं० श्वपचे । गजे । इतिनिषर्षदुपासकविशेषे । मतङ्गस्यायमम् । तस्येदमित्यच् । मतङ्गस्यापत्यम् । शिवायण्वा ।

मातङ्गमन्त्रः । पुं० मातङ्गाकारेणाम् ॥

मातङ्गमन्त्रः । पुं० महासन्ध्यप्रभेदे ।
मातङ्गाकारेणाम् ॥

मातङ्गी । स्त्री० महाविद्याविशेषे ॥
मतङ्गस्यसुनेः कन्यामातङ्गीसाप्रकीर्तिता ॥

मातरपितरौ । पुं० द्विवचनात्सोबम् । सहीक्यामातापितरौः । माताचपिताच । मातरपितरावुदीचामितिपूर्वपदे । षकारस्यारजादेशोनिपातनात् ॥

मातरि, च० चन्तरीचे ॥ सप्तम्यन्तप्रतिरूपकमव्ययम् ॥

मातरिश्वा । पुं० वायौ । सर्वप्राचभृताक्रियाहेतुभूते । मातरि० चन्तरिचेः श्वयतिवर्धते गच्छति । टुचोश्चि गतिष्ठह्योः । यद्वा । मातरि०

मातुष :

जनन्याम् • श्रयतिर्भते • सप्तस-
प्तकत्वात् • गर्भस्य एवायं शक्ती षोड-
शधाशङ्कागः कृतश्च पाठ्यायते ।
श्रद्धा च्छ्रितिसूत्रे च • कनिप्रथयोधा
तीरिक्कारलोपश्च निपातमात् • सप्त
स्याप्लुक्च ॥ मातरौ तिसप्तम्यस्त
प्रतिरूपकमव्ययं वा ।

मातलिः । पुं • इन्द्रस्य सारथी ॥ मतं
लाति । आतीनुपितिकः । मतल
स्याप्लुक्च । अत इञ् ।

मातापितरौ । पुं • द्विवचनास्तीव
म् • पिचोः । मातरपिचोः ॥
माताचपिताच । आनङ्ङतोडम्
हे ॥ अभ्यर्हितत्वात्पूर्वनिपातः ।
अतुर्दंशगुणं मातागौरवेणातिरिच्य
ते ॥

मातापुरम् । न • सद्भाद्रीरेणुकाधिष्ठि
तेष्विक्कास्थाने ।

मातामहः । पुं • मातुः पितरि ।
मातुः पिता । मातृपितृभ्यां पित-
रिडा मइच् ।

मातामही । स्त्री • मातुर्जनन्याम् ॥ मा
तुर्माता । मातरिपिचैतिडा मइच् ।
पितृत्वान्ङीष् ॥

मातिः । स्त्री • मानि ॥ अवच्छेदे ॥
मानम् । माङ् • । क्तिम् ।

मातुषः । पुं • मातुर्भातरि । पितृ-
श्याञ्चि । मातुर्भाता । पितृव्यमातु-
श्चेतिनिपातमात् • मातुर्भुक्च ।

मातुली

त्रीङ्प्रभेदे ॥ मदनद्रुमे ॥ सर्पविशे
षे ॥ धूसूरे ॥ मास्ति • नास्ति तुला
अस्य । मा • श्रीः तुलाऽस्येति वा •
कमकनामकत्वात् ॥

मातुलकः । पुं • धूसूरवृक्षे ।

मातुलपुत्रकः । पुं • धतूरस्य फले ॥
मातुलस्यपुत्रपव । कन् ॥ मातुल
स्यसुते ॥

मातुला । स्त्री • मातुलान्याम् ॥

मातुलानी । स्त्री • मातुलस्यस्त्रिया-
म् ॥ मातुलस्य स्त्री । इन्द्रवरुण-
स्यादिनामातुलशब्दात्पुंशोपे • मा
तुलोपाध्याययोरानुक् • ङीष्च ॥
कलायि ॥ भंगायाम् । मायास्त
त्वा • मातुलामानयति । अनप्राण
नेगतीवा । कर्मण्यण् । ङीप् ॥
मातुलस्यधतूरस्यस्त्रीववा । पुं •
वन्ङीवानुकी ॥ शर्चे । प्रियङ्
गुष्ठचे ।

मातुलादिः । पुं • चित्रसर्पे । मालु
धाने ॥ मातुलयति । मूलविभुजा
दित्वात्कः । मातुलयासापदि-
च । मालुयासांप • फेयुःशटी • इ-
तिचयस्यगौडदेशेप्रसिद्धिः । अयं
खट्वाङ्कतिरायतदेशेदीर्घलांगुलस्य-
तुष्यादितिकीचित् ॥

मातुली । स्त्री • मातुलान्याम् ॥ मातु
लस्यस्त्री । मातुलोपाध्याययोरानु
स्वै च्छानु यागमाभावे • इन्द्रवरुणे

माता

तिङ्गीष् ॥ भङ्गायाम् ॥

मातुलुङ्गः । पुं० वीजपूरे । ष्छोलङ्के
। टावालेबुद्ध० गौ० दे० भाषा ॥
मिनाच्यरुचिम् । मीज्हिंसायाम्
। वाहुलकात्तुन् । लुञ्ज्यते ।
लुजिर्भाशार्थः । षञ् । चजोरिति
कुचम् । म्यङ्क्तादिच्वाधा । मातु
द्यासौलुङ्गश्च ॥

मातुलुङ्गकः । पुं० ष्छोलङ्गवृद्धे ।
फलपूरे । वीजपूरे । रुषिके ॥ स्वा
र्थकन् ॥

मातुलुङ्गा । स्त्री० मभुकुकुद्याम् ॥
यथा । मातुलुङ्गामुगन्धान्यागिरि
आपतिपुष्पिका । अच्यस्त्रादेवदूतीच
साक्काचिन्मधुकुकुटी ॥ इतिरत्नमा
ला । मसूर० इ० मसूर० इ० गौ०
देशभाषा० ॥

मातुलुङ्गिका । स्त्री० वनवीज
पूरे ॥

मातुलुङ्गियः । पुं० स्त्री० मातुलुङ्गापत्ये ।
शुभादित्वाट्ठक् ॥

माता । चि० प्रस्थादिनाधान्यादिमा
तरि ॥ मिनोति । डुमिञ्० ष्च
पुं० साधिष्ठानबुद्धिस्थचिदाभासरू
पेमातरि ॥

माता । स्त्री० जनयित्याम् । प्रस्वाम् ।
जनन्याम् । लवित्याम् । मा० इ० भाषा
॥ आपदिमातैवशरणम् ॥ षोडशप्र
कारामातरो यथा । स्तनदात्रीगर्भ

माता

धात्रीभक्षदात्रीगुरुप्रिया । अभीष्ट
देवपत्नीचपितुः पत्नीचकन्यका ॥
सगर्भजायाभगिनौपुत्रपत्नीप्रियाप्रसूः
। मातुर्मातापितुर्मातासोदरस्यप्रिया
तथा ॥ मातुः पितुश्चभगिनीमातुलानी
तथैवच । जनानांवेदविहितामातरः ।
षोडशस्मृताः तस्यागौरवं यथा
। जनकोजन्मदानतृत्वात्पालनाच्च
पितास्मृतः । गरीयान्जन्मदातु
श्च योन्नदातापितामुने ॥ विनात्रा
न्नप्रवरोदेहो ननिश्चयः पितुरुद्भवः ।
तयोः शतगुणं मातापृज्यामान्या
चवन्दिता ॥ गर्भधारणपोषाभ्यां
साधताभ्यांगरीयसी । इतित्र० वै०
पु० ॥ अत्रमनुर्यथा । उपाध्याया
न्देशाचार्य्याचार्याणां जतं पिता
। सहस्रान्तुपितृन्मातागौरवेणाति
रिच्यते इति ॥ नपितुर्यदनंकार्यं
यथा । मातुः मुतेनश्चि । पिताच
पतितस्त्याज्यो नमातासत्मुतेनश्चि
॥ गर्भधारणपोषाद्वितीमातागरी
यसी । दशविप्रादुपाध्यायीगोरवे
णातिरिच्यते ॥ तेभ्यः पितादशभ्य
स्तुमाताचैवगरीयसी । मातृतोन्यो
नदेवीस्ति तस्मात्पृज्यासदासुतैः
॥ मातुश्चयद्वितं किञ्चित्कुरुते भक्षि
तः पुमान् । तद्वर्म्महिद्विजानीया
देवधर्मविदो विदुः ॥ पितुर्भगिन्यां
मातुश्च ज्यायश्चास्रसर्गापि ।

माता

मातृवत्कृतिमातिष्ठेन्माताताभ्यो
 गरीयसीतिमनुः । त्वन्माद्येऽप्यगतां
 मातापिताव्रह्मपरात्परम् । युव-
 योः प्रीणनंयस्मात्तस्मात्किंष्टि
 षांतपः ॥ स्वभाषतोभवेन्माता-
 पुत्रेति कुरुणावती । तेनभक्तौकृतता
 यान्तुवक्तव्यं किंततः परम् । धि-
 गस्तुजन्मतेषां वैकृतघ्नान्तुपापि-
 नाम् । येसर्वमातरं देवींस्त्रीपास्यां-
 नभक्तित्वै ॥ नशिषोपासनाजि-
 ष्यामविष्णुपासनातथा । निच्योपा-
 स्तिः पुरादेव्यानिच्यग्र्यैवचोदि-
 ता ॥ जिंमयावहुवक्तव्यंस्थानेसंश-
 यश्चिर्जिते । सेवनीयापदाश्लोभजंभग-
 वक्ष्यानिरन्तरम् ॥ गवि ॥ भूमौ ॥
 दुर्गायाम् ॥ लक्ष्म्याम् ॥ रैवक्ष्याम्
 ॥ पाण्डुकर्ण्याम् ॥ इन्द्रवारुण्या-
 म् ॥ महाशत्रुवर्ण्याम् ॥ जटामां-
 स्याम् ॥ गौर्यादिषु ॥ यथा । गौ-
 रोपद्माशचीमेधासावित्रीविजयाज-
 या । देवसेनास्वधास्वाहाशान्तिःपु-
 ष्ठिर्धृतिः क्षमा । आत्मनोदेवता-
 चैवतयैवकुलदेवता ॥ ब्राह्म्यादिषु ।
 यथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैन्द्रीवारा-
 ङ्गीवैष्णवीतथा । कौमारीचैवशामु-
 गडाचिचिकेत्यष्टमातरः ॥ सप्तमा-
 तरोयथा । ब्राह्मीमाहेश्वरीचैवक्षौमा-
 रीवैष्णवीतथा । बाराङ्गीचतथेन्द्रा-
 षीचामुगडासप्तमातरः ॥ मान्यं

मातृवाक्यः

ते० पूज्यन्ते लोकात्मातृत्वादितिमा-
 तरः । मानपूज्यायाम् । नमृने
 टृ० इत्याद्युणादिसूत्रं णनिपाति-
 तः ॥ सान्तिशिवपरिवारत्वेनस-
 माविशन्तीतिवा ॥ मातिगर्भोऽस्यां
 षा ॥ विभूतौ ॥

मातृकम् । चि० मातरागसे ॥ तत-
 आगतवृत्त्यधिकारे० षट्पञ्च ॥

मातृका । स्त्री० धातृकायाम् । उप-
 मातरि ॥ मातरि । जनन्याम् ॥
 देवीप्रभेदे ॥ वर्णमालायाम् । आ-
 दिक्षान्तवर्ण्ये ॥ कर्णे ॥ स्वरे ॥ ई-
 ष्वर्याम् ॥ गृह्याक्षरे ॥ मातृष ।
 स्वार्णं तद्धितः ॥

मातृकेशटः । पुं० मातृले ॥

मातृतुल्या । स्त्री० । मातुः समाना
 सु ॥ तायथा । मातृत्वसामातृला-
 नीपितृव्यस्त्रीपितृश्रवसा । श्रव्यः पूर्वं
 जपद्भीषमातृतुल्याः प्रकीर्त्तिताः
 ॥ मातृतुल्या ॥ मातृशब्दसमा-
 पयामातृतुल्यत्वंयथा । मातरित्य-
 वशब्देनयाश्चसम्भाष्यतेनरः । सा
 मातृतुल्यासत्यं नधर्मः । माक्षी-
 सतामपि ॥

मातृनन्दनः । पुं० कात्तिकेये । म-
 हासिने ॥

मातृवाक्यः । पुं० मातृमात्रादिषु ॥
 मातृमातापिताभ्रातामातृभ्रातुः
 सुतास्तथा । मातुः पितुः मोदरा

मात्रम्

सविज्ञायामाटवान्यथा :
 मातृभोगीणः । त्रि० मातृर्हिते ॥ मा
 तृर्भोगः शरीरम्० तस्मै हितः ।
 आत्मविश्वजनेत्यादिनाखः ॥
 मातृमुखः । त्रि० जडे ॥ इतित्रिका
 गडशेषः ॥
 मातृयोगः । पुं० यात्रायोगान्तरे ॥
 यथा । अधिमात्रांशगेसौम्यमितेवा
 प्यसुरार्चिते । लग्नगेमातृयोगीयंश
 चूणांसन्धिकृत्सदा ॥
 मातृवाहिनी । स्त्री० वक्तुलायाम् ।
 मांसिष्टायाम् । पक्षिविशेषि ॥
 मातृशासितः । पुं० मूर्खे ॥
 मातृष्वसा । स्त्री० मातृर्भगिन्याम् ॥
 मातृः स्वसा । मातृपितृभ्यांस्वसे
 तिपत्त्वं ॥
 मातृष्वस्येयः । पुं० मातृष्वस्यसुते । मा
 तृष्वस्येये ॥ मातृष्वसुरपत्न्यम् । ट-
 किलोपः । अतएवज्ञापकाड्ठक् ॥
 मातृष्वस्ययी । स्त्री० मातृर्भगिनीसु
 तायाम् ॥ डीप् ॥
 मातृष्वस्ययः । पुं० मातृष्वस्यसुते ॥ मातृ
 ष्वसुरपत्न्यम् । मातृष्वस्येति ऋण्
 मातृष्वस्यया । स्त्री० मातृर्भगिन्याः
 कन्यायाम् । टाप् ॥
 मातृमिन्ही । स्त्री० वासके ॥
 मात्रम् । न० कात्मन्ये ॥ यथा ।
 जीवमात्रं नहिंसेत ॥ अवधारणं ॥
 यथा । पयोमात्रं भुङ्क्ते ॥ मीयते ॥

मात्रा

अनयावा । मति० मिसीतेवा ।
 मामाने । माङ्मानेवा । हुयामा
 शुभसिभ्यस्त्रन् ॥ स्वार्थे ॥
 मात्रा । स्त्री० कर्णभूषणे ॥ वित्ते ।
 द्रव्ये ॥ माने ॥ हस्त्यश्वदादौपरिच्छ
 दे ॥ अक्षराऽवयवे ॥ स्वल्पे ॥ का
 ले । अकारादिनघृक्षरकाले ॥ वृ
 त्ते ॥ कालविशेषे ॥ यथा । काले
 नयावतापाणिः पर्येतजानुमण्ड
 ले । सामात्राकविभिः प्रोक्ताङ्
 स्वदीर्घप्रुतेमता ॥ अपिच । वाम
 जानुनितद्वस्तभ्रमणं यावताभवेत् ।
 कालेनमात्रामात्रं याम्जिभिवंदपा
 रगैः ॥ पुनश्च । स्वजामुनः करा-
 षत्तं कुर्याच्छोटीकयायुतम् । एपा-
 मात्राभवेदेकासर्गवैषेपनिश्चयः ॥
 याथाख्ये । विषयेषु ॥ मीयन्ते ॥
 इ० मात्राः विषयाः ॥ उपभोग
 योग्यविशेषे इन्द्रियवृत्तिषु ॥ इ
 न्द्रियेषु ॥ मीयतेऽनया० इतिमा
 त्रा० परिच्छित्तिः ॥ मियन्ते वि
 षयात्राभिरितिमात्राः ० इन्द्रिय
 वृत्तयः ॥ मीयते० अनयावा । मा
 ति० मिसीतेवा । मामाने० माङ्
 मानेवा । ए० न् । अनिच्छः पितां
 डीष् । टाप् हुयामेतिवात्रन् ॥
 पञ्चलघ्वक्षरेकाले ॥ अश्रे ॥ यथा ।
 नयोपिद्वाः पृथग्दद्याद्वसानदि
 नादृते । स्वभर्तृपिण्डमात्राभ्यस्तु

मादन :

मिरासांयतः स्मृतेति पिण्डेभ्य
स्त्वल्पिकांमात्रामिति च ॥

मात्राकालः । पुं० कालविशेषे । नि
मेषानन्तरं यावता कालेन स्वभावत-
उत्तमेषो भवति तावतिकाले ॥ निमि
षोन्मेषणं मात्राकालालघ्वचरंतये-
तिपुराणम् ॥

मात्रायाम् । अ० अल्पपरिमाणे ॥

मात्रीयः । त्रि० मात्रे हिते ॥ तस्मै
हितमितिच्छः ॥

मात्सर्यम् । न० अन्यशुभहेतुषु ॥
मात्सरएव । प्यञ् ॥

मात्स्यिकः । त्रि० मात्स्यघातिनि ॥
मात्स्यान्हन्ति । पक्षिमात्स्यभृगान्
हन्तातिठक् । मात्स्यरूढ्यामिति-
परिगणनात्० सूर्यतिष्येति यलो-
पीन ॥

मायः । पुं० अध्वनि । पथि ॥

मायुरः । त्रि० मयुरायांजाते ॥ तच्च
जातद्वयम् ॥ शैपिकेष्वर्थेष्वशेष ॥

मादः । पुं० दर्पे । हर्षे । मदे ॥ मद्
नम् । मदीहर्षे । सधमादयोरिति
ज्ञापकात्० क्वचिदपत्रादेति न्याया
द्वा० घञ् ॥

मादकः । पुं० दातृहेपक्षिणि ॥ त्रि०
मत्तताजनके ॥

सादनः । पुं० कामदेवे ॥ मदनव-
धे ॥ धत्तूरे ॥ न० लघङ्गे ॥ त्रि०
हर्षकारयितरि ॥

माधवकः

मादनी । स्त्री० भङ्गायाम् । विजया
याम् ॥ माकन्द्याम् ॥

मादृशः । त्रि० मत्स्यदृशे ॥ अहमिष
दृश्यते । त्यदादिष्विच्छादिनाकञ् ।
आसर्वनाञ् ॥

माद्री । स्त्री० अतिविषायाम् ॥ न
कुलसहृदययोर्मातरि । मद्रपुत्र्या
म् ॥ भर्गादिच्वात्तद्राजस्यनलु-
ष् ॥

माद्रीपतिः । पुं० पाण्डुनृपे ॥

माद्रीसुतः । पुं० नकुले ॥ सहृदये ॥

माधवः । पुं० विश्वा । नारायणे ।
सङ्गोपती ॥ मधुविद्ययाऽवशुभ्यते ॥

द्वितिमाधवः । शैषिकोऽण् । आ
दिहृदिः गुणावादेशौ ॥ मायाल-
क्ष्म्याः ० विनायावा० धवः प-

तिः ॥ यद्वा । यदोर्ज्येष्ठः पुत्रोम
धुः ० तस्यापत्यं माधवस्तद्वंशत्वा
त् ॥ मधोर्हन्ति तिवा । शर्षे ० वृत्त
ण् ॥ ॥ माधवद्वयस्वरूपायामूलप्रकृ-

तिरीश्वरी । नारायणीतिविख्याता
विष्णुमायासनातनी ॥ महालक्ष्मी

स्वरूपाचवेदमातासरस्वती राधा
वसुधरागङ्गातामा वामौषमाधवः

॥ मधौ । वसन्ति ॥ राधे । वैशाखे ॥
मधुमकरन्दः ० सोस्त्रिभस्ति । म-

धोर्ज्वलतिञ् ॥ यादवे ॥ मधूकठ
क्षे ॥ कृष्णामुद्गे ॥

माधवकः । पुं० मधूकपुष्पमये । म

माधवकः । पुं० मधूकपुष्पमये । म

माधवी

ध्वामव ॥ मधूकपुष्पमधु । मधुना
कृतः सन्धितः । कुलालादिभ्यो-
बुञ् ॥

माधवद्रुमः । पुं० आसृष्टे ॥ माध
वस्यसनात्तीर्द्रुमः

माधवप्रियम् । न० पीतचन्द्रे ॥

माधविः । पुं० प्रद्युम्ने ॥ माधवस्या-
पच्यम् । अतद्भुञ् ।

माधविका । स्त्री० माधवीलतायाम्

॥ सङ्कृतिवृत्ति २३ प्रभेदे ॥ य-

था । भवन्तिपुरोजनपायदिसमत-

तीयगणोहितदाकरयन्तः प्रकाम

मतीबसुदेननुमाधविकाभितितां क

थयन्त्यतिसन्तः । तुषारधराधररा

जमुतापरिचारकभूमिपतयश्वन्त-

तमानयमानयवृत्तमदोतिमदोद्धत

गर्भरस्वकमन्तः ॥

माधवी । स्त्री० मिसौ ॥ मधुशर्कराया

म् । सिताखण्डे ॥ कुट्टन्याम् ॥

मदिरायाः प्रभेदे ॥ यथा । पीत्वा

यमाधवीमिष्टांशातयामिरणाङ्गुलि-

वृत्तिमद्विषं प्रतिदेशीवाक्यं भागवते

। गोमद्विष्यादिसम्पत्ती ॥ दुर्गाया

म् ॥ तुल्य्याम् ॥ सुभद्रायाम् ॥

पुष्पलताविशेषे । अतिसुक्ते । पुण्ड्र

के । वासव्याम् । कतायाम् ॥ मा

धवीसधुरा । तालध्वोदोषत्रयापहा

॥ मधोपुष्प्यति । कालात्माधुपु

ष्प्यत्पच्यमानेध्वितिपुष्प्यदर्धेऽ-

माधुर्यम्

ण् । छीप् ॥ उव्याम् । भूमौ ॥ त्व
न्मयाहंस्वदाधारात्वत्पृष्टास्वामुपा-
श्रिता । माधवीतिचलोक्तीयमभि
धत्तेततोहिमामितिविष्णुपुराणम् ॥

माधवैष्टा । स्त्री० बाराहीकन्दे ॥

माधवीचित्तम् । न० ककीकके ॥

माधवीहवः । पुं० राजादन्याम् ॥

माधुकः । पुं० बर्णसङ्करजातिवि-
शेषे ॥

माधुपर्किकम् । न० मधुपर्कदानकाले
पूज्यतयाकव्यधनादौ ॥

माधुमतः । पुं० काश्मीरदेशे ॥ काश्मी

रास्तुमाधुमताः सारस्वतास्तुषिकर्णि

काः ॥ वृत्तिहेमचन्द्रः ॥ मधुमदभि

जनोऽस्य । सिन्धुतक्षशिलादिभ्योण

आविश्वयण् ॥

माधुरम् । न० मल्लिकायाम् ॥ ञि०

मधुरसम्भवे ॥

माधुरी । स्त्री० मद्ये ॥ माधुर्ये ॥ चि

त्तं कृष्णपदारबिन्दरसिकंसामाधुरी

माधुरी ॥

माधुर्यम् । न० मिसर्गसौम्यत्वे ॥

रामणीयके ॥ रसिकतायाम् ॥ का

व्यगुणभेदे ॥ यथा । आल्हादकत्वं

माधुर्यशृङ्गारदृष्टिकारणम् । शृङ्गा

रे० अर्थात्सम्भोगेदृष्टिर्गलितत्वमि

व । अत्यत्त्वंपुनरोजः प्रसादयोर

पि । करुणं विप्रसम्भे तच्छान्तिचा-

तिशयान्वितम् । अच्यन्तदृष्टिहेतु

माध्वीकम् .

त्वात् ॥ मधुरस्यभावः । दृढादिस्त्वा
त्प्यञ् ॥

माध्वीकम् । चि० मध्वीकस्यावयवे ॥ त-
द्विकारे कोपधाञ्चै च्यष् ॥ मधु-
रभाषिणि ॥

माध्यन्दिनः । पुं० यजुर्वेदीयशाखा-
विशिष्याध्यायिनि ॥ चि० मध्यमे ॥
मध्यभवः । मध्यमध्यन्दिनण्चा-
स्मादितिष्ठतिः ॥

माध्यमम् । चि० मध्यमीये ॥ मध्येभ-
वम् । मध्यान्मण् इतिहतिः ॥

माध्यमिकः । पुं० वीहावान्तर्भेदेशू-
न्यवादिनि ॥ विज्ञानं चणिकं ना-
त्माविद्युदभनिमेषवत् । अन्यस्या
नुालभत्वाच्छून्यं माध्यमिकाज-
राः ॥

माध्यस्थम् । न० मध्यस्थत्वे ॥ अत्रै
गुण्यात्पुरुषस्यमाध्यस्थाम् ॥ मध्य
स्थस्यभावः । प्यञ् ॥ मध्यस्थक-
रणे ॥

माध्याह्निकः । पुं० मध्यह्ने । चि०
मध्याह्नभवे ॥ ठञ् ॥

माध्वकम् । न० माध्वीके ।

माध्वी । स्त्री० मर्द्य ॥ मध्वादिङ्गत-
सुरायाम् । मधुरकण्ठकमक्ख ॥

माध्वीकम् । न० मध्वीकपुष्यैः कृते-
मर्द्य । मध्वासये । माध्वकी ॥ मृ-
द्दीका० द्राक्षा० तस्याविकारः । त-
स्याविकारदृष्यण् । अनुदात्तादेशे-

मानः

स्यञ् षा । पृषोदरादिः ॥ मधुनः
प्रभेदे ॥

माध्वीकफलः । पुं० मधुनास्विकीरके ॥
माध्वीमधुरा । स्त्री० मधुवर्जूरिका-
यां ॥

मानः । पुं० चित्तममुन्नतौ ॥ चित्त
स्यममुन्नतिरक्षुद्रतामानः । धना-
द्युत्कर्षेणात्मनिचित्तोन्नतिमानः ।
मत्समोनाम्योस्तीतिमननमानः ॥

गर्वे । अपूज्यत्वे पिपूज्यत्वस्या
पने । आत्मनिपूज्यत्वाध्यासि ॥

पूज्यत्वे ॥ यथा । अधमाः क-
निमिच्छन्ति सन्निमिच्छन्ति मध्यमाः

। उत्तमामानमिच्छन्ति मानो हिम-
इतांधनम् ॥ मानो हिमूलमर्थस्य मा

नेस्त्वामैधमेन किम् । प्रभृष्टमानदपं
स्य किंचिन्नेन किमायुषा । सत्कारे ॥

आत्मन्यविद्यमानगुणारोपितोत्कर्ष
वृद्धौ ॥ प्रत्युत्थानाभिवादानादौ ॥

गुणवतिभिर्गुणत्वधीरूपस्योपि
मानेन्तर्भवति ॥ यदे ॥ आदरे ।

सन्माने । कोपविशेषे ॥ स्त्रीणामी
प्याहृतः क्लोपोमानो न्यसङ्गि-

निप्रिये । प्रियानराधसूचिकाचे-
ष्टामानः ॥ अनुरक्तयोर्दम्पत्योर्भा

वविशेषे । यथा । दम्पत्योर्भावए
वसतीरप्यनुरक्तयोः । स्त्रीभीष्टा

शेषबीचादिनिरोधीमान उच्यते ॥
न० प्रमाणे । प्रत्यक्षादौ ॥ अनुद

मानभाक्

बोधकं मानमिति मानभाक् । माना
नांस्त्रिषयावभासकत्वं निरपेक्षमि-
तितार्किकाः । आत्मसापेक्षमिति
वैदिकाः । मानाधीनामेयसिद्धिर्मा-
नसिद्धिश्च लक्षणादिख्याद्दुः । प्रस्था-
ही परिमाणे । यौतवे । द्रु, वये ।
याप्ये । तत्तु, तुलाद्, जिप्रस्थैस्त्रि-
विधं भवति । तत्र तुलाग्रहणं नो-
न्मानाद्युपलक्ष्यते । अङ्गुल्याहस्ता-
दि । प्रस्थेन्द्रोणादि ॥ जङ्घ-
मानं किलोन्मानं परिमाणन्तु, सर्वतः
। आयामस्तु प्रमाणं स्यात्सङ्ख्या-
वाच्चातुसर्वतः ॥ मननम् । मनु-
चयबोधने । घञ् ॥

मानकः । पुं० न० कक्षीप्रभेदे । महा-
पथे । मानकश्च० मानसागर० इ०
भा० प्रसिद्धकण्डे । मानकः शोधक-
पीतः पितरस्तुहरीलघुः ॥

मानकव्यतिः । पुं० अपरार्थे ॥

मानकान्तः । वि० अभिमानवति ॥

मानकान्तिता । स्त्री० कर्षाव्याम् ॥

मानका । स्त्री० हलन्ते । माने ॥ म-

सक्षान्तुवादिः । ततोदुः । वि-
चोदुः ॥

माननीयः । न० मान्ये । पूजनीये ॥

मानकान्तु । न० अज्ञातार्थप्रकाशने ॥

मानभाक् । वि० अभिमानवति ॥

मान्यं । यथा । तेषाम्नुमवेता

नांमान्योन्नातकपार्थिवी । राजस्वा

मानसः

तकयोश्चैवन्नातकोनृपमानभागि-
ति ।

मानरम्भा । स्त्री० तास्याम् । तांवी०
इ० गौ० दे० भा० प्र० वाद्यविशे
॥ यथा । यामघोपोऽयतास्त्रीस्था-
न्मानरम्भाविकालिकेति० त्रिकाण्ड-
शेषः ॥

मानवः । पुं० मनुष्ये । मनुजे ॥
मनोरथम् । तस्यैदमिच्छन् ॥ य-
द्वा । मनोरथम् । ब्राह्मणमाशुवे-
तिज्ञापकादण् ॥ त्रि० मनुप्रोक्त-
॥ न० उपपुराणविशेषे ॥

मानवकः । पुं० बाले ॥

मानवर्जितः । त्रि० मानरहिते ॥
नीचे ॥

मानवान् । त्रि० सत्कारवति ॥ को-
पवति । मानोविद्यते ऽथ । मनु-
ष् ॥ स्त्री० एणित्वाङ्डीपि०
मानरती ॥

मानवी । स्त्री० मनी० कन्यायाम् ॥

मानुष्याम् । शासनदेशीविशेषे ॥

मनुप्रोक्तानाम् । मनोरथम् ।

तस्यैदमिच्छन् ॥ त्रि० विद्यादे-
वोपिदुः ॥

मानसः । पुं० जपतिर्गणे ॥ यच्चलि-

क्षीष्टं मनागपिनववतिसमानसः

त्रिषिवज्जापनमिदमिति शिष्टोद्गभिर्गु-

णैः । उपांशुः स्थाच्छतगुणः सा-

हस्योमवतः स्तुतवतिमनूक्तेः

मानस :

न० स्वान्ते । मनसि ॥ अस्मद्गुणा
 यथा । परापरत्वं सङ्ख्येति ॥ प
 च्चवेगसमानसि । इति० भा० प०
 ॥ मानसतापीयथा । कामक्रोध
 भयद्वेषोभमोहविषण्णद्वेषः । शो
 कासूत्रात्मानेपीयत्सर्पादिभयन्त
 या मानसोपिद्विजश्रेष्ठतापीभ
 वतिनेकधा । इ० वि० प० ॥ मा
 नसंविधिविधं कर्म यथा । परद्रव्यं प्व
 भिध्यानं मनसाऽनिष्टचिन्तनम् ।
 वितथाभिनिवेशश्चिद्विधं कर्ममा
 नसम् ॥ सरोविधिषे ॥ यथोक्तमा
 र्षे रामायणे । कौत्सासपर्वते राम
 मनसानिर्मितं परम् । ब्रह्मण्यानरणा
 दूर्लभं तेनेदं मानसं सरः ॥ तस्मात्
 सुखावसरसः सायोध्यामुपगृहते
 । सरः प्रह्लादासरम् । पुण्ड्रात्तन्म
 रणञ्च्युता ॥ इति ॥ शृष्टेः संहिता
 यान्तु० मेरोर्वादि गन्धसादृशीनाम
 विप्रहृष्टार्थं तस्मात्तन्मरुतनाम्यम्
 पञ्चनमस्ति० तत्रमानसं नाम तद्वत्
 क्तं यथा । यामादिमृतेयन्तर्नदुरति
 वापरोष्ठलम् । न० स्व० मानसं तन्म
 रोमानसतस्यारम् ॥ इति ॥ वि०
 मनोभवे ॥ यथा । विपरीतचित्तं
 रागोमानसमज उच्यते ॥ अतस्मा
 नङ्गपीडितममेतं मानसोच्यथा ॥
 सङ्ख्येति ॥ कर्मानमानसमिति ॥ न०
 गिरिविधिषे ॥ मन्यतेऽनेह । मन

मानसीका :

ज्ञाने । अमुन् । ततः प्रज्ञायन् ॥
 मानसतीर्थम् । न० रागादिरहिते
 मनसि ॥ मनोनिर्मलतीर्थे हिरागा
 दिभिरनाधिलमिति ॥
 मानसपूजा । स्त्री० मनोरचितद्रव्यक
 रणकसपर्यायाम् ॥
 मानसयानः । पुं० यामेणुप्रथमे ॥ अ-
 क्तत्वामानसं यागं योज्यं यागं समा-
 रभेत् । अग्निवः सतुविज्ञे योनसो
 द्यायविधीयते ॥ आत्मप्राणकृते चै-
 वदेशशुद्धिः प्रजायते ॥
 मानसवासना । स्त्री० कामक्रोधद्वेष
 दर्पाद्यामुरसम्पदि ॥ काम्यमानत्व
 दशाजन्यसंस्कारे ॥
 मानसव्रतम् । न० अहिंसादी ॥ यथा
 । अहिंसासत्यमस्तं व्रतं चर्चमक
 म्यता । एतानिमानसान्याहर्षता
 नितुधराधरे ॥ न० वराहपुराण
 त् ॥
 मानसवलयः । पुं० हंसे ॥ मानस
 चान्तोऽ ॥
 मानसिकम् । न० सप्तः शक्तिः वि
 मानसो । स्त्री० विप्रहृष्टार्थोऽपि ॥ न०
 नः कल्पितावाप् ॥
 मानसृचम् । न० स्वर्गादिभिर्मितीका
 टिसृचै ॥
 मानसोत्तरः । पुं० मेरोः प्रकारवत्
 पश्चितः स्थिते महापर्वते ॥
 मानसीका । पुं० हंसे ॥ मानसं स

मानिनी

शोकोऽय ॥

मानाथः । पुं० लक्ष्मीकान्ति । नारा
यणे ॥

मानार्थकम् । न० यौतवे ॥ मानम
धौयस्यतत् ॥

मानासः । त्रि० पराहङ्कारहारिणि ॥
मानमश्रुति । असु० । कर्मण्य
ण् ॥

मानिका । स्त्री० मद्ये ॥ शरावे । से-
र० इतिभाषा ॥ इतिवैद्यकपरि
भाषा ॥

मानितः । त्रि० पूजिते ॥ मानः स-
ञ्जातोऽस्य । तारकादित्वादितच् ॥

मानिता । स्त्री० अभिमानितायाम् ।
मानिनोभाषः । तल् ॥

मानित्वम् । न० विद्यमानैरविद्यमा-
नैर्वागुणैरात्मनः द्वाघने ॥ भा-
वेत्वः ॥

मानो । पुं० सिंहे ॥ त्रि० मानधि
शिष्टे ॥ अहङ्कारिणि ॥ मननशी
ले ॥ मानास्यास्ति० अस्मिन्वा ।
इतिः ॥ अनात्मवस्तुषु आत्माभि-
मानोमानः । सोऽशासोतिमा
नी । ॥

मानिनी । स्त्री० फल्याम् । प्रियङ्गौ
॥ मानवक्ष्याम् । स्त्रीविशेषे ॥ उ
त्तमयोषिति । मानधिसौम्यतिरस्य
स्याः । इतिः । डीप् ॥ कोपना
याम् ॥ स्त्रीचामीर्ष्याकृतः कोपी

मानुष्यः

मानोन्यासङ्गिनिप्रिये० इतिलक्ष-
णात् ॥

मानिषादः । पुं० श्रीरामे ॥ मा० ल
क्ष्मीरस्मिन्त्रिष्णोनिप्रोदति० तिष्ठ
ति । षट्त्वं० । हलश्चेतिघञ् । स
दिरप्रतेरितिघत्वम् ॥

मानुषः । पुं० मनुष्ये ॥ मनोरपत्त्य
म् । मनोजातावज्ज्यतौपुक्च ॥
आसुरविवाहे ॥ शुक्किनासुरइति
हारीतसूत्रात् ॥ त्रि० मनुष्यसम्ब
न्धिनि । मनुष्यस्त्रायम् । तस्येदमि
त्यण् । आपत्त्यस्येति यलोपः ।
येऽबुधामन्दमतयोविधिनाम् । पिता
स्ये । तेषामनुषंजन्मपुनर्वन्धं
विशन्त्यत ॥

मानुषतार्थम् । न० तीर्थविशिष्टे ॥

मानुषविचारे । पुं० शरीरपाठवे ॥
गोभृंहिरग्यादिसाधनसम्पत्तौ ॥
मानुषस्यतद्विस्तम् ॥

मानुषो । स्त्री० नरभार्यायाम् ॥ स
नारपत्त्यंस्त्री । मनोजातावज्ज्य
तौपुक्च । टिष्ठेतिडीप् ॥ जा
तिविश्वाशोपरत्वान्डीन् ॥ पुं० यो
तुडीप् ॥ चिकित्साप्रभेदे ॥ यथा
आसुरीमानुषोद्वैवीचिकित्सासा-
चिधामता ॥

मानुष्यः । पुं० त्रिविधभौतिकसर्गे ॥
सर्वकविधः० ब्राह्मणाद्यवान्तर-
जातिभेदाविषयया० संस्थानस्य

मान्य :

षतुर्ष्वपिबर्णेध्वविशेषात् चैतन्यो
त्कर्षनिष्कर्षतारतम्याभ्याम् ॥ धीम
ध्यभावेनचैविध्यंबोध्यम् ॥ न०
मनुष्यत्वे ॥ मनुष्यशरीरे ॥ मानु
ष्ये कदलीस्तम्भानि : सारेसारमार्ग
णम् ॥

मानुष्यकम् । न० । मानुषसङ्घे । मनु
ष्याणांसमूहः । गोत्रोत्तोरभरा
जराजन्यराजपुत्रवत्समनुष्याच्चाह
ञ् । प्रकृत्याकीराजस्यमनुष्ययुगम
इतियत्नोपोन ॥ मनुष्याणांभावेयो
पधाद्गुणोत्तमाहञ् ॥

मानोच्चकम् । न० । मनोच्चतायाम् ॥
मनोच्चस्यभाषः । इन्द्रमनोज्ञादि
भ्यश्चेतिबुञ् ॥

मान्त्रिकम् । न० । मन्त्रवर्णोक्ते •
ब्रह्मणि ॥

मान्द्यम् । न० । मन्दत्वे । मन्दस्यकर्म
भावयोः ॥ पच्यन्तपुरोहित्वादिभ्यो
यक् ॥ रोगे ॥

मान्धाता । पुं० । युवनाश्वनृपात्मजं ।
बीषनाश्वं राजनि ॥ सामयंधास्य
तीतिदेवराड्वचमात् । मान्धाता
नामतोऽभवत् । यावत्सूर्यउदेति
स्ययावच्चप्रतितिष्ठति । सर्वन्तद्यौषना
श्वस्यमान्धातुः क्षत्रमुच्यते ॥

मान्यः । चि० । पूज्ये । मन्तव्ये ।

मानार्हे ॥ मानपूजायामस्मान्पुरा
दिष्यन्तादर्हाद्यर्थे यत्प्रत्ययः ॥

सामकीनः

मान्यस्थानम् । न० । पूज्यत्वकारणे ॥
॥ यथा । वित्तबन्धुषयः कर्मवि
द्यभवतिपष्टमौ । एतानिमान्य
स्थानानिगरायोयद्यदुत्तरम् ॥ प
श्चानांचिपुषर्णेपुभृधांसिगुणवन्ति
च । यत्रस्युः सोऽमानार्हेः शु
द्रोपिदशमीगतः ॥

मान्या । स्त्री० । पृक्षायाम् । मरुन्मा
जायामौषधी ॥

मापकः । पुं० । प्रमापके । प्रमापनके
। शब्दे ॥

मापत्यः । पुं० । कामदेवे ॥

मापनः । पुं० । तूष्णे ॥ न० । परिष्मा
णे ॥

मापितः । चि० । परिच्छिन्ने ॥ माते
र्माडोषा • ख्यन्तात्कर्मणिक्तः ।
शक्तिंङ्गीत्यादिनापुगागमः ॥

माभीः । स्त्री० । अभये । नञर्थमा
शब्दस्यभीशब्देन सुप्पुषेति समा
सः ॥

माभीदः । चि० । अभयप्रभेदे ॥ माभी
ददाति । इडाञ् । आतडिति
कः ॥

सामकः । पुं० । मातुले ॥ कृपणे ॥
चि० । मदीये ॥ ममतायुक्ते ॥ ममा
यम् । अण् । ममकादेशः ॥

सामकीनः । चि० । मदीये । सामके ।

समाऽयम् । युष्मदस्मदोरन्यतरस्यां
खञ्चति खञ् । तथकममकावेक

माया

वचनेइतिममकादेशः ॥
 मामिका । स्त्री० ममसम्बन्धिन्याम् ॥
 ममेयम् । युष्मदस्मदोरित्यण् ।
 तवकममकावितिममकादेशः ।
 पादिवृषिः । केवलमामकेत्या
 दिनासंज्ञाच्छन्दसोरिवेतिनियमा
 द्रष्टव्यम् । मामकनरकयोरुपसङ्ख्या
 नादित्वम् ॥

मायः । पुं० पीताम्बरे । पीतवस्त्रे
 । असुरे इ० मेदिनी ॥ अम्बरेइ
 तिहेमचन्द्रः ॥ माति० मिमीते
 वा । मामाने० माङ्मानेशब्दे च
 । माच्छाससिभ्योयः ॥

माया । स्त्री० इन्द्रजालादी । शास्वर्या
 म् ॥ शंवरदैत्येनप्राङ्निर्मित
 त्वात् ॥ युद्धी । कृपायाम् ॥ दर्भ
 ॥ शटसायाम् ॥ यथा । सायालुमा
 साशायां कृपतिर्निर्कृतिरिति ॥
 राजांशुदोषाद्यविशेषे ॥ यथा । अ
 योपिपादमायाविच्छदोपायइति
 चम् ॥ श्रुति ॥ नमस्वाम् ॥ पुन
 सातरि ॥ दुर्गायाम् ॥ दाता । दुर्
 गिदेऽर्पिसर्पिणात् । शिवतज्जनि
 । लयेभिसङ्गोर्द्विज्जपता । शर्मभवे
 । राधन्पो । दर्नाभाश्चयाश्चप्रापण्य
 यक्तः । तांशुपयतिवपय्यः आयायाप्र
 रितीर्निता ॥ सायसोशार्थवचनोया
 यप्रपयवाचकः । तद्विपयतिया
 निच्यंसाभावापरिहीतिवत् ॥ इ०

माया

ब्र० वै० पु० ॥ अपिच । विचित्रका
 र्यकारणाश्चिन्तितफलप्रदा । स्वप्ने
 न्द्रजालवस्त्रोकेमायातेनप्रकीर्त्तिता
 ॥ इतिदेशीपुराणम् ॥ सगुणानिगुं
 णामायाशक्तिः शास्त्रेऽपिनिश्चिता ।
 तत्रसगुणा० एकैकगुणत्रिंशष्टमहा
 काख्यादिरूपा । निगुंणागुणत्रय
 साम्यावस्थारूपेतिविवेकः । तत्र
 साम्यावस्थायत्रह्यणोश्चद्वयंनिगुंण
 पदेनागतंशक्तिशक्तिमतोरभेदात् ॥
 विसदृशप्रतीतिसाधनंमायेतिनागो
 जीभट्टः ॥ युक्तिहीनप्रकाशस्यसंज्ञा
 मायेतिकथ्यते ॥ अघटनघटनापटी
 यस्याम् ॥ विपरीतदर्शने ॥ हृदयेऽ
 न्यथाकृत्वाषश्चिरन्यथाव्यवहरणे ।
 कपटे । परबभ्रुभेच्छायाम् ॥ ईश्वर
 रणज्ञी । प्रतापी । अविद्यायाम् ॥
 अज्ञाने । प्रपाने । शरीरे । अजा
 याम् ॥ अन्तस्त्वप्रधानाभावात् । गति
 नमत्त्वप्रधानात्प्रवृत्तिर्निर्दिष्टः ॥ अ
 ट्टिशालेभूतवाज्जालीनादी । अथावा
 माम । सायालुमासायालुमा । नरु
 पा० का । आदमासायालुमा । अन्तरज
 स(मागुणमयी० गत्या । अन्तःकथ
 यम् । भावरत्नगर्भादिभिर्निर्दिष्टम् ।
 तत्रमायायामहत्त्वमप्युक्तम् । तस्मा
 दप्यंकारः ० तस्मात्प्राणानि० ते
 भ्योब्रह्माण्डम् ॥ तस्मात्प्राणानि०
 पक्ष्मपाराहपुराणेऽप्युक्तम् ॥ तत्त्व

माया

प्रतिभासप्रतिवर्धनात्स्वप्रतिभास
 श्रुतुरावरणविघ्नपर्यक्तहयवच्यविद्या
 • सर्वप्रपञ्चप्रकृतिः । विद्यमानं वस्तु
 रूपमावृणोति • अविद्यमानं च किञ्चिद्
 इत्यर्थः । या • सा • माया ॥ निस्त-
 त्वाकार्यगम्यास्यगः । मयिति विश्रु-
 ता ॥ निखिलप्रपञ्चं प्रतिमायायाः
 कारणत्वम् । मूलोच्छेदं विनाशं-
 दित्प्ररोहन्ति पुनः पुनः । यथा-
 च्छतातया विश्वमज्ञानप्रशमं विना ॥
 अतोऽहामूलमज्ञानमेव । अतएव ।
 पूर्णं गतसहस्रन्तुतिष्ठत्यव्यक्तचित्त-
 काः । दशमन्वन्तराशीष्ठतिष्ठन्ती-
 न्द्रियचित्तकाः ॥ भौतिकास्तु गतं
 पूर्णं सहस्रं त्वाभिसानिकाः ॥ वी-
 षादशसहस्राणितिष्ठन्ति विगतज्व-
 हाः ॥ पुरुषं निर्गुणं प्राप्य कालस-
 ज्ञानविद्यते । इति पुराणं । अ-
 क्तादीन् पुरुषबुद्धोपासितवत्तत्पुनर्ज-
 न्माभिधाय • पुरुषं निर्गुणमिच्छा-
 दिनामूलाज्ञाननिवर्त्तितवतः पु-
 रुषसाक्षात्कारेण पुनर्जन्माभावः ।
 प्रतिपादितः ॥ तुच्छाऽनिर्बन्धनी-
 याचवास्तवीचे च्चसौषिधा । अथा-
 मायाचिभिर्वीधैः श्रोतप्रोक्तिकवी-
 किकेः ॥ अस्य स्वरूपं स्पष्टमूलं श्री-
 देवीभागवतस्य सप्तमस्कन्धे उपाशी-
 तायां भगवच्छा । यथा । तस्य ता-
 दित्स्वतः सिद्धाशक्तिर्मायैति विश्रु-

माया

ता ॥ ॥ कान्तिः • अनिर्बन्धनीया •
 तस्य ममात्मरूपस्य • सतः । सिद्धा •
 अनादिभूताशक्तिः । सा मायेत्या-
 दिपदैः सर्वश्रुती विश्रुता प्रसिद्धा-
 स्ति । मायान्तु प्रकृतिं विद्यात् • सा
 यावा एषानारमिर्हीच्यां दिश्रुतिषु ॥
 साकीदृशीवर्त्तते तदाह । न सती •
 सानासती • सा • नो भयात्मा वि-
 रोधतः । एतद्विलयमाकाचिद्-
 वस्तुभूतास्ति सर्वदा ॥ अत्र विरो-
 धतद्दृष्ट्या दृष्ट्या • स्थानत्रयेऽपि योज्य-
 म् । ब्रह्मवत्कालत्रयायाऽध्यास-
 ती • नवसंज्ञे • ब्रह्मज्ञानेन बाध्यत्व-
 रूपविरोधात् । नापि बाध्यापुत्रवत् •
 असती • व्यावहारिकमत्तावस्त्वविरो-
 धात् । नाप्यसथात्मा • सत्त्वासत्त्व-
 विशिष्टविमलधर्मयोः सत्त्वासत्त्व-
 योरेकत्वात् । अत्राप्येव विरोधात् । अ-
 तस्तत्त्वयत्तत्त्वसाक्षात्परिनिर्बन्ध-
 नोपपन्नानुभवाभिसानिकाः । गणादि-
 योऽप्युपपन्नानुभवाभिसानिकाः ।
 तत्त्वानुभवाभिसानिकाः । तत्त्वानुभवा-
 मारुपाः । तत्त्वानुभवाभिसानिकाः ।
 भगवन्तु श्रुतिं दृष्ट्या सत्त्वस्य बाध-
 क्षान्तिप्रतिपादिकादिपदैः साक्षात्पृथ-
 क्षमत्त्वमसत्त्वस्यैति ॥ त-
 च्छुद्धावाप्यह । पात्रकसोऽपि ॥
 ॥ पात्रकसोऽपि तेषु स्यात्तत्त्वानुभवा-
 भिसानिकाः । अन्तस्त्वानुभवाभिसानिका-

मायाकार :

यंमहजाघ्रवा महजाऽनादिः •
 घ्रायावन्मीक्षस्थायिनौमायाशक्ति
 र्भमास्तौत्यर्थः । एतेन मायाशक्त्या
 सद्वितीयत्वं ब्रह्मणोऽस्तीति • कथंज-
 गत्सृष्टः पूर्वब्रह्मसजातीयभेदशून्य
 मितिगङ्कापरास्ता • शक्तिः श-
 क्तानतिरेकात् • नहिर्वह्निशक्तिर्ब-
 ह्मैः पृथक्त्वेन • क्षचित्कदाचि
 द्गृह्यते । किञ्चद्वितीयः सत्यपदा
 र्थीनास्तौत्यर्थेकमेवाद्वितीयब्रह्मति
 श्रुतेरर्थः । तथाचासत्यामाययाम-
 द्वितीयत्वं पिदोषाभावात् • इति ॥
 विश्वंमाह्यस्याम् • मिमीवैवा ।
 मामानं • माह् मानेवा । माच्छा
 ससिभ्योयः । मांयातिवा । आतो
 नुपैतिकः ॥ वर्षवृत्तान्तरे ॥ तत्र
 क्षणम् • कृत्वाकर्त्तुं कुण्डलयुक्तौकु
 रन्तदत्त्वापादनूपरयुक्तं कुरुहारम्
 । मायावृत्तं पिङ्गलनागोदितमेतज्
 घानांताऽदः परिण्डतवक्त्रास्युजसा
 रम् ॥ यथा । उद्यहावासम्प्रतिरा-
 धामधुमासे • शङ्केसङ्के । तम्प्रति-
 याताकिमुदासि । किलीकुञ्जं शून्यम
 धेव्यास्तरहस्याप्राणत्राणं भाविकथं
 वावदतस्याः ॥

मायाकारः । चि • ऐन्द्रजालिके ।
 प्रातिहारिके । मायां • स्थलजला
 दौजलस्थलादिज्ञानं करोति । बुद्ध
 ज् • । कर्मस्थान् ।

मायावान्

मायाकृत् । पुं • मायाकारे । प्राति
 हारिके ॥

मायाजोषी । पुं • प्रातिहारिके । वा-
 जीकर पू • भा • प्रसिद्धे ॥

मायातिः । पुं • नरत्रले ।

मायादः । पुं • कुम्भीरे ॥

मायादेवी । स्त्री • शाक्यमुनेर्जनन्या
 म् ॥

मायादेवीसुतः । पुं • शाक्यमुनौ ।
 शाक्यमिहं । गौतमी । अर्कवन्धो ।
 बुद्धभेदे ॥ मायाचासौदेवीच । त
 स्याः सुतः ॥

मायाधमनः । पुं • मायाधमने • भ-
 गवति ॥

मायाफलम् । न • फलविशेषे । छि-
 द्राफले । मायफले । मादूफले •
 इ • गौ • भा • ॥

मायामयः । चि • मायाविनाकृते ॥
 न • जगति ॥ ननिरूपयितुं शक्या
 विस्पष्टं भासते चया । सामायितौ
 न्द्रजालादील्लोकाः सम्प्रतिपेदिरे ॥
 स्पष्टं भातिजगच्चेदमगक्यं तन्निरूप-
 णम् । मायामयं जगत्तस्मादौच
 स्वापन्नपालतः ॥

मायामोहः । पुं • अर्हर्हर्भप्रवर्त्तके •
 भगवदंशेऽसुराणां मोहायोत्पन्ने ॥

मायारसिकः । चि • परप्रतारके ॥

मायायारसिकः ।

मायावान् । चि • मायासंयुक्ते । मा

मायु :

यात्रिणि ॥ मायास्यस्यास्मिन्वाम
तुप् ॥
मायावती । स्त्री० कामदेवपत्न्याम् ।
रच्याम् ॥ उगित्त्वान्डीप् ॥
मायावी । पुं० कंसासुरे ॥ बिडाले ॥
त्रि० मायाकारे । व्यंसके । ऐन्द्र
जालिके ॥ मायास्थास्त्रि० अस्मि-
न्वा । अस्मायामेधास्रजोविनि : ॥
मायाविनोदः । पुं० दैत्यदानवादौ ॥
मायायामायायांवाविनोदश्चमत्का-
रविशेषः क्रीडावाचस्ये तिवियहः ॥
मायाशक्तिः । स्त्री० आवरण विघ्न प
शक्तिमम्पन्नायाम् ॥
मायासीता । स्त्री० योगेशान्निहृत
सीताप्रकृतौ ॥
मायासुतः । पुं० बुद्धे ॥ मायायाः
सुतः ॥
मायिकः । पुं० मायाकारे ॥ माया-
स्त्रि० अस्त्र ॥ ब्रीह्यादिपाठाट्ठन् ॥
न० मायाफले ॥ त्रि० मृपात्मके ॥
मायी । पुं० मायाकारे । धूर्ते । जालि
के ॥ मायात्रिणि । मायाशक्तिम-
ति० महेश्वरे । मायायाः प्रकृते
र्नियामके ॥ मायान्तुप्रकृतिविद्या-
न्मायिनन्तुमहेश्वरम् । समाय्यस्र
जतीत्याहुः श्वेताश्वतरशाखिनः ॥
मायाश्रय० अस्मिन्वाचस्त्रि । ब्री
ह्यादिपाठादिनिः ॥
मायुः । पुं० पित्ते ॥ मिनोति० प्र-

मारकम् ।

द्विपतिदेहेजघ्नाणम् । डुमिज्प्र-
क्षेपणे । कृवापाजिमौल्यण् ॥
मायुराजः । पुं० कुबेरात्मजे । वण
कवी ॥
मायूरम् । न० मयूरसमूहे ॥ मयूराणां
समूहः । अमुदात्तादेरज् ॥ मयू-
रमांसे ॥ मयूरस्यावयवोषिकारो-
वा । प्राणिरजतादिभ्योज् ॥ मायू-
रं पाचितं मांसं घृते चोपस्करान्विते ।
ईषन्नवणसंयुक्तं मरिचैलासमन्वित-
म् ॥ कपायमुष्णं मायूरं कफानिल-
हरं गुरु । वर्षाकाले न तत्सेव्यं दुष्ट-
कीटादिभक्षणात् ॥
मायूरिकः । पुं० मयूरयाश्चिणिशाकु-
निके ॥ मयूरान्श्चिन्तिपक्षिमत्स्यसृ-
गान्श्चिन्तीतिठक् ॥
मायूरी । स्त्री० अजमोदायाम् ॥
मारः । पुं० अनङ्गे । स्मरे ॥ मारय-
ति० विरहिणम् । पचाद्यच् ॥ सृ-
ती ॥ विघ्ने ॥ धत्तूरे ॥ मारणे ॥
स्त्रियतेऽनेन । सृङ् ॥ करणे-
घञ् ॥
मारकः । पुं० मरके । उत्पत्ते ॥ प-
क्षिविशेषे । घातपक्षिणि । वाज०-
इ०भा० ॥ त्रि० मारणकर्त्तरि ॥
मारजित् । पुं० जिने । बुद्धे ॥ मारं-
क्षामंजयति । जि० । सस्मृद्धिपिति
क्तिप् । तुक् ॥
मारणम् । न० प्रतिघातने । वधे ॥

मारी

अभिचारविशेषे ॥ प्राणिनांप्राणहर
 णं मारणं समुदाहृतम् ॥ मृहिसा-
 याम् । स्वार्थं गन्तः । ल्युट् ॥
 मारिः । स्त्री० मारणं ॥ वर्षे ॥ जन-
 जये । मरके ॥
 मारिचिकम् । त्रि० मरिचैः संस्कृ-
 ती । संस्कृतमितिठक् ॥
 मारितः । त्रि० नष्टीकृते ॥ भस्मी-
 कृते ॥
 मारिव्यसनवारकः । पुं० रजषिर्वि-
 शेषे ॥
 मारिपः । पुं० नाय्योक्ता० चार्थे । मा-
 न्ये । श्रेष्ठे ॥ मर्षणात् ० सहना-
 म् मारिपः । पृषोदरादिः ॥ मर्षा-
 इ० प्र० शाकविशेषे ॥ प्रवे तरक्तप्रमे-
 केनद्विविधो मारिपः स्मृतः । मारि-
 पोन्नपुरः जीतोदित्तपित्तमुद्ग-
 कः । वातक्षेपकरोरक्तपित्तमुदि-
 षमाग्निजित् ॥ रक्तसापीयूजनाति-
 सज्जरीनपुरः सरः । शो जतः
 कटकः पाकीयवृक्षोपउत्पेरितः
 । रक्तनाडा इव शान्त्य तज्जातीयाश्च
 तद्वृक्षाः ॥
 मारिया । स्त्री० दहन्त्याश्चाम् । वा-
 र्क्ष्यान् । प्रचितसांभारिणां ॥
 मारी । स्त्री० चण्डाणाम् ॥ जनजये ॥
 मारीनासनुपपद्मेकलीकधयष्टु
 रुत्यातोषिभिष्टदेवताधिष्ठानः ।
 साचदेवताप्रै तपतिनाप्तप्रायचक्र-

मारुतात्मजः

चित् कार्यं करोति ॥ माहेश्वर्याश-
 'त्तौ
 मारीचः । पुं० राक्षसविशेषे । ताड-
 काराक्षसीपुत्रे । रावणानुचरे ॥
 अयञ्चसौताहरणकालेमायामृगरूपः
 श्रीरामेणहतः ॥ ककोले ॥ याज-
 कदिपे ॥ याजकद्विजद्वितिचपाठः
 ॥ राज्ञोगजे ॥ कश्यपे ॥ मरीचैर-
 पच्यम् । तस्यापत्त्यमित्यण् ० द्र-
 तिकाशिका । षडृतसु० वाह्वादि-
 श्यश्चेति ० इडाभाव्यम् । तथाच०
 मिदचीन्यात् परद्वितिसूत्रे भाष्यम् ।
 मरीचिशब्दीवाह्वादिषु पठ्यतद्वृत्तिः
 न० मरीचानां धने ॥
 मारीची । स्त्री० देवताविशेषे । माया-
 देव्याम् । पीचिरघायाम् । विशु-
 खायाम् ॥
 मारुण्डः । पुं० भुजङ्गाशब्दे । प-
 धि । मर्गं ॥ गीमत्रमण्डले ॥
 मारुतः । पुं० प्रव्रजने । स्यर्गं गी ।
 वायी । सिधन्ते ऽदिनवृद्धिन० विमा-
 वा । रु० ॥ रुषीरतिः । मरु-
 देव० प्रजापत्यम् ।
 मारुतव्रतम् । न० राज्ञीव्रतविशेषे
 षे ॥ यथा । प्रविश्य सर्वभूतान्बिधया
 चरति मारुतः । तथाचरैः प्रवे-
 ष्यं व्रतमेतद्विमारुतम् ॥
 मारुतात्मजः । पुं० हनुमति ॥ सर्व-
 तस्य आत्मजः ॥

मार्कण्डेय :

मारुतापहः । पुं० वरुणवृक्षे ॥ त्रि०
 वायुनाशके ॥
 मारुताशनः । पुं० पत्रनाशने । सर्पे
 । त्रि० वायुमात्रभक्षके ॥
 मारुतिः । पुं० हनूमनि ॥ भीमसेने
 ॥ मारुतस्थापत्यम् । अतडञ् ॥
 मार्कण्डः । पुं० मार्कण्डेयमुनी ॥
 मृकण्डस्थापत्यम् । अण्
 मार्कण्डिका । स्त्री० लताविशेषे ।
 मृदुरीचन्याम् । भुजिखण्डमा० इ०
 भा० ॥ मार्कण्डिकाकण्टहरीजड्वी
 षः कायशोधिनी । विषदुर्गन्धका
 मृदुगुल्मीद्रविनाशिनी ॥
 मार्कण्डी । स्त्री० मार्कण्डिकायाम् ।
 मार्कण्डीयम् । न० भूम्याहृत्ये ।
 मदीपथ ॥
 मार्कण्डेयः । पुं० मुनिविशेषे ॥ स
 प्रकल्पावस्थोप्ययंमुनिः । यथोक्त
 म् । चतुर्दशेन्द्राभिच्छिन्नोऽग्रज्योदि
 नमुच्यते । तावतीब्रह्मणोरुचिः
 साचन्द्रास्त्रीनिशान्द्रप ॥ कालराशि
 यमार्ज्ज्यावेक्ष्युपरिकोर्त्तितः ।
 एषं सप्तकल्पकीर्त्तवीमार्कण्डेयोल्लङ्घित
 षाः ॥ इ० व्र० धै० प० ॥ मृक
 ण्डस्थापत्यम् ॥ शुभादित्वाड्ड
 म् । शुभादिपूकारान्नापठे तु० ठे
 कीपोबोधः । विभुजंजटिजंसीस्यं
 सुतुङ्गचिरजीविन्म् । मार्कण्डेयं न
 रोभक्त्याः प्रथमचिरायुषम् ॥ न०

मार्गः

नवसहस्रश्लोकात्मकेपुराणविशेषे
 ॥ यथा । अतुर्दशमहस्रस्रमस्यमा
 द्यं प्रकीर्त्तितम् । तद्यथासहस्रस्रतु
 मार्कण्डेयं महास्रतमितेदेवोभाग
 षतम् ॥
 मार्कवः । पुं० भद्रराजि । भंगरा०
 इ० भा० । मारयति । छिप् ।
 मारि० किशगौकल्याणाशने० क्यू
 त्ते । कुङ्कुम्भे । ऋदोरप् ॥
 मार्गः । पुं० दृष्टसद्वे । मार्गशीर्षं
 मार्गम् ॥ अन्वपणे । सौम्ये ।
 मृगशिरोनक्षत्रे ॥ पायो । मुदे ।
 अपाने । कर्मात्सप्तमभवने ।
 गानप्रकारे । देशविशेषेने र्पिच्येण
 शास्त्रप्रतिपादिते सार्वत्रिकरागप्र
 कारे ॥ अर्धे । अर्धे । तयपरि
 णं यथा । विश्वामूर्ति । सता । देश
 मार्गस्तुतेः कृतः । विमलनुयी
 समर्गः । सोमामर्गोदृशैवतु । य
 नूपिदशभिर्लौक्यैः श्रीमार्गजयतः
 कृतः । नृपतिरयनायात्समसंवा
 धः सुतद्वयः ॥ धर्मीपदेयत्तुत्वा
 रिशास्त्रारव्याशुनिर्मिताः । वि
 करायोपरद्व्यास्तु विकरायुपरद्व
 का ॥ मृद्वानयतुत्पादिक्रिपाद
 स्रष्टृत्वारम् । वृतीपादस्वर्दपादः
 प्राग्गंशः पादः । स्मृतः ॥ अन्
 करः परीवारः पानमाथः सम
 न्ततः । प्राद्वट्कालितुप्राद्वतीकत्

मार्गशीर्षः

व्याचन्यथानहि ॥ इतिदेवीपुराणे
त्रैलोक्याभ्युदयेगोपुरद्वार लक्षणा
ध्यायः ॥ मृगैण्युक्तापौर्णमासी
मार्गींसास्मिन्नस्ति। अण् ॥ मृज्य
त वितृणीक्रियते पादैः । मृजुश
है । मार्ग्यते वा । मृगन्वेषणे
। घञ् ॥ मार्गीहिजाङ्गलानूपीट
विष्वविषयभेदेनचिबिधोच्चेयः ॥
सम्प्रदाये ॥ चि० मृगसम्बन्धि
नि ॥

मार्गिकः । पुं० आग्रहायणे ।

मार्गीणः । पुं० शरे । न० अन्वेष
णे । संबीक्षणे । याञ्जायाम् ।
याचने ॥ चि० अर्थिनि । याचके
॥ मार्गअन्वेषणे । बहुलमन्यत्रा
पीतियुच् ॥ मार्ग० ल्युट् ॥ मार्ग
यति । मार्ग्यते वा । ल्युः कृत्यल्युट्
इतिल्युड्वा ॥

मार्गीणकः । पुं० याचके ॥

मार्गीधनुः । पुं०)

मार्गीधनुकम् । न०) योजनपरि
माणे ॥

मार्गीवः । निषादाहायोगव्याप्त्यन्ने
दाशापरनामनि ॥ निषादीमार्गं
सूतेदाशंनौकर्मजीधिनम् कैव-
र्त्तमितिर्यप्राङ्पुरार्यावर्त्तनिवासि-
नः ॥

मार्गशिरः । पुं० मार्गमासे ॥

मार्गशीर्षः । पुं० सप्तसि । मार्गे ।

मार्जनः

आग्रहायणिके । मंगसिर० इ०
भा० ॥ द्वादशमासानामध्ये० अ
भिनवशालिवास्तूकशाकादिशाली
० शीतातपशून्यत्वेनचसुखहेतु-
मार्गशीर्षीभगवद्भिभूतिः । मासा
नामार्गशीर्षीहमितिभगवद्वचनात्
॥ अत्रजातस्यफलंयथा । यस्यप्रसू-
तिः खलुमार्गमासेतीर्थेप्रवासिततं
मतिः स्यात् । परोपकारीधृतसा-
धुवृत्तिः सदृत्तियुक्तोत्तलनाभिला
षी । मृगशिरसायुक्तापौर्णमासी ।
मज्जैण्युक्तः कालद्रव्यण् । ततो
डीप् । मार्गशीर्षीपौर्णमासीत्यण्
॥ चि० मृगशिरसिजाते ॥ सन्धि-
वेलेत्यण् ॥

मार्गिकः । पुं० आरिणिके । मृग
हन्तरि मृगान्हन्ति । पश्चिमस्य
तिठक् ॥

मार्गीतः । चि० अन्वेषिते ॥ मार्ग्य
तेस्म । म० । क्तः ॥

मार्गीषोधी । स्त्री० दक्षिणमार्गेनक्षत्र
विशेषाणांसंज्ञाविशेषे ॥ यथा । अ
वशस्त्रधनिष्ठाचमार्गीति ॥

मार्ज्जः । पुं० विष्णौ ॥ अङ्गादिनिर्म
लीकरणे । मार्जने । रजके ॥

मार्ज्जनः । पुं० लोभघ्नश्चे । न० प्रो
ञ्जनादिनाऽङ्गनिर्मलीकरणे । मा
र्जी । मार्जना० इ० भा० ॥ ज्ञान
कालिशरीरमार्जनगुणाः । यथा ।

माज्जार :

दीर्गम्व्यं गीरवंकण्डूकं मलमरो-
चकम् । स्त्री दृवीभन्पतां हन्ति शरी-
रपरिमर्शनमिति । देवो गृहमाजं
नफल्यथा । देव्या गृहान्तुयः शुक्र-
सम्प्राजयति नित्यशः । सभवेद्वलवा-
न्मौल्यसर्वसम्पत्ति युतः इति ।
महलानां ध्वननार्थं भस्ममृदिताम्भ-
सापुष्करलेपने ॥ माष्टिं पनेन ।
मृजुशुडी । ल्युट् ॥

माज्जना । स्त्री० मलमृदापकर्षार्थं । मा-
ष्टी । माजने । माजना० इ० भा०
॥ माज्जनम् । मृजु० । मृजुशु-
चालङ्करणयोर्वा । चुरादि । व्यास-
श्रयोयुच् ॥ मुरजध्वनी ॥

माज्जनी । स्त्री० सम्प्राज्जन्याम् । शो-
धन्याम् । सोहनी० इ० भा० ॥
माज्ज्यतेऽनया । मृजु० । करणे
ल्युट् । वृजिः । छोप् ॥

माज्जनीयः । वि० सहरे । अथक-
रे ॥ माज्जितुं योग्यः । अनीयर् ॥

माज्जारः । पुं० स्वदृशि । रक्तचिच-
के ॥ चोती । विडाले ॥ अस्म-
स्पर्गनिशेषायथा । अशोच्यधूति-
काशस्तमारजाराखुंश्चकुक्कुरान् ।
पतितापरिविचण्डालमृतहारांश्च
सर्वावित् । संस्युश्रुशुध्यतेस्नाना-
दुदक्यायासशूकरौ ॥ माष्टिं मु-
खम् । मृजु० कञ्चिमृजिभ्यां चि-
दित्त्वारन् । मृज्जिर्ध्विः । पारि-

माज्जालीयः

भाषिकमाजरीयथा । दम्भार्थं जप-
तेयद्यत्प्यतेयजतेतथा । नरपथार्थं
मुद्युक्तोमाजारः परिकीर्तितः ॥
माज्जारिकः । पुं० मयूरे । सितास-
ङ्गे ॥

माज्जारिकरणम् । न० रतवभ्यान्तरे
यथा । प्रसारितेपाणिपादेगव्यास-
भिर्मुखीरभि । उन्नतायाः स्त्रियाः
कथ्यामाज्जारिकरणाविदुः ॥

माज्जारिकणिका । स्त्री० चामुण्डादि-
व्याम् । चर्म्ममुण्डायाम् ॥

माज्जारिकणी । स्त्री० चामुण्डायाम् ॥
माज्जारिगन्धा । स्त्री० मुद्गपर्णीपत्रे-
षु ॥

माज्जारिगन्धिका । स्त्री० मुद्गपर्ण्यां-
म् ॥

माज्जारिवृत्तिजः । वि० वैडालवृ-
त्ते ॥

माज्जारी । स्त्री० माज्जारिभिर्याम् ॥
कस्तूर्याम् । जम्बुपर्ण्ये । पृतिना-
याम् । गन्धव निरुपयाम् । गन्ध-
गोकुला० खाटाशी० इ० गौ० देशभा-
षा ॥

माज्जारीयः । पुं० माज्जानीये ॥

माज्जालः । पुं० माज्जारि ॥

माज्जालीयः । पुं० शूद्रे ॥ विडाले ॥
कायशोधनं ॥ माष्टिं । मृजु० ।
स्थावतिमृजेरालच् । बालजालीय-
चः इतिमृजेरालयच् ॥

माह्वः

माह्वितः । चि० कृतमाह्वने ॥ मृ-
 खेः क्तः ॥
 माह्विता । स्त्री० रसालायाम् । शि-
 खरिष्याम् । चि० शोधिते ॥ मा-
 ह्व्यतेस्म । मृजुशीचालकारयोः ।
 क्तः । टाप् ॥
 माह्वण्डः । पुं० तरणी । सूर्ये ॥
 मृताण्डेभवः । शकन्दादिः ॥
 क्रीडे । शूकरे ॥
 माह्वण्डबलभा । स्त्री० सूर्यपत्न्याम् ।
 चादिष्वभक्तायाम् ॥
 माह्वण्डः । पुं० सूर्ये । मृताण्डेभ-
 वः । षण् ॥ क्रीडे । भूदारे ॥
 माह्विकः । पुं० शरावे ॥ चि० मृ-
 त्तिधारचिते । मृत्तिकायाषिष्कारः ।
 तस्यविकाररूप्यण् ॥
 माह्विकम् । न० पत्तने ॥
 माह्विकः । चि० मौरजिके । मृदङ्ग-
 वादके । मृदङ्गवादनशिल्पमस्य
 । शिल्पमितिठक् । षण्० मृदङ्ग-
 वादने० प्रकृतकक्षणा । मुख्यायं
 वृत्तिस्वनभिधानात् ॥
 माह्वः । पुं० वणसङ्करजातिवि-
 शेषे ॥ न० मृदुतायाम् । परदुःख
 प्रदर्शनात्पीडबुद्धौ ॥ अक्रूरत्वे ।
 वृथापूर्वपक्षादिकारिष्वपिशिष्यादि-
 षु० अप्रियभाषणादिव्यतिरेकेणवो-
 धयितृत्वे । चित्ताकाठिन्ये । मृ-
 दोर्भावः । वृगन्तश्चेत्यण् ॥

मालकौशः

माह्विकम् । न० मधुनि । द्राक्षाम-
 'ये ॥ मृद्वीकाद्राक्षा० तस्याविकारः ।
 तस्यविकाररूप्यण् ॥ अनुदात्तादे-
 खेच्यञ्वा ।
 माह्वः । पुं० मारिषशाके ॥ नाख्यो
 न्यापार्ये ॥ मर्षणात्सहनात्० मा-
 ह्वः ॥
 माह्विकाः । पुं० मारिषशाके ॥
 माह्विः । स्त्री० प्रोच्छनादिनाङ्गस्य-
 निर्मलीकृती । माह्वनायाम् ॥ मा-
 ह्वनम् । मृजुशुद्धौ । मृजुशीचाष-
 ङ्करणयोर्वा० चुरादिः । क्तिन् । रि-
 तुचेतिनेट् । षिलीपः ॥
 मालः । पुं० उन्नतभूतली० क्षेपे ।
 क्त्वाजातिविशेषे ॥ यथा । मा-
 लाभिन्नाः किरातास्य सर्वेपिम्बे-
 ष्छजातयः ॥ देशविशेषे ॥ सच०
 मेदिनीपुरप्रदेशे मालभूमित्वेनख्या-
 तः ॥ न० क्षपटे ॥ वने ॥ उन्नतभू-
 तले ॥ क्षेपे ॥ माति । मामाने ।
 ष्चक्षेन्द्रायवच्चविप्रकुत्रचुत्रचुरखुर
 भद्रोयभेरभेलशुकशुकगौरवन्ते रा-
 मालाः । इतिरन् । निपातमाह
 त्वम् ॥
 मालकः । पुं० निम्बवृक्षे । मलते
 । मलधारणे । खलु ॥ न० स्थल
 पत्रे ॥
 मालका । स्त्री० माल्ये ॥
 मालकौशः । पुं० कौशिके । रागवि

मालती

श्रेष्ठे । अष्टागानसमयोरपिश्रे
ष्ठः ॥

मालचक्रकम् । न० सक्थ्य रूपवसन्धै
। मालाङ्गुलि० इ० गौ० भा० ।
मालतिका । स्त्री० वृत्तविशेषे ॥ यथा
। पादिगुरुः पुनरन्तगुरुर्यदिचान्त
रगाः सगणामुनिमामाः मालति
काकथिताविकसन्मतिभिर्बिन्दित
श्रुतिभिः कृतमाना । गौडकुलै
कधुरश्वरदौनदयाकरसत्कविभिः
कृतगानाश्रीयशवन्तनरेशनिशा
मपशामयमानवदानविधाना । मा
लत्येवम् ॥

मालती । स्त्री० युवती ॥ काचमाख्या
म् ॥ विशल्यायाम् ॥ ज्योत्स्नाया
म् ॥ निशि ॥ नदीविशेषे ॥ जा
त्याम् । चवेली० इ० प्रसिद्धायां
पुष्पलतायाम् ॥ वणवृत्तान्तरे ॥
पादौचत्वारोस्यांकरांजायन्तं श्रेष्ठि
यत्पारामहाराराजन्तं । रुद्रैर्वर्णैः
पादेपादेविख्यातामालत्येवावाणी
भूषाविख्याता ॥ यथा । पायान्मा
यामीमोलीनः कल्पान्ते प्रागादि
क्षीणैर्भर्तुः पाणिक्लोहे । व्याप्ता
म् भोधेस्तस्मिन्कालेलीलाभिः स
म्यक् सर्वैषधोयत्पृष्ठेतिष्ठन् ॥
जगतीकन्दोर्भेदेपि ॥ तल्लक्षणं
यथा । भवतिनजावधमालतीजरी
॥ यथा । इहकक्षयाच्चतकैलिका

मालती

ननेमधुरसखीरभसारलीलुपः ।
कुमुमकृतस्मितचारुविभ्रमामलिर
पिचुंबतिमालतीमुहुः ॥ मालति
काच्छन्दसि । मालच्छ्रीलतति ।
कतिः सौचीवेदनाथः । मूलवि
भुजादित्वात्कः । गौरादिः ॥
मालांतनीतिवा । तनु० । अन्येभ्यो
पीतिडः ॥

मालतीतीरजः । पुं० टडण्ये । सुहा
गा० इ० भा० ॥

मालतीतीरसम्भवम् । न० उत्रे तटङ्क
ये ॥

मालतीपत्रिका । स्त्री० जातीपत्र्या
म् ॥

मालतीफलम् । न० जातीफले ॥

मालयः । पुं० चन्दनवृक्षे ॥ त्रि०
मलयसम्प्रभिति ॥ न० पद्मे ॥

मालवः । पुं० अवन्तिदेशे । माल
वा० इ० भा० ॥ अवन्तोतः पूर्व
भागे गोदावर्यास्तथोत्तरे । माल
वाख्योमहादेशोधनधान्यपरायणः
॥ रागविशेषे ॥

मालविका । स्त्री० चिहृति ।

मालसी । स्त्री० केशपुच्छवर्जे । बाला
ख्याम् ॥ रागिणीविशेषे । मालव
रागस्यपत्न्याम् ॥ मतान्तरे यमेव
रागस्यभार्यायाम् ॥ अष्टागानसम
यो यथा । इन्द्रोत्थानात् समारभ्य
यावद्गर्गमहोत्सवम् । गेयाभवेद्

माला

धीनिच्यंमालसीसामनोहरा ॥
अपिच । गाभ्यारीदीपिकाचैवक
व्याशीपूरीतथा । अश्ववारीका
नडाचगौरीकेदारपाहिडा ॥ माध
वीमालसीनाटीभूपालीसिन्धुडात
या । सायान्हेरामिगीरेता : प्रगा
यन्तिचतुर्दश ॥

माला । स्त्री० सजिप्रुप्पादिहामनि ।
म ल्ये ॥ मङ्गनिच्यस्तपुप्पादिदा
मनि ॥ श्रेण्याम् । पङ्क्तौ ॥ गला
भरणे ॥ पृक्कायाम् ॥ मल्यते ।
मलधारणे । घञ् । टाप् ॥ मां०
सङ्घीशोभांवालाति । ला० । आ
तोनुपे तिकोवा ॥ यडा । माति ।
सामाक्षे । षट्च द्रायेच्यादिमा०
रन् । निपातनाल्लत्वम् ॥ मात्रा
वृत्तविशेष ॥ तल्लक्षणोद्धारणे
यथा । द्विजवरनवगणमिहकफतद
नुरगणमपिदालय कमलमुखिभव
तिललितमपिकर्णवच्छेधे । अप
रदलंगाथायामालावृत्तविचित्रं त
त् ॥ यथा । खरजखरमुखदलित
दितितनयकटिनहृदयसुधिरनिव
हभवद्भिनवसुखितमानसीहृदया
त् । भवद्दीनरसिंहोद्विपस्सु
भक्षोपसङ्घातः ॥ लघ्वादिचिकाले
• । ५ ॥ पं० जपसाधनभृतायाम्
। गुणनिकायाम् ॥ साविधियाय
या । मालानुविधादेविबर्णाक्षपदं

मालादूर्वा

भेदतद्वृत्तिमस्यसूक्तम् ॥

मालाकण्ठः । पं० अपामार्गे ॥
मालाकन्दः । पं० कन्दविशेषे । आ
विलकन्दे । त्रिशिखदलायाम् ॥
मालाका । स्त्री० मालायाम् ॥
मालाकारः । पं० वर्षसङ्करजाति-
विशेषे । मालिके । वनाधके । पु
ष्पालीविनि । माली० इ० भा० ।
यन्तुशूद्रायांविश्वकर्म्मणोजातइति
त्र० वै० पु० ॥ तैलिकांकर्म्मकारा-
श्चमालाकारस्यसम्भारः । इ० परा-
शरपद्धतिः । मालां करोति । छ्, क्
ञ् । कर्म्मण्यण् ॥

मालायान्यः । पं० मालादूर्वायाम् ॥
मालावृत्तम् । न० भृशुण्ये ॥ अति-
च्छत्रण्ये ॥ मालाकाराणितृणानि ।
मालादीपकम् । न० अर्थालङ्कारविशे
षे ॥ तज्जलगादिकंयथा । मालादी
पकमालास्यद्योत्तरगुणावहम् । पू
र्वेणपूर्वेष्वस्तुनीत्तरमुत्तरंचदुपक्रि
यते० तन्मालादीपकम् । यथा । स
ङ्गामाङ्गण्यमागनेभभवतात्तापिस-
मारोपितेद्वाकर्ण्ययैजयैजसहसा
यद्यत्समासादितम् । कोदण्डे न
शराः शरैरिशिरस्तेनापिभूमण्ड
कम् तेनस्वभभतादकीर्तिरतुला-
कीर्त्यावलोकत्रयम् ॥

मालादूर्वा । स्त्री० दूर्वाविशेषे । यान्य
लायाम् । पदवत्पुण्याम् । गोठि-

मालिकी

यादृषद्भा० ॥
 मालाधरः । पुं० वर्षवृत्तविशेषे ॥
 द्विजवरमणान्वितोगजपतिः पुन-
 स्तूर्यवाम् । करतलपरिस्फुरत्कम-
 ककुण्डलेनान्वितः । मुरपतिगुरु
 श्रियापरिगतः समंतात्सखे । जय
 तिभुविहत्तभूपतिरयन्तुमालाधरः
 ॥ यथा । क्वचिदपिषयस्ययासहविनी
 दमातन्वती । कतिपयकथारसैर्न
 यतिवासरीयांरुजम् । सुभगतबका
 मिनीसमधिगम्यसायामिनी मनु
 भवतिभामिनी मदनपैदना मन्त
 तः ॥
 मालारिष्टा । स्त्री० पाच्याम् । मरकतप
 त्त्याम् । हरितलतायाम् ॥
 मालालिका । स्त्री० पृक्कायाम् ॥
 मालाली । स्त्री० पृक्कायाम् ॥
 मालिः । पुं० सुक्केशराक्षसपुत्रे ॥
 मालिकः । पुं० मालाकारे ॥ पञ्च
 विशेषे ॥ मालाशिल्पमस्य । शिल्प
 मितिठक् ॥ मालास्यास्तिवा । व्री
 ह्यादिभ्यश्चेतिठक् ॥
 मालिका । स्त्री० सप्तलायाम् ॥ पुत्
 त्याम् ॥ ग्रीवालङ्करणे ॥ पुष्पमा
 ल्ये ॥ नदीविशेषे ॥ सुरायाम् ।
 मद्ये ॥ टाप् ॥
 मालिकी । स्त्री० मालिकयोषिति ।
 मालिन् । इ० भा० ॥ टिड्ढेति
 ङीप् ॥

मालुधमी

माली । पुं० मालावति ॥ मालाख्यस्य
 । सुखादिषु । मालार्त्तपे । इतिपाठा
 दिनिः ॥ व्रीह्यादित्त्वाद्वा । इनिः
 । सतुर्त्वे पादन्यत्रापि ॥ सुक्केशराक्ष
 सपुत्रे ॥
 मालिनी । स्त्री० मातृकायाम् ॥ मा
 लिकयोषिति ॥ गौर्याम् । उमाथा
 म् ॥ चम्पानगर्याम् ॥ मन्दाकिन्या
 म् ॥ नदीविशेषे ॥ मालाअस्ति
 अस्याः अस्यांवा । व्रीह्यादित्त्वादि
 निः । ङीप् ॥ यद्वा । मलती । मल
 धारणे । णिनिः । ङीप् ॥ अग्नि
 शिखायाम् ॥ दुरालभायाम् ॥ अ
 तिशर्करौष्ण्दो १५ भेदे ॥ यथा
 । ननमयययुते घंमालिनीभोगिली
 केः ॥ मृगसदृक्तचर्चापीतकौशे
 यवासारुचिरशिखिशिखगडावहध
 मित्तपाशा । अनृजुनिहितमंसेवश
 सुत्क्राणयन्तीधृतमधुरिपुलीलामालि
 नीपातुराधा ॥
 मालिन्यम् । न० मलिनत्वे ॥
 मालायः । त्रि० मालायाम्भवे ॥ वृद्धा
 ष्टः ॥
 सालुः । स्त्री० पञ्चलतायाम् । पञ्च
 वल्क्याम् ॥ नार्याम् ॥
 मालुधानः । पुं० मातुलाङ्गी । चिचसर्पे
 ॥ मालुरोषधी । तत्रधानमस्य ॥ म
 हापद्मे ॥
 मालुधानी । स्त्री० लतान्तरे ॥

माल्यवान्

मालूकः । पुं० कृष्णार्जके ॥

मालूरः । पुं० शाण्डिल्यवृक्षे । श्री
फले । विल्वे । वेल० इ० भा० ॥
मालञ्जरीपरिपालुनाति । लूञ्जदे
ने । बाहुलकाद्रक् ॥ कपित्थवृ
क्षे ॥

मालेया । स्त्री० स्थूलैलायाम् ॥

माल्यम् । न० कुसुमे । पुष्पे ॥ माला
यांसाधुमाल्यं पुष्पमिति विवरणम्
यथा । यथा चाल्यं नमाल्यं नवासि
तं तिलसर्षपम् । नमुञ्चति स्वकंगन्धं
तद्वत्सूक्ष्मस्यदर्शनम् ॥ पुष्पमाला
याम् ॥ मूर्द्धिन्यस्तपुष्पदीमनि ॥
केशकलापावृद्धिमाल्यधारणनिषे
धोयथा । नविगर्ह्यं कथांकुर्याद्वहि
र्माल्यं नधारयेत् । गवाञ्चयानं पृष्ठे
नसर्वथैव विगर्हितम् ॥ रत्नमयस्र
ञ्जि ॥ मालामाचि ॥ माल्यले । मल
धारणे ऋहलोग्यत् ॥ यदा । मा
लैव । चतुर्वर्णादिन्वात्प्यञ् ॥

माल्यपुष्पः । पुं० शशावृक्षे ॥

माल्यपुष्पिका । स्त्री० शणपुष्पा
म् ॥

माल्यवान् । पुं० पर्वतविशेषे । मेरु
तः प्राच्यामानीलनिषधंयास्योत्त
रायते द्विसहस्रयोजनविस्तीर्णकेतु
मालेनावृत्तवर्षयोर्मर्यादाद्रौ ॥ मा
ल्याकारतास्यास्तिमतुप् ॥ राजस
सभे दे ॥

माषः

माषः । पुं० खेटात्तीवरकन्यायामु
त्पन्नं सङ्करजातौ ॥

माषवी । स्त्री० मल्लयात्रायाम् ॥

माशब्दिकः । त्रि० प्रतिषेद्धरि । नि
षेधके ॥ माशब्दः इतियच्चाहसः
। तदाहेतिमाशब्दादिभ्यउपसङ्ख्या
नमित्ठक् ॥

माषः । पुं० ब्रीहिप्रभेदे । कुरुविन्दे
। धान्यबीरे । वृषाकरे । मांसले
। बलाढ्ये । पित्ये । भोजने । मा
ह० उड्ड० इ० भा० ॥ माषस्यफ
लंमाषः । अवयवेष्वप्राण्योषधिबृक्षे
भ्यङ्ख्यण् । तस्यफलपाकशुषामिति
लुपि० युक्तवद्भावः ॥ माषोगुरुः
स्वादुपाकः स्निग्धोरुच्योऽनिलाप
हः । उष्णः सन्तर्पणोवल्गुः शुक्र
लोठ्ठणः परः ॥ भिन्नमूत्रमल
स्तन्यमेदः पित्तकफप्रदः । गुदकी
लादितश्वासपक्तिशूलानि नाशये
त् ॥ कफपित्तकरामाषाः कफपि
त्तकरंदधि । कफपित्तकरामत्स्या
वृत्ताकंकफपित्तकृत् ॥ मूलकंमाषसूपे
नमधुनाचनभक्षयेत् ॥ रूप्यपरिमाण
विशेषे ॥ द्विकृष्णलैसमधृते विज्ञे
योरूप्यमाषकः ॥ परिमाणविशेषे
। माषके ॥ सचमागधमानेमुश्रुतम
ते ५ गुञ्जाचरकमते ६ ८ गुञ्जाप
रिमाणम् । कालिकमानेमुश्रुतम
ते ५ ७ ८ गुञ्जापरिमाणम् । वै

माषवटी

दशकान्तरे १० गुञ्जापरिमाणम् ।
 यथा । गुञ्जाभिर्दशभिर्माषैः । शाणो
 माषचतुष्टयमिति वै दशकपरिभाषा
 । मासाद्भूति भाषा ॥ ज्यातिः स्मृ
 तिमते १२ गुञ्जापरिमाणम् । य
 था । पलन्तुलौकिकैर्मानैः साष्ट
 रक्तदिमाषकम् । तोलकचितयं
 च्चै यं न्योतिर्ज्ञैः स्मृतिसम्मतमि
 त्तिनिध्यादितत्त्वधृतवचनेनपलमष्ट
 रक्तिकाधिकमाषद्वयाधिकतोलकच
 यम् । एतेनमाषकपरिमाणं द्वादश
 रक्तिकं भवति ॥ मूर्खे ॥ त्वग्दोष
 भेदे । मस्माद्भूति भाषा ॥

माषकः । पुं० पञ्चरक्तकपरिमाणे
 ॥ गुञ्जाः पंचाद्यमाषकद्वयमरः
 ॥ दशार्द्धगुञ्जप्रवदन्तिमाषं माषाह
 यैः षोडशभिश्चकृषमिति लीलाव
 तीच ॥ षड्भिस्तुरक्तिकाभिः स्थान्
 माषकोहेमधान्यकौ । माषोगुञ्जा
 भिरष्टाभिः सप्तभिर्वाभवेत्कचिदि
 तिभावप्रकाशः ॥

माषपर्णी । स्त्री० महासहायाम् । ह
 यपुष्कौषधी । कास्वोञ्जाम् । वन
 माषे । माषाणीति० गी० दे० मा०
 ॥ माषपर्णी हिमातिक्तारुचाशुक्रव
 सासकृत् । मधुराग्राहणीशोषावात
 पित्तज्वरासृजित् ॥

माषर्द्धकः । पुं० स्वर्णकारि ॥

माषवटी स्त्री० वटिकाविशेषे । उ

मा :

डदी० बडी० इ० भा० ॥ माषा
 णांपिष्टिकाहिङ्गुलबणार्द्रकमंस्त
 ता । तथाविरचितावस्त्रेवटिकामा
 धुशोषिताः ॥ तलितास्तप्ततैस्त्रेता
 अथवासुप्रलेहिताः । वटकस्यगुणै
 र्युक्ताज्ञातव्यारुचिदाभृशम् ॥

माषणः । अ० प्रतिमाषम्० इत्य
 थै ॥

माषादः । पुं० कच्छपे ॥ त्रि० माष
 भक्षके ॥

माषादिः । पुं० शमीधान्यगणे । मा
 पश्चाद्विर्यस्यगणविशेषस्यसः । मा
 षीमुद्गोराजमाषः कुलत्यश्चणकस्ति
 लः । काकाण्डश्रीवरद्वितीशमीधा
 न्यगणः स्मृतः ॥

माषीणम् । न० माषचे च्चै । माष्ये ॥
 माषाणां भवनं च्चै चम् । विभाषा
 तिलमाषीमाभङ्गाणुभ्यद्भूतिपक्षे ख
 ञ् ॥

माषे गडरी । स्त्री० इगडरे० इन्दरे०
 सोफ० इति हिमपर्वतप्रसिद्धेखाद्य
 द्रव्ये ॥

माष्यम् । न० माषीणे । माषचे
 च्चै ॥ माषाणां भवनं च्चै चम् । वि
 भाषातिलमाषे तिपक्षे यत् । माषे
 भ्योहितं वा । खलयवमाषेत्यादिना
 यत् ॥

माः । पुं० चन्द्रे ॥ मासे ॥ मिमीते
 आनन्दमितिमाः । वाङ्मूलकात्के

मासतमः

बलादप्यसिः ॥

मासः । पुं० आमे । वर्षांश्चै । शुक्लकृ
ष्णापक्षद्वयात्मकेकाले ॥ मासोद्विषि
धः शुक्लादिः कृष्णादिश्च । तत्र
चैशुक्लप्रतिपदमारभ्यामावास्याप
र्यन्तंशुक्लादिः । कृष्णापक्षप्रतिपद
मारभ्यपूर्णिमापर्यन्तं कृष्णादिः ॥
मासश्चन्द्रस्तस्यायम् । अण् । सौरा
दिषु । यथा । मासश्चतुर्विधः प्रो
क्तः सावनादिप्रभेदतः । त्रिंशदि
नात्मकस्तत्रसावनः परिकीर्तितः
॥ एकस्मात्सङ्क्रमादासङ्क्रान्तिः
सौरोभिधीयते । शुक्लपक्षादिकृष्णा
न्तस्यान्द्रः स्यादन्यथापिवा ॥ सषं
नक्षत्रभुक्त्या तुमाक्षत्रोमास उच्यते ॥
तत्र । आर्द्धिकेपितृकृत्त्येमासस्या
न्द्रमसः स्मृतः । विवाहादौ स्मृतः सौ
रोयज्ञादौ सावनीमतद्विधिवेकः ॥
मस्यते परिमीयते चन्द्रवृद्धिचयाभ्यां
यः । मसीपरिणामे । कर्मणि घञ् ॥
मासजातः । त्रि० जननादूर्ध्वयस्य मा
सो गतस्तत्र ॥ तत्रैव व्यवहारात् । मा
सो जातस्य यस्यसः । कालाः परि
माणमेतिसमासः ॥
मासज्ञः । पुं० दात्ये ॥ त्रि० मास
विदि ॥
मासतमः । पुं० मासस्य पूरणे ॥
निच्यंशतादीतिडटस्तमडागमः ।
अतएवज्ञापकाट् डट् ॥

मासम्

मासनम् । न० सोमराज्याम् ॥
मासमानः । पुं० वत्सरे ॥ न० मास
परिमाणे ॥
मासरः । पुं० निस्त्रावे । भक्तसमुद्भवे
मंडे । मांड० प्रौच० दू० भा० ॥
मास्रते । मसीपरिणामे० ग्यन्तः
। बाहुलकादरम् ॥ यद्वा । मा०
श्रीः सरस्यश्च । ष्ट० । पुंसौति
षः ।
मासवर्तिका स्त्री० सषं पौषद्विवि
शेषे ॥
मासान्तः । पुं० अमावास्यायाम् ॥
संक्रान्तिदिने ॥
मासिकम् । न० अन्वाहार्ये । दर्शश्रा
द्धे ॥ पितृणां मासिकं श्राद्धमन्वाहार्यं
विदुर्वुधाः । तच्चामिषेणकर्त्तव्यं
प्रशस्तेनप्रयत्नतः ॥ मासे भवम् ।
कालाट्ठञ् ॥ प्रेमस्य० संवत्सरा
भ्यन्तरे० प्रतिमासं मृताहेक्रियमा
णं श्राद्धे ॥ मासो देवताऽऽख्यावा । का
लेभ्यो भववत् ॥ ष्टणे ॥ मासे देयं ।
देयमृणं । ठक् ॥ त्रि० माससम्ब
न्धिनि । मासे ननिर्वृत्तम् । ठञ्
॥ मासे भवंवा ॥
मासुरी । स्त्री० श्मश्री ॥
मासूरः । त्रि० मसूरविकृती ॥ मसूर
स्यावयवीविकारोवा । विल्वाद्यण् ॥
मासम् । अ० अलम् । वारणे ॥ माच
स्यश्च । अनयोः समाहारः ॥

माहिषम्

माहाकुलः । त्रि० महाकुलीने ॥ महाकुलस्थापत्यम् । महाकुलादण्डखणावितिषञ् ॥

माहाकुलीनः । त्रि० महाकुले ॥ महाकुलस्थापत्यम् । महाकुलादितिषञ्खञ् ॥

माहाजनिकः । त्रि० महाजनायहिते ॥ महाज्ञासीजनश्च । महाजनादृञ् ॥ बहुव्रीहस्तु । महाजनीयः ॥

माहात्म्यम् । न० महात्मत्वे ॥ प्रभावे ॥ महात्मनोभावः । ष्यञ् ॥ अनतिशयैश्वर्यं । विश्वसृष्ट्यादिकर्तृत्वं प्यविकारित्वे । शुभाशुभकर्मकारयितृत्वे प्यवैषम्ये । बन्धमोक्षादिफलदातृत्वे प्यसङ्गौदासीन्ये ॥

माहाराजिकः । पुं० गणदेवताभेदे ॥ महाराजोदेवतैषाम् । महाराजप्रोष्ठपदादृञ्चित्ठञ् ॥ महाराजोभक्तिरस्यवा । महाराजादृञ् ॥

माहाव्रती । स्त्री० पाशुपतव्रतसम्बन्धिन्यांपठती ॥

माहिनम् । न० राज्ये ॥ मह्यतेऽस्मिन् । मह० महैरिण्चेतीनण् ॥ त्रि० महनीये ॥

माहिरः । पुं० देवराजे । इन्द्रे ॥

माहिषम् । न० महिष्याधर्मं । षण्महिष्यादिभ्यः ॥ त्रि० महिप्रसम्बन्धिनि ॥ महिषीपजीविनि । महि

माहिन्द्रः

ष्याः ० महिषस्यवा० इदम् । षण् ॥

माहिषमस्तकः । पुं० शालिप्रभेदे ॥

माहिषिकः । पुं० महिषजीवने ॥ महिषीपती । व्यभिचारिण्यमुरक्तपती ॥ यथा । महिषीत्युच्यतेनारोयाचक्ष्णाद्व्यभिचारिणी । तांदुष्टाकामयतियः सवैमाहिषिकः स्मृतः ॥ भगदारोपार्जितस्त्रीधनोपजीविनि ॥ यथा । महिषीत्युच्यतेभार्याभगेनोपार्जितधनम् । उपजीवतियस्तस्याः सवैमाहिषिकः स्मृतवृत्ति ॥

माहिष्यती । स्त्री० शिशुपासनगर्याम् ॥

माहिष्यः । पुं० वर्षसङ्हरजातिविशेषे । वैश्यायांचत्रियादुत्पन्ने ॥ नक्षत्रजीवनं नृच्यगीतेसस्यस्वरक्षणम् । माहिष्याणांशुभावात्तः प्रोक्ताचोशनसाम्नायम् ॥

माहिन्द्रः । पुं० शुभदण्डविशेषे ॥ रव्यादिवारिषुवायुवरुणयममहिन्द्राणामेकैकदण्डाभवन्ति तत्रवरुणमहिन्द्रयोर्दण्डौशुभौ । वायुयमयोर्दण्डावशुभौ ॥ यथा । स्यात्तंवावयमासूर्यंमावावयकत्तानिधौ । वयमावाकुलेषु यामावावयसुधांशुजे । गुरीवावयमाचैव० मावावयतथाम्गौ । सूर्यपुत्रे यमावावयटीयुग्मंशु

माहेश्वरी

भाशुभम् ॥ माहेन्द्रे विजयोनिच्यं-
वारुणे चधनागमः । वायौ च भ्रम-
ते निच्यं यमेपिमरणं ध्रुवम् ॥ त्रि०
महेन्द्रसम्बन्धिनि ॥

माहेन्द्री । स्त्री० गवि ॥ शच्याम् ॥ अ
मरावच्याम् ॥

माहेयः । त्रि० मद्याअपत्ये ॥

माहेयी । स्त्री० गवि । सौरभेय्याम् ॥

मद्याः । गोस्रापत्यम् । स्त्रीभ्योऽ
क् ॥ मद्यतेपूज्यते । मह० पुं० सी-
ति० खनोघचेतिबाधः । महाया-
अपत्यम् । ढक्० इतिस्वामी ॥

माहेशी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ यथा ।
महादेवात्ममुत्पन्नामहङ्गिः प्रेक्ष्य-
तेयतः । माहेश्वर्यातिनुर्दस्यामाहे
शीतेनसास्मृता ॥ (*) ॥ ॥

माहेश्वरः । त्रि० कौलिके । जीवन्मु-
क्ते । यथा । धन्वैर्माहेश्वरैः स्वार्थं
प्रत्यभिज्ञानशालिभिः । स्वपरि-
ज्ञानमात्रेण जीवन्मुक्ताभवन्ति हि ॥
अस्माकमानदितमानसानां माहेश्व-
राणां दिवस्त्राः प्रयान्त्विति च ॥
महेश्वरसम्बन्धिनि ॥ तस्यैर्दमित्य-
ण् । न० उपपुराणविशेषे ॥

माहेश्वरपदम् । न० तीर्थविशेषे ॥

माहेश्वरी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥ माह-
भेदे । यवतिक्तायाम् ॥ त्रिष्णौ ॥
यथाकौर्म ४ ५ ध्याये । अयं नारा-
यणो गौरीजगन्मातासनातनः । वि

मित्रः

भज्यसंस्थितो देवः स्वात्मानं बहु-
धेश्वरः ॥ नमेषिदुः परंतत्स्वदे-
वाद्यानमहर्षयः । एकोऽहं देवदेवा-
त्माभवानीविष्णुरेवचेत्यादिवचना-
त् । शिवशक्त्याम् ॥ महेश्वरस्येय-
म् । षण् । डीप् ॥ तीर्थविशे-
षे ॥

मितः । त्रि० ज्ञाते ॥ निश्चिते ॥
परिक्रिन्ने ॥ मीयतेस्म । मा० माड्०
मेङ् प्रणिदानेवा । क्तः । द्यतिस्य
तीतीकारान्तादेशः ॥ (*) ॥

मितङ्गमः । पुं० दन्तावले । हस्तिनि ॥
मितङ्गच्छति । गम्भृ० । गमेः सुपिवा-
च्यइतिखच् । खितिमुम् ॥ स्त्री०
टाप् ॥ त्रि० परिमितगामिनि ॥

मितद्रुः । पुं० समुद्रे ॥ मितद्रवति
। द्रु० । हरिमितयोर्द्रुवइतिकुः ॥
मितम्पचः । त्रि० किम्पचाने ॥
कृपणे ॥ दुर्गते ॥ मितम्पचति ।
मितनखे च तिमितोपपदात्पचेः
कर्त्तरिखश् । मुम् ॥

मिताशनः । त्रि० युक्ताहारैः । परि-
मितभोजिनि ॥ मितमशनं यस्य
सः ॥

मितिः । स्त्री० ऐयच्ये । अत्रच्छेदे ॥
माने ॥ विज्ञाने ॥ मानम् । मा-
ङ् । क्तिन् । द्यतिस्यतीतीच्च-
म् ॥

मित्रः । पुं० द्युमणौ । सूर्ये ॥ न०

मित्र :

सुहृदि । सख्यौ । मीत० इ० भा०
 ॥ यथा । सार्थः प्रवसतोऽभिचंभा
 र्यामित्रं गृहेसतः । आतुरस्यभिष
 ङ्मित्रं दानं मित्रं मरिष्यतः ॥ इ
 ति । अपि च । सन्त्यागः सहनो बन्धुः
 स देवानुगतः सुहृत् । एकक्रियो
 भवेन्मित्रं समप्राणः सखा भवेत् ॥
 इति भेदस्त्विविधितः ॥ स्त्री ह्ये नो
 पकर्त्तरि । प्रौतिकारके ॥ तच्चतु
 र्धविधं यथा । सहार्थो भजमानश्च
 सहजः कृत्स्नमस्तथैतिभेदात् ॥
 न कश्चित्कस्यचिन्मित्रं न कश्चित् क
 स्यचद्रिपुः । कारणादेव जायन्ते
 मित्राणिरिपवस्तथा ॥ साश्रीर्यां न
 मद्कुर्यात्समुखी तृष्णा योज्झितः
 । तन्मित्रं यस्य विप्रवामः पुरुषः
 सजितेन्द्रियः ॥ सर्वथा सुकरं मि
 त्रं दुष्करं परिपालनम् । अनित्यत्वा
 द्भिचिन्तानां प्रीतिरल्पे पि भिद्यते ॥
 शत्रोः परस्मिन् । स्वदेशाऽव्यवहित
 राजात् परस्मिन् ॥ विषयानन्तरो
 राजांश्च मित्रं मतः परमित्य
 मरोक्तेः ॥ हिरण्यभूमिसम्प्राप्
 त्यापार्थिवो न तथैधते । यथा मि
 त्रं भ्रुवं लब्ध्वा क्लृप्तमप्यायति चमम् ।
 धर्मं च कृतञ्चतुष्टयप्रकृतिमेव च ।
 अनुरक्तं स्थिरारम्भं लघुमित्रं प्रशस्य
 ते ॥ मेद्यति । त्रिमिदं स्त्री हर्षे
 अमिचिमिदिशसिभ्यः क्वचिद्वित्क

मित्रावरुणीयम्

त्रः । यद्वा । मितात्त्रायते ।
 त्रैङ्पालने । सुपौतिकः ॥ अष्ट
 मतारायाम् ॥ अनुराधानक्षत्रे ॥
 सर्वभूतात्मकेतातजगन्नार्थं जगन्म
 ये । परमात्मनि गोविन्दे मित्रामि
 त्रकथाकुतः ।
 मित्रद्रोही । त्रि० नरकाधिकारिविणे
 षे । मित्रद्रुहि ॥ यथा । मित्रद्रोही
 कृतघ्नश्चर्यं च विप्रवासघातकाः । ते
 नरानरकं यान्तियाञ्चन्द्रदिवाकरा
 वितिसर्से मिरोपाख्यानम् ॥
 मित्रध्रक् । पुं० मित्रद्रोहिणि । मित्र
 स्यापकारके ॥ मित्रं द्रुह्यति । द्रुहः
 सत्सूहिषं तिक्रिप् ॥
 मित्रयुः । पुं० लोकयात्राभिज्ञे ॥
 । त्रि० मित्रवत्सले । क्याच्छन्दसी
 च्युः ॥ यद्वा मित्रं याति । या०
 । सृगयादित्वात्कुः ॥
 मित्रयुञ्जम् । न० मैलेयिकायाम् । सु
 हृत्संग्रामे ।
 मित्रलब्धिः । स्त्री०)
 मित्रलाभः । पुं०) सुहृत्प्राप्ती ॥
 मित्रवत्सलः । त्रि० मित्रप्रिये । मित्र
 यो ॥ मित्रवत्सलयस्यसः ॥
 मित्रा । स्त्री० सुमित्रायाम् । शत्रुघ्न
 मातरि ॥
 मित्रावरुणीयम् । न० मित्रावरुणस्य कृ
 त्स्विग्विशेषस्य कर्मभावयोः ॥ हो
 वाभ्यश्छुः ॥

मिथो

मिथः । अ० अन्धोन्धस्मिन् । सहार्थे ॥
रहोर्धे ॥ मेथति । मेथृसङ्गमे । अमु
न् । पृषोदरादित्त्व १ इत्स्वः ॥

मिथिः । पुं० मिमिराजपुर्वे । जन
के ॥

मिथिला । स्त्री० जनकपुर्याम् ॥ विदे
हायाम् ॥ देशविशेषे । तैरभुक्ते
। तिङ्ङित् । इ० भा० प्र० ॥ यथा
। गरुडकीतीरमारभ्यचम्पारख्यान्त
कंशिवे । विदेशभूः समाख्याता
तैरभुक्ताभिधः सत् ॥ मथ्यंतेरिप
वोऽत्र । मर्थे विलोडने । मिथिका
दयश्चेत्तिलच् । अकारश्चि त्वंनिपा
तनात् ॥

मिथु । अ० हावित्यर्थे ॥

मिथुनम् । न० स्त्रीपुंसयोर्युग्मे । इ
नृहे । युगले ॥ जुगल० जोडी० इ०
भा० ॥ द्वयोः ॥ सुरते । इन्द्रज
निते सुखे ॥ तृतीयराशौ । मिथु
ने ॥ मिथुमलमजस्यफलं यथा । मि
थुनोदयसञ्जातोमानीस्वजनवत्सलः
। त्यागीभोगीधनीकामोदीर्घसूत्रो
रिमहानः । मेथति । मिथुसङ्गमेच
। क्षुधिपिशिमिथिभ्यः क्तिदित्युन
न् । उपमर्गविशिष्टे धातो । सम्ब
न्धे ॥

मिथुनाधिपः । पुं० बुधयज्ञे ॥

मिथो । अ० रश्मि ॥ सहार्थे । अन्धो
न्धस्मिन् ॥ मेथति । मेथृ० । वाङ्

मिथ्यादृष्टिः

लकादोः । पृषोदरादिस्वाङ्ङुस्वः ॥
मिथ्या । अ० अमृते । वितथे ॥ प्रा
गभावयुतत्त्वे सच्चिन्तारचनात्त्वं
मिथ्यात्वमिति मिथ्यालक्षणम् ॥
बदसङ्गासमानं तन्मिथ्यास्वप्रगजा
दिवदिति च ॥ स्त्री० अधर्मपत्
न्याम् ॥ यथा । अधर्मपत्नीमिथ्या
सासर्वधूर्त्तैश्चपूजिता । यथाविना
जगत्सर्वमुच्छिन्नं विधिनिर्मितम् ॥
मिथ्ययाविनाघूर्त्तं समुदाय रूपमु
च्छिन्नं भवति । मिथ्याभाषणा
भावेधूर्त्तत्वस्याभावात् इत्यर्थः ।
सत्ये चादर्शनायाचने तायांस्म
त्परूपिणी । अर्थावयवरूपाश्च
हापरे चैवसंघृता ॥ कलौ महाप्रग
ल्भाश्चसर्वत्रव्यापिकाबलात् । कप
टे नसमंभ्रात्राभ्रमर्त्यं वगृहेगृहेषुति
॥ मथते । मथे० । अघ्न्यादित्स्वा
त्साधुः ॥

मिथ्याचारः । त्रि० पापाचारे ॥ अ
त्वशुभभावेनफलायोग्यत्वात् ॥
मिथ्याज्ञानम् । न० भेदासङ्गपूर्वकै
अम्यस्यान्यात्मतादभासं ।

मिथ्यादर्शनम् । न० शास्त्रोपपत्तिवा
द्ये हेतदर्शने ॥

मिथ्यादृष्टिः । स्त्री० कर्मफलापवाहक
ज्ञाने । नास्तिकतायाम् ॥ मिथ्ये
त्यपपन्नं । तद्विषयिणीदृष्टिज्ञान
म् । असत्यदर्शने ॥

मिथ्योत्तरम्

मिथ्याध्यवसितिः । स्त्री० मिथ्याध्यवसाये ॥

मिथ्यानिरसनम् । न० अर्थे ॥

मिथ्याप्रयुक्तः । त्रि० यदर्थप्रतिपादनायप्रयुक्तस्ततोऽर्थान्तरंस्वरवर्णदोषात्प्रतिपादयति । शब्दे ॥

मिथ्याभियोगः । पुं० अभ्याख्याने । शतमेधारयसौख्यादिमिथ्योद्भावनरूपे० मिथ्यापवादे ॥ मिथ्याचासाभियोगश्च ॥

मिथ्याभिशासनम् । न० अभिशापे । स्वर्णंस्तेयंत्वयाकृतमिथ्यादिमिथ्यास्तयादिसाधनरूपे मिथ्यारोपवाक्ये ॥ अभिशांसिर्भावं ल्यट् ॥

मिथ्याभिशापः । पुं० मिथ्यापवादे ॥ यथा । शुक्लपक्षे चतुर्थ्यान्तुसिंहे चन्द्रस्य दर्शनम् । मिथ्याभिशापं कुरुते नपश्ये सत्रतंततः ॥

मिथ्यामतिः । स्त्री० भ्रातृत्वे । भ्रमे ॥ मिथ्याचासौमतिश्च ॥

मिथ्याविनीतः । त्रि० कपटेनविनयिनि ॥

मिथ्यासाक्षी । त्रि० कूटसाक्षिणि ॥ तस्यज्ञानप्रकारमाहयाज्ञवल्क्यः । उक्तेपिसाक्षिभिः साक्ष्येयदान्मगुणवत्तमाः । द्विगुणावान्यथात्रयुः कूटाः स्त्रुः पूर्वसाक्षिणः ॥

मिथ्योत्तरम् । न० चतुर्वीतरान्तर्गतोत्तरविशेषे ॥ तत्रचषंयथा । अभि

मिथिनः

युक्तोऽभियोगस्ययदिकुर्यादपञ्चबम् । मिथ्यातत्तुविजानीयादुत्तरं व्यवहारतः ॥ तच्चतुर्विधंयथा । मिथ्यैतन्नाभिजानामि ममतत्रनसंनिधिः । अजातशायितत्काले इतिमिथ्याचतुर्विधम् ॥ इतिव्यवहारतत्त्वं ॥

मिथ्योपलब्धिः । स्त्री० मायागत्यर्बनगरादिज्ञाने ॥ मिथ्याचासावुपलब्धिश्च ॥

मिथ्यम् । न० चिन्ताभिसङ्घर्षे ॥ चालस्थे ॥ वित्ते ॥ निद्रायाम् ॥

मिथिनः । त्रि० सामुनासिकवाग्निशिष्टे । गुन्गुना० इ० भा० । खोना० इ० गौ० दे० भा० । मीमणा इ० पर्वतीयभाषा ॥ अस्यनिदानन्तु । आबुत्यवायुः सकफोधमनीः शब्दवाहिनौः । नरान्करोष्यक्रियकान्मूकामिथिनगद्गदान् ।

मिमङ्क्षुः । त्रि० मङ्क्षुमिच्छौ ॥ मर्जः सन्नन्तादुप्रत्ययः ॥

मिमन्थिषुः । त्रि० मथितुमिच्छौ ॥ मथेः सन्नन्तादुः ॥

मिमानः । त्रि० मानङ्कुर्वाणे ॥ माङ्गोलटः श्यामजादेशः । श्यावितिर्द्विर्भावः ॥

मिथिनः । त्रि०)

मिथिनः । त्रि०) मिथिनि ॥

मिश्रज :

मिलितः । त्रि० सङ्गते । युक्ते ॥ मि
श्रिते ॥ श्लिष्टे । सम्बन्धविशिष्टे ॥
मिलसंश्लेषे । कर्त्तरिक्तः ॥

मिश्रिः । स्त्री० जटामांश्याम् ॥ मधु
रिकायाम् । धानसौफ० इ० भा०
॥ मिश्रति । मिश्र० । इन् ।

मिश्री । स्त्री० जटामांश्याम् । मधुरा
याम् । धानसौफइतिभाषा ॥ मि
श्रति । मिश्र० इत् । क्त्वाकारा
दितिङ्गीष् ॥

मिश्रः । पुं० गजजातिविशेषे । य
था । भद्रोमन्द्रोमृगोमिश्रश्चतुर्बांग
जजातयः ॥ न० विशेषनक्षत्रसं
ज्ञायाम् ॥ यथा । हिदैवाकृत्तिका
चैवमिश्रंसाधारणंबुधः । एषुमि
श्राणिकार्याणिषष्ठोत्सर्गादिकंतथा
५ चाणक्यमूलके ॥ मिश्रफले ॥
त्रि० चार्य्ये । श्लिष्टे ॥ संयुक्ते ।
सम्पृक्ते । मिश्रिते ॥ मिश्रयति ।
मिश्र० । अच् ॥

मिश्रकम् । न० तीर्थविशेषे । देवो
द्याने ॥ औषरलवणे ॥

मिश्रकावणम् । न० इन्द्रस्योद्याने ।
नन्दनवने ॥ मिश्रकाणांवनम् ।
वनगिरीः । संज्ञायांकोटरकिंशुलु
क्कादौनामितिदीर्घः । वनंपुरगा
मिश्रकामिद्रकासारिकाकोटराद्यंभ्य
इतिगणत्वम् ॥

मिश्रजः । पुं० अश्वतरे । खेस

मिश्रशकुनम्.

रे ॥

मिश्रणम् । न० एकत्रीकरणे । संयो
जने ॥ मिश्र० । ल्युट् ॥

मिश्रपुष्पा । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

मिश्रफलम् । न० इष्टानिष्टसंयुक्तेमा
नुष्यलक्षणं पापपुण्ययुगलस्यफले ॥
मिश्रञ्चतत्फलञ्च ।

मिश्रवर्णम् । न० कृष्णागुरुणि ॥ त्रि०
नामावर्णयुक्ते ॥

मिश्रवर्षफला । स्त्री० वात्ताक्याम् ॥

मिश्रशकुनम् । न० शुभाशुभयोः सू
चकेनिमित्ते ॥ यथा । वदन्तिवामं
रुदितंप्रशस्तमदृष्टदेहोयदिरोदिता
स्यात्निन्दन्त्यवामंपथिसर्वकामान्
शुभंविधत्ते रुदितंरजन्यामृच्युः
सुतःनांरुदितेनपृष्ठे जाभाभवेत्तत्र
निवर्त्तनेन । मृच्युस्तथाग्ररुदितेन
गन्तुः सिद्धिंविधत्ते रुदितंरिपूणा-
म् ॥ उग्रंभवेद्रोदनमप्रभागेभयंभवे
हृङ्गिविभागभूते । नैऋत्यकोणेर-
णमार्गंरोधोवायव्यकोणं रुदितंस-
मृष्टौ ॥ पृष्ठांशयोर्दक्षिणवामयोश्च-
सिद्धिः सदातोरणरोदनेन । शुभो
पिसम्यग्रदिरोदनार्थोज्ञातोत्रिभा-
व्यः सपुनस्तथापि ॥ यद्वालकेनो-
क्तमनूदितेनतत्स्यात्सच्यंनयुगा-
न्तरेपि । क्षुतंनकार्य्ये क्वचिदेवशस्तं
गवांक्षुतम्प्राणहरंमतन्तु ॥ निषेधम-
ग्रेऽक्षिणिदक्षिणे चधनक्षत्रंदक्षिण-

मिश्रेया

कर्णदेशे । तत्पृष्ठभागेकुरुतेऽरिष्ठ-
द्विचतुस्रकृत्वाशुभमादधाति ॥
भोगायवामश्रवणस्यपृष्ठे कर्णे च
वामेकधितंजयाय । सर्वार्थलाभा-
यचवामनेत्रेजातंचतुस्रत्क्रमतोऽ
ष्टधैव ॥ क्रमान्निषेधंगमनस्यविघ्नं-
कालंसमृद्धिचतुस्ररोगम् । करो-
तिरोगक्षयमर्थलाभं दीप्तादिद्विचतु-
स्रमुद्गतंसत् ॥ औषधेषाहनारोहेवि-
वादेशयनेऽशने । विद्यारम्भे बीज-
वायेक्षुतंसप्तसुशोभनं ॥

मिश्रशब्दः । पुं० अश्रुतरि ॥

मिश्रा । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ॥ भृ-
गौमिश्रमेसाभवेदेवमिश्रापशुनांसु-
खतत्रविद्वद्भिरुक्तम् ॥

मिश्रिका । स्त्री० मिश्रायाम् ॥ मिश्रै-
वस्वार्थकः ॥

मिश्रितः । त्रि० गौरविते ॥ मिलिते
। युक्ते ॥ (*) ॥ ॥

मिश्रिता । स्त्री० सङ्क्रान्तिविशेषे ।
मिश्रायाम् ॥ मिश्रिताचैवविज्ञेया
मिश्रितचैस्तुसङ्क्रमे ॥

मिश्रेया । स्त्री० मधुरिकायाम् । सौ-
फ० धनसौ० फ० धनसावा० इ० भा० ॥
शतपुष्यायाम् । तालपण्याम् । व-
नजायाम् । अवाक्पुष्याम् । सं-
हितपुष्पिकायाम् । सलुफा० इ०-
गौ० इ० भा० ॥ मिश्रेयातद्गुणाप्रो-
क्तविशेषाद्योनिशूलनुत् । अग्निमा

मिष्टान्नम्

न्यहरीहृद्यावडविट्क्रमिश्रकृत् ॥
रूक्षीणापाचनीकासवमिश्रैष्णानि
लान्हरत् ॥ तद्गुणा० मधुरिका-
पर्यायशतपुष्यागुणा ॥ मिश्रयति ।
मिश्र० । अच् । ईयते । ईड्० ।
पचाद्यच् । मिश्राचासावेयाच ।
शकन्ध्वादिः ॥

मिषः । पुं० स्पृष्टने ॥ न० व्याजे ॥

मिषति । मिष० । कः ॥

मिषन् । त्रि० पश्यति ॥

मिषिः । स्त्री० मधुरिकायाम् ॥ शत
पुष्यायाम् । जटामांस्याम् ॥

मिषिका । स्त्री० जटामांस्याम् ॥

मिषी । स्त्री० मिश्याम् ॥

मिष्टः । पुं० मधुररसे ॥ नूतनसर्ष-
पशाकंनौदनं पिच्छिलानिचदधी-
नि । अल्पव्ययेमुन्दरियास्यजनो-
मिष्टमश्नाति ॥ त्रि० मधुररसवि-
शिष्टे ॥

मिष्टनिम्बुकम् । न० मीठा० नीम्बू०
इतिप्रसिद्धेफले । मिष्टनिम्बुफलं
स्वादुगुरुमारुतपित्तनुत । गरारग-
विषध्वंसिकफोत्क्षेपिचरक्तहृत् ।
शीघ्राकृत्षाच्छर्दिहरंवल्ल्यञ्चतं ह-
णाम् ॥

मिष्टान्नम् । न० मधुरद्रव्ये ॥ मिष्टान्न
पानदाताथसततंश्रद्धयान्वितः । दे-
वपूजापरोनिश्च्यंनप्रतोजायतेमृ-
तः ॥

मीन :

मिसि : । स्त्री० मधुरायाम् ॥ जटा-
मांश्याम् ॥ शतपुष्पायाम् ॥ अज
मोदायाम् ॥ मस्यति । मसीपरि-
णामे । सर्वधातुभ्यदून् । बाहुलका
दत : स्थानेद् ॥ उशीर्याम् ॥
मिसी । स्त्री० मिसी । तपस्विन्याम् ।
जटामांश्याम् ॥ मस्यति । मसो० ।
दून् । कृदिकारादितिङीष् । पृ-
षादरादि : ॥
मिहिका । स्त्री० अत्रश्याये । नीहारे ।
तुषारे । मेहति । मिहसेचने । कृ-
न् शिल्पिसंज्ञयोरितिकृन् ॥
मिहिरः । पुं० विकर्त्तने । अर्के । मा-
र्त्तगडे । सूर्ये ॥ मेघे ॥ बुद्धे ॥ मे-
हति । मिह० । इपिमदिमुदिखि-
दीतिकिरच् ॥ वायी ॥ इन्द्रे ॥
मिहिराणः । पुं० जगद्योनौ । शि-
वे ॥
मोठः । त्रि० मूत्रिते ॥ मिह्यतेस्म ।
मिह० । क्तः ॥ सित्ते ॥
मोठष्टमः । पुं० शिवे ॥
मौढान् । पुं० शिवे ॥ मौढांसौ०मी
ढांसः इत्यादि ॥
मीतः । त्रि० कृते ॥ मीयतेस्म । मी-
अहिंसायाम् । गत्वर्थेतिक्त्तरिक
स्म शिवाक्तः ॥
मीनः । पुं० सत्स्थे ॥ राशिविशेषे
। अनृत्यर्भे । अत्रकातस्यफलं यथा
। मीनलर्गं समुत्पन्नो रत्नकाञ्चन

मीना

। पूरितः । अल्परोमामहाप्राञ्चोदी-
र्घकालपरीक्षकः । मीमाति०मी
यते वा । मञ्० फेनमीनाविति
निपातितः ॥ भगवतोविष्णोः
प्रथमावतारे ॥ प्रकृतिविष्णुरूपाच
पुरुषस्यमहेश्वरः । एवं प्रकृतिभे-
देनर्भे दास्तुप्रकृतेर्दश ॥ कृष्णरूपा
कार्तिकास्याद्रामरूपाचतारिणी ।
वगलाकूर्ममूर्त्तिः स्यान्मीनाधूमा
वतीभवेत् । छिन्नमस्तान्मिहः
स्याद्वराहस्यैवभैरवी । सुन्दरीजा
मदग्न्यः स्याद्वामनोभुवनेश्वरी ॥
कमलावीडरूपास्यान्मातङ्गीकल्कि
रूपिणी । स्वयंभगवतीकालीकृष्ण
स्तुभगवान्स्वयम् ॥ स्वयंभगवान्
कृष्णः श्वालीरूपोभवद्भजे ॥
मीनकेतनः । पुं० प्रद्युम्ने । कन्दर्पे ॥
मीनशब्दोजलचरोपलक्षणार्थः ।
मीनोमकरः । केतलं ध्वजायस्यसः ॥
मीनगोधिका । स्त्री० जलाशये ॥
मीनघाती । पुं० वके ॥ त्रि० सत्यघा-
तके ॥
मीननेत्रा । स्त्री० गण्डदूर्वायाम् ॥
मीनरः । पुं० जलरूपे । मकरे ।
अतिदंष्ट्रके ॥
मीनरंकः । पुं० पक्षिविशेषे । मत्स्या
शने ॥
मीना । स्त्री० उषाकन्यायाम् । कश्यप
पत्न्यभार्यायाम् ॥

मीमांसा

मीमांसी । स्त्री० देशविशेषे ॥ तत्स्थान-
नि । चिदम्बरे । हासास्ये । मन्त्र्या-
ध्यायाम् । मच्छेद्यो० इ० भा० ॥
गण्डदूर्धायाम् ॥ कुबेरकन्यायाम् ॥

मीमांसी । स्त्री० शर्करायाम् ।

मीमांसीधियः । पुं० हृस्वतो ॥

मीमांसीशः । पुं० । दर्शनात् । व्यञ्जनप्र-

भेदे । सात्वतीनयननेषुञ्जने ॥

मीमांसकः । पुं० सिद्धान्तिनि । पु-

र्वात्तरमीमांसाशास्त्राभिज्ञे । मी-

मांसामधीतेवेत्तिषा । क्रमादिभ्यो-

बन् ॥ पूर्वमीमांसामूककर्त्ताजैमि-

निः । वृत्तिकर्ताकुमारभट्टः । भा-

ष्यकर्त्ताशबरस्वामी । प्रभाकरः कु-

मारभट्टयच्छात्रः । सएवगुरुत्वेन

भक्तौ । तन्मतंगुरुगतम् । तच्छि-

ष्याः प्रभाकराः ॥ उत्तरमीमांसा

सूत्रकर्त्ताविद्व्यासः । तीर्थाभाष्यक-

र्त्तागङ्गराचार्यः । बार्त्तिककर्त्तासु-

रेश्वराचार्यः ॥ मीमांसकोजैमिनी

येवेदान्तीब्रह्मवादिनि । वैशेषिके

स्यादीलक्ष्यः सौगतः शून्यवादि-

नि ॥ नैयायिकस्वाक्षपादः स्था-

स्यशास्त्रादिकचार्यतः । चार्त्ताकली

कावतिकौसल्लार्त्तासाङ्ख्यकापि-

ली ॥

मीमांसा । स्त्री० वैद्विचारश्चे ॥ वि-

चारशायाम् ॥ साङ्ख्ये० पूर्वमीमां-

सा० उत्तरमीमांसाचेतिवेदात् । त-

मीमांसा

अपूर्वमीमांसाहादशा । ध्यावात्मि-
का० जैमिनिप्रणीतायज्ञादिकर्त्तृकां

हनिरूपिका । अथाअन्तर्गतानि-

लोकव्यवहारनियमार्थमनुयाच्यव-

स्त्रादिभिर्वर्द्धनिधर्मशास्त्राणि कृ-

तानि ॥ उत्तरमीमांसातुत्रतुरध्या-

यात्मिकावेदव्यासप्रणीता० ब्रह्मनि-

रूपिकावेदांतशास्त्रत्वेनपरिचिता ॥

धर्मप्रतीयमाणेहिवेदेनकरणात्मना

इतिकर्त्तव्यताभाजंमीमांसापूरयि-

ष्यति । प्रमाणादयः प्रसङ्गान्ताहा-

दशपदार्थाः क्रमाद्वाहादशानामध्या-

यानांविषयाः । यथा । धर्मीवाह-

शलध्याव्युत्पाद्यस्तयनक्षणेः । प्र-

माणाभेदेषुत्वप्रयुक्तिकर्मकर्त्तृकाः ।

अधिकारोतिदेशसामान्यनिधि-

पतः । लङ्वाहदशतस्त्वच्चप्रमत्तयो-

दितः क्रमात् ॥ हादशाध्यायोपेत-

स्यशास्त्रलक्ष्यधर्मोविषयः । प्रमाणाद-

थेध्यायानांविषयाः तत्रप्रथमाध्या-

येविध्यर्थादादिरूपधर्मप्रमाणनिरूप-

ितम् । १ । द्वितीयेयागदानादिक-

र्मप्रमाणः । तृतीयेप्रयाजानांदर्गपू-

र्णमासार्थत्वेनतच्छेषत्वम् । चतुर्थेगो-

दोहनस्यपुरुषार्थत्वप्रयुक्त्यनुष्ठानंन-

तुक्तत्वेपुत्रप्रयुक्त्येवमाहयः । पञ्च-

मिक्रमनिवृत्तिविधेयत्वाहयः । षष्ठे-

कार्तुरधिकारोनाम्नादिरिष्याहयः ।

सप्तमेसमानमितरच्छांकेतिरिष्याहप्र-

मीलनम्

मीषा

स्यन्नवचनेनामिहोत्रादिनाम्नानु-
 मितवचनेनचसामान्यतीतिदेशः ।
 षष्टमेसौर्यंश्वरुंनिर्वपेदित्यत्रनिवा-
 पस्तद्धितेनदेवतानिर्देशः । एकदै-
 वतत्त्वमीषप्रत्ययकत्वमित्यादिलि-
 ङ्गेनाम्नेयपुराणश्रुतिकर्तव्यताना-
 न्यस्येत्येवमादिर्विशेषतोतिदेशः ।
 नवमेप्रकृत्याप्येजुष्टंनिर्वपामीति
 पठितेमन्त्रेणप्रकृतौसौर्यंचरावग्नि-
 पदपरिष्कारेणसूर्यंपदप्रक्षेपेणसूर्याय
 लुष्टंनिर्वपेदितिर्मादिहः ।
 दशमेकृत्वात्प्रादृक्पापमस्यावघात-
 स्थितितुल्येणमन्त्रवेनलोपद्वये-
 वमादिर्मादिहः । एकदशेवहनामा-
 म्नेयात्तानानांसकृदनुष्ठितेन
 प्रयत्नेनलोपकार इत्यादित-
 न्त्वम् । एतेप्रथामस्यप्रादृक्पा-
 रावन्तु । नप्रयाजाद्यह्नपश्वह्नु-
 रोडाभ्यामकारद्वयाद्दशसङ्गः ॥
 विष्णुः शम्भुद्रष्टव्यः ॥

सौमांशः । त्रि० विचार्यं ।
 सौरः । पुं० समुद्रे पामीये । सौ-
 मनि ॥ पर्वतैकभागे ॥ मिनोति ।
 छ, मिञ् प्रक्षेपणे । शुसिचिमीनां-
 दीर्घश्चेतिक्वन् । ऋक्जातिभे-
 दे ॥ यथा । पञ्चखानाः सप्तमीरा-
 नवशाहामहाबलाः ॥

मीलनम् । न० यक्षभिरावरणे ॥ अ-
 लङ्कारविशेषः । मीलनं वस्तुनायत्र

०. षष्ठ्यन्तरनिगूहनम् ॥
 मीलितः । त्रि० अप्रफुल्ले । सङ्कुचि-
 ते ॥ निद्राणे मुद्रिते ॥ न० अल-
 ङ्कारविशेषे ॥ यथा । समेनलक्षणा-
 वस्तुवस्तुनायन्निगूह्यते । मिजनाग-
 न्तुनावापितन्मालितमितिस्मृतम् ॥
 सहजमागन्तुकथं किमपिसाधारणं
 यक्षक्षणांतद्दृष्टिकिञ्चित्केनचिह्न-
 स्तुस्थित्यैववर्णीयस्तथातिराधीय-
 तेतन्मिलितंमतिद्विधास्त्वन्ति । क्र-
 मेणोदाहरणम् । अप्राकृतरेलिट्शौ-
 भधुरवक्रवर्णीगरोविलासभरमन्य-
 रागतिरतीवकान्तमुखम् । इति-
 स्फुरितमङ्गकेसुगृहणः स्वतो-
 लीलयातद्वनमदोदयः कृतपदे-
 प्रिसंलक्ष्यते । अत्रदृक्कारकतादि-
 कमङ्गलिङ्गस्वाभाविकंसाधारण-
 क्षमदोदयेनतत्रार्थं तददर्शनात् ॥
 केवन्दरामुनिवसन्तिमदादिमाद्रे-
 स्वत्पातशङ्कितधियोविषणादिष-
 स्तः । अप्यङ्गमुत्पलकमुहृतांसक-
 न्यतेषामहोवतभियानवधीष्यभि-
 च्चः ॥ अत्रतुसामर्थ्यादवसित-
 शैत्यस्यागन्तुकत्वात्तत्प्रभवयोरपि-
 कम्पपूलकयोस्ताद्रूप्यम् । समानता-
 भयेष्वपितयोरुपलक्षितत्वात्
 मीषा । पुं० वायी ॥ उदरक्रमौ । मी-
 यते । मीञ् हिंसायाम् । शिवयज्ञ-
 जिज्ञासीषाख्यामीषाः । ० इ तवद

मुकुरः

मीनिपातितः ॥
 मीवरः । त्रि० हिंसे ॥ मीनाति ।
 मीञ् । छिस्वरकृत्वरेव्यादिना
 ष्वरच् ॥
 मुः । पुं० वधने ॥ म० गे ॥
 मुकुः । पुं० मुक्ती ॥
 मुकुटम् । न० शिरोभूषणम् । किरी
 ट ॥ मङ्कतेऽनेनवा । मकिमण्डने ।
 बाहुलकादुटप्रत्ययोधातारतउच्च ॥
 मुकुटी । स्त्री० अङ्गुलिनीटने ।
 मुकुटंश्वरी । स्त्री० माकोटस्थान
 स्थायांदेव्याम् ॥
 मुकुन्दः । पुं० षोडशो । गरुडध्वजं ॥
 मुकुमव्ययं ज्ञान्त्यनिर्वाणमोज्जवाच
 कम् । तद्ददाति चकोदयोमुकुन्द
 स्तनकीर्त्तितः इ० ब्र० वै० पु०
 निधिप्रभेदे ॥ रजविशेष ॥ पार
 दे ॥ कुन्दरी ॥ मुक्तिददाति ।
 आतोजुपेतिकः । पृषोदरादिः ॥
 मुकुन्दकः । पुं० षष्ठिकत्रीही ॥ षष्ठि
 कः शतपुष्पप्रमोदकमुकुन्दकौ ।
 महाषष्ठिकद्रव्याद्याः षष्ठिकाः
 समुदाहृताः ॥
 मुकुन्दः । पुं० कुन्दरी ॥
 मुकुम् । अ० निर्वाणम् । भक्तिरसे
 प्रेम्णि ॥
 मुकुरः । पुं० आदर्शम् । दर्पणे ॥
 वज्रुलद्रुमे ॥ कुलाशदण्डे ॥ कीरके
 मुञ्चतिज्योतिः । मुञ्च० । बाहु

मुक्तः

लकादुरच् ॥ यद्वा । मङ्कते मकि
 • । मकुरदुर्दुरावित्युरच्० नलो
 पच्च । बाहुलकात्पृषोधातोरुपधा
 याउकारश्च ॥
 मुकुलः । पुं० न० ईषदिकासोम्मुख
 कलिकायाम् । कुड्मले । मुञ्चति
 कलिकात्वम् । मुच्लृमोचर्णम् ।
 बाहुलकादुलक् ॥ आत्मनि ॥ शरौ
 रे ॥
 मुकुलितः । त्रि० निमीलिते
 मुकुलकः । पुं० दन्तिवृक्षे । निकु
 म्भे ॥ मङ्कते । र्गक० । पिच्छादि
 त्वाटलच् । स्वार्थकन् । आगम
 शासनस्थानित्यच्चाद्गनुम् । पृषो
 दरादिः ॥
 मुक्तः । त्रि० मोचिते ॥ उत्सृष्टे ।
 त्यक्ते व्यपगतपाशे । मुक्तमो
 हादिबन्धने । अमक्तोऽर्दुषंश्चमुक्तः
 ॥ निवृत्ताविये । कर्त्तृत्वभोक्तृ
 त्वाद्यध्यासशून्यम् । कल्पितवियदादि
 प्रपञ्चनिरासाधिष्ठानम् ॥ अस्यलक्षण
 मपियथा । कपालं वृक्षमूलानिकुचे
 लमसहायता । समताचैवसर्वस्मि
 न्नेतन्मुक्तलक्षणम् ॥ अस्यनम
 स्काराभावेऽभगवत्पूज्यपादैर्दंशि
 तोयथा । नामादिभ्यः परेभूम्नि
 स्काराज्ये च तस्थितोऽद्वये । प्रणमे
 त्कन्तदात्मज्ञानकार्यकर्मणात्
 देतिविहायनामरूपाणि नित्ये ब्रह्म

मुक्ताकलापः

चिनिश्चलै । परिनिश्चिततत्त्वोयः
 समुक्तः कर्मबन्धनात् ॥ नमुक्तिर्क
 पनाहोमादुपवासशतैरपि । ब्रह्म
 वाहमितिज्ञात्वामुक्ता भवतिदेहभू
 त् ॥ आत्मासाक्षीविभुः पूर्णः
 सत्योऽहैतः परात्परः । देहस्थो
 पिनदेहस्थोर्ज्ञात्वात्सर्वमुक्तिभाग्भवे
 त् । बालक्रोडनवत्सर्वरूपनामादि
 कल्पनम् । विहायब्रह्मभिष्टोयः स
 मुक्तेनात्रसंशयद्वितीमहानिर्वाण
 तन्नेकुलार्णवमतीचतुर्दशैः प्रासः
 ॥ मुच्यतेस्म । मुच्लु० । त्तः ॥
 मुक्तकष्टुकः । पुं० निमुक्ते । अचिर
 त्यक्तनिर्मोकिसर्पे ॥ मुक्तः कष्टुकी
 येन ॥
 मुक्तचक्षुः । पुं० सिंहे ॥ त्रि० मुक्त
 नेत्रे ॥
 मुक्तबन्धनः । त्रि० त्यक्ताभिमाने ॥
 त्यक्तपाशे ॥ मुक्तबन्धनयेनयस्य
 वा ॥
 मुक्तरसा । स्त्री० राज्ञायाम् ॥ त्रि०
 त्यक्तरसे ॥
 मुक्तसङ्गः । त्रि० त्यक्तफलाभिसन्धौ ॥
 मुक्तस्वापः । त्रि० त्यक्तनिद्रे ॥
 मुक्ता । स्त्री० मौक्तिके । इन्द्रुर्ने ।
 शौक्तिके । मोती० इ० भा० प्र०
 रत्ने मुच्यतेस्म । मुच्लु० । त्तः
 ॥ व्यपगतपाशायां ॥ पुं० चल्याम् ॥
 मुक्ताकलापः । पुं० मुक्ताहारि ॥

मुक्ताफलम्

मुक्तागारम् । न० शुक्तागाम् । मुक्ताया
 अगारम् ।
 मुक्तागारा । स्त्री० पुं० चल्याम् ॥ मुक्तं
 त्यक्तमगारंययासा ।
 मुक्तापुष्पः । पुं० कुन्दवृक्षे ॥ मुक्ते
 वपुष्पायस्य ॥
 मुक्ताप्रसूः । स्त्री० शुक्ती । मुक्तायाः
 प्रसूः ॥
 मुक्ताप्रालम्बः । पुं० मुक्ताहारि ॥
 मुक्ताफलम् । न० घनसारे । कपूर्णे ॥
 लत्रलीफले ॥ मौक्तिके ॥ गजेन्द्रकी
 मूलपराहशङ्खमत्स्याहिशुक्त्युद्भववेष
 ळानि । मुक्ताफलानिप्रथितानिलो
 केतेषान्तुशुक्त्युद्भवमेवभूरि ॥ विशेषो
 न्यत्रगरुडपुराणादौद्रव्यः । अथ
 वाराह्युक्तंलघणादिकंयथा । द्विपभुज
 गशुक्तिशङ्काभवेणुतिमिसूकरप्रसूता
 नि । मुक्ताफलानितेषां बहुसाधुच
 शुक्तिर्जभवति ॥ सिंहलकपारलौकि
 कसौराष्ट्रिकताम्रपर्णिपारशवाः ।
 कौवेर्यपाण्ड्याभाटकहैमकडल्याकरा
 स्वष्टी ॥ बहुसंस्थानाः क्षिग्धाई
 साभाः सिंहलाकराः स्यूलाः ।
 ईषत्ताम्नाः श्वेतास्तमोवियुक्ताश्च
 ताम्नाख्याः ॥ कृष्णाः श्वेताः
 पीताः सशर्कराः पारलौकिकावि
 षमाः । नख्युक्तानास्यल्पानशनीत
 निभाससौराष्ट्राः ॥ ज्योतिष्मन्तः
 शुभाशुरवोऽतिमहागुणाश्चपारशवाः

मुक्ताफलम्

। लघुजर्जरदधिनिभं हृद्दृष्टिं स्थान
मपि हैमम् । त्रिषसंक्रुष्णांश्व तल्लघु
कीवीर्यप्रमाणतैजोवत् । निम्बफल
त्रिपुटधान्यकधूर्णाः स्युः पाण्डावा
टभवाः ॥ ६ ॥ एतेषांविशेषमाह ।
अतभीकुसुमश्यामं वैष्णवमैन्द्रं शशाङ्क
संकाशम् । हरिताकनिभं वाङ्मणम
सितं यमदैवतं भवति ॥ परिणतिदा
डिमगुटिकागुञ्जाताम्रसुवायुदैवत्य
म् । निहूमानलकमलप्रभसुविद्धि
यमाग्नेयम् ॥ ८ ॥ एतेषांमूल्यपरि
ज्ञानार्थमाह । माषकचतुष्टयधृतस्यै
कस्यशताहतास्त्रिपञ्चाशत् । कार्पा
पणानिगदितामूल्यं तैजोगुणयुतस्य
॥ माषकदलहान्यातोडात्रिंशद्विंश
तिस्रयोद्दशच । अष्टौशतानिचशतत्र
यंत्रिपञ्चाशतासहितम् ॥ पञ्चत्रिंश
कृतमिति० चत्वारः कृष्णालानवति
मूल्याः । साईंस्त्रिस्त्रोगुञ्जाः सप्त
तिमूल्यावतरूपम् ॥ गुञ्जात्रयस्यमू
ल्यं पञ्चाशद्रूपकागुणयुतस्य । रूपक
पञ्चत्रिंशत्त्रयस्यगुञ्जार्धहीनस्य ॥ १२
अन्यन्मूल्यपरिज्ञानमाह । पलदश
भागीधरणंतद्यदिमुक्तास्रयोद्दशसंरू
पाः । त्रिंशतीसपञ्चविंशारूपकस
ङ्ख्याकृतंमूल्यम् ॥ षोडशकस्यद्वि
शतीविंशतिरूपस्यसप्ततिः सश
ता ॥ यः पञ्चविंशतिधृतस्तस्यशतं
त्रिंशतासहितम् ॥ त्रिंशतिसप्त

मुक्ताफलम्

तिमूल्यं चत्वारिंशच्छतार्धमूल्यञ्च
। षष्टिः पञ्चोनाषाधरणं पञ्चाष्ट
कंमूल्यम् ॥ मुक्ताशोच्यात्रिंशच्छत
स्यसापञ्चरूपकनिहीना । द्वित्रिच
तुष्यञ्चशताहादशषट्पञ्चकचित्तय
म् ॥ १६ ॥ अथत्रयोद्दशाद्यानांध
रयानांसंज्ञार्थमाह । पिक्का० पि
क्षार्थांश्वसिक्ष्यात्रयोद्दशाद्याना
म् । संज्ञाः परतोनिगराद्युर्णा
स्वाशीतिपूर्वेषाम् ॥ १७ ॥ एता
स्याकरस्यानेव्यवहारार्थमुपयुज्यन्ते
॥ अथ तरेषांमूल्यपरिज्ञानार्थमाह
। एतद्दशयुक्तानांधरणधृतानांप्रकी
र्तितंमूल्यम् । परिकल्प्यमन्तरा
स्त्रिहीनगुणानांचयः कार्यः ॥
कृष्णाश्वेतकपीतकताम्राणामीषद
पिचविषमाणाम् । ल्यंश्रीनंविषक
पीतयोश्चषट्भागदलहीनम् ॥ १८
॥ गजमुक्ताफललक्षणमाह । ऐरा
वतकुलजानांपुष्पश्रवणंन्दुसूर्यदि
वसिष्ठु । येचोत्तरायणभवायहणंके
न्द्दोश्चभद्रेभाः ॥ तेषां किलजा
यन्तेमुक्ताः कुम्भेषुसरदकीशेषु ।
वहवोवृहत्प्रमाणाबहुसंस्थानाः
प्रभायुक्ताः ॥ नैषामर्घः कार्योनि
चबेधोऽतीवताः प्रभायुक्ताः ।
सुतविजयारोग्यकरा महापवित्रा
धृताराज्ञाम् ॥ २ ॥ अथवाराहति
मिलयोर्लक्षणम् ॥ दंष्ट्रामूले शशि

मुक्ताफलम्

कान्तिसप्रभं बहुगुणसुवाराहम् ।
 तिमिजमख्याचिनिभं हृत्पवित्रं
 विजयदक्ष ॥ २३ ॥ मेघसम्भूतस्य
 मुक्ताफलस्य लक्षणम् ॥ वर्षीपक्षे व
 जातं वायुस्कन्धाच्चसप्तमादुभयम् ।
 छियते किलखाद्देवैसाडित्प्रभं
 मेघसम्भूतम् ॥ २४ ॥ अपिच ।
 तद्यकवासुककुलजाः कामगमा
 येचपन्नगास्तेषाम् । किग्धानीक
 युतयोभक्तिमुक्ताः फलस्थान्ते ॥
 यस्ते ऽग्निप्रदेशैरजतमये भाजने
 स्थिते जयदि । वर्षीतिदेवोऽकस्मा
 त्तज्ज्ञेयं नागसम्भूतं ॥ अपहरति
 विषमनक्ष्मीं प्रयतिश्चून्यशोवि
 काशयति । भोजङ्गजपतीनांधृत
 मङ्गतापीति जयदं च ॥ २७ ॥ विणुश
 ष्टोद्भवस्य मयमाह । कर्पूरस्फटि
 कनिभः । पटं विषमद्युविणुजं ज्ञेय
 म् । शङ्खोऽवशशनिभं हृत्तं भ्राजि
 श्युत्तरव ॥ २८ ॥ एतेषांपर
 भाषाज्ञानार्थमाह । प्रकृतिमिविषु
 वारणवराहमुजगाभजान्वेध्यानि
 । अमितगुणत्वाच्चैषामर्घः शा
 स्त्रे न निर्दिष्टः ॥ २९ ॥ एतेषांप्र
 षंसार्थमाह । एतानिमर्षाणिमहा
 गुणानिमुतार्थतीभाग्ययशस्कराणि
 । कक्कोकहृत्पुषिचपाधिं वानांमुक्ता
 फलानोपितकामदानि ॥ ३० ॥
 मुक्तारचितानामाभरतानांसंज्ञा

मुक्तामोदकः

प्राह । सुरभूषणलतानांसहस्रम
 टात्तरं चतुर्दशम् । इन्दुस्य देना
 चाविजयच्छन्दसदर्हेन ॥ यतमह
 युतं हारीदेवच्छन्दोऽशोतिरेकयु
 ता । यथाष्टोकेर्द्धहारीरस्मिक्लाप
 यनवपट्काः । द्वात्रिंशतातुगु
 ष्ठीविंशत्याकीर्त्तितार्द्धगुच्छास्यः
 । धाडशभिर्माषवकीद्वादशभिश्चा
 र्द्धमाषवकः । मन्दरसंज्ञाष्टाभिः
 पञ्चलताहारफलकमिच्छुक्तम् सप्ता
 विंशतिमुक्ताहस्तोनक्षत्रमाशेति ॥
 अन्तरमणिसंयुक्तामणिसोपानं सुव
 र्णगुलिकैर्वा । तरलकमणिमध्यग
 तोविज्ञेयं चाटुकाकारमिति ।
 एकावलीनामयर्थेष्टसंख्याहस्तप्रमा
 णामणिविप्रयुक्ता । संयोजिताया
 मणिनातुमध्ययष्टीतिसाभूषणविज्ञि
 रुक्ता ॥ ३६ ॥ द्वातिवाराद्यांसंज्ञि
 तायां ७८ पञ्चायः ॥ वीपदेवकृते
 यन्यविशेषे ॥
 मुक्तामुक्तः । अि. छिप्राक्षिप्ते । अ
 स्य प्रयेगेऽस्त्री शस्त्रेचप्रायेवर्त्तते ॥
 मुक्तामोदकः । पुं. मोतीचूर. मोती
 खाडु कृतिख्याते ॥ मुद्गानांधू-
 मसीसभ्यर्घा लयेत्त्रिर्मलारवुना ।
 यटाइस चृतस्योर्द्धं भर्भरं स्यापथि
 सतः ॥ धूमसीतुद्रवीभृतांप्रक्षिपे
 त्मूर्धरौपरि । पतंतिविन्दवस्त
 स्मात्सुपक्वांस्तान्समुद्धरेत् । सि

मुक्तिः

तापकीनसंयोज्यकुर्याद्यत्तयः तुमो ।
 दकान् । लघुर्गर्हाहीविदापन्नः
 आदुः शौतौरुचिप्रदः चक्षुर्था
 च्वरहृदल्यस्तर्षो म, द्रमेदकः ॥
 मुक्तालता । स्त्री० मुक्ताक्षरि ।
 मुक्तावली ॥ स्त्री० मुक्तामालायाम्
 मुक्तानामावलीदीर्घा-ङ्क्तिः ॥
 मुक्तास्फटः । पुं० शुक्ती । मुक्तीत्या
 दिकायांशुक्ती ॥ मुक्ताः स्फटन्य
 चस्फट० । इलद्येतिघञ् ॥
 मुक्तास्फटा । स्त्री० शुक्ती ॥
 मुक्तिः । स्त्री० कैवल्ये । निर्वाणे ।
 श्रेयसि निः श्रेयसे । अमृते ।
 मोक्षे । अपवर्गे । स्वरूपावस्थाने ।
 अज्ञाननिवृत्तिलक्षणयायांसंसिद्धौ ॥
 मुक्तीतमोतिरकेणान्तरायेन्यङ्-
 घ्यते । यतोताऽज्ञानविध्वंसोमुक्तः
 सन्नवमुच्यते ॥ साचपुण्यैर्विना-
 नलभ्यतेद्व्याहुराचार्याः यथा ।
 जलानानरजन्मदुर्लभमतः पुंस्त्वं
 ततोविप्रतातस्माद्द्वैदिकधर्ममार्गं
 परतांविदस्वमस्मात्परम् । आ-
 त्मानात्मविवेचनंस्वनुभवीब्रह्मात्म
 नासंस्थितिर्मुक्तिर्नीशतकोटिजन्म-
 सुकृतेः पुण्यैर्विनालभ्यतेइति ।
 मोचनम् । मुच्लुमेक्षणे । भावे-
 स्त्रियांक्तिन् । मुक्तिः पञ्चविधिति
 पौराणिकाः । यथा साक्षोर्ध्वं चा-
 पिसाहस्यं साष्ट्यं सायुष्यमेवच । कै

मुक्तिमुक्तः

वल्यंचेतितांविहिमुक्तिंराघवपञ्च-
 धां ॥ अपिच । साष्टिसारूप्यसालो
 क्यसामोप्यैकत्तमप्युत । दीयमानं
 नगृह्णन्तिविनामत्संवनंजनाः ॥
 इतिभागवताः ॥ मुक्तिस्तुद्विवि-
 धामाध्विषुल्यतासर्वसम्पत्ता । नि-
 र्वाणपददात्रीचहरिभक्तिप्रदानृणाम्
 हरिभक्तिस्वरूपाश्चमुक्तिंवाञ्छन्तिवै
 श्वाः । अन्यनिर्वाणरूपाश्चमुक्ति
 मिच्छन्तिसाधवः । इ० ब्र० वै० पुं० ॥
 आश्विनिकदुः खनिहतिरितिने-
 यायिकाः ॥ प्रकृतिपुरुषयोर्विवे-
 कयहणात्म, क्तिरितिमाङ्ख्याः ॥
 प्रकृतावुपरतायांपुरुषरूपेणावस्था
 नंमुक्तिरितिमाङ्ख्यमिहान्तः ॥
 मुक्तिदः । वि० कैवल्यप्रदे ॥
 मुक्तिदा । स्त्री० गुरुवाचि ॥
 मुक्तिभाक् । वि० मुमुक्षौ । मुक्ताधि-
 कारिणि ॥ ब्रह्मज्ञानादृतेदेदिक-
 स्मंसन्त्यसनंविना कुर्वन्कल्पश
 तंकर्मनभवेन्मुक्तिभागजनः ॥
 मुक्तिमण्डपः । पुं० काश्यांविश्वेश्वर
 स्यदक्षिणपार्श्वस्थमण्डपे ॥ यथा ।
 निमेषमात्रस्थितचित्तवृत्तास्तिष्ठन्ति
 येदक्षिणमण्डपेच । अनन्यभावाश्च
 पिगाढमानसानतेपुनर्गर्भदशामुपा-
 सते ॥
 मुक्तिमुक्तः । पुं० गन्धद्रव्यविशेषि । तु-
 र्दध्ने । सिद्धके । सिद्धारस० लोधा

मुखचपला

न० दू० भा० प्र० ॥
 मुक्तियुक्तः । स्त्री० मुक्तिबोधनप्र-
 कारः ।
 मुखः । पुं० डही । लकुचे । वडव-
 ल्० दू० भा० ॥
 मुखम् । न० शरीरावयवविशेषे । व-
 कत्रे । आस्ये । वदने । तुंडे । आ-
 नने । लपने ॥ तस्य स्वरूपं यथा ।
 घोषीषदन्तमूलानिदन्तानिह्नाच-
 तालम् । गलोगलादिसकलं सप्ता-
 ङ्गं मुखमुच्यते ॥ कषयस्तुललाटादि-
 त्विबुकान्तरुमुदायेप्रयुञ्जते ॥ निर्ग-
 मे । निःसरणे । ग्रहस्यनिर्गमन-
 प्रवेशनयोर्वर्त्मनि ॥ प्रारम्भे ॥ उ-
 पाय ॥ नाटकादेः सन्धिविशेषे ॥
 शब्दे ॥ त्रि० श्रुष्टे ॥ खन्यते । ख-
 नुच्यते । इत्खनेर्मुट् चोदा-
 त्तङ्ख्यच्० आदिर्मुडागमः ॥
 मुखकमलम् । न० वदनारविन्दे ॥
 मखंकमलमिव । उपमितसमासः ॥
 मुखगन्धः । पुं० मुखामोदे ॥
 मुखगन्धकः । पुं० पलाण्डौ ॥
 मुखघण्टा । स्त्री० हुलहुल्याम् । म-
 ङ्गलकर्मणिस्त्रीर्णामुखध्वनिविशेषे ।
 उल्लौ । हुलु० दू० गौ० भा० ॥
 मुखचपला । स्त्री० आर्याप्रभेदे ॥ आ-
 र्यादलंसमस्तंभजेत्तुलक्ष्मचपलागतं
 यस्याः । शेषेपूर्वजलक्ष्मामुखचप-
 लासीदित्यामुनिना ॥ यथा । नन्द

मुखरः

। सुतबच्चकस्त्वदृष्टंतेप्रेमगच्छतत्रैव-
 । यत्रभवतितेरागः कापिजगादे-
 तिमुखचपला ॥
 मुखचीरी । स्त्री० रसनायाम् । जि-
 ह्वायां ॥
 मुखतोयः । त्रि० मुखसीजातादौ ॥
 आदादित्वात्तसौ० मुखपाश्वर्त-
 सीर्लोपश्चेतिह्रः ॥
 मुखदूषणः । पुं० पलाण्डौ ॥
 मुखधावनम् । न० आस्यप्रलापने ॥ प-
 टालनिम्बजम्बामालतीवनपत्र-
 वैः । पञ्चपञ्चवजः श्रुष्टः कषाया
 मुखधावने ॥
 मुखधौता । स्त्री० ब्राह्मणयष्टिकाया-
 म् ॥
 मुखनिरीक्षकः । पुं० अलसे ॥
 मुखपूरणम् । न० गण्डुषे ॥
 मुखप्रियः । पुं० ऐरावते । नागरङ्गे ॥
 मुखभूषणम् । न० ताम्बूले ॥
 मुखमण्डनकः । पुं० तिलकवृक्षे ।
 त्रि० आस्यभूषणे ॥
 मुखामोदः । पुं० शोभाप्लने ॥
 मुखयन्त्रणम् । न० कविकायाम् । ख-
 लीने ॥
 मुखयानिः । पुं० आसिक्ये ॥
 मुखरः । त्रि० दुर्मुखे । अवहमुखे ।
 अप्रियवादिनि ॥ निन्दितं मुखम-
 स्य । रप्रकारणे खमुखकुक्षे व्युत्-
 पसङ्ख्यानम् । मुखशब्दीचलच्च

मुखरोग :

अथावचनपरः ॥ निरन्तरभाषिणि
॥ मुखवागहासि । पूर्ववद् ॥
शब्दायमाने ॥ यथा । मुखरगृह्
खलकषिण्यदिति ॥ पुं० काके ॥ श
॥

मुखरता । स्त्री० वाचालतायाम् ॥
भाषेतल् ॥

मुखरिका । स्त्री० वचने ॥

मुखरितः । वि० कौत्सिते ॥ प्रकटि
ते ॥ यथा । सम्मुखरितम् ॥

मुखरोगः । पुं० वक्त्रामये ॥ मुखरो
गाणांनिदानं यथा । अनूपपिशित
स्त्रीरदधिमाषादिसंभवात् । मुख
मध्यगदानुकुयुः क्रुवादीबाकफो
तराः । तेषांसहस्रायथा । सु
रष्टावोष्ठयोर्दन्तमूलीतुदशषट् तथा ।
दन्तोष्णैरमन्त्रायांपञ्चम्वर्ततालु
नि कण्ठे स्वष्टादशप्रोक्तास्त्रयः
सर्वसराः स्मृताः । एवं मुखाम
याः सर्वे सप्तषष्टिमंतावुधैः ॥ त
शुद्धनौयकगोक्षूरमूलपीतंपयोन्वि
तम् । कामलादिहरंप्रोक्तं मुखरोग
हर तथा । शुष्कमूलकशुण्ठीनांघ्रा
रोहिङ्गुलनागरम् । शुष्कंचतुर्गुणं
दद्यात्तैलमेतैर्विपाचयेत् ॥ वा
धिर्वैकर्णशूलसूप्यस्त्रावस्तुकर्णयोः
। पूरणादस्यते लसुह्यमयः कर्णयोः
खिलाः ॥ चिप्रं विनाशमायान्ति
यथाहकृतशेषर । चारते तमिदं

मुखसम्भवः

श्रीष्टंमुखदन्तामयापहम् ॥

मुखलाङ्गलः । पुं० शूकरे । कीले ।
भूदारे ॥ मुखलाङ्गलयस् ॥

मुखसम्भवः । पुं० दाडिमवृक्षे ॥ वि०
मुखप्रिये ॥

मुखवाचिका । स्त्री० अस्वष्टायाम् ॥
मुखवाद्यम् । न० वक्रनालवाद्ये ।

वाक्यद्विती गौ० भाषाप्रसिद्धे ॥ मु
खस्य० मुखे नचवाद्ये ।

मुखवासः । पुं० गन्धवृक्षे ॥

मुखवासनः । पुं० मुखसङ्घस्कारक
द्रव्ये । चामोदिनि । मुखवासय
ति । वस० । नन्द्यादिस्वाल्
क्युः ॥

मुखविलुप्तिष्ठा । स्त्री० अवायाम् ।
शाम्याम् ॥

मुखविष्ठा । स्त्री० तैलपायिकाया
म् ॥

मुखशफः । पुं० दुर्मुखे ॥

मुखशुद्धिः । स्त्री० वक्त्रशोधने ।
यथा । अभावेदन्तकाष्ठानांप्रतिषि
द्धिनेतथा । अर्पाहादशगण्डूषैर्मु
खशुद्धिविधीयते ॥

मुखशोधनः । पुं० कटुरसे ॥ च०
त्वचे ॥

मुखशोधी । स्त्री० वस्त्रे ।

मुखशीलः । वि० दुर्मुखे ॥

मुखसम्भवः । पुं० ब्राह्मणे । मुख
तुसम्भवोऽस्य ॥

मुख्यक्रमः

मुखसिद्धः । पुं० मुखकर्मसिद्धि
 प्रव ॥ अत्रोक्तं रेवतीतरे । स्रक्वाथ
 रोष्ठमितफं नत्रलाभिरामफूत्कारवा
 युपदमन्नतकन्धरायम् । नीत्तोप
 कुञ्जतमुखेनवलीहसाम्यमप्रवंचतु
 प्कममयेमुखसिद्धिमाहुरिति ॥
 मुखसरम् । न० तालश्याम् । क्षरा
 सवे । ताडो । इ० प्रसिद्धमये ॥
 गरुडूषमये ॥ मुखस्यसुरा । विभा
 षाममासुरेतिक्लीबता ।
 मुखस्रावः । पुं० लालावाम् । शा
 ल० इ० भा० ॥
 मुखान्नः । पुं० दावान्नी ॥
 मुखामयः । पुं० मुखरोगे ॥
 मुखार्जकः । पुं० अर्जके । श्वेतप
 षीसं ॥
 मुखाम्बुः । पुं० ककटं ॥
 मुखस्त्रावः । पुं० दावान्नी । भृतस
 द्वायाम्
 मुख्यः । पुं० अद्याविधी । शास्त्रोक्त
 र्धमकर्मणो गथा । व्रीहिभिर्य
 अतः शुभमार्थं यथास्यतादर्थ्यं
 मन्वीर्यं । तं मुख्यमर्थमन्यते ॥
 पुं० मुख । वरे । प्रधाने ॥ मुख
 प्रियं । शास्त्रादिस्वाद्यः ॥ मुख
 त्पत्रं । मुखेभवः । दिगादिस्वा
 द्यत् ॥

मुख्यक्रमः पुं० । प्रमाणविधि । प्रधान-
 क्रमेणयोद्धानांक्रमः समुख्यक्रमः ।

मुख्यसर्गः

येनहिक्कमेवप्रधानानिप्रक्रियन्ते तेने
 वक्रमेण० तेषामङ्गान्यमुष्ठीयन्ते०
 तदासर्वेषामङ्गानांस्त्रैः स्त्रैः प्रधा-
 नैस्तुल्यव्यवधानंभवति । व्यत्क्र-
 मेषामुष्ठानकेषाञ्चिदङ्गानांस्त्रैः प्र-
 धानैरत्यन्तमव्यवधानम्० केषाञ्चि-
 दङ्गान्तव्यवधानंस्त्रात् । तच्चायुक्तं-
 म् । प्रयोगविध्यवगतसाहित्यवाधा
 पत्तेः । अतः प्रधानक्रमोप्यङ्ग-
 क्रमेहेतुः । अतएवप्रधानाङ्गेष्वेषा
 दावान्नयद्द्विषोभिचारणम्० पद्या
 हेन्द्रयदधुः । चान्नेयेन्द्रवागयोः
 पौर्वापर्यात् । एवञ्चद्वयोर्द्वयोरभि
 चारणयोः स्वस्वप्रधानेनतुल्यमेका
 न्तरितंव्यवधानम् । व्यत्क्रमेणाभि
 चारणे चान्नेयेन्द्रविरभिचारणाग्ने-
 ययागयोश्चत्यन्तमव्यवधानम् । ऐ-
 न्द्रदध्यभिचारणेन्द्रयागयोर्द्वयान्त-
 रितंव्यवधानं० तच्चायुक्तमित्युक्तमे
 व । सचमुख्यक्रमः पाठक्रमाद्दु-
 र्वलः । मुख्यक्रमोहिप्रमाणान्तर-
 मापिप्रधानक्रमप्रतिपत्तिस्तपेक्ष-
 तयाविलम्बितप्रतिपत्तिकः । पा-
 ठक्रमस्तुनिरपेक्षस्वाऽध्यायपाठक्रम
 मात्रसापेक्षतयानतर्घातकत्वान् ।
 प्रवृत्तिक्रमःशयलवान् । प्रवृत्तिक्रमे
 ष्ववहूनामङ्गानांप्रधानविप्रकर्षा
 त् । मुख्यक्रमेतुसन्निकषात् ॥

मुख्यसर्गः । पुं० व्याखरस्यै ॥ सु-

मुञ्चक :

स्यसर्गस्यतुर्थस्तमुख्यादेस्यवाः ।
स्युताइ० वराइपराणात् ।

मुख्यार्थः । पुं० शब्दश्रवणमात्राग-
म्यर्थः यथा । श्रुतिमार्चणायत्रा-
स्यतादर्थ्यमवसोयते त मुख्यमर्थं
मन्यन्तं गौणं यत्नोपपादितम् ॥ प्र-
तिपाद्यर्थः ॥

मुगूहः । पुं० दाह्युपनिषि ॥

मुग्धः । पुं० भिद्युक्तविशेषे ॥ यथा ।
सात्रिष्ये विषयाणां सममर्थोऽविक-
लेन्द्रियः । सुप्रवहर्त्तनिष्ठं भिद्यु-
र्मुग्धः मञ्च्यते । त्रि० रम्ये । सु-
न्दरे । मटे विवेकविकले विप-
र्यस्तं श्रुत्यर्थपरिशीलनविधुरे
नवे ।

मुग्धा । स्त्री० नायिकाप्रभेदे उदय-
द्यौषनामुग्धालम्बाविदितमग्मथा ।
इ० लक्षणम्

मुञ्चिरः । त्रि० दातरि । मुञ्चते । मु-
चलु० । घषिमदिमुदीत्यादिनाकि-
रच् ॥ पुं० धर्म्म ॥ वायी । देवे ॥

मुचुकुन्दः । पुं० मान्यालनृपतेः पु-
त्र ॥ पुष्यवृक्षविशेषे । कचवृक्षे ।
चित्रके । प्रतिविष्णुके । मेचकन्द-
फल० इ० भा० । मुचुकुन्दः शिरः
पोडापित्तास्रविषनाशनः ।

मुचुटी । स्त्री० मुकुस्याम् । मुष्टौ ।
मुष्टीइ० भाषा ॥

मुञ्चकः । पुं० सुष्कावृक्षे ।

मुगडफलः

मुञ्जः । पुं० दृगाविशेषे । ब्राह्मण्ये ।
बाण्ये । स्युत्तदभे । मू० ज० इ० भा० ॥
मुञ्जद्वयस्तुमधुरं तुद्वरं शिशिरं तथा ।
दाहलक्ष्णाविसर्पास्रमुत्रवस्यचिरोग-
जित् । टोषत्रयहृद्वृष्यंमेखलासूप-
युज्यते ॥ मुञ्जद्वयम् । मुञ्जभद्रम् ।
क्षी ॥

मुञ्जकेशी । पुं० विष्णौ ॥

मुञ्जरम् । न० शालुके ॥

मुञ्जतकः । पुं० मुञ्जे ॥ पुष्पशा-
कप्रभेदे ॥

मुञ्जावटः । पुं० तोष्यद्विधे ॥ अ-
महादिकस्तिष्ठति । तीर्थान्तरे ॥

मुगडः । पुं० दैत्यविशेषे राहुयज्ञे ॥
मुगडतमस्तशिरः केशेत्रद्वाचा-
रिविशेषे ॥ मशिवकेष्मशुररहिते
परिद्वारिजि ॥ नापिते । स्यात्तद्वी-
पुं० न० मूर्द्धनि न० वीक्षे ॥ मुगडा-
यमे ॥ त्रि० मुगडते ॥ मुगडाते ।
मुगडस्वगडने । घञ् ॥

मुगडकः । पुं० नापिते । न० मस्त-
के ॥ उपनिषद्विशेषे

मुगडवणकः । पुं० कलारि ॥

मुगडनम् । न० वपने । परिवाप-
ने । क्षीर । केशकन्दने । मुगडनं
चोपवासश्चसर्वतीर्थेष्वयंविधिः । व-
र्ष्णयित्वागयांगङ्गाविशालांवरुणां
तथा । मुडि० । ल्युट् ॥

मुगडफलः । पुं० नारिकेलवृक्षे ॥

मुण्डी

मुण्डाकाराणिफलानियस्यसः ।
 मुण्डे फलानियस्यत्रा ॥
 मुण्डमांसम् । न० मुण्डामिषे । त
 स्यपाकप्रकारो यथा । समयं विदहे
 न्म, मुण्डमग्निनास्थूलहेतिना । प्रथा
 स्यतप्तपानीयेर्लीमान्यपिच वर्षये
 त् ॥ अण्डयिस्वापचेत्तैले घृतं वी
 पस्करान्वित ॥ मुण्डामिषं वातह
 रं स्निग्धं गुरुतरं स्मृतम् । पशोयं
 च द्वियन्मुण्डं तन्मांसैकगुणावह
 म् ॥
 मुण्डशालिः । पुं० शालिप्रभेदे ।
 मुण्डनके । निःशुके ।
 मुण्डा । स्त्री० मुण्डीरिकायाम् ।
 मुण्डितशिरस्कायांस्त्रियाम् ॥
 मुण्डाख्या । स्त्री० महाश्रावचिन्ता
 यां ॥
 मुण्डावमम् । न० लौहे ॥
 मुण्डितम् । न० लौहे ॥ चि० परि
 वापिते । मुण्डितमुण्डे ॥ मुण्डा
 तैस्म । मुण्डि० । क्तः ॥
 मुण्डितिका । स्त्री० मुण्डीर्याम् । क
 दम्बपुष्पायाम् ॥
 मुण्डी । पुं० नापिते ॥ मुण्डं करोति
 । मुण्डमिश्रेतिणिच् । यच्चादित्वा
 श्चिनिः ॥ मृद्गहीनेमृगविशेषे ।
 योमृगः मृद्गहीनः स्यात्समुण्डी
 तिनिगद्यते ॥ मुण्डीतुष्परवासा
 सबयश्नासापहोचिमः ॥

मुदिरः

मुदिरिका । स्त्री० श्रावय्याम् । मु
 ण्डीर्याम् ॥
 मुण्डो । स्त्री० मुण्डायाम् । गोरक्ष
 मुण्डीतिख्यातौषधीः । मुण्डोति
 क्ताकटः । पाकेवोर्याकामधुरालघुः
 । मेध्यागण्डापचीकृच्छकमियोन्य
 त्तिपाण्डुनुत् । स्त्रीपदारुच्यपस्या
 रशीहमं दीगुदार्त्तहृत् । महामु
 ण्डीच मुण्डीवृक्षणैरुक्ता महाषिं
 भिः ॥
 मुण्डीरिका । स्त्री० मुण्डायाम् ॥
 मुत् । द् । स्त्री० इषं ॥ मोदनम् ।
 मुदइषे । सम्पदादिच्चात्क्षिप् ॥
 इषिनामौषधीः ।
 मुदा । स्त्री० इषं । सुखे ।
 मुदितः । पुं० सप्तम्यांसिद्धौ । चि०
 चानन्दिते । इषिते ॥ विहारादि
 भिः सन्नुष्टे मुद० । क्तः उदु-
 पधादिति० वाकित् ॥ न० चालिङ्ग
 मविशेषे ॥ तद्वचनं यथा । नायि-
 क्तयानायकस्यवामपार्श्वे उषित्वावा
 मपादंतस्योरुहयमध्येस्थापयित्वाभी
 मिलित्वायदवस्थानमितिकामशास्त्रं
 मुदिता । स्त्री० इषं ॥ पुण्यक्रियेषु मु
 दिताभावयेत् । पुण्यवत्सपुण्यानु-
 मोदनेन इषं कुर्यात् । न तु विषे न-
 चोपिचाम् ॥
 मुदिरः । पुं० मेघे । बारिवाहे ॥ वी
 द्यतेनेन । मुद० । इषिमदिमुदी-

मुद्गरः

तिकिरच् ॥ कामुके ॥ भेके ॥
 मुद्गः । पुं० शमौधान्भेदे । भूप्रधा-
 ने । रसोत्तमे । भुक्तिप्रदे । हयान-
 म्दे ॥ मुद्गोरुक्षीलघुर्घाहीकफपि-
 तहरोद्दिमः । खादुरल्पानिलोने
 चोच्चरन्नोवनजस्तथा ॥ कृष्णमुद्गो
 महामुद्गोहरितः पीतकस्तथा । श्वे-
 तोरक्तसतेषान्तुपूर्वः पूर्वीलघुः
 स्मृतः ॥ सुश्रुतेनपुनः प्रोक्तोहरि-
 तः प्रवरोगुणैः । चरकादिभिर-
 प्युक्तएषएवगुणाधिकः ॥ मुद्गस्यफ-
 लंमुद्गः । विस्त्रादिभ्योष् । तस्य-
 फलपाकेतिलुपियुक्तवद्भावः ॥ य-
 द्वा । मोदयति । मुद्ग० । मुद्गियो-
 र्गंगावितिगक् ॥

मुद्गपर्णी । स्त्री० वनमुद्गे । काकमु-
 द्गायाम् । सशायाम् । सूर्पपर्ण्या-
 म् ॥ मुद्गपर्णीहिमारुचातिक्तास्वा-
 दुश्चकृष्णला । चक्षुष्याक्षतशोथघ्नी-
 याहिष्णीज्वरदाहनुत् ॥ दोषत्रयह-
 रीलघ्वीयहृद्यशीतिसारहृत् ॥ मु-
 द्गः पर्यमस्याः । मुद्गशब्देनमुद्गप-
 र्णसदृशलक्ष्यते । पाककर्णैतिङीष् ॥

मुद्गभुक् । पुं० घोटके ।
 मुद्गभोजी । पुं० घोटके । अश्वे ॥
 मुद्गमोदकः । पुं० मुक्तामोदके ॥
 मुद्गरः । पुं० खोष्ठादिभेदेने ॥ कर्मा-
 रवृक्षे । मोगरा० इ० भा० प्र० पुष्पवृ-
 क्षविशेषि । गन्धसारि । सप्तपत्रे । अ-

मुद्गाद्रकवटः

तिगन्धि । जनेष्टे । खनाम्नाप्रसिद्धे०
 अस्त्रविशेषि । द्रुघणे ॥ कोरके ॥ न०
 मल्लिकाप्रभेदे ॥ गिरति । गुनिगर-
 णे । अच् । मुद्गोदरः ॥
 मुद्गरकः । पुं० कर्मारवृक्षे । कमरख
 इतिभाषा ॥
 मुद्गलः । पुं० गोत्रकारकेमुनिविशेषि ।
 इयंश्वराजपुत्रे ॥ म० रोहिषट्टणे ॥
 मुद्गवटकः पुं० । मंगवरा० इतिलोकप्र-
 सिद्धे ॥ मुद्गानां वटकास्तर्क मल्लि-
 तालघवाहिमाः । संस्कारजप्रभा-
 वेणविदोषशमनाहिताः ॥
 मुद्गवटिका । स्त्री० मुंगौडीइ० लोकप्र-
 सिद्धवटिकायाम् ॥ मुद्गानां वटिका-
 स्तद्वद्रचितासाधितास्तथा । पथ्या
 रुच्यास्ततोलघ्वञ्चोमुद्गसूपगुणाः स्मृ-
 ताः ॥ तद्वत्० माषवटीवत् ॥
 मुद्गाद्रकवटः । पुं० वटकविशेषे । अ-
 देवरा० इ० भा० ॥ आदावडा० इ०
 गौ० भा० ॥ मुद्गपिष्ट्याधिरचितान्
 वटकांस्तैलपाचितान् । इस्ति नचू-
 र्णयेत्सम्यक्तस्मिञ्चूर्णेविनिक्षिपे-
 त् ॥ भृष्टं हिङ्ग्वार्द्रकं सूक्ष्मं मरि-
 चञ्जीरकंतथा । निम्बूरसयवानौच्च-
 युक्त्यासर्वविमिश्रयेत् ॥ मुद्गपिष्टीप-
 चेत्सम्यक्स्थाख्यामास्तारकोपरि ।
 तस्यास्तुगोलकान्कुर्यात्तन्मध्ये पू-
 रणं क्षिपेत् ॥ तैलितान्गोलकान्प-
 क्ताक्ताधितायांनिमज्जयेत् । गोल-

मुद्रा

का : पाचकै : प्रोक्तास्ति त्वार्द्रकव
टासपि ॥ मुद्रार्द्रकवटारुच्या
लघवोवलकारका : । दौपना
स्तर्पणापथ्या स्त्रिषु दोषेषु पूजि
ता : ॥

मुद्रा । स्त्री० प्रत्ययकारिण्याम् । का
प० इ० भाषाप्रसिद्धायाम् ॥ मोद-
तेऽनया । मुद्र० । स्फुरितश्चोति
रक् ॥ चिह्ने ॥ पञ्चविधलिप्यन्तर्ग-
तलिपिविशेषे । कापाञ्चरद्रुत-
भा० प्र० ॥ यथोक्तं वाराहीतन्त्रे
मुद्रालिपि : शिल्पलिपिलिपिलि-
खनिसम्भवा । गुण्डकाघुणसम्भू-
ताल्लिपयः पञ्चधास्मृताः एता
भिर्लिपिभिर्व्याप्ताधरित्रीशुभदाहरे
ति ॥ मुण्डमालातन्त्रे पियथा ।
लखन्यालिखितं विप्रैर्मुद्राभिरङ्कित
श्चयत् । शिल्पादिनिर्मितं च पा-
ठ्यं धार्यं च सर्वदा ॥ इ० ॥ लोकप्र-
सिद्धा० स्वर्णरीप्यमुद्रकयोः ॥ पु-
राणाद्युक्त्या० शरीरेधारणीयेभगव-
तत्रायुधादिचिह्न ॥ कृशायुधाङ्कितं
तदेहंगोपौचन्दनमृत्स्रया प्रया-
गादिषु तीर्थेषु सगत्वाकिंकरिष्य-
ति यदायस्य प्रपश्य तदेहं शङ्खा
दिचिह्नितं । तदा तदाजगत्स्वामी-
तुष्टो हरति पातकम् ॥ भवते यस्य दे-
हितुं पद्मेराचं दिने दिने । शङ्खच
प्रागदापन्नं लिखतसोऽच्युतः स्व

मुनि :

यम् ॥ नारायणायुधैर्युक्तं कृत्वात्मा
मङ्गलीयुगे । कुरुते पुण्यकर्माणि मे
रुतुल्याणितस्य वै शङ्खादिना-
ङ्कितो भूत्वा श्राद्धं यः कुरुते द्विजः ।
श्रिध्विहीनन्तुसम्युक्तं पितृणाञ्च गया-
समम् यथाग्निर्दहते कजं वायुनाप्रे-
रितो भृशम् । तथा दहन्ति पापानि
दृष्ट्वा कृष्णायुधानिवै । देवताप्रोति
जानकाङ्गुलिरचनायाम् ॥ मो-
दनात्सर्वदेशानां द्रावणात्पापस-
न्ततः । तस्मात्मुद्रे तिसाख्याता-
सर्वकामार्थसाधनी ॥

मुद्राङ्कितः । त्रि० मुद्रिते । मुद्रया
चिह्निते । मोहरकियो० इ० भा०
प्र० ॥

मुद्रालिपिः । स्त्री० पञ्चधालिप्यन्तर्ग-
तलिपिविशेषे । कापिकाञ्चर०
द्रुतिभाषा

मुद्रिका । स्त्री० स्वर्णरूप्यादिनिर्मि-
तमुद्रायाम् ॥

मुद्रितः । त्रि० अप्रफुल्ले सङ्कुचि-
ते । निद्राणे । मीलिते । मुद्रा०
इ० भा० ॥ मुद्राङ्किते

मुद्रा । अ० व्यर्थे ॥ मुद्राति । मुद्र-
वैचित्र्ये । काप्रत्ययः । पृषादरा
दिस्वात्ह्रस्वः

मुनिः । पुं वशिष्ठादौ ॥ वाचयमे
। मीनिनि ॥ ज्ञानातिशयवति ॥
मननशीले । विवेकिनि । सनन्या

मुनिपित्तलम्

सिनि । परमार्थतत्त्वस्यमननाम्
 निरतिशास्त्रकृताव्युत्पत्तेर्नेती।
 जनः शास्त्रविदपित्तत्वज्ञानाभा
 वात् । सदा मननशीलियो जीवन्मु
 क्तामुनिः सहि । स्थितप्रज्ञादिभिः
 शब्दैर्मौल्यशास्त्रेषु वक्ष्यते ॥ दुः
 खेष्वनुद्विग्नमनाः सुखेषु विगतस्पृ
 हः । वीतरागभयक्रोधः स्थित
 धीर्मुनिरुच्यते ॥ मीनान्नमुनिर्भ
 वति नारण्यसनाम्मुनिः । स्वलक्षण
 न्तुयेर्षदसमुनिः श्रुत उच्यते ॥
 अगस्त्ये ॥ बुधे ॥ मन्यते । मन
 ज्ञाने । मनरुच्येतीन् । उपधाया
 उत्त्वञ्च । किदित्यनुत्तनान्नगुणः
 ॥ बह्वसेने । अगस्त्यद्रुमे ॥ अर्ह
 ति । पियाली किशुके ॥ दम
 नकवृक्षे ॥ सप्ताह्ने
 मुनिखर्जूरिकाः स्त्री । खर्जूरीप्रभे
 दे ॥
 मुनिच्छदः । पुं । सप्तच्छदवृक्षे ॥
 मुनितरुः । पुं । वकवृक्षे
 मुनिद्रुमः । पुं । वकपुष्पे । बह्वसे
 ने । अगस्तिया । इ० भा० प्र०
 वृक्षे ॥ श्योनाकवृक्षे ॥ मुनिसञ्ज
 कोद्रुमः । शाकपार्थिवादिः ॥
 मुनिनिर्मितः । पुं । छिण्डिणे ।
 छिंडसौ । छिंडा । इ० प्र० फल
 शाके ॥ मुनिनिर्मितः ॥
 मुनिपित्तलम् । न० । ताञ्चे ॥

मुमुक्षुता

मुनिपुत्रः । पुं । दमनकद्रुमे । क
 षिसुते ॥
 मुनिपुत्रकः । पुं । भद्रनामनि । ख
 झने
 मुनिपुष्पः । पुं । अगस्त्यद्रुमे ॥ न०
 अगस्त्यपुष्पे
 मुनिपूगः । पुं । रामपूमे । कामी
 ने ॥
 मुनिभेषजम् । न० । अगस्त्यहरीत
 क्वाम् । अगस्त्यपथ्यायाम् ॥ ल
 क्कने ॥
 मुनिव्रतः । त्रि० । उपशान्ते ॥ मुनी
 नां व्रतमस्य ॥
 मुनिसुव्रतः । पुं । सुव्रतास्ये बुधभे
 दे ॥
 मुनिस्थानम् । न० । आश्रमे ॥
 मुनीन्द्रः । पुं । श्रीघने । बुधे । जि
 ने ॥ मुनिषड्दन्द्रः श्रेष्ठः ॥
 मुन्यन्नम् । न० । नीबारादौ ॥ मुने
 र्वानप्रस्थस्य अन्नम् ॥
 मुमुक्षुः । पुं । यतौ । संसारयान्य
 भेदनेकृतप्रयत्ने ॥ साधनचतुष्टय
 सम्पन्ने ॥ यथा । काव्यनाटकत
 कादीनभ्यस्त्वतिनिरन्तरम् । शिक्ष
 गीष्यथातदन्मुमुक्षुः स्वविषा
 रथेदिति ॥
 मुमुक्षुता । स्त्री । मोक्षच्छायाम् ॥
 संसारबन्धनिर्मुक्तिः कथंस्यान्मे
 कथाविधे । इतियासुदृढावुद्वि

मुरला

क्तव्यासामुमुक्षुता ॥ मुमुक्षोर्भावः
तत् ॥

मुमुक्षुत्वम् । न० मुमुक्षुतायाम् ॥
नैराग्यञ्चमुमुक्षुत्वंतौब्रयस्यतुवि
द्यते । तस्मिन्नेवार्थवन्तः स्युः
फलवन्तः शमादयः ॥ मोक्षेच्छा
मोक्षविषयेच्छा० तद्वत्त्वम्मुमुक्षु
त्वं । भावेत्त्वः ॥

मुमुक्षानः । पुं० मेघे ।

मुमुषिषुः । त्रि० चीरे ।

मुमुषुः । त्रि० आसन्नमृथौ । म
र्त्तुमिच्छौ । सन्नन्ताम्भुः समा
शंसभिच्चउः ॥

मुरः पुं० दैत्यविशेषे । मुरति ।
मुरसंवेष्टने । इगुपधत्वात्कः ॥
न० वेष्टने ॥

मुरजः । पुं० मृदङ्गे ॥ मुरणम् । मु
र० । तुदादिः । घञर्थेकविधान-
मितिकः । मुरंवेष्टनंजातमस्य ॥

मुरजफलः । पुं० पनसवृक्षे ॥ मुरज
सदृशानिफलानियस्यसः ॥

मुरजबन्धः । पुं० चित्रकाव्यविशेषे ॥

मुरण्डः । पुं० लम्पाकदेशे ॥ तद्देश
स्थे तुमुरण्डाः ॥

मुरन्दला । स्त्री० मुरलानद्याम् ॥

मुरमर्दनः । पुं० विष्णौ ॥

मुररिपुः । पुं० विष्णौ । मुररि-
पुः ॥

मुरला । स्त्री० मुरन्दलायांसरिति ।

मुशलिका

मुरली । स्त्री० वंशीवाद्ये । वंशिकाया-
० । म् ॥ इतिशब्दरत्नावली ॥

मुरलीधरः । पुं० श्रीकृष्णे ॥

मुरहा । पुं० केशवे । विष्णौ ॥

मुरा । स्त्री० स्वनाम्नाप्रसिद्धे गन्धद्रव्ये
। तालपथ्याम् । गन्धकुम्भ्याम् ।

मुरातिक्ताहिमास्त्राहीलघ्वीपित्तानि
लापहा । ज्वरासृग्भूतरक्षोघ्नीकुष्ठ

कांसविनाशिनी ॥ मुरति । मुर०
। इगुपधत्वात्कः टाप् ॥

मुरारिः । पुं० श्रीकृष्णे ॥ मुरस्यप-
रिः । मुरः क्ते शिचसन्तापेकर्मभो
गेचकर्मिणाम् । दैत्यभेदेप्यरिस्ते-
षाम्, रारिस्ते नकीर्तितः ॥

मुरुः । पुं० लाहविशेषे ॥

मुर्मिणी । स्त्री० अङ्गारधाम्याम् ॥

मुर्मुरः । पुं० तुषबक्रौ ॥ मन्मथे ॥
रविवाजिनि ॥

मुलतानः । पुं० देशविशेषे ॥ कर
तोयांसमारभ्यहिङ्गुलाजान्तकंशि
वे । मुलतानदेशादेवेशिमहात्मिच्छ
परायणः ॥

मुशटो । स्त्री० सितकङ्कन्याम् ॥

मुशलः । पुं० न० मुसले । म, श्यच्च
नेनवा । मुसखण्डने । उज्वलदत्ता
दयोमंतालव्यमध्यमाहुस्ततोषवादि
त्वात्कलः ॥

मुशलिका । स्त्री० पञ्चगाम् । इतिह
लायुधः ॥

मुष्कर :

मुशली । स्त्री० पल्ल्याम् ॥ तालमूल
 स्याम् ॥ इ० राजनिर्घण्टः ।
 मुषलः । पुं० न० सुसले ॥ मुषत्यने
 नशा । मुषखण्डने० इतिधातोर्द
 न्त्यान्ते षुमूर्द्धन्यान्ते षुचवीपदेवा
 च्चेयादिभिः पठित्त्वात्कलः ॥
 मुषा । स्त्री० मूषायाम् ॥ मुष्णाति ।
 मुषस्तेये । भिदाद्यङ् । टाप् ॥
 मुषितः । चि० वक्षिते ॥ इति ॥ ख-
 ण्डिते । मुष्यतेस्व । मुषस्तेये ।
 क्तः ॥ नमुषितांस्त्रियंप्रेक्षेत । च
 चमुषितेवमुषिताचौरैर्हंतवस्त्रेव०
 नग्नेत्त्वर्थ इतिव्याख्ययम् ॥
 मुष्कः । पुं० अण्डकोषे । वृषभे ॥
 मुष्णातिरेतः । मुष० । स्रग्भृशु
 षिमुषिभ्यः कक् ॥ सङ्घाते । मो
 क्षकञ्च । मुष्कञ्जे ॥ मुष्कवृषस्तुद्धि
 विधः श्वेतकृष्णप्रभेदतः ॥ तस्क
 रे ॥ मांसके ॥
 मुष्ककः । पुं० अण्डपाटलौ । गोलौ
 टे । मुष्के । भाटले । मोक्षे ॥
 मुष्ककः कटुक्षस्तितीयाद्युष्णः
 कफवातहृत् । विषमेदोगुल्मकण्डू
 वस्तिरुक्कमिश्रकनुत् ॥ मुष्णाति
 रोगम् । मुषेः ककन्तात्० स्वार्थे
 कन् ॥
 मुष्करः । पुं० समुष्के ॥ प्रलम्बाण्डे
 ॥ मुष्कोण्डः । सोस्यास्ति । जष
 सुषीतिरः ॥

मुष्टिभ्यः

मुष्कशून्यः । पुं० वृषणरहिते । अनु
 पस्थे । स्त्रीस्वभावे । महज्जिके ।
 राक्षीन्तः पुररक्षके । खोजा० भा
 षा ॥
 मुष्टः । चि० चोरिते ॥ मुषेक्तः ॥
 मुष्टिः । पुं० स्त्री० पलपरिमाये ।
 चारतोला इतिभाषा ॥ बहपाची
 । मुष्टी० इ० भा० । अङ्गुलिसन्नि
 वेशीमुष्टिः ॥ यथा । घासमुष्टिं
 परगविसान्नदद्याच्चयः सदा । अक
 त्वास्त्रबमाहारः स्वर्गलोकंसगच्छती
 तिश्रीमहाभारतम् ॥ त्सरौ । मूठ
 ० इतिभाषा ॥ धान्यमानभेदे ।
 कुञ्च्यष्टभागे । कटांक० इ० भा०
 ॥ मोषणे । सङ्कोपने । मुष्यतेन
 या । मुष० । स्त्रियांक्तिन् ॥ यहा
 । मुष्णाति । क्लिप् ॥ प्रहारविशेषे
 । मुष्कीइतिभाषा ॥ पथिञ्चुधार्त्तस्य
 तिलादीनांमुष्टियद्वयेचौर्याभावो
 यथा । तिलमुद्गयवादीनांमुष्टियां
 ह्यापथिस्थितैः । चुधार्त्तैर्नान्यथा
 विप्रविधिविद्भिरितिस्थितिः ॥
 मुष्टिकः । पुं० कंठासुरस्यमक्षविशे
 षे ॥ स्वर्णकारे ॥
 मुष्टिकान्तकः । पुं० बलदेवे ॥ मु
 ष्टिकस्यन्तकः ॥
 मुष्टिद्युत्तम् । न० युद्धके । द्यूतप्रभे
 दे ॥
 मुष्टिभ्यः । पुं० बालके ॥ मुष्टिंध

मुसलीय :

यति । घट्पाने । नाडीमुष्ट्यो
श्चेति । खश् । मुम् ॥

मुष्टिवन्धः । पुं० सङ्ग्रहे । मुष्टिव
न्धनक्रियायाम् ॥ अहोतल्लस्यमुष्टि
बन्धः ॥ मुष्टेर्बन्धः ॥ मुष्टिनाव
न्धोदृष्टयश्वा ॥

मुसलः । पुं० न० अयोगे । कण्ड
नीयदण्डे । मूसर० मूसल० इ०
भा० ॥ मुसलश्चनेनवा । मुसखण्ड
ने । वृषादिभ्यश्चेति कलः ॥

मुसली । पुं० हलिनि । बलदेवे ॥
मुसलमसत्यस्य । अतद्वनिठनाबि
तीनिः ॥ यथोक्तं बिष्णुपुराणे जरा
सन्धयुद्धयोगे । इल्लस्रबलभद्रस्रग
गनादागतं ज्वलत् । मनसोभिम
तं विप्रसौनन्दं मुसलं तथेति ॥

मुसली । स्त्री० तालमूल्याम् ॥ ताल
मूलीतुर्विद्विमुसलीतिनिगद्यते
॥ मुसलीचद्विधाप्रोक्ताश्चेताप
रसंज्ञका । श्वेतास्त्रल्पगुणोपेता
अपराचरसायनी ॥ मुसलीमधुरा
वृष्यावीर्योष्णाहृष्यीगुरुः । तिक्ता
रसायनीहृन्तगुदनान्यनिलंतथा
॥ पाखुपख्याम् ॥ गृह्णोधिक्याया
म् ॥ मुस्यति० मुसतिसंशयंवा
। मुस० । वृषादिभ्यश्चिदिकलः ।
जातेरितिगौरादिष्वाहाडीष् ॥

मुसलीयः । चि० मुसल्ये ॥ मुसला
यहितः । विभाषाहबिरपूपादि

मुहिरः

भ्यद्रतिपक्षेच्छः ॥

मुसल्यः । चि० मुसलेनवध्वे ॥ द
ण्डादिभ्योयत् ॥ मुसलीये । मुस
लायहितः । अपूपादित्वात्पक्षे
यत् ॥

मुस्तः । पुं० न० मुस्तके । मोथा०
इ० भा० ॥

मुस्तकः । पुं० न० मुस्ते । कुर्वन्दि
। मेघनामनि । मुस्तायाम् । मोथा
० इ० भा० ॥ मुस्तकटुहिमंघा
हितक्तं दीपनपाचनम् । कषायं
कफपित्तास्रतृडज्वराहचिकन्तुहृत्
॥ अनूपदेश्यज्जातं मुस्तकंतत्प्रश
स्यते । तत्रापिमुनिभिः प्रोक्तं वरं
नागरमुस्तकम् ॥ मुस्तसङ्घाते ।
चु० । खल् ॥

मुस्ता । स्त्री० मुस्तके । मोथाख्यटखे
॥ मुस्तयति । मुस्त० अच् । टा
प् ॥

मुस्तादः । पुं० शूकरे ॥ मुस्तामत्ति
। अद० । कर्मण्यश् ॥

मुस्ताभम् । न० मुस्तकविशेषे । कुट
न्नटे । नागरमोथा० इ० भा० ॥

मस्तुः । पुं० मुष्टौ ॥

मुस्रम् । न० अश्रुणि ॥ मुस्रति । मु
स० । मुसेरक्बाहुलकात् ॥ मुस
ले ॥

मुहिरः । पुं० कामे ॥ मूर्खे ॥ मु
ह्यति । मुह्वैषित्ये । इषिमदि

मुहूर्तः

मुदीत्यादिनाकिरच् ॥
 मुहुर्भाषा । स्त्री० पुनः पुनः कथने
 । अनुलापि ॥ मुहुर्भाषणम् । भाष
 ० षञ् ॥
 मुहुः । अ० पौनः पुन्ये । मोहनम्
 । मुह० । मुहेः किञ्चेत्युसिः ॥
 पुनरर्षे ॥
 मुहूर्तः । पुं० न० द्वादशक्षणात्मकै
 काले ॥ त्रिंशत्कालात्मककाले ॥
 द्वादश्यात्मककाले ॥ मुहूर्तं घटि
 कादयमित्युक्तः ॥ अक्षिपक्षपरि
 क्षेपोनिमेषः परिकीर्तितः । द्वौ
 निमेषौ च टिनामद्वे च टौ तु लवः
 स्मृतः ॥ द्वौ लवौ चण्डयुक्तः का
 टाप्रोक्ताश्चक्षुः । त्रिंशत्काष्ठा
 कलाप्रोक्ता कलात्रिंशन्मुहूर्तकः
 ॥ पुराणोक्तलक्षणम् । रौद्रः प्रवृत्त
 स्तथामैत्रस्ततः सारभटः स्मृतः
 ॥ सावित्रीवैश्वदेवश्चगन्धर्वः कु
 तपस्तथा । रोहिण्यस्तिलकश्चैव वि
 जयोनिकृतिस्तथा ॥ संवरोवरुण
 श्चैव भगः पञ्चदशस्मृतः ॥ इति
 दिनपञ्चदशभागैकभागे ॥ यथा
 । प्रातः कालो मुहूर्ता स्त्रीन्सङ्गव
 स्तावदेवतु । मध्याह्नस्त्रिमुहूर्तः
 स्यादपराह्णस्ततः परम् ॥ साया
 ह्नस्त्रिमुहूर्तः स्याच्छ्राद्धतत्रनका
 रयेत् । रात्रिस्तीनामसावेलागर्हिता
 सर्वकर्मसु ॥ हूयति । हूयकौ

मूढ्याहः

टिल्ये । अस्माल्लिङ्गोर्द्धमौहू
 र्त्तिकइतिनिर्देशान्मुहूर्तशब्दोनि
 षपन्नः ॥ अल्पकाले ॥ दिनशु
 द्विविशेषे । लक्षणयातदुपलक्षिते
 काले ॥
 मुहूरः । त्रि० मूर्खे ॥ मुह्यति । मु
 ह० । मूर्खे रादयश्चेतिसाधुः ॥
 मुह्यमानः । त्रि० अनेकानर्थप्रकारै
 रविवेकतयाविधिप्रचित्ततयाचि
 न्तामापद्यमानं ॥
 मूः । स्त्री० बंधने ॥
 मूकः । पुं० जलशये । मूर्खे ॥ दै
 त्ये ॥ त्रि० अवाचि । बर्णानुच्चार
 के ॥ दीने ॥ मूर्मितिकायति । कै
 ० । आतोनुपेतिकः ॥
 मूढः । त्रि० तन्द्रिते ॥ बाले । जड
 ॥ मूर्खे । यथाजाते ॥ स्वान्ज्ञान
 कार्यविपर्ययमोहव्याप्ते ॥ इदम
 र्थसाधनमिदमनर्थसाधनमितिवि
 वेकशून्ये । अविचारके । अविवे
 किनि । अनात्मविदि ॥ तन्द्रादि
 यस्तचित्ते । तमसाच्छम्ने । मोहयु
 क्ते ॥ चित्तस्यद्वितीयायम्भूमौ ॥
 मुह्यतिस्म । मुह० । गत्यर्थेतिक्तः
 ॥ आकाशादिषुस्थलेषुकेचित्तमः
 प्रधानतयामूढाः मोहप्रकाशकाः
 विषम्याः गुरवः केष्विद्विशेषास्ते
 मूढाः कथ्यन्ते ॥
 मूढ्याहः । पुं० अविवेकातिशय

मूत्रम्

कृतेदुराग्रहे ॥ याहोयहणम् । मू
 टानांयाहः ॥
 मूठता । स्त्री० अकामिपरिज्ञानत्वे ॥
 अविवेकतायाम् ॥ यथा । यानंक्षि
 तौयानगतस्रदेहोदेहेपिचान्यः पु
 रुषोनिविष्टः । मममममूर्त्यांनतथा
 यथाऽस्मिन्देहेऽतिमात्रं वतमूठतै
 षति ॥
 मूठदृक् । चि० देहमानिनि । देहमा
 त्मत्वेनाभिमन्यमाने ॥
 मूठयोनिः । पुं० पश्यादौ ॥
 मूठा । स्त्री० तामस्यांमनसोवृत्तौ ॥
 मूतः । त्रि० बह्वे ॥ मूयतेस्म । मूड्
 बन्धने । क्तः ॥ आलानपाशे ॥
 मूत्रम् । न० प्रस्रावे । मूत० पिसाव०
 द्र० भा० ॥ मूयते । मूत्रप्रस्रवणे ।
 घञ् ॥ मूत्रमिस्थ्याहुदक्षं वस्तेश्चा
 निलनिर्गतम् ॥ यद्वा । मुच्यते
 यत् । मुच्लृ० । सिविमुच्योष्टेरु
 षेतिष्टन् ॥ अथास्यगुणाः । गोमू
 त्रं कटुतीक्ष्णोष्णं क्षारं तिक्तं कषा
 यकम् । लघ्वग्निदीपनं मेध्यं पित्त
 कृत्कफघातहृत् ॥ शुक्लगुल्मीदरा
 नाहकण्डूक्षिमुखरोगजित् । किलास
 गदवातामवस्तिरुक्कुष्ठनाशनम् ॥
 कासश्वासापहं शोथकामलापाण्डुरो
 गहृत् । कण्डूकिलासगदशूलमुखा
 क्षिरोगान्गुल्मातिसारमरुदामयमू
 त्ररोधान् । कासं सकुष्ठजठरकामि

मूत्रकृच्छ्रम्

पाण्डुरोगान् गोमूत्रमेकमपिपीत
 रपाकरोति ॥ सर्वेष्वपिचमूत्रेषु
 गोमूत्रं गुणतोधिकम् । अतोविशि
 षात्कथनेमूत्रं गोमूत्रमुच्यते ॥ ग्री
 होदरश्वासासशोथबर्चीग्रहापह
 म् । शूलगुल्मरुजानाह कामलापा
 ण्डुरोगनुत् ॥ कषायं तिक्ततीक्ष्ण
 क्षुपूरचात्कर्णशूलहृत् ॥ नरमूत्रं
 गरं हन्तिसे वितं तद्रसायनम् । रक्त
 पामाहरं तीक्ष्णं सक्षारलवणं स्यु
 म् ॥ गोजाविमहिषीषान्तुस्त्रीणां
 मूत्रं प्रशस्यते । खरोष्ट्रं भनराश्वा
 नांपुंसांमूत्रं हितं मतम् ॥ अथमूत्र
 परीक्षा । बातेनपाण्डुरं मूत्रं रक्तं
 नीलञ्चपित्ततः । रक्तमेवभवेद्रक्ता
 द्धवत्तंफे निलं कफादिति ॥
 मूत्रकृच्छ्रम् । न० प्रस्रावघटितरोग
 विशेषे । मूत्ररोधे । अश्मर्याम् ।
 कृच्छ्रे ॥ मूत्रे कृच्छ्रमत्र ॥ अथास्य
 चिकित्सा । चिकण्टकारग्वधदभं
 काशयबासधाचौगिरिभे द्रपथ्याः
 । निघ्नन्तिपीतामधुनाश्मरीश्चसमी
 पमृत्थोरपिमूत्रकृच्छ्रम् ॥ त्रिकण्ट
 कादित्रायः ॥ १ ॥ एलाश्मभेदक
 शिलाजतुगोक्षुराणांनिर्वाहबीजलव
 षोत्तमकुङ्कुमानाम् । चूर्णानित
 गडुलजले लुलितानिपीत्वाप्रच्यन्न
 मृत्स्युरपिजीवतिमूत्रकृच्छ्री ॥ ए
 लादिचूर्णम् ॥ २ ॥ अयोरजः

मूत्रनिरोधः

सूक्ष्मपिष्टं मधुना सह योजितम् । मूत्रकृच्छ्रं निहन्त्या शुसंलीढं दिवसत्रयम् ॥ ३ ॥ गुडे नमिश्रितं क्षीरं कटुष्यं कामतः पिवेत् । मूत्रकृच्छ्रेषु सर्वेषु शर्करायाश्च निश्चयः ॥ ४ ॥ धात्रौरसं चक्षुरसं पिवेद्वा कृच्छ्रे सरक्ते मधुना विमिश्रम् । शल्याभिघातोत्थितमूत्रकृच्छ्रे कार्या क्रिया मारुतकृच्छ्रतुल्या ॥ ५ ॥ कायोगोक्षुरबीजस्य यवचारसमन्वितः । पीतः प्रशमयत्येव कृच्छ्रं विड्धारणोत्थितम् ॥ ६ ॥ त्रिफलायाः सुपिष्टायाः कल्कं कोलसमन्वितम् । वारिणीलवणीकृत्य पिवेन्मूत्ररुजापहम् । कोलंबदरम् ॥ ७ ॥ गुडमामलकं वृष्यं शमघ्नं तर्पणं प्रियम् । पित्तासृग्दाहशूलघ्नं मूत्रकृच्छ्रहरं परम् ॥ ८ ॥ सपादशायतुलितो यवचारः सितायुतः । भक्षितो नाशयत्येव मूत्रकृच्छ्रं न संशयः ॥ ९ ॥ द्राक्षासितोपलाकल्कः पीतः कर्षमितो नरैः ॥ मस्तुनापलमात्रेण मूत्रकृच्छ्रं व्यपोहति ॥ १० ॥ समूलगोक्षुरक्राथः सितामाक्षिकसंयुतः । नाशयेन्मूत्रकृच्छ्राणितथैवोष्णं समीरणम् ॥ उष्णसमीरणं उष्णघातं मूत्राघातविशेषम् ॥ इति भावप्रकाशः ॥

मूत्रदोषः । पुं० प्रमेहे ॥

मूत्रनिरोधः । पुं० मूत्रप्रतिबन्धकरो ग

मूत्राघातः

विशेषे ॥ यथा । पिष्टं वैमालती-मूलं घ्रीष्णकाले समाहृतम् । साधितं कागदुग्धे नपीतं शर्करयान्वितम् । शरैर्मूत्रनिरोधश्च हरैर्द्वैपाण्डुशर्करां ॥ मूत्रपतनः । पुं० गन्धमाजरी ॥ मूत्रपुटम् । न० नाभेरधोभागे । मूत्राशये ॥ मूत्रफला । स्त्री० कर्कश्याम् ॥ तपुष्याम् ॥ मूत्रलम् । न० तपुषे ॥ त्रि० मूत्रवर्धके ॥ मूत्रला । स्त्री० कर्कश्याम् ॥ वालुक्याम् ॥ मूत्राघातः । पुं० प्रस्रावरोधकरो ग-विशेषे ॥ प्रायो मूत्रविघाताद्यैर्वातकुण्डलिकादयः । जायन्ते कुपितैर्दीर्घैर्मूत्राघातास्त्रयोदश ॥ मूत्रविघाताद्यैरित्याद्यशब्दे नपुरीषशुक्रादिवेगविघातादीनां रूक्षाशनादीनाञ्च ग्रहणम् । मूत्रविघाताद्यैः कुपितैर्दीर्घैरित्यन्वयः । ननु मूत्रकृच्छ्रमूत्रघातयोः कोभेदः । उच्यते । मूत्रकृच्छ्रे कृच्छ्रमधिकं विबन्धाऽल्पः । मूत्राघाते तु विबन्धोऽवलवान् कृच्छ्रमल्पमित्यनयोर्भेदः ॥ अस्य चिकित्सा यथा । नलकुशकाश्रेणुबलाका-यंप्रातः सुशीतलंससितम् । पिवतो नश्यति नियतं मूत्रग्रहद्वयवाचकविः ॥ कविः शुक्रः । कर्पूरर-

मूर्खः

जसायुक्ताबस्रवर्तिः शनैः शनैः ।
 मेढ्रमार्गान्तरेन्यस्तामूत्राघातं व्यपो
 हति ॥ धान्यगोक्षुरकः काथः क
 ल्कसिद्धं हितं घृतम् । मूत्राघाते-
 मूत्रकृच्छ्रे शुक्रदोषचदाहणे ॥ धान्य
 गोक्षुरकं घृतम् ॥ मूत्रकृच्छ्रे श्मरो
 रोगभेषजं यत्प्रकीर्तितम् । मूत्राघा
 तेषु सर्वेषु तत्कुर्याद्देशकालवित् ॥
 मूत्रातिसारः । पुं० प्रस्रावातिसरश्च
 रोगे ॥ तस्योषधं यथा । वलामूल-
 च्चक्षुःपीतंसक्षीरशर्करम् । मू-
 त्रातिसारं हरति दृष्टमेतन्नसंशयद्व-
 त्ति ॥
 मूत्रातीतः । पुं० मूत्ररोगविशेषे ॥
 यथाहुः । चिरंधारयतीमूत्रं त्वरया
 नप्रवर्त्तते । मेहमानस्य मन्दं वामू-
 त्रातीतः सञ्च्यते ॥ इति ॥
 मूत्राशयः । पुं० वस्ती । मूत्र-
 पुटे ॥
 मूत्राशयपुटः । पुं० वस्त्र्याम् । मू-
 त्रपुटे ॥
 मूत्रितः । वि० कृतमूत्रात्मर्गे । मी
 ठे ॥ मूत्र्यते स्म । मूत्र० । क्तः ॥
 मूर्खः । पुं० पुरीषमे । माषे ॥ गाय
 त्रीरहिते । सार्थं गायत्रीरहिते ॥
 त्रि० अक्षे । वैधये । वालिश्रे ॥
 शास्त्रज्ञानशून्ये ॥ शून्यवादिनि ॥
 देहात्मवादिनि ॥ अधीत्यवेदशास्त्रा
 विज्ञानसारे रागिणश्चये । तेषुभ्यः प

मूर्खत्वम्

० रोममूर्खीस्ति सधर्मः श्वाजशूकरैः
 ॥ समद्वृतिशेषः । मानुष्यं दुर्लभं
 प्राप्यवेदशास्त्राण्यधीक्ष्य च । बभूव
 यदिसंसारकोविद्विच्ये तमानवः ॥
 मुह्यति । मुह० । मुहः खोमूर्चं ॥
 मूर्खो वर्षाप्रवासी सति निजविभवे
 सञ्चयोनास्ति गृहे नानाधान्योषधी
 नांसति पितरि गृहे नार्जितायेन विद्या
 । भार्या त्यक्त्वा सुरुपां रतिमिह कु
 रते भर्तृमत्यां च दास्यां वाश्यां वैरा
 भिलाषी कुमतिजनरुचिर्दक्षिणराज
 न्खगोयम् ॥ बाण्याम् । गीर्वाण
 भाषायाम् ॥ उत्कृष्टपुरुषार्थलाभे
 सम्भवत्यधमं कामयमानो मूर्खः
 ॥ मूर्खेण सहसंयोगो विषादपिसु
 दुर्जरः । विज्ञे न सहसंयोगः सुधा
 रससमः स्मृतः ॥ अत्र मूर्खनि
 न्दादेवीभागवते द्रष्टव्या ।
 मूर्खता । स्त्री० मूर्खत्वे ॥ मूर्खस्य
 भावः । तस्य भावस्त्वतलावितित
 ल् ॥
 मूर्खत्वम् । न० मूर्खतायाम् । अ
 क्षत्वे । मूर्खपन् । इ० भा० ॥
 मूर्खत्वं सुलभं भजस्व कुमते मूर्खस्य
 चाष्टौ गुणानि शिन्तो ब्रह्मभोजकीति
 मुखरो रात्रिं दिवा स्वप्नभाक् । कार्या
 कार्यविचारणादिरहितो मानापमा
 ने समो दत्त्वा सर्वजनस्य मूर्द्धि चर
 णी मूर्खश्चिरमजीवतु ॥

मूर्च्छालः

मूर्च्छनम् । न० मूर्च्छायाम् ॥ मूर्च्छापित्ततमः प्रायः ॥
 मूर्च्छना । स्त्री० गीताङ्गविशेषे । ग्रामस्यसप्तमभागे ॥ चतुर्दशविधायाम् । षड्जादिस्वरसंपूर्णतायाम् । तदुक्तं शाण्डिल्येन । यत्रैत्रस्युः स्वराः पूर्णामूर्च्छनासंक्षुदाहतेति ॥ अन्यत्रमूर्च्छनासंक्षुणयथा । क्रमात्स्वराणांसप्तानामारोहश्चावरोहणम् । सामूर्च्छत्युच्यते ग्रामस्थाएताः सप्तसप्तच । ग्रामत्रयेपिप्रत्येकंसप्तसप्ततुमूर्च्छना० इत्येकविंशतिमूर्च्छनाभवन्ति ।
 मूर्च्छा । स्त्री० कश्मले । मोहे ॥ संज्ञावहासुनाडीषु पिहितास्वनितादिभिः । तमोभ्युपैतिसहसामुखदुःखव्यपीडकृत् ॥ सुखदुःखव्यपीडाञ्जनरः पततिकाष्ठवत् । मोहोमूर्च्छतितांप्राहुः षड्विधासाप्रकीर्तिता ॥ मूर्च्छनम् । मूर्च्छामोहममुच्छ्राययोः । गुरोः श्वहलवृत्त्यः । उपधायाञ्चेतिदीर्घः । टाप् ॥ इन्द्रियैः सहमनसउपप्रवोमूर्च्छतिव्याख्यातारः ॥
 मूर्च्छायः । पुं० मूर्च्छायाम् ॥
 मूर्च्छालः । त्रि० मोहयुक्ते । मूर्च्छते । मूर्च्छास्यास्ति । सिध्मादिषु० चन्द्रजन्तूपतोपयोश्चेतिपठिताञ्च । प्राणिस्थादातइतिनभव-

मूर्त्तिवत्

ति० प्राण्यङ्गादेवेतिव्याख्यानात् ॥
 मूर्त्तितः । त्रि० मूर्त्ते । मूर्च्छायुक्ते । मूर्च्छालि । विचेतने ॥ सोच्छये ॥ मूर्च्छे ॥ बृद्धे ॥ मूर्च्छतिस्म । मूर्च्छा० । गच्छर्थित्तः ॥ मूर्च्छासञ्जाताश्चवा । तारकादिच्चादितच् ॥
 मूर्त्तः । त्रि० मूर्च्छालि । मूर्च्छिते ॥ कठिने ॥ मूर्त्तिमति ॥ सद्भिविशानेवदृश्यायस्यतन्मूर्त्तमुच्यते । क्षिच्यम्बुनिवयंमूर्त्तममूर्त्तित्वतरहयम् ॥ मूर्च्छतिस्म । मूर्च्छा० । अकर्मकत्वात्तः । राक्षोपः । नध्याख्येतिनत्त्वंन ॥ ग्यायमते० पृथिषी० जल० तीजः० वायुः मनश्च । एषांगुणाः रूपं० रसः० गन्धः स्पर्शः० परत्वम्० अपरत्वम्० गुरुत्वम्० क्षीणः० वेगश्च मूर्त्तामूर्त्तसाधारणगुणाः । मङ्ख्या० परिमितिः० पृथक्त्वम्० संयोगः० विभागश्च इतिभाषापरिच्छेदः० ॥
 मूर्त्तवित् । त्रि० आगमिके ॥ विश्वलधारीमहेश्वरः षड्खचक्रादिधारीविष्णुर्वापरमार्थीभवतीत्यागमिक्काः कल्पययन्ति । तच्चतेषांकल्पनम्० भ्रान्तिमात्रम् । अस्मदादिशरीरवत्तस्यापिशरीरस्यपाञ्चभौ

मूर्त्तिमान्

तिकत्वात्लीलाबिग्रहकल्पनञ्च ।
 विग्रहाभावेऽलीलायोगाद्युक्तमेव ॥
 मूर्त्तिः । स्त्री० काठिन्ये ॥ प्रतिमा
 याम् । असर्वगतस्यद्रव्यस्यपरिमा-
 णे ॥ शिवस्याष्टमूर्त्तयोयथा । सर्व
 च्छितिः समुद्दिष्टाभवाज्जलमुदाहृ-
 ता । रुद्रोन्निरुगोवायुः स्यात्भूमि
 चाकाशशब्दिता ॥ पशोः पतिर्य
 जमानोमहादेवः सुधाकरः । ई
 शानः सूर्यइत्येतामूर्त्तयोष्टौप्रकी
 र्त्तिताः ॥ मूर्त्तिर्हिधर्मस्यपत्नी ।
 यथा । मूर्त्तिश्चधर्मपत्नीसाकान्ति
 रूपामनोहरा । कान्तिरूपाशोभा
 रूपा । परमात्मावविश्वीघोनिराधा
 रोयथाविना ॥ शोभाविनापरा
 त्मापिनिराधारो निरर्थकइत्यर्थः ॥
 सर्वत्रशोभारूपाचलक्ष्मीमूर्त्तिमती
 सती । श्रीरूपामूर्त्तिरूपाचमान्या
 धन्यातिपूजितेतिभागवते ६ स्कन्धे
 १ ध्यायः ॥ काये । देहे । जरायु
 जाण्डजोद्भिज्जादिभेदेनविलक्षणवि
 विधसंस्थानासुतनुषु ॥ मूर्च्छति०
 मूर्च्छतेवा । मूर्च्छा० । क्तिन् ।
 राल्लोपः ॥ रूपे ॥ स्वभावे ॥
 लम्ने ॥
 मूर्त्तिमान् । त्रि० कठिने । मूर्त्तिर्वि
 शिष्टे ॥ मूर्त्तिः काठिन्यमस्यास्ति ।
 तदस्याऽऽस्मिन्नितिमतुप् ॥ स्त्रि
 याम्० मूर्त्तिमती । उगित्त्वान्डी

मूर्धाभिषिक्तः

पुं० ॥ न० शरीरे ॥
 मूर्ध्वपचयः । पुं० स्थौल्ये ॥
 मूर्ध्वकः । पुं० क्षत्रिये ॥
 मूर्ध्वकर्परो । स्त्री० जलत्रायाम् ॥
 मूर्ध्वखोलम् । न० कृत्रे ॥
 मूर्ध्वजः । पुं० केशे ॥ त्रि० मूर्ध्वजा
 ते ॥
 मूर्ध्वतैलम् । न० तैलविशेषे ॥ अभ्य-
 ङ्गः परिषेकश्चपिचुञ्चस्तिरितिक्र
 मात् । मूर्ध्वतैलचतुर्शांस्याइलवत्
 तद्यथोत्तरं ॥
 मूर्धा । पुं० उत्तमाङ्गे । शिरसि ।
 मस्तके ॥ छात्राः कारैः शिरोभि
 स्तुनृपानिन्नशिराधनी । चिपिटैस्तु
 पितुर्मूर्त्त्युर्गवाद्याः परिमण्डलैः
 घटमूर्धापापरुचिर्धनाद्यैः परिव-
 र्जितः ॥ मुञ्चत्यस्मिन्नाहते । मु-
 ह० । श्वन्नृचन्निति० मुह्येः कनि
 न्० निपातनादुपधादीर्घाधेत्वादे
 शारमागमश्च ॥
 मूर्ध्वन्यः । त्रि० मूर्ध्वनिभवे ॥ शरीरा
 वयवाच्चेतिवत् । येचाभावकर्म
 योरितिप्रकृतिभावाद्भस्त्रद्वित्यति०
 टिक्षीपाभावः ॥
 मूर्ध्वपुष्पः । पुं० शिरीषवृक्षे ॥
 मूर्ध्वरसः । पुं० भक्तफेने ॥
 मूर्ध्ववेष्टनम् । न० उष्णीषे ॥
 मूर्ध्वभिषिक्तः । पुं० भूपाले । राज
 नि ॥ क्षत्रिये । राजन्ये । बाहुजे ॥

मूलम्

मूर्द्धि० अभिषिच्यतेस्म । षिवक्ष
रणी । क्तः । राज्यदासमये० मू-
र्द्धन्यभिषिच्यते० तत्प्रभवत्वात्स
र्वाभिषिच्यते० तत्प्रभवत्वात्स
र्वाभिषिच्यते० तत्प्रभवत्वात्स
मन्दिणि ॥ प्रधाने ॥ मूर्द्धन्यभि-
षिक्तः । वर्णसङ्करजातिविशेषे ।
विप्रात्तत्रियायाम्जाते ॥
मूर्धावसिक्तः । पुं० ब्राह्मणात्परि-
शीतत्रियायामुत्थले ॥ अस्यव-
त्तिस्तु । इत्यथश्रवणशिक्षाचक्ष्त्रा
णांधारणंतथा । मूर्धावसिक्तश्च
वृत्तिः प्रोक्ताउशनसाशुभा ॥
मूर्धा । स्त्री० लताविशेषे । देव्याम् ।
मधुरधायाम् । मोरटायाम् । मुर-
हरा० इ० भा० प्र० । धनुर्गुणोप-
युक्ता० मुरगा० इ० गौ० भा०
प्र० मूर्धासरागुरुः स्वादुस्तिक्ता-
पित्तास्रमेहनुत् । विदोषट्षणाह-
ट्रागकण्डूकुष्ठज्वरापहा । मूर्ध्वति
। मूर्धावसिक्ते । अच् ।
मूर्ध्विका । स्त्री० मूर्धायाम् ॥ मूर्ध्व-
। स्वार्थेकन् ॥
मूलम् । न० शिफायाम् ॥ ब्रध्ने ।
अङ्घ्रिनामके । जड० इ० भा०
। मूलमात्रे यथा । अर्थस्यमूलं
निकृतिः क्षमाचकामस्यमूलञ्चव-
पूर्वयश्च । धर्मस्तथागादिदयादमश्च
मोक्षस्य सर्वोपरमः क्रियाभ्यः ॥
पाद्ये । प्रथमे ॥ यथा । मूलप्रकु

मूलकम्

ति । मूलवित्ते ॥ भे ॥ निकुञ्जे
॥ निजे ॥ चरणे ॥ टीकार्हाग्न्ये
। शूरणे ॥ पिप्पलीमूले ॥ पुष्कर-
मूले ॥ विशीपमूलस्यान्वेषणे निषे-
धोयथा । नदीनामग्निहोत्राणांभा-
रतस्यकुलस्यच । मूलान्वेषो नक्तं
व्योमूलाहोषोमहीयते ॥ पुं० न०
अन्तिके । पार्श्वे । नक्षत्रविशेषे ॥
यथा । हस्तास्वातिश्रवणाश्रुक्तीविम्ब-
गशिरोनपुंसिस्थात् । पुंसिपुनर्व-
सुपुष्यीमूलन्वेषीस्त्रियांशेषाः ॥
निकृतिदेवताकेनक्षत्रे ॥ अस्मि-
न्जातस्यफलंयथा । मूलंविबुद्धा-
वयवंसमूलंकुलंदहत्येवदन्तिस-
न्तः । चेदन्यथातः पुरुषाविशेषा-
त्सौभाग्यमायुश्चकुलानुवृद्धिः ॥
मूलमन्त्रे ॥ मूलति । मूलप्रतिष्ठा-
याम् मूलरोहणे वा । इगुपधेति-
कः ॥ मवते । मूर्ध्वस्थने । मूश-
क्यम्बिभ्यः क्तः ॥

मूलकः । पुं० स्थावरविषप्रभेदे ॥
मूलकम् । न० मूलविशेषे । राजालु-
के । महाकन्दे । हस्तिदन्तके ।
मूली० वृत्तिभाषाप्रसिद्धेकन्दे ॥
अस्यगुणाः । मूलकं द्विविधं प्रोक्तं
तत्रैकं लघुमूलकम् । शालामकं
ठकं विश्वं शालेयं मरुसम्भवम् ॥
आणक्यमूलकं तीक्ष्णं तथा मूलक-
पोतिका । नेपालमूलकं चान्यत्

मूलकर्म

तद्वेदवदस्तत् ॥ लघुमूलकसु
 ष्याद्रुच्यं लघुचपाचनम् । दोष
 चयहरं स्वयंज्वरप्रवासविनाशनम् ॥
 नासिकाकण्ठरोगघ्नं नयनामयना
 क्षनम् । महत्तदेवरुक्षोष्णं गुह्यदोष
 चयप्रदम् ॥ स्निग्धसिद्धं तदेवस्याहो
 प्रत्रयविनाशनम् । तत्पुष्पं स्निग्धपि
 सन्नं फलं वातकफप्रदमिति ॥ मूल
 ति । मूल० । कृ, न् । यदामूलय
 ति । मूलरोहणे । पु० । अच ।
 मञ्जायांकन् ॥ यदा । मूलैजातः
 । पूर्वाह्णापराह्णाद्रामूलप्रदीपा
 वस्काराह, न् ॥

मूलकदण्डः । पुं० गांडर० गरुडल०
 इ० प्र० मूलकावयवे । सपचः
 स्निग्धितस्तर्कं दण्डो मूलकसूक्ष्मकः
 । हृतेपकसुष्ठुष्ण्वाद्यैश्च वयं नवि
 मिश्रितः ॥ सुदुर्घमं मूलकं शाब्दं
 विष्टम्भिकफकारकम् । वातपित्त
 हरं स्निग्धं कृष्णं मुगुवावहम् ॥
 मूलकपत्रम् । न० मूलकसपत्रम् ॥
 पाचनं लघुरुच्योष्णं पचं मूलकजन
 वम् । स्निग्धसिद्धं विदोषघ्नमसिद्धं
 कफपित्तकृत् ॥

मूलकपर्णी । स्त्री० शिभाघ्नने ॥

मूलकमूला । स्त्री० क्षीरकृच्छ्रक्या-
 म् । क्षीरीशठ्ठे ॥

मूलकर्म । न० कामंषे । टौना०
 इ० भा० प्र० कर्मविशेषे । मूले

मूलविषयोपभवनम्

रोषधीमूलैः कर्म० चासनोच्चाट-
 नसम्भनवशीकरणादि० मूलकर्म
 । उपपातकविशेषएतत् । यथा ।
 सर्वाङ्गरेष्वधीकारोमहायन्त्रप्रवर्त-
 नम् । हिंस्रीषधीनां सन्याजीवोऽ-
 भिचारो मूलकर्मच ॥ इति मनुः ।
 मूलकर्म० मन्त्रोपधादिनावशीकर-
 णमितिकुक्षु कभट्टः ॥

मूलकारः । पुं० मूलयन्यकर्त्तरि ।
 मूलं करोति । कृजः कर्मयथा ॥
 मूलकारिका । स्त्री० चुल्ब्याम् ।
 मूलयन्यार्थप्रकाशकपद्ये ॥ मूल
 धमस्य वृद्धिबिधिषे ॥

मूलकच्छः । पुं० म० एकादशविध-
 पर्वकच्छप्रतास्तर्गतप्रतविधिषे ।
 यदा कथितानिष्ठुजमूलानिमासंपी-
 यन्ते • तदा मूलकच्छव्यपदेशं लभ-
 न्ते । यथाहमार्कण्डेयः । फलेमां
 सीनकथितः फलकच्छो मनीषिभिः
 । श्रीकच्छः श्रीफलैः प्रोक्तः पद्मा
 क्षीरपरस्तथा ॥ नासिनामलकैरेवं-
 श्रीकच्छमपरं स्मृतम् । पत्रैर्मतः
 पत्रकच्छः पुष्पैश्चात्कच्छ उच्यते ॥
 मूलकच्छः स्मृतो मूलैस्तोयकच्छो-
 कक्षीनतु • इति ॥

मूलजः । पुं० उत्पलादी ॥ न० चा-
 द्दंकी ॥ त्रि० मूलोद्भवे ॥

मूलविषयोपभवनम् । न० सूर्यादियथा
 चाराशिरुपण्डहदिशिषे ॥ यथा । सिंघ

मूलपथी

गोमेष्वनिताधनुर्यूकघटास्तथा । मूलत्रिकोणभवान्याहः । सूर्यादिः तः क्रमात् ॥ एतेराशयः क्रमात् सूर्यादीनां मूलत्रिकोणभवान्याहः । यथा । सिंहः सूर्यस्य मूलत्रिकोणभवनम् । एवं वृषस्य मेषः कुजस्य कन्यावृधस्य धनुर्गुरोः तुलाशुक्रस्य कुम्भः शनिरिति ॥

मूलत्रिकोणांशः । पुं० रव्यादीनां त्रिकोणभागे । य० । खयुग्मभागां द्विष्वल्पादिष्वप्यष्टदशविंशतिः । मूलत्रिकोणभागाः खः सूर्यादीनां यथाक्रमम् । यथा । सिंहराशीसूर्यस्य विंशत्यंशं मूलत्रिकोणभागाः खः । एवं च मेषराशेः यमतुलांशत्रयादूर्ध्वं सप्तविंशत्यंशाः कुजस्य मेषेहादशांशाः बुधस्य कन्यायां तुल्यपञ्चदशांशादूर्ध्वं दशांशाः पञ्चविंशत्यंशपर्यन्तम् । गुरोर्धनुषि दशांशाः शुक्रस्य तुलायां पञ्चदशांशाः शनोः कुम्भे विंशत्यंशाः । मूलत्रिकोणभागाः खरिति ॥

मूलदेवः । पुं० मूलभद्रे । कंसासुरे । मूलद्रव्यम् । न० मूलधमे ॥ मूलधनम् । न० बशिष्ठं मूलवित् । नीव्याम् । परिपणे । पूंजी० इ० भा० । मूलसुतहनस्य ॥ मूलनगरम् । न० राजधान्याम् ॥ मूलपथी । स्त्री० मङ्गलपथ्याम् ॥

मूलाधारः

मूलपुष्करम् । न० पुष्करमूले । मूलपीती । स्त्री० शाकप्रभेदे । सुद्रवत्व्याम् । सुद्रपीतिकायाम् ॥ मूलप्रकृतिः । स्त्री० आद्यायांशती । प्रधाने । प्रकृतिः प्रधानम् । मूलस्वाप्तौ प्रकृतिश्चेति विग्रहः । विश्वस्य कार्यकलापस्य सामूलम् । नत्वस्यामूलान्तरमस्ति अत्र नवस्थाप्रसङ्गात् । नचानवस्थायामस्ति प्रमाणात् ॥

मूलफलदः । पुं० पनसि । कस्य क्विफले ॥ मूले फलं ददाति । दुदाञ् । कः ॥

मूलबन्धः । पुं० राजयोगाङ्गविशेषे । यन्मूर्त्तं सर्वभूतानां यन्मूलं चित्तबन्धनम् । मूलबन्धः सदासेव्यायोग्यो सौरराजयोगिनाम् ॥

मूलभद्रः । पुं० कंसासुरे ॥ मूलरसः । पुं० मारटलतायाम् ॥ मूलविभुजः । पुं० रथे ॥ मूलानि विभुजति । भुजीकौटिस्थे । मूलविभुजादिस्त्वात् ॥

मूलस्तम्भः । पुं० स्थितिहेतौ ॥ मूला । स्त्री० शतावर्याम् ॥ मूलभे ॥ मूलाधारः । पुं० गुह्यलिङ्गयोर्मध्ये ऽङ्गुलिद्वयमितस्थाने । शरीरस्य सकलनाडीनां मूलस्थाने ॥ मूलमाधारपटुकानाम् मूलाधारं तत्रैव विदुः । तिदेवीगीतात् ॥

मूषली

मूलाविद्या । स्त्री० अनाद्यविवेके ॥
अयंजीवोनकूटस्थं विविनक्तिकदा
चन । अनादिरविवेकोयंमूलाविद्ये
तिगम्यताम् ॥

मूलाह्वयम् । न० मूलके ॥

मूली । पुं० वृक्षे ॥

मूली । स्त्री० ज्येष्ठाम् ॥

मूलैरः । पुं० जठायाम् ॥ मूलति ।

मूल० । मूलैरादयश्चेति साधुः ॥

मूल्यम् । न० अवक्रये । वक्ष्णे । मोल

० निरख० इ० भा० दर० दाम०

इतिसाधारणजनभाषा ॥ भृत्याया

म् । वेतने । महीना० भाडा०

इ० भा० । मूलेनचानाम्यम्० मू

लेनसमंवा । नौवयोधर्मैत्यादि

नायत् । त्रि० मूलतउत्पाटनयो

ग्यमुद्गादौ ॥ मूलमावर्द्धयस्य ।

मूलमस्यावर्द्धीतियत् ॥

मूषः । पुं० मूषिके ॥ तैजसावत्तं

न्यां ॥

मूषकः । पुं० मूषिके ॥ मूषति ।

मूषस्तं येदौर्ध्वोपधोप्यस्ति । भृदिः

। खलुत्संज्ञायांकुन्वा ॥

मूषककर्णी । स्त्री० आखुपण्याम् ॥

मूषकमारी । स्त्री० सुतश्रेण्याम् ॥

मूषका । स्त्री० मूषिकायाम् ॥

मूषिकारातिः । पुं० चोती । विष्ठा

ले ॥

मूषली । स्त्री० वृक्षां ॥

मूषिकपर्णी

मूषा । स्त्री० स्वर्णाद्यावत्तंनपात्रे ।

तेजसावत्तंन्याम् ॥ देवताडे ॥

अन्तः शुषिरायांमृतप्रतिमायाम्

॥ मूषति । मूष० । इगुपधेतिक् :

॥ गवाक्षे ॥ यथा । एकद्वित्यादि

मूषावहनमितिमहोन्नहिमेभूमिभ

त्तुर्हस्यैरस्येष्टमूषेचतुरविरचिते

शृङ्गाशालाविशाले । इत्यादिली

लावत्त्वांश्रैष्टीव्यवहारः ॥

मूषाकर्णी । स्त्री० आखुपण्याम् ॥

मूषातुल्यम् । न० कांस्यनीले । वितुन्न

के । हेमतुल्ये ॥

मूषिकः । पुं० उन्दुरौ । आखौ ॥

अस्यमांसगुणाः । अहिनकुलशस्य

गोधामूषिकमुख्याविलेशयाः कथि

ताः । श्वासानिलकासहरंतन्मांस-

संपित्तदाहकरम् ॥ अन्ये विलेशया

येस्युः केङ्किडोन्दुरुकादयः । ग

र्हितंतस्यमांसस्यमद्यगौरवदुर्जरम्

॥ अपिच । मूषकोमधुरः स्निग्धो-

व्यवायीवलवर्धनः ॥ पारिभाषि

कोयथा । विभवेसतिनैवात्तिनद-

दातिजुहोतिच । तमाहुराखुंतस्या

न्नभुक्ताकृच्छेयशुध्यति ॥ मुष्णा

ति । मुष० । मुषेदीर्घश्चेतिक्कि-

कन् ॥

मूषिकपर्णी । स्त्री० जलतृणविश्रि-

धि । चित्रायाम् । उपचित्रायाम् ।

न्ययोध्याम् । मूषाकर्णीतिव्याता

मृकण्ड :

याम् । इरदाकानीपाना० पू० गौ०
 दे० भा० ॥ मूषिकपर्णमस्याः मू
 षिककर्णाकारपर्णत्वात् । पाकक
 र्णेतिडीष् ॥
 मूषिका । स्त्री० मूषिकपर्णाम् ॥ मू
 षकस्त्रियात् ॥ अजादित्वाद्वाप ॥
 मूषायाम् ॥
 मूषिकाङ्कः । पुं० गणेशे ॥
 मूषिकाञ्चनः । पुं० विघ्नहारिणि ।
 गणेशे ॥
 मूषिकारः । पुं० आखी । उन्दुरी ॥
 मूषिकायाः पुमान् । आरकपुंसी
 च्यारक्
 मूषिकारातिः । पुं० विडाले ॥
 मूषिकाह्वया । स्त्री० सुतश्रेय्याम् ।
 मूषिकपर्णाम् ॥
 मूषितः । त्रि० मुषिते । चोरिते । मू
 ष्यतेस्म । मूष्यते ये । क्तः ॥
 मूषिपर्णिका । स्त्री० मूषिकपर्णाम् ॥
 मूषी । स्त्री० स्वर्णाद्यावर्तनमात्रे । स्व
 र्णादिद्रवीकरणपात्रे । मूषायाम् ॥
 मूषीकः । पुं० उन्दुरी । मूषिके ॥
 मूषीककर्णी । स्त्री० मूषिकपर्णाम् ॥
 मूषीका । स्त्री० उन्दुरी ॥
 मृकण्डः । पुं० मृकण्डमुनी ॥ अयम
 दन्तोमृगखादयश्च तिसूत्रे० उज्ज्वल
 दत्तयन्ये स्यष्टः ॥ मृकण्डस्यमुने-
 स्तीर्थतद्याम्यामतिनिर्मलमितिस्का
 न्दोक्तं च ॥

मृगः

मृकण्डः । पुं० मृकण्डमुनी ।
 मृगः । पुं० आरण्यपशुमात्रे । करि
 विशेषे ॥ मृगशिरोनक्षत्र ॥ यथा
 मृगेगत्वाशिवेस्थित्वाऽदितौगच्छ
 न्जयेदूरिपूजति ॥ एकदेशप्रयोगा
 त् ॥ अन्वेषणे ॥ याञ्जायाम् ॥ मा
 र्गशीर्षमासे ॥ यज्ञविशेषे ॥ मृग-
 नाभौ ॥ मकरराशौ ॥ मृगयाया-
 म् ॥ खनाम्नाप्रसिद्धे पशुविशेषे ।
 कुरङ्गे । वातायौ । हरिणे । अ
 जिनयोनौ ॥ अस्यमांसप्रकारगुणाः
 । मार्गमांसंबहुशकितं स्निग्धमी-
 षच्छतोयेतप्तं हृज्जरणसहितेपाचि
 तं शब्दमुच्चैः । सान्द्रं सान्द्रं लवणस
 हितं दाडिमेनातियुक्तं खोदनं खा-
 दनं कलयाति शिरश्चन्द्रचूडोपिनूनम्
 ॥ ऐषं मांसं हिमं ग्राहकृच्च्यं दोषत्र
 यापहम् । षड्भवं लदं पथ्यं वृष्यं लघु
 ज्वरापहम् ॥ मृग्यते । मृगश्चन्वेष
 णे । अदन्तः । घञ् । मृगो नव-
 विधीयथा । सम्बरो रोहितो न्यङ्कुः
 कुरङ्गः सुदृशोरुः । एणश्च ह-
 रिणश्च तिमृगाः नवविधामताः ॥
 पाठान्तरं यथा । समूरो रोहितो न्य-
 ङ्कुः सम्बरो वभुणोरुः । शशौ
 ण हरिणाश्च तिमृगाः नवविधामताः
 ॥ हरिणश्चापि विज्ञेयः पञ्चभेदो च
 भैरव । ऋष्यः खड्गोरुश्चैव पृषतश्च
 मृगस्तथा ॥ एते वलिप्रदाने च चर्म

मृग :

दानेचकीर्त्तिताः ॥ इतिकालिका
पुराणे ६७ अध्यायः अथमृगपरी
क्षा । मृगनाभिसमादातुंकौतुका-
र्थतथापुनः । मृगाः पोष्यामही-
न्द्राणां तैषां वक्ष्यामिलक्षणम् ॥ पृ
थिव्यव्वायुगगनतेजोधिकास्तुपञ्च
धा । भिद्यन्ते नैऋतेदास्तुसमस्तामृग
जातयः ॥ तद्यथा । योगन्धिनः क्षी
णशरीरकर्णास्ते पार्थिवागन्धमृगाः
प्रदिष्टाः । सर्वाङ्गमेषांसुरभिप्रका
मंपुण्येप्रदेशेप्रभवन्तिते ॥ येवैवि
शालागुरुदीर्घशृङ्गाश्चमांसलास्तौ
व्रखुरादिशाः । आप्यास्तुतेवैप्रसर
न्तिभूरिसर्वेऽदेशेप्रभवन्तिचैव ॥ धा
वन्तिगवातमिशान्तीक्ष्णदीर्घास्तुते-
वात्मृगाः प्रदिष्टाः । तेयत्रयत्रै
वभवन्तिशक्तास्तत्रैवमर्वाणिशुभा-
निसन्ति ॥ लघुप्रमाणालघुवीर्यस-
त्त्वानिर्गन्धदेहाश्लगलप्रमाणाः ।
तेगागनावेगकरानराणांस्पृश्यान्ते
नापिनिरौचणीयाः ॥ येकृष्णावर्णा
गुरुदीर्घशृङ्गाः क्रुद्धाभृशयान्ति
चवायुवेगाः । तेकृष्णासाराः खलु
तेजसास्तुपुण्यप्रदेशेप्रभवन्तिते ॥
भोजोप्याह । पार्थिवादिमृगः सर्व
श्चतुर्जातिर्भवेत्पृथक् । सुशृङ्गास्त
नुलोमानोब्राह्मणामृगजातयः ॥
क्रुद्धाः पश्वरिशृङ्गाश्चक्षत्रियाः
खरलोमशाः । चावर्त्तशृङ्गास्तनवी

मृग :

हरिणावैश्यजातयः ॥ कुशुक्तावाप्य
शृङ्गावाशूद्राः खरतनूरुहाः । पश्वानां
यैगुणादोषा स्तेक्ष्णियाहरिणेष्व
पि ॥ तथापिदोषाः पञ्चामीवक्ष्य
न्तेहरिणाश्रयाः । नैचयोरन्तरेय
स्यलोमावर्त्ताः सपापकृत् ॥ विष
मीविकृतौशृङ्गीयस्यसक्ष्मनाशनः
। चावर्त्तः पृष्ठतोयस्यआनाभिम
भिविन्दति ॥ पञ्चार्द्धेयस्यवावर्त्त
स्तीक्ष्णायौभयकारकौ । वर्णनेच
पदादीनांवैकृताहननाशनः ॥ गा
र्ग्यः । दोषवन्मृगजातीनांदिजा
तीनामथपिवा । दर्शनात्स्पर्शना
च्चैवगन्धादानाच्चपोषणात् ॥ भवे
युर्विपदः सर्वास्तथाचैवाद्यपोष
णात् ॥ शङ्कोपि । हरिणपोषणतो
धरिणीभुजांनहिभवेन्मरुदुद्भवपीड
नम् । नपविवङ्गिरुजारिपुजंभयंत
द्वतंहरिणंशुणिनंनृपः ॥ इतिमृग
परीक्षा युक्तिकल्पतरौ ॥ चतुर्विध
पुरुषेषुपुरुषविशेषे ॥ तस्यलक्षणं
यथा । वदंतिमधुरवाणीदीर्घनेत्रो
ऽतिभीरुस्यपलमतिमुदेहः शीघ्रवे
गोमृगोथम् ॥ शशकेपद्मिनीतुष्टा
मृगेतुष्टाचक्षित्री । वृषभेशङ्किनी
तुष्टाहयेतुष्टाचक्षित्री ॥ पद्मिनी
शशयोर्योनिमेद्रकौचतुरङ्गुली ।
चक्षिणीमृगयोर्योनिमेद्रकौचतथा
विधी ॥ इ० रतिमञ्जरी ॥

मृगटणा

मृगगामिनी । स्त्री० विडङ्गे ॥ मृगस
दृशगमनशीलायाम् ॥
मृगघर्मजम् । न० जवादिनामकग
म्वद्रव्ये ॥ त्रि० मृगघर्मजाते ॥
मृगचेटकः । पुं० खट्वासे ॥
मृगचेष्टितम् । न० मृगेद्विजे ॥ तद्य
था । सीमागतावन्यमृगारुवन्तः
स्थिताव्रजन्तोयसमापतन्तः । सम्
प्रच्यतौतैष्यभयानिदीप्ताः कुर्वन्ति
शून्यं परितीक्ष्णमन्तः ॥ दीप्ताः
भयं कुर्वन्ति त्रिभवेदयन्तीति सर्वत्रान्व
ये विबोधः ॥ तं ग्राम्यसत्त्वैरनुदाच्य
मानाभयाघरोधाय भवन्ति वन्द्याः ।
हाभ्यामपि प्रच्यनुवाशितास्तौ बन्दि
यहायैव मृगारुवन्ति ॥ वन्द्ये सत्त्वे
हारमस्ये पुरस्कारो वा वाच्यः संप्रवि
ष्टे विनाशः । सूतमृच्युः स्याद्भयं
संस्थिते च गेहं याते वन्धनं संप्रदिष्टम् ॥
मृगजहुः । पुं० मृगापत्ये ॥
मृगजालिका । स्त्री० बागुरायाम् ॥
मृगजीवनः । पुं० व्याधे ॥ मृगाः
जीवनमस्य ॥
मृगणा । स्त्री० अपहृतद्रव्यान्विषण्ये
॥ मृग० । ग्यासे तियुच् ॥
मृगट्ट । स्त्री० मृगट्टणायाम् ॥
मृगट्टा । स्त्री० मरीचिकायाम् ॥
मृगाणां टपास्यस्थाम् । अर्शभा
यच् । टाप ॥
मृगट्टणा । स्त्री० मरीचिकायाम् ॥

मृगपिप्लुः

यीष्म मरुदेशे सिकतास्वर्करश्मयः
प्रतिकल्पितादूरस्थानां जलमिति बु
द्विषिषयास्तामृगट्टणास्यस्थाम्
। अर्शभायच् । टाप ॥
मृगट्टणिका । स्त्री० मृगट्टणायाम्
॥ मृगट्टणैव । स्वार्थे कन् ॥ रे
चित्तचिन्तयचरं चरणौ मुरारे
पारंगमिष्यसियतो भवसागरस्य ।
पुत्राः कलत्रमितरे सुहृदः सहायाः
सर्वं बिलोकयसखे मृगट्टणिकाभ
म् ॥
मृगदशकः । पुं० कुपुरे ॥ मृगा
मृदगति । दंशदशके । कर्मस्थ
श्च । कः ॥
मृगधूर्त्तकः । पुं० गोमाथौ । मृगा
ले ॥ मृगेषु धूर्त्तद्वय । संज्ञार्या
कन् ॥
मृगनाभिः । पुं० कस्तूर्याम् ॥ मृगघ
नाभिः ॥
मृगनाभजा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥
मृगनेत्रा । स्त्री० रात्रिविशेषे ॥ त्व
यापुत्रकनाधीतं मृगनेत्रासुरात्रिषु
तेन त्वं विदुषां मध्ये पङ्के गौरिवसौ
दसि ॥ मृगानक्षत्रविशेषे नेताय
स्याः । नेतुर्नक्षत्रे ऽव्वक्तव्यः ॥
योषित्प्रभेदे । मृगलोचनायाम् ॥
मृगस्य नेत्रे द्ववनेत्रे चक्षुले यस्थोः ॥
मृगपतिः । पुं० मृगेन्द्रे । सिंहे ॥
मृगपिप्लुः । पुं० पक्षजे । चन्द्रे । हि

मृगयु :

मांशौ ॥

मृगप्रियम् । न० पर्वततणे ॥

मृगवधाजीवः । पुं० व्याधे ॥ मृगवध

आजीवीयस्यसः ॥ मृगवधेनाजी-

वतिवा । जीव० । द्रुगुपधेतिकः ॥

मृगवन्धनौ । स्त्री० मृगवन्धनार्थजा

लविशेषे । खावल्ल० द्रु० पर्वत

भा० ॥ बागुरायाम् ॥ मृगोवध्यते

ऽनया । बन्धवन्धने । करणेल्युट् ।

ङीप् ।

मृगभक्ष्या । स्त्री० जटामांश्याम् ॥

मृगमदः । पुं० कस्तूर्याम् ॥ मृगम-

मदः ॥

मृगमदवासा । स्त्री० कस्तूरीमल्लिका

याम् ॥

मृगमातृकः । पुं० मृगविशेषे ॥ स्त-

ल्पः पृथुदूरोच्चीयः शरभोमृगमा

तृकः । गुणैः शशिनसदृशागदितो

मृगथमातृकः ॥

मृगया स्त्री० आच्छिदने । मृगव्ये । आ

खटे । खटे । हेडा० द्रु० भा० ॥ अवल

खकुलाश्विनीभ्रूषाज्जिजनीडद्रु

पीडिनः खगान् । अनवद्यतणा

र्दिनीमृगान्मृगयाघीयनभूभृतांघ्र

ताम् ॥ इतिश्रीहृषः ॥ मृग्यन्ते

मृगाअस्थाम् । मृग० । चु० अद

न्तः । परिचर्यापरिसर्यामृगयाऽटा

व्यानामुपसङ्ख्यानमितिसाधुः ॥

मृगयुः । पुं० व्याधे । लुञ्चके । हे

मृगशिरः

डिया० द्रु० भा० प्र० । मांसवि

क्रयार्थमृगादिपशुहन्तरि ॥ मृगा

न्वधार्थयाति । या० । मृगव्या

दित्वात्कुः ॥ गोमाथे । शृगाले

॥ परमेष्ठिनि ॥

मृगरसा । स्त्री० सहदेव्याम् ॥

मृगराट् । पुं० सिंहे । मृगेषु राज्ञ

ते । राजृ० । क्तिप् ॥

मृगराजः । पुं० सिंहे ॥ मृगाणांरा

जा । राजाहः सखिभ्यष्टच् ॥

मृगराटिका । स्त्री० जीवमृत्याम् ॥

मृगरिपुः । पुं० सिंहे ॥ मृगाणांरि

पुः ॥

मृगरामजम । न० राज्ञवे । मृगरा

मजेवस्त्रे ॥

मृगलाञ्छनः । पुं० चन्द्रे । शशिनि

॥ मृगोलाञ्छनंयस्य ॥

मृगवल्लभः । पुं० कुन्दुरुतणे ॥

मृगशाहनः । पुं० वायौ ॥ मृगोवाह

नंयस्य ॥

मृगव्ययस्य । न० मृगयायाम् ॥ मृगा

व्ययन्तः ॥ व्ययगतौ । अन्त्येष्वपी

तिङः ॥

मृगशिराः । स्त्री० पंचमनक्षत्रे ॥ मृ

गः शिरोऽस्य ॥

मृगशिरः । न० मृगशीर्षे । पंचमे

नक्षत्रे ॥ अत्रजातस्यफलम् । शरा

सनाभ्यासरतोविनीतः सदानुरक्ती

गुणानांगुणेषु । भक्तानुपक्ते हभरे

मृगाङ्क :

णपूर्णः सन्मार्गवर्ती मृगजन्मभागी ॥
 आकृत्यामृगः शिरोऽय ॥
 मृगशिरा । स्त्री० आग्रहायण्याम् ॥
 मृगशिरसि ॥
 मृगशीर्षम् । न० मृगशिरसिनक्षत्रे
 ॥ आकृत्यामृगः शीर्षयस्य ॥
 मृगशीर्षा । स्त्री० मृगशिरोनक्षत्रे ॥
 मृगा । स्त्री० सहदेवीलतायाम् ॥
 मृगाक्षी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ।
 विशालायाम् ॥ मृगनेत्रायांरात्रौ
 ॥ मृगलोचनायांनार्याम् । मृगस्य
 अक्षिणीद्वयक्षिणीयस्याः ॥
 मृगाङ्कः । पुं० कलानिधौ हिमांशौ ॥
 कर्पूरे ॥ वायौ ॥ मृगचिह्ने ॥ मृ
 गोङ्कायस्यसः ॥ यथादर्पणंप्राप्य
 परावृत्तानयनरश्मयोद्योवास्थमेवमु
 खंदर्पणगतमिवपश्यन्ति० एवं चन्द्र
 मण्डलंप्राप्यपरावृत्तान्तेदूरत्वेदोषा
 त्० पृथिवीमव्यक्तरूपामिवचन्द्रमण्ड
 लगतांपश्यन्ति० स एव चन्द्रे मृगचि
 ह्नमिच्छुपचर्यते ० इतिव्याख्याता
 रः ॥ यत्प्ररोगस्यौषधविशेषे ॥
 यथा । स्याद्रसंनसमंहेममौक्तिकं हि
 गुणं भवेत् । गन्धकस्तुसमस्तेनरस
 पादस्तुटङ्कणः ॥ सर्वतद्गोलकं कृत्वा
 काष्ठीकेनविशोधयेत् । भाण्डे ल
 वणपूर्णोत्थपचेद्यामचतुष्टयम् ॥ मृ
 गाङ्कसंज्ञकोच्चैरोगराजनिःकृन्त
 नः ॥ अपिच । रसस्यभस्मनोहेम

मृगौ

पिष्टीकृत्यप्रयोजयेत् । गुञ्जाचतुष्ट
 यञ्चाज्यमरिचैर्भक्षयेद्गुरः ॥ इति
 मधुमती ॥
 मृगाजीवः । पुं० व्याधे ॥
 मृगाण्डजा । स्त्री० कस्तूर्याम् ॥
 मृगादनः । पुं० तरुचौ । तेंदुवावाघ
 ० तरख इ० भा० प्र० ॥ मृगमत्ति
 । अद० । ल्युः ॥
 मृगादनी । स्त्री० इन्द्रवारुण्याम् ।
 गवादन्याम् ॥ मृगेवारी ॥ सहदे
 व्याम् ॥
 मृगादिः । पुं० मार्गशीर्षे ॥
 मृगादी । पुं० सिंहे ॥ मृगान्तुंशी
 लयस्य । णिनिः ॥
 मृगाधिपः । पुं० सिंहे ॥
 मृगान्तकः । पुं० चित्रव्याघ्रे । चीता
 ० इ० भा० ॥ मृगाणामन्तकः ॥
 मृगारातिः । पुं० मृगस्यशत्रौ ॥
 कुक्कुरे ॥ मृगस्यअरातिः ॥
 मृगारिः । पुं० कण्ठीरवे । सिंहे
 ॥ शार्दूले । व्याघ्रे ॥ मृगस्यअरिः
 ॥ कुक्कुरे ॥ रक्तशिशौ ॥
 मृगावित् । पुं० व्याधे ॥
 मृगास्यः । पुं० मकरराशौ ॥ मृगस्य
 आस्यमिवआस्यंयस्यसः ॥
 मृगितः । त्रि० अन्वेषिते । ढूँढा०
 इ० भा० ॥ मृग्यतेस्य । मृग०
 । क्तः । इट् ॥
 मृगी । स्त्री० वनिताविशेषे ॥ मृग

मृगेन्द्रमुखम्

जातिस्त्रियाम् । मृगोणां जङ्गलीत्या
नां क्रागीचीरगुणं पयः ॥ कश्यपक
न्यायाम् । पुलहभार्यायाम् । हरि
णादिमृगाणां मातरि ॥ मध्यावृत्ति
प्रभेदे । रोमृगी० इतिलक्षणलक्षि
ते ॥ यथा । सामृगीलोचना । रा
धिकाश्रीपतेः ॥ हरिण्याम् ॥
सितोदरेपीतपृष्ठे षराटके ॥
मृगेक्षया । स्त्री० मृगनेत्रायाम् ॥ मृ
गेवरी ॥
मृगेन्द्रः । पुं० सिंह ॥ नाभिषेको
नसंस्कारः सिंहस्य क्रियते वने ।
विक्रमार्जितसत्त्वस्य स्वयमेव मृगेन्द्र
ता ॥ मृगायामिन्द्रः ॥ वर्णवृत्ता
न्तरे ॥ पयोधरधारिमृगेन्द्रमवेहि ॥
यथा । हृषाविलपानि ॥ मध्यलघोः
पञ्चमात्रपर्याये० ५ । ५० ॥ यात्रा
योगान्तरे ॥ लग्ने शुक्रः शशीबन्धी
कर्मस्थाने गुरुयदा । मृगेन्द्रयोगो
विख्यातो यातुः सर्वार्थसाधकः ॥
मृगेन्द्रचटकः । पुं० श्येने ॥ चटका
नां मृगेन्द्रः ॥ राजदन्तादिः ॥
मृगेन्द्रमुखम् । न० अतिजगती १३
क्रंदोभेदे ॥ भवति मृगेन्द्रमुखं नजौ
जरौगः ॥ यथा । गुरुभुजवीर्यभरं
हरिमदाभ्यायुधिसमुपेक्ष्य नदानवा
जिजीवुः । क्षुधितमृगेन्द्रमुखं मृगा
उपेत्य क्रानुखलविभ्रति जीवनस्य यो
गम् ॥

मृगालम्

मृगेन्द्राशी । स्त्री० वासके ॥
मृगेवारी । स्त्री० श्वेतन्द्रवारुण्या
म् । मृगांक्ष्याम् । श्वेतपुण्यायाम् ।
मरुजायाम् ॥
मृगेष्टः । पुं० मुद्गरवृत्ते ॥
मृग्यः । चि० चन्वेष्ये । मृगितव्ये ॥
मृजः । पुं० वाद्यविशेषे । मर्दले ।
दारुजे । मादल० इ० गौ० दे०
भा० प्र० ॥
मृजा । स्त्री० मार्जनायाम् । प्रोक्कनां
दिनाङ्गनिर्मलीकरणे ॥ मार्जनम्
। मृजृशुद्धौ । मृजृश्रीचालङ्करणयो
श्चुरादिर्वा । भिदाद्यङ् ॥
मृज्यः । चि० मार्जनीये ॥
मृडः । पुं० शिवे ॥ मृडति । मृडसु
खने । मृड्णातिवा । मृडचचात्
चोदे । इगुपधत्त्वात्कः ॥
मृडङ्गणः । पुं० बालके ॥ मृडति ।
मृड० । मृडः कीकचकङ्गणाविति
कङ्गणः प्रत्ययः ॥
मृडा । स्त्री० दुर्गायां ॥
मृडानी । स्त्री० चण्डिकायाम् । अ
स्त्रिकायाम् ॥ मृडस्य स्त्री । इन्द्रव
रुणे तिङ्गीषानुकी ॥
मृडी । स्त्री० दुर्गायाम् ॥
मृडीकः । पुं० मृगे । हरिणे ॥ मृ
डति । मृडः कीकचकङ्गणावितिकी
कच् ॥
मृगालम् । न० नलदे । उशीरे ॥ पुं०

मृत :

न० वसे । पद्मनासे ॥ मृणालंशी
 तलंघ्यं पित्तदाहासांशुम् । दुर्ज
 रंखादुपाकञ्चस्तन्यानलकफप्रदम् ॥
 सङ्गाहिमधुरंरुचंशालुकमपित्तु
 णम् । विसाङ्कुराश्चन्दकलानुका
 राविभाविताः सैश्वानम्बुकाभ्या
 म् । विकीर्णखण्डोक्तशृङ्गवेराज
 लेपिषङ्गिलघुदीप्रवन्ति ॥ मृण्यते
 । मृणहंसायाम् । तमिविगिवि
 डिमृणीतिकालन् ॥
 मृणालिनी । स्त्री० पद्मिन्याम् ॥
 मृणालानिसन्धयत्र । पुष्करादिभ्यो
 देशद्वीपिनिः ॥
 मृणालो । स्त्री० विसे । अन्नादिमूले
 ॥ अपचयविवक्षायां गौरादिच्वा
 न्डीष् ॥ खल्पमृणालजाती ॥
 मृतः । त्रि० परासौ । प्राप्तपञ्चत्वे ।
 परेते । प्रीते । संस्थिते । प्रमीते
 । मरा० इ० भा० ॥ यथा । धर्मः
 प्रव्रजितस्तपः प्रवसितं सत्यञ्चदूरे
 गतंपृथ्वीमन्दफलाजनाः कपटिनो
 लौल्यस्थिताब्राह्मणाः । मर्त्याः
 स्त्रीवशगाः स्त्रियश्चपलाः नीचा
 जनाउन्नताहाकष्टंखलुजीवितंकलि
 युगेधन्यानरायेमृताः ॥ इतिगारु
 ङे ११५ अध्यायः ॥ न० मृच्यौ ॥
 याचिते ॥ मृतन्तुयाचितं प्रोक्तमि
 तिमनुः । याचनवृत्तिर्हिमरणमि
 वदुः खजनकत्त्वान्मृतमुच्यते ॥

मृतालकम्

म्रियते स्म । मृङ्प्राणत्यागे । गच्छ
 र्थेतिक्तः ॥ तनिमृङ्भ्याकिञ्चेति
 तन्वा ॥
 मृतकम् । न० शवे ॥ मरणाशौचे ॥
 यथा । यदिस्यान्मृतकेमृतिमृतके
 चमृतिस्तथा । शेषेणैवभवेच्छ्विर
 हः शेषेद्विराचकम् ॥
 मृतकल्पः । त्रि० मृतप्राये ॥ ईषदू
 नीमृतः । ईषदसमाप्तावितिकल्प
 प्रपच्ययः ॥ .
 मृतकान्तकः । पु० शृणालि ।
 मृतजीवः । पुं० तिमृच्छर्ष ॥
 मृतमत्तः । पुं०)
 मृतमत्तकः । पुं०) शृणालि ॥
 मृतवस्त्रा । स्त्री० अजीवत्सन्तानाया
 म् । मृतापल्यायान् ॥
 मृतसञ्जीवनी । स्त्री० मृतजीवनार्थि
 कायांविद्यायाम् ॥ गीरजदुग्धायाम् ॥
 मृतः सञ्जीव्यतेऽनया । जीव
 प्राणधारणे । ल्युट् । डीप् ॥
 मृतस्नातः । त्रि० अपस्नाते । मृत
 मुद्दिश्यक्तस्नानेजने ॥ मृतेस्नातः
 । सप्तमीतिसमासः ॥
 मृतस्नानम् । न० अपस्नाने । मृतोद्दे
 शेनस्नाने ॥
 मृतस्वमोक्ता । पुं० राजर्षिविशेषे ॥
 मृतामदम् । न० तुल्ये ॥
 मृतालकम् । न० तुवरिकायाम् ॥
 मृतमालयति । अलभूषणादौ ।

मृच्यु :

मृण्णम् । संज्ञायांकन् ॥

मृतिः । स्त्री० मरणे ॥ मृङ्प्राण
च्यागे । स्त्रियांक्तिम् ॥ मृतिः प्रा
णवियोगः स्यान्तुनाशः सतो
मतः । मृङ्प्राणच्यागद्व्युक्तं स्व
यंनष्टः कथंच्यजेत् ॥

मृत्करः । पुं० कुम्भकारे ॥

मृत्कांक्षम् । न० शरावे ॥

मृत्किरा । स्त्री० जलवन्तुविशेषे ।
घुर्घुर्याम् ॥

मृत्चारम् । न० मूलके ॥

मृत्खलिनी । स्त्री० सप्तलायाम् ।
चमकषायाम् ॥

मृत्तालम् । न० तुवरिकायाम् ।

सुराष्ट्रजमृत्तिकायाम् ॥ मृदिता
लः प्रतिष्ठाऽस्याः ॥

मृत्तालकम् । न० मृत्ताले ॥ स्वार्थे
कन् ॥

मृत्तिका । स्त्री० मृदि ॥ माटी०

इ० भा० ॥ मृदेव । स्वार्थे० मृ
दस्तिकन् । प्रच्ययस्यादित्ये वसिष्ठे
० इकारोच्चारणं प्रक्रियालाघवार्थं
म् । टापोलुक्यपिश्रवणार्थञ्च । प
ञ्चभिर्मृत्तिकाभिः क्लीतः पञ्च
मृत्तिकः पटः ॥

मृत्फली । स्त्री० कुष्ठौषधे ॥

मृच्युः । पुं० मरणे । पञ्चतायाम्
। निधने । शरीरादारम्भककर्मक्षय
निमित्ते । सर्वमर्मच्छेदनरूपे ॥

मृच्यु :

शरीरादिविच्छेदे ॥ सप्तसर्बेषां

'आदीनांकालंप्राप्यावश्यमेवभवति

। तथाहि । प्राप्तेकालेस्वयंब्रह्मापरा

ईद्वयसम्मिते । निधनं यातितरसा

जगत्कर्तास्वयंप्रभुः ॥ चतुर्युगसह

स्रेषुब्रह्मणोदिवसे किल । पतन्ति

भवनात्पञ्चनवचेन्द्रास्तथापुनः

तथैवद्विगुणेविष्णुर्मरणायोपकल्प

ते ॥ तथैवद्विगुणे कालेशङ्करः

शान्तिमेतिच ॥ काचिन्तामरणे

मूढानिश्चलेद्वैवनिर्मिते । महीमही

धराणाञ्चनाशः सूर्यशशाङ्कयोः

॥ जातस्यद्विध्रुवोमृच्युध्रुवंजन्ममृत

स्यच । अध्रुवेस्मिन्शरीरेतुरक्षणी

यंयशः स्थिरम् ॥ इतिश्रीदेवीभा

गवते ५ स्कन्धे ३१ अध्यायः ॥

आसन्नमृच्युर्लोकीयंध्रुवादीन्नहिप

श्यति ॥ तथाहि । अरुन्धतीध्रुव

स्रैवविष्णोस्त्रीणिपदानिष । आस

न्नमृच्युर्नीपश्येच्चतुर्थमाहमण्डल

म् ॥ अरुन्धतीभवेज्जिह्वाध्रुवोना

सायमुच्यते । विष्णोः पदानिभू

मध्येनेत्रयोर्माहमण्डलमितिकाशी

खण्डे १२ अध्यायः ॥ संसारे ।

अविद्याकामकर्मसमुदाये । स्वाभा

विकैकर्मणि ॥ स्वाभाविकेज्ञाने ॥

संहारकारिणांमध्ये विनाशहेती

भगवतोविभूती । यमे । वैवस्वते

॥ मरणम् । मृङ् । भृजिमृङ्भ्यां

मृत्युञ्जय :

• युक्त्युक्ताविति लक् ॥ योगवि
शेषे ॥ यथा । रवावनुराधा • सीमे
उत्तराषाढा • कुजेशतभिषा • बुधे
अश्विनी • गुरौ मृगशीर्षम् • भृ
गौशेषा • शनौ हस्तनक्षत्रे न्मृ
त्युयोगे भवति ॥ लग्नादष्टमभवने
॥ यात्रायोगान्तरे ॥ अन्योन्यक्षेत्र
गावेकक्षेत्रे वा कविभास्करौ । मृ
त्युयोगीयमाख्यातो यातुर्मृत्युप्र
दायकः ॥

मृत्युजरे । स्त्री • द्वि • प्रज्वारस्यप्रिया
प्रिययोः ॥ यथा । कालकन्यमृ
त्युजरे प्रज्वारस्यप्रियाप्रिये । या
भ्यांजगत्समुच्छिन्नं विधात्रानिर्मि
तं विधौ ॥ करामृत्योरपिकालादु
त्पन्नत्वात्कन्यासदृशत्वात्कन्यात्व
म् । तेमृत्युजरे कालस्यकन्ये प्र
ज्वारस्यप्रकृष्टज्वरस्यप्रियाप्रियेपत्
न्यौभवतः । प्रियातोप्रियेऽतिशयि
तप्रियेद्वत्यर्थः ॥

मृत्युञ्जयः । पुं • कृत्तिवाससि ।
शिवे ॥ मृत्युकन्याजिताशश्वच्छि
वेनगुरुणामम । नमृत्युनाजि
तः शम्भुः कल्पकल्पेश्रुतौश्रुतम्
॥ मृत्युंजयति । जिजये । संज्ञा
यांभृतृवृजिधारिसहितपिदमः ।
इतिष्वच् । मुम् ॥ यात्रायोगान्त
रे । लाभेभौमोगुरुच्छिद्रेषष्ठस्था
नेषभास्करः । मृत्युञ्जयसमा

मृत्स्ना

स्थोयंसर्वंशत्रुनिवर्हणः ॥

मृत्युनाशकः । पुं • पारदे । त्रि •
मरणहर्त्तरि ॥

मृत्युपाशः । पुं • अधर्माज्ञानराग
द्वेषादौ ॥

मृत्युपुष्पः । पुं • इक्षौ ॥

मृत्युफलः । पुं • महाकालफले ॥

मृत्युफली । स्त्री • कदल्याम् ॥

मृत्युभङ्गुरकः । पुं • भवकृति ।
प्रेतपटहे । मरणसमयवाद्ये ॥

मृत्युभृत्यः । पुं • रोगे ॥

मृत्युमान् । त्रि • मृते ॥

मृत्युवञ्चनः । पुं • शम्भौ ॥ श्रीफले
॥ द्रोणकाके ॥

मृत्युबीजः । पुं • वंशे ॥

मृत्युसूतिः । स्त्री • कर्कश्याम् ।

मागमायाम् ॥ मृत्युवेसूतिः प्रसवी

यस्याः ॥ यथाकर्कटकीगर्भमाध

त्तेमृत्युमात्मनः ॥

मृत्स्ना । स्त्री • प्रशस्तमृदि ॥ प्रशस्ताम्

त् । सञ्ज्ञाप्रशंसायामितिसः । टा

प् ॥ तुवरिकायाम् । तूचर • इ •

भा • ॥ मृत्साऽस्त्यस्याः षे चत्वेन

। अर्शभादाच् । टाप् ॥

मृत्स्ना । स्त्री • प्रशस्तायांमृत्तिकायाम्

। मृत्सायाम् ॥ प्रशस्तामृत् । स

ञ्ज्ञाप्रशंसायामितिञ्जः । टाप् ॥

तुवर्याम् । षाठ्ठक्याम् । परहर

तूचर • इ • भा • ॥

मृत्

मृत्० द् । स्त्री० ॥ जायाम् ॥ शौ-
चे मृद्विषीषीयथाविष्णुपुराणे । व-
ल्मीकमूषकोत्खातांमृदमूर्जला-
त्तथा । शौचावशिष्टं गृह्यात्पाद-
द्याल्लेपसम्भ्रमम् ॥ अन्तः प्राण्य-
वपन्नाञ्चहलोत्खातांचपार्थिव ।
परित्यजेन्मृदस्त्वेताः सकला
शौचसाधनइति ॥ अन्तः प्राण्य-
वयन्मातृकीटाम् ॥ मृदति० मृद्य-
तेवा । मृदचोदेसम्पदादित्वात्कि-
प् । काच्याम् । तुवरिकाया-
म् ॥

मृदङ्गुरः । पुं० । हारीतपक्षिणि ॥
मृदङ्गः । पुं० । खनाम्नाप्रसिद्धेवाद्ये ।
मुरजे ॥ अथमृदङ्गादिविवरणन-
म् । मर्दलः । खादिरः श्रेष्ठोहीनः
स्तादन्यदारुजः । रक्तचन्दनजी-
वाद्योगभीरध्वनिरुञ्जकैः ॥ सार्द्ध-
हस्तप्रमाणान्तुदैर्घ्यमस्यिधीयते ।
त्रयोदशाङ्गुलं वाममथवाद्वादशाङ्गुल-
म् ॥ दक्षिणञ्चभवेहीनमेकेनाऽर्द्धा-
ङ्गुलिनवा । करिणानडवदनोमध्ये चै-
वपृथुर्भवेत् ॥ षण्मासीयोभवेदस्त-
स्तच्चर्मकण्ठमतम् । मृत्तिकाः नि-
क्षिप्तश्चैवमृदङ्गः परिकीर्तितः ॥
पातयेत्स्वरालंवाद्यवादनाथञ्चम-
र्दले । विभूतिर्गैरिकंभक्तंकेन्दुके-
नचसंयुतम् ॥ यद्वाचिपीठकंटेयं-
जीविनीसत्त्वमिश्रितम् । सर्वमेकत्र

मृदिनी

पिष्टं तल्लेपः खरलिरुच्यते ॥ बा-
मास्ये पूरिकांकृत्वालेपं दद्याच्चद-
क्षिणे । एवंमर्दलकः प्रोक्तः स-
र्ववाद्योत्तमोमतः ॥ अस्यसंयोग-
मासाद्यसर्धवाद्यञ्चशीभते । एतद-
ङ्गेबीजकाष्ठे दलमर्द्धाङ्गुलंविदुः ॥ इ-
ति । विशेषः सङ्गीतशास्त्रे द्रष्टव्यः
॥ पटहे ॥ द्योषि ॥ वंशे ॥ मृद्यते ।
मृद० । विडादिभ्यः किदित्यङ्ग-
च् ॥ मृत्अङ्गमस्येतिवा ॥

मृदङ्गकः । पुं० । मृदङ्गे ॥

मृदङ्गफलः । पुं० । पनसवृक्षे ॥ मृद-
ङ्गवृक्षफलान्यस्य ॥

मृदङ्गफलिनी । स्त्री० । कोषातक्या-
म् ॥

मृदङ्गौ । स्त्री० । कोषातक्यम् । प्रवेत-
घोषाद्वृत्तिगौ० दे० भा० ॥

मृदुरः । पुं० । विषे ॥ त्रि० विलस-

सति ॥ मिथ्यतेऽनेन० मृदातिवा-

मृत्मृद० वा । कृदरादयश्चेति०

अरप्रत्ययान्तोनिपातितः ॥ भ-
ये ॥

मृदा । स्त्री० । मृत्तिकायाम् ॥

मृदाकरः । पुं० । वज्रं ॥

मृदितः । त्रि० । अभिनष्टे । विनाशि-

ते ॥ निष्पोडिते ॥ चूर्णीकृतौ ॥

मृद्यतेऽस्य । मृद० । क्तः । इट् ।

कृडितिचेतिनगुणः ॥ क्षीणे ॥

मृदिनी । स्त्री० । मृत्सायाम् ॥

मृदुपत्रम्

मृदुः । त्रि० कोमले ॥ अनीह्ये ।
 दुः सर्वत्रवाध्यते ॥ मृदुले । अ०
 मर्द्दने । प्रथिस्त्रिभ्रस्रजामितिकुः
 समप्रसारणं च ॥ मृदुशब्दो मृदुत्व-
 गुणमुक्त्वा तद्द्रव्यमविधत्ते प्रतिगुणव-
 चनो मृदुशब्दः । तेन स्त्रियां ङोष्-
 भावे० मृदुः ॥ न० विशेषनत्तत्रा-
 दौ ॥ यथा । त्रि० त्रि० मृदुमित्रपौष्णा-
 यमृदुमैत्रं तथाभृगुः । तत्रगोता-
 म्बरक्रीडामित्रकार्यञ्च शोभनम् ॥
 स्त्री० गृहकन्यायाम् ॥
 मृदुकृष्णायसम् । न० सीसके ॥
 मृदुगमना । स्त्री० हंश्याम् ॥ त्रि० म-
 न्दगमने ॥
 मृदुचर्मी । पुं० भूर्ज्ज्वले ॥ त्रि० को-
 मलत्तृग्निशिष्टे ॥
 मृदुच्छदः । पुं० भूर्जे । कुक्कुरद्रुमे ॥
 श्रीताले ॥ अनीह्ये ॥
 मृदुता । स्त्री० मृदुत्वे ॥
 मृदुतालः । पुं० श्रीतालवृक्षे ॥
 मृदुत्तृक् । पुं० भूर्जपत्रवृक्षे ॥ मृदुत्तृ-
 गस्य ॥
 मृदुत्तृचः । पुं० मृदुत्तृचि ॥ मृदु-
 त्तृचायस्यसः ॥
 मृदुन्नकम् । न० सुवर्णे ॥ द्रुतिशब्दच-
 न्द्रिका ॥
 मृदुपत्रः । पुं० नले ॥ न० कोमलपर्णे ॥
 त्रि० कोमलपर्णवति ॥ मृदूनिपत्रा-
 णियस्यसः ॥

मृद्वीका

मृदुचर्मी । स्त्री० घिखीशके ॥
 मृदुपर्वकः । पुं० वेचे ॥ त्रि० कोम-
 लपर्ववति ॥
 मृदुपुष्पः । पुं० शिरीषवृक्षे ॥ त्रि०
 कोमलपुष्पविशिष्टे ॥ मृदूनिपु-
 ष्पाणियस्यसः ॥
 मृदुफलः । पुं० मधुनारिकेलि ॥ त्रि०
 कङ्कले ॥ त्रि० कोमलफलवति ॥
 मृदूनिफलानियस्यसः ॥
 मृदुवन्धः । पुं० सात्त्विकराजसवृत्त-
 द्वये ॥
 मृदुरेचनी । स्त्री० मार्कण्डिकायाम् ॥
 मृदुलः । त्रि० कोमले । मृदुगुणोऽस्या-
 स्ति । सिन्ध्यादिभ्यश्चेति लच् ॥ न०
 जले ॥
 मृदुलोमकः । पुं० शशके ॥ त्रि० को-
 मलरोमविशिष्टे ॥
 मृदूत्पलम् । न० नीलपद्मे ॥
 मृदुहङ्गम् । न० वङ्गे ॥ कोमलावयवे ॥
 त्रि० तद्वति । मृदून्ध्रानियस्यस्य ॥
 कर्मधारयोवा ॥
 मृद्वी । स्त्री० कपिलद्राक्षायां ॥ कोम-
 लाङ्ग्याम् ॥ मृदुशब्दो मृदुत्तृगु-
 णमुक्त्वा० मृदुत्तृगुणयुक्तं द्रव्यमभि-
 धत्ते द्रुतिगुणवचनत्वे न० वातो गुण-
 वचनादिति पाणिनीयो ङोष् ॥
 मृद्वीका । स्त्री० गोस्तन्यायाम् । द्रुचा-
 याम् । मुनशा० इ० भा० ॥ मृ-
 द्वाति । मृदु० । अलीकादयश्चाति-

मृष्ट :

साधु : ॥ कपिलद्राक्षायाम् ॥
 मृधम् । न० युद्धे ॥ मर्दनम् । मृधु
 हिंसायाम् । बाहुलकात् । भावे०
 घञर्थेवाकः ।
 मृन्मयः । त्रि० मृदोविकारे । मय
 ट् ॥ स्त्री० मृन्मयी ॥
 मृन्मरुः । पुं० अश्मनि । पाषाणे ॥
 मृषा । अ० वितथे । मिथ्या भूठ०
 इ० भा० ॥ मृष्यते । मृषुसहने ।
 काप्रत्ययः ॥
 मृषाध्यायी । पुं० वके ॥
 मृषार्थकम् । न० आहते । अत्यन्ता
 सम्भवार्थवाक्ये ॥ यथा । एषवन्-
 ध्यासुतोयातिखपुष्पकतशेखरः । कू
 मलीमतनुत्राणः शशशृङ्गधनुर्द्ध-
 रः ॥ इ० । मृषाऽर्थोयस्यतत् ।
 कप् ।
 मृपालकः । पुं० आम्नवृत्ते ॥
 मृषावादः । पुं० मिथ्योदिते । मि
 थ्यावाक्ये । टट्ट्याम् ॥
 मृषावादौ त्रि० मिथ्यावादिनि । मृ-
 षोद्ये ॥ मृषावादोस्यास्ति । इनिः
 ॥ मिथ्याभियोक्तरि ।
 मृषोद्यः । त्रि० मिथ्यावादिनि ॥ रा
 जसूयसूर्यमृषोद्ये तत्यादिनामृषो-
 पपदाहदेः कर्मणि नित्यं क्यब्नि
 पात्त्यते ॥ न० मिथ्यावाक्ये ॥
 मृष्टः त्रि० अपनीतमले । शोधिते ॥
 मृज्यतेस्म । मृजुशुभौ । क्तः ॥ न०

मेखला

मरिचे ॥
 मृष्टिः । स्त्री० अन्नादेः संस्कारविशेषे ।
 मृष्टेरुकः । पुं० वदान्त्ये । दानशौ-
 ण्डे ॥ मिष्टाशिनि ॥ अतिथिद्वि-
 षि ॥
 मेकः । पुं० अजे । छागे ॥
 मेकलः । पुं० ऋष्यन्तरे ॥ गिरिवि-
 शेषे ॥
 मेकलकन्यका । स्त्री० नर्मदाबांसरि-
 ति । रेवायाम् ॥ मेकलस्यर्षेरद्रे
 वाकन्यका ॥
 मेकलाद्रिजा स्त्री० सीमोद्भवायाम् ।
 रेवायाम् ॥ मेकलाद्रिजाता ।
 जनौ । डः ॥
 मेखणम् । न० यज्ञीयपात्रविशेषे ॥
 मेखलः । पुं० मेकलपर्वते ।
 मेखलकन्यका । स्त्री० रेवायाम् ॥
 मेखला । स्त्री० खड्गबन्धे । खड्गा
 देस्यर्मादिनिर्मिते कटिवन्धने ॥ यु
 द्धे हस्तात्पतनवारणायमखिवन्धे
 प्रक्षिप्यमाणेषुर्मादौ ॥ स्त्रीकन्या
 भरणे । काञ्च्याम् ॥ रशनाया
 म् ॥ केचित्तु० एकवृष्टिर्भवेत्का
 स्त्रीमेखलात्त्वष्टयष्टिका । रशनाषोड
 शञ्चेयाकलापः पञ्चविंशकः ॥ इ
 तिपठन्ति० इहत्वभेदात्पर्यायता ॥
 स्त्रीकन्याबन्धन्यने ॥ शोणिस्या
 ने ॥ शैलनितम्बे उपनयनकाले

मेखला

धारणीयमुच्चनिर्मितसूत्रत्रये ॥ य-
था । मौञ्जीत्रिवृत्संभाङ्गणाकां-
र्याविप्रस्यमेखला । क्षत्रियस्य तु मौ-
ञ्जीष्यावैश्यस्य शणतान्तवी ॥ मुञ्जा
लाभेतु कर्त्तव्या : कुशाश्मान्तकव-
त्त्वजैः । त्रिवृताग्रन्यनैकीनत्रिभिः
पञ्चभिरिववा ॥ इ० मनुः ॥ होम-
कुण्डोपरिमृद्घटितवेष्टनविशेषे ॥
यथोक्तं विशिष्टपञ्चरात्रे । यावान्कु-
ण्डस्य विस्तारः खननं तावदिष्ट्य-
ते । इस्तै केमेखलास्तिस्त्रोवेदाग्नि-
नयनाङ्गुलाः ॥ कुण्डे द्विहस्तौ ता-
त्रे यारसवेदगुणाङ्गुलाः । चतुर्ह-
स्तौ तु कुण्डे तावमुत्कर्त्तयुगाङ्गुलाः ॥
मेखलाब्रह्मचारिमेखलावत् कुण्ड-
वेष्टितामृद्घटिताः ताश्च खातदेशा-
द्वाङ्गे एकाङ्गुलिरुपंकरुणं परिच्यज्यो-
च्छ्रायेण विस्तारेण चेत्यादिक्रमेण वे-
दायङ्गुलाः एतद्विपरीतास्तन्वा-
न्तरोक्ताभ्यवहारविरुद्धाः ॥ पिङ्ग-
लामतेपि । खातादेकाङ्गुलं च्यक्त्वा
मेखलानां विधिर्भवेदिति ॥ मखंग
तिंलाति । ला० । आतइतिकः ।
पृषोदरादिः ॥ मांलक्ष्मीमर्द्धखति
० मर्द्धखतिषा । माशब्दो निषेधेर्द्ध-
खगती । बाहुलकात् कलच् ॥ य
द्वा । मर्द्धखलति । खलसञ्चयेसि
ञ्चनेच । मूलविभुजादिच्चात् कः ।
अणितु० वृद्धिः स्यात् ॥ नर्मदा-

मेघजीवनः

याम् ॥ प्रश्निपथ्या ॥
मेखलिकः । पुं० मेखलिनि ॥ मेख-
लास्यास्ति । ब्रीह्यादित्त्वाट्क् ॥
मेखली । पुं० मेखलावति । मेखलि-
के । मेखलास्यास्ति । ब्रीह्यादित्त्वा
दिनिः ॥
मेघः । न० अर्धे । वारिवाहि । घने ।
जलदे ॥ मेघास्तुत्रिविधास्तत्र वर्द्ध
जाधूमयोनयः । निश्वासजास्तुजी-
मूतास्ते ज्ञेया जीवरूपिणः ॥ यन्न-
जास्तुघनाघोराः पुष्करावर्त्तकाद
यः । इति विशेष उक्तः शब्दार्थवे-
॥ मेघतिसिञ्चति । सिञ्चने ।
अच् । न्यङ्क्त्वादित्त्वात्कुत्वम् ॥
मुस्तायाम् ॥ राक्षसे ॥ षड्भागान्तर्ग
तरागविशेषे ॥ यथा । मैरवीथव
सन्तश्च नदीनारायणस्तथा । श्रीरा-
गोमेघरागश्च षडे तेषु रुषाश्च यथाः ॥
मेघकफः । पुं० करकायाम् ॥
मेघकालः । पुं० वर्षर्त्तौ ॥
मेघचिन्तकः । पुं० चातकपक्षिणि ॥
मेघङ्करः । पुं० मेघजनने ॥ मेघान्क
रोति । मेघर्त्तिभयेष् क्लञ्जः खल्
प्रत्ययः । अरुर्द्धिषर्दितात्सुम् ॥
मेघजः । त्रि० मेघभववस्तुनि ॥
मेघजालम् । न० कालिकायाम् । मे
घावली ॥
मेघजीवनः । पुं० चातके ॥ मेघजी
वनमस्य ॥

मेघनायक :

मेघज्योतिः । पुं० इरम्भदे । वज्रा-
ग्नौ ॥ मेघस्यज्योतिः ॥ अन्योन्य-
सङ्घटनेनमेघान्निः सृष्ट्यवृत्तादीयो
ज्योतिरग्निः पततिसः ॥
मेघडम्बरः । पुं० मेघगर्जने ॥ मेघ-
स्यडम्बरः ॥
मेघतिमिरम् । न० मेघाच्छन्नदिने ॥
मेघदीपः । पुं० विद्युति ॥
मेघध्वनिः । पुं० गर्जिते । मेघनि-
र्घोषे ॥
मेघनादः । पुं० वरुणे ॥ रावणात्म-
जे । इन्द्रजिति ॥ मेघस्यनादइव-
नादीयस्य ॥ मेघशब्दे ॥ पलाशवृ-
क्षे । तमडुलीयशाके ॥ इतिराज
निर्घण्टः ॥ मेघस्यनादः ॥
मेघनादजित् । पुं० रामानुजे । ल-
क्ष्मणे ॥ मेघनादमजैषीत् । जि०
। सत्सूक्ष्मिणे तिर्क्षिप् । तुक् ॥
मेघनादानुलासकः । पुं० मयूरे ॥
मेघनादानुलासी । पुं० मयूरे ॥
मेघनादेनअनुलसति० तच्छैलः
। लसन्ने पश्यन्तोडनयोः । सुप्यजा
ताधितिणिनिः ॥
मेघनामा । पुं० मुस्तके ॥ मेघनामा
निनामास्य ॥ आदिलघौपञ्चमात्र
के० । १११ ॥
मेघनायकः । पुं० आबर्त्तादौ ॥ यथा
। त्रियुते शाकवर्षे तुचतुभिः शोधि
तेक्रमात् । आबर्त्ताधिदिसंबर्त्तपुष्क

मेघवह्निः

रद्राणमम्बुदम् ॥ फलयथा । आव
र्त्तीनिर्जलीमेघः संबर्त्तसंबद्धकः
। पुष्करोदुष्करजलौद्राणः सस्यप्रपू
रकइति ॥
मेघनिर्घोषः । पुं० स्तनिते । गर्जि-
ते ॥ मेघस्यनिर्घोषः ॥
मेघपर्यायः । पुं० आदिलघौपञ्चमां
त्रके० । १११ ॥ मुस्तके ॥ मेघोमे-
घवाचकः शब्दः पर्यायोऽस्य ॥
मेघपुष्पम् । न० पिण्डाभ्रं । वर्षोप
ले ॥ अम्बुनि ॥ नदीजले ॥ पुं०
इन्द्रस्याश्वे ॥ कृष्णस्यघोटके ॥
मेघस्यपुष्पमिव ॥
मेघप्रसवः । पुं० जक्षे ॥
मेघभवः । त्रि० मेघोत्पन्नवस्तुनि ॥
मेघभूतिः । पुं० बज्रं ॥
मेघमालः । पुं० ब्रह्मद्वीपस्थे गिरिवि
शेषे ॥ रमागर्भजातकल्किदेवपु
त्रे ॥
मेघमाला । स्त्री० कादम्बिन्याम् ।
मेघानामाला ॥
मेघयोनिः । पुं० धूमं ॥
मेघरागः । पुं० रागविशेषे ॥ मेघ
संज्ञकोरागः ॥
मेघवर्णा । स्त्री० नीलीवृक्षे ॥ त्रि०
घनसमानवर्णवति ॥
मेघवत्सर्पः । न० नभसि । गगने ॥
मेघवह्निः । पुं० वज्राग्नौ । इरम्भ
दे ॥

मेघाख्यम्

मेघवाहः । पुं० इन्द्रे ॥ यथा । राजा
स्वर्थान्समाहृत्य कुर्यादिन्द्रमहोत्स
वम् । प्रणीतो मेघवाहस्तु महतीं
वृष्टिमाहवेदिति दण्डनीतिः ॥

मेघवाहनः । पुं० इन्द्रे । तुरासाहि
॥ मेघाः महामेघागजरूपधारि
णोऽरावतादयो वाहनमस्य ॥ मेघा
न्वाहयति चालयति वा । ल्युः ॥
इन्द्रो हि मेघानां विश्ववर्षतीत्याग
मः ॥

मेघविस्फूर्जिता । स्त्री० अतिधृति
च्छन्दः १६ प्रभेदे ॥ तल्लक्ष्णोदा
हरणं यथा । रसत्त्वैश्वर्यैर्नमोररमु
क्युता मेघविस्फूर्जिता स्यात् ॥ य
था । कदम्बामोदाद्याविपिनपचनाः
केकिनः कान्तकीकाः ॥ त्रिनिद्राः
कन्दल्यादिशिदिशिमुदादुंराहस
नादाः । निशान्दस्यद्विद्युद्विलसि
तलसन्मेघविस्फूर्जिताचेत् प्रियः
स्वाधीनोसौदनुजदलनोराज्यमस्मा
त्किमन्यत् ॥

मेघवेश्म । न० खे ॥

मेघसारः । पुं० चीनकपूर्णे ॥

मेघसुहृत् । पुं० मयूरे ॥ मेघः सु
हृदय ॥

मेघस्तनितोद्भवः । पुं० विकण्ठक
वृद्धे ॥

मेघाकाशः । पुं० अभाकाशे ॥

मेघाख्यम् । न० मुस्तके ॥

मेटुला

मेघागमः । पुं० प्रावृषि । वर्षाकाले
॥ मेघस्यागमोयस्मिन् ॥ मेघस्या
गमने ॥

मेघानन्दा । स्त्री० बलाकायाम् ॥

मेघानन्दी । पुं० मयूरे ॥

मेघान्तः । पुं० शरदि ॥ मेघानाम
न्तोयस्मिन् ॥

मेघास्तः । पुं० शरद्वती ॥

मेघास्थि । न० करकायाम्

मेघादम् । न० आकाशे ॥

मेघोदरः । पुं० अर्हत्पितरि ॥

मेघ्यः । त्रि० मेघभवे ॥ दिगादित्वा
त्थत् ॥

मेघकः । पुं० मयूरच्छन्दके ॥ मे

घकोवर्णीस्त्यस्य । अर्श आद्यच् ॥

श्यामलवर्णे । कृष्णे ॥ मेघकः कृ

ष्णानीलः आदतमीपुष्पसद्भिभः ।

इतिशब्दार्थविभेदः । वर्षिककण्ठसमं

वर्णमेघकं ब्रुवते बुधा इति काच्यः ।

मघतिमिथी भवति अर्णान्तरेण । मघ

मुचिकाक्षने । कृजादिभ्यः संज्ञा

यां वुन् । पचिमच्योरिच्चोपधाया

इतीत्त्वं लघूपधगुणः ॥ धूमे ॥

मेघे ॥ शोभाञ्जने ॥ न० स्रोतोञ्जने

॥ अन्धकारे ॥ नीलाञ्जने ॥ त्रि०

श्यामलयुक्ते ॥

मेघकाभिधा । स्त्री० पातालगरु

हीलतायाम् ॥

मेटुला । स्त्री० आमलक्याम् ॥

मेद :

मेठः । पुं० हस्तिपके । निषादि
नि ॥

मेद्रः पुं० मेहने । शिशे ॥ मेहन्
त्यनेन । मिहसंचने । दाम्नीतिघ्नन्
॥ मेहतिवा ॥ मेषे ॥

मेद्रशृङ्गौ । स्त्री० मेषशृङ्गीवृक्षे ॥

मेरुः । पुं० हस्तिपके ॥

मेरुडः पुं० मेठे । हस्तिपके ॥

मेरुदः । पुं० मेषे ॥

मेथिः । पुं० मेधिकाष्ठे । खले वा
ल्याम् । खले पशुबन्धनार्थकाष्ठे

॥ मेथ्यन्ते पशवोऽत्र । मेथुसङ्गमे
। सर्वधातुभ्यङ् ॥

मेथिका । स्त्री० मेथिन्याम् । मेथ्या
म् । गन्धवीजायाम् । मेथीतिप्र
सिद्धशाके ॥ मेथिकावातशमनी
श्चेष्टघ्नो ज्वरनाशिनी । ततः स्वल्प
गुणावन्यावाजिनांसातुपूजिता ॥
अपिच । मेथिकादीपनौहृद्यावह
धिष्कृमिशुक्रनुत् ॥ रूक्षीणांतत्
फलंकासानिलश्लेष्मयमीन्जयेत् ॥

मेथिनी । स्त्री० मेथिकायाम् ॥

मेथी । स्त्री० मेथिकायाम् । गौरादि
त्वात्कृदिकारादितिवाडीष् ॥

मेदः । पुं० मेदसि । वपायाम् ।
शुद्धमांसस्नेहे ॥ अलम्बुषायाम् ॥

मेद्यति । जिमिदास्नेहने । घञ् ॥

वैदेहेननिषादभार्यायांजनिते० अ
न्यजविशेषे ॥

मेदा

मेदः पुच्छः । पुं० दुम्बके । दुम्बा०
दुम्बा० इ० भा० प्र० मेघविशेषे

॥ मेदः पुच्छोद्भवमांसं हृद्यं हृष्यश्च
मापहम् । पित्तश्चेष्टकरं किञ्चिद्वा
तव्याधिविनाशनम् ।

मेदः सारा । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेदकः । पुं० जगले । सुराकल्के ॥

मेद्यतिजिमिदा० । कृजादिभ्यो
वुन् ॥

मेदजः । पुं० भूमिजगुगुलौ ॥ त्रि०
मेदोद्भवे ॥

मेदः । न० शुद्धमांसप्रभवस्नेहविशेषे ॥

वपायाम् । वसायाम् ॥ मेदसः

स्वरूपं यथा । यन्मांसं स्वाग्निनापक्वं
तन्मेदइति कथ्यते । तदतीवगुरुस्त्रि

ग्वं बलकार्यतिष्ठं हृष्यम् ॥ स्थानं

यथा । मेदोहिसर्वभूतानामुदरेष्व

स्थिषु स्थितम् । अतएवादरेवृद्धिः

प्रायोमेदस्विनोभवेत् ॥ रोगविशे-

षे ॥ तन्निदानं यथा । अव्यायामदि

वास्वप्नेष्वालाहारसेविनः । मधु-

रोन्नरसः प्रायः स्नेहान्मेदोविवर्ध-

येत् ॥ अन्नरसः० आमद्रवः अ

स्यवृद्धैवैगुण्यं यथा । मेदसावृत्तमा-

र्गत्त्वात्पुष्यन्त्यनेनधातवः । मेद-

स्तुचीयते तस्मादशक्तः सर्वकर्मसु-

॥ मेद्यति । जिमिदा० । असुन् ॥

मेदस्कात् । न० मांसि ॥

मेदा । स्त्री० अष्टवर्गाङ्गौषधिविशेषे

मेदोवती

मेदोद्गवायाम् । जीवन्ध्याः श्रेष्ठां
याम् ॥ मणिष्कद्रायाम् ॥ तल्लक्ष
णादियथा । शुक्रकन्दोनखच्छेद्यो
मेदोधातुमिवसवेत् । यः समे दे
तिविज्ञे योजिज्ञासातत्परैर्जनैः
॥ मेदायुगं गुरुखादुवृष्यं स्तन्यक
फ्रावइम् । वृङ्खणं शीतलं पित्तरक्त
पातज्वरप्रणुत् ॥ मेदायुगम् ० मेदा
महामेदे ॥ मेदा महामेदास्थाने
शतमूलीप्रक्षिपन्ति ॥

मेदिनी । स्त्री० काश्मर्याम् । मेदा
याम् ॥ मद्याम् । भूमौ ॥ मेदम
स्यस्वाम् । अतद्गनिः । मलघ्नोमे
दकुष्ठइतिशालिहोत्रेऽदन्तोपिमेद
शब्दोक्ति ॥ यदा । मेद्यति । जि
मिदा० । यद्यादित्वास्मिनिः ॥
मधुकैटभयोरासौन्मदसैवपरिमु
ता । तेनेयमेदिनीदेवीप्रोच्यतेब्रह्म
वादिभिः ॥

मेदिनौद्रवः । पुं० पांशी । धूलौ ॥
मेदुरः । चि० सान्द्रस्निग्धे । अति
शयस्निग्धे ॥ मेदनशीलः । जि
मिदा० । भङ्गभासमिदोघुरच् ।
मेदुरा । स्त्री० काकील्याम् ॥
मेदोजम् । न० अस्थि ॥
मेदोद्गवा । स्त्री० मेदायाम् ॥
मेदोन्मः । पुं० वर्षसङ्करजातिमे
दे ॥
मेदोवती । स्त्री० मेदायाम् ॥

मेधाकृत्

मेधः । पुं० यागे । क्रतौ ॥ मेधति ।
मेधुसङ्गमे ॥ पचाद्यच् ॥
मेधाः । पुं० मेधीभिधानैमुनिविशे
षे ॥ वसिष्ठे ॥ स्वायम्भुवमनोः
पुत्रे ॥
मेधा । स्त्री० धारणावस्थांबुद्धौ । अने
कग्रन्थार्थधारणशक्ती ॥ अतीतानु
स्मृतिर्मेधातत्कालयाहिणीमतिः
। शुभाशुभविचारज्ञाप्रज्ञाधीरैरु
दाहता ॥ इतिविशेषः ॥ साचेयं
ज्ञानस्रभार्या । यथा । ज्ञानस्यति
स्त्रोभार्याश्चबुद्धिर्मेधाधृतिस्तथा ।
याभिर्विनाजगत्सर्वंमूढंमत्तसमंस
देति । मेधतेसङ्गच्छतेसर्वमस्या
म् । मेधु० । गुरोश्चेत्यः । टाप्
॥ मेधाकरमौषधंयथा । शङ्खपुष्पी
वचासोमाब्राह्मीब्रह्मसुवर्चला ।
अभयाचगुडूचीचण्टरूपकवाकुची
॥ एतैरक्षसमैर्भागैर्घृतं प्रस्थं विपा
चयेत् । कण्टकार्यारसंप्रस्थं वृ
हत्याचसमन्वितम् ॥ एतद्ब्राह्मीघृ
तं नामस्मृतिर्मेधाकरं परम् ॥ ॥
मेधाकरः । पुं० मेधाजनकेगणविशि
षे । यथा । सतताध्ययनं तत्त्वज्ञा
नस्रकथासदा । श्रेष्ठानांतन्त्रशा
स्त्राणामवलोकनमेवच । सद्दिजा
चार्यंसीवाच गणोमेधाकरः स्मृ
तः ॥
मेधाकृत् । स्त्री० सुनिषक्तके । सिता

मेधि :

वरशाके । त्रि० मेधाकारके ॥
 मेधाजित् । पुं० कात्यायनमुनी ॥
 मेधातिथिः । पुं० मुनिविशेषे । कख
 षे : पुत्रे ।
 मेधारुद्रः । पुं० कालिदासे ॥
 मेधावती । स्त्री० महाज्योतिष्मत्याम्
 त्रि० मेधाविशिष्टायाम् ॥ मेधावा
 न्० मेधावत्० इ० पुंनपुंसक
 याः ॥
 मेधाविक्रम् । न० तीर्थविशेषे ॥
 मेधावी । पुं० शुकपक्षिणि ॥ पण्डिते
 ॥ व्याडौ । मदिरायाम् ॥ त्रि० मे
 धान्विते ॥ प्रज्ञातिशयवति । ऊहा
 पोहसमर्थे ॥ शमदमसर्वकर्मोपरम
 गुरुपसदनादिसामबापिकाङ्गयुक्ते
 नमनननिदिध्यासनाख्यवेदान्तवा-
 क्यविचारेणपरिनिध्यन्नवेदान्तम-
 हावाक्यकरणकानिरस्तसमस्ताप्रामा
 ण्याशङ्कंचिदन्याविषयकमहं ब्र-
 ह्मास्मीतिब्रह्मात्मैक्यज्ञानमेवमेधा
 •तयानिख्युक्ते •स्थितप्रज्ञे •विप
 क्षिति ॥ मेधास्यास्ति । अस्माया-
 मेधास्रजोविनिः ।
 मेधाविनी । स्त्री० ब्रह्मणः पत्न्या-
 म् । ब्राह्म्याम् ॥
 मेधिः । पुं० खलीशल्याम् । खलीपशु
 बन्धनायारोपितेकाष्ठे ॥ पुंसिमेधिः
 खलीदारुन्यस्तंयत्पशुबन्धने ॥ मे-
 ध्यन्तेपशुवीच । मेधृ० । इन् ॥

मेना

मेधिरः । त्रि० मेधाविनि ॥
 मेध्यः । पुं० यवे ॥ छागे ॥ खद्विरे ।
 त्रि० पवित्रे । शुचौ । शुभे । यज्ञ
 ये ॥ मेधनाहंम् । मेधृ० । ऋहलो
 ष्यत् ॥ मेधायैहितोवा । उगवा-
 दिभ्योयत् ॥ मेधामहंतिवा । द-
 गडादित्वाद्यत् ॥ मेधवृववा । शा
 खादिभ्योयः ॥ ज्ञानेनमेध्यमखि-
 लममेध्यंज्ञानतोभवेत् । ब्रह्मज्ञा
 नेसमुत्पन्नेमेध्यामेध्यंनविद्यते ॥
 मेध्या । स्त्री० रक्तवचायाम् ॥ रोच-
 नायाम् ॥ कीतक्याम् ॥ ज्योति-
 ष्मत्याम् ॥ शङ्खपुष्प्याम् ॥ ब्रा
 ह्म्याम् ॥ मेधायैहिता । यत् ।
 टाप् ॥ योषिति । नार्याम् ॥ सो
 मः शौचददौस्त्रीणांगन्धर्वश्चशुभां
 गिरम् । पावकः सर्वमेध्यत्वंमे
 ध्यावैयोषितोद्यतः ॥
 मेनका । स्त्री० हिमालयस्यभार्याया-
 म् । अपर्णामातरि ॥ खर्वेश्याया-
 म् । शकुन्तलायाजनयित्याम् ॥
 मेनकात्मजा । स्त्री० गिरिजायाम् ।
 दुर्गायाम् ॥ मेनकायाः आत्म-
 जा ॥
 मेनकापतिः । पुं० हिमालये ॥
 मेनकापुत्रः । पुं० मेनाके ॥ मेनका
 याः पुत्रः ॥
 मेनकाप्राणेशः । पुं० हिमालये ॥
 मेना । स्त्री० मेनकायाम् । हिमाद्रे

मेरु :

भार्यायाम् ॥
 मेनाजा । स्त्री० पाव्वायाम् ॥
 मेनादः । पुं० कैकिनि । मयूरे ॥ मा
 कारि ॥ हगले । हागे ॥
 मेनाध्वः । पुं० उमागुरौ । हिमाल-
 ये ॥
 मेनासुतः । पुं० मैनाके ॥
 मेयः । त्रि० प्रमेये ॥ मानाधीनामेय
 सिद्धिः ॥ मीयते । माङ्माने ।
 अचोयत् । ईद्यति । गुणः ॥ मा
 तुंपरिच्छेत्तुंयोग्योवा ॥
 मेयाभः । त्रि० मेयसमानाकारे ॥
 मे वस्यभाभेशभायस्यसः ॥
 मेरकः । पुं० विष्णो ॥ शत्रुप्रभेदे
 मेरुः । पुं० सुमेरौ । अत्युच्छ्रितानां
 शिखरिणांमध्येभगवतोविभूतौ । हे
 माद्रौ । रत्नसानौ । सुरालये ॥ ज
 स्बुद्धोपक्षितेर्नाभिस्तद्वृत्तलक्षयोज
 नम् । क्षाराब्धिनापरिष्ठतम्परिवृ
 त्तनतावता ॥ तस्यमध्ये स्थितः
 शैलराजराजोद्दिरण्मयः । तिर-
 क्कतांशुमज्ज्योतिर्मेरुःसुरनिषेवितः
 सषोडशसहस्राणिद्वितीविष्टोमही-
 तलात् । तदूनमुन्नतोत्तममूलेषो
 षडशविस्तृतः ॥ समेरुभूमेरुतः
 षोडशयोजनसहस्राणिप्रविष्टः म-
 हीतलादारभ्यजड्वावच्चतुरशीति
 योजनसहस्रोन्नतिः मूलेषषोडश-
 सहस्रविस्तारः । जर्जरीस्यशरावा

मेरु :

कृतिविस्ताराधिक्यमहै गुण्यम् । उ
 त्तस्यश्रीमत्स्यतन्त्रे । षोडशैकसह
 स्राणिवुधुभागेप्ररोपितः । तान्य-
 स्यमूलेविस्तारः स्यादूर्ध्वदिगणस्तु-
 सः ॥ सशरावाकृतिर्देविमेवर्देवा-
 श्रयोद्विराट् । इति । त्रिषुपादान्त-
 रेष्वस्यचतुर्विंशुपर्वसु । नेमयः क
 टकाकारानिर्गतादीप्तिमत्तराः ॥ ए
 कादशसहस्रातुमनुसाहस्रकीपरा ।
 नेमिर्यामस्तकीपान्तेलीकपालसमा-
 श्रया ॥ चक्रवाटेतितामाहुः सर्वर
 त्प्रभावतीम् । अस्यमेरोःस्वोच्छ्राय
 पादेनपञ्चविंशतिसहस्रात्मकीनान्त-
 रंयेषांतेषु तथाविधेषुत्तरंचतुः स
 सहस्रविष्टेषुपर्वसुभागसन्धिषु-
 कटकाकराः सुष्ठुदीप्तास्तिस्त्रोने
 मथामेखलानिर्गताः । तदेवेषु-
 त्रिषुस्थानेषुचतुर्विंशत्त्वंदर्शयति ।
 एकादशसहस्रेत्यादिना । एकापा-
 द्यादशसहस्रप्रमाणा । द्वितीयाम-
 नुसाहस्रिकाचतुर्दशसहस्रा । चतु
 र्विंशत्स्वोक्तेश्च । तृतीयाऽष्टादशसा
 हस्रविस्तृता । सानेमिर्यामस्तकस
 मीपैलोकपालाश्रयभूताचानेकरत्न
 प्रभाभासुराच । तांचक्रवाटोक्त्या-
 चागमज्ञाप्ताहुः । एवञ्चप्रागुक्तच
 तुरशीतियोजनसहस्रोच्छ्रायश्चमे-
 रोः पर्वचयंपञ्चसप्ततिसहस्रमान-
 कम् । कटकचयमुनवसहस्रोन्नत

मेरु :

मेकैकस्यत्रिसहस्रमानकत्वमिच्छा-
गमज्ञा : । सिद्धगन्धर्वमरुतांतद-
धः पर्वसुस्थितिः । चक्रवाटाधः
स्थितेषुत्रिषुपर्वसुसिद्धादीनामास्ये
दम् । यातुचक्रवाटास्थोर्ध्वमेखला
तस्यामष्टशृङ्गेषुपुर्योष्टीसमवस्थि-
ताः । प्राच्यादिष्विन्द्रमुख्यानां-
नामतस्तानिबोधत ॥ नानारत्नप्र-
भाजालमण्डलालङ्कृताहरेः ।
सिद्धसाध्यमरुज्जुष्टारुक्मभूरमराव-
तो ॥ रक्तपीतमणिप्रायहेमप्राकार-
गोपुरा । वज्रैस्तेजोवतीवह्नितुल्य
भूतनिषेविता ॥ मृत्थोः संयमनी
तुङ्गलोहप्राकारमण्डला । कालपाश
पितृव्याधिप्रेतमारीनिषेविता ॥ कृ-
ष्यादेत्यपतेर्मुख्योर्ध्वमवह्नैस्त्वसेविता
। नीलरत्नप्रभाजालवितानवरभूष-
णा ॥ शुद्धमखम्बुनाथस्यस्फटिकीप-
लनिर्मिता । पाण्डुराभोपमैर्यादः
सेविताभातिधामभिः ॥ बायोगन्ध-
वतीतुङ्गश्वेतपीतध्वजाकुला । बल-
वद्भूतसङ्घसर्वरत्नविनिर्मिता ॥ म-
होदयाचन्द्रमसःश्वेतामुक्तादिनिर्मि-
ता । द्विजसङ्घस्तुताभातिपुरै-
र्हिमगिरिप्रभैः ॥ ज्वलन्महाट्ट-
गदगधस्मरमृत्पुत्रोभृतः । पुरी-
यशीवतीसर्वरत्नजातुसेविता ॥ इ-
तिसर्वसुखदाचक्रवाटाहविस्तृ-
ताः । पुर्योष्टावनिचोदधूतमारि

मेरुदेवी

जातरजीरुणा : ॥ चक्रवाटाहंन
नवसहस्रात्मकेनविस्तीर्णाः ॥ वेध-
सानिर्मतालोकपालचक्रानुवर्ति-
नाम् । भूतयेस्वर्गदुस्वैतागीयन्ते
कविभिः क्षितौ ॥ अथवज्रपथः
पुरी । चतुर्दशसहस्राणियोजना
नांखयम्बुवः । मध्येमनोवतीनाम-
पुरीलोकेशवन्दिता ॥ याचकारा-
रुचानुचैर्वियन्मार्गान्महः श्रिया
। सावित्याः स्पर्द्धमानेवस्वर्गकामा-
तिवर्तिनी ॥ तस्यामुपासतेदेवा-
मुनयश्चमहौजसः । महायोगीश्व-
रंसिद्ध्यैयमाद्यैर्भूतवेधसम् । त-
दीशभागेतस्याद्वैः शृङ्गमादिष्व-
सन्निभम् । यत्तज्ज्योतिष्कमिच्छा-
हृः सदापशुपतेः प्रियम् ॥ तस्य
सानुपुष्टैमेपुरजच्चित्रेषुसंस्थिताः ।
स्कन्दनन्दिमहाकालगणेशादिगणे-
श्वराः ॥ मूर्ध्निदेवादिदेवस्य
स्थानंचिपुरविद्विषः । रुद्रायुतग-
र्भैर्जुष्टं ब्रह्माद्यैश्चसुरोत्तमैः ॥ इ-
तिमृगेन्द्रसंहितायांविद्यापादेभुव-
नाध्वप्रकरणेमेरोर्बर्णनम् ॥ उपमा-
लायवर्तिन्येकस्मिन्मथौ ॥ मिनी
० तिस्रिपतिज्योतीष्युत्तत्वात् ।
इमिज्प्रैश्चपथे । मिपीभ्यांरुः ॥
माचानाचे । ० । ० ॥

मेरुकः । पृ० यक्षधूपे ॥

मेरुदेवी । श्री० नाभिभूतेः पदव्याम् ॥

मेषक :

भगवतः ऋषभस्य जनन्याम् ॥
 मेरुसावर्णः । पुं० एकादशमनी ॥
 मेलः । पुं० सङ्गमे ॥ मेलनम् । मिल
 संश्लेषि । घञ् ॥
 मेलकः । पुं० सङ्गे । सङ्गमे ॥ मेलन
 म् । मिल० । घञ् । स्वार्थकः ॥
 मेलकलवणम् । न० औषधेखण्डे ॥
 मेलनम् । न० मेली । सङ्गमे ॥
 मेलान् । स्त्री० मसीजले ॥ मेलके ॥
 अश्वने ॥ महानोल्याम् ॥ टाप् ॥
 मेलानन्दा । स्त्री० मस्याधारे । मसी
 पात्रे ॥
 मेलान्धूः । स्त्री० मेलानन्दायाम् ॥
 मेलान्धुः । पुं० मस्याधारे ॥
 मेषः । पुं० हुड्डी । मेट्टे । उरभे ।
 उरणे । ऊर्णायी । एडके । मेट्टा०
 इ० भा० ॥ मेषस्य मांसं पुष्ट्यै स्यात्पि
 त्तन्ने प्रकरंगुरु । तस्यैवाण्डविही
 नस्य मांसं किञ्चिद्बलघुस्मृतम् ॥ अपि
 चास्य मांसगुणाः । मेषमांसं गुरुस्त्रि
 ग्धं बल्यं वातकफप्रदम् । मेट्टः पुच्छा
 मिषं वृष्यं कफवातकरंगुरु ॥ मिष
 ति । मिषस्यर्वायाम् । घञ् । भैषज्य
 प्रभेदे । राशिविशेषि । क्रियसंज्ञके
 । लग्नविशेषि ॥ मेषलग्नोत्पन्नस्य फ
 लं यथा । मेषलग्ने समुत्पन्नश्चण्डो मा
 नीधनीशुभः । क्रोधी स्वजनहन्ता
 च विक्रयी परवत्सलः ॥
 मेषकः । पुं० जीवशास्त्रे ॥

मेषाधिपः

मेषकम्बलः । पुं० ऊर्णायी ॥ मेषलो
 मकृतः कम्बलः । शाकपार्थिवा
 दिः ॥
 मेषलोचनः । पुं० चक्रमर्दके ॥ मेषस्य
 लोचनमिषलोचनमस्य० तत्तुल्यपु
 षत्त्वात् । लोचनशब्दस्तत्पुष्पेलाक्ष
 णिकः ॥ चि० मेषचक्षुस्तुल्यने
 चे ॥
 मेषवह्नी । स्त्री० मेषशृङ्ग्याम् ॥
 मेषविषाणिका । स्त्री० मेषशृङ्ग्यां ॥
 मेषशृङ्गः । पुं० स्थावरविषप्रभेदे ॥
 मेषशृङ्गी । स्त्री० नन्दीवृक्षे । मेट्टशृङ्
 ग्याम् । मेषविषाणिकायाम् ॥
 मेषशृङ्गीरसं तिक्तावातलाश्वसका
 सहत् । रूक्षापाकेकटुः पित्तब्रह्म
 श्लेष्माक्षिशूलनुत् ॥ मेषशृङ्गीफलं ति
 क्तं कुष्ठमेहकफप्रणुत् । क्षीपनं स्रंसनं
 कासकृमिब्रणविषापहम् ॥ मेषः
 शृङ्गमस्याः । मेषशब्दो मेषशृङ्गसदृ
 शेलाक्षणिकः ॥ गौरादिः ॥
 मेषा । स्त्री० चुट्टी । चुट्टेलायाम् ॥
 मेषाक्षः । पुं० चक्रमर्दके ॥ मेषस्याक्षी
 वाक्षिवस्त्र० तत्सदृशपुष्पत्वात् ।
 अक्ष्णोदर्शनादिष्यच् । अक्षिशब्दः
 पुष्पेलाक्षणिकः ॥
 मेषाक्षिकुसुमः । पुं० चक्रमर्दके ॥
 मेषाण्डः । पुं० इन्द्रे ॥
 मेषाधिपः । पुं० भौमग्रहे ॥ मेषस्य
 मेषराशिः अधिपः ॥

मैत्र :

मैत्राक्षी । स्त्री० वस्तान्त्रीवृक्षे ॥
 मैत्रालुः । पुं० वर्ष्मरावृक्षे ॥
 मैत्राक्षयः । पुं० चक्रमर्द्दे ॥
 मैत्रिका । स्त्री० मैत्र्याम् ॥
 मैत्री । स्त्री० मैत्रिबाम् । भेड०
 मैत्री० इ० भा० ॥ तिनिशवृक्षे ॥
 कटामांस्याम् ॥
 मैसूरणम् । न० दशमलम्ने ॥ यथा ।
 कर्मस्थानस्य दशमं खं मैसूरणमास्पद
 म् ॥
 मैहः । पुं० प्रमेहरीणे ॥ मैहति ।
 मिहसेचने । पचाद्यच् ॥ मैहनंवा
 । घञ् ॥ प्रज्ञावे ॥ मैषे ॥
 मैहणी । स्त्री० हरिद्रायाम् ॥ मैहं हन्ति
 । हन० । अमनुष्यकट्टं केषेति टक्
 ङीप् ॥
 मैहन् । चि० मूत्रयति ॥ मैहति ।
 मिह० । शट् ॥
 मैहनः । पुं० सुष्ककवृक्षे ॥ न० मूत्रे
 ॥ शिञ्जे ॥ मैहन्यनेन । मिह० ।
 करणे ल्युट् ॥
 मैत्रः । पुं० ब्राह्मणे ॥ सुधन्वाचार्ये ॥
 न० अनुराधानक्षत्रे ॥ विशेषतश्च
 चादौ यथा । चित्रेन्दुमित्रपौष्पाद्य
 ऋदुमैत्रतथाभृगुः । तत्र गीताम्बर
 क्रीडामित्रकार्यस्य शोभनम् ॥ अष्ट
 मतारायाम् ॥ मित्रदेवताश्च पायु
 सस्वभ्यान्मूत्रपुरीषोत्सर्गं ॥ अचाङ्
 पस्तम्बः । मूत्रपुरीषिकुर्याद्दक्षिणां

मैत्री

दिशं दक्षिणापरां विति । दक्षिणापरां
 नैर्द्धतीम् ० गच्छेति शेषः ॥ तथा
 अस्तमिते च वह्निर्यामादाराश्चावसथा
 न्मूत्रपुरीषयोः कर्मवर्ज्येदिति ॥
 शुष्कैस्तृणैस्तथाकाष्ठैः पत्रैर्वेषुदक्षी
 नवा । मृन्मयैर्भाजनैवापि चन्तर्वाय
 वसुन्धरामिति वायुपुराणम् ॥ मूत्रो
 च्चारसमुत्सर्गं दिवा कुर्याद्दुदङ्मुखः
 । दक्षिणाभिमुखी रात्रौ सन्ध्योश्च य
 थादिवेति मनुः ॥ चि० मित्रसम्ब
 न्विनि ॥ मैत्रीक्षिग्धता ० तद्वति ॥
 मित्रस्य कर्मभाषी वा । युवादिस्त्वा
 द्य ॥ मित्रो देवतास्य वा । सास्यदे
 वतेत्यच् ॥
 मैत्रभम् । न० अनुराधानक्षत्रे ॥
 मैत्रायणीयः । पुं० यजुर्वेदस्य शाखाभे
 दे ॥
 मैत्रावरुणः । पुं० पुरोनुवाक्यायाव
 क्तारि० ऋत्विग्बिशेषे ॥ यथा ।
 मैत्रावरुणे नपुरोवाक्यायामुक्तायां
 तत्प्रकाशितदेवतोर्द्दे शीनाध्वर्युर्द्दो
 ष्टपठितयाज्यान्नेषष्टकारेण सोमा
 दिकं जुहोतीति ॥ अगस्त्यमुनी ॥
 मैत्रावरुचिः । पुं० अगस्त्यमुनी ॥
 मित्रस्यवरुणस्य ० मित्रावरुणौ । देव
 ताद्वन्द्वे चेत्यानङ् । तयोरपस्वम्
 । अतद्वञ् ॥ पौत्वागर्जनृत्प
 स्त्री० ॥
 मैत्री । स्त्री० सौम्यार्थे ॥ क्षिग्धताया

मैत्रेयिका

म् ॥ सर्वप्राणिषु सुखसन्भोगापन्न
 षु • साध्वे तन्मममित्राणां सुखित्व
 मितिमैत्रीभावयेन्नस्त्रीष्वःम् ॥ अण
 न्तान्मैत्रशब्दान्ङीप् ॥ विद्विष्टप
 तितोन्मत्तवहुवैरातिकीटके : । व
 न्धकीबन्धकीभट्टं चुद्रानृतकथै : स
 ह ॥ तथातिव्ययशीलैश्चपरोवादक
 रै : शठै : । बुधोमैत्रीनकुर्वीत •
 नेक : अत्यन्तकीटवत्पीडक : ॥
 उत्कृष्टमध्यमनिकृष्टजनेषु मैत्रीयह
 ष्चिलासुसिकतासुजलेषु रेखा ।
 वैरंक्रमाद्धममध्यमसञ्जनेषु यद्वच्छि
 लासुसिकतासुजलेषु रेखेत्यु हट : ॥
 उपकारित्वे ॥ अनुराधाभे ॥
 मैत्रीवल : । पुं • बुद्धे ॥ मैत्रीवलंयस्य
 स : ॥
 मैत्रेय : । पुं • ग्लावाभिधर्षी । वकी
 । चैकितायने ॥ मुनिविशेषे ॥ मि
 त्राया : अपत्यम् । गृष्ट्यादिभ्यश्च
 तिटष् । दांण्डिनायिनेतिनिपात
 नाद्युलोप : ॥ वैदेहादायोगव्यां
 ज्ञाते • सङ्करजातिविशेषे ॥ मैत्रे
 यकन्तुवैदेहीमाधूकंसम्प्रसूयते । नृ
 नृप्रशंसत्यजस्रं योघगटाताडोरुयो
 द्ये ॥ माधूकंसधुरभाषिणम् ॥
 भाविबुद्धिविशेषे ॥
 मैत्रेयिका । स्त्री • मित्रयुद्धे ॥ मित्रयू
 नांभावे ॥ गोत्रचरणाच्छ्लाघात्या
 चारतद्वेतिष्वितिबुष् । किकयमि

मैनाक :

वयुप्रलयानामितियादेश : ॥
 मैत्रेयी । स्त्री • याज्ञवल्क्यस्यर्षे :
 पत्न्याम् ॥
 मैथिल : । पुं • जनकनृपे ॥ त्रि •
 मिथिलार्याभवे ॥ अण् ॥
 मैथिली । स्त्री • ज्ञानक्याम् ॥ सीता
 याम् ॥
 मैथिलीय : । पुं • सीतापुत्रे । अप
 त्ये ढक् ॥
 मैथुनम् । न • मिथुनसाध्ये अग्न्याधा
 नपुत्रीत्पादनादौ ॥ सङ्गते ॥ रते
 । सुरते । धर्षिते । व्यवाये । या
 स्यधर्मे । निधुवने ॥ मिथुनमेव ।
 प्रज्ञाद्याण् ॥ मिथुनस्येदंवा ॥ स्मर
 णंकीर्त्तनंकेलि : प्रक्षयंगुह्यभाषणम्
 । सङ्कल्पोध्यवसायश्चक्रियानिर्हंति
 रिवच । एतन्मैथुनमष्टाङ्गं प्रवदन्ति
 मनीषिणः ॥ अशास्त्रीयेस्त्रीपुंस
 व्यतिकरे ॥ शीघ्रंमैथुनगामीदीर्घा
 युरन्यथाख्यायुः ॥
 मैथुनी । पुं • सारसे ॥
 मैथुन्यः । त्रि • मिथुनायहिते ॥ त
 स्मैहितमितियत् ॥ न • मिथुनी
 भावसुखे ॥
 मैनाकः । पुं • पर्वतविशेषे । हिमा
 लयस्यज्येष्ठपुत्रे । हिरण्यनाभे ।
 सुनाभे ॥ क्रौञ्चगिरिमतिक्रम्यमै
 कीनामपर्वतः । मयस्यभवनंतत्र
 दानवस्यस्वयंजितम् ॥

मोक्ष :

मैनाकस्वसा । स्त्री० पार्वत्याम् ॥
 मैनाकस्यमेनासुतस्यस्वसा ॥
 मैनिकः । पुं० मास्त्रिके ॥ मौनान्
 हन्ति । पक्षिमख्यं तिठक् ॥
 मैन्दः । पुं० वानरविशेषे ॥ विष्णु
 वध्यासुरविशेषे ॥
 मैन्दहा । स्त्री० विष्णौ ॥
 मैरेयम् । न० मद्यविशेषे ॥ मैरेयं धात
 कोपुप्यगुडधानाम्बुसहितमितिमा
 धवः ॥ आसवे ॥ मिरायांदेशवि
 शेषे ॥ औषधिविशेषे वाभवम् । न
 द्यादिभ्योठक् ॥ वारुण्ये वमैरेयमि
 तिव्याख्यातारः । तेषामैरेयदोषे
 णविषमीकृतचेतसाम् । निम्नोच
 तिरयोवासीद्वेणूनामिषमर्दनम् ॥
 तेषांयादवानाम् ॥
 मोक्षः । पुं० पाटलिद्रुमे ॥ मोचने
 मृती । मृत्त्युरेवापवर्गइतिचार्वा
 कः ॥ प्रचीणसर्वावरणत्वात्स्वात
 न्त्यसम्प्राप्तावृद्धुपदासादनंमोक्षइ
 त्यनेकान्तवादिनः । यदाहुः ।
 लोहपञ्जरविच्छेदात्प्रवर्तेऽलावुकं
 यथा । आहोइतितथामोक्षंजीवो
 मोहादिसंक्षयात् ॥ निश्च्यबोधसुखा
 द्यैश्वर्यमैर्युक्तः सतिष्ठतीति ॥ मु
 क्तौ । कैवल्ये । निर्वाणे । श्रेयसि
 । निःश्रेयसे । असृते । अपवर्गे ।
 तस्वप्नानकृतेऽज्ञानतत्कार्याभावे ।
 निरतिशयानन्दाभिव्यक्तौ । निरव

मोक्षसाधनम्

शिवानर्थोच्छ्रितौ । स्वाविद्याकल्प
 तानात्मदेहाद्यात्मत्वाभिमानरूप
 बन्धनिवृत्तिहारास्वस्वरूपावस्थानि ॥
 अनात्मभूतेदेहादावात्मबुद्धिस्तुदेहि
 नाम् । साऽविद्यातत्कृतोबन्धस्तन्ना
 शोमोक्षउच्यते ॥ मोक्षमिच्छन्सदा
 कर्मत्यजेदेवससाधनम् । त्यजते
 वहितज्ज्ञेयं त्यक्तः प्रत्यक्परंपद
 म् ॥ यथोक्तं निर्वाणे । यावन्नक्षीय
 तेकर्मशुभंवाऽशुभमेववा । तावन्न
 जायतेमोक्षोऽनृणांकल्पप्रतैरपि ॥
 यथालोहमयैः पाशैः पाशैः स्वर्ण
 मयैरपि । तथाबन्धोभवेज्जीवः क
 र्मभिश्चाशुभैः शुभैः ॥ कुर्वाणः
 सततं कर्मकृत्वाकष्टशतान्यपि । ता
 वन्नलभतेमोक्षंयावद्ज्ञानंनविन्दति
 ॥ मोक्षणम् । मोक्षप्रवसानेचुरादिः
 । घञ् ॥ यद्वा । मोक्षयति । मुचेः
 सन्नन्तादकर्मकास्त्रिजन्तादच् ॥ मु
 चेर्वाहुलकात्सीवा ॥
 मोक्षकः । पुं० मुष्ककवृक्षे ॥
 मोक्षणम् । न० मोचने ॥
 मोक्षधर्मः । पुं० शमदमादिषु ॥
 महाभारतोक्तप्रकरणविशेषे ॥
 मोक्षपरायणः । त्रि० सर्वविषयविर
 क्तौ ॥ मोक्षः परमयनमस्य ॥
 मोक्षमयः । त्रि० परमानन्दस्वरूपाव
 स्थानरूपे ॥
 मोक्षसाधनम् । न० ज्ञाने । कर्मणा-

मोक्षोपाय :

स्वप्नः । करणशुद्धिद्वाराज्ञानैतदुपयो
गोनतेषांसाधनान्मोक्षसाधनत्वम् ।
। यथा । कषायपक्तिः कर्मविज्ञा
नन्तुपरमागतिः । कषायेकर्मभिः
पक्वततोज्ञानं प्रवर्त्तत इति ॥ उ
पासनानान्तुचित्तैकाग्र्यम् । नकै
बल्यमुपासनात् । तथाचमोक्षप्रा
प्तौत्रयोमार्गाः । तत्रज्ञानमार्गः
साधनान्मोक्षसाधनमितरौचित्तशुद्धि
द्वारेतिविवेकः ॥

मोक्षी । त्रि० मोक्षाधिकारिमानवे ।
मोक्षयोग्ये ॥ स्यावराः क्लमयद्या
ज्ञाः पक्षिणः पशवोनराः । धा
र्मिकास्त्रिदशास्तद्वन्मोक्षिणश्चयथा
क्रमम् ॥ चतुर्विधशरीराणिधृत्वा
मुक्तासहस्रशः । मुक्तान्मानवीभू
त्वान्ज्ञानीचेन्मोक्षमाप्नुयात् ॥ चतु
रशीतिलक्षेणशरीरेषुशरीरिणाम् ।
नमानुष्यंविनान्यचत्त्वज्ञानन्तुलभ्य
ते ॥ अत्रजन्मसहस्राणांसहस्रैरपि
पाठंति । कदाचिद्धर्मतैजन्तुर्मानु
ष्यं पुण्यसञ्चयात् ॥ सोपानभूतंमो
क्षस्यमानुष्यं प्राप्यदुर्लभम् । यस्ता
रयतिनात्मानं तस्मात्पापतरोत्रकः
॥ नरः प्राप्योत्तमं जन्मलब्ध्वाचे
न्द्रियसौष्ठवम् । नवेत्यात्महितं व
स्तुसभवेद्ब्रह्मघातकः ॥ इतिश्रीकु
लायविप्रयमोक्षासः ॥

मोक्षोपायः । पुं० विविदिषासव्या

मोक्षक :

सं ॥ साधनचतुष्टयसम्यक्ती ॥
मोगः । पुं० जलवरण्टे ॥
मोघः । पुं० प्राचीरे ॥
त्रि० दीने ॥ इ० हे० चन्द्रः ॥
हीने ॥ इतिमेदिनी ॥ निरर्थके ।
निष्कले ॥ मुञ्चन्त्यस्मिन् । मुह० ।
इत्यर्थेतिवञ् । न्यङ्क्त्वादित्वात्कु
त्त्वम् ॥
मोघकर्मा । पुं० सकामकर्माणि ॥
मोघानिश्चममाधरूपाणिचमिहोपा
दीनिकर्माणियस्यसः ॥
मोघज्ञानः । त्रि० कुतर्कज्ञानविशि
ष्टे ॥ मोघमूर्द्धेश्वराप्रतिपादककुत
र्कशास्त्रजनितंज्ञानंयस्य ॥
मोघपुष्पा । स्त्री० बन्ध्यायाम् ॥
मोघवृत्तिः । त्रि० व्यर्थव्यापारे ॥
मोघा स्त्री० पाटलावृक्षे मोहयति
। मुह० । पचाद्यच् । न्यङ्क्त्वादि
त्वात्कुत्वम् ॥ विडङ्क्ते ॥
मोघाशः । त्रि० कर्माणि ॥ ईश्वर
मन्तरेणकर्माण्येव नः फलंदास्यती
त्येवंरूपा मोघानिष्कलैवशाशाफल
प्रार्थनायस्यसः ॥
मोघोलिः । पुं० प्राचीरे ॥
मोचः । पुं० शोभाञ्जने ॥ मोचयति
। मुच्ल० । चिच् । अच् । न० क
दलीफले ॥
मोचकः । पुं० कदल्याम् ॥ शिष्यौ
। मुष्ककवृक्षे ॥ त्रि० निर्मोचके ॥

मोचाट :

विरागिणि । मोचयति । मुच्छ०
। णिच् । षच् । स्वार्थे कन् ॥
मोचनम् । न० मोचये । त्रि० मोच
कर्त्तरि ॥
मोचनिर्यासः । पुं० मोचरसे ।
मोचनी । स्त्री० कंटकार्याम् ॥ मो
चकार्याम् ।
मोचरसः । पुं० शास्त्रलिनिर्यासे ।
पिच्छिलसारे । शास्त्रलीवेष्टे ॥
मोचसारः । पुं० मोचरसे । मोच
सावोहिमोयाहीन्निग्धोवृष्यः कषा
यकः । प्रवाहिकातिसारामकफ
पित्तास्रदाहनुत् ।
मोचसुत् । पुं० मोचसावि ॥
मोचा । स्त्री० रम्भायाम् । कदल्या
म् ॥ शास्त्रलीवृक्षे । नीलीवृक्षे
। मुञ्चतिरसम् । मुच्छ० । पचा
द्यच् । टाप् ॥ मोच्यते । घञ्
षा ।
मोचाठः । पुं० कृष्णजीरे ॥ रम्भास्थि
। कदलीगर्भे ॥ मलयोद्भवे ॥
मोचाफलम् । न० कदलीसस्ये ।
मोचाफलं स्वादुशीतं विष्टम्भिक्कफकृ
द्गुरु । निग्धं पित्तास्रट्टदाहसत
स्यसमीरजित् ॥ पक्वं स्वादुहिमं
पाके स्वादुवृष्यस्रष्टृणम् । सुतु
ष्णानैत्रगदहमेहघ्नं रुचिमांसकृत् ।
माषिक्यमर्त्यामृतचम्पकायाभेदाः
कदल्यावहवीपिसन्ति । सक्तागुषा

मोहायितम्

स्तेष्वधिकाभवन्ति निर्दीपतास्याह
धुताचतेषाम् ॥
मोचिका । स्त्री० मन्त्रविशेषे । मोह
इतिख्याते ॥ मोचिकावातहृदय्यो
वृंशणोमधुरागुरुः । पित्तहृत्कफ
कृद्गुच्यावृष्यादीमान्नेहिता ॥
मोचितः । वि० मुक्ते । मोक्षप्रां
पिते ।
मोटकम् । न० पित्तदानार्थद्विगुणसु
म्नकुशचये ।
मोटकी । स्त्री० रागिणीविशेषे ।
मोटनः । पुं० वायौ । न० चूर्णोत्तर
षे । चाक्षिपे ।
मोटनकम् । न० विष्टपृच्छन्दः ११
प्रभेदे । यथा । स्थान्मोटनकांतस्य
जास्यलगौ । रङ्गे खलुमल्लकलाकुश
लसायूरमहाभटमोटनकम् । यः
क्षिलिलवेनचकारसमेसंसाररिपुं प-
रिमोटयतु ।
मोटा ॥ स्त्री० बलायाम् ॥
मोहायितम् । न० स्त्रीणां स्वाभाविक
दशविधालङ्कारान्तर्गतालङ्कार-
विशेषे । तल्लक्षणं यथा । मोहायि
तंप्रियं स्मृत्वासाहभङ्गं विलम्बय-
म् ॥ अपिच । कान्तस्मरणवार्ता
दौहृदितद्भावभावतः । प्राकल्प्य
भिलाषस्यमोहायितमुदीर्यते । इ०
। मोटनम् । सुटप्रमर्दने घञ् ।
वाङ्मुलादुघञस्तुट् । शृवादिक्व

मोदाद्या

.मोदावित्तः ।

मोषः । पुं० शुष्कफले । वाने । नक्र
मल्लिकायाम् । संपंकरण्डे ।

मोदः । पुं० हर्षे । सन्तोषे ॥

मोदकः । पुं० क्षत्रियाच्छूद्रायांजा
तेवर्षसङ्करजातिविशेषे । मयरा०
इ० गौ० दे० भाषाप्रसिद्धे ॥ पुं०
न० खाद्यविशेषे । लड्डुके । यवासश
र्करायाम् । शर्करादिहारापक्वौष
धविशेषे । न० वर्षवृत्तप्रभेदे । यथा
। पादयुगंकुचनूपुरमुन्दरमाशुकरं
कुसुमहयमाहर । सुन्दरिसर्वजनी
जमनोद्भवमोदकवृत्तमिदं परिभाषय
वधा । मानसमेतदनुक्षणमिच्छति
गोपकुलियदिहरिरागच्छति । तत्
करवैप्रणतिं मुरविद्विषिसर्वसपन्नज
नेविहतत्स्विषि । वि० हर्षुकै ॥

मोदनम् । न० सिक्थके ॥ मोदे ॥

मोदनीयः । वि० हर्षणीये । आत्म
नि ॥मोदमानः । वि० आनन्दावस्थाप्राप्ते
॥ प्रसुदिते ॥ अष्टम्यांसिद्धौ ॥

मोदमोदिनी । स्त्री० जम्बुाम् ॥

मोदयन्ती । स्त्री० वनमल्लिकायाम् ।

कठर्षवेली० इ० भा० ।

मोदा । स्त्री० अजमोदायाम् ॥

मोदास्यः । पुं० आस्यवृक्षे ।

मोदाव्यः । वि० हर्षयुक्ते ॥

मोदाव्या । स्त्री० मोहिन्याम् । अजमो

मोहः

दायां ।

मोदितः । वि० सुरभीकृते । हर्षिते ।
इष्टे । मुद्गर्षे । कर्त्तरि क्तः ॥मोदिनी । स्त्री० मल्लिकायाम् ॥ यूधि-
कायाम् ॥ मदिरायाम् ॥ कस्तूरि
कायाम् ॥ अजमोदायां ॥मोरटः । पुं० लताप्रभेदे । कर्णपुष्पे ।
पोलुपत्रे । मधुस्रवे । दीर्घमूले-
क्षीरमोरटे । न० इक्षुमूले ॥ अङ्गे
ठप्रसूने ॥ संप्ररात्रात्परक्षीरे ॥ न
दृदुग्धभवंनीरमोरटं जैव्यटोऽववी-
त् ॥ मुरति । मुरसंवेष्टने । शका-
दिभ्योऽटन् ॥ अङ्गे ठमूले ॥

मोरटकम् । न० इक्षुमूले ॥

मोरटा । स्त्री० मूर्विंकायाम् । मुरह
रा० इ० भा० । टाप्मोषः । पुं० चौरधने ॥ मुष्यते । सु
पस्ते ये । घञ् ॥मोषकः । पुं० तस्करे ॥ मुष्णाति ।
मुष० । ण्वल् ॥मोषणम् । न० लुंठने । मोसना० लुंठ
ना० इ० भा० ॥ छेदने ॥ वधे ॥मोषिता । वि० चारे । मोषणकर्त्त
रि ।मोहः । पुं० मूर्च्छायाम् ॥ दुःखे ॥
देहादावात्मबुद्धौ ॥ यत्र कुरथीभवे
बुद्धिः समोहइति लौकिकाः ॥ चि
तविधमे ॥ अविद्यायाम् । विपर्य
ये । अस्मितायाम् । तमः कार्ये ।

मोह :

भ्रमे । हिताहितविवेकासामर्थ्ये ।
 तमसि । अज्ञानकृतविपर्यये । नि
 र्णयासामर्थ्ये । व्याकुलताहिताव
 विवेके ॥ मोहनभवतिभेदः केशाः
 सर्वपितन्मूलाः ॥ अस्त्राष्टविधाभे
 दः । देवाद्याष्टविधमैश्वर्यमासा-
 द्यामृताभिमानिनः । अणिमादि
 कमात्मीयं शाश्वतमभिमन्यन्तइति
 • सोयमस्मितामोहाऽष्टविधैश्वर्यवि-
 षयत्वादष्टविधः ॥ मोहनम् । सु-
 हवैचित्ते । घञ् ॥ धर्मविमूढ-
 त्त्वे ॥ मोहाधर्मविमूढत्वं मानस्त्वा
 त्माभिमानिता ॥ मोहवृक्षोयथापा
 श्ने । सुमनोवात्र । श्रूयतामभिधा-
 स्यामिसर्वसंदेशनाशनम् । स्वरूप-
 मुपदेशस्वरूपविज्ञानदर्शनम् ॥
 लाभः पापस्यबीजाऽयंमोहो मूलन्तु
 तस्यहि । असत्त्वं तस्यचस्कन्धोमा
 याशाखासुविस्तरः ॥ दम्भः कौटि
 ल्यपत्राधिकुल्लुच्यापुष्पितः सदा ।
 पैशुन्यं तस्यसौमन्ध्यमज्ञानं फल-
 मेवहि ॥ कृष्णपाषण्डचौरासकू
 टाः क्रूराश्चपापिनः । पक्षिणोमो
 हयूक्षस्यमायाशाखासमाश्रिताः ॥
 अज्ञानन्तुफलंतस्तरसोऽधर्मः फल
 स्यहि । भाषोदकौनसंघं हस्तस्यसत्त्वा
 त्सतुप्रियः । अधर्मस्तस्यसुरभिः
 क्रोदस्यमधुरायते । तादृशैश्चफलेषु
 वसुफलीलीभप्रादपः ॥ तस्यच्छा

मोहरात्रिः

यासमाश्रित्ययोनरः परिवर्तते ।
 फलानितस्ययोऽभ्यातिसुपक्वानिदि
 नेदिने ॥ फलानाम्पुरसे नैवअधर्म
 णतुपोषितः । सुसम्पुष्टाभवेन्मर्त्यः
 पतनायप्रयच्छति ॥ इति ॥

मोहकलिलम् । न० अविवेकात्मकालु
 ष्ये । अहमिदंममेदमित्यज्ञानवि
 लसिते ॥ रजस्तमोमले ॥

मोहनः । पुं० कामदेवस्यवाचविशीषि
 ॥ धूसूरवृक्षे ॥ गर्वे ॥ न० घाम्ब
 धर्मे । सुरते ॥ होममन्त्रौषध्यादि
 द्वारासुगन्धताकरणे । त्रि० मोहका
 रके ॥

मोहनलीला । स्त्री० सुरक्रीडायाम् ।
 मोहना । स्त्री० त्रिपुरमालीपुष्पे । म
 रुन्मालायाम् । पृष्णायाम् ।

मोहनी । स्त्री० उपोदक्याम् ॥ बटप-
 त्याम् ॥

मोहपक्षः । पुं० विपर्ययसंशयतर्कमा
 नप्रमादभयश्रीकेशु ॥ मोहस्यपक्षः ॥

मोहरात्रिः । स्त्री० जन्माष्टम्याम् । कृ
 ष्णजन्मनियामोक्तामोहरात्रिससा
 मता ॥ अपिच । जन्माष्टमीमहेशा
 निमोहरात्रिः प्रकीर्तिता ॥ दैनन्दि
 नप्रलये ॥ यथा । एवंपञ्चाशदब्दे ग
 तेतुब्रह्मणोनृप । दैनन्दिनन्तुप्रलयंवि
 देषु परिकीर्तितम् ॥ मोहरात्रिस
 साप्रोक्ताविद्विद्भिः पुरातनेः ।
 तस्यसर्वप्रसङ्गास्यचन्द्राकादिदिनी-

मौक्तिकम्

श्वराः ॥ इत्यादिवस्त्रवैवर्त्तपुराण
 म् ॥ महाप्रलये • इ • काश्चित् ।
 मोहशास्त्रम् । न • प्रविद्याजनकरन्ये ॥
 मोहान्धकारः । पु • अज्ञानध्वान्ते ॥
 मोहितः । त्रि • विवेकायोग्यत्वमा
 यादिते । निर्णयासामर्थ्यप्राप्ते ॥ मो
 हः सञ्जातोऽय । तारकादित्वादितच्
 ॥ अनात्मसुदेहेन्द्रियादिष्वात्माभि
 मानरूपयुक्ते पुरुषे ॥
 मोहिनी । स्त्री • त्रिपुरमालिकापुष्पे ॥
 पृष्ठाया मीषधी ॥ शास्त्रीयज्ञानभंस
 हेतुभूतायांप्रकृतौ ॥ समुद्रमथनका
 र्त्तदेवानाममृतपानायासुराणामोह
 नाय च भगवद्वतारविशेषे ॥ स्वर्
 ग्याविशेषे ।
 मौक्तिकम् । म • मुक्तायाम् । इन्दुर
 ने । मुक्ताफले । मोती • द्र • भा •
 ॥ मौक्तिकंशीतलं वृष्यं चक्षुष्यं बल
 पुष्टिदम् ॥ अपिच । मौक्तिकस्रम
 धुरं सुशीतलं दृष्टिरोगशमनं विषाप
 हम् । राजयस्त्रपरिकोपनाशनं धी
 षशीर्यबलपुष्टिवर्द्धनम् ॥ अस्य लक्ष
 णं यथा । नक्षत्राभं शुद्धमच्यन्तमुक्तं
 स्निग्धं स्थूलं निर्मलं निर्ब्रंशम् । न्य
 स्तं धत्ते गौरवं यत्तु लायां तन्निर्मौल्यं
 मौक्तिकं सौख्यदायि ॥ अस्य दोषल
 क्षणं यथा । यद्विच्छायं मौक्तिकं व्यङ्ग
 कायं शुक्तिस्पर्शं रक्ततां चातिधत्ते ।
 मत्स्याद्यङ्गं रुचमुत्तमानमन्ये तस्यै

मौक्तिकयोनिः

धोमतादोषदायि । अष्टधामौक्ति
 कं यथा । मातङ्गोरगमीनयो विशिर
 सस्वक्मारशङ्खास्वभुक्त्तोनामुद
 राच्चमौक्तिकमणिस्पष्टं भवत्यष्टधा ।
 मौक्तिकविशेषो यथा । छायापाटल
 नीलपीतधवल्लास्तत्रापिसामान्यतः
 सप्तानां बहुशोनलञ्चिरिति चैकौक्ते
 यकंतूल्क्षणम् ॥ अस्य परिचायथा ।
 लवणचारद्वोदिनिपात्रे ऽजगोमूत्र
 पूरिते निम्नम् । मर्दितमणिशालितु
 षेर्यं दक्कितं तन्मौक्तिकं जायते । सु
 क्तैव । विनयादिभ्यष्टक् ॥
 मौक्तिकतण्डलः । पु • धवलयात्रनासि ॥
 मौक्तिकदाम । न • वर्णावृत्तप्रभेदे ॥
 यथा । पयोधरमत्रचतुष्कमवेहिका
 लाधरणे किलपोडगदेशे । भुजङ्ग
 पत उदिमौक्तिकदाममुत्तमिदं शृणु
 मौक्तिकदाम ॥ यथा । मया तव कि
 च्चिदकारिकदापिविलासिनिरास
 मनुस्मरतापि । तथापि मनस्तव ना
 श्वसनाय ब्रजामिकथं भवती मपहाय
 मौक्तिकप्रसवा । स्त्री • शुक्ती ॥
 मौक्तिकयोनिः । पु • शुक्तिशङ्खाद्यष्टसु
 ॥ यथा । शुक्तिः शङ्खो गजः क्राकः
 फणी मत्स्यश्च दर्दुरः । बेणुरेत समा
 ख्यातास्तज्ज्ञैर्मौक्तिकयोनयः ॥
 अगस्त्योप्याह । जीमूतकरिमत्स्या
 हिवंशशङ्खवराहजाः । शुक्त्यद्वाद्य
 विज्ञेया अष्टौ मौक्तिकयोनयः । इति ॥

मौनम्.

मौख्यम् । न० मुखरत्वे ॥
 मौञ्जी । स्त्री० मुञ्जनिर्मितमेखलायां ॥
 मौञ्जीटणाख्यः । पुं० मुञ्जे ॥
 मौञ्जीनिबन्धनम् । न० उपनयने ॥
 मौञ्जानिबन्धनयत्र ॥
 मौञ्जीपत्रा । स्त्री० बल्लजायाम् ॥
 मौञ्जीबन्धः । पुं० उपनयने ॥
 मौञ्जीबन्धनम् । न० उपनयने ॥
 मौढ्यम् । न० मोहि ॥ मूढस्यकर्मभा
 वावा । गुणवचनब्राह्मणादिभ्यः
 कर्मणिचेतिष्यञ् ॥
 मौदकिकः । पुं० कान्दविकविशेषे ॥ मो
 दकाः पथ्यमस्यातदस्यपथ्यमितिठक्
 मौद्गः । त्रि० मुद्गावयवे ॥ मुद्गधिकारे
 ॥ मुद्गस्यावयवोविकारोवा । बिल्वा
 द्यम् । मुद्गैःसंस्पृष्टे ऽन्ने ॥ मुद्गादण्
 मौदलिः । पुं० काकी ॥
 मौद्गल्यः । पुं० मुद्गलमुनिपुत्रे० गो
 चकारके ॥
 मौद्गोनम् । न० मुद्गलोत्रे ॥ मुद्गानांभव
 नंलोत्रम् । धान्यानांभवनेङ्० खञ् ॥
 मौनम् । न० अभाषणे । तूष्णीम् ।
 तूष्णीकाम् । शब्दप्रयोगराहित्ये ॥
 कर्मविशेषे मौनं यथा । उच्चारैर्मैथुने
 चैव प्रसावेदनाधावने । ज्ञानेभोल-
 नकालेषट् सुमौनं समाचरेत् ॥ गो
 प्यानां गोपनहेतुमौनं वाचं यमत्वं-
 भगवतो विभूतिः । नदितूष्णीं स्थि
 तस्याभिप्रायो ज्ञायते ॥ गुह्यानां स-

मौनी

ध्ये सत्यासश्रवणमननपूर्वकमात्म-
 नो निदिध्यासनलक्षणमौनं वा भगव-
 तो विभूतिः । मौनश्चैवास्मिन् गुह्याना
 मिति भगवदुक्तेः ॥ मुनिभावे । ए
 काग्रतयात्मचिन्तने० निदिध्यासना
 ख्ये वाङ्मयसंयमहेतौ ॥ मनः सं
 यमो मौनमिति भाष्यम् ॥ मुनेः कर्म
 षि० ज्ञानाभ्यासलक्षणे० निदिध्या-
 सनशब्दिते ॥ यस्मादाचो निवर्त्त-
 न्ते अप्राप्यमनसासह । यस्मौ नं मौ-
 निभिर्गम्यं तद्भवेत्सर्वदा बुधः ॥ वा
 चायस्मान्निवर्त्तन्ते तद्भक्तुं कीनशक्य
 ते । प्रपञ्चोयदिवक्तव्यः सोपिशब्दवि
 षर्जितः ॥ इति वा तद्भवेन्मौनं स
 तांसहजसंज्ञितम् । गिरामौनन्तुवा
 लानां प्रयुक्तं ब्रह्मवादिभिः विधाद
 ह्यागे । मुनेः कर्मभावेवा । इगं ता
 ष्वलघुपूर्वादिष्यण् ॥
 मौनधरः । त्रि० मौनिनि ॥ धरति ।
 धृञ्० । षच् । मौनस्य धरः ॥
 मौनधरतिवा ॥
 मौनी । पुं० मुनी ॥ त्रि० संयतवा-
 चि । मौनयुक्ते ॥ यथा । सिनी-
 बालौ कुहूर्वापियदिसोमदिने भवेत् ।
 गोसहस्रफलं दद्यात्स्नानं यस्मौ नि
 नाहृतम् ॥ एतच्च मौनमरुणोदय-
 मारभ्य स्नानपर्यन्तं कार्यं न तु स्नानका
 लमात्रे । मौनमस्यास्ति । एतद्-
 निठनावितीनिः ॥

मौषलम्

मौनेव : । पुं० गन्धर्वगणविशेषि ॥
 मौरजिक : । त्रि० मार्दङ्गिके । मुर-
 जवादके ॥ मुरजः लक्ष्म्यानवाद्
 नशिल्पमस्य । शिल्पमितिठक् ॥
 मौख्यम् । न० जाड्ये ॥ मूर्खस्यभावः
 । वण्डडादिभ्यः ष्यञ्चेतिष्यञ् ॥
 मौबम् । न० काण्डे ॥ भस्मानि ॥
 मूर्वायाः विकारः पश्यवोवा । षण् ॥
 मौव्कीं । स्त्री० ज्यायाम् । धनुर्गुणे ॥
 मूर्वायाविकारः । पश्यवेचप्राण्यो
 षधिष्ठञ्च भ्यङ्गञ्चण् । ङोप् अजश्रु
 ङ्म्याम् कौंगा० इ० गौ० भा० ॥
 मौलः । पुं० वशपरम्पराक्रमेणतद्दे-
 शावस्थायिनि ॥ भूम्यादैर्मूलञ्चात
 रि । मोडल् ० इ० गौ० भा० ॥ यथा ।
 यंपरम्परयामौलाः सामन्ताः स्वा
 मिनंबिदुः । तदन्वयस्यागतस्यदात
 व्यागोचरैर्मही । तल्लक्षणं यथा । ये
 तत्रपूर्वमसामन्ताः पश्चाद्देशान्तरंग
 ताः । तन्मूलत्वात्तुतेमौलाः ऋषिभिः
 परिकीर्त्तिताः ॥ मन्विष्ठञ् ॥ मूला
 दागतः । मूलेभवोवा । षण् ॥
 मौलिः । पुं० स्त्री० किरीटे ॥ धम्मि-
 क्षि । संमतकेशे ॥ षूडायाम् ॥ मू
 र्दनि ॥ पुं० पशोकपादपे ॥ स्त्री०
 भूमी ॥ मूलस्यादूरभवः । सुतङ्ग-
 मादिष्वादिञ् ॥ यद्वा । मूलस्या-
 पत्यम् । षतङ्गञ् ॥
 मौषलम् । न० मुषलतुल्ये ॥ यद्वा ।

म्लाना

गङ्गायामौषलं ज्ञानं महापातकना
 शनम् । महाभारतस्यपर्वविशेषे ॥
 मौष्टा । स्त्री० क्रीडाविशेषे ॥ मुष्टिः
 प्रहरणमस्त्रां क्रीडायाम् । तदर्था
 प्रहरणमितिणः । टाप् ॥
 मौहूत्तः । पुं० ज्योतिर्विदि । देव
 ऋ ॥ मुहूत्तमधीते० वेदवा । तद्
 धीतेतद्देस्यण् ॥
 मौहूत्तिकः । पुं० गणके । ज्योति
 र्विदि । मुहूत्तमधीते० वेदवा ।
 क्रतूक्यादितिठक् ॥
 म्लः । पुं० स्वदेपण्डने ॥ म्लघणे ॥
 म्लक्षणम् । न० म्लेहने । अथ्यङ् ॥ तीक्ष्णे ॥
 म्लिग्धतायाम् ॥ द्रव्यस्यद्रव्यान्तरस्य
 संयोजने ॥
 म्लदिमा । पुं० मार्दवे । मृदुत्वे ॥ मृ
 दोर्भाषः । पृथ्वादिभ्यङ्गमनिज्वा ॥
 म्लदिष्ठः । त्रि० म्लदीयसि ॥ इष्टन् ॥
 म्लदीयान् । त्रि० अतिसुकुमारि । ष
 तिशयेनमृदौ ॥ ईशसुन् ॥ ० ॥
 म्लानम् । न० कैवर्त्तीमुस्तके ॥
 म्लियमाणः । त्रि० मरणासन्ने ॥
 म्लक्तम् । न० चोरिते ॥
 म्लानः । त्रि० मलिने । ऋचरे । मली
 मसे म्लैर्षक्षये । क्तः । संयोगादे
 रातोधातीर्यण्वतङ्गतिनिष्ठातस्यनः ॥
 म्लाना । स्त्री० रजस्वलायाम् ॥ म्लाय
 तिष्ठा म्ले ॥ गत्यर्थेतिक्तः ।
 संयोगादेरितिक्तस्यनः । टाप् ॥

म्लेच्छः

ज्ञानिः । स्त्री० कान्तिजये ॥ म्लेच्छ
 ति । स्त्री० । वाहुलकात्रिः ॥
 म्लेच्छम् । न० अविस्पष्टे । अस्पष्टवा
 यये ॥ त्रि० अस्पष्टवाचि । अस्पष्ट
 भाषिते ॥ स्त्री० ॥ म्लेच्छतस्म ।
 म्लेच्छव्यक्तिशब्दे । चतुर्विधान्ति
 च्यादितानिप्रातितम् ॥
 म्लेच्छः । पुं० किरातशबरपुलन्दादि
 पामरभेदे ॥ म्लेच्छानांसर्वधर्मराहि
 त्यमुक्तहरिदंशे । सगरस्तांप्रतिज्ञा
 च्छगुरोर्वाक्यं निशम्य च । धर्मं जघा
 नतेषां वैवेशान्दत्त्वं चकार ह । अर्धं
 शकानां शिरसो मुण्डयित्वा व्यसर्ज-
 यत् । यवनानां शिरः सर्वं कास्त्रो-
 जानांतदेष च ॥ पारदा मुक्तकेशाद्य
 पञ्चवाः शशयुधारिणः । निः स्वा
 ध्यायावपुष्काराः कृतोर्जा नमहात्म
 ना ॥ शशादवगतास्त्रोजाः पार
 दाः पञ्चवास्तथा । कौलिसर्पाः स
 रुहिपादावाद्योजाः सकीरनाः ॥
 यशिष्ठवचनाद्राजन्सगरिकमहात्मना
 ॥ शकानां शकदेशी ज्ञानांचत्रियाणा
 म् । एषं यवनादीनाम् ॥ तेषां
 धर्मपरित्यागान् म्लेच्छत्वं यदुरि-
 तिविष्णु० पुरा० वीधायनः गोसां
 सभक्षकीयस्तु विरुद्धं बहुभाषते । स
 र्वाचारविहीनश्च म्लेच्छत्वमभिधीय
 ते ॥ पापरक्ते ॥ अपभाषये ॥
 अपशब्दे ॥ म्लेच्छो ह वा एष यदपशब्द

म्लेच्छकृतम्

• इतिभाष्यम् ॥ न० द्विह्र, ले ॥ स्त्री
 • कृति । म्लेच्छः । पचाद्यच् ॥
 म्लेच्छकन्दः । पुं० लशुने ॥
 म्लेच्छजातीयः । त्रि० म्लेच्छप्रकारे
 ॥ प्रकारवचने जातीयर् ॥ ॥
 म्लेच्छदेशः । पुं० शिष्टाचाररहित-
 खशादिदेशे । प्रच्यन्ते यन्नियदेशाद्
 न्यस्मिन्देशे ॥ चातुर्वर्ण्यं व्यस्यन्तं
 यस्मिन्देशेन विद्यते । तं म्लेच्छ
 विषयं प्राहुरार्यावर्त्तमतः परम् ॥
 अत्राभिविशेषो यथा । नधाचीसफला
 यवनविष्णोस्तुलसीदलम् । तं म्
 लेच्छदेशं जानीयात् यचनायान्तिवै
 ष्यायाः ॥ म्लेच्छानां देशः ॥
 म्लेच्छभोजनः । पुं० गोधूमे ॥ न०-
 यावके ॥
 म्लेच्छमण्डलम् । न० म्लेच्छदेशे ॥
 म्लेच्छमुखम् न० ताम्बे । शुल्के । तांवा
 • इतिभाषाप्रसिद्धे ॥ म्लेच्छदेशी मु
 खमुत्पत्तिरस्य ॥ म्लेच्छस्य मुखमि
 दया ॥
 म्लेच्छास्यम् । न० ताम्बे ॥ म्लेच्छदेश
 आस्यमुत्पत्तिरस्य ॥ म्लेच्छास्य-
 मिववा ॥
 म्लेच्छितम् । न० अपशब्दे । परभाषा
 याम् ॥ नम्लेच्छितव्यं यज्ञादीन्मौष-
 नाप्राकृतं वदेत् । सङ्कीर्णनाभि
 ज्ञातेषु नाप्रवृद्धेषु संस्कृतम् ॥ म्ले
 च्छतस्म । म्लेच्छः • क्तः । इट् ॥

श्रीएकलिंगीविजयते

शंभुर्जगत्सुखकरः प्रभुरेकलिङ्गः ।
शेलप्रधानशिखरस्यसुशैवपुर्व्याम् ॥
रस्यद्रुपुष्पितलताङ्कुरशोभितायां
संराधितोद्विजगखैरवतात्सुवंशम्
॥ १ ॥

सुमेदपाटप्रवरोनृपोयः शिवावतारं
परिगृह्यराज्यम् ॥ करोतितन्मं
दिरमागतखान् शिवाचनं पुत्रवदात्
नोति ॥ २ ॥

भूपः श्रीसञ्जनेशो जगतिगुणगणं
बहुयन्राजतेयंसर्वाविद्यास्य सृष्टयः
सकलजनमनो गह्वरंशोभयन्त्यः
द्रष्टुंचच्छुनृपालः भवतुसुनगरे
सर्वविद्याप्रधानो यस्मिन्कार्येव
रिष्ठस्तदखिलसुमतः सर्वराज्यं प्र
वीथः ॥ ३ ॥

श्रीमत्श्रीसञ्जनेशसकलहितकरो
राज्यकार्ये पृथक् : स्वीयं वृत्तं
विचिन्वन्निखिलगुणचयं बहुयि
ष्णुः सहिष्णुः ॥ तिष्ठन्गच्छन्स
दायो नयजनमहितोभ्येकमंप्रवृ
त्तः कोशादौस्ततिहासंविधिरिषति
धियास्वीयवांछानुकूलः ॥ ४ ॥

स्ववंशवर्णनम्

श्रीवाष्पो योहि वापा सञ्जन् जन
ततौ रावलेति प्रसिद्धो येनेदं चित्र
कूटं विदितं सुनयतोभूपमानास्य
मौर्यात् ॥ नोतंतद्वंशभूपागजगत
कतमेवै क्रमेरावलीयास्तै सर्वेभ्यः

स्ववंशवर्णनम्

धन्तोवहुवलिगुणिनो राज्यकार्येसु
दत्ताः ॥ ५ ॥

श्री विक्रमोय शतके युगचन्द्रवर्षे
श्री राहपो नरपति बंहुभाग्य
शाली ॥ तेनादि रावल पदादि
धृतादिराणात् संज्ञया नृपतयः
प्रथिता भवन्ति ॥ ६ ॥

तेषां हि वंशे जयसिंह भूपः श्रील
क्ष्मणोसावजयो नृपेशः ॥ नाम्ना
ऽरि हम्मोर नृपां चभूताम् श्रीचेच
सिंहोऽबनिपोवभूव ॥ ७ ॥

श्रीलक्षसिंहो बहुवीर योहावीर-
प्रतापोसकलारिहन्ता ॥ पश्चानृपो
मोक्त वीरधर्मा धर्मार्थकामादि
क्षकर्मकर्ता ॥ ८ ॥

शून्या ऽङ्गा ऽञ्चोन्द वर्षे सचिव
जनहितः कुम्भकर्णो भिषित्तो
राज्य श्रीमोक्तलीये नयपद रचना
दक्ष वीरप्रतापी ॥ येनस्वीयेन ना
म्ना वरतम नगरः कुम्भलो मेरुदु
र्गः देगेस्मिन् स्थापितो सौतद
वनिप यशः कौतयन् भाति
साम्बः ॥ ९ ॥

पञ्चद्वीध्वन्दु वर्षे उदय पतिनृपो
राज्यसिंहासनस्थः सस्वोये नैव
दुष्टा चरथ पदहतो भूक्तनिष्ठः
चित्तेशः ॥ शून्यद्वीध्वन्दु वर्षे सक
लजनमतो रायमल्लोवभूव संयाम
स्तस्यपुत्रीरसत्तुशरचेराज्यसिंहा

स्ववंशवर्णनम्

सनस्य : ॥ १० ॥
 बाणाष्टे ध्विन्दुवर्षे निखल जन
 हितो रत्नसिंहो बभूव नन्दाष्टे
 ध्विन्दुवर्षे सुनयन रुचिरो विक्रम
 स्तस्यभाता ॥ द्वाव्यङ्गे ध्विन्दुवर्षे
 इत्वा समय नरपतिं बाणवीरः
 कुदासो वेदाङ्गे ध्विन्दुवर्षे उदय
 नरपति स्तनिराकृत्यभूपः ॥ ११ ॥
 षट् चन्द्र त्विन्दुवर्षे बहुदुदय
 महा सागरस्यास्यपुर्याः प्रारम्भं वै
 महीपः श्रम धमतनुत स्तत्रपूर्णा
 चकार ॥ वेदद्वन्द्वे ध्विन्दुवर्षे उदय
 नरपतिं चित्रकूटे उपेत्य चेन्द्रप्रस्थे
 शशाङ्गो अकबर यवनः संजिगा
 यातियुक्ते नागद्वन्द्वे ध्विन्दुवर्षे नवतपन
 समः श्रीप्रतापादिसिंहः ॥ १२ ॥
 श्रीध्वङ्गे न्दीमितेन्द्रे अमरनरपती
 राज्यसिंहासनस्यः शास्त्राद्यङ्गे ध्विन्दु
 वर्षे नव तरणि समः कर्णसिंहो
 हितस्थी ॥ वेदाष्टत्विन्दुवर्षे नय
 निपुणजगत्सिंहभूपो ह्यदारोनन्दा
 भान्द्रीन्दुवर्षे सकल जनसुहृद्
 राजसिंहसुरेजे ॥ १३ ॥
 सुमेदपाटे रचितं सरोवरमृस्वराज
 सामुद्रिकनामशब्दितम् ॥ सुराज
 सिंहेन कृतार्थं कर्मणा सुरस्यं
 कूलेभवने : सुशोभितम् ॥ १४ ॥
 सप्तत्यद्रीन्दुवर्षे शुभगुणनिरतः
 श्रीजयास्यादिसिंहो येन स्त्रीयेन

स्ववंशवर्णनम्

गाम्ना बहुजल निलये निर्मितं
 दिव्यखातम् ॥ षट् पंचाद्रीन्दु
 वर्षे ह्यपर नरपतिः राज्यदक्षो
 द्वितीयः सप्तत्वंद्रीन्दुवर्षे सकल
 सुखदसंयामसिंहो न्यभूपः ॥ १५ ॥
 शून्या ऽङ्गा ऽद्रीन्दुवर्षे अपरनृप
 जगत्सिंहभूपस्य तस्थौ ॥ सप्ताभाष्टे
 ध्विन्दुवर्षे सुगुणपरनृपः श्रीप्रतापा
 दिसिंहः ॥ १६ ॥
 शून्यं नृदष्टे ध्विन्दुवर्षे अपरनरपती
 राजसिंहो नृपालो नागेनृदष्टे ध्विन्दु
 वर्षे कुजन कुपयइत्तारिसिंहो बदा
 न्यः ॥ १७ ॥
 नन्दाष्टे ध्विन्दुवर्षे अपरनरपतिहस्मीर
 सिंहो नृपालो वेदव्यष्टे ध्विन्दुवर्षे बहु
 बलचपलो भौमसिंहो नरेशः ॥ बा-
 णाष्टाष्टे ध्विन्दुवर्षे रुचिरवचनयुक्
 श्रीजवानादिसिंहः पंचाङ्गाष्टे ध्विन्दु
 वर्षे सकलजनहितो भूपसर्दारसिंहः
 ॥ १८ ॥
 नन्दाङ्गाष्टे ध्विन्दुवर्षे प्रबलमटङ्कितः
 श्रीस्वरूपादिसिंहो भूपो दानीयशस्त्री
 सकल जनहितो लोक विख्यात
 कीर्तिः ॥ श्रीधु त्यागी स्वराज्यं
 गज हय धनतः पूर्णयन् सर्वसा
 रं सर्वराज्यं प्रबंधनयनिपुणधिया
 प्राकृतोदार शीलः ॥ १९ ॥
 नागेनृदष्टे ध्विन्दुवर्षे गुणजनसुखदः
 शंभुसिंहो बभूव भोगी दानीकपालु

श्री १०८ श्रीसञ्जनसिंहः

बहुविध रसिको रूप लावण्या
युक्तः । चल्पायुर्भोगभोक्तानिखिल
जनहितो धर्मशील . स्वजेका
च्छुभूर्भूमौखलीलां निखिलसुख
करींसंविधायाश्रयातः ॥ २० ॥

इन्दुव्यङ्गेन्दुवर्षेसकल सुखकरे
सर्वसंपन्नधामे श्रीमच्छ्रीसञ्जनेश
सुजनसचिवबुक् राज्यसिंहासन
स्थः । सर्वकार्यविजानन्सुनयगुण
धिया स्वल्पकालेन पूर्वं पद्याश्या
यात्मयोम्यानखिलजनहितान्श्या
पयन्राजतेयम् ॥ २१ ॥

स्त्रीयान्राज्यार्थदृष्टान् सचिवनय
गुणान् शत्रुसंवीक्ष्य सर्वान् रा
ज्ञांचिन्तानुकूलनिखिल समयकं
प्रेमपूर्वानु भाषम् ॥ नित्यामन्द
प्रकाशकविगुणकविताकर्मसंस्का
पुर्तिं भावा भावप्रकारं प्रकटयति
नरोयः समेचास्ति मन्त्री ॥ २२ ॥

भूपालास्त्रिकेचित्स्वसुखरसरता
स्वार्थभाजस्वभाजः केचिद्विज्ञानु
षक्ताः स्वपुरजनधनकर्षयन्तीयतं
तः सम्यग्रीत्यामुनीत्या निखिल
जनपदंपालयन् लालयन्वैश्रीमान्
श्रीसञ्जनेशो भुवनसुखकरोभाति
लोकियमेकः ॥ २३ ॥

लोकिकार्यसमस्तं कठिनमतिधिया
स्वाङ्गपूर्वानुकूल मन्मध्ये राजकीयं
स्वधनजनपदं ससाभैकमूलम् ।

यावदायंकुलकमलमन्त्री

तत्कार्येदक्षभूपोनयनिपुणजनैश्ची
यतेभूपसंघात् सोयंश्रीसञ्जनेशो
निखिलमतिमतां राजतेमध्यव-
र्ती ॥ २४ ॥

श्रीमच्छ्रीसञ्जनेशो नवनिधिसहि
तश्याष्टसिद्धैकपूर्णस्तस्यहीमन्त्रि
वर्योमिहिरविधुनिभौ सामिकर्मा
नुकूलौ ॥ एकश्रीश्यामख्यानिखि
ल जनमनो भारती भावदक्षः
पद्मालालोद्वितीयासकलविभवयुग्
राज्यसर्वाधिकारौ २५ - (* + *)-

लोभान्मोहाद्विरक्तो निखिलजन
हितो राज्यलाभानुरोधी संपद्या
पदरुष्टोनयपथकुशलो मंत्रिमुष्णो
द्वियोग्यः ॥ देशेऽस्मिन्मेदपाटे
रणकरणभटे सर्वशस्याव्यभूमौसो
यंश्रीश्यामलाख्यो निपुणकविबरो
वर्ततेमंचिराजः ॥ २६ ॥

काव्यालंकारवेत्ता सचिवकविवरः
श्यामलोवीरसिंहः शास्त्रव्यासंग
सक्तोगुणिगणरसिकः कोशपूर्णा
भिलाषी ॥ कोशशब्दार्थचिन्ताम
णिमतिफलदं संनिरीच्यासमाप्तं
वृत्तग्रंथस्यसर्वबहुधनविषयं पृष्टवा
न्स्त्रीयमित्रात् ॥ २७ ॥

प्रसिद्धपचाद्ज्ञातम्

सप्ताष्टाष्टेन्दुवर्षेउदयपुरपुरे श्री
जवानाख्यभूपे स्वर्गाधीशेन्द्रतुल्यं
सकलजनपदंशासतिख्यातकीर्ती ।

कोशविषयकप्रश्न

देवादागत्यगौड द्विजकुलतिलकः
श्रीमुखानन्दनाथः कोशशब्दार्थचि
ता मण्डितफलदं चित्रसंरब्धवा
नसः ॥ २८ ॥

पञ्चाशद्वर्षाभागा अतिगहनतरा
द्यास्ययस्यसूनं तेषामिकैकवर्षं
स्वरपदरचने दीर्घकालोव्यतीतः ॥
शब्दान्ख्यातान् विचिन्वन्नतिवि
दिततरे कोशसंघेहिदृष्टा चेत्यं
त्रिंशन्मिताब्दाः ॥ अमसुरचनया
संमताः कोशपूर्तौ ॥ २९ ॥

(केनप्रकारेणकुत्रकोशस्य भागद-
यमुद्रितमित्यत्रोच्यते)

श्रीमन्मद्विपृच्छतिकोशवृत्तं विस्तार
पूर्वक्रमतोयथावत् ॥ वास्वल्पमे
वानुबदेयमेतद्विस्तारतः संबद
बोधनार्थम् ॥ ३० ॥

मुखानन्दनाथेन मांप्रत्यलेखिभव-
द्भिः स्वमुद्राक्षये कोषेषः ॥
सुसंमुद्रणीयस्युतः प्रीतिभावात्त
दाघोत्तरं तन्मया संव्यलेखि ॥ ३१ ॥

भवच्छ्रीकृपापूर्णपत्रं सुलब्धम् पठ-
न्तन्निजानन्दपूर्णांलिखामि ॥ मदी
याद्विशक्तिर्नवित्तस्यदृष्ट्या सहायै-
स्तिशक्तिस्ततोदीर्घभूता ॥ ३२ ॥

तदारभ्यचिंता सुकोशार्थमेधामदी
येद्विद्व्यापिनीभव्यभावा ॥ कथंके
नकस्मादनं संप्रयाचे जगत्यालिके
पूरिता शिखण्डित्वम् ॥ ३३ ॥

श्रीघासीरामकथनम्

देवात्सुरस्ये यमुनानिकूले यथा
दिपौरस्थितताजगजे ॥ श्रीघासि
रामस्य सुहृदरस्य वंशीधरस्यास्य
समागमोऽभूत् ॥ ३४ ॥

मित्रप्रसन्ना ननभृत्यसिध्यं सानन्द
मायान्तममंदगत्या ॥ यस्यामि
दानो भरतस्यभूमौ दृष्टाहिलुब्धा
नहिदानशूराः ॥ ३५ ॥

श्रीमन्सखिकं कथितंभवद्भिः सर्वं
स्थितंस्वल्पमनल्पमस्याम् ॥ कक्षा
पिबाहुल्यमतीव चास्तिन्यूनत्वम
न्यस्य जगत्प्रभावात् ॥ ३६ ॥

श्रीमन्सखिकं कथितंभवद्भिः शूरा
नसंतोदमसद्यवाक्यम् ॥ श्रीर्येष
कथिद्वनतोहिकसिद्धवदितः कः
क्षतरोहिशूरः ॥ ३७ ॥

शूरंधनाच्च क्वसि कार्यदृष्टं मतो
यदाप्रापयतत्करिष्ये ॥ श्रीमत्कृ
पातोधनतः समर्थो संतावकीनो
निजभूत्वमुद्यः ॥ ३८ ॥

जानामिसन्मित्रमुदारभावं त्वांसा
दरंप्राप्यवदामिहृद्यम् ॥ इन्द्रस्यपु
यांतवमातुलोस्ति विद्वदरोधो तस
मस्तविद्यः ॥ ३९ ॥

तेनैककोशो रचितोऽह, तोसी चिंश
न्मिताब्दे नवहप्रयासात् ॥ द्रव्य-
व्ययीलीक हितार्थकारिन् तन्मु
द्रणकारवभोसमर्थः ॥ ४० ॥

श्रीमन्सखिस्मिन् सुकृति चिकारं

विद्युद्द्रव्येच्छासि

द्रव्यं कियत्संमितमत्रयोग्यम् ॥ शु-
 त्वातदाविंशतिकंसहस्रं देयं भवद्भि
 नंततोधिकञ्च ३६ ॥
 एतन्मितद्रव्यं सुदानकार्यं शक्तिर्म
 दौयाभवतः प्रसादात् ॥ प्रातः स-
 मागत्य मदीयगेहे द्रव्यं यज्ञोत्वाकुरु
 मांसनाथम् ॥ ४० ॥
 प्रातर्घासीय रामस्थलमति रमुलं
 प्राप्यदृष्टः कृतज्ञस्तं मांसं वीक्ष्य शी
 घ्रात्रिजजनसहितश्चासनादुत्थितश्च
 न् ॥ गाढं चालिं ग्यमोदादतिनमन
 तयास्थापयन् दक्षभागे स्थित्वा ये बह्वह
 स्तः सगदतिधनदस्तहनसंगृहाण
 ॥ ४१ ॥ इत्संगृहीत्वा स्वधनस्य कोशे
 यत्र स्थिताः सन्निधनस्य पेटाः ॥
 नीत्वाऽवदत्मी कुरुत द्विवित्तम् वा
 छाङ्कनेतद्गृहणेन वांछा ॥ ४२ ॥
 घासीरामकथनात्पण्डितवंशीधर
 स्य इन्द्रपुर्यांगमनम् ॥
 इत्थं विचारयद्दिशक्त्वा पुण्यां गत्वा भ
 वन्तं नययन्त्यकारम् ॥ यास्यामि
 संकल्पकरस्तद्वि वित्ताह्वितंपत्र
 मवाप्ययातः ॥ ४३ ॥
 इन्द्रप्रस्थे सुरस्ये बहुदिनवशतो मुर्य
 मित्रेक्षणाय चायान्तं दूरदेशाद्बिबु
 धवरसुखानन्दनाथानिरीक्ष्य ॥ अ
 भ्युत्थानं हि दत्त्वा निजजनसहितः स्था
 पयन्नयभागे धन्योस्मिस्वीय मित्रं
 निज भवनगतं लोक्यामि प्रस

श्रीसुखानन्दवंशीधरमेखनम्

न्नम् ॥ ४४ ॥
 धन्योस्मि वीक्ष्य कुशलाङ्गसमस्तदे
 हं श्रीमन्तमद्यययासहगच्छवा
 यम् ॥ कोशस्य मुद्रणविधौ कुरुयन्न
 माशु वित्तंप्रदास्यति परंतव भागि
 नेयः ॥ ४५ ॥
 सिद्धिः कृतो भगवता खिलवित्तरु
 पा तस्मात्सुगत्वं कृपया गमनार्थमे
 कम् ॥ पत्रं सुप्रेषयत तो निजकर्मकृ
 त्वा यास्याम्यहं जवतया भवदंघ्रिकू
 लम् ॥ ४६ ॥
 कृत्वा पत्रं स्वपुरतस्तव भागिनेया
 दातोस्मि कार्यं मभिधाय जवाद्ब्रवी
 यम् ॥ दास्यामि चायदिवसनिज
 हस्तपत्रं गच्छामितत्र बहुकालसमा
 गमः स्यात् ॥ ४७ ॥ घासीयराम
 सुहृदश्च सुपत्रहस्तं मां वीक्ष्य पत्रनि
 खिलाश्रयमभिगम्य ॥ सानन्दतो
 ह्यभिवदन् किमु कार्यं मद्यपत्रं
 सुप्रेषयतस्त्वबुधः प्रयातु ॥ ४८ ॥
 पत्रं विलिख्य ददतेस्म सुडाकगेहे
 ततप्राप्यपण्डितवरश्च समागतो च
 सर्वं सुसाधनमथत्वरया गृहीत्वा
 कोशस्य कार्यं मचलत् प्रतिवासरंत
 त् ॥ ४९ ॥
 दत्ताहना दधिकदानं सुशक्त्यभावे
 कोशस्य कार्यं मरुधदितदर्हजाते ॥
 पश्चादानीं सहिबुधोपि परत्रगन्ता
 शोक्तयोः स्वमभवन्नगरस्य मध्ये

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वरः कीर्तनम्

॥ ५० ॥

इन्द्रप्रस्थस्य वासी द्विजवरजगदानन्द
माद्योमहात्मा तच्छिष्याधीरवृत्तिः
सकल बुधजनैस्त्रिविधो योग्यवर्ती
कीशयस्यानुपूर्वैर्बहुतरनगरेभ्याम्य
माणः प्रयासी ॥ ५१ ॥

तच्छिष्यपरिहृतवरो जगदातिन-
न्दः सारस्वतो निजगुणप्रथितेन्द्र
प्रस्थः ॥ कीशार्द्रं मुद्रणकरे बहु
धनकारी द्रव्यव्ययैर्बहुकृतेन पराज
दृष्टिः ॥ ५२ ॥

याकार्यकारण विचार परप्रधाना
जाक्प्रसिद्धगुणगौरवपूर्णभावा ॥
यत्कार्यमस्ति कठिनं परमंदुरुहं त-
ज्जायते सुगमतः परयाहिदृष्ट्या ॥ ५३ ॥
देशे हि सन्निवृत्तवोधनपान्दपालाः
कीशस्य पूर्णकरैकतवुद्धिचित्ताः ॥
कस्यापि शक्तिरभवन्नहि पूर्णवित्ता
पूर्णैर्द्वितस्य कृतधीः कविराजमं
ची ॥ ५४ ॥

श्रीयावदार्यकुलपङ्कजसूर्यभूपः श्री
श्यामलात्कदिवराहनिशम्यचित्ता
त् ॥ कीशस्य लीकमुखदस्य समस्त
वृत्तमाज्ञां ददाति कुरुकीशसमाप्ति
यत्नम् ॥ ५५ ॥

श्रीसज्जनेप्रियकरे गुणशास्त्रपूर्ण
विद्याप्रचाररसिके खिलभूपसूर्ये ॥
श्रीसूर्यवंशं नृपकीर्तिविशालमूर्त्तौ
कीशस्य पूर्तिरिह संरचिता विधा

श्री १०८ श्रीसज्जनेश्वरः कीर्तनम्

चा ॥ ५६ ॥

श्रीश्यामलैकविराजवरीण तूर्णैर्
श्रीधराहुधवराजितदेववर्ष्यात् ॥
पत्रं कियद्वनमितं बहुसाधनाद्य
सर्वं विचार्य धनतः परिपूरि
तस्तु ॥ ५७ ॥

पत्रस्य बावनगरादिके केशरासाहर्षा
दिसीसकमयंकलकातपौरात् ॥
लाला मनोहर मुदास कराचटैप
मिपीय साहिव कराहु मूस्थ
माप्तम् ॥ ५८ ॥

श्रीमच्छ्रीसज्जनेश्वरस्य जन्मसुखकरो
राज्यसिंहासनस्य स्थावन्मासादि
जातानि खिलसुखकराबासरायान्ति
नित्यम् ॥ न्यायं न्यायप्रसक्ता उचि
तमनुचितमधीक्ष्य कुर्वन्ति विज्ञाः
स्थानं स्थानं विभिन्नं निखिलजनगतं
तत्र कार्यस्य पूर्तिः ॥ ५९ ॥

यत्र स्थानं सुरम्यं सकल विषयकं
तत्र मुद्रातिपत्रं देवीदेशीसुपासी
मितदिनरचिते ग्लिण्डभाषा चरा-
णि ॥ श्रीमच्छ्रीसज्जनेन्द्रप्रतिनिय
तविधेः सूर्यवंशा बलिंच श्रीमच्छ्री
श्यामलास्ये विरचयति कविश्वर्ष
वृत्तान्तगामी ॥ ६० ॥

देशेऽस्मिन् मेदपाटे निखिलनगरस्य
वस्तुचायाति सर्वं श्रीमच्छ्रीसज्जना
ज्ञाऽप्रतिहतविषया श्रीमुखाग्निष्
ताया ॥ तस्यादाक्यैर्हि बुद्ध्यासक्य

श्री १०८ श्रीसञ्जनेश्वरःकीर्तनम्

जनगणादेशदेशात् प्रयान्तिभाग्या
त्सर्वमनुष्या नृपवरविहितांजीवि
कांसंलभन्ते ॥ ६१ ॥

भूपालाभाग्यवन्तः स्वसुखरसपराः
स्त्रिननाम्नाञ्चकार्षु रस्यंस्थानं सम
न्तात् निजमहिमधियाः वर्तयन्तः
स्वदेशे ॥ यत्स्थानं जीर्णभूतं बहु
समयवशात्केनदृष्टिर्नदत्ता तत्सर्व
सञ्जनेशो विपुलधनचयान्नव्यवत्सं
विधत्ते ॥ ६२ ॥

पङ्क्तिन्नार्ति भृष्टोदवपुरनगरोये-
नदृष्टःपुरायस्तस्मिन्सर्ववधीष्यांवि
विधनगलतादृश्यतेसर्वभागे ॥ स्व
च्छा सर्वाङ्गशुभा पुलिस जनगणे
र्षीच्यतेसर्वकाले श्रीमच्छ्रीसञ्जने
न्द्रप्रनियत नियमात्सं निरीच्याति
दृष्टः ॥ ६३ ॥

दत्तानिपदानि प्रतिष्ठायाः

श्रीमेदपाट प्रभुणाप्रसन्नं च इवार्ति
ना ॥ पदं दत्तं प्रतिष्ठायाः कवि
श्यामलधीमते ॥ ६४ ॥

कविराजपदं वैक मभ्युत्थानं द्वितीय
कम् ॥ तृतीयंस्पर्शनं चाह् चतुर्थं
पादमूषणम् ॥ ६५ ॥

हेमादिकंचतत्सर्वबोटीदानचपञ्च
मम् ॥ सासनस्थावकरतः षष्ठं
साहिमुद्रिका ॥ ६६ ॥

मुद्रिकाशयः

राधा श्री सञ्जनेन्द्रस्य चरणौ

श्री १०८ श्रीसञ्जनेश्वरःकीर्तनम्

प्रसादतः ॥ कविराज पदस्यात
श्यामलस्यैवमुद्रिका ॥ ६० ॥

इत्याद्यन्याःपदव्योपि बहुसम्मान
सूचिकाः । दत्ताः श्रीसञ्जनेन्द्रे
णकविश्यामलधीमते ॥ ६८ ॥

श्रीनरेशस्यहिप्रीतिर्यथाश्यामलधी
मति ॥ विश्वासभूतासत्याङ्गीनत
थान्यत्रदृश्यते ॥ ६८ ॥

श्रीमच्छ्रीसञ्जनेन्द्रादरनियमवशा
त्श्यामलप्रेरणतः कोशः शब्दा
र्थचिन्तामणिगुणनिकरः । व्यंश
कः मूर्तिमागात् ॥ अभावाद्दे
न्दुवर्षे बहुरसिकतरेफाल्गुनेशुक्ल
पक्षेदेवाचार्ये चित्तिष्यांसकलसुख
करेसार्धवर्षद्वयेन ॥ ६९ ॥

श्रीभूपः सञ्जनेशो निखिल जन
हितोराज्यकर्मप्रवीणो विद्याशा
स्त्रैकदजः सुभटसचिवयुक् सर्व
दाकार्यदर्शी ॥ साहोर्घायुर्निरो
गःशिवविधिकमला स्वामितुष्टौ ब
बाली मार्कण्डेयोऽल्पजीवी वर
वरदशिवाराधनाद्दीर्घजीवी ॥ ७० ॥

श्रीमच्छ्री सञ्जनीयवहुलबलतया
वीरलक्ष्मीसुबाह्वी जिज्ञायां दत्त
षाणीस्फुरतुदिननिशंनतनंकारय
न्तो ॥ राज्यश्रीद्रव्ययुक्ता सकलवि
भवकेकीशगेहेप्रपूर्णाचित्यंधान्यैर्ध
नीधैर्निखिलजनचयं पूर्णं विपंवि
धेहि ॥ ७१ ॥

कोशशब्दार्थचिन्तामणौ स्तृतीयोभाग :

ब्रह्मादि गौडकुलोत्पन्ना डीचवाल प्रधानो पनाम तुलाराम मिश्रात्मज
श्रीधनपति मिश्रापरनाम्ना श्रीसद्गुरु कुलावधूत श्रीपरमहंस परिव्राज
काचार्य श्री महारिहरानन्द नाथ भारती शिष्येण ब्राह्म्यावधूत श्री
सुखानन्दनाथा परनामधेयेन विरचिते शब्दार्थचिन्तामणौ पवर्गः
स्तृतीयोभाग : समाप्तिङ्गत :

श्रीसुखानन्दनाथ तच्छिष्य श्री जगदीशमिश्रा परनाम ब्राह्म्यावधूत .
श्री जगदानन्दनाथ प्रीतिकामैः , श्रीमन्महा राजाधिराज रविकुलदास
तंस महीमहेन्द्र यांबदार्यकुलकमल दिवाकरैः मेदपाटदेशाधीशैः चखिल
भूपाल मौलिमणिभिः . श्री १०८ श्रीयुत सज्जनसिंहैः संस्थापिते
उदयपुरस्थ सज्जन यन्त्रालये मुख्यमन्त्रि कविराजिराज श्रीश्यामलदास
प्रेरणया परिणतवाजपेयि वंशीधरेण अकिञ्चनाजितदेव शर्मणाचशोधितः
जीवनराम शम्भूनाथ श्यामसुन्दर गुलावराम लक्ष्मीनाथ प्राणिनाथ
लालसिंघ प्रभृतिभिर्द्विजैः वर्णक्रमेणदभितः सदांरवेग यवनेन परमानन्द
ब्राह्मणेन मुद्रितः

एकोनविंशत्यधिकचत्वारिंशत्तमे १६४० वैक्रमाब्दे राज्ञषा

न्युदयपुरे सज्जनयन्त्रालये श्रीमेदपाटेश्वर

कोशधनव्ययात् वाजपेयिवंशीधरस्य

प्रबन्धतोमुद्रितः

शुद्धाशुद्धविषयकचिन्हानि

०—+—०

। नमः श्रौगुरवेनमः मुद्रौकता अनेकीषांकटत्वाद्बुद्धिविभ्रमात् । मनसास्थिररूपत्वाख्यादेवाशुद्धिसम्भवाः १ अतोमुद्रौकतेयन्ये ह्यपिपण्डितशोधिते । अशुद्धोद्घाटकस्यास्यपत्रस्यावश्यकंमतम् २ तदेतस्यमुद्रितस्य शब्दार्थचिन्तामपिकीशु शुद्धाशुद्धसूचनापत्रलेखः तत्राशुद्धिर्द्धा । शब्दाशुद्धिः १ शब्दव्याख्यानाशुद्धिश्च २ इति । साभयत्रपञ्चधा । यथा । मात्राशुद्धिः १ वर्णाशुद्धिः २ न्यूनाक्षरा ३ अधिकाक्षरा ४ वर्णविपर्यया ५ चितिभेदात् । अत्रशब्दाशुद्धौसर्वत्रपूर्वस्मिन्नेवचिह्नमेतत् । व्याख्यानाशुद्धौतुपूर्वचिह्नमिति—ज्ञेयम् ॥ ततोमात्रावर्णाशुद्ध्योस्तु । अशुद्धिलेखपङ्क्तावेकमेवाशुद्धमक्षरंलिख्यते । अथ । शुद्धिलेखेतुसमस्ताः शब्दालिख्यन्ते । तत्र । मात्रायांशुद्धाक्षरस्योपरिलक्षणमेवं—क्रियते वर्णेतुशुद्धाक्षरस्याधःशून्यम् ॥ न्यूनाधिकाक्षराशुद्ध्योस्तु ॥ अशुद्धौ पूर्वपर पापूर्ववर्णयोर्वाशुत्पूर्वपरमुत्थितरेखादिस्थात्तस्यतस्यलेखः । तत्रमध्ये लक्ष्मचेति—पतितरेखायाः । शुद्धिलेखेतुन्यूनवर्णाधस्ताच्चिह्नमित्यमधः—पतितरेखायाः । अधिकवर्णाशुद्धौतुपूर्वपरवर्णमध्यलिखिताधिकवर्णस्योर्ध्वमेवम् ५ अशुद्धिलेखेचिह्नं कृतम् । शुद्धिलेखेतुयथार्थस्यैवलेखः ॥ अपिच । न्यूनानेकाक्षराशुद्धौतु पूर्ववदशुद्धिलेखेपूर्वपरलेखमध्ये—एतद्रेखालिखः । शुद्धिलेखेतुलिखितन्यूनाक्षराणामधीदेशे देव देवदत्त अनेन प्रकारेण वर्णसमानातावतीदीर्घा

रेखाकल्प्यते । अनेकवर्णाधिक्ये तु । अशुद्धिलेखेवाधिकाक्षराणांलिखः । नीचेस्तावतीदीर्घारेखाच । शुद्धौतुशून्यादि । वर्णव्यत्यासाशुद्धौतु । अशुद्धिलेखेवर्णयोरुपरिष्ठाकाङ्क्षयाः ज्ञेयः २ १ । शुद्धिलेखेतुयथायोग्यमेवेति दर्शनीयम् ॥ अथे पृष्ठाङ्क प्रथम द्वितीयस्तम्भपङ्क्त्यङ्कानांक्रमेणलिखः । तत्र स्तम्भलेखे प्र० द्वि० इतिपूर्ववर्णयोरुपरिष्ठाकाङ्क्षयाः प्रथममधीधः शून्यमेव लिख्यतेतथायावद्द्वितीयम् ॥ अतोविशेषप्रकाराशुद्धौतु तत्रतत्रविशेषो लिखः कृतीदर्शनीयः ॥ यदिसङ्गिरकवारं पुस्तकवङ्गिः क्रियेतशुद्धमिदम् ॥ दर्शं दर्शं शुद्धा शुद्धा दर्शं भवेत्तदिति सुकृतम् ॥ १ ॥

शुद्धाशुद्धपत्रम्

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्क :	सम्भ :	पङ्क्ति:
२१ - नृद्योः। त्वे	धूमवह्न्योः सम्बन्धे		•	७
- टा	विशिष्टसिद्धाभावे ॥	२	•	२४
- र	रालोककारे	६	प्र०	६
- ध	घञ्	४	•	२६
- सु	जलयुक्तपङ्के	४	•	२०
- यि	निशामि प०	४	द्वि०	२१
- वृ	कुञ्ज०	५	•	२४
- ड्	अपाङ्क्तये ।	५	•	२५
- न्या	अग्र्या :	६	प्र०	६
- ल्ये	अङ्गावैकल्ये न	६	•	१३
- र्षि	हृयिभ्याऽतच्	६	•	२८
- म्य	पचम्याचा ।	६	•	६
- ता	समतांदिहे	७	•	२८
- का :	निदिग्धिका	८	प्र०	१८
- का - ॥	<u>निदिग्धिकाश्रवदंष्ट्रासुमिलितासु</u>	८	•	१८
- चं	पलमात्रं स्याद्	८	•	२३
- भा	भण्डे ॥	८	द्वि०	२२
- र्णि	पौर्णमास्याम्	९	•	३
• -	पञ्चपर्णिका	९	•	२२
• -	पञ्चपर्णी } स्त्री० गोरक्षी- } सुप्ते ॥	९	•	२३
- सी	सरसीरुहम् ।	१०	प्र०	२१

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
शुद्धिः	पेयपुष्करं	११	•	१०
- मी०	बलिभीतो	११	•	१६
- त्व	उष्ट्रादी ॥	११	•	२४
- त्त	महत्तित्तं	१२	प्र०	१२
- प्य-वे	प्यभावेतु०	१२	द्वि०	२
- गु	गड	१२	•	२३
- धा	दात्रीसा	१३	द्वि०	६
- पञ्च	पञ्चविंशति	१३	•	११
- द्र	द्रावणं	१४	•	१०
- भ्रा	प्रभवाना	१४	•	२६
- स्य	सुगन्धिद्रव्ये	१५	•	१८
• पुं०	पञ्चस्रोतः न०	१५	•	२८
- हे ॥	गृहस्थे	१६	प्र०	१६
- १-कीमारं	कीमारादिपञ्चसु ॥ कीमारं	१८	द्वि०	८
- षी	अवाञ्छो	१८	•	२६
- च	पञ्चीकरणम्	१८	प्र०	१
- सं	सुस्फुटद्विति०	१८	•	२१
- वा	वाग्	१८	•	२७
- पिं	•पञ्चराखिटः	१८	द्वि०	२४
- षी	पञ्चीकरः	१८	•	२४
- वा	पियालद्रुमे	२०	प्र०	२६

शुद्धाशुद्धपत्रम्

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- पुं० - सु	पुं० न० सुचिलकी	२०	•	२८
- च	चिच०	२०	•	२९
- च	कविदपवाद	२०	द्वि०	६
- चा	चितेरा	२०	•	११
- क	बलीके ।	२१	प्र०	२६
- पुं० अं	बस्त्रगृहे ॥ पटवास . पुं० अंशुका०	२१	द्वि०	४
- प	चचेडा	२२	द्वि०	२२
- डी	पट्टाही	२३	•	१०
- व्यं	पुण्यद्रव्ये	२५	प्र०	५
- य	पणायते	२५	•	६
- पंडा	पण्डते	२५	•	२४
- त्म - ज्ञा	निर्णयात्मकज्ञाने	२५	द्वि०	६
- व्य - नि	सम्यग्दर्शनि	२५	•	१५
- म्य - द	व्यसनि नो	२५	•	१०
- कौ	कटकाली	२७	प्र०	७
- मा - र	समाचरन्	२७	•	१०
- पुं० न०	पत्रमून०	२९	द्वि०	१०
- ले - कः	लेखकः	३०	•	२१
- ध	• पत्रघना । स्त्री •	३४	प्र०	२४
- दि	खणकारादीनाम्	३४	द्वि०	६
- यं	नप्पार्या	३४	•	१२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञाः	पङ्क्तिः
- याम्	कर्तॄन्याम्	३४	•	१६
- घ	तुलाघटं	३५	प्र०	६
ह -	हारौ	३६	द्वि०	२१
- मृ - त्व	अमृतत्वं	३७	प्र०	१८
- । - वस्तु	। सत्त्वं ।	३८	द्वि०	१०
- । - कथं •	<u>उभयमित्याह</u>	३९	•	१२
- ता	उभयया	४०	•	१३
- शं	विमशं :	४०	•	२
- ॥-प्रतिज्ञा	तन्नाधिकारणाभ्युपगमसंस्थितिः सिद्धा घातः ६	४०	•	५
- प्रभे	प्रभेदे	४१	द्वि०	२०
- क्वा	पिकोहपक्षिणि	४२	•	२४
- त - रं	वातकरं	४४	प्र०	१२
- रे०	भास्याम्	४४	•	२२
- र	चारिण्याम्	४४	•	२४
- तां	वृत्ताहन्मातरि	४४	•	२९
- पद्म	पद्म	४४	द्वि०	१५
- सु - ष्ये	सुरष्ये षे	४६	प्र०	८
- धैः	धुधौ :	४६	•	१५
- दे-वि	तदेवविष्टम्भि	४६	द्वि०	१४
- तित	पित्तकफापहः	४६	•	१९
- द्वि	द्विपे ॥	४८	•	६
- ग	पराधीनि ॥	५०	•	३

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	सन्धः	पङ्क्तिः
- पुं०	०परन्तपः चि०	५१	प्र०	३
- ण	नारायणं ॥	५२	द्वि०	५
- चा	सौचान्तिकादिमते	५३	प्र०	१०
- क	कारणम् ॥	५३	•	२४
- ष	सायाजनं	५३	द्वि०	४
- नाश	नाशात्	५३	•	१९
- शि-नि	अविनाशित्वनिरति-	५४	•	१६
- रो - त्क	मुत्तरोत्तरोत्कर्षं	५४	•	२०
०पुं०	०परमायुः न०	५४	•	२८
- विं	चतुर्विंशति-	५५	प्र०	५
०पुं०	परमाशक्तिः स्त्री०	५५	द्वि०	४
- न	दोषानास्करदिते ।	५५	द्वि०	१०
- र - स्त्री	परमश्चासाबीश्वरश्च	५५	•	१०
- ति-ष्ठा	तिष्ठति । ष्ठा० ।	५५	•	२६
- उपग	उगधादिभ्योयत्	५७	प्र०	२७
- भ्यो	खनिशृभ्यांङिञ्चेतिकुः	५७	द्वि०	२
- तां । ब-ती	अथ त्रैतायुगादाववतीर्णः ॥ अशुद्धिद्वयम्	५७	•	११
- य	जमदग्निर्महातपाः ।	५७	•	१४
- सातस्मात्	००००	५७	•	१८
- द-स्य	पदस्यस्य	५८	प्र०	२५
- त	भोजनम्	५८	•	३
५ ५ ५	००००	६०	•	६
- पराजयनम्				

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्क	सम्भः	पङ्क्तिः
- जि	पराचिते ॥	६०	०	११
० गडी	० पराडीनम् । न०	६०	०	१५
- ली	जीवन्तोपिचतेमृता :	६०	द्वि०	६
- ष - न्त	० परान्तकालः । पुं०	६०	०	१६
- तित्प	प्रतिपत्त्यर्थ०	६२	प्र०	२२
- सससी	ससोमिमान्	६२	०	२४
- हं	परं हेरण्य०	६२	द्वि०	१७
- प	अपरञ्चपरावरम्	६२	०	१६
० हणः	० पराहणः पुं०	६३	द्वि०	२०
- हेण	अपराहणे ॥	६३	०	२०
- त	दीषताभिधानात्	६४	प्र०	१६
- षा	तथाप्येकनिष्ठत्वेन	६४	०	२१
- य	परिकीर्यते	६४	प्र०	२४
- षा	अनूट्येष्टे०	६४	०	२८
- षा	कनिष्ठ०	६४	०	२८
- मां	परिक्रमा० भाषाशुद्धिः	६४	द्वि०	१८
- षि	वेष्टिते	६५	प्र०	३
- ष	रूपवेष्टने	६५	०	७
- मां	पुंसां०	६५	०	२५
- ह	विरहे	६५	०	२६
- ख	शाखांऽनिषिद्ध०	६५	द्वि०	२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्क	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- धा	फलंयथा	६५	•	१०
- वा	• परिघातनः । पुं०	६५	द्वि०	२३
- तीत	परिचरतीति	६६	•	१
- ल्यं	शाख्य०	६७	प्र०	२३
- धिः	साधुः	६७	द्वि०	२
- नां - प्रा	गुणान्तरप्रादुर्भावि।	६७	•	२५
- स्थ	रूपस्य०	६८	प्र०	८
- धी - ते	धीयते	७०	•	१३
- प्र	वर्हप्रधान्ये ।	७१	द्वि०	२०
- र्ति	वर्तुले ॥	७२	•	१९
- र्वं	दीर्घं	७३	प्र०	६
- ध्व	महद्भ्रस्वमिति	७३	•	६
- उ	परिमाणजमुच्यते	७३	•	१५
दु	दुःखम्	७४	द्वि०	२६
व	वृहवृहिवृषी	७५	द्वि०	१
- नृप	मृपः पश्येत्	७५	•	६
- त	श्रयति	७५	•	१५
- ट	अनूट्टेज्येष्ठे	७६	प्र०	७
- न - फ	वस्तुवशीनशुभफलमाह ।	७६	•	२०
- णां - वा	ग्रहाणां च चार्णावापृथक्	७७	•	१३
- स्थ	पार्थिवस्य	७७	•	२१

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्क :	सम्भ :	पङ्क्ति:
- द्वि	वृष्टियुद्धं .	७७	द्वि०	५
- क्षा	विनाश : स्यात्	७७	.	१२
- ठ - लि	गाढमालिङ्गितौ	८०	.	७
• द्वि :	• परिष्वङ्गः	८०	.	८
- च - क	अचचकथनं.	८१	प्र०	६
- छ - दो	अस्मिं छदोषत्रयेदोषद्वयं	८१	द्वि०	१८
- व	सएषु लोकाविख्यातः	८३	प्र०	१३
- ट्	डु. वप्	८४	.	३
• रि	• परोवारः । पुं०	८४	.	५
- क्ष - शे	उपकरणे	८४	.	६
- प	पाक्षिकादीर्घः	८४	.	२३
- वृ	वाहुलकादुः ॥	८४	.	२८
- क्षा	वदन्ति	८४	द्वि०	१६
- ष - च	ब्राह्मणतिच	८४	.	१८
- ष	हं षात्	८४	.	२०
- सु .	भूतान्तरे	८५	प्र०	१४
• क्ष	• पर्जन्याहर्षः । पुं०	८६	द्वि०	५
- - पर्ण	॥ पृणति । पृणप्रीणनेप. अच् ॥ यदा । पर्णयति ।	८६	द्वि०	१०
- ॥ - प	॥ <u>कीशसमृद्धिर्दति</u>	८७	प्र०	२८
- ष्य	खण्डशिल्पशय्ये .	८७	द्वि०	७
- त	पितपापडा. भाषाशुद्धिः	८७	.	८
- • - ॥	• षम् ॥	८८	प्र०	२०

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- व्या-म्	अट्टाव्यायाम् ।	८८	द्वि.	१०
- स्थ	प्राप्तस्थानियद्वे ॥	८८	•	१५
- न्तर्कक	धाम्तकर्मणि ॥	८९	प्र.	७
- भा	भुञ्जमाने	८९	•	२४
- भु	पदभ्यामुक्ता •	९०	•	११
- क्र । म्	बन्धनत्तद्वाचानां •	९०	•	१९
- छ - ज्ये	तिष्ठतिज्ये •	९१	•	२४
- क ।	कालेन ।	९१	द्वि.	१५
• वं - श्र	• पर्वताश्रयदेशः । पुं •	९२	•	१९
- वं	पर्वतीवा ।	९३	प्र.	१४
रणका	रीश्वारकालः	९४	•	२८
- नम्	निवर्त्तकम् ॥	९५	•	१९
२ १ - क्षीपा	प्रीला • गौ • भाषाशुद्धिः	९५	•	२०
- क	शून्यधान्यनाले ॥	९६	•	५
• शा	शक्याम् ।	९६	द्वि.	८
- न्य	परिहृयते नेनवा ।	९६	•	२९
- डु, च	तराडु, लाङ्गुशचषा •	९८	•	१०
- । - बहु	। पञ्चपवनेवा बहुल •	९८	•	२०
- छी	ज्यातिछीमे •	९९	प्र.	२४
- क्त	क्तः ।	९९	द्वि.	१२
- क्त	कारके ॥	९९	•	१५
- च-द्व	भाषकशपचद्वी	९९	•	२२

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
- १ - प	पूयतेनेनपुः संज्ञायामितीचः यद्वा । पयते	१००	प्र०	१
- को । बी०	अशि चादिभ्यद्बोचौ ॥	१००	•	३
२१ - मद्	दमनके ।	१००	•	५
- या	कुर्यान्नसा०	१०१	•	२६
- व - शु	सएवपशुभावेन	१०१	हि०	२१
- छ - प	पञ्चसुपर्वसु	१०१	•	२०
- शु	पांशुलातिवा	१०५	•	२
- चि	समुच्चितस्य	१०६	•	६
ना - म	ऽविभक्तानांविभक्तानामपि	१०६	•	१३
- क्त	मुक्तं	१०८	प्र०	१६
- कुं	पातिर्वलिजुट्चेत्यसुन् ।	१०८	हि०	८
- पा०	पञ्चालिकायाम्	१०८	•	२८
- ण - स्य	परिमाणमस्य	१०८	प्र	१
- ल्य - व	पाटल्याचयवे ॥	१०८	हि०	१०
- न - क्त	येनहिक्रमेण	११०	•	२६
- दा - ना	पदार्थाना०	१११	प्र०	२
- म	सर्वलोकानां	११२	•	२
- ल्य - स्य	आयप्रत्ययस्यलुक्च ॥	११२	वि०	२५
- ण	पणः	११३	प्र०	१८
- ससम	समस्यतद्धति०	११३	हि०	१६
- धी	चिष्ठद्वयोष०	११४	•	२४
- भू	पाण्डुर्भूमि०	११५	प्र०	२८

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा:	पङ्क्तिः
- क	कृष्णोदक	११५	०	२८
२१ - मट	दमनकवृत्ते ॥	११५	दि०	२५
अथपाण्डाशब्दे पाण्डाराक्षिइत्यस्यायपाण्डूनामित्यादिपूर्वस्मिन्पाण्डूकशब्दे				
यल्लिखितं तद्धोधनीयम्		११६	प्र०	११
- ती । श्रि	आश्रयोयस्यसः ॥	११७	दि०	५
- र	पातेर्ङिति :	११७	०	८
- क	कुठेरके ।	११७	०	१६
- भू०	उपभूषणे	११८	०	१७
- रि :	पाथसीधरः ॥	११६	प्र०	११
- चि	वंशस्यविच्छिद्री	११६	दि०	२
- ॥ - प०	॥ कृतिकर्मणिघञ्प्रयते	११६	०	१२
- त	पादक्षपे ॥	१२०	०	१७
- पा । पा	पदाती ॥ पदातिरेव ।	१२१	प्र०	२०
प	अमानुषयुद्धं	१२१	दि०	८
- पा	पदाती	१२१	०	१५
- र्मनन	कूर्मनक्रासं	१२१	०	२१
२१ - चिन	उमानहि	१२२	प्र०	३
- तेनेन	पदातेनया	१२२	०	८
- द	नैवेद्यमुदरेहरेः ।	१२२	०	१४
- कं	एकैकं	१२४	०	७
- त्वे	परश्वेषु	१२६	०	५
- अजे	अन्यजे ॥	१२७	प्र०	२८

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञा :	पङ्क्तिः
- फ	फलम्	१२८	•	२०
- ॥ - म	॥ पायते देहात्माद्वा । पारक्षणे । विषतिदेहं वामनिन्मन् •	१२८	द्वि०	८
- यो	रोगस्य	१३०	•	१८
- ष्ट	वह्नि कुष्ठं •	१३०	•	२०
- पा	योगवाही	१३१	प्र०	१४
- रा	जलान्वितैः ।	१३१	•	२२
- न्व	दोलायन्त्रे	१३१	द्वि०	१४
- वि	सर्वमलैर्विमुच्यते ।	१३२	प्र०	४
- कः	कञ्जो हेत्वितिटः	१३५	•	१
- न्	ठञ्	१३५	•	२६
- न्यं	परिपन्थं	१३७	•	२४
- भे	श्रायमेदः	१३७	द्वि०	१०
- ग	गजहण्ड • गी • भाषाशुद्धिः	१३८	प्र०	२८
- ष्टा	प्रकीर्षाभरणे	१३८	द्वि०	१०
- ष्टः	• पार्श्वटः पुं •	१३६	प्र०	१६
- न	विधानात्	१४०	•	२
- ती	पृष्ठवर्ती	१४१	द्वि०	१०
- वा - । पा०	पाल्यते वाचनानयावा । पाल •	१४२	•	१५
- स्त्रि०	शूलास्त्रे ॥	१४४	प्र०	२१
- ष्टा	कडारः	१४६	•	१०
- तु	तू ली ।	१४७	•	२८
- ष	अपुणि	१४७	द्वि०	१०

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्क.	सम्भः	पङ्क्तिः
- १ - अन्ये •	। टीक्ष्णगतौ अन्ये • .	१४०	•	१८
• इ	• पिटङ्काशः पुं०	१४६	•	५
• का०	• पिटङ्काकी । स्त्री०	१४६	•	६
- ष्विशे	शुद्धशेष०	१४६	•	२६
- ते	दृश्यन्ते	१५०	•	२३
- ॥ - ॥	स्वार्थकः ॥	१५०	•	२६
- डी	भक्तपिंडी •	१५१	प्र०	२३
• रक्तः	• पिंडीतगरः पुं०	१५१	•	२८
- हः - ॥	पितामहः <u>पितृपिता</u> ।	१५१	द्वि०	२६
२१	पितामहपत्न्याम्	१५२	प्र०	९
- त्प	॥ मन्त्रदेसच०	१५२	•	५
- ॥ - सच०	समेत्योषु०	१५२	•	१३
- त्य	मन्त्रदमिति	१५२	•	१६
- च	नेष्टकाचिते	१५२	द्वि०	१२
• कादिचि	चितेदेवपितृं स्तपयेत्	१५२	•	१९
- ते - पि	टक्	१५४	प्र०	२३
- ठ	पिनाकियोगोविन्देयो	१५५	•	१३
- क	च्छेदितोऽप्रवत्यः	१५५	द्वि०	२२
- थ	बालवैधव्य०	१५६	प्र०	८
- लि	गुडोच	१५६	द्वि०	२
• यो	सुहृत्सूरादिपिष्टे ।	१५८	प्र०	१६
• क	कृतगन्धद्रव्यचूर्णे	१५८	•	२४
- त्य				

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	समः	पङ्क्तिः
- नौ	वासिनी . .	१६०	.	१
- वो । ङि	भैरवैङ्गियते	१६१	प्र०	२६
• क	• पीठकेलि : । पुं०	१६१	द्वि०	११
- म	वन्दामहे	१६१	.	२१
: ण्डो	पिण्डोत्क०	१६३	.	१
• - । षा	• पौतपुष्या । स्त्री० षाट्क्याम् ।	१६३	.	५
• - पुष्याम्	षपुष्याम्	१६३	द्वि०	१०
- ष	लक्ष्मणाकन्दे ।	१६८	.	२
- भू	कीष्टं मूषा ।	१६८	.	२५
- ल्य	कल्कस्थ	१६८	.	१२
- व्या	वाङ्गुलिमात्रकम्	१६८	.	१५
२१				
- मद्	दमनकवृक्षे	१७०	.	२८
• प	• पुण्यजनः । पुं०	१७२	प्र०	१८
- सुः	सुखिनतिष्ठति ॥	१७४	द्वि०	१७
- भ्या	अध्यायः	१७६	प्र०	१०
- ग्धी	देश्गुधी	१७६	द्वि०	७
- ना	धनंधान्यञ्च	१७६	.	२५
• जे	• पुत्रैषणा । स्त्री०	१७८	.	८
• भं	• पुनर्भवः । पुं०	१८०	प्र०	२
• - नर्नवा - जा	पुनर्नवाजाते ॥	१८०	.	२८
- स्त	परिगुस्ते ।	१८३	.	१८
- स्या	पूर्वस्त्रावा	१८३	.	२७

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सूत्रम्	पङ्क्तिः
- ल्य	•पुराकल्पः । पुं०	१८३	द्वि०	१९
२ १ - श्यदि	उपदिश्यन्ते ।	१८३	•	२१
- स	संपूर्णः	१८५	प्र०	६
- च	पक्षे०	१८५	प्र०	१०
- सा	•पुरुदंशा । पुं०	१८५	द्वि०	६
- त्सु	आपत्सु मूढो०	१८५	•	२२
- पु	परलोकं	१८६	प्र०	२३
- स	साश्रीर्यान०	१८६	द्वि०	८
- न्त	दृश्यन्ते	१८७	प्र०	२३
- ष - घ्नः	•पुरुषद्वयः । चि०	१८७	•	२६
- व	चतुर्वर्गं	१८७	द्वि०	२५
- च	क्षमाच	१८८	प्र०	५
- घा	•पुरुषोत्तमः । पुं०	१८८	•	१९
- वै	वेदेच	१८८	•	२३
- ति - भा	इतिदेवीभाग०	१८८	द्वि०	११
- या	पुरुषवा०	१८८	•	१०
- मे	अस्ये	१८८	•	१६
- प	पुरुषसि ।	१८८	प्र०	२२
- य	मनीषुषि०	१८८	द्वि०	१५
- मे	कामिभेदे ॥	१८८	•	२४
- शो	पुष्करेणोपमिते	१८९	द्वि०	३
- षः पुं०	•पुष्करेणोपमिती	१८९	प्र०	१

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
पुष्पघातकःपुं०	अस्यायेमध्ये ऽस्यार्थशब्दद्वयचिह्नं घ्य तृतीयशब्दस्यार्थलेखो जातः अत्रशु द्धम् । यथा बंशे : त्वक्सारि० पुष्प चापाःपुं० कामदेवे०पुष्पचामरः॥पुं०	१८३	•	१६
- ल्य	पुष्पंधनुरस्य	१८३	प्र०	२७
- ख	लक्ष्मि	१८४	•	८
- र	रुक्ता :	१८४	•	१०
- ने •	वचनेन •	१८४	प्र०	२१
- पु - वि	पुष्पविशिष्टे ॥	१८४	•	२८
- ष	पुष्कर •	१८४	द्वि०	६
- ता	पित्तहरौ •	१८४	•	२०
- ष	निष्कलायाम्	१८४	•	२७
- शा - र	भ्रमणार्थे रथे	१८५	•	१८
- विपत् - रो	द्वैववित्पुरोधोभ्याम् ।	१८५	•	२७
- र्मा	कर्मणि ॥	१८६	प्र०	५
- त	सुमनोहरैः	१८६	•	२०
- न्द्र	वन्दे ।	१८६	द्वि०	६
- स्त्र	शास्त्रे	१८७	प्र०	२६
- गे	रोहिषतृ	१८८	•	११
- ब	कण •	१८८	•	२२
- ॥ -	॥ दुर्गम्भवायी ॥	२००	•	६
- सो	गन्धर्णे	२००	•	१५
- वा	अयहायणी	२००	•	२६

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	सन्धः	पङ्क्तिः
- न	दक्षिणनासा०	२००	द्वि०	२२
- गे	पूरीआष्यायने	२०१	प्र०	१
- का - दे	कालदेय०	२०१	०	२
- ख	०पूरणः।पु०	२०१	०	४
- खि	खिन्नं	२०१	०	७
- शा	विचार०	२०२	द्वि०	२३
- सावर्वाचा २१	पूर्वाचासावर्षाटाच ॥	२०५	प्र०	२
- जिष्ट	सखिभ्यष्टजि०	२०५	०	१४
- ष्ट	पृष्ठवर्तिन्याम्	२०५	द्वि०	५
- नः	तन्	२०६	प्र०	१
- ॥ -	॥ अन्येषामितिदीर्घः	२०६	०	४
- ष	चित्रपण्याम्	२०६	०	२७
- पृथक्	०पृथक्।अ०	२०६	द्वि०	२१
म॥त्वहाम्-क्	महत्यामत्वक्पत्याम्	२०८	०	५
- रपयु	पयोधरयुता	२०८	०	१४
- ल्वा	वृहदेलायाम्	२०८	०	२४
- पुं - श	दंशभीरौ ।	२१०	०	११
- ॥ - स्व	। तडज्वरोनिलदौर्बल्यकुक्षिरीग विनाशिनी	२११	०	१६
- ॥ - ष	खङ्गापधाने ॥ मांसपिण्डाम् ॥ अण्ड	२१२	०	१६
- म	०पैतिकम् । वि०	२१३	प्र०	२६
- पा - के	केनिपातके ।	२१५	०	१६
- त - दु	जे।मातमातपितृदुहित	२१५	द्वि०	१२

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- न०	पैत्रिनः पुन्यम् । अ०	२१७	•	६
भुं	पुनर्भूत्वा ।	२१७	•	१७
- पुं	रामकपूर्व० इ० ख्याते ॥	२१७	•	२०
- नि	पौराणिकोद्दि०	२१८	प्र०	११
- चि० - पू०	चि० पूर्वाहणे तने ॥ पूर्वा०	२१६	•	२४
- म - ख	पुलमहत्त्वे ।	२१६	द्वि०	३
- त् - र्षे	उत्कर्षे ॥	२२२	•	६
- श - घ्रा	प्रकाशकम्यज्ञातरि ॥	२२३	प्र०	११
- गड	भाण्डा०	२२३	द्वि०	१
- मध्यमे - वर्त०	रजसिक्तस्रतिशब्दनाममः स्मृतः । चिगुणात्मस्वरूपाया । सर्वशक्तिमम			
	न्विता । प्रधानासृष्टिकरण प्रकृतस्तेन कथ्यते । प्रथमे वर्त०	२२४	प्र०	२५
- अक्षल	अपराक्षलक्षणम् ।	२२५	प्र०	६
- प्र	षिकृतिरिति०	२२५	•	१६
- वा - पृ	धीजादयोवानपुथिव्या०	२२५	द्वि०	२
- : - । वै०	लयः प्रकृतिलयः । वैराग्यात्	२२५	•	१३
- । - प्र	। प्रकृतेः सरूपम् चि० प्रकृतेः	२२६	प्र०	२
• म् -	• प्रक्षेपणम् न० ।	२२६	द्वि०	२८
- ता	अप्रवृत्तरे ॥	२२७	प्र०	८
• • • • •	• • • • •	२२७	•	२६
- श्मी - सु	रश्मी सुवर्णा०	२२८	•	२१
- वृणा	सुवर्णालु०	२२८	•	२२
- ष्या	वृषादीनां०	२२८	•	२६

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्ति
- व०	प्रविशद्भिः	२२८	द्वि०	१०
- न्य	प्रहृष्यते	२२८	•	११
- ये - पु	निर्वासयेत्पुत्रात्	२३०	•	५
- ख्यात	रोगाख्येति ।	२३०	•	१३
- वा	सङ्गमाज् •	२३१	प्र०	१६
- ष्ट	त्वष्टरि	२३१	द्वि०	२०
- ष्ठी	परमेष्ठी	२३१	•	२८
- च	दक्षादीनां •	२३२	प्र०	७
- ज्ञा - धी	रक्षाप्रज्ञाधीरेरुदाहृता ।	२३२	द्वि०	२८
- थ	मनुष्याश्वगवादिषु	२३३	प्र०	२१
- नि - घ०	खन्दनानि प्रज्ञानानि घनीभूतानीव ।	२३३	•	२५
- ण	पुराणे	२३३	द्वि०	२५
- श्र	प्रश्रये	२३४	प्र०	६
- ष्ट	प्रेमविशिष्टे ।	२३४	प्र०	१३
- भि	कर्माणि	२३४	•	२५
- ऋ	ऋदोरप्	२३४	•	२७
- थ	प्रत्यर्पणे	२३५	•	११
- ति	कृदिकारादितिङीष्	२३५	द्वि०	२६
- व - मा	श्रवणमात्रेण	२३६	•	१६
- । - वा	प्रापूरणे । प्रथमप्रत्ययानि वावाहुल •	२३७	प्र०	१२

• अत्रप्रतिकर्म । शब्दाद्ये सकलशब्दार्थयोर्विस्मृतेरियमशुद्धिः यथा • प्रतिकारः । पुं •
शरव्ये । लक्ष्ये प्रतिरूपके । प्रतिकृतौ ॥ २३७ • २४

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- ज् :	क्वञ्जः . . .	२३७	द्वि०	१४
- गि	घाण्टकायाम् ॥	२३८	०	१५
- ग	गादाधरी ॥	२३८	०	२१
- ल्य	ल्ल्यः	२३९	प्र०	२२
- क्त - क्त०	। ल्युक्त० अयमर्थविशेषणत्वेन च परिणप्रत्यक्त० क्त०	२३९	द्वि०	१७
- स	संन्यासः	२४०	प्र०	११
- वि	प्रतिवाद्ये	२४०	द्वि०	२३
- कर	कृतकृतिमनुः	२४१	०	१९
- श्वप्रतिपदे०	विश्वदेवादिभिरनु०	२४१	०	२१
धे ॥ य	विधेयतयावा०	२४१	०	२९
- त - सा	विपरीतसाध्यसा०	२४२	प्र०	३
- ट - मा	घाटस्यमार्तण्डविम्बः ।	२४२	०	२८
- उपप्रति	प्रतिउपपद्यते	२४२	द्वि०	३
- की	बोधने	२४२	०	२१
- पा - र	पालरक्षणे	२४२	०	२९
- रे	मनोवृत्ते ॥	२४३	प्र०	२२
० क	० प्रतिभयाकारः । पुं०	२४३	द्वि०	१७
- भ	प्रगल्भे	२४४	प्र०	६
- दोषस्या	प्रतिवाद्दोषास्ति	२४५	द्वि०	२३
- ध	विशिष्टे ॥	२४९	प्र०	१४
- पुं०	० प्रतिवृत्तिः स्त्री०	२४९	०	१९
- १ - नि	। अपेक्षायाम् निवृत्तिः	२४९	द्वि०	२८

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	लक्षः	पङ्क्तिः
- प्रो	प्रतिपाल्ये •	२५०	प्र०	३
- शा	शक्तनुराजपितरि ॥	२५०	•	२६
- न - प्रो	पमानप्रयोक्तृर्बहुत्वे नीपमान	२५१	•	१३
५	प्रतिष्ठास्यात्			
कैतवात्	कैतवात्	२५१	•	१०
०।- अपा	प्रत्यक्पूर्वी। स्त्री० चपामार्गे ॥	२५२	द्वि०	६
- रे	प्रसरत्येतत्	२५४	•	४
- ख्य	तत्त्वोच्छेखपूर्वकज्ञानम् ।	२५५	•	१०
- क्षा	अर्थयाञ्जयाम् ।	२५६	प्र०	१५
० व	• प्रत्यवस्थानम् । न०	२५६	द्वि०	१४
० पुं०	• प्रत्यासत्तिः । स्त्री०	२५७	•	१८
- व - दे	ऽऽशयावैवन्देशमानिने	२५८	•	१८
- ख्य	प्रथप्रस्थाने	२५९	प्र०	१८
५	तुष्टिदप्रदक्षिणम्	२५९	द्वि०	२१
द्वारर	द्विद्वारणे ।	२६०	•	४
- व	दोषवृत्ताद्यां	२६०	•	२५
५	साङ्गैर्देवैर्निशामुखे	२६१	•	१६
- धंदेव्या	अत्रालाभा०	२६२	प्र०	३
- न्न	रथस्य चक्रान्ते०	२६२	•	२६
- सा	राचार्या०	२६३	प्र०	१९
- या	॥ पतितुमिच्छीपततेः०	२६४	•	२७
- ॥ - प	पद्माटे ॥ द्वि०	२६४	द्वि०	३
- टि - द्वि	दुग्धे	२६४	•	१४
- द				

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्ति
- व्ये - पु	चतुर्व्य सुपुष्येपु०	२६४	०	१०
- वि०	जि कला०	२६४	०	२६
- य - क	अभिधे यल्यकल्पना०	२६५	प्र	८
- भा०	मद्वियम्	२६६	द्वि०	१४
- झ	ध तुञ्जन	२६६	०	१०
- न	विरतिन०	२६६	०	२४
- ष	प्रत्युषे ।	२६७	प्र०	११
- लिखाना	मास्तिनाम०	२६७	०	२३
- श्र	परमेश्वरे	२६७	द्वि०	२२
- ल्ये	पत्त्यनुपलब्धिभेदेनषोढा ॥	२६८	०	२८
- र्षी	सन्निकर्षी०	२७०	प्र०	११
- नंख्यात्त	ज्ञानंतद्विधिष्येयकम् ॥	२७०	०	१८
- ष्ट - म्	द्रष्टव्यम्	२७०	०	२८
- । - हा	। यथाहास्तिनमुदकम्०	२७१	०	१४
- । - त०	० प्रम णषाधितार्थकः प्रु० तर्कवि०	२७१	द्वि०	१०
- घां	वानरान्तरे	२७२	०	१४
- ष - नु	अनुष्ठान०	२७२	०	१०
- णि - क्तः	कर्मणि क्तोक्तः	२७३	०	१२
- मू	सूचम्	२७४	प्र०	१२
- मोदकः	० प्रमोक्तः पं०	२७४	०	१०
सा-र	अहिंसांदिशते	२७४	द्वि०	२३-
- र	शरीरे	२७५	प्र०	१०

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सन्धः	पङ्क्तिः
- शं - श	स्पर्शः यकारेर्द्धत्स्पर्शः शंका०	२७५	द्वि०	१२
- भ्यन्त-	रूपाभ्यामाभ्यन्तराभ्यां०	२७६	प्र०	१३
- य	गंगायाम्	२७६	द्वि०	४
- ऽ	प्रस्थिते	२७६	०	२५
• अचप्रयुक्त	शब्दः यस्य कलशब्दार्थयोर्विस्मृतेरियम शुद्धिः यथाप्रयुक्तार्थः। पुं० प्रत्नत्क्रमे प्र कृष्टं युद्धमधीत्य॥	२७७	प्र०	१५
- प्रांश	प्रयोगप्राशुभावबोधके	२७७	०	२५
- यंप्र	पर्यायंप्रयोग०	२७७	०	२६
कोभाकोभा	सात्त्विकीभावद्वयत्वे	२७६	०	३
- क	विद्यमानस्यैव	२७६	०	५
- त्यं	नित्यः	२७६	०	१५
- तु	सिद्धे पु.	२७६	द्वि०	१६
- न्य	धान्याकम्	२८०	प्र०	११
- भा	भर्जितम्	२८०	द्वि०	३
- प्रवती	प्रतीदे ॥	२८१	प्र०	२२
- ह	वार्द्धं स्पत्याः	२८१	द्वि०	३
- र्णा	पार्श्वर्णा	२८१	द्वि०	१६
- । आङ्गि	। आङ्गिरसगोत्रस्य आङ्गिरस०	२८२	प्र०	५
- ख	कागवायन	२८२	०	२४
- न	वज्रवीनाम्	२८२	प्र०	१८
- ष्ठ्यां नासत्वा	ज्यैष्ठ्यां समतीतार्थां०	२८३	प्र०	२४
- ख्य	ऐन्द्राग्न्याख्ये०	२८३	द्वि०	१७
- र्थं	वायेरुद्धं स्थितः	२८४	प्र०	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठान्	लक्षः	पङ्क्तिः
- शित्तिरो	भेनिशिरोमणिः ॥	२८४	प्र०	१०
- था - ह	स्त्रियोधहनायथानविशेषे ।	२८४	•	२३
- प्रा	हिंसादानेषु ।	२८४	द्वि०	१
- ज	प्रायेपत्नीधरन्तीतिवाक्ये न०	२८६	प्र०	२४
- गा	सीनामंग० भाषाशुद्धिः	२८७	प्र०	६
- न्त	निष्क्रान्ति ॥	२८७	द्वि०	८
- । शश	शदृष्टशातने।	२८७	•	२७
- ॥ प्रस्तावे ॥	•••••	२८८	•	२१
- प्र	अप्रधान्यम्	२९०	प्र०	११
- त्रि	प्रधानता	२९०	•	११
- न्न - या	प्रसन्नतया०	२९०	•	२५
- कु	कलुषितः	२९०	द्वि०	७
- द्वि	अतिसृष्टिः०	२९०	•	२८
- त्य	उत्पाद्यमाने	२९१	प्र०	१४
- म	व्याप्यमिह०	२९२	•	२५
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२९३	द्वि०	१२
- प्रा	प्रसविष्ट ।	२९३	•	२३
• जनम्	• प्रसूतिशम् । न०	२९३	•	२६
- का	वीणाप्रा	२९४	•	१०
- का - णां	विदूषकादीनां परस्पर०	२९५	प्र०	२४
• र - का	• प्रहरणकलिका । स्त्री०	२९७	प्र०	२७
• । - का	• प्रहारः । पुं० आघाति।	२९८	प्र०	२

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	सन्मः	पङ्क्तिः
- फ	षोट० फे ट० भाषाशुद्धिः	२६८	•	२
- इनिः -	इण् । डिच्च	२६८	•	१०
- न्त	स्वान्तौ ॥	२६८	•	१६
- हु	प्रश्नदूत्याम्	२६८	द्वि०	०
- । - तु	उदये । तुक् ॥	२६९	•	१
- द्वि	हिंसायाम् ।	२६९	•	१६
- विंशति	षोडश	२६९	•	२०
• घे	दीर्घे ०	३००	प्र०	१
- म	संयोगएष	३००	•	२५
• ती	० प्राख्यम् । न० तीक्ष्णतायाम् ० ।	३०१	•	२३
- स्थे	विद्यमानस्थे व	३०१	द्वि०	१
- दोषः	देशः	३०२	•	१५
- क्त्वा	गव् ल्	३०२	•	२६
- स्त्री - डी	उगितश्चेति डीप्	३०३	प्र०	८
- प्रा	प्रति०	३०६	प्र०	०
- वर्तते	इन्मध्ये	३०६	•	२६
- दिक्कांसं	पानादिसञ्ज्ञां०	३०६	द्वि०	४
- । - वले	॥ चनिले ॥ वले ॥	३०६	•	१०
- न्ते - पु	उच्यन्ते नपुनरेकौ०	३०६	•	२२
- था	प्राणायामः	३०८	•	२६
२१ - दुव	भगवदुक्ते	३०९	प्र०	२६
• न्म	जन्मिनि	३०९	द्वि०	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- त	मञ्चिचित्तंतथा	३१०	प्र०	१४
- ॥ - षह	त्रि० षहमुंखे०	३१०	०	२८
- स - म्भि	सम्बन्धिनि	३११	द्वि०	२६
- खे - र्थे	कृत्वे अर्थे	३१२	प्र०	८
- ण	० श्रव्यान्तर्गतै०	३१३	०	१४
- मा	प्राभाकरा०	३१३	द्वि०	५
- हि	अभिहिते	३१५	०	१५
- म	दिवसमन्दिरे ॥	३१७	प्र०	१७
- प्री	पीतसालतरी	३१८	०	२२
- नि - ष०	रोमभियुक्तोमृदूच्च०	३१८	प्र०	२६
- न	प्रतने	३२०	द्वि०	७
- ष - छि	प्रुषडाहे	३२१	०	१२
- नं	ल्लेखेनजखदानी	३२२	०	८
- ती	प्रभासे०	३२३	प्र०	८
- क्षुा	दिहल्यक्तु अर्थे	३२३	०	१४
- । - ई०	ईषउर्जे ईष०	३२४	द्वि०	१२
- : । - क्ति	प्रैषः । पुं क्ति शी॥	३२४	०	१७
- त	त ल वृक्ष०	३२५	०	१
- ग्द	प्र वृक्ष	३२८	प्र०	१८
- स	पञ्चकलसु०	३२८	द्वि०	१
- दि	वन्दितम्	३२८	०	५
- ति	मुतिः	३२८	०	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- जं	जृम्भायाम्	३२६	०	१६
- । - फणा	फणभारी । पं० फणाभृतिः ॥	३३०	प्र०	१८
- फि०	फणिसंज्ञकः	३३०	द्वि०	३
- शू	कौटादिद्रूपितम्	३३१	प्र०	१३
- एव	एरञ्ज	३३१	द्वि०	७
- त्रिधाधा	सन्निर०	३३३	प्र०	२२
- ल - तुं	• फलवर्तुलम् । न०	३३३	०	२४
- ल	फलवृत्ति०	३३३	द्वि०	१
- म	द्राक्षायाम्	३३४	०	१४
- गति - ल्यु	मृतिवल्गु०	३३४	०	२५
- ल्यनु	चेल्युनन्	३३५	प्र०	१५
- ल्ला, - न्योः	फाल्गु, न्युत्तरफाल्गु, न्योः	३३५	०	२०
- मे	प्रभं दे ॥	३३५	०	२८
- फ	॥ फाण्यते ।	३३५	द्वि०	१५
- फा	फणगतौ ।	३३५	द्वि०	१६
- भू	धूम्याटविहगि ।	३३६	०	१७
- दमनं	कदनं०	३३७	०	६
त्का	फूत्करणम् ।	३३७	०	१६
- ट	कटुणाम् ।	३४२	०	१५
- ध्या-चा । दा	षध्यादाचार्यमुख्यागुरवस्तथैवेति ॥	३४३	प्र०	४
- ध्या	षध्याम् ।	३४३	०	१०
- च	तचासुरसम्पत्	३४३	०	२०

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- प - त्वा	रूपत्वादासुरसम्पदुत्पादकत्वाच्च०	३४३	•	२२
- न	चौयमादेवस्यः	३४३	द्वि०	६
- सां - क	पुंसांसुखकराश्चैव	३४३	•	२६
- श	काशं	३४४	प्र०	११
- तं - प्र	तंश्च प्रकाशं०	३४४	प्र०	१०
- स	संसदिवन्धुः	३४४	द्वि०	१६
- स	सर्पदपं०	३४५	•	१०
- छा । या	सृष्टामायाः	३४६	प्र०	२०
- वि०	पारिभाषिक०	३४६	द्वि०	२६
- सं	समांसा०	३४८	•	१८
- इ	वलात्सनदूषयेद्	३४९	प्र०	२३
- स्या	पूर्वपदस्यैवः	३४९	द्वि०	२४
- र	गुदाङ्कुरे	३५०	प्र	२६
- कं	कुन्दवृक्षे	३५०	द्वि०	२०
- लि	बलीमुखे ॥	३५१	प्र०	१४
- धं	क्रोधेहि	३५१	द्वि०	१८
- नि०	वाल्मीकिमुनी	३५२	प्र०	८
- पुं०	• बहुतस्त्रीकः । द्वि०	३५३	द्वि०	१०
- धावा ॥	विधायैधा ॥	३५४	प्र०	३
- ष - ष०	॥ चिपतिशय०	३५४	•	११
- तुकाका	जतुकायाम्	३५४	द्वि०	३
- षां०	संघातके	३५६	•	९

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- चि॒ता॒का-म	कुचि॒का॒याम्	३५६	०	८
- नं	स्नानद्वयं	३५८	०	६
- न्न २ १	नवाम्ने	३६१	प्र०	१
- हाय	वालयहा०	३६१	०	१८
- णे - ति	करणेचेतिकिः	३६१	०	२६
- भि	भिन्ध्याम्	३६२	द्वि०	२
- श	• वालाशं स्या०	३६२	द्वि०	७
- स्त्री - के	स्त्रीकेशप्रष्ठावृत्ते केश०	३६२	०	११
- वा	बलिश स्य	३६३	प्र०	१०
- म	वलीयामस्त् गौ०भाषाशुद्धिः	३६३	द्वि०	१
- प २ १	कूपिके	३६३	०	६
- मांसा	सांमार्द्वम् ।	३६३	०	२१
- द	कवाद्यङ्गुल्य०	३६४	०	१७
- पु० ५	सगणे ॥ ५ ॥	३६५	प्र०	२
- गगते	सुगते ।	३६६	द्वि०	२५
- छ - कु	निष्ठएवकुर्वद्रुपाख्य-	३६७	प्र०	११
- प्रा	प्रबुद्धे ।	३६७	द्वि०	१
- यो - सा	योबुद्धेरसाधारणव्यापारः	३६७	०	२३
- । - म० ५	प्रज्ञायाम् श्रेमुष्याम् ॥ मती ।	३६८	प्र०	७
- श्रेमुष्याम् ॥	० ० ० ०	३६८	०	७
- ति - नि	प्रवृत्तिश्च निवृत्तिश्च	३६८	०	१३
- मा	व्यवसायः	३६८	०	२३

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- ॥ - इ	॥ इष्टानिष्टविपत्तिः इष्टानिष्टानां०	३६८	०	२५
- र्ययस्त	विपर्यस्तम् ॥	३६८	द्वि०	२५
- च	पञ्चैषां	३६९	०	१०
- घ	घटङ्गति	३७०	०	११
- ॥ - ॥	॥ जुद्रवाताक्याम् ॥ जुद्रायाम्	३७१	०	१८
- पुं० - पा	पुं-हिन्तालिङ्गहत्तिक्तास्त्री-पाठायाम्	३७२	प्र०	१०
- म	घण्टारवायाम्	३७२	०	२५
- ध्या	अरण्येध्ययनादेतदा०	३७२	द्वि०	६
- स्थ	स्थूलैलायाम् ॥	३७२	द्वि०	९
- इ	० षड्द्वन्द्वम् न०	३७२	०	२०
- देवष	देवगुरोर्मनुष्यः ॥	३७३	प्र०	२८
- टकः	० वेकटः ।	३७३	द्वि०	३
- ॥ - वी	॥ वैतालिकेवोधं करोति	३७४	प्र०	१३
- ध्ये	मिथ्यैव०	३७४	द्वि०	१२
- न०	पुं० श्रीकृष्णे ।	३७७	प्र०	१४
- येप्रलयेस्वा	प्रलयेऽस्वात्मनि०	३७७	०	१६
- सं - तम्	संज्ञितम् ।	३७७	द्वि०	२२
- णी	ब्राह्मणकृत्विविशेषस्य०	३७८	प्र०	१०
- खि०	शिखरान्वितः	३७८	०	२२
- श्य	दृश्यते०	३७८	द्वि०	२
- च	लक्ष्यते०	३७९	०	८
- लापय	कालापरिच्छिन्न०	३७९	०	२०

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्क :	राम्भ :	पङ्क्ति :
- ज्ञ	सर्वज्ञं ।	३०६	•	२३
- त । त्	यत्तच्छब्दोपलक्षितः ॥	३८०	•	१६
- र । ह्य	प्रश्नोत्तरद्वितीयोक्तासिपरब्रह्मो ।	३८१	प्र०	१३
- र । श	निरतिशयमहत्त्व०	३८१	द्वि०	२
- यो। जा	योजायवे	३८२	प्र०	६
- ह्य	ब्रह्मैव	३८२	•	२२
- ग	संयोगपतितैर्गत्वा०	३८३	•	१८
- स । यी	सादृशसहस्रयुगे०	३८३	द्वि०	५
- ग्य । नञ्	भोग्यंवननीयसम्पन्ननीयम् ।	३८४	प्र०	२८
- तो - ।	उत्पातोवा ।	३८४	द्वि०	१०
- र	पराविद्यायाम्	३८५	•	११
- स्या	यस्तुत्यामोहितो गर्भः ।	३८८	प्र०	६
- दा - ति	पूर्वपदादितिणत्वं	३८८	•	२०
- मर्पणि	षड्दणिसर्पणे ।	३८९	•	५
- ल	एतेषांपलिकैर्भागैः ।	३८९	द्वि०	२४
- ष - व्र	॥ चितिक्यप्र० ।	३९०	प्र०	९
- ब्राह्मणाज्जातो	• • • • •	३९१	•	२१
- न	नश्रुतंनवहु०	३९१	द्वि०	४
- यः	अध्यापयतिनोशिष्यान्	३९२	•	१५
• ष्ट	ब्राह्मणाच्छंसी । पुं०	३९३	प्र०	३
- षा - ष	ब्राह्मणमाणववाडवायन्	३९३	द्वि०	०
- ध	मधुर	३९४	•	२९

शुद्धाशुद्धपत्रम्

अशुद्धलिखः	शुद्धलिखः	पृष्ठाङ्कः	संज्ञः	पङ्क्तिः
- न्यम्	चीनकधान्ये	३६५	•	११
- पो	योऽनविशेषे ।	३६६	प्र०	२
- ङ - अ०	॥ पङ्क्त्याम् ॥ अद्यायाम् ।	३६६	द्वि०	२५
- ज्ञनर	भवेन्नरः ॥	३६७	प्र०	१६
- ध्ये	तन्म उ	३६७	•	२५
- मा	मध्यमाधिकारिणः	३६७	द्वि०	७
- भ	दुर्लभज्ञानं	३६७	•	६
- त्	सुलभत्वान्मा०	३६७	•	२१
- र्ध - क्त	सर्वमुक्तं	३६८	•	१६
- ना	न्यादे ।	४००	प्र०	२४
- क	मथितं	४००	प्र०	२७
- स्तु०	ब्राह्मणस्य	४००	द्वि०	२८
- शुद्धय	शुद्धयस०	४०२	प्र०	६
- त्व	तथायत्नं	४०२	•	१०
- क	यथापाकं	४०२	•	११
• वि०	• भगवान्पुं०	४०२	•	२२
- पा :	रनुवादरूपा	४०३	•	१
- ङ०	तद्द्वारामूल०	४०३	द्वि०	१०
- तं	संयोगस्य	४०३	•	२३
- च-ट्-॥	मत्तचषट्के ॥	४०४	प्र०	२६
- स्य	शरीरस्य	४०४	द्वि०	८
- ॥ - भं	वि० भंगार्हे ॥	४०५	•	८

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- सु	यथोदित्त्वात्	४०५	•	१५
- व - का	व्यापयोरेषकारणात् ।	४०५	•	१८
- राराणे	पुराणे	४०५	•	२५
- ॥ - भन०	भनक्ति । भनो० । खलु । भनन्वि० वर्तमानभजाये ॥ भन-	४०६	प्र०	२०
- व - वि	अग्निचादिभ्यङ्गोवापिति०	४०६	द्वि०	१४
- जि०	पूज्ये ॥	४०७	प्र०	२
- क्ता	नाम्योक्त्या	४०७	•	७
- जि	पूज्ये	४०७	•	८
- य०	आदिस्थवारे	४०७	•	१४
- क्ता	नाम्योक्त्या	४०७	•	१७
- ट	खञ्जरीट्	४०८	•	२२
- ः - ।	भपतिः पूर्ण०	४११	प्र०	६
- क्ता	भङ्गा याम्	४११	•	८
- मकन्द	कामन्दकः	४११	द्वि०	८
- याभव	यावद्द्वयमनागतम्	४११	•	१६
- ककरो	भयं करोति	४११	•	२१
- जी०	जले विलासी०	४१२	•	१८
- ग्ये	शरण्यौ ॥	४१३	प्र०	१०
- त्वे - भ	ऽधिष्ठानत्वे नभरणात् ।	४१४	द्वि०	२८
- गि	भिषग्भिराप्तै०	४१५	•	१०
- पु - ई०	प्रभृतिषु भर्मद्विति०	४१५	•	१२
- दि	मेदनम् ।	४१६	प्र०	८

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
२१	भवेत्क्षेत्रशोधने	४१८	द्वि०	१२
- विभ	पुराणविशेष	४२१	०	१
- र	भाजनम् ॥	४२२	०	२२
- भ	कादिभ्य कित्। अनुनासिकस्येति	४२३	प्र०	२४
- ।-।।	दोघः ।	४२४	०	१०
- तातांगा	भाजं चित्ताऽचितः	४२४	०	२६
- मा	भायस्यसः	४२४	द्वि०	२१
- स्ययस्यसः	रुणस्तथा	४२६	प्र०	५
- थ	कृतपावनाः	४२६	०	१२
- भक्तपा०	चिचोत्पला	४२६	द्वि०	१६
- ल्य	पुण्यजलाः	४२६	०	२५
- ला	माकवाद्यैव	४२८	प्र०	२३
- भै०	भरद्वाजस्य	४२८	०	५
- भा	उपासनापायमाधके ॥	४३१	प्र०	१८
- प	यतोलिङ्गः ।	४३२	०	६
- ऋ	रागस्यैव	४३२	०	१२
- ख	तन्वादिद्वादशसु ।	४३२	०	२०
- त्थ	सएवसुरभिः कालः	४३२	०	२८
- घ०	भावज्ञः चि०	४३२	द्वि०	८
- ङ०	कल्पनायाम्	४३२	०	३२
- तचभ०	विषयान्तर०	४३२	०	२७
- वाम्	। ब्रह्माख्या०	४३३	प्र०	७
- प				
- ।- ह्या				

अशुद्धलिख :	शुद्धलिख :	पृष्ठाङ्क :	संख्या :	पङ्क्ति :
- ए-म	ए-मन्यचानुमन्तव्यम् ।	४३३	द्वि०	११
- श्रीलम्	•••••	४३४	•	६
- सु	पोञ्चालमागधी ।	४३५	•	२६
- डीपायां	द्राविडीयां ड्रदेशीय	४३५	•	२६
- नाभग०	नागरी ।	४३५	•	२६
- भि :	भिन्नार्धर्म०	४३८	•	५
- र	भैक्षोपगतैर्हं०	४३८	प्र०	१३
- व्याधिर्भ	नातिवाधीभवेत्	४३८	द्वि०	५
- गडी	भिण्डास्त्रोष्णा०	४३८	•	२०
- मि	भि.दिर०	४४०	प्र०	२६
- दगडजा	स्त्रिच्छजात्यन्तरे	४४१	•	१६
- मी- वृ	भीमे । वृकोदरे ।	४४२	द्वि०	२०
- क-र	कपूर्स्येति०	४४३	प्र०	४
- कु :	कुः ॥	४४३	•	२४
• ज्मि	• भुक्तसमुज्मितः ।	४४४	•	२४
- मे	रुग्णे ॥	४४४	द्वि०	८
- पीनीनी	वृत्तीपीनीनरेश्वरे	४४४	•	१८
- च्	इजिप्रत्ययः	४४६	•	१८
- ज्य०	विनाज्यं	४४६	प्र०	२०
- मु०	सु. वक्तृहीना	४४६	•	२१
- विप्रेषी	विप्रेषिषु	४४६	द्वि०	११
- ॥ - म०	उत्तरीत्तरं राज्यालक्ष्याः विवृषी ॥ भवन्म०	४५३	प्र०	१९

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
नेगृहारम्भोप्रवेश	•••••	४५५	•	१७
नि	सप्तभूमिस्त्रिंश	४५६	•	१४
- स - भू०	वाताश्वे	४५७	द्वि०	८
- श्व	अतिशायने	४५८	प्र०	२०
- शी	•भूयाभूयः । अ० शारं०	४५८	द्वि०	३
• - वारं०	उखर्वल्लृणे ॥	४५८	•	१८
: वा	भोजपत्र०	४५९	प्र०	२२
• - ल - न - प	लङ्काप्रति०	४५९	द्वि०	२४
- ङा	हिमवतः	४६१	•	३
- स - तः	पिङ्गे ॥	४६१	•	१५
- ङ्	अल्पपक्षिविशेषे	४६२	प्र०	१०
- स्य	भ्रसजपाके	४६२	•	११
- भ०	अवश्यं०	४६२	•	१६
- श्य	भूमिभ्रमणशीलं	४६२	द्वि०	२०
- मि०	• सुहृदर्थे • शीभने ॥	४६४	प्र०	५
- ॥ - शी०	रितिनौतिविदांमतम्	४६५	द्वि०	७
- ति - वि	द्विष्टोयद्यपिसम्बन्धः	४६५	•	१७
- षी	भेष्टभये ।	४६६	द्वि०	१२
- ष्टु	प्राणसम्भारणार्थं०	४६७	प्र०	७
- षासस	पुष्टिर्बर्द्धनम्	४६७	द्वि०	८
- षि	मनुयातस्य	४६८	प्र०	२६
- या - तत	नोव्य ।	४६८	द्वि०	२७
- व्य				

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्क :	सम्भ :	पङ्क्तिः
- तै०	चौर्यति	४७०	०	४
० पुं०	० भोजनपात्रम् । न०	४७१	प्र०	८
- स्थां	अमोवासा	४७२	द्वि०	२
- अष्ठाभ	अभुकुसादीना०	४७२	०	२६
० गौ	मौगोनौगो०	४७४	प्र०	६
- सु०	सुवर्ण०	४७४	०	२२
- ष्टा	० भ्रष्टीर्य०	४७४	द्वि०	२१
- २००)	० भ्रातरौ । पुं० २	४७५	प्र०	६
- क्त	कृत्वा सुखम्	४७५	द्वि०	१०
- स्त्रा	सभ्रान्तिमान्	४७६	प्र०	१२
- च - वा	क्वाचित् चत्थवार्ति०	४७७	०	१६
- सु०	भुकुंसे०	४७७	०	२१
- त्वा । त्व	ऽ निच्यत्वात्त्रमुम्	४७८	द्वि०	२८
- ल	शूलं	४७९	प्र०	२३
- हे	मखगतौ ।	४७९	द्वि०	१५
- स्य०	उद्गवीयसाः	४८०	प्र०	२२
कविरितमनोर मायांस्पुटम्	कनिनप्रत्यये ।	४८०	द्वि०	४
० पुं०	० मङ्गलप्रदा । स्त्री०	४८२	प्र०	३
- । - य०	प्रत्ययस्थादितौत्वमयथा	४८३	०	१
- का - ष	कामचर्चिकायाकूटि०	४८३	प्र०	२
- भे	मे, दामस्यविषर्जनः ।	४८३	०	२०
- । - अ०	अतिशयेनमञ्जः अति०	४८४	०	१६

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तः
- ट	कुठरे	४८४	•	२०
• झरीरा	• मञ्जीरा । स्त्री०	४८४	•	२३
- व०	सौम्याननयुक्ते	४८४	द्वि०	२७
- भी	द्वारम् ॥	४८५	प्र०	११
- घ०	घृणो	४८५	•	२४
- प्रि	अपरेपिये	४८५	•	२७
- र्प	सर्वलोकस्त्रियः	४८६	द्वि०	५
- म्	मणिवम्भे •	४८७	प्र०	१३
- ड	मंझते	४९०	द्वि०	१२
- सु	मुनिविशेषे ॥	४९०	•	१६
- भृमृक्तायाः	सूर्यभक्तायाम् ॥	४९१	प्र०	२
- नी०	ततेहीन	४९१	•	८
- ने	ज्ञाते ॥	४९१	•	१३
- ग्यमहाभा	द्वितिकान्दोग्यभाष्यम्	४९१	द्वि०	२५
- पुं०	• मत्कुणा । स्त्री०	४९२	प्र०	२०
- ना	प्राङ्गणावर्णे	४९२	द्वि०	११
२१	यसगामत्तमयूरः	४९२	•	१३
- सय	स्मरतहरिः	४९३	प्र०	२७
- ज	प्राङ्गणावर्णः ।	४९३	•	२६
- ना	प्रयीवे	४९३	द्वि०	१
- गी	भक्त्या पुं० भू०	४९४	प्र०	१५
- ल्याः-भू०	• सुनादेयाः ॥	४९५	प्र०	६
- सुदे				

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	सम्भः	पङ्क्तिः
- न्य	क्षिपेद्यान्	४६५	०	२६
- स	मांसं	४६६	०	३
- घ - ष	तुण्डांघसशल्कांघैर०	४६६	०	१३
- झी	जलमङ्गी० ।	४६७	०	१६
- भ्य	विध्यते	४६७	०	२३
- खासात्र	खाशयवे	४६७	द्वि०	१२
- रो	सरशर्जिते०	४६८	प्र०	१४
- खा	खामदात्	४६८	द्वि०	१३
- स्य	कामावस्थायाम्	५००	०	६
लटः शब्दः ॥	कर्त्तरित्त्तष्कीलाद्यर्थस्तुन्वा ॥	५०१	प्र०	२
- रे - झी०	यन्यान्तरेभ्योज्ञातव्याः ॥	५०१	द्वि०	१६
- हे	देशिकोपदेशं	५०१	०	२६
- यी	गन्धीत्तमायाम् ।	५०२	प्र०	२३
- र	नारिकेलजम्	५०२	द्वि०	२
- ती०	धूपितोरसः	५०३	०	२६
- त	षान्तपुष्यरसो०	५०६	प्र०	६
- वि - य	विडयहान्	५०६	०	१५
- य	आर्घ्यमौद्दा०	५०६	०	१८
० म - धू	मधुवूलिः	५०७	द्वि०	१३
- ध	धनमदन०	५०७	०	२६
- ने	आतीनुपसर्गे०	५०८	प्र०	५
- ललग	गलगंडादिरीगकत्	५१०	०	१

पद्यविलेखः	शब्दविलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- स्त्री	स्त्रियंश्लौ०	५१०	प्र०	३
- र	श्रीरामृतं	५१०	द्वि०	७
- कामल्	कौमलम्	५१०	•	८
- मो०	मैदायाम्	५१०	•	२५
- का	काकौल्याम्	५१०	•	२६
- टुः	मधुरः	५१२	प्र०	५
- र्ग - की	मार्गप्रवर्तके	५१२	•	२२
- खे - सा	उलूकादयश्चेत्तिसाधुः	५१३	•	१
- व्य	दृश्यंरुच्यंमुखप्रियम् ॥	५१३	•	१०
- मे - ॥	पञ्चमेखरे ॥	५१४	•	१४
मध्य -	मध्यमे ॥	५१४	द्वि०	२८
- ख	मद्ये ।	५१५	•	२६
- य - वा	प्रयद्भवान् ।	५१६	प्र०	४
- गा०	पञ्चवेगश्च	५१६	द्वि०	२१
- स्त्री	प्राग्गृह्यात्यविक०	५१७	•	२८
- ता - नि	यतोनिर्विषयस्यास्यमनसीमुक्तिरि ष्यते । यतोनिर्वि०	५१८	•	७
- स्त्रा	अरत्कारुमुनेः	५१८	•	२०
- मे :	सुनेर्माता	५१८	•	२४
- न्दा	परनिन्दां	५१९	प्र०	१९
- म०	मानुष्याम् ॥	५२१	द्वि०	१
- नृपथ	नृपथे ॥	५२२	प्र०	६
- ख - स०	कृद्वंकरणेत्तिसमासेः ॥	५२२	•	११

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्क :	सम्भ :	पङ्क्ति :
- । - । •	। <u>आवर्तक्याम्</u> ।	५२२	द्वि०	७
- तम	मुदितं तं चाव्ययं वन्दे०	५२३	प्र०	६
- सु। रि-स्त०	सुररिपोस्तनुः	५२४	प्र०	८
- ष्टे - ह्व	शब्देन ह्वयते	५२४	द्वि०	१०
- र्थ - स्म	न च दृष्टार्थस्यार्थस्मरणस्य०	५२५	•	४
- प्र - का	प्रतीकारः	५२५	•	१३
- न्व	मन्यते	५२५	•	२२
- स्वपथे	अरण्ये निःशलाकिवा	५२६	•	१४
- क्तु	सम्यततः	५२६	•	२१
- ध्य	पिप्पलीमूलं	५३०	प्र०	६
- म	समुद्रे ॥	५३०	द्वि०	१
- त - वि	मन्मनं तद्विदुर्वुधाः	५३१	प्र०	२५
- स	संज्ञायाम्	५३१	द्वि०	४
- स्त	सहस्राङ्घ्रिर्म०	५३३	•	१५
• र	• मयूरिका । स्त्री०	५३३	•	१८
- ह	ऋध्रवायसः	५३४	प्र०	५
- क्ष - स	स्वच्छस्रगुरुसक्कायं	५३४	प्र०	२०
- नां - पू०	उपात्तानामपूर्वासां	५३४	द्वि०	१७
- बुद्धि	चित्तवेदनानां	५३४	•	१८
- ट - त्वा	तस्य कूटस्थनित्यत्वात् ॥	५३४	•	२०
- या - ष्ट	लम्नादष्टमभवने	५३४	•	२४
- ति - व	भवति विरतिश्च० ।	५३५	प्र०	४

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- द्वि	चन्द्रिकापायिनि ॥	५३५	द्वि०	२४
- गृ	भाविनृपविशेषे ॥	५३६	प्र०	४
- तिगृहगृ	स्ति।प्यतिगृहमेधा०	५३६	द्वि०	१७
- जम्भु०	फणिकम्भके	५३७	प्र०	१६
- ष्ट	असिदंष्ट्रके ।	५३७	द्वि०	८
- सु०	० मत्स्यमुखः । पुं०	५३८	०	६
- वा	स्युर्वातपित्त०	५४०	प्र०	२
- वू	मलपूः स्तम्भ०	५४०	द्वि०	२३
- चा	चान्द्रमासत्व	५४१	प्र०	२०
- लख	रजखलायां०	५४२	द्वि०	१०
- ॥ - म०	वि० मलिने ॥	५४३	प्र०	२
- द	द्वीपाधारे ॥	५४३	०	२३
- ल्य	मल्लप्रतेषा ।	५४४	०	३
- द्य।ते विधिद्वि	विशुगते० विधिद्वि०	५४४	०	११
- क	द्विविकिनि	५४४	०	१२
- की - पि०	मल्लिकेतिपिङ्गले०	५४४	०	१८
- षा	कृष्णत्रिभुतायाम् ॥	५४५	द्वि०	२८
- ॥ - म	॥ श्यामलतायाम् मसुर०	५४५	०	२६
- मु	मञ्जुतमि०	५४६	प्र०	११
- स्य	जनम्रयान्ति	५४८	द्वि०	१०
- वे	वनगवि	५५०	प्र०	२२
- स्याहा	यक्षावयावा	५५०	द्वि०	११

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- क्	मनाग् मग्नी	५५१	प्र०	२५
- प्रान्तीपि	• खां. तोषिमूठः	५५१	•	२८
- थो-ने	स्थथोनमज्जतीति	५५१	•	२६
- शो	शौर्यादिभिः	५५२	•	२५
• द्र	• महाद्रोणी । स्त्री०	५५४	•	१
- को	काहलायाम् ॥	५५४	द्वि०	१८
- ह्या	लक्ष्मणवाराह्याम्	५५७	प्र०	२४
• पा	• महापौरुषिकः । पुं०	५५७	द्वि०	४
२१ - दे वे	वेदेभ्यो०	५५८	द्वि०	१७
- ज्ञा	नृपोज्जातः	५५८	•	२७
५ - नाननां	जिबानांविद्या०	५५८	द्वि०	१७
- रो-भू०	स्थितिकरोतिभूतानां०	५६०	प्र०	२०
- १-ह	। बृंहणं०	५६१	•	३
२१ - ह र्थ	अहृदपासकविशेषे ॥	५६१	•	२०
- य-यु	अतिशययशोयुक्ते ॥	५६१	द्वि०	२०
- स्म०	प्रवीणश्च०	५६२	प्र०	१७
- थो	पारसीकादयोमताः	५६३	•	३
• रा	• महारोगः । पुं०	५६३	•	१३
• १- ना	महालक्ष्मीः । स्त्री० नारा०	५६३	द्वि०	१३
- र्थ	तीर्थमहाभागा०	५६३	•	१८
क्ति	सन्नियुक्तवाक्यसमूहे ॥	५६४	प्र०	२२
• विषय	• महाविषयम् । न०	५६५	•	२

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- पां	पंचाभ्यां . . .	५६५	•	३
- ति - सै	मीतिदेशावच्छिन्नानतीर्थेहनिष्यामी	५६५	द्वि०	१६
- स मया	ति०सैव० तत्राहिसया०	५६६	प्र०	१३
- हा	हरी ॥	५६६	•	२२
- ष्टे	विषष्टे	५६६	द्वि०	५
- र - स्थे	रहस्थे	५६७	प्र०	७
• पुं०	•महाशुक्तिः । स्त्री०	५६७	•	१४
- प - तु०	परितुद्यते	५६७	•	२६
- स्त्री०	ससर्वजीव्याधि०	५६७	द्वि०	१
- श्यां	काश्याम्	५६७	द्वि०	४
- ज :	इतिहिजा :	५६७	•	७
- श्या - ल्या	श्यामबल्याम्	५६७	•	११
- रेऽपह०	परेऽहनि ।	५६८	प्र०	२२
- स्त्री	भुञ्जीतनान्यथेति॥	५६८	•	२४
• सन्ता	•महासान्तापनम् ।	५६८	द्वि०	१०
- ॥ - •	॥ चौरै	५६८	•	२६
- छि	व्यस्यसृष्टविण्०	५७०	प्र०	१५
- जि०	मोचिकायाम्	५७१	•	१६
- सौ०	सावर्ण०	५७१	•	२६
- ह्यति	मद्यारोहति ।	५७१	द्वि०	१६
- हा	महीत्सवम्	५७३	प्र०	७
- था	तदाद्यतत्त्वलक्षणम्	५७४	•	१२

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- स	असंस्कृतान्	५७५	द्वि०	२८
- ङ	प्राप्रुष्यत्युत्पृतीः पुनः ॥	५७६	प्र०	१९
- द	भवेद्वेदनसंशयः ।	५७६	द्वि०	२८
- ष	तद्गृष्टं	५७८	प्र०	६
- ष	सर्पिषिसम्भृष्टं	५७८	.	८
- क	इकारउच्चारणार्थः	५७८	.	२१
• या	• माकोटः । पुं०	५७६	.	९
• शु०	• माघीकशर्करा । स्त्री०	५७६	प्र०	२०
- रा	पुरवासि०	५८०	.	९
- नघरा	जनयामासप्रणनरान्	५८१	.	१०
- त्व - ष्ट	ठत्वधत्वष्ट्वठलोपदीर्घाः ॥	५८१	.	२८
- मा	भात्तलगामा०	५८१	द्वि०	१०
- क्वा	• माणिक्यम् । न०	५८२	प्र०	८
- दं	सुर इदसमाङ्गम् ।	५८२	.	१३
- लं	शार्करिलभिन्न०	५८२	.	१६
- व	पितुर्दशगुणं	५८३	.	१५
- रा	पुत्रद्वय	५८३	द्वि०	७
- पु	परादेया	५८५	प्र०	१९
- या	सेवनीयं	५८५	.	१४
• कर्णे	करणे	५८५	द्वि०	१२
- मा	अधिमिवांश०	५८६	प्र०	८
- स्त्री	• मातृषुस्यैः । पुं०	५८६	.	१०

पशुद्विलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भाः	पङ्क्तिः
• छे	• मातृषुसंयो । स्त्री •	५८६	•	२०
• त्त	• माधुचितम् । न •	५८८	द्वि •	६
• स्थ	• माध्यस्थान् । न •	५८९	प्र •	१०
- मा	मास्याद्रिमूले	५९१	•	२३
- द्य	विद्याभवति	५९३	द्वि •	३
- प्रभेदे	अभयप्रदे	५९३	•	२१
- क्त	मायानुप्रकृतिं	५९५	•	५
- तेष	पावकस्त्रीणां तेषु •	५९५	•	२८
- य - भे •	सर्जातीयविजातीयस्वगतभेद •	५९६	प्र •	५
- ले	नरश्लौ ।	५९६	द्वि •	५
- या	माद्यया	५९७	प्र •	१०
- म	मारुतस्य •	५९८	द्वि •	२८
- रि - णं	परिमाणं	५९९	•	१६
- णं मा	पीर्णमास्यस्मिन्मसि । मास्मिन् पीर्ण मासौ च •	६००	द्वि •	१३
- म	मार्गं	६००	•	२०
• घी	• मार्गीवीथी । स्त्री •	६००	•	२२
- हा	देव्या गृहन्तुयः	६०१	प्र •	४
- क्त	शुक्र •	६०१	•	४
- मार	मार्जारा •	६०१	•	२४
२१ - र प	नपरचार्य •	६०१	द्वि •	२
- ल	मृज्जिरालीयच्	६०१	•	२९
- शी	मृज्जुशीचालंका •	६०२	प्र •	५

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- क्ते	वृत्रे रामाला०	६०२	द्वि०	२२
- न्त०	द्वगन्ताच्च त्यक् ॥	६०२	०	२६
- म	रामाहारा०	६०३	प्र०	२०
- का	त्रिकले	६०४	०	२६
- टणानि	दृषान्यस्र	६०४	द्वि०	१६
० ला	० मासौयः । चि०	६०५	०	२२
० सा०	० मालुः । पुं०	६०५	०	२४
- चसस	राक्षसभेदे०	६०६	प्र०	२२
- । - भोज	पितृभोजने	६०६	द्वि०	१०
- ष	माषाणां	६०७	०	२४
- ण्	महाकुणादञ्खजा०	६०८	प्र०	२
- म	माहेन्द्रयो०	६०८	द्वि०	२३
- क्त	अनुरक्तं०	६११	प्र०	२७
- मियुने	जितुम्	६१२	०	२०
- घू०	विनाधूर्तं०	६१२	द्वि०	१०
- ये	वीजवापु	६१५	प्र०	११
० ट	० मीढुष्टमः । पुं०	६१६	प्र०	२१
- त	चोदितोः	६१७	द्वि०	१८
- रा	पुरोडाशे	६१८	प्र०	६
- ङ - लिङ्ग	मङ्गस्यलिङ्गं	६१८	द्वि०	१७
- मु	निमुक्ते ।	६२०	प्र०	१३
- ति	परिणतदाडिम०	६२१	०	८

शुद्धाशुद्धपत्रम्

अशुद्धिलिख :	शुद्धिलिख :	पृष्ठाङ्क :	संज्ञा :	पङ्क्ति
- टुकाका	काटुकारमिति ०	६२२	द्वि०	१४
- गे	प्रयोगोऽस्ते	६२२	•	२२
- स्फ०	० मुक्तास्फोटः । पुं०	६२३	प्र०	८
- स्फ०	मुक्तास्फोटा । स्त्री०	६२३	प्र०	११
- च	मोक्षे	६२३	•	१४
- ल्य	शुच्युक्तासर्व०	६२३	द्वि०	६
• ल्मु	ग्रहणान्मुक्तिरि०	६२३	•	१३
- लाप	प्रक्षालने	६२४	•	१०
- पुं०	• मुखशफः । त्रि०	६२५	•	१६
- व्य	व्युत्क्रमेणा	६२६	•	१५
- घ	इषिमदि ०	६२७	प्र०	२०
- स	निम्बूरसं	६२८	द्वि०	२४
- क्ता	क्थितायां	६२८	•	२६
- य	सङ्ग्राहे ।	६३४	प्र०	३
• चे - ति	वृषादिभ्यश्चिदितिकलः ॥	६३४	•	१०
- दि - क	वृषादिभ्यश्चिदितिकलः	६३४	प्र०	२६
- ॥ - सु०	। मुस्तयतिमुस्त०	६३४	द्वि०	१५
• म०	• मुस्तुः । पुं०	६३४	द्वि०	२४
• षां	• मुहुर्भाषा । स्त्री०	६३५	प्र०	२
- ड	जडे ।	६३५	द्वि०	१६
- स्य	स्यूलेषु •	६३५	द्वि०	२५
- कांय	अकार्यपरिज्ञानत्तु ।	६३६	प्र०	३

अशुद्धिलेखः	शुद्धिलेखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- दू	कदुष्णां	६३०	•	३
- वि०	कीविमुच्येतमानवः ॥	६३८	द्वि०	४
- द्वि	मूर्द्धिजाते	६४०	•	६
- छा । चा :	छत्राकारैः	६४०	•	१३
- दा - स	राजदानसमये	६४१	प्र०	२
- ले	• सुत्पन्ने ॥	६४१	•	६
- धा	मधुरसायाम् ।	६४१	•	१४
- मा	वर्तनपात्रे ।	६४५	•	२०
- व	मृगशिरानक्षत्रे ॥	६४५	द्वि०	३
- वे	पशुविशेषे	६४५	•	६
- दं	वदति०	६४६	•	२२
- षा - च०	मृगतृष्णाशब्देनेच्यन्ते । मृगाणां षाचस्य०	६४७	•	३
• पुं०	• मृगनाभिः स्त्री०	६४७	•	१८
- गयमा	मृगमातृकः ॥	६४८	प्र०	१६
- म	मृगरोमजम् । न०	६४८	द्वि०	१४
- ॥ - मध्य०	। हरिनभजामि ॥ मध्य०	६५०	•	१६
- ल०	खलुविभ्रति०	६५०	•	२८
- व	बिसे ।	६५१	•	१
- व	दीपयन्ति०	६५१	•	८
- म	चमकषायाम्	६५२	•	१३
- ष्टी । धा	कुष्ठौषधे ॥	६५२	•	२६
- म	भुजिमृडभ्यां	६५२	द्वि०	२६

अशुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	संख्याः	पङ्क्ति
- गी	मृत्त्युयोगो.	६५३	प्र०	६
- रा - म	करायामृत्त्या.	६५३	प्र०	१५
- ती - प्रि	प्रियातीपिप्रिये	६५३	.	१६
- जी	रत्नचन्दनजी.	६५४	.	१७
- दै	चिपीठकन्देयं	६५४	.	२८
- द्या	घोषे	६५४	द्वि०	८
- निन	मलत्त्वग्विशिष्टे	६५५	प्र०	१६
२१ - पल	कीमलपणे ॥	६५५	.	२७
- वि	चिज्जोशाके	६५५	द्वि०	१
- दु	मृद०	६५५	.	२६
- मे	मेघजनके	६५७	.	२२
- ल्	खच्.	६५७	.	२३
- र	पुष्करं	६५८	.	१
- र्थी	रसत्त्वश्वैयर्मी.	६६६	प्र०	१३
- म	निलस्य म	६६०	.	२१
- दमस्त्य	मेदोस्त्यस्याम्	६६१	.	१२
- पि	सामवायिका०	६६२	.	१५
- स्य - व	धासनाख्यफलोपकाङ्गयुक्ते न च श्रवणाख्यवे.	६६२	.	१६
- ॥ - मे	। श्वेतदन्तायाम् ॥ शम्भ्याम् ॥	६६२	द्वि०	१६
- घ.	मण्डक्याम् ॥ मेधा०	६६३	प्र०	
- खे	मेधस्थ	६६४	.	
- मं	माण्डम् । निर्मिता०	६६४	द्वि०	

शुद्धिलिखः	शुद्धिलिखः	पृष्ठाङ्कः	स्तम्भः	पङ्क्तिः
- न्द्र	स्कन्दनन्दि •	६६४	•	१८
पीत्यागर्जन त्यपले • ॥	• • • • •	६६६	•	२७
- कः ष •	नैकः पन्थानमाश्रयेत् अतिकीटक अष्ट •	६६७	प्र •	८
- ल	जलेषु	६६७	प्र •	१३
- । - ग	। स्त्रीभ्योऽठक् ॥ यद्वा । मिचयोरपत्यम् गृह्या •	६६७	•	१६
मै - का	मैनाकेनामपर्वतः ।	६६७	द्वि •	२७
• स्त्री •	• मैन्दहा । पुं •	६६८	प्र •	७
- प्क	निष्कले	६६८	द्वि •	६
- ला - द्	बाहुलकाद्यजस्तुटा	६७०	•	२६
- हि	मादिन्याम् ।	६७१	प्र •	२६
- या	मापादिते ।	६७२	•	६
- ये	मीनपे । चि •	६७२	द्वि •	२
- ष्	भ्रष्टुक्तोनाम् •	६७३	•	३
- तर्ह	भुजङ्गपतेर्हृदि •	६७३	•	१७
- मौनि	योगिभिर्गम्यं	६७४	•	१०
	॥ शुभमस्तु ॥			

सुखासुखसुखम्

संज्ञिका	संज्ञिकः	पङ्क्तिः	पङ्क्तिः	संज्ञिका	संज्ञिकः	पङ्क्तिः	पङ्क्तिः
जा	रत्नोमां	८५७	१२	०-का	सुरमःपुं०कारा	८५८	१३
र	सुन्दरी।को	८५८	१५	-का-दि	मन्दावादिदेवतरी	८५९	१६
सु	स्फुरति	८५९	२०	दि	सुधादिः	८६०	२०
स	वसति	८६०	२२	-का	सकापका	८६०	२३
व	सुपर्वकेतुः।पं०	८६०	११	-दि	महर्षि	८६०	२४
द	तस्मदाब्जां	८६०	२२	-पं	सतुतवर्षे	८६१	२५
खे	बाहुषी	८६१	१७	-ना	भूपाना	८६१	२६
व्या	मतपुष्पायाम्	८६१	२४	-र्षे	सतुवर्षेः	८६१	२७
वि	विधासुतिः	८६१	२७	का	जाह्निकादि०	८६१	२८
पा	ईशानदिग्गजे	८६२	१६	-सु	विकीर्तुः	८६२	२९
गु	शुक्लवले	८६२	२२	-खे	पयोसृतं	८६२	३०
खे	सुखलम्भे	८६२	१०	-वं	पूर्वविमोहिताः	८६२	३१
वा	सपकारवतां	८६२	१८	-का	मकस्यखाज	८६२	३२
फ	ससुत्रकेने	८६२	१२	-म्यि	सुराम्भिवत्	८६२	३३
द	कट्याम्	८६२	१८	नं	धनम्	८६३	३४
रा-व	सुन्दरे । वतुषे	८६२	२०	-पा	सुरामाषा	८६३	३५
क	सुभद्रकः पुं०	८६२	१४	-दयसु	०कादसुप	८६३	३६
तरा	नाथस्याः	८६२	१८	-वां	द्विचिं	८६३	३७
क	सङ्गनमातरि	८६३	२७	० पुं०	को०	८६३	३८
क	पुष्ये	८६३	२६	-मा-को	गर्भामासो	८६३	३९
क	यथा	८६३	२१	-	वसिष्ठे	८६३	४०
र	सुद	८६३	२४	-क	पुष्यका	८६३	४१
न	०वतिवन्	८६३	८	-न-द्वन	श्रीमन्वदनं	८६३	४२
त	पतङ्गे	८६३	६		वेत्यप	८६४	४३

पद्यविवेकः	पद्यविवेकः	पद्याः	श्लोकाः	पङ्क्तयः	पद्यविवेकः	पद्यविवेकः	पद्याः	श्लोकाः	पङ्क्तयः
- अ	वादिषः	८२४	द्वि०	१०	- अ	दण्डाति	८२३	०	१९
• स्त्री	स्त्रीविक्रमः। न०	८२४	०	२५	- भी	नीचं	८२३	०	१८
- अ	पत्न्युत्सामिदे	८२५	प्र०	१५	- इ	सङ्घपतिना०	८२३	द्वि०	८
- धं	निषिद्धः	८२६	०	६	- ल्य	म्युत्पत्त्या	८२४	प्र०	१
- वि-का	किञ्चित्कार्यं	८२६	द्वि०	२७	- घ	सङ्घामि	८२४	०	१०
- द्वि	सङ्घिःसाध्वीति०	८२७	०	१५	- जि	पट्टाग्रोति	८२४	०	१३
- क	पिङ्गे०	८२७	०	२४	मारस्त्री	भास्वरी	८२४	द्वि०	३
• पुं० स्त्री	स्त्रीपुंभी। पुं०	८२७	०	१७	० ना	स्वामोःपि०	८२४	०	१३
• -	स्त्रीप्रशसास्त्री०	८२८	प्र०	११	-।	स्वामभवे	८२४	०	१८
- वा	तत्रापि	८२८	०	१२	- लौ	युक्ते	८२४	०	२२
- गृ	विनिगृह्णतरिपु०	८२८	०	१८	- मु	मनुष्या-	८२५	प्र०	८
- ती	सर्वतो	८२८	०	२५	- थ्ये	सामर्थ्ये	८२५	०	१४
- स्त्री	लोकपतिना	८२८	०	२६	- धी	क्रोधोक्ताही	८२	०	१८
- साध्याः	पञ्चमः० सुखतीमिच्छं	८२८	द्वि०	१२	- ना	स्वाधिभावाः	८२५	प्र०	१८
- इ	दुष्कृताम्यधि०	८२८	०	१५	- व	यथाव०	८२५	०	२१
- प	पूजिताः	८२८	०	१७	- या	पद्मादिप्या०	८२५	०	२६
- न्त	वेद्यन्ते	८२८	०	२४	- ख	स्त्रीकीपाकस्य०	८२५	द्वि०	१३
- इ	सोभाहमितो-	८२९	प्र०	२०	- य	पश्चात्	८२५	०	२०
- षविश	विशेषशेषो०	८२९	०	२८	- ति	मितीकारान्ता०	८२६	०	१३
- नै	यत्र मेदीष०	८२९	द्वि०	२८	- स्त्रि	चिरस्त्रायि	८२७	प्र०	२८
• सु	सङ्गान०	८३०	०	५	• स्त्री	चिरप्रथीपुं०	८२७	द्वि०	२५
- वि	सितप्रमः	८३१	प्र०	१६	• धृ	सुखकाष्ठप्रथुं०	८२८	प्र०	१५
- वं	तिष्ठतेर्षुक्	८३२	०	१५	• ख	सुखेच्छदःपुं०	८२८	०	१८
- धि	प्रथमेवामति०	८३२	०	१८	- ख	कापीषि	८२८	द्वि०	१८

पदविलेखः	सुखविलेखः	पङ्काः	श्लोकाः	पङ्क्तिः	पदविलेखः	सुखविलेखः	पङ्काः	श्लोकाः	पङ्क्तिः
	सुखविलेखः वि०	८४०	प्र०	१४	- सु०	सुखविलेखः	८५०	प्र०	१०
- वि०	दशम्या	८४१	०	८	- सु०	सुखविलेखः	८५०	दि०	१४
- मः	पदाविति वि०	८४१	०	२८	०	सुखविलेखः	८५१	प्र०	६
- र- ग	श्रीशंभो	८४१	दि०	२२	- श्रीयय	सुखविलेखः	८५१	दि०	८
- वावला	०मान्तरमनते	८४२	०	४	- वा	सुखविलेखः	८५२	प्र०	५
- न	विषयवांशानाना	८४३	प्र०	४	- वा	सुखविलेखः	८५२	०	१८
- वा	सुखविलेखः	८४३	दि०	१०	- वा	सुखविलेखः	८५२	दि०	८
०	सुखविलेखः	८४४	प्र०	११	- वा	सुखविलेखः	८५२	०	८
- वि०	सुखविलेखः	८४४	दि०	२२	- वा	सुखविलेखः	८५२	०	८
०	सुखविलेखः	८४५	०	३	- वा	सुखविलेखः	८५३	प्र०	७
- वि०	सुखविलेखः	८४५	०	१४	- वा	सुखविलेखः	८५३	०	२१
- वाधन	सुखविलेखः	८४६	प्र०	२	- त	सुखविलेखः	८५४	०	१८
०	सुखविलेखः	८४६	०	१०	- वा	सुखविलेखः	८५४	०	२०
- वा	सुखविलेखः	८४६	०	२३	- सु०	सुखविलेखः	८५५	०	२
- वा	सुखविलेखः	८४७	०	४	- वा	सुखविलेखः	८५५	०	२६
०	सुखविलेखः	८४७	०	७	- ॥- श्री	सुखविलेखः	८५५	दि०	२८
- वा	सुखविलेखः	८४८	०	२	- सयय	सुखविलेखः	८५६	०	१
- वे	सुखविलेखः	८४८	०	३	- सु०	सुखविलेखः	८५६	०	२
- सु	सुखविलेखः	८४८	०	१८	- श्री	सुखविलेखः	८५६	०	८
- सु	सुखविलेखः	८४८	०	२०	- ॥- श्री	सुखविलेखः	८५८	०	३
- सु	सुखविलेखः	८४८	०	२५	- सु०	सुखविलेखः	८५८	०	१०
०	सुखविलेखः	८४८	०	२८	- श्री	सुखविलेखः	८५८	०	१८
०	सुखविलेखः	८४८	दि०	३	- श्री	सुखविलेखः	८६०	प्र०	५
- वा	सुखविलेखः	८४८	दि०	६	- श्री	सुखविलेखः	८६०	दि०	७
०	सुखविलेखः	८४८	०	२५	०	सुखविलेखः	८६०	०	१५

पुस्तक	पुस्तक नाम	पृष्ठा	का	पत्र	पुस्तक	पुस्तक नाम	पृष्ठा	का	पत्र		
- २	शरीरं	८११	प्र०	२	५	विद्युताब्जिहा	८०५	०	१५		
- ३	स्वप्नयोगः	८१२	दि०	१०	- ५।५	विद्याशास्त्राध्यायी	८०५	०	१५		
- ४।२	लक्ष्मीधरसूरिभिः	८१२	०	२५	५	००००	८०५	०	२२		
- ५	आत्मरः	८१३	प्र०	४	५	न्युत्तुल्यः सादर्म्य	८०५	दि०	२		
- ६	निर्गमं	८१३	०	१२	०	सा-प	सादुपपत्ती	८०५	०	२१	
- ७	विततं	८१३	०	१४	०	बः	सादुपपत्तः पुं०	८०५	०	२६	
- ८।१	चतुर्विंशति	८१४	०	३	०	दु	सादुमसका	८०६	प्र०	३	
- ९	चतुर्विंशति	८१४	प्र०	४	०	दु	सादुसूत्रम्	८०६	०	३	
- १०	यथा स्वस्वरं	८१४	०	२४	०	दु	सादुरसा	८०६	०	३	
- ११	मीमांसाम्	८१४	दि०	७	५	५	मधुराब्जि	८०६	०	१३	
- १२	पदास्तरम्	८१४	०	१६	- १५	५	सक्यम	८०६	०	१८	
- १३	वृषसूत्रं	८१६	प्र०	८	- १६	५	निरूपितजीवा	८०७	०	२५	
- १४	यद्रूपेत तस्य	८१६	०	२२	- १७	५	सा-वि	साकानविधु	८०७	दि०	११
- १५	स्वर्गियः	८१७	दि०	४	- १८	५	पसा	पसासाक्युट	८०७	०	१२
- १६	स्वर्गियः पुं०	८१७	०	६	०	१९	०	स्वकीयधने	८०८	०	१५
- १७	मुपैति	८१८	प्र०	३	- २०	२०	०	प्रोक्तता	८०८	प्र०	२१
- १८	धर्मसूत्रं	८१८	०	१४	- २१	२१	०	तापस्वेदः	८०८	०	२४
- १९	गायत्र	८१८	दि०	१६	०	२२	०	सुदजः वि	८०८	दि०	५
- २०	तथास्मिन्	८१८	०	२२	- २३	२३	०	सुयमसक	८०८	०	६
- २१	कश्चनारपचारिण	८१८	प्र०	८	- २४	२४	०	रितिस्यते	८०८	०	१४
०	स्वर्गीयः पुं०	८१९	दि०	१०	- २५	२५	०	दृढ-गुणैः	८०८	०	१८
- २२	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- २६	२६	०	दूरपरवेण	८०९	प्र०	१४
- २३	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- २७	२७	०	कामात्प्रवायते	८०९	०	२४
- २४	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- २८	२८	०	स्वैरिवाभावः	८०९	दि०	१५
- २५	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- २९	२९	०				
- २६	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ३०	३०	०				
- २७	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ३१	३१	०				
- २८	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ३२	३२	०				
- २९	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ३३	३३	०				
- ३०	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ३४	३४	०				
- ३१	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ३५	३५	०				
- ३२	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ३६	३६	०				
- ३३	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ३७	३७	०				
- ३४	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ३८	३८	०				
- ३५	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ३९	३९	०				
- ३६	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ४०	४०	०				
- ३७	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ४१	४१	०				
- ३८	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ४२	४२	०				
- ३९	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ४३	४३	०				
- ४०	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ४४	४४	०				
- ४१	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ४५	४५	०				
- ४२	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ४६	४६	०				
- ४३	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ४७	४७	०				
- ४४	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ४८	४८	०				
- ४५	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ४९	४९	०				
- ४६	स्वर्गप्रवे	८१९	प्र०	१०	- ५०	५०	०				

पङ्क्तिः	शुद्धीकः	पङ्क्तिः	शुद्धीकः	पङ्क्तिः	पङ्क्तिः	शुद्धीकः	पङ्क्तिः	शुद्धीकः	पङ्क्तिः
- द. री	दुग्धरोचिषम्	१८१	०	२४	- पा	पञ्चाङ्ग	१८२	०	५
- वी	सुपातशक्तिः	१८२	प्र०	५	- लो	कषाकोष्ण	१८३	प्र०	१२
- च. ल. मी	मन्त्रप्रमेद	१८३	हि०	१२	- वू	मधुरीकषुः	१८४	दि०	२२
- त	कुवति	१८४	०	१	- इ	दूर्वाशाम्	१८५	०	२८
- ल	दुर्गनस्यर्षी	१८५	०	१४	पाशा-ति	उपासकानांतिक्तक	१८५	०	२६
- म	उत्सासः	१८६	०	२०	- स	संहिता	१८६	प्र०	२४
- ०. ल	० कन्तिखीषा०	१८६	०	२१	- व	हरिक्रमः। पुं०	१८६	०	२७
- य	मधुरधुः	१८७	०	२८	- ल	सुपु	१८६	दि०	१२
- क	दुग्धशोषकः। पुं०	१८७	प्र०	७	- म	सप्रभुः	१८६	०	२७
- मा	मधुरभाषणाम्	१८७	०	१५	- प	पारंपर्या	१८७	प्र०	१
भाषाया	सतायाम्	१८७	हि०	१७	तभयं	रूपतभयं०द्वि	१८७	०	३
- ल	दुग्धशोष	१८७	०	२२	- का	कोवन्तो	१८७	०	२०
- । व	विकाशिनो	१८७	प्र०	८	- येरजि	प्रयोजिता	१८७	दि०	५
- वु	प्रतिषेध	१८७	०	२४	- शि	शोषित	१८७	०	१८
- विपी	पित्तोदरसमोराशी	१८८	दि०	२४	- त	गुर्धितता	१८७	०	२७
- व. र	शक्तीरलोचिष्यो	१८८	प्र०	१	शी	गुर्धितता	१८८	प्र०	१०
- नामे.	०. ०. ०.	१८८	दि०	१	- श्	वेन्दुसिते	१८८	०	१७
- ०. व	हराद्रिः। पुं०	१८८	०	५	- क	स्वापाकः	१८८	०	२५
- ल	भूति	१८८	०	६	- विम्यो	हरिभ्योऽतश्	१८८	०	१०
× पी	दुग्धशोषादिनिर्वा	१८८	०	११	- य	पञ्जनः	१८८	०	२८
- काऽल	०. विनालमीषः	१८९	प्र०	२०	० ति	दुग्धभूति। लो०	१०००	०	५
विशे	नकारा०	१८९	हि०	२६	- लो	वाह्य	१०००	०	८
- र	उत्सोकोष्यं	१८९	प्र०	१	- ल	सुर्वाशाम्	१००१	०	२६
- ल	विश्वकोष्यं	१८९	०	२	- लो	होचोये	१००१	दि०	१४

पद्यविवेकः	शुद्धिलेखः	पद्यः	शुद्धः	पद्यः	पद्यविवेकः	शुद्धिलेखः	पद्यः	शुद्धः	पद्यः
- अ	अज्ञारधान्याम्	१००२	०	१६	- बी	रागिणी	१०११	०	१२
- ब	मैत्रमण्या	१००३	०	४	- ति-वे	शोषयतिकैवेयोषवे	१०१२	०	१
- य १-॥	प्रसविकाशामा	१००३	०	१०	- ख	भस्मा टटित०	१०१२	०	१२
० १-	हस्तिको लः प	१००३	०	२५	० ५	हास्तनम् । न०	१०१२	०	१५
- छ	सुतपुराहिते	१००४	०	२	- झ	हस्तदधु	१०१२	०	१६
- भवे	न्य धावतेत्	१००४	०	७	- टि-क	वेष्टादेः कुतु०	१०१२	०	२५
- म	लाभात्	१००४	०	१६	- झम	प्रथमदैवतः	१०१२	०	२६
० ज म	हस्तिलक्षणमा न०	१००६	०	२०	- भा	अनुभावे।०	१०१२	०	२८
- ख	सम्पूर्णा	१००७	०	१४	- म्य	कम्पमवहासितम्	१०१२	०	८
- ड	हा टकशः । पु०	१००८	०	२५	- स	स्त्रिद्वीकसा	१०१२	०	१७
- मि ५	निविश्यशां	१००८	०	२४	- ख	व्यञ्जक०	१०१२	०	१८
० ० चत्य	हापनीयः । प्रि०	१००८	०	२५	- र	हाडाकारः । पु०	१०१२	०	२३
- ब	त्यक्तुं योष्यं पङ्क्तौरो	१००८	०	३	- भू	सात्तीयम्	१०१२	०	२७
- पि	वित्तमुकुटः	१००८	०	११	- से प	निर्यासेसूपधूपने	१०१५	०	२
- क्त	मुक्तादासनि	१००८	०	१८	- क	द्विज्वाकाशी०	१०१५	०	१४
- प	हारयत्	१००८	०	२४	- ह नु मति	भोमसेने	१०१६	०	२१
० र	हारह रक्षा । प्रि०	१००८	०	८	- का	क्रोडयाम्	१०१६	०	२४
- र	हारिप्रितः	१०१०	०	१	- रा ल	मातुलुङ्गके	१०१७	०	८
+ म्य	रजनभ्यामज	१०१०	०	८	० ड	द्विजम् न०	१०१७	०	८
- र	हारवासा०	१०१०	०	२	- द्वि	द्विजेतमम्	१०१८	०	२०
- क्त	हालेव डसुत	१०१०	०	२१	या-प	किरवाः । प्रि०	१०१८	०	२४
- छ	तिष्ठत	१०१०	०	१३	- ख	द्वि०	१०१८	०	१
+ ट	स्वगतौतिठक्	१०१०	०	२८	- ड	द्विमत्	१०१८	०	४
- व-सु	भावजासु	१०११	०	८	- ड	द्विमवस्तुता । प्रि०	१०१८	०	२८

संस्कृत-सूचिका	संस्कृत-सूचिका	पृ. सं.	पृ. सं.	संस्कृत-सूचिका	संस्कृत-सूचिका	पृ. सं.	पृ. सं.
० अ :	विमलमृतानुदः।	१०१८	प्र. ३	० छि :	दृष्टिः । श्री०	१०२८	दि. १८
- अष्ट :	राजनिवृत्तः	१०१८	प्र. ४	- अष्ट :	०जासायाम्	१०२८	० २८
- अष्ट :	० वतसः	१०१८	दि. १३	- अष्ट :	विमलानिपाति	१०२८	प्र. २
- अष्ट :	अतः ताभ्यां	१०२०	० १८	+ अष्ट :	०विभ्यश्चेतिरुः	१०२८	प्र. १०
- अष्ट :	विद्विप्रकृतः	१०२१	प्र. ८	- अष्ट :	स्वार्थवैवाकी०	१०२८	० १८
- अष्ट :	द्विरस्य	१०२१	दि. १५	- अष्ट :	फलितासः	१०२८	० २०
- अष्ट :	द्विरस्य	१०२१	० १७	- अष्ट :	रुतोन्वयो०	१०२८	० २६
- अष्ट :	दक्षिणम्	१०२३	प्र. ३	- अष्ट :	हेत्ववयव	१०२८	दि. १
वेत्तपि	दोषेषनादिपेत्	१०२३	० ५	- अष्ट :	व्याहृतः	१०२८	० २८
लिकाका	पाणिनाटा	१०२३	दि. २३	- अष्ट :	सुखीकृतस्याम्	१०३०	० २
- अष्ट :	दुस्तस्य	१०२४	० १७	- अष्ट :	हेमद्वय	१०३०	० ८
- अष्ट :	तुल्यम्	१०२४	० २६	- अष्ट :	विद्विराते	१०३०	० १३
- अष्ट :	स्वस्थः ०	१०२५	प्र. ३	- अष्ट :	०घाटकम्	१०३१	प्र. ४
० ति	कृतिः । श्री०	१०२५	० १०	- अष्ट :	०कनधीतगाङ्गेयम्	१०३१	० ५
- अष्ट :	पुष्टुस्य	१०२५	दि. २८	- अष्ट :	संकाश्रनम्	१०३१	० १०
- अष्ट :	०पञ्चलः पुष्टुस्यस्युपायाच्च	१०२५	० २९	- अष्ट :	तारुस्योज्जितम्	१०३१	० १४
- अष्ट :	०मस्युतमपधिकीयपाठः ।	१०२५	० ३०	- अष्ट :	स्फुटं	१०३१	० १४
- अष्ट :	०वसो यथा । अथसंपुष्टु	१०२६	प्र. २	- अष्ट :	हेमन्तः । पुं०	१०३१	० १७
- अष्ट :	०वसुपायाच्चद्वयस्युतम् ।	१०२६	० ३	- अष्ट :	पाककर्वेतिस्त्री	१०३१	दि. ८
- अष्ट :	०वसुपायाच्चद्वयस्युतम् ।	१०२६	० ४	- अष्ट :	हेमद्विरातेः । पुं०	१०३२	प्र. ५
- अष्ट :	०वसुपायाच्चद्वयस्युतम् ।	१०२६	० ५	- अष्ट :	०जासायाम्	१०३२	० २१
- अष्ट :	०वसुपायाच्चद्वयस्युतम् ।	१०२६	० ६	- अष्ट :	नारोषांसुरतासवे	१०३२	० १
- अष्ट :	०वसुपायाच्चद्वयस्युतम् ।	१०२६	० ७	- अष्ट :	गुरोरेत्यः	१०३२	० १२
- अष्ट :	०वसुपायाच्चद्वयस्युतम् ।	१०२६	० ८	- अष्ट :	ध्वनीनित्यं	१०३२	दि. २
- अष्ट :	०वसुपायाच्चद्वयस्युतम् ।	१०२६	० ९	- अष्ट :	हेमवः । पुं०	१०३५	प्र. ६

पद्यविलेखः	ग्रन्थः	पृष्ठाः	पङ्क्तयः	पद्यविलेखः	ग्रन्थः	पृष्ठाः	पङ्क्तयः
- कपि	उपनिषत्सु	१०३५	०	१५	- क	सूर्यास्तकाव्या	१०३७ ० ६
- म	महाभारतः	१०३५	६	१७	- १-क	। तत्त्वज्ञाने	१०३७ ० १४
- १ म	देवप्रसादाद्युक्तम्	१०३५	प्र०	२१	- प्रणव	राजनिर्घण्टे	१०३८ द्वि० ८
- श्री	सोमोयः । नि०	१०३५	द्वि०	२६	- क	श्लोकः ५५०	१०४० प्र० १६
- द	साहिता	१०३६	०	२८	- म	श्रीसुविद्युत्सुद्धात्मक-	१०४० द्वि० ६
- मि-मा	मितप्रस	१०३७	प्र०	२	-	॥ इतिशुद्धवचनम् ॥	× + +

॥ द्विषतुर्नव चन्द्रमिते वैश्वामये नभस्य सितवद्युतम् ॥

॥ सोमि शोधन मितस्युषं श्री सहुरोः कवया ॥१॥

॥ श्रीहरिः ॥

